ARCHITECTURA

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
„ARCHITECTURA ET AMICITIA"

23STE JAARGANG
1915

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM
GEBROEDERS BINGER

INHOUD

blz.

A.

A. V. (De —) door P. J. de J. 31
Alg. Adm. Voorschriften 35, 321
Afnemen, door Candidus 57
Adres aan B. en W. der gemeente Amsterdam 81, 117
„De Architect" (N. V. Mpij t. Expl. v. h. Plaatwerk —) 99, 122
Architectuurmuseum, door Willem van der Pluym 102
Ambacht (Ver. ter veredeling van het —) door J. H. de Groot 106
Architecten en de verbetering der volkshuisvesting in dezen tijd (De —) 120
Adres van de Tweede Kamer der Staten Generaal 153
Architectura et Amicitia 1855—1916 201
„A. et A. 1855—1915" (Nog eens —) 219
Aanneemcontract (Een 17de eeuwsch —) door Jan de Meijer (met 2 afb.) 225
Architectuurtentoonstellingen (Over —) door C. J. Blaauw 242
Arbeiderswoningen o. h. Spaarndammerplantsoen (De nieuwe blokken —) met 5 afbeeldingen . . 258
Arbitrageuitspraak in de 17de eeuw (Een —) door Jan de Meijer 283
„Architectonische fantasie" (Jury-rapport der prijsvraag —) 287
Aannemersbond (De Hartewensch van den Ned. —) door Jan de Meijer 299
A. A. V. v. d. Bond van Ned. Arch. 133, 316
Amsterdam (Een nieuw profiel van —) 318
Academie (De Haagsche —) 342

B.

Bernardusgesticht (Het St.) 114
Betonpaal-systeem „Wilhelmi" (Proefneming met het —) 4, 8, 24
„Bindende besluiten" van den Aannemersbond (De —) door Jan de Meijer 9, 21, 118
Brom † (Jan —) 27
Bouwbedrijf (De toestand in het —) 34
Brug in de Vijzelstraat over de Heerengracht (De —) door Wijdeveld 36
Bolderman † (M. B. N. —) 36
Bouwkunst in de Gemeenteraad, door P. J. de J. 38
Bouwkunsttentoonstelling (Internationale —) . . 43
Beirer † (L. W.) 46
Boekbespreking:
a. Voorloopige lijst der Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Dl. III. 50
b. Schets van een kunstgeschiedenis, door P. J. de J. 50
Baksteenconstructies, door W. 57
Boerenwoningen in de Beemster (met 3 afb.) door B. Hoogstraten 77
België (De wederopbouw van —) door J. de M. . . 106
Bouwkunst 1915 (Wedstrijd in de schoone —) Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam 111

blz.

Bernardusgesticht (St. —) door Jan de Meijer . . 114
Beursgebouw te Vlissingen (Het voormalig —) met 2 afb. 121
Blijde verwachting (In —) door M. 148
„Bouwkunst en Vriendschap" (Prijsvragen uitgeschreven in 1915 door de Vereeniging) met een afb. 137, 140, 148, 152, 159, 171, 309, 339
Bredius (De feestbundel Dr. Abr. —) aangeboden den 18de April 1915 (met 7 afb.) door J. de M. 156
Boekwerken (nieuwe —)
a. Portefeuille der Ned. Heide Mpij (met 2 afb.)
b. Architecture and Art-handicraft in the Netherlands, door A. W. Weissmann 217
Brug over de Kromme Waal te Amsterdam (De —) (met 1 afb.) 230
„Bantammerbrug", „Frontispies" door Candidus 232
Bouwkunsttentoonstelling (Rapport —) 234
Blaauw (C. J. —) Over architectuurtentoonstellingen 242
Bouwtoezicht (Directeur —) 246
Bouwkunstonderwijs (De aesthetische factor bij —) door C. W. Nijhoff 252, 255
Burgerweeshuis aan de St. Luciënsteeg (Gevel —) 281
Boekwerken (Nieuwe —) De geschiedenis der Bouwstijlen in de hoofdtijdperken der Architectuur door J. de M. 282
Begrooting (concept —) 299
Boekbespreking. „De Algemeene Adm. Voorschriften" 302
Boekwerken (Nieuwe —) 309
„Buren", door Candidus. 321
Basis der Kunst (Oorspronkelijke —) door C. J. de Haas 321
Bibliothecaris (Jaarverslag v. d. —) 341

C.

Candidus (Idyle) 38
Cuypers (Jos. Th. J. —) Verslag der „Garden cities and Townplanning Association. Conferentien. 41, 63, 73
Cuypers „B. N. A." (Jos. Th. J. —) Aesthetische leiddraad bij den woningbouw (B. von Brucken Fock) 46
Candidus. Afnemen 57
Cuypers (Jos. Th. J. —) De St. Quirinuskerk te Halsteren 62
Crane (Walter —) 66
Candidus. „Georganiseerde Bouwkunst" . . . 99
Candidus. Rembrandt's beeld te Amsterdam . . 110
Candidus. „Grap" 116
Candidus. „Meubelkunstenaar" 116
Candidus. „Liedje" 120
„Concordia Inter Nos" (De tentoonstelling der avondambachtschool —) door H. F. Symons . 123
Candidus. „Wee, wee!" 130
Candidus. „Frontispice" 150
Candidus. „Onverdacht Scheepvaarthuis" . . . 159
Candidus. „Dithyrambe" 171

blz.

Club van Haagsche leden 189, 224
Contributiën (Inning der —) Adr. Moen . . . 219
Candidus. „Bantammerbrug" „Frontispies" . . 239
Candidus. „Orakel" 242
Claes Arentz, door A. W. Weissman, met bijwoord van Jan de Meijer 237
Candidus. „Wetenschap" 246
Candidus. „Futurisme", „Rotterdam" 262
Campen (Jacob van —) en zijn tijd door A. W. Weissman 282
Concept-begrooting 1915—1916 299
Candidus. „Lustrumlezingen" 316
Candidus „Kunstzin", „Buren" 321
Candidus „Prijsvraag", „Zuivere Rede" 334
Candidus „Nagalm" 339

D.

Donselaar Jr. (J. A. van —) Ingezonden 11
Dijk † (E. J. van —) 46
Donselaer Jr. (J. A. van —) Ingezonden 79
Dorpschoon 110
„Dithyrambe" door Candidus 171
Dam (Het hôtel op den —) 246
Diedendoven † (Walter van —) door R. N. Roland Holst 327

E.

Examens v. Bouwk. Opz. en voor bouwk. Teek. der Mpij. t. B. d. B. —) 18, 129
Examen en de opleiding Middelbaar Teekenen (Decoratief —) door J. Jongert 113, 117
Examenvragen, Bouwk. Opz., Teek. en Uitvoerder van Bouwwerken 159

F.

„Frontispicie" door Candidus 150
„Frontispies" door Candidus 232
„Futurisme", door Candidus 262
Finantieel overzicht 1914—1915 . . . . . 330, 331

G.

„Garden cities and townplanning" conferentie (Verslag der —) door Jos. Th. J. Cuypers 41, 63, 73
Gebrandschilderd glas in het Vredespaleis . . . 80
G. (J. H. d. —) Verslag der 6de Alg. Verg. v. h. Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen 82, 90
Groot (J. H. de —) Verslagen der ledenvergaderingen 75, 107
„Georganiseerde bouwkunst", door Candidus . . 99
Genootschapsprijsvragen 1914 (Juryrapport —) . 100
Groot (J. H. de —) Ver. ter veredeling van het ambacht 106
„Grap" door Candidus 116
Genootschapsprijsvragen 1914 (De —) bij de afbeeldingen 177, 186, 214
Gebr. Gerzon's modemagazijnen (Het nieuwe winkelgebouw van de N.V. —) te Amsterdam . 200
Genootschapsprijsvraag 247
George Galland † (Dr. —) 270
Genootschapsprijsvragen 1915 271
Gemeentelijke gaswinkel (De —) 309

H.

Haas (C. J. de —) Verslag v. d. Jaarverg. v. d. Club v. Utr. leden v. h. Gen. „A. et A.". . . . 3
Handl. (Egon —) De proefneming met het betonpaalsysteem „Wilhelmi" 8
Houten (S. van —) De proefneming met betonpaalsysteem „Wilhelmi" 8, 24
Huid verkoopen, voordat de Beer geschoten is (De — door J. de M. 12
Hersteld Apost. Kerk te Hengeloo. arch. H. F. Sijmons, met 4 afb. 16
Honig is, verzamelen zich de vliegen" („Waar —) (van onzen bijzonderen verslaggever) 32
Heemschut 43
Halsteren (De St. Quirinuskerk te —) door Jos. Th. J. Cuypers 62
Hoogstraten (B. —) Boerenwoningen in de Beemster. (Met 3 afb.). 77
Heyink (J. —) Naar aanleiding der lezing over het schoone in Bouwk., Beeldhouwk. en Schilderkunst 77
Hana (H. —) Ingezonden 148
Hoorn (Excursie —) door Jan de Meijer . . 161, 181
Heemschut (Verslag omtrent den Bond) 177
Honorariumtabel (de nieuwe —) 181, 190
Hindoeïsme-tentoonstelling 238
Hand houden jongens! Op elkaar vertrouwen (In de —) 262
Hindoeisme (Tentoonstelling van Oud Javaansch en hedendaagsch Balisch —) (met afb.), door Willem van der Pluym 273
Heukelom (J. D. —) Het Reclamebiljet v. d. Lustrumtent. v. h. Gen. „A. et A." 316

I.

Ingezonden „Goed gelezen ?", door W. Kromhout Czn. 4
Ingekomen drukwerken door J. de M. De Senefelder kalender 4
Ingezonden. Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum 7
Ingezonden. De proefneming met het betonpaalsysteem „Wilhelmi", door Egon Handl. 8
Ingezonden. De proefneming met het betonpaalsysteem „Wilhelmi", door E. van Houten . . 8, 24
Ingezonden door J. van Donselaar Jr. 11
Ingezonden. „Te veel er in gelezen", door W. Kromhout Czn. 18
Illustraties (Bij de —) 30
Ingezonden. Architecten-reclame, door A. J. P. . 33
Idyll door Candidus 38
Israëlsmonument (Josef) 44
Israels (Rapport inzake de prijsvraag voor een monument voor wijlen Josef Israëls, te Groningen 58
Ingezonden, door J. A. van Donselaer Jr. . . . 79
Ingezonden. Radium-bliksemafleider (De —) door Heringa en Wuthrich 92
Ingezonden, door C. Visser 133
Ingezonden „Prijsvragen" door H. A. Schram. . 144
Ingezonden door H. Hana 148
Ingezonden. Bindende besluiten door H. G. Jansen B. N. A. 183
Ingezonden, door H. G. Jansen met antwoord van Jan de Meijer 214
Ingezonden. Tegeltableaux Hollandsche Spoor, door G. J. Sarlemijn 261, 280
Ingezonden. Het Reclamebiljet v. d. Lustrumtentoonstelling v. h. Gen. „A. et A." d. B. Heukelom 316
Ingezonden, door C. Visser 329

blz.

J.

J. (P. J. de —) De A. V. 31
J. (P. J. de —) Bouwkunst in de Gemeenteraad . . 38
J. (P. J. de —) Boekbespreking 50
Jongh (Paul J. de —) Verkeerwegen, de Vijzelstr. 59
Juryrapport, Gen. prijsvragen 1914 100
Jongert (J. —) Het examen en de opleiding Middelbaar Teekenen, (Dekoratief) 113, 117
Jansen (H. G. —) J. L. Springer (met portret in losse plaat) 132
Jaarverslag van het Verbond van Ned. Kunstenaars-Vereenigingen 149
Jansen „B. N. A." (H. G. —) Bindende besluiten . 183
Jansen (H. G. —) De Alg. Adm. Voorschriften . . 321
J. (P. J. de —) Het XII^de Lustrum 327
Jaarverslag v. d. Penningmeester 328
Jaarverslag v. d. Bibliothecaris 341

K.

Kromhout Czn. (W. —) „Goed gelezen ?" . . . 4
Kromhout Czn. (W. —) „Te veel er in gelezen" . 18
Koning-Stadhouder Willem III (Het standbeeld van den —) door W. 106, 130
Koperen Kronen (De —) 158
Kunst te Haarlem, door A. W. Weissman 211, 215, 220
„Kunst te Haarlem" aanvullend stuk der Redactie 244
Kunstenaarsver. (Federatie v. Ned. Beeldende —) 309
„Kunstzin", door Candidus 321

L.

Londen (Een uitbreidingsplan van —) 80
Localiteiten in het gebouw, Heerengracht 545—49 te Amsterdam (Onze —) met 4 afb. . . . 91, 95
„Liedje", door Candidus 120
Larensche Kunsthandel 285
Lustrum v. h. Gen. (Het XII^de —) 287, 327
Lustra (Twaalf —) door H. F. Sijmons Jr. . . . 295
„Lustrumlezingen", door Candidus 316

M.

Mededeelingen betreffende het Genootschap op de 1ste pagina's van alle nummers . . . . . .
Mededeelingen van de Redactie 1, 9, 13, 21, 25, 35, 113, 139, 149, 153, 171, 189, 197, 203, 271, 280, 303
Meijer (Jan de —) Het Speciaal-bureau „De Mercuur" en de Mpij t. B. d. B. 3
Mercuur" (Het speciaal-bureau „de —) en de Mpij t. B. d. B. door Jan de Meijer 3
M. (J. de —) De Senefelderkalender 4
Meijer (Jan de —) De „bindende besluiten" van den Aannemersbond 9, 21, 118
M. (J. de —) De huid verkoopen, voordat de Beer is geschoten 12
Mpij t. B. d. B. (en „de Mercuur") (De —) door Jan de Meijer 18
Meijer (Jan de —) De Mpij t. B. d. B. en „de Mercuur" 18
Meijer (Jan de —) De kathedraal te Soissons . . 27
Meij (van der —) Memorie behoorende bij het voorgestelde brug-ontwerp Heerengracht—Vijzelstraat 37
Memorie, behoorende bij het voorgestelde brugontwerp Heerengracht—Vijzelstraat, door van der Mei 37
Meijer (Jan de —) De wandkalender 1915 v. d. Kunstnijv. school „Quellinus" 43
Marchall † (Arthur —) 66
M. (J. de —) De wederopbouw van België . . . 106
M. (J. de —) Een wandeling door een Oud-Nederlandsche stad (Amsterdam) met 3 cliché's. . . . 110
Meijer (Jan de —) St. Bernardusgesticht 114
M. (J. de —) Wij gaan wel vooruit 115
M. (J. de —) Een nieuw tijdschrift 115
„Meubelkunstenaar" door Candidus 116
Muziek en haar omgeving (Over —) door Theo Rueter 146
M. In blijde verwachting. 148
Meijer (Jan de —) De Feestbundel Dr. Abr. Bredius aangeboden den 18den April 1915 (met 7 afb.) . 156
Meijer (Jan de —) De reorganisatie van het Bouw- en Woningtoezicht 168
M. (J. de —) Tent. v. werken van Jan Toorop, en van het werk der leerlingen van de school van kunstnijv. te Haarlem 195
Muurdragende balken (De berekening van —) door W. J. M. van de Wijnpersse, met 6 afb. . . 198
Meijer (Jan de —) De Herstellingen aan den tympan van het Kon. Paleis te Amsterd. met 1 afb. 203
Meijer (Jan de —) Een 17de eeuwsch aanneemcontract (met 2 afb.) 225
M. Verslagen der ledenvergaderingen 230, 264, 335
Meijer (Jan de —) „Kunst te Haarlem" met 2 afb. 244
Manifest v. h. Bondsbestuur v. d. Alg. Ned. Bond . 258
Meijer (Jan de —) De bestrating der wandelpaden in den doorgang onder het Rijks Museum . . . 270
Muller (Jubileum Dr. H. C. —) 280, 290
Margadant † (D. A. N. —) 281
M. (J. de —) Bespreking v. nieuwe boekwerken . 282
Meijer (Jan de —) Een arbitrageuitspraak in de 17de eeuw 283
Meijer (Jan de —) De hartewensch van den Ned. Aannemersbond 299
Meijer (Jan de —) Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam met 2 afb. 314
Molkenboer † (W. B. G. —) 328
Moen (Adr. —) Verslag van den penningmeester 328

N.

Nieuwjaarswensch 1
Ned. Paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco (met afb.) 121, 123, 124, 125, 127, 128, 134, 135, 139, 141, 142, 143
Nijhoff (C. W. —) De aesthetische factor bij het bouwkunstonderwijs 252, 255
„Nagalm", door Candidus 339

O.

Overvoorde (Mr. Dr. J. C. —) 47
Orgel (Het —) 49
Ontwerp-principe (Een nieuw —) Lezing door J. H. de Groot 70
Oud-Nederlandsche stad Amsterdam (Een wandeling door een —) door J. de M. met 3 cliché's . . 100
Orakel, door Candidus 236
Onderwijs in vormenkennis aan onze Ambachtscholen 240

P.

Permanente Prijsvraagcommissie 6
Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum 21, 25, 110, 139, 148, 151
Pauselijke graf in de Grotten van het Vatikaan (Het —) 24

blz.

P. (A. J. —) Architecten-reclame 33
Pluym (Willem van der —) Prof. Dr. Jhr. J. Six . 35
Prijsvraag: Militaire Ambulance-auto's 66
Pluym (Willem van der —) Het architectuur-museum 102
Prijsvraag-enquête 167, 173, 184
Pluym (Willem van der —) Tentoonstelling van Oud-Javaansch en hedendaagsch Balisch Hindoeïsme. (Met 5 afb.) 273
Prijsvraag Reclameplaat Utrechtsche Assurantie Mij. 277
Pantheon der Menschheid (Het —) met 2 afb. . . 290
P. (W.? v. d. —) Verslag der ledenvergaderingen 290
Prijsvraag Tegelfabriek „Schiedam" 301
Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam (Het nieuwe —) door Jan de Meijer 314
„Prijsvraag" door Candidus 334
Permanente Prijsvraagcommissie (Jaarversl. —) 340

Q.

„Quellinus" (De Wandkalender 1915 van de Kunstnijverheidschool —) door Jan de Meijer . . . 43
„Quellinus" (Tentoonstelling, Kunstnijverheidschool —) door H. P. Symons 194

R.

Rapport v. d. Comm. omtrent het onderzoek n. d. tegenw. toestand v. h. Tentoonstellingswezen 82, 89
Rembrandt ter gelegenheid van zijn beschildering (Aan —) door H. F. S. 102
Rembrandt's beeld te Amsterdam, door Candidus 110
Reuter (Theo —) Over muziek en haar omgeving 146
Reclamebiljetten te Utrecht (Naar aanleiding der Tent. —) door Wijdeveld 163
Reorganisatie van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, door Jan de Meijer 168
„Rotterdam" door Candidus 262
Rijks Museum te Amsterdam (De bestrating der wandelpaden in den doorgang onder het —) door Jan de Meijer 276
Roland Holst, Walter van Diedenhoven † . . . 327

S.

S. (H. F. —) Verslagen der Ledenvergader. . 5, 319
S. (H. F. —) Een stem uit de vergadering . . . 11
Stem uit de vergadering (Een —) door H. F. S. . 11
Soissons (De kathedraal te —) door Jan de Meijer 27
Schoonheidscommissie (Reorganisatie —) . . . 28
Six (Prof. Dr. Jhr. J. —) door Willem van der Pluym 35
Schoonheidszin 48
Schoone in: bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst (Over het —) door H. C. Verkruysen 51
S. (J. F. —) Verslagen der ledenvergaderingen 67, 75, 280
Schoonheidscommissie (Reglement der —) . . . 69
Schoone in Bouwk., Beeldbouwk. en Schilderkunst (Naar aanleiding van de lezing over het —) door J. Heyink, met antwoord daarop door H. C. Verkruysen 77
S. (H. F. —) Aan Rembrandt ter gelegenheid van zijn beschildering 102
Stad (Amsterdam) (Een wandeling door een oud-Ned.) door J. de M. 110
S. (H. F. —) „De steiger van het Paleis" 120
Steiger van het Paleis" („De —) door H. F. S. . 120
Sijmons (H. F. —) Tent. „Concordia Inter Nos" . 123
Schoolversiering 124
Springer (J. L. —) door H. G. Jansen (met portret in losse plaat) 133
Schoonheidscommissie (De Amsterdamsche —) . 139
Schram (H. A. —) Ingezonden: „Prijsvragen" . . 144
Salm G.Bz. (A. —) door W. met 1 afb. 145
S. (H. F. —) "Een sprookje" 152
„Sprookje" (Een —) door H. F. S. 152
Scheepvaarthuis" („Onverdacht —) d. Candidus . 159
Springer (Jan —) Tentoonstelling van zijn teekeningen en schetsen 162, 200
Schoonheidscommissie 173
Spaarndammerbuurt (Bouw in de —) met 1 afb. . 176
Sijmons (H. F. —) Tentoonstelling Kunstnijverheidschool „Quellinus" 194
Springer (Jan —) en zijn werk. door A. W. Weissman 197
Stad (Van een oude —) door H. Th. Wijdeveld . 229
„Schoonheid" (Diploma —) 246
Spaarndammerplantsoen (De nieuwe blokken arbeiderswoningen aan het —) met 5 afb. . . 258
Symons (H. F. —) Twaalf Lustra 297
Staal (J. F. —) Verslag v. d. 1ste Secretaris . . . 323

T.

Tweede Kamergebouw (Het —) 4
Tentoonstellingsbouwkunst, door A. W. Weissman 42
Tellegen (Burgemeester J. W. C. —) 45
Tentoonstellingen 95
Taylor (Frederic, Winslow —) 112
Tijdschrift (Een nieuw —) door J. de M. 115
Tijdschrift (Een nieuw —) 129
Toorop (Tentoonstelling van werken van Jan —) en van het werk der leerlingen der school v. Kunstnijv. te Haarlem, door J. de M. 195
Tympan a. d. voorg. v. h. Kon. Paleis te Amsterd. door Jan de Meijer met 1 afb. 203
Tegeltableau door de ambtenaren en beambten de Directie v. d. H. M. S. M. b. d. gelegenheid v. h. 75 j. bestaan dier Mpij aangeboden . . . 251, 270
Timmanswoning op het landgoed „Stakenberg" te Elspeet (met 4 afb.) Arch. G. F. La Croix . 269
Tympan van het Paleis op den Dam 278
Tweede Kamer (Verbouwing —) 286

U.

Uitgave van een werk: „Het Nederlandsche landhuis" 119

V.

Verslag v. d. Jaarvergadering v. d. Club van Utr. leden v. h. Gen. „A. et A." 2
Verslagen der ledenvergaderingen, door H. Th. Wijdeveld, J. F. S., H. F. S., J. H. de Groot, Adr. M. en W. v. d. P. 5, 13, 25, 39, 46, 67, 70, 75, 93, 107, 113, 117, 235, 248, 264, 290, 319, 335
Verslag der Permanente Prijsvraagcommissie over 1 Dec. 1914 (Jaar —) 6
„Vitruvius", door A. W. Weissman. 10
Verheugenis (Een —) 23
Vondst (Een aardige —) 28
Vitruvius tijd (Uit —) 28
Verslaggever (Van onzen bijzonderen —) „Waar honig is, verzamelen zich de vliegen" 32
Verkruysen (H. C. —) Over het schoone in: bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst . . . 51

blz.

Verkeerswegen. De Vijzelstraat, door Paul J. de Jongh 59
Verkruysen (H. C. —) Antwoord op een vraag naar aanleiding der lezing over het schoone in Bouwk., Beeldhouwk. en schilderkunst . . . 77
Verslag der 6de Alg. Verg. v. h. Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen, door J. H. de G. 82, 90
Verzorgingshuis te Hilversum 110, 151
Visser (C. —) Ingezonden 133
Verkeersweg te Amsterdam (De groote —) . . 139
Verkruysen (H. C. —) Wederwoord op de kritiek van den heer J. D. J. Aengenent 190
Verkeerswegen te 's-Gravenhage (De —) . . . 209
Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderr. (Afd. —) 211
Visser (Intreerede van Prof. Chr. K.) 277
Verbetering 286
Verbond v. Ned. Kunst Ver. (Alg. Kunstcongres) 316
Verslag v. d. hand. v. h. Gen. o. h. jaar 1915, door J. F. Staal 323
Voordrachten over Bouwkunst en verwanten Kunsten. Verslagen door H. Th. Wijdeveld 275, 303, 311, 329, 336
Verificatiecommissie (Verslag v. d. —) 329
Visser (C. —) Ingezonden 329

W.

Weissman (A. W. —) „Vitruvius" 10
Wijdeveld (H. Th. —) Verslagen der ledenvergaderingen 13, 25, 39, 46, 70, 93, 248
Wederopbouw van België (De —) 31, 106
Wijdeveld. De brug in de Vijzelstraat over de Heerengracht 36
Weissman (A. W. —) Tentoonstellingsbouwkunst 42
Woningbouw von Brucken Fock (Aesthetische handleiding bij den — (door Jos. Th. J. Cuypers 46
W. Baksteenconstructies 57
Woningwet (Gedichtje) 66
Wij gaan wel vooruit, door J. de M. 115
„Wee, wee!" door Candidus 130
Waaloverbrugging (De —) 130
W. Het standbeeld van den Koning-Stadhouder Willem III 106, 130
W. A. Salm Bz. 145
Wijdeveld. Naar aanleiding der tent. van reclame-biljetten te Utrecht 163
Weissman (A. W. —) De Westertoren 171
Westertoren (De —) door A. W. Weissman . . 171
Wederwoord op de kritiek van den heer J. P. J. Aengenent, door H. C. Verkruysen 190
Weissman (A. W. —) Jan Springer en zijn werk . 197
Wijnpersse (W. J. M. van de —) De berekening van muurdragende balken met 6 afb. 198
Weissman (A. W. —) „Kunst te Haarlem" blz. 211, 215, 220
Wijdeveld (H. Th. —) Van een oude stad . . . 229
Weissman (A. W. —) Claes Arentz. 237
Woningdienst 232
„Wetenschap" door Candidus 246
Wijdeveld (H. Th. —) Illusies van de komende schoonheid 264
Weissman (A. W. —) Jacob van Campen en zijn tijd 282
Wijdeveld (H. Th. —) Verslagen der lezingen over Bouwkunst 295, 303, 311, 329, 336
Wolkenkrabber (De mechanische en electr. inrichting van een —) 309
Wijnpersse (van de —) Een ouderwetsche ijzerconstructie 306

Y.

IJzerconstructie (Een ouderwetsche —) door van de Wijnpersse 306

Z.

„Zuivere Rede", door Candidus 334
Zaalcommissie (Jaarverslag der —) 342

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN

blz.

„Vuurvaste verflagen" (Gas en water) 44
De strijd in den Amst. Cementhandel (De Bouwwereld") 79
„Town-planning Exhibition" („The Architectural Review") 80
Voordracht H. C. Verkruysen („De Katholiek") . 140
„Romeinsche waterleiding" (Ton-Industrie Zeitung 172
Plastique voor den loodgieter (Weekblad van het loodgieters- en fittersbedrijf) . . 179, 188, 196, 200
„Een en ander over verweering van metaalwerk" („De Ingenieur") 201
„Gipskit voor ijzer en steen" („Vraag en Aanbod") 201
Het „Vakblad" und kein Ende („Bondsstem") . . 210
Verbetering grondplaten voor bliksemafleiders („Vraag en aanbod") 238
Naar aanleiding van een catalogus van pleisteraf-gietsels („Bulletin v. d. Oudh. Bond") 284
Iets over de Beemster („de Bondsstem") 285
Bescherming van gebouwen tegen bommen uit luchtschepen of vliegmachines geworpen („Building News") 294
„Brandbluschinrichtingen voor schouwburgen" („IJzer- en Staalkroniek") 238

LIJST DER AFBEELDINGEN

	blz.
De meest populaire architectura-bewerkers van Amsterdam	2
Hersteld Apostolische Kerk te Hengeloo, arch. H. F. Sijmons Jr.:	
Plan	14
Lengtedoorsnede	14
Dwarsdoorsnede	15
Het uitwendige der kerk	17
Het inwendige der kerk	19
De Kathedraal te Soissons:	
Het uitwendige	26
Het inwendige	27
Het inwendige v. h. koor tegen de zijbank	27
Portret van J. L. M. Lauweriks	29
Villa's, Steinband, Hagen i. W. Totaalaanzicht, arch. J. L. M. Lauweriks	30
De drie villa's afzonderlijk	30, 31
Zilveren bloemenvaas, ontw. J. L. M. Lauweriks, uitv. F. Zwollo	31
Brugontwerp Heerengracht—Vijzelstraat archit. van der Meij	36
Verbreeding van de brug Singel - Vijzelstraat arch. van der Meij	37
Situatie van de brug Singel—Vijzelstraat	38
Plan van een Luthersche kerk, ontworpen door een leerling van den heer J. L. M. Lauwerik	40
St. Quirinuskerk te Halsteren:	
Doorsnede en plan	61
Het uitwendige (twee afbeeldingen)	62
Het inwendige	63
Boerenwoningen in de Beemster:	
„ Twee aanzichten	76, 77
„ Onderdeelen	78
Onze localiteiten in het gebouw Heerengracht 545 - 49 te Amsterdam:	
Trappenhuis	91
Voorgevel	96
Vergaderzaal	97
Details van de vergaderzaal	98
Een wandeling door een oud-Ned. stad (Amsterdam) Boekbespreking door J. de M.	
De ingang v. h. St. Elisabethgasthuis	108
De Schreyerstoren na de ontruiming	109
De St. Anthoniuspoort en de Geldersche Kade	110
Het voormalig Beursgebouw te Vlissingen:	
Thans	121
Voorheen	122
De ontwerpen voor het Ned. Pav. te San Francisco:	
ontwerp W. Kromhout Czn.	124, 125
„ Rosenburg	127
„ Alb. Otten	128
„ Ed. Cuijpers	134
„ (ontwerper onbekend)	135
„ „ „	136
„ J. Limburg o. i.	141
„ H. A. Reus	142
„ Jan de Meijer	143

	blz.
Portret van Jan Springer †	131
Architecturale phantasie door Jan Springer (losse plaat)	
Situatie, behoorende bij de prijsvraag uitgeschr. door de Ver. „Bouwk. en Vriendsch.	138
A. Salm G. Az.	145
Uit de feestbundel Dr. Abr. Bredius aangeboden den 18den April 1915:	
Teekeningen van Rembrandt:	
a. de Westertoren, toen en nu	154
b. Het afgebrande oude stadhuis	155
c. De Montelbaenstoren	158
d. de Grimnessesluis	159
Teekeningen uit Rembrandt's school:	
a Het Rokin	156
b. Sluis met brug	157
Klok, vervaardigd door Hans Coenraad Brechtel (17de eeuw)	160
Hoorn:	
a. Uw factoren	162
b. St. Jansgasthuis, vroeger wapenmagazijn	162
c. West-Frieschmuseum	163
d. Stadhuis	164
e. Oosterpoort	165
f Gang St. Pietershof	166
g. Poortje	168
h St. Pietersgasthuis	182
i. Oosterpoort (gerestaureerd)	183
j. Sluis naar zee	184
k. Oude pui	185
Wijziging van het uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt te Amsterdam	176
Genootschapsprijsvragen 1914:	
Autogarage met chauffeurswoning op een landgoed	178
a. Motto: „1914—1915" ontwerper W. Lansdorp Jr.	178
b. Motto: „Lente" ontwerper B. Hoogstraten	180
c. „Motto „Motor" ontwerper J. Poot	187
Brug over een stadsgracht:	
a motto „Baksteen" ontwerper v. N. Landsdorp	213
b. „ „Verkeer" „ J. Boterenbrood	213
Werk der leerlingen v d Kunstnijverheidsschool „Quellinus":	
a. Interieur	193
b. aanplakbiljet	194
c. „	195
d. gevelfragment	195
De berekening van muurdragende balken (6 afbeeldingen)	199
Zeven afbeeldingen betreffende samenstellingen in „Plastique"	200, 201
Tympan v. d. voorgevel v. h. Kon. Paleis te Amst.	204
Het nieuwe winkelgebouw v. d. N. V. Gerzon's modemagazijn:	
a Perspectief	205
b. Plan begane grond	206

	blz.
c. Plan 1ste verdieping	207
d. Doorsnede	207
e. Gevel St. Luciënsteeg	208
f. „ N. Z. Voorburgwal	209
Boerderij gebouwd door de Ned. Heide Mpij.	
gezicht v. h. inwendige	217
„ van buiten	218
De woonhuizen van P. Vingboons op de Turfmarkt te Amsterdam:	
a. photo van het nog bestaande der twee huizen	226
b. oude prent van de beide huizen	227
De Bantammerbrug te Amsterdam, arch. van der Meij	231
Brandbluschinrichtingen in schouwburgen	237, 238
Schilderstuk van Johannes Torrentius	244, 245
Plattegrond van de Tjandi Panatarnan	249
Arbeiderswoningen a. h. Spaarndammerplantsoen, architect M. de Klerk	
Voltooid blok	257
Plan beg. grond er van	258
Situatie	259
Perspectief v. h. nieuwe blok	260
Plan beg. grond v. h. nieuwe blok	261
Tuinmanswoning op het landgoed „Stakenberg" te Elspeet. Arch. G. F. la Croix:	
Totaalaanzicht	268
Achtergevel	269
Voorgevel	269
Plattegrond	269
Boro-Boedoer:	
Plattegrond	273
Gaanderij	274
Trap	275
Spuwer	276
Boeddha	277
Gezicht op den gevel van het Burgerweeshuis a. d. St. Luciënsteeg te Amsterdam	281
Het „Pantheon der Menschheid":	
a. voorgevel	289
b plattegrond	290
Oude Midden-Amerikaansche bouwkunst (Maya-kunst):	
a tempel van „de Tijgers" en „El Castillo"	291
b. gedeelten van het Nonnenpaleis	291
c. Fries van het paleis van den gouverneur	293
d. Sphinx van het Mausoleum nabij Uxmal	294
Aanplakbiljet van de Lustrumtentoonstelling ontw. C. A. Lion Cachet	304
Ingangsportaal ontw. G. F. La Croix	305
Overkapping v. d Boterhal te Utrecht	306
Kapspant „ „ „ „ „	307
Twee details „ „ „ „ „	308
Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Rotterd:	
perspectief	315
voorgevel	317
Architectonische fantasie:	
Motto „Herfst" ontwerper M. de Klerk	320
„ „Aan de Dooden" ontwerper Jan Wils	321
„ „Dolorosa" „ J. Poot Jr.	323
„ „Rijnoever" „ J. N. Lansdorp Jr.	325
Aanplakbiljet v. h. tooneelstuk „de Magiër" ontw. Chr. Lebeau	341

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 1. ZATERDAG 2 JANUARI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. STAAL JR., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Het Bestuur verzoekt heeren Leden, wien een circulaire inzake *Obligatielecning groot f 1500.—* is toegezonden, met aandrang het door hen ontvangen formulier zoo spoedig mogelijk in te zenden bij den 1en Secretaris.

Op aanvraag wordt een prospectus der Leening gaarne toegezonden.

b. De 1353ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 6 Januari,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer G. W. BERKING, Bouwkundig Teekenaar, als Gewoon Lid.
4. Lezing door den heer F. ZWOLLO over: **„Artistieke Metaalbewerking"** met kunstbeschouwing.
Introductie is toegestaan.
5. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secretaris.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

De Redactie ontving in dank van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam het „Verslag" van het werken van dit lichaam over 1913. Tevens het „beredeneerd verslag van hetgeen met betrekking tot verbetering der Volkshuisvesting in de Gemeente Amsterdam is verricht in het jaar 1913", waaraan is toegevoegd de „Mededeelingen betreffende onbewoonbaarverklaringen". Verder nog „Woningbouw van Gemeentewege. Amsterdam 1914. Voordracht van B. en W. met bijbehoorend rapport van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht."
De rapporten liggen op onze leestafel.

ENQUETTE-COMMISSIE DER ARCHITECTEN. VOORSCHOTFONDS.

SECRETARIAAT: MARNIXSTRAAT 402.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

De samenstelling der P. P. C. is voor 1915 als volgt:
H. G. JANSEN, Voorzitter, H. v. d. KLOOT MEIJBURG, Secretaris-Penningmeester en PAUL J. DE JONGH.
Het adres van den Secretaris is: Laan van Oostenburg te Voorburg.

NIEUWJAARSWENSCH.

Het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia" wenscht hierbij zijnen leden veel heil en zegen in het Nieuwe Jaar, „Quod Bonum, Felix, Faustumque Sit", en hoopt dat heil en zegen, beiden ongescheiden den leden als opdracht in de hand en als talent in het hart mogen vallen.
Het bestuur holt nog even langs het weggetje zijner regels terug, om vóór alles de Bouwkunst om den hals te vallen en aangedaan te beloven Haar nooit te vergeten, zelfs niet in den aanhef eener nieuwjaarstoost.
Het bestuur hoopt alle Leden rondom de Bouwkunst te kunnen vereenigen, niet opdat zij haar begraven onder het confettistrooisel hunner geleerde of afgekeken stijlmotiefjes, of haar benauwen onder het serpentinegezwier hunner persoonsijdelheidjes, maar opdat zij met al hun liefde en kracht en volharding Haar in haar verlatenheid troosten, in haar zwakte sterken en haar moedeloosheid vervullen met vertrouwen.
Het bestuur wenscht de Bouwkunst, die als een verarmde aristocrate, stilletjes hongert tot zij, met lange tusschenpoozen, bij een kunstzinnig particulier wordt te gast genoodigd, geregeld de hoofdplaats aan de, met spijs en drank, rijkbeladen tafel der Gemeente- en Rijksbouwerij, die thans veelal door de schrokken onder de gasten wordt leeggegeten.
Het bestuur wenscht de Bouwkunst, die toegetakeld wordt met meewarig-beoogde ouderwetsche stijljapon-

nen, niet vrij van mot en ongedierte, een frisch hemd en een passende, zij het ook eenvoudige tailormade.
Het bestuur wenscht de Bouwkunst, die thans nog woont op het 3e bovenhuis der publieke miskenning, zoodat ieder die haar wil bezoeken de kale steile trappen der ontbering moeizaam moet beklimmen en zich daarbij laten besmeuren met de kalk der verdachtmakingen, en wee moet worden door de lucht der kool, die goocheme collega's hem stoven, een heerlijk landhuis in de zuivere lucht der algemeene vereering.
Het bestuur wenscht het genootschap toe, dat in het bijzonder zijn gewone leden zich zoo buiten gewoon mogelijk zullen onderscheiden, door de vergaderingen en het weekblad te vullen met de uiting van schoone en vruchtbare gedachten, speciaal die gedachten, welke voorafgingen aan het ontstaan van bouwwerken en gedurende het ontwerpen en volvoeren, in de hoofden hunner scheppers ontsprongen, welke uiting tezamen met het vertoonen der ontwerpen zeer zou ten goede kunnen komen aan de der Architectuur, daar het over-en-weer-zoo-volledig-mogelijk verstaan, accoorden van op-verschillende-toonhoogte-klinkende gedachten zou kunnen verwekken, welke gedachten-harmonie der architectuur-beoefenaars verworven moet zijn, alvorens daaruit een harmonische bouwkunst gevormd kan worden. Dat in een aantal belangwekkende lezingen de groote solisten der Architectuur spoedig de grondtonen mogen doen klinken, waarop alle leden hunne klimmende of dalende gedachte-intervallen kunnen trachten te doen consoneeren.
Het bestuur wenscht het Genootschap toe, dat zijne buitenleden bewijzen mogen zijn buiten het Genootschap van een hooge geest en stemming die binnen het Genootschap aanwezig is, en dat de adspirant-leden van „A. et A." reeds als zoodanig geacht zullen worden hooge aspiraties te bezitten.
Het bestuur wenscht dat de uitgevers van het weekblad in het nieuwe jaar genoodzaakt zullen zijn een nieuwen drukinkt uit te vinden, omdat de gebruikelijke inkt zou verdampen onder de schroeiende gedachten, zou verbleeken van schrik voor de geweldige ideën, zou wegvloeien in bibberenden angst voor de bliksemflitsen en donderslagen, die de Genootschapsleden loslaten tegen de belagers der Bouwkunst uit den dreigenden hemel hunner verontwaardiging, een inkt die daarbij onmiddelijk zou vergelen van kwaadheid of moppen zou spatten van spot, indien men hem wilde dienstbaar maken aan het verzorgen van persoonlijke belangen, die niet tevens belangen der kunst zouden zijn.
En nu is het te hopen dat ter inleiding van het Nieuwejaar alle leden en bestuurderen van het Genootschap „A. et A.", elkander een handje willen gaan geven, een handje gewasschen in het klare water der bestreefde Architectura en gedroogd in de warmte der verworven Amicitia.

VERSLAG VAN DE 44e LEDENVERGADERING, TEVENS JAARVERGADERING VAN DE CLUB VAN UTRECHTSCHE LEDEN VAN HET GENOOTSCHAP „ARCHITECTURA ET AMICITIA", GEHOUDEN IN DE „VEREENIGING", MARIAPLAATS, OP 18 DECEMBER 1914, DES AVONDS TE 8 UUR.

De voorzitter, de heer Nicolaï, opent de vergadering.
De secretaris, de heer C. J. de Haas, leest de notulen der vorige vergadering voor, welke onveranderd goedgekeurd worden.

De meest popopulaire architectuur-bewerkers van Amsterdam.

Ingekomen was een schrijven van het Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering van de Bouwbedrijven, waarin advies gevraagd wordt inzake het uit de hand laten maken van werkstukken gedurende de crisis, in plaats van, zooals gewoonlijk, machinaal, om zoodoende een grooter aantal vaklieden aan werk te kunnen helpen. Het Bestuur heeft daarop geantwoord, dat het zich wel met het voorstel vereenigen kan, maar heeft tegelijk uitdrukkelijk op 't gevaar gewezen, dat schijnbaar de werkeloosheid er door opgeheven wordt, en als gevolg de drang tot zoeken naar nieuw en productief werk wellicht niet zoo krachtig meer blijven zal.
Verder waren de verslagen der vergaderingen van het Comité ontvangen, uit welke documenten blijkt hoe zeer er naar gestreefd wordt de bouwbedrijven, gedurende deze abnormale tijden, gaande te houden. Tegelijk was een rondschrijven ontvangen met 't verzoek geen punten, betrekking hebbende op de crisis, zelfstandig uit te voeren, maar dit door 't Centraal Comité, waarbij 13 vereenigingen aangesloten zijn, te laten gebeuren, om zoodoende een grooter kracht tot bereiken te kunnen bewerken.
Van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Afd. Utrecht, was een schrijven ontvangen met 't verzoek adhaesie te willen betuigen inzake 't adres aan den Minister van Waterstaat gericht, waarin verzocht was, in verband met de heerschende werkeloosheid, in 1915 tot het sloopen der bestaande gebouwen en 't daarna partiëel doen uitvoeren van verdere werkzaamheden voor den bouw van het nieuwe Postkantoor.
Aan dit verzoek was door 't Bestuur gevolg gegeven.
Onderwijl was een schrijven van den Minister van Waterstaat ontvangen, kennis gevende, dat het, in verband met de voorgenomen uitbreiding van het voor den bouw van het Post- en Telegraafkantoor te Utrecht aangewezen terrein van de voormalige Munt aan de Neude, te voorzien is, dat in 1915 niet met den bouw zal kunnen worden aangevangen en dat, aangezien een gedeelte van het gebouwen-complex der Munt nog in gebruik is voor 's Rijks dienst en het overige wordt verhuurd, het mede bezwaar ontmoet dezen winter reeds over te gaan tot afbraak van de opstallen op het voor den bouw beschikbare terrein.
Van den heer Nicolaï was een present-exemplaar „Een nieuw stratenplan voor de Gemeente Utrecht en nog iets", geschreven door I. L. Hendricus, ontvangen voor het archief.
Hierna geeft de secretaris een overzicht van het werkjaar 1914.
Op de 42e Ledenvergadering gaf de heer C. J. de Haas een causerie over de prijsvraagantwoorden van het Vredespaleis. Inzake het behouden van de Zeistersche bosschen was een adres aan B. en W. der Gemeente Zeist gericht.
De antwoorden der Genootschapsprijsvragen waren drie dagen in de Openbare Leeszaal tentoongesteld en was de belangstelling voor die tentoonstelling vrij groot geweest.
De noodzakelijkheid inziende om gemeenschappelijk het een en ander in verband met de crisis tot stand te brengen, had de Club „A. et A." doen besluiten een 12-tal vereenigingen aan te schrijven. Nadat een gecombineerde vergadering had plaats gehad, waar afgevaardigden van die vereenigingen bijeen gekomen waren, is er tot het oprichten van het Centraal Comité tot Bevordering der Normaliseering der Bouwbedrijven overgegaan en is, van dat oogenblik af, krachtig gepoogd zooveel mogelijk de actie, welke zoo noodzakelijk is voor de welvaart van land en volk, in de bouwbedrijven gaande te houden.
De penningmeester geeft hierna een overzicht van het boekjaar 1914, welk met een voordeelig saldo sluit.
Hierna heeft een bestuursverkiezing plaats. De heeren B. Nicolaï en Otto Schulz zijn volgens rooster aan de beurt van aftreden, doch zijn herkiesbaar.
Beide heeren worden herkozen en wordt de heer Nicolaï wederom tot voorzitter gekozen, die de benoeming aanneemt.
De heer C. J. de Haas had een schrijven tot 't Bestuur gericht, dat hij als secretaris wenscht af te treden en zal op de eerstkomende vergadering een nieuwe secretaris benoemd worden.
Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

De Secretaris:
C. J. DE HAAS.

HET SPECIAAL BUREAU „DE MERCUUR" EN DE HOUDING DER MAATSCHAPPIJ TOT BEV. DER BOUWKUNST.

De lezers herinneren zich hoe reeds in No. 29 (18 Juli) van ons blad, in 't openbaar dus, de aandacht door de Heer J. E. Rood op de handelwijze van het speciaal-bureau „de Mercuur" werd gevestigd.
Verschillende architecten hadden nu en dan bij wijze van prospectus, de groene papiertjes (de mededeelingen over ophanden werken) ontvangen. Enkele hadden daarvan mededeelingen gedaan aan het Bestuur.
De Bond van Nederlandsche architecten heeft het tenslotte noodig geoordeeld zijn afkeuring te kennen te geven over de handelingen van het speciaal bureau „de Mercuur", en dit in de vorm van een afkeurend oordeel. Daarvan is kennis gegeven geworden aan de andere Bouwk. Vereenigingen, en, in verband met een uiting, die tot verdenking aanleiding kan geven, in de circulaire van de „Mercuur", ook aan „den Bond van Technici" en „den Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond", die hunnerzijds onmiddelijk inzagen hoe noodzakelijk het is aan de bestrijding van dit Bureau hun volle aandacht te schenken. Ook de Redactie van „de Bouwwereld" zag dit in. Bovendien hebben alle groote dagbladen het Bondsoordeel overgenomen.
Des te eigenaardiger deed het aan in het „Bouwkundig Weekblad", na de letterlijke tekst van het afkeurend Bondsoordeel (zie „Architectura" No. 42), het volgende naschrift van het Hoofdbestuur te lezen.

„Het Hoofdbestuur besluit aan het verzoek van het Bondsbestuur te voldoen (n.m.l. dit oordeel in haar orgaan op te nemen), hoewel het overtuigd is dat een dergelijke publicatie weinig nut zal geven. Het Hoofdbestuur had reeds vroeger, in zijn vergadering van 14 Juli jl., genoemd bureau „Mercuur" ter sprake gebracht, en het was tot dezelfde conclusie gekomen als de Bond, namelijk, dat het de handelwijze van dit bureau ten zeerste afkeurde. Waar het Hoofdbestuur van meening was, dat tegen de handelingen van een dergelijk bureau weinig of niets te doen zoude zijn, achtte het het weinig nuttig, in het „Bouwkundig Weekblad" de aandacht op dit bureau te vestigen."

Dit is de ware wijze, oprecht samen te werken! Het is der Maatschappij waardig. Zich plaatsende op de hooge troon, beslist zij met een lichte beweging van het hoofd, en een afwijzend handgebaar, dat zoo iets van „weinig nut" is. Doch zulk een houding verbergt niet de eigenlijke slapte, die er in is gelegen, n.m.l. niet op te kunnen staan uit haar gemakkelijke houding, om frisch en flink op den beganen grond den kamp voor de verdediging der deugdelijke vakgewoonten te strijden.
Laat het zijn, „dat er tegen de handelingen van een dergelijk bureau weinig of niets te doen zoude zijn" (het tegendeel is waar; daarvan hebben wij een bewijs), dan is 't ten opzichte der publieke meening toch al zeer onjuist zulk een houding aan te nemen, in plaats van eendrachtig samen te werken.
De reden is echter een geheel andere, van veel kleinzieliger aard; de Maatschappij is niet, zooals zij altijd wenscht, de eerste geweest, die de zaak in 't publiek heeft aangepakt; en nu is dus de zaak van weinig waarde!
De 14de Juli j.l. heeft zij de zaak in haar binnenkameren beoordeeld, doch een publicatie van weinig nut gevonden! Zie zoo snijdt het mes van twee kanten: 1ste toch is zij de eerste geweest, 2de getracht wordt het optreden van den Bond in het publiek een knauw te geven.
Zoo is de hooge diplomatie!

JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

GOED GELEZEN?

No. 50 van „Architectura" dezer dagen lezende, ontmoette ik daarin eene bewering, die ik niet onweersproken mag laten.
In een ingezonden stuk n.l. schreef de heer J. A. van Donselaar Jr. zoo terloops, dat de heer Kromhout zich „niet ontzag in ons orgaan op de meest onsympathieke „wijze over twee van zijn collega's, nog wel over hunne „capaciteiten te spreken, terwijl over de zaak waar het „om ging, niets van eenig belang gedebiteerd werd."
Ik vond het ontstellend, dat ik in ons orgaan zoo alleronsympathiekst en maar liefst over twee collega's tegelijk zou hebben geschreven en dat nog wel — geen kleinigheid — over hunne capaciteiten en dan — o schande — verder niets meer van belang te „debiteeren". En tegen wie was zooveel smadelijks gericht? „Een dezer betrokken heeren (schrijft de heer van D. verder) was de heer Ingenohl en de andere heer was de ook hierbij betrokken heer Stuyt". Van de twee heeren Ingenohl en Stuyt zou ik me dus niet ontzien hebben in ons bloed-eigen blad op de meest onsympathieke wijze „nog wel" over hunne capaciteiten te spreken ...
Ik wil niet eens zeggen dat, zelfs al ware ik „debet" aan het b.s., ik er nog iets sympathieks in vinden zou juist over capaciteiten te schrijven — al kon de wijze waarop wellicht onsympathiek zijn — sympathicker althans dan eventueel sympathiek geschrijf over van-capaciteit-ontblooten. Maar nóch van het eene, nóch van het andere kan hier sprake zijn, aangezien ik nimmer over de heeren Stuyt en Ingenohl in bedoelden afkeurenden zin geschreven heb.
Hoe komt de heer van Donselaar dus aan zoo'n bewering? Heeft hij mijne ingezonden stukken in No. 37 en 39 van dit blad wel eerst goed gelezen? Van iemand die zich als atmospheer-zuiveraar opwerpt — zie bewust artikel in No. 50 — mag toch wel verlangt worden, dat hij niet begint met diezelfde atmospheer te vertroebelen door onjuistheden te „debiteeren".

Rotterdam, 28 Dec. W. KROMHOUT CZN.

HET TWEEDE KAMERGEBOUW.

De post, groot ƒ 50000 — op de begrooting van Waterstaat betreffende honorarium van de architecten, die zullen worden uitgenoodigd ontwerpen voor het gebouw van de Tweede Kamer te leveren (zie ons vorig nummer), is door den Minister voorloopig ingetrokken, om later afzonderlijk in behandeling te worden gebracht.

DE PROEFNEMING MET HET BETONPAAL-SYSTEEM „WILHELMI".

Een onzer lezers heeft ons een inlichting gevraagd, n.m.l. hoelang de proefpaal op het terrein der firma du Croo en Braun is belast geweest. Antwoord: slechts een dag. Te kort dus om over de zetting juist te oordeelen, daar deze pas goed na te gaan is na enkele maanden. De Heer Handl heeft ook uitdrukkelijk verklaard, dat hijzelf deze proefneming als een voorloopige beschouwt.
Hij is maatregelen aan het nemen voor een juister proef, doch heeft daarvoor een zwaardere heistelling noodig, met een blok van ongeveer 2000 KG., zooals deze bij dit systeem in het buitenland worden gebruikt.

INGEKOMEN DRUKWERKEN.

De Senefelder Kalender.

De drukkerij „Senefelder" heeft weder een kalender voor het jaar 1915 verspreid. Was het vorige jaar deze ontstaan door de samenwerking van den teekenaar Willy Sluiter en de graphische kunstnijverheid, ditmaal heeft een ander Nederlandsch kunstenaar, Piet van der Hem, zijn talent neergelegd in een simpel gegeven, als een kalender is.
Er wordt nog al eens smalend gesproken over onze graphische kunstenaars, en 't is waar, wij Nederlanders, schijnen niet bij uitstek het volk te zijn, die dezen voortbrengen. Maar toch, indien wij de lijst eens gingen opmaken, zou 't zeker meevallen. Onder de meer en meer op den voorgrond tredende graphische kunstenaars neemt van der Hem hoe langer hoe meer een plaats. 't Is dubbel verheugend. Ten eerste de versterking der gelederen van de decoratief voelende kunstenaars, en ten tweede, dat het een schilder is, die zijn talent in die richting gebruikt en verder ontwikkeld.
De twaalfbladen zijn stemmingsbeelden van elke maand, zoowel in het onderwerp, als in de kleur.
Niet alle zijn als vulling, tusschen de letters en de cijfers, decoratief geheel geslaagd. Doch de vlotte, rake teekening wekt toch steeds de bewondering op. Ook onze hulde aan de „Senefelder".
Behalve de exemplaren, die de „Senefelder" kosteloos aan zijn handelsbetrekkingen verspreid, is de oplaag nog met 2000stuks verhoogd. Ieder, die het Algemeen Steuncomité, Keizersgracht 241 te Amsterdam, een postwissel groot ƒ 2.50 zendt, ontvangt franco een kalender.
Laten dus velen hun penningske offeren, zij worden een aardige, kunstvolle kalender rijker J. DE M.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is nog niet vastgesteld.
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Enquette-Commissie der Architecten. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — Nieuwjaarswensch. — Verslag der Club van Utrechtsche leden. — De meest populaire architectuurbewerkers van Amsterdam. — Het speciaal bureau „De Mercuur" en de houding der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Ingezonden. — Het Tweede Kamergebouw. — De proefneming met het betonpaalsysteem „Wilhelmi". — Ingekomen Drukwerken. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -›
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -›
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspiranteleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -›

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 2. ZATERDAG 9 JANUARI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. STAAL JR., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

KORT VERSLAG DER LEDENVERGADERING VAN 5 JANUARI 1915.

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opent de vergadering met een welkom aan de aanwezigen, in 't bijzonder aan den heer Zwollo, die heden voor „A. et A." zal spreken.
Er zijn geen „ingekomen stukken" ingekomen en de installatie van den heer Bernink kan niet plaats hebben wegens afwezig-zijn van dezen.
Dan verkrijgt de heer Zwollo het woord en vangt deze aan met zijn voordracht over „Artistieke metaalbewerking". Spr. begint met te wijzen op het feit, dat helaas nog altijd een feit is, het gemis aan verband tusschen technisch-practische vakkundigheid en artistiek inzicht. Veelal, slechts sporadisch het tegendeel, vindt men dit gemis in het vak van de fijnere metaalbewerking en die van het edel metaal.
Spreker behandelt vervolgens de verschillende technieken, welke te samen „artistieke metaalbewerking" vormen. Achtereenvolgens wordt het hameren, drijven, ciseleeren, graveeren, monteeren en draadwerken (zilversmeden) aan een beschouwing onderworpen.
Dan wijst de heer Zwollo op de tot nu toe gevolgde methode bij het onderwijs, pleit voor andere verhoudingen bij de studie en acht het vooral wenschelijk aan de practische studie het bewerken van het materiaal zelf meer tijd dan tot nu toe te wijden, b.v. 4 dagen per week, om dan den overigen tijd te bestemmen voor teekenen en boetseeren.
Verder wordt het namaken (bij de studie) van oude kunstvoorwerpen door spr. veroordeelt en meent dat het grondig studeeren van en speuren naar de technische fijnheden en bizonderheden in die oude kunst b.v. Perzische alleen daarvoor in aanmerking komt.
In 't buitenland hebben de Hollandsche goudsmeden een klinkenden naam, zoo zelfs dat in Duitschland bij het onderwijs gewezen wordt op den Hollandschen goudsmid. Spr. schrijft dit toe aan het geduld dat de Hollander eigen is en aan het goede materiaal (18 kar. goud, in Duitschland 14, soms slechts 8 kar.) dat hij te bewerken krijgt. In wezen is het echter niet zoo schitterend, zie b.v. de eeuwige kwasie antiquiteiten.
Zoo komt spr. te wijzen op de prullaria die ook in ons land op 't gebied van magazijngoed worden geleverd en gelooft dat er voor een mensch met gezonden smaak geen geschikt artikel wordt verkocht. Laat een architect maar eens een lamp uit gaan zoeken. De medewerking der architecten tot het tegengaan van den handel in Louis-XVI-artikelen wordt ingeroepen.
Vervolgens brengt spr. hulde aan den heer Lauweriks met wien hij in Duitschland samen mocht werken, voor diens naarstig streven naar het hoogere in de kunst in 't algemeen, ook voor 't vele wat hij deed voor de artistieke metaalbewerking. Spr. acht den heer Lauweriks een eerste-rangs-kunstenaar en wijst nog op de inrichting der afdeeling op de „Werkbundausstellung" te Keulen, welk zijn werk door hoog aangeschreven kunstenaars als hoogstaand en buitengewoon werd geprezen.
Vervolgens bespreekt de heer Z. nog de „Hagener Silberschmiede" opgericht door den heer Lauweriks en spr. gerugsteund door den bekenden kunstbeschermer Osthaus, waar het in dentijd van 5 jaren tot zoodanigen bloei kwam dat nu met een aantal gezellen en leerlingen wordt gewerkt.
Lauweriks, de hollandsche kunstenaar was het die door de Duitsche regeering werd aangezocht tot het maken van een studiereis naar Amerika om aldaar de methode enz. van het onderwijs in handenarbeid te bestudeeren. Na zijn reis heeft de heer L. de inrichting van het „Handfertigkeits-Unterricht" een groote schrede vooruitgebracht en zoodoende ook de liefde tot de metaalbewerking. Spr. laat nu foto's en voorwerpen in verschillend materiaal circuleeren, welke met groote belangstelling worden bezien.
De voorzitter dankt spreker voor hetgeen hij sprak en voor 't vele en mooie wat hij liet zien en meent de Haagsche Academie te kunnen feliciteeren met haar nieuwen leeraar en hoopt dat ook de heer Lauweriks voor ons land moge herwonnen worden.
De heer de Groot zegt nog een en ander naar aanleiding van een voorwerpje dat hij bezit, door den heer Zwollo

vervaardigd en wijst erop dat er buiten „systematic" nog factoren zijn die van groot belang voor de kunst zijn en erkent dat hij door de beschouwing van dat voorwerpje moest erkennen dat een kunstvoorwerp ook door groei uit de materie kan ontstaan.
De voorzitter dankt nogmaals den spreker en wekt de leden op vlijtig de vergaderingen te bezoeken.
De meubileering der zaal is alweer gevorderd zoodat de leden hier steeds met meer genoegen zullen verkeeren.
Niemand heeft iets voor de rondvraag.
De voorzitter sluit deze goed bezochte en aangename vergadering. H. F. S.

PERMANENTE PRIJSVRAAGCOMMISSIE.

JAARVERSLAG OVER 1914 (1 Dec. 1913—1 Dec. 1914).

Aan de Besturen der
Constitueerende Vereenigingen.

WelEd.geb. Heeren,

De Permanente Prijsvraagcommissie heeft bij dezen de eer U verslag te geven over hare werkzaamheden in 1914.
De Commissie kan beginnen met er hare voldoening over uit te spreken, dat in het afgeloopen jaar gebleken is, dat meer en meer bij het uitschrijven van prijsvragen rekening wordt gehouden met het bestaan der „Algemeene Regelen" en de P. P. C. Daarmede wil zij niet te kennen geven, dat ook in alle gevallen de A. R. worden toegepast, zij moet integendeel constateeren, dat nog vaak, en dit zelfs met medewerking of door toedoen der architecten zelve, de A. R. buiten werking worden gesteld, doch het feit alleen dat de P. P. C. herhaaldelijk wordt geraadpleegd door prijsvraaguitschrijvers, wijst er op dat rekening wordt gehouden met een door de vakorganisaties ingestelde regeling en dat het recht van bestaan daarvan wordt erkend, ook daar, waar men er vroeger niet aan dacht zich om zoo iets te bekommeren.
Ook zij, die op den ouden weg voortgaande, zonder eenige deskundige voorlichting prijsvragen uitschrijven, blijken, door de P. P. C. op het onjuiste van hun handelwijze opmerkzaam gemaakt zijnde, niet altijd ontoegankelijk te zijn voor haar wenken, of althans hare tusschenkomst (behoudens uitzonderingen) niet op onheusche manier terug te wijzen.
Gevolg hiervan is dat sommige prijsvragen door het raadplegen der P. P. C. in een goed spoor werden geleid en dat het uitschrijven van andere prijsvragen, op onjuiste grondslagen, werd voorkomen.
Het is wel jammer, dat in de laatstbedoelde gevallen slechts een negatief gunstig resultaat werd bereikt, doch de P. P. C. blijft van meening, dat, indien geen behoorlijke voorwaarden voor eene concurrentie kunnen worden verkregen, zij haar invloed moet aanwenden om het uitschrijven ervan zoo mogelijk te voorkomen.
Omtrent de prijsvragen waarbij de P. P. C. adviseerde moge het navolgende worden opgemerkt:
1e. *Verzorgingshuis te Hilversum.* Deze prijsvraag, waarvan reeds in ons vorig jaarverslag wordt gesproken en die toen verwacht werd spoedig haar beslag te zullen krijgen, is door verschillende omstandigheden eerst einde Juni van dit jaar uitgeschreven kunnen worden. Door de in Augustus afgekondigde mobilisatie werd door een groep mededingers aan die prijsvraag, die dientengevolge verhinderd werden aan de prijsvraag voort te werken, verzocht de inlevering der antwoorden uit te stellen, waarop door de prijsvraaguitschrijvers de inlevering eerst tot 31 December 1914 en daarna in overleg met de P. P. C. tot 1 Mei 1915 werd verschoven.
Het is te betreuren dat deze belangrijke prijsvraag, die van begin tot eind in overleg met de P. P. C. is geleid, door de onvoorziene tijdsomstandigheden niet vlotter van stapel kon loopen.
De lange duur, de onderbreking der beantwoording, de algemeene ongunstige oeconomische omstandigheden, waarin waarschijnlijk ook vele der mededingers zullen verkeeren, zullen zeker niet nalaten, hun invloed op gehalte en aantal der in te zenden ontwerpen te doen gevoelen.
2e. *Raadhuis Hilversum.* Na de bemoeiingen der P.P.C. te dezer zake in het vorig jaarverslag vermeld heeft deze zaak gerust, doch zal na het intreden van meer normale verhoudingen op alle gebied weder ter hand worden genomen.
3e. *Wijkgebouwtje Wassenaar.* Het programma van deze besloten prijsvraag onderging, na raadpleging der P.P.C. door de prijsvraaguitschrijving, eenige wijzigingen waardoor het in overeenstemming met de eischen der A. R. werd gebracht, en waarna den mededingers werd medegedeeld dat de P. P. C. zich met het programma kon vereenigen.
4e. *Kerkgebouw te Apeldoorn.* Over deze prijsvraag, die in geen enkel opzicht aan de A. R. voldeed, is eene zeer uitvoerige correspondentie met den prijsvraaguitschrijver gevoerd, welke correspondentie gedeeltelijk in de bouwkundige bladen is gepubliceerd.
Waar echter de concurrentie eerst ter kennis kwam van de P. P. C. nadat zij blijkens advertenties in de Apeldoornsche Courant was uitgeschreven en met het voeren der correspondentie de tijd voor het beantwoorden van de prijsvraag gesteld inmiddels verstreken was, kon een advies aan de leden der Constitueerende Vereenigingen om aan die prijsvraag niet mede te werken niet tijdig gegeven worden.
5e. *Monument Hildebrand.* Ook in het programma van deze prijsvraag werden na correspondentie met den prijsvraaguitschrijver eenige wijzigingen aangebracht, die het meer in overeenstemming met de A. R. brachten, waarna een gunstig advies daarop kon worden uitgebracht.
6e. *Kerkbouw te Schoten.* Bedoeling van den prijsvraaguitschrijver was eene besloten prijsvraag uit te schrijven, doch de bedragen aan honoraria e. a. die hij wenschte beschikbaar te stellen waren niet overeenkomstig de bepalingen der A. R. Gevolg der gedachtenwisseling met de P. P. C. is geweest dat geen prijsvraag werd uitgeschreven, doch de opdracht tot bouw direct aan een architect is gegeven.
7e. *Tuinstadwijk.* Ook bij deze prijsvraag vroeg de prijsvraaguitschrijfster: de Sociaal technische Vereeniging van democratische ingenieurs en architecten, het advies der P. P. C. bij de samenstelling van het programma en ofschoon het in dit geval een studieprijsvraag betrof, die niet aan het oordeel der P. P. C. is onderworpen, meende zij toch goed te doen haar advies te geven, waarmede bij de definitieve samenstelling van het programma werd rekening gehouden.
8e. *Inrichting en versiering van een Schoollokaal.* De prijsvraaguitschrijfster: de Nederlandsche Vereeniging: Schoonheid in opvoeding en onderwijs, nam in het programma van deze studieprijsvraag een bepaling omtrent het gebruik, dat zij van de bekroonde antwoorden zou kunnen maken, of die de P. P. C. nadat dit, door de publicatie van het programma te harer kennis was gekomen, niet toelaatbaar achtte, ook al gold het hier een studieprijsvraag. Zij meende hierop te moeten wijzen in een advies aan de Constitueerende Vereenigingen, welk advies werd gepubliceerd en eene nadere bevredigende verklaring omtrent dit punt, van de zijde der prijsvraag uitschrijfster tot gevolg had.
9e. *Uitbreidingsplan en woningbouw te Helmond.* Deze prijsvraag die door de elementen stadsuitbreiding en volkswoningbouw, die zij bevat moeilijkheden opleverde ten aanzien van de vaststelling der bekroningssommen en honoraria voor uitvoering, gaf aanleiding tot eene uitvoerige gedachtenwisseling zoowel in den boezem der Commissie als met de prijsvraaguitschrijvers; en hoewel die moeilijkheden niet in elk opzicht *principieel* tot oplossing konden worden gebracht meende de P.P.C. zich met den daarvoor gevonden vorm te kunnen vereenigen en aan het programma hare goedkeuring te kunnen hechten.
10. *Vereenigingsgebouw voor den Nederlandschen Protestantenbond te Bussum.* Bij deze prijsvraag lag het in de bedoeling van den prijsvraaguitschrijver een *kostelooze* concurrentie tusschen eenige architecten uit te lokken, waartegen de P. P. C. meende zich te moeten verzetten. Na correspondentie is van de concurrentie afgezien en de bouw opgedragen aan een architect te Bussum.
11e. *Kerkgebouw te Nieuw Lekkerland.* Het Kerkbestuur der Ned. Herv. gemeente te Nieuw Lekkerland wendde zich tot de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst met verzoek om voorlichting bij het uitschrijven van een prijsvraag van een kerkbouw aldaar. Door de Maatschappij werd de zaak in handen gesteld van de P. P. C. die de gewenschte voorlichting verstrekte, welke naar zij vertrouwt ook het gewenschte gevolg zal hebben zoodra de omstandigheden dit zullen veroorloven.

Mocht in het vorig jaarverslag de hoop worden uitgesproken dat de toen reeds aanhangige herziening der A. R. en het huishoudelijk reglement spoedig haar beslag zouden krijgen, zoo is die hoop niet vervuld geworden. Het verschil van inzicht in de Constitueerende Vereenigingen omtrent de wijze waarop de z.g.n. motie van der Pek en de A. R. moest worden verwerkt, de niet wettelijke wijze waarop de reeds door de P. P. C. gedane voorstellen in de Constitueerende Vereenigingen waren behandeld en de aanvullingsvoorstellen die de P. P. C. als gevolg van hare dagelijksche ondervinding bij de toepassing der A. R. meende te moeten doen, waren zooveel oorzaken van uitvoerige gedachtenwisseling zoo in den boezem der P. P. C. als met de Constitueerende Vereenigingen, zoodat eerst in het laatst van October j.l. de P. P. C. van de laatste dezer Vereenigingen bericht ontving, dat hare voorstellen waren goedgekeurd en zij stappen kon doen voor het doen drukken der nieuwe A.R. Hoewel de P. P. C. overtuigd is dat met deze herziening het laatste woord bij de A. R. niet is gesproken, vertrouwt zij toch, dat zij voor den eerstkomenden tijd voldoende zullen zijn om tot een vertrouwbaar richtsnoer te dienen bij de verschillende voorkomende prijsvraaggevallen.
Evenals dit met de eerste editie der A. R. is gedaan zijn ook van deze herziene A. R. exemplaren met begeleidend schrijven gezonden aan alle besturen van gemeenten in Nederland met meer dan 5000 zielen.
Ten slotte zij nog vermeld dat de P. P. C. door een harer leden vertegenwoordigd werd in een deputatie, die de leden der Tweede Kamer-commissie, belast met de zorg voor den bouw van een nieuw Tweede Kamergebouw bezocht om hen de wenschelijkheid van het uitschrijven van een openbare prijsvraag voor dien bouw toe te lichten.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het aftreden van den heer A. Salm G. Bzn., die zich niet herkiesbaar stelde en vervangen werd door den heer H. van der Kloot Meyburg, zoodat de Commissie was samengesteld als volgt:
H. G. Jansen, Voorzitter, aftr. in 1916; C. N. van Goor, Secretaris-Penningmeester, aftr. in 1915; H. v. d. Kloot Meyburg, aftr. in 1917.
Ingevolge de inwerkingtreding der nieuwe A. R. e. a. moest volgens art. 8 huish. reglement een beurtrooster worden gemaakt voor de Constitueerende Vereenigingen voor de benoeming der verificatiecommissie der jaarrekening van de P. P. C.
De P. P. C. meende daarvoor de volgorde te mogen vaststellen, zooals die in de onderteekening der A. R. e. a. is geregeld; zoodat die commissie zal worden aangewezen:
In 1914 door de Mpij. tot bevordering der bouwkunst.
In 1915 „ het Genootschap Architectura et Amicitia.
In 1916 „ de Vereeniging Bouwk. en Vriendschap.
In 1917 „ den Bond van Nederl. Architecten.

Amsterdam, December 1914.

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
H. G. Jansen, *Voorzitter.*
C. N. van Goor, *Secr.-Penningm.*
H. van der Kloot-Meyburg, *Lid.*

REKENING OVER 1914.

Ontvangsten:		Uitgaven:	
Verkoop van exemplaren der A. R. .	ƒ 0.50	Copieerwerk . . .	ƒ 10.30
Door de Const. Vereenigingen aan te vullen tekort (art. 11 huish. reglement	„ 75.48	Reiskosten ten behoeve der Commissievergaderingen . .	„ 29.78
		Porti en telegrammen	„ 26.15
		Copieboek.	„ 1.50
		Drukwerken	„ 5.25
		Zaalhuur voor vergaderingen.	„ 3.—
	ƒ 75.98		ƒ 75.98

De verificatie-Commissie:
w. g. P. G. Buskens.
„ „ J. Herman de Roos.

De Secr.-Penningm.
C. N. van Goor.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAAG „HET VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Zeer geachte Redactie!

Zeer gaarne had ik een plaatsje in ons orgaan voor het volgende:
Onaangenaam werd ik verrast, door plotseling op de achterzijde van „Architectura" van 2 Januari j.l. te lezen, dat de datum van inlevering voor de plannen van de prijsvraag voor het „Verzorgingshuis" te Hilversum, *definitief* is vastgesteld op *1 Mei 1915.*
Toen „Architectura" van 13 Aug. 1914 aankondigde dat „tengevolge der buitengewone omstandigheden waarin wij verkeeren, de termijn van inlevering *voorloopig* verdaagd werd tot 31 December en de beantwoording der vragen eveneens", zal wel menig gemobiliseerde mededinger met mij dankbaar gestemd zijn geweest, door de gedachte, dat het voorloopige studiewerk in vrijen tijd, vroeg en laat, aan deze prijsvraag besteedt, niet geheel nutteloos was.
Er kwam echter weer een wolkje aan den hemel, toen „Architectura" van 7 November vermeldde: „De datum

van 31 Dec. 1914 als tijd van inlevering wordt opnieuw verdaagd. De Jury is in overleg getreden met de P.P.C. op welke wijze de afwerking dezer zaak behoort geregeld te worden. Zoo spoedig mogelijk zal de te nemen beslissing in de in voornoemde bladen worden medegedeeld."

Een mededinger eischtte brutaal weg van de Jury vasthouden van de *voorloopig* gestelde datum 31 December. Gelukkig echter luidde het besluit in „Architectura" van 28 November en 12 December 1914:

„De datum van inlevering, eerst vastgesteld op 31 December 1914, is voor *onbepaalden* tijd verdaagd."

Toen ik dit las bracht ik een stille dank aan de Jury en Commissie, meenende, dat zij het zoo goed in zagen, dat aan deze prijsvraag vooral vele jongeren zouden deelnemen, doch dat veel van die deelnemers thans soldaat zijn, waardoor zij, hetzij door te weinig tijd of gelegenheid, hunne gemaakte studiën niet meer kunnen uitwerken. Heel veel studiewerk moest er reeds gemaakt zijn, aangezien de tijd voor inlevering naderde. Men had nog juist de tijd om de gemaakte schetsen in 't net te teekenen. Door nu de datum definitief vast te stellen, zonder eenige vooruitzichten op demobilisatie, wordt den gemobiliseerde deelnemers alle illusie ontnomen. Zij worden thans buiten de bedoelde prijsvraag gesloten met negeering van hunne reeds gemaakte studiën.

Zeer zeker zal de Commissie ernstige redenen hebben om tot zulk een besluit te komen.

Vreemd komt het mij echter voor, dat de Commissie de datum van inlevering *eerst* voor *onbepaalden* tijd verdaagd en *kort daarop definitief* een datum *vast stelt*, terwijl er in de tijdsomstandigheden weinig of geen verandering gekomen is.

Zou de Commissie het nu niet daar heen kunnen leiden, waar het hier betreft een algemeene openbare prijsvraag, geruimen tijd vóór de mobilisatie, dat ook zij, die thans onder de wapenen zijn (en dat zijn er ongetwijfeld velen), welke reeds belangrijke studiën voor deze prijsvraag gemaakt hebben, niet buiten deze prijsvraag worden gesloten.

EEN GEMOBILISEERD DEELNEMER.

* * *

DE PROEFNEMING MET HET BETONPAALSYSTEEM „WILHELMI"

In het vorige nummer (No. 1) van „Architectura" wordt medegedeeld, dat een der beide proefpalen geslagen op het terrein der firma Du Croo en Brauns, albier, gedurende slechts één dag is belast geweest.

Daar deze soort van paalfundeering, de zoogenaamde „zwevende pilotage", voor zoover mij bekend, nog niet in ons land is toegepast, is het van groot belang of beter gezegd is het noodig te weten of zij voldoende waarborgen tegen nazakken biedt. Zou de Vennootschap-ondernemer daarom nog in de gelegenheid zijn de proefbelasting van deze palen bijv. gedurende eenige maanden of zoo mogelijk een jaar onafgebroken te kunnen voortzetten? Hiermede zoude inmiddels de ervaring worden opgedaan, wat dit systeem in onzen drassigen bodem practisch oplevert. Door het bekendmaken der uitkomsten welke bij de geregeld te houden waarnemingen verkregen worden, zou de heer Handl ons zeer verplichten. Het rapport over het inslaan en de bewerking, weergegeven in No. 51 van „Architectura", zoude hiermede ook meer compleet worden. Of oordeelt de heer Handl het soms raadzamer hiermede tot een volgende beproeving te wachten, waarbij n.l. van een zwaarder heiblok, met een gewicht van ongeveer 2000 Kg., gebruik zal worden gemaakt?

Een tweede factor is voorts de kostende prijs van dit werk, althans of zij niet die van de houtenpaalfundeering zal te boven gaan, ook in verband met de practische voordeelen welke bij die van laatstgenoemd systeem verwacht kunnen worden.

E. VAN HOUTEN.

Gelijkertijd, en geheel onafhankelijk van bovenstaand schrijven, ontvingen wij van den heer Egon Handl het volgende ingezonden stuk, dat reeds eenigermate een antwoord er op is. RED.

Op het artikel over de „proefneming met het betonpaalsysteem Wilhelmi" in het tijdschrift, dato 2 Januari, ben ik zoo vrij om iedere vergissing te voorkomen, over de proefpaal en zijne latere toepassing enkele belangrijke punten mede te deelen:

Met de belasting van de proefpaal werd Woensdag 19 November j.l. 's ochtends 7½ uur begonnen. Om de zakking te controleeren, werd het „Giat'sche Biegungsmessapparat" gebruikt, die in staat is eene doorbuiging van $^1/_{20}$ mM. aan te geven.

Het opbrengen van het belastingsmaterieel gebeurde successievelijk (overeenkomstig de werkelijkheid), en wel 10—12 ton per dag. Pas bij een last van 20 ton kon het begin van een zakking afgelezen worden; toch ging men door met het belasten, totdat Maandag 23 Nov. 's ochtends tegen 9 uur eene totale belasting van 45 ton bereikt werd.

Toen men nu van een verdere belasting afzag, was ook van een verdere zakking geen sprake meer, die nu 3½ cM. bedroeg; en tot tegen 5 uur 's namiddags werd geen nieuwe zakking geconstateerd, welke dus ± 8 uur constant bleef. De werkelijke reactie op den paal werd statisch vastgesteld op 40 ton. Daarna werd de paal weer ontlast.

Dit was voor elk vakman en vooral voor mij het beste bewijs, dat de Wilhelmi Perspaal ook in onzen grond zich schitterend zal handhaven in de concurrentie met de goedkoope en ouderwetsche houten palen.

Om een voorloopig oordeel te kunnen vellen, moet ik nog eens er aan herinneren, dat deze paal onder de ongunstigste omstandigheden vervaardigd werd; want wanneer men bedenkt, dat deze paal met een blok van 865 Kg. geheid werd en een zoo groot draagvermogen bezit, welk resultaat zal men dan verkrijgen met een blok van 2000 Kg. Verder wanneer men bedenkt, dat deze paal een voetverbreeding van slechts 90 cM. bezit, terwijl bij latere uitvoering dezelfde 1.20—1.50 M. bedraagt, dan moet ieder tot zich zelf zeggen, dat dan toch een geheel ander resultaat te bereiken is.

Nu enkele punten in 't algemeen over proefbelasting van palen:

Gewoonlijk worden onderzoekingen over het draagvermogen gemaakt op twee manieren:

1. Door een proefbelasting waarbij men den paal zoo lang belast, tot hij teekenen geeft van zakking, welke men tot eene bepaalde grootte toelaat.
2. Door uittrekken van den paal met een takel, daar een paal zoo als bekend is dezelfde kracht kan dragen, waarmede hij kan uitgetrokken worden.

Deze manier wordt toegepast bij betonpalen, die gewapend zijn en geen voetverbreeding bezitten.

Echter laat men in de praktijk het belastingsmateriaal op de proefpalen, die voor den bouw gebruikt worden, nooit enkele maanden rusten.

EGON HANDL.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 3. ZATERDAG 16 JANUARI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Secretariaat: J. F. STAAL JR., Cornelis Schuytstraat 49, Telefoon Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Het Bestuur verzoekt heeren Leden, wien een circulaire inzake *Obligatieleening groot f 1500.—* is toegezonden, nogmaals met aandrang het door hen ontvangen formulier zoo spoedig mogelijk in te zenden bij den 1ⁿ Secretaris.

Op aanvraag wordt een prospectus der Leening gaarne toegezonden.

b. Tot Buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. G. WOLBERS te Bloemendaal, en tot kunstlievend lid de Heer WINKELMAN, te Amsterdam.

c. De 1354ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 20 Januari,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Lezing door den heer JAN STUYT over *„Moderne Stedenbouw ten Platten Lande"*, met lichtbeelden en kunstbeschouwing.

Introductiekaarten zijn, op schriftelijke aanvraag, tot een beperkt aantal, verkrijgbaar bij den 1ⁿ Secretaris, terwijl overigens de gewone introductie is toegestaan.

4. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

De leden worden er aan herinnerd, dat copie voor ons blad uiterlijk Dinsdagmiddags moet zijn ingezonden.

ENQUETTE-COMMISSIE DER ARCHITECTEN. VOORSCHOTFONDS.

SECRETARIAAT: MARNIXSTRAAT 402.

DE „BINDENDE BESLUITEN" VAN DEN AANNEMERSBOND.

In No. 52 (29 December 1914) van „de Aannemer", het orgaan van den Ned. Aannemersbond staan twee stukken: „Een laatste woord" en „Bond van Nederlandsche Architecten".

Het eerste artikel is een oproep aan de aannemers: „Zijt gij gereed?" Gereed om voor de handhaving van het besluit (*arbitrage voor alle geschillen*) te staan, en alles na te laten, wat eene behoorlijke naleving van dat besluit zou kunnen schaden?" Een overzicht van de vroegere treurige rechtspositie van den aannemer vormt het overige van dit artikel. In het begin ervan lezen wij: „Er breekt voor de aannemers een andere tijd aan. Meer dan voorheen wordt hun een gelijke rechtspositie geboden als waarin zich hun particuliere mede-contractanten konden verheugen. *Het pleit voor arbitrage bij alle geschillen is beslist.*

Dit is de kern van het artikel. Aan wie is dit te danken? Enkel en alleen aan de jongeren onder de architecten. Zij toch hebben die billijkheid in de rechtspositie van den aannemer reeds jaren geleden ingezien. Hun bestekken zijn er de getuigen van. Toen nu de Aannemersbond ook zijn krachten ervoor inspande, was de tegenwerking der overigen spoedig te niet gedaan.

Dat dit beginsel heeft gezegevierd was nuttig en noodig. Let nu wel, de Aannemersbond zegt zelf: *„arbitrage voor alle geschillen"*.

Doch hoort hoe hij te keer gaat (onbeschaafd en grofinsinueerend) in zijn tweede artikel tegen den Bond van Ned. Architecten — waarvan de meesten der zooevengenoemde jongere architecten lid zijn — omdat de A. V. Commissie van dien Bond terecht bezwaar maakt tegen het door den Aannemersbond voorgestane en aan hun leden verplichtend gestelde artikel over werkstakingen, luidende: „Partiëele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnverlenging".

Dit zonder meer is een eenzijdige bepaling, die de Aannemersbond ten gunste van zichzelf stelt, ter verkrij-

ging van den macht tegenover de werkliedenorganisaties. Want wat zou, zoo deze bepaling zoo blijft, de aannemer nog te vreezen hebben van boetebepaling in de bestekken in het geval de strijd tusschen hem en de werkliedenorganisaties ontbrandt over een punt, dat ten voordeele der aannemers, doch ten nadeele der werklieden is?
Waarom juichen over het winnen van het pleit: „arbitrage bij alle geschillen", en bij het mogelijke geschil tusschen architect en aannemer, of *gedeeltelijke staking* recht geeft op termijnverlenging, deze arbitrage uitschakelen?
Het is hierover, dat de Aannemersbond zich zóó boos maakt, dat hij onhebbelijk in zijn uitingen wordt. De Bond van Ned. Arch. voegt aan het artikel over werkstakingen toe: *„Of gedeeltelijk stilliggen van het werk recht geeft op termijnverlenging wordt uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften voor geschillen"*.
Dit is consequent, en een bepaling in het algemeen belang.
De Aannemersbond valt ook een der afgevaardigden der A. V.-Commissie van den Architecten-Bond persoonlijk aan. Dit is teekenend voor de soort van aanval!
De A. V.-Commissie van den Architecten-Bond wijst er terecht op, en dit prikkelt de heeren, dat, zoo de leden van den Aannemersbond een dergelijke houding gaan aannemen, vanzelf door de architecten ernstig zal worden gedacht aan partiëele aanbesteding. Wij zouden er aan toe willen voegen, dat de leden van den Aannemersbond niet *alleen* de goede aannemers zijn. Strijd lokt lijdelijk verzet uit, dat hooger staat dan tegenstrijd.
't Geval van den architect Verschuyl B. N. A. waar bij een aanbesteding van arbeiderswoningen te Nijmegen, onder zijn directie te bouwen, de principaal, dat is het Bestuur der Woningvereeniging, besloten heeft, de clausule van den Aannemersbond te aanvaarden, is geen echec voor den Architecten-Bond, doch is een staaltje van weinig inzicht van dit Bestuur van een (let wel) arbeidersvereeniging. JAN DE MEIJER, B. N. A.

VITRUVIUS.

Toen ik, in mijn redevoering ter gelegenheid der opening van onze nieuwe vergaderzaal, een paar uitingen van Vitruvius, die ik in een ouden jaargang van ons orgaan vond, aanhaalde, dacht ik niet, dat het mij nog gegeven zou zijn, de tien boeken over de bouwkunst van dien Romeinschen architect in een voortreffelijke Nederlandsche vertaling te mogen lezen.
Maar na nog geen twee maanden heb ik dat genoegen gesmaakt en ik dank dat aan onzen collega J. H. A. Mialaret te Maastricht, die aan zijn „otium", hetwelk hij daar geniet, op deze wijze een „dignitas" heeft gegeven, die hem nog lang na zijn — laat ons hopen nog ver verwijderd — levenseinde in de herinnering zal doen blijven
Het was geen gemakkelijke taak, die de heer Mialaret zich had gesteld, en het is te begrijpen, dat haar vervulling hem jaren heeft bezig gehouden. Maar zijn vlijt is bekroond, want zijn arbeid mag uitmuntend geslaagd heeten.
Reeds sedert de vijftiende eeuw hebben tal van geleerden hun krachten aan het vertalen en vooral aan het verklaren van Vitruvius beproefd. Verscheidene handschriften der tien boeken over de bouwkunst bleven bewaard, doch daar het oudste, pas duizend jaar na den dood van den auteur vervaardigd, dagteekent uit een tijd, toen men natuurlijk van de periode van Augustus, aan wien het werk was opgedragen, niets meer wist, bezitten wij geen enkelen vertrouwbaren tekst. De afschrijvers der middeneeuwen hebben fouten gemaakt, stukken weggelaten, andere naar hun eigen inzicht bijgevoegd, en zoo wordt het natuurlijk uiterst bezwaarlijk om zich een voorstelling van het oorspronkelijke te maken. Vooral de technische bijzonderheden zijn door de niet-deskundige afschrijvers dikwijls slecht begrepen, en dit heeft hun, die er zich toe gezet hebben, om Vitruvius te verklaren, veel hoofdbrekens bezorgd.
Daar, waar de schrijver het niet over techniek heeft, begrepen de copiïsten hem beter; die gedeelten zijn dan ook het meest betrouwbaar. Men leert daaruit den tijd van Augustus kennen als een periode, die wat de beoefening der architectuur als vak aangaat, een treffende overeenkomst heeft met onze dagen.
Vitruvius stelt zich aan den lezer voor als een architect, wien zijn ouders een voortreffelijke opvoeding hadden doen geven, die niet alleen in de techniek, maar ook in het Grieksch, in de wiskunde en in de wijsbegeerte bedreven was. Zijn werk bewijst, dat hij niet te veel heeft gezegd.
Maar ondanks zijn bekwaamheid en zijn beschaving bleef hij toch steeds op den achtergrond. Slechts éénsmerd hem een werk van beteekenis, het bouwen eener beurs te Fanum, opgedragen. En als Julius Caesar hem niet bij de genie in dienst genomen had zou hij van honger zijn omgekomen. Vitruvius was reeds bejaard, toen Augustus aan de regeering kwam. Door de voorspraak van des keizers zuster kreeg hij een klein pensioen. Uit dankbaarheid droeg hij toen zijn boek, na zijn pensionneering geschreven, aan Augustus op.
Vitruvius beklaagt er zich over, dat het te Rome aan iedereen vrij stond, als architect op te treden. Het kwam er maar op aan, om bestellingen te krijgen; de architecten van toen, dikwijls zeer onwetend, gingen overal rond om hun diensten aan te bieden, hetwelk Vitruvius, als onwaardig, ten scherpste hekelt. Hij wenscht, dat de architect de onbaatzuchtige raadgever van den bouwheer zal zijn en geeft een soort van „eere-code", die den Bond van Nederlandsche Architecten zeker niet onwaardig zou wezen.
Niet slechts in zijn tijd, ook al veel vroeger, kwamen architecten in de gunst door eigenschappen, die met de bouwkunst niets uitstaande hadden. Zoo vermeldt Vitruvius, dat Deinokrates de gunst van Alexander den Grooten wist te verwerven door zijn goed uiterlijk. Reeds verscheidene malen had Deinokrates beproefd, den vorst te naderen, maar het was hem steeds mislukt. Toen sloeg hij een leeuwenhuid om zijn naakte lichaam, nam in de eene hand een knods en in de andere hand een fantastisch ontwerp, en drong zoo in 's vorsten paleis. De wachters hielden hem voor Hercules, en de reclame had zooveel succes, dat aan Deinokrates het ontwerpen van Alexandrië werd opgedragen. Tot zulke middelen hebben onze hedendaagsche stedenbouwers hun toevlucht nog niet genomen.
In een korte aankondiging als deze is het natuurlijk niet mogelijk, om aan de technische bijzonderheden, die de tien boeken in haast overstelpende hoeveelheid bevatten, de noodige aandacht te wijden. Mogelijk vind ik daartoe later de gelegenheid. Veel, wat tot dusver duister bleef, schijnt mij verklaard te kunnen worden, als men bedenkt, dat de Romeinen gewoon waren, gewapend beton voor hun constructies te gebruiken. Zij wapenden hun beton echter niet met stalen staven, zoo als wij, doch gebruikten hun platte gebakken steenen om de groote betonmassas in kleinere te verdeelen en zoo de schadelijke gevolgen van het krimpen, dat scheuren zou doen ontstaan, te verminderen.

Dat Vitruvius, waar hij het over de bouwstoffen heeft, alleen van aan de lucht gedroogde steenen gewag schijnt te maken, is niet te ontkennen. Maar wel niemand zal betwisten, dat de Romeinen van ouds al van gebakken steenen gebruik hebben gemaakt. Waarschijnlijk is het gedeelte, dat over gebakken steenen handelde, verloren geraakt. Men zou kunnen denken, dat Vitruvius het niet noodig had geacht over iets zoo bekends als gebakken steenen te spreken, ware het niet, dat hij over de gedroogde steenen zoo uitvoerig is.
Het werk van den heer Mialaret verdient een plaats in de bibliotheek van ieder wetenschappelijk architect. De talrijke verklarende aanteekeningen maken het begrijpen gemakkelijk.
Het is te hopen, dat de heer Mialaret van zijn zeer hoog staanden arbeid de voldoening zal vinden, die hij zoo ruimschoots verdient.
Men kan het boek, dat *f* 7.50 kost, bij den uitgever P. Schmitz te Maastricht bestellen.

31 December 1914. A. W. WEISSMAN.

De Redactie wil hieraan toevoegen, dat de uitgave een welverzorgde is. De eenvoudige band, goed van kleur, is een waardige omsluiting van dit boek, dat hoe oud het zij, steeds leven wekt, in welken tijd ook.
Talrijke noten en aanteekeningen verhoogen de bruikbaarheid, al is het niet in die mate, die aan de Fransche uitgave door Perrault, de architect van Lodewijk XIV, zooveel waarde geeft. Daar overtreffen zij in omvang verreweg de tekst.
Deze Nederlandsche uitgave is rijk voorzien van afbeeldingen; 85 verduidelijken het geschrevene.
Wat zeer aangenaam is voor de jongeren in ons vak, is de werkelijk lage prijs. In linnen stempelband gebonden kost het werk *f* 7.50. Vergelijk daarmede de prijs van de laatste Fransche uitgave van Choisy (1910) fr. 60; en de laatste Duitsche van Dr. J. Prestel (1914), die ± 30 Mark kost, terwijl beide werken oningebonden zijn.
Wij hopen dan ook, dat zij, die nog geen „Vitruvius" bezitten, zich dit werk nu willen aanschaffen, en .... bestudeeren. RED.

EEN STEM UIT DE VERGADERING.

Is dat niet een gek ding,
Hoe is dat nu uit te leggen,
Iemand ter vergadering
zeide: „Mijn vingers jeuken om iets te zeggen".

Is 't niet aanbevelenswaard
Dergelijk geluid te smoren?
Morgen zegt men onvervaard:
Mijn teenen tint'len om iets te hooren!

H. F. S.

INGEZONDEN.

„De heeren Ingenohl en Stuyt schrijven in hun ingezonden stuk: In verband hiermede (opgedane ondervindingen, allernoodzakelijkste reorganisatie, enz.) werd dan ook in het reorganisatieplan terecht gehandhaafd, dat de cursus zou staan op dien breeden objectieven grond der fundamenteele beginselen waarnaar zich alle vormgeving in de architectonische compositie heeft te richten. De mogelijkheid ter zijde stellend eene(r) bij die heeren aanwezige subjectieve objectiviteit „die zelfs het fundamenteele beginsel zou vermogen aan te tasten, erken ik gaarne de schoonheid dezer formules." Tot zoover de heer Kromhout in zijn ingezonden stuk van 26 September. Op mij rust nu de last te bewijzen (in antwoord op de tegenspraak van den heer K., welke uitgelokt werd door het ingezonden stuk van No. 50) op mij rust dus de last te bewijzen, dat de heer K. hier op de meest onsympathieke wijze over de capaciteiten van genoemde heeren spreekt. In de 1e plaats dan, dat hij over hun capaciteiten spreekt en in de 2e plaats, dat hij het op onsympathieke wijze doet. Er wordt hier gesproken over subjectieve objectiviteit. In het „Woordenboek voor Kennis en Kunst" uitgave van Sijthoff lees ik over het woord object, dat het beduidt voorwerp, wat ik reeds, voordat ik dit las (n.l. ten dage, dat ik zeker ingezonden strik in No. 39 las) hier onder meen verstaan te hebben. Verder, dat het woord objectief een afleiding hiervan is, en duidt op iets werkelijk bestaands.
Objectiviteit is dus een toestand, een situatie, welke vast te stellen, voorwaarde is, voor de bewezenheid van het werkelijk bestaan van dien toestand of situatie. Men spreekt van de objectiviteit van een waarneming, wanneer men meent, dat die waarneming in den daad objectief is, dus dat die waarneming aan den aard van het waar te nemen voorwerp zelf getoetst is. Eene objectiviteit in het algemeen als zelfstandigheid kan nooit los gedacht worden van het te beschouwen voorwerp of van de waarneming. Het is geen zelfstandig naamwoord. In den richtigen zin van het woord kan de heer K. het dus onmogelijk bedoeld hebben. Dit meende ik al. Een kleine encyclopaedie studie, heeft mij in dit opzicht waarborg gegeven, dat ik mij niet op glad ijs begeef. De bedoeling en de vertaling van het hier gebruikte woord objectiviteit (m.i. te benaderen in het woord) is werkelijkheid.
Nu komen we waar we wezen moeten n.l tot het subjectieve, dat is het tegengestelde van het objectieven.
In de logica is dit woord een vakterm, met welke beteekenis we ons hier niet hebben op te houden. Het spraakgebruik geeft ons de bovenomschreven tegenstelling welke echter geen tegenoverstelling is. Het subjectieve is „het beschouwend ik, 't bewustzijn, dat de voorstellingen vormt". Voorts 't objectieve subjectiveeren, dat is de werkelijkheid in zijn voorstelling opnemen, en naar het subjectieve vervormen. Dit nu sluit niet op subjectiene objectiviteit, waarop de heer K. doelt, doch geeft een ander beeld.
Een andere weg zoekende, kan men zich een samenkoppeling dezer woorden denken n.l. een toestand, ontstaande wanneer een mensch zich zelf beschouwt. Dan is hij dus tegelijk object en subject, een subject dat zich objectief tracht vast te stellen, dat zijn objectiviteit tracht te bepalen. Is dat bereikt, dan is de toestand ingetreden van een objectief subjekt. Subjectieve objectieviteit is een samenkoppeling die benadert moet worden maar vast te stellen is zij niet. Vertalen wij subjectief door persoonlijk dan krijgen we 't volgende: „persoonlijke werkelijkheid".
Vervolgens lezen we: de aanwezigheid van een persoonlijke werkelijkheid, die een (onpersoonlijke) werkelijkheid zou „vermogen" aan te tasten. Hier wordt dus gehandeld over het vermogen eener persoonlijke werkelijkheid. Gaat dit over capaciteit of niet. Letterlijk schrijf ik hier over uit mijn zakdictionnaire achter het woord capaciteit: geschiktheid, bekwaamheid, bevoegdheid, vermogen.
Lezen we dus de zin op de volgende wijze, dan verandert hare inhoud niet. De mogelijkheid terzijde stellend van een bij de heeren Ingenohl en Stuyt aanwezige vermogen (kunnen), om zelfs deze werkelijkheid (lees persoonlijkheid) aan te tasten, erken ik gaarne .... enz. Vergun mij

hierbij de volgende opmerking te maken. Wanneer men sommige kunsthistorici gelooven mag, dan is in het verleden een dergelijke toestand nimmer ingetreden als hier voor mogelijk gehouden wordt. Ik voor mij geloof zeer zeker aan eenig persoonlijk ingrijpen op dat gebied, doch dat doet niet ter zake.
Dikwijls stelt men het toch voor, alsof kunstgeschiedenis zijn zou: een immer vloeiende, nooit stollende ontwikkeling van fundamenteele beginselen. Het geloof nu aan persoonlijk ingrijpen of het ingrijpen van persoonlijke werkelijkheid is altijd sterk geweest bij personen die in knooppunten der historie, de aan te vangen periode hielpen bevestigen.
Vooruitstrevenden nu hebben reactionnairen altijd met hoogmoed aangezien, doch niet alleen reactionnairen, maar vooral sommigen, die hen niet precies volgden of die hun leiding om een of andere reden verwierpen. Bezien wij de situatie onder dit licht, dan treedt de heer K. hier op als de representant van het vooruitstrevend element en beroept zich in deze zin op „de mogelijk niet aanwezige subjectieve objectiviteit der anderen.
Hiermede ben ik genaderd tot het tweede te bewijzen gegeven, d. i. de onsympathieke wijze.
Hij toch roert die mogelijkheid schijnbaar niet aan. Doch waarom dan deze ingewikkelde zin? De Heer K. die bijna altijd spot met iemand of over iemands eigenaardigheden, had kunnen volstaan, met de uit zijn pen komende, reeds voldoende spottend doende zin „Gaarne erken ik de schoonheid van deze formule." Nu geeft hij een mogelijkheid betreffende de persoonlijkheid van genoemde Heeren die hij niet oplost, doch aan den lezer overlaat. Dit is het minst sympathieke van dit schrijven, dat de Heer K. insinueert. Hij kiest t. o. van de mogelijkheid geen partij, doch laat het den lezer over te veronderstellen welke partij hij (K.) zou kiezen. Een veronderstelling die geen moeite geeft, aan wie goed leest. Een goed verstaander heeft maar een half woord noodig. Een goed lezer ook. Goed gelezen? Ja zeker.
Wie zou het hinderen, wanneer flink en vierkant werd uitgesproken waar het op staat, zooals b.v. in No. 37 het ingezonden stuk van den Heer K. Hierin is het de Heer Weissman die er niet zoo mild afkomt, maar er hangt geen geurtje over. Ten minste voor zoover als ik er over oordeelen kan.
In ronde woorden: 't komt mij voor dat de atmospheer ook in ingezonden stukken wel wat zuivering noodig heeft.
Mijn schrijven blijve hiertoe bijdragen.

Naarden. J. A. VAN DONSELAAR JR.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM

Tot toelichting van het genomen besluit, inzake de inleveringstermijn voor bovengenoemde prijsvraag en als antwoord op de deswege ingekomen opmerkingen, zij den deelnemers bericht dat in overleg met de Jury en de Permanente Prijsvraagcommissie tot de vaststelling van 1 Mei als datum van inlevering besloten werd, nadat het Bestuur der Stichting verklaard had dat de voorgenomen bouw wegens praktische redenen niet langer uitgesteld kan worden.

Namens de P. P. C.:
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG,
Secretaris.

DE HUID VERKOOPEN, VOORDAT DE BEER GESCHOTEN IS.

De architect Jos. Konert in Berlin-Hallensee heeft een ontwerp gemaakt voor een Hindenburg-toren aan de Weichsel.
De „Deutsche Bauzeitung" teekent hierbij aan: „De toren zal een herinnering zijn aan de groote Hindenburg-overwinning (?); en zal worden opgericht op een met zorg te bepalen punt aan de Weichsel. Het uiterlijke van de vierkante toren zal in eenvoudige, doch zware vormen uit den „Duitschen-Orderidderstijl" in inheemsch materiaal (baksteen in reuzenformaat) worden gehouden.
Van boven wordt de toren afgesloten door een vuurbekken, waarin op den avond van den overwinningsgedenkdag machtige vuren worden ontstoken, die ver in de Oost-Duitsche landen zullen lichten. Binnenin wordt een buste van Hindenburg geplaatst."

Die architect is een slimmert, doch de redactie der „Deutsche Bauzeitung" is naïef.

J. D. M.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**
Het programma komt voor in No. 27. jaargang 1914.

VAN ALLERLEI AARD.

PLAVEISEL VAN HOOGOVENSLAKKEN.

Een zeer veel voorkomende toepassing van de hoogovenslakken is die voor kunstmatige steenen platen voor voetpaden naast straten en voor trottoirs bij gebouwen. Zulke platen werden tot dusver steeds van fijn steengruis en cement gemaakt en vonden veel ingang, omdat ze gemakkelijk vervaardigd konden worden en er fraai uitzagen. Slak bezit echter boven natuurlijken steen het belangrijke voordeel, dat zij een groote hoeveelheid kalk bevat en daarom voor de vorming van steenen minder cement vereischt. Om platen van de beste kwaliteit, dicht en duurzaam, met een glad oppervlak te verkrijgen, is een sterke druk door middel van een hydraulische pers noodig, waardoor het drogen en hard worden versneld wordt.
(„IJzer- en Staalkronick.")

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Edquette-Commissie der Architecten. — De „eindende besluiten" van den Aannemersbond. — Vitruvius. — Een stem uit de vergadering. — Ingezonden. — Permanente Prijsvraag-Commissie. — De huid verkoopen, voordat de beer geschoten is. — Prijsvragen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Tot kunstlievende leden zijn door het Bestuur aangenomen de Heeren H. J. WINKELMAN (reeds vermeld in de vorige mededeelingen, doch zonder voorletters), H. EISENDRATH, HEYSTEE SMIT en Co., STAAL en Co., LOUIS DE JONG en NIC. KIP JR., allen te Amsterdam.
Voor de Bibliotheek in dank ontvangen van den schrijver: „Schets eener Kunstgeschiedenis", bewerkt door A. W. Weissman.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

De leden worden er aan herinnerd, dat copie voor ons blad uiterlijk Dinsdagmiddags moet zijn ingezonden. De leden worden opmerkzaam gemaakt op het Redactieadres: Emmastraat 27, Tel. Z. 647.

ENQUETE-COMMISSIE DER ARCHITECTEN. VOORSCHOTFONDS.

SECRETARIAAT: MARNIXSTRAAT 402.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De beantwoording der vragen betreffende de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis", is van een dergelijken omvang, dat plaatsing in het blad onmogelijk bleek. Zij zijn daarom als afzonderlijk boekje verkrijgbaar gesteld. Zij, die een exemplaar wenschen te bezitten, kunnen dit kosteloos op aanvrage verkrijgen bij den secretaris van Redactie, Emmastraat 27, Amsterdam, tel. Zuid 647.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

Inzake bovengenoemde prijsvraag is door „een inzender" nog een vraag gesteld. Wij maken erop opmerkzaam, dat volgens het programma (No. 32 van jaargang 1914) vragen slechts konden worden gesteld tot 1 October 1914.

G. F. LA CROIX, *Rapporteur.*

VERSLAG DER 1354e LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 JANUARI 1915.

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh opent de vergadering en verzocht voorlezing der notulen. Als ingezonden stuk wordt voorgelezen een schrijven van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, behelzende het voorstel om, — door de toestand waarin de architecten door de oorlog gekomen zijn, af te zien van het plan om de architecten in Nederland te verzoeken een bijdrage te zenden tot het doen vervaardigen van beelden voor de nissen van het Stedelijk Museum te Amsterdam. De voorzitter deelt mede dat in de bestuursvergadering besloten is geen bezwaren te zien in de toestand door de oorlog verwekt, doch het plan voort te zetten en alsnog het rondschrijven aan de architecten te zenden. De heer Weissmann deelt mede dat de plaatsing der beelden in de nissen van het Stedelijk Museum geschiedde door het initiatief van Prof. Der Kinderen, met het doel om de leerlingen in de beeldhouwkunst in de gelegenheid te stellen hun werk uit te voeren in de steen zelve, in plaats altijd te moeten werken in 't studie materiaal — de klei. — Hij stelt voor de Gemeente de bijdrage van de architecten aan te bieden van het vervaardigen van een beeld van J. v. Campen.
Daarna krijgt de heer Jan Stuyt het woord, die zijn lezing houdt onder den titel: „Moderne stedenbouw ten platte lande".
Door een groot aantal lichtbeelden, gevoegd bij de kernachtige en gemakkelijke voordracht, heeft hij ons doen zien, dat onze eeuw het vraagstuk der stedebouw zal oplossen. Het treurige beeld, dat de meeste groote steden, vooral in de buitenwijken ons bieden, doet ons verbaasd staan, dat na 20 eeuwen van beschaving, zoo weinig bereikt is in „de huisvesting".
Het zoeken naar verbeteringen is niet nieuw.
De tot nog toe veelal toegepaste methode om het woelige stadsleven te vermijden, door „buiten" te wonen, heeft vele bezwaren, want al is het zeer poëtisch — „alleen in een hutje op de heide" — te wonen, toch is de mensch een sociaal-wezen en zoekt steeds de gemeenschap.
In Engeland bestaat reeds zeer lang de strooming:

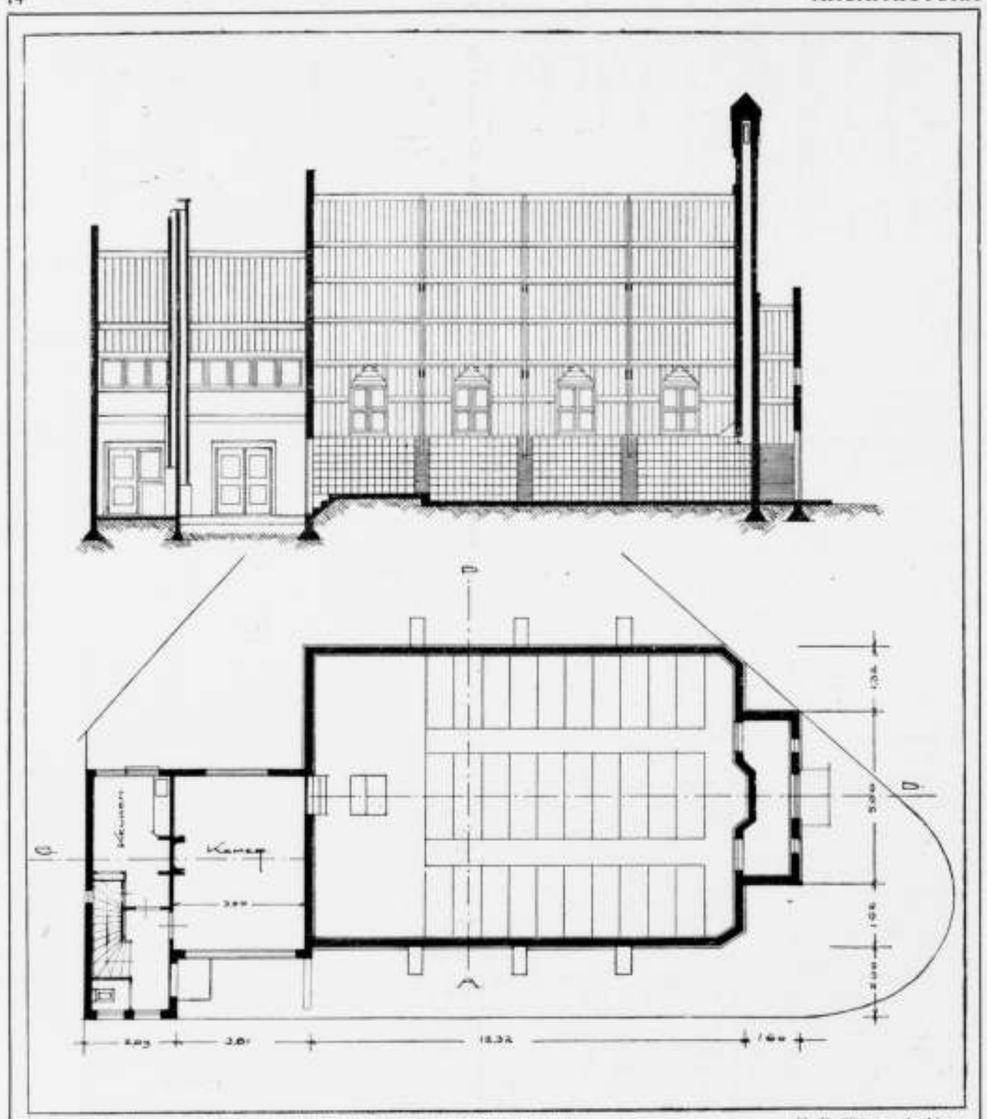

Plattegrond en doorsnede C—D van de Hersteld Apostolische Kerk te Hengelo, H. F. Sijmons, Architect.

— „naar buiten", — Ruskin, die ons toeriep: „Back to the Land!" was een der eersten, die pogingen deed tot bestrijding van de opeenhoping der menschen-massa's in de steden.
Zijn woorden werden aangehoord; echter het publiek noemde zijn ideeën een utopie . . en de weg naar het land Utopia was te moeilijk begaanbaar.
Zijn pogingen mislukten op grandiose wijze.
En toch . . . . . het is van het grootste belang voor de ontwikkeling van de nieuwe stedenbouw geweest

wat Ruskin en andere idealisten verkondigd hebben. Volgens spr. was de stenograaf Ebeneser Howard, de „urheber" van de strooming, die de tegenwoordige „Gardencity" heeft doen ontstaan. Hij schreef het belangrijke boek: „Garden cities of tomorrow". (London Sonnenschein).
Door een lichtbeeld wordt ons getoond, de eigenaardige,

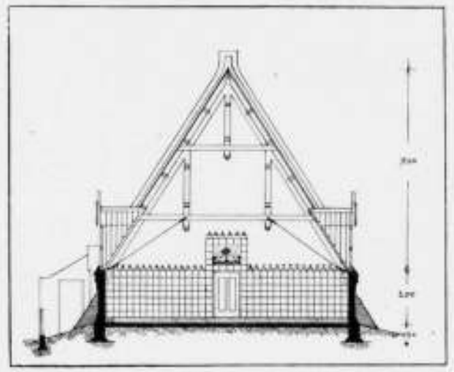

Doorsnede A—B van de Hersteld Apostolische Kerk te Hengelo, H. F. Sijmons, Architect.

interessante wijze, waarop Ebeneser Howard het publiek overtuigde dat de Garden City alle voordeelen bezat van het land- en stadsleven en hunne nadeelen niet kende. De plannen die hij echter ontwierp waren zeer onpraktisch . . . maar zijn ideeën waren in vruchtbaren bodem gevallen en de ontwikkeling; — de verbetering was gegeven aan de mannen die tezamen een maatschappij stichtte onder den naam „First Garden City Ltd."
Van deze stichting, de wordingsgeschiedenis van de eerste tuinstad der wereld, geeft spreker ons een interessant beeld.
„Wel", zegt spreker, „waren er vóór den aanvang dezer stad reeds verscheidene voorbeelden van Gardencities, zooals: Port sunlight, Bournville enz., doch het ontstaan dezer dorpen waren — hoewel verbeteringen in de huisvesting der arbeiders — gebaseerd op het egoïsme der rijke fabrikanten, omdat wij begrepen dat door betere woningtoestanden ook beter werk zou geleverd worden."
Nu was de First-Garden city Ltd." geschoeid op een meer philantropisch idee . . . . in de werkelijke behoefte zoo belangeloos mogelijk te voorzien.
Het benoodigde kapitaal voor den aankoop van grond, den aanleg van wegen etc. etc., werd bijeengebracht door particulieren, zonder hulp van Staat of Gemeenten.
Het kapitaal, bijeengebracht bij de oprichting, bedroeg niet meer dan *f* 600.000 tegen 5 pCt. voor de aandeelhouders.
De bijna onoverkomelijke moeilijkheden in het vinden van 't meest geschikte terrein werden overwonnen en in 1903 kwam de maatschappij voor 155.000 in 't bezit van een stuk grond gelegen bij het dorpje *„Letchworth"* in Hertfordshire, tusschen Baldock en Hitching, ongeveer 34 mijlen ten Noorden van Londen.
De plannen voor den aanleg der tuinstad werden ontworpen door den bekenden architect Raymond Unwin (schrijver van het boek „Townplanning in Practice", publ. T. Fisher Unwin, Londen).
Deze architect woonde, alvorens zijn plannen te ontwerpen, voor 2 maanden in het dorpje Letchworth, doorkruiste dagelijksch de omgeving en vormde zich daardoor een volmaakt idee van de bestaande situatie. Hij nam als basis voor zijn ontwerp de bestaande bosschen, de heuvels, de oude wegen enz. en vormde op dien gegevens zijn ontwerp voor de Gardencity „Letchworth".
Bijzonder belangrijk waren de mededeelingen van den heer Stuyt omtrent de opvatting, de versmelting, zou ik zeggen, van de aesthetische en praktische eischen.
Men begon met vast te stellen dat de stad (3000 acres groot) ten hoogste 30.000 inwoners mocht tellen. Waren deze binnen de gemeente ondergebracht, dan werd een nieuw terrein gezocht en een nieuwe, verbeterde tuinstad zou dáár verrijzen.
Dit grondbeginsel vergemakkelijkte de gemeentebezwaren; men kan direct alle aanleg bepalen voor het geval de stad — compleet — zou zijn, met de overtuiging dat alle aangelegde publieke werken van voldoende groote zouden zijn.
De wegen, hoewel nog niet ter volle breedte afgewerkt, waren toch reeds op de later benoodigde aangelegd.
De kern der gemeente wordt gevormt door de vrije villa bouw met enkele winkelstraten, het raadhuis en de kerk, terwijl de buitenrand gevormt wordt door de benoodigde landbouw- en veeteeld terreinen, met boerderijen enz.
De fabrieken kregen hun plaats in 't Noord-Oostelijk deel der stad met het oog op de veelvuldige Zuid-Westen winden.
In de bouwverordering, hoe beknopt zij ook is, vondt men toch nog een plaatsje voor een artikel tegen de ontsiering der huizen door reclame. In de Amsterdamsche bouwverordering (een boek van verscheideee 100de blz.) is, voor zoover spreker weet . . . daarvoor geen plaats ingeruimd.
De eerste zomer begon men met 50 huizen en de eerste bewoners waren meest zakenmenschen uit London, die dagelijksch heen- en weêr reisden; . . . maar in 3 jaar tijd vermenigvuldigde zich de bevolking elf maal en meer en meer werden op de daartoe aangewezen terreinen huizen, fabrieken, boerderijen enz. gebouwd, zoodat in 1912 Letchworth 1761 gebouwen bezat en 10.000 inwoners telde, waarvan een groot gedeelte par nament in de stad woont en werkt.
Dit voorbeeld is 't beste bewijs dat de stedenbouw een nieuw stadium is ingetreden en de goede richting is aangegeven. Dat zich met de ontwikkeling van zulk een nieuwe stad, tevens nieuwe vormen van huishouding voordoen, heeft den heer Stuyt aangetoond, door een serie lichtbeelden van de „Letchworth Co-operative houses".
Het gegeven voorbeeld was dat van een 20tal woningen, laag en onder één dak gebouwd, gegroepeerd om een binnenplaats (Arch. Clapham Linden A.R.I.B.A.) Deze woningen hebben niet alleen een gezamenlijke keuken, doch de bewoners kunnen 's morgens en 's middags de maaltijden gebruiken in een groote, in 't centrum gelegen eetzaal. Deze eetzaal is gemakkelijk te bereiken door een corridor om de binnenplaats.
Dit origineele idee, schijnt veel energie te sparen, doordat de arbeid verricht b.v. in 20 keukens, nu vereenigd wordt in een groote algemeene keuken.
Wederom vertoont de heer Stuyt een aantal photo's als lichtbeelden op 't doek. Nu krijgen de leden een uitstekend beeld van den aanleg, de architectuur en de natuur van Litchworth Garden City.

Een aardig kerkje van Arch. Spooner. — De oude begroeide „Litchworth Hall". — Het restaurant. (Bij het vertoonen van deze photo verteld spreker dat de verkoop van sterken drank door de inwoners van Litchworth verboden is). Uit deze photo's blijkt met hoeveel smaak de Engelschen de natuur om hunne huizen verzorgen en opkweeken . . . . . Dit laat in Holland nog veel te wenschen over.

In de pauze worden de aanwezige boeken en photo's op het gebied van Garden cities en stedenuitbreiding beschouwd en besproken en daarna gaat de heer Stuyt met zijn belangrijke voordracht voort. Hij erkent dat zelfs in een stad als Litchworth het probleem van de Garden City nog niet geheel is opgelost, omdat het nog te veel voorkomt, dat de bewoners werken in een anderen stad.

Wij zijn echter een geweldige stap vooruit. De tuinstad is van een sociaal standpunt bekeken, vooral een groote verbetering voor den werkman. Deze toch heeft, zoodra zijn arbeid in de fabriek is afgeloopen, direct het genot van de hem omringende natuur en zijn kinderen zijn gezond en ademen een frissche lucht in. Welk een verschil, de werkmanswoningen in de tuinsteden, met de opstapeling van menschen in de kazerne-huizen der groote steden.

Daär, in de vrije natuur, neemt de physische kracht toe . . , wat blijkt uit de cijfers. Het sterftecijfer van kinderen in 1872 te Londen bedroeg 10 pCt.; — thans in Litchworth niet meer dan 5 pCt.

Met eenige cijfers toont de heer Jan Stuyt aan, dat, hoewel in de eerste jaren geen winsten werden gemaakt, thans de economische basis schitterend aan de verwachting voldoet.

In 1907 liet de maatschappij door onpartijdige taxateurs, de geheele bezitting naar z'n werkelijke waarde schatten. Het resultaat was: — uitgegeven £ 270.000.—. Bezit; £ 379.000.—.

Nog volgen eenige cijfers, die aangeven de uitgaven voor gas en electrisch licht, aanleg wegen; waarna den heer Stuyt het einde zijner lezing nadert door de vele voordeelen van zulk een tuinstad op te noemen.

Het is gebleken dat Letchworth een goede geldbelegging is; dat de bewoners mettertijd geen stedelijke belasting meer zullen betalen en dat het leven in zulk een omgeving niet anders dan gunstig op de gezondheid moet werken.

Nu en dan beklaagt spreker zich over de toestanden in Holland, die het goede voorbeeld van Engeland zien. . . maar niet opvolgen. Hij vermoed echter dat ook hier dergelijke projecten mogelijk zijn en hoopt dat deze spoedig verwezenlijkt zullen worden.

Ten slotte doet spreker de mededeeling dat hij een schrijven heeft ontvangen van de „International Garden Citie's town planning association". Dit belangrijk schrijven zal verderop in 't blad behandeld worden.

De voorzitter dankt den heer Stuyt voor zijn bijzondere lezing en vraagt hem naar het materiaal en de wijze waarop de wegen gemaakt zijn. Spreker antwoord hierop, dat hij in 't bijzonder kan oordeelen over de wegen tusschen Londen en Letchworth en dat deze tot op uren afstand van London in uitstekende staat verkeeren. Op een harde onderlaag is aangebracht een laag steenslag (Local rubble stone). Dit is een type van wegenaanleg zooals in Holland niet, doch in België en Noord Frankrijk veelvuldig voorkomt. Deze steenslag wordt geheel ingerold en meestal — tot vermindering van stof — met een teersoort bestreken of besproeit.

Nogmaals dankt de voorzitter den heer Stuyt en zegt, zeer verheugd te zijn op deze vergadering verscheiden buitenleden te zien.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

Het schrijven van de „International Garden cities and Townplanning Association" luidt:

„De datum van onze eerste samenkomst ter bespreking van den opbouw van België is vastgesteld op den 11den tot den 16den Februari. Deze zal plaats vinden in de Guildhall te Londen. De Lord-Mayor zal de vergadering presideeren, en zoowel de Engelsche en Belgische Ministers zullen tegenwoordig zijn en het woord voeren.

Deze zaak heeft groot belang verkregen, en het zou gewenscht zijn, indien uw vereeniging vertegenwoordigd kon worden, of indien dit niet mogelijk is, dat zij dan een brief van sympathie stuurt.

Alle leden van onze samenkomst en rondreis in het vorig jaar zijn uitgenoodigd deze samenkomst bij te wonen en lid ervan te worden, zoo ook de Vereenigingen, die hun deelnemingsgelden hebben betaald.

Wij zijn ervan verzekerd, dat de zeer groote belangrijkheid van deze stap, die wij gaan doen, wordt ingezien; evenzoo de noodzakelijkheid de grootst mogelijke geldelijke steun, juist in dezen tijd, te geven. Indien er invloed kan worden uitgeoefend op de inschrijvingen, zal de zending van elk bedrag zeer op prijs worden gesteld."

Het Bestuur betuigt gaarne zijn instemming met dit plan en wekt de leden op bovenstaand verzoek te steunen.

Het adres van de „Association" is: 3 Grays Inn Place, Londen W. C.

WIJDEVELD.

DE HERSTELD APOSTOLISCHE KERK TE HENGELOO.

Wij hebben al eens geschreven over de leekenopvatting, dat een goede architectonische vorm een kwestie van geld is. Een 20 jaar geleden mocht dit het geval zijn geweest, toen bouwwerken werden „versierd" door er allerlei versierselen aan te plakken, iets dat onder de vaklieden zelf nog als „kunst" werd aangezien. Gaandeweg is het inzicht, wat eigenlijk architectuur is, verbeterd, al is het publiek, en daarmede bedoelen wij ook „de leidende menschen in onze samenleving", nog steeds van de gedachte, dat meerdere architectonische waarde afhankelijk is van de vermeerdering van het bedrag, die de bouw zou moeten kosten bij soliede uitvoering.

Bij het betoog tegenover leeken is er altijd een uitmuntend voorbeeld de bewering, dat dit niet het geval behoeft te zijn, te staven, n.m.l. de keuze van de kleur. De keuze van de kleur oefent geen invloed uit op de prijs van het schilderwerk. Of het nu een „klantengeel" of b.v. een fraai groen is, de kosten blijven hetzelfde, doch de stemming van een inwendige ruimte — die goede afmetingen heeft — staat of valt er mede.

Of de architect werkelijk architect is, dat wil dus zeggen of hij in de eerste plaats de eenvoudige vorm- en kleurgeving beheersch, komt goed uit bij kleinere bouwwerken.

En nu is het verheugend, dat er onder de jongere architecten al zoovelen zijn, die de hen verleende opdrachten, welke begrijpelijkerwijze nog niet tot de omvangrijke behooren, tot even zoovele bewijzen maken van wat wij hier betogen.

Wij konden tot ons genoegen enkele malen zulke werken in ons blad openbaar maken. Als vervolg op de reeks geven wij onzen lezers de door den architect H. F. Sij-

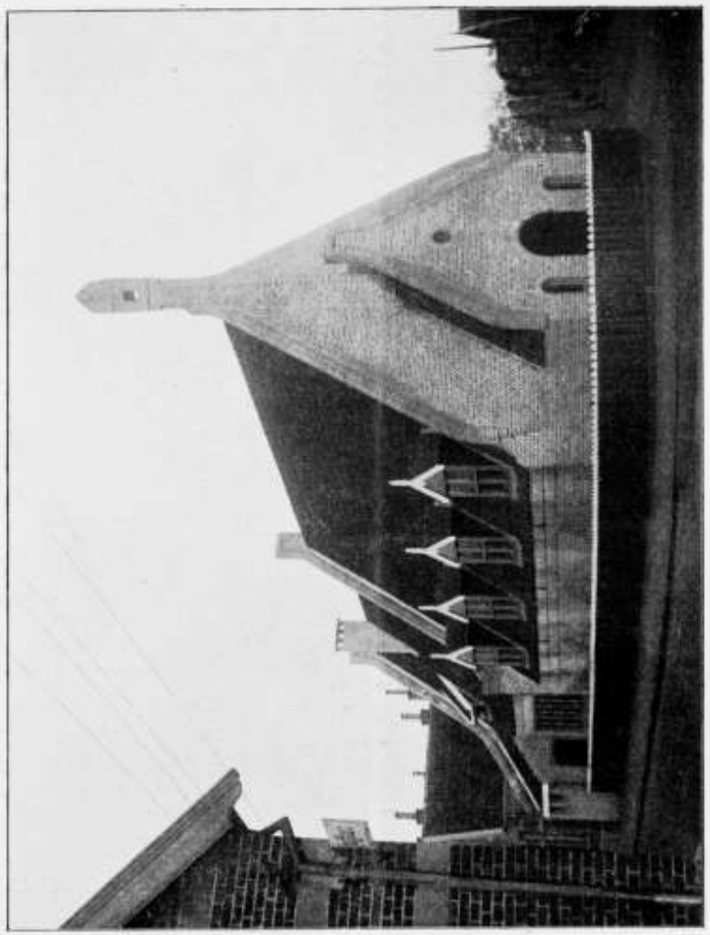

Uitwendige van de Herstelde Apostolische Kerk te Hengelo. H. F. Sijmons, Architect.

mons gebouwde Hersteld Apostolische Kerk te Hengeloo.
De afbeeldingen spreken voor zichzelf. Ter aanvulling laten wij hier nog een beschrijving volgen. De gevels zijn opgetrokken uit gesinterde Twentsche baksteen, zoowel koppen als strekken, uit de Hengeloosche fabriek: Overbeek. Deze baksteen is van groote kleurenrijkdom. De muren zijn zonder verdeellat gemetseld; de voegen platvolgevoegd. Het dak is gedekt met roode Hollandsche pannen. Wat ons inziens de rust van het uiterlijk stoort zijn de helwitgeschilderde boeiplanken van de dakvensters. Zij dringen zich teveel op en zijn niet in schaal met het geheel.
Van binnen zijn de wanden bezet met verglaasde vloerbakken, groen en geel. De vloer bestaat uit roode en blauwe onverglaasde tegels. Het overige muurwerk is in specie afgeschuurd, en met Gobeline behandeld, in geel-grijze kleur. De muur is verder met een eenvoudig schabloon versierd.
De onderkant der gording is bestreken met cabotine (donker mosgroen), wat een zeer fraai oppervlak geeft en goedkoop is. De gordingen en slapers zijn chromaatgeel en de drie spanten vuurrood geschilderd. Ook hier is eenig schabloonwerk tot verfijning aangebracht. Het helle van de gebruikte kleuren is niet hinderlijk, daar door de spaarzame, rustige verlichting die helheid wordt verzacht. De niet te groote lichtopeningen zijn bezet met donker glas-in-lood.
De banken bestaan uit raamwerk (lichtgeel geschilderd), met zittingen en ruggen van z.g. gaatjeszittingen (lichtgroen). Er is in de banken plaats voor 130 personen, terwijl nog een 25-tal stoelen op het verhoogde gedeelte (bestemd voor het koor) kunnen worden geplaatst.
De woning bevat behalve de op de plattegrond zichtbare ruimten, op de verdieping zelf in de kop nog twee vertrekken.
De aannemingssom was f 5226; terwijl het bijwerk — waaronder schuur en bestrating van het trottoir — nog f 425 bedroeg.
Het gebouw is electrisch verlicht.

DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST (EN „DE MERCUUR").

Naar aanleiding van ons stukje in No. 1, jaargang 1915, waarin de houding van de Mpij. tot Bev. der Bouwk. ten opzichte van het afkeurend oordeel van den Bond van Ned. Arch. over het speciaal-bureau „de Mercuur" werd besproken, heeft het Hoofdbestuur van de Mpij. tot Bev. der Bouwk. haar meening over dit stukje kenbaar gemaakt in haar Hoofdbestuursvergadering van 5 Januari j.l. In het „Bouwk. Weekbl." No. 3 van 16 Jan. j. l. lezen wij in het verslag er het volgende over:

Bij de rondvraag werd ter sprake gebracht het artikel van Jan de Meijer in „Architectura" 1915 No. 1, waarin deze zich gedrongen gevoelt op insinueerende wijze te bespreken de houding van het Hoofdbestuur der Maatschappij in zake het bureau „Mercuur" en de samenwerking (?) (dit vraagteeken is van mij. J. d. M.) in deze met den Bond van Ned. Architecten. Het Hoofdbestuur nam hiervan kennis, maar besloot op de ordinaire, achterdochtige insinuaties van den Heer de Meijer, die geheel berijden de waarheid staan, natuurlijk niet in te gaan.

Haar traditie getrouw besloot het Hoofdbestuur natuurlijk er niet op in te gaan. En waarom niet? Wel, om *„de ordinaire, achterdochtige insinuaties"*, die in dit stukje worden gezegd!
In de eerste plaats *„ordinair"*. Het geëerde Hoofdbestuur houd mij ten goede, een onpartijdig beoordeelaar zal kunnen verklaren, dat het stukje aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat, doch dat de taal niets gemeen heeft met de uitdrukkingswijze van den „man van de straat"; want dit zal wel de bedoeling van het Hoofdbestuur zijn geweest, toen zij 't woord „ordinair" bezigde. Als er iets „bezijden de waarheid" is, dan is het, dat de uitdrukkingen „ordinair" zijn. De waarheid zou meer worden benaderd, als het Hoofdbestuur het woord „scherp" had gekozen.
In de tweede plaats *„insinuaties"*. Als het Hoofdbestuur de andere stukken, die ik meen wel eens te moeten schrijven, leest, zal het bemerken, dat vreemde woorden er zeldzaam in voorkomen. Onze taal is rijk en buigzaam genoeg om elke gedachtenwending tot haar recht te laten komen. Laten wij „insinueeren" nu in het Hollandsch overbrengen, dan beteekent het letterlijk (het Latijnsche woord „insinuare" is afgeleid van „sinus" = boezem, borst) iets in den boezem — een verborgen plaats — brengen. Volgens de wetenschappelijke vreemde-woordenboeken heeft het de overdrachtelijke beteekenis: „iemand iets op een fijne wijze bijbrengen." Men zal echter zeggen, dat kan nu wel de oorspronkelijke beteekenis zijn geweest, doch wij bedoelen er nu mee: „bedekte verdachtmakingen" of voor sommige gevallen in de zachtere beteekenis: „bedekte toespelingen."
En dan in de derde plaats: *„achterdochtige"*. Dit woord past toch noch bij „bedekte verdachtmakingen", n ch bij „bedekte toespelingen". 't Versterkt ook niet. 't Geeft alleen den indruk van de beroemde „dubbel-openslaande porte-briseedeur".

Dit ontleden heeft alleen ten doel aan te toonen, hoe het Hoofdbestuur, in haar kwaadheid, trachtende zoo sterk mogelijk te grieven, in de fout is vervallen een dergelijke eigenaardige zin op te stellen, zonder door die zin iets te veranderen aan de zaak waar het om gaat.

JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

TE VEEL ER IN GELEZEN.

„Mijnheer, ge zijt een 'n ellendeling!
„Wat . . . ik . . . ik heb nooit iets . . . . .
„Juist mijnheer, ge hebt nooit iets, ge zijt 'n ellendeling!"

„Durf me twee woorden schrijven en ik help je aan de galg" zei eens 'n ander, die op zijn manier ook aan atmospheer-zuiveren deed.

Na de lezing van de doorwrochte verklaring des heeren van Donselaar Jr. heb ik het aangename gevoel, dat ik bij eene eerstvolgende ontmoeting met collega's Stuyt en Ingenohl hen hartelijk de hand kan drukken.

W. KROMHOUT CZ.

Nu de zaak van alle zijden uitstekend is toegelicht, wordt het debat erover gesloten. RED.

DE EXAMENS VOOR BOUWK. OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1915 EN INGESTELD DOOR DE MIJ. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **15en Maart 1915** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1915 den leeftijd van 23 Jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

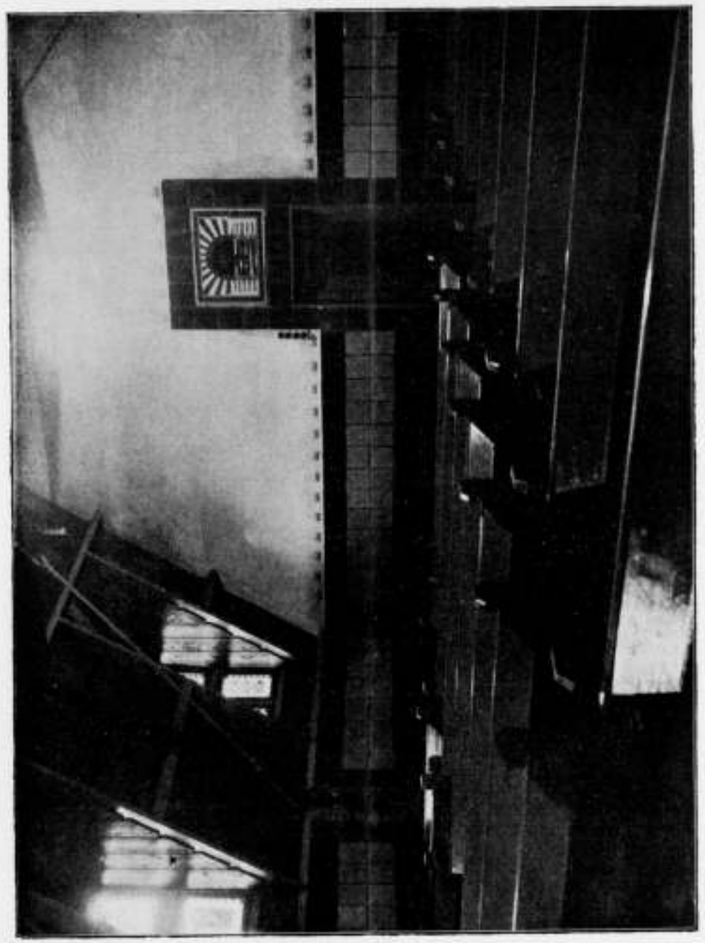

H. E. Stuyts, Architect.

Inwendige van de Hersteld Apostolische Kerk te Hengeloo.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **26en April 1915** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministerieele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1915 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 1 Februari 1915** aan het *Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam*, alwaar zij ook *vóór dien datum* moeten inzenden:

1e. de geboorteacte als bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. 15 en 16, of 14 van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.—. Alleen wanneer de candidaat niet *ten* worden toegelaten, wordt dit bedrag teruggegeven;

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Op de Algemeene Vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden 22 December 1914, is betreffende de Examens het volgende besloten:

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1915 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1915 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, die door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1915 wel plaats hebben.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (5) heeft behaald.**

De overgangsbepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1915, luidende: „De Candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1915 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1915 luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest."

Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's, dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het evamen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter) wordt er aan herinnerd dat voor het examen af te nemen in 1915 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmervak wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Evenzeer zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:** Bouwkundig Opzichter 1914 à *f* 0.55; 1913 à *f* 1.—; 1912, 1911 à *f* 0.85.
Bouwkundig Teekenaar 1914, 1911, 1910 à *f* 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à *f* 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris: J. GRATAMA.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

VAN ALLERLEI AARD.

HET METALLISEEREN VAN HOUT.

Men behandelt het hout eerst met alkalische loog gedurende verscheidene uren bij een temperatuur van 60—70 graden. Hierna begiet men het met een calciumsulfhydraatoplossing, waaraan na een inwerking van 24—36 uur een geconcentreerde oplossing van zwavel in bijtende natronloog toegevoegd wordt. In deze oplossing blijft het hout bij een temperatuur van 30—40 graden C. ongeveer 48 uur en wordt dan 1½—2 dagen in een oplossing van azijnzuurlood gedompeld.
Het op deze wijze behandelde hout, hetwelk bij matige temperatuur langzaam gedroogd en door middel van een polijstbol afgewreven wordt, verkrijgt een volkomen metallischen glans, welke door het glad maken met lood en zinkplaatjes en ten slotte nog met glas verhoogd kan worden.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeelingen der Redactie. — Enquête-Commissie der Architecten. — Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum. — Genootschapsprijsvragen 1914. — Verslag der 1354e Ledenvergadering. — De Herstelde Apostolische Kerk te Hengeloo. — De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (en de „Mercuur"). — Ingezonden. — De examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, af te nemen in 1915 en ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Prijsvragen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Met vriendelijken dank aan H.H. inschrijvers wordt bericht dat de leening 1915 volteekend is.
Over het bedrag der inschrijvingen zal tegen afgifte der obligaties in de eerste week van Februari worden beschikt.

b. Tot kunstlievende leden zijn door het Bestuur aangenomen de heeren IGN. BISPINCK, particulier te Bloemendaal, voorzitter der N. A.-F.-V. en STAAL & HAALMEYER te Amsterdam.

c. De Lustrum-commissie, ter voorbereiding van de 12e Lustrum-tentoonstelling van „A. et A." is samengesteld uit de heeren:

K. P. C. DE BAZEL,
DR. H. P. BERLAGE,
G. F. LA CROIX,
J. H. DE GROOT,
M. J. HACK,
PAUL J. DE JONGH,
C. A. LION CACHET,
C. T. MAKS,
JAN DE MEIJER,
ADR. MOEN,
I. E. VAN DER PEK,
W. PENAAT,
W. A. E. VAN DER PLUYM,
R. N. ROLAND HOLST,
J. F. STAAL JR.,
H. F. SIMONS JR. en
A. W. WEISSMAN.

De tentoonstelling, omvattend bouwkunst, decoratieve schilder- en beeldhouwkunst en kunstnijverheid, zal in het najaar 1915 gehouden worden.

d. De 1355ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 3 Februari,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Lezing door den heer H. C. VERKRUYSEN over: *„Schoonheid in Architectuur."*
Introductiekaarten zijn op schriftelijke aanvrage verkrijgbaar bij den 1sten Secretaris, terwijl de gewone introductie is toegestaan.
4. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

De leden worden er aan herinnerd, dat copie voor ons blad uiterlijk Dinsdagmiddags moet zijn ingezonden.
De leden worden opmerkzaam gemaakt op het Redactieadres: Emmastraat 27, Tel. Z. 647.

ENQUETE-COMMISSIE DER ARCHITECTEN. VOORSCHOTFONDS.

SECRETARIAAT: MARNIXSTRAAT 402.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De beantwoording der vragen betreffende de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis", is van een dergelijken omvang, dat plaatsing in het blad onmogelijk bleek. Zij zijn daarom als afzonderlijk boekje verkrijgbaar gesteld. Zij, die een exemplaar wenschen te bezitten, kunnen dit kosteloos op aanvrage verkrijgen bij den Secretaris van Redactie, Emmastraat 27, Amsterdam, Tel. Zuid 647.

DE „BINDENDE BESLUITEN" VAN DEN AANNEMERSBOND.

In het jongste artikel in „De Aannemer" over de bindende besluiten bemerken wij met genoegen, hoe onze meening in ons vorig stukje (No. 3 van „Architectura") over het force-majeure-besluit in verband met de boetebepaling in de bestekken wordt bevestigd.
Werkstaking is een strijdmiddel in de hand van de werklieden-organisaties tegen de aannemers. De Directie, d. w. z. de aanbesteder en de architect, moeten feitelijk nooit betrokken worden in dien strijd. Is er echter een werkstaking, dan gaat deze hen toch niet ongemerkt voorbij. Door het langer duren van het werk, kan de aanbesteder pas later zijn gebouw in gebruik nemen. Behalve allerlei, mogelijk ongerief, wordt hij ook geldelijk getroffen. Dit laatste is nu een van de gevallen, waarvoor de boetebepaling is gemaakt. Dit standpunt

zoo te aanvaarden, zou echter eenzijdig en uit den tijd zijn. Al is de architect de vertegenwoordiger van zijn bouwheer, en kan hij worden geacht diens belangen te zullen dienen, toch is zijn standpunt breeder ten opzichte der moraliteit. Aan de goede verhoudidg tusschen al zijn medewerkers, hetzij de aannemer met zijn onderaannemers, hetzij al hun werklieden, moet hij medewerken. In de eerste plaats is hij in den strijd tusschen de verschillende organisaties een onpartijdig oordeelaar. Het is daarom, dat de boetebepaling niet een eenzijdig weermiddel der Directie mag zijn. In dit „mag" ligt een zwakheid. En wel, het houdt verband met gevoelsoverwegingen. Gevoelsoverwegingen nu in de zaak van het „recht" zijn uit den booze.
Het beginsel van „arbitrage" is de eenige waarborg voor onpartijdigheid. De meesten der architecten hebben dit ingezien, en daarom geijverd het algemeen ingevoerd te krijgen, in welke pogingen de aannemers natuurlijk een groot aandeel hebben genomen. Dat zij dit beginsel tot wet willen hebben verheffen is juist, al is het een zwakheid, dat zij een uitzondering maken ten opzichte der openbare lichamen.
Doch geen zwakheid, doch een grove onjuistheid is het, in geval de strijd tusschen aannemer en werklieden van zoodanigen aard is, dat het bouwwerk niet geheel stil ligt (dit kan het geval zijn bij *partiëele* werkstakingen), dan die strijd te vergemakkelijken voor den aannemer, door al wat hem daarin kan hinderen van de zijde der Directie uit den weg te ruimen, d. w. z. bij voorbaat verzekerd te zijn van termijnsverlenging, overgezet in een minder juridische term: vrij te zijn van boete.
Lezen wij nu het stukje in „De Aannemer", dan wordt daarin de poging gedaan de zaak geheel onderst te boven te keeren. Er staat:

„Men kan over het belang van den aanbesteder denken zoo men wil, maar het gaat niet op te beweren, dat hetgeen de N. A. B. wenscht, in strijd is met dat belang.
Immers, wat is hier het belang van den aanbesteder? Toch niet anders dan dit, dat het door hem aanbestede werk ongestoord voortgezet en de uitvoering niet vertraagd wordt. In vele gevallen immers dekt de boete voor latere oplevering niet de schade welke hij lijdt. Zijn belang is dus, dat het werk op tijd worde opgeleverd.
De vraag komt dan hier op neer of door de bewuste bepaling de mogelijkheid van storing der uitvoering wordt vergroot of wel verkleind. Eene vraag die wij met den besten wil in geen anderen zin kunnen beantwoorden, dan dat de mogelijkheid van storing er zeer door wordt verkleind. Opname der bepaling is derhalve rechtstreeks in het belang van den aanbesteder. Uit dien hoofde alreeds moest het verlangen daartoe dan ook op eenschijn sympathieke houding aanspraak maken als de meeste architecten thans tegenover de arbitrage-clausule aannemen."

Wij lezen dan verder:

„Resultaat is door een deel der pers onzer werkliedenvereenigingen erkend, dat met het bindend besluit een gedacht wapen uit de hand werd genomen van een deel der arbeiders, hetwelk juist in het boetebeding altijd een welkomen steun had gevonden voor de een of andere actie. Zij konden er steeds op rekenen, dat zij, door met staking te dreigen, den werkgever lieten gevoelen de pijn van dit boetewapen. Zij wisten vooruit, dat, werd de staking een feit, de aanbesteder reeds bij voorbaat positie had genomen aan hunne zijde en door het boetebeding zich stelde tegenover zijn mede-contractant. Vechtijds noopte deze weinig benijdenswaardige positie den patroon tot toegeven. Vandaag op dit punt, morgen op dat. Doch hoe meer hij op deze wijze conflicten voorkwam, hoe meer conciliant hij was, des te zwakker werd hij. Een handig gebruik van het wapen, aldus door den aanbesteder ter hunner beschikking gesteld, wist dat deel der arbeiders en wisten hunne leiders wel te maken. Het was hun een goedkoop en doeltreffend middel, op het bezit waarvan zij prijs stelden.
Wij zullen daarlaten de vraag in hoeverre met dit boetebeding de aanbesteder rekening hield met het belang van den aannemer. Het is ons voldoende, aangetoond te hebben de onhoudbare positie, waarin het boetebeding den werkgever bij herhaling bracht. En daarop doelden we, toen we schreven, dat de conflicten allengs meer van karakter veranderen, dat zij ontstaan hoe lang zoo meer door een streven naar macht en dat in dien strijd van een wijken geen sprake kan zijn, wil munt niet bevorderen dat ook het algemeen belang word geschaad."

Het „algemeen belang" van de aannemers.
En verderop:

„Neen, de force majeure clausule is niet alleen „een zeer begrijpelijk aannemersbelang". Zij dekt zonder twijfel zijn belang als ondernemer. Zij dekt daarnevens het belang van den aanbesteder, waar zij het uitbreken van conflicten tegen gaat en derhalve schade aan aanbesteder en aannemer voorkomt. En dit niet alleen, want zij dekt ook het belang der werklieden, omdat bevordering der staak-maar-raak-taktiek nooit in hun welbegrepen belang kan zijn, waar deze taktiek de rustige ontwikkeling van het bedrijf in zijn vollen omvang smoort en op de productie organistig influenceert. De clausule is derhalve in plaats van strijdig met het belang van den aanbesteder, een maatregel in zijn belang, bovendien van algemeen belang en verdient eer steun dan bestrijding.

Die gelukkige aanbesteder!
Wij worden geroerd door de liefderijke zorgen van den Aannemersbond voor de aanbesteders. 't Is aandoenlijk! Doch alle gekheid op een stokje; is het niet 't meest in het belang van den aanbesteder te zorgen, dat bij partiëele (gedeeltelijke) staking willekeur wordt uitgesloten? Waar de invloed van een gedeeltelijke werkstaking voor ieder geval afzonderlijk verschillend is, is het noodzakelijk en juist, dat bij niet-overeenstemming tusschen Directie en aannemer over al of niet termijnverlenging de beslissing wordt verkregen door arbitrage.
Dit is consequent, en hierdoor wordt het algemeen belang gediend.
Aan het slot van het artikel in „De Aannemer" komt de eigenmachtige rechtspositie, die de Aannemersbond zou willen innemen duidelijk uit.
Zie hier de merkwaardige, juridische redeneering:

„Stakingen en uitsluitingen zijn gebeurtenissen, nauw verbonden aan — of gevolgen van — de regeling en de handhaving der voorwaarden, waarop arbeid pleegt verricht te worden. Het vaststellen dier regeling is al meer eene zaak van werkgevers en werknemers. En dit niet individueel, doch collectief, door vereenigingen van patroons en van werklieden, zoo mogelijk in onderling overleg. De regeling eenmaal vastgesteld, geldt in een bepaalde gemeente voor geheel het bedrijf. Daarbij heeft niet enkel elk outsider zich neer te leggen, doch zij is bindend voor elk, die het bedrijf uitoefent of daarin arbeid verricht, hetzij lid van een der bedoelde vereenigingen of niet. De handhaving van de eenmaal vastgestelde voorwaarden, zooveel de contrôle daarop geschieden naar vaste regelen, door de Vereeniging.
In geval van conflict ligt de beslissing dientengevolge al minder in handen van de leden individueel, maar berust zij bij de Vereeniging, aan welke beslissing de leden zijn onderworpen. Elke handeling in strijd met die beslissing ontneemt aan het betrokken lid niet alleen zijn recht op bescherming, maar treft hem op nog andere minder aangename wijze. Of dan ook een eisch wordt afgewezen en eene werkstaking uitbreekt, óf wel eene uitsluiting het werk tot stilstand noopt, dit alles is geen gevolg van de beslissing van den aannemer, maar van de Vereeniging waarvan hij lid is en waarvan hij — wil hij niet vogelvrij verklaard worden — lid moet zijn. Over de rechtmatigheid of onvermijdelijkheid van het conflict oordeelt niet hij, maar de Vereeniging waarvan hij lid is. Hieraan is hij onderworpen en dit verband laat hem geen vrijheid om daarnaast nog een ander curatorium te erkennen en een daarmit vooruloesend risico te aanvaarden. Het schijnt ons niet te veel gevergd, wanneer de aanbesteder in die Vereeniging eenig vertrouwen stelt. Zij is verantwoordelijk voor de orde en een goeden gang van zaken in het bedrijf. Stakingen of uitsluitingen zijn voor hare leden te kostbaar, dan dat zij een lichtvaardig gebruik van hare vrij sterke positie zal maken. Dit leert trouwens de ervaring. En al moet toegegeven, dat het in een bepaald geval voor een aanbesteder onaangenaam zijn kan, wanneer het werk later wordt opgeleverd dan was overeengekomen zonder dat hij in de boete voor de schade voldoende compensatie vinden kan, — het algemeen belang gaat voor en eischt eene beboorlijke, geen chaotische toestand. Hierdoor wordt het belang gedekt van den aanbesteder en in het algemeen van ieder, die met het bedrijf van doen heeft. Ligt bevordering en handhaving hiervan meer eigenaardig op den weg van hen, die als werkgevers in dat bedrijf optreden, dan is het duidelijk en verklaarbaar, dat zij in de uitoefening van deze hunne plicht niet gehinderd mogen worden. En die hinder ontstaat, zoodra men hen individueel verantwoordelijk stelt en zoodra men de gestie hunner Vereeniging zou maken tot een object van beslissing van een scheidsgerecht. Dit nu gaat niet aan. En daarom nog eens, er kan geschil ontstaan over de vraag of eene bepaalde staking of eene bepaalde uitsluiting gedekt worden door de woorden en de bedoeling der force-majeure bepaling, er kan geschil ontstaan over de gevolgen van beide met betrekking tot de vertraging in de uitvoering, over al die geschillen staat beroep op eene arbitrale beslissing open.
Maar over de rechtmatigheid en onvermijdelijkheid van eenig conflict mag het scheidsgerecht niet oordeelen. Hiervoor is het niet competent.

„De Bouwwereld" merkt (in een uitnemend artikel in No. 3 van 20 Jannari 1915) terecht op:

„De woordvoerder van den N. A. B. schijnt het als de meest natuurlijke zaak ter wereld te beschouwen, dat, als de aannemer de ruiten van den aanbesteder ingooit, deze eigenlijk nog „dank U" behoorde te zeggen voor de gelegenheid om via den aannemer het algemeen (aannemers-belang) te mogen dienen."

Waar zoowel de Openbare Lichamen als de Bond van Ned. Architecten hetzelfde standpunt innemen, waarbij zich ook spoedig de Mij. t. B. d. B. zal voegen — getuige het advies van het Hoofdbestuur, neergelegd in het verslag, voorkomende in het „Bouwk. Weekblad" No. 3 van 16 Januari j.l. — zijn wij verzekerd, dat alle particuliere architecten, zoowel aangeslotenen als niet-aangeslotenen, voldoende zijn ingelicht, om te besluiten hoe zij hebben te handelen.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van een tweede stuk in hetzelfde nummer van „de Aannemer". Het is n.m.l. een ingezonden stuk, met bijschrift van de Redactie. Daarin wordt er opmerkzaam gemaakt, dat de architect Houtzagers op 8 Januari j.l. in Utrecht een werk heeft aanbesteed, waarbij in het bestek de clausule over werkstaking en uitsluiting wordt geredigeerd, zooals „de Aannemersbond" deze bindend heeft verklaard. Reden voor de redactie om in haar onderschrift daarvoor dank te betuigen; vooral daar de Heer Houtzagers tot de sterkste tegenstanders behoort.
Dit nu was oorzaak, dat wij het zaakje niet vertrouwden. Wij hebben ons om inlichting tot den Heer Houtzagers gewend, waardoor ons bleek — getuige de schriftelijke bewijzen — dat het geval zich heeft toegedragen, als wij vermoedden.
De vaststelling van de door den „Aannemersbond" gewraakte toevoeging aan het „bindende besluit" (zie No. 3 van „Arch." 16 Jan. j.l.) door den Bond van Ned. Architecten is vastgesteld op hare vergadering van 12 Dec. 1914. Nu betreft het geval van den Heer Houtzagers het bestek voor een Volksbadhuis, welk bestek reeds den 2den December 1914 bij B. en W. van Utrecht, (die het moesten goedkeuren) was ingezonden. Daarin kon dus niet meer worden veranderd. JAN DE MEIJER.

EEN VERHEUGENIS.

Eenigen tijd geleden konden wij onder deze titel op een juiste, officiëele daad wijzen.
Het is dubbel verheugend, hieraan twee gevallen te kunnen toevoegen.
De eerste betreft het Tweede Kamergebouw. In de Memorie van Toelichting op de staatsbegrooting, behandelende de aanvulling en verhooging van het IXe hoofdstuk der staatsbegrooting voor het dienstjaar 1915, deelt de Minister (van Waterstaat) Dr. C. Lely het volgende mede:

„Bij nota van wijziging van bovengenoemd hoofdstuk is door den minister teruggenomen de aanvankelijk uitgetrokken post ad *f* 50.000 wegens de kosten van plannen voor de verbouwing en uitbreiding van het gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dit is geschied op verzoek van den voorzitter, in verband met den voor de behandeling der bedoelde ontwerp-begrooting weinig beschikbaren tijd. Het artikel wordt thans bij suppletoire aanvraag opnieuw in de begrooting gebracht tot een bedrag van *f* 30.000, om daarvan de kosten der plannen te kunnen bestrijden.
Omtrent deze plannen deelt de minister het volgende mede:
De commissie uit de Tweede Kamer heeft, nadat de uitgewerkte plannen, voor zooveel betreft de inwendige indeeling van het nieuwe gebouw aan haar oordeel waren onderworpen, haare keuze gevestigd op de ontwerpen van den rijksbouwmeester D. E. C. Knuttel. Bij het toen verder gepleegd overleg is het denkbeeld geopperd, om ook eenige particuliere bouwkundigen in de gelegenheid te stellen plannen voor het uit te voeren bouwwerk in te dienen, met de bedoeling, om keuze te hebben ten aanzien van gevelontwerpen.
Met het oog hierop is een programma van eischen, waaraan het bouwwerk zal hebben te voldoen, opgemaakt en zijn voorwaarden en bepalingen opgesteld voor het indienen der plannen. Een en ander is door den minister aan de commissie ter beoordeeling toegezonden, onder mededeeling van de namen van een drietal bouwkundigen, die naar zijn oordeel voor de indiening van plannen zouden kunnen worden uitgenoodigd en met vermoek te willen beschiten of de commissie ook nog een tweetal bouwkundigen zou wenschen te noemen, om met het bedoelde drietal tot mededinging te worden toegelaten.
De commissie heeft medegedeeld, zich in beginsel met het doen opmaken van plannen door particuliere bouwkundigen te kunnen vereenigen, doch de keuze daarvan geheel aan den minister over te laten.
De minister zal nu in dien zin handelen en en geeft zich bereid verklaard, met de adviezen ter zake van de commissie zooveel mogelijk rekening te zullen houden.
Het ligt in de bedoeling om aan ieder der vijf uit te noodigen bouwkundigen, die aan de te verstrekken opdracht gevolg geven, een honorarium van *f* 5000 uit te keeren voor de indiening van plannen, opgemaakt geheel overeenkomstig het van regeeringswege vastgestelde programma van eischen.
Bovendien zou aan ieder hunner, die gebruik maakt van de te bieden gelegenheid, om, nevens die plannen, een vrije oplossing van het vraagstuk der kamerverbouwing in te dienen, betzonder behoud van den voorgevel van het binnenhof en overigens uitgewerkt overeenkomstig de in het programma van eischen beschreven wijze, een vergoeding van *f* 2000 zijn toe te kennen.
Met dit laatste kon de commissie zich niet vereenigen.
Niettemin meent de minister dit denkbeeld te moeten handhaven, omdat het programma van eischen, den ontwerper niet alleen bindt aan het behoud van den bestaanden voorgevel aan het Binnenhof, doch ook aan de plaats van den hoofdingang en van de monumentale trap, waardoor de ontwerper, mede in verband met de overige eischen omtrent de noodige indeeling en de aangegeven plaats voor een gebouw van den Raad van State, in hooge mate gebonden is bij het ontwerpen van den plattegrond der te stichten gebouwen, en het zooveel mogelijk gelegenheid gegeven moet worden tot uiting van vrije gedachten op architectonisch gebied, om te kunnen beslissen of de daarmede te verkrijgen oplossing al dan niet de voorkeur zou verdienen boven verbouwing en uitbreiding van het Kamergebouw, volgens het streng omlijnde programma van eischen.
Ook de rijksbouwmeester Knuttel zal in de gelegenheid zijn te stellen plannen voor de hiervoor bedoelde vrije oplossing in te zenden, zonder dat hem deswege een bekroning worden toegekend.
Nog kan worden medegedeeld, dat in het ontwerp van het programma van eischen, dat aan het oordeel der commissie is onderworpen, ook de bepaling is opgenomen, dat alle ingezonden ontwerpen, ook die van den rijksbouwmeester, voor dat een beslissing zal worden genomen, publiek zullen worden gemaakt. Hoewel de commissie zich het uitbrengen van haar advies omtrent dat programma van eischen heeft voorbehouden, heeft zij toch reeds medegedeeld, dat een dergelijke publicatie haar niet raadzaam voorkomt.
De minister zal het behoede advies afwachten, alvorens te besluiten doch acht zich verplicht, reeds thans mede te deelen, dat hij met zijn verantwoordelijkheid bezwaarlijk overeen zou kunnen brengen, die publicatie achterwege te laten.

Wij moeten — en het spijt ons — nog al eens mopperen over het weinig bouwkundige inzicht van onze „leidende menschen" (officiëele, zoowel als niet-officiëele), doch nu moeten wij het goede, juiste inzicht roemen, dat spreekt uit de woorden van het, door ons, eerste gecursiveerde gedeelte.
En naast dit zuiver vakkundig inzicht, is het breken met een door ons steeds afgekeurd stelsel — het niet-openbaarmaken van projecten vóór den bouw, zoodat kritiek steeds moest komen, als de daad reeds was gebeurd — wat blijkt uit de krachtige woorden van het gecursiveerde gedeelte aan het eind, zoo toe te juichen.

Het tweede geval slaat op hetzelfde.
Het betreft de verbreeding van de Vijzelstraat, en meer in 't bijzonder de nieuw te maken brug over de Heerengracht. Wij lezen daaromtrent:

Bij hun voordracht van 10 December 1914 stelden B. en W. den Raad voor, hen te machtigen tot het doen verbreeden van den toegang tot de Vijzelstraat en tot het doen verbreeden en gedeeltelijk vernieuwen van de bruggen over den Singel en de Heerengracht vóór en in die straat.
Sedert heeft de aesthetische adviseur der gemeente zijn ontwerp voor de te verbreeden brug over de Heerengracht nader uitgewerkt. Waar het hier nu betreft een brug in een der mooiste, oudste stadsgedeelten, en zij voorts zal praejudicieeren op de bruggen over de Keizersgracht en de Prinsengracht in de Vijzelstraat, welke te zijner tijd zoude moeten worden verbreed, achten B. en W. het raadzaam, om dit ontwerp gedurende enkele weken op het Raadhuis voor belangstellenden in het stadsschoon ter inzage neder te leggen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen, zich omtrent het ontwerp uit te spreken en om eerst daarna tot de vaststelling van het ontwerp, hetzij al of niet gewijzigd, over te gaan.
Daar nu een eventueele wijziging van het ontwerp tevens verandering kan brengen in het bedrag, waarop thans de kosten van de verbreeding en gedeeltelijke vernieuwing der bedoelde brug zijn begroot, komt het B. en W. gewenscht voor, hun voorstel ten aanzien van die brug voorloopig terug te nemen.
B. en W. stellen nu voor, hen te machtigen tot het doen verbreeden van den toegang tot de Vijzelstraat en het doen verbreeden en gedeeltelijk vernieuwen van de brug over den Singel vóór die straat; het doen leggen van een tijdelijke bestrating op en nabij deze brug en voor de uitvoering beschikbaar te stellen een bedrag van resp. f 40.000 en f 3200."

HET PAUSELIJK GRAF IN DE GROTTEN VAN HET VATIKAAN.

Het stervelijk overschot van Paus Pius X is bijgezet in de onderkerk van de St. Pieterskerk te Rome. Die bijzetting is evenwel slechts tijdelijk; de vaste bijzetting geschiedt, zoodra het grafmonument van den Paus in de noordelijke hal van de „Grot" gereed is.
De bijzetting in de onderkerk heeft de Paus zelf bepaald. In de telkenmale uitgesproken bedoeling een geval te scheppen, waarop men zich kan beroepen, beval Paus Pius X in zijn testament, zijn teraardebestelling in de onderkerk van de St. Pieterskerk. Daar namelijk de bijzetting in de groeven van de Lateraan-Basilike, de „Moederkerk der aardbol", nog steeds mocielijkheden in den weg staan — zoo is tot nu toe het overschot van Paus Leo XIII nog altijd niet overgebracht naar zijn reeds lang gereedzijnde prachtvolle graf in de Lateraankerk — was het de wensch van de nu overleden Pontifex, zich en zijn opvolgers een rustplaats te verzekeren in de nabijheid van het Vatikaan. Zijn keus viel op de uitgestrekte ruimten onder de Pieterskerk „de Vatikaansche Grotten."
Niet ten onrechte noemt Gregorius deze „grotten" de belangrijkste Katacombe der wereld. Nauwelijks een andere begraafplaats vereenigt in deze nuchtere, ernstige ruimte zulke herinneringen aan groote historische herinneringen en persoonlijkheden. Hier rusten heiligen en onheiligen te zamen. Hier staan in de lange gangen de gedenkteekenen en graven van Consuls en Imperators, van Pausen, Keizers en Koningen, van oude wereldlijke en geestelijke Grooten. Nog 10 jaar geleden had men de persoonlijke toestemming van de Paus noodig om de onderkerk van St. Pieter te betreden. Tegenwoordig is zij gemakkelijk toegankelijk, en het stemmingsvolle duister van deze roemrijke hal des doods heeft reeds lang plaats moeten maken voor het electrisch licht.
In de zoogenaamdo „Veronicapijler" van de bovenkerk voert een trap naar de grotten. De oudere grotten (grotta vecchie) zijn lange gangen, die naar het St. Pietersplein toeloopen, de jongere (grotten nuovo) liggen halfcirkelvormig om het St. Pietersplein. Deze heele onderaardsche aanleg dankt haar ontstaan aan de omstandigheid, dat de vloer van de nieuwe kerk bij haar bouw onder Paul V verscheidene meters hooger moest komen te liggen, dan die van de oude Basilica, wier vloer nu die is van de grotten.
Onschatbare kunstwerken uit verschillende tijdperken sluimeren in de Vaticaansche grotten. Het is daarbij een echt epigraphisch (inschriftkundig) museum. Om een greep uit het groot aantal gedenkteekenen te doen, noemen wij de volgende: de sarcophaag van de romeinsche stadsprefect Junius Bassus (gest. 359), een meesterwerk van het oude christelijk tijdperk; het marmeren Pietersstandbeeld van de oudste basilica; een door de keizerin Theophano geschonken mosaïk; de heerlijke beeldhouwwerken van Mino da Finole van het grafmonument van Paul II; de schilderingen van Giotto, enz.
Van de koningsgraven noemen wij: die van de Angelsaksische koning Ceduallas, die van de Stuarts Karel III en Jacob III, die van de koninginnen Carola van Cyperen en Christiena van Zweden. Een der grootste sarcophagen is die van Otto II, de eenige in Rome gestorven en begraven duitsche keizer. Zij heeft een lengte van 3.58 M.
In gemeenschappelijke graven vonden hun rustplaats: keizer Honorius en Placidius Valentianus III, als ook de keizerinnen Maria en Pharmantia, verder Agnes, de gemalin van Heinrich III.
Men ziet de grotten vormen een plek vol herinneringen!

INGEZONDEN.

DE PROEFNEMING MET HET BETONPAAL-SYSTEEM „WILHELMI."

Hierbij zij het mij vergund mede te deelen dat het bericht van den Heer E. Handl, voorkomende in nummer 2 van „Architectura" mijgeenszins bevredigd heeft, hoofdzakelijk niet wat betreft de wijze waarop de beproeving heeft plaats gehad en welke toch voldoende wordt geacht.
De Heer Handl schrijft n.l. „dat men in de practijk het belastingsmateriaal op de proefpalen, die voor den bouw gebruikt worden, nooit enkele maanden rusten laat".
In de eerste plaats betreft het hier n.l. geen proefpaal direct voor een of ander bouwwerk bestemd, doch eene beproeving waarvan de uitkomsten dienen aan te toonen of een dergelijk nieuw systeem de toepassing daarvan mogelijk maakt. Geheel iets anders is het met de houten paalfundeering, waarvan proefondervindelijk in de verschillende grondsoorten de toe te laten belasting theoretisch kon worden vastgesteld.
Zoolang dit nu bij de zoogenaamde „zwevende pilotage" niet het geval is, zal naar mijne meening de beproevingen met langduriger belastingen moeten worden voortgezet.

E. VAN HOUTEN.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 6. ZATERDAG 6 FEBRUARI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM. ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Voorgesteld worden als Gewone Leden de heer J. J. GORT, Gemeente-Architect van 's-Gravenhage, door de heeren Paul J. de Jongh en J. F. Staal Jr.; de heer TJIPKE VISSER, Beeldhouwer te Bergen (N.-H.), door de heeren Jan de Meijer en J. F. Staal Jr. en de heer P. VAN DER HEM, Kunstschilder te Amsterdam, door de heeren G. F. la Croix en J. F. Staal Jr.
De ballotage zal plaats vinden in de Ledenvergadering van 17 Februari e.k.
b. Tot Kunstlievend lid is door het Bestuur aangenomen Mej. H. WOLFF, Kunstschilderes te Amsterdam.
c. De heer JOS. TH. J. CUYPERS heeft zich welwillend bereid verklaard het Genootschap te vertegenwoordigen ter samenkomst van de International Garden-Cities and Townplanning Association in de Guild Hall te Londen, alwaar besprekingen van den opbouw van België zullen gehouden worden. De samenkomst heeft plaats van 11 tot 16 Februari.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

Contributie 1915.

De inning van de contributie is begonnen. Men wordt dus verzocht het bedrag gereed te leggen, opdat deze bij de 1ste aanbieding worde betaald.
Dengenen, bij wie de quitantie reeds is aangeboden, wordt beleefd verzocht het bedrag per postwissel te zenden. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1914, verhoogd met extra inningskosten, aangeboden.

De Penningmeester ADR. MOEN.

MEDEDEELINGEN DER REDACTIE.

De leden worden er aan herinnerd, dat copie voor ons blad uiterlijk Dinsdagmiddags moet zijn ingezonden.
De leden worden opmerkzaam gemaakt op het Redactieadres: Emmastraat 27, Tel. Z. 647.
De klacht van enkele leden over het te laat ontvangen van „Architectura" is onderzocht geworden. Vroeger dan Zaterdagmorgen kan het blad niet aan de Post zijn bezorgd. Nu is er geen personeel genoeg voor het afstempelen der stukken. Waar nu brieven voorgaan, gebeurt het, dat gedrukte stukken pas laat in den namiddag het postkantoor verlaten, en daardoor te laat op hun plaats van bestemming aankomen.
Als onbestelbaar is teruggekomen het aan den heer G. van den Berg, bouwkundig opzichter-teekenaar te Franeker toegezonden laatste Nr. van ons weekblad. Beleefd verzoeken wij het tegenwoordige adres op te geven aan de administratie van het weekblad: de firma Gebr. Binger.

ENQUETE-COMMISSIE DER ARCHITECTEN VOORSCHOTFONDS.

SECRETARIAAT: MARNIXSTRAAT 402.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De beantwoording der vragen betreffende de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis", is van een dergelijken omvang, dat plaatsing in het blad onmogelijk bleek. Zij zijn daarom als afzonderlijk boekje verkrijgbaar gesteld. Zij, die een exemplaar wenschen te bezitten, kunnen dit kosteloos op aanvrage verkrijgen bij den Secretaris van Redactie, Emmastraat 27, Amsterdam, Tel. Zuid 647.

VERSLAG DER 1355STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 3 FEBRUARI 1915.

Daar onze voorzitter verhinderd was aanwezig te zijn, leidde de heer J. H. de Groot de vergadering, verzoekt voorlezing der notulen en geeft den spreker van den avond, den heer H. C. Verkruysen, het woord. De heer Verkruysen geeft een beschouwing, die, hoewel onder den titel van „Schoonheid in Bouwkunst", meer den aesthetischen grondslag behandelde van het kunst-begrip in 't algemeen.
Een met gloed uitgesproken rede over de definitie van wat schoonheid is, opende de beschouwingen en hield de toehoorders in volle aandacht.

Hij spreekt over de persoonlijkheid. . . . het ik. . . . en het verband wat er tusschen die persoonlijkheid en alles wat daarbuiten is, bestaat. Hij voert ons van het heelal. . . . het geheel. . . . terug tot de kunst, en in groote trekken verklaart hij dat de wereld en haar systeem geen chaos is, maar een verwezenlijking van een zelfde principe, wat zich uit in allen en in alles.
De natuur is de realisatie van een bepaald beginsel, maar de grens tusschen de natuur en het beginsel bestaat niet. Zij zijn niet deelbaar. . . ., het ééne zonder het „andere" is niet denkbaar.
Spreker behandelt verder de natuur als de doode stof, die door het eigenaardige moment van de vruchtbaarheid de realisatie is van een bepaald en eeuwig voortwerkend beginsel.
Hij spreekt over de werkingen van de vruchtbaarheid (het leven) bij de plant, wat hij het onbewuste leven noemt; bij het dier, wat streeft naar geheele uitleving, maar wat door de natuur geregeld wordt. . . . dus geleefd wordt, komt dan tot de conclusie, dat de natuur in den mensch haar hoogste moment bereikt.
Nu volgt een interessante uitwijding over het begrip, dat iedere stelling haar tegenstelling heeft. . . . dat, als wij „goed" zeggen, wij ook „slecht" kennen.
Waar wij „licht" waarnemen, moet ook de „duisternis" voor ons bestaan.
Zij beiden moeten steeds aanwezig zijn, aleer wij een van beiden waarnemen. Zoo is het organisme zonder leven. . . . niets dan doode stof en ook het leven zonder organisme is niets. . . . Dat zou geest zijn. Zij beiden vormen hetgeen wij zijn. Zoo is onafscheidelijk verbonden de stof — de natuur — aan den Geest — het leven. —
Elke kunst heeft hare gebondenheid aan de stof. De architect, die zich wil losrukken van de zakelijkheid, doet een poging het onmogelijke te bereiken.
De architectuur is meer dan welke kunst ook, gevangen in het materiaal. Hare gebondenheid aan de stof, hare zakelijkheid, maakt haar tot de minst vrije kunsten. De architect heeft het materiaal waarin hij voortbrengt, hij heeft de principaal voor wien hij voortbrengt; hij moet, tot in zekeren graad, aan zijn wenschen voldoen. Hij heeft de bouwverordening.
Dat alles plaatst de bouwkunst te midden der samenleving.
De beeldhouwkunst is vrijer, de schilderkunst is wederom vrijer dan dezen.
De toonkunst is de mogelijkheid om het hoogere te benaderen. Zij is vorm geworden idee, omdat zij zonder vorm is.
De kunst van den acteur is een der meest vrije kunsten (spr. bedoelt hoofdzakelijk het gebarenspel, Dalcroze). . . . Maar. . . . . zegt hij, het woord, ... de gesproken, de neêrgeschreven gedachte is het volmaakt ontdoen van de banden, die ons met de stof vereenigen. Met het woord komen wij tot de vrijheid. . . . Het woord stoort zich niet aan de stof, het is enkel geest.
Zoo komt spreker van de zakelijke doelmatigheid tot de idiëele vrijheid.
Hoewel wij allen een andere wereld zien, is deze toch steeds dezelfde . . . . Één ondergrond voor alles. Één beginsel, wat leeft in allen.
Er is maar één kunst. . . . Één philosofie. . . . Hij zou willen zeggen . . . . Er is één God.

Het bijzonder belangrijke van dezen avond, het interessante van de rede van den heer Verkruysen uitgesproken, kan alleen tot zijn recht komen, door een uitgebreid, volledig verslag. De tijd tot een goede samenstelling

De Kathedraal te Soissons.

van dit verslag ontbreekt om ook maar een deel van de gedachtenwisseling, die na de pauze volgde, weêr te geven. Genoeg zij het te vermelden, dat de heeren Weissman, Nijhoff, de Groot, la Croix, de Klerk en Wijdeveld eenige ophelderingen vroegen. . . . die juist, door het binden van den spreker aan een bepaald onderdeel van zijn zeer intense, wijde lezing, van bijzonder interessant karakter waren. Dáár, waar bij velen der toehoorders slechts duisternis was, kwam *nn* het licht. . . en daarmede de harmonie en de instemming met des sprekers ideeën.
De heer de Groot dankt spreker voor de buitengewone voordracht en zegt, dat zijn gedachtengang ons in een bijzondere sfeer heeft gebracht, dat er glanspunten in zijn, die ons lang zullen bijblijven.
Bij de rondvraag neemt de heer C. Visser het woord en verzoekt het bestuur bijzonder actief te willen zijn in verband met de tentoonstelling van het ontwerp voor een nieuw te maken brug over de Heerengracht.
Hij stelt voor het project ter reproductie in 't blad aan te vragen en een en ander daarover te schrijven. De heer Weissman meent zelfs de mogelijkheid niet uitgesloten, om het project voor korten tijd in het genootschapslokaal tentoon te stellen en stelt voor bij de Gemeente dat voorstel te doen.
Dit wordt door het bestuur gaarne in overweging genomen.
Hierna sluit de waarnemende voorzitter de vergadering.

WIJDEVELD.

Afb. 2.

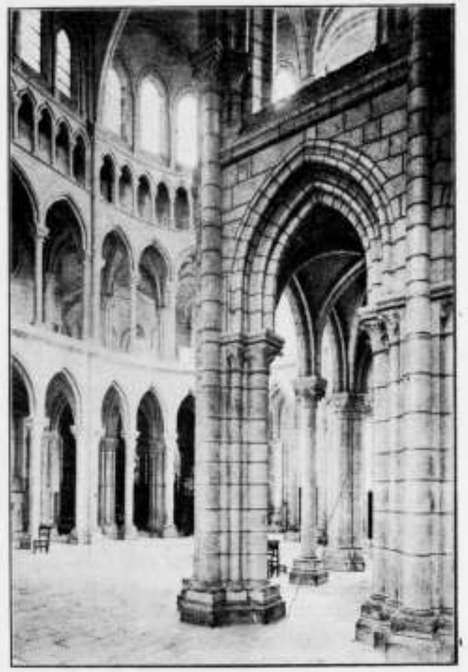

Afb. 3.

DE KATHEDRAAL TE SOISSONS.

't Is merkwaardig, hoe spoedig het menschelijk gevoel zich instelt op de omstandigheden. Toen wij de eerste maal een afbeelding gaven van een aan dezen krijg geofferd kunstwerk, de St. Pieterskerk te Leuven, verwekte het bericht: „Leuven is verwoest" een afgrijzen.
De Menschheid waande zulke dingen niet meer mogelijk! Door de geschiedkennis was het verstand ermede vertrouwd. De uit de werkelijkheid ontsproten aandoening was echter weer geheel nieuw.
En nu? Sedert dien tijd hebben wij de verwoestingen vernomen van zoovele steden en dorpen, met hunne oude, eerwaardige gebouwen, die ons als even zoovele banden, die niet knelden, bonden aan tijden, zoo geheel verschillend van den onzen. Ofschoon de vormen voor ons dood zijn, werkte dât, wat van hun uitging, bevruchtend op onze intuïtie.
Dàarom gaan die vernielingen den hedendaagschen mensch zoo aan het hart. En toch erger dan Leuven was de vernieling van de Kathedraal te Reims, de hallen van Yperen, enz.
En bij elk nieuw bericht was de aandoening minder sterk! Ons gevoelsleven had zich al ingesteld op de omstandigheden. Berusting deed haar weldadig werk. 't Is in deze stemming, dat wij onze lezers nu het jongste vernielde monument in beeld geven.
De kathedraal te Soissons.

Uitwendig niet die fantasie vertoonend van de kathedralen te Reims en Amiens, neemt zij toch een bijzondere plaats in onder de kathedralen. Dit bijzondere karakter ligt in het inwendige. Zij mist de gedempte, majestueuse stemming van Reims, en vooral die van Chartres, doch daarentegen heeft zij door haar harmonische verhoudingen, door de lichtheid van haar samenstelling, die niet die equilibreerende indruk geeft van de kathedraal te Beauvais, waar de samenstelling niet meer middel is tot het scheppen van een ruimtewerking, maar haar opzet voorbij streeft, en doel wordt.
Zoo is — of beter gezegd was — de indruk van de kathedraal te Soissons die van kinderlijke blijheid.
Goed als tegenstelling was het afzonderlijke koor, dat merkwaardig genoeg tegen een der zijbeuken was aangebouwd (afb. 3).
Welk monument zal nu volgen?!

JAN DE MEIJER.

JAN BROM. †

Maandag 1 Februari overleed te Utrecht op vier- en vijftig-jarigen leeftijd de heer Jan H. Brom, die als edelsmid, meer in 't bizonder door zijne werkzaamheid op het gebied der kerkelijke kunst, ook buiten de grenzen van ons land, groote vermaardheid verwierf.
Volgens mededeeling van „De Tijd" zijn uit zijn vroe-

geren tijd het meest bekend de reliek-schrijn in de kerk van Deventer, de monstrans in het aartsbisschoppelijk seminarie te Rijsenburg, de ketting van het St. Bernulphusgilde, het geschenk der stad Zwolle aan H. M. de Koningin. Tot de latere werken behooren de doopvont in de kerk te Overveen, welke in 1900 te Parijs met de gouden medaille werd bekroond, het geschenk van de provincie Utrecht aan H. M. de Koningin ter gelegenheid van de geboorte van Prinses Juliana, de gouden kelk van Z. D. H. Mgr. Callier, de communiebank en de gouden monstrans in de kathedraal te Haarlem. Het laatste werk van den kunstenaar was het koorhek van de St. Bavo te Haarlem, waaraan hij van 1909 tot 1911 gewerkt heeft.

UIT VITRUVIUS' TIJD.

„Aan welken meester gij uw zoon, mijn vriend, zult
[toevertrouwen,
Daarover tobt gij langen tijd in aarzelend beschouwen;
Ik raad u: houd u van het lijf grammatici, rhetoren,
Laat u 't geschrijf van Cicero, Virgilius niet bekoren.
Als hij talent voor dichten heeft, doe afstand van dat
[streven,
Maar wil hij kennen wat hem geld en voordeel veel kan
[geven?
Laat hij muziek en citherspel, fluit en gezang gaan
[leeren:
Dat brengt hem duiten in de tasch en zal zijn geld
[vermeeren.
Maar ..... is de jongen hard van hoofd en zijn
[verstand niet sterk,
Maak dan van hem een architekt, omroeper of een klerk".

Bovenstaand epigram (overgenomen uit „de Gids") werd vervaardigd in den jare 60 n. Chr. door een Spanjaard genaamd Martialis, toen woonachtig in Rome en geeft een zeer eigenaardigen kijk op de waardeering van het architektenvak in die tijden, en bevestigt de meening van Vitruvius over zijn reclamemakende vakbroeders, die meer de gave hadden opdrachten te verkrijgen, dan de kennis, noodig om een opdracht uit te voeren.
„Er is niets nieuws onder de zon"!

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**

Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

EEN AARDIGE VONDST.

Bij de verbouwing van het huis Frederiksplein 41 sectie I. nr. 5308, door ondergeteekende 1 April 1914 gekocht, werd door den meubelmaker D. van der Werff tusschen de buitendeur en het daarop geschroefde paneel het volgende met blauw timmermanspotlood geschreven document gevonden, besloten in een grauwpapieren zak.
„Deze vier laatste gebouwen zijn gebouwd door en voor rekening van H. G. Scheltema timmerman en makelaar aan deszelfs werkplaats Keizersgracht bij de Beerenstraat in de jaren 1870 en 1871.
„Dit briefje is ingeborgen 17 Jan. 1871 op het punt dat Parijs moest vallen of zig overgeven aan de tweede koning van Pruizen. Parijs hout zich standvastig tot heden.
„Wij Nederlanders ondervinden de drukking der buitenlandsche oorlogen; het vleesch kost heden ƒ 0.45 à ƒ 0.60 per ½ pond, aardappelen ƒ 4.00 à ƒ 5.50 per mud, boter ƒ 0.90 per ½ pond.
„Het loon is niet verbeterd per uur voor een knegt ƒ 0.14 cent en voor overwerken 1 cent korting voor ligt.
„Ons personeel bedraagt heden 30 koppen waarvan de hooftpersonen zijn Albertus Hes, Marten van Hardeveld, Jo Lurus, Gotmers, Gerrit van den Broek en Hermanus Rauch, onze oude knegt is ziek C. Schoemaker.
„Deze deuren zijn vervaardigd door G. van den Broek, Jan Beijer en J. van den Broek onder toezicht van den meesterknecht, die zich noemt Albertus Hes.
„Onze munt bestaat in koper en zilvergeld benevens munt en banknoten, eerste zijn ½ en 1 cent, 2e zijn een 5 centstuk en 10 centstuk waarvan hiernevens een model en is voor den vinder; dan een 25 centstuk en 50 cent. stuk, 1 gulden of florijn en een rijksdaalder of 2.50 stuk.
De vier gebouwen aan de Keizersgracht, waarvan hierboven sprake is, zijn thans genummerd 39, 41, 43 en 45. In nr. 39 is een gedenksteen: 13 Juli 1870. E. S. H. Gz.

Mr. W. BAKKER G.GZ.
(*„Amstelodamum"*).

REORGANISATIE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

De reeds onder het wethouderschap van Mr. Z. van den Bergh ter hand genomen reorganisatie der Amsterdamsche Schoonheidscommissie zal, naar zich laat aanzien, binnenkort haar beslag krijgen.
Naar alle waarschijnlijkheid zal in de eerstvolgende zitting van den Gemeenteraad het nieuwe reglement der Commissie, zooals dit in overleg met de bouwkundige vereenigingen is opgemaakt, aan de orde worden gesteld. Wordt het reglement in den voorgestelden vorm aangenomen, dan treden de leden der tegenwoordige Schoonheidscommissie af, en staan genoemde vereenigingen voor de taak elk *twee drietallen* aan te wijzen, uit welke nominatie van driemaal zes candidaten door Burgemeester en Wethouders zes leden en zes plaatsvervangende leden, waaruit de nieuwe commissie zal zijn samengesteld, gekozen worden, met dien verstande dat, ten aanzien van de vertegenwoordiging, aan elk der vereenigingen gelijke rechten zullen worden toegekend.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1356ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 17 Februari,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer J. J. GORT, Gemeente-Architect van 's-Gravenhage, voorgesteld door de heeren Paul J. de Jongh en J. F. Staal Jr.; van den heer TJIPKE VISSER, Beeldhouwer te Bergen (N.-H.), voorgesteld door de heeren Jan de Meijer en J. F. Staal Jr. en van den heer PIETER VAN DER HEM, Kunstschilder te Amsterdam, voorgesteld door de heeren G. F. la Croix en J. F. Staal Jr.
4. Lezing door den heer **J. L. M. Lauweriks,** Architect te Hagen i/W. over: **„Harmonische Organisatie in de Bouwkunst",** met lichtbeelden.

Het Bestuur verwacht, dat tal van leden door hunne komst ter vergadering blijk zullen geven de groote bereidwilligheid van den spreker te waardeeren, die uitsluitend tot het houden dezer lezing van buitenlands komt.

Gelegenheid tot introductie wordt op ruime schaal gegeven.

5. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

Contributie 1915.

De inning van de contributie is begonnen. Men wordt dus verzocht het bedrag gereed te leggen, opdat deze bij de 1ste aanbieding worde betaald.

Dengenen, bij wie de quitantie reeds is aangeboden, wordt beleefd verzocht het bedrag per postwissel te zenden. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1914, verhoogd met extra inningskosten, aangeboden.

De Penningmeester ADR. MOEN.

J. L. M. LAUWERIKS.

Villa's, Steinband, Hagen i. W. J. L. M. Lauweriks, Architect.

BIJ DE ILLUSTRATIES.

Ter nadere kennismaking met den *architect* J. L. M. LAUWERIKS, die in Duitschland zijn gaven kon toonen, waarvoor tot nog toe Holland geen ruimte had, daar alle plaats bij abonnement is besproken, heeft de Redactie het genoegen den lezers, de in dit blad voorkomende afbeeldingen onder de oogen te brengen, hopende dat dit mede zal werken hen aan te sporen van de gelegenheid, die de lezing van den Heer LAUWERIKS op a.s. Woensdag biedt, te profiteeren door iets ter overweging in hunne hoofden mede te dragen van de verre van alledaagsche opvattingen, die LAUWERIKS zich over Bouwkunst gevormd heeft.

Bijgaande afbeeldingen zijn die van een geheele straatbebouwing, die de architect LAUWERIKS op de bezitting van den kunstbeschermer Osthaus in Hagen (Westf.) mocht uitvoeren, zooals o. a. Henri van der Velde en Peter Behrens dergelijke opdrachten volbrachten.

De afbeelding der in zilver met opaline door F. ZWOLLO uitgevoerde bloemenvaas naar ontwerp van LAUWERIKS, is den bezoeker der lezing ZWOLLO reeds bekend.

Dubbele villa, Steinband, Hagen i. W.

Villa Steeger, Steinband, Hagen i. W.

Dubbele villa, Steinband, Hagen i. W.

DE WEDEROPBOUW VAN BELGIË.

Het programma van de eerste samenkomst der Series door „The International Garden Cities and Townplanning Association" georganiseerd in verband met den wederopbouw van België, te houden van 11 tot 16 Februari in Guildhall te Londen, en waar zooals is medegedeeld, de heer Jos. Th. J. Cuypers ons Genootschap zal vertegenwoordigen, is samengesteld als volgt:

11 Februari, 10.30. Officieële ontvangst door Lord Mayor van Londen; Right Hon. Herbert Samuel M. P., Voorzitter van British Local Government Board zal de vergadering openen, onder voorzitterschap van Exc. Hellepute, Belgisch Minister van Landbouw en Openbare Werken.
Gedachtenwisseling omtrent de toepassing van de beginselen der Vereeniging bij den herbouw van België, voordracht van den Secretaris der Vereeniging.
Sprekers van de Vereeniging zijn Mr. G. Montagu, Harris en Mr. Cecil Harmsworth M. P., de nieuwe onder-Staatssecretaris.

12 Februari. Bezoek aan Letchworth Tuinstad.
Toespraak van Mr. Ebenezer Howard.

13 Februari. Bezoek aan de voorstad Hampstead en andere plaatsen nabij Londen.
Adres over de Tuinstadbeweging door Mr. Henry Vivian.

15 Februari. Slot vergadering in Guildhall.
Voordrachten door Mr. Raymond Unwin over de wettelijke regeling van Stadsuitbreiding;
door Mr. H. R. Aldridge over Staatsleeningen en Gemeentelijke werkzaamheid;
door een Belgischen rechtsgeleerde over de mogelijkheden van stadsuitbreidingsontwerpen en de Belgische wet.

16 Februari. Bezoeken aan verschillende gemeentelijke stichtingen, boekerijen, musea, enz.
De Belgische Regeering, de Koninklijke Belgische Commissie, het officieële Engelsch Belgische Comité en de Engelsche bouwkundige lichamen zijn vertegenwoordigd.

Zilveren bloemenvaas.
Ontw. J. L. M. Lauweriks. Uitv. F. Zwollo.

DE A. V.

Dezer dagen werd door de Commissie B. N. A. voor de herziening der Rijks A. V. (bestaande uit de heeren P. J. Houtzagers, voorzitter, D. A. N. Margadant en H. G. Jansen, secretaris) aan „de Architecten in Nederland" eene circulaire toegezonden ter begeleiding van een concept voor de *Algemeene administratieve voorschriften voor de uitvoering van werken onder beheer van particuliere architecten*.

Het komt ons dringend noodzakelijk voor, dat de particuliere architecten in den lande het vraagstuk der A.V., met den vereischten ernst onder de oogen zien; het geldt hier een voor hunne practijk hoogst belangrijke zaak, waarvan het verloop van grooten invloed op hunne positie zijn kan.

Het mag als bekend worden aangenomen, dat sedert eenige jaren eene gemengde commissie uit de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, de Maatschappij van Bouwkunst en de Nederl. Aannemersbond, doende is met de samenstelling van nieuwe Algemeene Administratieve Voorschriften; in die commissie hebben zitting drie ingenieurs, twee aannemers, en . . . . één architect, door de Maatschappij van Bouwkunst aangewezen, zonder eenige erkenning van de andere bouwkundige vereenigingen; van eene *representatie* van *de* architecten mag dus niet worden gesproken. Dit dient bij de beoordeeling der dingen in 't oog gehouden te worden.

De Commissie B. N. A. nu zegt in hare circulaire:

„Dat de Bond van Ned. Architecten tot de uitgave dezer A. V. besloot, vindt zijn oorzaak in het feit dat het overleg tusschen de Maatschappij t. bev. d. Bouwkunst en onzen Bond omtrent het onderhavige onderwerp, tot niets heeft geleid en daarom met reden verwacht kan worden dat binnenkort aan de leden der Maatschappij v. Bouwkunst zal worden voorgesteld, om het ontwerp A. A. V. der Gemengde Commissie voor de A. V. dat ter Septembervergadering van 1911 reeds werd behandeld en toen krachtige oppositie uitlokte, thans, vrij-

wel ongewijzigd wat de hoofdpunten betreft, goed te keuren.
Het resultaat van bovenbedoelde Septembervergadering was, dat het Maatschappij-Bestuur door de vergadering werd opgedragen samenwerking te zoeken met den Bond van Nederl. Architecten; de Bond toch had eenigen tijd vóór deze vergadering een concept-A. A. V. gepubliceerd waarin, naar men ter vergadering meende, de belangen van aanbesteder en directie minder bij die der aannemers waren achtergesteld, dan men in het behandelde stuk had moeten constateeren.
In de kort daarop gehouden vergaderingen van vertegenwoordigers der Maatschappij en van den B. N. A., kwam men spoedig tot algeheele overeenstemming, zoodat nog in het laatst van 1911 een rapport dezer M.-B.-Commissie verscheen, waarin omtrent de voornaamste punten der nieuwe Voorschriften, het standpunt der beide architectencorporaties was uiteengezet.
Het duurde nu bijna twee jaren vóór er iets naders bekend werd: in September 1913 gewerd ons een boekje bevattende de *definitief vastgestelde* A. A. V.; het was gedagteekend 17 Februari 1913. Het bleek ons bij inzage ervan dat de wenschen en opmerkingen der M.-B.-Commissie bij de samenstelling dezer voorschriften vrijwel genegeerd waren.
Een protest onzerzijds tegen deze manier van doen werd door het „Bouwkundig Weekblad" niet opgenomen; het verscheen echter in „Architectura" van 27 Sept. 1913 en wij zonden afdrukken van het stuk aan verschillende architecten in den lande.
Nadat ook nog van andere zijde bezwaren tegen het voorgestelde ontwerp waren ingekomen, schijnt men begrepen te hebben dat de tijd voor de definitieve vaststelling der A. A. V. nog niet volkomen rijp was, althans er werden weer onderhandelingen tusschen Maatschappij en Bond aangeknoopt, ten doel hebbende alsnog tot overeenstemming te geraken.
Ofschoon onze verwachtingen, na het gebeurde niet erg hoog gespannen waren, hebben wij, ter wille van het vakbelang waar het hier om ging, er in toegestemd nogmaals te trachten eene bevredigende oplossing te vinden, echter onder voorbehoud dat de Bondsafgevaardigden, ook tot de vergadering der Commissie uit de drie bovengenoemde vereenigingen zouden worden toegelaten, ten einde daar het architecten-standpunt toe te lichten. Vooraf is toen nog eens door de afgevaardigden van Maatschappij en Bond geconfereerd en ook bij die gelegenheid was men het over de te volgen gedragslijn volkomen eens geworden.
Toen echter den 10de Nov. ll. de vergadering der gemengde Commissie plaats vond, moesten wij constateeren dat de Maatschappij-afgevaardigden punt voor punt, het met ons overeengekomen standpunt prijsgaven en zich voegden naar de meeningen van de overige leden dier commissie.
Onze pogingen om tot een vergelijk te geraken, kunnen hiermede als geëindigd worden beschouwd. De B. N. A. heeft nu besloten zijn eigen weg te gaan en de hierbij overgelegde A. A. V. zelfstandig uit te geven. De „samenwerking" boven in het kort omschreven, heeft echter onze uitgave vier jaren vertraagd."

De commissie onderwerpt vervolgens de verschilpunten in beide concepten aan een nadere beschouwing; de belangrijkste daarvan zijn: 1° de borgstelling zakelijk of persoonlijk; 2° de erkenning van bijwerk uit schriftelijke lastgeving; 3° de vermelding van onderaannemers en leveranciers bij de aanbesteding; 4° werkstaking en uitsluiting, force majeure; dit punt is, in verband met het arbitrage-artikel, in dit blad reeds meermalen besproken (zie o. a. Nos. 3 en 5 '15); 5° buiten werking stellen, voor den aannemer, van art. 1645 B. W. (handelende over de tienjarige aansprakelijkheid van bouwmeester en aannemer). De meest principiëele verschilpunten zijn hiermede genoemd.
De commissie besluit haar betoog aldus:

„De stagnatie in het tot standkomen der Algemeene Voorschriften, heeft zooals te begrijpen is, ook in andere kringen misnoegen opgewekt. Van aannemerszijde is hieraan herhaaldelijk uiting gegeven. De „definitief vastgestelde" en door de vertegenwoordigers der drie vereenigingen onderteekende A. A. V. van Februari 1913, waarin de wenschen der aannemers zoo geheel tot de door hen voorgestane oplossing zijn verwerkt, werden nog maar steeds niet ingevoerd!
Gevolg van die ontstemming is geweest dat de bekende „bindende besluiten" omtrent verplichte arbitrage bij alle geschillen en termijnsverlenging bij werkstaking, begin 1915 in werking zijn getreden, terwijl in uitzicht is gesteld dat andere desiderata als zakelijke borgstelling en uitschakeling van art. 1646 B. W., successievelijk zullen volgen.
Schreven wij in ons protest van September 1913, „de Aannemersbond heeft de rollen weten om te keeren en is bezig aan de Directies de wet voor te schrijven", uit het bovenstaande blijkt dat, zooals de zaken nu staan, deze woorden dubbel onderstreept kunnen worden.
Wie van deze situatie de schuld draagt zal uit het stukje historie dat wij hierboven meedeelden, voldoende duidelijk zijn geworden.
Wanneer wij niet willen dat de weidsche term „Directie" tot een parodie wordt, dient er gehandeld te worden en dat wel zonder verwijl. Dit handelen moet, naar onze meening, in de eerste plaats bestaan in het afwijzen van de A. A. V. van 1913. Deze voorschriften, ontworpen door een commissie waarin drie ingenieurs, twee aannemers en slechts één architect zitting hebben, beantwoorden niet aan de billijke eischen die van onze zijde kunnen en moeten gesteld worden.
Wij verwachten dus dat de leden der Maatsch. tot bev. der Bouwkunst, wanneer zij geroepen zullen worden om hun goedkeuring te geven aan het bedoelde stuk, genoeg begrip zullen toonen van het gewicht van de zaak waar het hier om gaat en die goedkeuring zullen weigeren."

Wij sluiten ons gaarne aan bij de door de commissie uitgesproken verwachting, echter in meer algemeenen zin. Laten toch *alle* architecten goed inzien, waarom het hier gaat, en het bewijs leveren dat zij hunne belangen begrijpen, en, niet te scheiden daarvan, de belangen hunner principalen, welke zij hebben voor te staan. De B. N. A. dient te worden gesteund in zijne pogingen om te voorkomen, dat in de nieuwe A. V. voorschriften worden opgenomen die, bij ernstig overwegen, door de architecten bezwaarlijk ongewijzigd kunnen worden aanvaard. Met aller medewerking is hier iets te bereiken!

P. J. DE J.

„WAAR HONING IS, VERZAMELEN ZICH DE VLIEGEN."

(Van onzen bijzonderen verslaggever.)

Door den Heer van Hylckama Vlieg werd onlangs in het Bouwkundig Weekblad No. 4 van dit jaar, het plaatwerk „de Architect", op velerlei gronden geprezen. Hoort maar: De Redactie zit niet met de handen in 't haar, de Redactie is geen schooltje geworden. Jaargang 1911 begon met een meesterstuk, ging voort met vele goede meubels en uitnemende Duitsche Architectuur te toonen en sloot met een belangrijk ontwerp. Jaargang 1912 had zelfs een tot vorm gekristalliseerd Idee (waar háált de Redactie 't vandaan!), in Jaargang 1913 een merkwaardig goede baksteenbouw, een goed geslaagd niet alleen, doch ook een ruim opgevat woonhuis, voorts architectuur die zelfs voor architecten leesbaar is voorgesteld (er schijnen helaas nog altijd vele analphabeten onder te schuilen), al weer een werk van ongewone beteekenis, dan een groep woonhuizen, die een weldadige warmte verspreiden (en dat in een aflevering die in den barren winter is verschenen) nog en passant een afbeelding van een van de best geslaagde gebouwen aan het Damrak, terwijl de aflevering sluit met prachtige afbeeldingen van een restauratie (niet te verwarren met het pas genoemde restaurant), die blijkt met groote toewijding te zijn geleid. Kijk 's an. Ik weet niet of er in Vlaardingen *restaurants* zijn, die met groote toewijding worden geleid, maar zulke *restauraties* zijn er, en daar kan althans de Heer v. H. Vl. over oordeelen. Het prijzen van den kunstzin der „Architect"-Redactie is den Heer v. H. Vl. niet voldoende, zijn goede hart dringt hem ook andere, meer burgerdeugden in haar te loven, hij deelt mede, dat zelfs na de vertrukkelijke resultaten die zij mocht bereiken de Redactie nog allerliefst bescheiden is gebleven en er niet eens een groote vreugde bij haar werd gewekt.
De Heer v. H. Vl. zegt in afl. 6 v. h. Bouwkundig Weekblad dat hij (al zegt ie 't zelf) in z'n kritiek absoluut los is van elk persoon (de gelukkige schijnt ongehuwd) en het blijkt; want ook in het door hem bemind Plaatwerk „de Architect" doemen voor zijn alles-ontsluierende blikken akeligheden op, speciaal deze, dat „de Bazel, Kromhout, Berlage, Jos. Cuypers, Mutters, Limburg, geen van allen volgelingen hebben. En Salm dan, en Posthumus Meyes (nu ja, die heeft zijn gemeenteraadskiezers) en niet te vergeten de Heer A. Jacot, moesten die niet allen een stoet van lijkbidders achter zich hebben? 't Is waar de Heer Jacot vooral is mocielijk te volgen in zijn veelzwenkenden vlucht, en niemand kan nog zeggen hoe onzichtbaar-hoog hij zal stijgen, want als we de laatste bouwwerken van ZEd. beschouwen (den winkel S. I. de Vries in de Kaf, den winkel van Meyer op het Koningsplein, dat in Jacotplein zou kunnen omgedoopt worden, gedoopt in de tranen veler gepijnigde oogen, doch dat Koningsplein zal blijven hieten, omdat Jacot toch maar de Koning der Architecten is, dan moeten wij verwonderd uitroepen: „Is dit waarlijk Jacotserig werk?"
Ik geloof dat plaats- of inktgebrek alléén den Heer v. H. Vl. noodzaakte uit te scheiden met het noemen van namen van meesters, die elk een optocht van discipelen verdienden; bij zorgvuldige lezing van ZEd.'s opstel (en het verdient zulks!) ben ik zelfs overtuigd, dat z'n meening is dat iedere architect vervolgd moet worden, iedere, zelfs de architect-of-hoe-zal-ie-heeten-Sijmons, aan wien de Heer v. H. Vl. aanschouwelijk maakt, wat hij met 't hebben van volgelingen bedoelt, hij volgt den Heer Sijmons zoodanig, dat ik reeds iets heb hooren fluisteren van een klacht bij den Vlaardingschen veldwachter over hinderlijk volgen. — Maar, o doemwaardig gedesorganiseerd bouwkundig leven, waarheen de vinger Vliegs wijst in de Derde zijner Overtuigingen, vastgelegd in het Bouwkundig Weekblad No. 6, blz. 46, in plaats van nu den Heer Vlieg rustig te laten voortgaan in het gonzend volgen van den architect Sijmons, of zelf weer vredig den Heer Vlieg te volgen, om op die wijze een georganiseerd hansie-sokken daar te stellen, komt de Heer Oud in het Bouwk. Weekbl. opdagen en gaat zoo waar tegen den Heer v. H. Vl., in aan het ophemelen der verdienstelijkheden van den Heer Sijmons. Dit nu is jammer en het uitbundig prijzen zal den Heer Sijmons hinderen en kan hem zelfs schaden, wat jammer zou zijn voor diens, vooral aan het laatste kerkje, betoonde bekwaamheden. De Heer Oud hadde dus beter zijn mondjedicht gehouden, ware het niet dat zijn protest den Heer v. H. Vl. eene ontboezeming ontlokt, die evenmin als diens loftuitingen op het Plaatwerk „de Architect" den lezers van „Architectura" mag onthouden worden: „dat de Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst (door hem) aangewezen is om in de tegenwoordige omstandigheden te zijn, of wil men (wil men niet, mag men het zeggen) te worden: een goede organisatie van Architecten en hunne medewerkers, die in een periodiek verschijnend orgaan leiding zal geven aan het zoo gedesorganiseerd bouwkunstig leven in ons land."
Uit de kritiek op „de Architect" en het antwoord aan den Heer Oud is volledig de meening van den Heer Vlieg over het hoe van een georganiseerd bouwkunstig leven te trekken. Wanneer men zijn verzuchting dat de oudere architecten geen volgelingen hebben, vergelijkt met zijn jubeling dat „A. et A." is een genootschap van meest jongeren, tot wie de oudere architecten zich aangetrokken voelen, komt men tot de conclusie dat het in 't zelfde kringetje rondmarcheeren het ideaal H. Vl.'s is van georganiseerd bouwkunstig leven, waar de ouderen voorgaan en de jongeren volgen, maar de ouderen weer omkeeren aangetrokken door de jongeren, die zich weer achter de ouderen haasten enzoovoort aldoor weer van voren aan. Het is niet onmogelijk dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst dit ideaal voor den Heer v. H. Vl. verwezenlijkt.

INGEZONDEN.

ARCHITECTEN-RECLAME.

Hij onthoudt zich ook ons voor zich zelf advertenties ter aanbeveling te plaatsen, reclame te maken.
Eerecode B. N. A.

Den laatsten tijd hebben enkele bouwkundige bladen hunne stem verheven tegen een bureau het welk de architecten inlichtingen wilde verschaffen omtrent voorgenomen werken.
Een uitgeversbureau wilde, volgens een door haar in Mei 1914 verzonden schrijven, op andere wijze de architecten te hulp komen.
Volgens dit schrijven dan, zou door haar worden uitgegeven een werkje getiteld „Ons eigen huis en hof", de voordeelen van een eigen huis met aanwijzingen betreffende den bouw en koop. In dit werkje zouden worden opgenomen plannen enz. van villa's en landhuizen met vermelding van den architect en bouwkosten, en, meenden de uitgevers „dat een en ander *een bij uitstek goede reclame* moest bieden voor H.H. architecten", werd dezen de gelegenheid opengesteld tegen vergoeding van *f* 15.— per pagina voor cliché- en drukkosten, afbeeldingen hunner werken in het werkje te doen opnemen. Voor fraaie afwerking en onderhoudende tekst zou worden zorg gedragen, terwijl reeds door vele bouwkundigen medewerking was toegezegd.
Ik was van plan op de wijze waarop het uitgeversbureau de voordeelen van een eigen huis ter kennis van het publiek wilde brengen, de aandacht in ons orgaan te vestigen, toen mij het werkje zelve in handen kwam, waaruit

blijkt dat de architecten op een enkele na van de aangeboden „bij uitstek geschikte wijze" van reclame te maken geen gebruik hebben gemaakt. Zeker een gelukkig feit. Hieraan is het dan ook zeker toe te schrijven dat het voornemen is opgegeven het boekje voor billijken prijs in den boekhandel verkrijgbaar te stellen. Het werkje is nu veranderd in een reclame voor een bureau van vaste goederen en voor enkele bouwgrondmaatschappijen, slechts van één architect zijn afbeeldingen van enkele landhuisjes opgenomen. We zouden met deze vermelding van de zaak kunnen afstappen ware het niet dat er in het boekje enkele zinsneden voorkomen, welke bij het publiek een onjuiste opvatting moeten kweeken. Er staat namelijk o. a.:

„De groote vraag blijft echter, *hoe* kan men met beperkte middelen eigenaar van een huis worden."

„Daartoe staan meerdere wegen open."

„De meest en gemakkelijkst te bewandelen weg is: men stelle zich in verbinding met een *bureau voor vaste goederen*."

„Dit bureau verschaft niet alleen geschikt bouwterrein, doch brengt u met een betrouwbaar architect in verbinding en zal u òf van een bank, òf van een of ander particulier de noodige hypotheek bezorgen, enz."

Het is zeker wel niet noodig er veel over te zeggen dat dit *niet* de juiste wijze is waarop bouwheer en architect met elkander in verbinding komen en dat hier aan het publiek een onjuiste voorstelling wordt gegeven van de positie van den architect.

Toch heeft deze zaak ook nog hare goede zijde, zij vestigt namelijk m.i. de aandacht op het ontbreken in ons land van een uitgave welke zoo al niet de *voordeelen* van eigen huis en hof, dan toch zou kunnen laten zien wat er door de moderne bouwkunst wordt voortgebracht op het gebied van den bouw van het huis, zijne inrichting, versiering enz. en denken hierbij aan verschillende buitenlandsche uitgaven op dit gebied als „The Studio Year Book of decorative art", Sommer und Ferienhauser der „Woche", das Einzelwohnhaus der Neuzeit e.d.

Het „onbekend maakt onbemind" is ook hier van toepassing, wanneer men het publiek b.v. in een jaarlijksche uitgave kon laten zien wat er was voortgebracht op het gebied van den woonhuisbouw, van meubelkunst, keramiek, glasschilderkunst, metaalbewerking, textiele kunst, tuinarchitectuur enz. dan zou men stellig meer waardeering kweeken voor de kunst van het heden, en zou men velen de oogen openen welke nu meenen zich een huis te moeten laten bouwen „in stijl" en dit ook in stijl te laten inrichten.

De tijden zijn nu voor een uitwerking van het denkbeeld zeker niet gunstig, het zij echter aan hen die in dezen iets kunnen doen ter overweging aanbevolen.

A. J. P.

DE TOESTAND IN HET BOUWBEDRIJF.

De „Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in materialen voor het Bouwbedrijf", heeft een onderzoek ingesteld naar de, gedurende de oorlogsmaanden, plaats gehad hebbende omzet-vermindering in materialen voor het bouwbedrijf. De resultaten van dat onderzoek zijn verzameld in een uitvoerig rapport, waaraan het volgende wordt ontleend:

a. Baksteen-industrie. Omtrent den huidigen toestand valt te constateeren, dat, hoewijl de productie van baksteen de laatste jaren meer is toegenomen en er in gewone omstandigheden thans veel gebouwd zou zijn, de nieuwe bouwerij ten gevolge van den oorlog nu geheel stilligt. Wat thans nog gebouwd wordt, betreft afwerking van voor den oorlog begonnen bouwwerken. De oorzaak van het stilliggen der particuliere bouwerij is toe te schrijven aan de onstandigheid, dat tot redelijke rente geen hypotheek te krijgen is. De geldduurte is oorzaak, dat verschillende bedrijven zullen moeten worden stopgezet.

De stilstand in den verkoop van metselsteenen heeft de voorraden buitengewoon doen toenemen en de prijzen sterk doen dalen.

b. Bouwmaterialenhandel. Door de handelaren in bouwmaterialen wordt omtrent den huidigen toestand opgemerkt, dat het bouwbedrijf weldra geheel stop zal staan. Nieuwe werken worden noch door particulieren, noch door eigenbouwers ondernomen. De zoogenaamde „burgerbazen" hebben over het algemeen geen of weinig werk. Er is geen speculatie-bouw of gewoon onderhoudswerk meer.

De duurte van geld, de duurte van materialen, de moeilijkheid om hypotheek te krijgen en de algemeen betracht wordende zuinigheid, weerhouden de bouwers, nieuwe werken ter hand te nemen.

De invoer van Belgische kluitkalk is sedert 1 Augustus 1914 gestaakt. Sedert half September wordt in zeer beperkte hoeveelheid Duitsche kalk ingevoerd.

Volgens een rapport uit Zuid-Holland kan echter de binnenlandsche industrie in de geheele behoefte van Nederland voorzien en wordt verwacht, dat de openbare lichamen het gebruik van binnenlandsche materialen zullen voorschrijven.

Sedert half September komen zendingen Portland cement weer geregeld af, maar de orders verminderen.

c. Cement-Syndicaat. In de maand Augustus had, tengevolge van het uitvoerverbod voor cement dat door Duitschland werd uitgevaardigd, alsmede door de omstandigheid, dat noch uit België, noch uit Engeland tengevolge van den oorlog cement kon betrokken worden, geenerlei affect in Nederland plaats.

Daar tengevolge van den oorlog de Belgische outsider-fabrieken hijaa geen cement naar Nederland leverden, werd door het cement-syndicaat, in verhouding met deze in 1914 meer in Nederland afgezet dan in 1913.

d. Houthandel. Ook de houthandelaren maken een slechten tijd door en de verwachtingen voor de komende maanden zijn zeer ongunstig. Behalve schaarschte aan geld, vrees, dat ons land nog in oorlog zal geraken en de sedert half Augustus met 20 pCt. verhoogde houtprijzen, waardoor geen nieuwe werken worden ondernomen, zooveel op het gebied van scheeps- als huizenbouw, wordt ook het stopzetten van den uitvoer door het buitenland genoemd.

e. Kalkzandsteenindustrie. De oorzaak van den achteruitgang in omzet wordt ook hier geweten aan gelegenheid voor bouwers, om op billijke voorwaarden geld te krijgen.

Tengevolge van den stilstand in het bouwbedrijf, wordt ook weldra stopzetten der kalk-zandsteenfabrieken verwacht.

f. IJzerwarenhandel. De moeilijkheid, ja, de onmogelijkheid voor bouwers om crediet of vaste hypotheek te bekomen, wordt ons hier aangewezen als de oorzaak van den achteruitgang in zaken. Een totale stilstand van den huizenbouw en scheepsbouw wordt spoedig verwacht en ook de ijzerhandelaar ondervindt daarvan in zijn zaken op gevoelige wijze den invloed.

Men meent dat heropening der beurs verbetering zal brengen, als weer effecten kunnen worden verhandeld en door de regeering vaste minimum-koersen kunnen worden vastgesteld, aangezien de gelden, door principalen, aan aannemers verschuldigd, dan zullen worden betaald.

Ook de uitvoerverboden van Duitschland en Engeland beinvloeden den omzet in den ijzerhandel.

De eind-opmerkingen van het rapport luiden:

In de verschillende bij de bouwvakken betrokken nijverheids- en handelsbedrijven blijkt de omzet sedert 1 Augustus 1914 tot circa 50 pCt. van den omzet in dezelfde periode van verleden jaar te zijn teruggeloopen. De cijfers leeren, dat een nog sterker teruggang wordt verwacht, die tot 100 pCt. zal stijgen.

Vrij algemeen wordt een verbetering van den toestand verwacht door maatregelen van Regeeringswege, tot het beschikbaarstellen op aannemelijke voorwaarden van kapitaal voor de bouwondernemers. Ook van heropening der effectenbeurzen en daarmede gepaard gaande normaler geldcirculatie, wordt heil verwacht.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

1. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed.*
2. *Brug over een stadsgracht.*

Datum van inlevering 1 Maart 1915 aan het adres van den 1sten secretaris Heerengracht 545—549 te Amsterdam. Het programma komt voor in No. 32, jaargang 1914.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**

Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 8. ZATERDAG 20 FEBRUARI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN. M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49. Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Aangenomen zijn als Gewone Leden de heeren J. J. GORT, Gemeente-Architect van 's-Gravenhage, TJIPKE VISSER, Beeldhouwer te Bergen (N.-H.) en P. VAN DER HEM, Kunstschilder te Amsterdam, wier installatie zal plaats vinden in de Ledenvergadering van 3 Maart e. k.

b. In dank is voor de Bibliotheek ontvangen:

van de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, de *Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst*. Deel III, Prov. Zuid-Holland;

van den Bond Heemschut: *Het Verslag van het Eerste Congres der „International Garden Cities and Town Planning Association"* door A. W. Weissman.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Het verslag van de Genootschapsvergadering, benevens diverse andere stukken moesten wegens plaatsgebrek tot het volgend nummer blijven liggen.

ALG. ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN.

De Commissie uit den Bond van Nederlandsche Architecten voor de A. A. V. zal gaarne kennis nemen van opmerkingen de A. V. betreffende. Zij verzoekt daarom ieder, die in het openbaar gemaakte concept, wijzigingen zou wenschen voor te stellen, daarvan mededeeling te doen aan onderstaand adres.

Namens de Commissie voornoemd,
H. G. JANSEN, *Secretaris*,
Joh. Verhulststraat 17, Amsterdam.

Met verwijzing naar het betreffend artikel in vorig nummer, bevelen wij bovenstaande mededeeling met den meesten aandrang aan in de belangstelling der architecten.

RED.

PROF. DR. JHR. J. SIX.

Zaterdag 13 Februari werd in een plechtige bijeenkomst het feit herdacht, dat Prof. Dr. Jhr. Six vijfentwintig jaar geleden zijn intrede deed als hoogleeraar in de Aesthetica en de Kunstgeschiedenis aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Het was in den intiemen kring der academie, dat deze hoogleeraar gehuldigd werd bij monde van den voorzitter van de Commissie van Toezicht: Mr. G. M. den Tex; door den Directeur der Academie: Prof. Dr. A. J. Derkinderen en door een commissie van leerlingen en oud-leerlingen.

Wanneer we Prof. Derkinderen van dezen geleerde hooren zeggen: „Want waarlijk. . . . aldus gaf de nieuwe „hoogleeraar naast vele opwekkingen des woords een „uitnemend voorbeeld van de daad in zijn eigen leven, „dat van arbeid in dienst van kunst en schoonheid ge„vuld zou zijn. . . ." dan weten wij wat de spreker, die zelf zoo te midden van het wereldgebeuren meeleeft, hiermee wilde zeggen.

Dan weten wij dat ook buiten de Academie Prof. Six gezien en geëerd is en niet het minst in den kring der bouwkunst-beoefenaars, wier adepten reeds meer dan een halve eeuw gebannen zijn uit die Academie, waar ze eens tehuis behoorden.

Velen weten hoe deze geleerde zijn studie en groote belangstelling ook voor het bouwkunstig leven en zijn geschiedenis gaf, en hoe „A. et A." als gevolg daarvan hem reeds jaren mag tellen onder zijn buitengewone eereleden, waarvan de statuten zeggen, dat dit personen zijn, die zich ten opzichte van de bouwkunst en aanverwante vakken bijzonder verdienstelijk gemaakt hebben. Mocht dit op iemand van toepassing zijn in deze rubriek, dan is het zeker Prof. Six.

Het zou thans niet mogelijk zijn een overzicht te geven van de studies, welke in den loop van een kwart eeuw van dezen hoogleeraar verschenen, zoowel op het gebied der bouwkunst als nijverheidskunst, om van de vrije kunsten niet te spreken. Een ieder die zijn arbeid kent, weet met welk een nauwgezetheid en talent dit alles geschiedde.

Brug-ontwerp Heerengracht-Vijzelstraat.

Moge Prof. Six een nieuwe kwart eeuw van werken tegemoet gaan en spoedig onder zijn gehoor op de Rijksacademie, te midden der schilders en beeldhouwers ook de bouwkunst-beoefenaars zien, opdat ook deze, in den besten tijd van het leven, die jeugd heet, mogen meeleven met die schilders en beeldhouwers, waarvan ze gescheiden werden.

Midden Februari 1915. W. v. d. P.

M. B. N. BOLDERMAN †

Woensdag j.l. overleed te Amsterdam op 40-jarigen leeftijd, na een korte ongesteldheid, de heer M. B. N. Bolderman, ingenieur, adjunct-hoofd van de Afdeeling Gebouwen, Dienst der Publieke Werken; vroeger chef-de-bureau bij het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht. De heer Bolderman was secretaris van de Commissie voor het Stadsschoon.

DE BRUG IN DE VIJZELSTRAAT OVER DE HEERENGRACHT.

In ons nummer van Zaterdag 30 Januari werd melding gemaakt van het voorstel van B. en W. van Amsterdam, om het ontwerp van de gedeeltelijk te vernieuwen brug in de Vijzelstraat over de Heerengracht voor belangstellenden in het stadsschoon tentoon te stellen.

Het is te begrijpen dat 't publiek teleurgesteld zal zijn, bij het aanschouwen van het bewuste ontwerp; — want bij een éérste, zoo merkwaardige afwijking van de gewoonte bij de Gemeente, had „het subject" van grooteren omvang mogen zijn. Toch heeft het project een zekere belangrijkheid, deze ligt echter niet in de uitgebreidheid der werkzaamheden, niet in de moeilijkheden van praktischen indeeling of dergelijk; maar zij is van aesthetischen aard.

Er ligt een grove fout in 't geval dat een publicatie wordt bewerkstelligd om de publieke opinie te vernemen over de harmonie van een ontwerp met het oude stadsschoon, te midden waarvan het zal worden uitgevoerd.

Ik erken dat het wenschelijk, zelfs verplichtend is, dat het publiek in kennis gesteld wordt met alle projecten die de Gemeenteraad tot uitvoering heeft aangenomen en stel mij zelfs de mogelijkheid voor dat de Gemeente een geïllustreerd Maandschrift uitgeeft, waarin alle uit te voeren en voorgestelde projecten met verklarenden tekst opgenomen worden; . . . . . maar, dit zal alléén geschieden om het publiek *„in kennis te stellen"* met de uit te voeren projecten en niet met het doel de publieke opinie te vernemen omtrent de aesthetische opvatting of de practische eischen.

Daarvan heeft het totaal geen begrip. Het zal ieder nieuw bouwwerk in de oude stad een vernietiging van het stadsschoon noemen, omdat het nieuwe materiaal, de helderheid der kleuren de aandacht trekken. Wanneer echter na eenige jaren het gebouw groezelig en vuil wordt, is voor het publiek de harmonie hersteld.

Daarom moet de Gemeente in haren aesthetischen adviseur (den ontwerper der projecten) zooveel vertrouwen stellen. . . . dat zij geheel zeker is van het goede resultaat zijner uitgevoerde werken.

Dat de bestaande brug over de Heerengracht bij de Vijzelstraat een absoluut onding is, en in 't geheel niet past in hare omgeving, weten de meeste belangstellenden in 't stadsschoon niet. . . . en toch is het niet noodzakelijk dat een brug in de oude stad gebouwd moet worden in „den ouden trant".

Juist het ontwerp van den heer v. d. Mey toont m. i. aan, dat zelfs door sterke tegenstelling wederom harmonie kan ontstaan.

Niettegenstaande de publicatie van dit „simpele geval" de zuivere basis mist, zullen wij hopen dat zij zal leiden tot een eerste stap in de goede richting, dat is: de bekendmaking van alle projecten vóór de uitvoering.

WIJDEVELD.

Verbreeding van de brug Singel-Vijzelstraat (zie de situatie hierachter).

MEMORIE BEHOORENDE BIJ HET VOORGESTELDE BRUG-ONTWERP HEERENGRACHT - VIJZELSTRAAT.

Het is noodig op te merken, dat het hier voorgestelde ontwerp in hoofdzaak slechts is een verbreeding van de *bestaande* brug in verband met de voorgenomen verbreeding van de Vijzelstraat, echter, en dit is van groot belang, met *behoud* van de bestaande middenpijlers en landhoofden.

Het mag verder bekend verondersteld worden, dat bij het construeeren der Amsterdamsche grachtovergangen zich de moeilijkheid voordoet, dat een brug naar *onden* trant gebouwd met gewelven, bij een vereischte minimum-doorvaarthoogte en een behoorlijke dikte van afdekking eene *routing* verkrijgt, welke onze oude grachtbruggen zoo sprekend mooi doet zijn, doch die voor het verkeer een overwegend practisch bezwaar oplevert.

Wijl in verband met de eischen van het moderne verkeer te water en te land de welving van het brugdek dus zoo gering mogelijk en de doorvaarthoogte zoo groot mogelijk moet zijn, was het ondoenlijk (hoe gewenscht ook tot behoud van het traditioneele brugbeeld) een boogbrug te construeeren en is in het voorgestelde ontwerp een benaderende oplossing gezocht, door de middenpijlers met bogen te koppelen aan de landhoofden en daarmede *één* te maken; als motief nog versterkt door het verhoogen met een doorgaand massieve steenen balustrade. Door het dan als doorvaartopening prijs geven van de zijopeningen wordt het vraagstuk teruggebracht tot het overspannen van een midden*doorvaart* met moderne middelen, ijzeren balkconstructie geaccentueerd door een eenvoudige moderne ijzeren leuning tusschen twee sterk vooruitspringende steenen landhoofden, elk doorbroken met een boogvormige opening.

Aansluitend aan de massieve leuning is als overgang een gedeelte *onde* ijzeren leuning op den walmuur gedacht, die zonder bepaald mooi te zijn, een traditioneel deel van het oude grachtbeeld vormt, echter steeds toegepast op walmuren en boogbruggen en daarom ook *niet* toelaatbaar op moderne ijzeren bruggen.

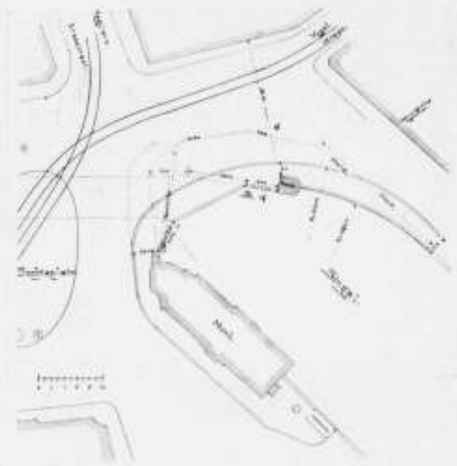

Bovengenoemde oplossing leek ontwerper verkieselijk boven een *geheel* moderne brug, naar constructie en aanzien, bestaande uit een ijzer-constructie op de *bestaande* pijlers, waardoor overspanningen zouden ontstaan van zeer slechte verhouding en waardoor het totaal beeld absoluut een wanklank in het grachtbeeld zou hebben gevormd.
Resumeerende is het voorgestelde ontwerp te beschouwen als een compromis tusschen tegen elkaar indruischende belangen: de eischen van het moderne verkeer, zoowel te water als te land, en den wensch het oude typisch Amsterdamsche brugstadsbeeld zooveel mogelijk te bewaren. VAN DER MEY.

IDYLL.

Ein Tintenfisch sitzt einsam
Im Norden auf kahler Höh
Im Saale an weisser Decke,
Doch wär er lieber im See.

Er träumt von einem Bandwurm
Der, fern vom Heimatland,
Einsam und schweigend trauert
Auf schimmernder Zimmerwand.
(Nach H. Heine). CANDIDUS.

BOUWKUNST IN DEN GEMEENTERAAD.

In de jongste zitting van den Amsterdamschen Raad kwam aan de orde de voordracht van B. en W. tot verbreeding van den toegang tot de Vijzelstraat en van de brug over den Singel ter plaatse. Tot die voordracht behoorde ook het nu geopenbaarde, weinig belangrijke, brug-ontwerp Heerengracht-Vijzelstraat.
Naar aanleiding van de voordracht werd door de raadsleden-architecten Posthumus Meijjes en Gulden (bien étonnés . . . . . etc.) volgens het verslag van „De Telegraaf", het Gemeenteblad is nog niet verkrijgbaar, het volgende gezegd:

De heer Gulden acht het voorstel van B. en W. van meer verstrekkende gevolgen dan men zou vermoeden. Het betreft een der grootste doorbraken en we raken aan het stadsschoon van Amsterdam. Voorzichtigheid is daarbij aan te bevelen. 't Kan niet ontkend worden, dat P. W. ten opzichte van het behoud van het stadsschoon een slechten naam heeft.
De producten van P. W. zijn, spreker moet het bekennen, laneden het middelmatige gebleven. Er wordt veel critiek geoefend, doch op een afdoenden maatregel is nog niet aangedrongen. Adviezen hebben we niet gekregen. De architecten met weinig werk philosofeeren te veel, die veel werk hebben laten er zich niet aan gelegen liggen. De vraag dringt nu hoe we tot een goed geheel komen bij de doorbraak van de Vijzelstraat. B. en W. beschouwen nu alleen de brug terwijl de doorbraak moet worden beschouwd ten opzichte van het geheel van het stadsschoon van ons oude stadsgedeelte. De brug over het Singel van Van der Meij acht spreker goed doch er moet op het geheel worden gelet.
Ten opzichte van deze Vijzelstraat-plannen neme men 't meer in de massa-behouwing. Dat zal wel op tegenstand stuiten, doch die In 't buitenland heeft gekeken zal erkennen dat spreker gelijk heeft.
Spreker meent, dat men 't moet overlaten aan de openbare prijsvraag, opdat de behouwing van de Vijzelstraat met bruggen zoo tot stand komt, dat het stadsschoon blijft behouden.
De heer Posthumus Meijjes vraagt den heer Gulden, wat deze verstaat onder massa-behouwing. Wat spreker betreft, hij gelooft niet dat een officieele behouwing van de Vijzelstraat zoo mooi zal worden. Nu in zake de bruggen.
Tegen het ontwerp heeft spreker zich in de commissie van bijstand verzet; hij zag niet in, waarom een bloemenkiosk op die brug van het Singel moest komen. Het is op zijn aanraden, dat het publiek over de brug over de Heerengracht zijn denkbeelden zal kunnen zeggen. Spreker betreurt het, dat dit ook met deze brug niet het geval is.
Wethouder Vliegen meent, dat deze historie nu zoolang heeft getraineerd, dat thans maar moet worden doorgetast ten opzichte van de verbreeding van het eerste gedeelte van de Vijzelstraat. Nu is er een ontwerp met een kiosk er op, de schoonheidscommissie heeft het goedgevonden, heel goed, zoodat de critiek van den heer Posthumus Meijjes aan het adres der schoonheidscommissie moet worden gericht. Ten opzichte van de algemeene beschouwing van den heer Gulden, meent spreker, dat bruggen toch dingen zijn op zichzelf zoo'n brug één geheel kan vormen en het bouwen ook op zichzelf. Overigens begrijpt spreker niet waarom de heer Gulden nu met deze critiek komt bij een voordracht die hij toejuicht. We staan, merkt spreker op, niet geheel vrij ten opzichte der behouwing van de Vijzelstraat, omdat we die slechts behouwen aan één kant. Wat de prijsvraag betreft, daarover zou de wethouder eerst met de schoonheidscommissie willen spreken. Ook geeft hij niet toe, dat de kiosk een verkeersbelemmering zou zijn.

Onder meer belangwekkends leeren wij uit bovenstaande bespreking dat de brugbouw Singel-Munt wèl, het brugontwerp-Heerengracht *niet* aan het oordeel der schoonheidscommissie onderworpen werd, en dat het zonderlinge verzinsel om de publieke opinie over laatstgenoemd ontwerp in te roepen, zijn ontstaan dankt aan den heer Posthumus Meijes.
Wèl moge 't hem bekomen!
't Is maar te hopen dat 't bij dit eene proefje blijft. Wèl, met de vereischte voorlichting, de publieke belangstelling in gemeentelijken bouw opgewekt, waarvoor elders in dit blad wordt gepleit, maar de *beoordeeling* overlaten aan commissies die zijn, of worden, ingesteld om het gemeentebestuur in dergelijke aangelegenheden van advies te dienen.
De uitlating van den Wethouder P. W. ten aanzien van het denkbeeld-Gulden om voor de bebouwing van de Vijzelstraat een prijsvraag uit te schrijven, wijst er op dat de heer Vliegen de grenzen van het werkprogram waar binnen de Schoonheidscommissie is aangewezen, niet te eng wil nemen, althans in haar *meer* wil zien dan een instituut welks voornaamste werk is de inkomende speculatiebouw-producten van de meest hinderlijke smetten te reinigen, zonder in 't algemeen daarmede iets meer te bereiken dan dat een bouwerij tot stand komt welke op zijn best *dragelijk* mag worden genoemd. Een niet te strenge begrenzing van haar invloed en bevoegdheid, zal voor de Schoonheidscommissie, (straks gereorganiseerd en vernieuwd), het werken alleszins aangenaam en vruchtbaar doen zijn. P. J. DE J.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Door het Bestuur is aangenomen als Buitenlid de heer M. J. MUYLAERT, Bouwkundige te Haarlem, de heer G. VERSTEEG, Architect te Arnhem en als Kunstlievend Lid de heer G. J. HILLEN, Meubelfabrikant, alhier.

b. De 1356ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 3 Maart,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de heeren J. J. GORT, Gemeente-Architect van 's-Gravenhage, TJIPKE VISSER, Beeldhouwer te Bergen (N.-H.) en P. VAN DER HEM, Kunstschilder te Amsterdam.
4. Lezing door den heer J. H. DE GROOT, getiteld: *„Een nieuw ontwerp-principe".* Introductie is toegestaan.
5. Rondvraag en sluiting.

c. In dank ontvangen voor de Bibliotheek van den auteur: „Baksteenconstructies" door C. Visser.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

Van het onder redactie van J. L. M. Lauweriks uitgekomen tijdschrift *„Ring"*, zijn afzonderlijke exemplaren van afl. 4, waarin eene verhandeling over het ontwerpen op systematische grondslagen, door den heer Lauweriks uiteengezet in zijn voordracht van 17 Febr. ll., à *f* 1.— op aanvraag verkrijgbaar. Bedoelde aflevering ligt ter inzage op de leestafel.
De volledige jaargang (er is maar één verschenen) van zes afl. is aan te vragen bij de firma Duwaer en van Ginkel, Prinsengracht 735, Amsterdam.

HARMONISCHE ORGANISATIE IN DE BOUWKUNST. VERSLAG OVER DE VOORDRACHT VAN DE HEER J. L. M. LAUWERIKS.

Het is te begrijpen dat vele leden van het genootschap, verhinderd de lezing van den heer Lauweriks bij te wonen, gaarne iets vernemen omtrent de ideeën, die de spreker verkondigde.
De mocilijkheden van dit verslag liggen in het feit, dat de spreker zijn redevoering hield aan de hand van een groot aantal lichtbeelden. Zonder deze onuitgesproken, doch meest sprekende ideeën, is een verslag slechts een zeer onvolledig uittreksel.
Het moet voor den heer Lauweriks een bijzondere gewaarwording en. . . . . zooals hij verzekerde. . . . . een groot genoegen zijn geweest, na een afwezigheid van tien jaren wederom te spreken voor de leden van A. et A.
De opvattingen van den spreker over kunst; zijn ideeën in 't algemeen, mochten door het lange verblijf in Duitschland, voor velen eenigszins vreemd zijn; toch heeft de spreker (zooals Joseph Cuypers terecht opmerkte) veel wat den Hollander kenmerkt, behouden.
Een sterk naar voren tredend gevoel voor het ontwerpen volgens systeem beheerschte deze voordracht.
Spreker toonde ons in een groot aantal lichtbeelden zijn opvatting over het systematisch ontwerpen, als beginsel in de architectuur en meende dat een méér harmonische ontwikkeling, een grootere schoonheid, in een bouwwerk bereikt wordt, door een werkelijk *„weten"* en *„doorvoeren"* van een proportie beginsel; . . . . . dan door het *„onbewuste"* zoeken naar juiste verhoudingen.
Aanvangend bij het simpele gegeven van één enkel punt in de ruimte, spreekt hij van den sterrenhemel, waar wij de Goddelijke harmonie van het punt-beginsel waarnemen. Twee punten leeren ons de afstand kennen; bij drie punten vangt het proportie-beginsel aan. Twee afstanden zijn harmonisch, wanneer zij gelijk zijn; evenzoo twee richtingen, wanneer zij evenwijdig zijn.
Spreker toont aan de harmonie der hoeken, — komt dan tot de gebogen lijnen en de cirkels en houdt een beschouwing over de absolute harmonie van „het vlak".
De daarop volgende lichtbeelden zijn alle figuren, die den grondslag, het uitgangspunt kunnen vormen van een ontwerp; — het quadraat, — de driehoek, — de veelhoek, enz. . . . Dit voert eindelijk tot de figuur, die als systeem werd aangenomen door een leerling van den heer Lauweriks voor het ontwerp eener Luthersche kerk.

Het was bijzonder interessant om de verschillende ontwikkelingsphasen van dit ontwerp gade te slaan.
Als hoofdfiguur van het systeem voor de kerk werd aangenomen, een cirkel met een ingeschreven 12hoek. De middellijn van dezen cirkel wordt in vier gelijke deelen verdeeld en aan beide zijden, buiten den cirkel, verlengt met één deel. Op deze 6 deelen wordt een quadraat geconstrueerd; ingedeeld door 6 × 6 = 36 kleinere quadraten. De cirkel staat in een quadraat van 4 × 4 = 16 kleine quadraten.
Deze figuur geeft al dadelijk een ruimte te zien, waaromheen een rand van 20 quadraten. De rand omgeeft het middenveld, „wie eine Arcade einen Hof".
Nu wordt wederom ieder quadraat ingedeeld zooals het groote quadraat. Wij hebben dus een indeeling van de eerste, de tweede, de derde orde enz.
De eenheden van het ontwerp worden steeds kleiner, doch blijven in hiërarchische rangorde tot elkaar. In de volgende schema's ontwikkelt zich uit het begin motief het plan der kerk.

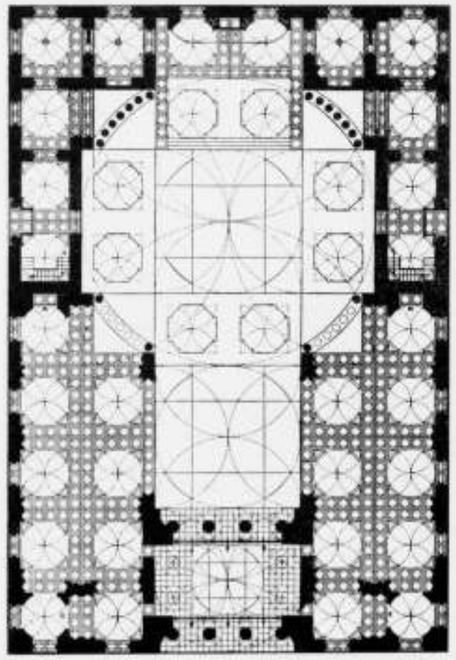

Dan volgen de gevels, de doorsneden, het interieur, en steeds vormt „das Leitmotif" de hoofdindeeling of hoofdvorm; — de deelen van den tweeden rang, de onderdeelen, — terwijl de deelen van den derden rang wederom kleinere details bepalen, enz.
Wij bemerken, dat in de opeenvolgende phasen van dit kerk-project, het proportie beginsel (hoewel aanwezig) bij ieder volgend beeld meer en meer vervaagt, totdat eindelijk bij de laatste teekeningen de omhulling overblijft en wij het ontwerp in perspectievische „Abbildungen" aanschouwen.
In hoeverre wij in deze laatste lichtbeelden het „Leitmotif" terugvinden en in hoeverre de ontwerper slaagde, in het systeem, dat hij als basis aannam, een harmonisch geheel te scheppen ..... hierover zullen de meeningen wel uiteen loopen.
De heer Lauweriks gaf echter te kennen dat hij in dit academisch voorbeeld, het systeem zeer streng had doorgevoerd en dat een theoretische verhandeling véél heeft wat in de praktijk onuitvoerbaar is!!!!
Na deze inleiding, die de aanwezigen een idee gaf van des sprekers methode van ontwerpen, vertoonde de heer Lauweriks een serie lichtbeelden van „eigen" werk.
Bij de interieurs van een bankgebouw demonstreerde hij de meening, dat een zaal niet bestaat uit 6 wanden, maar een *„raband"* is. Wij zagen dan ook hier en daar heel gemoedelijk het plafond ornament (zonder eenige gewetensbezwaren over de schending van het neutrale gebied) ombuigen over de verticale wanden.
Ook in de uitgevoerde ontwerpen van eenige huizen te Hagen, zijn bijzondere opvattingen over architectuur neergelegd.
Daar de heer Lauweriks een kleine kolonie, een complex villa's bijeen, bouwde, trachtte hij een éénheid in de plannen te krijgen door het geheel, de kronkelende beweging van een reptiel te geven. Hierdoor wordt in het aanzicht van den weg, een zekere levendige perspectief gebracht.
Zooals uit de illustratie in ons voorlaatste nummer (No. 7) blijkt, ligt de nok van deze gebouwen-reeks op één hoogte.... om, volgens spreker, eenheid in de veelheid te verkrijgen.
Uit de vele ontwerpen, die wij op het doek zien, blijkt, dat het slang of band-motief den spreker overal vervolgt.
Bij de huizen in Hagen, zien wij banden in zand en kalksteen, langs de gevels kruipen .... Eerst als plint op den grond, plotseling zich verheffend, om bij een venstergroep of balcon te verdikken en langs de goot om te buigen naar den anderen gevel.
Op vele ontwerpen zien wij een soort versiering die door den spreker aangeduid wordt door „Das Tintenfisch motief". Steeds slingeren zich langs „Decken und Wände", de banden, die uit één kern komen; — hier verdiept, of gegroeid in den wand, daar opgebracht..... maar immer is het de „Bandwurm" of „Tintenfisch" die zich slingert en kronkelt langs:
„Schimmernder Zimmerwand!!
In zijn rede vindt de heer Lauweriks gelegenheid te spreken over zijn vriend de Groot, en verheugt zich dat het werk, wat zij vroeger te zamen deden, nu wordt voortgezet.
Het ontwerpen volgens een voorop gezet systeem blijkt spreker door te voeren in al zijn ontwerpen.
In de „Ausstellungs-Gebäude" voor de tentoonstellingen te Duesseldorf en te Cöln, welke ontwerpen uit den laatsten tijd zijn, vertoonen zich echter symptomen eener grootere vrijheid van ontwerpen. Hier is het de phantasierijke geest, die zich van de zelfgevormde systemen even losrukt en in onstuimigen vaart de wildste sprongen maakt en met grillige vormen, en zonderlinge kleuren combinaties, wederom een harmonie bereikt, die voor ons wel vreemd, maar toch vol aantrekkelijkheid is.
Hier naderen wij het hoogste moment van de voordracht..... want uit het enkele gezegde van den spreker; „Een mensch moet toch *wat* doen", ... voelt men *den zoeker, den twijfelaar.*
De twijfel! ..... Dat eeuwig menschelijke..... wat in onzen tijd echter zoo sterk naar voren treedt, en waarin een zekere grootheid ligt. Wij vinden hem in de sfeer van het „zoekende" in alle modernen richtingen..... wij vinden hem als *Leitmotif* in 't jongste werk van Fr. v. Eeden..... De Heks van Haarlem —, waarvan de titel even goed had kunnen zijn; de tragedie van *het weten* en *den twijfel.*
Deze kunstenaar van het woord zegt: „wij moeten den twijfel aannemen uit Gods hand, als een kostbaar geschenk".
Zie! ..... Daarom was hier het hoogste moment van de voordracht.
Dat vreemde, — zoekende, — onbepaalde, — zich wendende over het bindende systeem *„het Weten"*..... naar de vrije onbewuste gevoelsuiting „de Twijfel"..... daarin ligt iets grootsch..... iets geheimzinnigs, iets aantrekkelijks.
En juist in de vlug uitgevoerde „Innenräume" der tentoonstellingen, in het spontane van de uitdrukking, in die zonderlinge vormen en kleuren-taal ligt het aantrekkelijke; — dat hoogstwaarschijnlijk bij een bewuste — door een vooraf bepaald systeem meer gebonden gevoelsuiting, — zou vernietigd zijn.
Er ligt een orientalische, een futuristische sfeer in deze ontwerpen.
Het doet er eigentlijk niet toe, *hoe* en *wat* het is. Het is *de zoeker*, d. i. *de twijfelaar*, die hier gearbeid heeft .....
Dat is het groote van de ontwerpen voor de tentoonstelling te Cöln!!
Nog volgen de lichtbeelden met verklaringen van een groot aantal ontwerpen voor bijouteriën en andere kostbaarheden, die niet het minst belangrijke deel van de lezing vormden; waarna de spreker eindigde en door onzen voorzitter op hartelijke wijze bedankt werd voor de belangrijke voordracht.
De heeren Jos. Cuypers en v. d. Pek besloten den avond door een kleine discussie met den spreker. Hieruit bleek dat de heer Jos. Cuypers, die wij kunnen beschouwen als de vertegenwoordiger der decoratieve school in de bouwkunst, in harmonie was met vele ideeën van den spreker... De heer v. d. Pek echter, meer in de richting naar het constructieve in de bouwkunst, bleek in vele opzichten in disharmonie te zijn met de opvattingen van den heer Lauweriks .....
Ik meen dat deze beide heeren de algemeene stemming van de aanwezigen duidelijk hebben weergegeven.

WIJDEVELD.

„THE GARDEN CITIES AND TOWNPLANNING ASSOCIATION" CONFERENTIE GEHOUDEN TE LONDEN VAN 11 TOT 16 FEBRUARI 1915, BETREFFENDE DEN HERBOUW VAN BELGIË.

In het nummer van 13 Februari heeft „Architectura" den dagorder medegedeeld van deze samenkomst, welke door het bestuur van de bovenaangeduide vereeniging met veel beleid op het getouw werd gezet, teneinde al degenen, die in België geroepen zijn om organiseerend of technisch mede te werken aan den wederopbouw van hetgeen verwoest zal zijn bij het einde van den oorlog, en bij de daarop volgende verdere ontwikkeling, thans, nu er nog tijd voor overleg en studie te vinden is, in de gelegenheid te stellen kennis te maken met de beginselen van deze vereeniging en hare toepassing in Engeland. Allerminst in de tegenwoordige tijdsomstandigheden verwacht men, dat ik hier een uitgebreid verslag geef van de officieele toespraken in de juiste volgorde zooals dat te doen bij congressen gebruikelijk is. Daarmede doe ik zeker niet te kort aan dankbaarheid tegenover onze Engelsche gastheeren, die zelf zoo kort, duidelijk en zakelijk optreden.
Aan de verwachtingen van het Genootschap meen ik juister te voldoen door hoofdindrukken en de besluiten in den vorm van wenschen uitgesproken hier weer te geven.
De zaak was goed voorbereid, daar de ingediende memories voor de uitgenoodigde specialiteiten in het Fransch gedrukt vooraf waren rondgedeeld, en die bouwkundigen, welke buiten Londen vertoeven, voor zooverre hun middelen niet toereikend waren, vrije reis- en verblijfkosten waren aangeboden. De leiding van den minister van Openbare Werken en Landbouw, Helleputte, die een buitengewoon goed redenaar is en de vergaderingen met vriendelijke takt in de goede lijn wist te houden, geeft ook een grooten waarborg, dat van regeeringswege al het mogelijke zal gedaan worden om de sociale, moreele, hygiënische en aesthetische beginselen van stedenbouw, welke door de genoemde vereeniging worden voorgestaan, zoo ver in toepassing te brengen als maar eenigszins mogelijk is. De actieve medewerking van Senaats- en Kamerleden, die in Engeland vertoefden of wel daarvoor speciaal waren overgekomen, is daartoe ook gunstig.
Ik noem hier geen namen op verzoek, omdat degenen die in België verblijven thans nog onder omstandigheden verkeeren die hare bijzondere moeilijkheden medebrengen.
De „Association" is internationaal, en heeft in de meeste Europeesche landen hare afdeelingen. De Heer D. de Clercq te Bloemendaal is de Nederlandsche correspondent. In Duitschland zijn stichtingen tot stand gekomen te Hellerau bij Dresden, te Neurenberg en de Margarethenhöhe van Mevrouw Krupp.
Door den inleider van wege de vereeniging en door elk der sprekers werd er telkens den nadruk opgelegd, dat de bedoelingen geen andere konden zijn, dan uiteenzetting der beginselen en aanduiding der daarmede bereikte goede gevolgen, zoodat aan de Belgen zelve geheel vrij moet worden overgelaten om volgens ideale beginselen in het karakter van hun land en hun zeden te stichten, wat ook aan hun gemoedsleven tegemoet zal komen.
Daarmede meenden de leiders dezer schoone beweging, die U uit de voordracht van ons medelid Jan Stuyt den 20sten Januari l.l. in ons Genootschap gehouden, en uit zijn artikelen in 't „Bouwkundig Weekblad" van 22 Augustus tot 26 September 1914, bekend kunnen zijn, hunnerzijds slechts een zwakke poging te hebben aangewend om den dank te vertolken, die Engeland en de overige naties verschuldigd is aan de onbaatzuchtige, hiere opofferingsgeest van het Belgische volk, dat voor 't beginsel van zijn nationale onafhankelijkheid zijn goed en bloed tot het laatste heeft willen offeren.
Dat in deze samenkomsten het Belgisch gemoed tot menige zeer schoone patriotische uitingen heeft aanleiding gegeven, volgt natuurlijk uit de omstandigheden; deze geven blijk van 't zelfbewust zijn en den moed waarmede onze zuidelijke naburen, zelfs onder den zwaren last der tegenwoordige omstandigheden, blijven vertrouwen stellen in den ganschen wederopbouw van hun volksbestaan, dat vanaf de 13de eeuw zich in de bouwkunst zoo vol en schoon weerspiegeld heeft.
Uit vele particuliere gesprekken is mij tevens gebleken, dat ook thans nog de ontwikkelde Belgen zeer gaarne die eigenschappen, waaraan Duitschland de ontwikkeling der laatste veertig jaren te danken heeft, willen erkennen en daarvan zoo goed als anderen partij zullen willen trekken. De hieruit sprekende zelfbeheersching geeft goede hoop voor den invloed van het ernstig stre-

ven, waarmede de invloedrijke mannen de herstellingswerken in goede banen trachten te leiden.
Het zou voorbarig zijn om wat mij omtrent de onderdeelen van de Belgische organisatie ter kennis is gekomen, thans reeds openbaar te maken.
Deze conferentie was zeker niet voorbarig, want met honderd en vijftig Belgische bouwmeesters werden de groote lijnen vastgelegd, waarbinnen hun werkkring zich zal hebben te bewegen. Voor zoover daarbij nieuwe vraagstukken aan de orde zijn, wordt hun gelegenheid geschonken in lokalen door de Londensche Universiteit ter beschikking gesteld, om conferenties en vergaderingen te houden, en onder leiding van een te Londen zetelend permanent comité vraagstukken van technischen aard werkelijk in studie te nemen, in de teekenzaal der universiteit. Tevens is daar een tentoonstelling van oude Belgische steden en goede nieuwe stedenplannen. Er wordt gezocht naar het middel om den bouwkunstigen arbeid, die daar verricht zal worden, voor 't algemeen, ook te beloonen.
Het secretariaat van de „Society", 3 Gray's Inn Place W.C., organiseert de tentoonstellingen van uitbreidingsplannen, en stelt zijn bibliotheek ter beschikking. De dringende vraagstukken van herbouw en verbetering van oude toestanden, waartoe thans op vele plaatsen een onverwachte gelegenheid bestaat, moeten door de permanente commissie van Belgische deskundigen aan de orde worden gesteld. Op deze wijze is voor de volgende maanden eene centrale organisatie geschapen, die de verspreide krachten tracht tot nuttigen en leerzamen arbeid tezamen te brengen.
Aan het slot van de eerste samenkomst werden door den voorzitter, minister Helleputte, de besprekingen als volgt samengevat:
„Dat een algemeen plan omvattende vooreerst een geraamte van de Rijks en Provinciale wegen, kanalen met hunne verkeersmiddelen, en daarmede verband houdend de uitbreidingen en verbeteringen der verschillende gemeenten, allereerst van die welke het meest door den oorlog hebben geleden, noodzakelijk is."
„Dat ter voorkoming van te slechten overhaasten opbouw, en om de bewoners van geheel verwoeste huizen en boerderijen niet te verwijderen, het noodig is om op vele plaatsen tijdelijke, werkelijk geheel voorloopige woningen op te richten."
„Dat een algemeene controle van deze technische werken in de verschillende verhoudingen tot de autoriteiten van 't Rijk, de Provincie en de Gemeente noodzakelijk is."
In de eindvergadering werden bij acclamatie de volgende vijf wenschen uitgesproken, ingediend met de gezamenlijke onderteekening van vier architecten en een staatsman:
I. De algemeene beginselen voorgestaan door de „Garden City and Townplanning Association", neergelegd in de memories, en toegepast op de bezochte plaatsen, dienen zooveel mogelijk te worden nageleefd.
II. Zonder dralen moeten de plannen (in de omschreven drievoudige phase: rijk, provincie, gemeente) worden vastgesteld.
III. Geen deel van herbouw van 't geheel of van een gedeelte van een stad mag worden ondernomen, voordat een wettelijk verplichtend ontwerp van inrichting, uitbreiding en aesthetische verbetering is vastgesteld, waarin aangeduid zijn de bestemming en uitbreiding van de verschillende wijken, de richting en breedte der wegen, nadere aanwijzing van de plaatsing der gebouwen, openbare tuinen, markten, pleinen en verdere vrije onbebouwde ruimte, de te sparen beplanting of bebossching, en verdere hygiënische, aesthetische en alle andere noodige voorschriften zijn vastgesteld.
IV. De wijze van samenstelling, van onderzoek, van goedkeuring der plannen zal zoo eenvoudig, economisch en snel mogelijk moeten zijn.
V. De toezegging van staatsondersteuning (wegens geleden schade) zal afhankelijk worden gesteld van de goedkeuring en de uitvoering der ontwerpen van inrichting, uitbreiding en aesthetische verbetering.

Dit meest zakelijk deel van mijn rapport wensch ik te sluiten met de mededeeling, dat alle voordrachten in haar geheel in het Fransch zullen worden gedrukt; enkele drukwerken kan ik hierbij reeds overleggen voor de bibliotheek van „A. et A.", waardoor de wensch bij uw bibliothecaris zal opkomen om een abonnement op „Garden Cities and Townplanning" te nemen, zoodra het Genootschap voor minstens 7 shil. 6 d. per jaar zich zal hebben aangemeld als lid van „The Garden City and Townplanning Association".

JOSEPH TH. J. CUIJPERS, C. B. I., B. N. A.

TENTOONSTELLINGS-BOUWKUNST.

Toen ik, verleden week, in de fabriek „De porceleyne Fles" te Delft de ontwerpen voor het Nederlandsch paviljoen op de tentoonstelling te San Francisco beschouwde, gingen mijn gedachten terug naar het jaar 1883, toen de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam werd gehouden.
Het Rijksmuseum was toen nog niet gereed, maar de les, die het ons geleerd had, dat waarheid een eigenschap van alle goede bouwkunst moest zijn, werd door de besten onder ons ter harte genomen. Wij waren er dan ook weinig over gesticht, toen de Belgen, die de tentoonstelling hadden ondernomen, het houten karkas aan de voorzijde van het hoofdgebouw met gips en stuff gingen bekleeden, om het aanzien van een Oostersch tempelgebouw aan te geven. In het orgaan van het genootschap, dat toen aan zijn eersten jaargang bezig was, is deze „onwaarheid" dan ook behoorlijk aan de kaak gesteld. In 1889 scheen het, dat de tentoonstellings-bouwkunst op betere paden zou gaan. De paleizen, die toen te Parijs den Eiffeltoren omgaven, toonden een zeer gelukkige verbinding van ijzerconstructie en keramiek. Nadat de tentoonstelling reeds lang was gesloten heeft men deze gebouwen nog laten staan en ze voor verschillende doeleinden gebruikt.
Het jaar 1893 bracht echter een ontgoocheling. Men had gehoopt, dat de „worlds-fair", die toen te Chicago werd gehouden, zou toonen, dat de Amerikaansche architecten die in Richardson een zoo uitnemend voorganger hadden gehad, ook voor tentoonstellings-architectuur berekend zouden blijven; zij wisten echter niets anders te maken dan navolgingen van klassieke monumenten in hout en stuff.
Een zelfde architectuur aanschouwden wij in 1900 op de Tentoonstelling te Parijs, en de vele kleinere, die na dit jaar in verschillende steden gehouden werden, gaven niets anders te zien. Het scheen wel, of de moderne architecten onmachtig waren, voor het zeker even belangrijke als aantrekkelijke vraagstuk, dat de tentoonstellingen hun gaven, een oplossing te vinden.
Het feestelijke, het tijdelijke, dat een tentoonstellingsgebouw als voornaamste kenmerken behoort te hebben, wisten de architecten niet uit te denken. In de plaats daarvan gaven zij monumentaliteit — in hout en gips!

Soms waren de monumenten eenvoudig afgietsels van andere, die het verledene ons had nagelaten — men denke aan de „rue des nations" of het „oud-dit-of-dat", hetwelk een vast nummer op ieder tentoonstellings-program placht te zijn — soms waren het gedenkteekenen, naar den hedendaagschen smaak, doch de duurzaamheid missend, die het eerste vereischte voor monumentaliteit is. De moderne Duitsche tentoonstellingen gaven veelal zulke gedenkteekenen te zien.
Men heeft den Nederlandschen architecten, die waardig gekeurd werden, om een ontwerp voor het paviljoen te San Francisco te maken, te weinig tijd gegeven, om van hen te mogen verwachten dat zij slagen zouden, waar anderen hadden gefaald. Hout was als bouwstof voorgeschreven en, het worde met waardeering erkend, sommigen der mededingers hebben in hun ontwerp getracht, een gebouw te teekenen, dat er ook als van hout vervaardigd, uitziet. Doch de meesten hebben de opvatting gehuldigd, die in het buitenland algemeen is, en monumenten ontworpen, welke in allerlei bouwstoffen kunnen worden uitgevoerd, doch zeker niet in hout.
De tijd der tentoonstellingen schijnt weldra gedaan te zullen zijn. Deze periode heeft het echter niet tot een eigen stijl kunnen brengen. Toch was zij goed begonnen, toen het kristallen Paleis te Londen en het Paleis voor Volksvlijt door combinatie van ijzer en glas een element in de bouwkunst voor tentoonstellingen gebracht hadden, waarvan veel mocht worden verwacht.
Maar wat in ijzer en glas begon is in hout en stuff geëindigd.

A. W. WEISSMAN.

INTERNATIONALE BOUWKUNST-TENTOONSTELLING.

Waar in het schrijven der Commissie van Voorbereiding der Intern. Bouwkunst-tentoonstelling te Amsterdam in 1915 aan B. en W. van Amsterdam (in welk schrijven werd medegedeeld, dat de 4 Bouwkundige Vereenigingen, tengevolge van de tijdsomstandigheden, afzien van het houden dezer tentoonstelling in 1915) door mij per abuis den naam van het afgetreden Commissielid Jan Stuyt was genoemd, was eene rectificatie daarvan noodig, welke ik met een omschrijving der meening van den heer Stuyt meende te moeten plaatsen in de bladen. Daar mij nu gebleken is, dat dit van verschillende zijden aldus is begrepen, alsof deze meening van den heer Stuyt door de Voorbereidingscommissie grootendeels wordt gedeeld, stel ik er prijs op mede te deelen, dat dit *niet* het geval is, en dat genoemde rectificatie door mij is geplaatst zonder overleg met de Voorbereidingscommissie.
De meening van de Commissie kan nader blijken uit de hieronder volgende mededeeling.

Zooals reeds in de bladen is medegedeeld, hebben de 4 bouwkundige Vereenigingen, tengevolge der tijdsomstandigheden, waardoor ook de Gemeente Amsterdam de toegezegde subsidie niet kon beschikbaar stellen, besloten af te zien van het houden eener Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling te Amsterdam in 1915. Hoewel het zeer te betreuren is, dat de oorlogstoestand hiertoe geleid heeft, meent de Commissie van Voorbereiding toch, dat de pogingen der 4 bouwkundige Vereenigingen niet vruchteloos zijn geweest. Immers, officieel is door B. en W. erkend de wenschelijkheid van een Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling te Amsterdam, te houden in 1915, als compensatie voor het wegens plaatsgebrek niet uitkomen der bouwkunst op de laatste Vierjaarlijksche.
De Commissie twijfelt dan ook niet, of bij de eerstvolgende Vierjaarlijksche te Amsterdam zal de bouwkunst, als volkomen gelijk berechtigd beschouwd worden met de andere exposeerende kunsten, ook wat de plaatsruimte betreft. De Commissie is de meening toegedaan, dat een ruim opgevatte Vierjaarlijksche, waarin alle beeldende kunsten volledig en in afzonderlijke afdeelingen tot haar recht kunnen komen, het meest gewenscht is ook voor de bouwkunst. Dit zal misschien moeilijkheden medebrengen, gezien de omstandigheid, dat op de vorige Vierjaarlijksche de bouwkunst zich wegens plaatsgebrek moest terugtrekken; doch mocht inderdaad op de eerstvolgende Vierjaarlijksche de beschikbare ruimte voor de bouwkunst onverhoopt weer onvoldoende zijn, dan zouden alsnog de pogingen kunnen worden voortgezet om een Gemeentelijke Vierjaarlijksche Internationale Tentoonstelling voor de Bouwkunst met aanverwante toegepaste en decoratieve Kunsten te houden, een oplossing die mogelijk zal blijken te zijn, gezien de zeer gewaardeerde officieele erkenning van de Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling in 1915, welke nu echter, tengevolge van den oorlogstoestand, helaas niet door kon gaan.

Voor de Commissie van Voorbereiding:
J. GRATAMA, *Secretaris*.

DE WANDKALENDER 1915 VAN DE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL „QUELLINUS".

Die wat maakt, wordt aangevochten.
Dit zal wel altijd blijven. De makers van den „Quellinusschool kalender" hebben dit ondervonden. Kritiek is hen niet bespaard.
Bij de beoordeeling van den kalender moeten wij in het oog houden, dat het werk is van een „school", dus het resultaat van een zekere onderwijsmethode. Werk, dat een sterk persoonlijke uiting is, kunnen wij niet verwachten. Ja, zeker, het ideaal is: „het onderwijs zóó te geven, dat de sluimerende vermogens van den leerling worden opgewekt. „Hoe bijzonder mooi dit ook klinkt, de praktijk en ook de geschiedenis leert, hoe zelfs bij groote talenten het beginwerk nog doordrongen was van den geest van den leermeester.
Te verwonderen is het dan ook niet, te bemerken, dat deze kalender in den geest verwant is aan de vorige.
In de hand genomen, is hij mij liever om de kloekere, minder verwarde teekening. Het geheel heeft daarbij ook meer het karakter van een litho. De kleur is van dichtbij bekeken, beschaafd en aangenaam van verdeeling. In de verte — zooals wij hem in 't gebruik zien — doet zij echter te gelijkmatig aan van kleur, ietwat eentonig. In dit opzicht was de vorige beter, tintelender.
Met dit al kunnen wij dankbaar opmerken, hoe het onderwijs aan de „Quellinusschool" in de beschaafde lijn ligt. Deze kalender eischt weer te dien opzichte zijn plaats in het gezellige interieur.
Hij is in ieder jaar de welkome gast, waar wij verlangend naar uit zien!

JAN DE MEIJER.

„HEEMSCHUT".

Aan den minister van Binnenlandsche Zaken werd het volgend adres gezonden.
„Het bestuur van den Bond Heemschut, tot behoud der schoonheid van Nederland, wendt zich tot Uwe Excellentie, naar aanleiding van wat onlangs te Elburg geschiedde.
Daar besloot de gemeenteraad een uit een oogpunt van schoonheid en oudheidkunde merkwaardigen stadswal, op welks behoud het Rijk prijs stelde, af te breken, om daar ter plaatse woningen te bouwen.

Voor het bouwen dier woningen was subsidie van het Rijk verkregen in het belang der volkshuisvesting, zoodat dus met Rijkshulp de schoonheid van Nederland werd geschaad.
Opdat in de toekomst het verbeteren der volkshuisvesting niet met schade aan de schoonheid gepaard zal gaan verzoekt het bestuur voornoemd Uwe Excellentie dringend, dat in het vervolg aan gemeentebesturen geen subsidie voor het bouwen van woningen zal worden verleend, alvorens de zekerheid is verkregen, dat het stichten der woningen geen zoo bedenkelijk gevolg zal hebben als te Elberg het geval was.

In de Maandag gehouden zitting van den Raad van Elburg deelde, naar de „Zwolsche Courant" meldt, de voorzitter mede, dat op 30 Januari van den minister van Binnenlandsche Zaken zijn ontvangen twee telegrammen, waarbij wordt aangedrongen, in verband met de gunning van het grondwerk voor den bouw van 31 arbeiderswoningen langs den Noordwal, het stuk vestingmuur ter plaatse niet te sloopen, alvorens de minister een beslissing ter zake zal hebben genomen. De aannemer is ter zake onderricht, ten gevolge waarvan de uitvoering van het grondwerk is uitgesteld.

JOZEF ISRAËLSMONUMENT.

In Pictura te Groningen staan thanstentoongesteldtwee ontwerpen voor het aldaar op te richten Jozef Israëlsmonument. De jury heeft dat van den beeldhouwer A. Hesselink gekozen. (Tel.)

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Vuurvaste verflagen.

De middelen om brandbare constructiedeelen en gebruiksvoorwerpen tegen de inwerking en vernieling door vuur te beschermen kunnen in het algemeen in twee groote groepen onderverdeeld worden en wel in die, welke de genoemde voorwerpen doordringen en die, welke ze slechts oppervlakkig bedekken. Zeer scherp is daarbij de grens niet te trekken want er bestaan middelen, die, uitgestreken, de oppervlakken tot op een bepaalde diepte doordringen, deze dus impregneeren en andere, die mechanisch hechten en aldus de inwerking van hitte of directe vlammen verhinderen. Van een scheikundig oogpunt bezien, zijn genoemde middelen eveneens van verschillenden aard, doordat zij gedeeltelijk een zuiver mechanische bescherming geven, gedeeltelijk ook scheikundige veranderingen van de oppervlakten doen ontstaan of zich zelfs onder den invloed van de hitte in brandverstikkende gassen en andere verbindingen ontleden. Sterk afgescheiden zijn ook hier de grenzen niet te trekken, daar in een bepaalde mate beide werkingen kunnen optreden, evenals mechanisch werkende middelen tot op een bepaalde diepte in de oppervlakken dringen en deze dus impregneeren of incrusteeren kunnen.
Wat de werking betreft is het natuurlijk ook niet onverschillig of deze, meestal slechts mechanisch hechtende beschermingslagen uit absoluut vuurvaste stoffen bestaan, zooals bijv. uit magnesia-asbest, enz., of dat ze zouten bevatten, die in de hitte smelten en aldus de oppervlakken ondoordringbaar maken. De eerstgenoemde stoffen hebben voor het verkrijgen van de uitstrijkbaarheid nog de z.g. bind- of strijkmiddelen noodig. In zeer veel gevallen wordt hiervoor wateglas toegepast, echter zijn ook verbindingen met caseïne e.d bekend geworden. De vervaardiging van de verven of dekmiddelen is voor de verbruikers zelf niet aan te bevelen, daar hierbij zeer veel rekening met de scheikundige eigenschappen en de inwerking van de chemicaliën op den ondergrond gehouden moet worden; zoo kunnen bijv. de onder den naam van antipyrene gebruikte chloorverbindingen van calcium en magnesium voor stijfsel aan behangsel niet gebruikt worden, daar zij hygroscopisch zijn en het drogen van de behangselpapieren dus voor goed verhinderen zouden.
In den laatsten tijd wordt een dekmiddel op de markt gebracht dat bestaat uit chloormagnesiumloogasbest, magnesiumoxyde en zand, waarbij de fijne verdeeling van het asbest bizonder de aandacht verdient. Men had waargenomen dat een geconcentreerde oplossing van chloormagnesium de eigenschap vertoont, asbest zóó fijn te verdeelen, dat de op deze wijze vervaardigde emulsie, welke 40 tot 50 gram asbest in 1 Liter geconcentreerde chloormagnesiumoplossing bevat, zonder resten achter te laten door de fijnste paardenharen zeef ging. De aldus ontstane slijmachtige brij levert met een bepaalde hoeveelheid gebrande magnesia en fijn zand goed vermengd een deklaag, welke aan het daarmede bestreken hout een buitengewone vuurbestendigheid geeft. Voor de vervaardiging van de asbestemulsie zijn 20 à 36 percent's oplossing van magnesiumchloride geschikt. De asbest kan men het best toepassen in den vorm van uitgeplozen draadasbest. Het is voldoende om ze gedurende eenige minuten in een mortiertje of iets dergelijks te wrijven om er de fijnst mogelijke verdeeling aan te geven.
Bij grootere hoeveelheden roert men loog en asbest gedurende een half uur in een flink mortier met een spatel krachtig door elkaar en verkrijgt dan hetzelfde resultaat. Daarna voegt men er een droog, gelijkmatig mengsel van bijv. 2 deelen zoo fijn mogelijk gemalen zand met 1 deel eveneens behandelde gebrande magnesia zoo lang aan toe, totdat het eindproduct, de gereed zijnde dekverf, nog juist uitgestreken kan worden. Na verloop van 24 uur is de massa hard geworden en geeft dan aan het daarmede overtrokken hout, bijv. een stuk plank een zoodanige vuurbestendigheid, dat de intensieve hitte van een ketelvuur het niet verkoolt of in staat is het tot ontvlamming te brengen.
Voor de aanbrenging van dikkere lagen zooals bijv. bij de omkleeding van ijzeren balken voor constructie-doeleinden, wordt het doelmatigst asbest, ook in verbinding met cement, gebruikt.
Cement alleen, dus zonder asbest, wordt ook nog vermengd met 2 deelen zoo fijn mogelijk gemalen zand, 1 deel uitgeperste caseïne en 1 deel afgeroomde melk tot een vloeistof dooreen geroerd. Met deze vloeistof worden de houten deelen bestreken, waarbij er op gelet moet worden, dat de eerste laag niet te dik aangebracht wordt. Na het drogen wordt de tweede laag aangebracht, waarna de houten deelen eveneens tegen brandgevaar beschermd zijn.
Meer gebruikelijk dan de genoemde organisatie bindmiddelen is echter het kalkwaterglas. Men roert dan bijv. vloeispaat of kryolith in verbinding met vuurvast wit zand, zinkwit, kalkhydraat, zwavelzuurbaryt, (kunstmatig of natuurlijk), gegloeide talkaarde, kwarts of glaspoeder enz. met geconcentreerd kalkwaterglas zorgvuldig door elkaar.
Primitiever echter, wat de werking betreft ook dikwijls voldoende, zijn de in de laatste jaren bekend geworden teerkleur-deklagen. Alhoewel in het eerste oogenblik bij groote hitte uit de teer brandbare gassen ontwikkeld zullen worden, verkrijgen de verbrandingresten, zooals dat uit de practijk bekend is, een onverbrandbare gedaante. *(„Gas en Water.")*

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 10. ZATERDAG 6 MAART 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER. JAN DE MEIJER, SECRETARIS. EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM. ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DEE PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als Buitenlid is aangenomen de heer A. MONDT JR., architect B. N. A. te 's-Gravenhage.

b. GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN.

I. *Een garage met chauffeurswoning op een landgoed*; ingekomen 13 antwoorden onder de volgende motto's:

1.	Rieten dak	3 teekeningen.
2.	Frans	9 „
3.	Motor	6 „
4.	G. 6249	9 „
5.	F. N.	4 „
6.	Annie	4 „
7.	Lente	3 „
8.	B. Z. K.	7 „
9.	1914—1915	10 „
10.	Teco	6 „
11.	Billiken	6 „
12.	Auto-garage	6 „
13.	Groepeering	4 „

II. *Een brug over een stadsgracht*; ingekomen 5 antwoorden onder de volgende motto's:

1.	Verkeer	4 teekeningen.
2.	Baksteen	5 „
3.	Het streven zelf is schoon in 't worstelperk der eer	4 „
4.	Gewapend beton	2 „
5.	Z.	6 „

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

Contributie 1915.

De inning van de contributie is begonnen. Men wordt dus verzocht het bedrag gereed te leggen, opdat deze bij de 1ste aanbieding worde betaald.
Dengenen, bij wien de quitantie reeds is aangeboden, wordt beleefd verzocht het bedrag per postwissel te zenden. Tegelijk worden de diploma's der achterstallige contributie 1914, verhoogd met extra inningskosten, aangeboden. De Penningmeester ADR. MOEN.

BURGEMEESTER J. W. C. TELLEGEN.

De „Staatscourant" van vorige week Donderdag bevat het Kon. besluit waarbij de heer J. W. C. TELLEGEN, directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, met ingang van 15 Maart a.s. wordt benoemd tot Burgemeester van Amsterdam.
Mocht al deze benoeming op overwegingen voor welker bespreking de aard van ons blad zich niet eigent, niet onverdeeld gunstig worden beoordeeld, in bouwkundige vakkringen heeft het blijkbaar voldoening gewekt dat aan het hoofd der Gemeente zal staan een door-en-door practisch man van groote bekwaamheden, toegerust met de zoo rijke ervaring in den loop zijner vijftien-jarige werkzaamheid aan het Bouw- en Woningtoezicht en daarbuiten in vereenigingen en commissies verkregen, kwaliteiten welke de nieuwe Burgemeester zal kunnen dienstbaar maken o.a. aan de oplossing van de belangrijke vraagstukken: *stadsuitbreiding* en *woningtoezicht*, die, naar zich laat aanzien, een zeer belangrijke plaats in het gemeentelijk werkprogram van komende jaren zullen gaan innemen. Uit dit oogpunt bezien, kan het in alle opzichten een voorrecht worden genoemd de leiding te weten in handen van een bij uitstek deskundig Burgemeester.
Meer in 't bizonder voor het bouwkundig leven in de hoofdstad is de benoeming een feit van beteekenis te achten. Immers waar de heer TELLEGEN uit hoofde van zijne positie met vele personen in aanraking kwam, en de verhoudingen en toestanden in de bouwkundige kringen zoo goed heeft leeren kennen, mag zeker op doeltreffende medewerking worden gerekend waar die in aangelegenheden van bouwkunstigen en vakkundigen aard, den nieuwen Burgemeester zal worden gevraagd. Moge in het waarachtig belang van Amsterdam, tevens tot voldoening van den nieuwen functionaris, ook buiten een beperkten kring, meer algemeen, al spoedig kunnen worden erkend, dat, zoowel ten aanzien van zijne bekwaamheden, als van zijne persoonlijkheid, met de benoeming van den heer TELLEGEN in het eervol doch zoo moeilijk ambt, de rechte man op de rechte plaats is gesteld geworden.

E. J. VAN DIJK. †

Zondag overleed te 's Hage, waar hij de laatste jaren woonachtig was, de heer E. J. VAN DIJK, oud-architect bij de Waterstaat in Indië en vele jaren lid van „Architectura".

VAN DIJK was een self-made-man. Op jeugdigen leeftijd naar Indië vertrokken, kwam hij eerst bij Marine en later bij Waterstaat in dienst. Hij heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt bij den bouw van vuurtorens waarvan hem, op verschillende afgelegen eilanden in onzen Archipel, de uitvoering werd opgedragen. Zijn verhalen over de zonderlinge avonturen daarbij beleefd en van de mooielijkheden, die bij het werken in woeste streken, met een troepje ongeschoolde inlandsche arbeiders moesten overwonnen worden, zullen velen zich nog wel herinneren.

Tijdens een tweejarig verlof ging hij een cursus bij den ouden heer Springer volgen met het doel zich meer in de burgerlijke bouwkunst te bekwamen en deze relatie voerde hem later, toen hij voor goed naar Holland kwam, het Genootschap binnen, waar hij spoedig op vergadering- en societeitavonden een gaarne geziene figuur werd.

Zal VAN DIJK bij onze leden, die hem gekend hebben, in herinnering blijven als een man die veel beleefd had en van zijn lotgevallen op onderhoudende wijze wist te verhalen, diegenen, die hem in zijn werk hadden bijgewoond, waardeerden hem als een stoere werker, die met groote toewijding en nauwgezetheid zijn land heeft gediend.

Hij ruste in vrede! J.

L. W. BEIRER. †

Te 's-Gravenhage overleed onverwacht op 27 Febr. ll. de heer LUD. M. BEIRER. — Würtemberger van geboorte — die na eenige werken in Zuid-Duitschland te hebben uitgevoerd, in 1878 aangesteld werd als hoofdopzichter bij den bouw van het Rijksmuseum.

Bij de stichting der Museumscholen werd hem opgedragen, onder leiding van Dr. Cuypers, het bouwkundig onderwijs te geven.

Het gebouw van den Werkenden Stand werd ingevolge een prijsvraag door hem als architect uitgevoerd.

Gedurende verscheiden jaren bouwden hij woonhuizen voor eigen rekening. Eindelijk gaf zijn gezondheidstoestand hem aanleiding zich aan de Fransche Rivièra te vestigen, totdat hij op het feest van den 70sten verjaardag van de Rijksmuseumschool-Directeur, weder in Nederland verscheen, en temidden van de oud medeleeraren evenals Dr. Cuypers en J. R. de Kruijff in Parkzicht aan tafel verscheen.

Sedert den vorigen zomer verbleef hij in dit zijn tweede Vaderland. De orde en regelmaat zoo inheemsch in zijn geboorteland bleef hem bij in al zijn arbeid.

In dezen bewogen tijd werd ook zijn rusttijd voor dit leven plotseling afgebroken! TH.

VERSLAG DER 1356STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 3 MAART 1915.

De heer Paul de Jongh opent de vergadering. Na het voorlezen der notulen deelt de voorzitter mede, dat ons medelid de heer E. J. v. Dijk, oud-architect bij den Waterstaat in Ned. Indië, te 's-Gravenhage overleden is. Hij herdenkt met enkele woorden van sympathie de volle toewijding, die de heer v. Dijk ons Genootschap steeds heeft gegeven.

Daarna wordt voorgelezen het schrijven van gelukwensch, dat door het Bestuur is gezonden aan den heer J. W. C. Tellegen, bij zijn benoeming tot Burgemeester van Amsterdam.

De voorzitter installeert de heeren J. J. Gort, Tjipke Visser en P. van der Hem, die als Gewone Leden van het Genootschap zijn aangenomen. Hij feliciteert de heeren met hun intrede in ons Genootschap en wenscht het Genootschap geluk met drie zoo bekende mannen onder de kunstenaars. Hij wijst op 't eigenaardige feit, dat tegelijkertijd een architect, een schilder en een beeldhouwer toetreden als lid, waaruit blijkt de veelzijdigheid van het gebied waarop A. et A. zich beweegt, en hoopt dat zij als *„gewone"* leden. . . . *„buitengewone"* dingen voor de Vereeniging mogen doen.

Daarna krijgt de heer de Groot het woord tot het houden van zijn voordracht over „Een nieuw ontwerp-principe". Het verslag van deze voordracht zal in ons volgend nummer worden opgenomen.

Na een zeer levendig debat sluit de voorzitter de vergadering. WIJBEVELD.

„AESTHETISCHE LEIDDRAAD BIJ DEN WONINGBOUW" DOOR B. VON BRUCKEN FOCK.

De schrijver van dezen leiddraad heeft daarbij ten doel begrippen in een breeden kring te verspreiden, ten einde aan niet-deskundigen, welke eenigen invloed op den woningbouw uitoefenen, eenig besef bij te brengen, aangaande de richting, waarin zij dienen te streven om de ontsiering van stad en land niet verder te laten voortwoekeren.

Daarbij gaat hij uit van deze overtuiging, dat om eenvoudige natuurlijke bouwwerken, met eenig begrip van goede ordelijke en harmonische vormen samen te stellen het niet noodig is een bijzonder begaafd bouwkunstenaar te zijn. Maar dat door het opvolgen van beproefde regels, door voort te bouwen op goede overleveringen van den woonhuisbouw, het bouwwerk binnen matige eischen van welstand kan worden verzekerd.

Zijn boekje bevat tal van raadgevingen ontleend aan 't werk van hen, die ons de vrucht hunner ervaring hebben nagelaten op een gebied, waarbij de eischen slechts zeer matig aan wijziging onderhevig zijn. Verder eenige theoretische regels, welke dienen bij speciaal moderne stichtingen. Waar het hier geldt om ook niet vak-kundigen naast den zelfstandigen timmermansbaas van raad te dienen, komt het mij voor juist te zijn gezien, van voornamelijk te steunen op goed erkende „schoolleer" en degelijke vakoverleveringen, en niet de inzichten omtrent onzen woningbouw zoo maar een-twee-drie voor elkeen toegankelijk te willen maken, door den wijsgeerig abstracten grondslag van moderne kunst. Indien de voorstanders van „voor alles modern" toegeven, dat er onder de duizenden, die zich met woningbouw bezig houden in ons land, slechts zeer enkelen zijn, die in staat moeten worden geacht, om iets werkelijk geheel nieuws, origineel, bepaald onafhankelijk stot stand te brengen, dan zal het door hen ook moeten worden gebillijkt, dat de brochure van von Brucken Fock, die geen volledig bouwkundig werk kan zijn, wijst naar goede voorbeelden — onverschillig of die oud of nieuw zijn — en waar het toch als een paal boven water staat, dat de werkelijk oorspronkelijk nieuwe eenvoudige woningen met de lantaarn van Diogenes moeten worden gezocht,

is de opzet normaal en gezond om veel goede oude voorbeelden aan te wijzen en nader te verklaren. Die enkele kunstenaars door Godsgenade, wachten niet op een brochure en ook niet op de critiek in dag- of weekbladen om hun talent bot te vieren om dus werkelijk modern werk voort te brengen; maar door eigen krachtige overtuiging, hebben zij met ijver lang en ernstig gearbeid om hun werk een eigen karakter te geven. Daarnaast werken echter honderden, waaronder ik wel degelijk de meer ervaren architecten wil zien, die goede deugdelijke en in de omgeving passende gebouwen zullen oprichten, indien zij de methode van werken, het stelselmatige van een of andere (om 't even oudere of nieuwere) school volgen bij de samenstelling van hun ontwerpen. Of meent men soms, dat er in Nederland honderde bouwkundige scholen, bouwkundige typen, onafhankelijk van elkander kunnen opbloeien, die werkelijk innige waarde kunnen hebben?

Eerst wanneer wij weder even goed (of misschien beter?) als vier en meer geslachten terug, allen, ambachtslieden en bouwkundige ontwerpers, doordrongen zullen zijn van eenzelfde stelselmatige verantwoordelijke werkwijze, die de ervaringen van voorgangers ook weet tot waarde te brengen, zullen de straten der steden en het aanzien van het land niet verder bedorven en ontsierd worden door onrijp individualistisch gefantazeer. Als het gemiddeld peil der bouwers, voornamelijk door degelijke studie van goede oude voorbeelden, en daarnevens in de school van die zeer weinige zuiver moderne architecten, door langdurigen arbeid ook daarnaast voor en na tot een compleet harmonisch stelsel zijn gekomen, — als ons gemiddeld werk, na jaren van kennis aanbrengende, opbouwende kritiek, weer van eenveel beschaving zal getuigen, als waarvan de vervlogen eeuwen (met uitzondering van de 19de) ons een beeld geven, dan zal het verwijzen naar vele historische gegevens zooals de heer von Brucken Fock doet, niet meer noodig zijn; dan zal men van de levende moderne volkskunst kunnen getuigen.

Maar voor dien zal nog veel water door de Maas moeten stroomen!

Ondertusschen verheugen wij ons in elk streven, dat ten doel heeft de algemeene smaak te bevorderen, door vingerwijzigingen de aandacht te vestigen op voorbeelden die waarde hebben. Ook de meer onafhankelijk denkende bouwkundige kan bij de lezing van dit geschrift aanleiding vinden om zich nog eens beter rekenschap te geven van de waarde van zijn eigen arbeid.

Voor bouwmeesters van bijzonder belang, is de wenschelijkheid om rekening te houden met de omgeving, ten einde een harmonische bebouwing te verkrijgen. Wanneer de huizen der omgeving leelijk zijn, ... ja zelfs dan is 't nog in vele gevallen mogelijk om de weinige goede lijnen die ze wellicht hebben, door den nieuwbouw meer tot waarde te brengen. Een voorbeeld, dat in die richting geslaagd mag heeten, is te zien als men te Utrecht van het Centraal station recht op de stad aanloopt door Stations- of Spoorstraat. Aan de overzijde der Singelgracht, staat een reeks van eenvormige huizen, waarin de Pomologische Vereeniging gevestigd is. Zuidelijk daarnaast werd een perceel met groote inrijpoort aangebouwd, dat daar goed staat. De lange horizontale krooflijst der huizenrij werd opgelost door den direct aansluitenden topgevel.

Een dergelijke bewust overwogen aansluiting in hoofdlijnen, is in vroeger eeuwen zeker wel zeldzaam in toepassing gebracht In onzen tijd die op zijn historische ontwikkeling en redegevende schoonheidszin trots is, zijn wij ook verplicht te trachten op dat terrein meer te bereiken, dan de ontwerper van het verdwenen monument op den Dam; deze had immers gothische en renaissance bouwkunst willen dooreen doen groeien in de nabijheid der Nieuwe kerk en van Jacob van Campens meesterwerk!

Een navolgenswaardig voorbeeld van de waardeering voor de omgevende bouwwerken, waarbij naar een harmonisch geheel werd gestreefd, heeft de Bazel gegeven bij den bouw van villa W. in den bocht van de Koninginne Weg, nabij de Willemsparkweg; door horizontale lijnen van een door Berlage gebouwde villa waartegen aan moest worden gebouwd, nauwkeurig over te nemen.

In de keuze van de kleur zouden zelfs enkele vooraanstaande bouwmeesters de door von Brucken Fock, aangegeven regel wel meer in 't oog mogen houden, waar zij midden tusschen den zeer stemmigen toon van mooie oude huizen, onsplotseling doen verschrikken door harde, scherpe kleurstelling, die in Holland toch niet tehuis behoort.

Voor de bouwwerken ten plattelande zouden wel enkele eenvoudige voorschriften — aan de oude huizen ontleend, — op te stellen zijn, die de raadgevingen van de bladzijde over kleur zouden kunnen aanvullen. In de verschillende gewesten van ons Vaderland zijn steeds bepaalde methoden opgevolgd, in samenhang met het natuurlijk bouwmateriaal als aangewezen.

De Heemschutbeweging zal m. i. een veiliger baan aanbevelen op het gebied der kleur, dan de geweldadige modernisten. De ergenis die de kleuren uit de laatste 25 jaar, bij nieuwbouw toegepast, aan landgenoot en vreemdeling bezorgt, wordt niet goed gemaakt door de gevoelig getinte doeken van de honderden en honderden schilders, die van uit het Gooi-, Kennemerland en elders telken jaren over oude en nieuwe wereld worden verspreid.

De zeer moderne Engelsche villabouwer Vosey zal toch wel niet de eenige zijn, die juist volgens eigen getuigenis van onze *oude* Hollandsche boerderijen en huizen zijn kunst heeft geleerd. Ook de grondlegger van de moderne beweging op 't gebied van de woonhuisbouw in Engeland, Norman Shaw heeft verklaard zeer veel verschuldigd te zijn aan de studie van de *oude* Nederlandsche burgerbouw. Het prachtige werk van Unwin te Hampstead is ook niet tot stand gekomen zonder ernstige studie van 't oude!

De heer Von Brucken Fock geeft dus eene methode, die door mannen gevolgd is, die proefondervindelijk bewezen hebben iets goeds in onze dagen tot stand te kunnen brengen. Voor de zeldzame baanbrekers op dit gebied, die geheel midden in het moderne vraagstuk staan, behoeven in 't geheel geen handleidingen geschreven te worden! Die vinden hun weg wel zelfstandig.

Ik wensch deze uitgave een groote verspreiding.

Februari 1915. JOSEPH TH. J. CUYPERS, B. N. A.

MR. DR. J. C. OVERVOORDE.

Den 1sten Maart was het vijf-en-twintig jaar geleden, dat de tegenwoordige Leidsche archivaris bij het archiefwezen in functie is getreden, nml. als rechtskundig ambtenaar bij het Utrechtsch gemeente-archief. Hetgeen door hem in die kwarteeuw werd gedaan, wettigt het ten volle, dat zijn jubileum wordt herdacht.

Als wij dit tijdperk overzien, dan valt als Overvoorde's kenmerkende trek allereerst in het oog: zijn werkkracht en werklust. Op elk der plaatsen, waar hij achtereenvolgens kwam liet hij daarvan de bewijzen achter.

In Dordrecht vooral ontplooide zich Overvoorde's werkzaamheid in al haar omvang. Naast de bronnenpublicatie van de rekeningen der Dordtsche gilden (1894) gaf hij in 1898 den Catalogus der Boekerij, in het volgend jaar dien der Prentverzameling dier gemeente uit, terwijl hij met kracht de inventarisatie van het archief ter hand nam. Maar hij leefde ook buiten het archiefbureau en dáár kregen vooral de monumenten van geschiedenis en kunst zijn liefde. Hij stichtte de vereeniging Oud-Dordt, nam het initiatief tot de restauratie van de Groote Kerk, stichtte de Vereeniging tot Instandhouding van Oude Gebouwen te Dordrecht en gaf in haar opdracht met Van der Kaa en Schotel een beschrijving dier oude gebouwen uit (1900). Van hem ook ging het initiatief uit tot de stichting van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, waarvan hij voorzitter is. Ook de instelling van de Rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van Geschiedenis en Kunst is op aandrang van den Bond geschied en Overvoorde's benoeming tot lid dier commissie was zeker een erkenning voor hetgeen hij daartoe had bijgedragen.
Intusschen was hij met 1 Mei 1901 archivaris van Leiden geworden.
Daar zette hij het in Dordt begonnen werk ten behoeve der belangstelling in de monumenten voort, hij richtte er de vereeniging Oud-Leiden op, in wier opdracht hij in 1907 met W. C. Mulder een beredeneerde lijst der Oude Gebouwen te Leiden samenstelde. Tot de instelling der Zuid-Hollandsche Archaeologische commissie nam ook weder Overvoorde het initiatief. Voeg bij dit alles een groote publicistische bedrijvigheid in verschillende wetenschappelijke en algemeene tijdschriften, een werkzaam aandeel in de redactie van het Bulletin van den N. Oudheidkundigen Bond en van het Leidsche Jaarboekje het Lidmaatschap van tal van commissies; het aandeel in tal van tentoonstellingen, waarvan wij slechts de historische tentoonstelling te Dordrecht in 1897 en de Rembrandttentoonstelling te Leiden in 1906 memoreeren, omdat Overvoorde in beide gevallen er de voorzitter en de ziel van was — dan zeker is deze, niet volledige opnoeming, méér dan voldoende om te bewijzen, dat de werklust en het organisatievermogen van Overvoorde hem zeker vermogen te kenmerken! „N. R. Ct."

SCHOONHEIDSZIN.

Het Verbond van Nederl. Kunstenaars-Vereenigingen heeft, als uitvloeisel van het in 1913 gehouden Kunstenaars-congres eene Commissie benoemd om een rapport uit te brengen over: *„de invloed van het onderwijs en de opvoeding op het kunstbegrip"*.
Alvorens deze Commissie haar rapport zal samenstellen, heeft zij aan verschillende personen in den lande, die geacht moge worden levendig belang te stellen in de aesthetische opvoeding van het aankomend geslacht, onderstaande vragen ter beantwoording toegezonden.
De Commissie is samengesteld als volgt:
S. van Millingen, *Voorzitter*, Anton Averkamp, Joh. Brandenburg Jr., Dirk Coster, Dr. R. A. Kollewijn, Huib Luns, S. Moulijn, C. W. Nijhoff, J. D. Ros, Mevr. A. Sluis, Willem van der Pluym, *Secretaris*.

Vragen van algemeenen aard.

1. Wanneer, door welke oorzaak dan ook, de schoonheidszin (en in verband daarmede de ontvankelijkheid voor kunst) buiten den eigenlijken inhoud des levens staat, zoodat het schoone alleen door min of meer aesthetisch ontwikkelde personen wordt gevoeld en gewaardeerd, is het dan niet noodzakelijk, dat er pogingen in het werk worden gesteld om dezen zin voor het schoone meer algemeen op te wekken, opdat in komende tijden de schoonheid wederom een plaats zal innemen in het dagelijks leven en — als een vanzelf sprekend iets — in dit leven gewaardeerd zal worden?
2. Kan de zin voor het schoone worden opgewekt en bevorderd door het algemeen ontwikkelend onderwijs? Wordt daaraan dan in den regel niet te weinig aandacht geschonken?
3. Of is hiervoor speciaal onderwijs noodig? Zoo ja, moet dit dan gegeven worden door „vaklieden" die paedagogisch voor die zaak berekend zijn?
4. Hoe zal in dit laatste geval de tijd daarvoor op H.B.S., Gymnasia e.a. gevonden moeten worden? Zou de oplossing ook kunnen liggen in het geven van onderwijs in facultatieve vakken?
5. Op welke wijze zal het mogelijk zijn aanstaande docenten zoodanig op te leiden, dat zij in staat zijn bij jongelieden dezen zin voor het schoone aan te kweeken en tot ontwikkeling te brengen?

Vragen betreffende Beeldende Kunsten.
(Vrije en toegepaste).

1. Moet het teekenonderricht bij het algemeen ontwikkelend onderwijs niet meer middel dan doel zijn?
2. Kan de zin voor het schoone ook worden opgewekt en bevorderd, door de schoolgebouwen en hunne inrichting aan de eischen der schoonheid te laten voldoen? Is men van meening dat hierdoor afbreuk wordt gedaan aan het onderwijs?

Vragen betreffende Letterkunde.

1. Is de wijze waarop veelal aan H. B. S., Gymnasia e. a. onderwijs in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde wordt gegeven wel bevorderlijk voor de waardeering der letterkunde?
2. Zou niet het „leeren lezen" in den vollen zin des woords d. i. het leeren genieten van litteratuur als levensuiting, een der beste gaven zijn, die men de jonge menschen op hun levensweg meegeven kan?

Vragen betreffende Muziek.

1. Moet het muziekonderwijs niet, evenals in Oud-Griekenland het geval was — een onmisbaar deel der algemeene opvoeding worden?
2. Moet aan de H.B.S., Gymnasia e.a. gelegenheid worden gegeven voor opleiding tot beter begrip en hooger genot van muziek door de leerlingen in te wijden in de schoonheid dier kunst, opdat zij leeren de groote meesterwerken beter te gevoelen en te verstaan? Zouden dus de leerlingen, behalve in de elementen van de muziek (rhytmus, klank, kleur, stemming) niet ook moeten worden ingewijd in den bouw en de vormen der muzikale scheppingen, toegelicht door voorbeelden aan het klavier?

Vragen betreffende Rhythmische Gymnastiek.

1. Zou het niet wenschelijk zijn alle opvoeding tot het schoone te beginnen met het wekken van het rhythmisch bewustzijn, door middel van rhythmische gymnastiek?
2. Zoo ja, behoort niet deze rhythmische opvoeding, ten doel hebbende de ontvankelijkheid voor kunst op te wekken, deel uit te maken van het onderwijs van de eerste leerjaren der lagere school af?

Vragen betreffende Tooneelspeelkunst.

1. Behoort niet begrip van tooneelspeelkunst — niet het zien van z.g. voorstellingen voor de jeugd — doch kennis van het elementaire begrip der tooneelkunst, een onderdeel van het onderwijs en de algemeene opvoeding te worden?
2. Kan het onderwijs op H. B. S., Gymnasia e. a. deel hebben aan het streven de tooneelkunst — als gemeenschapskunst gezien — tot een levend bezit te maken van het Nederlandsche volk?
Zoo ja, op welke wijze?

De antwoorden op deze vragen worden ingewacht vóór 15 April a.s. aan het adres van den heer A. D. Loman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam.

HET ORGEL.

Voor de Vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* te Rotterdam heeft de Heer Corns. Immig Jr. gesproken over het orgel.
De geschiedenis van het orgel gaat terug tot in de grijze oudheid. Uit oude afbeeldingen is af te leiden, dat het orgel afstamt van een samenkoppeling van de Pansfluit, door Pan uitgevonden en den doedelzak, het ook heden ten dage nog nationale instrument der Schotten. De grondelementen van het orgel zijn derhalve terug te brengen tot het blaas- en het pijpwerk.
Door den geleidelijke groei van het orgel, was de mond, welke tot dusver in den luchttoevoer voorzag, niet meer toereikend; dus ging men zich bedienen van een houten kastje, in het deksel waarvan zooveel gaten geboord waren, als het aantal pijpen groot was. Een dunne buis diende voor den windtoevoer en de pijpjes, welke men wilde doen zingen, werden met de hand afgedekt. Naar gelang het aantal pijpjes vermeerderde, schoten echter ook de vingers tekort en kwam men op de gedachte, onder elke pijp een schuifje aan te brengen. Hiermede was de groote idee geschapen, waaruit het orgel van den tegenwoordigen tijd gekomen is. Door den onvolkomen en onregelmatigen windtoevoer kwam men reeds in 180 v. Chr. tot de uitvinding van het waterorgel, waarbij de wind door middel van waterdruk de pijpen geluid geven deed. Vitruvius o. a. heeft dit instrument beschreven en afgebeeld.
Eenige groote met elkaar in verbinding staande vaten, gedeeltelijk met water gevuld, van passende deksels voorzien, welke door een hefboom waren verbonden verschaften, als het water van het eene in het andere vat gedrongen werd, door den tegendruk van het water den luchtstroom. Deze uitvinding heeft zich lang gehandhaafd en is eerst in veel lateren tijd door de verbeterde blaasbalgen verdrongen. Het openen der luchtleiding geschiedde door middel van een toets, waarmede alzoo de voorganger van het tegenwoordige klavier gevonden was.
De bibliotheek der Rijks-Universiteit te Utrecht bezit een kostbaar en kostelijk handschrift „Balterium latinum e versione S. Hieronymi" dat tusschen de 6e en 9e eeuw moet zijn vervaardigd en verlucht is met een drietal afbeeldingen van waterorgels.
De eerste proeven betreffende de verbetering van het steeds nog maar niet bevredigend opgeloste vraagstuk van den luchttoevoer waren het aanbrengen van twee blaasbalgen, zoodanig geconstrueerd dat bij het neerdrukken van den eenen balg de andere zich ontvouwde. Deze vinding werd gevolgd door die van den grooten schepbalg, die met gewichten belast, een reeds vrij regelmatigen en sterken winddruk voortbracht.

In 950 kreeg de hoofdkerk te Winchester een orgel dat 10 toetsen en 240 pijpeu bezat en bediend werd door een organist. Ook in Duitschland vond men omstreeks dezen tijd groote orgels in verschillende steden o. a. in de domkerk te Maagdenburg een met 16 toetsen. Het mechanisme dezer toetsen was echter nog zoo zwaar, dat zulk een toets, welke een lengte had van een el, door een vuistslag tot een diepte van 1 ½ voet moest worden neergeslagen.
Inplaats van het regeerwerk van thans, waarbij men door middel van een toets de klep onder de pijp opent waren er koorden voor dit doel aangebracht. Van een meerstemmig spel was geen sprake, omdat de „orgelslager" slechts één toets neersloeg. Evenmin was er sprake van z.g.n. halve tonen anders dan die op het huidige klavier worden voorgesteld door de witte toetsen. Zeer ten achter bleef de samenstelling der windbalgen. De windtoevoer hing af van de kracht der orgeltrappers, zoodat een gelijkmatigheid niet te denken was en stemming zoowel als toonsterkte veel te wenschen overliet. Gelijk menig kunstvak beoefend werd door de monniken, zoo was ook orgelbouw en spel bij hen in hoog aanzien en bouwden zij orgels om hun kerken en kloosters te verfraaien. In 1455 kreeg ons land zijn eerste orgel in de Nieuwe Kerk te Delft. Het heeft helaas de eeuwen niet kunnen trotseeren en zooals wel meerdere monumenten van geschiedenis en kunst is ook dit instrument eenvoudig gesloopt en door een ander vervangen. Een beter lot onderging dat van de Martinikerk te Groningen, waarvan het oudste, door Agricola vervaardigde deel, nog bestaat.
Rijk aan verbeteringen was de 16e eeuw, welke het onderscheid der stemmen invoerde door afzondering en verdeeling der pijpen, waardoor de registers ontstonden. Al naar den klank welk zoo'n register nabootste, werd het daarnaar genoemd. Eveneens van belang was de uitvinding der gedekte pijpen, waardoor de toon nobeler werd. Waar tot dien toe de lengte der pijp de hoogte van den toon aangaf, waardoor men dus sprak van een 1, 2, 4, 8, 16 of 32 voets register behoeft nauwelijks te worden gezegd, hoe ingewikkeld zulk een mechanisme was. Een gedekte pijp d.w.z. een pijp die van boven afgedekt is behoeft voor dezelfde toonhoogte slechts de halve lengte. Een gedekte 4 voets toon klinkt dus als een 8 voets toon.
De geluidsoort hangt eveneens af van vorm en omvang der pijp door welken vorm dus de luchtkolom, welke in trilling wordt gebracht, bepaald wordt. De eigenlijke werking is derhalve zoo, dat de onder in de pijp geblazen wind door een opening dringt en door het labium a. h. w. doorsneden wordt. De luchtkolom gaat trillen en diens lengte bepaalt de toonhoogte. De op deze wijze tot spreken gebrachte pijpen noemt men labiaal stemmen. Spr. staat vervolgens uitvoerig stil bij het stemmen van het orgel, noodig vooral ook door het immer verwisselen der temperatuur.
De windlade, dat is dat deel waarop de pijpen rusten, en van waaruit ze tot spreken worden gebracht, onderging ook in den loop der tijden veel verandering. Men spreekt van spring-, sleep en kegelladen. De laatste is het langst in eere gebleven, waarvan spr. er een laat zien, afgestaan door den Rotterdamschen orgelmaker Standaard. Waar tot nog toe alle registers gelijk werden aangesproken, ging men er toe over, de windlade te verdeelen en alle pijpen tot een soort behoorend afzonderlijk af te sluiten. Ook verdeelde men de vele registers over meer dan één klavier en over het pedaal waardoor een basstem geformeerd werd, door de voeten tot spreken gebracht. Door vernuftige uitvindingen slaagde men er in,

sommige registers in twee deelen te verdeelen of ze onderling te koppelen.
Echter kwam er in de 17e en 18e eeuw helaas een periode van verval. Wel werden groote sommen besteed aan uitwendige versiering, doch vaak ten koste van het inwendige. Men bracht bijv. engelenfiguren aan met beweegbare armen. Men gaf hun trompetten in de hand, die zij dan aan den mond brachten, zelfs ging men zoover een grooten engel als dirigent van dit bovenaardsch orkest de maat te laten slaan. Ja men zag zelfs zonnen, manen, beweegbare geluidgevende sterren, koekoeken, nachtegalen verheerlijkten met hun gekweel de plechtigheid van den kersnacht. Adelaars sloegen met de vlerken, kortom, men verlaagde het koninklijkste der instrumenten tot een poppenkast.
Gelukkig verdwenen deze flauwe aardigheden om plaats te maken voor ernstiger verbeteringen aan het inwendige. De Gebr. Wagener, verdeelden het hoofdkanaal zoo, dat elke windlade zelfstandig gevoerd werd. Ook waren zij het, die de bijzondere windbalgen voor het kanaal de pedaalbalgen, construeerden. Gedurende de 18e eeuw leefden vele groote mannen op het gebied van den orgelbouw, vele groote steden in ons land kregen een orgel of deden het bestaande vergrooten en van de nieuwste registers en uitvindingen voorzien.

BOEKBESPREKING.

Voorloopige lijst der Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel III. De Provincie Zuid-Holland (opgemaakt en uitgegeven door de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst). Uitgegeven door A. OOSTHOEK, te Utrecht.
De vroeger verschenen deelen I en II behandelen de provincie Utrecht en Drente.
Voorzitter der Rijkscommissie is Dr. P. J. H. CUYPERS, Secretaris Dr. JAN KALFF.
In haar voorwoord zegt de Commissie „dat haar taak is het samenstellen en uitgeven eener geïllustreerde beschrijving van alle in Nederland aanwezige gebouwen en voorwerpen, dagteekenend van vóór 1850, die belang bezitten als uiting van kunst of om eene er aan verbonden historische herinnering. Aldus zal worden verkregen een handboek, waarin men over de aanwezigheid, de artistieke of historische waarde en den toestand der monumenten van geschiedenis en kunst uitvoerige inlichtingen kan vinden en tegelijkertijd een volledige en betrouwbare bron voor de Nederlandsche kunstgeschiedenis.
Ten einde dit groote werk, dat vele jaren zal vorderen, met meer kennis van zaken te kunnen ondernemen en tevens zoo spoedig mogelijk een overzicht te geven van al wat het behouden waard is, heeft de Commissie indertijd besloten eene „Voorloopige Lijst" der monumenten te bewerken, waarin gebouwen en met gebouwen samenhangende voorwerpen alleen kort worden vermeld."
De monumenten zijn in deze lijst met groote zorg gerangschikt volgens de gemeenten, binnen elke gemeente geschiedt de vermelding der monumenten volgens deze indeeling: Voorhistorische, Germaansche, Romeinsche en Frankische oudheden. Verdedigingswerken en militaire gebouwen. Wegen, bruggen, grenssteenen, kruisen, pompen, enz. Burgerlijke openbare gebouwen. Kerkelijke gebouwen. Gebouwen voor onderwijs en liefdadigheid. Particuliere gebouwen. Musea en varia. Een chronologisch overzicht der voornaamste bouwwerken, een register van kunstenaars en ambachtslieden, en een topografisch register besluiten dit waardevol werk.

* * *

Schets van een Kunstgeschiedenis, naar Dr. W. Lübke en Johan Gram. 4e Druk, opnieuw bewerkt en vermeerderd door A. W. WEISSMAN. Uitgever: D. BOLLE, Rotterdam. Prijs geb. *f* 2.90.
In de inleiding tot dezen nieuwen druk zegt de bewerker o.a.: „Sedert Franz Kugler in 1842 zijn „Kunstgeschiedenis" deed verschijnen, volgden vele Duitsche geleerden zijn voorbeeld. Onder hen behoorde ook Dr. Lübke wiens boek ik in 1889 voor Nederland heb bewerkt. Toen de uitgever mij vroeg de „schets" die een uittreksel van het groote boek is, door Johan Gram uit het Hoogduitsch vertaald, voor een vierden druk gereed te willen maken, liet hij mij volle vrijheid. Ik heb daarvan gebruik gemaakt, en alleen de verdeeling en eenige verluchtingen van het oorspronkelijke behouden. Verscheidene der verluchtingen, die in den derden druk voorkwamen, gaven de schoonheid der kunstwerken slechts gebrekkig weder. Daarvoor zijn thans betere in de plaats gekomen. Een vergelijking met de derde druk zal doen zien, dat op deze wijze het werk aan zijn bestemming, om bij het groote publiek belangstelling voor de schoone kunsten te wekken, meer dan voorheen voldoet.
Het komt ons voor dat de heer Weissman in deze nieuwe uitgave wel geslaagd is een, zij 't ook hier en daar wat al te beknopt, vrij volledig overzicht te geven van wat in alle tijdperken is gewrocht op gebied van de bouwkunst, de beeldhouwkunst, de schilderkunst en de toonkunst; uit den aard der zaak kon deze als „schets" behandelde kunstgeschiedenis geen diepgaande studie worden; daarvoor staan trouwens andere werken ten dienste. Waar echter, blijkens de voorrede, de bestemming van dit werk is „bij het groote publiek belangstelling voor de schoone kunsten te wekken". en dit door den bewerker op bevattelijke wijze wordt gedaan, zal dit boek als zoodanig van veel nut kunnen zijn. Jammer is het dat de serie „verluchtingen" niet een radicaler verfrissching hebben ondergaan; naast meerdere vernieuwingen in de reeks afbeeldingen (die hier en daar het gewenschte verband met den tekst missen) doen de ouderwetsche tekst-prentjes uit vroegere uitgaven niet aangenaam aan.
P. J. DE J.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Burgemeester J. W. C. Tellegen. — E. J. van Dijk †. — L. W. Beirer †. — Verslag der 1356e Ledenvergadering. — „Aesthetische Leiddraad bij den Woningbouw". — Mr. Dr. J. C. Overvoorde. — Schoonheidsein. — Het Orgel. — Boekbespreking.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent. Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstbevende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1357ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 17 Maart,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer W. BRUIN, door de heeren Willem van der Pluym en J. F. Staal Jr.
4. Bespreking van de vraag: „Op welke wijze kan het Genootschap medewerken tot het verkrijgen van een aesthetische bebouwing der bouwblokken, vrijkomende door de verbreeding der Vijzelstraat?"
5. Rondvraag en sluiting.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

OVER HET SCHOONE IN: BOUWKUNST, BEELDHOUWKUNST EN SCHILDERKUNST.

LEZING GEHOUDEN DOOR DEN HEER H. C. VERKRUYSEN IN ONS GENOOTSCHAP DEN 3DEN FEBRUARI J.L.

Wanneer men wil nagaan, hoe het schoone tot uiting komt in de kunsten, dient men eerst het begrip schoonheid vast te stellen. Daarbij valt dadelijk te bedenken, dat schoonheid op zich zelf, slechts een hoedanigheid is, die aan een bepaalde verschijningswijze moet uitkomen.
Het is ermee als met het leven. Het leven is niet iets dat zakelijk bestaat; maar dat te denken is, gebonden aan een stoffelijken vorm; b.v. het organisme (bij de levende plant is nog niet van organisme sprake). Leven en organisme verhouden zich als twee zijden van eenzelfde eenheid, genaamd: individu. [1])
Het leven is van die twee de niet zakenlijk bestaande zijde, die zich echter juist als de werkzaamheid in het levend organisme laat gelden.
Het lichaam op zich zelf, dus zonder leven is een lijk; niettemin is het datgene, waarvan het leven moet uitkomen; waardoor het leven werkelijk wordt.
Zoo houdt het individu twee zijden in zich besloten, die ieder afzonderlijk gedacht, het ware volledige individu niet zijn; die dus ook niet te scheiden zijn op straffe, dat beide aan vernietiging worden prijsgegeven. Het lichaam als lijk valt uiteen; de onbepaaldheid van stof, die in het bepaalde individu tot een bepaalden vorm kwam, gaat bij de scheiding van leven en organisme weer over tot de onbepaaldheid van vorm der stof in het algemeen. Het leven dat, aan den bepaalden vorm gebonden, verbijzondering of verenkeling van Het Leven in het algemeen was, wordt weer uit die begrenzing bevrijd en gaat als denkbaarheid van niet zakelijk bestaande geldigheid tot de denkbaarheid van Het Leven in het algemeen terug. [2])
Hiermede komt al dadelijk aan het licht, wat bij doordenking het ware beginsel blijkt te zijn; n.l.: dat in alles een drie-eenheid van denkbaarheden schuilt; 1e een denkbaarheid van geldigheid, een beginsel; 2e de zakelijke verschijning daarvan en 3e de denkbare eenheid van die beide, die dan eigenlijk het ware omtrent de twee eerste denkbaarheden inhoudt. Vergelijkenderwijs gesproken is het geestelijk beginsel, de mogelijkheid; de zakelijke verschijning is als tegendeel, de realisatie van die mogelijkheid en de eenheid is de denkbaarheid waarin mogelijkheid en realisatie opgeheven worden. [3])
In het individu zijn leven en organisme beide denkbaarheden, die in elkaar verweven zijn tot een eenheid en die toch ieder haar eigenaardige kenmerken behouden. Zoo blijkt de tegenstelling der tegendeelen niet zonder verband, maar het verband ook niet zonder tegenstelling.
De beteekenis van het tegendeel is dus niet, dat er twee denkbaarheden, zonder meer, naast elkaar geplaatst worden, maar dat iedere zuiver gedachte eenheid uiteen

[1]) Het ik of de persoonlijkheid is datgene, waardoor de mensch uitgaat boven het individu, dat slechts in de beteekenis van natuurlijk leven, gewaarwordingsleven, te denken is. Ook het dier is individu, maar niet persoon, ik.

[2]) Waarbij dan vanzelf niets verhuist; wat niet bestaat kan niet verhuizen. De ziel van het individu is de denkbaarheid van eenheid der levensverschijnselen; de ziel bestaat zelve niet zakelijk maar is de geldigheid *ze* de zakelijkheden. Met het uiteenvallen van een bepaalde stofcombinatie valt ook de eenheid van haar verschijnselen uiteen.

gaat tot twee tegenstellingen, die elkaar niet kunnen missen om de eenheid in stand te houden, en niettemin geheel tegengestelde qualiteiten, vertegenwoordigen [2]). Hetzelfde geldt, zooals reeds in het begin gezegd, van schoonheid en haar verschijnings vorm. Schoonheid is de onzakelijke denkbaarheid, die aan een bepaald verschijnsel, hetzij natuur (natuurschoon), of menschelijken arbeid (kunstschoon) uitkomt [4]). Hierbij doet zich al dadelijk de vraag op, of de schoonheid eigenlijk is in de natuur, of denkbaarheid in den mensch, die ze aanschouwt. Want, gesteld dat A en B beide hetzelfde natuurtafreel aanschouwen en A vindt het mooi en B vindt het leelijk. Nu kan men redeneeren, dan weet B de schoonheid niet te waardeeren, want de natuur *is* mooi. Maar als men ruim genoeg is, kan men dan evengoed zeggen: het kan wel zijn, dat A mooi noemt, wat het niet is; met andere woorden, omdat A en B het verschillend beoordeelen, is nog volstrekt niet uitgemaakt wie gelijk heeft. En houdt men dan vol, ja maar de natuur is toch mooi, dan kan geantwoord worden: dat is een stelling die men niet bewijzen kan; dat is een *meening*, die evenveel waard is, als de tegengestelde meening van een ander, dat de natuur leelijk is. In dezen gedachtengang ligt dan besloten dat de natuur niet iets is op zich zelf, dat de schoonheid in de natuur betrekkelijk is, d. w. z. zich betrekt op het ik, dat aanschouwt; zoodat het begrip: schoonheid in de natuur onze denkbaarheid is, omtrent iets, dat wij in betrekking tot ons, dus betrekkelijk, tegenover ons hebben. Zoo is het ik en het betrekkelijk tegenover staande andere (de natuur en daarin is ons organisme mee te denken) in tweeheid één.

Maar hierin ligt tevens, dat het ik steeds een zijde is der denkbaarheid; want niet alleen de natuur, maar elke denkbaarheid betrekt zich op het ik. Wanneer de mensch over iets denkt, staat hij tot het gedachte in dezelfde betrekking als boven bij het natuurschoon ontwikkeld is. Zoo denkt hij dus niet zonder meer *over* het betrokkene, maar hij denkt *eigen* denkbaarheden *in verband met* het andere, en dus vanzelf ook in het betrokkene. Hieruit volgt, dat het eenige waaraan alles getoetst kan worden, het menschelijk denken is. Daarom dient men eerst het denken zelf na te gaan in zijn zuivere *zelfbeweging*, teneinde aan het resultaat daarvan al het andere te kunnen toetsen. Dat zuivere denken is het dialectische of dubbelzijdige, stellende en verkeerende denken, in zijn stelselmatige ontvouwing „de Logica". [3]) In het begrip zelfbeweging ligt, dat met het logische denken bedoeld wordt, een denken, dat men geen geweld aandoet, dat niet vastloopt in een bepaalde richting, maar steeds denkbaarheden stelt om ze weer te verkeeren, d. w. z. het tegendeel er tegen te plaatsen en van beide de eenheid op te sporen.

Maar er schuilt meer in, want als het boven aangeduide het ware beginsel is, moet dat ook gelden in de geheele Werkelijkheid.

En inderdaad zijn er twee tegenstellingen te denken, die het gansche Heelal omvamen, n.l.: *het geestelijk beginsel, God* en de realisatie, de verzakelijking van het Goddelijk principe: *de natuur*.

Het Goddelijk Oneindig beginsel is de Eeuwige geldigheid van de natuur, die haar eigen tegendenkbaarheid of tegendeel is. Zooals het leven moet uitkomen in een organisme, zoo komt Het Beginsel uit in de Natuur.

De Goddelijkheid op zichzelf heeft geen zin; de natuur zonder Eeuwige Geldigheid evenmin; tezamen zijn zij de volledige Werkelijkheid. Deze is dan als eenheid van het Beginsel en de Natuur een derde denkbaarheid n.l.: de Geest.

De Geest is nl. het hoogste moment waartoe de natuur in haar ontwikkeling voert, zoodat in de natuur zelf het moment opkomt, dat haar eigen tegendeel: het Beginsel, kan doorzien, en zoo beider eenheid en opheffing wordt. Die ontwikkelingsgang voltrekt zich zoo, dat de natuur in haar minst ontwikkelde trap gedacht kan worden als doode stof, de aarde zelf, waarop dan door de denkbaarheid der vruchtbaarheid de plant opbloeit.

Het plantenleven is weer levensmogelijkheid voor het dierlijk leven (individu) en ten slotte ontvouwt zich het natuurlijk leven tot zijn hoogste stadium, den mensch. Het individu wordt dan persoon; ik; denkende mensch. Nu is juist de eigenaardigheid, dat de natuur in den mensch, in haar hoogste moment dus, komt tot een denkbaarheid van leven, dat boven het natuurlijke leven uitgaat; een leven dat het natuurlijke doorziet en begrijpt, samengaat met het beginsel, waarvan het de realisatie is. [5]) Die eenheid is het leven des Geestes: het leven des Begrips.

De verhouding van het geestelijk of goddelijk Beginsel en de natuur moet zoo gedacht worden, dat er niet alleen een zich vergeestelijkende natuur of alleen een zich vernaturende Geestelijkheid te erkennen valt, maar beide in één-en in voortdurende wisselwerking; dus werkzaamheid van stellen en opheffen, ontstaan en vergaan van momenten. Deze werkzaamheid heeft niet een bepaald begin gehad; zij is in alle eindeloosheid van tijd denkbaar; zij neemt ook niet een einde.

Natuur en geestelijk principe zijn twee zijden van eenzelfde Werkelijkheid, die de volledigheid des Heelals is. Daarom maakt het Beginsel zich zelf waar, door in de voortdurende scheppingswerkzaamheid het andere van zich zelf (de natuur) buiten zich te stellen, om zich daarin (als de mensch) bewust terug te vinden.

Hierin ligt dan tevens dat de Oneindige Eeuwigheid zich in de natuur vergrenst tot eindigheden (die ieder weer vergaan) om zoo tot aanzijn te komen; de mensch is zoo begrenzing van het oneindige. Met het begrensd zijn en een einde vinden hangt samen, dat die begrenzingen ieder voor zich een doel hebben. De oneindige geest echter, gaat als de alles doorlevende wereld-Idee het bepaalde doel te buiten.

Bij doordenking blijkt de mensch weer een twee eenheid van ik of persoonlijkheid en levend organisme [7]). Het ik is zijn oneindige goddelijke zijde, het levend organisme zijn natuurlijke zijde. Ook deze twee zijn niet te scheiden; en hierin ligt dan, dat het ik als geest, de eenheid is van alle denkbaarheid.

In den geest is alles besloten; omvat.

De geest doorziet de Eenheid des Heelals; een harmonie die dan wel gedacht moet worden als een harmonie vol van tegenstrijdige denkbaarheden. Geen eenzijdigheid zonder meer kan het ware zijn; de eenzijdig in rust gedachte eenheid heeft geen geldigheid; de ware eenheid is de in zich zelf strijdige en werkzame eenheid, de ware harmonie een samenklinken van het verschillende. De geest begrijpt, dat alles in betrekking staat tot het

[2]) Prof. Bolland: Collegium Logicum.
[4]) De eenheid is dus eigenlijk niet eenheid zonder meer, maar veelheid in eenheid of veeleenheid.
[3]) Hierbij zijn overgangsgevallen te denken, zooals in de tuinbouw, waar natuur en menschenarbeid samengaan.
[5]) Het dier b.v. weet niet, dat het eens zal moeten sterven; het kent het leven niet; het leeft eigenlijk niet, maar wordt geleefd door de natuur, die het dier laat gaan en ook weer beheerscht of beperkt. De mensch is vrij en op zelfbeheersching aangewezen.
[7]) Het levend organisme was, zooals boven uitgelegd, de eenheid van natuurlijk leven en lichaam.

denkend ik. Of de mensch denkt over de natuur, over schoonheid, over de samenleving, over God [8]) steeds zijn het *zijn* denkbaarheden, die hij op het andere overdraagt. Van de andere zijde bezien, kan men zeggen, dat door de waarneming hetgeen buiten het ik verkeert, verinwendigd wordt; n.l. eigen geestelijk leven binnengevoerd.

De Geestes-uitingen zijn ook weer van dezelfde drieëenheidsgedachte doorleefd. Het denkend ik is slechts mogelijkheid, die zich realiseert in de samenleving; in de maatschappij, waar de persoonlijkheden zich tegen en met elkaar uitleven kan de mensch zijn mogelijkheden verwezenlijken. Waar menschen bijeen zijn vormt zich vanzalf een bepaalde wijze van samenleven, en de maatschappij is de tegendenkbaarheid van de persoonlijkheid als zoodanig en zonder meer. Maar zoo is er ook weer een derde denkbaarheid, waarin persoon en samenleven voorondersteld zijn, die ze beide opheft en te buiten gaat; die denkbaarheid is het hoogere in den mensch; te denken is de verhouding van kunst, relegie en philosofie of wijsgeerig inzicht.

In dezen ontwikkelingsgang is een vrijwording van het ik gegeven. In de samenleving is de persoonlijkheid nog aan allerlei middelmatigheidsregels gebonden; maar in het hoogere, in kunst, religie en philosofie wordt de geest vrij; hij is boven het bepaalde doel verheven. Maar het ik is het hoogste moment in de geheele werkelijkheid, er is dus dieper beteekenis in die drieëenheid van hoogere of vrij geworden geestelijkheid. Het Goddelijk Beginsel n.l. is in de natuur buiten zich-zelf, maar keert weer in tot zichzelf in den begrijpenden en samengrijpenden geest; het Ik. De drie momenten van het hoogere zijn dus 3 denkbaarheden van inkeer der Wereld-Idee tot zichzelf en dus bevrijding van buiten zichzelf zijn en gebonden zijn in de zakelijkheid der natuur, of natuurlijkheid in het algemeen.

De kunst is de mogelijkheid van het hoogere in den mensch; in de kunst wordt de Wereldharmonie gesymboliseerd of aangeduid in schoonheid, die in het kunstwerk verschijnt. In de religie wordt de Wereldharmonie gezocht en gevonden in de Godsgedachte zelve; de kunst is dan ook eigenlijk aan het Goddelijke als zoodanig in wezen nog niet toe; de kunstenaar realiseert bewust of onbewust in zijn werk de Harmonie, maar nog niet als zoodanig; hij verwerkelijkt ze in schoonheid.

Het wijsgeerig inzicht is als derde denkbaarheid het opheffingsmoment; in de philosofie wordt het Wereldraadsel ontsluierd, in zooverre het te ontsluieren is. [9])

De tot dusverre ontvouwde verhouding, die alles doorleeft, is dus:

Het Beginsel (God) — Natuur
Geest
persoon — samenleving
het hoogere
kunst — relegie
wijsheid.

[8]) Zelfs waar de mensch zegt, dat b.v. het Godsbegrip niet verklaard kan worden, daar is de erkenning van het Wereld*raadsel zijn* erkenning, en dus als menschelijke denkbaarheid weer in het geheele denkverband te plaatsen. Zelfs hij, die het Wereldraadsel niet kan ontsluieren, naar hij zegt, houwt zich een versluierend systeem, ter ontsluiering!

[9]) De natuur b.v. en alle categorieen, die ze omvat, magnetisme, electriciteit, chemisme enz., ook toestanden van het menschelijk organisme zullen steeds hun raadselen blijven behouden, daarvoor is de

Hierin is begrepen, dat het juist de wijsheid of het wijsgeerig-inzicht is, dat de geheele ontvouwing, het Goddelijk principe en al het andere denkt; zoodat in deze eindcategorie het geheel besloten ligt en dus in de philosofie elke denkbaarheid haar redelijke plaats moet krijgen, waarmee de betrokken denkbaarheden dan tevens verklaard zijn. Want verklaren is: verband en tegenstelling met iets anders verduidelijken; aan iets op zichzelf kan niets verklaard worden.

In het tot nu besprokene is slechts het groote verband der hoofdmomenten aangeduid. De ontvouwing van het Beginsel [10]), van de Natuur of de Samenleving of welke andere denkbaarheid men stellen wil, brengt alle categoriëen van die hoofdmomenten in redelijken samenhang ter sprake.

De geldigheden der geheele Wereld-Idee zullen in de kunst, juist omdat ze moment van het hoogere is, terug te vinden zijn. [11])

Zoo is de kunst dan al dadelijk te begrijpen als een uiting, die evenzeer boven het bepaalde doel uitgaat; in hoogste instantie realiseert het kunstwerk de vrijheid des geestes op de wijze van het schoone. Zuiver gedacht heeft de kunst geen ander doel, dan het schoone te laten verschijnen [12]) Het kunstwerk heeft dezelfde verhouding tot zijn schepper, als de geheele schepping tot God. Alle kunstuitingen zijn verzakelijkingen van de Wereld-Idee die zich tot eindeloos veel zijden ontvouwt, maar evenals de diamant in al haar vlakken hetzelfde licht spiegelt in telkens andere kleurencombinaties, zoo wordt het beginsel der Idee (mogelijk zijn, gerealiseerd zijn, en de eenheid van die beide) op telkens andere wijzen weerspiegeld in de kunstwerken.

Het beginsel der Wereld-Idee en dus ook der aesthetische Idee als moment daarin, is harmonie. Het in betrekking tot elkaar staan, het verband houden juist van tegenstrijdigheden en dus het verband *in* de tegenstrijdigheden is de dankbaarheid, die bij ontvouwing tot inzicht in het ontelbaar aantal wijzen van verwerkelijking der aesthetische Idee leiden.

Hierin ligt, dat, juist omdat in de tegenstrijdigheidseenheid geen eenzijdigheden gelden, geen eenzijdige geldigheden stand blijken te houden, dat juist daarom voor kunstwerken geen eenzijdige regels of recepten gelden, maar slechts regels van dubbelzijdige omvattendheid, die de ruime beweeglijkheid en beweeglijke ruimheid van de Idee zelve hebben.

Het Wereldverband, dat overal spiegelde, in natuur, in den geest, geldt ook in de kunsten. In de verhouding van doelkunst, beeldende kunst en begripskunst zijn 3 groepen

natuur onmeetbare en beperking van het heldere principe Gods. Maar alle geestesmogelijkheden kunnen door den Geest begrepen worden. Het Wereldprincipe is een geestelijk beginsel met een stoffelijke onmeetbare (natuur), die echter realisatie van datzelfde beginsel is; en er twee één zijn.

[10]) Prof. Bolland: Collegium Logicum.
[11]) Hierin ligt dan ook het onderscheid tusschen natuur en kunst: de natuur is het tegendeel, de verkeering van het Beginsel. De kunst is als moment van den geest, realisatie van den geest, dus van natuur en Beginsel in eenen. Kunst is zoo vóóronderstelde en tegelijk verloochende natuur.
[12]) Zoo is b.v. aan de toonkunst, wanneer ze zuiver gedacht wordt, geen andere strekking toe te schrijven, dan in haar harmonieën de Wereld Harmonie te spiegelen. En mag door bepaalde muziek eens een opgewonelene kalm geworden zijn, zelfs al zoude men zenuwzieken bepaald door muziek kunnen genezen, dan wordt daarmee de toonkunst, naar haar wezen gerekend, nog niet tot doelkunst, dat is met een bepaald zakelijk doel gestelde kunst. In de toonkunst beleeft de mensch het Eeuwige, maar nog op de wijze der versluierdheid. Schopenhauer Reclam III 348: Die musik, die wie ein so ganz vertrautes und doch ewig fernes Paradies an uns vorüberrieht, so ganz verständlich und doch so unerklärlich.

gedacht, die ieder weer in de bekende verhouding uiteengaan; zoodat in de 9 categorieën: voedselbereiding, tuinbouw, nijverheidskunst, bouwkunst, beeldhouwkunst, schilderkunst, toonkunst, gebarenspel en woordkunst, een overgang te zien is van de zakelijkheid des levens tot de idiëele inkeer tot eigen wezen.[13]

Tevens blijkt hierbij dan, dat het gestelde symbool (het kunstwerk als zoodanig is symbool voor de aesthetische Idee), zich ontzakelijkt in de rij der kunsten. Wordt met het voedsel het gestelde nog genuttigd (door verbruik); in de bouwkunst wordt nog slechts benut (door gebruik); in de toonkunst is het symbool reeds betrekkelijk ontstoffelijkt; het is slechts trilling van de lucht, die evenwel nog als zoodanig geldt; het is in het toonwerk juist om den klank te doen. In de woordkunst geldt de trilling niet meer als zoodanig zij is daar klank, die begrip, beteekenisvollen inhoud kenbaar maakt.

Uit de kunstenrij in dezen zin gedacht, die dus niet een willekeurige combinatie is, maar doorvoering van de als het ware alles doorlevende en alles zoodanig gevonden drie-eenheid, uit deze kunstenrij volgt, dat nu voor elk der kunsten logisch de plaats is aangegeven.

Uit deze logisch bepaalde plaats volgen logisch voor iedere categorie bepaalde geldigheden, die men niet te buiten kan gaan zonder de grens van de categorie te overschrijden en daarmee de categorie te verkrachten. Want mogen grenzen niet zakelijk bestaan, zij zijn juist de geldigheden, waardoor alles wordt. Bouwen is geen beeldhouwen, de mogelijkheid is nog niet de verwerkelijking, de gebondenheid nog niet de vrijheid.

Aangezien de eerste categoriën der doelkunst en de begripskunst in haar geheel, buiten deze bespreking vallen, kunnen slechts nijverheidskunst, bouwkunst en beelhouwkunst iets verder ontwikkeld worden.[14]

De nijverheidskunst ontwikkelt ter eener zijde uit 's menschen natuurlijkheid om tevens een zijde van idealiteit te openbaren en zoo tot een vergeestelijking te komen, die dan niet hooger komt en niet vrijer wordt dan het stellen van doelmatige schoonheid, schoone doelmatigheid.

De schoonheid verschijnt in dit ontwikkelings- of mogelijkheidsstadium zoo natuurlijk, dat is vanzelf, omdat de schoonheid den mensch ingeboren is; hetgeen hier dan zeggen wil, dat de vraag, waar bij den mensch de schoonheid vandaan komt, geen geldigheid heeft. Evengoed kan men vragen: vanwaar het denken? Het komt nergens vandaan; het *is*; het is de geldigheid der Idee, en daarin is de schoonheid moment.

Maar daaruit volgt al dadelijk, dat in de zakelijke handeling van het vervaardigen van natuurlijk gereedschap, (de knots om den arm, de boor om den vinger te vervangen, de schaar ter vervanging van de tanden enz.) vanzelf een zekere natuurlijke schoonheid wordt meegesteld. Tegenover deze zakelijke handeling[15] staat de meer idiëele van den versieringsdrang zonder meer; tatoueeren, parelsnoeren vervaardigen enz.; hetgeen tot de vraag kan voeren: „Is het diamantbewerken een kunst?"[1] De geslepen diamant is een natuurlijkheid, die niet zonder kunstmatige spiegeling is en aan de vele vlakken zoowel de menschelijke arbeid als de natuurlijke kleur spiegelt. Het is een gevormdheid, die in haar geesteloos geflonker van natuurlijke kleur, natuurlijk is en toch aan het met bepaalde geestelijke bedoeling in het leven geroepen effect doet denken, dat weer niettemin een natuurlijk effect blijft.

Zoo is er een vervloeiende overgang te erkennen van natuurlijkheid tot vergeestelijking, waarbij dan vanzelf een bepaald afgebakende nijverheidskunst niet houdbaar is, afgezien nog van de vraag of er een kunstlooze nijverheid geldigheid heeft[16]. Zulke vragen vervluchtigen ten eenen male bij juist inzicht in den zin van menschelijke *handeling*. Doel en schoonheid zijn in deze groep van kunsten niet te scheiden; in de meer vrije kunsten zal zich het doel *opheffen* tot innerlijke zelfbedoeling des scheppers. In deze ondercategoriën stelt de mensch nog iets buiten zich, dat allereerst nog een doel heeft, (gebruikskunst; bouwkunst ook nog) dan stelt hij iets buiten zich dat geen zakelijk doel meer heeft (schilderkunst b.v.) om ten slotte het geschapene in zichzelf te stellen (gebarenspel; woord). In alle vervloeiing van denkbaarheid zijn keramiek, metaalkunst en weefkunst drie categoriëen van gebruikskunst.

In de keramiek wordt de aarde zelf uit haar onbepaaldheid van vorm tot bepaalden vorm gebracht; is het keramische voorwerp is de natuurlijkheid weinig geforceerd; het blijft homogeen.

Het metaalwerk ontstaat door een geforceerd verschuiven van den stof in zichzelf; de menschelijke handeling komt hier bepaald gesteld tot uiting; het metalen voorwerp wijst heen naar het samenstellen.

Het samenstellen, zonder meer (nog niet het constructief samenstellen) komt uit het weefwerk, waar draden, die op zichzelf het ware nog niet konden zijn voor het betrokken doel, door samenvoeging tot een nieuw geheel worden verwerkt. In tegenstrijdige richtingen doorkruisen elkaar de samenstellende deelen, zonder op elkaar in te grijpen, en zoo in een los en beweeglijk, maar niettemin reeds zeker verband te liggen.

Aan het weefwerk, dat boven de natuurlijkheid uit is[17] heft zich het begrip nijverheidskunst op.

Het meubel is overgangsdenkbaarheid tot het bepaald construeeren van het bouwwerk. Maar het meubel is nog verplaatsbaar; het gaat wel niet meer zóó van hand tot hand als het gebruiksvoorwerp maar het is aan de vastheid en versteendheid van geestelijkheid van het gebouw nog niet toe.

Met het gebruiksvoorwerp kan men bij wijze van spreken nog doen wat men wil, het gebouw laat niets meer met zich doen (dat is de mogelijkheid der vrije hoogheid of hooge vrijheid); de hoogere categoriëen laten zich ook

[1]) Hierin komt het ik dus tot zich self, dat is tot vrijheid. Denkt men de verhouding, kunst, religie, wijsheid, dan ligt daarin weer, dat de kunst in haar geheel, slechts mogelijkheid van vrijheid blijkt.

[13]) Hierbij moet wel bedacht worden, dat met het oog op den omvang van dit opstel, slechts enkele gezichtspunten aangedaan kunnen worden. Ieder der onderdeelen is voor ruime uitwerking vatbaar. Een uitvoerige bespreking der 3 categoriën van de schilderkunst: teekening — gamelschilderkunst — grisaille, waarin in dezelfde verhouding weer ondercategoriëen te denken zijn, blijft daarom al achterwege.

[14]) Het dier, dat nog geen handen heeft, kent de handeling nog niet. Huitelende apen zijn nog niet gymnastiseerende menschen!

[15]) J. W. H. Berden. De Kunstnijverheid. Inleiding: 5. Het stuk linnen, dat ons de wever, de pot, dien de pottenbakker, de stoel, dien de schrijnwerker ons levert voor dagelijksch gebruik *is* een product van nijverheid, waarmee wij ons voor het oogenblik niet verder kunnen inlaten. Wanneer echter diezelfde wever een patroon in zijn doek werkt of er een kleurigen ornamentrand aan maakt, wanneer de potschakker aan de pot een schoonen bouwkunstigen (!) of versierden vorm geeft of daarop schilderwerk aanbrengt, wanneer de schrijnwerker voor zijn stoel zulke kunstvormen (bouwkundige?) kiest en de leuning van snij- of inlegwerk voorziet, dan behooren die voorwerpen tot het gebied der kunstnijverheid. Het werk van den schoenmaker heeft niets met de kunstnijverheid te maken, maar de gebondunde gefigureerde versieringen van pantoffels behooren weer tot het gebied dier kunst. (Laat ons dan toch gauw zulke pantoffeltjes aanschaffen).

[16]) In de natuur wordt niet geweven; spoorwegwissel is niet weefsel in de menschelijke beteekenis.

niet meer beroeren, omdat ze in zelfvergeestelijking en verinnerlijking ontzakelijkt en dus geest zijn.

De mogelijkheid der vrijheid, het bouwwerk, staat nog in het natuurlijke licht. Schijnt in de schildering haar eigen licht, het gebouw hangt af, hangt samen met het zonlicht, en haar verschijning en daarmee haar schoonheid of leelijkheid, is nog betrekkelijk natuurlijke verschijning. Geen licht zonder duisternis, geen duisternis zonder licht in de volledigheid der in kleuren verschijnende werkelijkheid. Natuurlijke schaduwen en kleur zijn belangrijke momenten in het bouwwerk[18].

Een eenzijdigheid is nooit het ware; geen kleur of schaduw verschijnt zonder vorm, en gevormdheid is *het* woord voor de bouwkunst. Aan het leven of verbeelding van het leven komt het in de bouwkunst nog niet toe, daarvoor is zij *vorm*, bepaald geworden, onbepaalden aardschen vorm op de wijze der *mogelijkheid* van de ware menschelijke vrijheid. In de versteendheid wordt de gebondenheid van den naar vrijheid strevenden mensch gevoeld; maar daarmee is de bouwkunst zelve nog niet vrij of vrije kunst. De architect is niet alleen gebonden aan de eischen van het materiaal, maar ook aan eischen van algemeen maatschappelijke wenschelijkheid (de bouwverordening) en bepaald persoonlijk verlangen (den principaal). Het conflict van den architect met die beiden is logisch onvermijdelijk en daarom nooit weg te nemen; de bouwkunst stoot nog dicht aan de maatschappij en zal daarom ten allen tijde maatschappelijke beperkingen meebrengen.[19]

Waar de bouwkunst zich wil vrijmaken, wil ze worden, wat ze niet zijn mag, uiteraard haar categorie.

Overgangsmoment tot de vrijheid, is het monument; dit wordt niet meer bewoond of gebruikt; maar is slechts voor de aanschouwing gesteld, zonder daarom nog het leven te verbeelden.[20]

Ook het eerste moment van beeldhouwkunst, het steenhouwen (profileeringen enz.) vermag zulks nog niet.

De vrijheid van den aesthetischen geest komt eerst uit in het vrije beeld.

Ook de beeldhouwer is gebonden aan zijn materiaal; maar hij kent of erkent niet meer wetten als maatschappelijke middelmatigheidsregels, hij kent slechts de wetten van eigen idiëel wezen.

Het beeld is de versteendheid van de Idee van levende schoonheid tot één veeleenigheidsmoment; waarin dan tevens het begrip actie verklaard is.

De bepaalde actie is in het algemeen niet een moment des levens zonder meer, zooals de fotografie dat geeft, maar veel momenten door den scheppenden geest in één beeld saamgevat. Hier komt reeds, in de natuurlijkheid van de actie zonder meer, uit, dat in het kunstwerk de natuur als zoodanig geldt en niet meer geldt.

Het beeld is niet meer natuur, maar veeleenigheids visie van den mensch op de natuur[21]. Hoeveel te meer zal dat het geval zijn, waar het tot vergeestelijkte uitdrukking komt aan de natuurlijkheid. Gebouw en beeld verhouden zich als schoone doode gevormdheid, en tot beeld geworden levende schoonheid.

De gebeeldhouwde groep maakt het verlangen kenbaar naar ruimer spel der verbeelding; het uitbeelden van een gebeurtenis behoort eigenlijk reeds bij het vrije beeld niet meer[22]. Zoo heeft het relief als overgangsdenkbaarheid zijn redelijke en daarom onvermijdelijke plaats. Het relief is geen toevalligheid. Aan het relief komt iets eigenaardigs uit, n.l. dat het half verbergt en half openbaart, en als het goed is, toch als volledigheid gevoeld wordt.

De verbeelding vult hier aan, wat de natuurlijke verschijning onthoudt. De denkbaarheid van het relief voert over naar het verbeeldingsspel der schilderkunst, waar het materiaal bijna niet meer geldt *als* materiaal; met de ondoorschijnende verf, wordt het transparante van het atmosferische voor de verbeelding gesteld.

Bouwwerk, beeld en schilderij verhouden zich als vorm, beeld en verbeelding.

Maar dan vallen ook aan ieder van die categorieën eigenaardige kenmerken toe.

De vormen voor de scheppingen zijn en blijven afkomstig uit de natuur, die voor ons verschijnt als doode stof, plant, dier en mensch, aan welke laatste geestelijkheid uitkomt. In deze opvolging ligt dus een ontplooiing van de doodheid tot het ware leven.

De doode stof voert in haar aestetische herschepping tot het bedenken van het wiskundig systeem; de doode stof gestyleerd, dat is karaktervol gegeven, wordt doorwoond van een wiskundige gevormdheid.

Maar daarin is dan al dadelijk een eigenaardige tegenstrijdigheid gegeven. Want wiskunde, zuivere wiskunde is een spel van denkbaarheden. Toegepaste wiskunde is niet meer zuivere wiskunde. Aan den getrokken cirkel *verbeelden* wij ons de zuivere geldigheden, die wij aan het zuivere begrip cirkel denken, maar deze realiseeren zich in den getrokken cirkel onzuiver.

Zoodat dus, waar het maar op aan komt, alle verschijningsvorm, zelfs de doode stof, nog iets meer is dan wiskundigheid.

Hoeveel te meer zal dat gelden van het straks te bespreken leven? Het zoeken van wiskundig lijnenspel in natuur en kunstvormen is een arbeid, die slechts één zijde van den vorm beroert; de geheele verschijning blijft meer inhouden. Zoomin als de natuur het Beginsel is, al komt het er in uit, zoodat de natuur nooit in het Beginsel *op* gaat, evenmin is de verschijnende vorm evenvoudig in de wiskundigheid op te lossen, of als wiskundige verhouding te verklaren.

Altijd zal het eigenaardige in het kunstwerk blijven, dat het zijn niet te onthullen en zeker niet te construeeren of te berekenen zijde heeft; allerlei lijnenspel komt aan de schilderij uit en allerlei systeem is te zoeken in het bouwwerk, maar toch gaan schilderij en bouwwerk die wiskundigheid te buiten, en daarom: niet ieder knap systeemontwerper is daarom ook architect of schilder. Zelfs de gevormheid van het gebouw is meer dan systeem en daarin niet te vangen. Niet iedereen kan architect worden; men kan het niet *leeren*!

En nu het leven! Wat is het leven?[23])

[17]) Ook in werking van schaduw en kleur laat zich de driecenheid der Idee gelden.

[18]) De bouwverordening is niet te beschouwen als een hatelijke belemmering, die *moedwillig* den ontwerper opgelegd wordt, al mag ze in haar resultaat vaak een rem blijken; ze heeft haar logische en daarom onafwendbare noodzakelijkheid; evenzeer als het strafrecht in de maatschappij.

[19]) Waarin bij *doordenking* weer de logische verklaring ligt van het feit, dat men in dien zin bij het bouwen van een kerk weer vrijer is dan bij het bouwen van een woonhuis.

[20]) En tegelijk komt hier uit, dat bepaalde kunstregels of recepten niet gelden; ieder ik heeft een eigen vizier, al zal het algemeen menschelijke het verband in alles blijven, maar dat is het begrip van het algemeene in de bijzonderheden, waarmee deze laatste dan echter bijzondere algemeenheden zijn.

[21]) Prachtig is daarom het Egyptische beeld, dat zuiver *verstevende levende* schoonheid is.

[22]) Prof. Bolland, Natuur: 354. Het leven is eenheid van zelfbestendiging en zelfverkeering. Voortbestendiging in stofverkeering. De noembaarheid van het leven is de naembaarheid eener natuurlijkheid, die berekenbare beweeglijkheid en veelerlei bepaaldheid van waarneembaarheid vooronderstelt, om niettemin, of juist daarom, hare onberekenbare inwendigheid en eigene onwaarneembare denkbaarheid van *zelf*bepaling te hebben.

Ook het leven is niet als een eenzijdigheid te beschouwen of in een eenzijdigheid op te lossen, allerminst in wiskundigheid. En dit heeft dan nog slechts betrekking op het natuurlijke leven, hoeveel te meer zal dat gelden van het geestesleven.
De plant is typisch het bewustelooze leven. Het is een levensvorm, die nog aan beweeglijkheid niet toe is; de plant staat geworteld in de aarde; ze leeft niet voor zich, maar voor iets anders, n.l. *dier* en *mensch*, die ze gebruiken.
Het dier is typisch gewaarwordingsleven; het kan zich reeds verplaatsen, maar leeft zelf of zichzelf nog slechts betrekkelijk; de natuur leeft eigenlijk het dier; de natuur in het dier laat het gaan, drijft het aan en beheerscht het. Het dier kent nog geen zelfbeheersching. De mensch is typisch bewust leven. De uitbeelding van den ziels- en geestesbewogen mensch, die in zijn omvattendheid bewust moment van het Eeuwige zelf is, mag den hoogsten en zwaarsten opgaaf heeten voor den kunstenaar
Alle lagere categorieën blijven in de hoogere meedoen;[24]) en ook in de menschuitbeelding is wiskundigheid verondersteld,[25]) maar dat maakt het menschbeeld nog niet tot een proportiestudie zonder meer.
Menschelijkheid is meer dan lichamelijkheid en de menschfiguur verlaagd tot schoonlijnenspel zondermeer, brengt slechts middelmatigheid teweeg.
De ware stylatie is vormschoonheid te *buiten*, om *ze in te houden*. Denkbaarheden, waaraan overdacht kan worden welke eischen te stellen zijn aan de uitbeelding van de idealiteit van menschelijkheid of Godmenschelijkheid in de Christusfiguur, waarvan de wereldomvattende humor of voor het gevoel gestelde wijsheid de vormschoonheid zonder meer *zeker* te buiten gaat.
Het kan nu de vraag worden: „is de decoratieve figuur vlak of niet?" Wat is bouwschilderkunst, wat is bouwbeeldhouwkunst?" Wanneer daarmee een bijzonder soort schilder- of beeldhouwkunst bedoeld wordt, die naast of voor of achter de vrije kunst gaat, dan is het een waanvoorstelling. „Is de menschfiguur ooit vlak te maken?"
In het verbeeldingsspel blijft de natuurlijkheid als moment meedoen en juist de enkele contour verbeeldt, als ze goed is in haar omsluiting, ruimtelijkheid.
De met voor de borst gekruiste armen afgebeelde figuur is niet vlak en dat moet er ook niet in gegeven willen zijn. Natuurlijkheid *vergeestelijken* is niet ze *onnatuurlijk* maken. De ware stylatie is niet ieders werk en het conflict tusschen de zakelijk vormende bouwkunst en de schoonen schijn verbeeldende schilderkunst is logisch en in zooverre onvermijdelijk.
De ware schilderkunst is niet gegeven in de natuur imiteerende en bedriegelijken schijn verwekkende schildering en de ware schilder vervalt niet daarin.[26])
Het ware beeld schaadt een gebouw niet, maar de vrijheid laat zich niet binden; de beeldhouwkunst laat zich niet terugbrengen tot de categorie, waaruit haar denkbaarheid zich ontwikkeld heeft. Zij wordt daarmee zelve tot wat ze niet meer zijn mag, en verhoogt de bouwkunst niet tot wat deze niet worden kan.
Gebouw, beeld en schilderij zullen als betrekkelijke zelfstandigheden moeten samengaan.

[24]) Dat bleek reeds bij de aanrouwing in groote trekken van de Idee.
[25]) Met wiskundigheid is hier niet alleen de passerconstructie bedoeld. De vraag welke vorm hooger is, de bol of het kristal, de cirkel of de cycloïde, zijn niet eenzijdiglijk te beantwoorden. De ware harmonie is die van tegenstrijdigheden; wat te denken van de verkeerde gelijkheid of gelijke verkeerdheid van de symmetrie en wat van de gulden snede?
[26]) Niet de natuurschilder is de ware artist, maar de wezens- of geestesschilder.

Zijn de friezen van Phidias vrij of gebonden? Zijn de Ramses statuen vrij of gebonden? Gebonden vrijheid is geen vrijheid; gebonden beeldhouwwerk is beeldhouwwerk van niets. Het ware beeld is gebonden aan de wetten van het ik van den schepper, die de natuurlijkheid heeft te herscheppen; die ze heeft te geven en te verloochenen in eene, die ze van verkeering van het Beginsel (natuur) boven dat stadium heeft uit te voeren tot inkeering tot het wezen (geest) zoodat ze realisaties van de Wereld-Harmonie kunnen blijken.
Strikt genomen behoort aan het bouwwerk geen beeldhouw- of schilderwerk voor te komen, tenzij ter symbolisseering van de functies in het bouwwerk.
Deze komen alle neer op de in zichzelf strijdige eenheid van steun en last.
De geheele vormgeving van het bouwwerk in de in bepaalde materialen gerealiseerde drie-eenheidsgedachte; die realisatie voert tot wiskundige vormbepaling, die dan echter niet de vlakke wiskundigheid van het planimetrische systeem alleen is, maar evenals het kristal zijn ruimtelijke assensysteem heeft, waarom het in alle doodheid als het ware groeit, zoo groeit het gebouw om het ware ruimtelijke systeem, dat als het ware wezen onzichtbaar zichtbaar de ruimten en vormen door woont. Eenzijdiglijk laat het zich niet neerslaan of vastleggen; in regels of recepten laat het zich niet uitspreken; het heeft de geldigheid van de harmonie van het in ongelijkheid verbandhoudende. Die zelfde tegenstrijdigheid komt hier weer dadelijk uit tusschen dit idiëele en wezenlijke systeem en de bepaalde gebondenheid die het materiaal meebrengt. Of heeft dit geen geldigheid? Een eenzijdigheid is niet het ware. Het materiaal heeft zelfs de stomme eigenzinnigheid van alle doode natuurlijkheid. Zoo zeker als het bepaalde kristal zich hardnekkig altijd weer naar het bepaalde type vormt, zoo hebben de materialen hun onweersprekelijke eischen. Ze te negeeren beteekent de categorie verkrachten, want waar is de grens? Heeft hardsteen niet zijn eigenaardige qualiteiten tegenover hout? En zijn de afmetingen van den baksteen willekeurig of gedacht in bepaald verband?
Waar is de grens van het negeeren van natuurlijke of door menschen gestelde materiaaleisch? Als aesthetisch schrikwekkend voorbeeld gelde het gewelf van de Henry VII Chapel in West Minster Abbey te Londen. En is de Gothische kathedraal nog het ware bouwwerk of reeds opheffingsmoment? Het ware bouwwerk is *verstevende* geestelijkheid; en een eenheid van steun en last, maar niet de eenzijdige overwinning van een dier beide.
De materialen zijn de boeien van den architect, maar omdat de bouwkunst typisch eenheid is van gebondenheid en vrijheid, zijn het materiaal en zijn eischen juist momenten van schoonheid voor den architect. Het materiaal moet juist gelden als materiaal. De gansche opgaaf komt daarop neer. De vrije werking der zwaartekracht en de belemmering, die men die doet ondergaan, te symboliseeren, is het beginsel, dat tot de aesthetische vormgeving voert.
Dat beginsel is in alle Eeuwigheid hetzelfde geweest en het zal het blijven. In dat beginsel schuilt *het* Beginsel der eenheid van tegenstrijdigheden. Dat beginsel, hoe het ook in den loop der eeuwen vertolkt mag geworden zijn in verband met de behoeften van een bepaalden tijd, is ook nog het principe voor onze dagen. Weer op dat beginsel te zoeken, met onze materialen, aangepast aan onze vindingen, in verband met onze geheele cultuur, naar zuivere aesthetische realisatie, zietdaar de opgaaf voor den hedendaagschen kunstenaar.

AFNEMEN.

Een architect volgt 't nieuw systeem
En neemt zijn principaal veel af.
Maar 't heeft een onverwacht gevolg:
Hij moet den Bond uit, tot zijn stral. CANDIDUS.

BAKSTEENCONSTRUCTIES.

Het ambacht van den metselaar, dat eens zoo hoog stond, is gedurende de negentiende eeuw in een betreurenswaardig verval geraakt. En, terwijl men veel gedaan heeft, om de andere vakken weder op wat hooger peil te brengen, is het ambacht van den metselaar veelal het stiefkind gebleven.
Voor schoolonderwijs is het metselen weinig geschikt. Gelukkig de metselaar, die een goeden meester in de practijk kon vinden. Maar, helaas, de architecten van tegenwoordig hebben weinig belangstelling voor het metselen. En dit heeft tot gevolg, dat er maar weinig metselaars meer zijn, die zich inderdaad meester mogen noemen.
Daarom juich ik het zeer toe, dat de heer C. Visser, Adjunct-Inspecteur bij het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam bij den uitgever A. E. Kluwer te Deventer een werkje heeft doen verschijnen, dat hij „Baksteenconstructies" noemt, en dat hij bedoelt als „leerboek voor het samenstellen der in den gewonen huisbouw voorkomende verbanden en constructies in gebakken steen".
Het zou mij zelfs niet verwonderen, wanneer menigeen, die bezig is met monumentale werken, er nog heel wat uit kon leeren.
Reeds in het voorwoord staat de heer Visser den spijker op zijn kop als hij zegt: „De baksteenfabrikanten legden zich op het volmaken van hun producten toe: vlakker, kantiger en kleuriger werd hun fabrikaat. Het gelukte hen, den baksteen weder de waardeering te doen vinden, die hij eeuwen had genoten. Thans evenwel begeert de moderne architect geen zuiver vlakke steenen, geen kantige steenen en verkiest hij miskleurige boven kleurige steenen: de handvormsteen, bij voorkeur met de kenmerken eener primitieve wijze van vervaardigen, wordt het meest gezocht. Of dit zoo blijven zal betwijfelen wij. De bouwkunst toch moet, in de eerste plaats, zich aansluiten bij de techniek, die bij het vervaardigen der bouwstoffen wordt toegepast. Doet zij dit in eenig onderdeel niet, dan kan zij voor de door haar ingeslagen richting geen toekomst verwachten".
Wat hier omtrent het „antiquarisme" gezegd wordt, verdient, dat onze architecten het ten ernstigste overwegen.
Doch de heer Visser zegt meer behartigenswaardigs. Wel geeft hij geen bepaalde handleiding voor het metselen, maar in zijn „A B C-Lijst van uitdrukkingen en woorden voor het metselvak" komt menige nuttige wenk voor. Ik noem slechts: „*Vol en zat* metselen noemt men het zoodanig metselen, dat de steen geheel in de specie ligt en er absoluut geen holligheden tusschen de steenen voorkomen. Vol en zat werken is een eerste eisch voor goed metselwerk".
Deze woorden, met groote letters gedrukt, behoorden op ieder bureau, in iedere keet op een zeer in het oog vallende plaats aan een muur bij wijze van „huiszegen" te worden aangeplakt. Want verreweg de meeste klachten, waartoe het metselwerk van onzen tijd aanleiding geeft, vinden haar oorzaak in het niet vol en zat metselen. Ik neem iets anders. „Het strakste werk verkrijgt men, door op *veêren* te metselen. Deze veêren, houten latjes ter dikte van een voeg, worden aan den voorkant van de voorgaande laag gelegd, eer de volgende wordt aangebracht. Niet alleen verkrijgt men dan een overal even *dikke*, maar ook een overal even *diepe* lintvoeg. Verdiept voegwerk geldt voor sterk werk."
Toen ik het Stedelijk Museum te Amsterdam bouwde, heb ik dit metselen op veêren — waar de aannemers nogal bezwaren tegen hadden — voorgeschreven. En er is nog nergens een voeg uitgevallen, zelfs niet aan die gevels, welke zeer aan den regen zijn blootgesteld.
Uit het boekje blijkt overal, dat hier een man der practijk aan het woord is. De platen, waarop alles aanschouwelijk is voorgesteld, zijn de hoofdzaak voor den schrijver, die geen anderen tekst heeft gegeven, dan tot toelichting dier platen noodig was. Men kan die platen uitslaan en ziet ze dan tegelijk met den tekst, die er bij behoort.
Men mag het den schrijver niet kwalijk nemen, dat hij zich aan de practijk, die thans gevolgd wordt, ook daar gehouden heeft, waar die practijk overigens tot bedenkingen aanleidingen geeft. Ik wijs, als voorbeelden, op de figuren 22 en 23 van Plaat I, welke twee halfsteensmuren met een spouw daartusschen voorstellen. Bij het behandelen dezer constructie, in den speculatiebouw opgekomen en, helaas, door vele architecten, die landhuizen bouwen, overgenomen, zou echter een woord van critiek gewenscht zijn geweest. Immers een samenstelling als deze, waar ijzertjes de op zich zelf zeer onstabiele muren bijeen moeten houden, waar het water door den buitensten halfsteensmuur in de spouw komt, waar de kozijnen geen behoorlijke verankering in de muren kunnen krijgen, is een der treurigste „vindingen" van de hedendaagsche metselaarskunst.
Ook wat in de figuren 26 en 27 van Plaat I te aanschouwen gegeven wordt, waar achter een steensmuur een spouw en dan een spouwmuur van een kwart steen dikte werd geteekend, zou een metselaar uit den goeden tijd de haren te berge doen rijzen. Deze „vinding" van zijn nazaten ziende, zou hij vragen, waarom men niet liever de spouw heeft laten vervallen, en harde steenen als klampen tegen den muur heeft gemetseld.
De figuren 12 en 12a van Plaat XII geven een strek boven een kozijn weder, waarvan alle voegen loodrecht staan, zoodat die strek, voor zoover de specie hem niet houdt, op het kozijn moet steunen. Deze, zeer onlogische, constructie, is almede een „vinding" van onzen tijd. De schrijver past haar toe boven een smal kozijntje en geeft aan zijn strek slechts een drieklezoor als hoogte. Zoo kan de constructie er nog mede door. Een woord van waarschuwing om zulke inconstructieve strekken niet boven breede openingen aan te brengen, ware echter gewenscht geweest.
Toch is het te begrijpen, dat de heer Visser dit woord achterwege liet. Immers zijn doel was geen ander, dan om den metselaars te leeren maken, wat de architecten tegenwoordig van hen verlangen. En van hem mocht niet worden verwacht, dat hij dien architecten de les zou lezen.
Het ambacht heeft allen invloed op de bouwkunst verloren. Dat was anders in den tijd der gilden, toen de architecten alleen teekeningen gaven, die door de meesters der gilden naar de regelen der kunst werden uitgevoerd. Nu vraagt de architect niet meer naar de regelen der ambachtskunst, hij verlangt van de ambachtslieden, dat zij al de vreemde bokkensprongen zullen maken, die hij, aan zijn teekenbord, in zijn kunstenaarsbrein heeft uitgedacht. En in den eersten tijd zal daarin nog wel geen verandering komen.

Het is te hopen, dat het boekje van den heer Visser door velen gelezen mogen worden, niet slechts door „studeerenden voor een van de lagere Bouw of Waterbouwkundige Examens, Leerlingen van Vakscholen, enz." waarvoor de schrijver het in de eerste plaats bestemd heeft, maar ook door allen, die meenen, dat de bouwkunst niet alleen in de teekenkamer, doch ook in de werkelijkheid moet worden beoefend.

John Ruskin zag eens een metselaar aan den arbeid, die zijn werk met de grootste zorgvuldigheid verrichtte. Die metselaar bleek geheel ongeletterd te zijn, want hij kon lezen noch schrijven. Maar een teekening begreep hij volkomen. Ruskin viel dien man om den hals, en prees hem gelukkig, omdat hij al zijn tijd gebruikt had om zijn vak in de volmaaktheid te leeren.

Voor zulke ongeletterden heeft het boekje van den heer Visser natuurlijk niet de waarde, welke het bezit voor hen, die niet slechts de teekeningen, maar ook den tekst verstaan. Doch ook een geletterd ambachtsman kan een voortreffelijk werkman worden. En het is te hopen, dat het getal dier voortreffelijken door den arbeid, die de schrijver verrichtte, zal toenemen.

Zal dit evenwel kunnen geschieden, dan moeten ook onze architecten in het metselaarsvak belang gaan stellen, de goede regelen daarvan in zich opnemen, en van den metselaar voortaan niets meer verlangen, wat met die regelen strijdt. A. W. W.

RAPPORT DER JURY INZAKE DE PRIJSVRAAG VOOR EEN MONUMENT VOOR WIJLEN JOZEF ISRAËLS TE GRONINGEN.

Nog vóór de Jury haar taak kon aanvaarden, ontviel haar een harer leden door den dood, met name Prof. B. van Hove. De overgeblevenen leden hebben zich toen met goedvinden der deelnemers geassumeerd Prof. Dr. A. J. der Kinderen, die deze benoeming zich heeft laten welgevallen.

In verband met deze reconstructie der Jury, den drukken werkkring harer leden, alsmede de langdurige ongesteldheid van een hunner, heeft het lang geduurd voor de Jury gelegenheid voor een samenkomst heeft kunnen vinden.

Deze heeft eindelijk op 2 Februari LL. plaats gehad.

Twee ontwerpen waren ingezonden, één (I) onder het motto „Langs moeders graf", het andere (II) onder het motto „Vereering."

De eerste vraag, die de Jury zich zelf heeft voorgelegd was, of beide inzendingen voldeden aan de eischen van het Programma. Bij één daarvan was aanleiding tot eenigen twijfel, aangezien het model in een anderen schaal was uitgevoerd dan voorgeschreven. Daar echter uit de daarover gevoerde correspondentie bleek, dat deze voorwaarde niet absoluut bindend kon geacht worden en de afwijking ook geen bezwaren in de beoordeeling opleverde, werd aangenomen dat in deze geen ongeoorloofde afwijking van het programma gezien kon worden.

Hierop volgde een gedachtenwisseling omtrent den artistieken indruk der beide ontwerpen.

De vlotte opzet, die zeker in de open lucht niet zonder effect zal blijven, werd in I zeer gewaardeerd, terwijl in II de zorgzame hand en het gebonden ensemble werden geprezen.

Zal echter in I het overbrengen der pittoreske groep in zuiver plastische vormen moeilijkheden brengen, die in het ontwerp nog niet zijn overwonnen, de sterk en menigmaal met smaak en gevoel gestiliseerde vormen bij II konden, hoe verdienstelijk ook, niet geheel voldoen. Temeer moest dit het geval zijn, waar de te huldigen persoonlijkheid de gedachten wekte aan een zeer eigenaardig meesterschap, zoowel in schoonen opbouw, als in natuurlijke, ontbevangen bewerking.

Vervolgens werd meer bijzonder overwogen of voldaan was aan den nadrukkelijken eisch van het Programma:

„Het monument moet een passende hulde aan den grooten schilder zijn, dat de herinnering aan hem op *karaktervolle wijze* zal doen voortleven."

Wat I betreft, werd algemeen ingezien, dat dit monument, door de groep der schilderij „Langs moeders graf" in beeld weer te geven, ook door het daaronder geplaatste portretrelief, inderdaad de herinnering aan Josef Israëls wakker zal houden, en wel aan hem als de schilder met het teere gemoed en met zijn liefde voor het volksleven.

De schilderij is wel is waar niet uit den besten tijd van den schilder, maar het is uit zijn jeugd, en juist deze limiet hem aan Groningen. Ook is het een groep, die reeds in het schilderij iets plastisch heeft en daarom voor het beoogde doel met kans op succes gebruikt kan worden.

Wat een zorgzame uitvoering betreft, die zeer zeker ook aan de achterzijde van de groep meer recht zal doen wedervaren, heeft de commissie, door den vervaardiger uit te noodigen reeds vooraf te kennen gegeven, vertrouwen te hebben in de toewijding van den kunstenaar. Hij zal den plicht hebben, de gevaren van het „populaire", die hier wellicht aanwezig zijn, zooveel mogelijk te ontgaan.

De eisch van het Programma komt naar het oordeel der Jury minder tot zijn recht in het ontwerp II, dat, blijkens het motto, „Vereering" zou beoogen uit te drukken. Zeker is in het expressieve figuurtje naar het hoogere gevoel gezocht: het moge worden aangenomen, dat hier inderdaad „Vereering" geheel tot uitdrukking is gekomen, niet mogelijk schijnt het echter er een bepaalde vereering voor Josef Israëls in te zien. Zonder het lezen van den naam op het voetstuk zou het een bezwaar geacht mogen worden te raden, wien of wat deze vereering eigenlijk gelden moet, niettegenstaande de aangebrachte St. Lucas teekenen.

Wel onderscheidt zich het ontwerp, zooals reeds gezegd werd, door een groote zorgzaamheid om wat goeds te scheppen. Maar als volksmonument zal het onwillekeurig aanleiding geven tot verschillende vragen:

Welk verband heeft deze in hoofdzaak naakte vrouw met de schilderkunst? Is het logisch deze als eenig kleedingstuk een mantel om te werpen? Is in de houding met den sterk vooruit getrokken hals geen overdrijving, waardoor de grens van het verbeelde overschreden wordt? Is er geen tegenstrijdigheid in de eenigszins zwevende houding der bij uit met de meer steunende vorm, waarin de mantel achter haar is uitgespreid?

Teneinde over de vraag te kunnen oordeelen of het monument zou voldoen op de daarvoor bestemde plaats heeft de Jury van de door een der leden geboden gelegenheid gebruik gemaakt om de silhouetten der ontwerpen op ware grootte in hout uitgesaagd, alsdaar te aanschouwen en te vergelijken. Daarbij werd de indruk verkregen, dat het ontwerp I zich wel bij de situatie zou aanpassen; er ontstond twijfel of dit het geval zou zijn met ontwerp II, dat belooning kleiner is. Met het bovenstaande is getracht in het algemeen weer te geven wat de indrukken zijn, door de Jury van de ontwerpen verkregen.

Daarbij kan verklaard worden, dat hoewel onderling geen groote afwijking bestond tusschen de opvattingen der leden, toch eenige meerdere of mindere appreciatie van de beteekenis der opgemerkte bijzonderheden zich voordeed en deze zich ook heeft geopenbaard bij het nemen der conclusie.

Na uitvoerige gedachtenwisseling kwam de Jury echter met groote meerderheid tot het besluit:

dat van de beide ingezonden ontwerpen dat onder het motto „Langs moeders graf" de voorkeur verdiende, als het meest beantwoordende aan den door het Programma gestelden eisch, zoodat dit ontwerp tot uitvoering wordt aangewezen.

Bij de opening van het naambriefje bleek de inzender van het ontwerp te zijn de heer A. Hesselink, beeldhouwer te Amsterdam.

De Jury voornoemd,
(get.) J. A. Mulock Houwer,
D. de Vries Lzn.
A. J. der Kinderen.
T. F. Beukema.
A. W. M. Ode.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Over het schoone in: Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst. — Afnemen. — Baksteenconstructies. — Juryrapport inzake Prijsvraag monument van wijlen Jozef Israëls te Groningen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent. Idem met bijlagen 30 cent. -.-

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor buitenleden ƒ 10.—, voor kunstlievende leden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -.-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. Staal Jr., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

VERKEERSWEGEN. DE VIJZELSTRAAT. *)

Het vraagstuk van de verbetering der verkeerswegen ter verbinding van de oude stad met de uitbreiding daarbuiten, is reeds van ouden datum. In een in 1872 van de hand van den architect A. L. van Gendt verschenen brochure over de verbetering der wegen van en naar het Centraal Spoorwegstation toch lezen wij: „De overtuiging dat de wegen in Amsterdam voor een groot deel onvoldoende zijn voor het steeds toenemend verkeer, is genoeg gevestigd om een woord aan die zaak gewijd, te rechtvaardigen." En dit werd gezegd in een tijd toen het rijverkeer maar heel gering was, geen tramrail zich in de straat bevond, de bevolking nog lang niet de helft telde van nu, Amsterdam geen wereldstad allures had aangenomen. Drie en veertig jaar geleden dus werd gedacht en geschreven over het verkeersvraagstuk, dat nu nog urgent is, nu meer dan ooit.

Bij al die beschouwingen werd toen en later als punt van uitgang genomen de lijn Station-Damrak-Dam, in verband ook met het beursvraagstuk, en de oplossing der kwestie ging over de voortzetting van die lijn, al of niet met vertakkingen, tot aan het meest geschikte punt buiten de oude stad, in het nieuwe stadsdeel.

In 1892 gaven de heeren De Flines en Von Glahn, twee Amsterdammers die hart hadden voor het welzijn en het aanzien hunner stad, een brochure in 't licht, getiteld: „De Amsterdamsche Boulevards", waarvan het hoofddoel was het bepleiten van een ontwerp-hoofdverkeersweg: Station-Dam-Rokin-doorbraak Kalverstraat, Singel, Heerengracht-verbreede Spiegelstraat-Museumterrein. De brochure behandelde voorts de noodzakelijkheid van een betere verbinding in zuid-westelijke richting, een vraagstuk dat, hoewel sedert de Raadhuisstraat-doorbraak groote verbetering bracht, nog steeds op volledige oplossing wacht; terwijl tevens betoogd werd hoe noodig het was in oostelijke richting een ruimere verbinding tot stand te brengen; naar zich laat aanzien zal van deze verbinding de eerste jaren wel niets komen.

Na dien tijd hielden meerdere vraagstukken van stadsaanleg de belangstelling gaande; men denke o. a., aan de demping N. Z. Voorburgwal-Spui, de Dambebouwing, enz.; vooral deze laatste heeft in dat opzicht niet te klagen gehad. De nieuwe Dam is nu in wording, en de discussies daarover zijn gesloten. De zoo druk besproken en beschreven demping van het Rokin is feitelijk ook al geen kwestie meer; binnen niet te langen tijd zal die, althans voor het gedeelte Dam-Spui wel een feit geworden zijn, mogelijk met verbreeding van den verkeersweg voor het verdere gedeelte tot aan het Sophiaplein; tegen algeheele demping, schijnen uit oogpunt van waterverversching en van scheepvaart, bezwaren te bestaan.

De algemeene belangstelling voor het vraagstuk der verkeerswegen brandde eerst goed los toen in 1913 B. en W. kwamen met de bekende voordracht betreffende den aanleg van een nieuwen verkeersweg van het Spui naar de Nassaukade, ter ontlasting van de Leidschestraat, en ter verkrijging van eene verbinding van de oude stad met de buiten de Singelgracht gelegen wijken. De instemming met deze voordracht was maar zeer matig; de irrationeele en onaesthetische doorbraak Heeren-, Keizers- en Prinsengrachten, werd ernstig bestreden, en de demping van de Leidschegracht hevig afgekeurd, terwijl uit verkeersoogpunt bezien, het ontwerp, over 't algemeen, geen genade vinden kon. We behoeven echter hier er niet veel meer van te zeggen: de voordracht is ten stadhuize opgeborgen, laat ons hopen .... begraven!

Maar ook bij deze kwestie kwam wederom het vraagstuk der verbindingswegen vanuit den kern der oude stad met de nieuwe wijken daarbuiten, ook in verband met het uitbreidingsplan-Berlage, met kracht naar voren. Dringend werd de behoefte gevoeld aan een meer stelselmatig werken in deze richting; het plan der stad met hare uitbreidingen diende in zijn geheel te worden bestudeerd, omdat duidelijk werd dat het aanleggen van één verbindingsweg voor de verre toekomst niet als afdoende kon worden beschouwd. In deze richting werd

*) Inleiding tot de vraag: „Op welke wijze kan het Genootschap medewerken tot het verkrijgen van een aesthetische bebouwing der bouwblokken, vrijkomende door de verbreeding der Vijzelstraat; behandeld in de Genootschapsvergadering van 17 Maart.

door den B. N. A. geageerd door het zenden van een adres aan het Gemeentebestuur, houdende o. m. het verzoek het daarheen te leiden dat worde vastgesteld een *algemeen plan* van verbetering der verkeerswegen, verbindende de oude stad met de buiten de Singelgracht gelegen wijken.

Intusschen was het denkbeeld der verbreeding van de Vijzelstraat in ernstige studie genomen. Ook hierbij is men blijkbaar niet over één nacht ijs gegaan; negen jaar geleden toch was die zaak ten stadhuize reeds in bewerking, en is sedert op het program gebleven met het vooruitzicht dat zij tot een goed einde zal worden gebracht. Want hoewel met het sloopwerk nog geen begin is gemaakt, is de behandeling in zulk een vergevorderd stadium gekomen dat het begin van uitvoering van dit inderdaad grootsch werk, dat een doeltreffende verkeersverbetering brengen gaat, binnenkort kan worden tegemoet gezien. Zonder twijfel zal dit dan het belangrijkste werk zijn dat tot verbetering der verkeerswegen tot dusver door de Gemeente werd ter hand genomen, en dat ten volle aller belangstelling verdient.

De straat nu breed 9.50 à 10 M., het eerste gedeelte bij het Sophiaplein niet meer dan 7 M., zal door amoveeren van de huizenrij aan de westzijde een breedte verkrijgen van 22 M.; in verband hiermede moet de verbreeding der bruggen worden ter hand genomen, en zal de demping van de Vijzelgracht volgen. In de straten zullen bouwblokken ter beschikking komen varieerend in lengte van 60, 75, 102, 75 en 60 M.

Wat nu zal moeten worden gedaan om tot eene *aesthetische bebouwing* van die bouwblokken te komen?

Bij eenig overwegen van deze vraag komt men al spoedig tot de overtuiging dat er groot gevaar voor de gewenschte oplossing dreigt, indien zonder meer de terreinen *voor geheel willekeurige bebouwing* bij stukjes en beetjes aan een ieder die zich daarvoor aanmeldt, zullen worden uitgegeven. Het kan niet uitblijven of er zullen voor deze bebouwing speciale voorschriften moeten worden gemaakt o. m. ten aanzien van eene goede aansluiting der straathoeken met de grachten-bebouwing, van een zekere regelmaat in de hoogtebebouwing, van een harmonische kleurverdeeling, van eene beperking in uithangborden of andere reclames, alles ter bereiking van de gewenschte eenheid in de groote massa, die aan het geheel een monumentaal aanzien geven moet.

De mogelijkheid dit te bereiken door het stuksgewijze uitgeven van terreinen aan verschillende, niet met elkander samenwerkende belanghebbenden, *is vrij zeker uitgesloten*. Wil men de zoo noodige eenheid bereiken, dan zal de bebouwing der straat in haar geheel, of beter nog bloksgewijs in één hand moeten blijven, waarbij dan gelden de speciale bepalingen waarop hiervoren is gedoeld. Geen *gemeentelijke* bouwkunst echter; vooral niet! De uitwerking van het vraagstuk blijve in handen van den particulieren architect.

Dus geen onregelmatige, partieele bebouwing, maar massabebouwing.

Hiervoor is in den Gemeenteraad door den heer Gulden reeds warm gepleit bij de behandeling van de voordracht tot verbreeding van den toegang tot de Vijzelstraat; in tegenstelling met den heer Posthumus Meijes die van oordeel was dat men de wijze van bebouwing van de Vijzelstraten aan particulieren moet overlaten.

Voorbeelden van massa-bebouwing zijn in het buitenland, vooral in de Engelsche en de Duitsche steden, in groot aantal aan te wijzen. Onze stad echter heeft daarvan nog weinig te doen gehad. Een gelukkig voorbeeld uit vroeger dagen, voor dien tijd zeker zeer belangrijk, is de aanleg der omgeving van het Paleis voor Volksvlijt. Wanneer men zich den oorspronkelijken toestand denkt van den paleistuin, zich uitstrekkend tot den waterkant, nog geheel vrij, zonder de bebouwing van galerij met aansluitende huizen, en aan weerszijden de als één geheel behandelde afsluitende bouwblokken van Oost- en Westeinde met hunne eenvoudige, rustige gevels van goede verhouding, dan is daar, door het niet als twee afzonderlijkheden beschouwen van bouwwerk en omgeving, een harmonisch geheel ontstaan, dat, jammer genoeg, niet langer dan vijftien jaren ongeveer in stand is kunnen blijven. Hier zij opgemerkt hoe noodzakelijk het is bij soortgelijke, als een geheel behandelde bebouwing eener straat, bindende voorschriften te maken: korten tijd geleden toch is men ertoe gekomen een der huizen van het Westeinde met een verdieping te verhoogen, waardoor de oorspronkelijke rust en eenheid in het huizenblok op ergerlijke wijze is verstoord.

Er is als argument tegen massabebouwing door den heer Posthumus Meijes in den Raad aangevoerd dat een vreemde indruk zal verkregen worden, wanneer aan één zijde der straat het denkbeeld „massabebouwing" wordt uitgevoerd, en men daartegenover stelt de oude huizen en pittoreske geveltjes (?) aan den anderen kant der straat.

Dit argument mag m. i. niet gelden om de uitvoering van het denkbeeld te bestrijden. Wat aan de nieuwe zijde der straat mogelijk is, zal aan de andere zijde der straat, hoewel die als *bezitting* niet in gelijke condities verkeeren, na verloop van tijd even goed uitvoerbaar blijken. De bepalingen toch voor de *nieuwe* bouwblokken moeten ook kunnen rusten op de *overzijde*, zoodat bij de eerste verbouwing van een huis aan deze zijde reeds dadelijk de grondslag gelegd wordt voor eene bebouwing die, na voltooiing harmonieeren zal met die der tegenover gelegen straatzijde. Het is een kwestie van tijd, doch men mag verwachten dat, nu het aanzien der straat aanmerkelijk wordt verbeterd, en de waarde der bestaan blijvende huizenrij belangrijk stijgen zal, de behoefte aan modern ingerichte winkelhuizen zich ook aan die straatzijde zal doen gevoelen, waardoor verbouwing op groote schaal binnen afzienbaren tijd is te verwachten.

Maar al zou deze metamorfoze vijf-en-twintig jaren of langer duren, het blijft de voorkeur verdienen nu reeds de grondslagen voor de goede bebouwing te leggen, boven het in uitzicht hebben van eene aan het toeval overgelaten bouwerij, die ten aanzien van de aesthetische oplossing van het vraagstuk, *weinig of niets belooft*.

Ook het plan van aanleg en bebouwing der te dempen Vijzelgracht, met aansluiting Weteringschans, is mede een aantrekkelijk onderwerp om in studie genomen te worden.

Ten slotte zij gewezen op de wenschelijkheid om het vraagstuk van de overbrugging der grachten, als één met de Vijzelstraatbebouwing, aan eene nadere beschouwing te onderwerpen.

Zonder twijfel zullen aan de eventueele uitvoering van de hier ontwikkelde denkbeelden moeilijkheden van allerlei aard zijn te overwinnen; het *doel* echter is de moeite ten volle waard, en stelt de mogelijkheid in uitzicht dat Amsterdam zich een grootsch opgezetten verkeersweg schept, die als model zal kunnen gelden voor verkeersverbetering in oude steden.

PAUL J. DE JONGH.

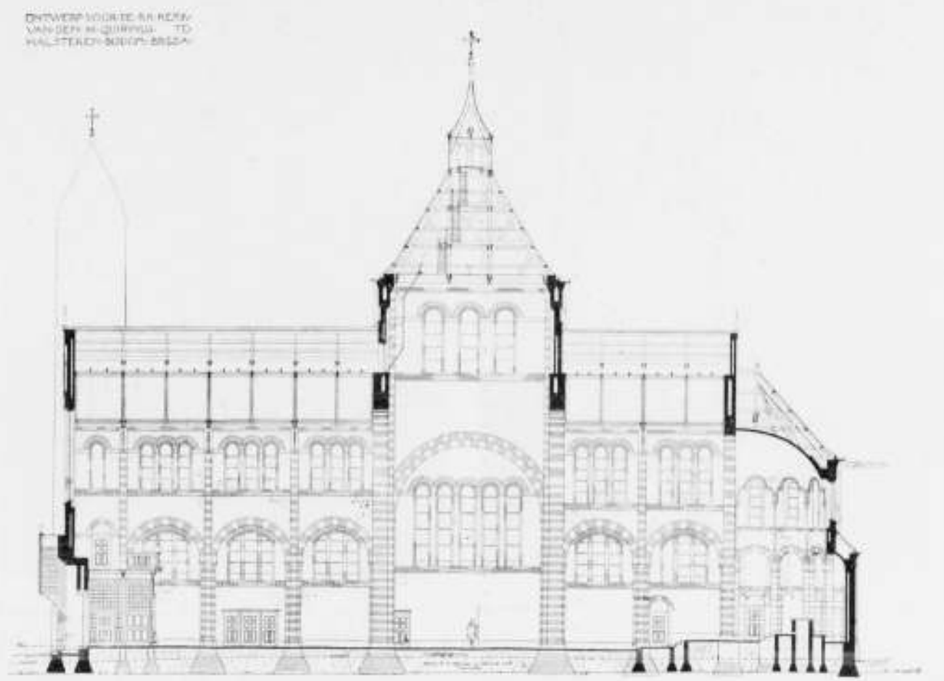

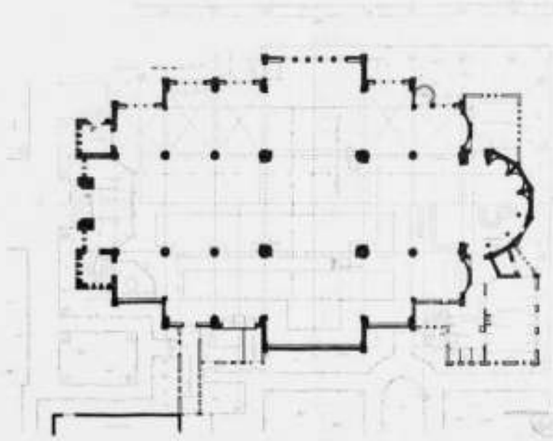

Plan van de Kerk te Halsteren. Arch. Jos. TH. J. CUYPERS, B. N. A.

Kerk te Halsteren.

Arch. Jos. Th. J. Cuypers, B. N. A.

ST. QUIRINUSKERK TE HALSTEREN.

Als parochiekerk is een korte breede vorm gekozen, als van de St. Laurentiuskerk te Ginneken. Naast het veelhoekige koor sluiten twee vlakke, nisvormig gesloten kapellen aan, terwijl de overgang naar de grootere breedte van de beide kruisarmen door een kleine nis wordt afgesloten.
Ook westelijk van den transept zijn de zijbeuken eerst breeder aangelegd, en daarna weer smaller, in verband met de behoefte om de menigte als een afgerond geheel te kunnen plaatsen.
Het hooge licht in den vierhoekigen koepeltoren op het midden van het kruis onderbreekt de gewelfvormige houten zoldering van middenschip en de lagere kruisarmen.

Dit „drietorenstelsel" was hier aangewezen ten einde een goede tegenstelling te vormen met de omtreklijnen van de oude kerk, uit XVe Eeuw (bekend o.a. door de teekening van v. d. Kloot Meijburg), die met haar enkelen Westtoren zoo mooi in 't landschap aansluit, en ook om die reden verdient bewaard te blijven. De reizigers op de spoorlijn Roosendaal—Bergen op Zoom kunnen zich op dien grooten afstand reeds rekenschap geven hoezeer het gewenscht is, den indruk van nieuwe bouwwerken te ontwerpen in harmonie met het landschap der omgeving, waarin de oude kerkjes in den regel zulk een groote rol spelen. Ongeveer gelijksoortige grootheden zouden elkander een slechte concurrentie aandoen.
De kerk van Halsteren bij Bergen op Zoom is uitwendig betrekkelijk laag gehouden, in aansluiting met de omliggende woningen. Inwendig is hoogte gewonnen door het matig beschilderde gewelf in de kap op te voeren, en dan nog deze kap niet spits, maar met beiderzijds gebroken helling te maken.

Niet alleen de vorm, ook de kleur moet bij de landelijke omgeving aansluiten. Kerk en pastorie zijn gebouwd met de sterk roode kleine baksteensoort, die in 't Markizaat van Breda zoo algemeen voorkomt. Door witte vakken tusschen de vensters en de daken en door wit geschilderd houtwerk aan de pastorie, wordt dit schelle rood gebroken.
Het houtwerk van de plattelandswoningen in Westelijk Noord-Brabant is meest lichtgroen en wit geverfd. Dit voorbeeld is hier gevolgd.
Het rood pannendak der pastorie bevordert de gemoedelijke overeenstemming dezer priesterwoning met de aansluitende reeks landhuisjes langs den straatweg.
De toon van het inwendige werd gezocht in een warme gamma, door gedempt egaal roode vloertegels, het gedonkerde eikenhout van banken, die in kleur en zolderbeschieting aansluiten bij de oude orgeltribune uit 1619, nu tot tochtportaal uitgetimmerd, en de (renaissancisseerende) biechtstoelen van voor een eeuw geleden. Zoo werd hier getracht oud en nieuw, nijverheid en natuur op historischen grond te doen samengaan.
Inwendig is ook de Brabantsche landelijke baksteen aan het woord voor alle pijlers en bogen in afwisselende lagen licht rood en geel; weder onderbroken door breede witte banden pleisterwerk. De vlakke muren en nissen zijn met kalkspecie gansch beraapt om te worden beschilderd.
De vensters hebben broeiglas in lood, waartusschen enkele lijnen met kathedraalglas de ruimte-afsluiting aangeven en den effen lichtgroenen toon breken; de vensters in den middentoren hebben iets krachtiger groen en geel.
De altaren staan in nissen, die minstens over de hoogte dezer meubels gesloten zijn, en voor beschildering zijn aangewezen.
De bouw van kerk en pastorie werd uitgevoerd door den aannemer Bakkeren te 's-Prinsenhage in 1911—12 voor de som van 104.100 gulden.

Joseph Th. J. Cuypers, B. N. A.

Amsterdam, Maart 1915.

CONFERENTIE OVER DEN WEDEROPBOUW VAN BELGIË, TE LONDEN. (Vervolg).

Zoowel uit de vooraf rondgedeelde rapporten als uit de verdere gedachtenwisseling, gedurende de bezoeken aan Letchworth en Hampstead kwamen enkele grondbegrippen op den voorgrond, die niet van zuiver technischen aard zijn, maar evenwel het vraagstuk van stedenbouw- en landelijken aanleg in den grond beheerschen. Al bestond nu het gezelschap voor negentiende uit bouwkundigen, toch was 't noodig deze sociaal-economische begrippen met aandacht onder de oogen te zien. In verband daarmede mocht een aanwezig Senaatslid bij den aanvang zeggen: „Wij verheugen ons hier in de aanwezigheid van veel bouwmeesters, wier goeden wil wel niet te betwijfelen valt; maar van nog veel grooter belang zoude het zijn als even zooveel gemeenteraadsleden hier tegenwoordig waren, om te hooren spreken over onderwerpen, waarvan de meesten nog weinig begrip bezitten".
Zoo werd herhaaldelijk ter sprake gebracht die in België zeer sterk ontwikkelde geest, van persoonlijke onafhankelijkheid, die zich zoude uiten ook in eene bouwwijze, waarbij elk huis zich liefst zoo veel mogelijk van de naburigen moet onderscheiden! Eigenaardig werd dit door een spreker gekenschetst op ironische wijze: „wij vreezen maar al te zeer, dat het publiek zou veronderstellen, dat wij de huurder van onzen buurman zijn".
In Hampstead en zoovele andere heerlijke tuinwijken zijn alle bewoners arbeiders of rijkeren, toch elkanders huurders!
Op welsprekende wijze werd na den lunch, te Hampstead door den heer Vivian de geest nader uiteengezet, waarmede de pioniers der tuinsteden (als de meest ideale woningverbetering) bezield zijn, en waardoor zij reeds zulke belangrijke gevolgen hebben bereikt; hij zeide o. m. 't volgende:
Het woord: „individualisme" wordt zeer veel misbruikt. Als wij bedenken dat de bescherming daardoor zich uit, dat wij een deel van ons individualisme opofferen, om daardoor anderen in de gelegenheid te stellen goede dingen te doen of te genieten, dan moet zeker worden toegegeven, dat de maatschappelijke toestanden in kleine landen ook nog veel zouden te verbeteren zijn, als de eenling uit een hooger begrip van samenhoorigheid, zijn eigen inzichten meer in overeenstemming wilde brengen met de belangen der gemeenschap. De Heer Vivian gaf in eene verdere uiteenzetting van dit gemeenschapsgevoel aan, hoe de rampen van den tegenwoordigen wereldkrijg ook te wijten zijn aan de afwezigheid van het gemeenschapsgevoel onder de naties. Hij hield zich overtuigd, dat als evenals de eenlingen wilden samenwerken om allen in gezonde woningtoestanden te brengen, het productievermogen aanmerkelijk zoude toenemen zonder ons te drukken; en evenzoo de volkeren wilden begrijpen, dat zij elk eene andere bijzondere taak te vervullen hebben, waardoor zij met elkander in evenwicht kunnen komen, alsdan zulken reuzenstrijd, die toch wel allereerst om economische belangen gevoerd wordt, bepaald zou kunnen worden vermeden. Deze oorlog, waarin de Belgen voor een zuiver beginsel gestreden hebben, moet er veel toe bijdragen om aan de groote schare te doen begrijpen, dat niet allereerst moet worden gezocht naar 't bezit van stoffelijk goed. Integendeel, dat een hoog geestelijk inzicht, — dat moreele begrippen omtrent onze onderlinge verhoudingen — in tegenstelling met de rampen van den oorlog — de vrede en het algemeen welzijn slechts zal kunnen bevorderen.
Nu van de theorie der beperking van het individu ten algemeenen nutte overgaande op enkele praktische punten, zij er aan herinnerd, dat wij Nederlanders in de Woningwet sedert 13 jaar de praktische toepassing zien, binnen beperkte grenzen, van den voorsprong, die het algemeen belang op verschillende wijze kan doen gelden over de vrije beschikking van het particulier eigendom. Wij zijn daarmede op den goeden weg; ofschoon de ontwikkeling meer over verschillende gemeenten zich uitstrekkende agglomeratie in onze wet niet voldoende is gewaarborgd.
Een uitgewerkt pleidooi voor de tuinstad-coöperatie zoude hier te wijd voeren.
Maar wel moet ik in herinnering brengen enkele punten, waardoor het vraagstuk van den Engelschen cottagebouw zoo bepaald afwijkt, van de programma's, die onze Nederlandsche bouwmeesters gewoonlijk worden voorgelegd. Daaruit zal blijken dat de Engelsche zeden in sommige beperkingen gunstige voorwaarden hebben ontwikkeld voor verbeterde woningbouw.
De beperking die voornamelijk in den middenstand en

Inwendige van de Kerk te Halsteren.

arbeidersstand is waar te nemen omvat de volgende elementen: beperking der afmetingen: vooreerst de verdiepinghoogte, in breedte van gangen en trappen, in breedte en hoogte van vensters en deuren, in aantal getimmerde kasten, in kleine zolderruimten, in vlakke, eenvoudige meubelkasten, in afwezigheid van kelders als voorraadberging.
Als wij daarbij vaststellen dat de Engelsche dienstboden over het algemeen minder uren per dag werken dan de Nederlandsche, moeten wij de vraag stellen, hoe kan dan worden voldaan aan de eischen, die in Nederland en ook tot zekere hoogte in België aan den goeden gang van een huishouden worden gesteld?
Vooreerst doordat het huis minder oppervlak en minder totaalinhoud heeft, is er minder werk te doen.
Ten tweede zijn de vensters met minder overtollige gordijnen behangen, en zijn alle behangers artikelen minder ontwikkeld, (en luxe artikelen, bibilots).
Ten derde wordt de warmwater voorziening van uit de keuken naar de kleine badkamer gevoerd, waarvan een ruim gebruik wordt gemaakt op alle uren van den dag en aldus het herhaald opruimen en schoonmaken van slaapkamers wordt vermeden.
Ten vierde wordt in een Engelsche familie veel minder grooten voorraad van linnengoed, zoowel lijfgoed als tafelgoed en beddengoed ingeslagen dan bij ons — waardoor de linnenkasten veel minder talrijk zijn — dus besparing van ruimte en van te wrijven meubeloppervlak.
Ten vijfde stelt de zindelijkheid in Engeland aan het lichaam reeds sedert jaren groote eischen, maar zijn die eischen voor de woning, zoowel in als uitwendig, aanmerkelijk lager dan op het tegenoverliggende vaste land van Europa. (Spreekwoordelijke Hollandsche zindelijkheid.)
Bij dit alles werkt de gunstige omstandigheid, dat de Engelschman, die op reis in spoorwagenafdeelingen enz. bij het binnen treden de gansche ruimte in beslag neëmt, totdat de medereizigers zorgen, dat hij zich beperke; dat ook zelfs de Engelsche arbeider in zijne beweging (dank zij de Normandische-Fransche invloed) handig en wel overwogen is. In het drukste verkeer weet hij alle botsingen te voorkomen dank zij de vele sportoefeningen die hem leerden zijn bewegingen geheel te beheerschen. Zoo leerde de Engelschman op lage stoelen zitten; in smalle gangen en langs lage smalle trappen zich correct te bewegen. Dit zijn beschavingstoestanden, door rustig en kalm (dus zelfbeheerscht) overleg van verschillende geslachten voortgebracht, die de bewoning der kleine huizen in de voorsteden mogelijk maken, op voorwaarde dat de veelvuldige en snelle verbindingen dan ook alle leveranciers van eetwaren dagelijks het gezin komen voorzien en niet alleen de kleine wasch maar ook de, door onze Hollandsche moeders hoog geachte en gevreesde, groote wasch, alle weken dus binnen 6 dagen opgemaakt thuis brengen. Ik hoor reeds het protest van de Hollandsche huisvrouwen, die opmerken, hoe deze snelle bewerking het linnengoed veel spoediger moet doen verslijten. De Engelsche linnenkast is zeker geen pronkartikel, en menige garderobe, zoo die voor U ontsloten wordt, zou U door de daarin heerschende wanorde een verkeerd beeld geven van de goede kleeding, die toch in Engeland de overhand heeft. Aan stoppen, mazen en verstellen wordt geen tijd en geen geld besteed. De budgetten der inkomsten zijn hooger dan die op het vaste land; bij de aankoopen wordt op duurzame eigenschappen gelet; wat versleten is wordt weg gedaan. De kleinere voorraden vereenvoudigen de huishoudelijke zorg.
Ik heb gemeend deze huiselijk economische kwestie, die thans voor millioenen in België en Noord-Frankrijk aan de orde komt even nader in onderdeelen te moeten bezien.
De slaapkamers der cottages zijn voor een zeer groot gedeelte dakkamers met hooge borstwering; en deze zijn constructief mogelijk gemaakt omdat de kapconstructie van sparren niet rust op spanten, maar direct op muurplaat en binnenmuren. De dakwand behoeft dus niet door vooruitstekende pooten en blokkeels in de kamers hinderlijk te zijn. Het vercischte lichtoppervlak is geringer, zonder schade, omdat immers voor de lage landhuizen, die op behoorlijken afstand zijn gebouwd, de lage lichtinvalling tegenover die dakvensters of gevelvensters is verzekerd. Onze Belgische collega's waren uiterst verwonderd bij den bouw van alle landhuizen geen enkel stukje „hardsteen" te ontmoeten, zelfs weinig zandsteen aan te treffen, terwijl de meeste onderdorpels buitendeuren ook van hout zijn aangebracht. De gunstige climaattoestand van Groot-Brittanje speelt hierbij een belangrijke rol. Scherpe vorst is zeer zeldzaam na lange perioden met veel neerslag. De bouwwerken zijn in Engeland zonder twijfel minder aan verwering door vorst blootgesteld dan op het vasteland met gelijke noordelijke breedte.
Bij ons Nederlanders moet nog in herinnering worden gebracht, dat wij aan de sierlijkheid, orde en reinheid van onze woning voor de lagere klassen grootere eischen stellen, dan de bewoners in de streken, welke thans door den oorlog zoo zwaar zijn geteisterd. Wij kunnen den overgang reeds waarnemen in ons Zuid-Limburgsch Mijndistrict. In België en Noord-Frankrijk zal dan ook beter te voldoen zijn aan de eischen der bevolking, die meer buitenshuis leeft, dan aan de Nederlanders.
De voorschriften, niet alleen voor verdiepinghoogte der woonvertrekken zijn veel minder eischend, maar ook het publiek verlangt in groote gebouwen aanmerkelijk minder hoogte dan op 't vaste land en bijzonder in België wordt gevraagd. Deuren van slechts 2 M. hoogte voeren U in slaapkamers van 2.60 M.
Men wil daarbij niet uit het oog verliezen, dat de openschoorsteen en het even naar ondergeschoven bovenvenster steeds voor luchtverversching zorgt, zoodat het nuttige voorschrift voor ventilatieroosters in alle woonvertrekken nog niet in toepassing is.
De Engelschman zorgt overal voor luchtverversching — die door gevoelige continent-bewoners als tocht bestempeld wordt! Maar op bedorven lucht van personen of sigaren wordt men dan ook nergens onthaald. Liever wat koude lijden, dan zich blootstellen aan bedorven lucht. Het frissche uiterlijk van een overgroot getal Engelschen is daarmede ook in overeenstemming.
Het zal niemand verbazen, dat toen een welsprekend politicus op vroolijke wijze in herinnering bracht, hoe weinig tucht de Belg over 't algemeen toont in het openbare leven (eene kwade eigenschap, die wat Noord-Nederland betreft, wellicht ten onrechte, alléén aan de Amsterdamsche straatjeugd wordt aangewreven, die zoo zeer te kort komt aan ontspanningsterrein), tegen die beschuldiging van 't nationaal karakter eenig gemurmel als protest zich deed hooren. In den toestand, dien wij nu sedert maanden doorleven, zijn toch daartegenover lichtpunten aan te wijzen.
Wie de duizende Belgische arbeidersgezinnen heeft bezocht in de loodsen aan het IJ te Amsterdam, en daar onder de rustige leiding van eene directrice met een adjunct-directeur, enkele verpleegsters en nog eenige mannelijke beambten tusschen vijf tot zeshonderd vluchtelingen weken en weken ordelijk in een groot lokaal heeft zien leven, zal thans de gegronde hoop kunnen koesteren, dat wat er ook van zij, de onvermogende Belgen in hun noodlottigen toestand hebben getoond

veerkracht te bezitten, en onder goede, voorkomende leiding, wel voor tucht toegankelijk te zijn zonder den sterken dwang van de militaire opleiding van kindsbeen af. Mogen de tijdsomstandigheden er toe bijdragen om, in het vaderland terug gekeerd, ook aan de meer met aardsche goederen bedeelden te doen inzien hoe noodig en schoon het is, vrijwillig al die goede regelingen tot stand te brengen, die noodzakelijk zijn om bij den wederopbouw van België, wat er gedaan zal worden ten minste zoo hygiënisch en goed overwogen uit te voeren, als de nieuwe inzichten omtrent stedenbouw ons leeren. Het ligt voor de hand, dat als na het sluiten van den vrede, België weder zijn onafhankelijkheid zal hebben herkregen, aan het centrale gezag, dat door de omstandigheden aanmerkelijk zal zijn versterkt, en dus op minder weerstand zal stuiten voor de regeling van een goed georganiseerden en gereglementeerden herbouw. Na de groote offers, die gebracht zijn, zal het minder zwaar vallen nog kleine individueele offers te brengen in 't algemeen belang. De burgers thans door den grooten nood vaster aan elkander verknocht, zullen zich willen inspannen om het bewijs te leveren, dat ze zelven ook die verbeteringen kunnen aanbrengen, welke thans reeds worden overwogen door de raadslieden, die het bezettingsleger vergezellen.

* * *

De laatste voordracht van de conferentie gaf in een kort overzicht alle wettelijke grondslagen van de gemeentelijke bouwverordeningen en de vrijwillig ter hand genomen uitbreidingsplannen. Hoewel deze materie den bouwmeesters, uit de practijk bekend, mocht worden bekend geacht, had het m.i. zijn nut om nu onmiddelijk in staat gesteld te worden, te beoordeelen, welke aanvullingen daarbij noodig zijn om, of wel langs administratieven of langs legislatieven weg, de grootere bouwkundige activiteit in beter banen te leiden, die een blijvende verbetering van den algemeenen toestand mogelijk maken. De autonomie der gemeente speelt in België minstens een even groote rol, als in ons vaderland.

* * *

De architect Unwin, schepper van de voorstad Hampstead, verduidelijkte het door hem in de memorie medegedeeld stelsel van trapsgewijze te behandelen uitbreidingsplannen met eenige kaarten. Hoewel die zaak zeer eenvoudig is, wensch ik er hier nog de aandacht op te vestigen, daar eene tekortkoming van onze wet van 1902 er door aan 't licht treedt.
Vooraf gaat eene kaart van geheel België met alle groote Rijkswegen, spoorwegen en kanalen, die dus voor interprovinciaal en internationaal verkeer dienst moeten doen. De centrale regeering stelt die vast.
Daarop volgt eene provinciale kaart, waarop behalve de hiervoorgenoemde verkeersaderen, worden opgenomen de bestaande of gewenschte provinciale wegen buurtspoorwegen, tramwegen, provinciale kanalen enz. Op deze kaart zijn dus vast gelegd alle middelen van verkeer tusschen de verschillende aglomeraties (die elk voor zich uit meer dan eene gemeente kunnen bestaan).
Het is duidelijk, dat voorafgaande vaststelling van deze verkeerswegen volkomen noodzakelijk is, voordat aan een gemeentelijk uitbreidingsplan met eenige zekerheid kan worden gewerkt. Amsterdam heeft daarvan de bittere gevolgen ondervonden, toen het plannen maakte, terwijl het tracee voor den spoorwegbouw der Regeering niet bekend kon zijn.
En even belangrijk en voor de toekomstige ontwikkeling voor ons industriëel zuiden allergevaarlijkste positie, is in de laatste jaren ontstaan in ons Limburgs kolendistrict, waar de stichting van kolenmijnen, binnen enkele tientallen jaren een toestand in 't leven zal hebben geroepen, die door de besturen der kleine dorpsgemeenten volstrekt niet kan worden overzien; nog minder worden beheerscht of ook maar geleid.
Ook voor de organisatie op stedebouwkundig gebied in ons Vaderland waren er dus op de conferentie te Londen nog nuttige aanteekeningen te maken. Uit de praktijk van onze Oostelijke naburen is ons ook wel reeds gebleken, hoe noodzakelijk zulke trapsgewijze behandeling van uitbreidingsplannen is; men denke b.v. aan de ontwerpen voor Dusseldorf en omliggende gemeenten, in nauw verband met een verbeterd spoorwegnet. Het goede inzicht in den samenhang heeft ons ook wel reeds sedert jaren doen inzien dat in den modernen tijd aan het centrale gezag, allereerst van het gewest en ook van het geheele land een initiatief moet uitgaan dat er voortdurend voor zorgt, dat de plannen in tijds worden opgemaakt en bijgehouden, die de noodige maatregelen waarborgen, welke voor de toekomstige ontwikkeling, en uitbreiding van het verkeerswezen mogelijk worden gemaakt, zonder te zware offers van onteigening te eischen. Dat daarbij niet alléén aan een tijdperk van vijf jaren in de toekomst moet worden gedacht, maar dat de mogelijke ontwikkeling over een veel grooter tijdperk vooruit moet worden overzien, wordt niet door onze tegenwoordige wetgeving geregeld, maar ligt toch in den aard der zaak.
Voor enkele jaren vierde de stad Barmen, met meer dan 100 duizend inwoners haar één honderd jarig bestaan. Welk eene snelle ontwikkeling tengevolge der industrie in verband met de steenkolenmijnen.
Deze stad sluit onmiddelijk aan met de gemeente Elberfeld, als 't ware eene aglomeratie geworden binnen eene eeuw.
Wat zal de toestand zijn van het Geulendal, vanaf Kerkrade langs Heerlen, Sittard tot aan de Maas, ruim een dozijn gemeenten tellende op een afstand van plm. 30 Kilometer. Als gerekend kan worden, dat alle 5 jaren een mijn word ontgonnen, die aan vierduizend arbeiders werk kan geven. Daarbij de gezinnen rekenende met de overige bewoners — als ambachtslieden of landbouwers, deze stellende op vier maal zooveel dan komt het aantal inwoners tezamen, op 15000 zielen meer, elke 5 jaar; gemiddeld 3000 zielen per jaar, of 90.000 in dertig jaren tijds, indien het kolenbekken krachtig zou worden ontgonnen.
Al zou er ook maar op een vierde gedeelte van deze bevolking moeten worden gerekend, voor het geval dat omstandigheden van economischen of politieken aard de snellere exploitatie zouden tegen gaan, dan staat het nog vast, dat de thans nog zeer spaarzaam bebouwde provinciale wegen vanaf onze oostelijke grens tot aan de Maas, in verloop van jaren geheel het landelijk karakter zullen verliezen. Zij zullen beiderzijds volgebouwd worden, zooals dat plaatselijk reeds aan den gang is. Maar daarbij komt, dat deze mooie en breede landwegen, als hoofdverkeers-aderen voor eene aglomeratie van vijftig of honderd duizend inwoners geheel onvoldoende zullen blijken te zijn, indien thans elke eigenaar langs deze wegen slechts eene strook van plm. 4 Meter voor den gevel behoeft vrij te laten! Hier dient spoedig te worden ingegrepen, opdat minstens langs administratieven weg door de verschillende gemeenten zulke beperkende, en thans nog weinig drukkende voorschriften worden gegeven, waardoor in verloop van tijd een ruime, veilige heerbaan, met afzonderlijke afdeelingen voor

tramverkeer, automobielen, vrachtkarren, rijwielen en voetgangers, kan worden ontwikkeld.
Daar is thans nog met weinig kosten een grootsche baan te stichten, wat tusschen Amsterdam, Haarlem, Leiden en den Haag met zooveel moeite gepaard gaat. Maar als we dan woningen van de Staatsmijn-exploitatie zoo geplaatst zien, dat weinig rekenschap met die toekomst is gehouden, en dat nog een „café" mag worden gepoot, onmiddelijk aan den provincialen weg..... dan..... moeten wij erkennen dat de groote autonomie der gemeenten op dit veld van arbeid en in deze omstandigheden geen weldaad is; of dat onze bestuursorganisatie nog niet de middelen heeft gevonden om met onze industrieele ontwikkeling gelijken tred te houden.
Deze overwegingen mogen ook gelden voor 't kolengebied van Belgisch Limburg.

(Wordt vervolgd).

SPECIAAL CONCOURS MET PRIJZEN VOOR VERBETERING VAN MILITAIRE AMBULANCE AUTOMOBIELEN.

Georganiseerd door het Bureau Wellcome voor wetenschappelijke doeleinden.

Prijsvraag met prijzen van 25.000 fr. (£ 1000),
„ „ „ „ 12.500 „ (£ 500),
„ „ „ „ 7.500 „ (£ 300),
en kleinere sommen, voor de beste plannen van „Carosserie" voor Militaire Ambulance Auto's met diverse verbeteringen.
Mr. Henry S. Wellcome, stichter van het Bureau Wellcome voor wetenschappelijke onderzoekingen, verklaart, dat dit bureau een som van 50.000 fr. (£ 2000) beschikbaar zal stellen en uit te reiken in den vorm van prijzen voor de beste plannen en teekeningen van een carosserie voor Militaire ambulance automobielen met diverse verbeteringen.

Aangezien het voor 't eerst is, dat men ambulanceauto's in den oorlog op groote schaal gebruikt, moest noodwendig daaruit blijken, dat nog vele verbeteringen daaraan zouden kunnen worden aangebracht in beide opzichten: mechaniek en medicaal.
Mr. Wellcome is er van overtuigd dat, nu in tegenwoordige omstandigheden de verbeeldingskracht actiever is, er groote mogelijkheid bestaat meer belangrijke ideeën en uitvindingen aan te treffen dan in normale tijden.
Ook wenscht hij diegenen, wien de bouw van ambulances interesseert en meer in 't bijzonder diegenen, die een deskundige kennis bezitten, de gelegenheid te verschaffen hun talent te oefenen met het doel verbeteringen voort te brengen die, practisch gebruikt ten dienste van de menschelijkheid, in tijden van oorlog het lijden der zieken en gewonden zullen verzachten.

De controle en uitreiking der bovenvermelde prijzen zijn in handen van een vertegenwoordigend en verantwoordelijk Comité, gekoeten „Commission pour la Construction d'Ambulances" welke handelt in naam van het Bureau Wellcome voor wetenschappelijke onderzoekingen.
De Commissie ontvangt en beoordeelt de plannen, teekeningen en ideeën welke haar zal zijn voorgelegd en zal daarover rapport uitbrengen.
De functies van de Commissie zullen een internationaal karakter dragen, opdat zij inlichtingen van allen oorsprong zal kunnen verkrijgen.

Centrale zetel der Commissie.

De Commissie houdt zitting op het bureau Welcome voor wetenschappelijke onderzoekingen 10 Henrietta Street, Cavendish Square London W. Engeland, alwaar men aanvragen, plannen en teekeningen zal moeten zenden, door ze te adresseeren aan den secretaris van de „Commission pour la Construction d'ambulances".

Verdeeling der prijzen.

De Som van vijftig duizend francs (£ 2000) zal worden verdeeld in een *eerste* prijs van fr. 25.000 (£ 1000), een tweede prijs van fr. 12.500 (£ 500), een derde prijs van fr. 7.500 (£ 300) en de overige fr. 5.000 zullen in kleinere bedragen worden uitgereikt.
De *eerste, tweede* en *derde* prijs zijn voor een *Complete Teekening voor een Ambulance Carrosserie* welke voldoet aan de gestelde condities.
De Commissie reserveert zich het recht de som van fr. 5000 (£ 200) geheel of ten deele uit te reiken voor details als welke hier volgen:

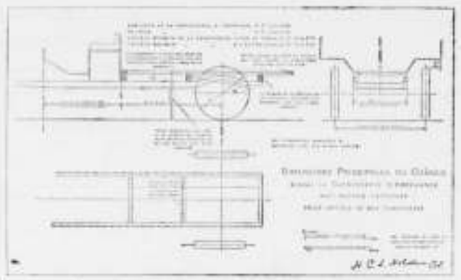

Een ingenieurs systeem van veering welk aan onverschillig châssis zou kunnen worden aangebracht, een ingenieuze methode om wapens en uitrustingen te bergen, een nieuw systeem van verlichting, mechanische dispositie van automatische sleepinrichting etc.
Condities etc. liggen ter inzage in ons genootschapslokaal.

WALTER CRANE, †

Dinsdag 16 Maart j.l. is de bekende decoratieve teekenaar Walter Crane heengegaan in den ouderdom van 69 jaar. Voor zoover ons is bekend, werkte hij in de laatste jaren niet zooveel meer. In het „King Alberts Book" vonden wij nog een teekening van hem. Wellicht zijn allerlaatste.
Walter Crane had een merkwaardig talent als „verluchtend" teekenaar. In dat soort werk lag zijn succes. Wij herinneren aan het bekende in 1889 uitgegeven boek „Flora's Feast", een boek vol stemming en poëzie.
Walter Crane was een hoogstaand, ernstig kunstenaar, die, niettegenstaande zijn werk zoo droomerig-poëtisch kan zijn, zich bewust was van de hooge waarde van de kunst als sociaal middel. Herinneren wij slechts aan de fraaie teekening „Arbeiders van alle landen, vereenigt U". Ook met de pen werkte hij voor de kunst. Allen kennen het werk, ook in het Hollandsch vertaald: „Line and Form". Zoo heeft hij op velerlei wijzen invloed uitgeoefend. Ook op de kunstnijverheid van zijn land is dat zeer merkbaar.
Een rijk en vruchtbaar leven is geëindigd! Een voorbeeld voor vele jongeren.
Uitstekend heeft Dr. Jan Veth — in een boek over Crane — hem ons als schilder en teekenaar nader gebracht.

ARTHUR MARSHALL, †

Velen zullen met leedwezen vernemen, dat dezer dagen is overleden de hier te lande welbekende Engelsche architect Arthur Marshall, uit Nottingham.
Niet zooseer als architect was Marshall in Nederland eene bekende figuur, doch meer speciaal als amateur-fotograaf en als schrijver, welke beide gaven hij geheel belangloos in dienst stelde van het vreemdelingenverkeer. Als bewonderaar van het mooie landschap en van de Nederlandsche architectuur bezocht hij sedert jaren iederen zomer ons land en stelde zijn beschrijvingen en artistieke fotografieën ter beschikking van het Centraal Bureau voor Vreemdelingenverkeer, om ze voor reclamedoeleinden te kunnen verwerken. In Engeland liet Marshall geene gelegenheid voorbijgaan om zijne landgenooten aan te moedigen een bezoek aan Nederland te brengen en hij hield bovendien elken winter een groot aantal lezingen, ten einde dit doel te bereiken. Velen zullen zich wellicht de tentoonstelling zijner werken herinneren, in 1910 in de kunstzalen Kleykamp bijeengebracht, alsook zijne lezing in 1912 te 's-Gravenhage gehouden, welke beiden bezocht werden door H. M. de Koningin-Moeder en Z. K. H. den Prins der Nederlanden.
Engeland verliest in hem een zijner groote architecten, de Royal Photographic Society een van hare beste voormannen, Nederland een zijner grootste bewonderaars en het Vreemdelingenverkeer een van zijn meest sympathieke en getrouwe medewerkers.

Men noemt de Woningwet een vodje;
Een aanval op het privaat-bezit.
Maar goede, beste tijd, wat mot je,
Wat rare beuzelpraat is dit.
Het is juist een aanval op het krotje,
Dat geen privaat bezit.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 13. ZATERDAG 27 MAART 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1358ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 31 Maart,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer W. BRUIN, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren W. A. E. v. d. Pluym en J. F. Staal Jr.
4. Voordracht van den heer J. JONGERT te Purmerend over „De examens en opleiding voor de Middelbaar Acte (decoratief teekenen)."
5. Rondvraag en sluiting. J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1358STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 17 MAART, 's AVONDS HALF NEGEN, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549.

De voorzitter, de heer Paul de Jongh, opent de vergadering, vereenigt de enkele, in ontzaglijke leegte ronddolende, schapen rondom de bestuurstafel en verzoekt voorlezing der notulen van de vorige vergadering, welke worden goedgekeurd.
Ingekomen is van het Gemeentebestuur van Amsterdam, het reglement der Schoonheidscommissie. Aangaande het aanwijzen van leden voor die commissie wenscht het Bestuur zich te verstaan met de besturen der Maatschappij t. B. der Bouwkunst en van den Bond van Nederlandsche Architecten en het Bestuur zal zorg dragen, dat vóór 1 Mei voorstellen dienaangaande de vergadering bereiken.
Ingekomen is de agenda der Algemeene Vergadering van het Verbond der Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen op 27 Maart e.k., de voorzitter verzoekt de vergadering goed te keuren, dat dezelfde leden, die het Genootschap op vorige vergaderingen vertegenwoordigden, worden afgevaardigd. Goedgekeurd. De heer Weissman zegt afgevaardigde te zijn voor de B. N. A. en te hebben ontvangen een commissierapport over tentoonstellingsbelangen. De heer v. d. Pluym wijst er den heer Weissman op, dat dit rapport als concept en vertrouwelijk is toegezonden. Niettemin wil de heer Weissman over den inhoud zijn ongenoegen te kennen geven; het rapport is opgemaakt door een commissie met slechts één architect als lid, spreker vindt dat onjuist voor een zoo belangrijke zaak voor de Bouwkunst. Spreker deelt zijn voornemen mee in het Verbond voor te stellen dit rapport niet in te slikken, voor de besturen der Bouwkunstvereenigingen er mee over hebben gekauwd.
Als gewoon lid is voorgesteld de heer W. Bruin, bouwkundig teekenaar albier door de heeren v. d. Pluym en Staal.
Aan de orde is thans punt 3 der agenda, beantwoording der vraag: „Op welke wijze kan het Genootschap medewerken tot het verkrijgen van een aesthetische bebouwing der bouwblokken, vrijkomende door de verbreeding der Vijzelstraat."
Aan de wanden der vergaderzaal zijn opgehangen plattegronden van Amsterdam in 1840, 1883, 1889, 1897 en van heden, voorts een plan van de verbreede Vijzelstraat, het doorbraakplan de Flines—von Glahn en het doorbraakplan P. W. van het Spui naar de Nassaukade.
Nadat de voorzitter zijn inleiding, reeds in het vorig nummer opgenomen, heeft uitgesproken, stelt hij voor te beraadslagen over de volgende conclusie:
Het Genootschap spreekt als zijn meening uit:
a. dat het niet kan zijn in het belang eener harmonische bebouwing van de verbreede Vijzelstraat, wanneer de beschikbaar komende terreinen bij gedeelten, voor geheel willekeurige bebouwing, aan verschillende, niet met elkander samenwerkende, gegadigden zouden worden uitgegeven;
b. dat het ten aanzien van de bebouwing in quaestie alleszins aanbeveling zal verdienen, het stelsel van massabebouwing, onder speciale voorschriften, toe te passen, en daarbij in het oog te houden het harmonisch verband van de hoekgebouwen met de huizenrijen aan de grachten en met de te verbouwen bruggen;

c. dat in overweging dient te worden genomen, op welke wijze de eventueele verbouwing van de niet-onteigende zijde der straat in de toekomst moet worden geregeld, teneinde een evenwichtig geheel met de tegenoverstaande straatbebouwing te verkrijgen,
welke ter kennis van het Gemeentebestuur zal gebracht worden, na aanneming door de vergadering. De voorzitter wijst er op, dat deze conclusie uitsluitend wenschelijkheden uitspreekt, aan de conclusie kan worden toegevoegd eene toelichting, die middelen aan de hand doet om deze wenschelijkheden in vervulling te doen gaan.
Over de eerste paragraaf der conclusie zegt de heer Cs. Visser, dat de typische schoonheid van Amsterdam bestaat in de afwisselende bebouwing; vroegere architecten b.v. die der 17e eeuw waren geheel vrij in hunne uitingen, vandaar de mooie schilderachtige straten uit dien tijd. Spreker is tegen massabebouwing.
De heer Gratama bestrijdt de opvatting van den heer Visser. Het gaat om het verkrijgen van een mooie straat, welker effect door deszelfs afsluitende stratenwanden wordt bepaald, het is ondenkbaar dit aan de caprices van willekeurige bebouwers over te laten. Vroegere architecten waren uiterlijk vrij in hun architectonische uitingen, doch innerlijk gebonden aan één gemeenschappelijke opvatting, hun uitingen waren wel verschillend in onderdeel, doch het groote rhytme, de groote hoofdelementen herhaalden zich. In het, door vorigen spreker aangehaalde voorbeeld toont de heer Gratama aan, dat juist groote, frappante overeenstemming in de persoonlijke uitingen heerschte: alle architecten gebruikten denzelfden baksteen, kruiskozijnen en topgevels, zoodat het totaal gelijk werd in kleur en vorm, met charmante afwisseling in onderdeelen. De hedendaagsche ontwerpen ontstaan in een periode, waar eenheid ontbreekt, het handelen volgens de meening van den heer Visser zou leiden tot allegaartjes. De geheele straatwand moet harmonisch overwogen worden, op een harmonische bebouwing moet het streven gericht zijn, niet op een schilderachtige.
Spreker raadt nog aan het woord „massabebouwing" te doen vervallen, men denkt hierbij te veel aan kazernes, aan het eindeloos herhalen van denzelfden vorm, aan massa-artikelen. Spreker vindt beter te spreken van bebouwing volgens één bepaald plan.
In beginsel gaat spreker gaarne accoord met § 1 der conclusie. § 1 der conclusie wordt aangenomen met algemeene stemmen, behalve dien van den heer Visser. Over § 2 der conclusie stelt de heer Staal voor te doen vervallen „in verband met de bestaande grachtbebouwing", daar deze uitdrukking kans geeft op te voorschijn komen van antiquarische sentimentaliteiten.
De heer Gratama steunt dit voorstel: wij moeten onszelf zijn, vroegere geslachten hebben ook zichzelf willen uitbeelden, zonder zich te vervalschen door te staren op vorige uitingen. Spreker licht dit met historische voorbeelden toe.
De voorzitter wil gaarne, „in verband met de bestaande grachtbebouwing, doen vervallen, doch wenscht: „in verband met de te ontwerpen bruggen" te behouden.
Het blijkt de meening der vergadering te zijn dat bij een plan tot bebouwing der Vijzelstraat een nieuw, zich daarbij aansluitend bruggenplan moet behooren
§ 2 der conclusie wordt aangenomen.
§ 3 der conclusie wordt aangenomen.
De voorzitter gaat thans over tot de toelichting bij de conclusie.
Betreffende § 3 moet men zich voorloopig tot de wenschelijkheid bepalen, overigens meent spreker dat aan de in § 1 en 2 geuite wenschen voldaan kan worden, door het uitschrijven van een prijsvraag voor de totale bebouwing der Vijzelstraat van de Munt tot aan de Weteringschans, incl. bruggenbouw en demping der Vijzelgracht. Uit de bekroonde inzenders moeten de architecten voor het bebouwen der Vijzelstraatblokken of gedeelten daarvan aangewezen worden, welke architecten zich steeds moeten richten naar het geheele plan
De heer Gratama is voor het uitschrijven van een prijsvraag, doch onder uitdrukkelijke voorwaarden, dat de jury aan bepaalde eischen voldoe. Spreker zegt, dat het Gemeentebestuur een jury zal willen samenstellen uit architecten van allerlei richtingen, liefst van iedere richting één'tje, wanneer dit ook hier zou gebeuren, kan men zeker zijn van een mislukking, daar het totaal oordeel der jury een compromis der uiteenloopende opvattingen moet vormen en wiskunstig zeker beneden het middelmatige zal blijven. Spreker vindt, dat een jury van een bepaald karakter geëischt moet worden, de jury moet samengesteld zijn uit architecten die het zelfde bestreven, er moet geen sprake kunnen zijn van een jury uit allerlei partijen bijeengebracht. Mededingers weten dan ook welke richting de jury gewenscht acht, en kunnen er hun al of niet meedoen, van laten afhangen.
De voorzitter zegt, dat er bij een prijsvraag vele voorwaarden gesteld moeten worden; tot het stellen dier voorwaarden is de Permanente Prijsvraagcommissie aangewezen.
De heer Gratama merkt op dat de P. P. C. is een administratief-technische commissie, die zich bemoeit met het maken van billijke en juiste voorschriften voor prijsvragen, uit het gezichtspunt van vakbelang, de P. P. C. kan geen eischen stellen aan het karakter der jury.
De voorzitter is het eens met vorigen spreker, doch zou dan nog liever willen spreken van een: „Jury met uitgesproken modern inzicht".
De heer Staal zegt dat, in een bestuursvergadering van „A. et A.", van een prijsvraag geen practische gevolgen worden verwacht. Spreker doet geen bepaald voorstel, doch verzoekt te mogen mededeelen, dat de leden van het bestuur, de H.H. de Groot, la Croix, van der Pluym en Staal, de beste, meest uitvoerbare oplossing zouden vinden: Het benoemen van een commissie, die zich belast met het samenstellen van uitgebreide aesthetische voorschriften voor de bebouwing der Vijzelstraat, welke voorschriften zouden afgeleid kunnen worden uit een, uit te schrijven Ideeënprijsvraag. Alle in de Vijzelstraat voorkomende bebouwingen zouden moeten beantwoorden aan bedoelde aesthetische voorschriften, ter beoordeeling der commissie, die tevens de bevoegdheid moet hebben ontwerpers, die volgens hun ingezonden plan blijk geven niet aan die voorschriften te kunnen voldoen, af te wijzen.
De heer Zeegers zegt dat er z. i., bij het zoeken eener bevredigende oplossing, rekening mee dient gehouden te worden, dat het voornemen bij het Gemeentebestuur bestaat den winkeliers, wier perceelen onteigend zijn of worden, voorkeur voor erfpacht te geven. Ter besparing van kosten, zullen deze winkeliers zich groepsgewijze aaneensluiten, om één plan voor onderscheidene winkels te doen maken, doch daarbij zal elk zijn speciale eischen met het oog op zijn artikel en zijn publiek doen gelden. Indien het Gemeentebestuur aan gegadigden uitsluitend een geheel blok zou willen verpachten, en daarbij nog den architect zou aanwijzen, meent spreker dat het Gemeentebestuur weinig succes van de uitgifte zal beleven.
De heer la Croix geeft den voorzitter in overweging het vaststellen der conclusie met toelichting uit te stellen tot een volgende ledenvergadering, daar deze vergadering door te weinig leden is bezocht.
De voorzitter antwoordt, juist prijs te stellen op het oordeel der aanwezige leden, die door hun aanwezigheid blijk geven zich te interesseeren voor de beantwoording der gewichtige vraag, die hedenavond aan de orde is, en daarentegen niet zoo zeer te begeeren, het oordeel van leden, die speciaal aangepord moeten worden tot deelname aan de bespreking van een, voor allen, belangrijke zaak. Het gaat niet aan deze vergadering incompetent te verklaren.
De heer Weissman zegt, dat alle aanwezigen het er over eens zullen zijn, dat bijzondere voorschriften voor de bebouwing der Vijzelstraat noodig zijn. Spreker zou gaarne een beperking van het, volgens de straatbreedte toegelaten, hoogte bebouwings-maximum zien voorgeschreven.
De heer v. d. Pluym zou dat een verkeerde beperking vinden, moderne architecten zullen z. i. zich niet in hoogtebebouwing willen beperkt zien, in dit stadsgedeelte is hooge bebouwing een logisch gevolg van toestanden en inzichten.
De vergadering blijkt deze meening te deelen.
De heer Weissman stelt voor aan het bestuur van „A. et A.", met inachtneming der gemaakte opmerkingen, de toelichting op de aangenomen conclusie over te laten, hetgeen door de vergadering wordt goedgekeurd.
Na rondvraag sluit de voorzitter de vergadering, met dankbetuiging aan de aanwezigen, die zich door hun zeer op prijs gestelde medewerking onderscheidden. J.F.S.

In verband met de a.s. verkiezing van twee drietallen voor de benoeming van 2 leden en 2 plaatsvervangende leden in de Schoonheidscommissie, plaatsen wij hieronder het

REGLEMENT VOOR DE SCHOONHEIDS-COMMISSIE TE AMSTERDAM. *)

Art. 1. De Schoonheidscommissie dient Burgemeester en Wethouders, op hun uitnoodiging, van advies:
a. omtrent gevelontwerpen van gebouwen, ten aanzien waarvan bij de uitgifte in erfpacht of bij den verkoop van gemeentelijke bouwterreinen en bij grondexploitatie-regelingen is bepaald, dat de plannen aan de goedkeuring van Burgem. en Weth. zijn onderworpen;
b. bij de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening, welke betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van het stadsschoon;
behalve in gevallen, waarin het dienen van advies aan speciaal daartoe door den Gemeenteraad of door Burgemeester en Wethouders in het leven geroepen commissies is opgedragen.
De Commissie is bevoegd, alle opmerkingen, welke zij in het belang van de handhaving of ter bevordering van het stadsschoon gewenscht acht, onder de aandacht van Burgemeester en Wethouders te brengen.
Art. 2. Het oordeel der Commissie bepaalt zich tot het ontwerpen van buitengevels van het bouwwerk en strekt zich niet uit tot de plannen van het inwendige, tenzij en voor zooverre het inwendige direct met het uitwendige verband houdt.
Ter uitvoering harer taak is de Commissie bevoegd, overlegging te verzoeken van plattegronden, doorsneden en detailteekeningen.
De Commissie verstrekt de haar gevraagde adviezen zoo spoedig mogelijk.

*) In den Amsterdamschen Gemeenteraad in zijne vergadering van 25 Februari 1915 vastgesteld.

Zoo het advies strekt tot niet goedkeuring van een ontwerp, moet het met redenen omkleed zijn. Tevens zal daaruit moeten blijken, of door belanghebbende aan de gerezen bezwaren kan tegemoet gekomen worden en, zoo dit het geval mocht zijn, op welke wijze zulks kan geschieden.
Aan belanghebbende wordt op zijn verzoek door Burgemeester en Wethouders een afschrift van dat advies verstrekt.
Kan hij zich met dat advies niet vereenigen, dan wordt, op zijn aan Burgemeester en Wethouders te richten verzoek, zijn ontwerp opnieuw door de Commissie in overweging genomen in een vergadering, waarin hij persoonlijk of bij gemachtigde in de gelegenheid wordt gesteld, de bezwaren te weerleggen en zijn standpunt toe te lichten.
Daarna brengt de Commissie een nader advies uit.
Art. 3. De Commissie bestaat uit zes leden en zes plaatsvervangende leden, te benoemen door Burgemeester en Wethouders. Ambtshalve hebben als adviseerende leden in de Commissie zitting de directeur der Publieke Werken en de directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, die zich door aan hun dienst verbonden ambtenaren kunnen doen vertegenwoordigen.
De benoeming der leden en plaatsvervangende leden geschiedt bij inwerkingtreding van dit reglement uit de volgende daarvoor opgemaakte drietallen:
twee, opgemaakt door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst;
twee, opgemaakt door het Genootschap „Architectura et Amicitia";
twee, opgemaakt door den Bond van Nederlandsche Architecten.
Uit elk drietal worden een lid en een plaatsvervangend lid benoemd.
Bij periodieke aftreding geschiedt die benoeming uit de volgende daarvoor opgemaakte drietallen:
een, opgemaakt door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst;
een, opgemaakt door het Genootschap „Architectura et Amicitia";
een, opgemaakt door den Bond van Nederlandsche Architecten.
Uit elk drietal worden een lid en een plaatsvervangend lid benoemd.
Bij tusschentijdsche aftreding geschiedt de benoeming van een lid of plaatsvervangend lid uit een drietal, op te maken door de vereeniging, op wier voordracht het aftredende lid of plaatsvervangend lid gekozen was.
Art. 4. Om de twee jaren, voor het eerst op 1 Juli 1917, treedt de helft der leden en der plaatsvervangende leden af.
De aftredenden zijn eerst na twee jaren weder benoembaar.
De volgorde van aftreding wordt voor de eerste maal door het lot en vervolgens door een rooster geregeld.
Hij, die tot lid of plaatsvervangend lid benoemd wordt ter vervulling van een tusschentijds opengevallen plaats, heeft zitting tot het tijdstip, waarop degene, in wiens plaats hij getreden is, zou zijn afgetreden.
Een lid, zijn ontslag nemende, blijft in functie tot zijn opvolger benoemd is.
Art. 5. De Commissie benoemt uit haar midden een voorzitter.
De Commissie wordt bijgestaan door een door haar, telkens voor den tijd van vier jaren te benoemen secretaris. De benoeming behoeft de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders.

Een lid of plaatsvervangend lid kan niet tegelijkertijd secretaris der commissie zijn.
Gemeente-ambtenaren zijn niet tot secretaris benoembaar.
Bij ongesteldheid, afwezigheid of ontstentenis wordt de voorzitter vervangen door het lid, dat van de aanwezigen het oudste in jaren is; de secretaris door het jongste lid in jaren, dat aanwezig is
De Commissie regelt de vervanging harer leden door de plaatsvervangende leden.
De secretaris ontvangt een door Burgemeester en Wethouders te bepalen jaarlijksche toelage uit de gemeentekas.
Art. 6. De commissie vergadert zoo dikwijls de voorzitter dit noodig oordeelt, of dit door twee harer leden schriftelijk, met opgave van redenen, wordt gevraagd.
De oproeping tot de vergadering geschiedt door den sectetaris, die zorgt, dat elk lid, spoedeischende gevallen uitgezonderd, ten minste tweemaal vier en twintig uren voor het houden der vergadering schriftelijk wordt opgeroepen.
Art. 7. De commissie is niet bevoegd tot het vaststellen van een advies, indien niet ten minste vier leden of plaatsvervangende leden bij de beraadslaging aanwezig zijn en aan de stemming deelnemen.
Voor het vaststellen van een nader advies, als bedoeld in art. 2, laatste lid, moeten zes leden of plaatsvervangende leden bij de beraadslaging aanwezig zijn en aan de stemming deelnemen.
Art. 8. Alle adviezen worden bij volstrekte meerderheid van stemmen vastgesteld. Bij staking van stemmen wordt hiervan, onder mededeeling van de ter vergadering uitgebrachte gevoelens, kennis gegeven aan Burgemeester en Wethouders.
Art. 9. De adviezen worden vermeld in de van de vergadering door den secretaris te houden notulen.
Zoo dit door Burgemeester en Wethouders verzocht of door de Commissie noodig geoordeeld wordt, wordt een op het advies betrekking hebbend uittreksel der notulen aan Burgemeester en Wethouders toegezonden.
De minderheid is bevoegd te vorderen, dat van haar meening in het advies wordt melding gemaakt.
Een uittreksel, als bedoeld in het tweede lid, moet door alle leden of plaatsvervangende leden, die tot de vaststelling van het advies hebben medegewerkt, worden geteekend, of, zoo dit in bijzondere gevallen overwegend bezwaar oplevert, een opgaaf van de namen dier leden of plaatsvervangende leden bevatten.
Art. 10. De leden onthouden zich van het vervaardigen of wijzigen van gevelontwerpen, van welke zij weten of vermoeden, dat die aan het oordeel der commissie zullen worden onderworpen, tenzij zij te voren als architect een uitnoodiging tot het maken van een volledig ontwerp van het bouwwerk hebben ontvangen.
De leden of plaatsvervangende leden mogen dan niet tegenwoordig zijn bij de beraadslaging en stemming over hun eigen ontwerpen.
Art. 11. Dit reglement treed in werking op 1 Juli 1915.

EEN NIEUW ONTWERP-PRINCIPE.

VERSLAG OVER DE LEZING, GEHOUDEN DOOR DEN HEER J. H. DE GROOT IN ONS GENOOTSCHAP DEN 3den MAART 1915.

Bij het begin van zijn voordracht deelde de heer de Groot mede, dat hij een kort communiqué van de lezing had gereed gemaakt om te voorkomen dat het verslag voor de bladen, geheel iets anders zou bevatten, dan hetgeen hij gezegd had.

Daar mij reeds bij den aanvang duidelijk was, dat het voor de pers een zéér moeilijke taak zou zijn alléén sprekers woorden weêr tegeven; en toch een goed verband in het verslag dezer lezing te houden, verheugde ik mij ten zeerste hierover en laat de gegevens mij door den heer de Groot verstrekt, gaarne hier in zijn geheel volgen:

Spreker zegt dat hij tot den titel is gekomen om een bepaald principe te belichten, dat hij in zijn werk over *Vormharmonie* aanroerde. Hij herinnerde aan de opmerking: dat men kan trachten tot een totaal te komen en dat men er van kan uitgaan; en verder dat door hem in genoemd boek werd aangeraden om de gewone bepaling van harmonie: eenheid in de veelheid óók omgekeerd te lezen als: veelheid in de eenheid.
De titel gaf hem ook gelegenheid om even te spreken over het wel eens overdreven streven naar het nieuwe. Meestal is het nieuwe niet anders dan een opnieuw verschijnen van het oude, of het ons bewust worden van het oude. Wat spreker gaat zeggen behoort ook tot dat soort nieuws.
Spreker wil nu een weg aangeven, hoe hij het denkt aan te leggen om tot iets nieuws te komen.
Men kan beginnen met al het bekende te negeeren. Het bekende kan men dan aannemen als niet bestaand, of als niet vaststaand.
Het gevolg is dat men zelf moet gaan denken, andere middelen en werkwijzen moet opzoeken en daarna zelf het houdbare er van moet inzien en bewijzen. Toch is deze weg zelf niet nieuw. Want spreker meent, dat elke tijd en elk individu van tijd tot tijd die taak zal opnemen. Hij meent, dat elk individu, die zich zelf wil zijn in zooverre, dat hij zijn streven een gang van wetenschap wil doen gaan, eerst het bekende en het overgeleverde moet negeeren en zelf weer van meet af moet beginnen. (Spreker denkt daarbij bijv. aan Penaat.)
Het gevolg kan zijn, dat men tot de overtuiging komt van het houdbare in wat er was en dat men weer tot overnemen komt van het oude. Doch dat behoeft niet, want de ernstige strever zal andere wegen ook zien en bovendien zal elke tijd andere middelen en principen aan de hand doen.
Een kort middel om tot iets anders te komen is de omkeering. Een waarschuwing voor de gevaren mag er wel bij. Vele dingen zullen dan op hun kop komen te staan. Diegene, die de zaken omkeert of op-zijn-kop zet, mag wel zien of dat voor 't oogenblik van nut is.
Bovendien moet men daarbij weten of leeren tot hoe ver men gaan kan en wat ten slotte in het oog moet worden gehouden.
Spreker wil nu twee beginselen tegenover elkaar stellen. De vormgeving kan men uitgaan van twee middelen: *Toenemen* of *afnemen*.
Ze staan tegenover elkaar; zij hebben beiden een grens van begin en eind, maar ze beginnen aan verschillende einden.
Waar nu *Toenemen* het meest in onze vormgeving gevolgd wordt kiest spreker als iets nieuws: *afnemen*.
Onze opvatting van bouwkunst is toenemen.
Wij brengen allerlei vormen bij elkaar in een ontwerp en onze wijze van bouwen is eigenlijk stapelen van steenen, opbouwen enz. Onze opvatting van beeldhouwkunst is de weg van het boetseeren: klompjes klei aan andere toevoegen. En sommigen vinden er een verdienste in, dat men al die klompjes nog meer of minder zien kan. Daar tegenover staat het steenhouwen, waarbij men voortdurend afneemt.

In afbeeldingskunst als schilderkunst gaat men uit van een verzameling voorwerpen, die tenslotte eenig geheel kunnen vormen. Daartegenover staat het aannemen van één ruimte, waarvan allerlei vormen een deel uitmaken.
Lion Cachet deed een meestergreep toen hij de houtsnede-kunst omkeerde en de vormen, die hij gedrukt wilde zien, staan liet of wegsneed in afwijking van den meest gevolgden weg.
Spreker wijst nog op het verschil van toe- en afnemen bij den houtdraaier en den pottendraaier (op pottenbakkersschijf).
In de genoemde voorbeelden ziet men, dat men kan beginnen met een totaal, men kan daarvan uitgaan. Men bewaarde een totaal veelal beter, omdat men het totaal in het oog had en in het oog hield.
Het kenmerk van het afnemen zal meestal zijn: meerdere of mindere volheid en daarbij monumentaliteit.
Bij *toenemen* is het moeilijker het begin in het oog te houden, doordien de toevoegingen meer spreken gaan. Men weet wel waar men begint maar niet waar men eindigen moet. Het eind is er van weg, allicht. (Toch kan er een eind zijn dat bewijzen de kristallen, doch spreker begrijpt niet hoe daar een totaal bewaard blijft).
Voor hem is het te bereiken resultaat meestal: een geheel. Gaat men uit van een geheel door *afnemen* dan bewaart men dat geheel gemakkelijker, dan dat men zooals bij toenemen, tot een geheel moet komen. Hij wil niet zeggen, dat men bij toenemen niet tot een geheel komen kan. Wat hij nu zou aanraden is den weg van afnemen te volgen in de conceptie, en dat men bij de uitvoering waar men toenemen moet, den juisten vorm, waarvan men uitging bij de conceptie, in het oog hield.
Spreker kan zich nog een weg denken tusschen beiden in, namelijk de verbinding van beide, toenemen en afnemen, door bekleeding van een kern met allerlei vormen en stoffen.
Maar spreker wil trachten zelf nog voorbeelden te geven.
Spreker wil trachten de mogelijkheid te doen zien in de stijlen.
Hij begint met de rotstempels der Indiërs. Ze ontstonden door afnemen van den bestaanden complex. Hij ziet daarin *beeldhouw-bouwkunst*.
Die beeldhouw-bouwkunst drukte zijns inziens den stempel op de tempels boven den grond en op de bouwbeeldhouwkunst der Indiërs.
Spreker wijst op de omkeering van beeldhouw-bouwkunst en bouwbeeldhouwkunst.
De Egyptische rotstempels behooren tot beeldhouwbouwkunst.
Voor de pyramiden moet hij even de geschiedenis op zijn kop zetten.
De pyramiden beschouwt hij ook als bouwbeeldhouwkunst, waarbij men veelal uitging van een heuvel of rots, waarvan men afnam of die men ook wel completeerde door bekleeding en ombouw.
De geschiedenis beschouwt de pyramiden als opgebouwd Spreker niet, doch hij wil zijn beweren als *veronderstelling* alleen handhaven. Spreker las in een boek over kunstgeschiedenis iets, wat voor zijn veronderstelling pleit. Er werd namelijk gewezen op de groote bouwkundige eigenschappen der Egyptenaren, en als bewijs werd aangevoerd, dat in de onderaardsche gangen der pyramiden de lagen zoodanig en zuiver op elkaar bewerkt zijn, dat men meestal geen voegen vinden kan. Dit laatste zou anders beter te verklaren zijn door de pyramide met een heuvel als kern te beschouwen.
Intusschen spreker heeft de pyramiden niet gezien. Maar zouden enkele sphinxen niet uit een rots gehouwen zijn, en waren de beelden voor de rotstempels niet daaruit gehouden, en zou men met spreker mee kunnen gaan om als een stempel voor Egyptische bouwkunst en beeldhouwkunst te erkennen het afnemen?
Spreker geeft toe, dat de zuilen o. a. wel wezen op het samenbinden van meerdere zuiltjes. Doch ze waren dan wellicht als meerdere gedacht oorspronkelijk, doch aaneén gebeeldhoud en door afnemen uitgevoerd.
De Grieken in hun oudste kunst (archaïsch) doen zich kennen door de volheid van hun beeldhouwwerk, wat door afnemen kan zijn ontstaan, dus door houwkunst.
De volken noordelijker dan de Egyptenaren zullen naar den aard, het naakt hebben bekleed.
Spreker kan zich denken, dat de bekleeding met een draperie den beeldhouwers op een tweesprong bracht van afnemen door houwkunst en verder van toenemen door bekleeden.
Phidias stond op dien tweesprong met zijn beeld van Pallas Athene in het Parthenon. Het was van ivoor bekleed met goud. Spreker beschouwt de Pallas Athene als een grens voor den weg van het afnemen, waarbij nu reeds het toenemen werd toegepast. De verklaring van de geschiedenis, dat Phidias gedwongen was om het beeld met los afneembaar bekleedsel van goud te omhullen, opdat dit bekleedsel elk jaar kon worden nagewogen, hoorde spreker later en deze verklaring neemt spreker slechts in zooverre aan, dat 't goud om 't naakt liggend afneembaar was en wel gecontroleerd kón en mocht worden.
De eerste tempels der Grieken herinneren spreker aan beeldhouwbouwkunst. Hij kan meegaan met de afleiding o. a. van de Dorische zuil uit de zuilen voor de rotsgraven van Beni Hassan. Spreker ziet in de Grieksche tempels het toenemen (opbouwen) met het oertype van houwbouwkunst (afnemen) voor oogen.
Volken, die houwbouwkunst beoefenden, stonden, meent spreker, onder een invloed, die hun niet bewust was. Want het afnemen oefent van zelf invloed op den vorm. Ook latere volken, die min of meer onder den invloed stonden van die oer-houwvormen hebben niet altijd die invloed gekend, meent spreker. Hij kan ook niet aanwijzen zooals bij Phidias, waar later bewust de invloed tot uiting kwam.
Voor spreker stonden de Grieken op een tweesprong. Het toenemen komt meer en meer in zwang in den vorm van stapelen en het (toenemend) boetseeren. Spreker wil niet zeggen, dat de kunst bepaald minder werd na de Grieken.
Bij de latere Westersche stijlen voelt men nog steeds het uitgaan van een totaal, door houwkunst reëel of gedacht, afgenomen of ingehakt gedacht tot op een grooten kern.
Men voelt bij de Romeinen het werk van de houwers in de bouwkunst. Hun gewelf was het gedachte uitgehouwde hol, wat ze evenwel bouwend, stapelend, toenemend, metselend volbrachten.
De invloed van de houwkunst deed het totaal in het hol en in den hul (werkelijke of gedachte omhulling) bewaren. Het bouwend uitvoeren, kort gezegd: toenemend, stapelend uitvoeren deed naar zijn natuur steun en last en soms scheiding er van uitkomen.
Het *toenemen* is *oók*, naar den aard van de natuur; zie kristalliseeren en groeien.
In beide blijft een onbegrijpelijke wondere eenheid bewaard.
Spreker kan zich denken, dat de eenheid der voorbeelden in de gegroeide Schepping den mensch inspireerde tot het vol bouwen tot een geheel in zijn gebouwde, door toenemen ontstane, scheppingen.
In het voorbijgaan merkt spreker op, dat het afnemen

door afslijten der massa's eveneens in de wereld formaties invloed oefent.
Na de romeinen komt het groeiprincipe (toenemen) meer in zwang, maar de houwkunst blijft daarnaast aan het woord invloed oefenend. Naast het bouwen, het groeien in Gothiek is de beeldhouwkunst, de houwkunst, voornamelijk van invloed en 't is alsof de bouwers, houwers waren meestal. Het beeldhouwwerk doet dat bijna altijd zien in beelden, kapiteelen, en ivoorsnijwerk.
Het drijfwerk kon naar zijn aard een groote kern toonen, die in totaal zelf bij uitdrijven of indrijven bewaard bleef. Het gietwerk van metalen kon het toenemen door boetseeren doch ook het afnemen door ciseleeren en draaien gemengd vertoonen.
Maar zooals gezegd ziet spreker in de bouwkunstenaars meestal steenhouwers. Voor de latere kunst waren ook veelal de architecten steenhouwers.
In de renaissance laat zich veelal het samengaan van bouwer en beeldhouwer nawijzen.
Dat Dr. Cuypers zijn loopbaan als beeldhouwer begon, geeft te denken.
In barok en rocaille is de groote vorm weer steeds bewaard. Spreker ziet daarin het uitgaan van een grooten totaalvorm *waarin* werd gewerkt. Men denke aan het lijstwerk en o. a. aan de kasten. De kenmerken van opbouwen door scheiding van steun en last, mist men veelal in Rocaille. Spreker wijst verder op het werk van Japanners en Chineezen als tabourets, zetels, standaards, die men zich afnemend uit een totaalvorm ontstaan kan denken.
Verder worden een aantal voorwerpen getoond, die hun ontstaan danken aan allerlei technieken, die tot afnemen noodzaken. Voor ons komt 't aan op 't behouden of bereiken van een totaal.
Om het te bereiken raadt spreker aan: van een totaal uit te gaan. Het totaal voor oogen te houden, daarin in te deelen en waar het dan moet, toenemend dat totaalbeeld op te bouwen.

Veel van het eigenaardige van deze lezing werdt vernietigd door het debat, wat na de pauze volgde. Na een stilte die den storm vooraf ging, gaf de heer v. d. Pluym de introductie door eenige aanmerkingen te maken, op het inzicht van den spreker, als zou de 5de eeuw v. Chr. op de grens staan van het begrip „afnemen" en „toenemen" in de techniek der kunsten; door het feit, dat Phidias de Pallas Athene in het Panthenon, eerst beeldhouwde, en daarna met gouden draperiën en ivoren sieraden, bekleedde.
De heer v. d. Pluym meende, dat de bekleeding van beelden met draperiën, niet stamde uit den tijd van Phidias, doch reeds eeuwen vóór hem, in gebruik was.
De heer Weissman vraagt hoe de spreker meent, dat het systeem, op de hedendaagsche bouwkunst, toegepast zou kunnen worden.
De heer de Groot verzekert, dat wij allen reeds staan, ... al is het onbewust, ... in dat systeem. Er is reeds een strooming, die ons doet uitgaan van „het complex", die ons „het gehéél" doet zien en dat laat indeelen.
Spreker kent het middel om ons te dwingen dat systeem te volgen ...., maar hij zal het niet toepassen.
Het was merkbaar, dat vele toehoorders, zich geluk wenschte met sprekers laatste woorden.
Juist de eenzijdigheid van de verkondigde ideëen van de heer Groot, werden aangevallen, en met pijnlijke nauwkeurigheid heeft de laatste debatter, — den heer Verkruyzen — de fouten in de ideëen van den spreker aangetoond.
Hij zeide o. m.: „U zoekt de harmonie, de eenheid, ... maar er is geen eenheid zonder veelheid. Waarom dus de ééne zijde bewandeld? U wilt één kant en voelt u aangetrokken tot het begrip „van buiten naar binnen werken", ... maar er is ook een andere zijde, dat is „van binnen naar buiten. Beiden afzonderlijk zijn niet compleet en logisch gesproken hebben, beiden evenveel recht van bestaan".
Feller was de aanval van den heer v. d. Pek. Héél zakelijk, héél correct voor elkaar gezet (iets wat geheel niet in de sfeer van den avond paste) waren de opmerkingen van dezen spreker.
„Wat is", zegt de heer v. d. Pek, *„van buiten uit?* Wat is *van binnen uit?* 't Is mij niet recht duidelijk wat de heer de Groot bedoeld. Ik hou' mijn hart vast als ik bedenk, dat hier vele jongelui aanwezig zijn, die door dergelijke ideeën geheel in de war moeten geraken.
Wat is de primitieve bouw der oude Arische volken? Wat zochten zij? Daar was toch geen sprake van „houwen", geen idee van de groote massa in 't oog houden, daar begon men toch niet van *buiten uit.*"
Met enkele krabbels op het bord vertoont de heer v. d. Pek ons de ontwikkelingsgeschiedenis van het oeroude, in den grond gegraven en met takken afgedekte hol — tot de Grieksche tempel en nergens vertoont zich het zoo beroemde *van buiten uit naar binnen.* Het is niets anders als een ontwikkeling van primitieve vormen tot de meest verfijnde versiering.... nergens het afnemen van een groote massa om in hare kern de verlangde vormen te vinden.
Neen! Volgens den heer v. d. Pek is 't veel meer het tegenovergestelde wat geschied. Het is een van *binnen* naar *buiten* werken, een ontwikkelen, een rijper worden... De Grieksche tempel is de geïdealiseerde hut. De Gothische tempel is de geperfectioneerde Germaansche woning. Alles, alles heeft zijn begin en logische ontwikkeling.
De ronde hut van de Zoeloe is het proto-type van den koepel. ...
„Ik vraag U, waar is nu toch dat houwen? Waar is dat van buiten uit naar binnen, wáár de groote massa, die steeds de beginvorm moet zijn voor het détail?
Neen! Iemand die bouwt ontwerpt door toevoegen en afnemen. Beiden moeten steeds tezamen geschieden."
Hoewel de antwoorden van den heer de Groot menigmaal meer licht op het door hem verdedigde standpunt wierpen, ... toch was het niet meer dan een schemerlicht.
Hoewel de pijlen, die hij afschoot cirkelend in de schijf stonden, ... toch stond geen enkele in de roos.
Heel vermakelijk was de edele verontwaardiging van den heer de la Croix, die meende, dat de opvattingen van den heer de Groot veel overeenkomst vertoonden met de ideeën van den heer Lauweriks. Hij kon zich onmogelijk vereenigen met deze opvattingen.
„Ach", zeide de heer de Groot, „dat is het nieuwe principe, ... dat kunnen jelui nog niet begrijpen."
Daarna meende ik van den heer de la Croix iets te hooren als: „Je reinste dwaasheid" en ... „nou, ik dank U" ... waardoor een einde gemaakt werd aan een discussie zonder einde.
Wie nu denkt door het lezen van een uittreksel als dit, geheel op de hoogte te zijn van hetgeen de spreker op de lezing heeft verkondigd, is geheel naast de waarheid.
Wat dit verslag mist is de voordracht van den spreker, het karakteristieke van het door hem zelf gesproken woord, ... de beweging, ... de gebaren, ... enfin ... de charme van den avond is niet in dit verslag weêr te geven; — tenzij een machtig kunstenaar zijn pen greep en de sfeer van den avond weergaf.
Misschien zou zich dan het geval voordoen van een echo, ... die schooner is dan de stem die haar teweeg bracht.
Waar nu m. i. het gesprokene, 't minst belangrijke deel van den avond was, is het dus bijna onmogelijk een goed verslag te geven.
Ik hoop dat de heer de Groot mij deze woorden niet euvel zal duiden, ... maar ik meen, hoewel als „verslaggever" schrijvende (waar de spreker zelf het communiqué verstrekte) mijn persoonlijke gewaarwoordingen van den avond naar voren te mogen brengen.
Ach! De toehoorders hebben zoo weinig begrepen van hetgeen de spreker bedoelde ... Het is mogelijk dat de heer de Groot zelf de schuld daarvan was ... maar het was pijnlijk in de debatten zooveel dingen te hooren als $2 \times 2 = 4$ en dat was niet de bedoeling van den spreker.
De waarde van den avond lag niet in het gesprokene...
Neen! In het observeeren van den spreker. In het waarnemen van de wijze, waarop hij de voorwerpen, die ter illustratie waren medegebracht, aan ons toonde, de liefde waarmede hij deze aanraakte, betastte.... liefkoosde, zou ik bijna zeggen. Er was iets in hem, dat mij heeft aangegrepen.
De geheele voordracht was overgoten met een liefde voor *zijn* kunst, waarvoor velen hem moeten benijden. Wat doet het er toe in hoeverre de spreker slaagde, tot uiting te brengen, wat hij ons over het nieuwe ontwerp principe meende te moeten verkondigen. Wat doet het er toe, dat wij teleurgesteld waren bij het aanschouwen van de teekeningen, die aan den wand hingen.... Voor mij is het genoeg een mensch te hooren, die het leven ziet als een schoonheid, ... voor mij is het genoeg een mensch te zien met een individualistisch temperament, al was de geheele lezing een „visie", die voor ons geen „beeld" is geworden.

WIJDEVELD.

CONFERENTIE OVER DEN WEDEROPBOUW VAN BELGIË, TE LONDEN. (Vervolg van pag. 66).

Maar gaan we nog met onze gedachten terug naar de Conferentie. Het was reeds bekend, dat de tuinsteden als voorstad (suburb) van te zeer saamgedrongen reuzen-agglomeraties talrijk zijn in Engeland, ook op het vaste land. Maar nog belangrijker van een principieel standpunt is het, dat de stichting van eene volkomen onafhankelijke, op zich zelf bestaande tuinstad te Letchworth is gelukt! De bewoners van Letchworth zijn niet genoodzaakt elken dag per trein als forensen, elders hun dagtaak te verrichten. Neen, Letchworth is gesticht op minderwaardig akkerland, tusschen St. Albans en Cambridge, aan een spoorlijn, op hoogliggenden heuvelachtigen bodem.
Daar moesten dus verzameld worden productieve ondernemingen, die in de gunstige hygienische omstandigheden der tuinstad ook een waarborg zagen voor betere arbeidstoestanden, helderder geest, en dus groote productie voor de ondernemingen. Deze stichting ontwikkelt zich over een ruime uitgestrektheid langzamer dan de voorsteden van Londen enz. Maar de proef is gelukt. Dergelijke proef zou ook te nemen zijn in het steenkolenbekken van Belgisch-Limburg. Rond de mijnputten moeten steden ontstaan. De International Garden Cities and Townplanning Society en de bestuurders van Letchworth hebben hun steun toegezegd, voor een dergelijke stichting op Belgischen bodem rekenende op den geldelijken steun van alle naties, die door het krachtig optreden van België voor eene Duitsche overheersching gespaard zijn gebleven.
Letchworth mag zich ontwikkelen tot 30 à 32000 inwoners. Daarna moeten de komende liefhebbers, of de zich vermeerderende bevolking (als de zwermen jonge bijen) trekken naar een ander gebied, gescheiden van het eerste door een vooraf bepaalde ruime strook akkerland of bosch. De minst vruchtbare grond als uitgangspunt nemende, bevordert dit stelsel, een zeer intensieve bewerking van den grond. Hoe zeer is 't te betreuren dat droge, gezonde heidegrond in den omtrek van Amsterdam en Rotterdam zoo ver te zoeken is. Twenthe is dan ook voor het ten uitvoer leggen van gunstige woningtoestanden voor arbeidende klassen van veel gunstiger aard. Te Letchworth is de bestemming der wijken in hoofdtrekken vooraf met overleg vastgesteld. De industrie in het Noord-Oosten wegens de heerschende windrichting en voor 't vervoer aan de spoorlijn. Het centrum wordt tot later gereserveerd en zal dan voor hooger prijs kunnen worden aangerekend.

* * *

De beweging der tuinstad omvat vele vraagstukken van ethischen, socialen, economischen, hygiënischen en finantieelen aard, welke gedurende de conferentie maar met enkele woorden konden worden aangestipt. Maar wie deze stichtingen heeft gezien in een hygiënsch of sociaal of aesthetisch standpunt, daarin eenig belang is gaan stellen, die begrijpt, dat elke werkzaamheid op dat gebied alleen nuttig en vruchtdragend kan zijn, als de plannen met ernst en kennis van zaken worden voorbereid, en met geduld en overtuiging wordt doorgevoerd. De energieke Engelsche pioniers, die ons hebben ontvangen, rondgeleid en onderwezen, hebben deze stichtingen tot levenstaak gekozen. Daarna konden zij slagen. In hunne maandschriften en andere uitgaven deelen zij alle ervaring en gegevens, volledig mede. Zij verheugen zich er in overal elders met raad en daad van dienst te kunnen zijn, voor dit zoo menschlievend en mensch veredelend werk.
De association wordt bestuurd door: Ebenezer Howard, Eere voorzitter, G. Montager Harris, Voorzitter, Ewart G. Culpin Hon. Secretaris, 3 Grey's Inn Place, London, W. C., F. Litchfield Co. partnership Tenants Ltd., Sir Herbert Samuel, President van Local Government Board, A. Williams M. P. Voorzitter der Stichting Letchworth.
Deze namen met die van de bewerkers der voordrachten, Aldridge, Raymond Unwin, F. R. I. B. A., brengen in onze herinnering de nuttige dagen waarin zooveel schoon werk werd bestudeerd om op voort te bouwen.

OVERZICHT VAN HET RAPPORT HENRY R. ALDRIDGE.

Vaststellen van de uitgebreidheid der geleden schade.
a. enkele huizen zijn vernield en de rooilijnen der steden is daardoor onderbroken.
b. geheele wijken zijn zoo goed als geheel vernield, waardoor in het midden van steden groote ruimten ontstaand zijn.
c. voorsteden kunnen geheel neergelegd zijn door den krijg.
d. afzonderlijke boerderijen of dorpen zijn vernield.
Voordat de geldelijke middelen zullen kunnen worden gevonden, zal door de speciale commissies rapport moeten worden uitgebracht.
a. aan de centrale regeering over den geheelen omvang van de verwoesting.

b. voorbereiding van ontwerpen voor algemeenen aanleg.
c. vaststelling der plannen voor opbouw en goedkeuring dezer plannen.
Toen Londen grootendeels afbrandde gedurende het leven van Christ. Wren, werd zijn plan voor verbeterde opbouw helaas niet ten uitvoer gebracht, door de koppigheid der eigenaars, die niet op een anderen plaats wilden herbouwen, en hun wantrouwen in de regeering die de uitwisseling tot stand moest brengen.
Moge België in de 20e eeuw wijzer zijn dan Londen in de 17e eeuw.
In hoeverre is de aanleg van tuinsteden mogelijk?
Samenstelling der commissies uit overheidspersonen, technische ambtenaren, vertegenwoordigers van de betrokken beroepen, en werklieden-organisaties.
Geldelijke zijde van het vraagstuk: 1° voorschot van kapitaal, waarborgen van de interest en amortisatie; 2° regeeringszorg om te voorkomen, dat de materialen bovenmatig in prijs stijgen, door voordeelige aanvoer te bevorderen.
Geen menschen-pakhuizen, maar handhaaft het een familiehuis.
Bij de steden uitbreiding in 't oog te houden:
1. Wegenaanleg (verkeerswegen — woonwegen).
2. Beperking van 't aantal bewoners per hectare.
3. Voorziening van goedkoope terreinen voor arbeiderswoningen.

OVERZICHT VAN HET RAPPORT RAYMOND UNWIN.

De beginselen der wetgeving omtrent stedenaanleg omvatten:
1°. eene sociale zijde van het vraagstuk, waartoe allereerst te rekenen de ondergeschiktheid van het particulier belang aan het openbaar belang, enz.
2°. de geldelijke verhoudingen, waaromtrent in de conferentie slechts algemeene opmerkingen konden worden gedaan.
3°. de technische zijde, waarin over plannen, samenstelling van gebouwen, hygiëne en schoonheidsleer gehandeld wordt.
A. Spinwebkaart van de verkeersmiddelen, door de centrale regeering opgemaakt; en verdeeld in gewesten. Middelen van vervoer. Reglementen daarop betrekking hebbend.
B. Toezicht der gewestelijke overheid over den arbeid der Gemeenten.
C. In onderdeelen uitgewerkte plannen van de Gemeenten.
D. Noodzakelijk toezicht uitgeoefend door de belangstellenden zal hun rechten waarborgen.
E. Voorafgaande studie door de groepen van vakgenooten.
F. Commissies van advies omtrent technische en esthetische aangelegenheden.

Februari 1915.

Door bovenstaande mededeelingen werden die indrukken weergegeven, welke naar 't oordeel van ondergeteekende juist in deze tijdsomstandigheden, geschikt werden geacht, de bedoelingen en strevingen te verklaren van hen, die de conferentie hebben ter hand genomen met zooveel toewijding en practischen zin.
Aan de hierboven medegedeelde lijst zouden ik zeker nog verschillende goedklinkende namen moeten toevoegen, ware het niet, dat thans overwegingen gelden, die dit minder gewenscht doen voorkomen. Thans is de invloedsfeer van deze conferentie ook reeds buiten Londen doorgedrongen, en zal de noodige internationale samenwerking in de voorstudie van het uitgebreidde vraagstuk, weldra organisch verband hebben gekregen.

JOSEPH TH. J. CUYPERS, B. N. A.
12 Maart 1915. C. B. ing.

VAN ALLERLEI AARD.

HEEMSCHUT.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd het volgend adres gezonden:
„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft kennis genomen van het wetsontwerp tot wijziging der Vermogensbelasting, betwelk thans door Uwe Vergadering wordt behandeld.
Werd dit ontwerp onveranderd aangenomen, dan zou de schoonheid van Nederland daardoor zeer groote schade lijden. Immers indien bosschen, parken en andere natuurmonumenten, die voor het publiek zijn opengesteld, voor de belasting worden geschat naar de waarde als bouwterrein, dan zal de buitengewone bezwaring, welke daardoor voor de eigenaars ontstaat, deze eigenaars nopen tot het vernietigen van dit natuurschoon over te gaan.
Het behoud van bosschen, parken en andere natuurmonumenten is een landsbelang, dat thans algemeen erkend wordt, daar het de welvaart van velen bevordert.
Het bestuur voornoemd acht het daarom noodig, dat aan eigenaars, die hunne bezittingen voor het publiek openstellen, vrijstelling van belasting worde verzekerd. Bovendien meent het bestuur, dat bij het schatten der waarde van parken, bosschen en andere natuurmonumenten als grondslag dient te worden genomen het bedrag, hetwelk de eigendommen zouden kunnen opbrengen, wanneer bij het verkoopen het beding gemaakt wordt, dat de aard of de bestemming van de bezitting niet mag worden veranderd.
Daarom verzoekt het bestuur voornoemd uwe vergadering met den meesten aandrang, de amendementen Ter Spill te willen aannemen of het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat de bovenaangehaalde bezwaren geen grond meer hebben".

't Heeft niet mogen baten. Woensdag j.l. heeft de Tweede Kamer de amendementen verworpen, en de wet aangenomen. Wellicht is er nog kans, dat de Eerste Kamer het onheil kan voorkomen.

RED.

HET HARDEN VAN HET OPPERVLAK VAN BETONVLOEREN.

Betonvloeren in fabrieken schijnen niet altijd tegen slijtage bestand te zijn zoodat het ons niet onaardig schijnt de volgende in Engeland veel toegepaste methode onder de oogen van onze lezers te brengen: Een mengsel van 15 tot 20 pond ijzervijlsel of -stof en 100 pond cement worden vermengd met tweemaal zooveel zand en als een deklaag van ongeveer een Eng. duim dik aangebracht. Een dergelijke vloerbedekking moet hard, zeer bestand tegen slijtage, waterdicht en niet glad zijn.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1358ste Ledenvergadering. — Reglement voor de Schoonheidscommissie te Amsterdam. — Een nieuw ontwerp-principe. — Conferentie over den wederopbouw van België (Vervolg). Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -.-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -.-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -.-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 14. ZATERDAG 3 APRIL 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

VERSLAG DER 1359STE LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 31 MAART, 's AVONDS HALF NEGEN, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549.

Er waren geen ingekomen stukken.
Als nieuw lid werd met algemeene stemmen aangenomen de heer W. Bruin.
Daarna verkreeg de heer J. Jongert uit Purmerend het woord voor zijn voordracht over: **„De examens en de opleiding voor de Middelbare Akte"** (decoratief teekenen).
De spreker is dankbaar, dat het Genootschap hem in de gelegenheid stelde, te spreken over dit onderwerp.
Hij zou willen spreken over:
a. het vak;
b. opleiding voor de akte;
c. de akte zelf.
In een kunstarchitectuur-schepping komen decoratieve vakken tot uiting.
Steeds wordt dezelfde klacht gehoord over de *scheiding* van de theorie van het maken en het uitvoeren. Meestal wordt gezegd, dat er juist niet is terecht gekomen, hetgeen de opdrachtgever ervan dacht. Er is een aesthetisch onvermogen van de uitvoerders. Men tracht dit op te lossen op allerlei wijzen, door scholen en examens. Er ontbreekt nog een museum voor moderne kunstnijverheid.
De Bond van Nederlandsche Teekenonderwijzers gevoelt, dat de opleiding der leeraren M. O. nog verre van voldoende is.
Er zijn scholen met een rustige indeeling, en er is een soort van pompinrichtingen. Vooral zal aan deze laatste de bezonkenheid ontbreken. Als type van de rustige opleiding noemt spreker de Rijks-Normaalschool.
Doch ook jaren lang is er reeds gewezen, soms openlijk en soms tusschen de regels, het gemis aan verband tusschen de vakken.
De theorie en practijk staan naast elkaar; de tweede is geen toetsing van het eerste.
Bij teekenen wordt uitsluitend met den schijntoestand van de voorwerpen rekening gehouden. De opvatting van het schilderij heeft dit bevorderd. De oude opvatting van de schilderkunst was niet zoo. De wiskunde volgt de perspectief in zijn acrobatische toeren. Hoe wil men de thans gedecoreerde wiskunde toepassen, bijv. bij een gotische hogel.
De anatomie heeft geen verband met het practisch teekenen.
Als voorbeeld neemt spreker de kunstgeschiedenis, hoe wijdloopig die kan zijn, als die omvat geografie, geschiedenis, land- en volkenkunde en kennis der ambachten door de tijden heen. Waar is het begin en waar het eind.
Nu zegt men wel de examinator kan niet alles vragen, wat in bibliotheken is neergelegd. Toch wordt vaak allerlei gevraagd, als greep uit de geschiedenis, en dit dan nog toe te lichten door schetsen.
De vragen over anatomie zijn al niet veel beter. Er worden gevraagd bijzonderheden. Het ambacht heeft noodig groote algemeene dingen. Wij moeten niet de bijzonderheden kennen van inliggende spieren of gewricht vlakjes van handwortel-beentjes. En zoo vragen alle theorie vakken bijzonderheden.
Voor praktijk worden gevraagd: een teekening van voorwerpen (stilleven), verder:
Het teekenen van klassieke of renaissance kop.
Het maken van lijnteekening.
Het maken van een ontwerp.
Bekijken wij de akten als maatschappelijk vraagstuk, dan zien wij, dat wij in Nederland die acte hebben. De eischen zijn niet in alle landen dezelfde.
Spreker zou ieder practicus aanraden een akte te verkrijgen, omdat het de eenige bescherming is.
Er is nog altijd strijd tegen leerlingwezen; waar het is ingevoerd zijn schitterende resultaten bereikt. Spreker wijst op de diamantbewerkers bond. Bescherming kan iets doen.
Ieder mag het terrein van architecten en kunstnijverheid afgrazen. De akte of diploma kan daartegen beschermen.
De akte is de kroon en het compas van de opleiding. Het examen geeft de richting van de opleiding aan. Blijft het akte-examen zóó dan blijft ook de opleiding zóó. Er zijn scholen, die het practische in de kunstvakken trachten te verwerken, als de Quellenisschool en de Kunstambachtenschool. Maar dit maakt ook, dat velen volgens

Boerenwoningen in de Beemster. get. door B. Hoogstraten.

die wijze opgeleid, niet de akte, die hun kan beschermen, kunnen verwerpen. Dit is niet in orde, want de akte-examens moesten zich daarnaar richten. De wet is niet bepaald vijandig aan het ambachtelijke, maar wel de wijze, waarin de wet door de examens wordt gedreven. Spreker staat even stil bij wat de examinator zou mogen vragen.
De ornamenteele eigenschappen van de wiskunde kunnen in de middeleeuwen atelliergeheimen zijn geweest, als er atelliergeheimen waren.
Reeds Plato zeide dat alle schoone eigenschappen der wiskunde verborgen lagen in de 5 regelmatige lichamen. Spreker wijst er op, hoe Verster in zijn stillevens trachtte aan één voorwerp zooveel mogelijk de schoonheid te demonstreeren. Daar kan men zien hoe men tot vereenvouliging van stillevens komen kan in tegenstelling met het stellen van groepen. Een Engelsch schilder wees reeds op ongebroken lijnen, ongebroken vormen en ongebroken kleuren.
Spreker geeft toe: werd de werkelijke schoonheid gevraagd te benaderen, dan zou dat nog moeilijker zijn dan wat thans gevraagd wordt.
De compositiewetten zijn door alle tijden heen dezelfde geweest. Wij zijn er verre van af. Wij verleenen aan de gulden snede een aureool van wonderlijkheid, maar ons slecht begrip is een aureool voor onze onwetendheid.
De schilderacademie is thans vrijwel zonder de compositieleer.
Spreker formuleert zijn denkbeelden ongeveer als volgt:
Wetten in de leer van het ornament.
Kunstgeschiedenis als de toepassing van de compositieleer in de verschillende perioden.
Meetkunde leere ons zien de ornamentale eigenschappen van de constructie in den vorm.
Practisch daarbij de stileerlessen. (Een boom en een bloem groeien niet maar zoo willekeurig.)
Teekenlessen, (projectivisch teekenen zonder veel schijntoestanden) daarin de toepassing van de geometrische schoonheden in het door menschen gemaakt voorwerp.
In ontwerp lessen al de vorige vereenigd,
Werd door omzetting van de examenopvatting ook het een en ander veranderd, dan zou de regeering daarin een machtig wapen hebben om schoonheid te bevorderen.
De voorzitter dankte den spreker. Na de pauze volgde eenige bespreking.
De heer de Groot wees met waardeering op de wijze, waarop het vorige was voorgedragen. Veel doch niet alles had hij met instemming gehoord. Hij wees er eeh ter op, dat deze rede niet den schijn mocht wekken, als of men den wetenschappelijken grond bij de opleiding voor de teekenleeraren wilde ondergraven, omdat toch reeds zoo vaak bij het streven naar gelijkheid in salariëering van teekenleeraren en andere leeraren bij het M. O., dit afstuitte op een verwijt, als of de teekenleeraren minder goed onderlegd waren.
Ook de heer Weissman had den heer Jongert met genoegen gehoord.
De heer Weissman heeft medelijden met degenen, die hun hersens moeten vermoeien met veel dwaze theorie. Teekenakten waren een nawerking van de geest der wet van 1863, met denkbeelden vreemd aan hetgeen het leven eischte. Dit bewezen de oprichting van de Burgerdag- en avondscholen. De meeste vakken waren aan het ambacht vreemd.
De heer Jongert antwoordde nog het volgende: De teekenonderwijzers zijn niet genoeg georganiseerd om hun economische voorwaarden te beschermen. De durf om de zaken te veranderen was niet groot. Wij zijn te bang voor de fouten, wanneer die naar een bijzonderen kant vallen, niet voor algemeene fouten.
De voorzitter sloot daarna deze goed bezochte vergadering.
Uw verslaggever maakte dit verslag gedurende de rede. Tekortkomingen zullen er wel in zijn. De heer Jongert zal evenwel later nog het onderwerp bespreken in ons blad.

J. H. DE GROOT.

Boerenwoningen in de Beemster. get. door B. Hoogstraten.

BOERENWONINGEN IN DE BEEMSTER.

De schetsen geven twee boerenwoningen in den Beemster. Volgens overlevering zijn beide door één bouwmeester gemaakt.
De eerste is wat rijker opgevat dan de tweede, en heeft vermoedelijk als buitenverblijf van den „heerschip" gediend; een gewoonte, die in enkele streken nog lang is bewaard gebleven. De kronieken geven dan ook aan, dat in vroeger tijd de Beemster als buitenverblijf door Amsterdamsche kooplieden werd verkozen.
Enkele kamers aan de voorzijde zijn ook rijker behandeld, dan de overige, die den boer ten dienste stonden. Van den aanleg van plantsoenen en vijvers zijn op veel plaatsen nog duidelijke overblijfselen aan te wijzen.
Is de eerste woning nog zeer goed intact gebleven, de tweede is reeds in veel opzichten ontsierd.
De typische vorm van een windvaan op een dezer buitenverblijven wijst er wel op waar hier de welvaart in onze „gouden eeuw" aan te danken was (zie blz. 78).

B. HOOGSTRATEN.

INGEZONDEN.

NAAR AANLEIDING VAN DE LEZING OVER HET SCHOONE IN BOUWKUNST, BEELDHOUWKUNST EN SCHILDERKUNST.

Den Heer H. C. Verkruysen.

Wanneer U mij toestaat door middel van „Architectura" een enkele vraag te doen, wil ik van de gelegenheid daartoe gebruik maken, doch vooraf mijn dank uitspreken voor de belangrijke uiteenzetting van het door U behandelde onderwerp over het Schoone in Bouwkunst, Beeldhouwkunst en Schilderkunst.
Het is mij opgevallen, dat door U, sprekende over doelkunst, beeldendekunst en begripskunst, hoewel de bespreking van de eerste categorieën der doelkunst en begripskunst in haar geheel buiten het door U gestelde onderwerp vallen bij het noemen der negen categorieën gesproken wordt van: „*voedselbereiding, tuinbouw*, nijverheidskunst, schilderkunst en toonkunst, gebarenspel en woordkunst.
De benamingen *voedselbereiding* en *tuinbouw* hadden mogelijk minder of niet mijn aandacht getrokken als mij uit uwe lezing niet ten duidelijkste gebleken was, dat Prof. Bolland's „Zuivere Rede" niet alleen door U gelezen en vernomen was, doch bovendien is verstaan geworden.
Nu is mijn vraag: „Waarom is door U niet gesproken van „kook*kunst* en tuinbouw*kunst*" Ik doe deze vraag naar aanleiding van wat Prof. Bolland zegt in „Aesthetische Geestelijkheid" § 58.
„De kunst moet het brengen en de kunst moet ons brengen, tot vrijheid, tot de vrijheid der geestelijke zelfbepaling, wanneer dan trouwens reeds de kook- en kleedkunst niet verstoken of verlaten is: een geniale kok, heet dienovereenkomstig in eigen kring niet alleen, maar ook of juist bij zijne bewonderaars daaromheen, een groot artist vol fijnen smaak, die heel wat „kan". Om hem echter op den rechten prijs te schatten moet men zelf niet zonder fijnen smaak en eetkunst zijn, waarvan het begin dan reeds aan het kind wordt bijgebracht, wanneer men het „met fatsoen„ leert eten, en met het mooie handje. Dat het mooie handje en de geniale kok in de leerboeken over schoonheid en kunst minder ter sprake komen, zal wel zijn toe te schrijven aan de verregaande onnatuurlijkheid van een aesthetische geestelijkheid, die ook de tuinbouwkunst gewoonlijk buitensluit; daar dwingt men toch anders de natuur, om in overeenstemming met menschelijke onnatuur van opvattingen bepaalde vormen te vertoonen, en de natuur, die men tot vormen dwingt, is eene natuur, waar de geest zijn vrijheid toont. Weliswaar is daarbij nog niet veel waarneembare vergeestelijking van voorhandene natuurlijkheid in het spel, en daarom dan rekenen vermoedelijk weinig menschen de tuinbouwkunst tot de „ware" kunsten."
Bij voedselbereiding bedenkt men iets anders, dan bij *kookkunst*; een molenaar is niet een kok.

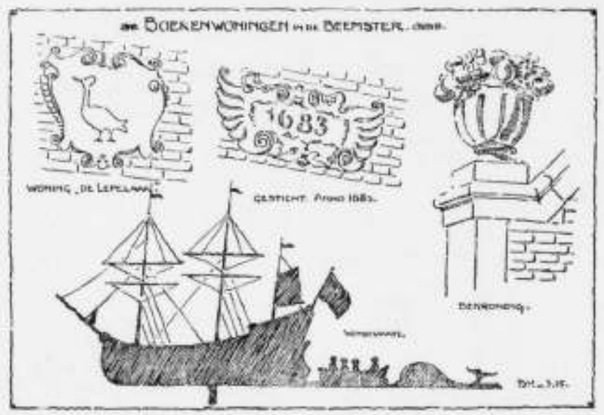

get. door H. Hoogstraten.

„Alles is betrekkelijk, ook het getal der kunsten, dat in zekeren zin even weinig telbaar is als de verscheidenheid van maatschappelijke bezigheden." (A. G. § 59).
Uit de bespreking op Prof. Bolland's Collegium Logicum betreffende dit onderwerp, herinner ik mij deze zinsnede: „Er is heel wat, wat wij niet ontberen kunnen; lekkerheid, schoonheid, welluidendheid; lekkerheid als voel- en proefbaarheid, schoonheid als waarneembaarheid, en welluidendheid als verneembaarheid van bevredigende maatverhoudingen.
Lekkerheid komt doorgaans niet ter sprake, doch niet omdat het niet behoort te pas te komen."
Wanneer door U bij voorkeur niet is gesproken van kook*kunst* en tuinbouw*kunst* en in plaats van bewegings*kunst* van gebarenspel, zal het mij aangenaam zijn de beantwoording van mijn vraag van U te mogen vernemen, waarvoor reeds nu mijn dank.

Rotterdam, 18 Maart 1915. J. Heyink.

* * *

Antwoord aan den Heer J. Heyink.

Naar aanleiding van uw vraag: of ik bij voorkeur niet van kook*kunst*, tuinbouw*kunst* en bewegings*kunst* gesproken heb, vestig ik er uw aandacht op, dat het antwoord op deze opmerking reeds in het gebruik zelf van die drie woorden ligt; want had ik alleen het woordje „kunst" vermeden bij de doelkunst categorieën, dan zou het den schijn hebben, als rekende ik die eerste denkbaarheden niet tot de kunst. Nu ik echter de bewegingskunst, (die als moment in de hoogste kunstengroep toch buiten twijfel onder de kunsten te rekenen is), noem, met vermijding van het woord „kunst", ligt daarin eenvoudig, dat ik het niet noodig vind alle benoemingen der aesthetische categorieën met „kunst" te laten eindigen, hetgeen bij een verdere ontvouwing trouwens ook niet vol te houden is.
Prof. Bolland, naar wiens werk ik door U verwezen wordt, doet dat zelf ook niet, maar spreekt van „gebarenspel" op bl. 652 (Zuivere Rede 2e uitgave).
Dat ik niet sprak van tuinbouw*kunst*, wil dus voor mij volstrekt niet zeggen, dat ik den tuinbouw uitsluit van de kunstenrij, al zal hij dan te rekenen zijn tot een kunstengroep, die eigenlijk als zoodanig nog geen naam mag hebben, zooals Prof. Bolland op die zelfde bl. 652 schrijft.
Verder heb ik den tuinbouw maar als geval genoemd, want tot die zelfde groep (de tweede der doelkunst categorieën), reken ik ook zwemmen en gymnastiseeren, waarin een overgang te denken is van dierlijkheid of natuurlijkheid van beweging of werkzaamheid tot met aesthetische bezonnenheid volbrachte handeling. Ook dieren zwemmen van nature, maar buitelende apen zijn nog niet gymnastiseerende menschen, en aan tuinbouw tenslotte in den menschelijken zin des woords, doet geen dier.
Zoo denk ik mij ook verdeeling in de eerste groep, die ik met voedselbereiding aanduidde en evenzoo in de derde groep, die Prof. Bolland in Z. R. als kleedkunst samenvat. Ik heb Aesthetische Geestelijkheid door Prof. Bolland nooit hooren ontwikkelen en weet dus niet hoe Z. H. G. die Categorieën ontvouwd heeft, maar voor mij is kleedkunst een denkbaarheid *in* de nijverheidkunst en deze in haar geheel weer *één* moment in de genoemde derde groep.
Bovendien weet ik wel, dat het objectieve tot eindelooze veelheid is uiteen te denken en dus de drie verdeeling niet altijd is aan te houden voor het objectieve.
Een en ander is door mij in cursussen die ik te Haarlem en Amsterdam over „Aesthetica" hield uitvoerig uitgewerkt. Ik heb daar ook steeds van voedselbereiding gesproken, omdat niet alle voedsel *gekookt* behoeft te worden, om er de geestelijke vrijheid van den laagsten trap van menschelijken smaak: „de smakelijkheid", aan te doen uitkomen. Juist het bereiden of toebereiden is iets typisch menschelijks, waarmee het menschelijk voedselnuttigen boven de dierlijke werkzaamheid uit is.
Zoo heb ik dan ook in mijn cursus gezegd: „Vanaf het dier, dat zijn voedsel tusschen eigen uitwerpselen nuttigt (varken), door de denkbaarheid van meer edele dieren die reeds een beschimmeld stukje brood weigeren (paard), tot de denkbaarheid van den mensch, die niet alleen smakelijk toebereid, maar ook smakelijk voorgediend voedsel verlangt, zijn graden van vergeestelijking te erkennen in alle natuurlijkheid. Ik sluit dus de smakelijkheid volstrekt niet uit.
Wat het woord bereiden betreft in verband met den door U genoemden molenaar, mij dunkt deze *bereidt* het *voedsel* niet, hij *bewerkt* de *stof*, die tot voedsel worden zal, nadat ze smakelijk *toebereid* is.
Ik hoop de strekking van uw vraag begrepen en deze voldoende beantwoord te hebben.

Heemstede 25 Maart 1915. H. C. Verkruysen.

* * *

Het is misschien niet een gewoonte om naar aanleiding van het verslag van een lezing, het debat dan schriftelijk te openen, maar wij leven nu eenmaal in een tijd, waarin de vroegere, de oudere cultuur gelukkig eens in de smeltkroes komt. Men late dus toe enkele opmerkingen over het gedachtebeeld van den heer de Groot, en over het debat, dat er op volgde.
In de eerste plaats mag men het den heer de Groot als architect niet kwalijk nemen, dat hij zijn gedachten moeilijk onder woorden brengt en daarom niet begrepen wordt. Men moest het appreciëeren, dat hij gedachten heeft, een waarlijk niet alledaags verschijnsel. Daarentegen mag men het zijn tegenstanders als architecten hoogst kwalijk nemen hem niet begrepen te hebben, omdat zij kunnen geacht worden die dingen, waarover het ging, met een half woord aangeduid, reeds te kunnen begrijpen. Men mag het hen kwalijk nemen niet begrepen te hebben, dat hier gesproken werd over „het leven bij een principe". Het tot uitdrukking brengen, het naar voren brengen van een opvatting, van een eigen gedachtenbeeld, kortom het brengen van zich zelf, in de bouwstof en niet als de opvatting der romantiek — de opvatting van den heer Berlage — het zich onderwerpen aan de stof.
Het is de min of meer pathetische, geestelijke, opvatting van den arbeid. Er is iets komieks in, den heer van der Pek te zien (volgens verslag) in volmaakte tegenspraak met zijn vroegere woorden. Immers in de 1e der 7 lezingen over Bouwkunst was hij 't, die ons ontvouwde wat ontwikkelen was; dat was zeide hij, het wegslaan van wikkels, het ontblooten. Zoo doet, zeide hij, de kunstgeschiedenis. Nu moet men niet wijzer willen zijn dan de geschiedenis. Vervolgens is buitengewoon karakteristiek zijn optreden van met enkele krabbels op het zwarte bord (alles volgens 't verslag) de ontwikkelingsgeschiedenis te vertoonen van 't hol tot den tempel. Niet: *ik* stel u voor, dat die geschiedenis zóó is in tegenstelling met een ander, die zegt dat ze zóó is en dat gedocumenteerd; maar neen, *zoo is het*.
Alles heeft zijn begin en logische ontwikkeling. Zoo zij het was is logische ontwikkeling, en waar is het begin. Ligt het begin bij de hut of bij het altaar. Deze vraag is van overwegende beteekenis, en niet opgelost. Men late toch ook den mensch niet buiten beschouwing. Niemand verlangt het strikt noodzakelijke, en meer niet (tenzij rijper wijsheid hem leert lichamelijke behoeften te verloochenen). Zoo ook niet de eerste mensch, die zich een huis maakte. Zelfs kleeding (afgezien van schaamte) schijnt bij natuurvolken een louter aesthetische behoefte te zijn. Wij westerlingen onder den invloed van de moraal der middeneeuwen, die der asceze, begrijpen dat zoo niet juist; daarom zoekt de heer de Groot in Indië en Egypte voorbeelden, waar ook (in 't oosten) de bakermat van onze beschaving is geweest.
Ten slotte vraag ik den heer v. d. Pek, waar is toch de Zoeloe, die de cloaca maxima en de koepel van het Pantheon overgeleverd heeft? Van veel meer belang lijkt mij de vraag des heeren Weissman, hoe deze idieeën en het systeem van den heer de Groot op de hedendaagsche bouwkunst kunnen toegepast worden. Het antwoord zal ik den heer de Groot niet uit den mond nemen. Doch het schijnt mij een methode, hen, die de bouwkunst beoefenen, wat meer in te wijden in de geheimen der geschiedenis, dan tot nu toe de gewoonte was. Vervolgens hen niet zoo eenzijdig met doctrines te voeden, n. l. door niet alleen en uitsluitend de principieel van binnen naar buiten werkende stijlen, als de gothiek (volgens Violet le Duc) te stempelen als bouwkunst en de andere als verfoeielijke decadente af te wijzen. Vooral heb ik op het oog de Baroque en de Rococo periode. En dit in de eerste plaats, omdat in onzen tijd het zieleleven, het religieuze leven wederom zich begint te doen gelden, dit is een band tusschen ons en dien tijd. De renaissance verdorde en zonk in een. Het verstandelijk humanisme bevredigde niet meer. Men ging wederom geloóven.
Toen heeft het Jezuitisme nieuwe banen geopend voor de kunsten en wetenschappen. Wij zijn in onze dagen de wetenschap ook moe. Niet het exacte van klein naar groot, maar het menschelijke zich zelf zijn, lokt ons.
Waar de mensch spreekt daar is kunst, niet waar de ingenieur spreekt. En dat de tijd daar naar toe gaat, ziet men in Duitschland, dat toch waarschijnlijk de leiding wel zal blijven behouden, waar Wilhelm Pinder schrijven kan: „Gerade unsere Architecten haben mit Bewunderung die Fülle vom Geist begriffen, die jene seltsame, „uppige Geschmeidigkeit des Schaffens in der barocken Baukunst niedergelegt hat." En daarnevens wijzen ook niet, het materiaal der toekomst met onbegrensde mogelijkheden en sociaal economische vooruitgang als b.v. co-operatie, respectievelijk op steriometrische ruimte beelding en massa-bouw?
Ik weet niet of ik de gedachten van den heer de Groot weergegeven heb. In elk geval ben ik hem dankbaar dat hij het eerst gesproken heeft; ik was daar uit mijzelf niet toe gekomen. Ik ben mij evenwel bewust het volkomen met hem eens te zijn.

J. A. van Donselaar Jr.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De „Bouwwereld" schrijft over den strijd in den Amsterdamschen Cementhandel.
„Tusschen de „Amst. Ver. van Handelaren in Bouwmaterialen en het „Ned. Cement Syndicaat" is een verwoede strijd uitgebroken, die gevoerd wordt door de eerste met eenige brochures, maar door de laatste met de stichting van een eigen detailverkoopbureau te Amsterdam, eene prijsvermindering tot *f* 13.— per 1000 K.G. cement franco werk en uitbreiding der zaken met andere metselmaterialen. Dat dit veel scherper wapens zijn, blijkt uit eene vrij gedrukt klinkende circulaire der handelaren, die, verzoekende in de gelegenheid te worden gesteld voor uiterste offerte, niettemin bij voorbaat erkennen den abnormaal lagen prijs van het Syndicaat niet te kunnen noteeren zonder hunne fabrieken met verlies te laten werken en zelf met verlies te verkoopen. Zij erkennen in de brochure „De strijd in den cementhandel te Amsterdam 1" „dat het N. C. S. met behulp van zeer kapitaalkrachtige Duitsche fabrieken, mogelijk langer in staat zal zijn, om de daartoe noodige belangrijke financieele offers te brengen" maar vreezen toch niet den strijd. Indien de handelaren echter de prijsverlaging in-

derdaad niet kunnen of niet willen volgen, dan is hun nederlaag te voorzien. Het gros der afnemers immers zal de circulaires, moties en brochures der handelaren met hare toelichtingen en bijlagen naast zich neerleggen en alleen vragen: Wie levert mij op het oogenblik het goedkoopst goede cement?" Het zal den meesten weinig belang inboezemen wie der concurrenten den strijd wint, overtuigd, dat de overwinnaar, onverschillig wie hij is,— handelaar of syndicaat — ten slotte toch den prijs zoo hoog zal stellen, als hij bij machte is te bedingen, zonder dat hij rekening houdt met de belangen van degenen die hem te voren steunden. Ieder buitenstaander zal dus trachten voorloopig de voordeelen van den strijd te plukken."

* * *

„The Architectural Review" deelt over de Belgische „*Town-planning exhibition*", die de volgende maand in een gedeelte der nieuwe gebouwen van de school voor architectuur en het ontwerpen van steden aan de University College, Gowerstreet, Londen, zal worden gehouden, het volgende mede. De tentoonstelling wordt georganiseerd door het „Town-planning Institute", dat samenwerkt met het Belgische ministerie, en staat in verband met den opbouw van België na den oorlog. Het plan is op de tentoonstelling, zoowel den tegenwoordigen toestand en nooden van België te laten zien, als samen te brengen: voorbeelden van het beste werk, dat in andere landen is uitgevoerd. Men zal er zoo volkomen mogelijk de plannen en photographiën van België, zoowel voor, als na den oorlog laten zien, te samen met een historisch overzicht van de ontwikkeling der Nederlandsche steden.

De tentoonstellingscommissie verzoekt tot dit doel teekeningen, photographiën, modellen, enz. ter leen. Verzoeke de voorloopige opgave te zenden aan het secretariaat, Town-planning Institute, 4 Arundelstreet, Strand London. W. C.

EEN UITBREIDINGSPLAN VAN LONDEN.

Een uitbreidingsplan van Grooter-Londen, wordt voorbereid, onder leiding van de „London Society", met de medewerking van de „Board of Trade" en de „Local Government Board". Lord Plymouth heeft, ten behoeve van de „Society", een beroep gedaan op allen, die in staat zijn fondsen bij elkaar te brengen. Hierin wordt hij krachtig bijgestaan door een commissie, waarin ook o.a. Mr. Raymond Unwin, zitting heeft.

Men hoopt een plan te kunnen maken van hoofdwegen, die de tuin-voorsteden en open ruimten rond Londen zullen verbinden, om op deze wijze mogelijk een cirkelvormige parkplan om de wereldstad te krijgen.

GEBRANDSCHILDERD GLAS IN HET VREDESPALEIS.

Volgens de officieele opgaaf droeg de Engelsche Regeering in 1914 ƒ 24.700 bij in de voorziening van het gebrandschilderde glas, in het Vredespaleis.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aangenomen is als Gewoon Lid de heer W. Bruix, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, wiens installatie zal plaats vinden in de Ledenvergadering van 14 April e.k.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd in de maand Maart bezocht door 361 belangstellenden.

Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 235 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen verzonden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd bezocht door 273 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

De nieuwe cursus wordt hervat op Maandag 12 April.

Het Museum heeft ten geschenke ontvangen van den Heer H. K. Westendorp te Amsterdam een op Japansch papier gedrukt exemplaar van de Gijsbrecht van Amstel door Joost van den Vondel, Tooneeldecoratieontwerpen van A. J. Derkinderen, Boekversieringen van H. P. Berlage; van den Heer A. Vecht te Amsterdam, een kopje en schoteltje Oud-Chineesch porselein; van den Heer B. Zweers te Haarlem 58 door hem zelf vervaardigde reproductiën naar oorspronkelijke teekeningen van diverse Meesters uit het Teijlers Museum te Haarlem.

De bijzonder goed geslaagde reproductiën worden thans in de Rotonde van het Museum tentoongesteld.

Door den Heer S. J. van Straten, Sybrandahuis bij Dokkum, werd in bruikleen afgestaan een Hindelooper kast met eene verzameling Chineesch en Japansch porselein en eene collectie Oud-Friesch zilverwerk.

In de tweede helft der maand April zal in de Rotonde van het Museum eene Tentoonstelling van de Firma E. J. v. Wesselingh & Co. te Amsterdam geopend worden.

Gedurende de Paaschdagen is het Museum geopend van 10 tot 4 uur.

* * *

DE RADIUM BLIKSEMAFLEIDER.

Te Parijs zijn dezer dagen nog eens proeven genomen met den radium bliksemafleider. Zooals men weet, is het de taak van den bliksemafleider, de bliksem tot zich te trekken, en later dan naar veiliger oorden te geleiden. De aantrekkingskracht van den bliksemafleider wordt verhoogd door een aantal fijne puntjes. Onlangs heeft men gevonden, dat radium, dat de luchtlaag geleidend maakt, nog beter voor dit doel geschikt is. Radium dwingt den bliksem tot zich.

Men heeft de proef genomen met een bliksemafleider, waarin op een koperen buis van 3.5 M. hoogte een ring van kleine puntjes en daaronder een koperen ring van 250 millimeter doorsnede werd aangebracht. Rondom den koperen ring liep een bandje, 28 millimeter breed en gevormd door 2 milligram radiumbromide. Om regen- en temperatuursverandering beter te kunnen doorstaan moest hij elektrolytisch neergeslagen worden. Zoowel in het laboratorium als in de vrije rustige atfosmeer bleek deze bliksemafleider succes te hebben. Wanneer op een afstand van 4—5 M. een kleine elektrostatische machine van 5 centimeter vonklengte werd gezet, gaf een elektrometer, aangebracht op de buis van den bliksemafleider, 350 volt aan.

INHOUD: Verslag der 1359e Ledenvergadering. — Boerenwoningen in de Beemster. — Ingezonden. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Een uitbreidingsplan van Londen. — Gebrandschilderd glas in het Vredespaleis. — Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent. Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 15. ZATERDAG 10 APRIL 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurs-secretar.: J. F. Staal Jr., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. In dank werd voor de bibliotheek ontvangen: „Berichten en Mededeelingen van de Vereeniging voor Schoolversiering" van de Vereeniging voor Schoolversiering.

b. De 1359ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 14 April,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den Heer W. Bruix, Bouwkundig teekenaar te Amsterdam, als gewoon Lid.
4. Candidaatstelling van Leden der Schoonheidscommissie.
5. Lezing van den Heer Egon Handl over *Ontwikkelingsgeschiedenis der Paalfundeering*, met lichtbeelden.
6. Rondvraag en sluiting.

Het Bestuur verzoekt opgaaf van het tegenwoordige adres van den Heer A. Geldens, vroeger wonende te Kortrijk in België.

J. F. Staal Jr., 1e Secr.

* * *

INNING DER CONTRIBUTIE.

Beleefd verzoek ik allen, wien de kwitantie-diploma 1914 of id. 1915 reeds twee maal aangeboden is, en die het bedrag hunner contributie nog niet voldaan hebben, mij dit even per postwissel over te maken. Zulks ter besparing van onnoodig veel moeite en kosten.

De Penningmeester ADR. MOEN.

* * *

Door het Bestuur is het volgende adres aan B. en W. van Amsterdam verzonden:

Amsterdam, 8 April 1915.

Aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam, dat in zijne vergadering van 17 Maart 1915 na uitvoerige gedachtenwisseling de volgende conclusie is genomen i.z. de bebouwing der door de onteigening der Westzijde van de Vijzelstraat vrijkomende, bouwblokken:

„1°. dat het niet kan zijn in het belang eener harmonische bebouwing van de verbreede Vijzelstraat, wanneer de beschikbaar komende terreinen bij gedeelten, voor geheel willekeurige bebouwing, aan verschillende, niet met elkander samenwerkende gegadigden worden uitgegeven;

„2°. dat het ten aanzien van de bebouwing in quaestie alleszins aanbeveling zal verdienen, het stelsel van bebouwen van het geheel volgens één volledig overwogen plan, onder speciale voorschriften, toe te passen, en daarbij in het oog te houden het harmonisch verband met de te verbouwen bruggen;

„3°. dat in overweging dient te worden genomen, op welke wijze de eventueele gelijdelijke verbouwing van de niet-onteigende zijde der straat in de toekomst moet worden geregeld, teneinde een evenwichtig geheel met de tegenoverstaande straatbebouwing te verkrijgen."

Bij deze conclusie geeft het Genootschap Uw college voorts te overwegen, dat in de richting der, in deze conclusie uitgesproken, beginselen zal kunnen gehandeld worden o.m. door het uitschrijven eener Prijsvraag, in overleg met de Permanente Prijsvraag-Commissie, voor de geheele bebouwing der Vijzelstraat van de Munt tot aan de Weteringschans inclusief de bruggen en den aanleg der eventueel te dempen Vijzelgracht, ter beoordeeling van een Jury, samengesteld uit architecten, die een gelijke van modern inzicht getuigende opvatting omtrent de Bouwkunst hebben, welke jury werkzaam zou kunnen blijven als adviseerende commissie voor de bebouwing der Vijzelstraat; terwijl de in de Prijsvraag bekroonde architecten zullen aangewezen worden om in overleg met genoemde jury de verschillende ontwerpen voor de vrijkomende bouwblokken samen te stellen.

Bovenstaande conclusie in Uwe hooggewaardeerde belangstelling aanbevelend, neemt het Genootschap voor-

noemd de vrijheid UEdelAchtbare te verzoeken daarop te willen letten, wanneer de tijd daar is, dat door Uw College de wijze van uitgifte en van bebouwing der terreinen aan de Westzijde der Vijzelstraat in overweging zal worden genomen.
Hetwelk doende enz.,

Namens het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam,
Paul J. de Jongh, Voorzitter.
J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Verslag der 6e Algem. Vergadering 27 Maart 1915.

Als vertegenwoordigers van „Architectura et Amicitia" waren aanwezig W. v. d. Pluym en J. H. de Groot.
Het jaarverslag zal den leden van het Genootschap worden toegezonden of in ons orgaan worden gepubliceerd.
Het lezenswaardig rapport van de commissie, in zake het tentoonstellingswezen, is hieronder afgedrukt.
Het bevat voorstellen, waarvan wij mogen kennis nemen, doch die nog niet door het verbond zijn aangenomen en ook niet voor verdere verspreiding, in de pers geschikt zijn.
De commissie, inzake de voorbereiding van auteursrecht voor beeldende kunsten, zal worden aangevuld met vertegenwoordigers van Architectuur, beeldhouwkunst en van grafische kunsten. Deze commissie bestond namelijk uit Kamerleden, die vakvertegenwoordigers hadden uitgenoodigd tot samenwerking. De drie genoemde vakken waren niet vertegenwoordigd daarin. De bouwkundige vereenigingen zullen nu een gezamenlijke vertegenwoordiger hebben aan te wijzen.
Statuten en reglementswijzigingen werden uitgesteld tot volgende vergadering. Alle aangesloten vereeniging of hun leden, kunnen inmiddels voorstellen tot wijziging doen. Van belang is, dat eerlang een verhoogde contributie zal worden gevraagd, van de vertegenwoordigde vereenigingen. Ze betalen thans 25 ct. voor elk van hun ledental. Men meende eenige verhooging gemotiveerd, omdat sommig werk door het verbond gedaan, een besparing is voor de vereenigingen.
Een motie werd aangenomen om de pers te verzoeken kunstcritieken te doen onderteekenen, door de schrijvers.
De lijst van vragen over: „de invloed van het onderwijs en de opvoeding op het kunstbegrip", is verzonden aan velerlei belangstellenden ter beantwoording. Men zie deze lijst, die in ons orgaan van 6 Maart, is verschenen.

J. H. d. G.

Het hier volgend rapport mag niet door andere bladen worden gepubliceerd, omdat het voorstellen bevat, die niet door den Bond zijn aangenomen:

Rapport van de Commissie omtrent „het onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met regeeringssteun, kunsthandel enz.) ingesteld door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen."

Inleiding.

Omtrent het ontstaan van deze commissie vermeldt het Jaarverslag over 1913 van het Verbond van Nederl. Kunstenaars Vereenigingen het volgende:
„Op voorstel van het Algemeen Bestuur werd op de Algemeene Vergadering van 22 Februari besloten te benoemen een *Commissie tot onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het Tentoonstellingswezen* (in verband met Regeeringssteun, kunsthandel enz.) en tot voorlichting van het Verbond te volgen bij mogelijk optreden in zake de voortdurend zich vermeerderende binnen- en buitenlandsche tentoonstellingen van beeldende kunsten, was tijdens zijne beraadslagingen dienaangaande tot de overtuiging gekomen, dat zulk een algemeene lijn niet is te trekken, zoolang het ontbreekt aan de noodige gegevens omtrent den werkelijken inwendigen toestand van het tentoonstellingswezen, de krachten en machten die daarop invloed uitoefenen.
Tevens overwoog het Algemeen Bestuur, dat een Verbondsoptreden in bijna elk geval alleen dàn de gewenschte gevolgen hebben kan, wanneer bij de vereenigingen van beeldende kunstenaars de wil bestaat en hare inwendige organisatie haar veroorlooft dat optreden krachtig te steunen, zoo noodig desnoods door weigering deel te nemen aan tentoonstellingen, die niet aan de eischen voldoen. Het Algemeen Bestuur meende derhalve als een voorloopige maatregel goed te doen door voor te stellen eene commissie van enquête te benoemen.
De Algemeene Vergadering vereenigde zich met deze zienswijze en sprak de wenschelijkheid uit, dat deze commissie een rapport zou uitbrengen, en zoo noodig ook zou aangeven, welke maatregelen genomen zouden moeten worden ter verbetering van den toestand."
In deze commissie werden benoemd de heeren: R. N. Roland Holst, Voorzitter! S. Moulijn, Secretaris; Walter van Diedenhoven, Rapporteur; M. J. Hack, F. Hart Nibbrig, H. J. Haverman, Jon. Ingenohl, Willem E. Roelofs Jr. en Jan Toorop.
Zeer te betreuren was het, dat de rapporteur der commissie, de heer van Diedenhoven, reeds spoedig na zijn installatie verplicht was zijn ontslag uit de commissie te nemen, daar hij zich voor geruimen tijd buitenslands moest begeven. In zijn plaats benoemde het Algemeen Bestuur van het Verbond den heer W. Penaat, die wel de benoeming als commissielid aanvaarde, echter door drukke werkzaamheden verhinderd was, tevens als rapporteur van de commissie op te treden.
Inmiddels waren de „Nederl. Vereeniging van Exposanten" en de „Vereeniging voor tentoonstellingsbelangen" gereorganiseerd en saamgesmolten tot de Nederlandsche Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen. Het bestuur van het Verbond, inziende, dat in het vervolg het lichaam door deze fusie ontstaan veel Invloed zou vermogen uit te oefenen op het tentoonstellingswezen, bewerkte, dat de heer J. G. Veldheer, voorzitter van de Vereeniging tot bevordering der Grafische Kunst, als afgevaardigde van het Verbond zitting kreeg in het hoofdbestuur van die nieuwe vereeniging, waarin ook de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst reeds was vertegenwoordigd door haar bestuurslid de heer H. Fels. Het dagelijksch bestuur van het Verbond oordeelde het nu wenschelijk, dat de heeren Fels en Veldheer zitting zouden nemen in onze commissie opdat zij, aldus direct deel hebbend aan den arbeid der commissie, ongetwijfeld beter in staat zouden zijn, reeds thans, in de Ned. Vereeniging voor Tentoonstellingsbelangen op te komen voor die inzichten, die ook in de besprekingen der commissie reeds als juist waren erkend.
Toen nu ten slotte de secretaris zich ook bereid verklaarde het voorloopig rapport samen te stellen, kon de arbeid der commissie een geregelden voortgang nemen.

Wanneer de commissie thans, als vrucht van haar arbeid, dit rapport aan het Verbond van Nederlandsche

Kunstenaarsvereenigingen overlegt, doet zij dit, zéér wel beseffend, dat zij de direct practische raadgevingen, welke, gezien de opdracht die haar werd toevertrouwd, wellicht van haar werden verwacht, althans niet in zóó stelligen vorm vermocht te geven.
Ware het der commissie mogelijk geweest in dit rapport, als het ware een panacé te bereiden tegen de vele en gecompliceerde misstanden, die zij had te onderzoeken, dan zou dit toch slechts bewijzen, dat deze misstanden gemakkelijk door eenig verstandig inzicht zouden zijn op te heffen.
Maar dit is juist allerminst het geval. Want inderdaad staan wij thans voor een gansche reeks nadeelige gevolgen, die gegroeid zijn uit een maatschappelijh stelsel, dat zich reeds meer dan drie eeuwen geleidelijk, maar in één lijn ontwikkeld heeft; en bovenal voelen wij thans de nadeelen die in dat stelsel gelegen zijn; nadeelen, die niet alleen de maatschappelijke positie der kunstenaars in gevaar brengen, maar die ook voortdurend en onder velerlei vormen hun moreele en artistieke persoonlijkheid ernstig bedreigen.
Zoo de commissie zich dus niet vleit, dat door de aanwijzing dezer misstanden hun opheffing reeds bereikt is, zoo onderschat zij allerminst de waarde van de haar gegeven opdracht.
Want in de opdracht toch mag het bewijs erkend worden, dat een groot deel van de kunstenaars voor het juiste inzicht gewonnen is, dat alleen door ernstige samenwerking op den duur de misstanden, die een gevaar zijn voor kunstenaar en kunst, zullen zijn op te heffen.
Dat de commissie door haar werk aan deze inzichten leiding mocht geven, heeft haar aangevuurd om den moeilijken arbeid naar haar beste krachten te volbrengen, wel overtuigd als ieder der commissieleden is, dat het belang der kunst allerminst gediend wordt door hare maatschappelijke roeping te ontkennen of te ontwijken.
Maar die ernstige samenwerking en die krachtige eenswillendheid, deze moge nagestreefd worden, te bereiken is zij echter niet zoo gereedelijk. De maatschappelijke ontwikkeling toch, die deze misstanden schiep, verzwakte tevens het sterke ambachtelijke verband der kunstenaars onderling, zoodat de kunstenaars thans staan tegenover maatschappelijke gevaren, en tegelijk de macht ontberen om die gevaren door organisatorisch optreden, alsnog te weerstaan. Moreel, artistiek en maatschappelijk bedreigd, staat de kunstenaarsstand nog in den luister van een vorig bloeitijdperk, maar onderwijl zijn de voordeelen van weleer reeds tot bittere nadeelen verkeerd.
De vrije concurrentie die de volle ontplooiing van de persoonlijkheid beloofde en inderdaad ook bracht, bedreigt thans in haar volgroeiden vorm juist precies datzelfde, wat zij in haar eerste ontwikkeling steunde; en zoo is het niet te verwonderen, dat de kunstenaars van thans teruggrijpen naar soortgelijke middelen, die in een nog vroeger tijdperk hun maatschappelijk bestaan en hun kunst beveiligden, en aldus in een vast vakverband allengs weer het eerzaam wapen erkennen, dat zij op den duur niet kunnen ontberen, in den zwaren maatschappelijken strijd. Dit groeiend inzicht te steunen was de taak der commissie en was het doel van de opdracht.
Twee moeilijkheden bovenal moest de commissie bij haar rapport vermijden. Het rapport mocht niet historisch in de eerste plaats, of louter academisch zijn, maar ook moest bovenal vermeden worden, dat het requisitorisch zou worden van opzet en uitwerking.
Zeker zou het de commissie niet moeilijk gevallen zijn, het belangrijk feiten-materiaal te publiceeren, dat scherp de misstanden zou hebben in beeld gebracht, en het was dan ook niet zonder tweestrijd en langdurige discussie, dat besloten werd van dit materiaal bij het rapport slechts bij uitzondering gebruik te maken. Zoo heeft de commissie wel talrijke en vaak pijnlijke misstanden der latere jaren onderzocht en ernstig besproken, echter hoofdzakelijk om er de lessen uit te trekken, die wellicht voor de toekomst van waarde kunnen zijn.
En zoo de commissie door grootendeels weglating van dit feitenmateriaal haar rapport wellicht verarmde door schrapping van menig pakkend en vaak pikant detail, zoo deed de commissie dit in de overtuiging, dat het schoone maar nog vèr verwijderde doel, dat in een vaste en wijze kunstenaarsorganisatie besloten ligt, door deze zelfbeperking slechts beter kon worden gediend en het rapport allicht aan blijvende waarde zou winnen.

Vrije Beeldende Kunsten.

De Kunsthandel.

De kunsthandel, zooals die in het verloop der tijden zich heeft ontwikkeld, heeft ongetwijfeld tot den bloei der vrije beeldende kunsten medegewerkt en als bemiddelaar tusschen kunstenaar en publiek, de eerste vaak mogelijk gemaakt zijn talent te ontwikkelen zonder zorg voor het materieele dagelijksch bestaan; daarbij den kunstzinnigen leek voorlichtend en opwekkend tot koopen van kunst, die eerst door aanhoudende ernstige beschouwing begrepen en gewaardeerd kan worden.
Langzamerhand heeft echter de kunsthandel zich ontwikkeld in een richting die den bloei der kunst moest belemmeren. De kunsthandelaar en het publiek kwamen tot het inzicht, dat met het verhandelen van kunstwerken vaak veel geld te verdienen is en brachten den mercantielen aard er van op den voorgrond, met miskenning van het ideëele, dat door alle tijden als basis voor het kunstwerk had gegolden. Op de productie van den kunstenaar werd hierdoor een bedenkelijke invloed uitgeoefend; in den strijd om het bestaan zag hij zich in vele gevallen genoodzaakt om alleen op de marktwaarde van zijn werken te letten en gedwongen om zich bij contract te verbinden zijn geheele productie af te staan aan den kunsthandelaar, aan wien hierdoor tevens gelegenheid werd gegeven om ook buiten zijn bedrijf invloed uit te oefenen in kunstaangelegenheden. Want daar de kunsthandel zich heeft meester gemaakt van de geheele productie van verschillende kunstenaars, zien Commissie's, die tentoonstellingen arrangeeren, zich dikwijls genoodzaakt de medewerking van den kunsthandel in te roepen om werken van die kunstenaars voor hun exposities te verkrijgen; de keuze van het kunstwerk zal, zoo die aan den kunsthandelaar wordt overgelaten, in een dergelijk geval vaak worden geleid door winstbejag, vooral wanneer het den arbeid geldt van een reeds overleden kunstenaar. Voor zoover het werken betreft van nog levende kunstenaars, is het meestal noodzakelijk, dat de maker van het kunstwerk bij de inzending wordt geraadpleegd; en hoewel hij niet altijd onafhankelijk genoeg staat tegenover den handelaar, kan dit recht toch een waarborg zijn, dat het werk zijner keuze wordt ingezonden. Wanneer kunsthandelaars zitting hebben in tentoonstellingscomité's of een overwegenden invloed krijgen in kunstgenootschappen, is het gevaar voor hun inmenging nog grooter; daar toch kunnen zij de werken van hun contractanten naar voren brengen met terugstelling van gelijk of meer waardige werken door anderen ingezonden.
Na vaststelling van bovenstaande feiten kwam de com-

missie tot de conclusie, dat het in geen enkel geval gewenscht is, dat de kunsthandel invloed heeft op de samenstelling van kunsttentoonstellingen, binnen- noch buitenlandsche, voor zoover die tentoonstellingen niet speciaal door den kunsthandelaar in zijn bedrijf zijn georganiseerd. Evenmin acht de commissie het geoorloofd dat een kunsthandelaar zitting neemt in een comité voor binnen- of buitenlandsche kunsttentoonstellingen, tenzij dit na overleg met de kunstenaarsorganisaties wordt wenschelijk geacht.

Overheidsbemoeiingen.

De verhouding der regeering tot kunst in het algemeen na te gaan lag buiten de werkzaamheden der commissie, zij moest zich beperken tot het nagaan der gedragslijn van de overheid in tentoonstellingsaangelegenheden en vrijwel is het alleen bij deze aangelegenheden, dat de regeering (landelijke of stedelijke) zich met kunst bemoeit. De aesthetische zijde van het vraagstuk buiten bespreking latende, meende de commissie in dit rapport hoofdzakelijk te moeten wijzen op de onjuiste en inconsequente houding, die door de regeering gedurende de laatste tientallen van jaren werd aangenomen ten opzichte van het tentoonstellingswezen.

Bij de stedelijke overheden was tot dusver van een vaste gedragslijn niets te bespeuren. In Amsterdam of Rotterdam zoomin als in 's-Gravenhage of Arnhem, de eenige steden die zich officieel met het inrichten van kunsttentoonstellingen inlieten, was hierbij van erkenning van kunstenaarsorganisaties sprake. Voor het eerst werd hierop een uitzondering gemaakt bij het inrichten der vierjaarlijksche stedelijke tentoonstelling van kunstwerken, te Arnhem in 1913, toen aan het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen werd verzocht twee commissie-leden aan te wijzen.

Anders is het bij het landsbestuur, wanneer dit geroepen wordt om voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen ter bezorging van een Nederlandsche afdeeling, een comité te benoemen. Blijkbaar wisten de betrokken autoriteiten niet recht, tot wie zij zich hadden te wenden voor dergelijke opdrachten en achtten zij zich gered, toen eenige jaren geleden de besturen van twee der voornaamste kunstgenootschappen in den lande, Arti et Amicitiae en Pulchri Studio zich vereenigden, een waarborgfondsje vormden (wat in de meeste gevallen door de regeering bij het verleenen van subsidie gevergd wordt) en een „comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen" samenstelden.

Dit „Comité voor buitenlandsche Kunsttentoonstellingen" bestaat uit vier leden, n.l. 2 leden uit en door de besturen van Arti et Amicitiae en Pulchri Studio, 2 leden uit en door de stemhebbende leden van deze vereenigingen, allen schilders. Dit comité is steeds aldus samengesteld, ook wanneer in bepaalde gevallen de regeering officieele vertegenwoordiging der Nederlandsche regeering door een regeeringscommissaris, vraagt.

Bij buitenlandsche tentoonstellingen, waar ook beeldhouwkunst, grafische kunst en bouwkunst gevraagd worden, wordt het comité voor elk dezer groepen resp. met een beeldhouwer, grafisch kunstenaar en architect uitgebreid en geschiedt zulks ook wel in medewerking van de regeering, wanneer daartoe aanleiding is. Bovendien worden voor elke tentoonstelling, voor elke afdeeling (schilderkunst, beeldhouwkunst, grafische kunst, architectuur) 2 of 3 leden door de inzenders benoemd, die met het comité de jury voor toelating vormen.

Jarenlang had dit comité alle macht in handen en hoewel o.a. de besturen der vereeniging Sint Lucas en van den Haagschen Kunstkring veel moeite deden om ook in dit comité te worden vertegenwoordigd, is eerst voor de in 1913 te Gent gehouden wereldtentoonstelling een bestuurslid van Sint Lucas in het comité opgenomen, toen de leden van Sint Lucas dreigden niette zullen inzenden. Nog grooter uitbreiding kreeg het comité voor de in 1915 te San Francisco tn houden wereldtentoonstelling. Het was toen samengesteld als volgt: 3 leden uit en door de besturen van Arti, Pulchri, en Sint Lucas, 3 leden uit en door de stemhebbende leden van deze vereenigingen en een stemhebbend lid van de Vereeniging tot bevordering der Grafische Kunst.

Doch ook het „Comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen" werd niet altijd door de regeering gehandhaafd, hetgeen blijkt uit het feit, dat voor de Internationale Kunsttentoonstelling in 1910 te Venetië, waar de Nederlandsche regeering door aankoop een paviljoen verkreeg voor de Nederl. afdeeling en verder met subsidie steunde, het comité werd gevormd door eenige willekeurige kunstenaars, die zich daarvoor beschikbaar stelden en welk comité slechts de leden van de „Hollandsche teekenmaatschappij" tot inzending toeliet. Hiermede was een groot deel der Nederlandsche Kunstenaars buiten gesloten en werd de regeeringssubsidie gebruikt, om een kleine groep kunstenaars in de gelegenheid te stellen hunne werken te exposeeren.

Het is allerminst de bedoeling van de commissie, om de regeering van partijdigheid te beschuldigen, zij meent echter met aandrang te moeten wijzen op de onvaste en inconsequente handelwijze in zoo belangrijke zaken. Bij zijn pogingen om mede zitting te krijgen in het comité voor buitenlandsche kunsttentoonstellingen nam de schilderkundige afdeeling van het bestuur van den Haagschen Kunstkring voor eenige jaren de moeite om het in België geldende systeem voor de samenstelling van tentoonstellingscomité's aan de regeering voor te leggen. Bij dit systeem wordt aan de exposanten der driejaarlijksche, door de regeering gesanctioneerde tentoonstellingen te Brussel, Antwerpen en Gent, of die tentoonstellingen welke hiermede gelijk gesteld kunnen worden, (officieele buitenlandsche kunsttentoonstellingen), het recht verleend om bij stemming de commissie van toelating en bekroning zelf te kiezen. De kunstenaar verliest echter zijn stemrecht, indien hij in vier achtereenvolgende jaren niet is uitgekomen op een der tentoonstellingen in dien tijd gehouden. Door deze regeling wordt het belang bij het exposeeren vermeerderd, en den kunstenaar door den staat een zeker burgerrecht verleend, terwijl kunstenaars van gevestigde reputatie verplicht zijn aan de tentoonstellingen deel te nemen, willen zij hun burgerrecht niet verliezen, hetgeen natuurlijk ook ten goede komt aan het gehalte der tentoonstellingen.

Voor zoover de commissie bekend is, wordt in België deze regeling tot tevredenheid van de meerderheid der kunstenaars toegepast; zij meent evenwel, dat, waar hier te lande de toestanden en verhoudingen op kunstgebied zoozeer verschillen met die in België, de kunstenaars-organisaties dienen geraadpleegd te worden omtrent de wenschelijkheid van invoering van dit systeem. Zooals hierboven in de inleiding tot dit rapport reeds gezegd werd, kwamen bij de werkzaamheden der Commissie de nadeelige gevolgen, die het huidige tentoonstellingswezen bedreigen, meer dan ooit aan het licht en vleit de commissie zich niet met haar arbeid die gevolgen geheel te kunnen keeren, daar zij veelal uit maatschappelijke verhoudingen voortvloeien. Het uiterst individueele streven, waaraan kunstenaars zich hebben

gewend, heeft tot gevolg gehad, dat elke gemeenschappelijke ideëele band in hun organisaties is verloren gegaan. Tentoonstellingen worden meest gehouden als markt, om de kunstwaar te verhandelen en de commissie betwijfelt, of de onderlinge concurrentie op die markt wel altijd ten voordeele komt aan het gehalte der geexposeerde kunstwerken. Allereerst acht de commissie het dus wenschelijk dat den kunstenaars wordt gewezen op het nut van organisatie, niet alleen om materieele voordeelen te behalen, maar ook tot versterking en verheffing van hunne maatschappelijke positie.

Het werken voor tentoonstellingen, wat gaandeweg voor den kunstenaar is geworden het eenige, waarop zijn bestaan is gericht, zal dan verdwijnen, en door meer directe aanraking met, en kennisneming van maatschappelijke vraagstukken, ook in verband met verwante takken van kunst, zal hij zijn arbeidsveld verruimen en verrijken. Zoolang echter de tentoonstellingen van zooveel belang zijn voor den beeldenden kunstenaar, zal hij er voor moeten zorgen dat de inrichting er van zoo goed mogelijk zij, en moet hij, indien zij niet aan billijke eischen voldoet, in zijn organisatie op verbetering aandringen en tot die verbetering zelf ernstig medewerken. Waar de belangen der kunstenaars bedreigd worden door misstanden in den kunsthandel en de regeering door onvoldoende voorlichting dikwerf moet te kort schieten, is het de organisatie en de organisatie alleen, die hierin verbetering kan brengen.

ARCHITECTUUR.

Bij de besprekingen over de architectuur tentoonstellingen kwam het karakter vooral van dergelijke exposities ter sprake, omdat de architectuur in tegenstelling tot de andere kunsten zich niet leent tot eigenlijke Kunst-Tentoonstellingen, waar de ingezonden voorwerpen tegelijk het eindresultaat zijn, die om hun zelfswille worden getoond.

Bij bouwkunstige inzendingen echter zijn de ingezonden voorwerpen meest slechts de hulpmiddelen, om tot het einddoel der bouw zelf te geraken; of zij dienen om een zoo juist mogelijk beeld van het bouwwerk te geven. Het algemeen gevoelen der commissie was dan ook, dat de soort architectuur tentoonstellingen, waar door zoogenaamde „mooie prentjes" het publiek tot belangstellend beschouwen wordt verleid, zeker niet gewenscht zijn. Een bouwkundige teekening behoeft niet noodzakelijk als teekening aantrekkelijk te zijn; eerder zou men kunnen besluiten, dat de voor het publiek nog meest aantrekkelijke bouwkunstige teekeningen, als architectonisch ontwerp vaak waardeloos zijn.

Het bouwwerk zelf kan men nu eenmaal op de tentoonstelling niet laten zien, projectie-teekeningen, foto's en maquetten vermogen slechts een onvolledig denkbeeld te geven van de architectonische conceptie, en vaak zullen zij nog misleidend blijken te zijn bovendien.

Verder is het onderscheid tusschen bouwkunst op papier en de werkelijk uitgevoerde schepping te groot, om te verwachten, dat het gewone publiek zonder genoeg kennis om zich een eigen oordeel te vormen, ooit werkelijke belangstelling voor bouwkundige teekeningen zal kunnen hebben, zooals het die inderdaad heeft voor muziek b.v. De logische gevolgtrekking hiervan zou kunnen zijn, dat het beter was in het geheel geen exposities van bouwkundige teekeningen of afbeeldingen te houden, tenzij daarnaast het werkelijke bouwwerk met volledige inrichting kan geëxposeerd worden.

Pogingen in die richting werden in het buitenland een enkele maal met succes ondernomen, en zouden zeker ook voor Holland alle aanbeveling verdienen.

Een groot bezwaar tegen een naar dit inzicht ingerichte tentoonstelling blijft echter de groote kostbaarheid van den opzet, en zeker geldt dit bezwaar dubbel voor een land als het onze.

Maar wat allereerst noodig is, en wat wij in Holland wel allermeest ontberen, dat is de warme belangstelling en waardeering van het groote publiek voor de bouwkunst in het algemeen. En tot die belangstelling kunnen goed ingerichte bouwkunstige tentoonstellingen ongetwijfeld medewerken, mits zij een grondige verandering en uitbreiding ondergaan.

Waar een schilderij of beeldhouwwerk voor ieder min of meer duidelijk is, of althans onmiddellijk het gemoed van den aanschouwer raakt, doet een bouwkundige teekening dit niet, en behoeft dit ook niet het doel van den teekenaar te zijn. Om een bouwkundige teekening te begrijpen en te waardeeren, wordt een ontwikkeld voorstellingsvermogen vereischt, dat zich aanstonds een beeld weet te scheppen hoe die teekening, tot werkelijkheid gemaakt als een lichaam van steen, hout en ijzer, zich zal voordoen. Dit van een ongeschoold publiek te verwachten, is meer dan redelijker wijs mag worden verlangd.

Als echter aan deze soort tentoonstellingen een opvoedend karakter, zoowel voor den deskundige als voor den leek, kon bijgebracht worden (en dit toch lijkt de Commissie zéér wel mogelijk) zouden zij niet alleen een reden van bestaan hebben, maar een werkelijk nut vermogen te stichten, en zeker in staat zijn een gezonde belangstelling te wekken.

Op welke wijze deze opvoedende en tegelijk meer populariseerende uitbreiding aan architectuur-tentoonstellingen zou zijn te geven, behoort ongetwijfeld door de vereeniging van architecten nader te worden overwogen, bijgestaan door die kunstenaars, die reeds getoond hebben door arbeid in aansluiting met architectuur, goede resultaten te hebben bereikt, en aan te wijzen door de desbetreffende organisatie. Toch kwam het de commissie wenschelijk voor reeds hier enkele middelen aan te geven, die het onderrichtend karakter van een dergelijke tentoonstelling, naar haar meening ten goede zouden komen, en dit niet alleen ten nutte van den gewonen bezoeker, maar vooral ook voor de vertegenwoordigers van besturende colleges, voor leeraren, onderwijzers, enz.

In de eerste plaats moge er dan op de gelukkige toepassing van voorbeeld en tegen-voorbeeld worden gewezen, welke methode in de laatste jaren met zoo'n uitnemend succes is gebruikt bij de inrichting van andere exposities. Deze methode kan gevolgd worden zoowel voor het zuiver architectonische deel als voor de bouwkundige onderdeelen en détails, waarvan het begrip vaak dichter bij het bevattingsvermogen van den leek zijn gelegen.

Maar ook kan dit middel worden toegepast daar waar het om de zuivere techniek van het bouwvak gaat, zooals goede en slechte materialen in hun goede en slechte toepassingen, als onderdeelen van goede of slechte constructies. Al deze voorbeelden en tegen-voorbeelden zouden ongetwijfeld de belangstelling van den leek voedsel geven, en den grondslag leggen voor hartelijke en tegelijk bizondere waardeering voor de bouwkunst zelve.

Ook voor den stedenbouw zouden aldus betere inzichten te verspreiden zijn, al ware het alleen reeds door het exposeeren van vogelvlucht opnamen van oude en nieuwe steden. De prijsvragen-tentoonstelling als onderdeel van een ruimer opgevatte architectuurtentoonstelling zou

ook een punt van aantrekking kunnen vormen, vooral indien in den opzet alreeds een prikkel tot meerdere belangstelling aanwezig is. Geldt het de prijsvraag voor een belangrijk Rijks- of Gemeente Gebouw dan is die prikkel reeds vanzelf aanwezig, maar ook in andere gevallen kan een prijsvrageninzending belangrijk gemaakt worden. Noemen wij één voorbeeld. Eén van de slecht opgeloste pleinen van een stadsuitleg, — zooals 't helaas niet moeilijk zal vallen er vele aan te wijzen, — zou, als tegen-voorbeeld zoo sprekend mogelijk afgebeeld kunnen worden, door groote foto's, plattegronden, maquettes desnoods, vogelvlucht foto's en bioscopische opnamen van het geheele frontaanzicht.

Daarnaast komen voor hetzelfde gegeven de prijsvraagoplossingen waarin zooveel mogelijk de treffende fouten zullen zijn vermeden. Op die wijze zou niet alleen de belangstelling van den bezoeker worden opgewekt, maar hij zou tot toetsen en vergelijken gedwongen worden, hetgeen sterke indrukken kan achterlaten.

Voor vakbeoefenaars en belangstellende leeken kunnen serieafbeeldingen van de eerste concept-krabbel af, tot het voltooide ontwerp toe, worden bijeengebracht, om het ingewikkeld groeiproces van de bouwconceptie aan te toonen. Als verdere hulpmiddelen om een architectuurtentoonstelling dat wijder instructief karakter te verleenen, zouden ongetwijfeld ook reeksen voordrachten van vakkundigen genoemd moeten worden, en allerminst zouden er aan mogen ontbreken de Sier- en Nijverheidskunsten, die zoo innig aan de architectuur verwant zijn.

Maar ook Rijk en Gemeente zouden ongetwijfeld kunnen medewerken om bij het groote publiek, meer dan tot nu toe helaas het geval is, belangstelling voor de openbare gebouwen op te wekken, door bijvoorbeeld jaarlijks kleine tentoonstellingen te houden van alle projecten op Bouw- Sier- en Nijverheidskunstig gebied, welke zij van plan zijn in het daarop volgend jaar te doen uitvoeren, en daarnaast periodieke overzichtstentoonstellingen, welke een beeld zouden geven van de ontwikkeling der officieele Bouw- Sier- en Nijverheidskunst gedurende een afgeloopen periode van vijf of tien jaren.

Naast deze meer onderrichtende tentoonstellingen, behouden de meer deskundige vaktentoonstellingen, bovenal voor de studie van vakbeoefenaars en belangstellende leeken, haar groote waarde, terwijl op algemeene kunsttentoonstellingen de bouwkunst als gelijkberechtigde der andere kunsten niet mag ontbreken, omdat zonder haar het beeld van het nationaal kunstvermogen onvolledig en daardoor onjuist is.

Gaan wij thans nog na hoe de verhouding is tusschen overheid en kunstorganisaties. Het zal niet noodig zijn te erkennen, dat de samenwerking nog uiterst primitief is. Oprechte belangstelling voor de belangen der bouwkunst heeft nog geen regeeringslichaam getoond, en waar het architectuur-tentoonstellingen gold hebben de organisaties altijd zonder financieelen steun van hooger hand, steeds zelfstandig moeten optreden. Ook de gemeentelijke overheid is in dit opzicht zeer in gebreke gebleven; de vierjaarlijksche internationale kunsttentoonstelling te Amsterdam bijvoorbeeld heeft wel de bouwkunst op haar program, doch nimmer werd zij nog toegelaten, steeds was er „plaatsgebrek". Dit feit alleen reeds is teekenend voor de geringe belangstelling der autoriteiten voor juist die kunstuiting, welke meer dan eenige andere, voor de gansche gemeenschap bestemd is. Eerst in den allerlaatsten tijd kwam hierin eenige verbetering, door het crediet dat de stad Amsterdam van plan was toe te staan voor eene in 1915 te houden stedelijke tentoonstelling van Bouwkunst, welke helaas door de tijdsomstandigheden thans weer moest worden uitgesteld. Voor de internationale buitenlandsche tentoonstellingen schijnt er tot nu toe, tusschen de bouwkunstvereenigingen en de Regeering geen directen band te bestaan.

De wijze waarop het officieele comité der Nederlandsche kunstafdeeling voor buitenlandsche tentoonstellingen tot stand komt, werd reeds in een vorig deel van het rapport besproken. De bouwkunst wordt dus in deze officieele commissie vertegenwoordigd door een aanvulling, welke niet op voordracht van de bouwkunstige vereenigingen, maar door de commissie zelve al of niet met medewerking van de Regeering geschiedt.

De regeling voor de samenstelling van de speciale commissie voor de architectuurafdeeling komt dan verder in handen van den aldus gekozen vertegenwoordiger der bouwkunst, en was voor elke tentoonstelling nog verschillend. Bepaalde regels zijn hier niet voor vastgesteld en is de plaats en de grootte van elke expositie van invloed op de verdere samenstelling van de bizondere commissie.

De verdere regeling voor de toelatingscommissie wordt voor elke tentoonstelling per programma vastgesteld. De commissie wijst een aantal leden voor elke afdeeling aan, terwijl bovendien nog 2 of 3 leden door de inzenders benoemd worden, (waartoe aan de uitnoodiging tot deelneming aan de tentoonstelling, een stembiljet wordt toegevoegd). De benoeming van de jury van prijsuitdeeling geschiedt op gelijke wijze of in verband met reeds vastgestelde reglementen der buitenlandsche comité's, die de tentoonstelling organiseeren.

Vaste bepalingen voor architectuurtentoonstellingen bestaan er niet, zooals zij bijvoorbeeld wel bestaan voor prijsvragen.

Soms is het gebeurd, dat een architect direct door het algemeen tentoonstellingscomité werd uitgenoodigd geheel buiten het medeweten van de Hollandsche commissie voor de Kunstafdeeling om.

Verder zien wij vaak de Architectuur onder geheel verschillende groepen van de tentoonstelling ondergebracht.

Het is voorgekomen, dat één uitgenoodigd architect in de afdeeling voor schoone kunsten exposeerde, terwijl zijn collega's in de afdeeling „Nijverheid" werden ondergebracht.

Om één zeer recent voorbeeld te noemen: in het programma voor de internationale tentoonstelling te San Francisco in 1915 te houden, vindt men de architectuur geplaatst in dezelfde afdeeling waar o. a. ook boeken, papierfabricatie, fotografie en instrumenten zijn ondergebracht.

De inzendingen op deze soort tentoonstellingen schijnen vrijwel door het toeval bepaald te worden, en de commissie kreeg den indruk, dat de Nederlandsche architectuur op die wijze in waardige representatie volkomen te kort schoot.

Uit dit alles blijkt wel hoe voor de bouwkunst de tentoonstellingsbelangen nog uiterst gebrekkig geregeld zijn, en de commissie kan niet nalaten de bouwkunstige vereenigingen te wijzen op de belangrijke taak die zij in dit opzicht nog hebben te vervullen. Hoe deze regeling precies in onderdeelen zal moeten geschieden, behoort niet tot de taak van deze commissie om aan te geven.

Maar ongetwijfeld zal door de bouwkunstige vereenigingen ernstig overwogen moeten worden, of het niet gewenscht is, dat evenals tot nu toe voor de vrije beeldende kunsten, het officieel comité voor de architectuurafdeeling op tentoonstellingen of voor speciale bouwkunst tentoonstellingen, door de verschillende bouwkunstige vereenigingen in gezamenlijk overleg wordt gekozen. Vaste regelen omtrent toelating, jury en bekroningen, voor de groep waaronder de architectuur zal moeten worden ondergebracht, voor speciale uitnoodigingen, voor keuze- en jury-tentoonstellingen, vaste regelen voor al deze punten zijn dringend noodig en bovendien zullen de bouwkunstige vereenigingen de middelen moeten beramen om de architectuurtentoonstellingen tegelijk voor den gewonen bezoeker zoowel als voor de architecten zelve belangwekkend te maken. Over de wenschelijkheid om architectuur naast en met de vrije beeldende kunsten te exposeeren, bestond bij de commissieleden verdeeldheid van gevoelens.

AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

Het tentoonstellingsvraagstuk is voor de Ambachts- en Nijverheidskunsten uiterst belangrijk en een goede oplossing ervan dringend noodig. De ervaringen met deze expositie's door de kunstenaars tot nu toe opgedaan zijn niet zeer bemoedigend, vooral door de omstandigheden waaronder zij meest plaats vonden.

Onder deze ongunstige omstandigheden moet vooral gerekend worden de weinig bevredigende verhouding tusschen de kunstenaarsorganisatie en de landelijke en stedelijke overheid. Deze verhouding wordt gekenschetst door het feit, dat tot zeer onlangs, de organisatie der Ambachts- en Nijverheidskunstenaars nòch door de regeering, nòch door gemeentebesturen erkend of in vele gevallen zelfs gekend werd; en wij kunnen er bijvoegen, dat in geval vereenigingen of groepen van personen zich met tentoonstellingen van dien aard belastten, dit voorbeeld vrij trouw gevolgd werd.

De voorbeelden hiervan zijn vele en het is merkwaardig na te gaan hoe men in den loop der jaren van officieele zijde inzendingen van deze kunsten bijeenbracht meer of min buiten de vereeniging der kunstenaren om, terwijl het toch zoo voor de hand lag om daarbij zonder omwegen de hulp van de vakvereeniging in te roepen.

Vooral de samenstelling van de officieele comité's is kenschetsend voor den gang van zaken, waarbij de kunstenaren en ook de Ambachts- en Nijverheidskunsten dikwijls te kort werden gedaan.

Zoo kwam het voor, dat de kunstenaren zonder eenige voorkennis geplaatst werd voor een officieel comité, bestaande uit een regeeringscommissaris, een kunstschilder, een Museumdirecteur en een sierkunstenaar. Een ander maal vonden zij onverwachts een officieel comité in de dagbladen, waarin zelfs geen enkel kunstenaar zitting had, terwijl van de 5 groepen van inzendingen een de dekoratieve kunsten en een ander de kunstnijverheid omvatte. Dit comité, samengesteld uit personen volslagen buiten de betrokken kunstvakken staande, bepaalde den opzet, terwijl eerst op aandringen van de vereeniging deze naderhand bij de inzending eenigermate gekend werd.

In een ander geval werden de ambachts- en nijverheidskunsten ongevraagd geplaatst onder de hoede van schildersgenootschappen. Hierbij moet echter geconstateerd, dat ondanks deze verkeerde opzet, een goed element in de regeling der inzending aanwezig is.

Men vindt toch in het reglement de volgende bepaling: „De eerste eisch, die daarbij terecht door het Ameri„kaansche Reglement wordt gesteld, is dat het tentoon„gestelde oorspronkelijk werk zij, zooveel mogelijk door „denzelfden persoon ontworpen en uitgevoerd, of waar „dit laatste niet altijd mogelijk is, zooals dikwijls bij „meubelwerk, aardewerk, smeedwerk enz. voorkomt, „dat het werkstuk ten minste geheel getrouw weergeve „het ontwerp door den kunstenaar gemaakt."

„In de kunstafdeeling wordt alleen het werk van den „scheppenden kunstenaar toegelaten, terwijl de uitvoer„der slechts *genoemd* kan worden."

Bij een gemeentelijke tentoonstelling werd zonder voorkennis van de kunstenaarsvereeniging slechts de edelsmeedkunst voor deelneming waardig gekeurd. Waarom niet een ander vak? Op een belangrijke buitenlandsche tentoonstelling gebeurde het volgende. Ofschoon de Sier- en Nijverheidskunsten zoowel door de beteekenis van het ingezondene als door den omvang dezer afdeeling een belangrijke plaats innamen, had in het Hoofd-Comité geen kunstenaar voor dit voorname onderdeel zitting, wel een kunstschilder. Bij de samenstelling van het comité was de organisatie ten deele erkend. Toch leerde het eindresultaat, dat de oplossing niet bevredigend was, hetgeen door de volgende voorbeelden moge geïllustreerd worden.

a) Ten behoeve der jury was de invulling van een vragenlijst verplichtend voor de kunstenaars gesteld. Deze „questionnaire" bevatte o.a. de volgende vragen naar 1) Date de la fondation de la maison (noms des prédécesseurs), 2) spécialité de la maison.

3) nombre d'ouvriers ou employés, 4) nombre et espèces des moteurs, 5) somme totale de force de chevaux disponibles enz.,

b) als inzenders worden kunstenaars en firma's door elkaar vermeld. Zoo staan onze bekende meubelkunstenaars en een fabrikant van z.g. ingelegde oud-Hollandsche meubelen, onze eerste sierkunstenaars en een fabrikant van trijpen en meubelbekleeding zeer broederlijk maar even oppassend bij elkander.

Een commissie die zich op particulier initiatief vormde voor een expositie van deze kunstvakken in het buitenland volgde het officieel gegeven voorbeeld. Typeerend voor den opzet van deze commissie was de omstandigheid, dat alle comité's met voorzitter en secretaris inclusief een voorloopige commissie van exposanten (voor de helft uit kunstenaars, voor de helft uit firma's bestaand) van bovenaf vastgesteld werden, *zonder dat daarbij de ontwerpers of hun vereeniging geraadpleegd werden.* Dat deze en soortgelijke gevallen tot conflicten leidden behoeft niet te verwonderen en zoo zien we dan ook dat de Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst aan haar leden moest adviseeren aan een bepaalde officieele inzending van Hollandsche kunstnijverheid in den vreemde niet mede te doen.

Het is duidelijk, dat een herhaling hiervan zoowel in het belang van de reputatie der Hollandsche kunst, als in dat van de kunstenaars voorkomen moet worden.

Enkele tentoonstellingen van den allerlaatsten tijd geven evenmin reden tot verheugenis. Op een belangrijke tentoonstelling van Grafische Kunsten werden wel verschillende organisaties van vrije kunsten erkend, de Nederlandsche Vereeniging van Ambachts en Nijverheidskunst echter vergeten, met het gevolg, dat er geen afdeeling voor de toegepaste grafiea werd gevormd en dit 20 jaar na het ontstaan van een beweging, die overal ook in ons land, zoo'n enormen invloed direct en indirect op het geheele grafische bedrijf heeft uitgeoefend!

Men kan deze reeks van feiten nog met gelijksoortige voorbeelden aanvullen, maar reeds deze opsomming is voldoende om te overtuigen dat de toestand onhoudbaar is, hetgeen het best blijkt uit de kwade gevolgen, welke in het kort als volgt kunnen samengevat worden. Ongewenschte commerciëele invloed op toelating, plaatsing

en bekroning; het verzwijgen van den werkelijken auteur en het daarvoor in den plaats stellen van de firmanaam; onvoldoende deelname o.a. door het ontbreken van werk van bekende ontwerpers; gebrekkige regeling van de toelating, waardoor niet steeds werk van onvoldoende gehalte geweerd wordt en soms werk wordt toegelaten dat in de kunstnijverheidafdeeling geheel niet op zijn plaats is. Invloeden welke voor de zuivere ontwikkeling van deze jonge kunsten verderfelijk geacht moeten worden en die door de tot nu toe gevolgde regeling direct in de hand worden gewerkt, zooals o.a. blijkt uit het rapport van den commercieelen vertegenwoordiger der Nederlandsche afdeeling op de Tentoonstelling van Kunstnijverheid te Turijn in 1902 *).
Resumeerend kunnen wij dus vastleggen, dat ten opzichte der verhouding tot Regeering en Gemeentebesturen en vergeleken bij andere kunsttakken (de niet verwende architectuur zelfs inbegrepen) de Ambachts- en Nijverheidskunst, weinig geacht, begrepen en in haar waarde erkend, een echt stiefkind van de overheid is geweest.
Na deze opsomming van doorgaans ongunstige feiten, moeten wij een wending ten goede in den allerlaatsten tijd niet vergeten. Zoo zullen het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* en de *Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst* beide in het Dagelijksch Bestuur der *Nederlandsche Vereeniging van Tentoonstellingsbelangen* vertegenwoordigd, ongetwijfeld tot een betere oplossing van deze voor de Sier- en Nijverheidskunsten zoo belangrijke kwesties kunnen medewerken. Ook kan hier met dankbaarheid gememoreerd worden de belangstelling van officieele zijde getoond voor een poging der kunstenaars om in het Louvre te Parijs een tentoonstelling van Hollandsche Kunstnijverheid te organiseeren. Voor de tentoonstelling te San Francisco in 1915 te houden werd de vereeniging van kunstenaren op haar verzoek in de gelegenheid gesteld hare wenschen kenbaar te maken; ongetwijfeld is dit het begin van een betere verhouding, welke echter niet tot een resultaat leidde, zoodat deze kunstbeweging als zoodanig daar niet vertegenwoordigd zal zijn. Naast deze betrekking tot de overheid en officiëele comité's spelen voor deze soort van toonstellingen ook de verhouding tot de gewone en z.g. kunstindustrie, tot de verwante architectuur en ook tot het publiek een belangrijke rol; terwijl eveneens de invloed van deze expositie's op de ontwikkeling der Ambachts- en Nijverheidskunsten dient besproken te worden.
Voor een deel is de verhouding tot de industrie en kunstindustrie reeds hierboven besproken. In 't algemeen kan men constateeren, dat er reeds een kern van beter samenwerking bestaat, waarbij zoowel de arbeid van den ontwerper als die van den fabrikant of uitvoerder in haar juiste waarde gelaten. Daarnaast staat een groep van industrieelen, die in den grond der zaak wel voor het nieuwe werk en de grondige aesthetische verzorging voelen, al was het alleen maar omdat de aard van hun bedrijf het streven naar aesthetische en technische volmaking medebrengt of mede moest brengen. Zij zijn echter ten deele bevangen door een ongegronde vrees voor de moderne nijverheidskunstenaren en hunne nieuwe positie, waarvan zij ten onrechte eenen slechten invloed voor hun prestige of hunne economische belangen verwachten; krampachtig houden velen vast aan het verouderde inzicht, dat de firma met de naamlooze teekenaar de ontwerper is.
Deze verhouding moet tot een definitieve oplossing gebracht worden, bijvoorbeeld in de richting reeds door het officieele comité voor St. Louis ingeslagen; in elk geval zoodanig geregeld, dat, alle hun toekomende eer gevend aan den fabrikant of den uitvoerder, de voor dit kunstvak schadelijke en voor het publiek verwarrende en misleidende dooreenmenging van kunstenaars en fabrikanten als auteurs van het werk worde opgeheven; terwijl, hoe de samenwerking ook moge zijn, één ding vaststaat, n.l. dat slechts de aesthetisch-technische kwaliteit van het ingezondene en geen andere bijv. zuiver commercieele overwegingen over de toelating tot een Tentoonstelling van Ambachts- en Nijverheidskunsten mogen beslissen. Dit is een logische, een redelijke eisch.
Over de verhouding tot de architectuur en het publiek kunnen wij verder kort zijn. Zij behoeft geen groote bezwaren te bieden en wat het publiek betreft mag voor de Tentoonstellingen van Ambachts- en Nijverheidskunsten niet uit het oog verloren worden, dat den bezoeker niet alleen aesthetisch genot behoeft geboden te worden, maar dat hij recht heeft op een bijzondere (door bepaalde onderdeelen zooals dit voor de architectuur reeds uitvoerig werd aangetoond) leiding, wegwijzing, opvoeding en inlichting. Ook moet er rekening mede gehouden, dat een tentoonstelling geen winkelnering mag zijn, waarbij dan de kwestie van de commercieele vertegenwoordiging der inzenders, verkoop aankondiging enz. nader besproken moeten worden en dat ten slotte zoowel het publiek als de ontwerper er recht op hebben, dat de stedelijke overheid er voor zorgt dat er evenals voor de andere kunsten, ook voor deze voldoende en geschikte Tentoonstellings-gelegenheid beschikbaar is.

(Wordt vervolgd).

*) Wij vinden in dit verslag o.m. de volgende opmerkingen.
„Hoe kort evenwel dit bezoek (van den koning van Italië) duurde, „waarbij het geheele Nederlandsche Comité tegenwoordig was, zoo „vond een der leden van dit comité gelegenheid om H.H.M.M. met „gevolg, en het Italiaansch Hoofdcomité mede te deelen dat de „geheele inzending der firma . . . aan het huis Tiffany te New-York „reeds verkocht was.
„Nog sterker, denzelfden dag kon men in de Nederlandsche Couranten „niet alleen lezen onder den aanhef: „Men schrijft ons uit Turijn" . . . „het relaas van het Koninklijk bezoek, maar eveneens deze reclame „voor de . . . . firma. Het doet mij innig leed te moeten verklaren, „dat deze reclame alleronbetamelijkst was, want . . . . van de geheele „geschiedenis was geen enkel woord waar!

en verder

„Dat een comitélid zich met verkoopen occupeert, terwijl ik (de „commercieele vertegenwoordiger) hiervoor benoemd was, is reeds „minder correct; maar dat gefingeerde verkoopen dienen moeten als „reclame en dat tijdens een koninklijk bezoek onwaarheden opgedischt worden door een lid van het Comité, hetwelk H.H.M.M. „in zijne sectie recipieert, is betreurenswaardig en zoude wellicht „nimmer voorkomen, wanneer als regel tot comitéleden geene personen gekozen worden, die tot exposanten in commercieel verband „staan. Het bedoelde comitélid verklaarde mij persoonlijk geïnteresseerd te zijn bij de zaken van vier verschillende exposanten.
„Een ander staaltje van partijdige behandeling gaf hetzelfde comitélid „door mij te verzoeken een koper voorwerp van een der exposanten „(een kunstenaar) weg te bergen op een der planken in mijn kantoor, „om niet te laten zien, dat ditzelfde voorwerp door een „zijner" „firma's in het zilver geïmiteerd was geworden."

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**
Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. — Prijsvragen.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 16. ZATERDAG 17 APRIL 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurs-secretar.: J. F. STAAL JR., Corn. Schuytstr. 49, Tel. Z 35.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

In de ll. Woensdag gehouden Vergadering is besloten aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam de volgende twee drietallen te doen toekomen voor de benoeming van twee leden en twee plaatsvervangende leden der *Schoonheidscommissie*:

1. H. J. M. WALENKAMP.	1. J. F. STAAL JR.
2. J. H. DE GROOT.	2. P. VORKINK.
3. W. A. E. VAN DER PLUYM.	3. G. F. LA CROIX.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

* * *

INNING DER CONTRIBUTIE.

Beleefd verzoek ik allen, wien de kwitantie-diploma 1914 of id. 1915 reeds twee maal aangeboden is, en die het bedrag hunner contributie nog niet voldaan hebben, mij dit even per postwissel over te maken. Zulks ter besparing van onnoodig veel moeite en kosten.

De Penningmeester ADR. MOEN.

* * *

Tentoonstelling van de ontwerpen, ingezonden op de besloten prijsvraag voor het Nederlandsche Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco, van Zondag 18 April tot en met Zondag 2 Mei a.s. van 10 uur v.m. tot 5 uur n.m. in de Vergaderzaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Heerengr. 545 te Amsterdam. Toegang vrij.

VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Verslag der 6e Algem. Vergadering 27 Maart 1915.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE OMTRENT „HET ONDERZOEK NAAR DEN TEGENWOORDIGEN TOESTAND VAN HET TENTOONSTELLINGSWEZEN (IN VERBAND MET REGEERINGSSTEUN, KUNSTHANDEL ENZ.) INGESTELD DOOR HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN."

Vervolg van pag. 88.

De vraag of in het algemeen tentoonstellingen van Ambachts- en Nijverheidskunst reden van bestaan hebben en welken invloed zij op deze kunsten uitoefenen, kan in de gegeven omstandigheden nog niet afdoende beantwoord worden. Men kan echter wel aannemen, dat zij door een minder gebrekkige regeling èn voor deze kunsten en haar beoefenaren èn voor de cultuur in het algemeen, gunstige resultaten zullen opleveren. Voorloopig schijnen ons goed voorbereide expositie's een niet te versmaden hulpmiddel ter bevordering van de belangen der kunstenaren en ook vooral in het belang van de propaganda van hunne ideëele bedoelingen.
De stoffelijke voordeelen waren tot nu toe (wij meenen dat dit de algemeene ervaring is) voor de kunstenaren niet groot en wogen niet op tegen de dikwijls belangrijke onkosten; in dit opzicht zal echter door een betere regeling en een juiste samenwerking met de overheid, met particuliere opdrachtgevers en met de industrieelen wel veel meer te bereiken zijn.
Hoe dit zij, een jonge kunstbeweging als de hier besprokene, moet de gelegenheid hebben om te kunnen laten zien, wat gepresteerd wordt, vooral omdat zij niet zooals bijv. de architectuur „aan den weg kan timmeren". Zij heeft hier een voordeel boven vele beeldende kunsten, dat de voorwerpen niet persé behoeven geëxposeerd te worden onder conditie's welke belangrijk van die van het practische leven verschillen. Speciale tentoonstellingskunst, berekend voor de tentoonstellingszaal is hier dunkt ons minder te vreezen en van een te sterk opgevoerde concurrentie der kunstenaren onderling of van een neiging tot verbijsteren en overschreeuwen kan men voorloopig nog niet spreken. Wel dreigt een ander gevaar. Daar n.l. de productie van sier- en nijverheidskunsten ten deele ligt op het industrieele terrein en de verkoop ervan ten deele op het gewone commercieele terrein of er vlak aan grenst, is ten einde den omzet te vergrooten, den afzet te behouden, opdrachten te verkrijgen, de verleiding groot om het publiek naar de oogen te zien en modestroomingen te aanvaarden; terwijl evenals bijv. in de architectuur, de nieuwe kunstbeoefening bedreigd wordt door kunstenaars, welke in den grond der zaak heele of halve kooplieden zijn, die meer de zaken dan „de zaak" in het oog houden.

Als regel zou men echter bij deze exposities moeten stellen: weinige maar complete, goed voorbereide en suggestieve tentoonstellingen. Want in dit opzicht heeft men wel reden om eenigszins ongerust te zijn. Gezien de betrekkelijk groote onkosten en de soms omvangrijke voorbereiding is het duidelijk, dat het verkeerd zou zijn om aan de dikwijls zeer talrijke aanvragen gevolg te geven. Ook daarom is eenige regeling en beperking van tentoonstellingen van dien aard zeer gewenscht en ook hierbij kan de kunstenaarsorganisatie voortreffelijke diensten bewijzen, mits men haar daarin tijdig kent en met hare beslissing rekening houdt: ook om deze reden is een nauwe band met de overheid, voor zoover deze zich met tentoonstellingen inlaat, zeer gewenscht.

Gaan wij nu ten slotte na welke eischen aan goede Ambachts- en Nijverheidskunst-tentoonstellingen gesteld moeten worden, dan komt het ons voor, dat met de volgende punten rekening zal moeten worden gehouden.

a) Het is noodzakelijk en ligt voor de hand, dat evenals bij andere kunstvakken bij den opzet van een Tentoonstelling van Ambachts- en Nijverheidskunst (of afd. op een alg. Tentoonstelling) overleg met de Vereeniging van Kunstenaars moet gepleegd worden. Het is dus niet toelaatbaar, dat eerst comité's benoemd en belangrijke zaken vastgesteld en daarna overwogen wordt of er ook bijzondere wenschen zijn van de menschen, zonder wie per slot een waardige inzending onmogelijk is. Het is in dit geval bijzonder gemakkelijk, omdat er slechts één Kunstenaars-vakvereeniging op dat gebied bestaat, n.l. de Nederl. Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst.

b) De Ambachts- en Nijverheidskunst worde als gelijkwaardig met de andere kunsten beschouwd en vormt een aparte gesloten afdeeling. Zij worde niet vermengd met de gewone industrie, nòch met de z.g. kunst-industrie, nòch met de vrije kunsten. Evenmin mag zij gebruikt worden voor louter opsiering, hetzij van een eerezaal, hetzij van andere afdeelingen, tenzij daar speciaal voor gemaakt of bestemd. In de catalogus vormt deze afdeeling een aparte rubriek. De Jury-beoordeelingen voor onderscheidingen, indien deze wenschelijk worden geacht, geschiede in den geest der vrije kunsten, niet op de wijze als bij de industrie.

Zekerheid moet bestaan, dat niet naast deze afdeeling een ongecontroleerde onder denzelfden of gelijksoortigen naam (als toegepaste kunst, kunstnijverheid enz.) worde toegelaten, waarbij afgeweken wordt van deze regelen, opdat verwarring en misbruiken zijn uitgesloten.

c) In deze afdeeling komen de inzendingen op naam van de ontwerpers, de uitvoerders worden daarnaast vermeld (zie bepalingen Tent. St. Louis).

d) Geen voorwerp wordt tot deze afdeeling toegelaten, zonder te zijn beoordeeld door een Jury, uit deskundigen samengesteld door de kunstenaars.

e) Als inzenders kennen slechts gelden personen, geene firma's.

Deze afdeeling geniete minstens dezelfde bijzondere voordeelen voor onkosten, plaatsruimte enz. als de afdeeling der vrije kunsten; dit geldt eveneens voor de Regeerings- of andere subsidies, die relatief hooger dienen te zijn dan voor welke kunstafdeeling ook, omdat de onkosten, verbonden aan het tot stand komen der inzending het risico van apart gemaakte Tentoonstellingsobjecten reeds zeer hoog zijn en dus de kunstenaars niet daarenboven met de groote onkosten van plaatsruimte, installatie, enz. belast mogen en kunnen worden, — anders zouden op den duur slechts die ontwerpers kunnen exposeeren, welke gefortuneerd zijn of verbonden aan financieel krachtige firma's, een zeer ongewenschte selectie dus.

f) Vanzelf spreekt dat, wanneer de afdeeling der Sier- en Nijverheidskunsten een belangrijk onderdeel van een Tentoonstelling vormt, in het Hoofd-Comité minstens een waardig vertegenwoordiger dezer kunsten zitting heeft.

g) Evenals dat in andere landen geschiedt, is het wenschelijk, dat Regeering, stedelijke overheid, corporaties enz. door het vergeven van opdrachten van werken, welke toch moesten uitgevoerd worden, medewerken tot het tot stand komen van een werkelijk representatieve tentoonstelling, want eene Tentoonstelling van Sier- en Nijverheidskunst in haar volle beteekenis zal slechts indruk maken, indien zij een zekeren omvang heeft; kleine tentoonstellingen treffen, in 't algemeen gesproken, geen doel.
Op dit laatste, speciaal voor tentoonstelling bestemde opdrachten van overheid, corporatie's en particulieren, een middel, dat in het Buitenland met succes wordt toegepast, wenscht de commissie de aandacht te vestigen, in dat opzicht is nog alles te doen.

CONCLUSIE.

De commissie overwegend de gegevens in het rapport neergelegd, meent, dat het tot de taak van het „Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen" behoort om thans allereerst te trachten, zoowel de verschillende bouwkunstige corporaties als de vele schilderkunstige genootschappen elk, tot onderling overleg en samenwerking te brengen, om althans in sommige belangrijke kwesties tot eenheid van actie te geraken.
Waar de expositiebelangen in den tegenwoordigen tijd door de kunstenaars zelve zoo gewichtig worden geacht, is het zeker allereerst noodig, dat de verschillende kunstenaars-organisaties komen tot onderling vaststellen van die eischen, die als algemeen geldend door de betrokken organisaties moeten worden erkend en nageleefd.
Eerst daarna zal het mogelijk zijn, en ook dat zal tot de taak van het „Verbond" behooren, om voor de volledige erkenning dezer door de verschillende organisaties aanvaarde eischen op te komen, zoowel bij de landelijke als bij de gemeentelijke overheid.

H. FELS.
M. J. HACK.
H. J. HAVERMAN.
R. N. ROLAND HOLST.
JOS. INGENOHL.
S. MOULIJN.
F. HART NIBBRIG.
W. PENAAT.
WILLEM E. ROELOFS Jr.
J. H. TOOROP.
J. G. VELDHEER.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**

Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

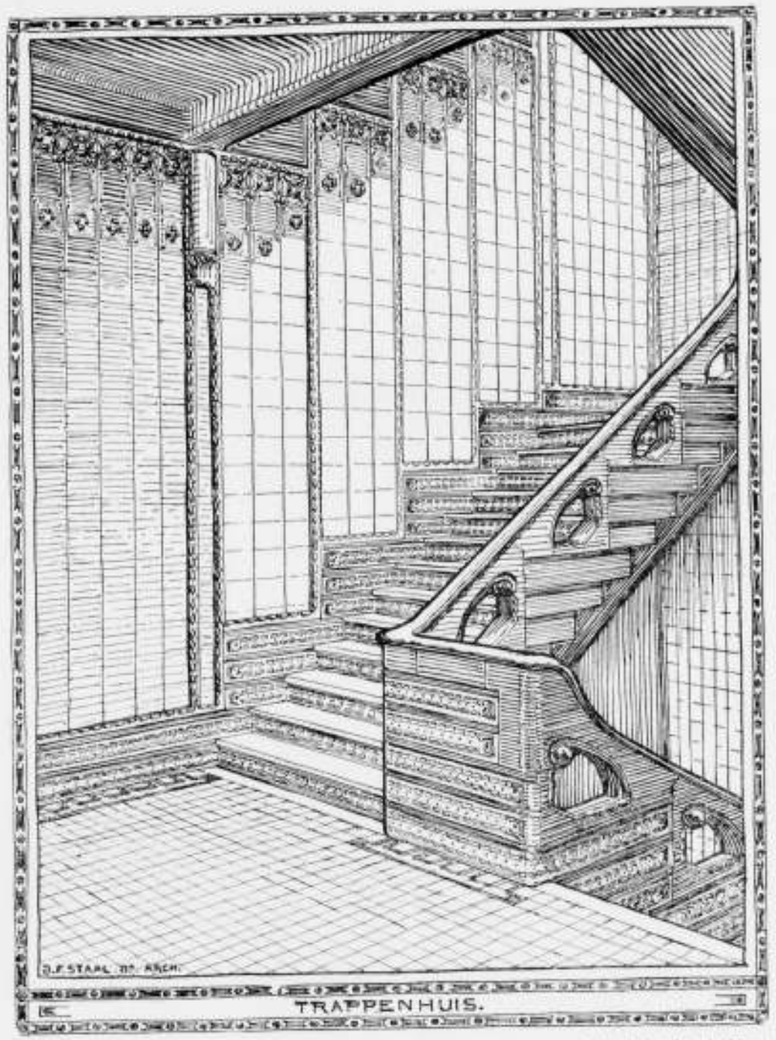

J. F. STAAL Jr., Architect.

ONZE LOCALITEITEN IN HET GEBOUW HEERENGR. 545—549 TE AMSTERDAM.
(Bij de afbeelding).

't Is ons aangenaam onze buitenleden, die van onze localiteiten nog niets anders kennen, dan een stuk van de groote vergaderzaal, dat zichtbaar (of beter onzichtbaar) is op de foto, gemaakt op den openingsavond van de aanwezigen, welke foto is opgenomen in ons blad, nu enkele goede afbeeldingen te kunnen geven.
Ditmaal geven wij een gezicht in het trappenhuis, en hopen de volgende week, wanneer wij de trap hebben bestegen — gewoonlijk gaan wij per lift — de groote vergaderzaal in prent te laten zien.

INGEZONDEN.

De Radium Bliksemafleider.

Geachte Redactie.

Naar aanleiding van het artikeltje in Uw Tijdschrift over de Radium Bliksemafleider zouden wij gaarne het volgende in het midden brengen:
Het zou zeer te betreuren zijn, indien de bliksembeveiligings installaties weder kostbaarder zouden worden gemaakt. We waren nu juist zoo goed van de dure platinapunten afgekomen, en nu wil men weer trachten misschien nog duurdere radiumpunten in den handel te brengen. In verband hiermede willen wij opmerken, dat het doel van den bliksemafleider *niet* is de bliksem aan te trekken, doch uitsluitend, de bliksem in geval van een treffer gevaarloos *af te leiden*.
En dat doel wordt tegenwoordig door de moderne wijze der bliksembeveiliging volkomen en afdoende bereikt, zonder platina en zonder radium. Het moet daarom dus tegengegaan worden de bliksembeveiligingsinstallaties *noodeloos* kostbaarder te maken.
Het is mogelijk, dat men de radiumpunten zooveel radium laat bevatten, dat de lucht over belangrijke afstanden van de punt sterk geleidend wordt gemaakt, en als gevolg daarvan zou het werkelijk denkbaar zijn, dat een wolk zich bij voorkeur ontlaadt langs den haar op deze wijze gebaanden weg, het practisch resultaat ware dan alleen, dat een huis voorzien met deze sterke radiumpunten dikwijls getroffen zou worden, tegen huizen met gewone beveiliging slechts zelden, en dit zou o. i. slechts als een nadeel zijn optevatten, daar geen bewoner het aan genaam zal vinden steeds door den bliksem te worden uitverkoren.
Doch radiumpunten die werkelijk een zoo overwegende invloed op den bliksem zouden hebben waren veel te kostbaar, de handelsradium punten, zullen in dit opzicht wel volkomen onschuldig zijn, belangrijker zal hun werking zijn in de portemonnaie van den bouwheer.
Daar deze punten, hoe aardig ook bedacht geen invloed kunnen hebben op de mate van veiligheid van het beschermde gebouw, zijn ze dus te veroordeelen, daar ze de installatie noodeloos duurder maken, en daarom wilden wij even tegen het gebruik er van waarschuwen.
U dankzeggend voor de verleende plaatsruimte teekenen wij,

Hoogachtend,
Heringa & Wuthrich.

VAN ALLERLEI AARD.

SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Aan het Verslag over 1914 ontleenen wij het volgende:

„De lessen werden gedurende het afgeloopen jaar volgens het leerplan geregeld gegeven en over het algemeen trouw bezocht.
Zij werden bijgewoond door 273 leerlingen.
De leeftijd der leerlingen wisselde af van 12—58 jaar.
Aan een twaalftal Belgische uitgewekenen, drie Dames en negen Heeren, werd de gelegenheid geboden hunne studiën op de School voor Kunstnijverheid voort te zetten. Met groote opgewektheid zijn deze leerlingen aan den arbeid getogen en de Commissie hoopt, dat hun het gedwongen verblijf hier te lande door den werkkring, dien zij aan de school hebben gevonden, zooveel mogelijk zal worden veraangenaamd.
Aan een vijftal gemobiliseerden werd toestemming verleend den avondcursus te volgen, waarvan een dankbaar gebruik werd gemaakt.
Ten behoeve van het Koninklijk Nationaal Steun-Comite, werden de volgende door de leerlingen vervaardigde werkstukken beschikbaar gesteld:
Een mahonichouten boekenkastje.
Een in lijst gevatte houtsnede.
Een gedreven koperen vaas.
Een gedreven koperen schotel.
Deze voorwerpen werden in de Tentoonstelling van Kunstwerken, gehouden in „Pulchri Studio" te 's-Gravenhage, opgenomen.
Onder het onderwijzend personeel hebben in den loop van 1914 eenige wijzigingen plaats gehad.
De Heer Crouwel heeft gedurende drie maanden de betrekking van leeraar voor de hoogere klasse bouwkunde waargenomen.
Hij werd opgevolgd door den Heer C. J. Blaauw, Architect te Amsterdam, die deze betrekking verder met ijver en toewijding heeft vervuld.
De Heer J. J. C. Lebeau heeft eervol ontslag aangevraagd, dat onder erkenning van de vele diensten door hem aan de School bewezen, werd toegekend.
De Heer Kamp werd aan de School verbonden, om voorloopig de functie van den Heer Lebeau op zich te nemen.
Aan den Heer P. F. de Bordes, Bouwkundig Ingenieur te Haarlem, werden de avondlessen in Statica toevertrouwd.
De werkkring van den Heer P. Vorkink, die de 2de afdeeling van het bouwkundig onderwijs gedurende de daglessen waarneemt, werd met eenige dag- en avondlessen uitgebreid.
De lessen in Kunstgeschiedenis, die des avonds eenmaal per week, Donderdags van acht tot negen uur door den Heer F. T. Gratama, alsook die welke overdag, Dinsdags van vier tot vijf uur door den Heer H. C. Verkruysen worden gegeven, werden dit jaar door een groot aantal Dames en Heeren bijgewoond, belangstellenden, die niet als leerling der School waren ingeschreven."

Het verslag besluit:

„Daar de school geroepen is mede te werken, ons nationaal kunstaanbacht te veredelen en te verheffen, mogen wij niet vergeten, dat ons nog eene moeilijke taak wacht. Wij zullen er derhalve naar blijven streven het aesthetische peil van het werk, dat alhaar wordt gemaakt, te verhoogen, terwijl op de practische uitvoering bijzonder gewicht zal worden gelegd.
Door ernstige samenwerking van goed onderlegde krachten, kunstenaars en ambachtslieden, toch, zal het mogelijk worden, de producten onzer nationale ambachtskunst zoodanig op te voeren, dat ze zich boven het middelmatige verheffen en niet behoeven achter te staan bij de werken, vervaardigd in andere landen.
Zoodoende zullen wij in den vreedzamen wedstrijd, die zoo straks als de buitengewone toestanden, die thans heerschen, tot het verleden behooren, onder de verschillende natiën, zal worden gehouden, een gezaghebbende plaats kunnen innemen en een ruim afzetgebied voor onze ambachtskunst veroveren.
Doch het economisch streven van een volk moet met zijne ethische en artistieke idealen, welke met zijn cultuur in onmiddelijk verband staan en haar beheerschen, in overeenstemming worden gebracht en mag dus niet op den voorgrond treden.
Krachtige pogingen worden derhalve in het werk gesteld, om den invloed, die van het Museum en de School uitgaat, in bovengenoemde richting te leiden en de Commissie hoopt er toe mede te werken om bovengenoemd beginsel onder ons volk en vooral onder hen, die zich met het kunsthandwerk bezig houden, in ruime mate te verspreiden, waardoor de artistieke ontwaking op het gebied der ambachtskunst in ons land zal worden bevorderd en ons nationaal leven zal worden verhoogd en gesterkt."

De Commissie voornoemd
Jhr. Mr. P. Teding van Berkhout, Voorzitter.
E. A. von Saher, Secretaris.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Loose nummers 20 cent, 16cm met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 17. ZATERDAG 24 APRIL 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. In dank ontvangen: van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam haar Jaarverslag over 1914, van de Vereeniging „Quellinus" haar geïllustreerd Jaarverslag over 1914, en van den heer J. H. W. Leliman zijn geschrift: „De ontsiering van stad en land en haar bestrijding".

b. De 1360ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 28 April,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Rapport der Jury over de *Genootschapsprijsvragen* en uitreiking der bekroningen. De ontwerpen, ingezonden op de Genootschapsprijsvragen, worden tentoongesteld na afloop der tegenwoordige tentoonstelling der ontwerpen van het Nederlandsche Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francisco, dus nà den 2den Mei.
4. Candidaatstelling van een Lid voor den Raad van Commissarissen van de N.V. Plaatwerk „De Architect", wegens periodieke aftreding van den heer H. A. J. Baanders, die herkiesbaar is.
5. Causerie van den heer W. Kromhout Czn. over het door hem gebouwde Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francisco.
6. Bespreking van het Rapport der *Commissie* uit het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* omtrent het onderzoek naar den toestand van het *tentoonstellingswezen*. (Zie de nrs. 15 en 16 van het weekblad „Architectura").
7. Vaststelling der te houden *Zomerexcursie*.
8. Rondvraag en sluiting.

Het Bestuur maakt de leden opmerkzaam op het tijdelijk veranderen van het adres van den 1sten Secretaris, wegens diens uitstedigheid. Het verzoekt alle stukken voor het Bestuur te zenden: Heerengracht 545—549, te Amsterdam. J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1359STE LEDENVERGADERING,

gehouden op Woensdag 14 April, 's avonds half negen, in de Vergaderzaal van het Genootschap Heerengracht 545—549.

Na voorlezing der notulen en installatie van den heer W. Bruin als gewoon lid, gaf de voorzitter het woord aan den heer Egon Handl tot het houden van zijn lezing over: De ontwikkelingsgeschiedenis van de paalfundeering.
Den heer Handl geeft ons een beeld van de paalfundeering, die in al hare ontwikkelingsphases van de oudste tijden, door duizenden jaren eindelijk voert tot .... laat ik het maar in één zeggen, het meest perfecte type van fundeeringspalen: De betonpaal, systeem „Wilhelmi", waarvan de heer Handl de vertegenwoordiging heeft voor Nederland en voor welks belangen spreker *met zeer veel recht en waar ik oprecht hoop met kans van slagen*, opkomt.
Als wij teruggaan tot het oudste type van paalfundeering, zegt de heer Handl, moeten wij denken aan de Præhistorische tijden, waarin de toen levende menschen hun primitive hutten alleen bouwden van het hout wat hen de omringende bosschen verschafte en de leem die zij verkregen uit de meeren en moerassen waarboven hun woningen op palen stonden ....
Het doel van deze woningbouw op palen boven het water, (oudste vorm van paalfundeering), was de verdediging tegen ongewenschte dieren, of vijandelijke volksstammen.
Deze paalhutten hebben zich gehandhaafd door alle tijden en worden nog aangetroffen bij de Papoeas — Dajakkers op Borneo, — negers aan de boven Nijl e. a.
Tot de oudste Geschiedkundige overleveringen over paalbouwwerken, behoort hetgeen Herodotus verteld over de in zee-dorpen wonende Paoniërn in Macedonië.
In Zwitserland en boven Italië, zijn in het midden der 19de eeuw de oudste — ons bekende — paaldorpen uit de Præhistorie opgegraven, ... ten getale van meer dan 200. In Zuricher-Zee vondt men palen van dorpen met een oppervlakte van 60.000 M²., met 100.000 palen. Er zijn er zelfs bij waarvan men het aantal inwoners op 5000 schat.

Bij deze dorpen en gehuchten kan men terecht van een systematische wijze van paalfundeering spreken, want de gevonden palen zijn allen op zeer regelmatige afstanden van elkaar in den grond gedreven.
Bij geen der uitgravingen is, helaas, een hulpwerktuig gevonden, waarmede deze palen in den grond geheid zijn. Hier vertoond den heer Handl ons eenigen lichtbeelden, die een idee geven van de wijze waarop deze dorpen gebouwd zouden zijn. Spreker wijdt verder uit over de ligging dezer dorpen in het meer, over de wijze van constructie, over het eigenaardige van de palen van het steen- en bronstijdperk en hun verschillende bewerkingen, over de langzame ontwikkeling en verbetering van de wijze van bouwen . . . en komt dan tot de paalfundeering en paalbouwwerken der Romeinen. Hier zien wij de constructieven eigenschappen van deze volkeren. Zij passen de paalconstructie toe voor bruggen, waarbij de palen in hare ligging en richting precies naar de uitwendige krachten worden ingeheid. De Romeinen gebruikten ook voor vele van hun groote bouwwerken, paalfundeeringen. Later, ten tijde der middeleeuwen bereikte de paalwerken, zoowel *in* als *boven* de grond een hooge bloei.
Waren de paalwerken vroeger hoofdzakelijk ter afscheiding, ter verdediging van volkstammen, . . . nu begon men hare diensten aan den menschheid te toonen voor de verbinding, voor nauwere aansluiting, verbroedering der volkeren . . . En zóó komen wij tot de middeleeuwsche handelssteden, waarvan spreker voor de paalfundeeringen als bijzonder belangrijk noemt — Venetië — Amsterdam en St. Petrograd.
In de middeleeuwen werden alleen houten palen gebruikt, zonder veel wijziging in de methode van inheiën en wijze van toepassing. Eerst toen de technieken zich op gebied van ijzerconstructie en machineriën meer en meer verbeterde, ontstonden in de methode van fundeeren belangrijke veranderingen.
Met het opkomen der ijzerindustrie kwamen ijzeren palen in 't gebruik. Gietijzeren in buisvorm en smeedijzeren in massieven vorm. Gietijzeren buispalen bestaan uit stukken, die meestal door aangegoten flenzen en moerbouten met elkander verbonden zijn en wier punten massief zijn. Wegens broosheid van het materiaal worden lichte heiblokken gebruikt, of zulke, die in den buis zelf loopen en op de massieven punt slaan.
Spoedig echter werd de ijzeren paal vergeten en trachtte men het nieuwe materiaal — het beton — als fundeeringspaal toe te passen.
Dit materiaal kan niet alleen met het ouderwetsche concurreeren, maar overtreft het in vele opzichten.
De Heer Handl is overtuigd, dat het beton in de fundeeringbouw spoedig een even belangrijke plaats zal gaan innemen als het zich reeds veroverde in den bovenbouw. Geen andere bouwstof is zóó voor alle doeleinden te gebruiken als het beton. Vandaar zijn vlucht . . . . Een groote toekomst is voor *het beton* weggelegd!!
Na dit historisch overzicht, komt spreker tot het voornaamste gedeelte van zijn lezing. Aan de hand van een aantal lichtbeelden verklaard hij ons verschillende systeemen van fundeeringspalen vervaardigd uit beton. Tot de palen — klaar in het gebruik — behooren alle gewapende. Deze worden liggend of staand gegoten of gestampt, 3, 4, 5 of 8 hoekig vervaardigd en meestal van een spiraalbewapening voorzien. De algemeen voorkomende vorm is recht of konisch, terwijl het inheiën geschied door een heiblok van 1500—5000 Kg. De slagen worden door een kussen overgebracht.
Een ander soort palen zijn die, met een holle kern, waarin drukwater geleid wordt. Op deze wijze drijft men de paal zonder heiblok in den grond.
De palen die gereed zijn gemaakt voor het inheiën hebben uit den aard der zaak een gladde oppervlakte, terwijl zij die *in* den grond gereed gemaakt worden een ruwe oppervlakte kunnen verkrijgen. Dit laatste heeft het groote voordeel van meerdere wrijving met den omringenden grond. Ook kan men deze palen een meerdere oppervlakte aan *den spits* geven. Hierdoor kan de lengte der paal aanmerkelijk verkort worden.
Tot dit type behooren, het Fransche systeem „Dulac", het Amerikaansche systeem „Simplex", Duitsche „Strauss" en Russisch-Zwitsersche „Wilhelmi".
Deze verschillende systemen werden door de Heer Handl behandeld en met lichtbeelden opgehelderd.
Bij het systeem Dulac wordt eerst een gat in den grond geboord, hetwelk met beton gevuld wordt en tijdens het vullen met een zwaar ijzeren blok aangestampt. Deze palen kunnen in slechte, doch niet in slappe grond vervaardigd worden.
Het systeem Simplex bestaat uit ijzeren buizen wier einde van een bewegelijke punt is voorzien. Deze worden in den grond geheid. Door het steeds minder wordend indringingsvermogen van de buis wordt de juiste diepte bepaald. Als de buis op diepte is wordt deze ter hoogte van ± 1 meter met beton gevuld, en met een (in de buis loopend) blok deze beton gestampt . . . . Gedurende het gelijktijdig optrekken van de buis, worden de punten van elkaar gedreven, waardoor de beton in den grond blijft. Dit wordt zoo dikwijls herhaald tot de buis uit den bodem is getrokken.
Deze wijze van werken kan ook in slappe grond worden toegepast.
Na de verklaring van dit systeem, wat geïllustreerd werd door eenige beelden op het doek, volgde nog de wijze van fundeeren met de Strausspaal.
Op dezelfde wijze als bij de Simplex, wordt ook hierbij een buis, (zooals bij het boren van een bron) in de grond gedreven. Daarin wordt de beton gegoten en gedurende het stampen de buis voorzichtig en langzaam in de hoogte getrokken. Na iedere gedeeltelijke optrekking der buis wordt wederom beton gestort. Daardoor worden groote verdikkingen verkregen, die uitstekende diensten bewijzen bij het dragen van den last.
Ten slotte behandeld de heer Handl het type „Wilhelmi."
Dit type kan in 2 verschillende systeemen verdeeld worden: De explosiepaal en de perspaal. Bij de explosiepaal wordt een ijzeren buis met houten kern op gewenschte diepte gebracht. Nadat de kern is uitgehaalt, wordt aan het ondereinde van den buis een explosiestof aangebracht. Dan volgt alvorens de ontsteking plaats heeft, het gietbeton.
De explosie, die door electriciteit wordt bewerkstelligd slaat een gat in den grond, waarin de vloeibare betonkolom direct volgt. Hierdoor wordt een groote voetverbreeding verkregen.
Deze verdikkingen kunnen aan meerdere plaatsen van de schacht verkregen worden door herhaalde explosies.
Bij verschillende proefnemingen is gebleken dat palen op deze wijze vervaardigd en op een onderlingen afstand van plm. 1 M. staande, geheel onbeschadigd bleven.
Bij de z.g. perspalen wordt een met beton gevulde buis in den grond geheid. De beton wordt tijdens het heien zoo geperst, dat zij bij het bereiken van de bepaalde diepte, voldoende vastheid heeft verkregen om zonder omhullende buis verder te versteenen.
Den Heer Handl meende, dat hij het gebruik van een paal (systeem „Wilhelmi") van 6 à 7 M. lengte, dus als

zwevende pilotage . . . . reeds 4 houten palen vervangen werden, terwijl een op stuit geheide Wilhelmi-paal van 6 tot 8 houten palen vervangt.
Spreker had berekend dat een pakhuis, opgetrokken van baksteen, met een oppervlakte van 1200 M², moet gedragen worden door ± 150 houten palen. Het zelfde pakhuis, doch gedeeltelijk van beton geconstrueerd, moest ± 50 houten palen hebben, terwijl, wanneer het geheele gebouw in beton wordt opgetrokken en met beton-perspalen wordt gefundeerd, slechts 15 stuks noodig zijn.
Hiermede eindigt spreker zijn lezing, in de hoop, dat zij gevolgd zal worden door een levendige discussie over het onderwerp.
De voorzitter dankt de spreker van den avond voor de interessante mededeelingen omtrent dat onderdeel van het bouwbedrijf, wat voor onze Hollandsche bodem onmisbaar en zoo belangrijk is.
De heer Ingenohl neemt als eerste debater het woord en meent, dat, daar waar de heer Handl heeft gesproken over de zwevende-pilotage, hij nog eenige opmerkingen moet maken. Wanneer een paal (zooals wij zeggen) „op kleef" wordt ingeslagen, dan kan men aannemen dat zulk een paal dezelfde kracht kan dragen als benoodigd is om haar uit te trekken.
Nu komt het er alleen op aan, hoeveel dagen blijft een paal zitten alvorens zij wederom wordt uitgetrokken.
Den Heer Ingenohl geeft een voorbeeld, wat hij zelf heeft meê gemaakt, van het slaan eener paal die 10 dagen later werd uitgetrokken, of beter gezegd, men *trachtte* haar uittetrekken . . . . maar het gelukte niet. Met zulk een enorme kracht had de omringende grond zich om den paal gesloten.
Den Heer Weissman vraagt naar de dikten van de betonpalen.
Dezen zegt den Heer Handl, zijn meestal 5 of 6 hoekig en hebben een middellijn van 38 à 40 c.M.
De Heer Weissmann meent, dat er verschil bestaat tusschen den grond in Duitschland, speciaal in München, (waarvan spreker in zijn lezing enkele malen gewaagd) en Holland, . . . dat het dus moeilijk is om proeven die in München genomen zijn, te willen toepassen op de Amsterdamsche toestanden.
Maar den Heer Handl heeft al heel spoedig zijn antwoord gereed. . . . want, hoewel de Wilhelmi-palen nog niet in Amsterdam zijn toegepast, toch zijn zij reeds in groote getale in Venetië geslagen en den grond in *Het Amsterdam van 't Zuiden*" (?) heeft heel veel overeenkomst met onze hoofdstad. Dáár is proefondervindelijk bewezen dat de Wilhelmi-betonpaal aan alle eischen voldoet.
De heer Meyers vraagt naar de prijs van zulke palen. In plaats heel eenvoudig te zeggen dat deze op 't oogenblik moeilijk te bepalen is, doch hoogstwaarschijnlijk bij veel toepassing lager zal zijn dan de houten palen, meende de heer Handl toch nog wat prijzen te moeten noemen. Het resultaat was een kleine woordenwisseling over de quaestie of op het oogenblik een houten paal voor 12 pop te slaan is . . . .
De heer v. d. Pek zegt dat bij zwevende pilotage de hoofdzaak is „de kleef" en niet „de draagkracht", zoodat er slechts weinig verschil bestaat tusschen houten en betonpalen . . . maar de spreker van den avond meent dat juist de ruwe oppervl. die een Wilhelmi-pers-paal verkrijgt veel meer „Kleef" heeft dan de gladde omtrek van een houten paal.
De heer Scholte vreest, dat bij de meermalen voorkomende grondverschuivingen onder Amsterdam „steenen" palen eerder kans hebben van breken, dan de houten palen. De laatste hebben een zekere zwieping, medewerking, terwijl de betonpalen direct zullen knikken.
Zoo werd onderling van gedachten gewisseld tot de voorzitter het debat sloot en nogmaals de heer Handl bedankte.
Het komt mij voor dat de beton paal een zware kamp te strijden heeft alvorens hij een plaats naast de houten fundeeringen zal veroveren.
Het is dan ook niet meer als billijk dat wij architecten een lans breeken voor de houten fundeerings-palen, die zoovele eeuwen het recht hadden de vreugde en. . . . . zorgen van ons geliefd Amsterdam te mogen torsen.

Na de lezing werd de vergadering in huishoudelijken vorm voortgezet voor het kiezen van twee drietallen als plaatsvervangende leden der Schoonheidscommissie.
Het bestuur stelde voor de Heeren Walenkamp — De Groot — v. d. Pluym en de Heeren Staal — Vorkink en La Croix.
Het bestuur meende zich op het standpunt te moeten stellen, ... alleen *die* leden te moeten voorstellen, die geheel buiten den invloed der Gemeente staan . . . . Het gaat natuurlijk niet om de personen, maar om een principieel standpunt.
Den Heer Ingenohl vraagt of den Heer Walenkamp wel geheel vrij is.
Het bestuur zegt dit wel overwogen te hebben en in de meening te verkeeren dat de heer W. geen directe opdracht van de Gemeente heeft en dus vrij is.
De heer Scholte is het daarmede niet eens . . . ook den heer Weissmann zegt, dat men met dergelijke dingen zeer voorzichtig moet zijn, want de schoonheidscommissie moet geheel vrij zijn van welke invloed ook.
Zoo kwamen wij aan de stemming, waarvan het resultaat reeds in het vorig nummer is vermeld . . . . en de klok draaide al heel aardig naar twaalf, toen wij wisten uit welke leden Burgemeester en Wethouders het tweetal zou kiezen, . . . die mede de schoonheid van Amsterdam moeten bevorderen. WIJDEVELD.

TENTOONSTELLINGEN.

Zondagmiddag werden tegelijkertijd twee schilderijententoonstellingen geopend. In het Stedelijk Museum de eerste tentoonstelling van de nieuwe „Hollandsche Kunstenaarskring", die door een uitstekend geslaagd aanplakbiljet de aandacht op zich vestigt. Het door Leo Gestel geteekende biljet bezit de eigenschappen van eenvoud, prettige verdeeling en krachtige, sprekende, doch hoogst beschaafde kleur.
't Is verblijdend op te merken, hoe de verschillende -ismen toch naar het goede doel kunnen voeren. Door hen, uit zich de drang naar het architectonische, dat in de schilderkunst als het decoratieve te voorschijn treedt. En naast de vele onbegrijpelijkheden, die die -ismen ons brengen, ontbotten toch ook goede vruchten, waarvan dit biljet er een van is.

De tweede tentoonstelling is die van schilder- en beeldhouwwerken, vervaardigd door de leden der Maatschappij „Arti et Amicitiae", die wij, daar zij buiten ons bestek ligt, hier niet bespreken.

ONZE LOCALITEITEN IN HET GEBOUW HEERENGR. 545—549 TE AMSTERDAM.

(Bij de afbeeldingen).

Ditmaal geven wij onze leden het aanzicht van het gebouw. Achter het gesloten bovengedeelte verbergt zich onze vergaderzaal, die — men ziet het bovenlicht in het

J. F. Staal Jr., Architect.

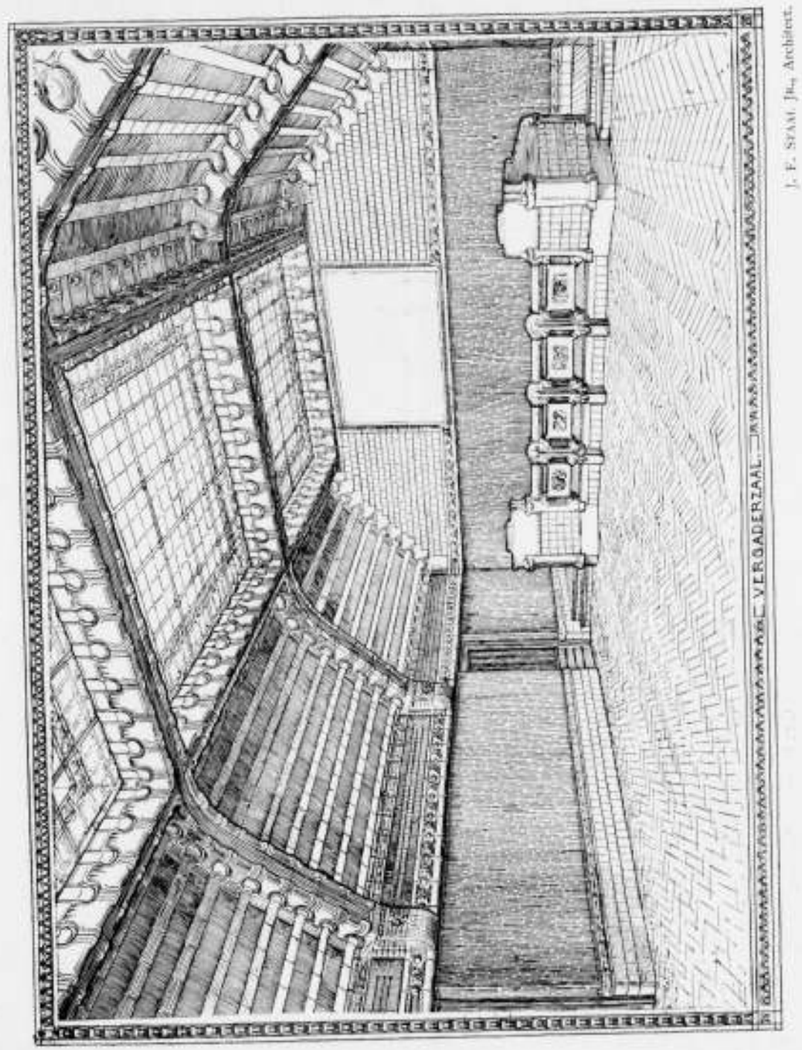

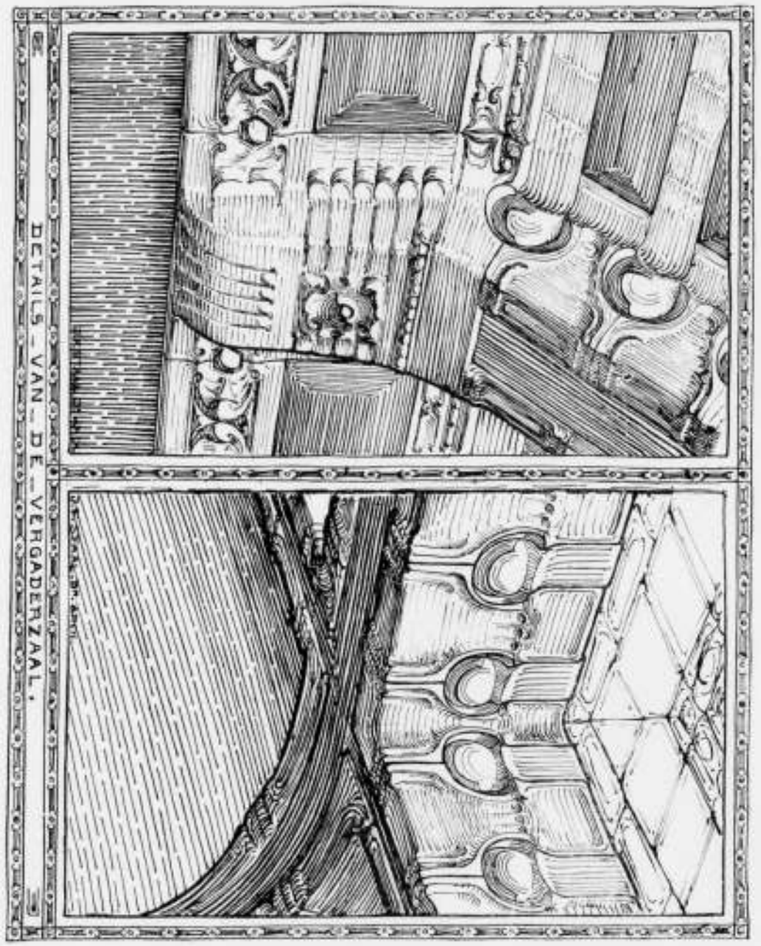

dak — bij vergadering des avonds een lichtend baak is. Moge nog meerdere leden daardoor worden aangetrokken, die vergaderingen te bezoeken.
De vergaderzaal zelf geven wij nog in penteekeningen, daar deze ons leert hoe de zaak zal worden als de bekleeding van geglazuurde bouwaardewerk is aangebracht.
Behalve deze zaal bezit het Genootschap nog een bibliotheek en een Bestuurskamer.
De penteekeningen zijn gemaakt door den heer A. Eibink.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De datum van inlevering is **definitief vastgesteld op 1 Mei 1915.**

Het programma komt voor in No. 27, jaargang 1914.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Verslag der 1359ste Ledenvergadering. — Tentoonstellingen. — Onze localiteiten in het gebouw Heerengracht 543—549. — Prijsvragen.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 18. ZATERDAG 1 MEI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als buitenlid werd aangenomen de heer W. v. d. LINDEN, Falckstraat 287, Den Haag.
b. Als gewone leden zijn voorgesteld de heeren: L. J. P. KOOKEN, Gemeente-Architect te Eindhoven, J. MOERMAN JR., Bouwkundig Opzichter, Amsterdam, LOUIS H. ROOS, Meubelteekenaar, Amsterdam.
Volgens art. 6 van het reglement zijn deze heeren voorloopig door het Bestuur toegelaten. Ballotage heeft plaats in de September-vergadering.
c. Aan het ontwerp onder motto „1914—1915" is de 1e prijs met diploma en *f* 60.— toegekend, inzender de heer N. LANSDORP JR., Amsterdam. De 2e prijs het diploma en *f* 40.— aan het ontwerp onder motto „Lente", inzender de heer B. HOOGSTRATEN, 's-Gravenhage.
Voor de prijsvraag „Brug over een stadsgracht" is de 1e prijs niet toegekend. De 2e prijs: het diploma en *f* 50.— viel ten deel aan het ontwerp „Baksteen", inzender de heer N. LANSDORP JR., Amsterdam.
Aan het ontwerp onder motto „Verkeer" werd het diploma met *f* 40.— toegekend. De inzender van dit ontwerp maakte zich tot dusver niet bekend.
Het rapport van de Jury is opgenomen in dit nummer, terwijl de ontwerpen vanaf Donderdag 6 Mei in de zaal van het Genootschap zullen zijn tentoongesteld, uitgezonderd Zaterdag 8 Mei a.s.
d. In de vergadering van Woensdag 28 April is de heer H. A. J. BAANDERS opnieuw candidaat gesteld voor den Raad v. Comm. van de N.V. Plaatwerk „De Architect".
Het Bestuur maakt de leden opmerkzaam op het tijdelijk veranderen van het adres van den 1sten Secretaris, wegens diens uitstedigheid. Het verzoekt alle stukken voor het Bestuur te zenden: Heerengracht 545—549, te Amsterdam. J. H. DE GROOT, *waarnemend Secretaris.*

TENTOONSTELLING DER ONTWERPEN VOOR HET NED. PAVILJOEN TE SAN FRANCISCO.

De tentoonstelling, die zich in een druk bezoek mocht verheugen (ongeveer 500 bezoekers hebben haar bezocht), wordt Zondag 2 Mei a.s. gesloten.

N. V. MIJ. TOT EXPLOITATIE VAN HET PLAATWERK „DE ARCHITECT" TE AMSTERDAM.

De algemeene vergadering van aandeelhouders zal gehouden worden op Zaterdag 15 Mei 1915, des middags 3½ uur, ten kantore der Vennootschap vorengenoemd, Heerengracht 545—547 te A'dam.
Agenda:
1. Verslag van de Directie omtrent de handelingen der Vennootschap gedurende het afgeloopen jaar.
2. Balans en Winst- en Verliesrekening; deze stukken zullen gedurende 8 dagen vóór de vergadering van aandeelhouders ter inzage liggen ten kantore der Vennootschap.
3. Voorstel tot decharge van den vorigen Directeur.
4. Verkiezing van een commissaris wegens periodieke aftreding van den heer H. A. J. Baanders (die in de R. V. Comm. de leden van A. et A. vertegenwoordigt). De aftredende is terstond herkiesbaar.
5. Behandeling van eventueele voorstellen van de directie, den Raad v. Commissarissen en de aandeelhouders.
N.B. Voorstellen door aandeelhouders te doen, kunnen dan alleen in behandeling worden genomen, indien deze uiterlijk 8 dagen vóór het houden der vergadering ten kantore der Vennootschap zijn ingeleverd (art. 17 der statuten.)
Om tot stemming gerechtigd te zijn, moeten aandeelhouders hunne aandeelen uiterlijk 3 dagen voor den dag der vergadering hebben gedeponeerd (art. 19 der statuten) bij den ondergeteekenden, secretaris, Corn. Schuytstraat 30 te A'dam.
Namens den Raad van Commissarissen:
ADR. MOEN, *secretaris.*

GEORGANISEERDE BOUWKUNST.

Is iemand als organisator bekend,
Dan heeft hij ook architectonisch talent;
Wie organisators-talent moet ontberen
Zal nooit in de bouwkunst iets kunnen presteeren.
Jan Publiek is de man, die dit opperbest weet:
Wie 't betaalt mag het zeggen, o bouwkunst-poëet!

CANDIDUS.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

(Programma's in „Architectura" 1914, pag. 257 en 258, No. 32.)

RAPPORT DER JURY.

1. Ontwerp van een Garage met chauffeurswoning op een landgoed.

Aan de Jury is een bedrag van *f* 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen. Beide met het diploma van het Genootschap.

Ingekomen zijn 13 antwoorden onder de volgende motto's:

1.	Rieten dak	met	3 teekeningen.
2.	Frans	„ 9	„
3.	Motor	„ 6	„
4.	G. 6249	„ 9	„
5.	F. N.	„ 4	„
6.	Annie	„ 4	„
7.	Lente	„ 3	„
8.	B. Z. K.	„ 7	„
9.	1914-1915	„ 10	„
10.	Teco	„ 6	„
11.	Billiken	„ 6	„
12.	Auto-Garage	„ 6	„
13.	Groepeering	„ 4	„

In 't algemeen hebben de ontwerpers zich te weinig voorgesteld, welke moeilijkheden zich voordoen bij het manoeuvreeren met de auto's. Zoodoende is de ligging der hoofdruimten ten opzichte van elkaar bij zoogoed als alle ontwerpen onpraktisch.
De beoordeeling voor elk ontwerp is als volgt:

„Rieten dak". De toegang naar de stalling van 3 auto's is te klein. De herstelplaats is te groot; het is ongemotiveerd die ruimte voor 2 auto's te maken. Een fout is, dat er geen verbinding tusschen waschplaats en stalling is. De ligging van de ruimte voor bezoekauto's vóór de stalling is belemmerend. De geheel ingesloten benzinebergplaats is niet goed in verband met het oog op brandgevaar. Een verbinding tusschen toilet en kleedkamer ware meer praktisch geweest. De ligging van de trap in de stalling is ongewenscht.
Het zoeken naar een regelmatige verdeeling van het hoofdplan heeft den ontwerper gebracht tot onpraktische verdeeling van de woning.
De buitenarchitectuur geeft niet de uitdrukking weer van een garage, maar heeft meer van een boerderij.
In detail is 't ontwerp poover.
De kennis: hoe een rietendak te construeeren is niet groot. Het teekenwerk is tamelijk goed.

„Frans". Bij dit projekt ontbreekt 1 gevelaanzicht.
De herstelplaats ligt niet gunstig ten opzichte van de beide andere hoofdruimten. De waschplaats is te groot; de herstelplaats te klein. De benzinebergplaats is verkeerd gelegen en niet brandvrij. De stalling ligt aan den verkeerden kant. De ruimte voor de bezoekauto's is kwasi belangrijk en toch hokachtig in werkelijkheid. De buitenarchitectuur drukt het karakter beter uit, dan het plan; zij is wat te monumentaal, doch als massa-opvatting een der beste. De binnenarchitectuur is armelijk. De minder fraaie overdekking van de zijvleugels is in de perspectief niet juist voorgesteld, waardoor in de perspectief het effect beter is, dan in de werkelijkheid het geval zal zijn.
Het teekenwerk is grof.

„Motor". Bij dit projekt ontbreken 2 gevelaanzichten.
De opzet is te grootsch en te monumentaal voor het gevraagde. De groepeering van de hoofdlokaliteiten is goed en overzichtelijk; de draaischijf is overbodig. De benzinebergplaats is niet brandvrij en de toiletgelegenheid onvoldoende. Er is weinig contrôle van uit de woning op de garage, etc.
De belichting voor de garage zelf is niet overvloedig, daardoor is te groote hoogteontwikkeling noodig geworden.
De architectuur is te pompeus, hoewel evenwichtig; doch van tentoonstellingsachtigen aard.
Het teekenwerk is verzorgd en met liefde gedaan.

„G. 6249." De ligging der hoofdlokaliteiten geeft moeilijkheden met het in- en uitrijden. De ruimte voor de bezoekauto's is te klein en moest niet vóór de garage gelegen zijn. De wasch- en werkplaats is in verband met ligging en doorritwel wat te klein. De benzinebergplaats was beter bij de garage gelegen; en de toiletgelegenheid is onvoldoende.
Door de slechte ligging van de ruimte der bezoekauto's heeft de ontwerper zich laten verleiden tot te groote hoogte ontwikkeling van de garage zelf.
Het geheel doet niet landelijk en is te zwaar, zonder bizonder karakter. Het is netjes, maar vervelend. De perspectief laat zien, dat in weerwil van de groote hal, de totaalindruk toch kleintjes is.
Het teekenwerk is netjes.

„F. N." Aan dit projekt ontbreekt 1 gevelaanzicht.
De hoofdgedachte van de groepeering der hoofdruimten is het beste van de ingezonden ontwerpen, doch het geheel is te wijdsch van opzet en uitvoering.
Het ware praktischer geweest, indien de deuren voor de bergplaatsen der schoongemaakte auto's naar binnen hadden gedraaid, inplaats van in de centrale hal. De benzinebergplaats is te groot.
De aansluiting van woning met garage is te weinig een geheel, dat ook uit den opbouw blijkt.
Het wijdsche van het plan heeft geleid tot de omvangrijke buitenarchitectuur, waardoor de centrale hal het hoofdpunt is geworden en de eigenlijke garage tot een onoogelijk aanhangsel.
In de doorsnede is het aangeven der constructie verwaarloosd.

„Annie". De ligging van herstel- en waschplaats ten opzichte van den inrit en stalling maken het manoeuvreeren der auto's zeer bezwaarlijk.
De benzinebergplaats moest beter brandvrij gelegen zijn. Beter was het haar te situeeren bij de stalling.
De open plaats als middenpunt is onjuist met het oog op onze weersgesteldheid.
De distributie van de verschillende ruimten geeft blijk van weinig inzicht in de praktische eischen van het vraagstuk.
De architectuur is zeer zwak en mist totaal het landelijke karakter.
Zoowel dakvorm, als gootconstructie is nietszeggend en ondoordacht.
De aansluiting van de verschillende lager gelegen daken aan het hooger gelegen gedeelte is bijzonder slecht.
Het teekenwerk is niet fraai.
De constructie is te weinig aangeduid.

„Lente". Aan dit projekt ontbreken 2 gevelaanzichten.
De onderlinge ligging van de 3 hoofdlokaliteiten is onpraktisch.

De doorgang in den muur tusschen werk- en herstelplaats moest grooter zijn.
Het hoofdmoment (stalling en waschplaats) is in den bouw niet tot uitdrukking gekomen, ofschoon dit heel goed mogelijk was geweest; niettegenstaande dat heeft het karakter van de architectuur er niet door geleden en behoort dit ontwerp tot de best geslaagde.
In de woning ontbreekt de bijkeuken.
Uit constructief oogpunt zijn de doorsneden verwaarloosd.
De details verraden niet veel fantasie.
De teekeningen zijn goed.

„B. Z. K." De groepeering is kwasi monumentaal. De wasch- en werkplaats zijn te klein in verhouding tot de stalling. Dat deze lokalen gescheiden zijn is niet aan te bevelen.
Het afdak is te grootscheeps en onpraktisch.
De benzinebergplaats hoewel brandvrij bedoeld, is toch eenigszins gevaarlijk gelegen.
De architectuur is te lomp en armelijk.
De groote ruimten zijn slechts ontworpen om een massaal effect te krijgen. Teneinde de massa's even groot te houden zijn onjuiste kapconstructies gebezigd.
Het teekenwerk is ongeoefend en zwak.

„1914—1915". De herstelplaats is nogal klein en ligt ongemakkelijk. De draaideuren tusschen stalling en waschplaats hadden schuifdeuren moeten zijn. Beter ware 't geweest, indien de werkplaats een geheel vormde met de herstelplaats.
De benzinebergplaats is te groot en te weinig brandvrij.
De groepeering in 't plan heeft geleid tot eenvoudige gevels.
Het is evenwel te betreuren, dat de bekapping door den grooten voorsprong van het middengedeelte van den achterbouw, die als plat is behandeld, slecht te zien zal zijn. Minder fraai lijkt ons ook, dat het bovengedeelte ingang woning in den kap schiet.
De architectuur is eenvoudig en goed en geeft uitdrukking aan 't gevraagde.
Het teekenwerk is knap.

„Teco". De waschplaats is te klein. De werkput in de werkplaats is ongunstig gelegen in verband met 't inrijden, terwijl er voldoende ruimte aanwezig was.
De verlichting in de garage is niet overvloedig. De benzineruimte is niet praktisch gelegen.
Het onderling verkeer tusschen de 3 hoofdruimten is moeilijk. De kleedkamer is rijkelijk groot.
De buitenarchitectuur is droog; de binnenarchitectuur vervelend.
Het teekenwerk is kwasi artistiek en slordig.

„Billiken". Het plan is niet fraai. De inrichting van de herstelplaats is niet praktisch, doordat de plaatsing van smidse en werkbank niet gunstig is.
Bij de ligging der benzinebergplaats is niet gelet op brandgevaar.
De draaideuren tusschen stalling en waschplaats waren uit praktisch oogpunt beter schuifdeuren.
De ligging van de kleedkamer is ongemotiveerd.
De verbinding van woonkamer en stalling is slecht en het ware beter geweest, indien de kleedkamer er tusschen was geprojekteerd.
De buitenarchitectuur lijdt onder de gebreken van het plan, dat verbrokkeld is en het geheel wordt niet verhoogd door het toepassen van verschillende raamtypen.
Het ontwerp vertoont ook constructieve zwakheden, o.a. in de kapconstructie en het aanbrengen van den boog over te groote spanning tot toegang waschplaats.
De architectuur vertoont geen karakter.
Het teekenwerk is goed.

„Auto-garage". De ligging waschplaats-stalling is goed; de verbinding herstel- en waschplaats minder, en te los aangeplakt.
De benzinebergplaats is niet brandvrij; anders vrij goed gelegen. Er is geen waschgelegenheid bij de werkplaats.
De architectuur is nuchter.
De massa's brengen het plan niet tot uitdrukking en typeeren niet.
Het teekenwerk is liefdeloos.

„Groepeering". Aan dit projekt ontbreekt 1 gevelaanzicht.
Er is geen verband tusschen de hoofdruimten (stalling, herstelplaats en waschplaats).
De opvatting van de benzinebergplaats is goed.
De architectuur is te wijdsch geworden als gevolg van de groepeering van het plan, dat te weinig geconcentreerd is.
Het aanbrengen van de kleine ramen in de herstelplaats, die tot fries gegroepeerd zijn, passen in 't geheel niet bij het doel van de inwendige ruimte.
Er is meer gezocht naar uiterlijk effect, dan naar doelmatige groepeering en eenvoudige oplossing van 't gevraagde.
De verschillende constructies zijn niet aangegeven.
Het teekenwerk is goed.

Conclusie:

Overwegende dat, hoewel geen der inzenders het vraagstuk praktisch heeft opgelost, stelt de jury voor, met het oog op de architectonische qualiteiten, den ontwerper onder het motto *„1914—1915"* de eerste prijs met diploma en *f* 60.— toe te kennen en den ontwerper onder het motto *„Lente"* de tweede prijs met diploma en *f* 40.— om z'n eenvoudig landelijk karakter.

2. Ontwerp van een brug over een stadsgracht.

Aan de Jury is een bedrag van *f* 100.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen.
Beide met het diploma van het Genootschap.
Ingekomen zijn 5 antwoorden onder de volgende motto's:

1.	Verkeer	met	4 teekeningen.
2.	Baksteen	„ 5	„
3.	Het streven zelf is schoon in 't worstelperk der eer	„ 4	„
4.	Gewapend beton	„ 2	„
5.	Z.	„ 6	„

Naar aanleiding van de algemeene beschouwing der verschillende ontwerpen geldt het volgende:
Het meerendeel der inzenders geeft blijk, zich niet voldoende te hebben ingedacht in het vraagstuk en heeft daardoor de eigenaardige moeilijkheid, die in deze studieprijsvraag ligt opgesloten, voorbij gezien.
Immers, indien men zich goed rekenschap geeft van de resp. opgegeven hoogtematen, dan blijkt, dat de toegelaten constructiehoogte, 0.70 eM., nauwelijks voldoende is om een overdekking van de middendoorvaart, 7.00 M., mogelijk te maken, ook al neemt men de moderne hulpmiddelen te baat, als ijzeren liggers en gewapend beton.
Dit zou natuurlijk leiden tot een rechtlijnige architectuur, met uitsluiting van het boogmotief. De aesthetische uitwerking van het vraagstuk wordt daardoor veel moeilijker.

Nu hebben de meeste inzenders het zich te gemakkelijk gemaakt door de opgegeven — onderkant doorvaarthoogte — aan te nemen als maximum en dit peil als toppunt te beschouwen van een boogconstructie; principieel is deze opvatting onjuist te achten.
Slechts een der inzenders (motto „*Verkeer*") heeft zich met den wil een boogconstructie te maken, rekenschap gegeven van de moeilijkheid en door een combinatie van boogsysteem voor het gedeelte onder de trottoirs en een cement-ijzeren constructie onder het zwaarder belaste middenzijvak, de mogelijkheid gegeven van een vrije doorvaart op het vereischte peil van tenminste 2.50 M. breedte.
Het eenige project, dat zich aan een betonijzerconstructie waagt, is jammer genoeg, van minderwaardige architectonische vinding. De overige inzenders, die de voorkeur gaven aan het meer dankbare boogmotief, al of niet in baksteen, hebben, afgezien van de aesthetische kwaliteiten, constructief meestal gefaald. Resumeerende doen wij opmerken, dat bij deze studieprijsvraag in het algemeen *niet* genoeg is nagedacht.
Verder valt voor elk projekt nog afzonderlijk het navolgende op te merken:

Motto „*Verkeer*". De ontwerper heeft getoond in zekere mate over de constructie nagedacht te hebben, evenwel zal de geringe hoogte van 0.55 M. voor de betonconstructie met keibestrating niet voldoende zijn.
De jury betreurt, dat de betonconstructie in den uiterlijken vorm der brug niet tot uiting is gekomen. Niettegenstaande dit is het juist ingezien van den ontwerper, dat hij de breedte van de boogconstructie genomen heeft in verband met de trottoirbreedte.
De natuursteen-architectuur der bogen is niet in overeenstemming met het overige baksteenkarakter der brug.
Het detail is niet onverdienstelijk.
Het teekenwerk is goed.

Motto „*Baksteen*". De architectuur is als totaalbeeld geslaagd.
De brug is eenvoudig en monumentaal.
Als aanmerking kan gelden, dat de oplossing van de hoeklantarens, die niet de pijlers bekronen, dezelfde is, als die van de middenlantarens, die goed als pijlersbekroning zijn.
De ontwerper is verreweg de meerdere van z'n mededingers.
Het teekenwerk is frisch en doet aangenaam aan.

Motto „*Het streven zelf is schoon in 't worstelperk der eer*". De maten van zijdoorvaarten en pijlers voldoen niet aan 't in het programma gestelde.
De brug is geheel van gewapend beton gedacht, doch de vormgeving is daarmede niet in overeenstemming; 1° in de constructie zelf en 2° in den vorm der basementen der bloembakken, lantarens en in de ijzeren palen voor de geleidingsdraden der electriciteit, die van conceptie en constructie zwak zijn. De combinatie van bloembak en lantaarn lijkt ons niet gelukkig.
Het teekenwerk is middelmatig.

Motto „*Gewapend beton*". De ontwerper heeft ten opzichte van de belangrijkste quaestie van de praktijk van het vraagstuk nagedacht, ofschoon hij zich vergist heeft met de waterhoogte. Evenwel is het hem niet mogen gelukken om de vormgeving van de bovenconstructie tot uiting te brengen, daar het geheel zwakheid verraadt en mag de ontwerper daarom niet voor een prijs of belooning in aanmerking komen.

Motto „*Z.*" Het ontwerp is van architectuur week.
De holle aansluiting van boog en pijler is niet opgelost en onconstructief.
Het teekenwerk is verdienstelijk.

Conclusie:

Waar het ontwerp onder motto „*Gewapend beton*", dat vrijwel aan de gestelde gegevens voldoet, doch in z'n architectuur te zwak is, niet voor een prijs of belooning in aanmerking kan komen, stelt de Jury voor, alleen de 2e prijs met diploma en *f* 50.— toe te kennen en wel aan den inzender onder het motto „*Baksteen*" en een belooning van *f* 40.— met diploma aan den inzender onder het motto „*Verkeer*".

De Jury:
JAN DE MEIJER.
J. M. v. d. MEIJ.
G. F. LA CROIX,
Rapporteur.

Amsterdam,
April 1915.

AAN REMBRANDT TER GELEGENHEID VAN ZIJN BESCHILDERING.

O meester met je wereldreputazie,
Fier sta je daar op Amstels schoonste plein;
Hier drinkt elk zelfvoldaan z'n welverdiende glazie
Naar rang of stand, jenever, bier of wijn.

Men ziet je staan, O groote Schilder-keizer,
Stoer en cordaat te midden van 't gegons
Men doet, hoewel je eigenlijk bent van ijzer
Alsof je waart van kostbaar, edel brons.

O meester met je wereldreputazie,
Uit dank voor wat je eens in verf ons gaf,
Smeert men je nou wat verref op je fasie
Nou lijk je brons! „niet duur en geeft niet af!"

Zoo krijg je nog in tijd van mobilisatie
Al ging de prijs der verf ook erg omhoog,
Deez' kost'bre en vereerende tractatie.
Zóó houdt ons volk zijn groote mannen hoog.

H. F. S.

HET ARCHITECTUURMUSEUM.

Het was in het laatst van het jaar 1912 toen het genootschap A. et A. het initiatief nam tot: „de stichting van een architectuurmuseum". Voor het vast leggen der geschiedenis komt het mij billijk voor er op te wijzen, dat de heer J. H. W. Leliman b.i. in „de Bouwwereld" van 30 Oct. 1912 een pleidooi hiervoor gehouden had en ook de heer J. H. de Groot reeds meermalen op vergaderingen van A. et A. gewezen had op het feit, dat menig belangrijke bouwkunstige teekening verloren ging.
Een commissie, bestaande uit de heeren J. H. de Groot, Jon. Ingenohl en Willem van der Pluym werd benoemd op 4 Dec. 1912, met het doel een rapport uit te brengen over deze zaak.
Zoo verzamelde de commissie verschillende gegevens en stelde o.m. een voorloopig onderzoek in, naar belangrijke teekeningen, maquetten, enz., in de archieven van het Koninklijk Huis, het Departement van Binnenlandsche Zaken, de gemeente Amsterdam, 's-Gravenhage, Rotterdam, e.a.; voorts in de verzamelingen van: de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, de Mij. t. b. d. B., de bureaux van P. W. te Amsterdam, den heer C. H. Peters (Rijksbouwmeester); het gen. A. et A., enz.
Verder ging men in korte trekken na, wat in het buitenland op dit gebied bestond en hoe men in ons land, al ware het dan ook op bescheiden schaal, een begin zou kunnen maken met het bijeenbrengen van een dergelijke verzameling om zoodoende voor het nageslacht te bewaren de belangrijke bouwkunstige ontwerpen, teekeningen, maquetten enz., welke anders voor een groot deel verloren zullen gaan.
De commissie stelde op deze gronden een kort rapport samen en deelde dit mede in de ledenvergadering van A. et A. op 12 Febr. 1913. Het luidde als volgt:

De Commissie aangewezen, door Uw Genootschap op de 132oste vergadering van 4 December 1912 teneinde een voorloopig onderzoek in te stellen aangaande het stichten van een Architectuur-Museum, heeft gemeend aan deze opdracht te voldoen door het beantwoorden der volgende vragen:
1. Wat is het doel van een Architectuur-Museum?
2. Wat zal het bevatten?
3. Welke zijn in groote trekken de wegen die men heeft te volgen om tot oprichting te komen?
Waarop zij als antwoord geeft:
1. Het doel van een Architectuur-Museum zij: „in de ruimste beteekenis mede te werken aan de verheffing der bouwkunst".
2. Een Architectuur-Museum zal in groote trekken bevatten een verzameling van originecle ontwerpen, teekeningen, modellen (maquetten) en voor mover de uitbreiding gaat ook reproducties, welke bij kunnen dragen een zoo volledig en representatief mogelijk overzicht te geven van de geschiedenis der bouwkunst, in het bijzonder die van Nederland. Het is gebleken bij het onderzoek, dat de Commissie in de verzamelingen van archieven, musea e. a. der groote steden instelde, hoeveel er nog bewaard wordt, terwijl haar bovendien bekend is dat ook in de kleinere plaatsen verschillend materiaal voorhanden is, dat tot heden verspreid en hierdoor minder tot zijn recht komend, eenmaal verzameld, een overzicht kan geven voorzeker de moeite waard om in een Architectuur-Museum geplaatst te worden.
3. Om tot het oprichten van een dergelijk Museum te komen, spreekt de Commissie de wenschelijkheid uit; „dat men de Regeering verzoekt een Architectuur-Museum op te richten en in stand te houden en wel in de hoofdstad des Rijks, in verband met de aanhangige plannen voor de reorganisatie der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, waaraan eerlang de bestaande afdeeling Bouwkunst tot haar recht zal kunnen komen.
Met het oog op het feit, dat binnen afzienbaren tijd de Rijks Academie van Beeldende Kunsten een nieuw gebouw zal verkrijgen, zou het thans mogelijk zijn, zonder groote kosten, met een bijbouw rekening te houden, waarin de noodige ruimte beschikbaar is voor een Architectuur-Museum.
Wij voegen hieraan toe, dat in 1914 te Amsterdam zal gehouden worden een groote bouwkunst tentoonstelling welke o.m. een beeld zal geven wat een Architectuur-Museum kan zijn; terwijl een daaraan verbonden afdeeling retrospectieve kunst ten goede zou kunnen komen aan een zoodanig museum.

De Commissie:
(w. g.) J. INGENOHL.
(w. g.) J. H. DE GROOT.
(w. g.) WILLEM VAN DER PLUYM.
Rapporteur.

Amsterdam, 4 Febr. 1913.

Uit dit rapport bleek dus, dat men van meening was, dat een dergelijk museum in een groote stad het best tot zijn recht zou komen, vooral dáár waar een sterk bouwkunstig leven was en waar belangrijke verzamelingen van zusterkunsten aanwezig waren, zoodat men naast schilder-, prent-, beeldhouw- en nijverheidskunsten ook de bouwkunst, voor zoover betreft dan ontwerpen enz., kon raadplegen als openbare collectie, voor ieder dus toegankelijk.
Men meende om verschillende redenen dat Amsterdam hiervoor de geschikte plaats was en het best de verzameling tot haar recht zou komen, wanneer het Rijk deze als openbare kunst-collectie wilde onderhouden en uitbreiden in den geest bijvoorbeeld als het Rijksprentencabinet dit voor de Grafische Kunsten is.
Daar men de toevallige omstandigheid had, dat de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten een nieuw gebouw binnen eenige jaren zou hebben, vond men het wenschelijk, daar, waar men moeilijk nog kon aandringen op een apart Museum, de Rijksacademie te verzoeken een daartoe geschikt gedeelte van den nieuw-bouw te willen afstaan voor genoemd doel, zoodat op deze wijze, zonder veel kosten een openbare verzameling tot haar recht zou komen, wellicht zal de mogelijkheid ook dan te overwegen zijn, een en ander in verband te brengen met een architectonische pleistergalerij en de zoo op kunstgebied belangrijke bibliotheek.
Er werd nog op gewezen, dat bij het noemen van de Rijksacademie in verband met dit architectuur-museum, men niet moet uitgaan van een speciaal onderwijs collectie, doch van een openbare kunstverzameling, waarvan natuurlijk studeerenden aan de Rijksacademie even goed als ieder ander, gebruik kunnen maken.
Zoo werden dan op bovengenoemde vergadering de verschillende punten besproken, terwijl men zich met het rapport kon vereenigingen en de commissie vroeg in deze richting aan het werk te gaan, zich te willen uitbreiden met enkele op dit gebied gezaghebbende mannen en eventueel steun te verzoeken aan de Mij. t. b. d. B. en den B. N. A., zoodat men dan spoedig kon beginnen aan het bijeenbrengen van een verzameling ontwerpen, teekeningen, maquetten, enz. betreffende de Nederlandsche Bouwkunst.
De commissie, die tot haar leedwezen den heer Ingenohl wegens bedanken voortaan moest missen, zette haar voorloopige werkzaamheden voort en onderzocht in hoeverre het Rijk en de Rijks Academie voor bovengenoemd plan medewerking wilde verleenen. Zonder thans vooruit te loopen op deze zaak mogen wij redenen hebben het beste ook hiervan te verwachten.
In het najaar van 1913 werden bereid gevonden om zitting te willen nemen in deze commissie, Prof. Dr. H. Brugmans, Prof. A. J. Derkinderen en Jhr. H. Teding van Berkhout; voorts werd de medewerking gevraagd van de Mij. t. B. d. B. en den B. N. A., en een tweetal afgevaardigden te benoemen in deze commissie.
De B. N. A. gat ons direct de verzekering van zijn steun en benoemde hierop den heer Jos. Cuypers, c. i.-b. i. en later nog den heer P. J. Houtzagers, terwijl het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. B. ons schreef, dat het gaarne de stichting van een Architectuur-Museum zou bevorderen, doch verzocht eerst een onderzoek in te laten stellen door de commissie naar de plaats, waar een dergelijk Architectuur-Museum het best was onder te brengen.
Onze commissie besloot daarop een voorloopige bespreking te houden met twee afgevaardigden van de Mij. t. Bev. d. B., teneinde na gemeenschappelijk overleg te komen tot het doel.
Als afgevaardigden voor de Mij. t. B. d. B. werden aangewezen de heeren Prof. J. F. Klinkhamer en Jan Stuyt.
In het voorjaar van 1914 werden vervolgens een paar bijeenkomsten gehouden, waarbij Prof. Derkinderen als voorzitter en ondergeteekende als secretaris fungeerde.
De hoofdquaestie: „waar zal het museum gesticht worden en tot welk doel?", werd uitvoerig besproken en van verschillende kanten bezien, met het resultaat dat de commissie, behalve de heeren Prof. Klinkhamer en Jan Stuyt, het er over eens was, dat het niet een museum moest worden, dat hoofdzakelijk een onderwijsnut zou hebben, bijv. voor een bepaalde onderwijsinrichting; maar dat het zal zijn een openbaar museum, speciaal van de Bouwkunst, ten nutte van ieder belangstellende, terwijl dan verder het meest geschikt werd geacht een dergelijk museum in Amsterdam te hebben en om practische redenen in een daartoe geschikt en goed ingericht gedeelte van de nieuw te bouwen Rijks Academie.
De afgevaardigden der Mij. t. B. d. B. zouden deze con-

clusie met hunne vereeniging bespreken, om later den uitslag hiervan mede te deelen aan de commissie.
De heeren Klinkhamer en Stuyt zich met de conclusie der overige commissieleden niet vereenigende, gaven hunne meening aan het Hoofdbestuur op 5 Mei 1914 in het volgend rapport:

„Op 18 Februari 1914 had in het gebouw van de Academie van Beeldende Kunsten eene vergadering plaats van eene Commissie ingesteld door het Genootschap Architectura et Amicitia volgens bijgaand schrijven van den 11en Februari.
Die eerste vergadering, door ondergeteekende bijgewoond, heeft slechts een voorloopig karakter gehad, doch daarbij werd aangenomen op Zaterdag 21 Maart een tweede vergadering te hebben waarin zou worden onderzocht:
1. Hoe een dergelijke inrichting zou moeten zijn.
2. Of het een centrale inrichting zou moeten weren.
3. Of die verbonden zou moeten worden aan de Academie van Beeldende Kunsten.
Het oorspronkelijke voorstel, zie schrijven van 12 Februari van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, luidde:
Dat de Commissie ingesteld door Architectura et Amicitia
1. ten doel heeft te trachten bijeen te brengen een verzameling van architectonische teekeningen, ontwerpen, maquetten enz.
2. deze verzameling in haar geheel af te dragen aan het Rijk onder voorwaarde, dat de Regeering voor dit doel de noodige vertrekken wil inrichten in de nieuw te bouwen Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, zoodat deze verzameling als Architectuurmuseum tot haar recht kome en zoowel door leerlingen dier Rijks Academie, als door ieder belangstellende daar buiten te raadplegen is als openbare verzameling.
Terecht heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die om haar medewerking was verzocht, daarop de opmerking gemaakt, dat zij van oordeel is, dat die tweede bepaling voorbarig is, omdat zij meent, dat eerst na onderzoek van de Commissie kan blijken, waar de eventueele verzameling het best zou zijn onder te brengen.
Het gevolg daarvan is geweest de bovenvermelde voorloopige vergadering op 18 Februari, waaraan door ondergeteekende deelgenomen is.
Die bovenvermelde opmerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst was zeer op haar plaats, en daarom worden hieronder de hierboven onder 1, 2 en 3 genoemde punten nader onderzocht. Men kan zich toch een dergelijke verzameling op verschillende manieren denken.
Indien er werkelijk voor een dergelijk doel het benoodigde geld, dat zeer veel zou moeten weren, disponibel zou zijn, zoodat men inderdaad kon krijgen een Museum, zooals de voorstellers van het plan het noemen, dat voor het publiek belang zou hebben, dan zou men moeten komen tot iets als het Museum van het Trocadero te Parijs e.a.
Daar zouden afgietsels van heerlijke architectonische werken systematisch gerangschikt, een beeld geven van de ontwikkeling der architectuur en daarzan zou men dan een depot moeten verbinden om oorspronkelijke teekeningen, modellen, maquetten etc. etc. ter nadere bestudeering voor speciale belangstellenden te bewaren. Dit zou dan een schoone stichting worden, die iedere stad gaarne zou herbergen en, als alle Musea, opvoedend en beschavend werken op het publiek.
Zulk een Museum zou echter veel geld kosten, en het is bij den tegenwoordigen toestand van 's Rijks geldmiddelen inderdaad onnoodig voor het tot stand komen van een dergelijk Museum te ijveren. Indien men zich moet bepalen tot een verzameling alleen voor architectonische teekeningen, modellen en maquetten, zoo als het voorstel luidt, dan wordt de zaak eenvoudiger. Men heeft dan echter niet meer met een Museum te doen. Zulk een verzameling is dan ook geenszins aantrekkelijk voor het groote publiek, maar wel voor belangstellenden.
Zij zou dan veel meer het karakter krijgen van een bibliotheek en als zoodanig aan speciale belangstellenden en aan het onderwijs ten goede komen. Een niet te onderschatten voordeel zou echter zijn, dat hierin een toevluchtsoord konden vinden, die vele oorspronkelijke ontwerpen van belangrijke werken, die nu, verwaarloosd en vaak onvindbaar, na jaren ten gronde gaan.
Als dan vraagt men zich echter af, moeten dat alleen zijn wat wij thans noemen architectonische werken. Is het veld van den bouwmeester niet veel ruimer en was in vroeger tijd architect en ingenieur niet een!
Zouden dus in zulk een verzameling niet ook ondergebracht moeten worden de belangrijkste geestesscheppingen van onze ingenieurs? Men denke daarbij aan de oorspronkelijke plannen van Leeghwater voor de droogmaking van de Haarlemmermeer, de brug over de Moerdijk en te Cuilenburg, de Zuiderzeeplannen, de overkapping van het Centraalstation te Amsterdam, etc. etc.
Een dergelijke inrichting is dan ook voorgesteld in de bouwwereld van 30 October 1912, door bouwkundig ingenieur J. B. W. Lelíman, welk stuk, blijkens het verhandelde in de vergadering van Architectura et Amicitia het *uitgangspunt* van deze gehoede beweging is geweest.
Het wekt dan ook eenige bevreending, dat de vader van dat denkbeeld niet in deze Commissie is opgenomen.
Ik kan dan ook niet nalaten hier enkele gedeelten uit dat artikel aan te halen.
Zoo het volgende:
Waar de kans voorloopig wel minimen schijnt, dat in eenig kunstmuseum een speciale bouwkundige afdeeling tot haar recht kan komen, zou, als ten minste geen op zich zelf staande verzameling de voorkeur mocht vinden, een architectuur-museum zich het best aansluiten bij een technisch museum. Trouwens is dat laatste ook aangewezen, door dat een veelzijdig architectuur-museum toch niet uitsluitend artistiek kan worden opgezet, maar een groot deel der verzameling overwegend technisch en constructief belang heeft."
En dan verder.
„Het architectuur-museum zou zich voorloopig in hoofdzaak beperken tot eene verzameling van liefst origineele teekeningen en modellen. Daar uit toen kunnen zich dan later, als de omstandigheden gunstig zijn, andere aanvullende verzamelingen groepeeren, tenzij — wat wenschelijker ware — het museum van den aanvang af vereenigd wordt met eene inrichting die, als de Technische Hoogeschool te Delft, reeds groeiende verzamelingen van boeken, foto's, afgietsels, lantaarnplaten en dergelijke bezit, waarmede de teekeningen-verzameling tot een geheel van groote beteekenis voor de bouwkundige studie kon samensmelten.'
Waar ik mij de moeilijkheden niet ontveins, die verbonden zijn aan de stichting van een dergelijk „Architectuur-Museum of Bibliotheek," vooral bij ons te lande, sta ik toch geheel aan de zijde van den schrijver van dit artikel in de Bouwwereld.
Delft, waar sinds 1864 architecten gevormd zijn en waar het aantal, dat daar opleiding zocht, in de laatste jaren sterk toeneemt, is, met het overgroot aantal andere Technici, die daar hun vorming krijgen, de aangeweezen plaats daarvoor.
Ook bevindt zich te Delft de rijke Technische Bibliotheek, de beste in ons land, die niet alleen voor het Delftsche onderwijs dient, maar van waarnit, op verzoek, naar alle plaatsen van ons vad erland boekwerken worden uitgeleend.
Waar men zich echter meer verdiept in dit onderwerp blijkt, dat het denkbeeld in het oorspronkelijk voorstel van Architectura et Amicitia van een dergelijke inrichting onder te kunnen brengen in *enkele vertrekken* van de Rijks Academie van Beeldende Kunsten, tot misverstand aanleiding geeft.
Men kan bij een inrichting van onderwijs een modellenzaal en een verzameling teekeningen aanleggen, maar dan blijft dit een onderwijsverzameling.
Als men een inrichting wenscht, die ook voor zich zelf recht van bestaan heeft, een centrale inrichting dus, waar, als men het goed aanpakt het meest voor te zeggen is, dan komt men met enkele vertrekken niet toe, en dit in uitzicht te stellen geeft een scheeve voorstelling van de zaak. Om alle boven vermelde redenen komt men logisch er dan ook toe om Delft als plaats van vestiging aan te wijzen.
Wel is Delft als stad niet zoo groot, maar door de steeds grootere uitbreiding van de Residentie naar die zijde wordt het niet ten onrechte wel eens een voorstad van den Haag genoemd en kunnen belangstellenden van daar van dat Archief-Museum of Bibliotheek even goed profiteeren als van de Technische Bibliotheek.
Zoo, als het ware vereenigd met den Haag, kan de geheele stedengroep, den Haag, Delft, Leiden, Amsterdam en Rotterdam, en daarmede het geheele land, van deze inrichting nut hebben en zou de nabijheid van de departementen van Binnenlandsche Zaken, Waterstaat, Landbouw, Handel en Nijverheid, Kolonien etc. etc. voor de totstandkoming van deze onderneming zeker bevorderlijk zijn".

(w. g.) J. F. KLINKHAMER.

Het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. B. besprak een en ander op 5 Mei, aan de hand van bovengenoemd rapport der afgevaardigden, waarvan de inhoud uit een schrijven der afgevaardigden blijkt:

Aan de Commissie tot stichting van een Architectuur Museum.
Mijne Heeren.
In antwoord op Uw schrijven van 22 Juni l.l. waarin U vraagt het oordeel te mogen weten van het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst omtrent de stichting van een Architectuur Museum, kunnen ondergeteekenden U melden, dat daarover in de vergadering van 5 Mei j. l. is beraadslaagd met het hierna volgend resultaat. Ondergeteekenden waren evenwel van meening dat met het kenbaar maken van de meening het Hoofdbestuur voornoemd moest worden gewacht, tot een oproeping Uwerrijds daartoe was verschenen, hetgeen nu is geschied. Aangezien U een schriftelijk antwoord hebt gevraagd, in het midden latende of een vergadering door ons

ondergeteekenden werd gewenscht, hebben ondergeteekenden gemeend aan Uw verzoek te moeten voldoen, zich bereid verklarende, als dat door de Commissie gewenscht werd, daarover alsnog in een vergadering te spreken, evenwel van meening zijnde dat het standpunt van het Hoofdbestuur voornoemd hierbij duidelijk genoeg is weergegeven.
Op 5 Mei j. l. werd in het gebouw in de Marnixstraat een Hoofdbestuursvergadering gehouden, waarin aanwezig waren de heeren: A. Salm G.Izn., Voorzitter, J. W. Hanrath, Alb. Otten, A. W. C. Dwars, S. de Clercq, B. J. Ouendag en J. Stuyt benevens de Secretaris J. Gratama, terwijl tevens op verzoek aanwezig waren de afgevaardigden der Maatschappij in Uwe Commissie n.l. Prof. Klinkhamer en, tevens als bestuurslid, de heer J. Stuyt.
Eerst werd door den Voorsitter in herinnering gebracht de geschiedenis van het voorstel tot stichting van een Architectuur Museum, waarna door de afgevaardigden bij monde van Prof. Klinkhamer verslag werd gegeven van het verhandelde in de Commissie vergaderingen.
Dit hier te herhalen geeft geen zin, daar de notulen van de Commissie vergaderingen daarin geheel voorzien.
Het Hoofdbestuur was daarna van oordeel, dat een Museums, dat men in dit geval ter kenschetsing van het doel beter Bibliotheek Archief zou kunnen noemen, gewenscht zou zijn, vooral ook omdat dit de gelegenheid zou bieden, architectonische teekeningen en modellen van belangrijke werken voor afgeheelen ondergang te behoeden. Evenwel meende het Hoofdbestuur, dat een dergelijke inrichting niet zooveer voor het groote publiek en zelfs weinig van belang was voor den uitvoerenden architect, maar in hoofdzaak het onderwijs zoo ten goede komen. In verband daarmede rees alsnu de vraag, waar de collectie zou moeten worden ondergebracht.
Het Hoofdbestuur was van meening, dat waar aan de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam tot nu toe geen onderwijs in Bouwkunst werd gegeven en dit in Delft reeds sinds jaren het geval is, die stad de voorkeur moest hebben in verband ook met de daar aanwezige belangrijke Technische Bibliotheek. Zelfs als men geen plaats meende te moeten inruimen aan ingenieurs-ontwerpen, maar wilde blijven bij „de Architectuur", meende het Hoofdbestuur dat de grens tusschen bouwkunst en ingenieurskunst moeilijk te trekken is en een inrichting als hier bedoeld wordt, in dat bij uitstek technische milieu het meeste op haar plaats zou zijn.
Evenwel merkten enkele leden van het Hoofdbestuur op, dat als een dergelijke inrichting zoodanig zou zijn gegroeid, dat het als centraal museum belangrijk zou zijn geworden, wat door den tijd kan geschieden, een grootere stad meer recht zou hebben om dit te herbergen, waartoe alsdan het nabij Delft gelegen 's-Gravenhage aangewezen zou zijn; maar dat men inmiddels in Delft moest beginnen, waarbij nog door den heer Hanrath opgemerkt werd, dat in Duitschland alle Technische Hoogescholen haar architectuur musea hebben.
In het kort spreek het geheele Hoofdbestuur zich nu als volgt uit. „dat het wel wenschelijk zou zijn een groot centraal en uitgebreid museum te verkrijgen in den geest van het Trocadero te Parijs, maar dat het onvruchtbaar zou zijn, reeds nu te ijveren voor een museum van dien omvang, zoodat hiervan voorloopig moest worden afgezien; dus dat bevorderd moest worden de totstandkoming van een kleiner museum meer in den geest van een bibliotheek-archief, hetwelk een centrale inrichting moet zijn;
dat het wenschelijk is dit kleinere museum, dat hoofdzakelijk onderwijsnut zal hebben, te vestigen te Delft, te meer daar Delft reeds spoedig zijn nieuwe en ruime architectonische afdeeling zal verkrijgen, terwijl het gebouw voor de Rijksacademie nog geheel toekomstig is; dat echter dit museum, wanneer het zich voldoende uitbreidt, elders geplaatst zal worden en wel in een grootere stad, opdat het dan ook meer in het algemeen nuttig kan werken. DE AFGEVAARDIGDEN.

Zoo was dus de kant bezien van het onderwijs-museum-standpunt.
Het Hoofdbestuur wilde echter van de commissie het definitief voorstel geformuleerd hebben, om daarna het in de algemeene leden (architect-leden)-vergadering te kunnen brengen. Dit voorstel, verzonden in het begin van 1915, luidde:

„De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wordt uitgenoodigd hare medewerking te willen verleenen, door het benoemen van twee commissieleden in de commissie, welke thans bestaat uit de heeren: Prof. Dr. H. Brugmans, Prof. Dr. A. J. Der Kinderen, Jhr. H. Teding van Berkhout; voorts: Jos. Cuypers, c. en b. i. en P. J. Houtzagers voor den Bond N. A.; J. H. de Groot en Willem van der Pluym voor A. et A. De Commissie stelt zich tot doel een verzameling van architectonische teekeningen, ontwerpen, maquetten enz. betreffende de Nederlandsche bouwkunst bijeen te brengen, om deze aan het Rijk over te dragen onder voorwaarde, dat deze verzameling ondergebracht zal worden in een daartoe geschikt gedeelte der nieuw te bouwen Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, waar zij zal zijn een openbare, voor ieder belangstellende toegankelijke verzameling, welke zal vormen den grondslag voor een Nederlandsch Architectuur Museum."

Hierop volgde nu het praeadvies van het Hoofdbestuur:

Het Hoofdbestuur juicht in beginsel de totstandkoming van een Architectuur Museum ten eerste toe.
Het meest wenschelijke zou zijn indien een centraal, uitgebreid en openbaar museum verkregen zou kunnen worden in den geest van het Trocadero te Parijs; het zou echter onvruchtbaar zijn te ijveren reeds nu voor een museum van dien omvang, zoodat hiervan voorloopig moet worden afgezien. Wel is het echter mogelijk een goed begin te maken met het bijeenbrengen van een collectie, waarbij op den voorgrond moet staan, dat deze collectie niet versnipperd moet worden en dus reeds deze aangroeiende collectie als een klein, openbaar museum in één gebouw, als een centrale inrichting moet worden ondergebracht. De vraag, in welke plaats en in welk gebouw deze begincollectie als klein museum gehuisvest moet worden, is moeilijker te beantwoorden.
Meent men, dat deze collectie in de eerste plaats onderwijs-belang zal en moet hebben, dan zou de voorkeur er aan gegeven moeten worden, de collectie te vestigen in de Technische Hoogeschool te Delft, te meer daar deze school spoedig zijn nieuwe en ruime architectonische Afdeeling zal verkrijgen. Beeldt echter dit museum zich voldoende uit, dan zou het elders geplaatst moeten worden, en wel in een grootere stad, opdat het dan ook meer in het algemeen nuttig kan worden.
Dit standpunt werd door het Hoofdbestuur ingenomen in zijn vergadering van 5 Mei 1914, toen de beide afgevaardigden der Mij. in de Architectuur Museum Commissie voornamelijk het onderwijs-belang van een dergelijk museum naar voren brachten.
Het definitieve voorstel der Commissie werpt echter een eenigszins ander licht op het onderwerp; het kwam het Hoofdbestuur voor, dat volgens de opvatting van de Commissie het Museum vóór alles dient voor algemeen nut, zoodat het centraal Museum gelijk bijv. het Rijksprentenkabinet, zal zijn; terwijl het onderwijsnut slechts secundair is.
Waar echter aan den anderen kant de Commissie zoo uitdrukkelijk tot voorwaarde stelt, dat de verzameling zal worden ondergebracht in een daartoe geschikt gedeelte der nieuw te bouwen Rijksacademie van Beeldende Kunsten, heeft het Hoofdbestuur bij de Commissie nader geïnformeerd, wat inderdaad hare hoofdbedoeling was.
Uit de door de Commissie gegeven inlichtingen blijkt duidelijk, dat vóór alles het museum zal dienen voor algemeen nut, en dat dit ook steeds de grondgedachte is geweest van het Genootschap Architectura et Amicitia, dat het initiatief voor de totstandkoming van een dergelijk museum heeft genomen, en dat deze gedachte ook steeds heeft voorgezeten bij alle besprekingen der Commissie.
Het feit, dat de Rijks Academie van Beeldende Kunsten hiervoor gekozen werd, staat in verband met den eventueelen nieuwbouw voor genoemde instelling, waarvan zonder veel kosten door het Rijk een daartoe geschikt gedeelte zou ingericht kunnen worden voor openbaar architectuur museum.
Waar dus het openbaar nut hoofdzaak is, met welken gedachtengang het Hoofdbestuur zich kan vereenigen, en gehoord nadere toelichtingen van de Commissie is het Hoofdbestuur van meening: dat het wenschelijk is, dat de Mij. t. bev. d. Bouwk. medewerkt, om een centraal, uitgebreid en openbaar Architectuur-Museum te verkrijgen, niet dienende in de eerste plaats voor onderwijs doeleinden, maar voor openbaar nut;
dat een dergelijk museum behoort gevestigd te worden in Amsterdam, de hoofdstad des Rijks, alwaar ook centraal de overige beeldende kunstvoortbrengselen uit voornamelijk vroegere eeuwen der Beeldhouwkunst, Kunstnijverheid, Schilder- en Teekenkunst in het Rijksmuseum op ruime wijze zijn vertegenwoordigd;
dat, waar het onvruchtbaar zoude zijn reeds nu aan te dringen bij de Regeering op een groot Architectuur-Museum, het wenschelijk is in Amsterdam nu reeds een gebouw te zoeken waar de begincollectie als klein openbaar museum kan worden ondergebracht;
en waar geschikte ruimte is voor afwisselende tentoonstellingen; dat, indien het niet mogelijk blijkt een dergelijk, zij het bescheiden gebouw te verkrijgen, het aanbeveling verdient een geschikt gedeelte van de nieuw te bouwen Rijksacademie v. B. K. te Amsterdam voor dit doel te bestemmen;
dat echter het meest wenschelijke, namelijk een groot Centraal Museum voor Architectuur, niet uit het oog verloren moet worden, zoodat bij voldoende uitbreiding van het museum de collectie overgebracht zal moeten worden in een centraal apart museum, eveneens te Amsterdam, opdat de Bouwkunst op even ruime en waardige wijze haar Rijksmuseum krijge, gelijk de Schilder-, de Beeldhouw- en de Kunstnijverheid dit reeds hebben.
Resumeerende, stelt het Hoofdbestuur dus den Leden der M. B. V. A. voor, het voorstel der Commissie, in bovengenoemden zin gewijzigd en aangevuld, aan te nemen.

Voor het Hoofdbestuur der M. B. V. A.:
A. SALM G.BZN., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

Mogen wij dus hopen, dat op de a.s. Mei-vergadering ook de steun komt van de Mij. t. B. d. B., dan kan ook hier door samenwerking getracht worden een verzameling bijeen te brengen, die in waarde voor de bouwkunst van Nederland hoe langer hoe meer beteekenis zal krijgen, terwijl wellicht ook die werken bewaard kunnen blijven, wier werkelijkheids-wording nooit aanschouwd werd, of wier realiteit moest vallen door den bruten slooper of geraffineerden verwoester onzer dagen.

WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, einde April 1915.

HET STANDBEELD VAN DEN KONING-STADHOUDER WILLEM III.

Marcus Aurelius te Rome, Gattamelata te Padua, Colleoni te Venetië kregen allen een ruiterstandbeeld; die gedenkteekenen behooren tot de schoonste kunstwerken der wereld. Nu zal ook de Koning-Stadhouder Willem III te Breda zijn ruiterstandbeeld krijgen; drie modellen daarvoor zijn in de Academie te 's Gravenhage tentoongesteld.

Wordt een dezer drie verwezenlijkt, zal Nederland dan ook een der schoonste kunstwerken der wereld bezitten? Niemand, die zijn schreden naar de Princessegracht richtte zal deze vraag bevestigend beantwoorden. Want bij geen der ontwerpen is iets karakteristieks te zien. Een heer, in een maskeradepak gekleed, zit op een paard, dat òf klein en dik, òf groot en mager is, en dat vergeefsche pogingen doet om zich fier voor te doen. Maar van de grootschheid der figuur, waaraan het gedenkteeken de herinnering bewaren moet, is niets te bespeuren.

En dan de voetstukken! Blijkbaar heeft geen der ontwerpers het noodig geoordeeld, daaraan bijzondere aandacht te geven. Het meest banale scheen nog goed genoeg voor zulk een werk.

C'est à recommencer! W.

VEREENIGING TER VEREDELING VAN HET AMBACHT.

De examens van deze vereeniging waren het vorige jaar gestaakt tengevolge van de mobilisatie. Dit jaar was de subsidie van *f* 6000.— teruggebracht op *f* 3000.—. Het onderbreken van de examens in het vorige jaar had eenig belangrijk saldo gelaten voor dit jaar. Dit saldo zal worden besteed om de kosten te bestrijden van de in den loop van het jaar 1915 te voltooien proefafleggingen 1914.

De proefafneming in 1915 zal overigens op bescheiden schaal geschieden. Niet allen, die zich hebben opgegeven, zullen aan een examen kunnen deelnemen.

In overweging werd gegeven aan het Bestuur om:

1°. Meer bekendheid te geven in de groote steden.

2°. De werkstukken te vereenvoudigen, zoodat ze niet langer dan een week duren.

3°. De werkdagen korter te maken.

4°. Het meesterexamen, waarbij in den regel 3 of 4 dagen voor het practische gedeelte werden gegeven, zoo in te richten, dat op elken dag een werkstuk kan worden voltooid, ten einde inlichting aan de candidaten te voorkomen.

5°. Vluggen uitslag te bevorderen.

Het Bestuur had enkele dezer bezwaren meermalen overwogen, doch had ze niet kunnen oplossen met 't oog op een goeden gang van zaken.

Ondergeteekende beval ook in welwillende overweging van het Bestuur aan, dat er soms wat op de examenopgaven aan te merken viel. Al moest hij erkennen, dat dit wel steeds het geval zou zijn, zoo was het toch ook in het belang van degenen, wier namen de zaak dekten, dat de opgaven ook aan eenige behoorlijke vakmatige eischen voldeden. Spreker wilde aannemen, dat een en ander het Bestuur ontgaan was.

J. H. DE GROOT.

DE WEDEROPBOUW VAN BELGIË.

Waar wij allang naar uitkeken, en van een georganiseerd volk verwachtten, is nu gebeurd. Een lezer van de „Deutsche Bauzeitung" vraagt: „Hebben wij in Duitschland geen centrale aansluiting der vele tuinstad-vereenigingen, die het vraagstuk van den weder-opbouw van België kunnen ter hand nemen, en hier eischend zou kunnen ingrijpen? Duitsch organisatietalent en de diepste kennis der Duitsche vakgenooten staan ervoor borg, dat spoedig na de beëindiging van den wereldoorlog, België in een nieuwen en schoonen vorm weder opstaat. Daarvoor is het noodig spoedig met den voorarbeid te beginnen, om, onder bescherming van het Duitsche burgelijk-beheer, tijdig goed onderlegd te kunnen te voorschijn komen. Medewerkers op dit dankbare arbeidsveld zijn in voldoende aantal voorhanden."

„Kultuur" werkt toch niet goed op de menschen. Uit het bovenstaande ziet men hoe grof-egoïstisch zij maakt. Op dit „dankbare arbeidsveld" worden Belgen niet meer toegelaten, die hebben afgedaan. „Wij, wij en nog eens wij", dat klinkt ons steeds in de ooren. J. DE M.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Door den Heer van Essen werd aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem in bruikleen afgestaan een ameublement, vervaardigd uit donker inabonie en ebbenhout met gebatikte stoffen bekleed, ontworpen door P. Nieuwenhuis en vervaardigd in de werkplaats van de Firma E. J. van Wisseling en Co te Amsterdam.

Dit ameublement zal met de daarbij passende wandversieringen in een aan de Dreefzijde gelegen vertrek der eerste verdieping worden opgesteld.

Bij reorganisatie van het Museum, die, mocht de Directie de beschikking over meerdere lokalen heeft, zal kunnen worden ter hand genomen, bestaat het plan de, op deze verdieping gelegen vertrekken voor moderne toegepaste kunst beschikbaar te stellen, terwijl in de beneden verdieping eenige aanbuitende lokaliteiten zullen worden ingericht ten behoeve der Oost en West Aziatische Kunst, waardoor een goed overzichtelijk geheel zal worden verkregen.

De Tentoonstelling die thans in de Rotonde van het Museum geopend is, wekt algemeene belangstelling.

Voor de Scholen van vakonderwijs bestaat gelegenheid van s'morgens 10 tot 12 uur het Museum kosteloos te bezoeken.

Zondag a. s. is het Museum geopend van 10 tot 4 uur.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. ->

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. ->

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 19. ZATERDAG 8 MEI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als buitenlid werd aangenomen de heer Joh. C. PICENI, Bouwk. Teekenaar, de Perponcherstraat 94, den Haag.

Als inzender van het „ontwerp van een brug over een stadsgracht", motto „Verkeer", waaraan is toegekend een belooning van *f* 40.— met diploma, heeft zich bekend gemaakt de heer J. BOTERENBROOD te *Amsterdam*.

Door den Bond van Nederlandsche Architecten is aan Burgemeester en Wethouders der Gemeente Amsterdam een adres verzonden, waarin adhaesie wordt betuigd aan het adres van „A. et A.", inzake de verbreeding van de Vijzelstraat.

A.s. Dinsdag 11 Mei, 's avonds om kwart vòòr negenen, zal in de bovenzaal van het Americain Hotel de heer J. Gratama een voordracht houden over: „moderne bebouwing der Vijzelstraat".

De bijeenkomst gaat uit van de Buurtvereeniging „Vijzelstraat".

Voor leden van „Architectura et Amicitia" is de lezing vrij toegankelijk.

J. H. DE GROOT, *waarnemend Secretaris*.

VERSLAG DER 1360STE LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 28 APRIL, 'S AVONDS HALF NEGEN, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549.

Als buitenlid werd aangenomen de heer A. W. v. d. Linden, Falckstraat 287, Den Haag.

Als gewone leden zijn voorgesteld de heeren L. J. P. Kooken, Gemeente-Archit., Eindhoven, J. Moerman Jr., Bouwkundig Opzichter, Amsterdam, Louis H. Roos, Meubelteekenaar, Amsterdam.

Volgens art. 6 van het reglement zijn deze heeren voorloopig door het Bestuur toegelaten. Ballotage heeft plaats in de September-vergadering.

De uitslag van de prijsvraag voor een „Garage met chauffeurswoning op een landgoed" werd bekend gemaakt. De 1e prijs werd toegekend en uitgereikt aan den heer N. Lansdorp Jr.

De 2e prijswinner onder het motto „Lente" is de heer B. Hoogstraten.

Voor de prijsvraag „Brug over een stadsgracht" werd de 1e prijs niet toegekend. De 2e prijs verwierf de inzender van het motto „Baksteen", den heer N. Lansdorp Jr. Aan het motto „Verkeer", inzender de heer J. Boterenbrood, werd een belooning van *f* 40.— met diploma toegekend.

De tentoonstelling van deze prijsvraag-teekeningen zal vanaf 6 Mei plaats hebben.

De voorzitter dankt de Jury, de heeren Jan de Meijer, J. M. v. d. Meij en G. F. la Croix, voor hun nauwgezet rapport.

Bij de stemming voor een Commissaris van de N. V. Plaatwerk „De Architect" werd de aftredende, de heer Baanders, herkozen.

Hierna verkreeg de heer W. Kromhout Czn. het woord voor het houden van zijn voordracht over genoemde prijsvraag, uitgeschreven voor een Paviljoen van Nederland en Nederlandsch-Indië op de Tentoonstelling te San Francisco, waarvan de uitvoering aan spreker was opgedragen.

In het Genootschapslokaal waren de ingekomen antwoorden op deze besloten prijsvraag tentoongesteld.

Opgave was een ontwerp te verkrijgen, wat niet was een copie van vroegere stijlen. Dit was te prijzen volgens spreker en zeker te danken aan het werk van de vakvereenigingen en der vakpers. Gevraagd werden *schetsen*.

Spreker verwondert zich, dat enkelen der deelnemers niet zoozeer schetsen hebben ingezonden, dan wel teekeningen, die niet bepaald schetsen meer waren. Daarop moge worden gewezen voor prijsvragen in de toekomst.

Een tentoonstellingsgebouw is iets tijdelijks. Spreker vindt dat een der gelukkigste opgaven van onzen tijd, omdat dit het geluk heeft weer te verdwijnen binnen niet al te langen tijd.

Wat geeft nu het tijdelijke karakter aan een gebouw? Er waren 6 opperste mannen aangewezen, die wel het essentieele kunnen op dat terrein zouden inzien. En dan is het eigenaardig, hoe de opvattingen verschillen.

Sommigen hebben het tijdelijke gezien in het materiaal.

De ingang van het St. Elisabethgasthuis. Uit: Een wandeling door een Oude Ned. stad, door Dr. M. G. de Boer. Uitgave H. Meulenhoff.

als bijv. hout. Het beantwoorden zou zijn, het voldoen aan het wekken van indrukken bij het vlottende tentoonstellingspubliek. Spreker ziet iets zeepbelachtigs in tentoonstellings-architectuur.
Een maand na de toekenning van de uitvoering werd begonnen met de teekening. Na een kort tijdsbestek kwam een telegram uit San Francisco om te stoppen. De rooilijnen moesten 4 M. rondom worden teruggelegd. Zoo verliepen eenige maanden in het voorjaar 1913, en werd het October om opnieuw te beginnen, zoodat van het oorspronkelijke ontwerp niet zooveel terecht kwam. Om een gemakkelijke uitvoering te verkrijgen, werden twee architecten te San Francisco aangewezen, die de opdracht hadden, de uitvoerige teekeningen geschikt te maken voor aanbesteding. Ze kregen de aanwijzing voor de verdeeling der ruimten en constructie. De wijze van construeeren en houtmaten verschilden echter ter plaatse. Een en ander moest daar voor de aanbesteding geschikt gemaakt worden. Het valt op, hoe serieus dergelijke teekeningen daar worden opgevat.
Men heeft de uitvoering gedaan gekregen voor ongeveer 2 ½ maal de som van de Hollandsche prijs. Als contrabeleefdheid kreeg de spreker van tijd tot tijd foto's van de verschillende stadia van de uitvoering. Vooral deze foto's met de steigers deden vaak glorieus. Keremiek van de firma Joost Thooft te Delft werd toegepast.
In verband met de decoratieve voorstelling had spreker voorgesteld om Nederlandsche kunstenaars schetsen en teekeningen te laten maken. Het liep over een bedrag van 8 à 10.000,— gulden.
Daar wij decoratieve kunstenaars hebben, was het aan te bevelen, hun kunnen te benutten. Men vreesde wèl, dat het te duur zou worden. Deze poging mislukte door samenloop van omstandigheden. Toen zijn die ontwerpen gemaakt in Rotterdam en Delft.
Er is ook aan gedacht, dat de heer Kromhout naar San Francisco zou gaan. Een bedrag was daarvoor uitgetrokken. Met het uitbreken van den oorlog dreigde alles te worden stop gezet, doch later kwam het bericht af, dat de tentoonstelling zou worden doorgezet. Men meldde echter, dat de zaak zoo vlot liep, dat de overkomst van den maker naar San Francisco niet noodig was.
Spreker weet bij ervaring, dat de staart van een vergadering wel eens langer is dan het lichaam, en wilde zijn mededeelingen hierbij eindigen.
De voorzitter dankt den spreker. Hierna werd gelegenheid gegeven voor het vragen van enkele inlichtingen.
De heer Paul de Jongh vroeg eenige inlichting omtrent het materiaal.
De heer Kromhout merkt op, dat voornamelijk hout was gebruikt, als het materiaal wat daar overvloedig aanwezig is. Dit hout werd later bestuct.
De heer Weissman zou het Genootschap eenige afbeeldingen zenden van andere grandioze gebouwen op de tentoonstelling. Hij verwonderde zich verder, dat er zoo weinig over de tentoonstelling dezer prijsvragen was geschreven.
De voorzitter zegt, dat een mededeeling is verstrekt aan de pers omtrent deze tentoonstelling.
Als volgend punt kwam ter sprake het rapport over het tentoonstellingswezen van het Verbond der Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen. De heer Weissman had reeds gewezen op het bezwaar, dat het rapport gepubliceerd zou worden. Bij de samenstelling van de commissie voor dit rapport was slechts één architect vertegenwoordigd. Ook vraagt de heer Weissman wie hier in deze vergadering als tegenvoorbeeld wilde dienen, wat betrof het houden van een bouwkunst-tentoonstelling met voorbeeld en tegenvoorbeeld, in het rapport voorgesteld.
De heer v. d. Pluym vraagt eenige toelichting omtrent een opmerking over de mooie prentjes genoemd in het rapport.
De heer Ingenohl, lid der commissie, zegt, dat hij het niet geheel eens was met het rapport. Er was verschil geweest van meening bij de commissie omtrent de publicatie van het rapport. Hij licht eenige punten toe. Hij gelooft, dat tentoonstellingen dienst kunnen doen voor architecten, vooral de jongeren; niet voor het publiek. Het organisme van een gebouw uit een teekening te begrijpen, is reeds voor deskundigen moeilijk; maar zeker bezwaarlijk voor het publiek. Hij gelooft, dat er belangstelling is voor bouwkunst bij het publiek. Bovendien is het publiek objectiever — dan wij als vakmenschen — in het zien van „het geheel". Spreker herinnert aan de prijsvraag van „den Dam", waarvan weinig bij de uitvoering terecht kwam door den invloed van de regeering. Elk volk is zijn regeering waard. Er moest meer aansluiting zijn bij de architecten. Ze moesten elkaar meer schragen. Wij stellen dagelijks ten toon met een gebouw. Een schilder heeft de tentoonstelling noodig. Wij moeten niet te veel bouwen op papier voor tentoonstellingen.
Als de heer v. d. Pluym 't goed begrijpt gaat het rapport over het tentoonstellingswezen. Doch, dat het arkeuring verdient voor architecten om iets ten toon te stellen, ziet hij niet in, ook niet dat wij bepaald tentoonstellingen moeten mijden. Hoe denkt het Genootschap daarover?
De heer de Jongh meent ook, dat wij nog best tentoonstellingen mogen houden, mits goed opgezet, en hij wijst op onze komende lustrum-tentoonstelling.
De heer La Croix zegt, dat vele jongere architecten niet kunnen bouwen en geen andere gelegenheid hebben om te toonen, wat zij kunnen, anders dan door teekeningen.
De heer Weissman gelooft, dat wij ons op het standpunt moeten stellen om tentoonstellingen te organiseeren. Wij moeten jonge krachten in de gelegenheid stellen hun ideeën op te schrijven en te toonen in teekening.
Er werd echter gevraagd of die architectuur-tentoonstellingen slechts een aanhangsel mogen zijn van algemeene kunst-tentoonstellingen?
De heer Weissman vraagt of het niet goed was wenken te geven omtrent dit rapport.
De raad van den heer Ingenohl is, dat een en ander moet worden overgelaten aan de bouwkundige vereenigingen.
De heer Van der Pek meent, dat tentoonstellingen wèl van nut zijn. Hij wijst op de plannen omtrent volkshuisvesting. Men kan daarbij zien, dat er plannen worden gemaakt, waar is bereikt, wat er van te maken was. Als aanhang van kunsttentoonstelling meent hij, dat onze tentoonstellingen *niet* op hun plaats zijn. Toch geeft bij tentoonstelling, andere expositie, bijv. van beeldhouwwerk naast de schilderijen, veel verademing. Zoo ook was het goed, dat architectuur tusschen de schilderijen afwisselde. Met verwondering vraagt hij: hoe komt men ertoe, één zaal telkens te vullen met één soort kunstwerk?
De heer de Meijer had den indruk gekregen, dat de geest van het rapport vrij juist was. Hij vindt tegenvoorbeelden vaak nuttig. Toch zou hij willen, dat er meer in het rapport gepreciseerd werd.
De heer v. d. Pluym vraagt zich af, of het zien van mooi geteekende projecten niet een zekere levensvreugde kan hebben.
De heer Jan de Meijer zegt, dat een bouwkunstige tee-

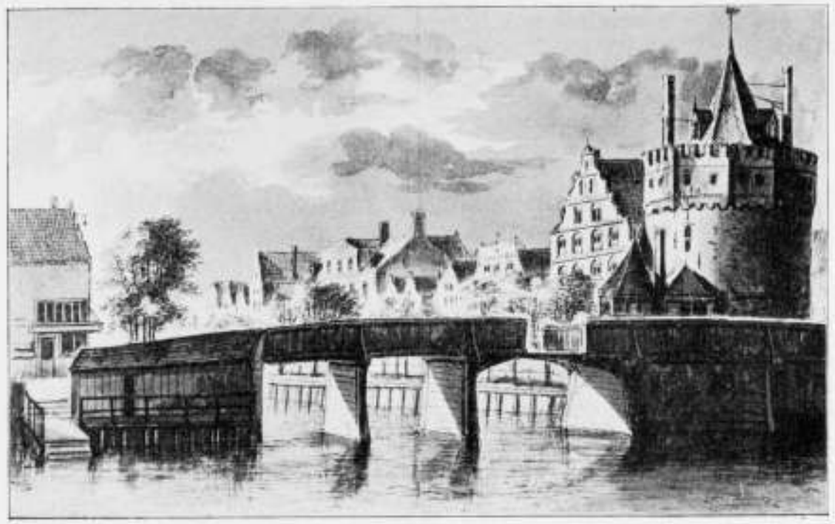

De Schreyerstoren na de ontmuring. Uit: Een wandeling door een Oude Ned. Stad, door Dr. M. G. de Boer. Uitgave: H. Meulenhoff.

De St. Anthonispoort en de Geldersche Kade na de ontmuring; gebeel rechts de Schreyerstoren.

kening niet ten doel heeft van in-extase-brengen. Dit is het gebied van den architect-schilder. Hij wijst op Turner. Heeft de architect dat talent er bij, dan is dat heel aangenaam; maar het kan tot misleiding voeren.
De voorzitter, de heer de Jongh, merkt nu op, dat dus door de vergadering in hoofdzaak wordt afgekeurd, wat in het rapport staat, wat betreft het geven van voorbeeld en tegenvoorbeeld. Dit is het best te bereiken met de uitvoering als tastbaar voorbeeld.
Thans volgt de bespreking over de zomer-excursie.
Aangenomen werd een boottocht naar Hoorn, verder te regelen door het Bestuur.
Hierna volgt sluiting, onder dankzegging aan den spreker, den heer Kromhout, en verder aan de leden voor de talrijke opkomst.

J. H. DE GROOT, *waarn. Secretaris.*

REMBRANDT'S BEELD TE AMSTERDAM.

Aan H. F. S.

Men maakte Rembrandt's beeld en pedestal van ijzer,
Dies dienen ze af en toe eens in de verf gezet.
Dit geeft u ergernis, maar is het toch niet wijzer,
Dat men met verf en lak 't verval door roest belet?
De verver en zijn knechts die moeten immers leven,
En als gij overweegt, wat 's meesters kunst kon geven,
Den eenen veel genot, den andren een millioen,
Hoe laakt gij 't dan, o vriend, dat ze ook voor hem
[wat doen?

CANDIDUS.

EEN WANDELING DOOR EEN OUD-NEDERLANDSCHE STAD. (AMSTERDAM).

Het aantal geschriften over Amsterdam is niet gering, en veelzijdig. Toch is haar ontwikkeling zoodanig geweest, dat steeds weer een nieuwe zijde, een nieuwe beschouwing mogelijk is. Veel van deze geschriften behandelen een bepaald deel der geschiedenis van Amsterdam; anderen als Wagenaar en Commelin zijn te uitgebreid voor belangstellenden in de geschiedenis der stad.
De werkelijke belangstellende, de intellectueele mensch, wil, noch de eenigzins droge bronnenstudie doorwerken, noch de te populaire beschouwingen lezen. Hij ziet de geschiedenis als de kennis der cultuur. Zij moet hem het leven van een tijd in zijn vollen omvang geven, opdat een beeld ontsta, waarin hij zich kan inleven, om zoodoende er nut uit te trekken voor zijn handelingen van nu.
Een cultuurgeschiedenis van een stad moet dus het geheele leven en streven van zijn bevolking in verband met de stad zelf (de aanleg, de huizen enz.) geven.
Een dergelijk werk is het pas verschenen boek „Een wandeling door een Oud-Nederlandsche stad", door Dr. M. G. de Boer. Dr. de Boer behandelt daarin onze stad in zijn ontwikkeling tot 1600, d. i. de Middeleeuwsche. Hij doet dat op een gelukkige wijze; op een manier die boeit, die verhalend is, en toch, door het inlasschen van de oorspronkelijke tekst van keuren, enz. degelijk blijft. Naast de beschrijving der stad, worden wij ook op de hoogte gebracht van de sociale- en religieuse bewegingen, die van invloed waren op het lot en de groei van de vermaarde stad.
Het boek — een uit de reeks der „Nederlandsche cultuurgeschiedkundige monographieën" — is verlucht met een groot aantal weergaven van oude prenten en teekeningen. Die prenten zijn geen authentieke uit de 16e eeuw. Die zijn er niet. Dr. de Boer maakt daarom gebruik van de teekeningen, (die in het Gemeente-Archief berusten), welke een achttiende-eeuwsche belangstellende in de oudheid der stad, Christoffel Beudeker heeft laten maken; waarbij de beroemde vogelvluchtkaart van Corn. Anthoniszoon (1544) als grondslag heeft gediend. Velen van deze teekeningen zijn nooit gereproduceerd.
De uitgever H. Meulenhoff heeft het boek prettig verzorgd. De prijs is: ƒ 1.75 ingenaaid, ƒ 2.25 gebonden. Wij hopen, dat deze Hollandsche uitgave gewaardeerd en gesteund wordt.

J. DE M.

STICHTING HET VERZORGINGSHUIS TE HILVERSUM.

Ontwerpen zijn ingezonden op de Prijsvraag voor een „Verzorgingshuis" onder de navolgende motto's:

1915.

Vier cirkels in elkaar, twee aan twee elkaar rakend.

Wapen (waarschijnlijk bedoeld dat van Hilversum).

Oud vrouwtje (teekening van een).

A.

Ad Sustinendam Senetutum.
Als men oud wordt.
Amore artis.
Anneke.
Anniezie.
Arbeid adelt.
Avondrust (ingezonden in grooten bordkoker).
Avondrust (in geschilderde lijsten, wit met zwarte lijnen).

B. P.
Blijdenstein.
Blijden Stein (B.... S....)
Buiten (opgezet op licht getint zwaar kunstpapier).
Buiten (niet opgezet).

C.

D. R.
D. V.
De groote lijn.
Duif.
E pluribus unum.
Een laatste thuis.
Een toevlucht.
Eenvoud (motto op ornamentaal geteekende etiquetten).
Eenvoud (ingezonden in blikken koker, bruin geschilderd).
't Einde.
Elysium.

Fantima.
Fine.
Fugit hora.

G. D.
Geluk.
Geranium.
Goed verzorgd.
't Gooi.
Gooye.

H. V. H.
Hilversum.
Hofje.
Holland.
Hospice.

In 't Gooi.
In time of war.
't Is niet anders.

J. D.
J. E. T.
Jo
Johanna

K.

Levens winteroord
Licht en lucht

M. S. G.
Mei
Mira Soli
Mon Repos
Mara

N. C. N. P.
N. N.
Na gedane arbeid
Neutraal

Omega (niet opgezet)
Omega (opgezet op zwaar carton)
Ondernemen en volbrengen.
Ons Tehuis
Oorlog aan den oorlog
Op 't Zuiden

P.
Paars
Parterre
Pax vobis
Phileinon en Baucis (opgezet op houtbord)
Phileinon en Baucis (in grof linnen portefeuille)
Pretty Home
Pro Deo
Prop

R. O.
Res Publicum I
Res Publicum II
Rust (perspectief in donkerbruin passepartout)
Rust (perspectief opgezet op donker blauwgrijs carton)
Rust (opgezet op strooboord met zwart linnen band afgezet)
Rust (in vierkant op de punt staande)
Rust (in krans)
Rust na arbeid (opgezet op wit carton)
Rust na arbeid (niet opgezet ingestuurd in rol)
Rust roest

S. H. M. H.
S. N.
Sans Soucier
S. D. G. Senecus
Senecus
Simplex
Skopas
Stichting
Studie
Suum cuique

Thuis

U. A.

V. H. (Monogram in met ornament versierde cirkel)
V. H.
V. H. 2.
V. H. (Monogram in twee dubbele cirkels)
V. H. 1915
Veel in klein bestek
Verzorging
Vesta
Viresque acquirit eunde
Voilà
Volhard en help U zelf
Vrede
Vuratio

Zeven
Zon
Zonlicht
Zou 't hun zonnetje mogen wezen
Zwart op wit
Zij Nederland groot in werken des vredes

RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

WEDSTRIJD IN DE SCHOONE BOUWKUNST, 1915.

A. Van het examen.

I. Het examen bedoeld bij art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* no. 78), wordt gehouden in het gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86 te Amsterdam, vangt aan 21 Juni, des morgens te 9 uur, en eindigt 25 Juni, des namiddags te 4 uur.
II. Tot het afleggen van dit examen worden toegelaten Nederlanders van beiderlei geslacht, ook niet-leerlingen der academie, niet jonger dan 20 en niet ouder dan 30 jaar.
III. De candidaten zijn verplicht van hun voornemen minstens vier weken van te voren, bij vrachtvrije brieven, kennis te geven aan den directeur, met overlegging van een uittreksel uit het geboorteregister van den burgerlijken stand, hen betreffende, en onder vermelding of zij al dan niet aan dan wedstrijd wenschen deel te nemen.
IV. De vakken van het examen zijn ten aanzien van:
a, de aesthetica:
kennis van de hoofdbeginselen der schoonheidsleer met betrekking tot de bouw-, de schilder- en de beeldhouwkunst;
b, de kunstgeschiedenis:
kennis van de hoofdtrekken der algemeene en der Nederlandsche kunstgeschiedenis en meer bijzonder van de geschiedenis der Europeesche en Nederlandsche bouwkunst;
c, de doorzichtkunde:
kennis van de beginselen der doorzichtkunde.
V. het examen wordt mondeling en zoo noodig schriftelijk afgelegd. Voor het mondeling examen wordt in elk vak per candidaat hoogstens een uur gesteld. Bij het schriftelijk examen wordt den candidaten geen onderbreking toegestaan.
Bepaaldelijk wordt gevorderd voor vak *c* (doorzichtkunde):
het maken eener perspectievische teekening, waarvoor 6 uren worden toegestaan.
VI. Het examen wordt ten overstaan der commissie van toezicht in het openbaar, onder leiding van den directeur, afgenomen door examinatoren, aangewezen door den Minister van Binnenlandsche Zaken.
VII. Zij die het examen met goeden uitslag hebben afgelegd, ontvangen ten bewijze hiervan een diploma, dat den houtter recht geeft tot deelneming aan den wedstrijd in de schoone bouwkunst, bedoeld bij art. 12 der wet.
VIII. Zoowel de afgewezen candidaten, als zij wier examen voldoende is geweest ontvangen, desgewenscht, mededeeling van de hun voor ieder vak toegekende cijfers.

B. Van den wedstrijd in het algemeen.

I. Op Donderdag 15 Juli wordt in het gebouw der Rijksacademie van Beeldende Kunsten de wedstrijd in de schoone bouwkunst geopend, bedoeld bij art. 12 der wet.
II. Tot den wedstrijd worden toegelaten zij, die tijdig van hun voornemen hebben kennis gegeven aan den directeur der academie (zie A, art. III) en in het bezit zijn van het diploma bedoeld in A, art. VII.
III. De wedstrijd is saamgesteld uit:
a, een proefkamp;
b, een eindkamp.
IV. De jury voor den wedstrijd wordt benoemd door de commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten.
Er is een jury a^1 voor het theoretisch examen in den proefkamp, bedoeld sub C, II, 1°.,
voorts eene jury a^2 voor het practisch examen in den proefkamp, bedoeld sub C, II, 2°. en 3°.,
en eindelijk eene jury *b* voor den eindkamp, bedoeld sub D.
Elke jury bepaalt vooraf, hoeveel tijd voor elk der aan de mededingers opgelegde werkzaamheden toegestaan wordt.
V. De jury's a^1 en *b* bepalen de onderwerpen zoowel voor den proefkamp als voor den eindkamp. Deze onderwerpen zijn dezelfde voor al de mededingers. De onderwerpen worden in verzegeld couvert bij den aanvang der werkzaamheden aan de mededingers overhandigd.
VI. Aan elken mededinger wordt bij het lot een afzonderlijk lokaal aangewezen voor den duur van den wedstrijd. Dit lokaal is, behoudens het nader bepaalde (zie D, sub II) beschikbaar op alle werkdagen van des morgens 8 tot 's namiddags 5 uur. De mededingers hebben, zoo noodig, aanspraak op kostelooze verwarming van het hun toegewezen lokaal. De overige door hen gemaakte kosten, door de jury te schatten, worden vergoed tot een bedrag van hoogstens ƒ 150.
VII. Met het nummer van dit lokaal teekent hij al de te vervaardigen werkstukken, welke hij op den vastgestelden tijd bij den directeur inlevert. Hij herhaalt dit nummer op het adres van een verzegelden brief aan den secretaris der jury, waarin zijn naam vermeld moet staan.
VIII. Indien een mededinger voor langeren tijd — naar het oordeel van den directeur — van zijn lokaal geen gebruik gemaakt heeft, dan zal hem de verdere deelneming aan den wedstrijd kunnen worden ontzegd.

C. Van den proefkamp.

I. De proefkamp begint Donderdag 15 Juli des morgens te 9 uur en eindigt Vrijdag 23 Juli daaraanvolgende.

II. De proefkamp bestaat in:

1°. het afleggen van een voorafgaand examen betreffende:

a. de lagere wiskunde;

b. de beschrijvende meetkunde;

c. de statica, wat betreft de berekening van eenvoudige constructiën;

d. de burgerlijke bouwkunst (houtverbindingen, steenverbanden, ijzerconstructiën, onderdeelen van gebouwen);

e. de kennis van bouwstoffen gebruikelijk voor bouwkundige werken;

f. de leer van het ornament;

2°. het vervaardigen van een ontwerp voor een eenvoudig gebouw (woonhuis, villa);

3°. het ontwerpen van een bouwkundig decoratief detail.

III. Zij, die in het bezit zijn van het diploma gegeven na goed afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus, zijn vrijgesteld van de vakken sub 1°., *a*—*b*.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma B, bedoeld in art. 61 van de wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), of van het diploma wegens het met goed gevolg afleggen van het propaedeutisch examen, bedoeld in art. 9 van het Koninklijk besluit van 4 Juli 1903 (*Staatsblad* n°. 227), zijn vrijgesteld van de vakken sub 1°., *a*—*c*.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma C, bedoeld in art. 62 van gemelde wet, of van het bij art. XXII der wet van 22 Mei 1905 (*Staatsblad* n°. 141) daarmede gelijkgestelde diploma van bouwkundig ingenieur of architect, zijn vrijgesteld van het examen sub 1°.

Behoudens deze vrijstellingen worden alleen zij die met goed gevolg het voorafgaand examen in elk der sub 1°. vermelde vakken aflegden, toegelaten tot de proeven sub 2°. en 3°.

IV. De candidaten, die het best in den proefkamp voldoen, worden — hoogstens ten getale van vier — tot den eindkamp toegelaten.

V. Alleen indien de jury beslist, dat geen der mededingers voldoende bekwaamheid in den proefkamp bewees, wordt de eindkamp niet gehouden.

VI. De jury *a* 1, vermeld sub *B*, IV, doet uitspraak op Zaterdag 17 Juli; de jury *a* 2, vermeld sub *B*, IV, op Zaterdag 24 Juli, en bepaalt daarbij, wanneer er meer dan vier mededingers zijn, wie de vier zijn, die het best hebben voldaan.

D. Van den eindkamp.

I. De eindkamp vangt aan Maandag 26 Juli, des morgens 8 uur, en eindigt Zaterdag 2 October, te 4 uur.

II. De eindkamp bestaat in het vervaardigen van een ontwerp voor een monumentaal gebouw.

Voor de schetsen op de schaal 1:200, bestaande in plattegronden, doorsneden en de voornaamste opstanden, wordt den mededingers twee dagen toegestaan, gedurende welke zij het gebouw der academie niet mogen verlaten, noch eenig bezoek ontvangen mogen.

De schetsen worden bij den directeur ingeleverd, door hem in tegenwoordigheid van den mededinger verzegeld en behooren tot grondslag te liggen aan de definitieve ontwerpen.

Elk mededinger in den eindkamp ontvangt zijne aldus verzegelde schetscompositie voor den duur der uitvoering terug.

III. De definitieve ontwerpen moeten bestaan in:

a. de plattegronden der verschillende verdiepingen op de schaal van 1:100;

b. de teekening van vóór- en achtergevel en van een der zijgevels op dezelfde schaal;

c. eene doorsnede op dezelfde schaal;

d. twee detailteekeningen tot verklaring der constructie op dezelfde schaal;

e. minstens twee detailteekeningen van voorname decoratieve onderdeelen op de schaal van 1:20.

f. eene perspectiefteekening in aquarel uitgevoerd;

g. eene beknopte technische beschrijving van het gebouw en van de te bezigen materialen.

IV. De mededinger, zoowel in den proefkamp als in den eindkamp, is verplicht op het toegewezen lokaal eene teekentafel en het noodige teekengereedschap mede te brengen; doch het medebrengen van prentwerk, photographieën, teekeningen, doortrekken enz. is verboden op straffe van uitsluiting van den wedstrijd.

V. De bibliotheek der academie is, na de aflevering van het schetsontwerp in den eindkamp, voor de mededingers op de door den directeur vast te stellen uren geopend.

VI. Uiterlijk 2 October, des namiddags te 4 uur, worden de vervaardigde werken, met de daarbij behoorende verzegelde schetscomposities, bij den directeur afgeleverd.

VII. De jury in den eindkamp beslist tusschen 4 en 10 October of een der mededingers en, zoo ja, wien den prijs, bestaande in eene gouden eerepenning, en het accessit, bestaande in eene zilveren eerepenning, is waardig te keuren, en brengt een met redenen omkleed verslag omtrent de uitkomsten van den wedstrijd uit.

Dit verslag wordt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden door tusschenkomst der Commissie van Toezicht, welke hierbij, zoo daartoe termen bestaan, de gemotiveerde aanbeveling voegt, bedoeld sub VIII hieronder.

VIII. Hij, die den gouden eereprijs is waardig gekeurd en blijken heeft gegeven van groot talent en buitengewonen aanleg, kan, op gemotiveerde aanbeveling der commissie van toezicht, door Hare Majesteit de Koningin hoogstens gedurende vier achtereenvolgende jaren met een jaargeld van *f* 1200.— worden begunstigd, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken. Die ondersteuning wordt telkens voor één jaar verleend. In de *Staatscourant* geschiedt mededeeling van het daartoe strekkend Koninklijk besluit, zoowel als van de aanbeveling der commissie.

Aan den begunstigde kan tevens eene vergoeding voor uitgaven wegens werkplaatsen en modellen worden toegekend, tot een bedrag van hoogstens *f* 600.— 's jaars.

E. Slotbepalingen.

I. De directeur der academie is belast met de leiding van den wedstrijd, zorgt voor de tijdige bijeenroeping van de jury en in het algemeen voor de goede uitvoering van alles wat voor den wedstrijd volgens reglement wordt bepaald.

II. Alle voor examen en wedstrijd vervaardigde proeven blijven het eigendom der academie, uitgezonderd de niet bekroonde vervaardigde werken, gemaakt in den eindkamp.

III. Al de in den wedstrijd geleverde werken worden zoo spoedig mogelijk openlijk gedurende minstens 8 dagen in het gebouw der academie ten toon gesteld.

IV. De mededingers onderwerpen zich, op straffe van uitsluiting, aan de maatregelen van orde, door den directeur vastgesteld of vast te stellen.

Amsterdam, 19 April 1915.

De Commissie van Toezicht,
MR. G. M. DEN TEX, *Voorzitter.*
MR. F. KRANENBURG, *Secretaris.*

De Hoogleeraar-Directeur,
DR. A. J. DER KINDEREN.

FREDERICK WINSLOW TAYLOR. †

De schepper van de „wetenschappelijke bedrijfsleiding" (de „scientific management"), de Amerikaansche technicus Frederick Winslow Taylor is de vorige week te Philadelphia overleden. Het leven van Taylor is echt Amerikaansch geweest. Als werkjongen begonnen, heeft hij alle trappen der fabriekshierarchie doorloopen. Dit heeft hem den diepen blik op het bedrijfswezen gegeven, waarvan zijn systeem zoo duidelijk blijk geeft. Op het systeem-zelf behoeven wij niet meer terug te komen. In den vorigen jaargang hebben wij het uitvoerig besproken. De vele bezwaren tegen dit stelsel ingebracht doen zeker niets af aan de waarde van de productie-verbeteringen, die Taylor door betere organisatie meende te kunnen verkrijgen. Zijn stelsel is reeds — en zal dat zeker nog meer worden — een grondslag voor de bedrijfsorganisatie in verschillende ondernemingen en al zal slaafsche navolging van zijn methoden verkeerd en onmogelijk zijn, de lessen, die hij heeft gegeven zullen in de toekomst vruchten dragen.

Zijn naam zal steeds verbonden blijven aan dit, onzen tijd kenmerkende systeem.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Van de N. V. Uitgeversfirma, voorheen VAN MANTGEM & DE DOES, Amsterdam, ontvingen wij een boekje met de examen-opgaven teekenen M. O. Akten M° tot en met M³ en O.

Waar het boekje zakelijk de eischen, toegelicht door de verschillende examen-opgaven, bevat, is het moeilijk er een oordeel over te geven. Het lijkt ons wel handig voor hen, die een der examens willen doen. Veel afbeeldingen van de opgaven maken het boekje practisch.

De prijs is *f* 1.25.

HET EXAMEN EN DE OPLEIDING MIDDELBAAR TEEKENEN (DECORATIEF).

VOORDRACHT DOOR DEN HEER J. JONGERT GEHOUDEN IN DE 1359STE LEDENVERGADERING VAN ONS GENOOTSCHAP.

Het was de praktijk van 't ambacht, en de ondervinding in 't onderwijs, welke mij als vanzelf er toe dreven, met ernst te denken over de moeilijkheden in het kunstnijverheid onderwijs; die mij er toe brachten de manier van examineeren (voor de acte, vroeger vervat in M³) aan te wijzen als een gevaarlijke klip, waar veel inspiratie en goede bedoelingen op verloren gaan. Juist het weten van 't M. examen als zoo een ernstige fout voor ons K. N. onderwijs, bracht vanzelf tot 't zoeken van een *richtsnoer*, een *doel* voor dat examen.

In het jonge, over heel Europa gaande, enthousiasme voor onze nieuwe Kunstnijverheid, 't rustloos en duizelend zoeken naar een nieuwe vormenspraak, de algemeenheid van de beweging, 't rijpend besef van éénheid in 't diepste wezen der zaak, bracht vanzelf de zekerheid, dat deze sterke maatschappelijke strooming de magneetnaald moet zijn, waarop de examinator de juistheid van zijn vragen kan aflezen.

Wat ik voor Architectura deed, was, de waarde van deze overtuiging, voor 't ambacht demonstreeren. Om dit gemakkelijk te maken, deel ik 't onderwerp in drie groepen.

a. 't Vak.
b. De opleiding.
c. Het examen.

In deze volgorde zullen ze uw aandacht passeeren:
A — B — C — C — B — A.

Elke belangstellende voor 't ambachtsschoon is overtuigd, dat 't moderne kunstambacht langzaam misschien, maar toch zeker bezig is een wetenschappelijke basis te krijgen.

De beteekenis van die kennis wordt belangrijk door het feit, dat in de sterkste landen de grootindustrie en de wereldhandel zich van dat kunstambacht gaan bedienen om zich van de wereldmarkt te verzekeren.

Die twee dingen, de eenheid, welke uit den geestelijken ondergrond naar boven dringt, en de plaats in de wereldproductie maken, dat 't ambachtsschoon in zijn groote opbouw uit 't individueele treedt in 't gemeenschappelijke, en juist daardoor wordt 't onderwijzen er van mooglijk. Om de ambachtsschoonheid, zoo prachtig geopenbaard aan oude voorwerpen, daarom gaat het.

De splitsing in schepper en uitvoerder is daarom voor 't kunstambacht zoo droef geworden, omdat 't gevolg er van moest zijn in 't eind de artistieke minderwaardigheid van de uitvoerders.

Hierbij komt de volslagen onwetendheid van de opdrachtgever, de menschen behoorende tot de meest invloedrijke elementen der maatschappij en aan wier slechte eigenschappen op ambachtsgebied wij zooveel bedorven monumenten danken. Twee vormen van onwetendheid, welke zeer het ambachtsschoon drukken. Naar beide kanten van het kwaad kan de acte-opleiding opvoedend werken.

De opleiding van de teekenleeraar is in twee groote partijen te deelen:

1e. de opgepompte;
2e. de rustig voorbereide.

De opleiding bedoeld in 't eerste geval kon geheel buiten bespreking blijven aangezien rust en beredeneerdheid ten eene male aan dat onderwijs vreemd, één van de machtigste factoren is voor het ambachtsschoon; 't wel overwogene alleen kan 't ambacht dienen. Mag zoo een

tot waanzinnige snelheid opgevoerde cursus het succes hebben weinig tijd te nemen, tot een officieel stelsel kan en mag 't niet worden.
Als *type* voor rustige opleiding neem ik de Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijs.
Dat deze school als maatschappelijk element niet meer voldoet is een publiek geheim, en dat de regeering voor die stem van het publiek niet doof is, wordt voldoende bewezen door de eens benoemde commissie van onderzoek, naar welks verslag wij thans met verlangen uitzien.
Heeft men zoo'n leerplan en de verwerkte leerstof van naderbij bekeken, dan blijkt al dadelijk 't verbandlooze, geenerlei vorm van aaneengeslotenheid tusschen theorie en praktijk, en zelfs verbrokkeling tusschen de theoretische en praktische vakken onderling.
De zoo op éénheid belustte kunstnijveren weten maar al te goed dat b. v. de groote resultaten in de natuurwetenschap te danken zijn aan de wisselwerking tusschen theorie en praktijk, stelling en proef.
Voor de studeerende teekenleeraar ontbreekt deze ideale werkwijze *geheel*, d. w. z. de theorie is voor hem geen aanvullende of verrijkende wetenschap naast de praktijk, en deze verduidelijkt niet de theorie.
Om enkele vakken en de manier van doceeren op deze scholen te beschrijven, 't volgende:
't Handteekenen is geheel gewijd aan 't uitbeelden van schijntoestanden en toevallige lichtspelingen. Nu is de perspectief de kennis die deze dingen wetenschappelijk tracht te verklaren, zij is vervat in drie deelen plus atlas. Uit deze berg van wijsheid gebruikt de leerling twee regelen:
1e dat alle evenwijdige lijnen naar elkaar loopen.
2e dat lijnen boven 't oog naar beneden en beneden 't oog naar boven loopen.
Alles wat er verder in staat is praktisch niet goed verteerbaar gebleken en zoo is de theorie op eigen krachten aangewezen, uitgegroeid als in 't voorjaar niet in de aarde gepootte knollen die wel heel lange maar zeer ondeugdelijke bloeisels dragen.
De mooie wiskunde wordt nu alleen gebruikt om de perspectief in haar moeilijke toeren bij te staan.
Wat zou men ook aan de simpele eigenschappen van een vierkant hebben bij 't teekenen van zoo'n pottekraam, die men stilleven pleegt te noemen, of zelfs bij een in perspectief gesteld middeleeuwsch ornament? De fundamenteele schoonheid van den eenvoudigen grondvorm is niet meer af te lezen als de perspectief ze verteekend heeft.
De verwondering over de schoonheid der ouden, tilde de eerste moderne ambachtsproducten op tot de hoogte van kunst, zoo was 't bij Morris, Rosetti, Cuijpers e. a. Wat is thans den indruk, die de studeerenden krijgen uit die sprookjesbron der oudheid; ach en wee; ook die inspiratie is de jeugd ontnomen; slechts een dorre, akelige opsomming gepaard met kwellende jaartallen is overgebleven. De speciaal voor middelbaar geschreven boekjes van Godefroy zijn daarvan 't voorbeeld, geen greintje van schoonheidsontroering is daarin te vinden.
Op de Rijks Normaal School wordt anatomie onderwezen, daar worden met medische scherpzinnigheid de diepste spierlagen ontrafeld, de meest verborgen beentjes angstvallig bestudeerd.
Ik herinner mij nog hoe geleerd werd, dat men, om een kop te kunnen toepassen in ornament, 't noodig had eerst het volledig stelsel en daarover de verschillende spierlagen te teekenen. Deze figuur kon dan worden onthoofd voor de ornamentatie.
Aan het einde van die drie-jarige lijdensweg staat de Sphinx, 't examen, als het wezen van wiens bedoelingen men niet geheel zeker is.
Niet de rustige gedragen kennis biedt zekerheid, maar veeleer gelukkige momenteele handigheid.
Daardoor is het mogelijk, dat welonderlegde candidaten kunnen zakken en handige lui met één of twee jaar opleiding slagen.
De onzekerheid van de candidaat wordt gevormd door de onafzienbaarheid van het terrein, waarop geëxamineerd kan worden; het onvermijdelijk gevolg bij gebrek aan een maatschappelijk doel. Bij geen vak treedt dit zoo duidelijk naar voren als bij de kunstgeschiedenis; zij omvat bijvoorbeeld: Geografie, Geschiedenis, Techniek, Sculptuur enz. enz. Ziet men wat op dit gebied de schoone, maar toch geenszins complete bibliotheek van 't museum Willet-Holthuizen bezit, dan duizelt men; en dan te bedenken, dat kenners 't in technischen en historischen zin geheel oneens zijn. Zoo verschillen bijv. vele jaartallen over weefsels bij onderscheidene schrijvers. Of de een noemt Pompejaansche schilderingen fresco's, de andere secco's. Hoe moet dan het hoofd van een candidaat er na die kunstbewerking uitzien? Niet, dat de examinator dat alles zelf zal weten, maar wat hij wel weet, zie! dat weet de leerling niet; dus leert hij zoo véél mogelijk. Die kennis mag niet te oppervlakkig zijn, want er worden schetsen gevraagd en dat beteekent een vrij nauwkeurige kennis. Even verderflijk is 't, te vragen alleen uit een vervalperiode en dan nog wel zonder de bedoeling 't verbandlooze uit dien tijd te demonstreeren.
Van 't zelfde laken een pak bij de anatomie, bijzonderheden en nog eens bijzonderheden, zonder even te bedenken, dat, wat de schoonheid vraagt, in de eerste plaats grootheid is.
't Juiste inzicht in den stand van de gewrichtsvlakken tusschen de laatste borst- en de eerste lendenwervel is van onbetwistbaar belang voor den heelmeester, maar 't is beslist overtollige kennis bij 't teekenen van de beelden van Chefren, Ramses of de Bachus van Titiaan. Zulk een ongebonden, gedetailleerde, fantasielooze kennis was steeds 't kenmerk van ontbinding op kunstgebied, als de schoonheid verloren was.
Zijn de theoretische vakken op het examen verwarrend, de praktische zijn dat niet minder. Deze bekwaamheid wordt getoetst aan:
1e. het tijdens de verslapping van de schilderkunst ontstane stilleven;
2e. een Grieksche of Renaissance beeld of kop;
3e. een onbeduidende lijnteekening;
4e. een vaak ambachtschool-achtige plaatteekening;
5e. een japon op standaard;
6e. een ontwerp.
Uit deze dorre opsomming weet men reeds, dat niets in staat kan zijn 't nanéén te binden. Er kan geen verband bestaan tusschen een middelbaar stilleven en een lijnteekening, dus tusschen hand- en lijnteekening.
De scheiding, die bij schilders en bouwmeesters uit de laatste twee eeuwen zoo volledig is geworden, beheerscht het Middelbaar examen. Er blijft geen andere opvatting over als deze: *opleiding en examen voor de acte zijn het ambacht vijandig.*

(Wordt vervolgd).

HET „ST. BERNARDUSGESTICHT".

Eenige dagen geleden is het nieuwe gebouw van het „St. Bernardusgesticht" aan de Marnixstraat, Passeerderstraat en Nassaukade in gebruik genomen.
In „Architectura", No. 49, jaargang 1913, hebben wij het ontwerp van dit omvangrijken gebouw reeds opgenomen. Bij ons bezoek ondervonden wij aan den lijve, in 't bijzonder aan de voeten, de werkelijke uitgestrektheid. De indruk, dien wij daarbij opdeden, was die van degelijkheid en van een ruime opvatting — ruim in de dubbele beteekenis van het woord.
Licht en lucht kunnen overvloedig toetreden. De indeeling van het plan is het eenvoudig gevolg der eischen; een groote mate van natuurlijkheid is daardoor bereikt geworden, en waar dit beginsel in de gevels is doorgevoerd, is ook de groepeering der massa's, in verband met de wonderschoone ligging, geslaagd.
Staande op de brug der Constantijn Huygensstraat over het Jacob van Lennepkanaal valt het op, hoe goed het gebouw het stadsbeeld afsluit. Trouwens deze geheele buurt is, tegenover den ouden toestand er verbazend veel op vooruit gegaan. De prettige tuinaanleg aan het water draagt daartoe niet weinig bij. Een gelukkig feit is het, dat door gelukkige omstandigheden de Passeerderstraat niet door de bestrating zal verbreed worden, doch dat die verbreeding wordt benut voor een tuinaanleg voor het gebouw.
De geheele opvatting van het bouwwerk is die van eenvoud. Alleen in het centrale punt, de kapel, heeft de architect Paul J. de Jongh zich wat meer kunnen geven. Het culminatiepunt is het altaar van jaune de sienne, met de bronzen tabernakel en troon. Het geheel is van een beschaafde kleur, die toch rijk werkt. Van boven wordt het altaar afgesloten door de schildering van Jan Dunselman. Die schildering is van de oude kapel overgebracht. Ofschoon van een evenwichtige compositie, doet de rijke kleur toch eenigzins onevenwichtig in de omgeving. Bij een latere beschildering van het priesterkoor kan dit wel weer goed worden.
In nog geen twee jaar is dit bouwwerk voltooid. Het moet den architect voldoening geven het voleindigd te zien.

JAN DE MEIJER.

EEN NIEUW TIJDSCHRIFT.

In de rij der vele maandbladen is getreden het „Technisch Gemeenteblad", maandblad voor technische, aesthetische, hygiënische en economische verzorging van gemeentewerken, stedenbouw en volkshuisvesting.
Dit blad, dat zeker zijn nuttige invloed zal kunnen hebben, is een schepping van de overleden ambtenaar bij P. W. te Amsterdam, den heer M. A. N. Bolderman. Hij heeft het verschijnen van de 1ste aflevering niet mogen beleven.
De hoofdredactie is nu overgegaan op den heer W. J. de Groot, onder-directeur van P. W. te Amsterdam, die in „een woord ter inleiding" het heengaan van den hoofdredacteur herdenkt, en daarnaast wijst op de strekking van het blad. Hij zegt daarin o. a.:

„De omschrijving er van in het hoofd doet zien, dat een uitgebreid veld der techniek op gemeentelijk gebied in zijn meest omvangrijken zin ons ter bewerking is gegeven. Het bedoelt te zijn voor ons Hollanders wat het „Technisches Gemeindeblatt" is voor de Duitschers. Ik hoop niet onze neutraliteit te schenden als ik zeg, dat het vertaalde „Technisches Gemeindeblatt" de behoefte van onze hollandsche Gemeentelijke technische aangelegenheden niet zou kunnen bevredigen. Wij spreken onze eigen taal, en onze wetten, zeden en gewoonten bijna op elk gebied des levens, zijn afwijkend van die van andere natics, kortom onze nationaliteit, welke wij gaarne zelfstandig wenschen te behouden en te ontwikkelen, eischt eigen voedsel voor haar cultuur, waarin de levenssappen van eigen bodem in ruime mate behooren te worden aangetroffen.
Thans wordt al hetgeen ligt op het gebied der in dit tijdschrift te behandelen onderwerpen, afwisselend op ongeregelde tijdstippen in verschillende periodieken soms wel eens aangetroffen, en heerscht er een soort onbegrensde decentralisatie in dit opzicht.
Bestuurderen en adviseerende technische ambtenaren eener Gemeente, meer in het bijzonder van kleinere Gemeenten, verkeeren voor het oogenblik nog in een moeielijk geval als zij een Nederlandsch tijdschrift zouden willen raadplegen om lering en nut te trekken uit hetgeen daarin is vermeld ten opzichte van de oplossing van in hoofdzaak technische vraagstukken, welke zich in andere gemeenten in overeenkomstige gevallen hebben voorgedaan.
Het T. G. wil daaraan tegemoet komen en daarin voorzien. Doch niet minder hebben de groote gemeenten elkander in onze moedertaal veel te zeggen en uitwisseling van gedachten op het stuk van Gemeentelijke technische aangelegenheden, stedenuitleg en zaken der volkshuisvesting, de laatste thans zoo krachtig ter hand genomen en in wording, vereischen een speciaal orgaan als vereenigingspunt. Al deze zaken zijn vooral niet in hoofdzaak van de theoretische kant te bezien, maar in het volle licht der nuchtere werkelijkheid van de praktische verwezenlijking er van voor de begrensde Hollandsche Gemeente financien, bedenkende, dat het schenken der volle aandacht daarbij aan de eischen van schoonheid niet noodzakelijk tot kosthaarheid behoeft te leiden."

Wat den verderen inhoud betreft, is van de hand van wijlen den heer Bolderman het eerste gedeelte van een stuk, getiteld: „Kunst en overheid". Verder geeft de heer A. W. C. Dwars een beschouwing over „den ijzeren ophaalbrug", toegelicht met vele afbeeldingen. En de heer J. H. E. Rückert „over de plaatsing van arbeiderswijken in steden ten opzichte van fabrieken". Een „litteratuur-overzicht" besluit dit eerste nummer.

WIJ GAAN WEL VOORUIT!

De beschieting van de kathedraal, die terecht verontwaardiging bij elk fijnvoelend mensch heeft gewekt, is door de Duitschers gerechtvaardigd door de bewering, dat de kathedraal als militair steunpunt werd gebruikt. Dit is door de Franschen catagorisch ontkend.
Hoe dit nu zij, de Duitschers schijnen het toch noodzakelijk te vinden een andere rechtvaardiging te vinden voor het, door voortdurend beschieten, geheel tot puinhoop maken der kathedraal. Want de vertegenwoordiger in Rome van de „Wiener Tageszeitung" schrijft: „Het door Frankrijk opgewekt protest tegen de beschadiging (sic) der kathedraal van Reims heeft in Italië op meer dan snelle wijze een einde gevonden. Aanleiding daartoe was het, Geoli geteekende, bijschrift van een geschiedschrijver, welk opmerkzaam maakt op de protesten van de buitenlandsche consuls tegen de Fransche generaal Oudinot, die in 1849 in opdracht van den Prinspresident Napoleon de revolutie in Rome onderdrukte. Op verzoek van de consuls van een bombardement van Rome af te zien, om het onmetelijke gevaar voor de groote kunstwerken der wereld, antwoordde de Fransche generaal den 28sten Juni, nadat hij het bevel van het Fransche ministerie zeker door te gaan, bekend had gemaakt: „U ziet, mijne heeren, de bevelen van mijne Regeering spreken van geen consideraties. Zonder twijfel zal het bombardement van Rome het vergieten van onschuldig bloed en de vernietiging van monumenten ten gevolge hebben, die nooit zouden moeten verdwijnen. Ik zal het betreuren; de Franschen moeten echter niet verantwoordelijk voor deze vernielingsdaad worden gesteld; de geschiedenis zal ze van iedere verantwoordelijkheid vrijspreken".
Hoe iemand zich toch kan vergissen! Steeds lees ik in alle toonaarden over de, door de Duitschers verheerlijkte „Kultur", die (volgens hun zeggen), als Duitschland verloor, voor de wereld verloren zou gaan. Ook hebben de Duitsche artikelen mij geleerd, dat die kultuur bij hen tot wasdom was gekomen, sinds de stichting van het Duitsche Rijk.
En nu moet ik plotseling weer een salto meemaken. Lang vóór die, door ons nog niet hoog genoeg geschatte

kultuur in de wereld trad, doet een vroegeren Regeering een uiting, die door niemand buiten de „Kultur" staande, zou worden verdedigd; maar aanleiding, waarvan wij zouden zeggen: „wij zijn toch wel vooruit gegaan", en nu wordt zulk een uiting gebruikt om zichzelf schoon te praten, waar andere betoogingen schijnbaar niet meer dienstig zijn?!
't Is zwak. J. DE M.

GRAP.

Een grap is een goed ding,
Mits zij maar niet lang duur':
Maak daarom nooit een grap
In uw architectuur.
Een grap, als vluchtig woord,
Geeft iedereen vermaak:
Doch als een grap versteent,
Verliest zij al haar smaak. CANDIDUS.

MEUBELKUNSTENAAR.

Gij meent, ik geef mij te veel air.
Maar is 't niet heerlijk, zich te voelen
Den Michelangelo der stoelen,
Ja, van het gansche meubilair? CANDIDUS.

DORPSSCHOON.

In het weekblad „Buiten" van 17 Januari 1914 heeft Walter van Diedenhoven een artikel gepubliceerd „Het Dorpsschoon", waarin hij zoomt tegen de beunhazen-architectuur der landhuizen en de stijlgroe der lieve villa's, welke, na Bussum, Hilversum, Baarn en Laren te hebben bedorven, ook het landelijk schoon van Blaricum gingen bedreigen.
Twee foto's illustreerden zijn bedoeling op zoo treffende wijze, dat men onwillekeurig instemde met zijn verzuchting:

„Waarlijk, een wettelijk-geregelde en algemeen-geldende verzorging van Nederlands landschapsschoon kan niet lang meer op zich laten wachten!"

Want niet slechts de door hem genoemde Gooi-dorpen zijn reeds bedorven en niet zijn Blaricum alleen wordt thans bedreigd, — ook onze klei-, veen- en geestdorpen worden voortdurend „verrijkt" met allerlei bouwsels, die vlocken met hun omgeving en het eigenaardig schoon dezer dorpen zóó geweldig aantasten, dat zij langzaam doch zeker hun eigen cachet moeten verliezen.
En bijna nergens wordt daar iets tegen gedaan.
Wel zischt de Woningwet gemeentelijke bouwverordeningen met voorschriften over niet minder dan tien verschillende onderwerpen — art. 3, letters a—j. —, doch zischen van schoonheid zijn er niet bij. Gelukkig blijkt uit niets, dat deze niet gesteld mogen worden en de „schoonheidscommissies", welke in sommige groote gemeenten bestaan en ook in een enkele landelijke gemeenten, wijzen o. i. duidelijk uit, dat de gemeentebesturen in deze niet geheel machteloos zijn, als zij de waarde beseffen van goed bouwen, ook in aesthetisch opzicht.
Om te doen uitkomen wat in deze gedaan kan worden, deelen we hier mede, hoe het gemeentebestuur van Laren tegen verdere schennis van het dorpsschoon waakt.
In de bouwverordening dezer gemeente leest men in art. 132, eerste lid:

„Het uiterlijk der gebouwen, al of niet met de terreinafscheidingen door muren, hekken of dergelijken, moet zoodanig zijn, dat zij nog op sicherif, nog in verband met de omgeving uit een oogpunt van welstand aanstoot geven of kunnen geven."

Sinds Februari 1913 is deze bepaling in werking getreden — natuurlijk na voorafgaande goedkeuring door Gedep. Staten van Noord-Holland.

Op een desbetreffende vraag deelde de burgemeester van Laren, de heer Van Nispen, mij indertijd mede, dat dit voorschrift uitstekend werkt en in den kring van bouwkundigen veel waardeering vindt. Het gemeentebestuur van Laren is er dan ook in geslaagd, zich de belanglooze hulp van drie architecten te verzekeren, welke B. en W. van advies dienen bij de beoordeeling der bouwplannen, welke aan hun college worden voorgelegd.
Zoó zou er m. i. ook elders gewerkt kunnen worden, want nogmaals, het zijn niet alleen de dorpen, welke om hun natuurschoon in trek zijn, die verknoeid staan te worden, het zijn evenzeer andere, als... nu ja, noem maar op welke ge wilt, en tien tegen een, dat er reeds moderne bouwsels zijn verrezen, waarop de kwalificaties van Walter van Diedenhoven in alle opzichten van toepassing zijn.

Het spreekt vanzelf, dat ook tegen dit roepen om overheidsbemoeiing velerlei verzet komt.
Vasthoudend aan de bekende stelling: „My house is my castle", eischt men het recht op, dat huis zoo lelijk te bouwen als men het zelf verkiest, zonder ook de minste rekening te houden met het milieu, waarin het komt te staan.
Gelukkig zijn echter niet alle tegenstanders van wettelijke regeling zoo en vindt men er onder hen die op hunne wijze krachtig medewerken om mooi bouwen te bevorderen.
Ik doel hier o. m. op de gevelwedstrijden, zooals er voor Haarlem en omstreken zijn gehouden, naar ik meen op initiatief van den heer Boreel van Hogelanden, toen nog burgemeester van genoemde stad. De resultaten van dien wedstrijd, waarin onze bouwmeester De Bazel als nummer één uitkwam, worden zeer geroemd.
Zij bewijzen natuurlijk voor overheidsbemoeiing niets, doch kunnen in afwachting daarvan en ook daarnaast stellig het totstandbrengen van ontzettend veel lelijks voorkomen.
Dat is de hoofdzaak en hartelijk zal ik mij er in verheugen, als dit artikel medewerkt om hier en daar op de vene of andere wijze of op beide, het dorpsschoon te behoeden en tegelijk om aan de bouwkunst die plaats te geven, waarop zij recht heeft.

Bussum. C. THOMASSEN.

Bovenstaand goed geschreven stukje stond eenige dagen geleden in „de Telegraaf". 't Verheugt ons, ook in de de dagbladen protesten tegen slecht bouwen te lezen. Want zoolang het publieke oordeel niet is gewijzigd, is er geen verbetering te verwachten.

MIJ. VAN NIJVERHEID, DEPART. AMSTERDAM.

AVOND AMBACHTSSCHOOL VOOR TIMMERLIEDEN „CONCORDIA INTER NOS".

De prijsuitdeeling aan bovengenoemde school zal plaats hebben op Vrijdag 14 Mei a.s. De tentoonstelling der in den afgeloopen cursus gemaakte teekeningen en werkstukken zal voor iedereen toegankelijk zijn op Zaterdag 15 Mei van 10—4 uur, 's avonds van 7—10 uur, Zondag 16 Mei van 1—4 uur in het Schoolgebouw Frederik Hendrikstraat 115.

VAN ALLERLEI AARD.

DE KAMPERBINNENPOORT.

Tegenover het gebeurde te Elburg is 't gelukkig het volgende geval te kunnen stellen. Den 27sten October van het vorig jaar besloot de Gemeenteraad van Amersfoort tot het doen sloopen van de torentjes van de Kamperbinnenpoort, wat natuurlijk een verminking van het bouwwerk beteekent. Gelukkig zal het vandalisme niet plaats hebben, want de Staatscourant No. 100 bevat het Koninklijk Besluit tot vernietiging van het besluit van den Amersfoortschen Gemeenteraad.

INHOUD: Mededeeling der Redactie. — Het examen en de opleiding Middelbaar Teekenen (Decoratief). — Het St. Bernardusgesticht. — Een nieuw tijdschrift. — Wij gaan wel vooruit! — Grap. — Meubelkunstenaar. — Dorpsschoon. — Mij. van Nijverheid, Dep. Amsterdam. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. 2 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Door het Bestuur is onderstaand adres verzonden:

Aan EdelAchtbare Heeren Burgemeester en Wethouders van Amsterdam,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", gevestigd te Amsterdam;
dat het met belangstelling gevolgd heeft de behandeling van de voordracht van Burgemeester en Wethouders d.d. 2 Oct. 1914, om over te gaan tot den bouw van woningen, welke voordracht in de maand April door den Gemeenteraad is aangenomen;
dat, vooral in de laatste jaren, aan tal van particuliere architecten gelegenheid is gegeven het vraagstuk van den woningbouw te bestudeeren en mag worden aangenomen dat velen erin mochten slagen door hunne studie het zoo belangrijke vraagstuk der volkshuisvesting tot de meest gewenschte oplossing nader te brengen.
Door deze overweging geleid, neemt het Bestuur voornoemd de vrijheid Uw College te verzoeken bij het in uitvoering brengen van de hiervoren genoemde voordracht betreffende woningbouw van gemeentewege, den particuliere architecten de gelegenheid te openen aan de bestudeering en de uitvoering van dit omvangrijk gemeentelijk werk hunne krachten te wijden.
't Welk doende, enz.

Namens het Bestuur voornoemd,
PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
J. H. DE GROOT, *waarn. Secretaris.*

Amsterdam, 18 Mei 1915.

b. Als buitenlid is aangenomen de heer K. Teenstra, bouwkundige te Bussum.

c. In de j.l. Zaterdag gehouden vergadering van aandeelhouders werd de heer H. A. J. Baanders met algemeene stemmen herkozen als commissaris van de N. V. Plaatwerk „De Architect."

J. H. DE GROOT, *waarn. Secretaris.*

HET EXAMEN EN DE OPLEIDING MIDDELBAAR TEEKENEN (DECORATIEF).

VOORDRACHT DOOR DEN HEER J. JONGERT GEHOUDEN IN DE 1359STE LEDENVERGADERING VAN ONS GENOOTSCHAP.

Vervolg van pag. 114.

Nu dient voor alles deze vraag onder de oogen te worden gezien: is de acte als maatschappelijk element de moeite waard om behouden te blijven.
Men kan deze vraag moeilijk anders als toestemmend beantwoorden; economisch is de acte van groote beteekenis, en wel omdat 't is de eenige wettelijke bescherming voor den kunstenaar; in de eigenlijke uitoefening van zijn vak is hij een gemakkelijke prooi.
Als leeraar is zijn rechtspositie en grondwettelijke vrijheid iets meer gewaarborgd dan als producent. Deze voordeelen zullen in de toekomst sterker groeien naar mate de leeraar het zichzelf beter bewust wordt. Om deze machtige economische beteekenis van de acte mag men het examen niet negeeren en nog minder, er de leerlingen van terughouden. De acte moet worden het Staatsdiploma voor 't ambacht.

De manier van examineeren beïnvloed het onderwijs, 't is niet alleen de *kroon* op de opleiding, het is tevens 't *compas*, en als zoodanig sleept thans dat onderwijs jaarlijks *een groot aantal jonge menschen uit de ontwikkeling van het ambacht.*

De Quellinusschool, de Haarlemsche K. N. School, de Kunst-Ambachtschool voor meisjes bewijzen dit. Deze scholen doen werkelijk succesvolle pogingen om *dat deel van het ambacht wat op de school is te onderwijzen zoo goed mooglijk te doceeren.* De leerlingen van deze scholen is de toegang tot de acte ten eenemale *afgesloten.*
De nieuw geëxamineerde krachten, voor zoover zij werkelijk bij 't onderwijs terecht komen, zullen nu geroepen worden op hun beurt nutdragend onderwijs te geven, om mede te helpen, de maatschappelijke ontwikkeling hooger op te bouwen. Daartoe moeten zij werkzaam zijn voor één van de twee aan 't begin genoemde catagoriën van leerlingen in 't vakonderwijs, dat is voor

de toekomstige scheppers en uitvoerders van 't handwerk, of voor H. B. S. en daarmede gelijk te stellen scholen. Maar voor beide heeft dit teekenen (zelfs voor aanstaande technici) geen zin als 't niet de ingeboren schoonheidsdrang tracht te richten. Voor vakscholen behoef ik dit misschien niet meer te verdedigen, en wanneer men bedenkt, hoe reeds jarenlang stemmen en daden zijn ingegaan tegen de monsterlijke verminking van Grieksche, Latijnsche en moderne letterkunde op Gymnasia en H. B. S., dan doet 't verwonderlijk aan, dat nog zoo weinig pogingen zijn aan te wijzen voor de verfraaiing van 't teekenonderwijs op H. B. S. 't Teekenen op deze scholen legt geen gewicht in de schaal voor de leerling, daarom zij tellen 't niet, en 't wordt niet geteld; waarlijk dat is gelukkig, er is maar één woord voor te vinden, 't is *teelijk*. Wanneer een H. B. S. leerling, later opdrachtgever geworden, slaagt, dan heeft hij dat niet te danken aan 't teekenonderwijs uit zijn jeugd. Op de laatste jaarvergadering van de N. V. v. T. O. heeft men ook de ellendige positie (niet alleen financieel) van de teekenleeraar op de H. B. S. gevoeld en er stelling tegen genomen, al heeft men dan ook 't paard *achter* de wagen gespannen, zooals ik op een andere plaats hoop aan te toonen. Kortom de aldus opgeleidde en geëxamineerde leerling is in elk opzicht voor modern maatschappelijke diensten onbekwaam, wordt of is hij 't wel, dan is dat *ondanks* 't examen en niet *door* 't examen.
Zij, die geroepen worden, om jaarlijks dat examen af te nemen, moeten wel bedenken, dat de wet, welke 't examen omschrijft, niet zoo vijandig staat tegen 't ambacht, als 't nu jaarlijks wordt toegepast.
In alle door de wet genoemde vakken sluimert een berg van schoonheid, de meetkunde, die thans voor de artiest zoo droog is als 't hartje van de Sahara, *kan* de grootste kunstenaar inspireeren, *zij* is in wezen zoo wel het geraamte van 't kleinste vaasje als van 't grootste glasraam. Zij alleen heeft de geheimen van de verhouding, de basis voor elk kunstwerk. Plato noemt reeds de vijf hoofdlichamen de kern van alle schoonheid, Desiderius Lenz spreekt van de heilige meetkunde enz.
De juistheid van deze uitroep is voor ons boven alle twijfel verheven bij 't betreden van de toovergrot door 't moderne microscoop ontsloten. Nog steeds ligt 't schoone werk van Haeckel „Kunstformen der Natur" renteloos op de planken der boekenkast en 't zal daar wel blijven liggen als niet de wiskunde 't in de kring van bewondering trekt. Zoo als deze wiskunde, vereenvoudiging van berekening en bewijs beteekent, zoo zal ook het praktisch gedeelte, het teekenen, sterk vereenvoudigd dienen te worden. Zoo'n uitstalling, als nu 't Middelbaar stilleven, kan noodig zijn om een bepaalde handigheid te demonstreeren, maar tot verklaring van 't wezen der dingen is 't gansch ongeschikt. Het is wel opmerkelijk, dat Rembrandt een enkel schelpje om zijn ornamentale schoonheid aankeek en dat Verster de vorm van één simpel kannetje met dunne potloodlijn tracht te verklaren. Een zeker schilder bracht dat gevoel onder woorden, toen hij sprak van:
Ongebroken vormen.
„ lijnen
„ kleuren.
En dit is de gulden wet van 't ambacht, in de zoete drang naar *eenvond* ligt de groote beteekenis voor de werkelijke schoonheid. Laat onze wet niet 't uitsluitend projectisch handteekenen toe, 't dient er zoo dicht mogelijk bij te worden gebracht, zoo als de kleine schetsjes op de teekeningen in de eerste of tweede klas van de Quellinusschool, dat is één stap in de goede richting.

Of 't examen dan gemakkelijker zal worden, dat denk ik niet, maar dat 't vreugdevoller zal worden is zeker. Wanneer de examinator duidelijk gaat wijzen naar het nieuwe licht van het ambacht dan *moet* 't onderwijs volgen.
De compositie, de opbouwende gedachte als de spil voor 't onderwijs Hoeveelzijdig de producten van het ambacht en architectuur ook zijn, hoe duizendvoudig de vormgeving van 't ornament, *de regel volgens welke zij zijn, en worden opgebouwd zijn één*. De oude werkers hebben dat bij intuïtie geweten en verkondigd. De Sectio Divina is zulk een fossiel, 'n rudiment van de compositieleer, en 't aureool, dat 't omgeeft is de graadmeter voor onze onwetendheid. Geheel de compositie is verloren geraakt voor gebonden en vrije kunstenaar. Dat laatste bewijst nu nog de academie. In een halve eeuw worstelen van 't kunstambacht is 't weer tot een wetenschap geworden en 't zal zich nu ontwikkelen tot de centrale kennis voor de kunstenaar. Daar omheen zullen de andere vakken al naar hun belangrijkheid zich groepeeren. Wanneer de examinator dat beginsel voorop stelt en de opleiding in die geest is gevolgd, zullen zij wederkeerig industrie en handwerk beinvloeden, en zal de kooper bemerken, dat de moderne kunstnijverheid de sterke arm van de regeering achter zich heeft.
Purmerend. JAC. JONGERT JZN.

HET „BINDEND BESLUIT" (WERKSTAKINGEN) VAN DEN AANNEMERSBOND.

In No. 18 (4 Mei 1915) lezen wij in „de Aannemer", het orgaan van den Aannemersbond, als 3de punt in het Verslag der Vergadering van het Hoofdbestuur op Dinsdag 27 April 1915 te Amsterdam, het volgende:

3°. *Een schrijven van eenige afdeelingen*, waarin bezwaar wordt gemaakt tegen het feit, dat door een lid van het bestuur van een der andere afdeelingen is ingeschreven naar een werk, waarop wel de werkstakings- en uitsluitingsclausule van toepassing was verklaard, doch in een van de bewoordingen van het desbetreffend bindend besluit afwijkende redactie.
De hier bedoelde afdeeling, van meening, dat ten aanzien van de „bindende besluiten" de redactie van den Bond ongewijzigd diende gehandhaafd en dat dus ook geenerlei bijvoeging geoorloofd waren, deelde mede er prijs op te stellen de meening van het Hoofdbestuur in deze te hooren.
Naar aanleiding van dit schrijven zegt de Voorzitter, dat de oorspronkelijke, geheel onaannemelijke redactie van de bewuste clausule, na eene conferentie met den architect van het werk in kwestie, ten slotte als volgt werd gewijzigd:

„Partieele en algemeene werkstakingen en uitslui-
„tingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde
„vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als
„overmacht en geven recht op termijnsverlenging,
„voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen
„kennelijk van invloed zijn geweest op den gang
„van het werk en wanneer de betrokken aannemer
„de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt."

(Het vet gedrukte van ons. J. D. M.)

Het Dagelijksch Bestuur achtte deze redactie aannemelijk. De bijvoeging toch zegt met zooveel woorden, dat de aannemer geen recht op termijnsverlenging kan doen gelden, indien de staking of uitsluiting niet van invloed is geweest op den gang van het werk, of indien de staking door den aannemer is uitgelokt; een standpunt, dat

inderdaad de juiste bedoeling van de clausule in kwestie weergeeft, en zoo vanzelf spreekt, dat de redactie van het bindend besluit er van zwijgt.
Over dit punt wordt eenigen tijd van gedachten gewisseld; de vergadering blijkt eenstemmig van meening, dat bijvoegingen als de geciteerde volstrekt niet hinderen, en zelfs, waar dit noodig mocht zijn, aanbesteders de geruststellende overtuiging kunnen bijbrengen, dat ook met hunne belangen niet roekeloos wordt gespeeld en voldoende rekening wordt gehouden.
Daarbij dient intusschen het bekende beginsel onomstootelijk vast te staan, zoodat het in twijfelachtige gevallen steeds raadzaam en noodig blijft overleg te plegen met den provincialen commissaris en casu quo met het Dagelijksch Bestuur.
Het in deze door het Dagelijksch Bestuur ingenomen standpunt wordt derhalve door het Hoofdbestuur goedgekeurd en de desbetreffende stukken verder voor kennisgeving aangenomen.

Wij hebben ons standpunt al meermalen in „Architectura" uiteengezet, laatstelijk nog in No. 3 en 5 van dezen jaargang. Wij wezen erop (No. 3 „Architura"), dat de vroegere redactie van den Aannemersbond: „*Particele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en recht geven op termijnsverlenging*" een eenzijdige bepaling was; en in No. 5 o. a. dat het in 't belang van den aanbesteder was, te zorgen, dat bij partieele (gedeeltelijke) werkstakingen willekeur zou worden uitgesloten." En verder: „Waar de invloed van een gedeeltelijke werkstaking voor ieder geval afzonderlijk, verschillend is, is het noodzakelijk en juist, dat bij niet overeenstemming tusschen directie en aannemer over al of niet termijnsverlenging de beslissing wordt verkregen door arbitrage."
Dit nu is billijk, en noodzakelijk, wil met de belangen van de aanbesteders niet roekeloos worden gespeeld en er voldoende mede rekening worden gehouden. De laatste woorden zijn die van het Hoofdbestuur, te vinden in bovenaangehaald verslag van hun vergadering. Beter kon het Hoofdbestuur het niet uitdrukken.
Lezen wij nu de toevoeging aan de, oorspronkelijk in het „bindend besluit" gegeven redactie (hierboven vet gedrukt), dan is de redactie van die toevoeging niet „stellig bepalend", doch „veronderstellend".
In de toelichting der toevoeging drukt het Hoofdbestuur dit goed uit in het woordje: „indien", d. w. z. er bestaan mogelijkheden, en die mogelijkheden bepalen het al of niet recht hebben op termijnsverlenging.
Doch hoe te bepalen of dit recht in een bepaald geval bestaat? Hiervoor staan twee wegen open.
1ste het trachten van de twee partijen (Directie en Aannemer) om tot overeenstemming te geraken.
2de zoo dit onmogelijk blijkt, het inroepen van arbitrage.
Dit is de consequentie van de door den Aannemersbond aangenomen toevoeging aan hun werkstakingsclausule.
Dat dit standpunt is ingenomen, is bevredigend, want hierdoor kan er van de zijde van den Aannemersbond geen bezwaar meer bestaan tegen de redactie van § 31 der door den Bond van Nederlandsche Architecten uitgegeven A. A. V., die als volgt luidt:

§ 31. *Werkstakingen en uitsluitingen.*

„Geheel stilliggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging.

In hoeverre gedeeltelijk stilliggen van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging zal, indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen."
Binnen enkele dagen komt deze A. A. V. in den handel.
JAN DE MEIJER.

UITGAVE VAN EEN WERK „HET NEDERLANDSCHE LANDHUIS".

Door de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage is het plan opgevat een werk over het „Nederlandsche Landhuis" uit te geven. De tekst en de uitgave zullen worden verzorgd door de Heeren Prof. Sluiterman en J. H. W. Leliman.
Dit plan is in beginsel te waardeeren. Minder juist is daarbij het standpunt van den uitgever, zooals ons bij onderzoek is gebleken, niet 't geringste honorarium te willen geven aan hen, die afbeeldingen en teekeningen van hun werk afstaan. Ook wordt in haar rondschrijven, noch in haar particulieren schrijven auteursrecht genoemd.
Het is dus noodig, dat de architecten samenwerken, opdat op gezonden basis een werkelijk te loven uitgave tot stand komt.
In verband met deze zaak heeft het Hoofdbestuur der Mpij t. B. d. B. V. A. zich gewend tot Mr. H. L. de Beaufort, Directeur van het Bureau voor Auteursrecht.
Mr. de Beaufort bracht daarna het volgende advies uit: „Tweeërlei door de Auteurswet beschermde belangen der architecten kunnen hierbij betrokken zijn.
In de eerste plaats die van artistieken, ideëelen aard. Het is voor den architect van belang, dat de reproducties, die worden opgenomen, een zoo nauwkeurig mogelijk beeld geven van zijn werk. Daartoe moeten natuurlijk de te gebruiken foto's zelf goed zijn, maar ook de wijze waarop zij gereproduceerd worden; waarbij niet alleen is te denken aan het procédé, dat gevolgd zal worden, maar ook aan afmetingen en aantal der op te nemen reproducties.
Bovendien zal het den architect niet onverschillig zijn, in welk gezelschap zijn werk komt, m. a. w. van welke andere architecten werk zal worden opgenomen, en hoe de uitgave in het algemeen innerlijk en uiterlijk verzorgd zal zijn. Hiermede zijn ongetwijfeld alleszins eerbiedwaardige belangen genoemd, die geen kunstenaar lichtvaardig mag prijsgeven. Intusschen is het in eene aangelegenheid als deze niet wel mogelijk, dat met ieders inzichten en eischen in dit opzicht precies rekening wordt gehouden. Het is grootendeels een zaak van vertrouwen. Acht men zijne artistieke belangen in de handen van deze Redactie en deze uitgevers niet veilig, dan doet men m.i. beter, aan hun verzoek tot medewerking in het geheel niet te voldoen. Doch in het tegenovergestelde geval dient men hun in de uitvoering van het geheel, waarvan zij dan toch de verantwoordelijkheid zullen dragen, een groote mate van vrijheid te laten. Anders zou een uitgave als deze wel nooit tot stand kunnen komen.
Behalve aan de artistieke, is hier ook aandacht te wijden aan de financieele zijde der zaak. De reproducties der verschillende bouwwerken zullen, zooals blijkbaar in de bedoeling ligt, een zeer belangrijke plaats in deze uitgave innemen; en het is m. i. niet meer dan redelijk, dat de architect voor het gebruik, dat hier van zijn werk wordt gemaakt, betaling vraagt, evenals ieder schrijver dat zou doen voor het leveren van den tekst. Dit is echter meer een zaak van beginsel dan van groote practische

beteekenis, want het zullen natuurlijk geen belangrijke bedragen zijn, die hier kunnen worden betaald. Dit mag m. i. echter geen reden zijn om zijn werk gratis af te staan, en dat nog wel voor een onbeperkt aantal oplagen. Het zal wellicht voor velen moeilijk zijn, te weten welke financieele voorwaarde hier redelijkerwijze te stellen ware. Indien de architecten dit aan het „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende kunsten" dat, hoewel nog niet formeel georganiseerd, toch reeds voor schilders herhaaldelijk dergelijke zaken behandelde, wilden overlaten, en uitgever en Redactie deze bemiddeling wilden aanvaarden, dan zou ongetwijfeld wel eene billijke honorariumregeling hiervoor zijn te vinden."

Zij, die op het voorstel van den uitgever Martinus Nijhoff wenschen in te gaan, hebben zich **vóór 23 Mei a.s.** te wenden tot genoemd „Bureau voor Auteursrecht voor Beeldende Kunsten", ingesteld door het Verbond v. Ned. Kunstenaars-Vereenigingen, waarvan Mr. de Beaufort directeur is, en dat is gevestigd Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam.

DE STEIGER VAN 'T PALEIS.

Nieuw marschlied, wijze: *„Pietje Puk"* voor soli en koor met harmonicabegeleiding.

Muziek van? Woorden van H. F. S.

BAS-SOLO.

Wat is de trots van Amsterdam,
En van het stadsbestuur?
Wat is de schoonheid van den Dam,
Waarvan spreekt men met vuur?
Wat dwingt aan elk bewond'ring af,
Bij dag of maneschijn?
Waarvan staat ieder vreemd'ling paf
Welk ding zou dat wel zijn?

crescendo. KOOR.

Dát is de steiger, dé steiger van 't Paleis.
Die is niet nieuw meer, kijk maar ie wordt al grijs.
Maar hangen mot ie toch.
Tien jaren hangt ie nog
De steiger van .... dé steiger van 't paleis.

met gevoel. BAS-SOLO.

Wat spreekt er van voortvarendheid
En van het kloek verstand,
Van kunstmin, van kunstzinnigheid,
In 't dierbaar Nederland?
Wat toont zoo juist de waarheid aan
Van 't spreekwoord wel bekend:
„Dat men aan alles wennen kan,
Dat zelfs het hangen went"?

KOOR.

Dát is de steiger, dé steiger enz.

LIEDJE.

(*Na het lezen van zeker verslag*).

Aan onze Tweede — en beste — Kamer
Moet nu een stuk worden gebouwd,
Het maken der ontwerpen heeft zij
Den Rijksbouwmeester toevertrouwd.

Doch onze Tweede — en beste — Kamer
Heeft men aan het verstand gebracht,
Dat er van een besloten prijsvraag
Een beter uitkomst wordt verwacht.

Maar onze Tweede — en beste — Kamer
Voelt weinig voor architectuur,
Want zij wil gaarne zuinig wezen
En bouwkunst is zoo schriklijk duur.

Zoodat de Tweede — en beste — Kamer
Nu niet meer weet, wat zij moet doen,
Zij wou wel van de prijsvraag af zijn,
Maar ach, dat gaat niet met fatsoen.

O, achtbre Tweede — en beste — Kamer
Neem nu toch eens een kloek besluit,
Dan zal U onze bouwkunst toonen
Dat zij nog altijd wat beduidt.

CANDIDUS.

DE ARCHITECTEN EN DE VERBETERING DER VOLKSHUISVESTING IN DEZEN TIJD.

Onder dezen titel schrijft de Redactie van „de Bondsstem", orgaan van de Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond een uitstekend stuk, dat wij hier in zijn geheel laten volgen.

Wij zijn voor eenigen tijd in de gelegenheid gewvest in een tweetal vergaderingen uitgaande van onze Bondsafdeelingen te 's-Gravenhage en Rotterdam, aan de hand van eenige goede en slechte voorbeelden van arbeiderswoningbouw, de gevolgen van het bouwen onder leiding van onbevoegden, aan een nauwgezette beschouwing te onderwerpen. De belangstelling, welke dit onderwerp in genoemde afdeelingen ten deel is gevallen, alsmede de talrijke blijken van instemming met het gesprokene, welke wij van elders mochten ontvangen, nopen ons de ontwikkelde denkbeelden in ruimer kring — ook buiten den Bond — bekend te maken. Wij moeten daarvoor allereerst in een korte beschouwing treden over datgene, dat als de aanleiding tot de vorming onzer conclusies kan worden aangemerkt.'

Het uitbreken van den oorlog en de daarmede noodwendig gepaard gaande werkloosheid in het bouwbedrijf, was de oorzaak dat de uitvoering der Woningwet meer belangstelling trok, dan ooit te vinden. Het bouwen van arbeiderswoningen, door middel van rijks-voorschot, bleek alras één der middelen te zijn om aan de heerschende werkloosheid onder de bouwvakarbeiders en bouwtechnici tegemoet te komen; alsmede de Nederlandsche industrie nieuw leven in te blazen. Van onze tegenwoordige Regeering was, wanneer zelfs de menschheid van den wereldoorlog verschoond ware gebleven, te verwachten, dat zij, in tegenstelling met het Ministerie-Heemskerk, de uitvoering der Woningwet in de meest uitgebreiden zin zou doen toepassen; aangezien genoemde wet een geesteskind is van het liberale bewind van 1901 en de bevordering der volkshuisvesting voor de huidige vrijzinnige Regeering allermeest een opgedrongen vraagstuk is.

Gezien het standpunt van de Regeering inzake de bestrijding der werkloosheid door 't doen uitvoeren van buitengewone rijkswerken, is het allezins verklaarbaar dat van Regeeringswege alle mogelijke medewerking werd toegeregd om den bouw van arbeiderswoningen te bevorderen. Dit kwam vooral aan den dag, door de inwilliging van het verzoek, uitgaande van den Nationalen Woningraad, om aan de bestaande of nog op te richten woningbouwvereenigingen een rijksvoorschot te verleenen tegen een rente van 4.556 pCt., gelijk aan die vóór het uitbreken van den oorlog.

Het gevolg hiervan is geweest, dat het bestuur van den Nationalen Woningraad in November van het vorige jaar, aan de bij dat lichaam aangesloten woningbouwvereenigingen een rondschrijven richtte, waarin o. m. aangedrongen werd den bouw van arbeiderswoningen krachtig ter hand te nemen. De motieven dezer aansporing waren deels ontleend aan de stijgende behoefte aan woningen, en deels aan de groote malaise in het bouwbedrijf, waarvan een groot deel des volks de nadeelige gevolgen ondervond.

Hiertoe behooren ook de bouwkundige opzichters en teekenaars; zoodat het voor oningewijden in het vakvereenigingsleven zelfs begrijpelijk moet zijn, dat het Bondsbestuur van den Bond, zijne instemming met het rondschrijven van den Nationalen Woningraad niet kon en mocht onthouden. Ononwonden heeft het Bondsbestuur bij schrijven van 15 Januari j.l. aan den Nat onalen Woningraad zijn sympathie met de verkoondigde denkbeelden te kennen gegeven, terwijl daarbij tevens den wensch werd uitgesproken, dat de woningbouwvereenigingen ten aanzien van het salaris der opzichters en teekenaars, geen misbruik van den abnormalen toestand zouden maken. De laatste aangelegenheid welke in dit besek buiten ons beschouwingsveld valt, releveeren wij slechts, om aan te toonen, hoe zeer de economische positie van de bouw technici er bij betrokken is; hetgeen óók — zij 't dan in 'n anderen vorm — bij het e nde onzer beschouwing zal blijken het geval te zijn.

De circulaire van het bestuur van den Nat. Woningraad heeft ongetwijfeld aan de verwachtingen voldaan; in geheel ons land is een

Het voormalig Beursgebouw te Vlissingen in het stadsrecht (1911).

verhoogde activiteit duidelijk waarneembaar. De talrijke aanbestedingen van woningen; de berichten omtrent verleende voorschotten en oprichting van woningbouwvereenigingen, bewijzen, dat in deze periode velen hierdoor een bestaan vinden.

En toch, hoezeer wij de getroffen Regeeringsmaatregelen van harte toejuichen en de activiteit der woningbouwvereenigingen waardeeren, meenen wij, dat aan de tegenwoordige wijze van werken zeer gevaarlijke kanten zijn te bespeuren.

Als leden eener moderne vakvereeniging van technici, stellen wij zeer veel belang in de verbetering der volkshuisvesting; d. w. z. dat wij het tot onzen plicht rekenen, elke actie tot bereiking van dat doel, krachtdadig te steunen. Wanneer wij dus met rijksvoorschot woningen tot stand zien komen, die weinig of in het geheel niet afwijken van de typen woningen, waarvan er duizenden door speculatie-bouwers zijn gebouwd, dan eischt de consequentie van ons standpunt, dat wij daartegen opkomen. Behalve dat de arbeiderswoning voor wat betreft hare indeeling en gerieflijkheid aan de gestelde eischen moet voldoen, is het in gelijke mate noodzakelijk, dat het uiterlijk evenmin niets te wenschen overlaat en de eischen betreffende de leer der esthetica volkomen tot haar recht komen. Onmogelijk, dat hieraan kan worden voldaan wanneer den bouw wordt toevertrouwd aan onbevoegden; wij bedoelen *met terzijdestelling van den architect en zijne medewerkers, de opzichters en teekenaars.*

Men behoeft nu juist geen speurdienst naar deze ongerechtigheden op touw te zetten, om te kunnen constateeren, dat de woningbouwvereenigingen in dezen tijd lang niet met het principe van het woningvraagstuk vertrouwd zijn. Ware dat wel het geval, dan zou het niet kunnen voorkomen, dat aan bouwondernemers de leiding van den bouw van arbeiderswoningen wordt opgedragen.

De woningbouwvereeniging „Volksbelang" te Lisse b.v. heeft zoowel voor het ontwerp als voor de leiding tijdens den bouw zich de medewerking verzekerd van den heer H. Noordermeer, iemand, die, naar de vrucht van zijn werk te oordeelen, tot de middelmatige „haasjes" kan gerekend worden. Voor de Bouwvereeniging „De Eendracht" te Leiden is werkzaam de heer J. Splinter, een „bouwkundige" alhaar, die zulk een allerverbarmelijkst product het licht heeft doen zien, dat men gewoon jammer staat over zooveel onkunde.

Hier treedt de leemte in de Woningwet in het volle licht. De woningbouwvereenigingen zijn niet verplicht de medewerking van een architect in te roepen, zoodat de vertegenwoordigers der Regeering volslagen machteloos staan tegenover dergelijke wansmakelijkheid.

De Staat moet niet behoeven te dulden, dat met de Rijksmiddelen zóó wordt omgesprongen; bij elk voorschot, dat wordt verstrekt, dient de voorwaarde te worden gesteld, dat de hulp van bevoegden, dus van de architecten, verplichtend is. Het algemeen belang wettigt dezen maatregel volkomen.

Ware het niet, dat den bouw van arbeiderswoningen plotseling in het teeken van de bestrijding der werkloosheid was getreden, gaarne hadden wij aan de vakvereenigingen van architecten de eer gelaten, dit belangrijke onderwerp aan te snijden. De werkloosheid onder de bouwtechnici echter eischt van ons elk middel tot verweer; zoodat wij dan ook, gezien de belangstelling in onze kringen, niet gaarneid hebben deze aangelegenheid voor het voetlicht te brengen. Dat bij de invoering van een maatregel als bovenbedoeld, het architectenbelang zwaarder weegt dan dat der opzichters en teekenaars, erkennen wij; hetgeen nog niet zeggen wil, dat wij alle initiatief in deze moeten laten varen. De vraag dringt zich op in hoeverre de „Bond van Nederlandsche Architecten" en de „Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst-Vakvereeniging van Architecten" bereid gevonden worden bij de Regeering de noodige stappen in de door ons aangegeven richting te doen. Het kwaad is nog jong en kan daarom nog bijtijds worden tegengegaan. Het aandringen bij de Regeering op een dergelijken maatregel vanwege de architecten, is o. i. een zuivere principeele kwestie, waarbij op geenerlei wijze in de rechten en vrijheden van het individu wordt getroden of het beroep van den architect in opspraak wordt gebracht. Ernstige bezwaren kunnen tegen het beoogde doel niet worden aangevoerd; slechts de wijze waarop één en ander ter kennisse van de Regeering moet worden gebracht, kan een punt van overweging zijn. Mochten de architecten-vereenigingen meenen, dat zij de aangewezenen zijn om deze artie ter hand te nemen en de vakvereeniging der opzichters en teekenaars daarbij hare medewerking verleent, dan willen wij bij voorbaat reeds te kennen geven, dat het ons aangenaam zal zijn indien van de architecten in deze een krachtige leiding zou uitgaan.

In elk geval stellen wij het zeer op prijs hun oordeel te vernemen en zien wij met belangstelling den loop der gebeurtenissen tegemoet.

ONTWERPEN NEDERLANDSCH PAVILJOEN TE SAN FRANCISCO.

In de week van 23 tot 29 Mei zullen in zaal II der Academie te Rotterdam worden tentoongesteld de ontwerpen voor een paviljoen voor de Internationale Tentoonstelling te San Francisco, alsmede de bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor een volksbadhuis, uitgeschreven door de afd. 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Toegang vrij.

VAN ALLERLEI AARD.

HET VOORMALIG BEURSGEBOUW TE VLISSINGEN.

(Bij de afbeeldingen).

Op de conferentien van „Hoornschut" hebben wij in 't bijzonder ons kunnen vergasten aan bouwkundige monsterniteiten te Vlissingen gebouwd. Het oude schoon is er spaarzaam te vinden.

Daarom is het zooverd te meer zaak het oude, dat nog de moeite waard is te worden behouden, te sparen, en te zorgen, dat het zonder nieuwsgierigheid wordt gebracht in zijn waren toestand.

Het voormalig Beursgebouw is een van de enkele oude gebouwen te Vlissingen. Heel veel vandalisme is het reeds aangedaan. Desondanks was er nog een glans van haar oude schoonheid bewaard gebleven. In 1921 liep het gebouw door slooping van dak en torentje gevaar ook dat laatste nog te verliezen. De Heer van Brucken Fock heeft toen een noodkreet geslaakt en verdere schending voorkomen.

Het is nog grootere voldoening voor genoemden heer, die secretaris van de Vereeniging „Nehalennia" is, dat door de benoeming van zijn Vereeniging, in samenwerking met de Vereeniging tot instandhouding van Walcheren's Natuur- en Stedenschoon en door den financieelen steun van de Vereeniging tot instandhouding van oude

Het voormalig Beursgebouw te Vlissingen, naar een schilderij van Cornelis Springer.

gebouwen te Middelburg, het gebouw voor verder verval zal worden behoed, en in zijn ouden toestand zal worden teruggebracht. Laten wij hopen, dat dit beter geschiedt dan met de herstelde St. Jacobstoren te Vlissingen.

FEESTAVOND VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARSVEREENIGINGEN.

Men meldt ons:

De commissie van uitvoering voor den op Zaterdag 29 Mei in de zalen van het Concertgebouw, door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen te geven feestavond, is er in geslaagd een programma samen te stellen, dat voldoet aan de ongewone eischen, die, naar zij zich wel bewust is, aan een daad van het Verbond gesteld zullen worden.

Zonder in details te kunnen treden en zonder aan de verschillende nummers de bekoring van het onverwachte te willen ontnemen, meent de commissie toch reeds te mogen mededeelen, dat (terwijl vrijwel door al hare leden actief zal worden deelgenomen) haar reeds verschillende toezeggingen van medewerking zijn gedaan. Onder meer zullen optreden: Louis Bouwmeester, Evert Cornelis, Tom Denijs, Ko Doucker, Hubert Laroche, D. Lobo, mevrouw Alida Loman, mej. J. van der Pas, Jean Louis Pisuisse, Willem Royaards, Cor Ruys, J. H. Speenhoff, Het Hollandsch Strijkkwartet (H. Leydendorff, Bram Mendes, C. Kint, Th. Canivez), een Koor à Capella (solo-zangers en -zangeressen, onder leiding van Sem Dresden: dames Janna Brandsma, J. Dresden, A. Kubbinga-Burg, Jo v. d. Linde, Hermine Scholten, heeren Jac. Ph. Caro, Jac. van Kempen, Louis van Tulder) en het Concertgebouw-Sextet, Evert Cornelis, Mic. Klasen, G. Blanchard, P. Swager, H. Tak en J. S. de Groot, terwijl nog vele toezeggingen worden tegemoet gezien. Zoozals reeds vermeld, is het tweeledige doel van den feestavond: steun te verleenen aan de kunstenaars van alle groepen, die door de tijdsomstandigheden in zorgelijken toestand zijn geraakt en vervolgens de kas van het verbond, die reeds onder deze omstandigheden lijdt, aan te vullen.

HERMANN KNACKFUSZ. †

De als schrijver van verscheidene werken op het gebied der kunsthistorie bekende schilder Hermann Knackfusz is te Cassel in den ouderdom van 66 jaar overleden. Hij was Professor aan de Kunstacademie aldaar.

NAGEKOMEN BERICHTEN.

PLAATWERK „DE ARCHITECT".

Ten behoeve der verzending van het Plaatwerk „de Architect" zal de Directie het ten zeerste op prijs stellen, indien haar kon worden medegedeeld de adressen van de navolgende Heeren:

C. P. J. Boon	vroeger	Bilderdijkkade 8.
W. Maandag	„	Brederodestraat 84.
Alb. Panneman	„	Singel 338.
Chr. L. Schaaf	„	Sarphatipark 5.
J. Vooren	„	„ „ 113.

allen te Amsterdam.

Mogelijke mededeelingen te zenden aan den Directeur van het Plaatwerk, den heer P. van der Kamp, Heerengracht 561 te Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Het examen en de opleiding Middelbaar Teekenen (Decoratief). — Het „Bindend Besluit" (werkstakingen) van den Aannemersbond. — Uitgave van een werk „Het Nederlandsche Landhuis". — De steiger van 't Paleis. — Liedje. — De architecten en de verbetering der volkhuisvesting in deren tijd. — Ontwerpen Nederlandsch Paviljoen te San Francisco. — Van allerlei aard. — Nagekomen Berichten.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbeoefende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 22 ZATERDAG 29 MEI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

HET NEDERLANDSCH PAVILJOEN OP DE TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

Daartoe door de Regeering gemachtigd, zal door ons de volledige serie ontwerpen, ingekomen op de besloten prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen in ons Genootschapsorgaan worden opgenomen, als eene blijvende herinnering aan dezen belangrijken wedstrijd; daarom ook belangrijk omdat i. c. voor de eerste maal het uitschrijven van een prijsvraag van bouwkunstig onderwerp tot stand kwam van regeeringswege, in samenwerking met de voornoemde bouwkundige vereenigingen.

Het is zeker niet te onpas hierbij in 't kort een stukje geschiedenis van deze prijsvraag te geven.

In verband met de plannen der Nederlandsche Regeering om Nederland en Koloniën te doen deelnemen aan de Internationale Tentoonstelling te San Francisco had in het voorjaar 1913 de Ned. Ind. Kunstkring, voorzitter de heer P. Mooijen te Batavia, zich gewend tot den G. G. van Ned. Indië met verzoek bij de Regeering in Nederland zijn invloed te willen aanwenden dat het paviljoen niet zou zijn een copie van een oud-Hollandsch gebouw, ter was nl. sprake van een copie van het raadhuis te Gouda) maar een modern karakter zou verkrijgen, met de aanbeveling om in overleg te treden met den Bond van Ned. Architecten, de Maatschappij van Bouwkunst en het Genootschap „Architectura et Amicitia". Op verzoek van den Kunstkring werd door deze vereenigingen instemming met dit adres betuigd.

Inmiddels was de Centrale Commissie voor de Tentoonstelling benoemd, welke commissie de voorzitters en secretarissen der drie genoemde vereenigingen in Juni 1913 uitnoodigde tot eene bespreking van de voorbereiding van den bouw van het paviljoen. Op deze bijeenkomst bleek dat de commissie het wenschelijk achtte verschillende architecten tot het maken van een schetsontwerp uit te noodigen, terwijl de commissie wenschte dat het paviljoen niet een copie in ouden stijl zou zijn, maar dat het een modern Hollandsch karakter zou dragen. Door den afgevaardigde der vereenigingen werd aangedrongen op het uitschrijven van een openbare prijsvraag, welk denkbeeld evenwel, gezien den korten tijd van voorbereiding, moest worden losgelaten.

Besloten werd verschillende architecten, door de commissie en de vereenigingen aan te wijzen, tot het maken van een schetsontwerp uit te noodigen. Door de commissie werden aangewezen de heeren Ed. Cuypers, W. Kromhout en Joh. Mutters, en door de drie bouwkundige vereenigingen de heeren J. Limburg, M. J. E. Lippits, Jan de Meijer, Alb. Otten, H. A. Reus, D. Roosenburg en H. J. M. Walenkamp. Met uitzondering van den heer Mutters, werd door alle uitgenoodigden een ontwerp ingezonden. Als juryleden werden door de vereenigingen benoemd de heeren J. H. de Groot, Jon. Ingenohl en A. Salm.

Het resultaat van dezen besloten wedstrijd was, dat het ontwerp van den heer W. Kromhout bekroond en voor uitvoering aangewezen werd. Dit ontwerp is op blz. 125 voorgesteld, terwijl in den tekst is opgenomen een afbeelding van het gebouw op de tentoonstelling, zooals dit, met eenige afwijkingen van het oorspronkelijk ontwerp, is uitgevoerd, en de vorige maand officieel geopend.

Omtrent de bizonderheden van de uitvoering van het gebouw, mag worden verwezen naar de onlangs in onze Genootschapsvergadering door den heer Kromhout gehouden causerie, waarvan het verslag voorkomt in No. 19 van het Orgaan.

TENTOONSTELLING DER AVOND-AMBACHTSCHOOL „CONCORDIA INTER NOS".

Met genoegen hebben wij gevolg gegeven aan de uitnoodiging tot een bezoek van den Directeur der school, den heer J. H. de Groot.

Den indruk welke men ontvangt bij het beschouwen van het geproduceerde (teekeningen en werkstukken) is een aangename.

Wijst de kwantiteit op groote activiteit, de kwaliteit van het werk wijst erop dat hier de leiding in goede handen is, dat zoowel Directeur als Leeraren moeten bezield zijn met het ernstige voornemen, van de hun toever-

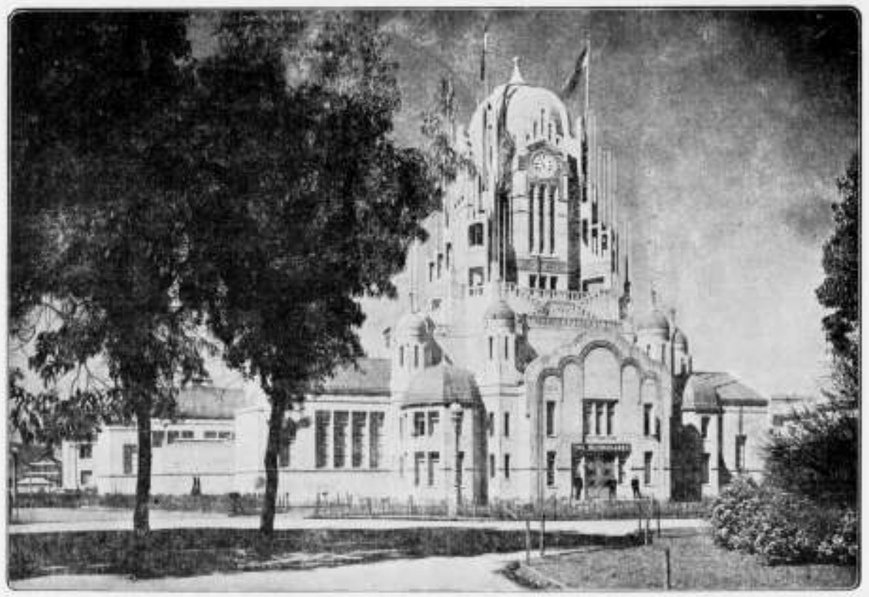

Uitgevoerd ontwerp van W. Kromhout Czn.

trouwde leerlingen te maken wat er in den beperkten tijd van te maken is.
Wij maakten met den Directeur, die ons welwillend op onzen kruistocht door de school tot gids was, den geheelen leergang mede, van de bekende platte lip, tot de meer ingewikkelde hoek-en kilkeperconstructies, van de eerste zwakke pogingen tot het hanteeren van het gereedschap, tot het meer vaardige teekenwerk, en hadden hierbij gelegenheid eenige op- en aanmerkingen te maken. Zoo vonden wij in die klassen o.a. in de klasse waar de heer Ooyman den scepter zwaait, waar de leeraar zich bescheidenlijk van profileering had onthouden, het werk het meest bevredigend en blijkbaar 't best passend in het kader van de school. Ook in de klasse waarin de trappen worden geteekend en vervaardigd was het prettig te zien dat het zeer wel mogelijk is het maken van alle mogelijke malle profieltjes en versierinkjes te vermijden, zonder dat het resultaat voor een aanstaanden vakman daardoor minder is.
In een klasse zagen we deuren van onmogelijke verhoudingen, in een andere klasse lambriseeringen die vreeslijk waren om aan te zien; in de kappenafdeeling zagen we een z.g. neuslijst bestaande uit ojief met kraal. Als de leeraar meent dat de jongens toch een neuslijst moeten kunnen schaven soit; maar laat het dan een zijn waarvan het beloop goed is en niet met een kraal dat er los bijgeleverd had kunnen worden.
Ten aanzien van de voren genoemde bezwaren gaven we in overweging goede voorbeelden van architecten te gebruiken.
In de metsel-klasse zagen we verschillende constructies welke eerst geteekend, daarna in het heusche materiaal opgebouwd werden. Ook hier zijn de resultaten verrassend en de prestaties der jonge vaklieden mogen gezien worden. Wel zien we ook hier dingen die ons hinderen b.v.; bij een segmentboog blijft de buitenbooglijn met het hoogste punt nog ± 1 c.M. beneden de daar overloopende horizontale voeg. We vroegen ons af: zou het waar zijn dat dat stukje steen van 1 c.M. dik en van 10 tot 20 c.M. lang 11 c.M. breed, is d. i. 11 c.M. diep in de muur zit. Gaarne zullen we de man ontmoeten die dit „kunstje" in blauwe Utrechtsche klinkers uitvoert. Van een tuinmuur is de inwendige hoek met één lange doorgaande voeg versierd hetwelk den indruk moet wekken dat de pilaster tegen de muur is aangeplakt. Als de steenen om en om liggen, waarom dan dit niet door het voegen laten uitkomen? Ook zou over de hier gebezigde vormen nog wel iets te zeggen zijn, we doen dit echter niet uit vrees voor de opvatting dat hier enkel te misprijzen viel. Het tegendeel is waar, deze school verdient o.i. haar plaats in de zon ten volle. Wij wenschen dan ook den eminenten Directeur, wien wij nog hartelijk voor zijn geleide danken, met zijn staf, nog vele jaren aan deze vreugdevolle en vruchtdragende arbeid te mogen besteden.

H. F. Sijmons Jr.

SCHOOLVERSIERING.

De Vereeniging voor Schoolversiering heeft zijn eerste boekje „Berichten en Mededeelingen", als propaganda-nummer de wereld ingezonden.
De heer K. ten Bruggencate schrijft in zijn inleidend woord: „Wat wij willen" o. m.:

„Op de Algemeene Vergadering der Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs 24—25 Augustus 1908 te Schiedam ge-

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERL. PAVILJOEN OP DE INTERN. TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

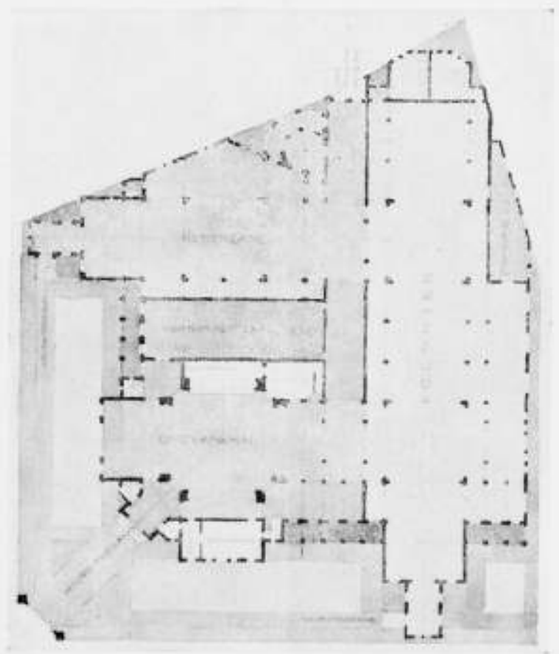

Het bekroond ontwerp, motto „S. F." van W. Kromhout Czn. Perspectief en plan begane grond. Schaal 1 : 600.

Motto „Voor Holland Hollandsch".

D. Roosenburg, B. I.

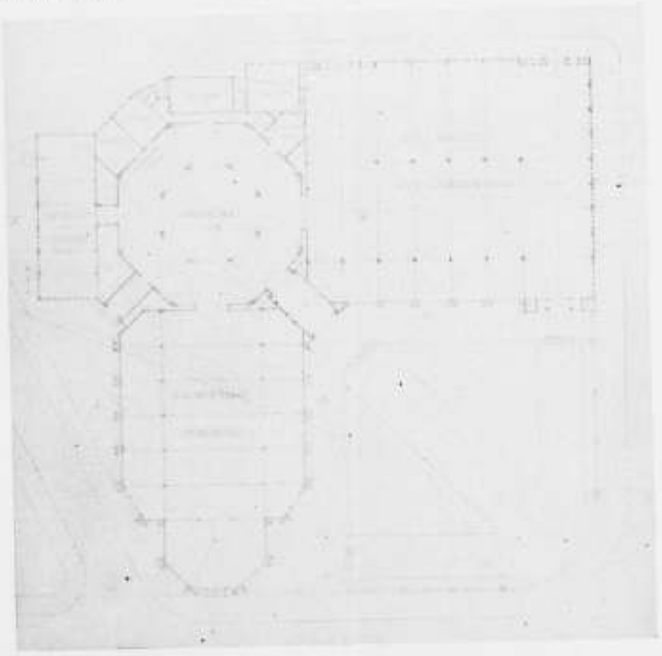

Schaal 1 : 600.

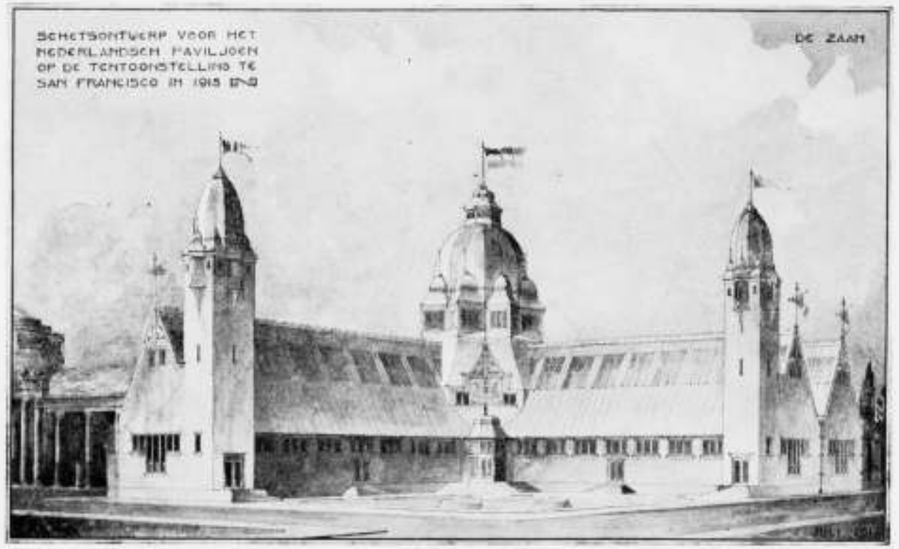

Motto „De Zaan". Alb. Otten.

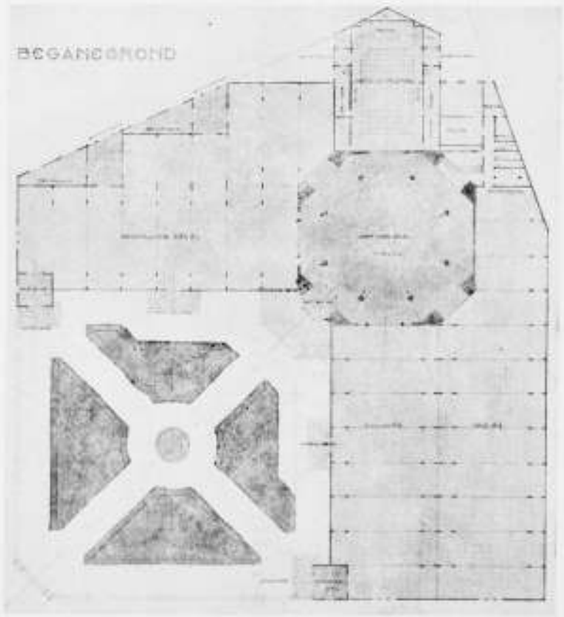

Schaal 1 : 600.

houden, kwam een voorstel in om het Hoofdbestuur op te dragen, een commissie te benoemen tot het doen van voorstellen „om op onze H. B. S. te komen tot een wandversiering die aanleiding kan geven tot ontwikkeling van het schoonheidsgevoel bij de leerlingen, door hen door goede reproducties in aanraking te brengen met het beste wat, vooral ook onze eigen kunst heeft voortgebracht."
De indieners van het voorstel werden geleid door de volgende overwegingen:
De H. B. S. heeft, zij het dan ook dat de omstandigheden haar die richting hebben uitgedrongen, haar taak; mee voor te bereiden voor het leven, te eenzijdig-verstandelijk opgevat en daardoor te weinig gedaan voor de ontwikkeling van hart en gemoed. Hoe hierin verbetering te brengen? Niet door een nieuw „vak van onderwijs", maar door eene goede wandversiering, die, en op zich zelf, en in verband met het litteratuur-, teeken- en cultuurhistorisch-onderwijs, den zin voor het mooie bij de leerlingen kan ontwikkelen. Daarbij dient er in de eerste plaats naar gestreefd te worden liefde te wekken voor de vaderlandsche kunst, omdat zij het eigenlandsche mooi zoo heerlijk openbaart, en een voorwerp mag zijn van rechtmatigen nationalen trots. Zoo ontstond de Commissie voor Schoolwandversiering uit de Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs, die van een voorbereidende, al spoedig een uitvoerende commissie werd, wier werk zoo'n omvang kreeg, dat ze tot een op zichzelf staande „Vereeniging voor Schoolversiering" moest gereorganiseerd worden.

Wij laten verder nog het woord aan het Bestuur der Vereeniging voor Schoolversiering, waar zij hun streven en werken als volgt toelichten:

Waarom we ons voorloopig hebben bepaald tot een wandversiering met behulp van platen en afgietsels.

We wilden practische resultaten verkrijgen en vonden het daarom gewenscht, niet te gaan theoretiseeren hoe de school eigenlijk „versierd" behoorde te zijn, maar te gaan doen wat we konden, de omstandigheden in aanmerking genomen. En dan stonden er tegenover allerlei ongunstige factoren: vrees voor afleiding, dorheid en onachtzaamheid, die praten van denk je dat ze (de leerlingen) d'r wat om geven, hokken van lokalen, „nuttigheids"-principes, deze gunstige: dat er vakken waren waarbij onze mooie platen een hulpmiddel konden zijn, en dat het begrip wandversiering (zij het dan ook dat deze bestond uit platen, ten dienste van het onderwijs in. . . .) aan de school niet ten eenenmale vreemd was. We meenden nu niet beter te kunnen beginnen dan door te trachten het bestaande te wijzigen, door te beproeven, met binnen het bereik van de scholen liggende middelen, van de „nuttige" een „aesthetische" wandversiering te maken.

Wat we gedaan hebben:

In de eerste plaats hebben wij ons uitvoerig op de hoogte gesteld van goede uitgaven en omlijstingen, waardoor we aan de scholen vollenige en betrouwbare inlichtingen kunnen geven. Dan is door ons een uitgezochte verzameling platen bijeengebracht, die als rondgaande collectie aan de scholen in bruikleen wordt afgestaan. Verder hebben een aantal scholen door onze bemiddeling een collectie gipsafgietsels voor wandversiering ten geschenke gekregen, of van onze tusschenkomst gebruik gemaakt bij het aanschaffen van platen en lijsten. Eindelijk hebben we propaganda gemaakt door het houden van lezingen, tentoonstellingen en het verspreiden van geschriften.

Wat we bereikt hebben:

Laten we alleen wijzen op het unaniem gunstige antwoord, dat we van de directeuren der aan de rondgaande collectie deelnemende scholen ontvingen op de vraag, of door de „nieuwe" wandversiering de belangstelling hunner leerlingen in mooie dingen bevorderd wordt, en op het feit dat tot dusver ruim 50 middelbare of daarmee gelijk te stellen scholen onze bemiddeling inriepen.

Wat we voorerst hopen te doen:

Zelf te ondernemen of te steunen uitgaven, insonderheid van decoratieve wandplaten door Hollandsche kunstenaars zelf op steen geteekend. De rondgaande collectie en de verzameling gipsafgietsels aan te vullen, vooral door er een toelichting bij uit te geven met korte aanduidingen van wat er in het (gereproduceerde) kunstwerk is uitgedrukt, waar mogelijk, onder verwijzing naar verwante uitingen in andere kunsten.

Wat we hopen te bereiken:

Dat eerlang alle gymnasia, burgerscholen en kweekscholen — en bij daarop misschien volgende uitbreiding van ons arbeidsveld, andere scholen — zich bij onze vereenigingen zullen aansluiten, en dat de overheid ervarende hoe schoolversiering haar goeden invloed heeft op de ontwikkeling van het opgroeiend geslacht, zal overtuigd worden dat uitgaven daarvoor niet alleen gerechtvaardigd geacht mogen, maar zelfs noodzakelijk geacht moeten worden.

Daarom wenden we ons tot allen die het wel meenen met opgroeiend Jong Holland; in de eerste plaats tot hen die dien groei tot bloei moeten helpen ontwikkelen.
Dat zij zich mogen herinneren dat Holland, ja, ook het land is van Willem III en Jan de Wit, van de Ruyter en Coen, van Christiaan Huygens en Spinoza, maar vóór al: het land van Rembrandt!
Dat zij met alle hun in dezen ten dienste staande middelen ons streven bevorderen mogen!

Waar het Bestuur met een oproep aan „Jong-Holland" besluit, was het beter, indien het Bestuur niet alleen wees op „Oud-Holland". „Jong-Holland" wenscht niet meer te teeren op oude roem en grootheid. In onzen tijd leven mannen, die al dringt hun waarde nog niet in volle mate tot het bewustzijn van het groote publiek door — hetzelfde was het geval met Rembrandt in zijn tijd — toch waard zijn juist onder de oogen van „Jong-Holland" te worden gebracht.

EEN NIEUW TIJDSCHRIFT.

„De Meubelindustrie". Dit is de titel van een nieuw weekblad voor de Nederl. Meubelindustrie, Meubelmakers, Magazijn- en Winkelhouders in Meubelen en aanverwante artikelen. Tevens orgaan voor de Rietmeubelindustrie. Hoofdredacteur J. A. J. van Stijverden Ingenieur. — Uitgave Bronsema's Drukkerij, Enschede.
Op meubelindustriegebied bestaan er in ons land geen goede bladen. Het eerste nummer van dit blad ziet er goed uit.
En als dat blad in het artikel „Nederlandsche Nijverheidskunst" zijn overtuiging uitspreekt, dan is het op den goeden weg. In dat artikel wordt gewezen op de gevonde strooming, die mannen als Berlage, de Bazel, Kromhout e. a. in onze Kunstnijverheid brachten. Het artikel eindigt met een oproep aan de meubelfabrikanten om te houden met copieeren, en zich met onze sierkunstenaars aaneen te sluiten, opdat de nijverheidskunst: „De taal zal spreken van het weer oplevende Holland van heden!"
Wij hadden van de Redactie verwacht, dat zij als platen enkele van die goede voorbeelden van Hollandsche kunstnijverheid zou hebben gegeven, inplaats van de Duitsche interieurs, die wij reeds kenden uit Alexander Koch's „Handbücher der Innenarchitectur."

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen, toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 3de of 3de maal doet, vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld (3) heeft behaald.
De bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1916, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1916 gedurende minstens twee jaar bij bouwwerken opzicht heeft gehouden", vervalt, aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze bepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden: in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1916 luidt: „De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest".
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op een bouwwerk en anderhalf jaar op

een of meer teekenboreaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."
Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan drie keer aan hetzelfde Examen mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan".
In 1916 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan het zelfde Examen hebben deelgenomen.
Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht: De Programma's van Eischen voor bovengenoemde examens zijn kostelooss op aanvraag verkrijgbaar bij het Bureau der Maatschappij, Marniostraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. GRATAMA.

HET RUITERSTANDBEELD VOOR DEN KONING-STADHOUDER WILLEM III.

Toen wij onlangs eenige beschouwingen ten beste gaven over de tentoonstelling der drie ontwerpen voor het ruiterstandbeeld, waarmede men den Koning-Stadhouder Willem III wil eeren, eindigden wij met de woorden: „C'est à recommencer".
Het doet ons genoegen, dat de beoordeelaars diezelfde meening waren toegedaan, en dat zij twee der mededingers opnieuw aan het werk hebben gezet.
Mocht nu de geest van Donatello over Toon Dupuis vaardig worden, en Charles van Wijck een Verrocchio blijken, dan zal dit ons vreugde geven en is Nederland van een meesterstuk zeker.

W.

WEE, WEE!

Voor het „béton armé"
Moet nu de baksteen wijken,
En gaat op plaksteen lijken,
Als in „Berlin W W."

CAXDIDUS.

DE WAALOVERBRUGGING.

Naar de dagbladen de vorige week mededeelden, heeft de heer F. A. Bonté de volgende motie bij den gemeenteraad van Nijmegen ingediend:

„De Raad der gemeente Nijmegen overwegende: dat hij in zijn zitting van 1 April 1911 en nader in die van 20 Juli 1912 besloot tot den bouw eener vaste brug over de rivier de Waal; dat hij het nemen van dat besluit heeft voorafgestaan de „financieele mogelijkheid"; dat sedert dien omstandigheden van verschillenden aard hebben geleid tot verhooging van gemeentelasten en verdere verhooging in uitzicht stellen; dat bovendien door den oorlog een toestand is ontstaan, die jarenlang de financiën van Staat, Provincie en gemeente zal drukken, waardoor verdere belastingverhooging niet kan uitblijven; dat de uitvoering van bovengenoemd besluit van de gemeente belangrijke offers zal eischen en tot nog verdere belastingverhooging zal voeren; dat het stadium, waarin deze uitvoering verkeert, alleszins toelaat op dat besluit alsnog terug te komen; spreekt als zijn oordeel uit, dat verdere uitvoering hiervan niet raadzaam kan worden geacht en het behoort te worden ingetrokken; en gaat over tot de orde van den dag."

Mocht de Raad van Nijmegen deze schoone gelegenheid aangrijpen en terugkomen op een (op 1 April) genomen besluit waardoor een der schilderachtigste plekken van ons land ernstig wordt bedreigd, dan zou er toch ook eens iets goeds uit de „tijdsomstandigheden" zijn voortgekomen.

VAN ALLERLEI AARD.

DOORWERTH.

Volgens de „N. R. Crt." zijn er in het kasteel Doorwerth ontdekkingen van twee inrichtingen in het kasteel gedaan, die op den ouderen tijd van bestaan wijzen en wel in de eerste plaats van twee waterputten, een in de keuken en een — hetgeen in nog hoogere mate de aandacht trekt — in een der zalen van het gebouw. Deze laatste is niet minder dan 8 M. diep, terwijl er 3 M. water in staat. De tweede betreft een gemetselde wenteltrap, die zich in de dikte der binnenmuren bevindt en de kelderverdieping met de bovenste verdieping verbindt. Deze trap was geheel met zand en puin gevuld, terwijl de toegangen waren dichtgemetseld.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid op het Paviljoen te Haarlem ontving deze dagen in bruikleen een insiders ameublement voor een aanzienlijk huis, dat in een der zalen van het Museum voorloopig werd opgesteld.
Overigens werd de Japansche afdeeling door verschillende nieuwe aankoopen uitgebreid.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE KANTWERKSCHOOL.

Den 15en Mei heeft in het Schoolgebouw Nieuwe Schoolstraat te 's Gravenhage het Comité der vereeniging van de Koninklijke Nederlandsche Kantwerkschool, onder presidium van Jonkr. Ernst van Loon, zijne voorjaarsvergadering gehouden.
Door den Secretaris-Penningmeester, den heer E. A. von Saher uit Haarlem, werd rekening en verantwoording afgelegd, alsmede verslag uitgebracht over het jaar 1914—1915 betreffende den werkkring der School, hare reorganisatie en hare verplaatsing.
Ofschoon de School thans in eene minder weelderige omgeving dan voorheen is ondergebracht, wordt het onderwijs evenwel in hooge mate verzorgd. Vier verschillende Cursussen werden voor het kantwerken ingericht, terwijl eene bijzondere werkplaats voor reparatie en opwerken daaraan is toegevoegd.
Het Einddiploma der School kan worden toegekend aan de leerlingen die met gunstige afloop de Cursus *a*, of *b*, hebben gevolgd.
Het Bestuur is ijverig werkzaam om in kleinere plaatsen en op het platteland werkplaatsen te vestigen, waar het kantwerken zal worden beoefend, en hoopt weldra eene algemeene organisatie in het leven te roepen, teneinde over het geheele land onderafdeelingen tot stand te brengen.

DE „BUND DEUTSCHER ARCHITECTEN" EN DE „VEREINIGUNG BERLINER ARCHITECTEN" zijn samengesmolten. Deze fusie was reeds lang in voorbereiding. De „Vereinigung Berliner Architecten" neemt de regelen van den Bond aan. Zij treedt als gesloten vereeniging in den „Bund" in, en vormt een nieuwe plaatsgroep: „die Vereinigung Berliner Architecten", Ortsgruppe Berlin des Bundes Deutscher Architecten".

INHOUD: Het Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francisco. — Tentoonstelling der Avond-Ambachtschool „Concordia Inter Nos". — Schoolversiering. — Een nieuw Tijdschrift. — Examens enz., ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. — Het ruiterstandbeeld voor den Koning-Stadhouder Willem III. — Wee, wee. — De Waaloverbrugging. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.—. Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

JAN SPRINGER
Geboren te Groningen
27 Januari 1850
Overl. te 's-Gravenhage
28 Mei 1915

Eerelid van het Genootschap Architectura et Amicitia
Voorzitter van
1876 tot 1892

IN MEMORIAM

Portret naar eene teekening van Th. Molkenboer.

J. L. SPRINGER. †

Den 28en Mei overleed te 's Hage Johannes Ludovicus Springer, Architect, Directeur der Haagsche Academie, vroeger Voorzitter en, na zijn aftreden als zoodanig, Eerelid van ons Genootschap.

Het bericht van Jan Springer's overlijden kwam wel zeer onverwacht; het moet allen, die den tijd hebben meegemaakt, waarin A. et A. en Springer om zoo te zeggen onafscheidelijk waren, smartelijk hebben getroffen.

Want het is de jeugdgeschiedenis van ons Genootschap die wij, met de gedachte aan dit verscheiden, nog eens doorleven, en wat was het een prachtige jeugd!

Na het, wij kunnen wel zeggen voorhistorische tijdperk van A. et A., dat ons onlangs door Weissman zoo boeiend werd geschetst, kwam er, met den aanvang van het derde kwartaal der 19de eeuw, wat meer leven in de Vereeniging, welke tot dusverre een zeer bescheiden rol had gespeeld.

Deze kentering valt samen met de toetreding van Jan Springer, die als jongeling van groote gaven en met opbruischend temperament, zich geplaatst zag in de eenigszins duffe atmosfeer, waarvan het kunstleven toentertijd doortrokken was. Hij werd spoedig het middelpunt, waaromheen het jongere element zich schaarde. Er werd een periode van hervormingen ingeleid, die met de reorganisatie van 1882 haar beslag kreeg; de Vereeniging werd Genootschap, de uitgave van een eigen orgaan en van een periodiek plaatwerk ter hand genomen en uit het gemoedelijk onderonsje van weleer, was een krachtig naar buiten werkend lichaam gegroeid, dat overal waar het pas gaf zich hooren liet met de leus: „plaats voor de jongeren".

Van 1876—92 is Springer schier onafgebroken Voorzitter geweest. De geschiedenis van die jaren is niet in een paar woorden te verhalen; wel kan hier worden gereleveerd, dat de figuur van Springer deze periode sterk beheerscht heeft. Vooral bij tentoonstellingen, feesten en andere representatieve gelegenheden was hij in zijn kracht. Dan stelde hij zijn groot decoratief talent en zijn enormen werkkracht geheel in dienst van het Genootschap, ten einde het zoo luisterrijk mogelijk voor den dag te doen komen; dan wist hij, door zijn persoonlijke charme, allen om zich te vereenigen en tot buitengewone inspanning aan te sporen; want een niet gering deel van het resultaat, dat het Genootschap bij verschillende gelegenheden wist te bereiken, moet op rekening worden geschreven van den grooten persoonlijken invloed die Springer op zijn omgeving wist uit te oefenen. De jongeren zagen hoog tegen hem op, zoowel om zijn artistieke qualiteiten als om de joviale manier waarop hij, bij den dienst van „Amicitia", steeds den toon aangaf, en zoo kwam het, dat bij de beroeringen waarvan A. et A. dikwijls de schouwplaats was, de positie van Jan Springer, als het erkende hoofd, zoolang gehandhaafd bleef.

Na 1890 begonnen zich de toestanden langzamerhand te wijzigen. De toen opkomende generatie trachtte nieuwe kunstbegrippen te propageeren en toonde zich ook afkeerig van het eenigszins bohème-achtige, dat de gezellige omgang onder de leden van A. et A. tot dusverre had gekenmerkt. Springer achtte den tijd gekomen om zich terug te trekken, hij werd geruimen tijd later benoemd tot Directeur der Haagsche Academie. Sedert is hij, in zaken het Genootschap betreffende, niet meer op den voorgrond getreden, doch hij bleef tot zijn dood Eerelid van A. et A. Nog dient gememoreerd, dat bij gelegenheid van zijn 12½-jarig Voorzitterschap aan Springer door Bestuur en leden van het Genootschap een vriendschappelijke hulde werd bereid.

Ofschoon Springer's naam ook bij het publiek een goeden klank had en vooral waar het opgaven van artistieken aard gold, zijn hulp dikwijls werd ingeroepen, heeft hij nimmer tot de welbeklante architecten behoord.

Eensdeels was het zijn ongedurig karakter en totaal gebrek aan talent tot zaken doen, dat hem voor relaties met het opdrachtgevend publiek in den weg stond, doch ook het feit dat hem de rol van chef d'atelier minder paste. Hij deed de dingen liefst zelf, doch werkte slechts dan wanneer hij er lust in had, en — het moet gezegd — de perioden van ongedisponeerdheid kwamen dikwijls vaker voor, dan met een behoorlijke afdoening van zaken was overeen te brengen.

Van zijn te Amsterdam uitgevoerde bouwwerken mogen hier o. a. genoemd worden: de Kweekschool voor de Zeevaart [1], het huis van den Heer van Nierop nabij de Hooge Sluis en de Stadsschouwburg. [2]

De uitvoering van dit laatste werk viel in een tijd, dat nieuwe denkbeelden de bouwkundige wereld in beroering brachten. Voor de uitingen van dit gistingsproces was de tribune van „Architectura" als van ouds de aangewezen plaats, en het werd toen voor ieder duidelijk, dat de wegen van het Genootschap en van Springer niet meer parallel liepen.

Het is hier echter niet de plaats om nader in te gaan op de beteekenis van Springer als bouwmeester, alleen zij nog herinnerd aan zijn bizondere begaafdheid op het gebied van feestdecoratie. Men denkt dan aan het glorieuse Genootschapsfeest in 1884 in de zalen van Stroucken gegeven, aan de monumentale Damversiering tijdens de feesten bij gelegenheid der 70ste verjaardag van koning Willem III, aan de Fancy fair van 1887 in het Paleis voor Volksvlijt, enz.

Dit korte relaas moge voor heden volstaan om ook diegenen onder ons die Springer niet hebben bijgewoond, een vaag beeld te geven van den man die een zoo groot aandeel heeft gehad aan de grondvesting van het Genootschap. De bloei waarin zich „Architectura" tot heden heeft mogen verheugen, is mogelijk geworden door de goede beginselen, die in 1882 door Springer en zijn staf van medewerkers in de nieuwe Wet zijn neergelegd. De belangelooze samenwerking voor het doel dat „Architectura" voorstaat, blijve steeds het consigne van allen, die roeping gevoelen zich onder haar vanen te scharen! En de ouderen zullen met mij in weemoed terugdenken aan dien gulden tijd van strijd en van hoop, aan den tijd van Jan Springer; zij zullen met mij een laatst vaarwel brengen aan den Voorzitter, die voor het Genootschap, dat zijn trots was, zooveel heeft gegeven. H. G. Jansen.

* * *

Op het mooie, vredige kerkhof „Oud Eik en Duinen", had j.l. Dinsdag te 's Gravenhage de begrafenis van Jan Springer plaats. Zeer groot was het getal van vrienden, van belangstellenden, van vertegenwoordigers van vereenigingen (van „A. et A." de bestuursleden de Jongh en Moen), van leeraren en leerlingen der Haagsche Academie, die zich rond het met een weelde van bloemen omkranste graf verzameld hadden, om een laatsten groet van hartelijke vriendschap, van oprechte waardeering en hoogachting te brengen aan den man, die zulk een bizondere figuur in het bouwkundig leven geweest is.

Van de oude Architectura-vrienden zagen we de heeren Prof. H. Evers, J. A. van Voorthuysen, Prof. K. Sluy-

[1] In samenwerking met zijn vader W. Springer.
[2] In samenwerking met J. B. Springer en A. L. van Gendt.

ARCHITECTURALE FANTASIE.

JAN SPRINGER.

terman, Jonas Ingenohl, E. Stark; voorts de heeren Prof. J. Klinkhamer, R. A. van Sandick, Huib Luns, C. H. Peters, rijksbouwmeester, de wethouder Jurriaan Kok met meerdere leden van den gemeenteraad, H. van der Kloot Meijburg, Karel Meijer, Haverman, Joh. Looyen, Jac. van Straaten, A. J. Th. Kok, e. a.
Nadat de kist in de groeve was neergelaten, nam Dr. D. Bos het woord om vol waardeering de groote bekwaamheden van den aan de Academie ontvallen directeur te herdenken. In gelijken geest werd gesproken door den heer de Smeth van Alphen namens de commissie van toezicht aan het Museum van Kunstnijverheid, waarvan Jan Springer directeur was, door den onderdirecteur der Academie namens de leeraren, door een tweetal leerlingen namens hunne medeleerlingen. De heer Willy Martens huldigde den overledene namens „Pulchri Studio", waarna de voorzitter van ons Genootschap woorden van dank sprak voor hetgeen Springer door zijn voorzitterschap voor „A. et A." heeft gedaan, waardoor zijne nagedachtenis in dankbare herinnering in het Genootschap zal blijven voortleven. Hierna sprak prof. Henri Evers als vriend gevoelvolle woorden, in herinnering brengende vooral den mooien tijd waarin hij en zoovele anderen het voorrecht hadden met Jan Springer in „A. et A." samen te werken.
Een zwager van den overledene dankte namens de Weduwe voor de bewezen eer, waarna deze treffende plechtigheid geëindigd was.

* * *

Bij de plaat.

Bijgaande plaat, als eene herinnering aan het werk van Jan Springer, geeft een architecturale fantaisie, een van Springer's laatste uitingen op dit gebied, waarin hij, de architect, de decorateur, de fantast, zich nog eens ten volle heeft gegeven.
Het origineel, ons welwillend ter reproductie afgestaan door den heer C. L. van Kesteren, was geëxposeerd ter Genootschapstentoonstelling van 1905, bij gelegenheid van het gouden feest gehouden. Later werd het stuk door „Arti" aangekocht en voor de jaarlijksche verloting van kunstwerken bestemd.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Van Burgemeester en Wethouders van Amsterdam is op het door het Bestuur ingediend adres (zie „Architectura", No. 21) het volgende antwoord ingekomen:

„Naar aanleiding van Uwe tot ons gerichte missive d.d. „18 dezer, hebben wij de eer U mede te deelen, dat het „in onze bedoeling ligt het, zoo mogelijk, daarheen te „leiden, dat bij de uitvoering der door U bedoelde bouw„plannen ook van de diensten van particuliere archi„tecten wordt gebruik gemaakt."

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam:
(get.) Tellegen.
De Secretaris,
(get.) J. A. Baeza.

b. In dank ontvangen van het Gemeentebestuur: *Woningbouw van Gemeentewege*, Amsterdam 1914, deel II.

c. Van het Bestuur der Afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht" is de mededeeling ingekomen, dat met ingang van 1 Mei de heer G. J. Rutgers ontslag heeft gevraagd en verkregen als Administrateur der Afdeeling, en dat in de vacature voorloopig is voorzien door de benoeming van den heer Joh. Vogelzang. Het adres der administratie is voorloopig aan het bureau van den Voorzitter der Afdeeling, den heer J. Ingenohl, Heiligenweg 19.

* * *

De ondergeteekende doet een ernstig beroep op de medewerking van alle leden inzake betaling hunner respectievelijke, achterstallige contributiën (2de halfjaar 1914 en 1ste halfjaar 1915).
Wanneer men niet is doordrongen van zijne verplichting om te betalen, zoodra de diploma wordt aangeboden, veroorzaakt men daardoor niet alleen vele moeilijkheden aan den Penningmeester, maar meer nog jaagt men het Genootschap op onnoodige, en buitengewoon hooge inningskosten, en belet het tevens hare verplichtingen tegenover derden op tijd na te komen. Derhalve wordt men met den meesten aandrang verzocht zijn achterstallige contributie vóór den 15en Juni a.s. aan te zuiveren.

De Penningmeester: Adr. Moen.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons ter kennis te willen brengen, dat de nieuwe, door den Bond samengestelde A. A. V. in den handel is gebracht.
Zij is verkrijgbaar bij de firma Duwaer & van Ginkel, Prinsengracht 735 te Amsterdam, tot de prijs van *f* 0.50; franco per post *f* 0.55.

INGEZONDEN.

Te koop
twee groote koperen Kerkkronen,

elk voor 30 lichten, hangende in de Doopsgezinde Kerk te Deventer. Dagelijks te bezichtigen in het kerkgebouw. Aanbiedingen worden schriftelijk ingewacht bij den Kerkeraad.

Aan het Bestuur van het Gen. „A. et A."

In het weekblad „Vraag en Aanbod" van 27 Mei ll. trof ik bovenstaande annonce aan. Ongetwijfeld is U het karakteristiek kerkgebouw der doopsgezinde Gemeente te Deventer, met zijn aardige renaissance vormen, staande in een hoekje van den Brink, bekend. Van binnen zag ik het tot mijn spijt nimmer, maar 'k ben haast overtuigd, dat de verkoop van de geannonceerde kronen aan het inwendige groote schade zal toebrengen. Te vaak ervaart men thans, dat in den loop der vorige eeuw dikwijls zulke kostelijke overblijfselen voor een appel en een ei verkwanseld zijn geworden, dan dat men, zonder althans van een woord van protest, ook de verkooping zonder meer zou laten voorbij gaan.
Speculeert men allicht op de hooge koperprijs? Is er allicht kans, dat de een of andere tijdgenoot een stuk van dat koper, dat jaren, allicht eeuwen, de meest vredelievende onder deze kerkgenootschappen diende en stichtte, in den vorm van een granaatscherf in het lichaam krijgt?
Mijneheeren, zonder lijdende te zijn aan historische sentimentaliteiten, durf ik mij overtuigd houden, dat ook naar Uwe meening een woord van protest hier niet alleen op zijn plaats maar zelfs geboden is.
Mag ik Uw Bestuur dan verzoeken, dat vooral te laten weerklinken! De zaak is urgent!
Met alle achting. C. Visser.

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERL. PAVILJOEN OP DE INTERN. TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

Perspectivisch buitenaanzicht. Motto „De halve Maen" van Ed. Cuypers.

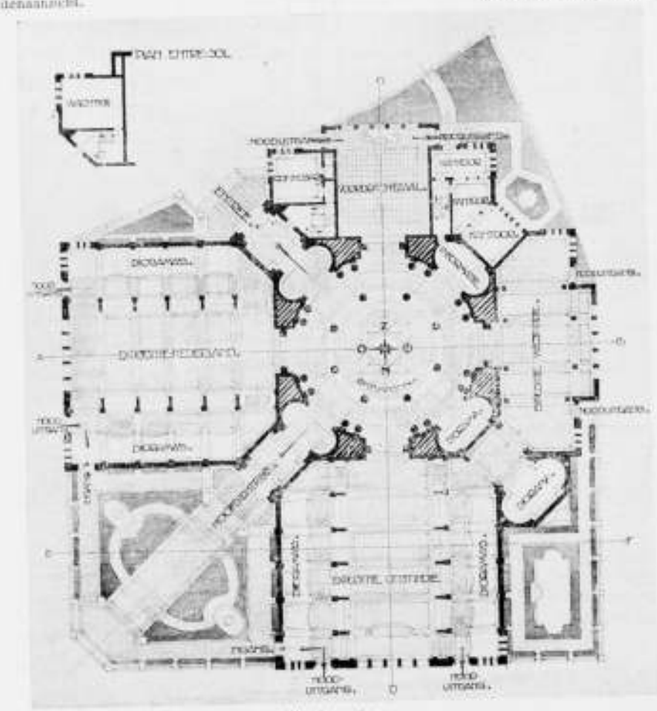

Schaal 1 : 600.

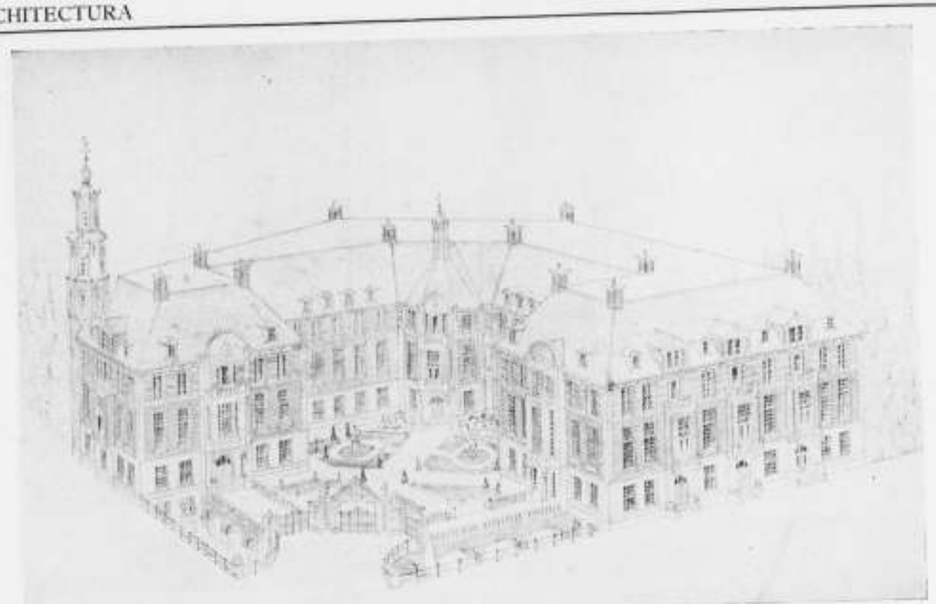

(De inzender heeft zich niet bekend gemaakt).

Motto „8 Juli 1915".

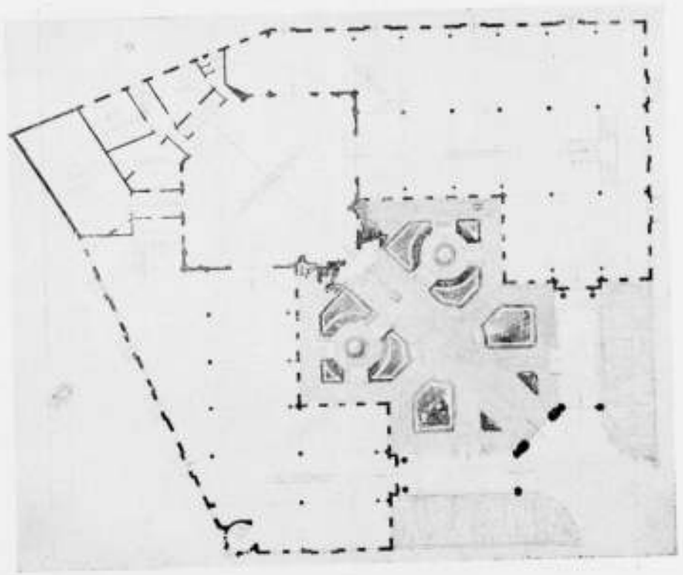

Schaal 1 : 600.

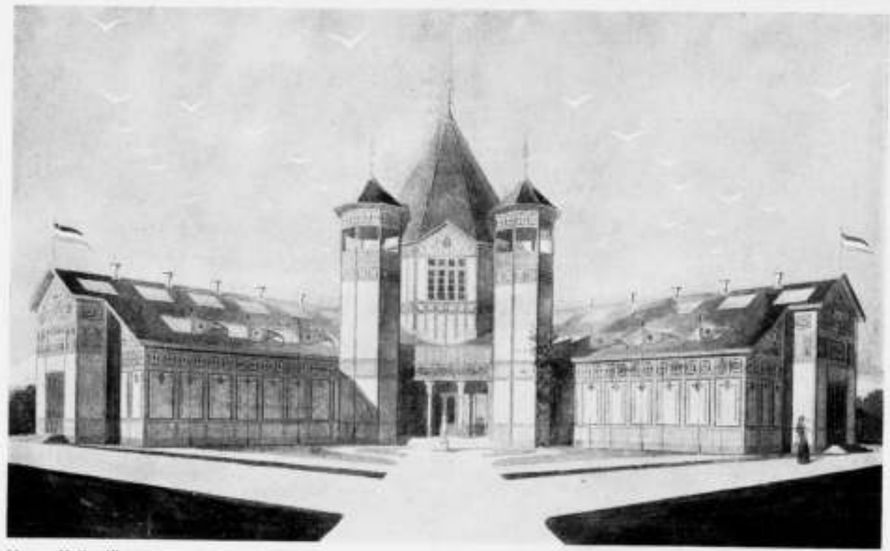

Motto „Holland". (De inzender heeft zich niet bekend gemaakt).

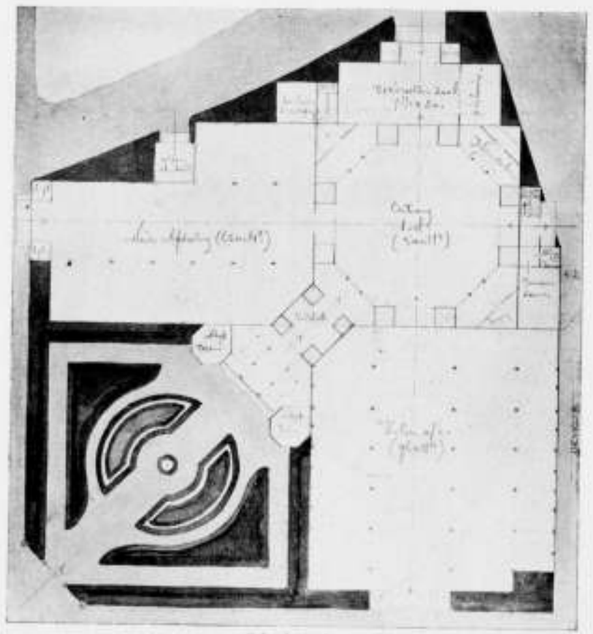

Schaal 1 : 600.

De schrijver van vorenstaand stuk verzoekt ons ook zijn artikel uit „De Bouwwereld" van 19 Mei j.l. in ons blad op te nemen; aan welk verzoek wij gaarne voldoen.

„MERCKT UW WERCK".

Wanneer men zich bezig houdt met het opsporen van bouwmeesters, bouwdata enz. van onze oude gebouwen voelt men menigmaal de gedachte in zich opkomen: „Och had de bouwmeester zijn naam en het stichtingsjaar gebeiteld in zijne schepping"! Hoeveel tijds, hoeveel moeite zou het na hem komende geslacht daardoor bespaard geworden zijn. Lange artikelen worden geschreven, eindelooze discussiën worden gevoerd over de vraag of het werk is van den meester zelve of van een leerling, of het voorbeeld was of navolging. Tijd en vernuft konden beter besteed worden wanneer de bouwmeesters alleen maar de kleine moeite had genomen om een klein naamsteentje met jaartal te plaatsen in zijn werk. Laat dit het thans bouwend geslacht tot leering strekken: architecten „merckt uw werck"! Vindt het niet pretentieus, wanneer op een bescheiden plaats uw naam prijkt op het door u ontworpen gebouw. Ge bewijst er uw nageslacht toch zulk een grooten dienst mede. En ook uw tijdgenooten.

Wanneer straks de historie voor de beeldende kunst met een nieuw hoofdstuk, dat der geschiedenis van ons tijdvak zal zijn verrijkt, zal de taak van den historieschrijver zoo ondenkbaar veel verlicht worden, zal zijn geest zooveel gemakkelijker een juist beeld van het voorbijgegane vormen, wanneer hij voor de architecten van den tegenwoordigen tijd, aan de hand van jaartallen, de ontwikkelingsgang van hun kunnen zal kunnen vaststellen.

Moet het over tweehonderd jaar weer gaan als het thans gaat? Moet dan wéér uit oude, blootgekomen verbindingen, uit ontdekte profileeringen, uit den vorm van een scharnier of een slot het stichtingsjaar worde bepaald? Moet men dan wéér haspelen over de vraag wat van den jongen en wat van den ouden Cuypers was. Wat van Staal en wat van Berlage, wat van Kromhout, wat van de Bazel, enz. Bespaar uw nazaat tijd en verdriet: „merckt uw werck".

C. VISSER.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1915.

I. BUITENGEWONE PRIJSVRAAG.

Het Gemeentebestuur van Rotterdam stelde ter beschikking van het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" een bedrag van ± ƒ 400.—, zijnde het revenu van de te Rotterdam gehouden tentoonstelling der ontwerpen van den Stadhuisprijsvraag, met opdracht deze som te bestemmen voor eenig bouwkunstig doeleinde.

De Vereeniging besloot het bedrag te bestemmen als eerste prijs in een uit te schrijven *buitengewone* studie prijsvraag en koos daartoe het:

ONTWERP VAN EEN BADHOTEL.

Het badhotel wordt gedacht als onderdeel van een badplaatsaanleg aan den Hoek van Holland (gemeente Rotterdam) op een terrein waarvan het middelpunt ongeveer ligt ter plaatse waar op bijgaande situatie de letter A is geplaatst.

Langs de strandzijde van het gebouw loopt een strandweg, beginnende bij het punt B, waar verondersteld wordt een klein eindstation van den spoorweg van Rotterdam te liggen.

Vóór het gebouw moet de strandweg eene verbreeding zeewaarts verkrijgen met ruimen trappenaanleg naar het strand, dat ook langs hellende wegen bereikt moet kunnen worden.

Voorbij het gebouw zet zich de strandweg op gelijke hoogte voort langs de daar gedachte bebouwing met hotels en particuliere villa's. Achter het badhotel wordt een ruim plein verondersteld, waarop de straten van de achterliggende bebouwing uitmonden en dat gloovend van de hoogte bij het badhotel naar beneden loopt.

Op het plein moet een maniekent geprojecteerd worden, benevens plantsoenaanleg, boomenplanting, enz.

De strandweg ligt 1.50 M. hooger dan de straat tegen het gebouw aan de achterzijde en de parterreverdieping van het gebouw ligt 2.50 M. boven den strandweg.

Het gebouw moet bevatten:

Souterrain.

a. aan de landzijde een hotel-entrée met vestibule en hoofdtrap, in verbinding met de hoofdvestibule op parterrehoogte.

b. in verbinding met *a* een portiersvertrek, 2 bureauruimten, te samen 30 M², 2 ruime liften, 3 telefooncellen.

c. kofferbergplaats groot plm. 200 M², met bagagelift, direct toegankelijk van uit de onder *a* genoemde vestibule en bij voorkeur ook direct van buitenaf bereikbaar.

d. een rijwielbergplaats; eveneens direct van uit de vestibule en van buitenaf bereikbaar.

e. cafépuimte plm. 120 M². en een lunchroom plm. 60 M². met buffet, beide in verbinding met terras voor 300 personen.

f. toiletten voor dames en heeren.

g. hoofdkeuken 120 M²., dienkeuken 60 M²., koffiekeuken 40 M²., spoelkeuken 40 M²., voorzien van spijzen- en vaatwerkliften in verbinding met de boven gelegen dienkamer en buffetten van de eet- en cafézalen.

h. wasch- en bergplaatsen voor glaswerk, vaatwerk en tafelgerei.

i. 2 koelkamers elk 20 M².

k. voorraadruimten onderling gescheiden voor: wijn, bier, conserven, in verbinding met aftap- en flesschen-spoelinrichting, bergplaats voor lledige flesschen, vaten, manden, enz., ter gezamelijke oppervlakte van 300 M².

l. 2 schaftlokalen voor keukenpersoneel en kellners, elk groot 35 M²., met garderobe, toiletten, enz.

m. ruimte voor sorteering van waschgoed 40 M².

n. stoelenbergplaats en bewaarplaats voor terrasmeubelen.

o. ruimte voor eventueelen aanleg van centrale verwarming en brandstoffen-bergplaats.

p. diensttrappen.

De ruimten voor den dienst moeten door een afzonderlijken toegang van buitenaf bereikt kunnen worden.

Parterre.

a. entrée en hoofdvestibule met portiersloge, 2 telefooncellen.

b. groote feest- en concertzaal met ruimte voor 600 personen, waarvan 400 aan tafeltjes te plaatsen op de parterre met 1 M². ruimte per persoon, galerijen met trappen, toonccl van 8 M. diepte, waarbij 2 kleedkamers en stemkamer, en orkestruimte voor 30 musici.

c. kleine muziekzaal groot 120 M²., met podium.

d. groote eetzaal 200 M². met aanrechtkamer en orkestruimte voor 8 musici.

e. kleine eetzaal 70 M² met aanrechtkamer en buffet.

f. cafézaal 200 M². met buffetruimte.

g. biljartzaal voor 2 biljards.

h. spelzaal 30 M².

i. leeszaal 30 M².

k. schrijfzaal 30 M².

De genoem e zalen zooveel mogelijk te groepeeren, dat zij onderling tot grootere eenheden kunnen worden te zamen gevoegd.

De eet- en cafézalen met uitzicht op de zee en voorzien van glasdichte waranda's, die in de oppervlakte begrepen zijn.

De onder *b*, *i* en *k* genoemde zalen kunnen in een entresol, respectievelijk te verdieping gelegen zijn, waar dan tevens de na te noemen ontbijtzaal kan geprojecteerd worden, mits alle zalen gemakkelijk door ruime trappen en liften te bereiken zijn.

l. de gevorderde toiletten voor dames en heeren, welke ook van het onder *m* te noemen terras gemakkelijk bereikbaar moeten zijn.

m. ruim terras aan de zeezijde met trappenaanleg naar den strandweg en zooveel mogelijk windvrij, eventueel met glasdichte wandelgangen en met ruimte voor 1000 personen, waarvoor 1.25 M². per persoon moet aangenomen worden.

1e Verdieping.

a. ten minste 40 logeerkamers, in grootte verschillend van 20 tot 30 M²., waarvan een tiental elk in verbinding met salon van 20 M². en badk.-mer van 10 M².

De logeerkamers aan de zeezijde zooveel mogelijk van loggia's of balcons te voorzien en zoodanig te ontwerpen, dat geen hinder ondervonden wordt van de uitvoeringen in de groote en kleine concertzaal.

b. ontbijtzaal 40 M².

c. toiletten voor dames en heeren.

d. salons voor scheeren, pedicure en manicure, enz.

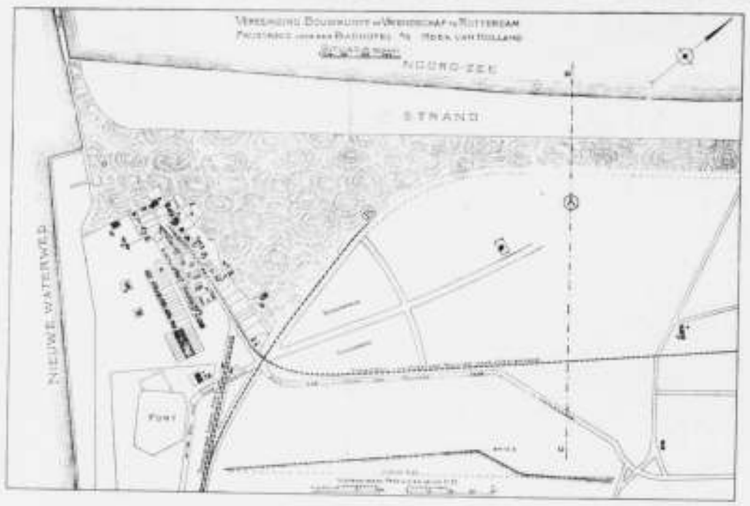

2e Verdieping (eventueel Kapverdieping).
a. woning voor den restaurateur, bestaande uit 4 kamers, keuken en verdere accessoires,
b. woning voor den portier, bestaande uit 2 kamers, keuken en verdere accessoires.
Beide woningen van stookinrichtingen te voorzien.
c. 25 kamertjes voor personeel, voor mannen en vrouwen gescheiden.
d. ten minste één badkamer voor mannen en één voor vrouwen, benevens de gevorderde W.C.'s enz.
e. 3 linnenkamers te zamen 60 M².
f. 3 kamers voor chefs van dienstafdeelingen.
g. meubelmagazijn in verbinding met de bagagelift.
h. centrale telefoonkamer,
i. bergplaatsen voor allerlei.

Verlangd worden:
1°. een situatie op de schaal van 1 à 1000 met aanduiding van het gebouw, de trappenaanleg, de hellende wegen, terrassen en toegangen naar het strand, de aanleg van het plein en de wijze waarop de naast aanstuitende bebouwing is gedacht.
2°. de plattegronden der verschillende verdiepingen van het gebouw op een schaal van 1 à 200.
3°. ten minste 2 doorsneden en de voor een juist begrip van het gebouw gevorderde gevels, alles op een schaal van 1 à 100.
4°. een perspectief teekening opgehaald uit een plan op een schaal van 1 à 100.
5°. een travée van den voornaamsten gevel en een ditto van de groote zaal op een schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:
Een eerste prijs: Zilveren medaljo met getuigschrift en *f* 400.—
een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 100.—
een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 30.—

De programma's der beide kleinere prijsvragen worden de volgende week geplaatst.

VAN ALLERLEI AARD.

In de j.l. Dinsdag te Utrecht gehouden algemeene vergadering van het Prov. Utr. Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen werden na eene redevoering van prof. van Romburgh o. m. tot nieuwe leden benoemd:
In de sectie van Natuur- en Geneeskundige Wetenschappen, *K. P. C. de Bazel.*
In de sectie van Letterkunde, Wijsbegeerte en Geschiedenis, *A. W. Weissman.*

WAALOVERBRUGGING TE NIJMEGEN.

De gemeenteraad van Nijmegen behandelde Zaterdag de door den heer F. A. Bonté ingediende motie, in ons vorig nummer opgenomen, strekkende om in verband met de gewijzigde tijdsomstandigheden de uitvoering van den bouw eener vaste brug over de Waal op te schorten en het desbetreffende Raadsbesluit van 20 Juli 1912 in te trekken.
De motie werd, na verdediging door den voorsteller, van verschillende zijden ondersteund doch door anderen krachtig bestreden, o. a. door den voorzitter, die er op wees dat door de bruggeschiedenis tusschen staat, provincie en gemeente een zedelijke band is gevormd die niet maar zoo ineens verbroken mag worden. Deed de gemeente dat, dan zou de staat later nooit meer met haar in onderhandeling willen treden, ook niet voor andere groote werken als het Maas- en Waalkanaal.
Spreker wees er op, dat de brughouw ondanks den oorlog moet worden voorgezet, omdat Nijmegen na afloop van den oorlog in alle opzichten gereed moet zijn.
Na uitvoerige discussie werd de motie verworpen met 20 tegen 9 stemmen.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Mei bezocht door 572 belangstellenden.
Uit de aan het Museum verbonden Bockerij werden 189 boeken plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land gezonden.
De aan het Museum verbonden School werd door 232 vrouwelijke en mannelijke leerlingen bezocht.
In de eerste helft der maand Juli zal het werk der leerlingen van genoemde school in de schoollokalen worden tentoongesteld.
Voorts zal 6 Juni in de Rotonde van het Museum eene Tentoonstelling worden gehouden van de Kunst bij den Uitgever.
De Heer van Disbeeck te Bussum heeft zijne uitgaven en de oorspronkelijke teekeningen voor de Illustratie welwillend ter beschikking gesteld. Door deze Tentoonstelling zal men een overzicht krijgen van het Boek als kunstwerk.

INHOUD: J. L. Springer, † — Mededeelingen betreffodde het Genootschap. — Ingezonden. — Prijsvragen door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", uitgeschreven in 1915. — Van allerlei aard.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 24. ZATERDAG 12 JUNI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenlid is aangenomen de Heer J. C. Wiekart, leeraar aan de Ambachtsschool te Hilversum.

II. *Tentoonstelling van reclamebiljetten te Utrecht.*

Den 21sten Juni a.s. zal in Utrecht een tentoonstelling worden geopend van reclamebiljetten. Zij gaat uit van de Nederlandsche Vereeniging „Schoonheid in opvoeding en onderwijs", afdeeling Utrecht.
De secretaris richt, namens de tentoonstellingscommissie, aan de leden van „A. et A." het verzoek, in hun bezit zijnde biljetten tijdelijk voor de tentoonstelling af te staan, en deze te zenden aan zijn adres: den Heer C. J. de Haas, Hartingstraat 18, Utrecht.
De tentoonstelling zal 3 weken duren.

J. H. DE GROOT, *waarn. Secretaris.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

De serie goede kaarten, door den uitgever J. A. Sleeswijk te Bussum in den handel gebracht, is weder met een vermeerderd.
Op een schaal 1 tot 50.000 is het Gooi- en Eemland overzichtelijk in kaart gebracht. Zij is bewerkt naar officieele gegevens, met aanwijzing der kilometer-afstanden. De druk is verzorgd en zeer duidelijk; de prijs werkelijk laag: *f* 0.50.
Zij, die per fiets erop uittrekken, om van natuur- en stedenschoon te genieten, kunnen wij deze kaart ter oriënteering zeer aanbevelen.

AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE

In deze Commissie zijn door B. en W. benoemd uit de voordrachten, opgesteld door de 3 desbetreffende bouwkundige vereenigingen de heeren:
voor den Bond v. Ned. Arch.: Paul J. de Jongh en Jos. Th. J. Cuypers als leden, en H. G. Jansen en Jon. Ingenohl als plaatsvervangende leden.
voor het Gen. „Architectura et Amicitia" H. J. M. Walenkamp en J. F. Staal als leden en J. H. de Groot en P. Vorkink als plaatsvervangende leden;
voor de Mij. ter bev. der Bouwk., Vakv. v. Ned. Arch.: A. Salm G.Hzn en B. J. Ouëndag als leden en F. W. M. Poggenbeek en J. Gratama als plaatsvervangende leden;

PRIJSVRAAG „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

De tentoonstelling der antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor een „Verzorgingshuis" te Hilversum zal worden gehouden van 19 tot en met 30 Juni a.s. in het gebouw der Ambachtsschool te Hilversum.

De Secretaris der Jury:
MR. J. HINGST.

Uit het bovenstaande mogen wij opmaken, dat in den loop der volgende week de Jury met haar rapport zal gereed komen en den uitslag bekend maken.

RED.

DE GROOTE VERKEERSWEG (SPUI—NASSAUKADE) TE AMSTERDAM.

Men herinnert zich nog wel, hoe door B. en W. in het najaar van 1913 de zaak van een nieuwe verkeersweg, van de Leidsche- en Van Lennepbuurt naar het hart der oude stad, het Spui, aan de orde werd gesteld.
Naar aanleiding daarvan is veel gesproken en geschreven. De quaestie van de demping der Leidschegracht, verbreeding der Leidschestraat, verbreeding Nieuwe Spiegelstraat enz. is van alle zijden beschouwd. Daarbij werd toen gewezen (o.a. ook door den Bond van Ned. Architecten) op de noodzakelijkheid van een algemeen plan van verbetering der verkeerswegen, die de wijken buiten de Singelgracht met de oude stad zullen verbinden.
In plaats van het voorstel van B. en W.: een verkeersweg te scheppen door de demping der Leidschegracht.

is toen in plaats daarvan de verbreeding der Leidschestraat op den voorgrond getreden. Hoe B. en W. daartegenover staan, is echter niet bekend. Voorloopig zal het plan wel blijven rusten.
Een der radiale verkeerswegen, de Vijzelstraat, wordt nu verbreed.
Op een andere verkeersweg, die zich bij het bezien der kaart vanzelf aandoidt, daar zij reeds gedeeltelijk gereed is, n.m.l. de Kinkerstraat—Elandsgracht, hebben wij al vroeger gewezen.
Het schijnt, dat B. en W. ook het oog daarop hebben, want in de jongstgehouden Raadszitting is, naar aanleiding van een voordracht van B. en W. tot verkoop van een gedeelte der Turfhoksteeg en van de Bakkersteeg (ingaande op den N. Z. Voorburgwal) aan de N. V. „Gebroeders Gerzon's Modemagazijnen", gebleken, dat er een plan is ontworpen om de Wolvenstraat en achterliggende straten in verband met de Elandste verbreeden. De St. Luciënsteeg zou dan aan de zijde van het Burgerweeshuis worden verbreed.
Zooals de wereldtoestand nu is, zal dit plan wel zóólang plan blijven, tot de Europeesche storm is uitgewoed.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1915.

Vervolg van pag. 138.

II. GEWONE PRIJSVRAGEN.

a. Een boeken- en platenkast.

De kast is gedacht als wandkast in het privékantoor van een architect.
De grootste breedte is 3 M., de hoogte pl.m. 2.50 M.
De kast moet gelegenheid bieden tot het bergen van boeken en van plaatwerken van ten hoogste 0.50 M. × 0.75 M. en een aantal laden of schuiven bevatten tot het bergen van teekeningen van ten hoogste 0.75 M. × 1 M. en verder voorzien zijn van laden voor het bergen van foto's van verschillende grootten.
Er moet bovendien gelegenheid zijn tot het plaatsen van kleine kunstvoorwerpen en voor het uitleggen van teekeningen of boeken moet een uitschuifbovenblad of een op- of neerslaande klep worden aangebracht.
Verlangd worden de voor een juist begrip van het meubel gevorderde plattegronden, opstanden en doorsneden op een schaal van 1 à 10, benevens enkele details op ware grootte.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 20.—
een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 10.—
een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

b. Een houten brug met afsluithek.

De brug met afsluithek is gedacht als toegang over een sloot, tot een tuin of erf aan een landweg gelegen.
De geheele constructie moet van hout en van eenvoudig karakter zijn.
De sloot is op de waterlijn gemeten 4 M. breed, de weg en het erf liggen 1.50 M. boven het watervlak, de kanten van de sloot hebben een helling van 1 op 1.
De brug moet rusten op landhoofden met een doorvaartwijdte van 3.50 M., de vleugels der landhoofden wijken wederzijds onder een hoek van 60° met de aslijn van de sloot.
De breedte van de brug is 3.50 M. tusschen de leuningen. De hoogte van het afsluithek behoeft niet grooter dan 2 M. te zijn.
De constructie moet er op berekend zijn, dat licht wagenverkeer over de brug kan plaats hebben.
Het afsluithek moet op de voorzijde van het landhoofd aan de zijde van den tuin of het erf geplaatst worden.
Verlangd worden: plattegrond, opstand en doorsneden op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: Zilveren medalje met getuigschrift en *f* 20.—
een tweede prijs: Bronzen medalje met getuigschrift en *f* 10.—
een derde prijs: Eervolle vermelding met getuigschrift.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelname aan deze prijsvragen is behalve voor alle Nederlandsche bouwkundigen, ook opengesteld voor die, welke als krijgsgevangenen van welke nationaliteit ook, hier te lande zijn geïnterneerd.
De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn.
Zij mogen op carton gezet, doch *niet in houten lijst gespannen* zijn.
De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van twee gesloten brieven, waarvan de eene den naam, kwaliteit en woonplaats van den ontwerper, en de andere een correspondentieadres bevat. Op de brieven moeten aan de buitenzijde respectievelijk de woorden: *„naambrief"* en *„correspondentie-adres"* voorkomen, en tevens het motto van het ontwerp; welk motto ook op de buitenzijde der emballage moet geplaatst zijn.
De ontwerper van eenig antwoord mag zich niet als zoodanig bekend maken vóór de uitspraak der jury.
De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:
1. K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum.
2. S. de Clercq, Architect te 's Gravenhage.
3. D. B. Logemann, Architect bij de Gemeentewerken van Rotterdam, bestuurslid van „B. en V.".
4. P. G. Buskens, Architect te Rotterdam, bestuurslid van „B. en V.".
5. C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, bestuurslid van „B. en V.".
Wanneer geen antwoord ter volledige bekroning kan worden voorgedragen, heeft de jury het recht om het bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de aangegeven wijze te verdeelen.
De uitspraak der jury zal door het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" door middel van twee Rotterdamsche dagbladen en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het jury-rapport in de bouwkundige bladen zal zijn gepubliceerd.
De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de algemeene vergadering der Vereeniging, die in Januari 1916 zal worden gehouden.
Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15en November 1915 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het laatstgenoemde jurylid, 's-Gravendijkwal 71 te Rotterdam.
Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan worden aangetoond, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.
De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden ter expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land. Gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".
De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn de bekroonden eenig honorarium daarvoor te betalen.
De ontwerpen zullen na het verstrijken van bovengenoemde 3 maanden, binnen een maand aan de correspondentie-adressen franco worden teruggezonden.
Inlichtingen worden schriftelijk gevraagd tot 1 Juli 1915 aan het adres van het laatstgenoemde jurylid en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad en in Architectura.
Exemplaren van dit programma met situatie zijn op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan hetzelfde adres.

ROTTERDAM, 31 Mei 1915.

Namens het Bestuur,
P. G. BUSKENS, Voorzitter.
G. DIEHL, 1e Secretaris.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Voordracht H. C. Verkruijsen.

Van bevriende zijde werd onze aandacht gevestigd op het Juni-nummer van „De Katholiek", waarin van de hand van Prof. J. D. J. Aengenent, Seminarie Warmond, onder den titel *„Een lezing in Architectura et Amicitia"* een artikel voorkomt naar aanleiding van de voordracht in den afgeloopen winter door den heer H. C. Verkruijsen in ons Genootschap gehouden.
In een kort voorwoord tot dit artikel zegt Prof. A. o. a.:

„Het zou mij niet verwonderen, indien bij zeer vele hoorders, die bij de lezing aanwezig waren, een gelijksoortige verzuchting is gerezen als aan den boezem van Faust ontwelde:

„Es wird mir bei alle dem so dumm,
„Als ging mir ein Mühlrad im Kopf herum".

Toch is de voordracht van den heer Verkruijsen geen raadsel. Zij is zelfs wijsgeerig niet geheel zonder verdienste. Want de theorie van Hegel over schoonheid en kunst wordt er vrij nauwkeurig in weergegeven. De fout schuilt dus veeleer in het systeem dan in dengene, die het systeem naar voren bracht. Toch is de heer Verkruijsen in het geheel niet vrij te pleiten. Hij wist dat hij stond voor een ver-

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERL. PAVILJOEN OP DE INTERN. TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

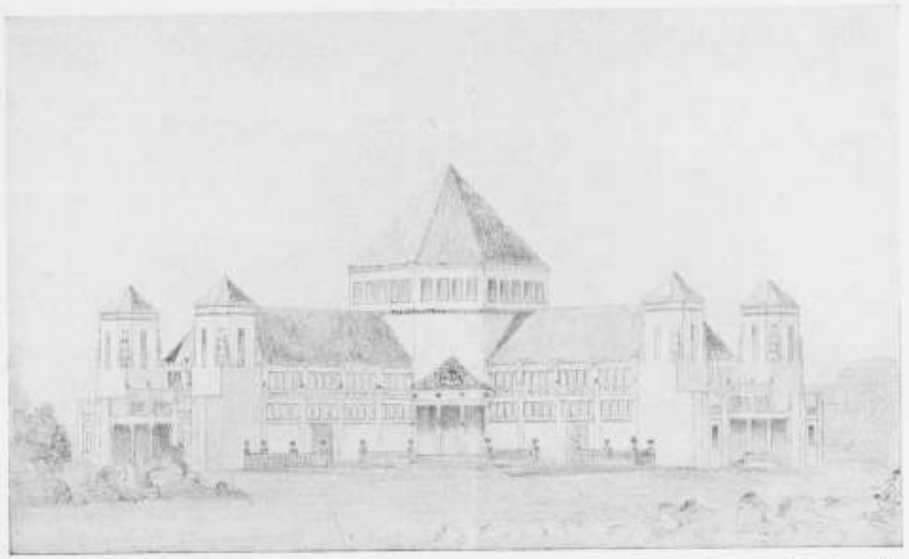

Motto: „Star and Stripes".

Ontwerper: J. Limburg, B. I.

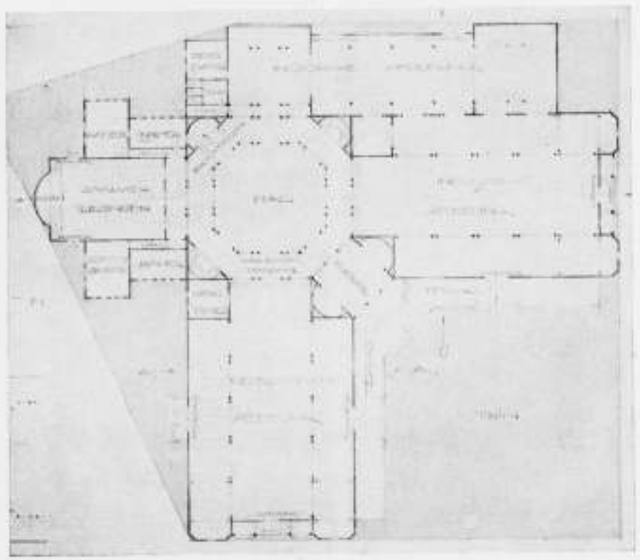

Schaal 1 : 600.

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERL. PAVILJOEN OP DE INTERN. TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

Motto: S. F. Ontwerper: H. A. Reus.

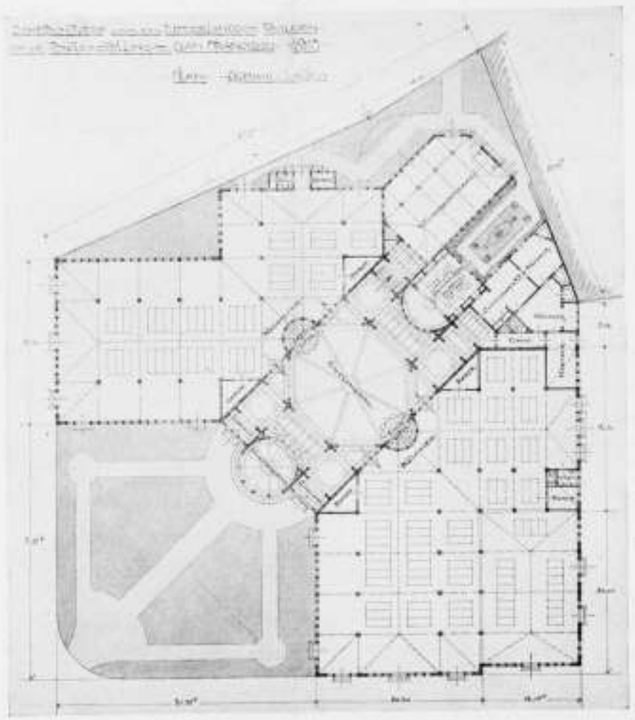

Schaal 1 : 600.

BESLOTEN PRIJSVRAAG VOOR HET NEDERL. PAVILJOEN OP DE INTERN. TENTOONSTELLING TE SAN FRANCISCO.

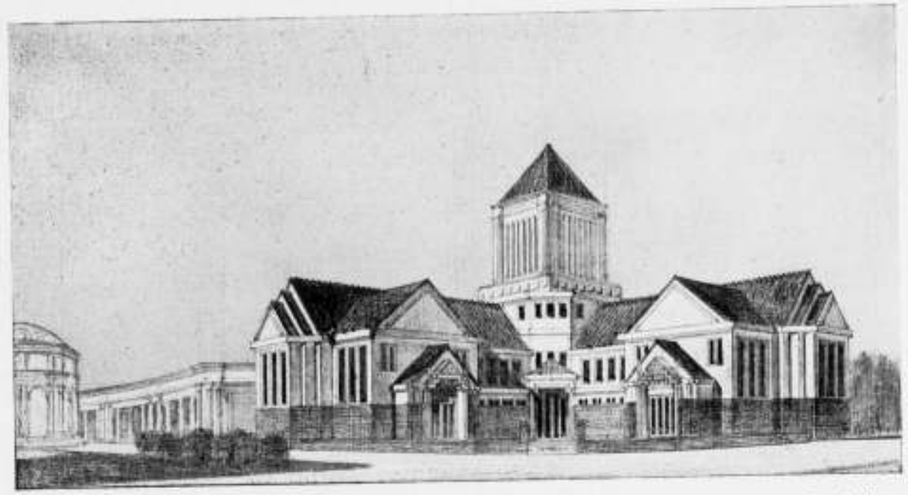

Motto: „Ons Land." Ontwerper: Jan de Meijer.

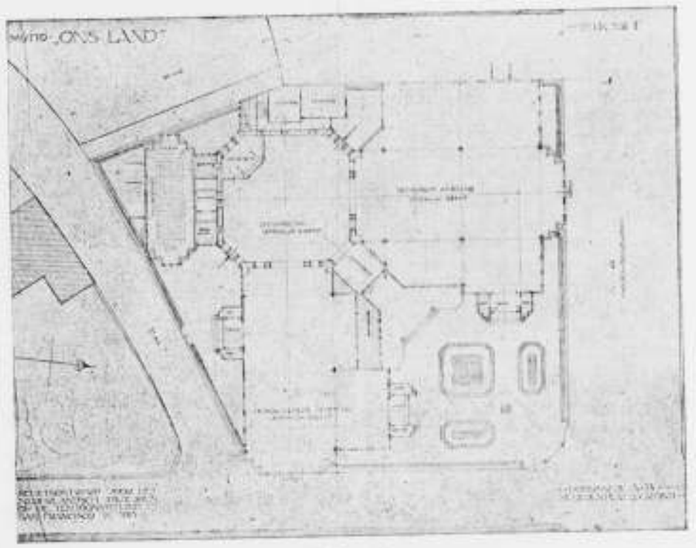

Schaal 1 : 600.

gadering, waarvan de meesten het systeem van Hegel niet kenden [1]). Daardoor nu werd het hem wel gemakkelijk succes te behalen, vooral omdat de Hegeliaansche wijsbegeerte nu eenmaal gehuld is in een waas van geheimzinnige wetenschappelijkheid en geleerdheid, zoodat bij velen de indruk moest gewekt worden, dat het waarschijnlijk lag aan hunne domheid, dat zij den spreker niet vermochten te volgen op de duizelwekkende hoogte, waarheen hij hen wilde opvoeren; doch van den anderen kant bereikte hij dit succes alleen door te verzwijgen, dat er toch ook zeer ernstige geleerden zijn, die het systeem van Hegel een der geweldigste vergissingen noemen van de vorige eeuw.

Ik geloof, dat de hoorders het recht hebben meer volledig te worden ingelicht. En het komt mij daarom voor, dat het zijn nut kan hebben de twee volgende punten naar voren te brengen: vooreerst, dat het wijsgeerig stelsel van Hegel, hetwelk dien avond door den heer Verkruijsen als onomstootelijke waarheid verkondigd werd, een onbewezen en een valsch systeem is; en ten tweede, dat de logisch er uit voortvloeiende schoonheids- en kunsttheorieën, die eveneens dien avond ten gehoore werden gebracht, leiden tot de meest treurige consequenties juist op het gebied der aesthetica".

Beide stellingen worden door den schrijver uitvoerig toegelicht en verdedigd. Het bestek van ons blad laat niet toe de verhandeling in haar geheel over te nemen; zij die belang stellen in het tegenwoord kunnen de Juni-aflevering van „De Katholiek" op onze leestafel vinden.

[1]) hoe weet Prof. dat? Red.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAGEN.

Geachte Redactie!

Reeds meermalen was ik in de gelegenheid gesteld mijne opvattingen in zake prijsvragen in dit blad uiteen te zetten.

Het was mij daarom hoogst aangenaam te mogen vernemen, dat niemand minder dan de Heer Kromhout mijn gevoelen daaromtrent deelt.

ZEd. toch heeft in zijne causerie, gehouden in de onlangs plaats gehad hebbende Genootschapsvergadering, zijn voldoening er over uitgesproken, dat de Centrale Commissie voor den bouw van een Nederlandsch Paviljoen op de tentoonstelling te San-Francisco besloten had tot het uitschrijven van een schetsprijsvraag en tot het stellen van de bepaling, dat het op te richten gebouw niet een oud-Hollandsch of ander historisch, doch uitsluitend een modern Hollandsch karakter zou hebben.

Thans, nu de ingezonden ontwerpen zijn tentoongesteld en bovendien in dit blad zijn opgenomen, kan ieder zich op de hoogte stellen welk resultaat bereikt is met een wijze van prijsvraag-uitschrijven, welke tot nu toe nog zeer zelden is gevolgd.

Jammer is, dat de korte tijd van voorbereiding aanleiding is geweest om deze prijsvraag tot eene bij uitnoodiging te beperken. Een juister denkbeeld van het resultaat van een prijsvraag als hierboven bedoeld had men toch verkregen, wanneer het een algemeene prijsvraag had betroffen.

Toch vlei ik mij met de hoop, dat binnen afzienbaren tijd de gelegenheid zich zal voordoen tot het uitschrijven van een algemeene schetsprijsvraag, te verwachten is, dat de Besturen der Bouwkundige Vereenigingen en de Permanante Prijsvraag-Commissie hunne te waardeeren medewerking zullen verleenen.

Het valt toch niet te ontkennen, dat 't in het belang is van onze Bouwkunst en in dat van het eventueel te stichten Gebouw, dat bij het uitschrijven van een prijsvraag de medewerking zoo groot mogelijk zij, hetgeen alleen bij een schets prijsvraag te bereiken is, en dat 't in het belang speciaal van onze eigene Bouwkunst is, dat door de Bouwkundige Vereenigingen, zooveel als eenigzins in hun vermogen is, bewerkt wordt, dat de hier te lande op te richten gebouwen een eigen nationaal karakter dragen; waartoe ten zeerste kan bijdragen een desbetreffende bepaling bij het uitschrijven van studieprijsvragen voor het opkomend geslacht.

Ik vraag in gemoede aan iederen Architect of het zooveel eerbaarder is om historische of buitenlandsche stijlen te copiëeren, dan wel om onze groote voorgangers na te volgen.

Het komt mij voor, dat er nog verscheidene Architecten zijn, die niet begrijpen, dat zij zich al te duidelijk als copiïst bloot geven, wanneer zij een gebouw ontwerpen in historische of uitheemsche stijl; terwijl hun werk gemaakt in navolging van een onzer meesters, toch altijd een meer eigen cachet zal hebben. Wat onze meesters maken, voelen en begrijpen we toch veel beter dan al het historische en uitheemsche.

Vroeger hadden toch ook, op elk kunstgebied, de grootmeesters hun navolgers, waarom dan thans niet? Of gevoelen velen zich te groot om de voetstappen van een meester te volgen, dien zij kennen en volgen daarom liever een onbekende, om daardoor een chaos van stijlen in het leven te roepen, aan het ontwarren waarvan de latere historicus zich niet zal wagen.

Daarom: „Voor Holland, Hollandsch".

Rotterdam, 1 Juni 1915. H. A. SCHRAM.

VAN ALLERLEI AARD.

HET ENKHUIZER POORTJE.

De „Leeuwarder Courant" meldt: Het oude poortje, dat in de Paktuinen te Enkhuizen heeft gestaan, en dat indertijd is gekocht door den Hoornschen handelaars in oudheden de Vos, is thans door dezen verkocht aan den Heer de Vries van Doesburgh, officier van justitie te Leeuwarden.

Deze kocht het poortje om het voor ons land te behouden.

* * *

Sedert eenigen tijd worden in Amerika plafonds in woonhuizen van gewapend beton vervaardigd, dikwijls niet meer gestampt op een houten bekisting, maar op voldoend ondersteunde platen, roogenaamd „plafondijzer" met kleine golven. Boven de oude werkwijze zijn hieraan verschillende voordeelen verbonden, als minder arbeid voor den timmerman, veel geringer houtverbruik, en dan is de benedenvlakte van zelf voldoende glad, terwijl de kleine uitstekende ribbetjes in het geheel niet misstaan, maar juist een te groot gelijk oppervlak eenigsins breken. Daarenboven kunnen die platen altijd weer worden gebruikt, als men slechts de voorzorg neemt ze goed te wasschen na het losnemen van het plafond.

(„Scientific American").

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling der Redactie. — Amsterd. Schoonheidscommissie. — Prijsvraag „Verzorgingshuis" te Hilversum. — De groote verkeersweg Spui—Sassenkade te Amsterdam. — Prijsvragen „Bouwk. en Vriendschap". — Uit Boeken en Tijdschriften. — Ingezonden. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 25. ZATERDAG 19 JUNI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

A. SALM G.Bz.

Salm, die zijn tijdgenoot Springer zoo spoedig in den dood is gevolgd, hebben de meeste jongeren slechts gekend als iemand, in wien de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst om zoo te zeggen belichaamd was. Maar de ouderen weten, dat hij, een goede dertig jaar geleden, ook in „Architectura et Amicitia" behoorde tot degenen, die op den voorgrond traden.

Als zoon van Gerlof Bartholomeus Salm, die tot de bekende architecten van omstreeks 1860 gerekend mocht worden, werd Abraham Salm, dien men meest Bram Salm noemde, in 1857 te Amsterdam geboren. Nadat hij daar lager en middelbaar onderwijs had gekregen en te Zwolle bij een particulier architect de bouwkunst had geleerd, vertrok hij, ongeveer twintig jaar oud, naar Parijs, waar hij de Ecole des Beaux-Arts bezocht en zich tot een uitmuntend teekenaar ontwikkelde.

Toen Salm te Parijs was schreef „Architectura et Amicitia" als prijsvraag het maken van een ontwerp voor een vuurtoren uit. De inzending van Salm werd bekroond; zij verraste door den monumentalen opzet en de meesterlijke manier van teekenen. Het ontwerp werd in de verzameling van bekroonde ontwerpen, die de Vereeniging uitgaf, openbaar gemaakt.

In Nederland teruggekeerd, nam Salm ijverig aan de werkzaamheden van het Genootschap deel, en vooral bij de excursies, die werden ondernomen, behoorde hij tot de vroolijksten van het gezelschap. Na 1885 zag men hem echter zelden meer, al bleef hij „Architectura" een goed hart toedragen.

Als architect heeft Salm een drukke practijk gehad. Het werk, dat hij maakte draagt, wat van zelf spreekt, een ietwat Fransch karakter; het is beschaafd, de plattegronden zijn goed in elkander gezet en de opstanden, al valt er geen streven naar iets bijzonder oorspronkelijks in te herkennen, getuigen van een groote zorg.

Misschien zijn de eerste werken van Salm, zooals de Kerk der Gereformeerden aan de Keizersgracht en het Blindeninstituut aan de Vossiusstraat, voor zijn manier het meest karakteristiek. Doch ook buitenverblijven, zooals „Ma retraite" te Zeist, „Elsheim" te Eindhoven en „Koningshof" te Overveen, zijn goede staaltjes van zijn eigenaardig talent, om allerlei motieven tot een smakelijk geheel samen te brengen.

Den François-premier-stijl poogde Salm te volgen, toen

een schatrijk Amsterdammer hem opdroeg, een huis aan de Heerengracht bij de Leidschegracht te bouwen. Het was een ondankbare taak, aan deze Amsterdamsche gracht, tusschen de strenge gevels van Vingboons, een nabootsing te moeten geven van wat de kunst der 16e eeuw aan de Loire zoo fraai tot stand had weten te brengen, en dan niet voor een Fransch edelman, doch voor een Amsterdamsch burger uit het laatst der 19e eeuw te moeten bouwen. Salm heeft zich met al den ijver die in hem was aan die taak gegeven. Hij kon het niet helpen, dat zijn werk geheel uit den toon viel en de bewoner zich in deze omgeving als een zonderling anachronisme voelde.
Toen het vraagstuk van de restauratie der Ridderzaal te 's-Gravenhage de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in beroering had gebracht, en haar ledental van 682 tot 573 in 1897 was geslonken, trad de Voorzitter Muysken, die achttien jaar den hamer had gezwaaid, af, en werd vervangen door Salm, dien men als den „vredespresident" begroette en die nu ook achttien jaar aan haar hoofd heeft gestaan.
De verwachtingen, die men van Salm had, zijn zeker niet beschaamd. Had men naar hem geluisterd, ons oudste bouwkunst-lichaam zou in het laatst van 1907 zijn gereorganiseerd, en het oprichten van den Bond had achterwege kunnen blijven. Maar het conservatisme dergenen, die toen den toon aangaven, heeft zijn reorganisatieplannen onmogelijk doen worden. Wat daarna volgde ligt nog zoo versch in elks geheugen, dat wij er over zwijgen kunnen.
Salm was een representatieve figuur. Op congressen kwam zijn hooge gestalte, die aan een bekend Russisch diplomaat deed denken, goed uit. Zijn hoffelijkheid en echt-Hollandsche gulheid werden door allen gewaardeerd, en het sprak haast als vanzelf, dat Salm tot „Secrétaire du Comité Permanent" der architectencongressen benoemd werd.
Vele jaren heeft Salm deel gevormd van de Amsterdamsche Schoonheidscommissie. Ook na de reorganisatie, die met 1 Juli aanstaande in werking treedt, zou hij lid dier Commissie geworden zijn. Zijn plaats zal nu door een ander moeten worden ingenomen.
Zoo gaan de oudere beoefenaars der bouwkunst in Nederland de een na den ander heen. Het jongere geslacht ziet die figuren verdwijnen en geeft er zich geen rekenschap van, dat zij, in hun tijd, tot de meesters behoord hebben, die poogden, onze architectuur op nieuwe wegen te brengen. Over vijf en twintig, dertig jaar, als de jongeren van thans ten grave dalen, zal misschien ook hun streven, om onze bouwkunst te hervormen niet meer de waardeering vinden, die er thans zoo gul aan wordt geschonken.
De tijden veranderen en wij veranderen met hen, zegt de oude Latijnsche spreuk. Maar haar waarheid wordt nog te zelden ingezien. W.

Onder buitengewone groote belangstelling is de overledene op de Nieuwe Oosterbegraafplaats ter ruste gelegd. Behalve het voltallig Bestuur der Mpij. t. B. d. B. V. A., waren ook de Besturen der Zustervereenigingen: de Bond van Nederl. Arch., de Ver. „Bouwk. en Vriendschap", het Gen. „A. et A." vertegenwoordigd. Doch behalve dezen, waren ook zeer vele collega's, waaronder Dr. P. J. H. Cuypers, Dr. H. P. Berlage, aanwezig om een laatsten groet te brengen.
De aanwezigheid van den Burgemeester, den heer J. W. C. Tellegen, Dr. N. M. Josephus Jitta, de waarnemend Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, leden der „Schoonheidscommissie", oud-hoofdofficieren der Amst. Schutterij, en vele anderen, was de beste getuigenis aan welk een werkzaam leven hier een einde is gemaakt.

OVER MUZIEK EN HAAR OMGEVING.

Onderstaand stukje knipte ik uit het „Handelsblad" van 12 Juni, overgenomen uit de oude „Groene". Gaarne zou ik dit in „Architectura" zien opgenomen. Ik weet wel dat er buiten ons vak ook menschen zijn, die een betere kijk op architectuur hebben dan gewoonlijk het geval is, maar toch doet het goed door een niet-architect kritieken, als het hieronder volgende, geschreven te zien. Immers, wordt zoo'n kritiek gegeven door een architect, hoe gauw wordt deze er dan niet van beschuldigd, dit uit on-edele motieven te hebben gedaan, of gezegd „dat die architecten elk anders werk ook nóóit waardeeren!" Geheel anders is dit als iemand als Fred. v. Eeden dit doet. Zij, die hem kennen, hetzij uit zijn werken of uit persoonlijken omgang, zullen niet anders van hem verwacht hebben. Ik denk niet, dat er onder onze lezers zullen zijn, die het niet met deze kritiek eens zijn. Zij laat aan duidelijkheid en juiste uitdrukkingen niets te wenschen over, en moest daarom in wijdere kring bekend worden:

Frederik van Eeden is niet tevreden over het Concertgebouw. Hij schrijft in „De Amsterdammer" over de manier waarop daar een Mahler-symphonie wordt genoten en — beklapt. Men leze toch het volgende, over de zaal, niet geheel als boutade:
„Telkenmale als ik dit laatste wonder van 19e eeuwsche architectuur binnen treed, voel ik me als een hongerig mensch, die het vooruitzicht heeft zich een smakelijk gerecht te zien opgedischt in een niet-gereinigde aschketel of vuilnisbak.
Ik zeg het niet om iemand onaangenaam te zijn, ik kan het heusch niet helpen, maar het aanschouwen van al die menschen, die in zulk een omgeving de hoogste kunstemoties gaan genieten, doen mij altijd ligtelijk huiveren; ik moet denken aan een kat, die toch ook een zindelijk dier is, en niettemin geen aestetische bezwaren schijnt te voelen tegen de soms zeer onsmakelijke plekjes, waar ze haar lekkers opsmult.
De zaal zelf, met haar infame roodpluche draperiën, haar modder- en stopverf-tinten, haar platte nissen met een behangselpatroontje, haar miezerige lichtkroontjes, haar totaal gemis aan wijding, aan edele licht-valling, aan statige verhoudingen, verbaast ons alleen door de massa menschen die ze kan opnemen, ondanks haar klein en zielloos aspect. In plaats van grooter te schijnen dan ze is, zooals het nietigste kerkje uit den goeden tijd, lijkt ze zóó klein, dat de menschenmassa den indruk maakt van een troep dwergjes, angstig saamgepakt in een harde, brutale verlichting.
Musici en virtuoozen hebben soms een merkwaardige onverschilligheid voor de uitrusting en de zichtbare omgeving, waarin ze optreden. De geluidsharmonieën zijn de hoofdzaak en voldoende. De wijde accoorden van stemming en vizie laten hen veelal koud.
Maar dit Amsterdamsche publiek waardeert Mahler nog om iets anders en iets meer. Het is onbetwistbaar en het strekt hun tot eer, dat ze in Mahler ook vooral den vroomen mensch met diepe godsdienstige aspiraties eeren en hun aandacht, hun geestdrift zegt duidelijk, dat ze iets in deze muziek vinden wat hun half- of heel-bewuste dorst naar het goddelijke en bovenzinlijke bevredigt.
Maar hoe is het dan mogelijk, dat deze menschen, die toch wel weten wat een schoon kerkgebouw beteekent

voor het religieuze gemoed, genoegen nemen met zulk een plat-burgerlijk gewrocht, zulk een ordinaire kast als dit bouwwerk, waarin de eenige deugd is, dat er een paar duizend menschen in kunnen beschermd voor regen en wind en in de gelegenheid gesteld de geluidenstroom in alle hoeken behoorlijk te ondergaan?
De sfeer van een permanent circus is mooier, stemmingsvoller en beter geschikt de beste muziek waardig te omvangen en af te sluiten, dan dit stijllooze rechthoekige vertrek, deze reusachtige dentisten-wachtkamer of biersalon".

Wij allen, die onze muzikale honger moeten stillen in dit muziekhuis, zullen wel dezelfde gewaarwordingen hebben gekregen als de heer v. Eeden, hetzelfde onaangenaam gevoel van leelijkheid rondom zooveel moois en heerlijks wat de muziek ons geeft. Mijn gewoonte is 't dan ook om bij zoo'n concert meestal de oogen dicht te doen om niet herinnerd aan, of afgeleid te worden door de leelijke omgeving, waarin, zooals de schrijver terecht opmerkt, alle wijding ontbreekt. Hoe werd ik steeds getroffen door het ón-harmonische tusschen de muziek en haar omgeving! Dit „stucadoorsparadijs" zooals de heer v. E. het vroeger eens uitdrukte, is allerminst geschikt om de gevoelens en gedachten, door de muziek in ons wakker geroepen, te paren aan mooie vormen, edele lijnen, heerlijke tinten, fijne en forsche licht- en schaduwwerkingen, veelal zoo heerlijk aanwezig in meest al onze groote, zoowel als kleine oude kerken. En moet het door de muziek in ons gewekte gevoel zich niet direct aanpassen als 't ware aan andere, reeds ondervondene schoonheid, om daardoor tot een volmaakter, harmonische schoonheid te komen?
Het is voor mij altijd onbegrijpelijk geweest, dat, waar de bouwers van kerken, kapellen en kathedralen zulke heerlijke kunstwerken tot stand konden brengen, omdat ze geïnspireerd werden door het goddelijke en voor de gelooviger gebouwen maakten, waardig voor het voldoen aan hun godsdienstige begeerten; onbegrijpelijk vind ik het, dat dit door musici en ware muziek-liefhebbers, noch door bouwmeesters van concertgebouwen evenzoo werd gevoeld, waardoor gebouwen zouden zijn ontstaan, in haar soort even verheffend als de alom gewaardeerde kerken en kathedralen van onze voorouders. Men zal mij tegenwerpen, dat tot het godsdienstige de mensch immer werd geïnspireerd, als zijnde het Hoogste Goed. Maar dit Hoogste Goed, is dit niet het goede, het ware, het schoone? Is niet muziek zelf goddelijk, zoo goed als al ons andere geestelijk leven, kunst, wetenschap, wijsbegeerte? Komt dit, omdat de alleen-kerkelijk geloovige zijn godsdienst alleen in de kerk denkt te vinden, maar onverschillig is voor het hem omringende leven?
Moet niet ons geheele leven zijn doortrokken van dit goede, ware en schoone, zoodat eerlang al het ons omringende, onze bouwkunst, onze tuinkunst, ons huisraad, *onze kleeding*, al ons werken en genieten aanspraak kan maken op de beteekenis „goddelijk", het Hoogste Goed?
En kan dit niet bereikt worden als het voortbrengen, het bouwen, het vervaardigen van huisraad, kleeding en al het verder benoodigde, slechts geschiedt uit de ware aandrang, om het vóórtgebrachte zélf, uit liefde voor het werk, en niet in de eerste plaats uit geldgewin, zooals nu veelal gebeurt. Hoe kan werk *goed* zijn als de ware motieven voor dat werk niet aanwezig zijn?
Als ieder werkt uit „roeping", slechts datgene doet, waartoe hij gedrongen wordt, gehoor gevende aan de goddelijke stem in hem, zou dan niet veel worden goed gemaakt en schoonheid weer algemeen worden? De juiste man op de juiste plaats geldt ook hier. Ieder doende datgene, waarvoor hij het best geschikt is.
En dan lijkt het mij vanzelf sprekend, dat voor het bouwen van een muziek-tempel slechts die bouwmeester in aanmerking kan komen die allereerst, naast bouwkundige bekwaamheid, ook gevoel voor muziek heeft, en dit in zijn werk tot uitdrukking kan brengen, zoodat het niet meer voor kan komen dat de mooiste muziek, die in ons land te genieten valt, genoten moet worden in een zaal vol tegenstrijdigheden, schijn-bouwkunst en leelijkheid.
Ik ben overtuigd dat er muziekhallen kunnen worden gebouwd, waardig, fijn, bezielend genoeg om er Beethoven, Bach, Mozart in te hooren, als slechts worde uitgegaan van bovenbedoeld beginsel; het Beethovenhuis van Dr. Berlage (helaas alleen nog maar op papier) is daar om dit te bewijzen. Men moet „bezield" zijn voor een of ander onderwerp. Om een kerk te bouwen, natuurlijk, moet men gelooviig zijn, geloof hebben in hetgeen, waarvoor die kerk bestemd is; — om een muziektempel te bouwen moet men muzikaal zijn, zoo niet zelf musiceerend, dan toch muziek-gevoelig genoeg om de muziekindrukken uit te beelden in het gebouw, want *het doel* van eenig gebouw moet zijn uitgedrukt *in* dat gebouw. Zoo is 't ook met alle andere gebouwen. Wie bouwt een schouwburg, waardig om er Rooyaards de Gijsbrecht in te zien opvoeren, in plaats van het bordpapieren zaaltje, waarmee hij zich nu moet behelpen? Tot de kleinste gebouwtjes toe; woonhuizen ook, ja, woonhuizen niet in de allerlaatste plaats, omdat daarin het grootste deel van ons geestelijk leven in wordt uitgeleefd. Daarom ben ik steeds, in tegenstelling met sommige collega's, van meening, dat ook in de kleinste huisjes dit hoogste goed aanwezig moet zijn, om zoo het hunne bij te dragen tot een harmonisch geheel.
Pleit het niet voor bovenstaande ideeën, dat muziek, in een mooie kerk gehoord, dubbel genoten wordt? Wie herinnert zich niet het vocaal-kwartet, Noordewier, Loman, Rogmans en Messchaert, door het geheele land in kerken optredend, waar geen concert in 'n concertzaal bij vergeleken kan worden? En wie de jaarlijksche zomeruitvoering in Naardens kerk bijwoont, vindt hierin steeds opnieuw bevestigd, wat ik trachtte aan te toonen. Hoewel alles behalve geschikt voor muziekuitvoeringen, en er ook niet voor gemaakt, is het in hoofdzaak de *stemming* van zoo'n kerk, die de muziek een hoogere wijding geeft.
Wie beklaagt zich niet steeds de mooiste muziek, Beethoven, Chopin, door 'n Lamond of Bauer gespeeld, te moeten aanhooren in die, nog leelijker, kleine zaal van het concertgebouw? Of de Matthëüs Passion, de negende van Beethoven, in de groote zaal, te midden van het beschilderde stucadoorswerk! Hoe heb ik, bij menige uitvoering, er naar verlangd deze muziek eens te genieten in een waarlijk passende omgeving, geen kerk, maar 'n koepel, b.v. in de Aya Sophia! Dat lijkt mij, wat wijding, stemming en bezieling aangaat, de meest waardige plaats om grootsche muziek te genieten.

Wat zouden wij genieten, als bij een waarlijk groote gebeurtenis, eenig in de geschiedenis, laat ons zeggen, bij het sluiten van de Europeesche *vrede*, in ieder land in de daarvoor meest geschikte zaal, een uitvoering van Beethovens meesterwerk plaats vond! Als na het Allegro en Scherzo, die als het ware de onrustige hoewel krachtige tijdvakken aan den grooten oorlog voorafgaand, weergaven, het onovertroffen adagio inviel, als

een groote, diepe jammerklacht opwellend uit millioenen bij den oorlog betrokken harten; een smartkreet over zóó veel lijden, vragend waarvóór al dit noodeloos leed, die mensch-onteerende gruwel, de broedermoord op groote schaal; — om dan, in 't slotgedeelte, na een inleiding die de vredesonderhandelingen weergaf, ten slotte uit te barsten in een jubel, grootsch en indrukwekkend om te getuigen van 's menschen eindelijk verlangen naar Broederschap!
Ja, als wij dat beleefden, dat de verschillende volkeren in dezen reuzenstrijd betrokken, zich met elkander verstonden om met en naast elkaar voort te leven zonder moord, zonder verdrukking van den zwakkere, ieder het leven latend, waarop hij recht heeft; als zij een organisatie vormden, die de economische samenwerking kon regelen, waardoor men waarborg had voor een blijvende Europeesche vrede en dus alle volken bleven bestaan; want kan er wel één gemist worden? Heeft niet elk land, elk volk, elke taal zijn eigen waarde, zijn eigen schoonheid, zijn eigen verleden en ook eigen toekomst?
En is 't dan niet ten algemeene nutte, tot gemeenschappelijke welvaart, als alle verschillende volkeren bleven gelijk ze zijn, om ieder het hunne bij te dragen tot een, uit velerlei motieven opgebouwd grootsch, harmonisch rijk leven? Als dit uit deze reuzen-slachting voortkwam, was ze niet zonder nut geweest.

Blaricum, 14 Juni 1915. THEO RUETER.

IN BLIJDE VERWACHTING.

Een architect van „franschen naam en franschen smaak (sic), die zeer slecht fransch spreekt", acht den tijd gekomen zijne veelzijdige talenten in *een propagandaboek* neer te leggen. De uitgave kan zonder bezwaar en risico geschieden. De aan eene dusdanige uitgave verbonden hooge kosten zijn bij voorbaat al gedekt door eene belasting — in den vorm van advertentiën — van de talrijke aannemers en werkbazen, die het voorrecht hadden onder dezen bouwkunstbeoefenaar te mogen werken.
Wij zullen dus ettelijke winkelhuizen, „paleizen" en profame scheppingen te zien krijgen, eene cameleontische verzameling zonder wederga. Dat zal o. i. juist de zwakke plek der uitgave zijn. Veel zal de man met de honderd-en-één talenten er toe kunnen doen, de hopelooze verwarring bij het publiek nog grooter te maken. Wij geven daartoe in ernstige overweging het aanvankelijk voornemen, om onder elk gebouw den naam van den *werkelijken* ontwerper te plaatsen, beslist achterwege te laten. Eene grieving meer der vele talentvolle „medewerkers" mag toch niet achterwege blijven, zoo hierdoor de belangen dezer uitgave in 't gedrang zouden komen.
Nu de grenzen van het vakgebied angstvallig voor de vele producten van dezen schepper gesloten zijn, wordt een *eigen* afzetgebied gezocht, dienende eigen belang ten koste van derden.
Handig, wat?

M.

VERZORGINGSHUIS HILVERSUM.

De jury voor de prijsvraag voor een verzorgingshuis te Hilversum heeft den eersten prijs, onder het motto: „In 't Gooi", toegekend aan D. Meintema te Rotterdam, den tweeden aan de inzending motto „Amore Artis", derde motto „'T Einde", vierde motto „Als men oud wordt", vijfde motto „Philemon en Baucis".
De tentoonstelling der ingezonden onderwerpen zal geopend worden Zaterdag 19 Juni, des namiddags te half twee en daarna voor het publiek kosteloos te bezichtigen zijn. Sluiting 30 Juni.
Uren van openstelling: Zondags van 1½—5 uur n.m. Weekdagen van 10—11½ uur v.m. en 1½—5 uur n.m.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" ROTTERDAM.

MEDEDEELING.

De hoogteschaal voor het terrein profiel op de situatieteekening badhotel is niet 1 á 1000 doch 1 á 500, zooals ook blijkt uit het bijgeschreven hoogtepeil van 6 M. 4 G. Z.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

I. Badhotel:

1°. Mag een gedeelte der logeerkamers op de 2e verdieping worden aangebracht in verband met de aan de feestzaal te geven hoogte?
Antwoord: Neen.
2°. Mogen de logeerkamers in verband met de hoogte der feestzaal *twee* hoog geprojecteerd worden?
Antwoord: Neen.
3°. Moet de op de parterre gevraagde entrée aan de zee- of aan de landzijde gelegen zijn?
Antwoord: Ontwerpers zijn vrij die entrée te plaatsen waar zij haar het wenschelijkst achten.

II. Houten brug.

1°. Mag een ieder aan de prijsvraag: *een houten brug met afsluithek mededoen?*
Antwoord: Ja.
2°. Mag de hoogte van de brug uit het water gemeten willekeurig genomen worden?
Antwoord: De brug wordt geacht met den bovenkant ter hoogte van den landweg te liggen.
3°. Moet het afsluithek van hout zijn?
Antwoord: Ja.
4°. Moeten de landhoofden van de brug van hout zijn?
Antwoord: Ja.
5°. Kan alleen prijsvraag *b* beantwoord worden of is de beantwoording *a* en *b* beide verplichtend?
Antwoord: De beantwoording van elke prijsvraag afzonderlijk is toegelaten.

Rotterdam, 14 Juni 1915. DE JURY.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Mag ik U, als buitenlid, mijn dank betuigen voor de reproductie der prijsvraag-antwoorden „San Francisco" in ons blad? Ik vermoed, dat niet alleen de abonné's die, zooals onderget., de ontwerpen slechts op deze wijze te zien krijgen, maar ook zij, die de origineelen hebben gezien, zulk een leerrijk overzicht zeer waardeeren. „Architectura" zal m. i. blijvend aan belangrijkheid winnen, als elke prijsvraag van beteekenis op deze wijze aan allen ten goede komt.
Bij voorbaat dankend voor de plaatsing,

Hoogachtend,

Blaricum, 12 Mei '15. H. HANA.

Zeer erkentelijk. RED.

INHOUD: A. Salm G.Bz. † — Over muziek en haar omgeving. — In blijde verwachting. — Verzorgingshuis Hilversum. — Prijsvraag der Vereen. „Bouwkunst en Vriendschap" Rotterdam. — Ingezonden.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 26. ZATERDAG 26 JUNI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J.F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

In dank mochten wij voor de bibliotheek ontvangen van den uitgever D. Mijs te Tiel, een zevenden druk van het werkje: „Werktuigkunde voor Ambachtslieden", geschreven door den heer G. A. Scholten.

Eveneens mochten wij ontvangen: het 32ste jaarverslag van de „Teekenschool voor Kunstambachten" van de Mpij van Nijverheid, Departement Amsterdam. Zooals altijd is dit geillustreerde jaarverslag goed verzorgd. Wij wezen reeds verleden jaar erop, welk een nuttige arbeid op die school wordt gedaan, en hadden alleen een sterk woord van afkeuring over het onderwijs in de praktische metaalbewerking. Het is bijzonder aangenaam, dat het werk, dat wij ditmaal zagen, op zulk een geheel andere trap stond, dan dat van verleden jaar. De leiding van de klasse was dit jaar toevertrouwd aan den heer G. H. Landman, die den heer Pfersich vervangt, daar laatstgenoemde door de mobilisatie verhinderd is de lessen te geven.

En ten derde ontvingen wij van het Museum van Kunstnijverheid te 's-Gravenhage een catalogus van een verzameling wapens in bruikleen afgestaan door Jhr. C. H. C. A. van Sypestein.

JAARVERSLAG 1914 VAN HET VERBOND VAN NEDERL. KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

LEDEN:

Het Verbond, gesticht den 8sten Juli 1911 door 12 vereenigingen, bestond op 31 December 1913 uit 16 leden; in den loop van 1914 heeft bedankt als lid de Algemeene Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging te Amsterdam, terwijl de Vereeniging „Arti et Industriae" te Den Haag, door wijziging van hare Statuten, geen lid meer kon blijven; het Verbond bestaat dus thans uit 14 vereenigingen, te weten:

1. Architectuur en Kunstnijverheid:

Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam.

2. Schilder- en Grafische Kunst:

Genootschap „Pulchri Studio" te Den Haag, „Moderne Kunstkring" te Amsterdam, Vereeniging „St. Lucas" te Amsterdam, „Pictura Veluvensis" te Renkum, Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst te Amsterdam.

3. Letterkunde:

Vereeniging van Letterkundigen te Amsterdam.

4. Tooneelspeelkunst.

Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging te Amsterdam.

5. Toonkunst.

Genootschap van Nederlandsche Componisten te Amsterdam, Nederlandsche Toonkunstenaars-Vereeniging te Den Haag.

6. Gemengde Vereenigingen:

Haagsche Kunstkring te Den Haag,

te zamen tellende op 1 Januari 1915 2963 leden, en op de Algemeene Vergadering vertegenwoordigd door 105 afgevaardigden.

ALGEMEEN BESTUUR:

Het Algemeen Bestuur wordt gevormd door twee afgevaardigden van iedere Vereeniging, zoodat dit college thans uit 28 leden bestaat.
In den loop van 1914 hadden in dit Bestuur slechts een tweetal veranderingen plaats, door het aftreden van den Heer C. J. Maks, die vervangen werd door den Heer E. R. D. Schaap en door het aftreden van den Heer H. F. R. du Bois, die in verband met het inmiddels bedanken van St. Lucas als lid, niet definitief vervangen werd.

De samenstelling van het Algemeen Bestuur is thans als volgt:

Jos. Th. J. Cuypers en Jos. Ingenohl, voor den Bond van Nederlandsche Architecten, Amsterdam. J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym, voor het Genootschap „Architectura et Amicitia", Amsterdam. S. de Clercq en Jan Gratama, voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam. Ko Arnoldi en Johan Brandenburg, voor de Nederlandsche Tooneelkunstenaars-Vereeniging, Amsterdam. H. Fels en W. Penaat, voor de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, Amsterdam. P. J. W. J. van den Burgh en B. Ferwerda, voor „Pictura Veluvensis", Renkum. Frits Jansen en Willy Martens, voor het Genootschap „Pulchri Studio", Den Haag. E. R. D. Schaap, voor de Vereeniging „Sint Lucas", Amsterdam. Jan Toorop en J. Weijand, voor den „Moderne-Kunstkring", Amsterdam. S. Moulijn en J. G. Veldheer, voor de Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst. Herman Robbers en K. J. L. Alberdingk Thym, voor de Vereeniging van Letterkundigen, Amsterdam. Ant Averkamp en A. D. Loman Jr., voor het Genootschap van Nederlandsche Componisten, Amsterdam. S. van Milligen en M. W. Petri, voor de Nederl. Toonkunstenaars-Vereeniging, Den Haag. W. van Boven en G. D. Gratama, voor den Haagschen Kunstkring, Den Haag.

Het Dagelijksch Bestuur is sedert Juli 1914 samengesteld als volgt:

Willy Martens, Voorzitter; Herman Robbers, Vice-Voorzitter; Jan Gratama, 1ste Secretaris; W. Penaat, 2de Secretaris-Penningmeester; A. D. Loman, Penningmeester; Ko Arnoldi en S. Moulijn, Commissarissen.

Het verslag bevat voorts verschillende voorstellen omtrent statuten-wijziging de inwendige organisatie betreffende; de voorstellen zouden aan de goedkeuring der Alg. Vergadering van 27 Maart j. l. worden onderworpen; de behandeling der voorstellen evenwel werd tot eene volgende vergadering uitgesteld.

Bedanken voor het lidmaatschap.

In 1913 had de Algemeene Ned. Toonkunstenaarsvereeniging voor het lidmaatschap bedankt, welke uittreding, ingevolge de statutaire bepaling, den 31sten December van het daarop volgende jaar plaats had.

Dit bedanken was voorloopig als een voorzorgsmaatregel bedoeld: de Vereeniging verklaarde zich bereid hare bezwaren tegen het Verbond in bespreking te willen brengen. Nadat zij echter de bezwaren geformuleerd had, bedankte zij definitief.

De Vereeniging „Arti et Industriae" heeft als lid bedankt, omdat, ingevolge eene ingrijpende Statutenwijziging der Vereeniging, hare stemgerechtigde leden niet uitsluitend kunstenaars zijn, en zij dus niet langer lid van het Verbond kan blijven.

De Vereeniging „Sint Lucas" heeft eveneens, voor het lidmaatschap bedankt. Het Dag. Bestuur heeft een onderhoud met het Bestuur van St. Lucas aangevraagd, ten einde de redenen van dit bedanken te mogen vernemen. St. Lucas blijft statutair nog lid tot 1 Januari 1916.

COMMISSIËN.

Commissie voor het instituut van schoone kunsten.

Deze Commissie, die heeft te onderzoeken, of het wenschelijk is, dat een door de Regeering te benoemen Instituut, dat haar advies heeft te geven over alle belangrijke onderwerpen de kunsten rakende, ook in Nederland tot stand komt; en zoo ja, op welke wijze dergelijk Instituut zou kunnen worden ingesteld, zal spoedig worden geïnstalleerd, daar de voorbereidende werkzaamheden voor het grootste deel gereed zijn. Die voorbereidende arbeid is verricht door de heeren Mr. Dr. W. J. G. Snijder van Wissenkerke en Mr. N. Beets.

Commissie in zake het onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met regeeringssteun, kunsthandel, enz.)

Het verslag van deze Commissie is eenigen tijd geleden reeds in ons blad opgenomen.

Commissie voor kunst in opvoeding en onderwijs.

Hare werkzaamheden zijn nog niet tot een eind gebracht.

Tweede Kunstenaars-Congres.

In het najaar 1913 werd voor het tweede Congres eene commissie van voorbereiding benoemd; het is de bedoeling het congres te houden in de Kerstvacantie 1915.

Het Kunstenaarshuis.

De voorbereidingen der Commissie voor het Kunstenaarshuis werden door den oorlog geheel afgesneden, zoodat zij tot haar leedwezen genoodzaakt was de uitvoering der plannen tot betere tijden uit te stellen.

De aangegane verbintenissen der verschillende kunstenaars, om zich mede garant te stellen voor den dienst der te sluiten leening, was hiermede vervallen daar de Commissie zich in geen geval zou kunnen houden aan een der voorwaarden dezer garant-stelling, n.m. dat deze leening gesloten zou worden voor 1 Jan. 1915. De Commissie, stelt zich echter vóór, het plan, dat haar dierbaar is geworden, weder op te nemen, zoodra de omstandigheden dit zullen toelaten.

Pers-Commissie.

Waar in het algemeen in de dagbladen weinig over architectuur en kunstnijverheid wordt medegedeeld, en de enkele beschouwingen, die gegeven worden, niet altijd van de hand van bevoegden zijn, had het Alg. Bestuur zich reeds vroeger tot verschillende dagbladen gewend met het verzoek, te willen bevorderen dat hierin verbetering zou komen. Aangezien dit verzoek niet het verlangde resultaat had, heeft het Alg. Bestuur besloten een commissie te benoemen die tot taak heeft te onderzoeken of en op welke wijze op ruimer schaal goede vakkundige bespreking in de dagbladen kan plaats hebben

HANDELINGEN NAAR BUITEN.

Het verslag bevat ten slotte uitvoerige mededeelingen omtrent hetgeen door het Verbond is gedaan ten aanzien van de ondersteuning van kunstenaars en van het auteursrecht voor beeldende kunstenaars, en bevat de door het Verbond verzonden adressen inzake de Waaloverbrugging te Nijmegen, het recht van successie betreffende openbare kunstverzamelingen, het orkest-personeel van den Haagschen schouwburg, het rapport der commissie voor kunst- en teekenonderwijs, de bureaux van muziek-auteursrecht in Nederland, het nieuwe Tweede Kamergebouw, de belasting op de publieke vermakelijkheden te 's-Gravenhage, de rijksgebouwen en particuliere architecten en nijverheidskunstenaars, de subsidie aan de Mij. tot bevordering der Toonkunst. Het aan het verslag toegevoegd finantieel overzicht wijst een bedrag van *f* 133.40 als batig saldo aan.

FRONTISPICIE.

Aert Quellyn spreeckt:

'k Sloegh naer den Dam, met schrick, de ooghen neder-
[waerts:
't Is mijn werck, dat ghij smeert, en nyet uw eyghen,
[Aerts!

CANDIDUS.

HET „VERZORGINGSHUIS" TE HILVERSUM.

Zaterdagmiddag 19 Juni j.l. is de tentoonstelling van de ingezonden ontwerpen op de prijsvraag voor een „verzorgingshuis" te Hilversum, geopend.

Daaraan vooraf ging een besloten vergadering van het Bestuur der stichting, de Jury, Burgemeester en Wethouders der Gemeente Hilversum, enkele Gemeenteraadsleden, en genoodigden. De voorzitter der stichting, de heer H. Nieuwenhuysen, opende de vergadering met een rede, waarin hij o. m. de Jury voor haar omvangrijk werk bedankte, en ook den heer Blijdenstein, aan wien het was te danken, dat deze stichting tot stand zal kunnen komen.

Daarna deed de secretaris der Jury, de heer Hingst, mededeeling der namen van de overige prijswinners, die daartoe verlof hadden gegeven. Te weten: 2e prijs (*f* 600) de heer J. Sluimer, te Enschedé; 3e prijs (*f* 450), de heer W. C. F. Hulsbosch, te 's-Gravenhage; 4e prijs (*f* 250), de architecten B. Bijvoet en J. Duiker, te Amsterdam, en 5e pr. (*f* 300), de heer A. R. Wittop Koning te Bussum.

Na deze inleiding ging men gezamenlijk op naar de zalen, warr de 123 ontwerpen (zegge ± 1200 teekeningen) in reeksen van rekken waren opgehangen. 't Zal door de overstelpende massa, in verband met de beschikbare plaatsruimte, wel niet anders hebben gekunnen. Een aangename indruk maakte het niet. Vooral de prijzen kwamen niet voldoende uit.

Zou ik de eerste, de algemeene indruk moeten uiten, dan is het niet beter te doen dan door te zuchten. Welk een ontzettende hoeveelheid werk, dat overbodig is. Statistici becijferden de waarde ervan op *f* 50.000.—! Doch afgescheiden hiervan, is het wel noodzakelijk, eerder niet belemmerend voor de toekomstige prijsvragen, zooveel werk van de deelnemers te eischen? Is het niet om wanhopig te worden voor een Jury, zulk een lawine op zich af te zien komen? Is ervan niet het gevolg, dat zij zoo vlug mogelijk schiften gaat, om toch ten minste eenig overzicht te krijgen? Dit zijn praktische vragen, wier beantwoording, en zakelijke oplossing aan het welzijn van het prijsvraag-systeem ten goede zullen komen.

De eenige oplossing, waartoe ook de Jury is gekomen, en waar men in bouwkundige kringen algemeen toe neigt, is: de ideeën-prijsvraag, gevolgd door een engeren wedstrijd. Praktisch is dit veel eenvoudiger en minder kostbaar.

Wat het geleverde werk zelf betreft, dit toont aan, dat de beoefening der bouwkunst in ons land vooruitgaande is. De gruwelstukken waren zeer zeldzaam.

Wat de wijze van inzending aangaat, deze was eenvoudig en goed. Een luxueuse als waarover het Jurryrapport spreekt, heb ik niet kunnen ontdekken. De door de Jury geprezen inzending, motto „Amore artis" (tweede prijs) was niet alleen nuchter, doch onliefdevol ingezonden; losse vellen transparant-detailpapier, de teekening zonder eenige omlijning! Ik hoop, dat de meening van de Jury geen ingang moge vinden.

Wij laten hieronder nu de algemeene beschouwingen der Jury volgen. De bespreking van de 123 ontwerpen is te omvangrijk om te worden opgenomen in ons blad. Het volledige Juryrapport ligt op de leestafel. JAN DE MEIJER.

RAPPORT DER JURY OVER DE OP DE UITGESCHREVEN PRIJSVRAAG INGEKOMEN ONTWERPEN VOOR EEN VERZORGINGSHUIS TE HILVERSUM.

I. ALGEMEENE OPMERKINGEN.

Welke ook de ervaring zij bij andere prijsvragen opgedaan, de jury der onderhavige prijsvraag meent uit de ditmaal opgedane ervaringen gevolgtrekkingen te moeten maken, welke naar de jury hoopt, niet alleen door de Permanente-Prijsvraag-Commissie, doch ook door volgende prijsvraag-ontschrijvers ernstig in overweging genomen zullen worden.

1. Art. 7 van de prijsvraag eischt, wat teekeningen betreft, van den inzender:

a. situatieteekening 1 à 500;
b. planteekening: 1. fundeering met kelder 1 à 100;
2. begane grond id.;
3. verdieping id.;
c. de voornaamste gevels id.;
minstens 2 doorsneden id.;
d. een gedeelte der gevels 1 à 20;
(alles in inktlijnen, de lichtopeningen met een vlakke tint aan te geven).
e. *in potlood* een perspectiefteekening 1 à 100.

De jury is te dezen aanzien van oordeel, gezien de inzendingen, dat de hier gevolgde wijze niet de juiste is: immers voor een goede beoordeeling zijn de teekeningen, bedoeld sub d, c (voorzoover betreft de gevels andere dan de hoofdgevel), b 2 en b 3 (voornoever niet-vereischte vertrekken bevattend) hijna zonder uitzondering, eerst dan van gewicht, wanneer de inzender getoond heeft door situatie (a), begane grond (b 2), gesteund door de perspectief-teekening, het onderwerp begrepen te hebben, meester te zijn en door gevelteekening een bij het onderwerp behoorende architectuur te hebben toegepast. Maar al te dikwijls bleek toch reeds bij het bezien van de situatie, dat de ontwerper niet in het minst de opgave begrepen had, bij het bezien van de voornaamste gevel, dat de architectuur in geenen deele beantwoordde aan de voorwaarde: „Het architectonisch karakter van het geheel moet eenvoudig zijn". (Art. 5, 1e zinsnede.)

In alle die gevallen waren de overige teekeningen geheel overtollig. De jury meent, dat voor open prijsvragen (studie-prijsvragen hoogstens uitgezonderd) een vereischte is in eersten aanleg te vorderen een ideenprijsvraag, om dan in tweeden aanleg uit die inzendingen een bepaald getal uit te kiezen en den ontwerpers dier inzendingen op te dragen de uitgewerkte ontwerpen in te leveren.

2. In de voorwaarden tot prijsvraag, was reeds als eisch gesteld: teekeningen in inktlijnen, lichtopeningen mogen met vlakke tint worden aangegeven;
perspectiefteekening in potlood, lichtopeningen in vlakke tint.

Nog is dit aangedikt bij de beantwoording der ingekomen vragen, met name in antwoord op vraag 29: opwerking der teekening anders dan in programma voorgeschreven, is verboden volgens regelen P. P. R. In strijd hiermede waren dan ook slechts een tweetal inzenders.

Noodzakelijk echter acht de jury bovendien, dat bij uit te schrijven prijsvragen voorwaarden worden gesteld omtrent:

1. afmetingen der in te zenden teekeningen.

N.B. Sommige inzenders hebben de onderdeelen, m. n. van den platten grond, zoo naast elkaar geplaatst, dat een duidelijk beeld niet te verkrijgen is, anders gaven meerdere kleine stukken, enkele stukken van onnoodig reusachtige afmetingen.

2. wijze van inzending.

Niet te miskennen is, dat vele inzenders, zij het al niet met het oogmerk om uit te steken boven anderen, toch op zoo geheel buitensporige wijze hun werk monteerden, dat ook hiertegen maatregelen genomen moeten worden. Dergelijke inzenders toch hebben het oog meer op de na de beoordeeling volgende tentoonstelling, dan op de beoordeeling van hun werk.

Tegenover dergelijke luxueuse monteering, steekt sterk af het werk van den inzender onder het motto „Amore artis" (no. 2), hetwelk nuchter doch zakelijk beperkt is tot hetgeen vereischt was.

3. Sommige inzenders hebben blijkbaar zichzelf niet voldoende rekenschap kunnen geven van de waarde van hun eigen werk en zenden naast een oorspronkelijk plan, eenige varianten in, sommige een, enkelen twee varianten.

Enkelen hunner maakten hiervan terecht een tweede inzending; daar kan natuurlijk niets tegen zijn; af te keuren is, dat inzenders de aan hun inzichten zich opdoende oplossingen zelf niet in staat waren te beoordeelen en derhalve de keus aan de jury lieten.

II. BEOORDEELING DER INZENDINGEN IN HET ALGEMEEN.

Door het overgroote deel der inzenders is bijzonder werk geleverd. In het algemeen genomen staat het architectonisch gehalte op een hoog peil, terwijl het teekenwerk dikwijls schitterend is te noemen. Als terrein was aangegeven een rechthoek tusschen twee gelijkwaardige parallelwegen, breedt 100 M., diep tusschen de wegen 160 M., aan beide zijden open bebouwing.

1. *Ongebruikt laten van terrein.*

Wat te denken van inzenders als die (zelfs inclusief uitbreiding), de helft van het terrein ongebruikt lieten en eenvoudig inschreven „moestuin" of tuinontwerp teekenden? Art. 5 schreef voor „het gebouwencomplex wordt door eenige beplanting omgeven", nergens is gesproken van reserveeren van terrein voor moestuin; die inzenders waren zeker de meening toegedaan, dat de prijsvraag-uitschrijvers te veel terrein ter beschikking stelden; op zich zelf ware zuinig gebruik van het terrein goed, ware niet het gevolg van deze opvatting:

een benepen, bekrompen, met het oog op brandgevaar soms zelfs gevaarlijke samendringing van gebouwen.

2. *Verspreiding der gebouwen.*

Enkele inzenders meenden met min of meer kwistige hand de gebouwen klakkeloos, zonder motiveering, over het terrein te moeten verspreiden.

Wel waren de eischen, in het programma gesteld, gesplitst in hoofdgroepen, doch ook zonder de beantwoording in de vragenlijst had ieder gezond verstand gebruikend inzender moeten begrijpen, dat de saamhoorigheid der gebouwen eischte, een logische groepeering, een eenheid zelfs in veelheid.

3. *Verbrokkeling van het terrein.*

Geeft het onder 2 gestelde blijk van absoluut niet begrijpen van het wezen van een verzorgingshuis, en ontstond daardoor terreinverbrokkeling, sommige inzenders hebben hun uiterste best gedaan om de hoofddeelen van de eenheid zóó te splitsen dat tusschen de gebouwen zelf vele binnenplaatsen ontstonden. Moge in groote steden door ruime binnenplaatsen licht- en luchttoetreding worden verhoogd, de jury acht het beslist een fout, als voor een landelijke stichting op een terrein als het gegevene, de ontwerpers de groepeering hunner gebouwen zóó kiezen, dat verschillende vertrekken als lunsen-, strijken verstelkamer, om niet te spreken van woonvertrekken, uitsluitend op een klein binnenplaatsje uitzicht geven.

Het begrip ruimte ging daar geheel te loor, flinke terreinen worden daardoor verbrokkeld, het geheel geeft niet blijk van een groote opvatting.

4. *Waschhuis en doodenhuis.*

Door sommige inzenders zijn deze zóó geplaatst, dat de vraag kan gesteld worden of zij niet met de geheele inzending den spot willen drijven.

Ergerlijk is het te zien hoe een inzending midden op den weg naar den hoofdingang de bezoekers voert langs doodenhuis en waschhuis. Meer dan ergerlijk is het te zien hoe andere inzendingen het doodenhuis plaatsten midden op het terrein der woningen der ouden van dagen; meer pieteit had men voor den ouderdom mogen verwachten, of moet ieder, die daar zijn laatste dagen komt wonen, voortdurend het ook voor hem bestemde doodenhuis voor oogen zien?

5. *De groepeering der gebouwen.*

Bij de hier volgende beoordeelingen der inzendingen zeer afzonderlijk, worden nadere kanttekeningen op de gevonden oplossingen gemaakt.

In het algemeen dit:

Enkele inzenders hebben het economiegedeelte gesplitst en daardoor de administratie uit haar verband gerukt.

Het is beslist een fout van het overigens zeer verdienstelijke ontwerp 123, dat behalve het open terrein de directrice de keuken slechts kan bereiken door een gang van 110 M.

Vele inzenders hebben gemeend de keuken met bijbehooren in een hoek van het terrein te moeten plaatsen, wat beslist fout geacht kan worden.

Slechts zeer weinig inzenders hebben begrepen, dat waar mogelijk groep A als groep B uit dezelfde keuken bediend zullen moeten worden, beide met de keuken verbonden moeten zijn.

Onder hen zijn er echter, die de eenige naar groep B voerende gang in de keuken doen uitkomen, wat evenzeer niet te verdedigen is.

Het kwam voor, hoewel slechts enkele malen, dat kamertjes op het Noorden lagen: men denke zich ouden van dagen, die zich weinig meer kunnen bewegen en nimmer zon in hun vertrek ontvangen.

6. *Groep B ten opzichte van A.*

Enkelen hebben, niettegenstaande alles, gemeend groep B — de personen aan wie minder vrijheid kan gegeven worden — te moeten ontwerpen midden tusschen de kamertjes! Die ligging beantwoordt dus aan „behoorlijk gescheiden, zonder in contact te komen met groep A". Commentaar overbodig.

7. *De kamertjes.*

De inzendingen doen twee hoofdopvattingen kennen:

a. de woningen te ontwerpen om een ruim binnenplein;

b. twee of soms meerdere binnenpleinen te vormen, waaromheen de woningen.

De jury acht de ontwerpen volgens oplossing *a* beter geslaagd dan die volgens oplossing *b*.

Het ruime binnenplein beschut voor Noorden-, Oosten- en Westenwind, zal voor allen een mooie hof zijn. Onder die inzenders zijn er echter (hetgeen ook bij andere dan de hierbedoelde inzendingen voorkwam), die aan beide zijden der gangen woningen ontwierpen, afgescheiden van het feit, dat dikwerf de gangen hierdoor donker waren, hebben vele de woningen zoo ontworpen, dat de woningen aan de buitenzijde soms zelfs slechts op een 5-tal meters van de terreingrens geprojecteerd zijn.

Vergeten was, dat ook de kamertjes op de buitenzijde evenveel recht hebben op een behoorlijk terrein als die aan de binnenzijde; een zoo belangrijk verschil tusschen de eene woning en de andere in het leven te roepen is beslist een fout.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

MEDEDEELING.

Het in de algemeene bepalingen der prijsvraag-programma's bedoelde reproductierecht der Vereeniging van de bekroonde antwoorden op de prijsvragen bepaalt zich tot het opnemen in het jaarverslag der Vereeniging van afbeeldingen op kleine schaal der ontwerpen en het eventueel publiceeren bij het juryrapport van dergelijke afbeeldingen in de beide in het programma genoemde bouwkundige bladen, indien de redacties dier bladen daartoe bereid bevonden worden.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

De jury ontving anoniem twee vragen, gemerkt I en II met daaraan toegevoegde *„aanmerkingen"*, welker strekking niet is verduidelijking der programma-bepalingen te verkrijgen, doch het ontvangen van inlichtingen omtrent *de wijze van oplossing* van de prijsvraag, weshalve die vragen niet beantwoord kunnen worden.

Ten opzichte van de houten brug is bepaald, dat het afsluithek niet hooger dan 2 M. behoeft te zijn. Mag hieruit worden afgeleid, dat eene mindere hoogte geoorloofd is en zoo ja, wat is dan als minimum-hoogte aan te houden?

Antwoord: De hoogte mag minder dan 2 M. zijn, de minimum-hoogte blijft ter beoordeeling der mededingers.

Rotterdam, 22 Juni 1915. DE JURY.

EEN SPROOKJE.

Er kwam ereis een vreemdeling,
In onze oude stad.
Die Burgemeester spreken ging
Al over dit. . . . en dat.

Hij deed de stoute schoenen aan.
En trok de straten rond,
Of hij het raadhuis vinden mocht.
Of hij het raadhuis vond?

Hoelang hij zocht, hij vond het niet,
Hij was ten einde raad,
Tot hij een flinken diender zag
Op 'n hoekje van een straat.

Zeg mij eens vrind, waar is 't Stadhuis,
Vroeg hij den trouwen wachter.
't Is ergens op een stille gracht,
No. 13, drie hoog achter!

De wijze vreemdeling zweeg en ging
Weer naar z'n eigen land,
Waar elke stad een raadhuis heeft,
Behoorend bij zijn stand.

H. F. S.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24).

Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen worden gesteld tot 1 Juli 1915. Te richten aan den heer C. N. van Goor, 's-Gravendijkwal 71, Rotterdam.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 27. ZATERDAG 3 JULI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

EXCURSIE.

De jaarlijksche Genootschaps-excursie zal ditmaal gehouden worden naar *Hoorn* en wel op *Zaterdag 17 Julie.s.*

Het voornemen bestaat dien dag als volgt in te deelen:

1. Reunie voor het stationsgebouw te Hoorn (leden van „A. et A." beneden het IJ, gaan tezamen per spoor naar Hoorn).
2. Bezoek aan verschillende gebouwen te Hoorn, daarna lunch in „Parkhotel".
3. Per spoor naar Oosthuizen, alwaar wordt gedebarkeerd om op Noord-Hollandsche wagens over te gaan.
4. Rit om de Beemster naar het „Duitsche Hofje — modelboerderij —. Daarna via Purmerend over de Purmer naar Edam.
5. Per trekschuit van Edam naar Volendam (tabak en lange pijpen aan boord).
6. Diner te Volendam.
7. Per boot of tram naar Amsterdam.

Men gelieve zich tijdig aan ondergeteekende op te geven, opdat de te nemen „maatregelen van orde" even goed getroffen kunnen worden, als verleden jaar voor Den Haag en Scheveningen 't geval was.

ADR. MOEN.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

In dank ontvingen wij het geïllustreerd jaarverslag over het jaar 1914 van het Museum en de School voor Kunstnijverheid te Haarlem.

Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal,

Geven met verschuldigden eerbied te kennen,
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
het Genootschap Architectura et Amicitia,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
dat zij met veel belangstelling hebben kennis genomen van de Memorie van Toelichting van den Minister van Waterstaat, betreffende aanvulling en verhooging van het IIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1915, en van de opmerkingen en beschouwingen waartoe het Afdeelingsonderzoek der Tweede Kamer hierover heeft aanleiding gegeven;

dat zij met veel waardeering uit genoemde stukken hebben bemerkt, dat zoowel de Minister van Waterstaat als de Tweede Kamer met grooten zorg de verbouwing en uitbreiding van het Tweede Kamergebouw wenschen voor te bereiden, opdat dit bouwwerk een karaktervolle schoonheid verkrijge, overeenkomstig de hooge beteekenis van het Gebouw der Volksvertegenwoordiging;

dat zij de vrijheid nemen te wijzen naar het adres der vier bouwkundige vereenigingen, 8 Mei 1914, gericht aan den Minister van Waterstaat, waarvan hierbij afschrift gaat en waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken, dat een openbare prijsvraag, bestaande uit een ideënprijsvraag, gevolgt door een engeren wedstrijd voor den zoo hoogst belangrijken verbouw van het Tweede Kamergebouw zal worden uitgeschreven;

dat zij overtuigd zijn dat, wanneer tot het uitschrijven van een prijsvraag wordt overgegaan, een goed resultaat alleen dan bevorderd kan worden, wanneer in de Jury personen zitting hebben, die dezelfde denkbeelden, en wel de vooruitstrevende, omtrent architectuur zijn toegedaan.

Redenen waarom adressanten, onder verwijzing verder naar bijgaande toelichting, met aandrang Uw College in overweging geven te bevorderen, dat een prijsvraag en op de wijze als boven genoemd, voor het nieuwe Tweede Kamergebouw worde uitgeschreven.

't Welk doende enz.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
S. DE CLERCQ, Vice-Voorzitter. J. GRATAMA, Secretaris.

Voor het Genootschap Architectura et Amicitia,
PAUL J. DE JONGH, Voorzitter. J. H. DE GROOT, Secret.

Voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
P. G. BUSKENS, Voorzitter. BERX. BUURMAN, 2de Secret.

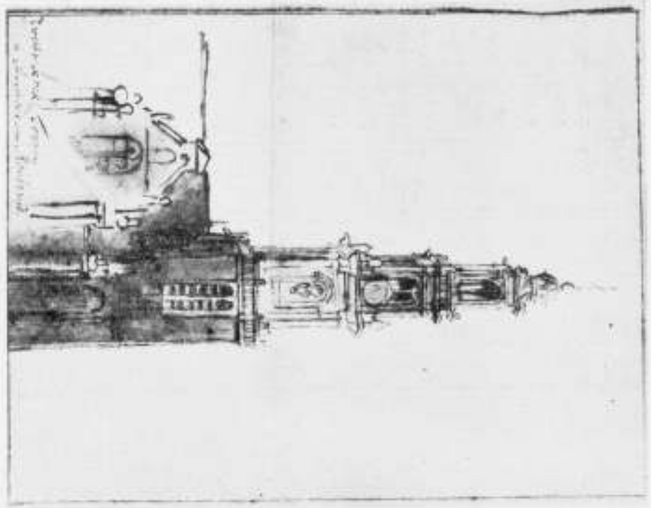

De Westertoren.
Teekening door Rembrandt in het Museum Fodor te Amsterdam. (HdG. 1230).

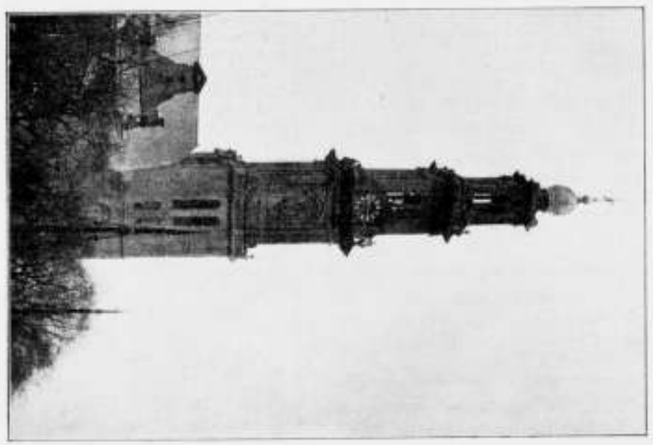

De Westertoren.
(Tegenwoordige staat).

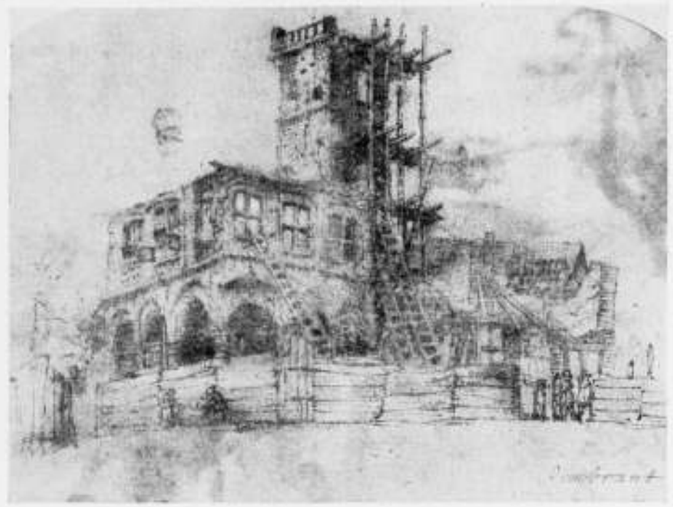

Het afgebrande oude Stadhuis.
Teekening uit Rembrandt's school in het Museum te Brunswijk. (HdG. 195)

Toelichting.

Het zou ten zeerste toe te juichen zijn, wanneer, overeenkomstig het denkbeeld van den Minister van Waterstaat (met welk denkbeeld vele leden der Tweede Kamer zich konden vereenigen blijkens het verslag der Commissie van Rapporteurs) particuliere architecten in de gelegenheid worden gesteld voor het nieuwe gebouw der Tweede Kamer ontwerpen in te dienen.

Het zou echter aanbeveling verdienen, hiervoor niet enkele architecten uit te noodigen, maar iederen Nederlandschen architect gelegenheid te geven mede te dingen, opdat in vrijen wedstrijd de beste kracht gekozen zal worden voor het ontwerpen en uitvoeren van dit Nationaal Gebouw.

In verband hiermede geven bovengenoemde bouwkundige Vereenigingen Uw College ernstig in overweging te bevorderen, dat een Nationale Openbare Prijsvraag worde uitgeschreven, overeenkomstig het adres der vier bouwkundige Vereenigingen van 8 Mei 1914, gericht aan den Minister van Waterstaat, waarvan hierbij afschrift gaat.

Ondergeteekenden achten het wenschelijk, gelijk in genoemd adres is betoogd, dat de openbare prijsvraag zal bestaan uit een *ideeënprijsvraag*, gevolgd door een *engeren wedstrijd*, waartoe een klein getal gekozenen uit den vóór-wedstrijd zullen worden toegelaten.

Een dergelijke prijsvraag behoeft geenszins kostbaar te zijn, daar bij de ideeënprijsvraag slechts schetsen worden verlangt, zoodat de uit te loven prijzen geringer kunnen zijn dan wanneer volledig uitgewerkte plannen worden gevraagd, terwijl tot den daarop volgenden engeren wedstrijd slechts enkele architecten zullen worden toegelaten.

In verband hiermede zij opgemerkt, dat de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwk. Prijsvragen bepalen, dat het bedrag der prijzen voor den vóór- en voor den eindwedstrijd in totaal even groot kan zijn als wanneer een enkelvoudige prijsvraag ware uitgeschreven.

Het voorstel van den Minister van Waterstaat, om naast het indienen van plannen, opgemaakt geheel overeenkomstig het van Regeeringswege vastgestelde programma van eischen, gelegenheid te geven tegen extra vergoeding een vrije oplossing van het vraagstuk der Kamerverbouwing in te dienen, echter met behoud van den voorgevel van het Binnenhof en overigens uitgewerkt overeenkomstig de in het programma van eischen beschreven wijze, verdient ten zeerste aanbeveling, daar zoodoende het verkrijgen van een meer harmonisch, volledig en karaktervol *geheel* niet is uitgesloten.

Ondergeteekenden, ten zeerste hopend, dat tot het uitschrijven van een openbare prijsvraag zal worden overgegaan, meenen de aandacht er op te moeten vestigen dat het succes van een prijsvraag voor een zeer belangrijk deel afhangt van het kiezen der Jury-leden.

Het niet-in-alle-opzichten-bevredigend resultaat van enkele prijsvragen o.a. was voor een zeer groot deel daarvan het gevolg, dat een zoogenaamde gemengde jury had geoordeeld, d. w. z. een jury, waarin architecten van zeer verschillende kunstrichtingen zitting hadden.

Het is begrijpelijk, dat een dergelijke gemengde jury alleen tot een zekere overeenstemming kan komen omtrent projecten, die het gemiddelde der verschillende architectuurrichtingen vertolken, d. w. z. het middelmatige, datgene wat noch goed, noch slecht en in wezen onbelangrijk is.

Het is daarom voor een waarlijk karaktervol resultaat van een prijsvraag in de eerste plaats noodig, dat in de jury tot oordeelen bevoegden zitting hebben, die in hoofdzaak dezelfde denkbeelden omtrent architectuur en wel de vooruitstrevende ideeën in dezen zijn toegedaan.

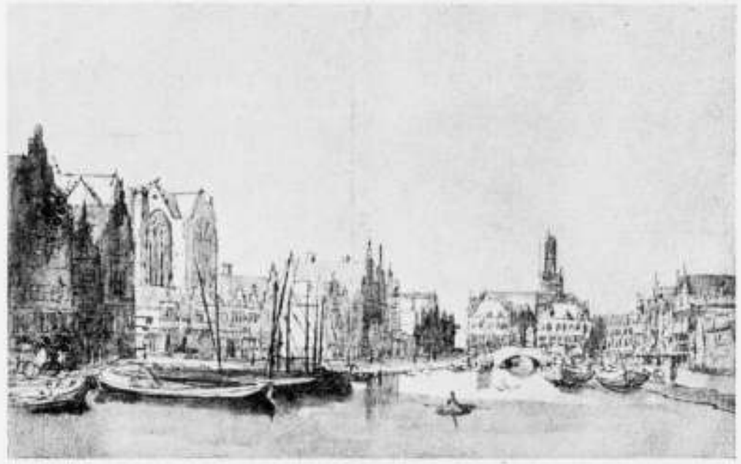

Het Rokin gezien van de Langebrug.
Teekening uit Rembrandt's school in de Albertine te Weenen.

Ondergeteekenden zijn van meening, dat, waar het hier betreft een nieuw Gebouw voor de Volksvertegenwoordiging, dit gebouw aan de moderne eischen en inzichten der samenleving moet voldoen en dat het dus, als een waardige uiting van het kunnen en streven van de Nederlandsche Architectuur, geen nabootsing van oude stijlen zal mogen vertoonen, maar een eigen karakter zal moeten bezitten.
Daarbij zal het tegelijk taktvol moeten aansluiten bij het bestaande, zoo belangrijke gebouwen-complex op het Binnenhof, welk complex zelf een fraai voorbeeld is van het samengaan van gebouwen uit verschillende tijdperken en met onderling zeer verschillende stijlen.
Ondergeteekenden zijn gaarne bereid bij het uitschrijven van een prijsvraag van advies te dienen, in samenwerking met de Permanente Prijsvraag Commissie, ingesteld door de vier bouwkundige vereenigingen.

Voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.
S. DE CLERQ, Vice-Voorzitter. J. GRATAMA, Secretaris.
Voor het Genootschap Architectura et Amicitia
PAUL J. DE JONGH, Voorzitter. J. H. DE GROOT, Secret.
Voor de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap
P. G. BUSKENS, Voorzitter. BERN. BUURMAN, 2de Secret.

DE FEESTBUNDEL, DR. ABRAHAM BREDIUS AANGEBODEN DEN 18DEN APRIL 1915.

(Bij de afbeeldingen).

Onder de Hollandsche uitgaven van den laatsten tijd, zijn er vele, die de moeite overwaard zijn er de volle aandacht aan te schenken. Tot deze behoort het boek, dat Dr. Bredius ter gelegenheid van zijn 60sten verjaardag door zeer velen in den lande is aangeboden; al is het nu wel niet een uitgave in den gewonen zin, daar de opzet anders is. Kloek van formaat, op zwaar oud-Hollandsch papier gedrukt, met fraaie oude hoofd- en sluitvignetten en sierhoofdletters, maakt het werk een verzorgden indruk, die der uitgeefster, de firma Gebr. Binger, alle eer aandoet. Zij is het, die ook het mooie tijdschrift „Oud-Holland" uitgeeft. Beide uitgaven toonen sterke familieverwantschappen.
Het werk bestaat uit twee deelen; een eerste deel bevat de opstellen, het tweede deel bevat de afbeeldingen, 105 in getal. 't Is een lust de goed gereproduceerde afbeeldingen te bekijken. Zij geven de toelichting bij de 29 opstellen, waarvan wij de opschriften laten volgen:

Mr. N. Beets, Herscheppingen; C. W. Bruinvis, Het huis „het Moriaanshooft" te Alkmaar en zijne bewoners; F. Schmidt Degener, Rembrandt en Homerus; J. W. Enschedé, Het oude groote orgel in de St. Bavokerk te Haarlem; Dr. H. E. van Gelder, Een Haagsche Fabriek van „Delftsch Aardewerk"; Dr. J. Goekoop—De Jongh, De Man met het Vergrootglas, door Rembrandt; C. J. Gonnet, Haarlemsche glasschrijvers; Dr. C. Hofstede de Groot, Rembrandts onderwijs aan zijne leerlingen; Jacques Hartog, De Toonkunst, die verbindt; C. G. 't Hooft, Onze vloot in de Schilderkunst; Dr. G. J. Hoogewerff, De Stichting der Nederlandsche Schildersbent te Rome; Dr. N. G. van Huffel, Analyse; A. O. van Kerkwijk, Begrafenispenningen van 17de eeuwsche kunstschilders; J. O. Kronig, Wie was de Leermeester van Gabriël Metsu; F. Lugt, Wandelingen met Rembrandt in Amsterdam; Dr. W. Martin, Zeven onbekende schilderijen; A. W. M. Mensing, De Leonardo's van Constantijn Huygens den zoon; Dr. Elisabeth Neurdenburg, De plateelbakkersfamilie Hoppesteyn; Dr. J. A. F. Orbaan, Italië en de Nederlanden; Mr. Dr. J. C. Overvoorde, De portretten der Hollandsche graven in het Stadhuis te Leiden; Ida C. E. Peelen, Hans Coenraet Brechtel; Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, Een schilderstuk van Johannes Torrentius; Dr. D. F. Scheurleer, Eene Iconographie der Muziekinstrumenten; Jhr. Dr. J. Six.

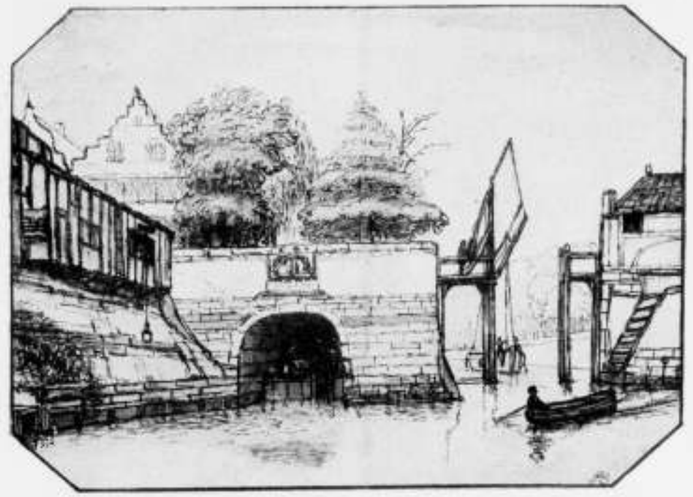

Sluisje met brug.
Teekening uit Rembrandt's school in de Kunsthalle te Hamburg. (HdG. 352)

Een vroutgen met een pappotgen bij haer hebbende; J. F. M. Sterck, Een Vondel portret door Rembrandt?; Dr. Jan Veth, De Ontwikkeling van een motief bij Rembrandt; A. W. Weissman, Jacob van Campen in 1654; D. S. van Zuiden, De schilders Ottomar Elliger, vader en zoon; S. W. F. Margadant, Proeve eener lijst van Dr. Bredius' geschriften; Register van Persoonsnamen.

Op zichzelf zijn al deze bijdragen zeer belangwekkend, zooals de lezer zelf wel opmerkt bij het lezen der titels. Het belangrijkste voor ons, vooral ook om de afbeeldingen, is het artikel van den heer F. Lugt: „Wandelingen met Rembrandt in Amsterdam". Van de 45 afbeeldingen geven wij er hier, dank zij de welwillendheid van de firma Gebr. Binger, een zestal.
De 7de afbeelding toont ons het, uit technisch oogpunt zoo belangrijke werk, van den in de 17de eeuw levenden zilversmid Hans Coenraet Brechtel. Van dezen beroemden kunstenaar is slechts weinig bekend, van al zijn werken zijn er, volgens de schrijfster van het artikel, Mej. Ida C. E. Peelen, slechts 8 werken bekend, waaronder deze monumentale, verguld zilveren klok, zooals wij reeds zeiden, uit technisch oogpunt zeer belangrijk is. De hoogte bedraagt 81 cM. Mej. Peelen geeft als volgt haar meening over de klok:

„Met groote virtuositeit heeft Brechtel de meest verschillende wijzen van metaalbewerking toegepast; sculpturaal en gedreven ornament in verbinding met filigrain werk en gestoken rankendécor zijn hierin te onderkennen. Door émail schildering o.a. op de stijlen der zandlooper en de reeds genoemde figuurtjes, heeft hij het effect nog trachten te verhoogen.
Het is voornamelijk de gedrukte vorm van het koepelvormig bovenstuk, dat zonder tusschengeleding, plomp op het onderstel rust, dat ons in dit kunstwerk hindert. Daarenboven valt de oneigenlijke vulling der architectonische onderdeelen, als stijlen en pilasters met filigrain werk direct in het oog. Het voorwerp mist daardoor de noodige rust. Juist deze hoofdelementen in den bouw van het meubel hadden door strenge en eenvoudige constructie, tegenover de rijke en schitterende versiering der détails geaccentueerd moeten worden. Het gevolg van deze misvatting is, dat de gedreven plaketten, het fijne steekwerk nu zonder sprekende omlijsting, ieder voor zichzelf de aandacht vragen en in geen verband tot het geheel staan.
Het drijfwerk der paneeltjes met de figuren van den Dierenriem op den koepel, de symbolen der vier elementen in de zwikken der arcades en de voorstellingen der jaargetijden op de basis brengen ons in het fijne, ietwat slappe modelé der figuren en den zwaren plooienval der gewaden, de voorwerpen der Luthersche kerk in herinnering. Ook in de behandeling van den achtergrond vinden wij treffende overeenkomsten. In tegenstelling met andere artisten, een Paulus van Vianen b.v. die zich in het bijzonder onderscheidt door de zorgvuldige en uitvoerige behandeling der verschillende plans en daardoor een schilderachtig effect in zijn landschappen verkrijgt, duidt Brechtel den achtergrond slechts even aan, vat dien tegenover de vrij sterk en relief gedreven figuren, geheel bijkomstig op.
Buitengemeen fraai te noemen zijn de bloemguirlandes van de middenlijst, het rijke bloem- en bladornament in de arcades en bovenal het sierlijk rankendécor met medaillon van het fries der deklijst.
De beeldjes op en om den koepel geven niet duidelijk te definieeren mythologische en allegorische figuren weer. Behalve Saturnus of den Tijd op den koepel, treffen wij op de voor- en achterzijde: Bacchus met het Dionysuskind, Apollo met de lier of St. Joris met boog en draak: voorts Venus en Amor en Jupiter aan. Aan de zijkanten merken wij twee zeer Duitsch uitziende figuurtjes op,

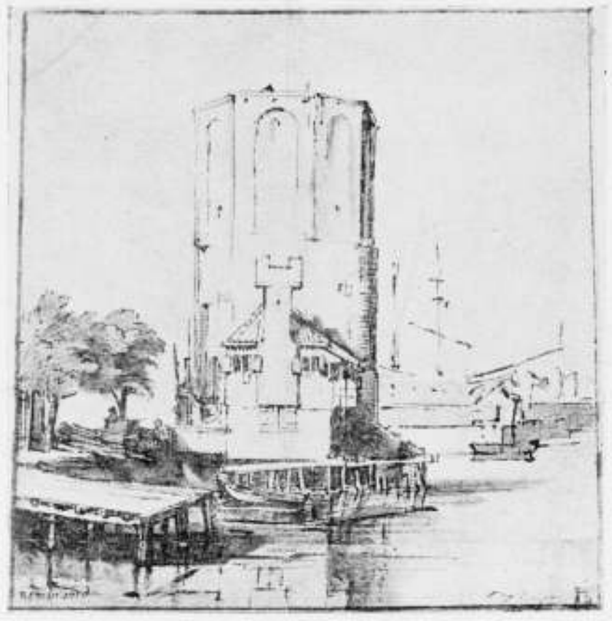

De Montelbaanstoren.
Teekening door Rembrandt in het Rembrandthuis te Amsterdam. (HdG. 1050)

waarvan de een met een haan is voorgesteld, de andere met wijnloof versierd is; bovendien staan ter weerszijden nog een krijgsman en een vrouw met een korenaar in de hand."

Mej. Peelen vermoedt, dat de klok een geschenk is geweest van de Koningin van Bohemen aan de stad Leiden. Op de afbeeldingen bij het artikel van den heer Lugt komen wij binnenkort terug, als wij zijn werk „Wandelingen met Rembrandt in en om Amsterdam", dezer dagen verschenen, en waarvan een gedeelte de bijdrage in dit gedenkboek vormt, nader bespreken.
Van deze feestbundel worden 300 exemplaren in den handel gebracht. De twee kloeke deelen kosten samen *f* 17.50.

JAN DE MEIJER.

DE KOPEREN KRONEN.

„Naar ons, op ons verzoek, van alleszins bevoegde zijde wordt medegedeeld, zijn de koperen kronen in de Doopsgezinde Kerk te Deventer, welke per advertentie te koop aangeboden werden (zie „Architectura", No. 23), producten van den laatsten tijd, en niet van de schoonste soort; het zou blijkbaar bijdragen tot de bevordering van den goeden smaak, indien zij zoo spoedig mogelijk werden opgesmolten. Dit ter geruststelling van de enkelen, die zich over het verloren gaan van koperen kunstwerken uit het verleden ongerust maakten."

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

BADHOTEL.

Vraag. Zijn de liften personen-liften en loopen zij tot de verdiepingen door?
Antwoord. Ja.
Vraag. Hoeveel toiletten voor dames en heeren en hoe groot is de dienkamer?
Antwoord. Door den mededinger zelve te bepalen.
Vraag. Zijn de cassa's alleen voor entree feestzaal?
Antwoord. Ja.
Vraag. Zijn de onder 1 M². per persoon in de feestzaal ook de ruimte voor doorgangen en tafeltjes begrepen?
Antwoord. Ja.
Vraag. Hoe groot zijn kleedkamer, stemkamer, orkestruimte, aanrechtkamer en biljartzaal, salons voor scheren, pedicure en manicure?
Antwoord. Door mededinger zelve te bepalen.
Vraag. Moet in de feestzaal een buffet aanwezig zijn?
Antwoord. Neen.
Vraag. Waarvoor dienen de tafeltjes in de feestzaal?
Antwoord. Voor het plaatsen van consumptie enz.
Vraag. Moet de schouwburgzaal een aparten ingang hebben van buiten af voor het publiek?
Antwoord. Ad libitum.

De Grimassesluis van de Oostrijde.
Teekening door Rembrandt in het Louvre te Parijs. (HdG. 663) Foto Braun & Cie., Dornach.

Vraag. Mogen de diverse zalen, waarvan de grootte in M². is aangegeven, ook iets grooter geprojecteerd worden?
Antwoord. De maten zijn minimum maten bedoeld, doch moeten niet belangrijk overschreden worden.
Vraag. Zijn bij de verschillende zalen waar aanrechten en buffetten zijn gevraagd, die ruimten in de opgegeven zaalmaten begrepen?
Antwoord. Neen.
Vraag. Aan de hand van het programma voor de prijsvraag Badhotel is het mij onmogelijk de gevraagde ruimte op de 1e verdieping naar behooren onder te brengen. De totale oppervlakte van deze ruimte is veel grooter als voor de parterre beschikbare oppervlakte, aangenomen dat een bebouwing boven terrassen en groote muziekzaal is uitgesloten.
Een opheldering hieromtrent zou ik gaarne gepubliceerd zien.
Antwoord. Deze vraag betreft de *wijze van oplossen* van het vraagstuk, en kan dus niet worden beantwoord.

HOUTEN BRUG.

Vraag. Moet het hek of de palen 2 M. hoog zijn en moet het hek één- of tweeledig zijn?
Antwoord. De hoogte van het hek en palen is niet bepaald, doch behoeft niet *hooger* te zijn dan 2 M., de mededinger moet zelve bepalen of hij het hek één- of tweeledig zal ontwerpen.

BOEKENKAST.

Vraag. Wordt onder „wandkast" ingebouwde of vrijstaande kast bedoeld?
Antwoord. De kast is bedoeld in de kamerruimte, uitspringend en vast tegen den wand aangebouwd.

DE JURY.

ONVERDACHT SCHEEPVAART-HUIS.

Al mag de molen dan met kap noch wieken pralen,
Hij is nu toch bewoond, want van zijn omloop zien
Des moolnaars knappe vrouw en dochters naar de liên.
Doch hare naaktheid durft mijn kuische pen niet malen,
Zelfs als ze op den Zeedijk zich toonden, zou misschien
Politie komen om ze naar 't „bero" te halen.

CANDIDUS.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en platenkast*;
c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26 en 27 van dit blad.

EXAMENVRAGEN — BOUWK. OPZICHTER, BOUWK. TEEKENAAR en UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (ONDERBAAS) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:

Klok in het Victoria en Albert Museum. (Voorzijde.)

Bouwkundig Opzichter 1915, 1914 à f 0.55, 1913 à f 1,— 1912, 1911 à f 0.85.
Bouwkundig Teekenaar 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, 1911 à f 0.85.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling der Redactie. — Adres Tweede Kamer. — De Feestbundel, Dr. Abraham Bredius aangeboden den 18den April 1915. — De koperen kronen. — Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap", Rotterdam. — Onverdacht Scheepvaart-huis. — Prijsvragen. — Examenvragen (Bouwk. Opzichter, Bouwk. Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewoon lid is voorgesteld de heer P. KRAMER, architect te Amsterdam, door de heeren W. van der Pluym en Paul J. de Jongh.
Volgens art. 6 van het reglement is de heer Kramer voorloopig door het Bestuur toegelaten. Ballotage heeft plaats in de September-vergadering.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

II. Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefdhaarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.
Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.
In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris.*

III. DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.
Maandagmiddag l.l. werd ten stadhuize door den Wethouder van Publieke Werken, den heer W. H. Vliegen, de nieuwbenoemde „Schoonheidscommissie" (thans ook officiëel zoo geheeten) geïnstalleerd.

EXCURSIE HOORN.

PROGRAMMA.

9.12 v.m. Vertrek uit Amsterdam (Centraal Station).
10.05. Aankomst te Hoorn.
10.05—12.30. Bezoek aan de Kaasmarkt en bezichtiging van de voornaamste monumenten, onder leiding van den heer Jb. Faber, Gemeente-Architect te Hoorn.
12.30—1.30 n.m. Lunch in Park-Hotel.
1.50. Vertrek uit Hoorn.
2.07. Aankomst te Oosthuizen. Aanvang van den rijtoer per typische Noord-Hollandsche voertuigen. f 1.50 per persoon.
Gereden wordt langs: Oosthuizerweg, Middenweg tot Midden-Beemster, Rijperweg, Nekkerweg.
3.10. Aankomst aan de boerderij „Het Duitsche Hofje" van den heer A. Zijp.
3.45. Voortzetting van de rijtoer. Gereden wordt langs: Volgenweg en Purmerenderweg naar Purmerend; vervolgens door Purmerend en door de Purmer naar Edam.
5.20. Aankomst te Edam.
5.30. Vertrek uit Edam per trekschuit (tabak en lange pijpen aan boord). f 0.25 per persoon.
6.—. Aankomst te Volendam.
6.30. Diner in Hotel Spaander, f 2.50, zonder wijn.
8.—. Vertrek uit Volendam, per luxe-motorboot over de Zuiderzee.
10.15. Aankomst te Amsterdam (De Ruyterkade).

Met het oog op tijdige bestelling van lunch, rijtuigen, diner en motorboot, verzoekt ondergeteekende *dringend* vóór Woensdagavond 14 Juli a.s. opgave van deelname te mogen ontvangen. ADR. MOEN.

Waar wij tegenwoordig in het teeken van het mooie weer staan, kunnen wij hopen, dat onze excursie-dag begunstigd zal worden door zonneschijn, eenigzins getemperd door fraaie wolkenvormingen; opdat het Noord-Hollandsche landschap tot zijn recht kome, en zich vertoone in al zijn grootschheid.
Deze factor — de zonneschijn — ligt niet in de hand der Regelings-Commissie.
Wat de andere factoren aangaat, belichaamd in boven-

Hoofdtoren. Hoorn.

Het St. Jans Gasthuis, vroeger wapenmagazijn, te Hoorn.

staand programma, hiervan kunnen wij de zekerheid hebben, dat zij zullen bijdragen tot het welslagen, als nu maar de laatste en grootste factor, die in de handen van de leden ligt, door hen wordt in werking gesteld. De Regelings-Commissie verwacht n.m.l. **het deelnemen van veel leden.** Laten zij toch vooral zoo spoedig mogelijk zich opgeven; liefst in groote getale, opdat de gelegenheid om op genoegelijke wijze de kennismaking met elkaar te hernieuwen, en de band der „Amicitia" te versterken, niet onbenut worde gelaten.

Door zich tijdig op te geven bevordert men het welslagen der tocht en bespaart der Regelings-Commissie veel moeite.

't Is aangenaam de tochtgenooten te kunnen mededeelen, dat de heer Jb. Faber, Gemeente-Architect van Hoorn, zich welwillend heeft beschikbaar gesteld ons rond te leiden. Hierdoor zullen wij in den kortst mogelijken tijd 't meeste kunnen zien, en door zijn goede toelichting ook het meest kunnen genieten.

De volgende gebouwen zullen worden bezocht: „het Pietershof", thans oude mannen- en vrouwenhuis, vroeger het Dalsklooster, met zijn fraaie galerijen (zie de afb.), daarna het Raadhuis (zie de afb.), de Oosterpoort (zie de afb.), de Bossuhuisjes, met hun merkwaardige friezen, de Hoofdtoren (zie de afb.), de Oosterkerk, de Waag, het West-Friesch Museum (zie de afb.), en enkele mooie poortjes en gevels op de wandeling door de stad. De verschillende reisgelegenheden zullen een merkwaardige afwisseling bieden.

Op dus ter excursie!

TENTOONSTELLING VAN TEEKENINGEN EN SCHETSEN VAN WIJLEN DEN ARCHITECT JAN SPRINGER.

Zatermiddag 3 Juli werd, in tegenwoordigheid van vele genoodigden, in de tentoonstellingszaal van de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage een tentoonstelling geopend van teekeningen en afbeeldingen van uitgevoerde werken, benevens ontwerpen, schetsen, studies, enz. van wijlen den heer Jan Springer, architect en directeur dier Academie.

Na een inleidend woord van het bestuurslid, den heer Joh. Mutters, hield prof. Henri Evers de openingsrede. De keurig ingerichte tentoonstelling bevat slechts een keus uit den rijken inhoud der portefeuilles van Springer, waarin vooral de phantastische architectuurschetsen en schetsen voor theaterdecor in ruime mate aanwezig zijn. De enkele, die men hier op de tentoonstelling vindt, geven een goeden indruk van zijn uiting in die richting; al doen ons, die niet in dat tijdperk van zulk werken hebben geleefd, zulke uitingen aan, als die uit een vreemde wereld. Zoo is het ook met zijn andere werk. Maar toch, al mogen wij en anderen, een wellicht beteren kijk hebben gekregen op bouwkunst, en al mogen er zijn, die verder gaan, en de oudere richting veroordeelen, zeker is het, dat Springer een persoonlijkheid was, ver boven zijn tijdgenooten uitstaand. Zijn werk heeft een sprekend karakter. Niet het minst komt dit uit in zijn ontwerpen voor feestversieringen, waarvan een geheele collectie teekeningen aanwezig is. Wij bewonderen daarbij het gemakkelijke neerschrijven van zijne phantastische

West-Friesch Museum. Hoorn.

ideëen, doch vooral de liefde voor zijn ontwerpen, die uit de teekenwijze spreekt, en die de teekeningen boven het niveau der handigheid verheft.

Een fraai specimen van zulk een gevoelige, liefdevolle teekening is die der lichtkroon in de tooneelzaal der Stadsschouwburg te Amsterdam.

Wat opviel, was, dat dit karakter geheel ontbrak aan zijn reisschetsen in potlood; eerder zijn die slap te noemen. Des te pittiger zijn zijn penschetsen. 't Is aardig op deze tentoonstelling vijf zulke schetsen te zien van de ontwerpen, ingezonden op de besloten Beursprijsvraag. Die schetsen heeft Springer in één nacht gemaakt, zooals de heer Weissman ons vertelde in zijn voordracht, gehouden in het najaar 1914 ter gelegenheid der inbruikneming van onze nieuwe lokalen (jaargang 1914 blz. 329). Dit was een bravourstukje, om, tegen den zin van het gemeentebestuur, toch „Architectura" de eerste te laten zijn met het openbaar maken der ontwerpen. Nog spreken op deze tentoonstelling, menu's en programma's ter gelegenheid van feesten van „A. et A.", voor Springer's werkzaam aandeel in het leven van ons genootschap.

De tentoonstelling omvat verder schetsen en uitvoerige teekeningen van schouwburgen, waaronder de stadsschouwburg te Amsterdam, landhuizen te Hilversum, Baarn, Doorn; woonhuizen te Amsterdam, winkelhuizen o.a. van Scheltema en Holkema; de Zeevaartschool te Amsterdam, Krasnapolsky te Londen. Verder ontwerpen voor een infanteriekazerne, een Beurs, een museum, voor kerken, en voor een sociteitsgebouw te Kampen, voor interieurs en voor meubels, waaronder die voor de wachtkamer in het Centraal Station te Amsterdam. Een belangrijke tentoonstelling dus.

Zij blijft open tot en met 15 Juli a.s. Daarna is er kans, dat zij ook hier in Amsterdam komt.

NAAR AANLEIDING DER TENTOONSTELLING VAN RECLAMEBILJETTEN TE UTRECHT.

1. Overzicht van de geschiedenis der Moderne Reclame.

Het is een merkwaardig verschijnsel van onzen tijd, dat de zoon van een Duitsch groothandelaar een doctorstitel behaalde op een dissertatie over zooiets als: „Die Reclame in Bezug auf Handel, Industrie und Gewerbe". Het bewijst welk een machtige factor dit onderdeel van den handel in een tijdvak van ongeveer een halve eeuw is geworden.

Hoewel van de eigenlijke handels-affiche vóór 30 jaren nog niet veel bestond, heeft zij toch reeds een roemrijke geschiedenis en het is hoogst interessant, hare ontwikkelingsgang na te gaan, om de belangstelling voor deze moderne factor in de decoratieve kunst te verhoogen.

Het begin van de artistieke affiche kunnen wij terug brengen op Jules Chérez, omdat deze de eerste was, die

Stadhuis. Hoorn.

in het reclamebillet een schoonheid van blijvende waarde bracht. Zooals in zoovele andere dingen was het ook hier weer Frankrijk, die de mogelijkheden, welke in de reclame-kunst te bereiken waren, naar voren bracht.
Door het werk van Steinlen, Caran d'Ache, Willette, Leandre, Grasset en Mucha, werd de Fransche reclame-kunst in Engeland bekend, waar zij door Fred. Walker en Walter Crane de sfeer opnam van de „Pre-Raphaelite painters". Later werd zij door de „Beggarstaff-brothers" op een streng decoratief terrein gebracht, waar het effect gezocht werd door toepassing van de grootst mogelijke eenvoud van kleur en lijn.
Echter spoedig maakte de Engelschen zich los van den Franschen invloed en door de eigenaardige karakteristieke arbeid en invloed van mannen als Cordon Graig, Aubrey Beardsley, Anning Bell, Phil May, John Hassall en Tom Brown ontstond de Engelsche „Poster".
In Duitschland en Oostenrijk kwam eerst véél later als in Engeland de stroom der reclamebilletten. Vóórmannen als Prof. Eckmann, Th. Heine, Prof. Riemerschmid en Koloman Moser, namen hem op en hebben véél bijgedragen tot de wijde vertakking, dien hij kreeg door deze landen. Duitschland stond spoedig aan de spits van alle landen. . . . *zeker* wat het aantal betreft. Misschien zou Noord-Amerika, Duitschland daarin overtreffen, want dat land is niet alleen de geboortegrond der moderne reclame, maar tevens het land waar zij despotisch regeert. Als wij aan Amerikaansche reclame denken, treedt het *meest* practische, het *meest* succes gevende voor den koopman, sterk op den voorgrond. Toch bewijzen mannen als Rhead, Maxfield Parrish — coloristen zooals wij in Europa weinige hebben — en William Bradley — de schepper van een bizarren kunst zooals Aubrey Beardley — dat ook dáár de schoonheid in het reclame-billet gevonden wordt.
Het land waar de affiche een bijzondere ontvangst bereid werd, waar zij tot in de fijnste nuances werd ontwikkeld, is Italië. Van de Italiaansche billetten zou een schoone verzameling bijeen gebracht kunnen worden.
Velen hebben daar doorgewerkt op 't type van Chérez. Meesterwerken zijn in dát genre gemaakt. Maar ook in andere richtingen zijn mooie billetten verschenen. Wie kent niet de beroemde plaat met de adelaars, voor de tentoonstelling te Rome door Cambellotti, of het billet met de twee figuren, die de vlag plaatsen voor de tentoonstelling te Torino, door Metlecovitz?
Er is in Italië werk gemaakt, dat gelijk staat met den arbeid van een der grootste kunstenaars op het gebied der affiche — Roland Holst. Men vergelijke de billetten voor D'Annunzio's „La Figlia di Iorio" en voor de tentoonstelling te Venetië door A. de Karolis.
Ook in Holland kwam den tijd (hoewel later als in Engeland), dat de artistieke affiche hare intrede deed.
Het eigenaardige verschijnsel, wat zich in andere landen had voorgedaan, kwam ook hier. De meeste landschapschilders meenden dat de reclamekunst door middel van „het schilderij" hun terrein was.
In Frankrijk waren er eenigen, waaronder Puvis de Chavannes en Eugène Carrière. In Engeland meenden Millais en Herkommer hun schilderijen te kunnen afstaan om er reclame voor zeep of dergelijk van te maken . . . . en in Holland legde Jacob Maris, Josef Israels, Weissenbruch e. a. meesters der realistische schilderschool, beslag op het reclame-billet.
Maar de vergissing werd bemerkt en de fout spoedig hersteld, doordat de decoratieve kunstenaars met volle kracht gingen werken op het terrein *hen* aangewezen.
Spoedig kwamen de meesterstukken der Hollandsche reclamebilletten van Thorn Prikker, Jan Toorop, Roland Holst; en met hen verrezen de jongeren: Th. Molkenboer, Lion Cachet, Wenckenbach, Nieuwenhuis, en wederom anderen, zooals: Jan Rinke, Willy Sluiter, Jan Sluiters, van Caspel, Rol en daarnaast: P. v. d. Hem en Raymaekers.

Op 't oogenblik is 't een feit geworden dat ook de Hollandsche affiche een nationaal karakter draagt.

2. De Reclame in verband met de Architectuur.

Maar naast de schoonheid die het billet, op zichzelf beschouwd, menigmaal vertoont, en die eene triomf beteekent voor den decoratieven kunstenaar, is er eene moeilijkheid te overwinnen, die voor ons moderne architecten van groot belang is.
Het is „das Gesamt-bild" van een groot aantal plakkaten, dat meestal de voornaamste pleinen en straten van alle steden bederft en dreigt over te slaan in een ziekte van kwaadaardige soort.
Wij weten niet recht, wát er mede aan te vangen. Van uitroeien is geen sprake, en. . . . ook volstrekt onnoodig. Wij moeten haar niet alleen accepteeren, doch door wijze wetten leiden in het dubbele spoor van *uut* en *schoonheid*.
Dat de reclame zich langzaam-aan ontwikkelt tot een schrikaanjagend monster voor de architecten en voor hen, die iets gevoelen voor het stadsschoon, blijkt uit het steeds aangroeiende aantal permanente reclame-vlakken met de door kleurenchaos schreeuwende annonces; blijkt uit de hinderlijke reclame-verlichtings-apparaten op monumentale pleinen en gebouwen.
Hoeveel stadsschoon is er al door dergelijke reclame reeds vernietigd? Hoe bederft zij het landelijk schoon door de, langs velden en wegen geplaatste, aanplakborden?
En dat alles kan veranderd worden zonder de reclame (als zoodanig) te willen vernietigen.
Het is een verheugend verschijnsel, dat hier en daar door provinciale besturen, het plaatsen van borden langs spoorwegen etc., niet meer wordt toegestaan en het moet ieder die iets gevoeld voor de schoonheid van een stadsbeeld, verheugen, dat in Amsterdam, door het plaatsen van *vele* aanplakborden, een begin gemaakt is, om de muurvlakten van groote gebouwen, of de daken van armzalige huisjes, die nog stand hielden op belangrijke pleinen, te ontlasten van de overlading der reclame. Maar toch is dit nog niet de juiste oplossing. Wij moeten verder gaan.
Waarom niet eene commissie benoemd voor controle op de reclame, of de schoonheidscommissie de macht gegeven, de aanplakplaatsen van reclame-biljetten aan te geven, naar den aard en in het belang van 't stadsschoon.
Het is een moeilijke strijd; want wat een zoet winstje ligt er nog op menig oud-versleten dak of geveltje en hoe gemakkelijk is het verdient!!
Dit is dus het veld waarop de architectuur en de reclame strijden, ... maar ik ben overtuigd, dat deze strijd een einde zal nemen en dat de reclame, — mits een weinig gebonden — en de architectuur — met een weinig toegeeflijkheid — zeer goed samen kunnen gaan.

3. Het reclame-billet voor den koopman.

Dat naast de, voor ons architecten, voornaamste factor der reclame: „De plaats van het billet op het gevelvlak" nog een belangrijk onderdeel voor verbetering vatbaar is, bewijzen de dagelijksch nieuw verschijnende billetten zelf. Het billet als „Ding-an-sich", toont aan dat daar nog steeds is de eeuwige stijd tusschen handel en kunst.
Het conflict is duidelijk. De koopman wenscht door zijn annonce een sensatie te verwekken. Hij wil met het reclame-biljet 't publiek te lijf. Hij wil overvallen met dolken van geel, — met revolvers van rood, — met

Oosterpoort. Hoorn.

knuppels van groen en blauw. Schreeuwen wil hij. Dat is meestal de methode van den koopman.
Wie een dergelijke sensatie tracht te bereiken, voldoet 't meest aan des koopmans wenschen, ... maar, waarachtige kunst overweldigd niet op bovengenoemde wijze. Zij overreedt en bewijst door hare grootheid, imponeerd door hare rust, door hare eenheid in de veelheid. Weinig kooplieden begrijpen dat, en de mooiste affiches worden niet gevonden onder de billetten, die de handelsartikelen moeten aanprijzen.
't Is het groote conflict tusschen handel en kunst. Toch is het zeer belangrijk, dat nu en dan een tentoonstelling van reclamebilletten gehouden wordt, die het publiek en den koopman toonen, dat 'n smaakvol geteekende affiche met harmonie van toon en vorm, met goed geplaatste text; méér overreed dan eene, zwemmende in 'n chaos van kleuren, met schreeuwende woorden.

4. Het reclame-billet voor den kunstenaar.

Wij moeten verbaasd staan over den geweldigen vooruitgang, die de affiche de laatste 25 jaren gemaakt heeft. De tentoonstelling van reclamebilletten te Utrecht toont aan, dat op dit gebied reeds veel schoons is bereikt, maar dat in vele branches der reclame, de kunstenaar nog een ruim veld openstaat. En welk een geweldig terrein is dat, als wij nagaan, dat theatergezelschappen zooals van Royaards, Verkade, Heyermans en Ned. Tooneel, in navolging van Engeland en Duitschland, zich aansluiten bij den koopman om door middel van het versierde billet, aan het publiek een of andere voorstelling bekend te maken; — als we weten dat vele vereenigingen en volkspartijen, zooals b.v. de S. D. A. P., propagandabilletten uitgeven, waarvoor reeds menig artiest kunstbladen teekende van ongekende schoonheid en blijvende waarde.
En nu komt daar in den laatsten tijd nog bij de Bioscoop-Reclame, die met zéér veel recht door middel van het

Gang St. Pietershof Hoorn.

geteekenden billet, zijn voorstellingen mag bekend maken.
Daar is dan nog de rage voor sluitzegels (waarvoor op de Leipziger tentoonstelling „für Buchgewerbe und Graphik" eene afzonderlijke hal was gebouwd) — en de brief hoofden, en vignetten voor kantoren en fabrieken. Op dat gebied der reclame kunnen de decoratieve kunstenaars nog vele lauweren behalen.
Maar laten wij vooral toonen welke weg de beste is, vóór alles tentoonstellingen organiseeren die het publiek en den koopman vóórlichten en wijzen op de goede en de slechte reclame. Daarom is het streven der „*Vereeniging voor schoonheid in opvoeding en onderwijs*" die een tentoonstelling te Utrecht mogelijk maakte, zéér te appreciëeren.

5. De tentoonstelling te Utrecht in de ambachtsschool op het Marktplein.)*

Op deze tentoonstelling treedt het eigenaardige en teekenende verschijnsel sterk naar voren, dat de mooiste affiches *niet* behooren tot het genre wat dient voor bekendmaking of aanprijzing van handelsartikelen. In de eere-zaal blijkt het duidelijk, dat de meerderheid der goede billetten, die daar hangen, dienen tot propaganda eener volkspartij, zooals de teekeningen van Hahn, van ethische strekking zijn, zooals de affiches van Jan Toorop, bedoeld zijn voor aankondiging van een theatervoorstelling of concert, zooals de prachtplaten van Roland Holst of de teekeningen van P. v. d. Hem, dienen tot bekendmaking eener instelling of maatschappij, zooals de billetten van W. Sluiter en Th. Molkenboer, of tot aankondiging van de opening eener tentoonstelling, zooals de platen van Rol, mej. Drupsteen en mevrouw van Middenrigh Bokhorst.
Hierdoor wordt het bewijs geleverd, dat het onderwerp van groote invloed is op de qualiteit van het werk en dat het te gebruiken motief, het peil aangeeft, waarop de teekening gebracht kon worden. Bij meest van bovengenoemde onderwerpen ligt de sfeer van de teekening alreeds in de stemming, die het te behandelen subject aangeeft.

*) Geopend tot en met 11 Juli.

Wie zal stijgen in de kunst eener weergave van 't werk van Vondel, boven Roland Holst, . . . zooals hij dat deed in zijn plaat voor „Lucifer"; dáár, waar hij in één greep het geheele werk in uitbeelding bracht door de ter vlammenpoel neêrdalende aartsengel?
Wie kan overtreffen de schoonheid van een prent zooals die, door Jan Toorop geteekend, voor de „Loten van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid"; met het vrouwenfiguur vol edele vastberadenheid en trotsch, hanteerende den hamer der Arbeid.
Dat zijn onderwerpen voor kunstenaars als Roland Holst en Toorop. Zij zouden onmogelijk *zulk* een lied van schoonheid kunnen uitzingen in een opdracht van een sigaren-, automobielen- of boterfabriek.
Zie! . . . . Daar is weer het conflict tusschen de handel en de kunst. . . . De eeuwige strijd!! Toch zijn er in dát genre ook goede plakkaten ontworpen, al is de kunstenaar „handicapped" door de opdracht zelve.
Hier en daar merkt men eenige exemplaren voor den handel op, die getuigen van een goed inzicht der werking van het motief op grooten afstand. In dien geest waren er billetten van Jan Sluiters, George Reuter, Van Caspel, Roesel, Monnikendam, Jan Rinke en Raymaekers. Zulk een verzameling van affiches bijeen te brengen bezorgt een commissie van samenstelling zeer veel arbeid. En toch, hoe belangrijk deze tentoonstelling ook is, ik ben er van overtuigd dat vele, die de reclamekunst hebben bestudeerd, en hare ontwikkeling van nabij volgen, eenigszins teleurgesteld zullen zijn. Voor hen zijn er meer dan een 150-tal affiches, waarvan de meeste door Hollandsche artiesten zijn vervaardigd; voor hen is meer bereikt in het buitenland, dan de enkele exemplaren, die Frankrijk, Italië, Duitschland en Engeland vertegenwoordigen. Daarom kan bij deze tentoonstelling *niet* gesproken worden eener vergelijking van Holland met het buitenland. En het verwonderde mij dan ook ten zeerste, dat in enkele dagblad-critieken vermeld werd, welk een goed figuur onze Hollandsche reclame-kunst maakt ten opzichte van andere landen.
Ik spreek het niet tegen! . . . . maar zeker kan *deze* tentoonstelling dit resultaat niet opleveren, om de eenvoudige reden, dat het buitenland niet voldoende in *goede* affiches is vertegenwoordigd.

WIJDEVELD.

PRIJSVRAAG-ENQUETE.

Door het Bestuur der Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst is het volgend rondschrijven verzonden:

's-Gravenhage, 22 Mei 1915.

WelEd. Geb. Heer!

Het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst heeft de eer U mede te deelen, dat zij voornemens is de prijsvragenkwestie in studie te nemen.
Met het oog hierop meent het bestuur zich te moeten wenden in de eerste plaats tot die kunstenaars, die blijken hebben gegeven in dit onderwerp belang te stellen, of wel van zeer nabij er mede te maken hebben gehad.
Het ligt in de bedoeling de antwoorden in haar geheel te publiceeren in het orgaan der Vereeniging.
Het Bestuur der Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst heeft daarom de eer zich te wenden tot de heeren: K. P. C. de Bazel, J. Gratama, Paul de Jongh, Prof. A. J. der Kinderen, W. Kromhout, Pier Pander, R. N. Roland Holst en Ch. van Wijk, aan wien zij beleefd verzoeken hunne meening te willen zeggen over het voor en tegen van de prijsvraag in het algemeen.
Ten zeerste zal zij het op prijs stellen dit antwoord te mogen ontvangen voor den 10den Juni 1915, aan het adres van den 1sten Secretaris der vereeniging: Corn. van der Sluijs, Hooge Nieuwstraat 20a, 's-Hage.
Hoewel het Bestuur der vereeniging bovengenoemde Heeren geheel vrij wenscht te laten in de beantwoording van het vraagstuk, zou zij toch gaarne zoo moog'lijk ook onderstaande vragen beantwoord zien:
1ste Hoe is Uwe persoonlijke ervaring op dit gebied?
2de Wat is Uw oordeel over de resultaten van prijsvragen in het algemeen?
3de Zijn er gevallen waarvoor U de prijsvraag niet geschikt of wel geschikt acht?
4de Weet gij een betere methode dan een prijsvraag?
5de Is er belang bij de prijsvraag voor onbekende Kunstenaars?
6de Indien prijsvragen volgens Uwe meening een onvoldoende resultaat opleveren, ligt dit dan aan de wijze waarop de prijsvragen meestal worden ingericht?
7de Hoe denkt U over de wenschelijkheid en de mogelijkheid, dat voor een bepaalde opdracht de Kunstenaar (of Kunstenaars) door de vakorganisaties worden aangewezen?
De beantwoording van bovenstaand verzoek hoopt het bestuur als studie-materiaal te gebruiken voor een vruchtbare discussie onder hare leden.
Voor de medewerking om dit doel te geraken zeggen wij U bij voorbaat hartelijk dank.
Met alle hoogachting,

Namens het Bestuur:
(w. g.) W. PENAAT, *Voorzitter.*
(w. g.) CORN. VAN DER SLUIJS, *Secretaris.*

Behalve de Heer J. Gratama hebben de bovengenoemde Heeren aan dit verzoek voldoen.

Prijsvragen zijn te onderscheiden in 2 categorieën:
1ste *studie-prijsvragen* zooals ze worden uitgeschreven door wetenschappelijke en kunstgenootschappen, en ten doel hebben wetenschap en kunst te bevorderen,
2de *praktische* prijsvragen welke ten doel hebben het door concurrentie verkrijgen van een ontwerp voor bepaald te stichten bouwwerk of ander kunstwerk.

Het instituut der studieprijsvragen is een alleszins nuttige instelling, waarbij jonge kunstenaars de gelegenheid hebben hunne krachten te oefenen op bepaald omlijnde vraagstukken. Dit werk is alleen gericht op het vinden van de goede oplossing voor zulk een vraagstuk, en de kunstenaars geven er zich aan uit spontane neiging. De beoordeeling geschiedt onbevangen en te goeder trouw, zonder nevenoverwegingen.
De bekroning strekt den winner tot eer en vooruitgang in zijn vak, en brengt hem ook bekendheid naar buiten en daardoor de maatschappelijke gelegenheden voor praktisch werk.

De praktische prijsvraag daarentegen beoogt dadelijk resultaat in den vorm van een goed en schoon gebouw of kunstwerk, dikwijls voor de minste kosten.
Daardoor is het vraagstuk direct veel gecompliceerder gesteld:
1ste met betrekking tot motief en overwegingen bij prijsvraaguitschrijvers;
2de met betrekking tot motief en condities bij den kunstenaar;
3de met betrekking tot motief en nevenfactoren bij de beoordeeling en toewijzing.

Slechts hoogst zelden is het éénig motief dat tot het uitschrijven van een prijsvraag leidt, het verkrijgen van een goed en schoon kunstwerk. Meestentijds zijn andere factoren en nevenoverwegingen in het spel.
Tot deze nevenfactoren kunnen o. a. gerekend worden:
a. het verlangen om voor minder of gelijk honorarium, meerdere ontwerpen, of de keuze uit meerdere ontwerpen te krijgen;
b. gebrek aan voldoende zaakkennis of persoonlijke voorkeur en smaak om tot een direkte keuze te komen;
c. middel om uit de moeilijkheid te geraken van keuze tusschen verschillende aanbiedingen;
d. bij meerhoofdig bestuur: om verschillende voorkeur te nivelleeren, of om bij vooropgestelde voorkeur z.g. verantwoordelijkheid te dekken, of ook wel om der wille van de z.g. sociale rechtvaardigheid, ieder of velen een kans te geven.

Deze en dergelijke overwegingen zullen onmiddellijk de condities kleuren waaronder de kunstenaar werkt, en zich ten slotte in het resultaat van beoordeeling en toewijzing toonen; want geen zaak kan bij mogelijkheid zoodanig verloopen, dat niet het aanvangsmotief zich ten slotte handhaaft.

Afgezien van de zuiver speculatieve overwegingen zijn er bij deze motieven zulke, die schijn van recht hebben, maar ze brengen het goede kunstwerk in gevaar.
Veelal geldt de meening, dat *concurrentie* de beste krachten opwekt, en *het* middel is om op alle gebied de beste waar voor het minste geld te krijgen.
Ik meen, dat de hoogere krachten, welke voor het ontstaan van een kunstwerk noodig zijn, zich niet storen aan lagere motieven.
Zelfs blijkt dat concurrentie in den handel, hoe doeltreffend ook om de goed*koop*ste waar te verkrijgen, niet de *beste* oplevert; getuige de noodzakelijk gebleken keuringsdiensten tegen vervalschingen etc.

Met concurrentie moet vooral niet worden verward de *ijver*, (noem 't *ua* ijver) die bij eenig mensch of kunstenaar wordt opgewekt door 't zien van anderer goede daad of schoon werk. Zulke opwekking, om ook het goede te doen, om ook het schoone voort te brengen, was te allen tijde een kracht, die den bloei der kunsten heeft bevorderd.
Maar, onze concurrentie staat hiermede in geen enkel verband, en toch worden prijsvragen op kunstgebied

Poortje. Hoorn.

dikwijls met zulke aan den handel ontleende argumenten gemotiveerd.

Eenigermate daarmede verwant, en het kunstmotief tegengesteld, is ook de weg, die dikwijls wordt gevolgd, om tot beoordeeling en keuze uit de verschillende ontwerpen te geraken.
Daartoe wordt een jury noodig geacht en zulk een jury wordt, samengesteld op de wijze van een officieele commissie, meestal tot kleurloos lichaam.
Wanneer er een man van rechts is moet er ook een man van links bij — i. c. wordt steeds gezorgd voor tegengestelde opinies; de uitslag hangt er dan van af naar welken kant de meeste druk wordt uitgeoefend of van het toeval van stemming.
En de kunst vraagt karakter, desnoods eenzijdig, maar karakter vooral.
Een en ander doet zoo goed als alle zekerheid ontbreken, dat de qualiteit van het werk als hoogste motief wordt nagestreefd.

Het maken van een ontwerp, vooral van een bouwkunstig ontwerp, is nu eenmaal gericht op de uitvoering, de verwezenlijking in hout en steen, en ik geloof, dat geen kunstenaar het uithouden zal om herhaald zijn krachten te verspillen aan slagen in de lucht.
Op de allereerste plaats heeft hij, voor het welslagen van eenig werk, het pleizier noodig om er zijn beste krachten aan te geven; en deze vreugde in het werk als zoodanig, wordt meestal door de condities van een moderne concurrentieprijsvraag niet opgewekt.
De voorbehandelde nadeelen van prijsvragen zijn inherent aan het stelsel en kunnen m.i. door geen maatregel geneutraliseerd worden. Ten bewijze strekke, dat tegenover een enkele betrekkelijk geslaagde prijsvraag, een legio mislukkingen staan.
Nu zou kunnen worden tegengeworpen dat een enkel welslagen inderdaad vele mislukkingen waard is.
Dit zou kunnen worden toegegeven, wanneer dat slagen inderdaad in alle opzichten welslagen beteekende, in den zin, dat het plan der kunst belangrijk werd verheven; maar we weten allen, dat daaronder slechts mag worden verstaan, dat er een min of meer redelijk gebouw of werk tot stand kwam, dat evengoed op elke andere manier te verkrijgen was; terwijl daarneven een geweldige massa energie werd verspild. Dit is averechtsche economie.
Daarbij komt, dat nimmer uit een prijsvraag een plan komt, dat zoo zonder meer wordt uitgevoerd; dit kan ook niet, want zoo iets ontstaat slechts, evenals elk praktisch organisme in het algemeen, door langzaam aan inkrven, perfectioneeren en aanpassen van eerste visie aan alle doeleinden.

Het motief, dat prijsvragen gerechtvaardigd worden door de gelegenheid, die onbekende kunstenaars daarin vinden om naar voren te treden, is van zeer respectabelen aard, en schijnt het handhaven van prijsvragen, als middel om praktisch werk te verkrijgen, te steunen.
Ware het niet dat grondig overdenken van dit motief aantoont dat, 1e het voordeel zeer goed te bereiken is zonder maar alles te beprijsvragen; 2e de belangrijke nadeelen ten opzichte van bouwkundige prijsvragen het motief zoo goed als te niet doet.

We weten allen zeer goed, dat iemand niet plotseling volleerd en bekwaam praktisch geoefend architect is, geschikt om een min of meer belangrijk bouwwerk uit te voeren.
Tusschen dit resultaat en den aanvang van studie of oefening verloopen verschillende stadia, waarin zijn kunst en vermogen kan blijken.
Vooreerst zijn werk, dat, bij goed geregelde opleiding of oefening, zoo zal zijn, dat het in elk stadium praktische controleerbare resultaten biedt.
Dan geven de studieprijsvragen ruime gelegenheid om energie te oefenen en kunstkracht naar buiten te toonen.
Ten slotte zijn er eenige gebieden waarvoor, indien de studieprijsvragen daartoe niet reeds volstaan, de prijsvraag behouden kan worden, n.l. waar het geldt vraagstukken van nieuwen aard en actueel belang in goeden vorm te brengen.
Met dit laatste is gezegd, dat er enkele voor prijsvragen geschikte gebieden zijn, maar dan is, wil het doel worden bereikt, *algemeenheid en openbaarheid* een eerste eisch; daar dan alleen de zich geroepen voelenden zich spontaan kunnen melden.

De betere uitkomst, is m.i. dat de z.g. kunst-technische vakken zoodanig door werkelijke kunstenaars beoefend worden, dat elk werk, dat wordt gemaakt, eene verheuging brengt in stede van ergenis, zooals nu veelal.

Bussum, Juni 1915. K. DE BAZEL.

REORGANISATIE VAN HET BOUW- EN WONINGTOEZICHT TE AMSTERDAM.

In verband met de aanstaande Gemeentelijke Woningbouw hebben Burgemeester en Wethouders een voor-

dracht tot instelling van een Woningdienst aan het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht ter secretarie ter lezing gelegd.
Wij drukken hier de voordracht af, in zoover zij van belang is voor den eigenlijken woningbouw, 't laatste gedeelte, dat meer den inwendigen dienst ten opzichte der ambtenaren betreft, laten wij weg, ook de tekst der concept-verordening is hier van geen belang.
De voordracht dan luidt als volgt:

Amsterdam, 23 Juni 1915.

Aan den Gemeenteraad.

In onze voordracht in zake woningbouw van gemeentewege, dd. 2 October 1914, No. 1297, naar aanleiding waarvan door Uw College het besluit van 1 April j.l. werd genomen, deelden wij reeds mede, dat wij bij aannemeng onzer voordracht te zijner tijd nadere voorstellen zouden doen omtrent de inrichting van een gemeentelijken dienst voor woningbeheer en U zouden uitnoodigen een beslissing te nemen omtrent de vraag, of door dezen dienst de bouw der op te richten woningen zou moeten plaats vinden, voor zoover deze niet zal geschieden door tusschenkomst van vereenigingen.
In verband hiermede veroorloven wij ons thans, het volgende onder Uw aandacht te brengen.
Zijn de werkzaamheden van het Gemeentelijk bouw- en woningtoezicht de laatste jaren in het algemeen toegenomen, in het bijzonder is dit het geval geweest met die, welke voortvloeien uit het bouwen door woningbouwvereenigingen. De aansprakelijkheid van de Gemeente voor de aan de woningbouwvereenigingen verstrekte zeer belangrijke voorschotten maakt het toch noodig, een zeer nauwlettend toezicht te oefenen op de handelingen dier vereenigingen. Dit toezicht kan zich niet beperken tot het geldelijk beheer alleen. Behalve op het innen der huur, het betalen der annuiteit en op het onderhoud der perceelen moet ook worden gelet op de keuze van het te bouwen woningtype en is eenige bemoeiing met de vaststelling der huurprijzen noodzakelijk. Deze elementen immers zijn beslissend voor de beantwoording der vraag of, behalve met de wenschen der leden eener bepaalde vereeniging, ook voldoende wordt rekening gehouden met de woningbehoefte in onze Gemeente in het algemeen. Het beheer der door de Gemeente te bouwen woningen zal werkzaamheden van dezelfde soort, doch zal daarnaast een zeer belangrijke uitbreiding van deze verrichtingen met zich brengen, o.m. door het verhuren der woningen, waarbij tevens voor elk geval de vraag zal moeten worden beantwoord, of een gezin voldoet aan de nog vast te stellen eischen voor het in huur verkrijgen en behouden eener gemeentelijke woning. Wij verwachten hierbij veel steun van woningopzichteressen of woningopzichters, die, hetzij voor dit werk speciaal zijn opgeleid of in de praktijk daarvoor de noodige geschiktheid hebben verkregen. Bij grootere woningcomplexen zal hiernaast een technisch-administratief ambtenaar zijn vereischt, die in het woningcomplex zelf zijn bureau heeft en daar over de noodige hulp beschikt, om naast het beheer over de huurinning ook de leiding van het toezicht op de bewoning en op het ondergeschikt onderhoud, kleine herstellingen en kleine verbeteringen, te voeren. Wij zouden de bevoegdheid moeten hebben, om dezen ambtenaar, zoo ons dit noodig schijnt, te verplichten te wonen in een dienstwoning in het bouwblok, waarbij hij is aangesteld.
Het bij uitstek sociale werk van den Woningdienst zal een personeel vereischen, dat in de praktijk van de verbetering der volkshuisvesting is geschoold en dat zich bij de uitoefening van zijn taak geheel laat leiden door de belangen van de verbetering der volkshuisvesting.
Het komt ons daarom gewenscht voor, om een zelfstandigen woningdienst in het leven te roepen, zooveel mogelijk te bezetten met personeel, dat te dezen opzichte bij het Gemeentelijk bouw- en woningtoezicht op het gebied dezer werkzaamheden ervaring heeft verkregen.
De werkzaamheden toch, welke uit den gemeentelijken woningbouw zullen voortvloeien, gevoegd bij de reeds veelomvattende werkzaamheden die er waren, zouden den dienst van bouw- en woningtoezicht te zwaar belasten en voor een directeur te omvangrijk en te veelsoortig zijn. De werkzaamheden, voortvloeiende uit het oefenen van het technisch toezicht op allen bouw binnen de Gemeente, de behandeling van Hinderwetaanvragen, enz. zijn bovendien zoo verschillend van die, welke aan den Woningdienst zullen moeten worden opgedragen, dat afzonderlijke leiding aangewezen is.
Uit het bovenstaande vloeit reeds voort, dat wij het geheele toezicht over de handelingen der woningbouwvereenigingen alsmede het geheele beheer der gemeentelijke woningen aan den woningdienst opgedragen wenschen te zien; het financiaal beheer uit den aard der zaak onder controle der Rekenkamer.
Er is echter meer. Zooals wij reeds boven opmerkten, wordt ook thans reeds toezicht gehouden op de keuze van het woningtype der vereenigingen in het algemeen. Bij den bouw van woningen, hetzij van gemeentewege, hetzij door vereenigingen, waarbij een bijdrage van Rijk en Gemeente wordt verleend, zal bij de keuze van het woningtype voortdurend gebruik worden gemaakt van de ervaring bij de bewoning verkregen, en zal deze keuze daardoor in belangrijke mate moeten worden beïnvloed. De woningbouw met bijdrage toch stelt nog sterker dan de gewone vereenigingsbouw zijn eigenaardige eischen, om tot in de kleinste onderdeelen te streven naar de grootst mogelijke doeltreffendheid binnen de eng getrokken grenzen der toelaatbare kosten. Op dit bijzondere gebied moeten tal van vraagstukken opgelost worden, die zich voordoen bij de vaststelling van het type en van de inrichting van elk woningblok. De geldelijke beteekenis hiervan zal voor elk geval op zich zelf wellicht niet van buitengewoon groot belang schijnen. Wanneer men echter let op de grenzen, waarbinnen de kosten moeten blijven, en ook op het feit, dat de huur der woningen geen overschot laat om te verbeteren, wat bij de oprichting niet genoeg werd doordacht, zal men inzien, dat men de beantwoording dezer vragen niet te zwaar kan doen wegen. De geschiktheid, om hierbij leiding te geven, is uit den aard der zaak het sterkst ontwikkeld bij den dienst, waar, sedert de Woningwet in onze Gemeente wordt uitgevoerd in den vorm van bouw door vereenigingen met voorschotten, dus sedert een 7-tal jaren, de uitkomsten van al de ervaringen door de verschillende bouwmeesters en bouwvereenigingen opgedaan, zijn samengebracht. Om deze reden achten wij het noodzakelijk, om ook de voorbereiding van den bouw der gemeentelijke woningen aan den Woningdienst, voorzien van personeel, zooals wij boven zeiden, op te dragen.
Wat betreft den feitelijken bouw, zijn wij van oordeel, dat deze het best kan worden geleid door den dienst der Publieke Werken. Deze dienst toch heeft op zijn beurt de meeste ervaring gekregen bij de uitvoering van bouwwerken en beschikt reeds over het vereischte personeel, al zal wellicht eenige tijdelijke uitbreiding noodig zijn.
Bij een verdeeling als bovenomschreven, waarbij de volledige voorbereiding van den bouw aan den eenen dienst wordt opgedragen en de uitvoering van den bouw aan den anderen, zou wellicht verschil van meening kunnen ontstaan over de vraag, waar de voorbereiding ophoudt en de feitelijke bouw aanvangt. Met het oog hierop geven wij U hieronder een eenigszins meer uitgebreid overzicht van de wijze waarop, naar wij meenen, in den regel de gemeentelijke woningen tot stand zullen moeten worden gebracht.
Het komt ons in de eerste plaats gewenscht voor, om bij de voorbereiding der bouwplannen een vorm van samenwerking te vinden tusschen den Woningdienst en de architecten, die zich op het reeds uitgebreide gebied van vereenigingsbouw hebben bewogen.
Zij, die den vereenigingsbouw in onze Gemeente in de laatste jaren meer van nabij hebben gevolgd, zullen getroffen zijn door den wedijver tusschen de verschillende architecten, die reeds naam hadden, en die bezig zijn zich op dit gebied naam te maken, om het niet gemakkelijke vraagstuk van den bouw voor volkshuisvesting van alle zijden te doorgronden en de middelen te vinden, om ook van de zijde van bewoners opkomende wenschen, welker vervulling in het belang der volkshuisvesting moet worden geacht, inderdaad te vervullen, zonder dat de grenzen van toelaatbare kosten worden overschreden. Ook zullen zij getroffen zijn door het feit, dat het hier en daar mogelijk blijkt, den woonbehoefte goedkoopen bouw toch in meer dan een opzicht te doen beantwoorden aan architectonische eischen van een hoogere soort.
Het komt ons voor, dat van de voordeelen, welke de medewerking dezer architecten kan verschaffen, op de beste wijze zal kunnen worden geprofiteerd door eerst den Woningdienst te laten aangeven, aan welke eischen de gemeentewoningen zullen moeten voldoen. In de eerste plaats door typen van plattegronden te geven. Daarna zou dan aan een architect kunnen worden opgedragen voor een bepaald woningblok een voor-ontwerp te maken, waarin dan vooral het architectonische zijn eigen zal zijn. Deze architect zal als zoodanig bij de uitvoering van den bouw niet de leiding moeten hebben, doch zou betrokken moeten zijn bij het maken van de detailteekeningen en in de gelegenheid moeten zijn, advies te geven omtrent panten van architectonisch belang, terwijl de Woningdienst aan den dienst der Publieke Werken alle gegevens en details zou moeten verstrekken noodig voor het maken der bestekken. Wanneer dit is geschied, zal de werkzaamheid van den dienst der Publieke Werken haar aanvang moeten nemen. De Woningdienst zou dus, voor zooveel noodig voorgelicht door den bovenbedoelden architect, bij de uitvoering als het ware optreden als bouwheer van den dienst der Publieke Werken.
De aldus verkregen samenwerking van den Woningdienst met een keur uit de woningbouwarchitecten en den dienst der Publieke Werken zal nog het groote voordeel kunnen bieden, dat, waar gemeentelijke woningbouw, zooals zeker zal voorkomen, vooral uitgevoerd in een zelfde bebouwingsplan als vereenigingsbouw, die overeenstemming en aaneensluiting worden verkregen, welke verzocht worden voor een architectonisch zoo goed mogelijk geheel. Wie in onze nieuwe stadwijken, waar verschillende woningbouwvereenigingen aan elkander grenzende blokken hebben gebouwd, zonder dat naar deze architectonische aansluiting is gestreefd, zich van de

gevolgen van dit gemis rekenschap geeft, zal de waarde van de op deze wijze te bereiken verbetering niet laag willen schatten.
Uit het bovenstaande vloeit reeds voort, dat de uitvoering van het kleinere onderhoud bij den Woningdienst zal liggen, terwijl het grootere onderhoud door den dienst der Publieke Werken zal worden uitgevoerd.
Het komt ons verder voor, dat als eigenaardig behoorende tot de werkzaamheden van den Woningdienst hieraan bovendien zou moeten worden opgedragen het toezicht op de naleving van bewoningsvoorschriften, de voorbereiding der onbewoonbaarverklaringen en het verzamelen en verwerken van gegevens voor woningstatistiek, zooals dit thans reeds geschiedt bij het Gemeentelijk Bouw- en woningtoezicht, alsmede de voorbereiding van onteigeningen in het belang der volkshuisvesting, voor zooveel die betreffen bebouwde stadsgedeelten. Dit laatste in samenwerking met den dienst der Publieke Werken. De Woningdienst zou verder bij de vaststelling van de gedetailleerde bebouwingsplannen in verband met de verbetering der volkshuisvesting aan den dienst der Publieke Werken zijn medewerking moeten verleenen bij het vaststellen van de afmeting en den vorm der bouwblokken.
Op deze wijze zou de bestaande dienst van het Gemeentelijk Bouw- en woningtoezicht dus nog eenigszins meer ontlast worden, wat ons bij de voortdurende uitbreiding van de werkzaamheden daarvan, ook met het oog op de tockomst zeer gewenscht schijnt.

Houden wij de groote lijn van deze voordracht in het oog, dan zien wij het streven om een zoo goed mogelijk resultaat te verkrijgen in den bouw, uitgaande van den Woningdienst. Er wordt getracht daarvoor de beste krachten bij elkaar te brengen. Over dit bij-elkaarbrengen valt nu nog iets te zeggen.
Afgescheiden van de verhouding van den Woningdienst tot den dienst der Publieke Werken, is het zeer juist in de samenwerking met de particuliere architecten de positie van den Woningdienst te vergelijken met die van den bouwheer.
Want ook in het particuliere leven richt zich de architect naar de eischen van den bouwheer; hij is feitelijk de raadgever, die de wenschen van den bouwheer in de passende vorm brengt.
Doch als de bouwheer nu eens is een ingenieur, een technisch man, wiens smaak tevens ontwikkeld is doch die zich in de kunstrichting nooit practisch heeft bewogen, dan kan er, zoo beiden verstandige menschen zijn, een samenwerking ontstaan, welke zeer ten goede komt aan de architectonische schepping. Staan zij als mensch niet hoog genoeg, dan is de samenwerking aan meer gevaren onderhevig; de kans wordt groot, dat door de inwerking van twee stroomingen de architectonische schepping middelmatig wordt, ja zelfs, dat er van een „schepping" in den eigenlijken zin van het woord geen sprake meer kan zijn.
Stel nu verder, dat de bouwheer-ingenieur in nauwe betrekking staat tot een technische combinatie, die steeds zelfstandig werkt, d. w. z. zoowel ontwerpt als ook wel die ontwerpen uitvoert; en die combinatie nu vraagt hij de leiding van den bouw, buiten den architect om, op zich te nemen, dan zou de bouwheer-ingenieur niet verstandig doen, daar hij in de tot stand koming van zijn huis een factor te meer betrekt, die het welslagen in gevaar zal brengen. De degelijke practische uitvoering zou zijn gewaarborgd, maar van het gebouw als kunstwerk zou niets terecht komen. Daarvoor hadden er te veel, tamelijk op zichzelf staande krachten aan gewerkt.
De bouwheer-ingenieur zag in dit geval in den architect den teekenenden kunstenaar en niet, wat hij moet zijn: den uitvoerenden architect.
In plaats van één, waren er drie kapiteins op het oog.
Wat wij hier bespreken is geheel overeenkomstig bovenstaand voorstel van B. en W. 't Verkeerde lijkt ons het inschakelen van P. W. Waarom moet P. W. er aan deelnemen? 't Is waar zij beweegt zich steeds op praktisch gebied (het uitvoeren van de ontwerpen); doch zal de Woningdienst dat ook niet kunnen doen? Zal P. W., die jaarlijks voor 3 tot 4 millioen verwerkt, en daarvoor een eerbiedwaardig aantal ambtenaren, evenredig aan de hoeveelheid werk, heeft, nu zonder uitbreiding van het aantal, zoo „en passant" dit nieuwe werk op zijn horens nemen? Dit is natuurlijk niet zoo.
Wij kunnen dus aannemen, dat er nieuwe ambtenaren zullen worden aangesteld. Maar waarom dan die decentralisatie?
Waarom de Woningdienst niet het werk laten doen. De samenwerking met den particulieren architect zal er vruchtbaarder door zijn. In het ander geval loopt de architect veel kans als buffer dienst te doen. Bovendien de administratie wordt eenvoudiger. De regeling die nu wordt voorgesteld: ambtenaar van den Woningdienst, particulieren architect, en ambtenaar van den dienst der Publieke Werken geeft ook een honorariumpercentage te hoog in vergelijking met die bij uitvoering van particuliere werken.
Wat de positie van den particulieren architect betreft, mogen wij die, zooals zij in het voorstel van B. en W. is neergelegd, wel die van een architect noemen? Mij lijkt zij veelmeer die van een eerste teekenaar op een bouwkundig bureau. Typen van plattegronden krijgt hij. Zijn werk is: de „mantel" te maken.
Dit zou een fout zijn; een fout, die reeds herhaalde malen, b.v. in de samenwerking met den eigenbouwer, die den verhuurbaren plattegrond aangeeft, doch den gevel aan den architect overlaat, aan den dag is gekomen. Plattegrond en gevel zijn twee niet van elkaar te scheiden elementen; dat zijn twee projectieën van één ruimtelichaam. En in de visie van den architect leeft alleen het ruimtelichaam.
Bij de prijsvraag van het Tweede Kamergebouw heeft de Minister van Waterstaat Dr. C. Lely ook goed ingezien voor te stellen naast het ontwerpen van een gevel op den plattegrond, gemaakt door den Rijksbouwmeester, den mededingers de gelegenheid te geven zich geheel vrij te uiten, ook ten opzichte van den plattegrond. Of is het mogelijk, dat ik de voordracht verkeerd lees? Dat met: „In de eerste plaats door typen van plattegronden te geven" bedoeld wordt: den architect bij het ontwerpen van het geheel (plattegrond en gevel) door „de typen van plattegronden" een praktische leiddraad te geven?
Toch is in de voordracht de plaatsbepaling van den architect ten opzichte van het werk niet juist. Hij mag de detailteekeningen maken, doch in de uitvoering er van heeft hij niets te zeggen.
Het goede streven, vooral van de jongere architecten de hoofdleiding in de uitvoering van het werk zelf in handen te houden, daar zij weten, dat teekenen geen doel, maar middel is, en dat hoe liefdevol zij hun teekenwerk ook behandelen, dit liefdevolle ook moet worden overgebracht op het zichtbare, blijvende werk, het gebouw zelf. Dit kan alleen worden bereikt door de opperleiding bij de uitvoering.
De zuiver-technische en administratieve leiding van de uitvoering kan natuurlijk in handen zijn van den Woningdienst.
Zulk een positie van den architect hebben ook de „Bond van Nederlandsche Architecten" en „Architectura et Amicitia" in het oog gehad bij het zenden van hun adressen inzake de hulp van particuliere architecten bij den Gemeentelijken Woningbouw.
Bovenstaande beschouwing grondvest zich op zuivere vakoverwegingen en zijn niet gericht op machtspositie.
Ten slotte nog een opmerking. Er wordt in de voordracht

gesproken over „de samenwerking tusschen den Woningdienst en de architecten, die zich op het reeds uitgebreide gebied van vereenigingsbouw hebben bewogen." Zonder iets ten nadeele van hen te zeggen zou het overweging verdienen ook andere architecten in de gelegenheid te stellen hun krachten aan dit bijzonder mooie vraagstuk te wijden.

JAN DE MEIJER.

DE WESTERTOREN.

De afbeeldingen, die „Architectura" de vorige week aan het belangwekkend werk van den heer Frits Lugt ontleende, geven den Westertoren, zooals Rembrandt hem zag en zooals wij hem nu zien.
Rembrandt heeft op zijn teekening geen jaartal gezet. Dat zij echter gemaakt moet zijn kort na 1638, toen het gedenkteeken voltooid was, bewijst de maagdelijke blankheid van den Bremersteen der verdieping boven den eersten trans, die in 1637 gereed kwam, gelijk de jaartallen aan de vier zijden ons leeren.
Deze witte verdieping vormde een sterke tegenstelling tusschen de donkere kleuren van den baksteen beneden, en het lood, waarmede het bovendeel, dat van hout is, werd bekleed. Pas door den tijd is die tegenstelling verdwenen en kreeg de geheele toren een meer gelijkmatigen toon.

A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP", ROTTERDAM.

BEANTWOORDING VAN VRAGEN.

(de termijn voor het doen van vragen en de beantwoording wordt hiermede gesloten).

BADHOTEL.

Vraag. Zijn de cassa's bedoeld alleen voor de concertzalen en is de toegang tot café en eetzalen en terrassen vanaf de zeekant vrij voor het publiek? Zoo neen, is dan niet bij den toegang tot die terrassen vanaf den strandweg een controle noodig.
Antwoord. De cassa's zijn bedoeld alleen voor de concertzalen, de toegang tot de terrassen én café en eetzalen is vrij voor het publiek.
Vraag. Café en eetzalen moeten op zee uitzien. Wordt dit voor de concertzalen opzettelijk in het midden gelaten, zoo neen, wil de jury dan alsnog hare wenschen dienaangaande kenbaar maken?
Antwoord. De concertzalen behoeven niet op de zee uit te zien.
Vraag. Wordt in de groote concertzaal bediend? Zoo ja, geschied dit dan van uit de cafézaal?
Antwoord. De mogelijkheid van bediening in de groote concertzaal is bedoeld en deze kan geschieden van uit de cafézaal of een andere buiten de zaal gelegen ruimte (buffetkamer of d.g.)
Vraag. Hoofdtrap genoemd bij „Sousterrain" moet zijn in verbinding met hoofdvestibule of parterre; wordt hier bedoeld trappenhuis *neventrimte* van hoofdvestibule? Bij parterre wordt geen trap gevraagd.
Gevolgtrekking: met hoofdtrap wordt een ook voor de verdieping direct doorgaande trap bedoeld in zijn geheel in verbindiug met de vestibule of parterre. Dus: bezoekers van die vestibule in verbinding met logeerkamers op de verdieping.
Is dit gewenscht?
Wordt dit gewenscht?
Antwoord. De logeerkamers op de verdieping evenals de onder *k* „parterre" (laatste alinea) bedoelde zalen staan in ononderbroken verbinding met de hoofdvestibule; de wijze waarop de daartoe noodige trappen, corridors, nevenvestibulen enz. moeten worden aangebracht, is door de mededingers zelve te bepalen.
Vraag. Moet uit het feit dat bij „Parterre" geen garderobes zijn gevraagd, opgemaakt worden, dat deze ook niet noodig zijn.
Antwoord. Garderobes zijn gewenscht.
Vraag. Moeten de badkamers op de verdieping direct verlicht worden?
Antwoord. De verlichting kan indirect zijn, doch moet door *daglicht* geschieden.
Vraag. Ligt het in de bedoeling het tooneel van de groote zaal door een brandscherm van die zaal af te sluiten, of kan het als open tooneel eigenlijk meer als podium beschouwd worden?
Indien de eerste opvatting juist is moet dan niet met het oog op berging van requisieten en dergelijken op de noodige bergruimte gerekend worden?
Antwoord. Het tooneel moet door een scherm afgesloten kunnen worden, doch het moet tevens als podium voor grootere orchesten enz. gebruikt kunnen worden.
Een bergplaats voor tooneeldecoratiën, requisiten enz. is gewenscht.
Vraag. Is de ligging van de café- en lunchroomruimten met bijbehoorende terrassen (sousterrain) bedoeld aan de land of aan de zeezijde.
Antwoord. Deze ruimten kunnen niet aan de zeezijde liggen, daar de verdiepinghoogte daar slechts 2.5 M. van vloer tot vloer is.
Vraag. Moet een ruimte voor autogarage disponibel zijn?
Antwoord. Een bergplaats voor de *hôtelauto* is gewenscht.
Vraag. Wat wordt verstaan onder dienkeuken?
Antwoord. Dit is de ruimte van waar uit de in de hoofdkeuken gereedgemaakte gerechten ter bediening worden uitgegeven?
Vraag. Zijn er twee portiers noodig n.l. een voor de entree sousterrain en een voor de parterre.
Antwoord. Ja.
Vraag. Mag in het plan parterre een conversatiezaal en rookzaal geprojecteerd worden of wordt dit aan de ontwerpers overgelaten.
Antwoord. Het maken van een conversatiezaal en rookzaal is geoorloofd.

MEDEDEELING.

Onder *K* „parterre" voorlaatste alinea wordt gezegd, dat de glasdichte waranda's en de oppervlakte der zalen, waarvoor zij dienen zijn inbegrepen bedoeld, en dat zij *niet* in die oppervlakte begrepen zijn.

DE JURY.

DITHYRAMBE.

O Schiffahrthaus, o Schiffahrthaus
Gezackt sind deine Zinnen,
Du prangst im Schmuck von Ziegelstein,
In Farbenschimmer, ach so fein,
Von aussen und von innen,
O liebes, teures Schiffahrtshaus,
Du, deutscher Baukunst Blüthe,
Du machst das Singen mir zur Pflicht,
Denn hat nun unser Holland nicht
Ein Bauwerk erster Güte?

CANDIDUS.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De „Ton-Industrie-Zeitung" geeft eenige bijzonderheden over de 19 M. lange Romeinsche duinwaterleiding, die in 1914 in de buurt van Straatsburg werd ontdekt, en waarvan een gedeelte werd opgegraven. De Romeinen hebben deze waterleiding aangelegd om hun nederzetting van water te voorzien uit de toen reeds beroemde suffelbronnen. Die leiding bestaat uit buizen van hardgebranden klei.

Op welk een trap onze technick tegenwoordig ook staat, de kunst van steenbakken der Romeinen, staat op zulk een hoogte, dat zij nog steeds bewondering wekt. Dit is ook het geval met de onderhavige buizen. Zij klinken als klokken, hebben gelijkmatig dikke wanden, zijn goed doorbakken en ook hun vorm is onberispelijk. De afzonderlijke stukken hebben een lengte van 52 tot 61 cM., de gemiddelde doorsnede bedraagt 7 tot 9 c.M., hoewel ook stukken van 17—20 c.M. zijn gevonden. De buizen hebben een conischen vorm, zoodat de kleinere einden in het grootere volkomen past, de wanden zijn van 20 tot 55 m.M. dik, al naar gelang van den waterdruk. Hoe de buizen werden gedicht bij de koppeling is nog niet bekend; alleen heeft men gevonden, dat in de buizen in het wijdste gedeelte ringen zijn aangebracht, die het doorschieten van de opvolgende buizen beletten. Verder zijn er, eveneens van gebakken klei, doch ook uit natuursteen vervaardigde, vierkante doozen gevonden, die aansluiting aan de waterleiding hebben. Men meende eerst te doen te hebben met zandvangers, maar daar de bodem dier doozen niet lager ligt dan de uitmondingen der buizen, heeft men deze verklaring moeten prijsgeven. Men meent nu, dat deze doozen dienden om de buizen te vertakken en tevens om lucht te laten ontsnappen.

In verband met het bovenstaande wijzen wij op een artikel in het laatstverschenen Bulletin van den Ned. Oudheidkundigen Bond (8sten jaargang 1 en 2) over: „de Romeinsche Pottenbakkersovens te Heerlen". Daarin geeft de heer H. Martin een uitgewerkt verslag van zijn onderzoekingen en opgravingen daar ter plaatse; toegelicht door plattegronden en photo's van de ovens, en photo's van het gevonden aardewerk.

VAN ALLERLEI AARD.

MIDDELBURG.

De heeren Jhr. de Stuers en J. A. Frederiks hebben een huis in de St. Pieterstraat aangekocht, dat eertijds vermoedelijk tot de Abdy behoorde. De bedoeling is het tegen kostenden prijs aan het Rijk over te doen, dat het aangrenzende Archiefgebouw wil uitbreiden. Tevens wordt hierdoor ontsiering der naaste omgeving voorkomen. De voorgevel is, wat het ondergedeelte betreft, geheel gemoderniseerd, het bovengedeelte van zware blokken natuursteen opgetrokken, op het oogenblik zeer gehavend en dik onder de verf. Van binnen vindt men er Gothische gewelven.

EMIL. RATHENAU. †

Op 20 Juni is de heer Emil Rathenau, directeur van de „Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft" (de „A. E. G.") en der „Berliner Elektricitäts Werke", te Berlijn, in den ouderdom van 76 jaar overleden. Hij was de stichter en de ziel van deze reusachtige onderneming. Wel door opleiding technicus, waren zijn gaven als organisator en financier grooter.

Hij was een van die merkwaardige voorbeelden van Duitsche organisatorische kracht, die niet bepaald uitvinden, doch toepassen, waaraan Duitschland zijn verbazende industrieele ophloei danken.

HET VERWIJDEREN VAN ROEST VAN MET NIKKEL OVERTROKKEN VOORWERPEN.

De roestvlekken worden met vet goed ingewreven en na eenige dagen met een in ammoniak gedrenkte lap afgewreven. De ammoniak lost den roest op zonder het nikkel te beschadigen. Verkrijgt men na toepassing van dit middel niet het gewenschte resultaat, dan worden de roestvlekken met een weinig verdund zoutzuur even aangestipt en onmiddellijk afgewreven. De voorwerpen worden daarna gewasschen en wanneer zij droog zijn met pijlpoedersteen of iets dergelijks gepolijst. (Weekbl. v. h. Loodg.- en Fittersbedrijf).

ZIEKTE VAN METALEN.

Sedert lang is het bekend, dat tin niet zelden door een vreemde ziekte wordt aangetast, die men naar hare vertooning van pestbuilen, met den naam tinpest betitelt. Dergelijke ziekteverschijnselen heeft men onlangs ook bij lood waargenomen en wel voornamelijk bij oude voorwerpen, die weinig of in het geheel niet gebruikt waren. Daarbij doen zich in het begin plekken van oxydatieverschijnselen voor, die aan de oppervlakte zich meer uitbreiden en ook in diepte doordringen, tot op het laatst het geheele voorwerp tot een grijs poeder uiteen valt.

Over de oorzaak en het ontstaan dier ziekte is men het lang niet eens; nauwkeurige onderzoekingen der besmette voorwerpen toonden de aanwezigheid van chloorverbindingen aan en men meent daarom, dat dit de oorzaak kan zijn. Of die meening juist is, moet nog worden bewezen.

(Weekbl. v. h. Loodg.- en fittersbedrijf.

DE WIJZIGING VAN HET ERFPACHTSSTELSEL.

De Gemeenteraad heeft in zijn zitting van 2 April 1913 goedgekeurd het voorstel der commissie, welke rapport had uitgebracht in zake wijziging van het erfpachtsstelsel, zooals dit oorspronkelijk was vastgesteld bij raadsbesluit van 23 September 1896. Er werden, bij het raadsbesluit van 1913, vastgesteld nieuwe „Algemeene bepalingen voor voortdurende erfpacht en B. en W. werden bij genoemd besluit uitgenoodigd:

a. aan den raad een advies uit te brengen omtrent eene financieele regeling, welke eventueel met het oog op de practijk dier „Algemeene bepalingen" moet getroffen worden;

b. voorstellen te doen ten aanzien van de maatregelen welke zullen moeten worden getroffen voor de invoering dezer bepalingen, alsmede ten aanzien van de toepasselijkverklaring der bepalingen op de loopende erfpachtscontracten, zulks ter vervanging van de thans daarvoor geldende „voorwaarden";

c. aan den Raad in te dienen het concept van een besluit ter vervanging van het Raadsbesluit d.d. 23 September 1895.

Naar wij vernemen bevindt de voorbereiding dezer zaak zich reeds in een vergevorderd stadium. Het college van B. en W. heeft er in zijn gewone vergadering van Dinsdag over beraadslaagd en die beraadslagingen in een gisteren gehouden buitengewone vergadering voortgezet.

Over een onderdeel der zaak moet nog het oordeel der commissie van bijstand in zake de gemeente-financiën worden ingewonnen.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 29. ZATERDAG 17 JULI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefd haarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.

Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.

In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

De Redactie ontving in dank van de N. V. Uitgevers Mpij „Ontwikkeling" te 's Gravenhage twee geschriften van de Ned. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs"; No. 14 en 15 der serie. De eerste is getiteld: „De schoonheidsbeweging in verband met opvoeding en onderwijs", door J. D. Ros; de tweede: „Onze prijsvraag voor inrichting en versiering van een schoollokaal" (met illustraties) door Mej. A. G. Dyserinck.

Het 3de „boek (want zoo is dit lijvige verslag te betitelen) is het verslag van de tentoonstelling, en de conferentie, gehouden te 's Gravenhage ter gelegenheid van het 10jarig bestaan van de Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs".

Op den inhoud behoeven wij niet terug te komen. Wij hebben destijds reeds verslagen van die gebeurtenissen gegeven.

Ondanks de lage prijs van eerstgenoemde geschriften (ƒ 0.10 per stuk), is de uitvoering uitermate verzorgd. Eveneens is dit het geval met het boek.

Belangstellenden in dit onderwerp zij de lezing ervan aanbevolen. De geschriften liggen op onze leestafels.

Eveneens typographisch zeer verzorgd is het boekje, dat wij ontvingen van de firma Koning en Bientait.

Dit bekende proefstation van bouwmaterialen en bureau voor chemisch onderzoek heeft ter gelegenheid van zijn 25jarig bestaan zijn ontwikkelingsgang in een boekje neergelegd, waaruit den omvang blijkt, die deze zoo bekende zaak heeft aangenomen.

Vele uitstekende illustraties versieren het boekje.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

In de vergadering der schoonheidscommissie, deze week gehouden, werd tot voorzitter gekozen de heer Jos. Th. J. Cuypers.

PRIJSVRAAG-ENQUETE. (Vervolg van blz. 168).

OVER PRIJSVRAGEN.

Er zijn, dunkt me, in het bouwkundige leven weinig onderwerpen die zooveel stof hebben doen opwaaien en tot discussie aanleiding gegeven als het onderwerp *„Prijsvragen"*. Niet echter gold de beroering op de eerste plaats het *wezen* van het onderwerp, het *stelsel* als zoodanig, dan wel de toepassing en de resultaten.

Want m.i. zijn aan het prijsvragen-stelsel groote voordeelen verbonden, zoowel voor de mededingers als voor den prijsvraag-uitschrijver, voordeelen belangrijk genoeg om behoud van het stelsel warm aan te bevelen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De „Ton-Industrie-Zeitung" geeft eenige bijzonderheden over de 19 M. lange Romeinsche duinwaterleiding, die in 1914 in de buurt van Straatsburg werd ontdekt, en waarvan een gedeelte werd opgegraven. De Romeinen hebben deze waterleiding aangelegd om hun nederzetting van water te voorzien uit de toen reeds beroemde suffelbronnen. Die leiding bestaat uit buizen van hardgebranden klei.
Op welk een trap onze techniek tegenwoordig ook staat, de kunst van steenbakken der Romeinen, staat op zulk een hoogte, dat zij nog steeds bewondering wekt. Dit is ook het geval met de onderhavige buizen. Zij klinken als klokken, hebben gelijkmatig dikke wanden, zijn goed doorbakken en ook hun vorm is onberispelijk. De afzonderlijke stukken hebben een lengte van 52 tot 61 c.M., de gemiddelde doorsnede bedraagt 7 tot 9 c.M., hoewel ook stukken van 17—20 c.M. zijn gevonden. De buizen hebben een conischen vorm, zoodat de kleinere einden in het grootere volkomen past, de wanden zijn van 20 tot 55 m.M. dik, al naar gelang van den waterdruk. Hoe de buizen werden gedicht bij de koppeling is nog niet bekend; alleen heeft men gevonden, dat in de buizen in het wijdste gedeelte ringen zijn aangebracht, die het doorschieten van de opvolgende buizen beletten. Verder zijn er, eveneens van gebakken klei, doch ook uit natuursteen vervaardigde, vierkante doozen gevonden, die aansluiting aan de waterleiding hebben. Men meende eerst te doen te hebben met zandvangers, maar daar de bodem dier doozen niet lager ligt dan de uitmondingen der buizen, heeft men deze verklaring moeten prijsgeven. Men meent nu, dat deze doozen dienden om de buizen te vertakken en tevens om lucht te laten ontsnappen.
In verband met het bovenstaande wijzen wij op een artikel in het laatstverschenen Bulletin van den Ned. Oudheidkundigen Bond (8sten jaargang 1 en 2) over: „de Romeinsche Pottenbakkersovens te Heerlen". Daarin geeft de heer H. Martin een uitgewerkt verslag van zijn onderzoekingen en opgravingen daar ter plaatse; toegelicht door plattegronden en photo's van de ovens, en photo's van het gevonden aardewerk.

VAN ALLERLEI AARD.

MIDDELBURG.

De heeren Jhr. de Stuers en J. A. Frederiks hebben een huis in de St. Pieterstraat aangekocht, dat eertijds vermoedelijk tot de Abdy behoorde. De bedoeling is het tegen kostenden prijs aan het Rijk over te doen, dat het aangrenzende Archiefgebouw wil uitbreiden. Tevens wordt hierdoor ontsiering der naaste omgeving voorkomen. De voorgevel is, wat het ondergedeelte betreft, geheel gemoderniseerd, het bovengedeelte van zware blokken natuursteen opgetrokken, op het oogenblik zeer gehavend en dik onder de verf. Van binnen vindt men er Gothische gewelven.

EMIL RATHENAU.

Op 20 Juni is de heer Emil Rathenau, directeur van de „Allgemeine Elektricitäts Gesellschaft" (de „A. E. G.") en der „Berliner Elektricitäts Werke", te Berlijn, in den ouderdom van 76 jaar overleden. Hij was de stichter en de ziel van deze reusachtige onderneming. Wel door opleiding technicus, waren zijn gaven als organisator en financier grooter.
Hij was een van die merkwaardige voorbeelden van Duitsche organisatorische kracht, die niet bepaald uitvinden, doch toepassen, waaraan Duitschland zijn verbazende industrieele opbloei danken.

HET VERWIJDEREN VAN ROEST VAN MET NIKKEL OVERTROKKEN VOORWERPEN.

De roestvlekken worden met vet goed ingewreven en na eenige dagen met een in ammoniak gedrenkte lap afgewreven. De ammoniak lost den roest op zonder het nikkel te beschadigen. Verkrijgt men na toepassing van dit middel niet het gewenschte resultaat, dan worden de roestvlekken met een weinig verdund zoutzuur even aangestipt en onmiddellijk afgewreven. De voorwerpen worden daarna gewasschen en wanneer zij droog zijn met pijlsteen of iets dergelijks gepolijst. (Weekbl. v. h. Loodg- en Fittersbedrijf).

ZIEKTE VAN METALEN.

Sedert lang is het bekend, dat tin niet zelden door een vreemde ziekte wordt aangetast, die men naar hare vertooning van pestbuilen, met den naam tinpest betitelt. Dergelijke ziekteverschijnselen heeft men onlangs ook bij lood waargenomen en wel voornamelijk bij oude voorwerpen, die weinig of in het geheel niet gebruikt waren. Daarbij doen zich in het begin plekken van oxydatieverschijnselen voor, die aan de oppervlakte zich meer uitbreiden en ook in diepte doordringen, tot op het laatst het geheele voorwerp tot een grijs poeder uiteen valt.
Over de oorzaak en het ontstaan dier ziekte is men het lang niet eens; naauwkeurige onderzoekingen der besmette voorwerpen toonden de aanwezigheid van chloorverbindingen aan en men meent daaruit, dat dit de oorzaak kan zijn. Of die meening juist is, moet nog worden bewezen.

(Weekbl. v. h. Loodg- en fittersbedrijf.)

DE WIJZIGING VAN HET ERFPACHTSSTELSEL.

De Gemeenteraad heeft in zijn zitting van 2 April 1913 goedgekeurd het voorstel der commissie, welke rapport had uitgebracht in zake wijziging van het erfpachtsstelsel, zooals dit oorspronkelijk was vastgesteld bij raadsbesluit van 23 September 1896. Er werden, bij het raadsbesluit van 1913, vastgesteld nieuwe „Algemeene bepalingen voor voortdurende erfpacht en B. en W. werden bij genoemd besluit uitgenoodigd:

a. aan den raad een advies uit te brengen omtrent eene financieele regeling, welke eventueel met het oog op de practijk dier „Algemeene bepalingen" moet getroffen worden;

b. voorstellen te doen ten aanzien van de maatregelen welke zullen moeten worden getroffen voor de invoering deser bepalingen, alsmede ten aanzien van de toepasselijkverklaring der bepalingen op de loopende erfpachtscontracten, zulks ter vervanging van de thans daarvoor geldende „voorwaarden";

c. aan den Raad in te dienen het concept van een besluit ter vervanging van het Raadsbesluit d.d. 23 September 1895.

Naar wij vernemen bevindt de voorbereiding dezer zaak zich reeds in een vergevorderd stadium. Het college van B. en W. heeft er in zijn gewone vergadering van Dinsdag over beraadslaagd en die beraadslagingen in een gisteren gehouden buitengewone vergadering voortgezet.

Over een onderdeel der zaak moet nog het oordeel der commissie van bijstand in zake de gemeente-financiën worden ingewonnen.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast*;

c. een *honden hang met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent. Idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIËN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 20.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 29. ZATERDAG 17 JULI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefdhaarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.
Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.
In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de Lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

De Redactie ontving in dank van de N. V. Uitgevers Mpij „Ontwikkeling" te 's Gravenhage twee geschriften van de Ned. Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs"; No. 14 en 15 der serie. De eerste is getiteld: „De schoonheidsbeweging in verband met opvoeding en onderwijs", door J. D. Kos; de tweede: „Onze prijsvraag voor inrichting en versiering van een schoollokaal" (met illustraties) door Mej. A. G. Dyserinck.
Het 3de „boek (want zoo is dit lijvige verslag te betitelen) is het verslag van de tentoonstelling, en de conferentie, gehouden te 's Gravenhage ter gelegenheid van het 10jarig bestaan van de Vereeniging „Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs".
Op den inhoud behoeven wij niet terug te komen. Wij hebben destijds reeds verslagen van die gebeurtenissen gegeven.
Ondanks de lage prijs van eerstgenoemde geschriften (*f* 0.10 per stuk), is de uitvoering uitermate verzorgd. Eveneens is dit het geval met het boek.
Belangstellenden in dit onderwerp zij de lezing ervan aanbevolen. De geschriften liggen op onze leestafels.

Eveneens typographisch zeer verzorgd is het boekje, dat wij ontvingen van de firma Koning en Bienfait.
Dit bekende proefstation van bouwmaterialen en bureau voor chemisch onderzoek heeft ter gelegenheid van zijn 25jarig bestaan zijn ontwikkelingsgang in een boekje neergelegd, waaruit den omvang blijkt, die deze zoo bekende zaak heeft aangenomen.
Vele uitstekende illustraties versieren het boekje.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

In de vergadering der schoonheidscommissie, deze week gehouden, werd tot voorzitter gekozen de heer Jos. Th. J. Cuypers.

PRIJSVRAAG-ENQUETE. (Vervolg van blz. 168).

OVER PRIJSVRAGEN.

Er zijn, dunkt me, in het bouwkundige leven weinig onderwerpen die zooveel stof hebben doen opwaaien en tot discussie aanleiding gegeven als het onderwerp *„Prijsvragen"*. Niet echter gold de beroering op de eerste plaats het *wezen* van het onderwerp, het *stelsel* als zoodanig, dan wel de toepassing en de resultaten.
Want m.i. zijn aan het prijsvragen-stelsel groote voordeelen verbonden, zoowel voor de mededingers als voor den prijsvraag-uitschrijver, voordeelen belangrijk genoeg om behoud van het stelsel warm aan te bevelen.

In de openbare prijsvraag toch vindt de architect doorgaans een onderwerp van studie, met de aantrekkelijkheid tevens om in edelen wedstrijd als eerste te worden aangewezen, en een te waardeeren opdracht voor den bouw te ontvangen; voor jongere, weinig bekende kunstenaars vooral, die in de prijsvraag hunne krachten wijden kunnen aan een vraagstuk waarvoor zij als particulier architect in hunne jonge practijk weinig of geen kans hebben, wordt gelegenheid geboden meer op den voorgrond te treden, nu eens niet door invloedrijke relaties (al dan niet plus capaciteiten) maar uitsluitend door eigen kunnen, door eigen bekwaamheden; voor zulke onbekende krachten kan het welslagen in den wedstrijd het welverdiende succes voor hun verderen loopbaan worden.

Voor den prijsvraag-uitschrijver, particulier of overheid, is het een groot voordeel zich verzekerd te zien van de medewerking van meerdere architecten, die hunne beste krachten wijden gaan aan de conceptie van het, particulier of openbaar, bouwwerk dat men beoogt tot stand te brengen.

Als onafwijsbare voorwaarde echter om tot goede resultaten te komen, moet worden vooropgesteld de behoorlijke voorbereiding, regeling en uitvoering van de prijsvraag. Want zonder twijfel kan voor een groot deel het mislukken van prijsvragen worden toegeschreven aan de onvoldoende wijze waarop zij werden uitgeschreven en ten einde gebracht.

Tegenover meerdere mislukkingen echter mag toch zeker worden gesteld een beduidend aantal prijsvragen, vooral in het buitenland, die een alleszins gunstig verloop hadden, en als eene aanbeveling voor het prijsvragenstelsel zijn geworden.

Eenige jaren geleden werd een belangrijke stap in de goede richting gedaan, toen de vier voornaamste bouwkundige vereenigingen in den lande het eens werden over de instelling van de „Algemeene Regelen voor nationale bouwkundige prijsvragen". Men had ten slotte ingezien, dat er een einde moest worden gemaakt aan de onhebbelijke exploitatie van het prijsvragen-stelsel waaruit zooveel teleurstelling was ontstaan tengevolge van de ongebonden wijze, waarop van de prijsvraag gebruik, of wel misbruik werd gemaakt door die prijsvraag-uitschrijvers, die, zonder eenige waarborg te geven voor eene eerlijke afwikkeling, de prijsvraag gebruikten om voor een koopje in bezit van een aantal bruikbare ontwerpen te komen.

Het doel van de instelling dier Algemeene Regelen was dus niet, zooals nog wel ten onrechte wordt gemeend, het uitschrijven van prijsvragen voor alle gevallen en voor alle onderwerpen zooveel mogelijk te bevorderen, maar om te bereiken, dat *wanneer* een prijsvraag werd uitgeschreven, deze zou worden onderworpen aan vaste regelen, waarin belangen en verplichtingen van prijsvraag-uitschrijver, van mededingers en juryleden zouden zijn vastgelegd, en bindend verklaard voor allen. Deze regelen beginnen, hoewel langzaam aan (zoo iets gaat bij ons nu eenmaal langzaam) in te werken, en verwacht mag worden dat de *algemeene* erkenning daarvan door *alle* partijen binnen betrekkelijk korten tijd zich zal openbaren. Langs dien weg toch, bij het vasthouden van de reglementen en met medewerking der door de vereenigingen speciaal daartoe ingestelde Permanente Prijsvraag-commissie, zal meerdere zekerheid omtrent het welslagen van de prijsvragen verkregen kunnen worden.

Bij groote onderwerpen verdient het aanbeveling een prijsvraag te doen bestaan uit een ideëen-prijsvraag (vóórwedstrijd), gevolgd door een engeren wedstrijd tusschen mededingers uit den vóórwedstrijd gekozen, een en ander in de Algemeene Regelen omschreven. Aan deze regeling is het voordeel verbonden dat het omvangrijke, deels nuttelooze werk dat van de mededingers, vooral bij groote onderwerpen, in eene enkelvoudige prijsvraag (zonder vóórwedstrijd dus) wordt geëischt, niet behoeft te worden geleverd.

Een belangrijke factor voor het succes van een prijsvraag zal zijn de keuze van de jury; vermeden dient te worden het instellen van een z.g. gemengde jury, waarin architecten van te zeer uiteenloopende inzichten omtrent de bouwkunst zitting hebben; ook dient m. i. het aantal niet groot te zijn, en zich te beperken b.v. tot drie, hoogstens vijf leden; overleg met de genoemde Permanente Prijsvraag-commissie zal i. c. van groot nut kunnen zijn.

Op de vraag of er gevallen zijn waarvoor de prijsvraag minder geschikt is te achten, moet zonder twijfel bevestigend geantwoord worden.

Onderwerpen met zeer samengestelde eischen, waarbij streng rekening gehouden moet worden met plaatselijke omstandigheden en ingewikkelde voorschriften omtrent de distributie, leenen zich beter voor directe opdracht aan een architect, dan voor een prijsvraag.

Toch moet niet uit 't oog verloren worden, dat men niet verwachten mag in het als eerste aan gewezen prijsvraag-ontwerp te vinden de meest ideale, volledige beantwoording van de eischen en verlangens van den prijsvraag-uitschrijver, zoodat dit ontwerp, zooals het is ingediend, kant en klaar voor de uitvoering is geschikt te achten. Zij, die dit van een prijsvraag, vooral bij die een gecompliceerd onderwerp betreffend, verwachten, zullen in vele gevallen bedrogen uitkomen. Het kan m.i. voldoende zijn, indien door de prijsvraag wordt aangewezen de kunstenaar, die de oplossing van het vraagstuk het dichtst wist te benaderen, en uit wiens geleverden arbeid werd aangewezen, dat hem de verdere uitwerking, in overleg met den prijsvraag-uitschrijver, met volle gerustheid kan worden toevertrouwd.

Zóó gaat 't doorgaans ook bij *directe* opdracht: het overleg met den lastgever begint eerst goed, nadat het vóór-ontwerp door zijn architect is gemaakt.

Op de laatst gestelde vraag omtrent de wenschelijkheid en de mogelijkheid om voor een bepaalde opdracht den kunstenaar door de vakorganisaties te doen aanwijzen, is mijn antwoord, dat vooralsnog, gezien het gemis aan eenheid in de organisatie der architecten, aan een referendum niet de hooge beteekenis mag worden gehecht van te geven een uitspraak, geleid door eenheid in opvatting, in beginsel, in ideaal. Waar dit niet zoo is, misschien niet zoo zijn kan, schuilt in de aanwijzing van den architect bij meerderheid van stemmen, de mogelijkheid van ongewenschte verrassingen, die de kans op het tot stand komen van een groot kunstwerk ernstig in gevaar brengen. Buitendien kan aan een referendum de waarde van een uitspraak van *den* architectenstand dan alleen worden toegekend, indien de zekerheid bestaat dat *allen* hun stem zullen uitbrengen; en die zekerheid is *niet* te verkrijgen, omdat geen der vereenigingen het machtsmiddel bezit hare leden tot deelnemen aan de stemming te dwingen.

Ten aanzien van dit punt dus zal het, boven een referendum, m.i. de voorkeur verdienen de beste krachten door een vrijen wedstrijd te doen aanwijzen.

20 Juni '15. PAUL J. DE JONGH.

OVER DE PRIJSVRAGENKWESTIE.

Naar aanleiding van het schrijven van het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst van 22 Mei 1915.

Er is ongetwijfeld een prijsvragen-kwestie.

Maar, naar het mij voorkomt, is het daarbij niet in de eerste plaats noodzakelijk te beslissen of prijsvragen goed en gewenscht zijn. De ervaring dringt ons veeleer zonder verwijl uit te maken: hoe een prijsvraag, indien daartoe is besloten, moet worden ingericht.

Voortdurend werden er, ook in den laatsten tijd, prijsvragen uitgeschreven.

Voor de Bouwkunst was er: het Vredespaleis, het Rotterdamsche Raadhuis, het Nederlandsch Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francesco.

Voor de Beeldhouwkunst: de Monumenten voor van 't Hoff, Donders, Beets, Willem III.

Voor de Schilderkunst en de Grafiek: de Geschilderde glazen in de Universiteit te Groningen en de Grafelijke Zalen te 's-Gravenhage; de Aanplakbiljetten der Gastentoonstelling en van de E. N. T. O. S. te Amsterdam.

Men kan gerust zeggen: Prijsvragen worden telkens weer uitgeschreven, niettegenstaande de bezwaren, die er tegen in te brengen zijn, die ik gaarne beken meermalen ernstig te hebben gevoeld, en die ook thans herhaaldelijk zullen worden vernomen.

Wanneer ik dus rekening zou willen houden met de werkelijkheid, die men nu eenmaal niet straffeloos voorbij kan zien, dan wil ik daarmede geenzins te kennen geven, dat een prijsvraag in het algemeen even goed of beter zijn zou dan een directe opdracht.

De voordeelen eener directe opdracht worden onmiddelijk gezien, waar iemand het vermogen bezit, noodig om zich een Kunstwerk aan te schaffen, en de zelfstandigheid van positie, oordeel en smaak, om dit naar zijn overtuiging *goed* te doen.

Niet zelden wordt aldus een goed portret besteld, of een fraai Kunstwerk aangekocht, dat het eigen huis sieren zal.

Tijd- en geldroovende administratieve omslag wordt dan gespaard, nuttelooze arbeid vermeden en de volle kracht gericht op het één begeerde werk.

Wie is zoo dwaas in zulke gevallen aan een prijsvraag te denken?

Maar er zijn ook werken van Kunst — de in den aanvang genoemde voorbeelden bewijzen het — waarbij zulke gunstige gegevens geheel ontbreken, en waar niettemin een keuze, een opdracht gedaan moet worden; dan is er een Gemeenschap die een werk noodig heeft, en een Magistraat of College heeft dan voor die Gemeenschap een beslissing te nemen.

Men voelt onmiddelijk, dat, hoe groot de achtbaarheid der autoriteiten zijn moge, hier van een directe persoonlijke keuze veel moeilijker sprake kan zijn. Er is een algemeener eisch, meer aandrang van belanghebbenden, meer inmenging van openbare kritiek; en alle moderne bestuurs-functies zijn bovendien zoodanig tot administratieve beslommeringen geworden, dat de kunst slechts een zwakke belangstelling en daaraan evenredig begrip vinden kan.

In zulke gevallen wordt de behoefte aan Prijsvragen gevoeld, bij Kunstenaar en Lastgever beide.

Of dan directe opdrachten geheel ondenkbaar zouden zijn? In het algemeen zal dit wel niemand beweren. Maar gerust mag gezegd worden dat de reeds zoo moeilijke gegevens bij opdrachten van een openbaar en algemeen karakter, méérdere bezwaren doen rijzen, die de wenschelijkheid van een prijsvraag buiten twijfel kunnen stellen. Nadrukkelijk werd hier op gewezen bij de bespreking in de Tweede Kamer naar aanleiding van het geschenk der Nederlandsche Regeering aan het Vredespaleis. Het geheele interessante dispuut deed duidelijk zien hoe bedenkelijk directe opdrachten kunnen zijn, hoe daarbij verschillende onbekende en onverantwoordelijke invloeden werken kunnen, vooral in ons land, waar geen enkel persoon of College is, dat een bepaalde Regeerings-keuze zou moeten rechtvaardigen.

Omdat wij niet sterk genoeg zijn tot het doen van directe opdrachten, daarom wordt het middel der Prijsvragen gezocht; en de besprekingen over de prijsvragen-kwestie zullen eerst de geheele moeilijkheid doen kennen, indien onbevangen de machteloosheid onzer tijdgenooten in het doen van schoone opdrachten aangetoond is.

Er wordt bij openbare werken tot een prijsvraag besloten, omdat er geen groote openbare meening is, geen stijl, geen begrip noch geweten; omdat door het open en rechtvaardig proceseener prijsvraag de intrigue wordt buiten gesloten, een beroep wordt gedaan op aller werkkracht en op wat er nog over is aan algemeene belangstelling, die aldus wellicht gesterkt kan worden tot positiever kracht.

Maar wanneer prijsvragen er zijn, en niet zijn te weren, dan is het zaak dat ze goed geregeld worden.

Het is een beschaming voor de Beeldende Kunstenaren dat hieraan alles ontbreekt.

Men mag den Bouwmeesters den lof niet onthouden, dat zij het noodzakelijke eener regeling reeds sedert lang hebben ingezien. In de merkwaardige, door hen vastgestelde „Algemeene regelen voor Bouwkundige prijsvragen" zoekt men echter te vergeefs naar de erkenning, dat de beslissing over monumentale bouwwerken ook voor de Beeldende Kunstenaars van groote beteekenis is. De laatsten hebben zich hier tot heden bij neergelegd. Zoo kan het bijv. voorkomen, dat over een Gebouw, dat voor de Beeldhouwkunst een allerbelangrijkste beslissing brengt, geoordeeld wordt door een Jury van Architecten zonder dat de Beeldhouwers daarbij eenige vertegenwoordiging hebben.

Ook kan het voorkomen, dat een Jury uitspraak doen moet over een Beeldhouwwerk — en dat de Architecten daarin zonder schroom zitting nemen, terwijl er geen enkele Beeldhouwer in werd opgenomen.

Maar wie zou al die dwaasheden, die op het stuk van prijsvragen den Beeldenden Kunstenaars worden voorgezet, kunnen opnoemen? Hier ligt een taak, (misschien zou uwe Vereeniging hiervoor de medewerking van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen kunnen zoeken) die zoo spoedig mogelijk moge worden vervuld. Het debatteeren over het wenschelijke van prijsvragen, en het daarbij verwaarloozen van regelingen die onmisbaar zijn, brengt de ernstige belemmeringen voor wat wij in onze Kunst zoo zeer behoeven: *de opdracht*.

Thans volge nog een kort antwoord op de gestelde vragen:

I. *Hoe is Uwe persoonlijke ervaring op dit gebied?*

Ik heb nimmer aan de beantwoording van een prijsvraag medegewerkt. Wel ben ik enkele malen Jury-lid geweest, ook heb ik op andere wijze somtijds advies kunnen geven; en ik kreeg aldus eenige kennis van de wijze waarop prijsvragen worden ingericht.

Dat is meestentijds allerbedroevendst, en het is onverklaarbaar, dat Kunstenaars bereid gevonden worden onder zulke condities te werken.

Wijziging van het Uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt.

II. *Wat is Uw oordeel over de resultaten der Prijsvragen in het algemeen?*
Tot mijn leedwezen acht ik mij niet bevoegd de vraag te beantwoorden; prijsvragen immers zijn geen uitvindingen van onzen tijd.
In de Italiaansche Renaissance kwamen ze meermalen voor. Wat het resultaat in het algemeen is — dat eischt een historisch onderzoek, om te ontkomen aan het gevaar, dat men de geheele zaak naar eigen beperkte ervaring zal beoordeelen.
III. *Zijn er gevallen waarvoor U de Prijsvraag niet geschikt of wel geschikt acht?*
Zeker. Wanneer iemand met eigen middelen en krachtens een eigen inzicht een Kunstenaar met een opdracht kan belasten; of indien een Regeering of College, volkomen overtuigd van het goed recht aan eigen oordeel, zich in staat acht zonder onverantwoordelijke ruggespraak een goede opdracht te doen, dan denke men niet aan een prijsvraag. Maar wanneer een Magistraat een opdracht moet doen ten algemeene dienste en hij heeft geen persoonlijke overtuiging omtrent Kunstenaar of richting, en geen openlijk advies van een tot adviseeren bevoegd College — dan schijnt mij een prijsvraag volkomen gerechtvaardigd en zelfs ook gewenscht.
IV. *Weet gij een betere methode dan een Prijsvraag?*
In sommige gevallen — een persoonlijke opdracht.
Maar men moet daartoe ook waarlijk in staat zijn.
Anders zal men een prijsvraag beter moeten achten.
V. *Is er belang bij de prijsvraag voor onbekende Kunstenaars?*
Ongetwijfeld, zoo goed als de erkende Kunstenaars menigmaal belang hebben bij het niet toelaten der prijsvragen, of bij beperkte prijsvragen.
VI. *Indien prijsvragen volgens Uwe meening een onvoldoende resultaat opleveren, ligt dit dan aan de wijze waarop de prijsvragen meestal worden ingericht?*
Ik zou, in het algemeen, niet durven beweren dat prijsvragen een onvoldoende resultaat opleveren, al moet het erkend worden dat het resultaat meermalen onbevredigend was. Maar zeker is het dat de anarchie in deze aangelegenheid weinig recht geeft om van prijsvragen (maar evenmin van directe opdrachten) geregeld goede resultaten te verwachten.
VII. *Hoe denkt U over de wenschelijkheid en de mogelijkheid dat voor een bepaalde opdracht de Kunstenaar (of Kunstenaars) door de vakorganisatie worden aangewezen?*
Het doet mij leed, maar ik kan dit voorstel, hoe goed ook bedoeld, niet anders dan bedenkelijk achten. Het ontkent ten eenenmale den invloed van een lastgever, die in een goed saâmgestelde Jury althans nog eenigszins medewerken, zich sterken en uitspreken kan. En dit is een groot verlies. Ook mag gevraagd worden of de vakorganisatie, zooals wij die kennen, er wel op ingericht is om zulke aanwijzing te doen? Ik betwijfel het! En indien de Architecten-vereeniging eerst den Bouwmeester heeft aangewezen, dan zal men de georganiseerde Schilders, Beeldhouwers, enz., moeilijk het recht kunnen ontkennen de andere Kunstenaars aan te wijzen.
Neen — ongewenscht acht ik den hier bedoelden maatregel in meerder opzicht.
Of hij daarom ook niet mogelijk is?
Helaas — ook het meest ongewenschte is meermalen mogelijk gebleken.

A. J. DER KINDEREN.

(Wordt vervolgd).

BOUW IN DE SPAARNDAMMERBUURT.

(Bij de afbeelding.)

Op verzoek van een drietal woningbouw-vereenigingen („H. IJ. S. M.", „Het Westen" en „Patrimonium") heeft de gemeente een nieuw plan van bebouwing opgemaakt voor een deel van het uitbreidingsplan Spaarndammerbuurt. Het betreft het blok begrensd door Spaarndammerdijk, Koogstraat, Zaandammerplein, Oostzaanstraat, Hembrugstraat en Zaanstraat, welke laatste straat langs de spoorbaan naar Zaandam loopt. Oorspronkelijk waren hier drie bouwblokken ontworpen. Thans echter hebben B. en W. het voornemen voor te stellen om de drie bouwblokken door één bouwblok te vervangen, waarin woningcomplexen en gebouwen, welke een rustige ligging behoeven, zullen worden gesticht aan een binnenhof. Een deel van het blok, gelegen aan het binnenhof, zal voor scholenbouw worden bestemd.
Aan de buitenzijde van dit bebouwingsplan zullen huizen worden opgericht, elk bevattende vier woningen boven elkaar, en aan de binnenzijde, dus aan het binnenhof, zijn huizen van elk twee woningen ontworpen.
Het binnenhof zal gedeeltelijk als straat, gedeeltelijk als plein en plantsoen worden aangelegd.
Het overige deel van het oude plan steekt daar nu onaangenaam tegen af. 't Is te hopen, dat de toekomstige bebouwing zóó is te leiden, dat er een verkaveling zal worden verkregen meer aansluitende bij het nu voorgestelde plan. De mogelijkheid is niet uitgesloten het overige deel te bestemmen voor den Gemeentelijken Woningbouw, en dan is de kans groot hier een stadswijk te krijgen van een bijzonder karakter, mits de bebouwing ook goed zij.

DE GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1914.

(Bij de afbeeldingen).

Verschillende omstandigheden, (als plaatsruimte, stukken, die voor moesten gaan om hun actueel belang) hebben ons belet den uitslag van onze Genootschapsprijsvragen 1914 eerder openbaar te maken; beter gezegd: openbaarder, want de tentoonstellingen van alle inzendingen is gehouden.
Wij geven nu in ons blad alleen de bekroonde ontwerpen. Slechts bij de antwoorden op de prijsvraag: „Autogarage op een landgoed" is een inzending (motto „motor"), die, ofschoon niet het gevraagde karakter gevende, toch hoedanigheden van goede architectuur vertoont, en merkwaardig is om zijn zeer beschaafde teekenwijze. Deze zullen wij ook geven.
De afbeeldingen in dit nummer zijn de 1ste en 2de prijs in de prijsvraag voor een „autogarage op een landgoed".
De 1ste prijs onder het motto „1914—1915" is, zooals reeds is gemeld het ontwerp van den heer N. Lansdorp Jr.
De 2de prijs, onder het motto „Lente", is het ontwerp van den heer B. Hoogstraten.
In het volgende nummer geven wij het ontwerp onder het motto „Motor", en de perspectieven der prijsbekroonde ontwerpen in de prijsvraag „brug over een stadsgracht".

VERSLAG OMTRENT DEN BOND HEEMSCHUT,
UITGEBRACHT IN DE ALG. VERGADERING VAN 26 MEI 1915.

Omtrent de handelingen naar buiten meldt het verslag het volgende:

Buitenland.

De Bond Heemschut bleef in geregeld verkeer met de „American Scenic and Historic Preservation Society" te New York. Uit het laatste jaarverslag dezer vereeniging bleek, dat het stadsbestuur te New York thans maatregelen overweegt tot beteugeling der reclame en dat de Commissie, met het doen van voorstellen belast, haar rapport heeft ingediend. Op haar verzoek heeft de Bond aan de Commissie den tekst der Nederlandsche verordeningen op dit stuk gezonden.

Binnenland.

Het heeft *Hare Majesteit de Koningin* behaagd, den Bond Heemschut onder Hare hooge bescherming te nemen. Deze zeer verblijdende mededeeling ontving het Bestuur den 6den Juni 1914.
Den 19den September 1914 overleed de heer *D. Fockema*, Bestuurslid van Heemschut, waardoor de Bond een zeer groot verlies leed. De heer Fockema toch had zich met zijn alom bekenden ijver aan de behartiging der belangen van Heemschut gewijd. Bij de begrafenis was de Bond vertegenwoordigd door den 1en Secretaris, die aan de groeve eenige woorden van waardeering en erkentelijkheid heeft gesproken
Met het verspreiden der in het vorig jaarverslag genoemde *oproeping* aan het Nederlandsche volk, om Heemschut in zijn streven te steunen, werd den 15den Juli 1914 een begin gemaakt. De verwachting, dat dit door Jhr. Jan Feith zoo welsprekend opgestelde stuk zijn uitwerking zou hebben, werd niet beschaamd. Zooals uit de reeds gegeven lijst der Buitengewone Leden blijkt, is haar getal aanzienlijk vermeerderd. Toen echter den 15den Augustus 1914 de oorlog in Europa uitbrak, meldden geen Buitengewone Leden zich meer aan. De vrees, die aanvankelijk gekoesterd werd, dat Buitengewone Leden zouden bedanken, heeft zich gelukkig niet bewaarheid. In den laatsten tijd hebben zich weder eenigen aangemeld en zoodra eenigszins gunstiger tijden aanbreken, hoopt de Bond met het zenden der oproepingen voort te gaan, en weder talrijke nieuwe Buitengewone Leden te verkrijgen.
De 1e Secretaris heeft den Bond vertegenwoordigd op het *Congres* der „International Garden Cities and Town-Planning Association", dat van den 10den tot den 18den Juli 1914 in Engeland gehouden werd. Het door hem uitgebrachte verslag is in druk verschenen en aan de leden gezonden.
Met ondersteuning van den Bond heeft de heer B. von Brucken Fock te *Middelburg* uitgegeven „Aesthetische leidraad bij den woningbouw, voor timmerlieden, eigenbouwers enz.", van welk vlugschrift weldra een tweede druk zal verschijnen.
De stappen, die door Heemschut gedaan werden, naar aanleiding van de groote ontsiering, die te *Amsterdam* dreigde door de voorgenomen demping van een deel van het Oosterdok ten behoeve van de uitbreiding van het stationsemplacement, hadden tot uitkomst, dat zooveel mogelijk aan de bezwaren zal worden tegemoet gekomen. De heer Mr. H. Smeenge heeft als lid der Tweede Kamer veel tot deze uitkomst bijgedragen, waarvoor hem onze dank toekomt.
De ontsiering die te *Huizum* bij Leeuwarden dreigde, waar men den ouden pastorie-tuin wilde doen verdwijnen, werd, met medewerking van Heemschut, afgewend.
Ook een molen aan de Oostvest te *Rotterdam*, dien men wilde afbreken, bleef, voorloopig althans, behouden.
Daarentegen gelukte het niet, den gevel aan de Keizersgracht 328 te *Amsterdam*, van 1642 afkomstig, te redden.
De Voorzitter had met den 1en Secretaris een audiëntie bij den Directeur-Generaal van den Landbouw, ter bespreking van het Instituut te *Wageningen*, dat omtrent het bouwen van boerenwoningen adviezen geeft. De Directeur verzekerde, dit Instituut voortaan ook gaarne dienstbaar te zullen maken aan het behoud der schoonheid.
De correspondent te Groningen, de heer D. de Vries Lam, stelde op verzoek van den Bond een onderzoek in naar de herstelling van den toren te *Haren*, waar men het bestaande zadeldak door een hooge spits wilde vervangen. Het bleek echter niet mogelijk, het bestaande dak te behouden en men heeft de spits toch geweerd.
Naar aanleiding van een bericht, dat te *Zwolle* een nieuw stadhuis zal worden gebouwd, en dat vele ingezetenen het stadhuis wenschten te behouden op zijn oorspronkelijke plaats, werd vernomen, dat voor het nieuwe gebouw reeds grond aan een der singels was gekocht. Daar Gedeputeerde Staten het besluit tot stichting van een nieuw gebouw hebben goedgekeurd, was er voor Heemschut geen aanleiding, om zich verder met de zaak te bemoeien.
De ontsierende leidingen en rekken van de kabels der electrische verlichting, tegen het stadhuis te *Naarden* aangebracht, werden op aandringen van Heemschut verwijderd.
Naar aanleiding van klachten over de ontsiering, in de Provincie *Groningen* te weeg gebracht door de transformatoren huisjes, die daar voor de provinciale electrische leidingen gebouwd werden, heeft Heemschut zich tot den Provincialen Hoofdingenieur gewend en verschillende verbeteringen in de ontwerpen voorgesteld. Met voldoening kan worden gemeld, dat de huisjes, naar die verbeterde ontwerpen gebouwd, beter in de omgeving passen dan de vroegere.
Een poging, om te voorkomen, dat de molen „het Rad van Avontuur' aan het Kalf te *Zaandam* door een loods van gegolfd plaatijzer werd vervangen, mislukte.
Van Burgemeester en Wethouders van *Alkmaar* werd het verzoek ontvangen, advies te willen geven in zake de bebouwing eener nieuwe straat, welke ter verbinding van het Waagplein met de Gedempte Nieuwe Sloot zal worden gemaakt. Aan dit verzoek werd voldaan.
Aan den Gemeenteraad van *Amsterdam* werd andermaal een adres gezonden, om aan te dringen op bepalingen in de politieverordening tot het tegengaan van ontsierende reclames en lichtreclames.
Een poging werd gedaan om te verkrijgen, dat de Willebeordsput te *Hedo* in een beteren staat van onderhoud wordt gebracht.
Het gelukte niet, om het afbreken der spits van de Nieuwstadstoren te *Zutphen* te voorkomen. Er bestaat echter kans, dat die spits weder in haar ouden vorm zal worden hersteld.
Door een landweerman, in garnizoen te *Sellingen* in de Provincie Groningen, werd Heemschut opmerksaam gemaakt op de ontsiering, die voor de oude kerk dreigde door een galerij, welke men er in wilde plaatsen. Daar de Bond zijn werkzaamheid tot het uiterlijk der gebouwen beperkt werd de Rijkscommissie voor de Monumenten met het geval in kennis gesteld.
Toen vernomen werd, dat in de *Zaanstreek* electrische tramlijnen zouden worden aangelegd, verzochten de Voorzitter en de 1e Secretaris om een onderhoud met den heer K. ter Laan, Burgemeester van Zaandam. Dit onderhoud had den 6den Februari 1915 plaats. De Burgemeester toonde zich zeer ingenomen met het streven van Heemschut en beloofde aan het Dagelijksch Bestuur voor te stellen, om, wanneer daartoe voor de gemeente Zaandam aanleiding bestond, de adviezen van den Bond in te winnen. Een sedert van Burgemeester en Wethouders van Zaandam ontvangen brief geeft de officieele bevestiging, dat dit voorstel is aangenomen.
Ook gaf de Burgemeester de verzekering, dat de plannen voor de electrische tramlijnen, zoodra zij gereed zijn, om advies aan Heemschut zullen worden gezonden. Hij was van oordeel dat, door het leggen der lijn aan de westrijde der Zaansche dorpen zooveel de schoonheid zal worden behouden als de belangen der inwoners zullen worden gediend.
Aan het gemeentebestuur van *Franeker* werd een adres gezonden,

PRIJSVRAAG: AUTOGARAGE MET CHAUFFEURSWONING OP EEN LANDGOED.

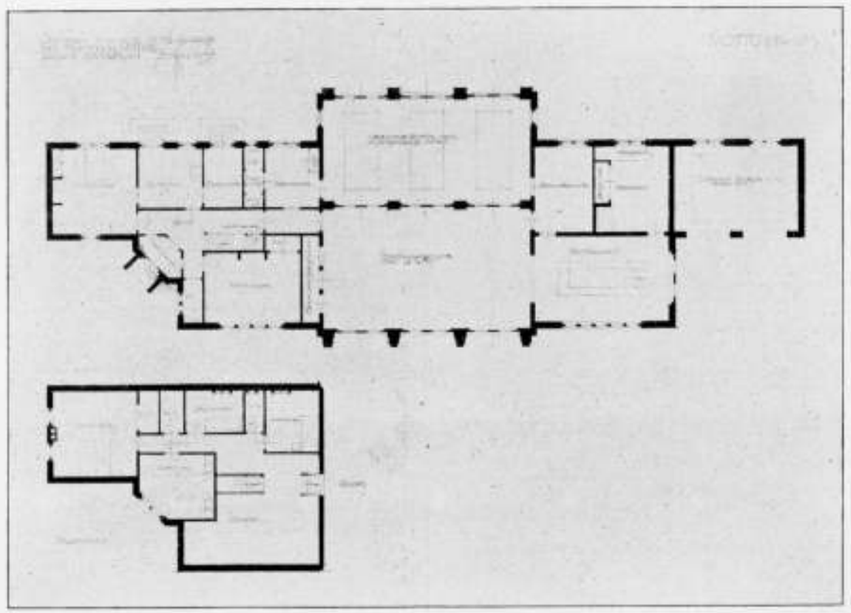

Motto: „1914—1915".

Ontwerper: N. Lansdorp Jr.

om het te verzoeken, geen gevolg te geven aan zijn voornemen, den ouden wal bij wijze van werkverschaffing te doen afgraven en met den dus verkregen grond het schilderachtige Leeuwarder End te dempen. Dit adres heeft echter niet mogen baten.
Evenmin gelukte het, de Amsterdamsche Poort te *Naarden* te behouden, daar hier de afbraak ter wille van de verdediging in oorlogstijd noodzakelijk was.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een adres gezonden, om, naar aanleiding van wat te *Elburg* geschied was, bij het toestaan van voorschotten ter verbetering der volkshuisvesting zich vooraf te willen vergewissen, dat daardoor de schoonheid geen schade zal lijden. Te Elburg toch wil men, met verkregen voorschot van het rijk, woningen bouwen op een terrein, te verkrijgen door het afbreken van een schilderachtigen stadsmuur, op welks behoud het Rijk prijs stelt. Iets dergelijks geschiedde eenige jaren geleden te Harderwijk.
Pogingen, gedaan om het rooien van boomen, staande op het marktplein te *'s Heer Arendtskerke* bij Goes, te voorkomen, leidden tot niets.
Naar aanleiding van het in het openbaar tentoonstellen van het ontwerp eener nieuwe brug over de Heerengracht in de Vijzelstraat te *Amsterdam* werd aan het gemeentebestuur een adres gezonden, waarin eenige beschouwingen over de Amsterdamsche bruggen in het algemeen en over deze brug in het bijzonder werden gegeven. Naar werd vernomen zal met deze beschouwingen zekering worden gehouden bij het opmaken van een nieuw ontwerp.
Tegen de voorgenomen schennis van het *Haagsche Bosch* door het bij wijze van werkverschaffing daarin aanleggen van een weg voor snel verkeer, zooals bedoeld wordt door het onlangs ingediend ontwerp van wet, werd in een adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal opgekomen. De ongunstige ontvangst, die aan dit wetsontwerp in de afdeelingen van de Tweede Kamer ten deel viel doet vermoeden, dat het niet zal worden aangenomen.
Pogingen werden gedaan om te verkrijgen, dat het huis „de Arke Noachs" te *Ouderwater*, dat onlangs van eigenaar veranderde, in zijn oude gedaante blijft bestaan.
Een adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, naar aanleiding van het wetsontwerp tot wijziging der *vermogensbelasting* had niet het gehoopte gevolg. Werd dit ontwerp wet, dan stond het te vreezen, dat de eigenaars van bosschen, parken en andere natuurmonumenten, die hun bezittingen voor het publiek hebben opengesteld, door de schatting dier goederen naar de verkoopswaarde genoopt zouden worden, hun eigendommen als bouwterrein te gaan exploiteeren, waardoor, vooral nabij de steden, veel schoonheid zou verdwijnen.
Eindelijk valt nog melding te maken van een verordening tot beteugeling der reclames, die te *Dordrecht* werd uitgevaardigd.

A. W. WEISSMAN, te Secretaris.

* * *

VERORDENING TOT HET WEREN VAN ONTSIERENDE RECLAME TE DORDRECHT,

die door den Raad dier Gemeente in zijn vergadering van den 15den December 1914 werd vastgesteld en den 2den Januari 1915 in werking trad.
Eenig Artikel. In de plaats van het vervallen Artikel 49 der Politieverordening voor Dordrecht komt het volgende artikel:
Artikel 49. Het is verboden op of aan eenig goed reclames te hebben, die blijkens aanschrijving van Burgemeester en Wethouders door dit College ontsierend worden geacht en in strijd met die aanschrijving in stand worden gehouden. Deze verbodsbepaling geldt niet voor het landelijk deel der gemeente.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Aan het weekblad voor het loodgieters- en fittersbedrijf ontleenen wij het volgende:

Plastique voor den loodgieter.

In tijden zooals de tegenwoordige, waarbij lood — en vooral zink tot ongekende prijzen gestegen zijn, wordt men als het ware gedwongen rond te zien naar materialen, die dat lood en dat zink kunnen vervangen.
Zink en vooral lood hebben voor den loodgieter buiten gewone eigenschappen; het lood heeft aan het geheele vak het ontstaan gegeven en niet alléén dat, maar het geheele vak is er naar genoemd. Toch, al was in de middeleeuwen het lood het eenige materiaal, (afgezien van koper dat echter slechts veel later en dan nog vooral als dakbedekking of voor zeer breede goten gebruikt werd) en al kwam er in de vorige eeuw het zink bij, de onderzoekende geest van den mensch stond niet stil en bij veranderde tijden kwam veel ander materiaal de aandacht vragen. Het is te begrijpen, dat men niet dan met moeite tot nieuw materiaal overging, en het duurde een menschenleeftijd, vóórdat verandering van beteekenis plaats had; indien er tenminste niet een tijd als de tegenwoordige aanbrak, waarbij een uitweg móést gezocht worden.
En was dit te verwonderen? Dat mooie, zachte gesmijdige en toch zoo sterke materiaal, dat lood, welk een genoegen was het daarin te werken; wat was die kleur mooi. In geen ander materiaal heeft de loodgieter zoo zijn „slinger" gehad, en het was ook daarin dat de kunstgevoelige gildeman uit de middeleeuwen zijn versieringen maakte; zelfs nog in lateren tijd vindt men de overlappen der looden afdekkingen van bovendorpels van raam en deurkozijnen tot de schoonste figuren uitgesneden. Toen kwam het zink; noodgedrongen ging men er toe over; het was veel stijver, minder buigzaam; allerlei constructiën, roeven op het dak, bruggen in de goot, moesten toegepast worden om uitzetten en inkrimpen toe te laten. Het werd bros bij scherpe koude; op plaatsen waar door omstandigheden uitzetten en inkrimpen niet voldoende door bruggen konden worden ondervangen, zooals bij kromme en bochtige goten, waar scherpe vochten ontstonden, doordat rook van fabrieken door den vallenden regen neergeslagen werd, of waar chemische dampen de lucht verontreinigden, verteerde het, ja zelfs de regendruppels vallend van een het dak kruisende koperen geleidingsdraad maakten het sponzig. Alweer nieuw materiaal kwam: Hiüsler met zijn houtcement, mastiek en cement-mastiekdaken, dakbedekkingen van papier en karton in bederfwerende stoffen gedrenkt; steeds meer en ander. Het loodgietersbedrijf, dat oorspronkelijk een metaalnijverheid was, werd ten slotte voor de meesten een gemengd bedrijf. Toch ligt in dit laatste, alle recht latend wedervaren aan den weemoed, die de herdenking van het mooie loodmateriaal, dat aanvankelijk het geheele bedrijf beheerschte, opwekt, een vooruitgang; het bedrijf toch, voor zoover het zich in dienst stelt van den woningbouw, beoogt het afdekken van daken en goten op de meest goede en tevens meest economische wijze, tegen invloeden van het hemelwater; en dáárom is het in de eerste plaats te doen.
Wenden wij ons nu eens tot een ander materiaal dat reeds 3—4000 jaar geleden door den mensch gebruikt werd maar door zijn altijd rusteloozen, altijd zoekenden geest nu eens gebruikt werd, dan weer voor langen tijd verlaten, en dan weer eens uit het stof der vergetelheid opgedolven werd om weer in eere hersteld te worden. Zooals vele andere schijnbare gewone en dagelijksche mineralen in den schoot onzer aarde verborgen, is de vorming van deze stof een wonder op zichzelf. In de tijden, waarin de historie van den mensch nog niet geschreven werd, leefden in de zeeën der aarde onnoemelijk veel visschen, blijkbaar veel meer dan tegenwoordig. De aardbodem was nog niet overal tot rust gekomen en geweldige aardbevingen deden bergen verzinken in zeeën, terwijl vulcanische uitbarstingen bergen hemelhoog deden opstijgen, die den omtrek met gloeiende lavastroomen overdekten en de lucht met zwaveldampen verpestten. De droog gelegde zeeën met de in de uithoeken opgejaagde scholen levende bewoners werden overdekt door machtige massa's en vergingen onder den enormen druk, gepaard met warmte, tot zwarte op zeer vette kool gelijkende stoffen, evenals in het plantenrijk dit geschiedde met door stormen neergevelde en

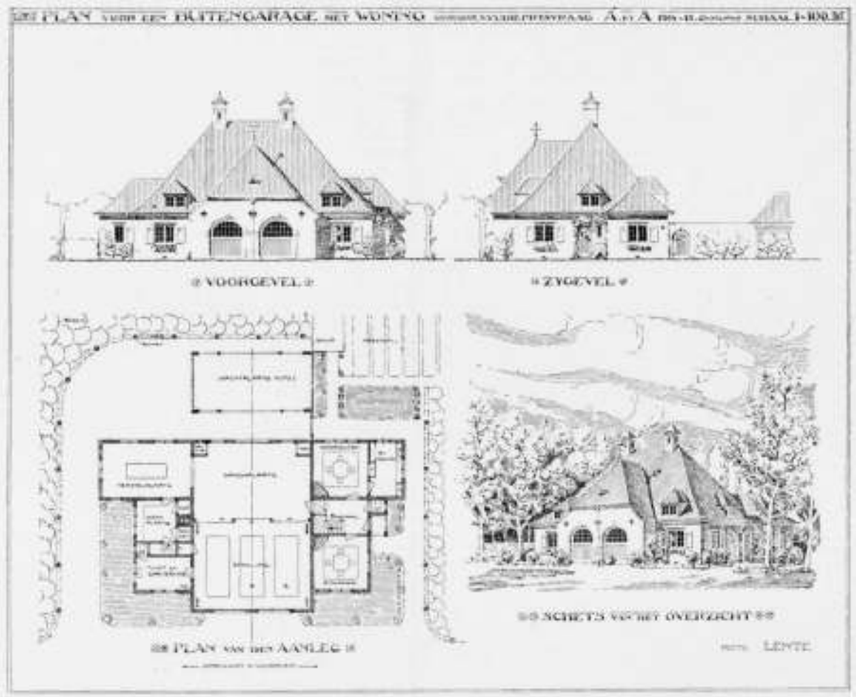

Motto „Lente". Ontwerper: B. Hoogstraten.

door grond overdekte planten en boomen, die tot steenkool werden. Er is echter een belangrijk verschil tusschen beide; geschiedde dit bij planten uitsluitend door druk van de daarop persende grondmassa, bij de bedolven vischscholen gebeurde dit bovendien door de in den omtrek der vulkanen heerschende warmte. Van groot belang bij deze laatste was verder, dat de door de vulkanen uitgebraakte zure of loogende bestanddeelen steeds op die begraven visschen bleven inwerken en „last not least", dat de grondstof waaruit de laatste gevormd is, geheel anders is dan die waaruit de steenkool ontstond. Leverden bij deze de olie- en vetlooze planten het materiaal, bij gene was 't het vette, olieachtige, dikwijls blazen vol olie insluitend, vischvleesch, dat tot de nieuwe stof vervormd werd. Die stof is de minerale bitume. Naargelang van de omstandigheden waaronder deze vervorming plaats had, naargelang de soort visch, werden verschillende soorten gevormd. Daar de inwerking zoo langdurig was, werden die eigenschappen ook onveranderlijk. Werkte b.v. op een zekere soort, zwavelzuur in, dan werden zeer spoedig, die deelen die niet tegen zwavelzuur bestand waren, verteerd; langzamerhand kwamen de beter bestendige deelen aan de beurt en aangezien het er op een paar honderd jaar niet op aan kwam bleef ten slotte niets anders over dan bitume, die in staat was de inwerking van zwavelzuur te weerstaan.
Zóó ging het met de inwerking van zouten en loogen, zóó met hitte, zóó met druk, zóó met trilllingen, zóó met alle mogelijke invloeden. Gebeurde het dat door toename van hitte of van druk de bitume vloeibaar werd en de naastaanliggende stof een poreuse kalksteen was, dan werd de gesmolten massa daar doorheen gedrukt en vormde zóó asphalt (asphaltos noemden het reeds de Grieken, n.l. onveranderlijk lichaam). Die bitumen worden op verschillende plaatsee aangetroffen en zijn over de heheele aarde verspreid. Zij werden reeds zeer vroegtijdig gebruikt; o.a. gebruikten de Egyptenaren ze ook voor de balseming der lijken. Steeds leest men in oude geschriften over het gebruik daarvan als afdichtingsmiddel. Men gebruikte het, vermengd met andere stoffen als metselspecie, de schepen der ouden werden er mede gedicht en Noach gebruikte het o.a. voor het afdichten van de ark.
Met deze bitumen moeten niet verward worden de bitumeachtige stoffen, die uit koolteer bereid worden, maar volstrekt niets te maken hebben met bovenstaande bitumen. Vooreerst toch zijn zij slechts enkele weken of maanden oud zoodat zij geen gefixeerde eigenschappen hebben; verder is de grondstof steenkool, die ontstaan is uit de vetlooze planten. Deze producten gelijken slechts in den aanvang van hun bestaan op bitumen maar door den invloed van de zon veranderen zij spoedig in een harde massa, waaruit alle plasticiteit geweken is.

(*Wordt vervolgd*).

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 30. ZATERDAG 24 JULI 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefdhaarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.
Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.
In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris*.

Als buitenleden zijn toegetreden de heeren J. W. BLOM, opzichter bij de Landsgebouwen, te 's Gravenhage en P. van Steenderen, Bouwkundig Teekenaar, M. O., te 's Gravenhage.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

DE NIEUWE HONORARIUMTABEL.

Door de Commissie tot Herziening der Honorarium-Regelen en Tabel, welke Commissie was samengesteld uit afgevaardigden van den Mpij t. B. d. B. V. A. en den Bond van Ned. Architecten, zijn de nieuwe Regelen en Tabel definitief vastgesteld. Daarin zijn nog niet opgenomen de honorariumregeling voor bouwblokken. Deze wordt door de Commissie nader voorbereid.
De nieuwe Regelen en Tabel zijn verkrijgbaar aan het Bureau der M. D. V. S. Marnixstraat 402 Amsterdam, tegen den prijs van ƒ 0.15 per stuk, franco per post ƒ 0.16, 10 stuks tot ƒ 1.25, franco per post ƒ 1.35. De oude Regelen en Tabel zijn hiermede vervallen.

DE EXCURSIE NAAR HOORN OP ZATERDAG 17 JULI 1915.

Een natte nacht ging den, bij uitstek aan de „Amicitia" gewijden, dag vooraf. Een oogenblik in den vroegen ochtend scheen Heer Pluvius zich te bedenken. Het zag er uit of wij van zijn nuttige gaven zouden verschoond blijven. In drogen toestand kwamen de 20, alles trotseerende deelnemers bij elkaar onder de klok in de hal van het Centraalstation te Amsterdam.
De vreugde was echter kort van duur! Stoomende naar Hoorn (aan de Zee), braken de buien weer los. De blijde inkomst in die zoo beroemde stad leek wel een waterballet.
Het St. Pietersgasthuis bood een veiliger toevlucht. Als om ons te toonen, op welke wijze die oude hoekjes, zooals de binnenplaats, 't fraaiste zijn, brak een oogenblik de zon door. En heel de omgeving straalde van gezelligheid!
Als steeds raakte wij onder de bekoring van den eenvoud, de innerlijkheid, de monumentaliteit van de Oud-Hollandsche bouwkunst. En dat met zulke eenvoudige middelen. (Afb. 1.)
Hoe trof ons daarna in het Stadhuis de Raadzaal in Lodewijk XVI stijl. Welk een tegenstelling in geest. Ongekunsteldheid tegenover gekunsteldheid, ofschoon zij beschaafd is! Dank zij het zeer op prijs gestelde geleide, die met een „Sesam open u", alle deuren ontsloot, waren wij in de gelegenheid te zien, hoe de oorspronkelijke bestemming van deze ruimte is geweest. Oorspronkelijk was n.m.l. het gebouw een klooster. De met een vlakke zoldering afgedekte Raadzaal nu, is ingebouwd in de kapel van het klooster. Die kapel had een houten

Het St. Pietersgasthuis. Hoorn.

gewelf. De kap met de gewelfschinkels bestaat nog. De ruimte tusschen de vlakke zoldering en de kap is tot een bergplaats, een archief ingericht, iets waarin de gemeene man niet doordringt.
Wij zullen zeker allen verheugd zijn, die kap te hebben gezien. Ontdaan van haar bekleeding, de schilden van het gewelf, was het een genot naar die, door haar eenvoudige, logische samenstelling zoo schitterende kap te zien, en te genieten van het fraaie lijnenspel der uiterst lichte, samenstellende deelen.
Daar het weer zich wat gebeterd had, werd een wandeling naar de Oosterpoort gedaan, waar de heer Faber ons de door hem geleide restauratie toonde. Op die poort, vroeger aansluitende aan de wallen, staat de poortwachterswoning, vroeger vanaf de wallen natuurlijk gemakkelijk te bereiken, later toen de wallen er niet meer waren, heeft er een houten traptorentje tegenaan gestaan, dat echter weer later is weggebroken, waardoor de woning niet meer kon worden gebruikt. Het Rijk nu drong in den laatsten tijd er op aan, de woning weer in gebruik te nemen. Als gevolg daarvan is een steenen traptorentje gebouwd, overeenkomende met dat aan den Hooftoren. In hoeverre het torentje het evenwicht in de massa van de poort beinvloedt, daarover is nog niet juist te oordeelen, daar het nieuwe, in fraaien handvormsteen van mooie kleur, uitgevoerde metselwerk, nog te veel afsteekt tegen de bezonken kleur der poort.
In het nummer 28 gaven wij de poort zonder, nu de poort met het torentje (afb. 2).
Weder de stad inwandelende, brak de regen weer los. Wij telden het niet, en keken bewonderend naar de levendig vertellende friezen der Bossuhuisjes, zoo genoemd naar de voorstelling der friezen: den zeeslag tusschen de vloot der Geuzen en die van Bossu.
Doch de regen ging over in een zondvloed.
Dat was te veel voor de onverschrokken bewonderaars. Haastig vluchtten wij in een der vele pakhuizen, die, ofschoon geen spoor van oudheidkundig schoon vertoonend, nog nooit zoo zijn geloofd.
Niet aldus de opmerking in den oproep tot deelneming aan de excursie. Die opmerking over de fraaiheid van het Hollandsche landschap, zoo bij uitstek te genieten als de hemel zware wolkvormingen vertoonde, was de schuld van alles, riepen enkelen dreigend. 't Was „het booze woord", dat de regenmachten had ontketend.
De „Amicitia" hield echter in de opgewonden gemoederen de overhand, waardoor het leven van den schrijver der noodlottige woorden werd gespaard. Om hem toch gelijk te geven brak voor eenige oogenblikken de zon door, en lichtte sprookjesachtig over de zee. Dit tafereel aan de eene zijde begrensd door de donkere massa van den hoofdtoren, aan de andere zijde door de huizen der stad, kon men zich onder geen andere belichting mooier denken. Een eenigzins parallel geval geeft afbeelding 3. Gebruik makende van oogenblikken van kalmte in de weersgesteldheid werd de wandeling hervat.
De Waag in zijn nieuwe gewaad, een herstelling uitgevoerd onder leiding van de heeren Jb. Faber en Jos. Th. J. Cuypers. Waar de leiding in goede handen was, is het onverklaarbaar, waarom nog een derde architect er zich mede moest bemoeien. De uitslag van die bemoeiing der Rijksarchitecten Vrijman is geweest een dikke fabrieksschoorsteen, die, ofschoon gelukkigerwijze geplaatst aan de achterzijde der kap, toch het gebouw belangrijk schade doet.
Na dit te hebben genoten, leidde de heer Faber ons in het tegenover de Waag gelegen West-Friesch Museum rond, dat wat de hoedanigheid van zijn inhoud betreft hoogelijk is te roemen.
Gekomen in een deftige zaal, waar op een groote tafel een deftig boek lag, geschiedde de onvergetelijke plechtigheid van het zetten der handteekening door den voorzitter van het Genootschap. Mochten sommigen zich vermeten enkele kwinkslagen ten beste te geven, toen het verheven oogenblik aanbrak (de voorzitter zelf zette zijn knijpbril op) heerschte diepe stilte alom.
Of deze plechtigheid te veel was, wij weten het niet; doch wel was haar invloed merkbaar door de werking in de maag, en op de stemming. De laatste werd vroolijker, vertoonde niet de ernst, die eenigermate aanwezig was bij het begin der excursie; de maag werd droefgeestiger en droefgeestiger. Niet met *de* belangstelling werden nog enkele geveltjes bekeken op onze haastige tocht naar het „Park-Hôtel", waar een stevige lunch ons wachtte.
De eenige toast, daar uitgebracht was die van den voorzitter aan den heer Faber. De heer De Jongh dankte hem namens het Genootschap voor zijn bereidwilligheid ons rond te leiden, waardoor wij in staat waren gesteld veel in weinig tijd te zien. Tevens las hij een telegram voor van den heer Roland Holst luidende: Mijn beste wenschen voor het welslagen van den tocht, dien ik oprecht betreur niet te kunnen mede maken.
De heer Faber dankte voor die welwillende woorden. Hij hoopte, dat deze tocht door de stad een inleiding zou zijn geweest voor een bezoek van een geheelen dag. Hoorn was dit wel waard. Er was nog zooveel, dat wij niet hadden kunnen zien.
Gesterkt door het maal trok de stoet naar het station om naar Oosthuizen te sporen, waar de tentwagentjes gereed stonden om ons door de Beemster en de Purmer naar Edam te brengen. In Oosthuizen werd nog eerst het oude kerkje tot een voorwerp van onze belangstelling. Het belangrijke grafmonument, het fijn gesneden koorhek in vroeg-Hollandsche renaissancestijl werden bezichtigd. Ruischende orgeltonen vervulden eensklaps de kerkruimte. De heer Weissman phantaseerde.
Voort ging het weer. Het „Duitsche Hofje" in de Beemster was het doel; een modelboerderij 30 jaren geleden gebouwd. En ofschoon nu niet meer, zooals toen een model, toch was het zeer beziens waardig om zijn ruime, goed ingerichte stal en schuur.
Het weer, dat er nog een oogenblik hoopvol had uitgezien, werd al heel slecht. Koud, maar niet in een ontevredenheid stemming, kwamen wij na een paar uur rijden in Edam, waar van daan de trekschuit ons naar Volendam bracht. In de kleine roef, waar wij als haringen in een ton zaten, en waar de rook (uit de lange pijpen) was te snijden, steeg de gezelligheid, die culmineerde aan het diner, dat wij, zooals te denken is, alle eer aandeden, en waar menig woord werd gesproken.
Op de terugreis in de trekschuit vergastte de heer Schwartzel ons eensklaps op de volgende improvisatie:

WIJZE: *„Zandvoort bij de Zee."*

I.

Er meldden voor d' excursie, die naar Hoor-n toe zou gaan,
Gelijk er werd verwacht, een heel groot aantal leden aan.
Met heele drommen kwamen we naar het Centraal-Station,
Waar iedereen een kaartje nam en snelde naar 't perron.
De stemming was, ondanks de regen, dadelijk patent,
En 'k zong 't refrein van „Zandvoort bij de zee", U wel bekend:
„Hoor-n bij de zee!
„We gaan naar Hoor-n bij de zee,
„Met Scholte, met Moen, Jan de Meijer, Van der Pluym,
„Met Paul de Jongh, Van der Valk en enfin, de heele keet
„Gaat nu naar Hoor-n bij de zee
„En Opa Weissman gaat ook mee!
„Ach, het is zoo'n prachtig ding,
„De zolder-bouwverordening
„Van Hoor-n bij de zee!"

II.

Met stormweer gaan we naar de boerderij des heeren Zijp
En dan naar Volendam met 'n nieuwe, lange, Goudsche pijp.
De meest-moderne architecten zaten daar zoowaar,
In plaats van in een vliegmachien, in 'n trekschuit bij elkaar!
Ik zei: „dat is verkeerd gebruik van 't oude materiaal",
Maar iemand snauwde aan m'n oor: „Schei uit met je gemaal!"
„Vool'ndam bij de zee!
„We gaan naar Vool'ndam bij de zee,
„Met Scholte, met Moen, Jan de Meijer, Van der Pluym,
„Met Paul de Jongh, Van der Valk en enfin, de heele keet
„Gaat nu naar Vool'ndam bij de zee
„En Opa Weissman gaat ook mee!
„Ach, het is zoo'n zaligheid,
„Als je op het water glijdt
„Per trekschuit naar de zee!"

III.

Uitwendig vochtig stapten wij aan wal te Volendam;
Inwendig zorgde voor de vocht 't product van ons Schiedam.
't Diner daarna werd ook met fijne wijnen flink besproeid
En onze droge geest door meen'ge kwinkslag wat bevloeid.
Daarna ging 'n w' in een trekschuit met een nat zeil onder zeil;
De helft is dra in slaap, de and're helft bruit onderwijl:
„Mokum (hik) bij de zee!
We gaan naar Mokum (hik) bij de zee,
„Met Scholte, met Moen, Jan de Meijer, Van der Pluym,
„Met Paul de Jongh, Van der Valk en enfin, de heele keet,
„Gaat weer naar Mokum (hik) bij de zee
„En Opa Weissman (hic!!) gaat ook mee!
„Ach de trekschuit gaat zoo gauw
„Met een juffrouw aan het touw
„Naar Mokum (hik) bij de zee!"

Wel een bewijs, van hoe weinig invloed het weer op de stemming is geweest.

JAN DE MEIJER.

INGEZONDEN.

BINDENDE BESLUITEN.

Door verschillende bouwvakorganisaties, nl. Algemeene Nederlandsche Timmerliedenbond, Centrale Bond van Bouwvakarbeiders in Nederland, Nederlandsche Schildersgezellenbond, Algemeene Nederlandsche Stucadoorsbond, Nederlandsche Roomsch-Katholieke Timmerliedenbond, Nederlandsche Roomsch-Katholieke Kalk- en Steenbewerkersbond en Nederlandsche Roomsch-Katholieke Schildersgezellenbond, is besloten, een adres te zenden aan architecten en ingenieurs naar aanleiding van maatregelen, genomen door den Nederlandschen Aannemersbond.
In een adres aan het bestuur van dezen bond wordt medegedeeld, waarom de organisaties zich wenden tot derden, nl. tot architecten en ingenieurs.
De organisaties schrijven o. a., dat door den Aannemersbond de organisaties der bouwvakarbeiders geheel zijn geïgnoreerd. De organisaties meenen echter toch den Aannemersbond in kennis te moeten stellen van hun adres aan architecten en ingenieurs.
In de circulaire aan architecten en ingenieurs lezen wij:
Door den Ned. Aannemersbond is, krachtens een besluit van zijn laatst gehouden algemeene vergadering, een actie op touw gezet, om in bestekken een tweetal bepalingen opgenomen te krijgen, de eene betreffende arbitrage bij voorkomende geschillen, de andere betreffende het recht op termijnsverlenging bij voorkomende werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen.
In een aan architecten en ingenieurs gezonden circulaire wordt er door het hoofdbestuur van den Aannemersbond op gewezen, dat het door genoemden Bond ingenomen standpunt „juist en billijk" kan worden geacht. Ten opzichte van de voorgestelde clausule betreffende „werkstaking en uitsluiting" betwijfelen wij echter ten sterkste de „juistheid en billijkheid". Immers, het is allerminst ondenkbaar, dat in een geschil met de werklieden, de patroon het recht *niet* aan zijn zijde heeft. Wordt evenwel de door den Aannemersbond ontworpen bepaling in het bestek opgenomen, dan is arbitrage over vele ging vas den opleveringstermijn practisch uitgesloten, en de patroon voor een goed deel gevrijwaard voor schade en wordt, bij een conflict tusschen aannemer en werklieden, het nadeel grootendeels op den aanbesteder afgewenteld.
Het is wel eigenaardig, dat de Aannemersbond arbitrage vraagt voor *alle* geschillen, doch door het opnemen van de gewraakte clausule omtrent stakingen en uitsluitingen bij voorbaat een *verzekerde vrije* arbitrage op dit punt, waarbij met den aard van elk geval door de arbiters rekening kan worden gehouden, uitsluit. Immers, door het opnemen van bedoelde bepaling in het bestek, zal staking en uitsluiting onvoorwaardelijk op termijnsverlenging recht geven, zelfs al is de aanbesteder en de architect ten volle overtuigd, dat in een bepaald geschil het recht is aan de zijde der werklieden en ieder weldenkende dat oordeel moet onderschrijven. Ook wanneer het ongelijk is aan de zijde van den patroon, zal de aanbesteder lijdelijk moeten aanzien, dat de bouw geen voortgang heeft, al lijdt hij daardoor ook aanmerkelijk schade.
Dat het hoofdbestuur van den Aannemersbond zelf beseft, hoe „onjuist en onbillijk" het opnemen van de clausule betreffende werkstakingen en uitsluitingen in de bestekken is, leert het verslag van

Oosterpoort (gerestaureerd). Hoorn.

Sluis naar zee. Hoorn.

een vergadering van dat hoofdbestuur, opgenomen in „De Aannemer" van 4 Mei 1915. Het hoofdbestuur verklaarde namelijk aannemelijk een afwijkende redactie van bedoelde clausule, welke aldus zou luiden: „Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging, voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt."
Ofschoon deze redactie ruimer en dus b ter is dan de oorspronkelijk door den Aannemersbond voorgestelde, blijft zij nettemin een eenzijdig recht voor den aannemer vestigen, ten koste van de belangen van den aanbesteder en de werklieden.
Het komt ons gewenscht voor, dat door u in de bestekken bepalingen worden opgenomen, waardoor de kans op het uitbreken van conflicten, zoad niet geheel vermeden, toch veel vermisderd zal worden.

Door dit adres worden wij eraan herinnerd dat de architecten tot heden hebben verzuimd om, ten opzichte van de bekende Bindende besluiten, duidelijk hun standpunt te bepalen.
Bij mijn weten is slechts eenmaal in een vakbelangenvergadering van de Maatsch. t. b. d. B. het punt aangeroerd: men heeft toen betreurd dat de Aannemersbond niet met zijn B. B. heeft willen wachten tot de nieuwe Alg. Adm. Voorschriften gereed waren.
De Bond van Ned. Arch. heeft wel is waar eigen Adm. Voorschriften, waarin de punten in quaestie geregeld zijn, vastgesteld, doch een bindend besluit dat zijn leden verplicht deze A. A. V. nu ook toe te passen, is tot heden niet gevolgd.
Van een collectief optreden is dus geen sprake en intusschen worden Directies en Besturen, zoodra zij een aanbesteding annonceeren, één voor één door de Aannemersbond à faire genomen en met zachten drang in de gewenschte richting geleid. Zullen de architectenvakvereenigingen — wij zijn er nu twee rijk — dit spelletje nog langer laten voortduren? Er is toch tijd te over geweest om de quaestie onder de oogen te zien! Het heeft er echter veel van of men bij voorkeur een anderen kant uitkijkt. Wanneer men de A. V.-quaestie onder collega's aanroert, krijgt men antwoorden als: „vervelende affaire! hoe staat het er nu eigenlijk mee?" Of „ik zal het boekje toch bij gelegenheid eens inkijken."
Het adres der werkliedenvereenigingen brengt nu ook den sociaal-politieken kant van de werkstakingsclausule naar voren. Hoe staan wij daartegenover?
De adressanten verkeeren blijkbaar in de meening dat de ingenieurs en de architecten geroepen zijn om in dergelijke quaesties regelend op te treden.
Zoo behoorde het ook te zijn!
Doch om te bewijzen dat het ook werkelijk zoo is, zal er moeten worden gehandeld en dat wel spoedig.

H. G. Janssen, B. N. A.

PRIJSVRAAG-ENQUETE. (Vervolg van blz. 176).

Rotterdam, 9 Juni 1915.

Den Heere Corn. van der Sluijs,
Secretaris Ned. Ver. v. Ambachts- en Nijverheidskunst, 's-Gravenhage.

WelEd. Heer!

Onder de plots opgekomen warmte is het eene aangename verkwikking het frissche onderwerp „Prijsvragen" ter hand te kunnen nemen in den vorm van antwoorden op de door U gestelde vragen.
1° en 2° Niettegenstaande vele teleurstellingen, brengt mijne persoonlijke ervaring mede, dat doorgaans vele en goede resultaten het gevolg zijn van het meedoen aan een prijsvraag. Als bij alle spelen, moet ook hier gespeeld worden om het spel, niet in de eerste plaats om het winnen. Het hartstochtelijk zich werpen op een mooie vraag, het zien en het vastleggen der oplossing, het onafhankelijk werken zonder geleid te worden door secundaire overwegingen (opinie jury etc.), zie daar de Koninklijke zijde van het werken aan een sympathieke prijsvraag — qua vraag —.
Na eenige jaren van rustig en burgerlijk voortploeteren, biedt de prijsvraag meer gelegenheid tot vrije uiting;

zoo'n krachtmeter heeft men noodig om weer zich zelf terug te vinden.
Voor de Bouwkunst acht ik het bevorderlijker, dat de architect niet overstelpt is met werk, daar dit tot te veel routine-arbeid aanleiding geeft. Een tijd, als die wij thans doormaken, geloof ik uitmuntend voor haar stillen groei. Komt dan plotseling weer een nieuwe vraag opduiken, dan hebben de denkbeelden ook weer nieuwe gestalten gekregen. Blijft de directe opdracht weg, dan is het weer de prijsvraag, die — bij gedisponeerdheid — 'n zeker latent-kunnen tot een daad zal omzetten. Want ook het doordachte ontwerp is een daad, evengoed als het uitgevoerde werk dat is.
3°. De prijsvraag acht ik niet gewenscht, indien reeds besprekingen gehouden zijn met een vertrouwen-wekkend ontwerper. Betreft het openbare gebouwen, waarbij door eene Corporatie uit overwegingen, die met het te verwachten resultaat niets uitstaande hebben, de opdracht gegeven wordt aan een weinig vertrouwen-wekkend ontwerper, dan acht ik het aandringen op een prijsvraag alleszins gewettigd.
4°. Het antwoord ligt reeds in sub 3° besloten.
5°. Voor onbekende Kunstenaars is de prijsvraag een uitmuntend middel om uit te komen. Reeds bij studieprijsvragen komen de talenten uit hunne schuilhoeken te voorschijn.
6°. Dikwijls leveren prijsvragen een onvoldoend resultaat op, door de gebrekkige samenstelling der jury. Groepen van 100-karaats juryleden komen weinig voor. Door hunne samenwerking met juryleden van minder gehalte, door het geven — en — nemen spel der botsende opinies ontstaat een bedenkelijk gemiddelde, waarboven niet zelden de mededingers uitsteken. In een klein land als het onze is helaas eene objectieve beoordeeling ook eene zeldzaamheid. De sympathie van jurylid A en de antipathie van B ten opzichte van den mededinger Q neutraliseeren dermate eene richtige beoordeeling, dat zijne goede ontwerp-kwaliteiten het niet verder brengen dan tot een gemiddeld braafheidscijfer met een geknot en diplomatisch rapport van algemeenheden. Juryleden van uiteenloopende kunst-tendenzen zullen zoolang nivelleeren, dat de middelmaat iets subliems wordt.
Daar gedeelde verantwoordelijkheid geen verantwoordelijkheid meer is, acht ik de collectieviteit der jury van geene waarde en zou ik één jurylid verkiezen boven drie, vijf of meer.
Bij een prijsvraag bij uitnoodiging – voor omvangrijke bouwwerken m.i. de meest geeigende weg — zou het uitschrijvende lichaam naar een bouwmeester moeten gaan met de volgende vraag:
Wij stellen ons voor een prijsvraag uit te schrijven. Hiervoor dachtten wij — tenzij gij anders oordeelt — een zestal architecten uit te noodigen. Wij verzoeken u als eenig jurylid op te treden. Gij ontvangt daarvoor minstens evenveel als elk der deelnemers, daar op u de verantwoordelijkheid rust der beslissende keuze.
Wij verzoeken u de namen op te geven der uit te noodigen architecten, die — elk voor zich — in staat mocht zijn een werk van dezen omvang te ontwerpen en en te leiden.
7°. Het valt niet te ontkennen, dat de aldus aangesproken bouwmeester voor eene alles beheerschende functie staat. Ingeval het niet de uitgesproken wensch was van Rijk, Provincie, Gemeente of Corporatie dat er een prijsvraag moet worden uitgeschreven, dan zou men evengoed dezen bouwmeester de gansche opdracht kunnen geven. Hoe den bouwmeester te kiezen? Ziedaar, dunkt me, de taak der vakvereenigingen, die den keuze

Oude pui. Hoorn.

langs plebiscitairen weg zou kunnen vaststellen. In het algemeen belang zou de gekozene zich moeten verplichten de functie te aanvaarden.
In de aanwijzing door de vakorganisaties der kunstenaars als deelnemers kan, geloof ik, geen heil gevonden worden. Wellicht is er gelegenheid voor een nadere motiveering van een en ander, waartoe ik me bij voorbaat gaarne bereid verklaar.

W. Kromhout.

* * *

Het Bestuur van de V. A. N. K. schrijft:

De heer Pier Pander te Rome heeft door den oorlogstoestand ons schrijven met vraagpunten niet ontvangen. Door bemiddeling van één onzer leden heeft hem echter wel de vraag in algemeenen zin bereikt.
Het antwoord van den Heer Pander volgt hieronder:

In antwoord op de vraag van de Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst het volgende:
Het is reeds sedert jaren mijn meening, dat er iets beters in de plaats moet komen voor het prijsvragen systeem om het tot stand komen van mooie gedenkteekenen in beeldhouwwerk te bevorderen.
Bij eene prijsvraag gaat een zeker aantal beeldhouwers aan het werk om schetsontwerpen te maken. Daarbij komen ten slotte allen op één na er af met het gevoel de daaraan gegeven werkkracht en tijd beter te hebben

kunnen besteden, waarbij niet zelden nog komt de ergernis over de uitspraak.
Dit vooruitzicht is weinig aanlokkelijk voor iemand, die met zijn tijd *goed* raad weet en bij hem ontbreekt dan ook in den regel den lust er zich in te werken, de noodige inlichtingen in te winnen aangaande hetgeen men wenscht en voor zichzelf te weten te komen, wat men voor de bijeengebrachte som zou kunnen leveren enz. Want dit is lang niet altijd gemakkelijk, soms zelfs zeer moeilijk en tijdroovend.
Velen — en daaronder ik — zijn dan ook tot het meedoen nooit te bewegen. Velen doen mee meestal met het voor de kunst ongunstig gevoel van toch niets beters te doen te hebben. De overtuiging voorts, dat het volstrekt onzeker is of de één gelukkige van de mededingers nu ook werkelijk het beste monument zal leveren, maakt het niet beter. En deze overtuiging is gegrond, daar het bij 't vergelijken der overigens, onder zoo ongunstige omstandigheden gemaakte, voorloopige schetsen niet uit te maken is.
Zelfs niet al waren alle Comitéleden deskundigen, wat ze gewoonlijk niet zijn.
Een groot nadeel is ook, dat de ontwerper niet zelf mede de plaats kan kiezen voor zijn monument, waar deze al bij voorbaat door de niet deskundige comitéleden is bepaald, zonder overleg met hem.
Al deze nadeelen worden vermeden door directe opdracht aan een kunstenaar.
Dit heeft echter weer tegen, de onrechtvaardigheid jegens de voorbijgegaanen, n.l. waar het geldt een niet private zaak.
Nu is mijne ernstige meening, dat de nadeelen van 't een zoowel als die van 't ander, te voorkomen zijn door eene eenvoudige handeling: men late het aantal bekwaam geachte beeldhouwers *loten* om de opdracht tot het maken van een schetsontwerp, dat, na goedkeuring, tot uitvoering zou komen.
De door het lot aangewezene zou de grootst mogelijke kans hebben op de uitvoering, zou zelf mede de plaats kiezen voor het monument, en dus ernstig, met lust en liefde aan het ontwerpen gaan.
Het zou ook voor de comité's eene niet geringe besparing zijn aan tijd en moeite (en soms geld) terwijl het de kans op iets goeds zeer zoude vergrooten.
Echter, juist hier wringt de schoen. De comité's willen het in den regel zoo makkelijk niet hebben. Zij willen kunnen *kiezen* uit verschillende ontwerpen van verschillende auteurs en stappen terwille hiervan luchtig over alle bezwaren heen. En hoe ondeskundiger de leden zijn, des te minder zal voor hen het bezwaar gelden, dat die ontwerpen onder de voor de kunst meest ongunstige voorwaarden gemaakt zijn. Het zal hun geheel ontgaan, dat het veelal producten zijn van de overweging toch niets beters te doen te hebben, inplaats van met liefde en opgewektheid tot stand gekomen werken.
Wie overtuigt hen?

(w. g.) P. P(ANDER).

* * *

ANTWOORD IN ZAKE PRIJSVRAAG DOOR R. N. ROLAND HOLST.

Het volledig beantwoorden der vragen, mij door het Bestuur van de V. A. N. K. gesteld, zou feitelijk gelijk staan met het schrijven van een brochure over deze ingewikkelde kwestie, die daarom dubbel ingewikkeld is, omdat zij niet los mag beschouwd worden van onze maatschappelijke verhoudingen, die zich zoo karakteristiek in het prijsvraag systeem weerspiegelen; en ook bij de beoordeeling van het stelsel, rekening moet worden gehouden, met de bijzondere kunsttoestanden der verschillende landen.
Waar het onderwerp zóó uitgebreid is, kan ik niet anders dan zeer schetsmatig antwoorden op de gestelde vragen.
In het algemeen ben ik tegen prijsvragen, hoewel, en dit erken ik volmondig, de studieprijsvraag alle recht van bestaan heeft.
Het systeem van concurreeren, verleend, wanneer 't een studieprijsvraag geldt, een prikkel, die anders te licht geheel zou ontbreken waar het om de oplossing van academisch-theoretisch gestelde vraagstukken gaat. En te eerder is dit bij de studieprijsvraag het geval, omdat juist de *hoogere prikkel*, die in de verantwoordelijkheid der uitvoering gelegen is, ontbreekt, en 't is toch juist deze verantwoordelijkheid, die bij directe opdracht, een zoo gewichtige moreele factor uitmaakt.
Waar het echter om de concipieering en uitvoering van groote werken gaat, acht ik het prijsvraagstelsel verkeerd, verkeerd dus voor al die werken, die slechts toevertrouwd kunnen worden aan een volkomen gerijpt kunstenaar.
Volkomen gerijpt, niet alleen vakkundig gesproken, maar volkomen gerijpt ook als karakter, gereed dus ook om als leider op te treden, gerijpt in ervaring, en begeerig tevens om alle verantwoordelijkheid te dragen.
De kans, dat een volkomen gerijpt meester den prijs wint, is uiterst gering, want óf hij zal, niet geneigd zijnde, om met zijn werkkracht te speculeeren, weigeren aan een prijsvraag mede te doen, óf de samenstelling der jury zal van dien aard zijn, dat haar oordeel zich wiskunstig zeker op het middelmatige moet vereenigen.
Dit laatste zal zich vooral voordoen bij officieele prijsvragen, waar de jury-samenstelling meest de vrucht is van politiek-aesthetische overwegingen, die door haar heterogeenheid wel geestelijk nivelleerend werken moeten.
Voor alle kleinere werken, waar niet direct een „meester", in de ware beteekenis van het woord voor noodig is, kan de prijsvraag nuttig zijn, en ook het belang dienen van jonge en nog onbekende kunstenaars.
Het prijsvraag-systeem is de typische weerspiegeling in de geestelijke sfeer, van wat het beginsel der vrije concurrentie in de maatschappij en in de economie beteekent.
Het prijsvraag-stelsel voert tot eenzelfde roekelooze verkwisting van arbeid en goed.
In de handen van de overheid is de prijsvraag een redmiddel, schijnbaar rechtvaardig, maar inderdaad slechts een middel om aan de verantwoordelijkheid te ontkomen, die daarom niet aanvaard kan worden, omdat zij door geen innerlijke overtuiging wordt gesteund.
Ik verwacht dat de beste kunstenaars eerlang weigeren zullen aan een prijsvraag mede te doen, althans verwacht ik dit in Holland.
Ten slotte zal ieder waarachtig kunstenaar liever een klein stuk arbeid met liefde en toewijding tot werkelijkheid doen groeien, dan dat hij achter groote concepties aanloopt, die in hem slechts de wrangheid achterlaten van veel innerlijke hartstocht om-niet.
Daar kan geen kunstenaar op den duur tegen.

Een Tombola op een kinderfeest is een aardig ding, maar de oplossing van groote geestelijke of aesthetische vraagstukken, zullen nimmer prijzen zijn in welke loterij ook.
En zoo het prijsvraag-stelsel in lang vervlogen tijden op goede gronden steunde, thans steunt 't slechts op de

PRIJSVRAAG: AUTOGARAGE MET CHAUFFEURSWONING OP EEN LANDGOED.

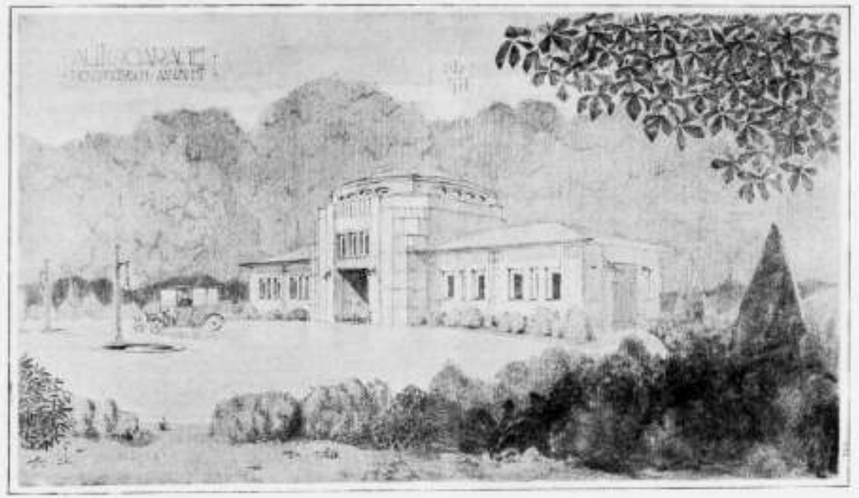

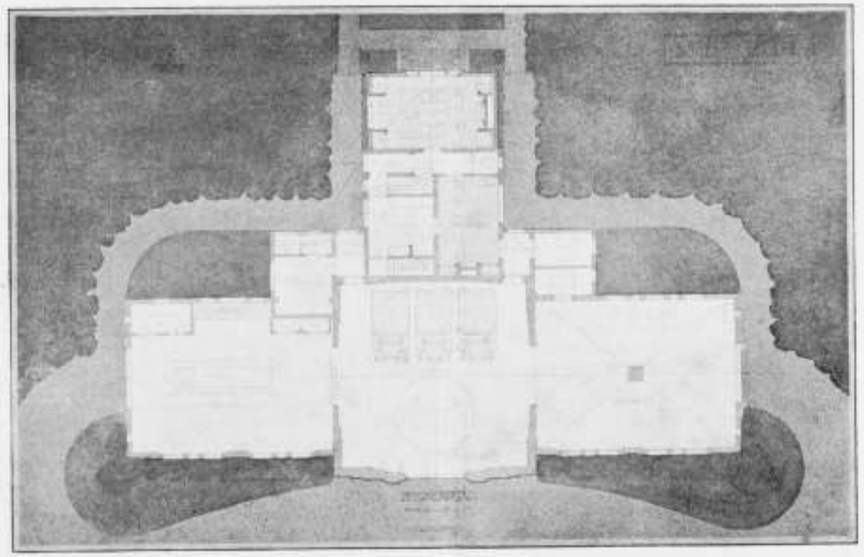

Motto: „Motor". Ontwerper:

onvastheid en houdingloosheid dezer tijden. En de resultaten zullen onvermijdelijk het teeken van hun herkomst vertoonen.

* * *

Den Haag, 14 Juni 1915.

Aan de Heeren W. Penaat, Voorzitter, en Corn. van der Sluys, Secretaris van de Ned. Verg. voor Ambachts- en Nijverheidskunst.

WelEd. Geb. Heeren!

In antwoord op uw schrijven van 22 Mei j.l. heb ik de eer U te antwoorden, dat ik met belangstelling kennis nam van Uw voornemen om de prijsvraagquestie in studie te nemen.

Indien ik mij op 't oogenblik niet verbonden achtte, doordat ik met een prijsvraag bezig ben, zou ik geen oogenblik geaarzeld hebben om de vragen, in Uw schrijven gesteld, te beantwoorden.

Het is dan ook na ernstig overleg dat ik in verband daarmede op dit oogenblik niet de vrijheid meen te bezitten aan Uw verzoek te voldoen.

Indien deze prijsvraag is afgeloopen verklaar ik mij ten allen tijden bereid, indien U dit alsdan nog wenschelijk zoude achten, de gestelde vragen te beantwoorden.

Met gevoelens van Hoogachting
Uw dienstvaardige
(w. g.) CHARLES V. WIJK.

Van den heer Gratama is geen antwoord ingekomen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

(Vervolg van blz. 180.)

Plastique nu is een mengsel van de geëigende bitumensoorten, waarin machinaal verwerkt is een elastisch weefsel. Door speciale machinerie worden de bitumen in warmen toestand 6—7 maal door het weefsel heen en weer gedrakt zoodat iedere vezel volkomen door de bitume omhuld is. Doordat een mengsel van zeer gesmijdige minerale bitumen hiervoor gebruikt is, is een zeer soepele stof ontstaan, die bij de hoogst voorkomende temperaturen niet smelt, mogelijk iets week wordt maar eerst bij een temperatuur, waarbij mensch noch dier meer op aarde kunnen bestaan, (van ± 70° C) op een helling van 30° gelegd, begingt af te schuiven en bij ± 100° C eerst smelt. Zóó soepel is deze stof, dat men het als een peperhuis in vieren kan vouwen, zonder bezwaar voor de dichtheid. Wel is natuurlijk de bitumen op de vouw eenigszins geschift, maar door de groote plasticiteit van de bitume (veroorzaakt naar men meent door de fossiele vischolie), die tracht het evenwicht te herstellen, worden na verloop van tijd zelfs deze plaatsen volkomen vlak. Doordat verder de Plastique is eene werkelijke bitumelaag, waarin het weefsel slechts als drager en verder als elastische wapening dienst doet, en niet een papier- of cartonlaag, gedrenkt in bederfwerende stoffen, kunnen de banen met de steekvlam aaneengelascht worden alsof men slabben metaal met thermiet of met de blaasvlam aaneenwelt. De twee banen worden daar ter plaatse dus één. Men kan dit verder nog langs den kouden weg doen door de bitumen op den overloop tijdelijk week te maken en samen te drukken. Door die elastische inlaag is verder de sterkte buitengewoon groot geworden. Bij de gewone soort is deze zóó groot, dat een lint van 1 c.M. breed 15 K.G. kan dragen; de sterkte van het weefsel kan echter ook zóó opgevoerd worden dat men aan hetzelfde lint 45 K.G. kan hangen. De weerstand tegen waterdruk is verder zoo groot dat in het Staatsproefstation te Mechelen een 4 m.M. dikke soort beproefd werd door een druk van 8½ atmospheer (dus gelijkstaande met een kolom van 85 M. water) op een vrij oppervlak van 50 c.M.² te laten werken, zonder dat het mogelijk was er water doorheen te persen.

Deze merkwaardige stof bestaat nu bijna twaalf jaar en heeft haar weg om de wereld gemaakt. Ook hier te lande is zij sinds een vijftal jaren in gebruik en tot aan den tijd van de enorme prijsstijging in lood en zink hier te lande in hoofdzaak voor dakafdekking gebruikt, alhoewel op die plaatsen waar zink het niet hield (en ook zelfs waar lood het niet hield) verschillende toepassingen in goten gemaakt zijn. De groote voordeelen voor dakbedekking zijn: de mogelijkheid van snel dekken, de mogelijkheid om desnoods onder flinke regenbuien voorloopige dekking te maken (het lasschen met de vlam kan dan natuurlijk niet geschieden), de mogelijkheid van afdekking van daken onder 45° en meer zonder „afloopen" de mogelijkheid van blijvend aanbrengen van grind (niet van zand) op sterk hellende daken en de betrekkelijk geringe brandbaarheid (nadat het eenmaal is gelegd); door de groote plasticiteit der bitumen vlijt n.l. het kleed zich zóó volkomen tegen de bebording aan, dat zich geen lucht meer bevindt tusschen kleed en bebording, zoodat noch een van onder tegen de bebording spelende vlam, noch een zich boven de Plastique bevindende vlam dáár lucht vindt ter verdere verspreiding. Daar dit aanvlijen slechts na een paar maanden plaats vindt, heeft onderwijl de bebording gelegenheid goed uit te drogen, zoodat zelfs de sterke werking in nat hout geen schade veroorzaakt. (*Wordt vervolgd*).

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast*;

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De nieuwe Honorariumtabel. — De excursie naar Hoorn op Zaterdag 17 Juli 1915. — Ingezonden. — Prijsvraag-enquete (slot). — Uit Boeken en Tijdschriften. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 30.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als buitenleden zijn toegetreden de heeren J. KONIJN, bouwkundig teekenaar; G. DE GROOT, id.; H. L. ENGBERTS, id.; J. TH. VAN OVEN, id.; allen te 's Gravenhage.

II. Opgaaf van tegenwoordig adres wordt verzocht van de heeren JOH. GOUWETOR en C. A. KENTIE.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN.

Op het goede voorbeeld van onze Utrechtsche leden, is door een aantal leden van het Genootschap, te 's Gravenhage woonachtig, blijk gegeven van te waardeeren activiteit door het oprichten van een *Club van Haagsche leden van A. et A.* Statuten en huishoudelijk reglement zijn bereids, in overleg met ons Bestuur, vastgesteld; de oprichtingsvergadering had den 16en Juli l.l. plaats.

Omtrent „Zetel en Doel" bepalen de Statuten:

De Club is gevestigd te 's Gravenhage. De Club stelt zich ten doel den bloei der bouwkunst te bevorderen en tot eene goede verstandhouding van hare beoefenaren mede te werken.

Dit doel zal de Club trachten te bereiken door het houden van vergaderingen, kunstbeschouwingen, lezingen, excursiën, tentoonstellingen; het organiseeren van gemeenschappelijke ontwikkelingsavonden, het houden van schetstochten en het uitschrijven van prijsvragen; terwijl ten aanzien van het *lidmaatschap* Art. 6 zegt: Leden kunnen alleen zij zijn, die den ouderdom van 20 jaren bereikt hebben, de bouwkunst of een der aanverwante kunstvakken beoefenen, lid of buitenlid zijn van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, en in den Haag woonachtig. Leden betalen eene jaarlijksche contributie van vijf gulden.

Tot heden zijn een twintigtal leden tot de Club toegetreden; dat is even meer dan de helft der Genootschapsleden te 's Gravenhage gevestigd.

Nu door middel van ons Orgaan meerdere bekendheid aan het bestaan der Club gegeven is, mag zeker worden verwacht, dat zij die zich tot heden niet opgaven, dit alsnog binnenkort zullen doen *), en daarmede de gewenschte steun verleenen aan het lofwaardig streven onzer Haagsche leden om tot vruchtbare samenwerking te komen.

*) Adres: den heer J. Poot Jr., van Maetsuyckerstraat 33.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Verbeteringen.

In het verslag der excursie naar Hoorn is de naam van den improvisator van het berijmde verslag, verkeerdelijk gedrukt: Schwartzel. Dit moet zijn: Schwertzel.

Tot onzen spijt is onder de afdeeling van het ontwerp: „Motor" niet gedrukt de naam van den ontwerper: J. Poot Jr.

Ontvangen Boeken.

In dank ontvingen wij het 5de deel van de „Graphostatica door F. J. Vaes, uitgever E. Kluwer te Deventer. In dit deel worden de: „traagheidsmomenten" behandeld, toegelicht door 115 figuren. Hiermede is dit belangrijke werk voltooid. —

Bij de uitgevers Gebroeders Binger is verschenen het 1ste nummer van den 1ste jaargang van het maandblad: „Kunstberichten" van „Oud-Holland". Het staat onder de Redactie van Dr. A. Bredius en Dr. H. E. van Gelder. Het doel van dit blad is te zijn: een betrouwbare gids en vraagbaak. De Redactie wil dat bereiken door het geven van een maandelijksch overzicht van wat er voor hen, die belangstellen in onze beeldende kunsten belangrijks verschijnt en gebeurt. De behoefte aan zulk een periodiek bestond reeds lang, en dat „Oud-Holland" daaraan zou tegemoet komen werd reeds meermalen overwogen. Nu echter zijn de bezwaren overwonnen, en terwijl „Oud-Holland" zelf driemaandelijks blijft verschijnen, zullen de Kunstberichten elken 15den der maand aan de abonné's van „Oud-Holland" gratis worden toegezonden terwijl het voor niet-abonné's voor *f* 3.— verkrijgbaar zal wezen. (Over 1915 is dit *f* 1.—.)

Dit eerste nummer is slechts een proefnummer, het tweede zal 15 October uitkomen, waarna dan de reeks geregeld zal worden voortgezet.
Dit eerste nummer ziet er uitstekend verzorgd uit, zoowel wat typographische verzorging, als verzorging van den inhoud betreft.
Een uitgave als deze bestond hier te lande nog niet. Zij is daarom zeer toe te juichen, en, naar wij hopen zullen een groot aantal abonné's haar steunen. —
Ook ontvingen wij nog in dank het keurig gedrukte Juryverslag over de inzendingen op de „Nat. studie-prijsvraag voor het ontwerp van een tuinstadwijk", uitgeschreven door Soc. Techn. Ver. voor Dem. Ing. en Arch. Hierbij zijn opgenomen afbeeldingen, gevende de hoofdzaken van zes der ontwerpen. Aan het verslag gaat een inleidend woord vooraf van de hand des heeren P. Bakker Schut c.i. Het boek is verschenen bij de uitgevers en drukkers Mpij. van F. van Rossen te Amsterdam en is verkrijgbaar voor de geringe prijs van *f* 1.25. Voor belangstellenden ligt het op onze leestafel ter kennismaking.

DE NIEUWE HONORARIUMTABEL.

In aansluiting op ons vorig bericht in het vorig nummer moeten wij de leden mededeelen, dat, tengevolge der drukkosten, de prijs van de nieuwe Honorariumtabel iets is moeten worden verhoogd.
De prijs is nu bepaald op *f* 0.25 per stuk, en op *f* 2.25 per 10 stuks. Exemplaren zijn verkrijgbaar bij het bureau der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam. De kosten moeten vooraf per postwissel worden toegezonden.

WEDERWOORD OP DE KRITIEK VAN DEN HEER J. D. J. AENGENENT.

In de boeken der Spreuken I : 54 zegt Prof. Bolland: „Domheid mag niet begrijpen, maar voelt heel goed, wat haar een verderf zoude zijn; want zij is wijs in haar dwaasheid"; een uitspraak, toepasselijk op het, van onbevoegdheid tot beoordeelen van Zuivere Rede getuigende stukje van den heer Aengenent in het Juninummer van „de Katholiek".
Die onbevoegdheid heeft hare begrijpelijkheid, daar de heer A. als katholiek priester vooruit weet wat hij mag laten gelden en wat niet. Zijn uitspraak op blz. 461: „Van de kunst moet het hoogste en laatste doel zijn de verheerlijking van God en de religieus zedelijke verheffing en veredeling van den mensch", is teekenend voor het geheele betoog.
De heer A. heeft mijn voordracht, die hij kritiseert, niet bijgewoond, waardoor hij de fout begaat te beweren, dat door mij Hegel niet genoemd is.
Hegel is den avond van mijn voordracht meermalen genoemd. Maar men zie: Prof. Bolland, Collegium Logicum I 47 en 48: „de echte Hegeling is zelfs niet aan zijn eigen meester, aan Hegel gebonden. Wanneer wij erkennen, dat wij van Hegel hebben geleerd, dan is dat niet gebeurd op de wijze van den dogmaticus, van den geloovige, die met een „hij zelf heeft het gezegd", zich tracht te verantwoorden, wanneer hij zijn gezegden niet zelf kan waarmaken. Als wij ons in iets oefenen, dan is het in het aldoor zelf waarmaken van wat wij zeggen. *Hij heeft het gezegd* — dat geldt hier niet."
Zulk een vrij zijn kent de heer A. niet; mocht hij in zijn studie iets ontdekken, dat de eenmaal aangenomen dogmen weerspreekt, dan moet hij. . . . zwijgen.
Hoe durft een dogmaticus, die de dialectische vrije Idee niet mag erkennen, zeggen: „ik geloof, dat de hoorders het recht hebben meer volledig te worden ingelicht". (bl. 441).
Het gaat echter om de geldigheid van Zuivere Rede, waarop de heer A., zonder de werken van haar grootste vertolkers: Hegel en Bolland, grondig te hebben bestudeerd, een aanval waagt. Zuivere Rede is vervat in zinnen vol diepen zin, welke zich bij een eerste lezing uiteraard nog niet volledig ontsluit. Hierin schuilt de beteekenis van de door den heer A. op bl. 446 gewraakte uitspraak van Prof. Bolland, omtrent lezen en herlezen. Daarmee is niet bedoeld, zooals de heer A. meent, een voortdurend herlezen om die handeling als zoodanig, alsof het een rituaal ware, dat X maal herhaald, eerst van kracht wordt, maar bedoeld is, dat men bij tweede lezing meer begrijpt, dan bij een eerste bestudeering, omdat in het volledige alle denkbaarheden eerst door en in het redelijk verband hun begrijpelijkheid krijgen.
Niet begrepen is door den heer A het verband en onderscheid tusschen verstand en rede (Vernunft). Op bl. 448 zegt hij: „Zoo is dus het onderscheid, dat door hen gemaakt wordt tusschen Verstand en Vernunft zuiver willekeurig".
Hier toont de man, die *meer volledig zal komen inlichten*, al dadelijk zijn tekort aan kennis van Zuivere Rede, want: Spreuken I: 143 „De kennis des verstands is kennis des onderscheids; verstandig denken is uiteendenken en tot vereeniging komt het denken in zijn redelijkheid." En op blz. 56 en 57 van Zuivere Rede stelt Prof. Bolland een aantal vragen, waarop geen verstandig, dat is: eenzijdig antwoord mogelijk is; b.v.:
„Heeft de lijn in een punt haar begin of haar einde?"
„Is het leven (bestendige) stofwisseling of (veranderlijke vormbestendiging?"
„Is het levende wezen, zeggen wij als mensch, een (bezield) lichaam of een (belichaamde) ziel?"
Op zulke vragen moet de heer A., die op bl. 459 getuigt: onbevangen, dat is „verstandig" te denken, toch met een antwoord verlegen zitten; want antwoordt hij onbevangen *dit* of *dat*, dan is hij gevangen; de zaak heeft n.l. ook een andere zijde!
Daarom zegt Prof. Bolland Z. R. bl. 58: „In Zuivere Rede antwoordt men op zulke vragen niet eenzijdiglijk het eene en even weinig blootelijk het andere: het ware is telkens zoowel het een als het ander."
Wat de heer A. niet begrijpt is, dat het verstand een van de twee zijden wil hebben, natuurlijk dus onder uitsluiting van de ommezijde, die toch evenzeer in de rede ligt. De rede begrijpt, dat *in waarheid* op zoo'n vraag een *dubbelzijdig* antwoord moet volgen. Spreuken I: 144 „In een verstandigen zin laat zich de waarheid niet zeggen."
Wel in een redelijken zin, maar dat wil niet zeggen, dat de rede aan het verstand niet toe is, ze is er boven uit. Spreuken I: 147. „Het verstand is tot rede te brengen, al moet het hiertoe vooronderstelt blijven. Rede zonder verstand is een rede zonder verstaanbaarheid." Dus komt in het onderscheid tusschen verstand en rede, tevens een zinrijk *verband* dier denkbaarheden uit.
Truth is manysided, and our differences often arise from our only looking at one side of a thing or a question. J. D. Hardman. Our Prayer Book p. 66. Wanneer nu de heer A. op bl. 451 spreekt van: „een stelsel, dat vol is van contradicties", dan zegt hij dus juist de waarheid, al begrijpt hij haar niet; dan noemt hij juist het adelsmerk van de rede. Spreuken I: 64 en 65, „De leer van de werkelijkheid, elke leer in de werkelijkheid, is onmiddellijk dubbelzijdig. De dubbelzijdigheid van de werkelijkheid is de dubbelzinnigheid van de waarheid; zoo is de leer van de

waarheid een leer van werkelijke en ware dubbelzinnigheid." Dat is niet de dubbelzinnigheid van den man van de straat, maar de Goddelijke dubbelzinnigheid van de rede, het hoogste in ons, dat de heer A., instemmende nu met den atheïst Betz op bl. 447 „dieventaal" durft noemen.
De contradicties zijn uit den booze voor den heer A. Op blz. 449 zegt hij: „Bovendien het uitgangspunt, bevat reeds een innerlijke tegenspraak, want indien één tegenstelling zich duidelijk aan ons openbaart, dan is het die van zijn en niet zijn". Inderdaad. Maar wat de heer A. weer niet ziet, is dat er ook verband is tusschen zijn en niet zijn. In § 88 van zijne Encyclopaedie zegt Hegel: „Die Wahrheit des Seins, so wie des Nichts ist beider Einheit, diese Einheit ist das Werden."
§ 88 Zusatz: „In der Einheit des Werdens darf der Unterschied nicht fortgelassen werden." Het verstand blijft onderscheidend meedoen in de synthetische rede! § 89 Zusatz: „Das Werden enthält das Sein und das Nichts und zwar so, dass diese beiden slechthin in einander umschlagen und sich an einander gegenseitig aufheben. Hiermit erweist sich das Werden als das durchaus Rastlose." Uit zijn Hegelstudie had de heer A. dus blijkens bovenstaande citaten kunnen leeren, dat in de eenheid het onderscheid harer momenten blijft gelden. Prof. Bolland noemt dat: „de momenten zijn ongescheiden onderscheiden." Op blz. 442 zegt echter de heer A.: „Voor hen zijn denken en zijn identiek; er is geen verschil tusschen object en denkend subject." Hieruit kan duidelijk worden, dat de heer A. niet alleen weinig begrepen heeft, maar ook slecht heeft gelezen, want in Collegium Logicum II: 489 wordt de „identiteit" genoemd: „de groote twistappel tusschen Hegelingen en Hegelloozen."
En op blz. 490 heet het: „Er is geen identiteit die geen differentie aan zich heeft, wat met name daar te bedenken is, waar Hegel's identiteit van denken en zijn ter sprake komt. Identiteit en differentie liggen ongescheiden onderscheiden in de rede."
Dat de heer A. dus Zuivere Rede kritiseert, zonder er studie van gemaakt te hebben is duidelijk, maar zelfs heeft hij mijn voordracht niet gelezen, want daarin staat blz. 52 (1e kolom): „Zoo is het ik en het betrekkelijk tegenoverstaande andere in *tweeheid* één."
De heer A. die het redelijke, d. i. dubbelzijdige of dialectische niet kent, vraagt nu verstandig naar bewijzen. Op blz. 445 zegt hij: „Vraagt gij welke bewijzen de Hegelaar heeft" enz. Op blz. 447 „. . . . de redelijke mensch zal blijven vragen naar bewijzen."
De redelijke mensch vraagt daar echter juist niet naar; de waarheid *is* niet te bewijzen. Bewijzen steunen op onderstellingen en deze weer op onderstellingen, welke reeks terug te denken is tot eenige axioma's, die niet bewezen zijn; een bewijs is dus een afleiding uit het onbewezene en steunen op een bewijs, steunen op een onbewezenheid.
Hoe kan het vooropstellen van een bewijs in een denkleer iets overtuigends hebben?
Juist dat Zuivere Rede geen bewijzen van noode heeft, maar begrijpelijkheid is, in wie denkt, wie dialectisch denkt, is haar kracht en houdbaarheid.
Op bl. 443 zegt de heer A.: „dat denken nu moet zelfs gedacht worden zonder een zelfstandigen drager". Zeker moet de Oneindige Idee gedacht worden zonder de begrensdheid, die een persoonlijk drager meebrengt. Een persoonlijk God zou als beperktheid, een eindigheid zijn, die aan een einde zou mocten komen. Het Oneindige echter gaat als het niet bestaande alle vereindiging te buiten. Het vereindigt zich tot eindigheden, die, omdat ze vereindigde *Oneindigheid* zijn, van het Oneindige niet zijn verlaten.
In het begrip gaat de mensch zijn eindigheid te buiten en wordt in zich het Ware Oneindige bewust. Dus is de bewuste mensch niet het volledige Oneindige, maar is het volledige op de wijze der verkeering van Oneindigheid, der nietigheid, volledige nietigheid dus. Er is onderscheid tusschen zich vereindigende Oneindigheid en zich veroneindigende eindigheid. Daarom geldt de opvatting van den heer A. op bl. 449: „Het denken, afgezien van een denker is niets dan een onwezenlijke abstractie", slechts van het verenkelde denken in den mensch, niet van de Oneindige Idee, die haar momenten te buiten gaat en niet in één denker opgaat.
Deze uitspraken van den heer A. houden verband met zijn Godsbegrip. Hij zegt op bl. 450: „De feiten van ons bewustzijn weerspreken zoo krachtig mogelijk dat wij zouden deel uitmaken van de Godheid". Maar 1 Joh.: 4 zegt het anders: „Wij zijn uit God", „Die God kent, hoort ons; die uit God niet is, hoort ons niet. Hieruit kennen wij den Geest der Waarheid en de geest der dwaling."
En 1 Joh. 4: 13. „Hieraan kennen wij, dat wij in Hem blijven en Hij in ons, omdat Hij ons van Zijnen Geest gegeven heeft".
Op bl. 449 zegt de heer A.: „Gods denken is oneindig, onveranderlijk en steeds gelijk aan zichzelve".
Maar God is toch schepper! En de zoon is uit God!
En Col. 2: 12: „Het geloof der werking Gods".
1 Cor. 3: 16, „Weet ge niet, dat de Geest Gods in ulieden woont?" Hoe denkt de heer A. zich dat? Als het onveranderlijke, dat zich steeds gelijk blijft?
Op bl. 449 zegt de heer A.: „een God die wordt is een contradictie." Zonder het zich bewust te zijn, zegt hij hier de waarheid, want de waarheid is zoo voor als na contradictie. God is eeuwige wording; eeuwige werkzaamheid. Maar de heer A. predikt niet de „Vader", waarvan Prof. Bolland zegt in Spreuken I: 934: „De eeuwige Vader wordt eeuwig in den Zoon persoon; in den eeuwigen Zoon zijn Jezus en Christus ongescheiden onderscheiden, en de Geest is gemeenschappelijk beginsel van persoonlijkheid of eeuwig beginsel van persoonlijke gemeenschap", maar de heer A. predikt hier den Joodschen God, „de Heer" die buiten ons staat.
Wat overeenstemt met den geest van het Evangelie is niet wat de heer A. omtrent het Godsbegrip te berde brengt, maar wat Prof. Bolland zegt in Spreuken 1: 69: „Het ware is niet eenzijdig buiten ons. En is het niet aan een ommezijde, dan is het van de gedachte niet uitgesloten," I: 173. „Het ware oneindige of oneindige ware is niet het ware 'buiten' de werkelijkheid en God niet een God aan de andere kant van de sterren." I: 78. „Het ware woont niet 'in', en het woont niet 'buiten' de wereld onzer kenbaarheden; het 'doorwoont' ze.
Van den God echter die de heer A. ons predikt, maken wij geen deel uit (bl. 450); die God is onveranderlijk (bl. 449) en kent geen wording (bl. 449); van dezen is dus alle geesteswerkzaamheid uitgesloten. Dat Godsbegrip is dood.
Daarom begrijpt de heer A. de zelfbedoeling niet. Op bl. 459 zegt hij: „Wat beteekent het, dat de activiteit van den kunstenaar tegelijk is een bewuste en een onbewuste, een vrije en een noodzakelijke in absolute identiteit?" En op bl. 461: „Juist omdat het geschapen en dus afhankelijk is, vindt het den grond en dus ook het doel van zijn bestaan niet in zichzelve."
Ons doel is de Goddelijke Idee, welke wij kennen *in* ons. Wanneer wij redelijk denken, denkt zich de Idee in ons; onze rede is het Oneindige in ons.

Het Goddelijke Oneindige is het onafhankelijke, dat niets buiten zich heeft, waar het zich op grondt; het grondt zich in zichzelf en verwerkelijkt zich in zichzelf; het is absolute vrijheid.
De inwendige werkzaamheid der oneindigheid doet haar noodwendig iets stellen om zich in te verwerkelijken. Omdat ze niets *buiten zich* kan stellen *zonder meer*, daar ze het volledige is, stelt ze *eigen anders* zijn om er *in tegenwoordig te blijven*, en zoo zich te verwerkelijken en tot absolute vrijheid te komen. Het stellen van *eigen* anders zijn om tot zichzelf te komen is zelfbemiddeling tot zelfbedoeling.
Het anders zijn of verkeerd zijn der Oneenigheid is eindigheid, die van Oneindigheid niet is verlaten; in haar hoogste moment: 'begrip' is zij de *zich* begrijpende, de zich in het andere van zich begrijpende en tot absolute vrijheid gekomen Oneindigheid.
De mensch is in het begrip en als begrip moment in de zelfbedoeling der Oneindigheid.
Het doel van den mensch is dus niet een doel buiten maar de Idee der Oneindigheid, die hem doorwoont. De zelfbedoeling van den mensch is de zelfbedoeling der Idee in hem. De mensch is wil *en* moment in de Idee.
Prof. Bolland zegt: Collegium Logicum II: 944. „De absolute Idee is veeleenigheid van zeltbedoeling en zelfbemiddeling in oneindige zelfbestendiging van zelfbekeering". En op bl. 33 van zijn Leiddraad bij de Logica: „Het eeuwige begrip is het begrip van het eeuwige bewustzijn, dat zichzelf begrijpt en het andere, dewijl het in het andere zichzelf begrijpt."
Van groote onwetendheid in zake Zuivere Rede getuigt de uitspraak op bl. 452: „Zoo is de indeeling in mechanische en vrije kunsten overoud gemeengoed der aesthetici."
De indeeling is echter zoo niet geschied, maar volgens het beginsel: mogelijkheid, gesteldheid en opgeheven heid, als doelkunst, beeldende kunst en begripskunst; dat is de dialectische ontwikkelingsgang, waarbij het in de beeldende kunsten van het bouwen moet komen tot uitbeelding van den hoogsten drager van de Idee: den mensch, in beeldhouw- en schilderkunst. Op bl. 54 (1e kolom) heb ik gezegd: „In de rij der kunsten is een overgang te zien van de zakelijkheid des levens tot de idieele inkeer tot eigen wezen.
Het doel van de kunst is niet een buiten gesteld doel maar de kunst is moment in de verwerkelijking der Idee. Maar dat sluit niet uit, dat er wel aan categorieën nuttigheid te erkennen valt, zooals b.v. aan de bouwkunst; hetgeen zakelijke eischen meebrengt. Daarom heb ik gezegd: bl. 55 (1e kolom) van mijn lezing: „De architect is niet alleen gebonden aan het materiaal maar ook aan de eischen van algemeen maatschappelijke wenschelijkheid (bouwverordening) en bepaald persoonlijk verlangen (principaal). Voorts „sluit zich" de mimiek „niet aan" bij de andere kunsten, zooals op bl. 452 beweerd wordt, maar ontwikkelt zich dialectisch uit de vorige categorieën. Het begrip „phaenomenologie" vat de heer A. verkeerd op; schoonheid moet verschijnen, moet uitkomen aan iets, maar dat wil nog niet zeggen, dat alleen in „stoffelijke dingen", zooals de heer A. het op blz. 453 uitdrukt, schoonheid te vinden is. Er is ook een schoonheid des woords; de hoogste schoonheid *is* die van het zuivere begrip in ons, van onze Goddelijke Rede, het ware geestelijke wezen.
Wat zijn de geestelijke wezens, waarvan de heer A. op bl. 453 de schoonheid erkend? Heeft hij die gezien, of zich verbeeld? In het eerste geval *ziet* hij ze in bepaalde gestalte, in het tweede geval *stelt* hij ze zich *voor* in een bepaalde gestalte. Of verwart de heer A. het begrip geestelijke schoonheid of schoonheid van geestelijke wezens met goedheid of heiligheid? Er is toch geen spiritisme in het spel?
Men zou uit het betoog van den heer A. opmaken, dat de schoonheid van die geestelijke wezens wel niet door Hegelianen, maar dan toch tenminste door den heer A. zelven onmiddellijk geschouwd werd. „Wel is waar," zegt hij echter op bl. 454, „kunnen wij, zoolang wij hier op aarde zijn, die schoonheid Gods niet onmiddellijk aanschouwen; kunnen wij ze alleen maar zien voor zoover Hij ze in Zijn schepping heeft geopenbaard."
Maar ik heb toch ook geen aesthetica voor den hemel willen schrijven!
Het citaat uit den H. Basilius (bl. 453) en dat uit den H. Gregorius (bl. 454) zegt, wat te denken is in: „verhevenheid", n.l. dat ons begeeren daarheen moet uitgaan, waar de zin niet reikt. Zoo is ook het lijden en sterven van den Christus van een verheven schoonheid.
Het glanspunt der weerlegging van dialectische aesthetica komt op bl. 454: „de schoonheid der schepselen is slechts een relatieve". Zoo wordt de heer A. van zelf getrokken naar het licht, dat hij tracht te verduisteren; zoo doet hij zelf domweg aan hetgeen hij meent te moeten bestrijden!
Want hoort, wat aesthetische geestelijkheid zegt, § 12: „Het begrip van de schoonheid is absoluut relatiebegrip." § 11. „Alles is betrekkelijk, ook de smaak als schoonheidszin." En nog eens huldigt de Hegelbestrijder, zonder dat hij het bemerkt, het dialectische begrip op bl. 455: „Hun schoonheid kan slechts als een deelnemen aan de goddelijke schoonheid beschouwd worden", maar dan komt de domheid der bedoeling uit in de slotwoorden: „doordat zij er een *naboutsing*[1]) van zijn.
Op bl. 456 komt nog eens weer zijn onschuldig zijn aan Zuivere Rede uit: „Kennen wij de dingen in hun objectief reëele zijn, dan is ook de waarneming van de glans hunner volmaaktheden in overeenstemming met de werkelijkheid en niet een louter subjectieve aandoening."
En op bl. 455 zegt hij: „Als Hegeliaan huldigt de heer V. het subjectivistische schoonheidsbegrip." Hier huldigt de heer A. het onontwikkeld standpunt van menschelijk bewustzijn, dat men naïef realisme noemt, het begripsstandpunt van den man van de straat, die denkt dingen tegenover zich te hebben, onafhankelijk van zijn waarneming en niet begrijpt, dat waar we allen hetzelfde zien, we toch ieder iets anders zien. Moeilijk te vatten voor iemand als de heer A., die de contradictie in waarheid loochent! De heer A. bespeurt niet dat hij op bl. 457, van den boom zeggend, dat hij leelijk *is* in den winter, zijn eigen theorie weerlegt, want *ik* vind een boom 's winters mooi. Wat *is* nu die boom? Hij is niets op zichzelf, maar iets voor een aanschouwer en in verband met een aanschouwer.
Het gemis aan begrip van het ware begrip is de onbevoegdheid tot oordeelen van den heer A., hetgeen weer uitkomt op bl. 457 met het citaat uit Stökl, waar deze den raad geeft: maak maar dat het bruikbaar is, mooi behoeft niet. Op zichzelf is dit aesthetisch al niet toelaatbaar, want ook het bruikbare kan, ja *moet* mooi zijn (zie bl. 54 1e kolom van mijne lezing), maar bovendien beduidt bruikbaar zijn, *gebruikt kunnen worden door iemand*, dus een denkbaarheid, die sub- en objectiviteit inhoudt. Een citaat dus, dat niet betoogt dat bruikbaarheid en schoonheid objectieve eigenschappen der dingen zijn, maar dat juist het dubbelzijdige als de Waarheid aan het licht brengt.

[1]) Cursiveering van mij (V.).

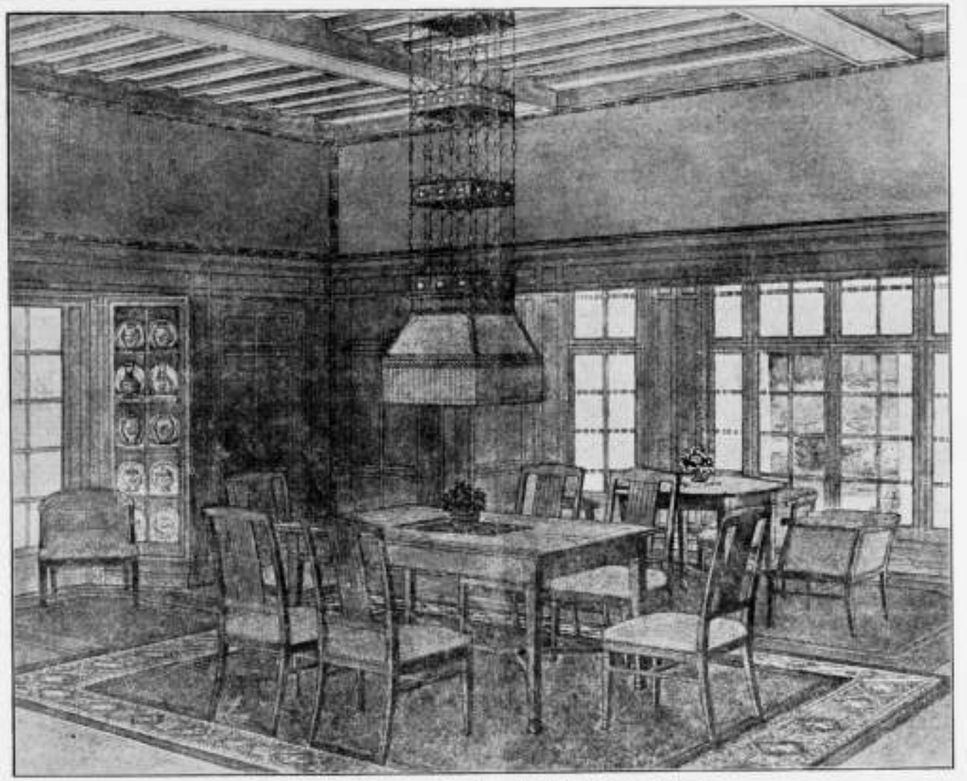

Werk der leerlingen van de Kunstnijverheidschool „Quellinus".

Over „de troebele bron" (blz. 456) „de subjectivistische kennistheorie" behoeft na het voorgaande niet lang gesproken te worden. Het denken van Zuivere Rede is in volledigheid sub- en objectief in éénen. Begrepen heeft de heer A. dus weer niet op blz. 53, 2e kolom van mijne lezing: „kunst is realisatie van den geest, van natuur en beginsel in éénen. Evenmin, wat bedoeld is met het niet gelden van eenzijdige kunstregels. Het is niet de *taak* van een dialectische aesthetica kunstregels of voorschriften op te stellen, al *acht* zij deze wel, maar haar taak is de categorieën van schoonheid en kunst in haar dialectischen ontwikkelingsgang te ontvouwen; hun onderscheid en verband tot bewustzijn te brengen.
Verder nog dit: „Beginsel, natuur en geest zijn niet „stadia", zooals ze op blz. 449 genoemd worden, evenmin „tempo's" (blz. 444); want de natuur is niet voor of na den Geest of voor of na het Beginsel en God is zich ook niet „in een bepaald stadium nog niet bewust" geweest (blz. 449): God is het volledige, de volledige eenheid van alle *momenten*, de absolute harmonie van het opgeheven tegenstrijdige.
Wat betreft „onzedelijkheid" in kunst (blz. 460) een bedorven vrucht *is* een vrucht, al zullen weinigen haar begeeren. Perverse kunst *is* kunst, maar. . . . ze is nog niet verheven kunst en dus nog niet het hoogste. We willen ze dus niet goed praten of anders gezegd, niet hooger doen schijnen, dan ze is; en misschien zelfs voor een bepaald geval de belevenis ervan ontraden; maar in een aesthetica moet ze als categorie gelden. Een dialectische aesthetica is geen kinderboek; het is een studieboek, waarin alles wat aan het onderwerp te pas komt, moet behandeld worden. Het treffend leelijke *is* categorie. Wie dat ontkent is een belemmering voor ruime aesthetische ontwikkeling. Maar het treffend leelijke behoeft niet als het ware aangeprezen te worden.

* * *

De kritiek van den heer Aengenent verraadt bij gemis aan begrip van het dialectische begrip, een zoo onvoldoende kennis van de werken van Hegel en Prof. Bolland, dat besloten kan worden, dat de heer Aengenent niet doorziet, wat hij bestrijdt.
De onontwikkeldheid en bekrompenheid van zijne denkbeelden zijn hem een belemmering voor vrije aesthetische ontwikkeling, voor het doen opbloeien van het begrip van ware schoonheid, van schoone waarheid.
Juli 1915. H. C. Verkruysen.

Werk der leerlingen van de Kunstnijverheidschool „Quellinus".

TENTOONSTELLING KUNSTNIJVERHEIDSCHOOL „QUELLINUS".

Wanneer je door het poortje in de Frans Halsstraat binnengaat, het straatje afloopt naar het tweede poortje, dan ga je al loopende je lekkerder gevoelen; gelukt 't je door dat tweede poortje te geraken, dan wordt dat aangename gevoel nog verhoogt door den prettigen aanblik van een School, halfverscholen in 't vriendelijk groen van boomen en klimop.
Als je dan denkt aan de school, de triestige ware school waarin je een deel van je dure, onbetaalbare en nooit terugkeerende eerste levensjaren sleet; als je denkt aan de vele scholen, die je kent, welke in staat zijn van een goedigen lobbes een misdadiger te kweeken, waar, (soms stelselmatig) alles wat vreugde kan geven aan de jeugdige leerling, die dank zij den heerlijken kultuurtijd waarin hij (zij) geboren werd, zooveel mógelijk moet leeren, en zoo weinig van de natuur en de frissche lucht mág genieten, geweerd wordt, dan bal je de vuisten om zóóveel talent in 't uitdenken-van-narigheden, en zóó groot gemis aan om de jeugd te vergoeden, wat zij door de hooge eischen van den modernen tijd moet ontberen; dan voel je lust om hen, die een omgeving als die, waarin de Quellinusschool zich bevindt, geschapen hebben, toe te juichen. Eenmaal binnen de school blijf je in de stemming, bewerkt door het „entreé". Hoe deze school er in haar dagelijks kleed moge uitzien, nu, ziet ze er vriendelijk uit. Dadelijk wordt de volle aandacht der bezoekers gevraagd voor het tentoongestelde. Alles ziet er welverzorgd uit en wekt de gedachte aan speciaal voor de tentoonstelling vervaardigd werk, wat echter onjuist is daar er het werk hangt in den loop der cursus gewrocht.
De wijze van exposeeren lijkt mij bijzonder geschikt voor het doel. Hoewel er 'n groote hoeveelheid werk aanwezig is, wordt men er toch niet door overstelpt.
De orde, welke hier aan den dag treed is m.i. een uitvloeisel van de orde welke het geheele onderwijs aan deze school beheerscht, een orde gepaard aan liefde tot de kunst, aan toewijding voor de schoone taak, de maatschappij te verlossen van het onuitstaanbare prutsersgeslacht, en haar te schenken jonge, frissche mannen bezield met het verlangen het leven en de wereld mooi te maken, vervuld van het heerlijke en gelukkig-makende gevoel iets te kennen en te kunnen.
In de eerste zaal, werk van bouwkunst-, meubel- en interieurteekenaars, wat op een hoog peil staat. Getracht wordt den leerling wezenlijk werk te laten doen, het zoomin mogelijk schoolwerk, zooveel mogelijk practisch werk te laten zijn. De jongere leerling werkt aan onderdeelen van het gebouw, dat door de oudere leerling geheel is behandeld. De interieur en meubelteekenaren dienen zich in 't milieu van dat gebouw in te denken en zich dusdoende 't begrip ruimte-omsluiting eigen te maken. De resultaten zijn verrassend. (Zie reproductie interieur, werk van een leerling van het 2e jaar).
In de 2e zaal: Lijnteekenen op systematischen grondslag. Wat hier te zien is, is werkelijk buitengewoon. Hier kan elken jongen met aanleg, artistiek leeren voelen en zien.
Hier wordt de fijne snaar op de viool gespannen. De snaar die zonder viool niets is, maar met het instrument verbonden, onmisbaar; te zamen de mogelijkheid opened elke denkbare toon het leven te schenken.
Het tot ontplooiing gelokte gevoel verwekt échte kunstenaars", zou ik boven de poorte van dit heiligdom willen schrijven.
In zaal 3. Beeldhouwen en bouwplastiek. Knap werk van gevorderde leerlingen. Hier is ook werk der bouwkunstleerlingen, détails van de door hen uitgewerkte projecten, waaruit blijkt „hoe zij zich tot in onderdeelen verantwoordelijk stellen voor de zeer verschillende oplossingen, die daarin waren neergelegd".
In de bovenzalen: Werk van allen, die zich op eenigerlei wijze bewegen op het gebied van het Decoratief-teekenen of Decoratief-schilderen, terwijl ook het Natuur-teekenen en Elementair-Decoratief-teekenen van de verschillende afdeelingen in deze zalen is ondergebracht.
Dit is het Conservatorium, waar onder leiding van de bekwaamste dirigenten de viool is bespeeld en de snaar tot ongehoord fijne trillingen is gebracht.
Wie onzer kent niet de mannen, die hier vol toewijding hunne beste krachten geven aan onze jeugd, hunne liefde tot de kunst overplanten op de vruchtbare-veel-enrijken-oogst-belovende bodems, wier groote verdienste het is, zonder drukte-makerij of dik-doenerij het leven te houden in den boom van onze echt Nederlandsche kunst op velerlei gebied. Zij allen mogen aanspraak maken op onze hoogachting en steun.
De „centrale" van deze school is blijkbaar de directeurskamer, van waaruit de levenwekkende stroom door het geheele onderwijs gaat.
Het moet iedere bezoeker van deze tentoonstelling opvallen, dat er eenheid in het werk zit en dat deze eenheid niet van heden of gisteren kan zijn, maar de vrucht van

Werk der leerlingen van de Kunstnijverheidschool „Quellinus".

jarenlange onafgebroken inspanning. Er moet een krachtige geest noodig zijn, om zoo iets tot stand te brengen.
Wel is er onderscheid te bespeuren in het werk der verschillende leeraren, 't welk echter bewijst dat dezen juist voldoende vrijheid wordt gelaten om zichzelf te kunnen zijn. Zoo was er groot onderscheid (niettegenstaande de bovengenoemde eenheid aanwezig was) te bespeuren tusschen de opvattingen in Zaal 1 en Zaal 2. Zit in de eerste het streven naar orde en correctheid voor, wordt hieraan méér nog dan aan artistieke uiting gedacht, in de tweede is het 't sentiment, wat op den voorgrond treedt. In de bovenzalen vonden we meer, en bijna in alles, beide richtingen tot één vereenigd.
Buitengewoon belangrijk lijkt het ons, dat bij het onderwijs naar veelzijdigheid wordt gestreefd, dat van den beginne af aan de leerlingen het verband wordt voorgehouden, dat er is tusschen bureau en werkplaats, tusschen projectie-teekening en werkstuk, tusschen ontwerp en uitvoering, en ook vooral tusschen de verschillende vakken. Dat het arbeiden op eigen houtje, zonder zich rekenschap te geven van anderer werk, is af te keuren, dus dat van de leerlingen menschen worden gemaakt, die niet alleen zichzelf achten, doch er zich rekenschap van hebben te geven, dat ze een deel van het groote geheel zijn.
De Directeur der school, de heer Nijhoff, die ons rondleidde en een en ander toelichtte, stond ons toe een keuze te doen uit het geëxposeerde ten behoeve van reproductie in ons blad.
De weinige afbeeldingen, die de Redactie hierbij aanbiedt, zullen niet in staat zijn een volledig overzicht van het veelzijdige werk te geven, de bedoeling is dan ook alleen, door deze enkele afbeeldingen het hooge peil,

Werk der leerlingen van de Kunstnijverheidschool „Quellinus".

waarop het onderwijs aan deze school staat, te doen zien.
Hulde, dan Directeur en leeraren! H. F. Sijmons Jr.

TENTOONSTELLING VAN WERKEN VAN JAN TOOROP IN DE ROTONDE VAN HET MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID, EN VAN HET WERK DER LEERLINGEN VAN DE SCHOOL VOOR KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Zaterdagmiddag zijn beide tentoonstellingen in het bijzijn van vele genoodigden geopend.
Na zijn openingswoorden gaf de heer Jhr. Mr. P. Teding van Berkhout het woord aan den heer Jan Toorop om een inleidend woord te spreken.
Deze sprak niet over zijn werk, doch alleen over het standpunt, dat de kunstenaar in 't algemeen moet innemen tegenover zijn werk. Telkens kwam hij, wat wij ook als de quinsessens van zijn woorden kunnen mededeelen, tot de met volle overtuiging uitgesproken beschouwing: „De ware kunstenaar moet God in zichzelf zoeken."
Hij besloot met het juiste gezegde: dat hij over zijn werk niet kon spreken, dat men dat moest zien.
Ook ik behoef dit niet te doen. Men doet goed, zoo men de tentoonstelling van zijn merkwaardige werken nog niet heeft gezien, nu deze in Haarlem te gaan bezoeken.
Na de tentoonstelling te hebben bezichtigd, begaven wij ons naar de Kunstnijverheidschool om het werk van de leerlingen in oogenschouw te nemen.
De eerste indruk is bepaald allerprettigst; frisch werk. Men kan zien, dat het onderwijs met liefde gegeven en in liefde is ontvangen.
Niet de gewone onderwijssleur: ontleding van een werkstuk, en dan de jongelui element na element bij te brengen, neen, er wordt synthetisch werk gegeven.

De jongelui wordt getracht (wij hebben hier het oog op de bouwkundige afdeeling, de jongste op de school) een begrip van het geheel te geven. Zij maken b.v. een eenvoudig houten bergplaats, en gaan die tot in zijn onderdeelen nauwkeurig uitwerken. Steeds met het geheel voor de oogen, wordt hun de kennis van elk onderdeel bijgebracht, en leeren zij de waarde en den invloed van zulk een onderdeel op het geheele ontwerp begrijpen en waardeeren. Dit gebeurt zoo in de drie opvolgende klassen, waarvan de leiders: de architecten Aug. Sevenhuysen, P. Vorkink en A. Blaauw elkaar goed schijnen te begrijpen en goed samenwerken.
Dezelfde overtuiging kregen wij in de decoratieve klassen onder leiding van de heeren A. A. de Winter (leider der 1ste klas) en H. C. Verkruysen (leider der volgende klas). Hun wijze van leeren, beoogt niet een vervormen der natuur, doch een behoud van den natuurvorm, ook in decoratieve samenstellingen; een moeilijke opgaaf, die echter zeer is te waardeeren.
Ook de klasse van het handteekenen, het boetseeren en het houtsnijden toonden ons het streven naar degelijk onderwijs.
Belangrijk is de Haarlemsche Kunstnijverheidschool door zijn uitgebreide praktische werkplaatsen voor timmeren, meubelmaken, het maken van inlegwerk, het drijven en het ciseleeren, het emailleeren, het batikken en borduren.
Waar deze tijden het groote publiek nog beter dan anders, wijst op de krachten van eigen bodem, gelooven wij, dat de school van Kunstnijverheid, onder de organiseerende leiding van haar Directeur, de heer E. A. von Saher en zijn staf van kundige leeraren, zal bijdragen tot het kweeken van goede krachten.

J. DE M.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

(Vervolg van blz. 188.)

Vóór echter tot de bespreking van de toepassingen en de daarvoor te gebruiken constructies over te gaan, dient nog het volgende in het oog gehouden te worden. Bij groote zomerhitte, vooral in den zonneschijn, is het materiaal, alhoewel het niet zal afloopen, te week om zonder kans op schade veel beloopen te worden. Indien dus een goot veel beloopen wordt, voorziet men deze van een dubbele laag plastique en legt op den bodem oude leien, of oude dunne tegels. De plasticiteit van de bitumen zorgt binnen korten tijd automatisch voor voldoende onderstopping en inbedding. Betreft het daken, dan is er gewoonlijk wel een domineerende richting, waarin het meest geloopen wordt. De richting wordt op dezelfde wijze behandeld als voor goten aangegeven. Moet het platte dak in alle richtingen beloopen worden of zelfs dienst doen voor het plaatsen van tafels en stoelen, dan legt men in plaats van het enkele grindzand, dat er anders op komt, ook grindzand, maar met een weinig cement (b.v. 1 op 12) en water dooreen gemengd en maakt er dus een magere beton van (kosten c.a. f 8.— per M.³ of f 0.20—f 0.25 per M.²); bij druk gebruik zou er beton van b.v. 1 op 6, mogelijk met lichte wapening kunnen aangebracht worden. Bij sterk hellende daken wordt, naar de later aangegeven constructies, indien de richting van beloopen in de dakrichting is, een horizontale richel met plastique bekleed en op boven aangegeven wijze beveiligd; indien beloopen wordt dwars over de dakrichting, dan wordt hetzij een eenvoudig z.g.n. kippentrapje van goed gecarbolineumd hout daarover heen gelegd, hetzij, indien men het sierlijker wenscht, korte horizontale richels in de richting dwars over het dak boven elkaar geplaatst, bekleed en op bovengenoemde wijze afgedekt, of, zoo eenvoudig mogelijk, een dubbele baan gelegd, waarop grind.
De kleur van Plastique is die der Bitumen en is dan natuurlijk diepzwart. Voor de gemakkelijke verwerking wordt het echter met een poeder bedekt, dat er een mooie zinkgrijze kleur aan geeft en daar de fabrikanten er in den laatsten tijd speciaal werk van maken om dit poeder zoo gelijkmatig mogelijk op te brengen wordt een mooie egaalgrijze kleur verkregen. Ter voorkoming van het inbranden van mogelijk opvallende vonken, bestaat er ook een gezande qualiteit en een met mica bekleede qualiteit. Vooral deze laatste heeft een prachtig zilvergrijze kleur. Voor practische doeleinden kan verder door verven, eventueel over een of ander afdekvernis, (een soort wordt ook door den leverancier in den handel gebracht), iedere verlangde kleur gegeven worden, terwijl, indien een werkelijk architecturaal schoon aanzicht moet verkregen worden, iedere verlangde kleur, desnoods in ieder verlangde teekening op andere wijze kan aangebracht worden. Voor zeer groote hoeveelheden kan de plastique in gewenschte kleur geleverd worden.
Overgaande tot een korte beschrijving van de hierbij aangegeven constructies, zullen wij allereerst in het kort eenige algemeene zaken bespreken.
Het verdient aanbeveling de baan hetzij op den grond hetzij op het dak goed te rekken, zoodat zij geheel vlak komt te liggen en plooien (die soms ontstaan door de stijvere zelfkant van het weefsel op de zijden der banen tegenover het slappe middengedeelte) voorkomen worden. Mocht het later blijken, dat zich toch nog plooien voordoen, dan kunnen deze opengesneden worden, liefst zoodanig dat de lippen van de snede tegen elkaar kunnen gelegd worden, en vastgesmolten op een daaronder geschoven lap, speciaal daarvoor vervaardigde, dunne plastique.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 30 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 32. ZATERDAG 7 AUGUSTUS 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefdhaarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.
Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.
In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris.*

JAN SPRINGER IN ZIJN WERK.

Wanneer men Jan Springer, toen hij in zijn bloeitijd was, zou gezegd hebben, dat, na zijn dood, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zijn teekeningen zou tentoonstellen, dan zou hij dit zeker, met een zijner krachtigste uitingen, als onmogelijk hebben aangeduid. Immers, nadat hij eenigen tijd haar Secretaris was geweest had hij afscheid van de Maatschappij genomen en al zijn krachten gegeven aan „Architectura et Amicitia".

De eenige teekeningen, welke tot de Maatschappij in betrekking staan zijn die voor een infanteriekazerne; Jan Springer maakte ze op jeugdigen leeftijd ter beantwoording van een prijsvraag. De schets van den gevel, een parafraze op het Arsenaal te Weenen, toont ons den vervaardiger reeds als een meesterlijk teekenaar. Een meesterlijk teekenaar is Jan Springer gebleven; dit zou op de tentoonstelling nog beter zijn uitgekomen, als zij alleen eigenhandig werk te zien gaf. Blijkbaar waren zij, die de teekeningen hebben uitgezocht, niet voldoende op de hoogte, daar zij er ook kozen, welke Springer's arbeid niet zijn. Toch was het in dit geval gemakkelijk genoeg, den leeuw aan zijn klauw te kennen.
Zoo wordt dan, na zijn overlijden, aan Jan Springer dikwijls werk toegeschreven, dat hij niet heeft gemaakt. Ik las zelfs ergens, dat men hem noemde als den ontwerper van de Hooge Sluis te Amsterdam! Doch daar heeft hij part noch deel aan gehad. Het rijm:

Iedre naald wijst als een vinger
Op d' onsterflijkheid van Springer!

sloeg niet op hem. Ik herinner mij nog, hoe hij van deze brug zeide, dat zij pas beter zou worden, wanneer er veel werd afgehakt.
De oudste teekening, die men ter tentoonstelling vindt, stelt de tribune voor, die in 1867 in het Rij- en Wandelpark werd opgericht ter gelegenheid der onthulling van het standbeeld voor Vondel. Onder de teekening staat de handteekening van P. J. H. Cuypers; maar deze vogelperspectief is zeker wel werk van den toen nog zoo jongen Springer, die in hetzelfde jaar lid van Architectura werd.
Op dit werk volgen teekeningen van 1874, die eerepoorten voorstellen, welke te Amsterdam ter gelegenheid van 's Konings zilveren jubileum werden opgericht. Dit zijn echter geen teekeningen van Springer, gelijk aanstonds te zien is. Want de poorten waren uit Antwerpen gekomen, waar zij reeds hadden dienst hedaan. Nog herinner ik mij, hoe, nadat zij te Amsterdam weder waren overeind gezet, de Belgische wapens in Nederlandsche werden veranderd!

De teekening van 1876, die de versiering van het Kaasplein bij het onthullen van Thorbecke's standbeeld voorstelt, heb ik Jan Springer zien maken; als leerling van zijn vader was ik toen in de gelegenheid, de snelheid te bewonderen, waarmede hij een dergelijk ontwerp als uit zijn mouw wist te schudden. Uit denzelfden tijd dagteekenen ook de gevels van de Kweekschool voor de Zeevaart. Maar aan weinigen is het bekend, dat Jan die schetsen, zoo compleet, in één nacht vervaardigd heeft. Het ging Jan Springer als Mozart; niet gemakkelijk kreeg men hem aan het werk, doch was hij eenmaal begonnen, dan ging de arbeid ongelooflijk snel. Tusschen 1880 en 1887 valt de „goede oude tijd" van Architectura. In die jaren heeft Jan Springer zijn vaardige teekenstift telkens weder in dienst van het Genootschap gesteld. De tentoonstelling bevat daarvan talrijke bewijzen, in den vorm van menu's, kaarten, programma's en dergelijken. Hoe dikwijls heb ik niet in Jan's werkkamer aan den Stadstimmertuin tot het krieken van dan morgen vertoefd, als hij met een van die teekeningen bezig was! Want in zijn goeden tijd werkte Jan Springer liefst gedurende den nacht. Het sterkste staaltje van zijn kunnen zijn de meesterlijke schetsen der beursontwerpen van 1885. Het Amsterdamsche gemeentebestuur wilde toen beletten, dat de ontwerpen der prijsvraag — zooals in 1884 gebeurd was — in het orgaan van „Architectura" openbaar zouden worden gemaakt. Daarom werd de tentoonstelling des Vrijdags geopend. Bij de opening verschenen talrijke leden van het Genootschap, die den geheelen dag bezig waren, om de ontwerpen na te teekenen. Vrijdagsavonds kwamen die teekeningen bij Jan Springer. Hij ging aan het werk met de perspectieven, ik nam de plattegronden voor mijn rekening. Met den eersten trein vertrokken wij Zaterdags naar Arnhem, waar toen het orgaan werd gedrukt, en des Zondagsmorgens verschenen de ontwerpen tot aller verbazing! Men ziet het den teekeningen niet aan, dat er zoo korte tijd voor gebruikt werd.

Het talent van Jan Springer leende zich vooral tot decoratief werk. Zijn teekenmanier, ontstaan onder den invloed der autografiën, die de „Intime Club" van de Ecole des Beaux Arts omstreeks 1870 uitgat, toont zich in decoratieve schetsen op haar best. Vluchtig, geestig, raak is daar iedere lijn, iedere toets nedergezet. Van wat Springer in het detailleeren vermocht, leert ons de tentoonstelling niets; de enkele details van den Stadsschouwburg, die aanwezig zijn, kunnen niet als werk van hem gelden.

Iedere medaille heeft haar keerzijde. Het luchtige, spelende, vage, dat Jan Springer zoo te pas kwam in decoratief werk, had een minder gunstigen invloed bij het maken van ontwerpen voor gebouwen. De meester gaf dan dikwijls te veel, hij wist van geen beperking; de wijze van teekenen draagt er bovendien toe bij, om de gevels onrustig te doen toonen. Dit treft vooral in een tijd als de onze, die de soberheid als een groote deugd beschouwt.

Het Beursontwerp van 1887, Frascati in Oxfordstreet te Londen en de Stadsschouwburg te Amsterdam maken duidelijk, wat wij bedoelen. Men ziet daar een ophooping van motieven, die door velen als overlading zal worden beschouwd. Het beursontwerp, dat tegenover het Café Krasnapolsky had moeten worden verwezenlijkt, is niet uitgevoerd. Misschien ware, bij het detailleeren, wel grooter rust in het geheel gekomen. De teekeningen van Frascati schijnen niet door Springer gemaakt; wie het gebouw in Oxfordstreet kent, zal ook in de details heel wat vinden, dat van een andere hand dan de zijne afkomstig moet wezen. En daar Jan Springer aan den Stadsschouwburg met twee andere bouwmeesters heeft moeten samenwerken, valt het uiterst moeilijk, zijn aandeel te bepalen. De groote opzet lijkt wel van hem afkomstig, maar in de onderdeelen herken ik zijn hand maar zelden.

Tot de fraaiste teekeningen der tentoonstelling behooren ongetwijfeld de fantasiën, waar Springer met enkele lijnen en vegen, die soms aan Rembrandt doen denken, een invallende gedachte ten papiere heeft gebracht.

Werk, na 1894 gemaakt, is bijna niet aanwezig. En ik meen, dat men aan de nagedachtenis van Jan Springer een dienst zou hebben bewezen, door dit geheel achterwege te laten. Want blijkbaar is de bron, die eens zoo mild vloeide, reeds na twintig jaar opgedroogd. De ontwerpen voor feestversieringen, in 1898 vervaardigd, hebben niets meer van de sprankeling der vroegere. De richting der nieuwere school, die Jan Springer hier trachtte te volgen, was voor hem de ware niet.

Men kan zeggen, dat Springer van ongeveer 1870 tot ongeveer 1890 zijn bloeitijd heeft gehad. Dan beginnen, zonder dat een zomer van beteekenis volgde, plotseling de bladeren te vallen, en weldra is de boom geheel kaal. Misschien moet men het ontstaan der nieuwe richting, die zoo geheel indruischte tegen alles, wat Springer tot dusver had bedoeld, als de oorzaak van de verandering aanmerken.

Het zou mij niet verwonderen, wanneer de jonge leden van Architectura bij het beschouwen van Springer's werk daarvoor minder waardeering over hebben, dan wij in onze jeugd er aan schonken. Zij zijn te zeer doordrongen van Germaansche zwaar-op-de-handschheid om voor zulke spelingen van Latijnsche zwierigheid den waren smaak te hebben

Maar zij zullen toch moeten erkennen, dat Jan Springer een bijzonder talent heeft gehad, een talent, dat hem aangeboren was. Niemand heeft hem ooit kunnen navolgen, en een school vormde hij niet. Jan Springer is een eenzame gebleven, die den weg volgde, welke zijn „demon" hem wees. Hij kon wel eens zeggen: „Mon verre est petit, mais je bois dans mon verre." Springer had zijn eigen glas om uit te drinken, hij behoefde niet, als zoovelen tegenwoordig, nu eens hier, dan weder daar een teugje te gaan nemen. Op hem was van toepassing, wat Shakespeare zeide:

„He was a man, take him for all in all,
We will not look upon his like again."

Springer is een figuur geweest, iemand die zijn eigen aard had. Dit kan gerust als een zeer groote lofspraak gelden, want eigenaardigheid is zeldzaam.

A. W. Weissman.

DE BEREKENING VAN MUURDRAGENDE BALKEN.

Sedert het regel is geworden in gebouwen van openbaar nut de verdiepingen te scheiden door vloeren van gewapend beton, heeft de indeeling der vertrekken op de verschillende etages ten opzichte van elkaar een ander karakter gekregen. Terwijl men vroeger zooveel mogelijk trachtte niet alleen de buitenmuren maar ook de binnenmuren op te halen uit de fundeering en zich zoodoende vaak hinderlijke beperkingen oplegde, wat de indeeling der vertrekken betrof, zóó dat het uitzondering was als een muur door een balk werd gedragen, — in het gevoel, dat men met gewapend beton nagenoeg alles vermag, is men er meer en meer toe gekomen een

ongekende vrijheid te nemen in het plaatsen van scheidingsmuren.

Deze muren, eerst op de verdieping aanvangend, worden ondersteund door middel van een balk of een gewelfconstructie, die op haar beurt gedragen wordt door de buitenmuren of de binnenmuren der onderliggende etage. Deze dragende constructie is geen balk in de gewone beteekenis.

Het lijkt mij van voldoende beteekenis dit vraagstuk nader onder de oogen te zien, — te meer moge daartoe aanleiding aanwezig worden geacht, omdat de praktijk in deze naar mijne meening aan de draagconstructie wel eenigszins te zware eischen stelt.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan is het gebruikelijk een muurdragenden balk, b.v. A B in fig. 1, te berekenen als te zijn gelijkmatig belast en wel met eene belasting gelijk aan het gewicht van den muur + de bovenbelasting. Laten we de bovenbelasting voorloopig buiten berekening en noem het muurgewicht Q, dan wordt

$$M = \tfrac{1}{8} Ql$$

Deze opzet is van zelf onjuist, want de balk is van week materiaal; zoodra een moment optreedt, buigt hij door;

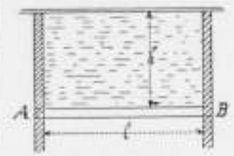

FIG. 1

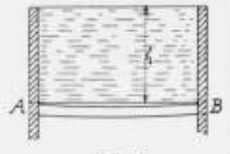

FIG. 2

deze beweging kan door het metselwerk niet gevolgd worden. Bij het moment $\tfrac{1}{8} Ql$ zou b.v. behooren een doorbuiging zooals fig. 2 aangeeft. maar bij dezen toestand is de belasting en dus ook het moment o. De eindtoestand zal zoodanig zijn, dat de doorbuiging van den balk evengroot is als die van het weeke metselwerk tijdens den opbouw. Proeven hebben echter aangetoond, dat zelfs bij opmetseling met zand tusschen de voegen het deel van den muur, dat werkelijk doorbuigt en dus door den balk gedragen wordt, zeer gering is. Het overige deel van den muur wordt gedragen door een gewelf, dat zich bij de zetting vanzelf vormt, zooals hierna zal blijken.

Om een juist inzicht in de functie van den balk te verkrijgen, is het noodig zich rekenschap te geven van de vormverandering, die de muur vertoonen kan; m. a. w. van de wijze, waarop scheuren zich zullen kunnen voordoen.

Zoodra de balk den muur niet meer draagt, werkt deze zelf als balk met drukspanningen boven en trekspanningen onder. De geringe trekvastheid van het metselwerk is oorzaak, dat op een scheur volgens fig. 3 alle kans aanwezig is. Alsdan geschiedt een kleine verplaatsing omlaag van het punt a en grootere zijdelingsche verplaatsingen van de punten b en c. Om deze laatste te verhinderen is het noodig, dat de muur behoorlijk aan den draagbalk is verankerd, — de eerste wordt bestreden door den weerstand tegen doorbuiging van den balk. Hieruit volgt, dat niet alleen de stijfheid van dezen laatste van beteekenis is, maar ook dat de constructie er op ingericht moet zijn, dat verschuiving in horizontalen zin van muur en balk ten opzichte van elkaar wordt belet. Opgeklonken hoekijzers zijn niet doeltreffend, want deze verplaatsen de gevaarlijke schuifspanningen

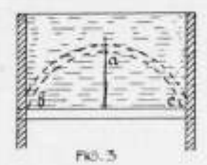

FIG. 3

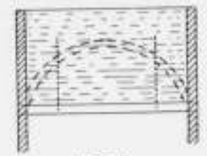
FIG. 4

slechts tot een hoogere laag in het metselwerk. Meer afdoende zullen ankers werken in den geest van fig. 4, reikend tot boven den gestippelden boog.

Een tweede vorm van scheuren vertoont fig. 5. Hierbij zijn de draagmuren uitgeweken, het middenstuk van den muur is eenigszins omlaag geschoven. Alsdan gaat het gewicht van het middenstuk al zeer spoedig over in

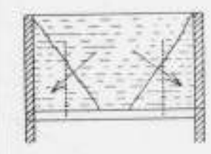
FIG. 5

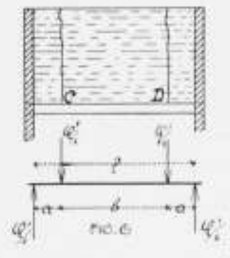

FIG. 6

twee zijdelingsche drukken, zooals de schets aangeeft, zoodat ook bij deze scheurwerking de balk zou zijn blootgesteld aan een klein doorbuigend moment en overigens aan langskrachten.

Het is duidelijk, dat de ankers van fig. 4 zich ook tegen deze scheurwerking verzetten.

Een derde vorm van scheuren, aangegeven in fig. 6, kan het gevolg zijn o. a. van krimpingen in het gebouw op zichzelf beschouwd, of wel van plaatselijk verschil in zetting tusschen verschillende onderdeelen van een fondeering. Hiertegen vermogen de ankers der fig. 4 en 5 niets, andere ankers dan de balk zelf zijn echter voor dat doel onnoodig.

Wanneer het stuk C D eenigszins los komt van het overige metselwerk, wordt de balk met dat gewicht belast en wel — met het oog op de doorbuiging als een gevolg van het moment — in de punten C en D en niet in tusschengelegen punten. De belastingstoestand wordt dus zooals het onderste gedeelte van fig. 6 aangeeft.

Noemen we Q' het gewicht van het stuk C D, dan is het doorbuigend moment in alle punten van den balk tusschen C en D

$$M' = \tfrac{1}{2} Q'a$$

terwijl $Q' = \dfrac{b}{2a + b} Q$.

Hoe grooter C D, hoe grooter Q', maar hoe kleiner a en omgekeerd. Men kan nu mathematisch aantoonen, dat de waarde van M' altijd blijft beneden de waarde $\tfrac{1}{16} Ql$; deze waarde wordt alleen bereikt als $a = \dfrac{l}{4}$; voor elke andere plaats, waar de scheuren optreden, is M' kleiner dan $\tfrac{1}{16} Ql$.

Hieruit zou ik de conclusie willen trekken, dat **muurdragende balken kunnen worden berekend voor een moment** $M' = \tfrac{1}{16} Ql$; d. w. z. voor een moment, **dat half zoo**

groot is als het gebruikelijke. Weliswaar ondervindt de balk ook nog langskrachten, maar de spanningen, die hiervan het gevolg zijn, kunnen ten opzichte van de doorbuigingspanningen verwaarloosd worden, te meer, omdat de gebruikelijke zekerheidscoëfficienten nog altijd zeer ruim zijn te achten.

Het vraagstuk wordt grootendeels beheerscht door de scheurvorming, die te verwachten is; dat is een gebied, waarop de theorie van de praktijk te leeren heeft.

VAN DE WIJNPERSSE.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Plastique voor den loodgieter.

(Vervolg van blz. 196.)

Wat de richting waarin de banen gelegd moeten worden betreft, behoeft men zich eigenlijk alleen maar te richten naar het gemak van het werk; daar het plastique-kleed ten slotte door de lassching één geheel wordt, komt het er niet op aan of de lasch als hier aangegeven naar boven gekeerd zou zijn. Uit goeden zin voor constructie en de mogelijkheid van kleine onnauwkeurigheden bij het leggen zal men echter wel doen de gewone wijze te volgen. Men kan dus de baanrichting dwars of langs over de dakrichting nemen. Alléén wanneer men een grindafdekking verlangt op een sterk hellend dak, b.v. een omstreeks 30° of meer, is het zeer gewenscht de banen loodrecht op de dakrichting te leggen.

Is het dakbeschot bij oude daken, sterk gekrompen, dan verdient het aanbeveling over de wijdste naden een dun stukje blik of zink of plastique te spijkeren.

Het lasschen zelf geschiedt liefst met de steekvlam. Liefst werkt men zóó, dat men de liggende baan op de bebording langs den rand vastspijkert, de te leggen baan daarover heen legt, met een overlap van 5 cM. en tusschen overlap en onderlap de steekvlam laat spelen totdat de bitumen op beide banen goed gesmolten zijn. Om snel te kunnen werken en niet te groote plaatselijke verhitting te moeten aanwenden, verdient het aanbeveling een groot model lamp te nemen b.v. een die een inhoud van pl.m. ¾ liter heeft. Daarna drukt men de beide overlappen, het best met een leeren handschoen gewapende hand stijf op elkaar. Men moet er voor zorgen dat de druk niet te spoedig ophoudt voordat de bitumen geheel afgekoeld zijn, daar het anders kan voorkomen dat door ruimte in de baan of ook door eenige spanning, een of andere plaats begint te „gapen". Bijna altijd zal men vinden, dat wanneer over een lek in een plastique-dak geklaagd wordt, het een dergelijke plaats is die oorzaak van den euvel is. Zorgvuldigheid, vooral in het begin, is ook hier een vereischte. Zijn er gevallen, waarbij het niet mogelijk is de steekvlam te gebruiken, dan kan men het geheel zonder vuur doen en de overlapping bestrijken met de bitumenoplossing „Tenax". De bitumen van de Plastique worden dan tijdelijk in een half-opgelosten toestand gebracht, waardoor ze zich goed met elkaar vereenigen. Het oplossingsmiddel verdampt weldra en de lasschen zijn even sterk verbonden als de langs den warmen weg gemaakte; vooral hierbij is echter goed samendrukken een vereischte.

Zooals hierboven beschreven, vlijt zich de soepele Plastique binnen korten tijd zóó tegen het hout aan, dat het er als het ware één geheel mede vormt, dat er zich tusschen hout en Plastique geen lucht meer bevindt en een groote mate van onbrandbaarheid ontstaat. Het hout heeft in dien tijd gelegenheid gehad, zijn eerste groote zetting te krijgen; alhoewel de Plastique én door de elastische binnenlaag én door de plasticiteit van de betrekkelijk dikke bitumenlaag gemakkelijk vrij groote bewegingen van het dakbeschot kan volgen en er b.v. voor lek worden op de plaatsen der nagels in 't geheel geen bezwaar behoeft te zijn, is dit toch met het oog op het komen van plooien in het Plastique-kleed, een voordeel. Er kunnen zich echter omstandigheden voordoen dat het toch gewenscht is een directe hechting op het beschot te verkrijgen en dit kan dan op dezelfde wijze door gebruikmaking van „*Tenax*" bitumenoplossing geschieden.

Met dezelfde *Tenax* wordt grind (tot 10—12 m.M. korrel doorsnede) zelfs op sterk hellende daken aangebracht.

Fig. 1.

Bijgaande figuren geven een goed beeld van de verschillende constructies, waartoe het aanbrengen van Plastique op dak en in goten aanleiding geeft. De vrije beëindiging van de bekleeding wordt zoo mogelijk steeds gevormd door eerst de plastique met een halfronde lat vast te spijkeren en het er dan stijf omheen te trekken, zooals blijkt uit fig. 1, 2, 3 en 4. Figuur 1 en 2 spreken voor zich zelf, fig. 3 geeft aan hoe de constructie is, wanneer het plat om reden van gemeenteverordening of andere redenen begrind moet worden. De driehoekige

Fig. 2.

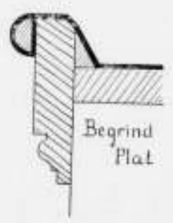

Fig. 3.

lat tegen het boeibord is bij deze constructie behouden, alhoewel het *niet* noodig is; bij *in*springende hoeken behoeft de hoek niet afgeschuind te worden, *wel* bij *uit*springende hoeken, zooals bovenkant boeibord aangeeft; echter moet er voor gezorgd worden, dat bij weglaten van die lat de plastique ruim in den hoek van boeibord en dakbeschot zit.

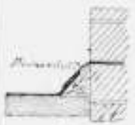

Fig. 4.

Fig. 4 geeft aan hoe de aansluiting met de muur, evenals dit door middel van een loodslab, met een plastique slab gemaakt wordt, hetzij deze bij het opmetselen ingebracht wordt, hetzij later ingehakt.

Diezelfde methode wordt toegepast bij aansluiting aan een steenen schoorsteen (zie fig. 5), of natuurlijk ook

tegen een gevelmuur, terwijl wanneer een ijzeren pijp door het dak gaat, deze eerst wordt getenaxd, d. w. z. met Tenax Bitumenoplossing bestreken (in het voorbijgaan gezegd een prachtig materiaal om ijzerconstructies tegen roest te vrijwaren en b.v. doorroestende gegalv. ijzeren daken voor verder verval te behoeden) en daarna de Plastique er koud tegen opgezet en (vooral de bovenzijde) goed aangedrukt. Niettegenstaande het voor een constructie eenigszins „ijzige" gezicht, daar een dergelijke constructie met gewone materialen uit den booze is, behoeft hierbij geen angst voor inwateren te bestaan. De bitume is onaantastbaar door water en indien dus de plastique nauwkeurig om de pijp past en goed aangedrukt en aan de bovenzijde even aangesmolten is, behoeft nooit voor inwatering gevreesd te worden. In de pijp moeten natuurlijk geen hoogere temperaturen dan ca. 60° C. voorkomen, bij temperaturen tot ca. 70° C. moet er een trekbandje om gedaan worden, bij nog hoogere temperaturen een looze pijp of een andere isoleerende stof.

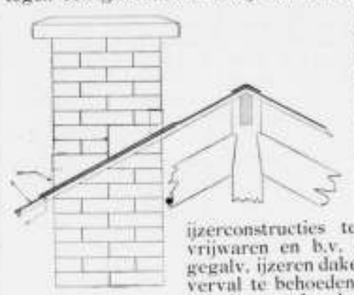

Fig. 5.

Het is bij de Plastique-bekleeding zoo'n mooi ding, dat ook de goten zonder eenig bezwaar daarmede bekleed kunnen worden en daardoor dus één doorgaande bekleeding verkregen wordt, zoowel over dakvlak als in de goten, zoodat ook weer vele constructies, die ten doel hebben regenwater af te voeren over de aansluiting van dakbekleedingsmateriaal met gootmateriaal, en die het werk gecompliceerd maken vervallen kunnen. Als gootmateriaal heeft het veel meer weerstand tegen chem. inwerking (b.v. van neerslag van rook) dan zink en staat in dit opzicht zelfs boven lood. Een onzer oudste Nederlandsche Chem. fabrieken had het groot ongerief, dat zelfs zijne looden goten vergingen door de scherpe dampen die uit zijn fabriek ontsnapten. Een drie-jarige proefneming met plastique goten bewees dat hierdoor het euvel verholpen werd.

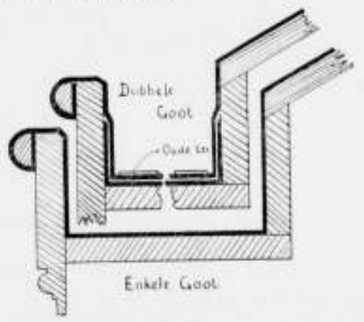

Fig. 6.

Fig. 6 geeft een gootconstructie aan; de enkele goot is regel; dubbele goot wordt slechts daär gemaakt waar veel in de goot geloopen wordt. Men kan dan nog op den bodem liefst oude leien, maar ook b.v. dunne tegels leggen wanneer de goot druk beloopen wordt.

Tot slot nog een enkel woord over het verstekken. Het verstekken is get allereenvoudigst aldus te doen, dat men een stuk boeibord van b.v. 1 M. lang met kraal en driehoekige schroot, geheel gereed maakt en de plastique er goed op vast maakt (zie fig. 7) met de steekvlam of met Tenax-oplossing. Men kan nu gewoon in verstek uitzagen, door hout en plastique heen. Het aankleven van de bitumen kan men voorkomen door de zaag met benzine of petroleum in te smeeren of ook eenigszins te verwarmen. Aan de zaag hechtende bitumen kan op dezelfde manier verwijderd worden. Op de plaats van het verstek wordt de Plastique met de steekvlam aaneengesmolten, desnoods met gebruik van een stukje enkele bitumen, indien beschadiging bij het inzagen ontstaan is, of nog beter wordt er volgens fig. 5 een reepje plastique overheen gesmolten, dat wederom zeer mooi in den vorm te krijgen is wanneer het tot smeltens toe verhit wordt.

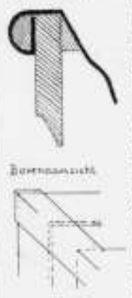

Fig. 7.

Wij hebben hiermede een klein overzicht geeft van de verschillende toepassingen en constructies die met Plastique te maken zijn. De plasticiteit en de permanentie van het materiaal heeft bij hare zeer vele en zeer bijzondere voordeelen ook enkele nadeelen, zooals boven aangehaald, maar ook voor die enkele nadeelen zijn zeer voor de hand liggende en rationeele oplossingen te vinden, welke die nadeelen niet alleen opheffen maar eigenlijk nog in voordeelen veranderen. Daar waar nu in gewone omstandigheden, om nu eens niet van gewone tijden te spreken, reeds het materiaal gelegd de helft kost van zink, kan men zich verzekerd houden dat dit materiaal, met zijn vele boven het zink nog uitstekende eigenschappen een toekomst tegemoet gaat.

* * *

De, door den heer P. F. van der Wallen gehouden voordracht over: „Een en ander over de verweering van metselwerk" is in brochurevorm uitgekomen.

In aansluiting daarmede maken wij onze lezers, die belang stellen in dit belangwekkende onderwerp, opmerkzaam op een stukje over: „verweering van metselwerk" in „de Ingenieur" No. 28 (1915) van denzelfden schrijver, waarin hij enkele vragen, gesteld na zijn voordracht, beantwoort.

In „de Bouwwereld" No. 27 (1915) schrijft van H. over: „gebreken in oud en nieuw metselwerk". Het zijn alleszins lezenswaardige stukken over een onderwerp, waaraan wij architecten nooit te veel onze aandacht kunnen schenken.

* * *

Gipskit voor ijzer en steen.

Voor het bevestigen van ijzeren stangen, b.v. van hekwerken, in steen wordt in „Vraag en Aanbod" het volgende recept voor een bruikbaar kit aanbevolen: gebrande gips 30 deelen, fijn ijzervijlsel 10 deelen en azijn 20 deelen.

In dezen tijd van duurte van het lood is deze samenstelling eens te beproeven.

BOEKBESPREKING.

De heer D. J. v. d. Ven — voor ons Genootschap geen onbekende door zijn interessante lezing over open lucht-musea — heeft de vriendelijkheid gehad ons het eerste deeltje van „Ons mooie Nederland", handelende over Gelderland, ter kennismaking toe te zenden.

Bij het doorlezen was het ons of wij den heer v. d. Ven tegenover ons hadden zitten, terwijl hij boeiend en vurig zat te betoogen voor het behoud van het vele schoon dat ons landje nog rijk is, en voor steeds meerdere waardeering van het landseigene pleitte. Het is met zeer groote bewondering dat wij van des heeren v. d. V.'s pennevrucht kennis namen, denkende daarbij aan het zoo smartelijk ongeval, dat dien begaafden auteur vorig jaar overkomen is; en trots dat al hooren wij hem jubelen over Neerland's lustwarande, Gelre's Bongerd en veel meer.

Een prijs van slechts *f* 0.95 kan niemand weerhouden van veel omtrent Gelderland kennis te nemen. Het is een gebonden boekje, verlucht met 80 goede illustraties op kunstdrukpapier.

Achtereenvolgens wordt er in behandeld: In en om Arnhem; in Neerland's lustwarande (Arnhem-Dieren); langs den Zelfkant der Veluwe (Arnhem-Wageningen); Nijmegen en Mooi-Nederland; in Gelre's Bongerd tusschen Rijn en Waal.

Is het nog noodig dit bockske aan te bevelen? Ons dunkt dat èn acteur èn uitgever (het boekje vormt het eerste deeltje van een serie der bekende Meulenhoff-editie) borg zijn, dat men in alle opzichten juist wordt voorgelicht. Elke poging om ons mooie Nederland meer en meer recht te doen wedervaren, heeft onze volle sympathie. Wij wenschen deze uitgave dan ook *aller* belangstelling toe. M.

TENTOONSTELLING.

De in ons nummer van 10 Juli, en in dit nummer besproken teekeningen en schetsen van wijlen den architect Jan Springer, zullen tot en met Zondag 22 Augustus a.s. zijn tentoongesteld in het gebouw van de Maatsch. van Bouwkunst, Marnixstraat 402, van 10 tot 5 uur, ook des Zondags. De toegang is kosteloos.

VAN ALLERLEI AARD.

KNOEIBOUWERIJ TE MAASTRICHT.

Aan 't einde der zitting van den Maastrichtschen Gemeenteraad vroegen Maandagavond eenige leden het woord om hun ontstemming te kennen te geven over de plannen voor het nieuwe postkantoor, waarvan de aanbesteding eerstdaags zal geschieden, en die geheel afwijken van den bouwtrant der stad. Zonder persoonlijken smaak op den voorgrond te plaatsen, meende de heer Olterdissen, dat, met behoud van het gerief, toch ook een weinig rekening kon gehouden worden worden met de omgeving van het mooie Vrijhof, Trouwens, bij den bouw van het nieuwe station en der gemeentelijke scholen is daar wel degelijk op gelet.

De voorzitter antwoordde, dat bij het goedkeuren der plannen B. en W. eenparig van oordeel waren, dat ze afschuwelijk zijn, ook volgens deskundige meening, doch de voorzitter twijfelde er aan, of er in het tegenwoordige stadium nog iets aan te doen valt. Inmiddels deed het hem genoegen, dat de Raad er evenzoo over dacht. Het kan nuttig zijn, de bezwaren aan den minister te doen kennen.

(„N. v. d. D.")

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Juli bezocht door 824 belangstellenden.

De tentoonstelling der werken van Jan Toorop, die tot 23 Augustus geopend blijft, wekt groote belangstelling onder het kunstbevend publiek.

Uit de aan het Museum verbonden Boekerij werden 114 boeken plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land gezonden.

Gedurende de maand Augustus is de Boekerij gesloten.

De lessen van de aan het Museum verbonden school zullen 1 September worden hervat. Nieuwe leerlingen kunnen zich aan het Museum van Kunstnijverheid melden, alwaar leerplan en inschrijvingsbrief verkrijgbaar zijn.

* * *

Wij lezen in de „Ingenieur":

Te Philadelphia is, in overeenstemming met den wensch van mevrouw de wedsuwe Taylor, door vrienden en medewerkers van wijlen Frederick W. Taylor, opgericht de stichting „Frederick W. Taylor Co-operators", die zich voorstelt het volgende te verrichten:

1°. Te streven naar de voortzetting en uitbreiding van Taylor's stelsel van wetenschappelijke bedrijfsleiding.

2°. Te verzamelen alle mogelijke gegevens, die van nut kunnen zijn voor zijn biographie.

3°. Te beantwoorden alle brieven omtrent dit stelsel, die in de laatste jaren in steeds toenemende mate van alle deelen der wereld inkwamen.

4°. Bij te houden en aan te vullen de verzameling van boeken, knipsels en gedenkwaardigheden, die zouden kunnen dienen voor eenig gedenkteeken of museum gewijd aan Taylor.

De stichters zijn Carl G. Barth, Morris L. Cooke, James Maper Dodge en H. K. Hathaway, terwijl er een Commissie van advies is, waarin verschillende Amerikaansche en buitenlandsche zakenmenschen en geleerden zitting hebben. Onder de laatsten behoort Henri Le Chatelier, de bekende Parijsche hoogleeraar.

De stichters richten het verzoek tot allen, die óf in briefwisseling waren met wijlen Taylor, óf inlichtingen wenschen dan wel kunnen geven over de toepassing van Taylor's stelsel van wetenschappelijke bedrijfsleiding, om zich wel te willen richten tot de stichting, en stukken, die haar doel kunnen bevorderen, te willen afstaan. Indien dit gewenscht wordt, zullen de stukken weder aan de eigenaars worden teruggezonden.

De stichting heeft deezen arbeid ter hand genomen, omdat zij overtuigd is zoodoende te handelen in den geest van alle vrienden van Taylor in Amerika en in het buitenland.

De stichting houdt zich bovendien ten zeerste aanbevolen voor denkbeelden en voorstellen van ieder, die belang stelt in de uitbreiding en voortzetting van den levensarbeid van Taylor.

Het adres der stichting is: Frederick W. Taylor Co-operators, c/o Miss Frances Mitchell, Secretary, Boxly, Highland Station Chestnut Hill, Philadelphia Pa.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast*;

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Jan Springer in zijn werk. — De berekening van muurdragende balken. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Boekbespreking. — Tentoonstelling. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Aan de Leden van het Genootschap.

De Lustrumcommissie van Architectura et Amicitia, samengesteld ter organiseering eener Keuze-Tentoonstelling van Nederlandsche Bouw- en Verwante Kunst, ter gelegenheid van het 12e Lustrum van Architectura et Amicitia, te houden in het Stedelijk Museum alhier, in de maand November 1915, verzoekt U beleefdhaarte willen inlichten, welk werk door U is ontworpen in de laatste 10 jaren. Daar de plaatsruimte, in het Stedelijk Museum beschikbaar, beperkt is, moet de Commissie zich in de keuze van het te exposeeren werk bepalen tot de, volgens haar oordeel, beste ontwerpen in genoemde periode ontstaan, en bij voorkeur tot die, welke nimmer werden geëxposeerd. De Commissie hoopt, dat U bij Uwe inlichtingen met deze mededeeling rekening wilt houden.

Mocht U, naar aanleiding van deze kennisgeving, geneigd zijn, speciaal voor deze tentoonstelling een bouwkunstig ontwerp te maken, in schets, uitvoeriger teekening of maquette, beveelt de Commissie zich voor Uwe mededeelingen hieromtrent gaarne aan.

In verband met de a.s. indeeling der tentoonstelling worden de leden van het Genootschap uitgenoodigd *spoedig* hun antwoord op bovenstaande kennisgeving aan de Commissie te doen toekomen.

Namens de lustrum-Commissie,
J. F. STAAL JR., *Secretaris.*

DE HERSTELLING VAN HET BEELDHOUWWERK IN DEN TYMPAN VAN DEN VOORGEVEL VAN HET KONINKLIJK PALEIS OP DEN DAM.

Over „de steiger van het Paleis" is reeds heel wat geschreven, en menige aardigheid ten beste gegeven. Met recht? Ten deele wel, ten deele niet. Waar 't publiek zoo weinig officieel werd ingelicht over wat er met het beeldhouwwerk zou gebeuren en nu het werk eindelijk aan den gang was, wat er mede gebeurde, gaf die weinige openbaarheid aanleiding tot allerlei veronderstellingen. En met veronderstellingen is de mensch eenmaal vlugger dan met zelfs matig vertrouwen.

Hoe de herstellingen nu eigenlijk worden uitgevoerd, daarvan weet het publiek niets; en wat wij vaklieden er van weten is, een enkel onbelangrijk dagbladberichtje uitgezonderd, even zoo goed als niets.

Voor mij zelf was het dan ook een gelukkigheid door een bijzondere vergunning in de gelegenheid te zijn de steigers te betreden, en de herstellingswerken van dichtbij te kunnen zien.

Eenmaal op de steigers aangekomen, wordt de moeite van het wandelen door lange gangen en het bestijgen der vele trappen meer dan beloond.

Staande voor het in al zijn indrukwekkendheid verschijnend beeldhouwwerk, wordt alle belangstelling in herstellingen weggevaagd. De machtige onderdeelen van dit heerlijke werk: de tritons, de zeepaarden, de vrouwen- en kinderfiguren nemen door grootschheid en meesterlijke behandeling onze aandacht geheel in beslag. Wat een genot dit werk zoo eens te kunnen zien!

De eenvoud, die gezondheid in de durf (die nog niet tot bravour is geworden), waarmede het geheel is aangepakt, is kenmerkend voor het werk van Quellinus. Vele der onderdeelen dragen ditzelfde stempel. Op zichzelf beschouwd, zijn zij mijns inziens nog monumentaler dan het geheel.

Ze zoo stuk voor stuk bekijkende, is 't duidelijk te zien wat van de hand van Quellinus is, en wat zijn medewerkers hebben gemaakt.

Bijzonder zwak van modelé en van uitvoering is de Amsterdamsche Stedemaagd; vooral het bovengedeelte van de figuur en de kop. Op de afbeelding is dit niet zoo goed te zien. Duidelijker is dit geval met de twee zoetsappige leeuwen eronder. De compositie is daar bepaald ongelukkig. De kop van den leeuw en face zit er wonderlijk in. Prachtig daarentegen, vol van leven en beweging, is de compositie van de paardengroepen ter weerszijden.

Wat steeds in mijn herinnering levend blijft, is de waarlijk klassieke kop van de vrouwenfiguur ter rechterzijde

Tympan in den voorgevel van het Koninklijk Paleis aan den Dam te Amsterdam.

van de linksche paardengroep (links en rechts genomen, staande vóór den tympan). Die kop is van beneden niet te zien, daar hij gewend is naar den achtergrond. Een geval, den kunstenaar typeerend! Geen jacht op uiterlijk effect, doch liefdevolle overgave aan zijn werk!

Prof. Albert Aerts, mijn vriendelijke geleider, onder wiens dagelijksche leiding de herstellingen worden uitgevoerd, was bijzonder verrukt over de drie vrouwenfiguren rechts van de Stedemaagd. Deze worden op 't oogenblik voor de verzameling in het Rijksmuseum afgegoten.

Opmerkelijk is de steensnede van den tympan; ook op de afbeelding is dit nog wel te zien. Deze is niet bouwkunstig, d. w. z. de tympan is niet opgebouwd uit eenigzins regelmatige blokken, waarvan de voegen loodrecht op elkaar staan. De blokken worden dan gesteld, terwijl de voorkant bruut is. De beeldhouwer hakt het werk daarna ter plaatse.

Quellinus heeft 't anders gedaan. Duidelijk is dit na te gaan bij den groep (paarden en vrouwenfiguur ter linkerzijde). Hij is begonnen in zijn werkplaats een der paarden te hakken; daarna het tweede paard, zóó, dat de beide stukken volgens het beloop der lijven tegen elkaar sloten. Heel duidelijk is dit te zien bij het paard en de daarnaast aansluitende vrouwenfiguur.

Sommige voegen loopen met de plooien der kleederen mee. Zoo bouwde hij langzamerhand den geheelen tympan op. In de overblijvende openingen kwamen vulstukken. Niet steeds zijn de aansluitingen mooi (b.v. tusschen de beide leeuwenkoppen, tusschen het meest linksche paard en den triton, enz.)

Deze manier van werken moet nog meer onze bewondering opwekken, omdat het zoo'n groote meesterschap toont in de behcersching van de wetenschap, hoe het geheel van beneden af zal doen.

Toen ik zoo langzamerhand verzadigd was in de beschouwing van dit meesterwerk, kwam de belangstelling in het herstellingswerk weer boven. Afgaande op wat wij van den toestand van het beeldhouwwerk hadden gehoord, dacht ik, dat het er treurig mee was gesteld. Nu was het bepaald een verrassing te zien hoe gaat het marmer nog is, ofschoon het witte marmer, dat Quellinus heeft gebruikt niet van de beste hoedanigheid is. Tenminste Prof. Albert Aerts, iemand, die zijn geheele leven in marmer heeft gehakt, (werken der voornaamste Belgische beeldhouwers zijn door hem uitgevoerd) verklaarde mij, dat hij steeds een witte marmersoort gebruikt, die uitstekend bestand is tegen de weersinvloeden. Het gebruik van het wit marmer in ons klimaat behoeft daarom nog niet uit den booze te zijn. Het marmer mag echter geen zoutkristallen bevatten. Gedeelten van het marmer, waarin dit voorkomt, hebben veel te lijden. De heer Aerts toonde mij dit gebrek aan den arm van de tweede figuur rechts van de Stedemaagd. Die arm is gemakkelijk tot poeder te knijpen; alle samenhang in den steen is daarbij verloren gegaan, opgelost.

Bij de beschouwing der verweering van het beeldhouwwerk, valt het op, dat het marmer niet is verweerd aan de bovenzijde; zelfs inwendige hoeken hebben niet bijzonder geleden. De druipkanten echter zijn verteerd. Het met slechte stoffen uit de lucht reeds verzadigde regenwater valt op het beeldhouwwerk, en voert bij het er langs afstroomen, het vuil, dat op het beeldhouwwerk is neergeslagen, zoo ook de vogelmest, met zich mee. Aan de druipkanten blijft dit vuile water hangen, en hier begint het verzadigde water zijn chemische werking.

Dit invretingsproces moest worden gestuit. In 1851 is dit werk ook al eens ondernomen. Men (het is niet bekend, wie dit heeft gedaan) heeft toen eenvoudig enkele zieke deelen, zooals een hoofd, het schild met het Amsterdamsche wapen, en den arm en hand van de vrouwenfiguur ter rechterzijde ervan, eenvoudig weggehakt en er geheel nieuwe stukken in zandsteen uitgevoerd, tegenaan gebracht. Bezwaarlijk is dit herstellen te noemen. Vernieuwen op deze wijze is af te keuren.

De commissie, wie het onderzoek, en de leiding der herstellingen is opgedragen, bestaande uit de heeren Prof. Dr. Jhr. J. Six, Jhr. Mr. Victor de Stuers, Prof. J. Odé, en Prof. J. A. van der Kloos, heeft terecht begrepen, dat de werkwijze van 1851 niet kon worden gevolgd. Zooals bekend is, heeft zij na onderzoek besloten de herstellingen te doen uitvoeren in „cement metallique", en de uitvoering ervan op te dragen aan Prof. Albert Aerts uit Brussel, die o. a. het herstellingswerk aan het Koninklijk Paleis, aldaar heeft gedaan.

Alweer: wij hebben getwijfeld.

Doch nu ik gezien heb, hoe dit wordt gedaan, kan ik openhartig verklaren: de herstelling is in goede handen, 't is de eenige manier, waarop het kan worden gedaan. Prof. Aerts gaat onder goedkeuring van de commissie als volgt te werk. Van een weinig verweerd gedeelte wordt een afdruk genomen; daarna wordt het zieke gedeelte voorzichtig weggehakt tot aan het gezonde marmer. Nu wordt het tegenmodel er weer tegenaan gebracht, en in dien hollen vorm wordt het „cement métallique" gegoten. Dunne koperen doken zijn nog ten overvloede aangebracht voor de zekere verbinding tusschen marmer en cement. Het herstelde gedeelte toont dus in dit geval geen nieuwen vorm; alleen wordt door het vervangen van het zieke deel door een hard materiaal, het verder voortwoekeren belet. Hoelang dit cement weerstand biedt tegen de weersinvloeden is niet bekend. De ondervinding strekt zich pas uit over een 15-tal jaren. Ik zag anders een aardig bewijs van de ondoordringbaarheid van het materiaal. Prof. Aerts had het afgietsel van een oor (van een aardige afmeting) als een bakje gebruikt voor een schellakoplossing. Na een tijdje in gebruik te zijn geweest ('t werd niet met het vooropgestelde doel een proef te nemen gedaan), heeft hij het oor door midden geslagen. En nog niet 't kleinste gedeelte van een streep was de oplossing erin gedrongen. Zij was er koud op blijven staan.

Er zijn enkele plekken, die zwaarder zijn verweerd b.v. de snuiten der paarden, de bek van den kaaiman, enkele deelen van sommige koppen, enz. Daarvan worden eerst het hoogst noodige bijgeboetseerd. Prof. Aerts heeft te groote bewondering voor het meesterwerk, dan dat hij niet overtuigd is van de onmogelijkheid op dit oogenblik zulk werk te kunnen maken.

Te trachten werk in den geest van Quellinus te maken, daaraan denkt hij niet. Alleen kleine gedeelten, die geheel door de omgevende deelen worden aangegeven, maakt hij bij.

Waar de oppervlakte van het marmer slechts even is aangetast, wordt verder verweeren tegengegaan door de plekken te bedekken met een dunne huid van het cement, zoodat aan den vorm niets wordt veranderd.
't Geeft genoegdoening op te merken, met hoeveel toewijding Prof. Aerts het beeldhouwwerk verzorgt, een toewijding zooals een werkelijk vakman zijn werk toedraagt. Naar mijn meening heeft de commissie een goede keus gedaan.
Het werk is bijna twee maanden geleden begonnen; en over een week of twee zal het voleindigd zijn. Dan komt met groote waarschijnlijkheid het volgende jaar de tympan van den achtergevel aan de beurt.
De oorlog heeft ook dit op zijn geweten, dat de herstellingen nu pas dit jaar, in plaats van het vorig jaar zijn geschied. De zomermaanden zijn natuurlijk de eenig geschikte voor zulk een werk. Prof. Aerts was Juli van het vorig jaar reeds hier om voorbereidende maatregelen te treffen, doch toen kwam de oorlog tusschenbeide. Dit jaar heeft het hem moeite gekost, hier naar toe te mogen komen. Zijn werklieden mochten België niet verlaten. Hij heeft dus werklieden hier moeten zien te krijgen; dit is hem gelukkig gelukt. Doch waar zij in dit bijzonder werk niet getraind waren, ging het werk iets langzamer, doch onder de persoonlijke, kalme leiding van Prof. Aerts, hij werkt zelf den geheelen dag mede, is men ook die moeielijkheid te boven gekomen.

JAN DE MEIJER

HET NIEUWE WINKELGEBOUW VAN DE N. V. GEBR. GERZON'S MODE-MAGAZIJNEN, KALVERSTRAAT, ST. LUCIENSTEEG EN N. Z. VOORBURGWAL.

Elke tijd heeft zijn eigen opgaven in de architectuur. Er wordt wel eens geklaagd, dat wij niet meer als vroeger de tempel en de kerk hebben als de gebouwen, de architectonische opgaven, waarop zich de aandacht van allen concentreerden, en die daardoor de vormuiting van hun tijd werden.

Zoo heeft een anderen tijd zijn paleizen gehad, en de vorige eeuw.... niets. 't Had dit kunnen hebben in zijn fabrieken, doch 't steeds groeiende individualisme werkte verlammend op de scheppingskracht, daar de individuen nog niet volgroeid genoeg waren om als werkelijk vrije menschen elkaar te kunnen verdragen en zoodoende te kunnen samenwerken. De tegenwerking der verschillende meeningen maakten de krachten latent, d.w.z. dood. Langzamerhand begint deze toestand te veranderen. Men ziet in, dat, bij het behoud van de eigenaardigheid van elk individu toch ieder zich in zoodanige verhouding tot den andere moet schikken, dat een harmonisch samengaan ontstaat, waaruit de werkelijke werkzaamheid wordt geboren. Dit is organisatie.
Op zuiver praktisch, materialistisch gebied zijn hieruit de trusts en de naamlooze vennootschappen (de groothandel) ontstaan. Waar zulke vormen zich in het zaken- of in het handelsleven openbaarden, volgden de kantoren en de winkelzaken ook. Gedroegen zich vroeger de winkels als persoonlijkheden, onder den drang der omstandigheden ontstonden de organisatie, die verschillende winkels omvatten: het warenhuis.
In Amerika, in Engeland, in Frankrijk, later ook in Duitschland zien wij zulke uitgebreide magazijnen, waar men om zoo te zeggen, onverloofd binnengaat, en er weer uitkomt getrouwd en voorzien van alles, wat in een behoorlijk huishouden noodig is.
Bezien wij de oudste typen van warenhuizen, dan is het een groot gebouw, doch waaraan nog den eigenaardigen stempel ontbreekt, die in zijn uiterlijk het typische wezen van een warenhuis naar buiten brengt. Messel met zijn warenhuis „Wertheim" te Berlijn; en Olbrich met het warenhuis „Tietz" te Düsseldorf hebben baanbrekend gewerkt. Hier in Nederland, waar het individualisme bloeit, zijn wij achteraan gekomen, doch de concurrentie drijft ons ook in de richting van het grootbedrijf. Eén warenhuis bezitten wij nog slechts, en het is zeker geen mooi voorbeeld op architectonisch gebied, en ook niet op zakengebied, want wat er grootendeels voor weinig geld aan den man wordt gebracht is „schund".

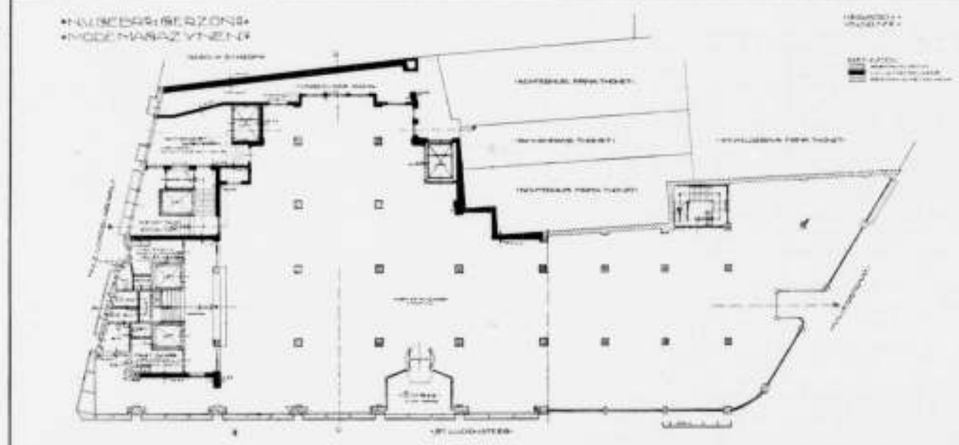

Plan begane grond. ADR. MOES, Arch. B. N. A.

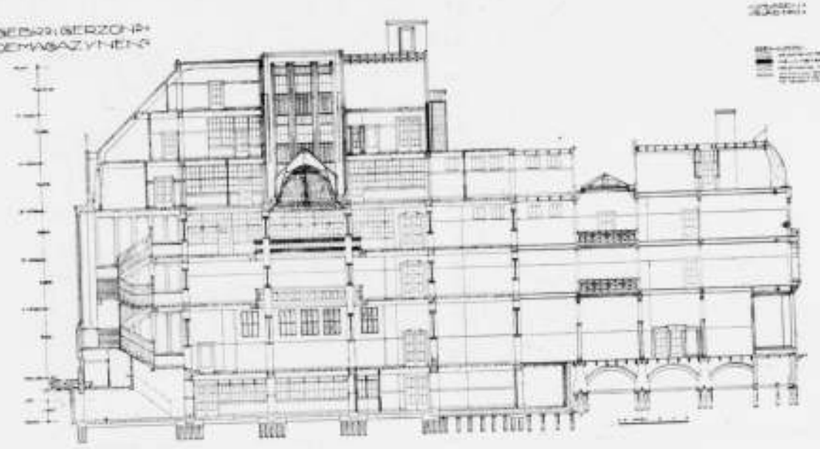

Langsdoorsnede.

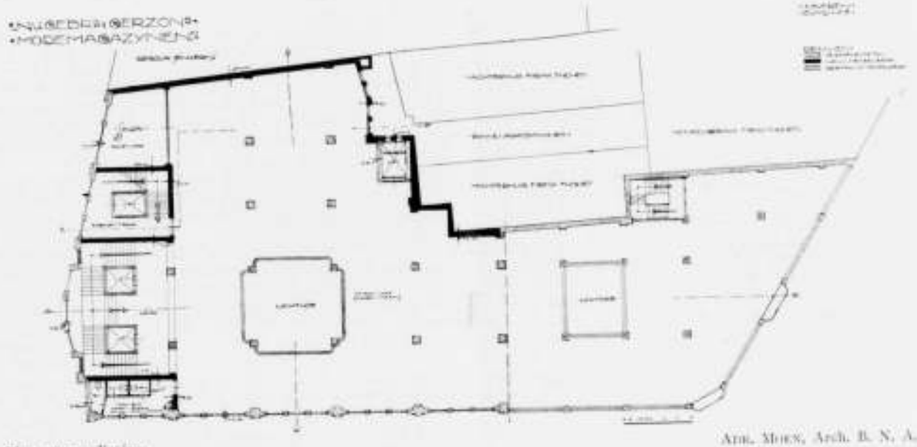

Plan 1ste verdieping. ADR. MOES, Arch. B. N. A.

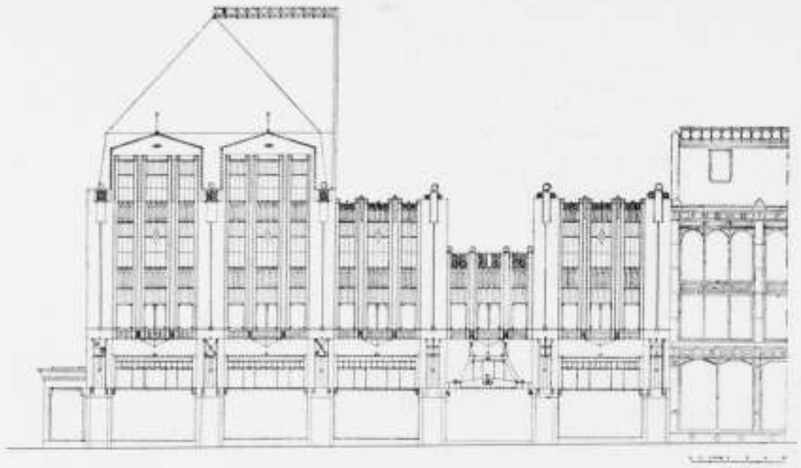

Gevel aan de St. Luciënsteeg. ADR. MOES, Arch. B. N. A.

Wat wij hier in Amsterdam wel zien gebeuren is op groote schaal uitbreiden van zaken op één gebied, vooral op dat der modezaken. Hierbij is het een voortdurend tegen elkaar opbieden. Wij betreuren dit geenszins. 't Geeft ons architecten de gelegenheid eens een werkelijke compositie te maken. Winkels en kantoorgebouwen zijn de monumentale opgaven van dezen tijd.
Hoe betreurenswaardig is het dan ook, dat een architect niets beters weet te maken van zulk een opgaaf dan een copie, zooals wij zulk een goed voorbeeld in Amsterdam hebben in het gebouw van Hirsch op het Leidscheplein. Doch laat ons daar niet over treuren. Onder de jongere architecten zijn er toch nog gelukkig velen, die het dankbare voelen, dat in een dergelijke opgaaf ligt, en die trachten voor zulk een gebouw den geeigenden vormenspraak te vinden.
Als een in dit opzicht geslaagd geval, geven wij onze lezers hier de ontwerpen van het gebouw van de N. V. Gebr. Gerzon's mode-magazijnen, dat binnenkort zal verrijzen in de St. Luciënsteeg en de N. Z. Voorburgwal in aansluiting met de oude magazijnen in de Kalverstraat. De perspectief vertoont een toekomstbeeld, als n.m.l. de St. Luciënsteeg in verband met de groote verkeersweg zal zijn verbreed. Dit zal nog wel eenige jaren duren. Dat nu reeds aan de eene zijde der St. Luciënsteeg de krottige huisjes verdwijnen is al een groote verbetering. Het ontwerp is geinspireerd op buitenlandsche voorbeelden van warenhuizen, doch is echter geen copie. Het vertoont veel eigens. Het heeft de Hollandsche hoedanigheden van deftigheid, dat is monumentaliteit met een zekere gemoedelijkheid, die rustig, vertrouwenwekkend en gezellig aandoet.
Zooals reeds gezegd, het nieuwe gebouw wordt gebouwd in aansluiting met het ouden. Daardoor werd noodzakelijk het aanhouden der hoofdas ingang Kalverstraat en van de verdiepinghoogten. Aan het einde der hoofdas tegenover den ingang Kalverstraat, ligt het hoofdtrappenhuis, dat zich in den gevel aan den N.Z. Voorburgwal uitspreekt in een afzonderlijke partij. In de as ligt ook de groote lichtkoepel. Bovendien is er nog een kleinere lichtkoepel ten behoeve der kantoren op de 2de verdieping. Over het gebruik der verschillende deelen van het gebouw behoeven wij niet te schrijven. De plattegronden en doorsneden vertellen hierover genoeg. In verband met de grillige achtergevelrooilijn zijn de inwendige ruimten praktisch en knap opgelost.
Het geheele gebouw, ter oppervlakte van ongeveer 750 M² wordt van gewapend beton opgetrokken; ook de kappen. Deze beton constructie wordt niet als kern beschouwd, en een afzonderlijke gevel als mantel er omheen gezet. Hier spreekt als massa de grijs-groene kleur der beton. Zij wordt verlevendigd: door vullingen van betonsteen van gelijke kleur, door matgoud grès, en door ornamenten van gegoten lood.
Tegen de grijs-groene kleur zullen de zwart-groene stalen ramen goed doen. De vullingen tusschen de ramen worden van beton, geheel met gegoten looden ornament bekleed.
De pijlers en raamdrempels van den beganen grond worden bekleed met groen marmer. Als tegenstelling in kleur worden de uitstalramen van mahoniehout met looden ornament. De uitstalramen hebben een bovenlicht van Luxfer-prismaglas.
De marquise boven den ingang in de St. Luciënsteeg is van brons, met vulling van gebrand glas in lood; de vloer van den ingang van marmer. De twee puiën der dienstingangen aan de N. Z. Voorburgwal worden even als de deuren, geheel van gebrand staal. De betonkap zal, zoo hieraan geen onoverkomelijke bezwaren verbonden zijn, gedekt worden met breede banen plastique met roeflatten. (Wij meenen, dat dit bij plastique niet noodig is.)
Het trapsgewijze verspringen van het silhouet van den gevel in de St. Luciënsteeg is een gevolg van de eischen van de bouwverordening, en het is mijns inziens een gelukkig gevolg.

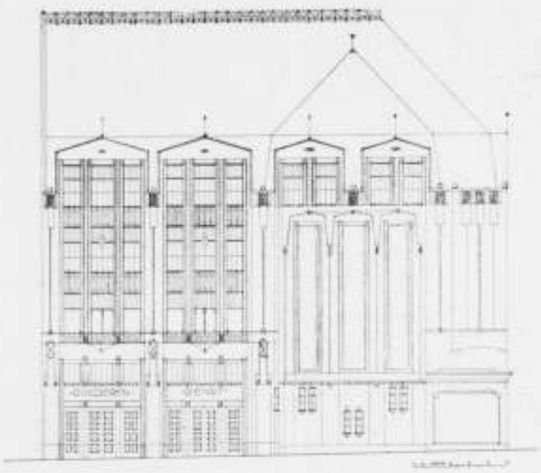

Gevel aan den N. Z. Voorburgwal. ADR. MOES, Arch. B. N. A.

't Is jammer van het architectonisch geheel, dat de oude gevels van het magazijn in de Kalverstraat niet worden gesloopt. Er zal nu worden getracht die gevels in aansluiting te brengen met den nieuwen toestand. Goed zal het toch niet kunnen worden.
Dit, wat het uitwendige betreft.
Aan het inwendige wordt ook de noodige zorg, en meer dan dat, besteed.
Niet voor niet, spreken wij van modepaleizen. Marmer en brons zijn hier de materialen, die de ruwere kern verbergen, en die het inwendige die stemming geven, welke in overeenstemming is met de bekoorlijke vrouwenkleeding. Hoe bevruchtend werkt zij op de phantasie van den architect! Waar moet hij zijn inspiratie vinden bij den bouw van een heerenkleerenmagazijn!
Marmer dan, wordt aangebracht tegen de vier pijlers van den grooten lichtkoepel, zoo ook de borstweringen rondom op de verdiepingen. In die borstweringen komen cassetten voor het electrisch licht, dat schuil gaat achter het „kantwerk" van het bronzen hekwerk. Ook de pijlers krijgen versieringen van brons, waarin de versiering wordt opgenomen.
De hekken tot afscheiding der liftschachten zijn mede van brons. De koepel wordt evenzoo van brons, dat de vullingen van gebrandschilderd glas omvat. Het groote trappenhuis in de as gelegen is in de moderne winkels de „pièce de résistance".
Marmer speelt hier heelemaal de hoofdrol. Treden, bordessen en wanden zijn er mede bekleed. Als versiering treedt hier spaarzaam het ingedreven lood op. Op den achtergrond sluiten de drie monumentale trapramen het doorzicht af. Zij zelf zullen door hun vulling met gebrandschilderd glas het licht verrijkt doorlaten.
De drie winkelverdiepingen worden betimmerd in mahoniehout. De pancelen worden bespannen met doek.
Alle afscheidingen in het gebouw worden gemetseld in verblendsteen; voor ateliers en cantines aan twee zijden als schoon werk behandeld. Alle aansluitende muren krijgen lambrizeeringen van plaksteen, in kleur bij de verblendsteen passende.
De trap in het dienstgebouw wordt geheel van graniet-beton, dat gebouchardeerd is. Ook hier zijn verder tegellambrizeeringen.
Onder het geheele gebouw komt een kelder. Daarin worden ook ondergebracht de machines voor de verschillende installatiën, die een modern gebouw in ruime mate bezit. Zij zijn hier alle vereenigd, te weten: warmwaterverwarming, installatie voor warm en koud water, installatie voor de stofzuig inrichting.
Verder is er natuurlijk electrisch licht. En ook de blikssembeveiliging volgens het kooisysteem, het eenige goede in de praktijk.
Hiermede hebben wij onze lezers eenigszins over het nieuwe gebouw ingelicht. Wij wenschen den architect succes toe met zijn arbeid.

DE VERKEERSWEGEN TE 'S-GRAVENHAGE.

Het volgende adres is tot den Raad der Gemeente 's-Gravenhage gericht:

„het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten, gevestigd te Amsterdam, gezien het voorstel van B. en W. te 's-Gravenhage, luidende (dat)

„onder de voorliggende en destijds niet te voorziene omstandigheden, voorloopig de totstandkoming der verkeerswegen, Prinsegracht—Elandstraat, Groote Markt—Fluweelen Burgwal, Prins Willemstraat—Badhuiskade, alsmede doortrekking van de Muzenstraat en de verbreeding van de Heulstraat uit te stellen en derhalve niet voort te gaan met gebruik te maken van de wetten verklarende het algemeen nut der onteigening van perceelen voor den aanleg dier verkeerswegen en het tot stand brengen dier verkeersverbeteringen benoodigd."

„Overwegende, dat de verbeteringen der verkeerswegen urgent was, hetgeen reeds in 1911 door Uwen Raad

als noodzakelijk is beschouwd, zeker thans bezwaarlijk langer uitstel kan lijden;
„dat, tegenover de door B. en W., wegens de tijdsomstandigheden genoemde financieele bezwaren, staat, dat binnen korten tijd een bouwbedrijvigheid langs die verkeerswegen kan worden verwacht, welke aan de geheele stad ten goede zal komen;
„geeft den Gemeenteraad van 's-Gravenhage in ernstige overweging, dit voorstel niet aan te nemen."

Naar wij nader vernemen is het voorstel verworpen met 31 tegen 6 stemmen.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „De Bondsstem", orgaan van den Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, lezen wij in het nummer van 9 Augustus jl. het volgende:

Het „Vakblad" und kein Ende.

Het zijn weer de advertentie-kolommen van het „Vakblad voor de Bouwambachten", waarmede we ons thans eenige oogenblikken moeten bezigheden. Onze lezers zijn wellicht geneigd te denken, dat die kolommen tot onze aangenaamste lectuur behooren en dat we met een zekeren hartstocht de schaar er in zetten. Toch is dat niet direct waar. Maar wat die kolommen wel voor ons zijn, dat is een demonstratie van verkeerde toestanden in ons vak en als zoodanig zijn ze natuurlijk zeer leerzaam en hebben ze onze bizondere belangstelling.
Zoo vonden wij in het nummer van 2 Augustus 1915 deze advertentie:

„Complete opleiding per brief in het
TEEKENEN
en aanverwante vakken voor de praktijk en examens, naar gemakkelijk volgbaar systeem. Voor beginnende is het aanschaffen van boeken overbodig.
Kosten voor de practijk *f* 0.50, voor de examens *f* 0.75 per week. Speciale afdeeling voor Militairen, en bovendien 10 % korting. Brieven franco onder No. 538 V. B. aan het bureau van dit blad."

Toen wij deze advertentie hadden gelezen, meenden wij ons heel vaag te herinneren, reeds vroeger iets dergelijks te hebben gezien. Ons geheugen echter bracht ons niet verder dan dit vage vermoeden, waarom wij maar eens in oude paperassen op zoek zijn gegaan en eindelijk vonden wat wij zochten. En hoe vaag onze herinnering ook was, ze was toch juist. In de „Nieuwe Arnhemsche Courant" van 1 Juni 1915 staat de pendant:

J. J. MUIS,
genezend medium,
Dullerstr. 21 Tel. 1326.

Wij stellen ons nu voor, dat op dezelfde wijze als de meneer uit de „N. Arnh. Crt." zieken geneest, door middel van een „medium", de meneer uit het „Vakblad" onervarenen in de teekenkunst van die kwaal bevrijdt, eveneens met behulp van een „medium". En waarom ook niet? Waarom zou er wèl een medium zijn, dat den medicus kan vervangen en niet een, dat den teekenleeraar met wachtgeld naar huis zendt? Heel eenvoudig, niet waar?

Alleen zouden wij den meneer uit het „Vakblad" in overweging willen geven zijn advertentie even mysterieus in te richten als de meneer uit de „N. Arnh. Ct." dat doet en haar b.v. met kapitale letters te doen aanvangen:

„TEEKENEND MEDIUM!"

en dan vervolgens: complete opleiding per brief enz. Zulk een advertentie heeft op de nu geplaatste dit voor, dat eventueele a. s. leerlingen althans van te voren weten, dat ze ....

bij den neus genomen worden!

* * *

In „Vraag en Aanbod" lezen wij het volgende:

Verbetering grondplaten voor bliksemafleiders.

Een practische versterking der werking van grondplaten voor bliksemafleiders wordt beschreven in de Deutsche Bauzeitung.
De plaat is gewoonlijk 1 M². groot. Hoe langer nu de kanten zijn, hoe sneller volgt de ontlading. Daarom moet men de platen vergrooten door de plaat rondom ca 15 cM. diep trapeziumvormig in te snijden en het trapezium op te buigen. De kanten worden daardoor driemaal zoo groot en de ontlading evenveel malen sneller.

VAN ALLERLEI AARD.

OUDHEIDKUNDIGE OPGRAVINGEN.

Onder leiding van prof. Holwerda zijn de laatste drie weken in het Eschenbosch te Maurik opgravingen verricht, op verzoek van de Tielsche Oudheidkamer en de Nederlandsche Anthropologische Vereeniging.
Een terrein van 1500 vierk. meter werd onderzocht.
Een palissadeering, waarvan de diepe greppel nog duidelijk kon worden aangewezen, omsloot weleer deze Bataafsche nederzetting uit 100—200 n. Chr.
Langs twee der zijden toonen de rechthoekig loopende sporen de plaatsen, waar eenmaal twee vierkante gebouwen (12×12 M.) hebben gestaan, waarvan de plattegrond van het eene geheel, dat van het andere gedeeltelijk is blootgelegd. Daartusschen toonen verschillende afvalputten en -gaten de plaatsen van de mesthoopen.
Het geheel wijst op een grootte van bouw, welke men niet verondersteld in deze streken.
Opgedolven werden fragmenten van Bataafsch aardewerk en eenige, minder in aantal, stukken van Romeinsch aardewerk, waardoor het mogelijk wordt den ouderdom van deze nedersetting met tamelijk groote juistheid te bepalen.
Deze opgravingen zijn van hooge waarde; Bataafsche nedersettingen zijn in de Betuwe op verscheidene plaatsen aan te wijzen, maar nog nimmer heeft er voor dezen een systematisch onderzoek naar plaats gehad.
Het volgende jaar hoopt men de andere helft van het terrein te kunnen onderzoeken.
Nadat de opgegraven voorwerpen te Leiden nader onderzocht zijn, zullen zij voor het grootste gedeelte opgezonden worden aan de Tielsche Oudheidkamer. („Tel".)

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en platenkast*;
c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

„ARCHITECTURA ET AMICITIA"
1855—1915.

Den 23sten Augustus a.s. zal het *zestig jaren* zijn geleden dat ons Genootschap werd gesticht; een feit, dat zeker ten volle een feestelijke herdenking waard is.
Van opgewekt feestvieren kan echter in dezen tijd geen sprake zijn; al wat feest is toch, moet worden verdaagd tot betere tijden, wanneer de strijdende volkeren tot bezinning zijn gekomen, en de *menschelijkheid*, haar geschonden recht herstellend, vrede brengen zal.
Moet dus bij het XIIde Lustrum de gebruikelijke feestavond worden gemist, de bij Statuten voorgeschreven *Lustrum-Tentoonstelling* zal er zijn, en wel in de maand November, in het Stedelijk Museum. En, naar zich laat aanzien, zal zij een welgeslaagd beeld geven van wat de hedendaagsche Nederlandsche Bouwkunst en de Kunsten haar verwant, vermogen; terwijl vervolgens mag worden verwacht, dat eenige *buitenlandsche architectuur-inzendingen* niet weinig zullen bijdragen tot verhooging van het belangrijke dezer tentoonstelling.
Bovendien zal tijdens onze tentoonstelling door alleszins begaafde sprekers een reeks *voordrachten* gehouden worden over onderwerpen, in nauw verband met den aard der tentoonstelling staande.
Op deze wijze stelt de *Lustrum-Commissie* zich de waardige viering voor van het zestigjarig bestaan van ons Genootschap. Moge zij daarbij op aller steun en medewerking kunnen rekenen!
Moge voorts in komende jaren, dank zij die onmisbare medewerking, *„Architectura et Amicitia"* zich onverzwakt handhaven als het *Genootschap van den frisschen jongen geest*, waar allen, die iets te zeggen hebben, zich vrijelijk kunnen uitspreken, en waar te allen tijde bewaard moge blijven de geest van soliede *kameraadschap*, in 't waarachtig belang eener vruchtbare samenwerking.
Zóó zal, door aller oprechte belangstelling gesteund, ons Genootschap in het bouwkunstig leven de voorname plaats kunnen blijven innemen, die het krachtens zijn verleden, zijn volhardend streven en werken, nu meer dan ooit, onbetwistbaar toekomt.

AFDEELING VOORTGEZET EN HOOGER BOUWKUNST-ONDERWIJS.

I. *Uitreiking van het Diploma.*

Op voordracht van het Bestuur der Afdeeling, gehoord de Docenten, is door het Genootschap aan den heer H. IJSSELMUIDEN, die met goed gevolg den cursus heeft doorloopen, het diploma uitgereikt.

* * *

II. Met verwijzing naar de desbetreffende annonce in het vorig nummer, wordt bericht dat de inschrijving voor den cursus 1915—1916 geopend is tot 25 Augustus e.k. Inlichtingen verstrekt de administrateur der Afdeeling, den heer Joh. Vogelenzang, Adm. de Ruyterweg 146, Sloten, bij Amsterdam.

KUNST TE HAARLEM.

DOOR A. W. WEISSMAN.

Haarlem is reeds sedert het begin der vijftiende eeuw een stad geweest, waar de kunsten bloeiden. Tegenwoordig wordt de schilderkunst der zeventiende eeuw, in het bijzonder het werk van Frans Hals, het hoogste geschat. Frans Hals is een glorie voor Haarlem, maar de glans, die zijn naam omstraalt, mag ons niet blind maken voor wat door andere meesters voor den roem der Spaarnestad werd gedaan.
In het bijzonder de bouwkunst werd reeds vroeg te Haarlem met zeer gelukkigen uitslag beoefend. Toen de stad in de vijftiende eeuw door het bewind der Bourgondische graven, inzonderheid door dat van Filips, wien de tijdgenooten den naam van „de goede" gaven, tot welvaart kwam, werd de aloude parochiekerk, die aan Sint Bavo gewijd was, en die men aanvankelijk alleen had willen herstellen, geleidelijk in veel schooner gedaante herbouwd, zooals wij haar nog heden aan de Groote Markt zien.

De vijftiende eeuw had nog een eigen bouwtrant, dien men later, toen er een andere smaak gekomen was, ging minachten en dien men voor een schepping van de barbaarsche Gothen hield. Toen kwam de benaming van „Gothischen stijl" in zwang, die in onzen tijd haar minachtende beteekenis, gelukkig, reeds heeft verloren.
De Sint Bavokerk is een voortbrengsel uit het laatste tijdperk van dien stijl. Zij is een zoogenaamde basiliek, dat wil zeggen, dat zij een hoogen middenbeuk en lagere zijbeuken heeft. Om haar, aan de oostzijde, in een halven veelhoek eindigend koor, waar het hoogaltaar stond, loopt een trans; een kruisbeuk doorsnijdt den middenbeuk, en, waar die snijding plaats vindt, zien wij den slanken toren, die in Nederland zijn wedergade niet heeft, uit het dak der kerk omhoog rijzen.
Ieder, die de kerk bezocht, zal door haar majesteit zijn getroffen. Die majesteit berust niet slechts op de aanzienlijke afmetingen van den plattegrond, maar vooral op de groote hoogte van den middenbeuk. Natuurlijk was het niet noodig geweest, de kerk zoo hoog te maken; ook wanneer haar hoogte veel geringer was had zij evenveel menschen kunnen bevatten als thans. Maar de Haarlemmers der vijftiende eeuw lieten zich bij het bouwen hunner parochiekerk niet uitsluitend door practische overwegingen leiden. Zij wilden, dat het bouwwerk ook de uitdrukking zou zijn van de ideale bestemming, die het had. En al wisten zij, dat pas na jaren het geheel voltooid zou kunnen worden, zooals het hun, die het werk ondernamen, voor den geest had gestaan, zij hadden vertrouwen in de toekomst.
Niet in allen deele zijn hun verwachtingen vervuld. De zware zuilen tusschen de beuken waren gemaakt, om later de steenen gewelven van den middenbeuk te kunnen torschen, die door bogen, van buiten over de zijbeuken heen geslagen, zouden worden geschraagd. Maar toen, in de zestiende eeuw, de Hervorming haar invloed deed gelden en de offervaardigheid der geloovigen verminderde, konden de gelden, voor de steenen gewelven noodig, niet worden bijeengebracht. Tot het maken van eikenhouten gewelven werd besloten; de eigenaardige schoonheid daarvan doet het zeker niet betreuren, dat de steenen gewelven achterwege blijven moesten.
Ook een hoogen toren aan de westzijde had men willen maken. Maar, toen in het laatst der vijftiende eeuw de kerk voltooid was, durfde men dit groote werk niet meer aan. Meester Anthonie Keldermans uit Mechelen nam op zich, een steenen toren boven het kruis der kerk te plaatsen. De toren verrees, doch nog eer hij voltooid was bleek reeds, dat de pijlers van het kruis den last niet konden torschen.
In 1515 werd hij weder afgebroken en in zijn plaats kwam de toren van hout, met lood bekleed, die den 25sten September 1520 voltooid was.
Die toren, zoo slank, zoo rijk versierd, zoo fraai door zijn opengewerkte peer bekroond, is al weder zulk een meesterstuk, dat wij over het gemis van den anderen, dien men aan den westkant der kerk had willen maken, niet behoeven te klagen.
Van de versierselen, waarmede de St. Bavokerk, toen zij nog voor haar oorspronkelijke bestemming diende, prijkte, is maar betrekkelijk weinig over. Dat weinige kan ons echter een denkbeeld geven van de vroegere pracht. Wij aanschouwen nog het koorhek, welks eikenhouten deelen zoo rijk door Haarlemsche meesters besneden werden, en welks geelkoperen spijlen Jan Fyerens te Mechelen in 1512 goot, nadat hij reeds in 1498 zijn kunst getoond had, toen hij de geelkoperen lezenaar in den vorm van een pelikaan voor de kerk vervaardigde.
Ook de koorbanken, de bank der „Heilige Geestmeesters" en de eikenhouten koorhekken, in 1535 zoo meesterlijk door Damiaan Hendriks gesneden, getuigen nog van den vroegeren luister. En de tapijten, op de zuilen van het koor te zien, herinneren er aan, hoe ook de hulp der schilderkunst bij het opluisteren der kerk werd ingeroepen.
Maar die tapijten geven ons toch geen denkbeeld van wat de Haarlemsche schilders der vijftiende eeuw vermochten. Immers onder hen waren groote meesters, die met hun penseel kunstwerken vervaardigden, welke, eens voor de versiering van de kerken bestemd, nu tot de schatten der musea worden gerekend. De Hervorming heeft, helaas, de meeste dezer schilderijen doen verdwijnen, en wij zouden zelfs niet weten, welke voortreffelijke kunstenaars Haarlem in de vijftiende eeuw heeft bezeten, als niet Carel van Mander hun namen aan de vergetelheid had ontrukt, toen hij ze in zijn „Schilderboeck" vermeldde. Dit werk verscheen in 1604.
Van Mander was een Vlaming, die in 1548 te Meulenbeke bij Kortrijk geboren werd. Hij ging in 1573 naar Italië om zich in de schilderkunst te oefenen. Een jaar nadat hij daar aankwam stierf de Florentijnsche schilder Giorgio Vasari, die in 1550 de levensbeschrijvingen der Italiaansche kunstenaars in druk had uitgegeven. In 1568 zag een tweede druk van dit boek het licht.
In 1583, toen Van Mander te Haarlem was komen wonen, begon hij stof te verzamelen voor zijn boek, dat bedoelde, voor de Nederlandsche kunst te geven wat Vasari voor de Italiaansche kunst had gedaan.
Natuurlijk hebben zoo min Vasari als Van Mander aan hun werk het wetenschappelijk karakter kunnen verleenen, dat onze tijd eischt. Maar hun boeken zijn van onschatbare waarde als de eenige bronnen, waaruit de geleerden van thans kunnen putten om over de oude meesters te worden ingelicht.
Noch de schilderijen door Van Mander vervaardigd, noch de prenten, naar zijn teekeningen in koper gesneden, worden tegenwoordig bewonderd. Maar door zijn boek heeft hij, meer dan een zijner tijdgenooten, er toe bijgedragen, om de glorie van Haarlem in de beeldende kunsten algemeen bekend te maken.
De vijftiende eeuw bracht een groote verandering in de schilderkunst. Hadden de Italianen, als zij op muren schilderden, hun verf op de natte kalk aangebracht, dus zoogenaamd *„al fresco"*, als zij op houten paneelen schilderden mengden zij hun verf met eiwit of lijm aan, om, wanneer het stuk gereed was, het door vernis de noodige duurzaamheid te geven. Deze wijze van schilderen *„in tempera"*, werd ook in andere landen toegepast. Doch Huibert van Eyck, die, waarschijnlijk, in 1366 te Maeseyck bij Maastricht geboren, omstreeks 1400 te Gent als schilder werkte, mengde voor het eerst zijn verf met lijnolie aan, hetwelk een veel uitvoeriger behandeling toeliet niet alleen, doch ook aan de schilderijen op paneel een veel grooter duurzaamheid gaf.
Slechts één werk van dezen schilder is bekend, het beroemde altaarstuk „de Aanbidding van het Lam Gods" in de St. Bavokerk te Gent. Dit meesterstuk is door Huibert van Eyck niet voltooid. Toen hij in 1426 stierf begon zijn jongere broeder Jan van Eyck het af te maken, waarmede hij in 1432 gereed kwam.
Men heeft gemeend, dat dit stuk door Graaf Willem IV van Holland besteld is, en dat daarom de Domtoren van Utrecht er op voorkomt. Zeker is, dat Jan van Eyck in 1422 zich te 's Gravenhage als hofschilder van Jan van Beieren ophield, en dat Philips de Goede hem in 1425 ook tot zijn hofschilder benoemde. Haarlem had in de vijf-

PRIJSVRAAG: BRUG OVER EEN STADSGRACHT.

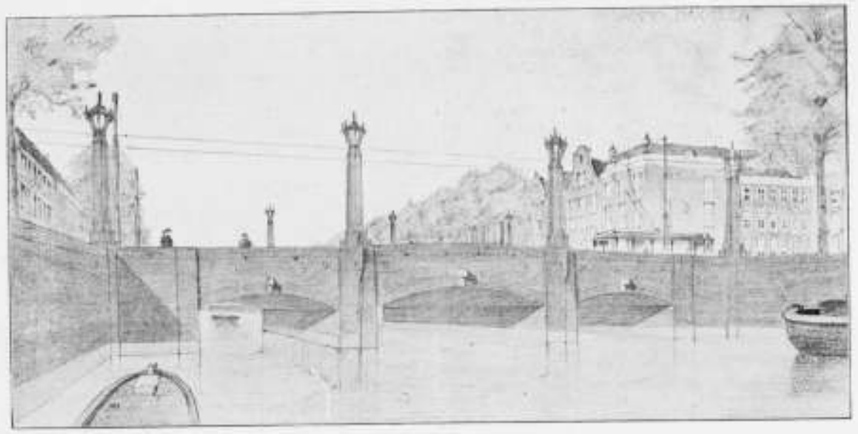

Motto: „Baksteen". Ontwerper: N. Landsdorp Jr.

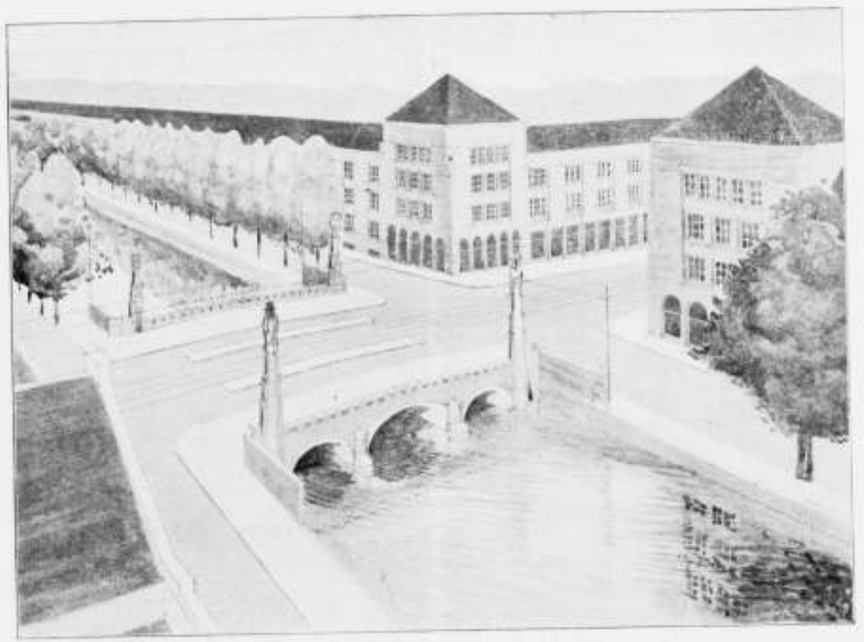

Motto: „Verkeer". Ontwerper: J. Boterenbrood.

tiende eeuw en ook later nog, veel verkeer met Vlaanderen. De oorkonden der St. Bavokerk noemen ons telkens Vlaamsche meesters, bij wie bestellingen gedaan werden, of die men naar Haarlem liet komen.
Zoo is het te begrijpen, dat ook de kunst van het schilderen in olieverf reeds spoedig te Haarlem bekend werd. Van Mander noemt den Haarlemschen meester Albert van Ouwater als een tijdgenoot van Jan van Eyck en vermeldt, dat hij in olieverf een altaarstuk voor de St. Bavokerk schilderde. Hij had daar de apostelen Petrus en Paulus levensgroot voorgesteld en ook een landschap met pelgrims in verschillende houdingen gestoffeerd. Maar daar dit stuk verdwenen was, wist men van Ouwaters schildertrant niets.
Doch sedert kwam een schilderij van Ouwater voor den dag, dat de opwekking van Lazarus voorstelt en nu in het museum te Berlijn berust.
Het stuk is met dezelfde uitvoerigheid en dezelfde frischheid geschilderd, die in de werken der Vlaamsche meesters vallen waar te nemen; het munt niet slechts uit door de fraaie groepeering der figuren, maar ook door de voortreffelijke wijze, waarop het karakter der personen, die afgebeeld werden, is wedergegeven.
De schilder heeft Lazarus voorgesteld als begraven in een kerk, gelijk dit in de vijftiende eeuw gebruikelijk was. De verrezene komt in zijn lijkwade uit de groeve te voorschijn, tot verbazing der toeschouwers, die ook de kleeding der vijftiende eeuw dragen. Alleen Christus is geïdealiseerd.

(*Wordt vervolgd*).

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1915.

Door actueele stukken en afbeeldingen hebben wij het openbaar maken van de bekroonde ontwerpen in de prijsvraag: „Brug over een stadsgracht" eenige weken moeten uitstellen. Wij geven nu hier de perspectieven ervan. De eerste is het met de 2de prijs en diploma bekroond ontwerp van den heer N. Lansdorp Jr. te Amsterdam de tweede het ontwerp van den heer J. Boterenbrood te Amsterdam, waaraan het diploma is toegekend.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".

Waarde Redactie,

De lezing van het stukje over het nieuwe winkelgebouw van de N. V. Gebr. Gerzon in het laatste nummer van „Architectura" deed mij even aan lang voorbije tijden denken, nog niet zoozeer om den gesuikerden toon, waarin het is gesteld, als wel om het feit, dat het artikel niet onderteekend en in meervoudsvorm is geschreven en wij, lezers, dus moeten aannemen dat de redactie en bloc — incl. de heer Adr. Moen, de auteur, van het besproken werk — erover als peters staan. Ik meende, dat wij daar nu toch overheen waren.
Natuurlijk slaat mijn opmerking niet op de publicatie als zoodanig; daarvoor ben ik zeer dankbaar en ik wil ook deze gelegenheid gaarne aangrijpen om collega Moen alle succes met dit interessante werk toe te wenschen, doch het had, dunkt mij, voorloopig wel bij een reproductie van de plannen met eenige zakelijke toelichting kunnen blijven en een kritische bespreking — en dan onderteekend — uitgesteld kunnen zijn geworden.
Wat het bijschrift betreft, is het mij, na lezing ervan, niet duidelijk geworden of we het individualisme nu al of niet als een deugd moeten beschouwen en ook kan ik het essentieële verschil nog niet vatten tusschen inspiratie op Germaansche kunst van een dozijn jaren terug en op Fransche dito, die ruim een eeuw vroeger ontstond. De smaakwisselingen, waarvan wij de laatste vijf en twintig jaren getuigen waren, manen tot voorzichtigheid bij de appreciatie van zekere richting.
Doch waar ik vooral op wilde wijzen is, dat ook den schijn moet worden vermeden, dat in „Architectura" het werk van bentgenooten met een anderen maatstaf wordt gemeten, dan dat van buitenstaanders, dat wij ons hebben te hoeden voor „admiration mutuelle."
Dankend voor de plaatsing. H. G. Jansen.

Zooals ik uit bovenstaand stukje bemerk, heeft mijn artikel een verkeerde schijn gewekt. In werkelijkheid is de toedracht als volgt geweest.
De heer Moen toch heeft door uitstedigheid en drukke werkzaamheden een vijftal keeren de Redactievergadering niet kunnen bijwonen. Op een van deze vergaderingen is besloten den heer Moen te verzoeken zijn ontwerpen voor ons blad af te staan, daar wij onzen lezers gaarne actualiteiten aanbieden.
Er werd toen goedgekeurd, dat ondergeteekende een bijschrift zou leveren.
Bij het opmaken van het vorig nummer bleek het mij, dat door de plaats, die de vele afbeeldingen innamen, de tekstruimte geheel werd ingenomen door de beide, door mij geschreven stukken. Ik vond het voor mij persoonlijk niet aangenaam onder beide stukken mijn naam te plaatsen, hetgeen de toestemming had van de Redactie (ook mijn initialen zijn bekend). Een bescheidenheid, die nu blijkt minder juist te zijn geweest.
Mij persoonlijk is de uitdrukking: „suikerzoete toon" niet welgevallig; doch als tegenstelling met wat ik dikwijls moet hooren over de scherpte in het schrijven, is het wellicht te waardeeren.
Een kritische beschouwing kan ik het stukje niet vinden. Om het droge te vermijden, heb ik een algemeene beschouwing vooraf laten gaan. Hoe het zij, het heeft noch in mijn bedoeling, noch in die der Redactie gelegen bentgenooten in 't bijzonder naar voren te brengen, en *in gevouwen deele* — dit is hoofdzaak — heeft de heer Moen iets met het artikel uit te staan, zooals de heer Jansen kan begrijpen, dat vanzelf spreekt. Evenals alle lezers heeft de heer Moen er pas kennis van genomen, toen hij gewoon Zaterdag het weekblad thuis kreeg.

Jan de Meijer.

INHOUD: „Architectura et Amicitia" 1853—1913. — Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht. — Kunst te Haarlem. — Genootschapsprijsvragen 1913. — Ingezonden.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstbeminde leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 3. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertenties, wende men zich tot de Uitgevers.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 35. ZATERDAG 28 AUGUSTUS 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

Uitgave van de Boek-, Kunst- & Handelsdrukkerij v.h. Gebr. Binger, Warmoesstraat 174/6, Amsterdam.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. Staal Jr., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als gewoon lid is voorgesteld de heer J. H. Melder Jr., Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, door de heeren N. Lansdorp Jr. en J. Zietsma.

b. De eerstvolgende Genootschapsvergadering zal worden gehouden **Woensdag 8 September a.s.**

J. F. Staal Jr., *1e Secr.*

KUNST TE HAARLEM.

door A. W. Weissman.

(Vervolg van blz. 214.)

Als een leerling van Ouwater noemt Van Mander den schilder Geertgen van St. Jans, van wien hij een groot paneel met veel lof vermeldt. Dit paneel was een der luiken van een altaarstuk, waarmede de St. Janskerk te Haarlem eens prijkte. Wij zien die kerk nog aan de Janstraat; zij behoorde vóór de Hervorming aan de St. Jansridders, wier convent de plaats van het tegenwoordig Diaconiehuis innam. De Ridderstraat bewaart daarvan nog de heugenis.
De schilder, die volgens Van Mander in 1493, pas 28 jaar jaar oud, gestorven zou zijn, woonde in een der huizen van het convent, waaraan hij ook zijn naam ontleende. Het luik van het altaar, dat Van Mander zag, kwam eerst in het bezit van den Engelschen Koning Karel I en verhuisde daarna naar Weenen, waar het nu een der sieraden van het Hofmuseum is.
De voorkant is van den achterkant los gemaakt, zoodat twee paneelen ontstonden, die een tafereel uit de geschiedenis van St. Jan en Christus, die in het graf gelegd wordt, te zien geven. De schilder toont zich een realist, die niet schroomt, de werkelijkheid te geven, gelijk hij haar ziet. Niet alleen de figuren zijn voortreffelijk, ook de landschappen, die de achtergronden vormen. Geertgen van St. Jans blijkt hier reeds de evenknie van de beste landschapschilders, die Haarlem in de zeventiende eeuw zou opleveren.

Het valt zeker te betreuren, dat dit altaarluik naar het buitenland ging. Want nu bezit het Museum der Spaarnestad geen werk van een der grootste kunstenaars, die binnen haar muren woonden.
Gelukkig behoeft men niet de verre reis naar Weenen te ondernemen, om werk, door Geertgen van St. Jans gemaakt, te kunnen bewonderen, daar ook in het Rijks-Museum te Amsterdam een schilderij van hem te vinden is. Wij zien hier het schip eener kerk, die dezelfde eigenaardige architectuur vertoont als ook Albert van Ouwater schilderde toen hij de opwekking van Lazarus uitbeeldde. Tegen het oxaal, dat de afscheiding tusschen schip en koor vormt, staat een altaar, waarop een houten beeldgroep is geplaatst, die het onthoofden van St. Jan voorstelt. Mannen, vrouwen en kinderen in rijke gewaden vullen het schip; zij zijn met de grootste uitvoerigheid geschilderd en verbeelden waarschijnlijk heiligen. Door twee deuren in den noorderkruisbeuk ziet men een landschap, dat verwonderlijk frisch en natuurlijk is opgevat.
Als later het Rijks-Museum te Amsterdam, dat nu veel te veel kunstwerken bevat, die eigenlijk in andere musea behooren, naar een ander stelsel dan het centraliseerende mocht worden ingericht, dan verdient dit stuk te Haarlem te komen.
Vele Haarlemsche schilders gingen in de 15e eeuw naar elders. Zoo vestigde zich Dirk Bouts te Leuven, waar hij in 1475 stierf. Zijn meesterstuk, het H. Avondmaal, in 1467 voltooid, prijkte tot de verwoesting van Leuven in de St. Pieterskerk dier stad. Maar de luiken werden verkocht; men moet ze nu in de musea te Berlijn en te München gaan zoeken.
Een ander schilder, Jan Joosten, die omstreeks 1460 te Haarlem het levenslicht zag, vertrok naar Kalkar, waar de luiken van het hoofdaltaar der St. Nicolaaskerk van zijn talent getuigen. Voorstellingen uit het Oude en het Nieuwe Testament zijn hier in fraaie composities, rijk van coloriet, aangebracht. Later keerde Jan Joosten naar Haarlem terug, waar hij in 1519 is gestorven.
Eindelijk moet ik nog Jan Mostaert noemen, in 1474 te Haarlem geboren. Hij was achtien jaar lang als hof-

schilder in dienst der Landvoogdes Margaretha van Oostenrijk te Brussel, doch ging toen weder naar zijn geboorteplaats, waar hij in 1555 is overleden.
Als zijn werk geldt een drieluik van 1518 in de Mariakerk te Lübeck. In het midden ziet men daar de H. Drie Koningen, op den voorkant der luiken den Kerstnacht en de Vlucht naar Egypte, terwijl de achterkant Adam en Eva aanschouwen doet. Het Paradijs heeft den meester gelegenheid gegeven, zijn bekwaamheid als landschapschilder te toonen; de figuren van Adam en Eva zijn met zorg naar het leven gedaan. Op de achtergronden der andere paneelen zijn allerlei bouwwerken, in den trant der Italiaansche Renaisance van de vijftiende eeuw, afgebeeld.
Toen ik dit stuk te Lubeck zag, scheen het mij geen Nederlandsch werk te zijn; ik dacht eerder aan een voortbrengsel van een Zuid-Duitsch schilder van dien tijd. Maar nu kenners het werk aan Mostaert toeschrijven past mij geen twijfel.
Een gansch anderen stijl vertoonen twee paneelen in het museum te Brussel, die men ook voor werk van Mostaert houdt. Hier zien wij een naïeve uitvoerigheid in het wedergeven van interieurs, die nog aan de vijftiende eeuw doet denken. Mostaert wacht nog altijd op den geleerde, die zal vaststellen, wat tot zijn werk al dan niet behoort.
Met Mostaert zijn wij reeds in de zestiende eeuw gekomen. Ook toen kon Haarlem op beroemde schilders bogen. De meest bekende van hen is Maarten van Heemskerk, die in 1498 in het dorp van dien naam werd geboren, en, nadat hij bij Jan van Schorel in de leer was geweest, in 1532 naar Rome reisde. Hij keerde in 1537 te Haarlem terug, waar hij in 1574 overleed.
Te Rome hield Heemskerk zich bij voorkeur met het bestudeeren der werken van Michelangelo bezig. Eer hij naar de eeuwige stad vertrok maakte hij voor de St. Bavokerk te Haarlem een altaarstuk, waar hij den H. Lucas, die het portret van Maria maakte, verbeeldde; dit werk berust nu in het museum der stad. De opvatting herinnert hier aan de vroegere meesters. Zijn latere werken zijn wel zeer goed geteekend, doch daar zij niet meer het fraaie coloriet vertoonen, hetwelk voorheen het kenmerk der Haarlemsche schilders was, worden zij tegenwoordig niet hoog gewaardeerd. Evenwel zijn toch sommige dier schilderijen, bijvoorbeeld de twee luiken van het altaar der lakenwevers in de St. Bavokerk te Haarlem, thans in het Mauritshuis te 's-Gravenhage, van 1546, zeer goede voortbrengselen van dien tijd, toen men andere idealen had, dan in de vijftiende eeuw.
In correctheid van teekening en kennis van de anatomie staat Cornelis Cornelissen, die in 1562 te Haarlem werd geboren, niet bij Maarten van Heemskerk achter. Merkwaardig is, dat hij, na in Italië vertoefd te hebben, in 1583 weder te Haarlem, waar hij tot zijn dood in 1633 bleef wonen, teruggekomen, geen groote mythologische of bijbelsche compositie besteld kreeg, maar een vendel schutters zich door hem liet afbeelden.
Zulke schutterstukken, die van omstreeks 1530 tot ongeveer 1650 in Holland veel gevraagd werden, en waaronder zich de grootste meesterwerken bevinden, waar onze schilderkunst roem op draagt, moesten goed gelijkende portretten geven. Cornelissen heeft hier nog wel niet het thema op zoo artistieke wijze weten te behandelen als de schilders uit de eerste helft der zeventiende eeuw, maar zijn portretten zijn toch verdienstelijk, en in het groepeeren der figuren tot een rustig geheel is hij wel geslaagd. Ook zijn groote composities, zooals de „Kindermoord te Bethlehem" in het Rijksmuseum te Amsterdam, van 1590, doen hem als een uitmuntend teekenaar kennen, al blijft de kleur wat fletsch. Dat hij evenwel in het laatst van zijn leven, toen er zooveel groote coloristen te Haarlem werkten, ook in zijn kleur vooruit gegaan was, zag ik aan een schilderij in het museum te Schwerin, dat het jaartal 1629 draagt.
De groote bekwaamheid in het teekenen, die deze Haarlemsche schilder had, bezat ook Hendrik Goltzius, die, in 1558 nabij Gulik geboren, zich reeds vroeg te Haarlem vestigde en daar in 1616 stierf. Maar daar deze meester, die pas in 1600 aan het schilderen ging, waarin hij niet bijzonder uitmuntte, zich vooral tot het graveeren bepaalde, kwam die bedrevenheid in de teekenkunst hem uitmuntend ten stade om zich te ontwikkelen tot een der grootste plaatsnijders, die ooit hebben geleefd. Zijn prenten zijn altijd gezocht geweest, en gelden nog tegenwoordig als schatten van iedere verzameling. Tal van bekwame graveurs zijn door Goltzius te Haarlem gevormd, zooals Jacob de Ghein, Jan Saenredam, Jacob Matham, Pieter de Jode, Jan Muller en Philips Galle, die zich te Antwerpen vestigde.
Wij zien dus, dat het Haarlem ook gedurende de zestiende eeuw niet aan glorie in de beeldende kunsten heeft ontbroken. Toch waren de eerste jaren van den tachtigjarigen oorlog voor de kunst in het algemeen niet gunstig. In het bijzonder vond de bouwkunst toen geen gelegenheid om te laten zien, wat zij vermocht. Ik behoef slechts aan het zoo ongelukkig afgeloopen beleg van 1572 en 1573 te herinneren, om dit te doen begrijpen.
Na het beleg bleef de stad tot 1578 in handen der Spanjaarden, door wier onvoorzichtigheid in 1576 een groote brand ontstond, die de zuidelijke wijken in de asch legde. Maar weldra braken er betere tijden aan, toen meer en meer Vlamingen, die om hun geloof uit hun geboorteland de wijk moesten nemen, zich te Haarlem vestigden en daar velerlei nijverheid gingen uitoefenen.
Het verbrande gedeelte der stad verrees weder uit zijn asch, en toen eenmaal de lust tot bouwen ontwaakt was, kwam ook een architect te Haarlem wonen, die onder de grootste kunstenaars van zijn tijd mag worden gerekend. Deze meester, wiens werken nog tegenwoordig van zijn talent getuigen, was een Vlaming. Hij heette Lieven de Key en zag omstreeks 1565 te Gent het levenslicht. Reeds vroeg weken zijn ouders met hem om der geloofs wille naar Engeland uit; hij trouwde in 1585 met een Vlaamsche te Londen, en wij vinden hem in 1591 te Haarlem, waar hij tot zijn dood in 1627 is blijven wonen. In 1593 stelden „Burgemeesteren ende Regeerders" hem tot stads-steenbouwer aan, welk ambt hij tot zijn overlijden vervulde.
Van Mander, die zooveel omtrent andere kunstenaars heeft medegedeeld, bewaart over zijn land-, tijd- en stadgenoot het stilzwijgen. Men heeft wel eens gemeend, dat Van Mander zich hierbij door overwegingen van persoonlijken aard heeft laten leiden. Zeker is, dat hij niet met den schilderachtige bouwtrant, die in het laatst der zestiende eeuw gebruikelijk was, ophad.
Als het eerste werk, dat Lieven de Key te Haarlem tot stand heeft gebracht, geldt de St. Joris- of Nieuwe Doelen, gebouwd op de plek aan de Groote Houtstraat bij de Gierstraat, waar vroeger een klooster stond, dat door den brand van 1576 was verwoest. Van den luister, die het gebouw, toen het in 1592 voltooid was, bezat, bleef, nadat het als Proveniershuis was ingericht, maar weinig over, namelijk de gevel met zijn top en de gelukkige afwisseling van witte en roode steen. Die gevel onderscheidt zich door fraaie verhoudingen en geestige details.

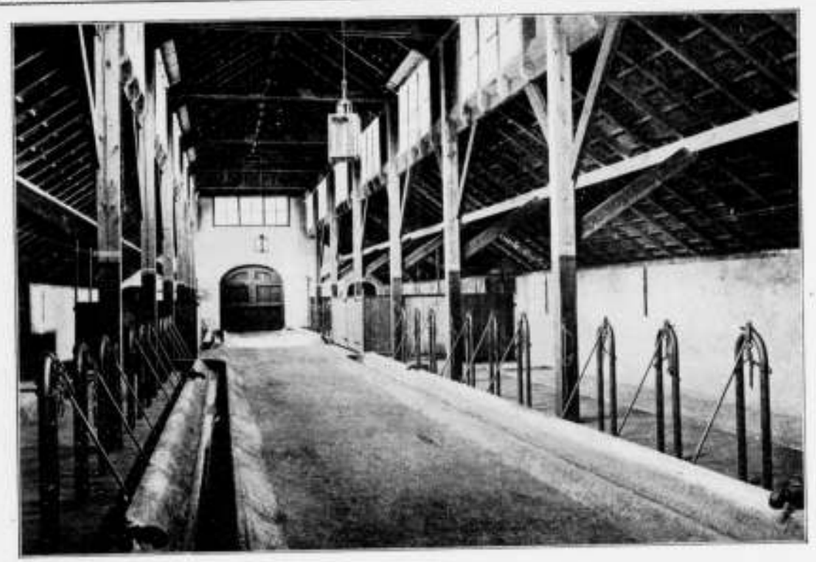

Nederlandsche Heidemaatschappij. Stal op „Den Akker" (inwendig).

Het volgende werk van De Key is de Waag aan het Spaarne. Bij dit in 1598 voltooid hoekgebouw is alleen van gehouwen steen gebruik gemaakt. Men ziet hier herinneringen aan de forsche manier der bouwmeesters van Florence, al geeft het hooge dak aan het gebouw een echt Hollandsch aanzien.

(*Wordt vervolgd*).

NIEUWE BOEKWERKEN.

De Nederlandsche Heidemaatschappij heeft de Redactie toegezonden een door haar uitgegeven portefeuille, inhoudende 10 afbeeldingen van door haar gebouwde landbouwgebouwen. Bij de platen is een korte tekst gevoegd.
Als proeve van illustratie geven wij hierbij enkele uit de vele afbeeldingen.
De prijs van het plaatwerk is *f* 2.75.

* * *

Door de „Netherlands Central Commission Panama Pacific International Exposition San Francisco 1915" is onder den titel „*Architecture and Art-handicraft in the Netherlands by A. W. Weissman*", een boekwerkje uitgegeven, dat blijkbaar een beknopte gids bedoelt te zijn voor den vreemdeling, die belang stelt in onze oude en nieuwe bouwkunst en onze moderne intérieur-kunst en kunstnijverheid. Het in brochurevorm uitgegeven boekje bevat tal van illustraties naar werken van oude bouwkunst, en naar die van hedendaagsche architecten en kunstnijveren: Dr. Cuypers, Dr. Berlage, De Bazel, Lion Cachet, Roland Holst, Zwollo e. a.

VAN ALLERLEI AARD.

ONTGRAVING VAN EEN ROMEINSCHEN TOREN.

Men schrijft aan „de Telegraaf":
In de nabijheid van Valkenburg (L.), op de hoogte, genaamd de Goudsberg, wordt op dit oogenblik de laatste hand gelegd aan de opgraving der resten van een romeinsch gebouw. Blijkens de blootgelegde grondvesten en muurfragmenten besloeg het gebouw een oppervlakte van circa 12 × 9 meter (36 × 27 Romeinsche voet). De zoogenaamde vulmuren, ter dikte van 3 rom. voet, (de voet gerekend op 29,53 c.M.), hebben een buiten- en binnenopstand van regelmatig in goed verband gemetselde mergelblokjes, waartusschen eene vulling van rolkeien, steenbrokken en stukken pannen in kalkmortel. Rondom het langwerpig gebouw liep een verhoogde aarden wal en hierom heen een droge spitsgracht, uitgegraven in den vorm eener V, zoodat van den bodem der gracht, de wal een hoogte zal gehad hebben van omstreeks 15 voet. Blijkens de aanwezige paalgaten, was de aarden borstwering op Romeinsche wijze aangelegd uit dwarsbalken en overeind staande palissaden, die gedeeltelijk boven de borstwering uitstaken. Tusschen gebouw en borstwering of vallum, is een ruimte van circa 25 Rom. voet, eenzelfde afstand ook tusschen vallum en V-gracht, welke laatste op elk der vier fronten ongeveer 45 meter lang is. Deze verdedigingswerken wijzen duidelijk op een krijgskundig doel.
De tot op heden in onze provincie blootgelegde bouwwerken uit het Romeinsche tijdvak, waren hoeven en landhuizen, getuigende van de welvaart en beschaving der bewoners. Eigenaardigerwijs vertoonen de hedendaagsche hoeven in Zuid-Limburg nog den anticken grondvorm, het Romeinsch-Frankische type, in hunne bouworde rond de mestvaalt, het impluvium der Romeinen, terwijl de houten boven-bouw van gevlochten rieten werk met leempleister tusschen de gelijkstijlen op den zelfden trap is gebleven als vóór 20 eeuwen. Deze aloude wijze van timmeren begint echter meer en meer te verdwijnen.
Herhaalde opgravingen hebben ons in kennis gebracht met uitgestrekte en belangrijke villa's, als Bakkerbosch onder Heer, Herkenbergh bij Meerssen, Rondenbosch onder Houthem, Vlengendaal bij Bochholtz, de meer bescheiden hoeve Hethof te Hulsberg en de Heve te Voerendaal. Met uitzondering van de villa Bakkerbosch, die onder bescherming van de Romeinsche benetting van Maastricht, eenigen tijd langer heeft blijven bestaan, zijn alle die gebouwen verwoest bij den inval der Chauken, omstreeks 176 n. C., welke

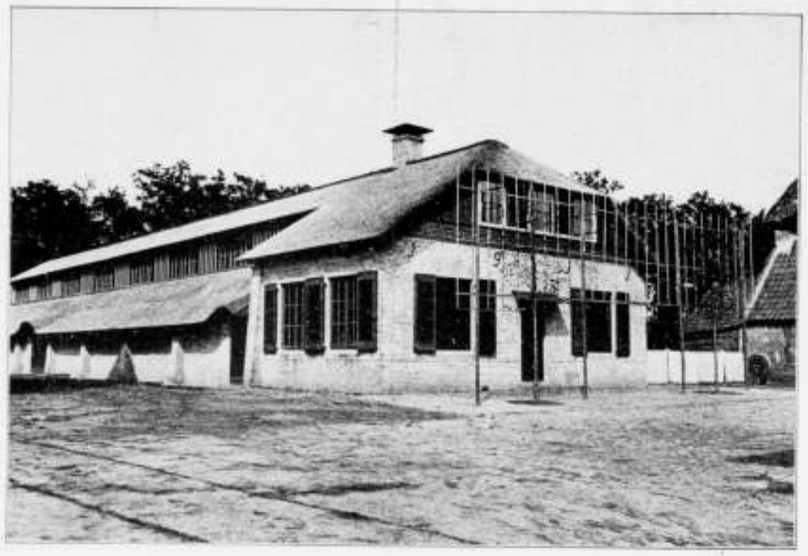

Nederlandsche Heidemaatschappij. Stal op „Den Akker" (uitwendig).

horden over den Rijn waren gekomen en zich langs de heirbaan van Gulik over Heerlen en Valkenburg, als een vernielenden shortvloed voortbewogen. Genoemde nederzettingen waren van particulieren en vreedzamen aard, uitgenomen Coriavallum (Corisberg bij Heerlen?) waarvan sprake is in Caesar's de Belle Gallico, doch welks opsporing tot heden nog niet gelukt is. De opdelving op den Goudsberg, brengt voor het eerst het militaire element in de reeks van het archeologisch onderzoek, waarmee de belangrijkheid van het ontdekte werk wel verhoogd wordt.

Wij hebben hier te doen met een hooggelegen observatiepost, een wachttoren, of specula, ter bewaking van de straatweg op de tegenoverliggende zuidelijke helling der Geuldallei van Maastricht naar Aken naar de eene zijde, naar de andere van de heirbaan van Gulik op Tongeren. Dit militaire bouwwerk is, of wel ontsnapt aan de algemeene vernieuwing in de 2e eeuw, of wel — en zulks is waarschijnlijker — eerst na dien tijd opgetrokken en wel uit bouwstoffen, afkomstig van een voorafgaand door vuur vernield bouwwerk. In tegenstelling met de omstreeks 176 n. C. verwoeste villa's ging onze wachttoren eerst te niet, evenmin door vuur, op het einde der 4e of den aanvang der 5e eeuw, zooals blijkt uit de ter plaatse gevonden munten en vooral uit de scherven van handgemaakt aardewerk, door dr. Goossens gedetermineerd als afkomstig uit de 4e eeuw.

Bij wijze van hypothese om het ontstaan van het gebouw te stellen zijn onder het bewind van Julianus, misschien van zijn voorganger, Constantijn II. Men weet, dat eerstgenoemde krachtige pogingen deed om de Rijngrens te versterken, door herbouwing van Castelli te Bingen, Andernach, Bonn, Nuyss, Xanten, enz., maar tevens een tweede verdedigingslinie op de Maas noodig achtte, waartoe onze wachttoren wel kan gerekend worden. Zulke torens, van afstand tot afstand op de hoogten, moesten dienen tot het snel overbrengen van seinen, zoodat men wel een aaneengesloten keten dergelijke posten, leidende van de Rijngrens naar het binnenland, mag aannemen.

Bij het invallen der Germaansche horden, Sueven, Vandalen, Alanen, Herulen, Alemanen en hoe de toenmalige kultuurdragers verder geheeten hebben in 406, zal het gebouw vernield zijn, tenzij dit eerst geschiedde in 451 door de Hunnen. In 406 werden de bewoners der landstreken van Doornik, Atrecht, Amiens, Reims, Spiers, Mainz, Worms en Straatsburg uit hunne haardsteden weggesleept naar Germanië. Genoemde steden behoorden tot de provincie Belgica en mochten reeds vroeg de zegeningen der Duitsche kultuur ondervinden, toen echter aan de lijdende zij.

De Goudsberg, op wiens top zich ons specula verhief, als waker over de Latijnsche beschaving, is eigendom van dr. Vrijens te Maastricht, wiens toestemming gereedelijk verkregen werd voor de omwoeling van zijn terrein. Gelijk met de meeste Romeinsche staatsbezittingen in dit gewest, zal ook de Goudsberg gekomen zijn in handen van het Frankische koninklijk domein en behoord hebben bij de villa regia van Meerssen. Koningin Gerberga schonk Meerssen — bijgevolg ook de Goudsberg — aan de Reimsche monnikken van St. Remigius. In 1364 verlochten deze den berg, Monsaurt, aan het adelijk vrouwenstift van Houthem-St. Gerlach, waarna hij in 1797 als Fransch dominiaal goed aangeslagen werd en in particulier bezit geraakte.

De opgraving wordt op streng wetenschappelijke wijze verricht, onder leiding en toezicht der heeren dr. J. H. Holwerda, lector aan de universiteit te Leiden en dr. J. W. H. Goossens, professor aan het klein seminarie te Rolduc.

Naar het in Duitschland gegeven voorbeeld, waar in de nabijheid van Neuwied een soortgelijke toren in zijn oorspronkelijken toestand is herbouwd, denkt men ook te Valkenburg na korteren of langeren tijd tot een reconstructie te kunnen overgaan; de benedenverdieping uit mergelsteen, de bovenverdiepingen en galerij uit hout stijlen met leemvakwerk, waarop het dak van Romeinsche vlakke pannen, tegulae, naar gegevens uit oude schrijvers en afbeeldingen op de triomfbogen.

Voorloopig wordt het terrein afgerasterd, de opgravingen blijven bloot en komen onder de hoede der vereeniging N. V. „het Geuldal".

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 36. ZATERDAG 4 SEPTEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1362ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 8 September,** des avonds **te 8½ uur precies in de Vergaderzaal van het gebouw „Lux", Reguliersdwarsstraat 108-114.**

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van de Heeren: L. J. P. KOOKEN, Gemeente-Architect te Eindhoven, voorgesteld door de heeren A. Moen en J. F. Staal Jr.; LOUIS H. ROOS, Meubelteekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren G. F. la Croix en J. F. Staal Jr.; P. KRAMER, Architect te Amsterdam, voorgesteld door de heeren W. v. d. Pluym en Paul de Jongh; T. MOERMAN JR., Bouwk., opzichter te Amsterdam, voorgesteld door de heeren Jan de Meijer en J. H. de Groot en J. H. MULDER JR., Bouwk. teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren N. Lansdorp Jr. en J. Zietsma.
4. Bespreking van het rapport van het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen over het *„Tentoonstellingswezen"*.
5. Vaststelling der Genootschapsprijsvragen en benoeming der Jury.
6. Verkiezing van 2 leden in de Redactie van het weekblad „Architectura", wegens aftreding van de heeren J. J. Hellendoorn en M. J. Hack.
7. Rondvraag en sluiting.

Leden worden verzocht er wel nota van te willen nemen dat de eerste wintervergadering zal gehouden worden in de vergaderzaal van het gebouw „Lux", Reguliersdwarsstraat 108-114, dus **niet** *in de vergaderzaal van het Genootschap.*

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

INNING DER CONTRIBUTIËN.

Ondergeteekende acht zich verplicht ernstig op betaling der achterstallige contributiën aan te dringen en verzoekt mitsdien een ieder, die nog contributie te betalen heeft, dit te doen vóór 15 September a.s.

Destijds werd op hun verzoek aan verschillende leden uitstel van betaling toegestaan tot uiterlijk 1 Juli l.l. Uit de talrijke brieven, die ondergeteekende de laatste dagen bereiken, blijkt, dat bij de meesten hunner de meening heeft postgevat, dat uitstel hier *afstel* beteekent. Speciaal de gemobiliseerden huldigen dit principe. Een architect onder hen schreef heel boos „aan *de* penningmeester van Architectura". Tot juist begrip diene, dat ondergeteekende, op wien de financieele verantwoordelijkheid zwaar drukt, volgens reglement verplicht is de trage betalers aan hunne vrijwillig aanvaarde verplichtingen te herinneren en, zoo dit niet vriendelijk mocht worden geaccepteerd, op eventueel royement te wijzen. Al gevoelt ondergeteekende *persoonlijk* zeer veel voor de idee den gemobiliseerden *volkomen* ter wille te zijn, ja hen zelfs van betaling hunner contributie vrij te stellen — als bescheiden blijk van waardeering voor datgene wat zij in het *direct* belang van de „thuisblijvers" hebben gepresteerd en wellicht nog zullen moeten presteeren — dit neemt niet weg, dat, wijl noch het Bestuur, noch de ledenvergadering dit principe aanvaard heeft, de reglementen *stipt dienen gehandhaafd te worden* en *betaling op den daarbij bepaalden tijd dient te geschieden.*

ADR. MOEN, Penningmeester.

NOG EENS „A. ET A. 1855—1915".

Het is ons een voorrecht onder de aandacht van onze leden te brengen wat, ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van ons Genootschap, door den heer J. Gratama in het „Bouwk. Weekblad" van 28 Aug. j.l. is geschreven.

Na vermelding van hetgeen in ons nummer van 21 Aug. omtrent de plannen van de Lustrum-Commissie is medegedeeld, schrijft de heer Gratama het volgende:

Hoewel er dus officieel geen gelegenheid was, het Genootschap te complimenteeren, wil ik toch gaarne in het B. Weekblad A. et A. mijne gelukwenschen aanbieden. Het streven van deze Vereeniging,

die zich bij voorkeur die der jongeren noemt, heeft steeds iets sympathieks gehad. Het tegenovergestelde van reactionair, is de geest van A. et A. steeds open en ontvankelijk geweest voor het nieuwe. De nieuwe, de jonge kunst, en daarbij harde geestdriftige beoefenaars vonden voortdurend een gul onthaal.
De bouwkunst werd en wordt er vereerd, besproken, betwist, verdedigd op frissche, soms scherpe, maar in wezen toch vriendschappelijke wijze. De voordrachten, die iederen winter het Genootschap tegenhustig zijnen leden aanbiedt, behooren tot de beste die in Nederland gegeven worden, al zijn het niet alle erkende „officieele" autoriteiten, die er spreken, ja juist misschien wel daarom. De trots van A. et A. is, dat zij jong en modern blijft, d. w. z. vooruitstrevend en evolutioneerend. Van een gezonde vlotheid is dan ook de wisseling der beste:n: genoemd zij slechts van de laatste jaren de namen: Jan Springer, de Bazel, Berlage, Kromhout, e. a., allen min of meer verschillend in architectuur-opvatting, maar allen behoorend tot de beste architectonische krachten, en bezield met een waarachtige liefde voor de levende bouwkunst, d. w. z. de bouwkunst van hun tijd. Vele zijn de daden van het Genootschap in zijn 60 jarig bestaan, die bewijzen, dat het steeds levendig belang heeft gesteld in het Nederlandsche bouwkundige leven, en meer speciaal het Amsterdamsche, en dat het steeds actief optrad bij de verschillende vraagstukken.
Maar niet allenn de meer tijdelijke, ook de grootere architectonische belangen heeft het Genootschap vaak onder de oogen gezien, en meermalen uitmemend behartigd. Om iets van den laatsten tijd te nemen: was het niet A. et A., en meer speciaal zijn toenmalige voorzitter W. Kromhout, die aan de groote behoefte in Amsterdam naar voortgezet en hooger bouwkunst-onderricht tegemoet kwam door de gelijknamige cursus te stichten, een cursus, die zich van veel schooloch onderwijs onderscheidt door frischheid en modernniteit. Wanneer ik echter aan het verleden van A. et A. denk, dan zie ik vóór alles zijn groote, historische beteekenis voor het begin en de ontwikkeling van de Nederlandsche moderne bouwkunst. Het is de onuitwischbare roem van dit Genootschap, de nieuwere ideeën voor het eerst en met algeheele overgave en enthousiasme te hebben verhandigd, en, wat meer zegt, te hebben verdedigd tegen de reactie. Dat ten slotte die moderne bouwkunst-ideeën vrijwel over de geheele linie gezegevierd hebben en nog meer zullen zegevieren, is voor een belangrijk deel te danken aan de voormannen van A. et A.
Hulde aan hen!
Wij, jongeren, die al-weer een op hen volgend geslacht vormen, kunnen ons moeilijk die eerste tijden van de Nederlandsche moderne bouwkunst herinneren.
Leerzaam is het in deze, de oude jaargangen van „Architectura" waarin menig nu nog belangwekkend artikel staat, en het fraaie plaatwerk „De Architect" uit dien tijd op te slaan.
De artistieke vrijheid, die wij eigenlijk van zelfsprekend vinden, moest vroeger uit de officieele „stijlnamaak" uit de Renaissancistische periode losgevochten worden. Een genootschap, dat zóó met zijn tijd weet mee te gaan en zoo oprecht en met alle kracht de bouwkunst dient en hare ontwikkeling wil bevorderen, blijft altijd jong en modern, en daardoor sympathiek.
Een zijner eerstvolgende belangrijke daden zal zijn de Lustrum-Tentoonstelling in November. Ik wensch het Genootschap van harte een groot succes toe."

Wij zeggen den heer Gratama dank voor zijn waardevol artikel, waaruit oprechte waardeering spreekt voor het streven van ons Genootschap, en de erkenning van de voorname plaats door A. et A. in het bouwkunstig leven ingenomen, eene positie die niet alleen behouden, maar voortdurend versterkt kan worden, indien slechts, met de vereischte toewijding, voortgezet wordt het werk van de voormannen der voorafgaande periodes, van hen die de dragers waren der nieuwe inzichten waaruit de beweging der moderne bouwkunst en de kunsten aan haar verwant, is gegroeid.
Moge de sympathie welke aan ons Genootschap ook vanbuiten-af ten deel valt, voor zijn leden een aansporing te meer zijn, om als *plicht* te aanvaarden het krachtig voortwerken aan wat tot heden tot stand kwam in het belang van onze kunst en onze professie. Een Genootschap als het onze, met een veelomvattend werkprogram, kan bezwaarlijk op peil gehouden worden door de activiteit van een, in verhouding tot het ledental, zeer klein groepje leden alléén; daartoe behoeft het bovendien de *constante* belangstelling van een breeden kring van, inderdaad, *werkende* leden, zooals trouwens reeds bij verschillende gelegenheden in diverse toonaarden is betoogd. Vooral de *jongeren* onder ons, zij die de toekomst in handen hebben, zij vooral dienen te bedenken dat van hen mag worden verwacht dat zij het zich tot plicht zullen rekenen het werk over te nemen, voort te zetten, naar hooger op te voeren, zoodra dit van hen mocht worden verlangd.
Wanneer dat zóó wordt ingezien, kunnen, *met aller medewerking*, groote dingen tot stand gebracht worden!

KUNST TE HAARLEM.

DOOR A. W. WEISSMAN.

(Vervolg van blz. 217.)

In 1601 werd door de Haarlemsche Vroedschap besloten tot het bouwen van de Vleeschhal, die wij nog aan de Markt zien staan. Hier zijn weder de forsche vormen van de Waag aanwezig, doch de afwisseling van gebakken en gehouwen steen geeft er een ander karakter aan. De Vleeschhal geldt, terecht, als het meesterstuk van De Key; de compositie is, tot waar het dak begint, betrekkelijk sober. Ossen- en schaapskoppen zijn hier in het ornament gebruikt, om de bestemming van het gebouw aan te geven. De rijkdom is bewaard voor de geveltoppen en de dakvensters en daardoor werd een bijzonder fraaie tegenstelling verkregen. De Vleeschhal is niet slechts een glorie voor Haarlem, maar voor de zeventiende eeuwsche bouwkunst van Nederland in het algemeen.
Een ander meesterwerk van De Key is de toren der Nieuwe Kerk, die van 1613 dagteekent. Het benedendeel, van gebakken en gehouwen steen, is even forsch geprofileerd als de gevels van de Waag en de Vleeschhal. Zware steunbeeren verbreeden den voet, terwijl een rijke lijst met borstwering en obelisken op de hoeken het benedendeel, dat vierkant is, afsluit. Dan wordt de toren achtkant, om in een houten, met lood bekleede spits te eindigen. Die spits is zoo geestig van profil en zoo uitmuntend van verhoudingen, dat zij als de fraaiste, in het begin der zeventiende eeuw gemaakt, geldt.
Ook verscheidene gevels te Haarlem vertoonen den stijl van Lieven de Key. Deze werken, met hun afwisselend rood en wit, met hunne vaak grillige versieringen gaven den Haarlemmers uit den tijd van Prins Maurits gelegenheid hun pas verworven rijkdom te toonen. Maar omstreeks 1630, toen Frederik Hendrik aan het bewind was, golden zij reeds als ouderwetsch.
Een ander geslacht was opgekomen, dat het niet deftig vond, den rijkdom aan de gevels te laten zien, doch hem pas van binnen wilde toonen. Dit geslacht verlangde een anderen bouwtrant en het was al weder een Haarlemmer, die dien schiep, namelijk Jacob van Campen.
Haarlem's glorie is het, dat deze grootste Nederlandsche bouwmeester binnen zijn wallen geboren werd. Jacob van Campen was uit een Amsterdamsch geslacht gesproten. Zijn grootvader, die ook Jacob van Campen heette, was getrouwd met de zuster van den bekenden dichter Roemer Visscher. Deze echtelieden hadden twee zoons, waarvan de jongste, Pieter van Campen, in 1594 met Gerritje Claes Berendsdochter uit Haarlem huwde en zich toen in de Spaarnestad vestigde. Den 2en Februari 1595 werd uit dit huwelijk de vermaarde Jacob van Campen geboren.
In 1605 stierf Claes Jansz. Berends, en liet zijn heerlijkheid Randenbroek bij Amersfoort aan zijn dochter Gerritje na, die er haar echtgenoot Pieter van Campen mede beleende. Deze „Heer van Campen" werd tot regent

van het Oude Mannenhuis benoemd; hij is de man, die door de stedebeschrijvers Ampzing en Schrevel ten onrechte vermeld wordt als de bouwmeester van dit gesticht, dat nu het Frans Halsmuseum is.
In 1613 is Pieter van Campen in de Groote Kerk begraven. Zijn zoon Jacob, in 1614 reeds meester in het St. Lucasgild als schilder, ging na des vaders dood naar Italië; de overlevering wil, dat hij, op weg daarheen, een waarzegster ontmoette, die hem voorspelde, dat hij als schilder ging, doch als bouwmeester terug zou komen.
Jacob van Campen bracht gevels van soberder lijnen dan vroeger, geheel in gehouwen steen uitgevoerd, of, zoo er ook gebakken steen gebruikt werd, zeer rustig gehouden, in zwang. Zijn voornaamste werken verrezen niet te Haarlem, waar hij tot 1630 bleef wonen, om zich daarna op zijn heerlijkheid bij Amersfoort te vestigen. Maar al beroemt Amsterdam zich er op, zijn meesterstuk, door Huygens „'s werelds achtste wonder" gedoopt, in zijn stadhuis te bezitten, ook Haarlem kan op een zijner scheppingen bogen.
In 1644 was de oude St. Annakerk, waaraan Lieven de Key in 1613 den fraaien toren had gebouwd, in een zóó slechten staat, dat zij moest worden afgebroken. Negen huizen, bij de kerk staande, werden door de stad aangekocht en eveneens gesloopt. Men vroeg aan Salomon de Bray, schilder en bouwmeester te Haarlem, dien wij nog nader zullen leeren kennen, een ontwerp voor een nieuwe kerk, dat echter niet in den smaak viel. Toen werd de hulp van Jacob van Campen ingeroepen en naar zijn plannen verrees de Nieuwe Kerk, die in 1649 werd voltooid.
Het gebouw heeft als kunstwerk geen genade kunnen vinden in de oogen van negentiende eeuwsche beoordeelaars. Sedert echter heeft de smaak zich gewijzigd en beseft men weder de waarde van eenvoud en soberheid.
Aan Van Campen werd gevraagd, een kerk voor den Calvinistischen eeredienst te ontwerpen, een kerk, die streng en helder zou zijn als de leer, welke er gepredikt zou worden. Toen herinnerde zich de meester de gebouwen van Italië, en hij schraagde het houten gewelf met Jonische pijlers en zuilen en verkreeg zoo een fraai perspectievisch effect. De beroemde Haarlemsche schilder Pieter Saenredam heeft de eigenaardige poëzie van het inwendige der kerk gevoeld en het dikwijls afgebeeld.
Jacob van Campen was aanvankelijk alleen schilder, en toen hij later zijn grootsche bouwkunstige ontwerpen maakte had hij den bijstand van een vakman noodig. Die vakman was de Haarlemmer Pieter Post, in 1608 geboren. In 1633 vinden wij Post te 's-Gravenhage, waar hij voor Jacob van Campen de uitvoering leidt der prachtige huizen, welke Joan Maurits van Nassau en Constantijn Huygens lieten bouwen. In 1637 ontwerpt Pieter Post voor Joan Maurits plannen waarnaar de steden Fernambuco en Olinda in Brazilië zouden worden aangelegd.
In ditzelfde jaar is hij, onder Van Campen, ook werkzaam aan de paleizen, die Frederik Hendrik te Rijswijk en te Honselaarsdijk liet oprichten. Het eerste zelfstandige werk van Pieter Post was het in 1645 gebouwde Huis van Rijnland te Halfweg, dat nu als suikerfabriek dient, en van zijn oude pracht nog slechts door een deel van zijn gevel getuigt.
Frederik Hendrik nam Post in 1645 als architect in zijn dienst, om voor Amalia van Solms het Huis ten Bosch nabij 's-Gravenhage te bouwen. De meester vestigde zich toen in de Hofstad metterwoon, en is daar in 1669 gestorven. Hij ontwierp het gebouw der Staten van Holland, nu dat der Eerste Kamer, in den Haag, en vele andere werken, waarvan het prachtige stadhuis te Maastricht het voornaamste is.
Reeds werd met een enkel woord van den bouwmeester Salomon de Bray, die in 1597 te Haarlem geboren en in 1664 daar gestorven is, gewaagd. Hij is het meest bekend door een boekwerk „Architectura Moderna", dat, in 1631 verschenen, vele belangrijke gebouwen van dien tijd afbeeldt en beschrijft. Ook de Zijlpoort te Haarlem was door hem ontworpen, terwijl men hem verder de poort der Janskerk toeschrijft. De Bray ontwierp ook de consistoriekamer der Groote Kerk, in 1660 voltooid, waar hij een soort van Gothiek toepaste.
Haarlem heeft dus in de zeventiende eeuw beroemde bouwmeesters opgeleverd. De faam dier kunstenaars was bij hun tijdgenooten grooter dan die der schilders, welke tegenwoordig geacht worden het meest tot de glorie der stad in de beeldende kunsten te hebben bijgedragen.
Wij mogen niet vergeten, dat de beschaving der zeventiende eeuw een uitsluitend klassiek karakter had. Niet alleen de geleerden en de dichters, maar allen, die tot de beschaafde klasse behoorden, gingen toen bij de antieken ter school. Mag wellicht iemand als Lieven de Key zich nog min of meer handwerkman gevoeld hebben, Jacob van Campen was door zijn opvoeding en zijn vermogen een patriciër. Zijn werk weerspiegelt het ideaal van zijn mede-patriciërs.
De schilders der zeventiende eeuw, wier werken wij nu zoo waardeeren, hebben niet door beschaving, in den toenmaligen zin van het woord, uitgemunt. Zij waren in de oogen hunner tijdgenooten slechts voortreffelijke handwerkslieden, die zich moesten richten naar den smaak van hen, van wien zij bestellingen kregen.
Sommige dezer schilders hebben dat gedaan, en verzetten de bakens, toen het getij verliep. Andere daarentegen waren zoo plooibaar niet, en het gevolg was, dat zij, hoe vol talent ook, geen waardeering meer vonden.
In het begin der zeventiende eeuw werd Haarlem de leerschool voor tal van schilders, die van elders kwamen. Tot hen behoort Jan Lijs, gezegd Pan, uit Hoorn, die, nadat hij bij Hendrik Goltzius het vak geleerd had, naar Italië ging, en in 1629 te Venetië is gestorven. Als zijn beste werk geldt een „boetvaardige Magdalena" in het museum te Dresden, die reeds geheel Italiaansch van opvatting is. Maar dat Lijs, toen hij nog te Haarlem woonde, een echt Hollandsch schilder was bewijst een stuk in het Rijksmuseum te Amsterdam, dat een musiceerend gezelschap verbeeldt.
Ik zeide reeds, dat de beschaving der zeventiende eeuw een klassiek karakter vertoont. De meer ontwikkelden van toen schiepen daarom vooral behagen in allegorische of mythologische voorstellingen. Daarom noemt ook Dr. Dirk Schrevel, de oud-rector van het gymnasium te Haarlem, als hij in 1647 bij het beschrijven der stad ook de schilders opsomt, die er woonden, het eerst de meesters, die allegorie of mythologie als onderwerpen namen.
Onder hen behoort Pieter Claeszoon Soutman, die in 1580 te Haarlem geboren en in 1657 aldaar gestorven is. Als een zeer bekwaam plaatsnijder heeft hij zich door zijn prenten naar Rubens doen kennen. Maar ook als schilder was hij vermaard. Toen Amalia van Solms in 1647 besloot, de Oranjezaal van het Huis ten Bosch aan de nagedachtenis van haar overleden gemaal Frederik Hendrik te wijden, droeg zij aan Jacob van Campen het maken van het ontwerp der zaal en van de tafereelen, waarmede zij zou prijken, op. Van Campen belastte Soutman met het maken van één der schilderijen.

Dat Soutman ook goede portretten kon schilderen bewijzen zijn twee schutterstukken van 1642 en 1644 in het museum te Haarlem. Zulke schutterstukken had ook Frans Pietersz. de Grebber geschilderd, een meester, in 1570 te Haarlem geboren en daar in 1649 overleden. Schrevel zegt dat deze doeken, welke nu in het museum te Haarlem berusten, „loffelyck ende met eere in te leghen" geschilderd zijn.

Maar de Haarlemsche oud-rector geraakt in geestdrift over den zoon van dezen kunstenaar, Pieter de Grebber geheeten, die van 1600 tot 1655 leefde. „Deze" zoo zegt hij „is zoo gelukkig in inventie en zoo zuiver in het schilderen, dat hij bij de beste meesters onzer eeuw verdient gesteld te worden." Het museum te Haarlem bezit verscheidene van de groote, decoratieve doeken, door Pieter de Grebber vervaardigd. Zeer bekend zijn ook de schilderijen, die hij in 1648 en 1650 voor de Oranjezaal van het Huis ten Bosch maakte.

Een geestverwant van dezen schilder was Salomon de Bray, over wiens werkzaamheid als bouwmeester en schrijver ik reeds sprak. Ook hij maakte voor de Oranjezaal een doek, namelijk de verheerlijking van Frederik Hendrik als overwinnaar. Het is wel een van de beste die men er ziet.

Bijbelsche tafereelen werden door Gerrit Claesz. Bleeker, die door Ampzing als een der beste schilders van Haarlem wordt genoemd, vervaardigd. Bleeker, die in 1656 stierf, heeft blijkbaar onder den invloed van Rembrandt gestaan.

Behalve Jan Lijs ging ook nog een ander Haarlemsch schilder naar Italië, namelijk Pieter van Laer, die daar stukken met voorstellingen uit het leven der landlieden maakte. Zijn kunstbroeders te Rome noemden hem „il Bamboccio", dat is „de ledepop". En nog altijd spreken de Italianen van „bambocciate" als zij boertige schilderijen uit het volksleven willen aanduiden. Pieter van Laer is later weder in zijn vaderstad teruggekeerd en daar gestorven. Schrevel zegt „vele zijner werken vindt men zoo te Haarlem, te Amsterdam als elders en zij zijn altijd in hooge waarde gehouden."

De Haarlemsche Oud-Rector maakt ook uitvoerig gewag van een schilder, Johannes Torrentius genaamd, die uit Amsterdam afkomstig was, en die, omstreeks 1625, zich te Haarlem vestigde „waar hij zich wist te insinueeren in de gunst van voorname burgers". „Deze Torrentius" zoo vervolgt hij „hield zich heel staatelijck als hij op straat quam, was altijd gelaarsd en gespoord, als hij, in fluweel gekleed, op de Markt wandelde, hadden allen de oogen op hem geslagen." Dit wekte de ergernis van „vele burgers", men „riep hem uit voor een godtloos mensch, die behoorde uit de stad gebannen te worden". De magistraat liet eerst deze burgers maar praten. Doch eindelijk werd de ongelukkige Torrentius gevangen genomen en op de pijnbank gelegd. Hij wilde niets bekennen van de euveldaden, die de Haarlemsche burgers hem ten laste legden. Toen „hebben zijn rechters, moede zijnde van een zoo strenge torture, hem den 25sten Juli 1630 gecondemneerd, om twintig jaren in het tuchthuis te zitten."

Onder de vrienden van Torrentius was Jacob van Campen; deze was zijn voorspraak bij Frederik Hendrik, en zoo kon de schilder na eenige jaren gevangen te hebben gezeten, het tuchthuis weder verlaten en naar Engeland vertrekken, waar hij voor Karel I werkzaam geweest is.

Werken van Torrentius zijn niet bekend. Hij schijnt veel talent te hebben gehad, doch in het oog zijner Haarlemsche medeburgers wat al te vrijzinnig geweest te zijn.

Van Frans Hals, dien wij nu als den grootsten schilder, naast Rembrandt, eeren, zegt Schrevel „dat hij door de ongemeene manier, die hem eigen is, bijna alle meesters overtreft, want daar is in zijn kunst zooveel kracht en leven, dat hij de natuur schijnt te braveeren met het penceel en de ongeloofelijk vele conterfeitsels, die hij gemaakt heeft, schijnen te ademen." Men ziet dus, dat de tijdgenooten van Frans Hals hem wel wisten te waardeeren.

Hals was in 1584 uit Haarlemsche ouders te Antwerpen geboren. Hij kwam reeds vroeg te Haarlem bij Carel van Mander in de leer. Alleen portretten heeft hij geschilderd, niet slechts van deftige burgers, maar ook van menschen uit het volk. Frans Hals laat iedere penseelstreek staan en wel met zooveel kunst, dat het effect van het geheel er niet onder lijdt. In zijn eerste stukken is de kleur warm en de behandeling van een groote uitvoerigheid. Later geeft de schilder meest de voorkeur aan koelere tinten en een breederen trant van schilderen. Op het einde van zijn leven bereikt hij een hoogte, waarop slechts de grootste schilders kunnen komen.

De kunst van Hals viel in den smaak der Haarlemmers uit het begin der zeventiende eeuw, die van een portret in de eerste plaats verlangden, dat het een sprekende gelijkenis zou vertoonen. Die kunst behoort tot dezelfde cultuur, waaraan wij de gebouwen van Lieven de Key danken. Doch toen, na 1630, het classisisme meer op den voorgrond kwam en een jonger geslacht andere idealen had, moest de waardeering voor Frans Hals wel gaan verminderen. Zijn kunst werd ouderwetsch gevonden. Zoo is het ook met Rembrandt het geval geweest.

Zoomin als Rembrandt wilde Frans Hals met zijn tijd medegaan, en dit had tengevolge dat beiden op hun ouden dag door andere, veel minder begaafde meesters werden verdrongen.

Hals verviel tot armoede. In 1662 moest hij zich om ondersteuning tot de stadsregeering wenden. Hij is gestorven in het Oude Mannenhuis; daaruit droeg men hem den 1sten September 1666 naar zijn laatste rustplaats. Drie jaar later stierf ook Rembrandt arm op de Rozengracht te Amsterdam.

De negentiende eeuw heeft Frans Hals weder ontdekt en de schilderijen, door hem vervaardigd, zijn nu fabelachtige sommen waard. Maar toch is deze waardeering van den schilder betrekkelijk pas laat gekomen. Nog in 1852 werd het fraaie portret van Hals en zijn vrouw in het Rijks-Museum te Amsterdam op de veiling Six van Hillegom voor *f* 600 gekocht.

Van de „ongelooflijk vele conterfeitsels" door Hals gemaakt, die Schrevel in 1647 als te Haarlem aanwezig vermeldt, zijn er maar heel weinig overgebleven. In de achttiende eeuw vielen zij niet meer in den smaak; Houbraken, die in het begin dier eeuw schreef, sprak nog van „honderden weergalooze conterfeitsels", die er te Haarlem waren. Doch uit catalogi van het laatst der achttiende eeuw blijkt, dat die schilderijen voor weinig geld werden verkocht. Toen, na 1870, de waarde begon toe te nemen, ging men beseffen, wat zulke stukken opbrengen konden. Toen verhuisden de prachtige schilderijen van het Hofje van Beresteyn naar het buitenland.

Laten wij ondertusschen, er ons in verheugen, dat ten minste de groote schutterstukken en regentenstukken van Frans Hals te Haarlem gebleven zijn. Dit toch zijn de meest karakteristieke voortbrengselen van zijn penseel, en zij geven een volledig overzicht van zijn wijze van werken gedurende zijn lang leven.

Toch mist men te Haarlem de portretten van menschen uit het volk, die tot het eigenaardigste werk van Frans Hals behooren.

Frans Hals had een broeder Dirk, die in het laatst der zeventiende eeuw te Haarlem werd geboren en daar in 1656 stierf. Hij is beroemd om zijn kleine binnenhuizen, met geestig geteekende figuurtjes gestoffeerd. Zulke stukjes werden toen graag gekocht, en daarom legden vele schilders zich op dit genre toe. Misschien de beroemdste dezer schilders is Adriaan Brouwer, die, in 1606 te Oudenaarden geboren, bij Frans Hals te Haarlem in de leer ging, en in 1632 naar Antwerpen verhuisde, waar hij in 1638 stierf. Hij heeft vooral herbergen geschilderd, die met vechtende boeren gestoffeerd zijn. Als colorist is hij onovertroffen.

Een leerling van Frans Hals is ook Johannes Cornelisz. Verspronck, een Haarlemmer, die in 1662 stierf. Hij heeft portretten geschilderd, die terecht bewonderd worden. Ook Jan de Bray, een zoon van Salomon, is bij Frans Hals in de leer geweest. Hij moet omstreeks 1640 geboren en in 1697 gestorven zijn. De werken van dezen meester doen zien, hoe de smaak van de bestellers zich wijzigde. Immers de eerste regentenstukken, die Jan de Bray schilderde, zijn nog in den trant van Hals; later maakt hij echter mythologische en antieke tafereelen.

Als schilder van binnenhuizen is ook de Haarlemmer Jan Miense Molenaer vermaard, die in 1668 stierf. Zijn roem wordt echter nog overtroffen door dien van Adriaan van Ostade, even als hij een leerling van Frans Hals, doch later onder invloed van Rembrandt gekomen. Hij wist het schemerlicht van een vertrek, waarin de zon slechts door een klein venster binnendringt, prachtig weder te geven. Van Ostade, die in 1685 stierf had ook een jongeren broeder Isaac, reeds in 1640 overleden, doch een even groot meester, als hij.

Uit de school van Adriaan van Ostade zijn ook Cornelis Bega en Cornelis Dusart afkomstig, wier boerentafereelen tot de beste der zeventiende eeuw gerekend worden. Dusart, die in 1704 stierf, leidt ons reeds naar een volgend tijdperk.

Haarlem heeft ook in dien tijd vermaarde plaatsnijders gehad, zooals Jonas Suyderhoef, Cornelis Visscher, Jan Visscher en Jan van de Velde. In het laatst der zeventiende eeuw kwam ook Romeyn de Hooghe, een vaardig etser, te Haarlem wonen, waar hij in 1708 is gestorven. De landschapschilderkunst van de zeventiende eeuw heeft veel tot de glorie der Spaarnestad bijgebracht.

De eerste meester, die landschappen maakte, was Esaias van de Velde, die, omstreeks 1580 geboren, sedert 1610 te Haarlem werkzaam was. Hij stoffeerde zijn werken met tafereelen uit oorlogen, plunderingen en dergelijken. Maar hij schilderde ook wintergezichten met schaatsenrijders.

Zijn leerling was Jan van Goyen, die wel te Leiden geboren werd, doch te Haarlem zijn opleiding kreeg. Van Goyen schildert aanvankelijk in den trant van zijn meester, die wat hard en wat conventioneel is. Doch weldra weet hij, door het toepassen van bruinachtig groene tinten, aan zijn landschappen den wazigen toon te geven, waardoor zij de atmosfeer tot uitdrukking brengen.

Salomon van Ruysdael, in 1605 te Haarlem geboren en in 1670 aldaar gestorven, volgt Van Goyen na in het schilderen van rivier- en strandgezichten. Hij was de oom van Jacob van Ruysdael, die omstreeks 1625 te Haarlem het levenslicht zag, en die als den grootsten landschapschilder der zeventiende eeuw wordt erkend. Ruysdael werd in 1648 door het St. Lucasgild zijner vaderstad als meester aangenomen. In 1659 kocht hij te Amsterdam het poorterrecht. Maar zijn kunst werd niet gewaardeerd, en in 1681 moest hij vragen, in het Oude Mannenhuis te Haarlem te worden opgenomen, waar hij reeds het volgend jaar overleed.

De landschappen van Ruysdael onderscheiden zich door de stemming, die zij wedergeven. Zijn motieven vindt de schilder in de duinen bij zijn geboortestad, aan het strand, doch ook wel in meer bergachtige streken met watervallen en dichte bosschen. In het bijzonder vergezichten heeft Ruysdael dikwijls afgebeeld.

Nog moet, onder de landschapschilders, Jan van der Meer of Vermeer genoemd worden, die in 1628 te Haarlem geboren en in 1691 aldaar overleden is, en eindelijk Jan Wijnants, zijn stad- en tijdgenoot, vermaard om zijn uitvoerige wijze van schilderen, die toch altijd breed blijft.

Wynants was de leermeester van Philips Wouwerman, die in 1619 te Haarlem is geboren. Wouwerman is niet slechts een uitmuntend landschapschilder, hij weet ook paarden en ruiters op voortreffelijke wijze af te beelden. Wouwerman stierf in 1668.

Een ander Haarlemmer, Claes Berchem, komt Wouwerman zeer nabij; hij ontleent echter zijn onderwerpen aan Italië, dat wat hij tusschen 1644 en 1650 bezocht. En dan moet ik nog Pieter Molyn vermelden, die in 1616 te Haarlem bij Frans Hals in de leer is gekomen, en die als landschapschilder heeft uitgemunt. Dat Frans Hals zelf ook het landschap zeer goed te schilderen wist, bewijzen de achtergronden van verscheidene zijner stukken.

Daar de portretten uit het begin der zeventiende eeuw nog, even als de vroegere, van allerlei bijwerk voorzien werden, wijdden de schilders te Haarlem als van zelf hun aandacht aan wat men het stilleven pleegt te noemen. Frans Hals is ook daarin een groot meester geweest. Maar er waren ook schilders, die het stilleven als een afzonderlijk vak beoefenden, en die zich bij voorkeur op het afbeelden van gedekte tafels, zooals men ze ook als onderdeel van schuttersmaaltijden ziet, toelegden. Tot hen behoort Pieter Claesz, de vader van den reeds genoemden schilder Claes Pietersz. Berchem; deze meester was uit Burgsteinfurt afkomstig, doch kwam reeds jong te Haarlem wonen, waar hij in 1661 gestorven is. Nog meesterlijker van behandeling zijn de stillevens van Willem Claes Heda, die in 1594 te Haarlem geboren en er in 1678 gestorven is.

Het schilderen van gebouwen, zoo van buiten als van binnen, was mede al van ouds bij het maken van achtergronden voor portretten of andere tafereelen gebruikelijk geweest. Maar in de zeventiende eeuw begonnen de Haarlemsche kunstenaars aan het zelfstandig beoefenen van wat vroeger slechts een onderdeel geweest was. Aan het hoofd dezer meesters staat Pieter Saenredam, die in 1597 te Assendelft werd geboren, en omstreeks 1620 bij Frans de Grebber te Haarlem in de leer ging. Saenredam is in 1665 aldaar gestorven.

Saenredam was een uitmuntend teekenaar, die ook de perspectief volkomen in zijn macht had. Dit bewijzen niet slechts zijn schilderijen, maar vooral zijn teekeningen. Hij schilderde bij voorkeur de kerken te Haarlem van binnen, doch heeft zijn motieven ook te Utrecht gezocht. Aan zijn zorgvuldige teekenstift danken wij nauwkeurige afbeeldingen van oude kerken te Utrecht, die nu of geheel gesloopt, of zeer verminkt zijn. Saenredam heeft de schoonheid van de door hun eenvoud zoo indrukwekkende Nederlandsche kerken op treffende wijze weten weder te geven.

Job Berckheyde, in 1630 te Haarlem geboren en in 1693

aldaar gestorven, was een leerling van Frans Hals. Hij heeft daar goed figuurschilderen geleerd, gelijk de voorstelling der werkplaats van den grooten meester, met de leerlingen daarin, welke het museum te Haarlem bezit, bewijst. Maar zijn beste werken zijn toch wel de afbeeldingen van gebouwen, zooals de Groote Kerk te Haarlem van binnen en de Beurs op het Rokin te Amsterdam. Gerrit Berckheyde, die van 1638 tot 1696 leefde, was zijn broeder. Deze meester heeft uitgemunt in het schilderen van stadsgezichten. Hij heeft dikwijls den Dam te Amsterdam als onderwerp genomen; een zeer fraai staaltje van zijn kunst is ook het gezicht op de Oude Gracht te Haarlem, dat nu in het Mauritshuis te 's-Gravenhage berust.
Ik heb hier slechts de voornaamste meesters genoemd, die Haarlems glorie in de zeventiende eeuw geweest zijn. Merkwaardig is het, dat er toen zooveel kunstenaars van den eersten rang werkzaam waren.
In de achttiende eeuw was de cultuur voor de schilderkunst minder gunstig; wel waren nog in verschillende landen meesters te vinden, die het penseel hanteerden, maar hun werk, al is het soms voortreffelijk, moet bij dat hunner voorgangers achterstaan.
Haarlem heeft in de achttiende eeuw dan ook geen groote schilders meer opgeleverd. Het ging der stad niet goed meer. Had zij, tot 1670 ongeveer, nog gebloeid, omstreeks 1750 was het verval gekomen. Een schrijver van dien tijd klaagt: „Onze Ambagtslieden zijn verarmd. De lasten des oorlogs hebben lieden van wat meerdere middelen zoowel in uitgaaf als inkomen gedrukt. De meer vermogenden hebben door hunne kostbare vertieringen en gemakkelijk leven 't zeil hooger in top getrokken, dan mast en kiel konden dragen. Het gevolg is, dat alle vreugde en vergenoeging den mensch ontvalt."
Het is te begrijpen, dat in deze omstandigheden van een bloei der kunsten te Haarlem geen sprake kon zijn. Het pogen is sedert, slechts om de stad uit haar verval op te richten, een pogen, dat tot de omwenteling van 1795 voortduurt, doch niet slaagt.
Voor Haarlem's glorie in de beeldende kunsten brengt dan ook de achttiende eeuw geen lauweren. Maar de stad kan tevreden zijn met den roem, die de vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw haar gegeven hebben.

CLUB VAN HAAGSCHE LEDEN.

Naar aanleiding van de oprichting van de Club van Haagsche Leden van A. et A., waarover wij in ons nummer van 31 Juli l.l. een en ander mededeelden, schrijft „De Opmerker" o. m. het volgende:

„Het is verklaarbaar, dat de Club, thans opgericht door de jongere Haagsche leden van A. et A. een weinig huiverig geweest is, in haar programma ook maar te noemen het optreden in het openbaar, waar dit in het belang der bouwkunst noodig kan zijn.
Zij deed o. i. zeer verstandig, dit punt, met vele andere, voorloopig onaangeroerd te laten. Optreden in het openbaar is geen kunst, maar daarmede een resultaat te bereiken is zeer moeilijk en zoo men daaromtrent niet de minste kans heeft, doet men beter in zijn tent te blijven.
Bovendien er is in eigen kring voorloopig genoeg te doen in den Haag, allereerst al, wat betreft de onderlinge verstandhouding tusschen de beoefenaars der bouwkunst. Zij zijn min of meer van elkaar vervreemd, gelijk dit overal het geval is, maar in geen onzer groote steden doet zich dit verschijnsel zoo sterk voor als juist in de Residentie. Amsterdam en Rotterdam hebben hun bouwkundige vereenigingen, die, al is het ook niet in alle opzichten een innige band, toch altijd een band hebben gevormd en nog vormen tusschen de vakgenooten.
's-Gravenhage is bandeloos, ook op dit punt. Het moge sommigen misschien bedenkelijk hebben toegeschenen in deze benarde tijden een poging te doen, een deel van de Haagsche beoefenaars der bouwkunst tot elkander te brengen, wij voor ons gelooven, dat het tijdstip juist goed gekozen is en zien die meening bevestigd door het voorloopig resultaat, dat geenszins onbevredigend mag heeten. Een zware taak heeft de jonge Club voor de naaste toekomst op zich genomen, maar een schoone taak, waarbij zij ten volle verdient gesteund te worden niet alleen door alle Haagsche leden van Architectura et Amicitia, maar door de geheele vereeniging en verder door allen, die met ons de meening zijn toegedaan, dat Den Haag meer dan andere steden behoefte heeft aan een kring, die zich de bevordering der bouwkunst en de goede verstandhouding onder hare beoefenaars aantrekt.
Moge het de nieuwe Club gegeven zijn, daarin iets tot stand te brengen in den geest van het Genootschap A. et A., dat nu reeds fin ja en de bouwkunst heeft bevorderd op de meest sympathieke wijze niet alleen, maar ook, zooals gemakkelijk zou zijn aan te toonen, op de meest doeltreffende wijze."

VAN ALLERLEI AARD.

TENTOONSTELLING BETREFFENDE 'T HINDOEISME.

Blijkens den gids voor de tentoonstelling betreffende oud-Javaansch en hedendaagsch Balisch Hindoeisme — welke (3 September) te Amsterdam zal worden geopend — door den heer J. C. van Eerde, directeur van de afd. Volkenkunde van het Koloniaal Instituut, wil deze tentoonstelling naast de kunst van het middeleeuwsche Javaansche Hindoeisme plaatsen de kunst van het moderne Balische Hindoeisme en beoogt zij belangstelling te wekken voor en een denkbeeld te geven van sommige elementen van de Hindoe-beschaving in Nederlandsch-Indie door het vertoonen van oude en nieuwe beelden en fotografieën van vervallen Javaansche bouwwerken en van het tegenwoordige Balische leven en van gebruiksvoorwerpen van oude Javanen en van de thans levende Baliërs. Wandkaarten, boek- en plaatwerken verduidelijken het doel.
Door het doen van eene keuze uit de door verschillende personen aangeboden collecties kon eenigszins een beeld worden gegeven van het werk der kunstenaars van het middeleeuwsche Java en van het tegenwoordige Bali en werden naast elkaar geplaatst de klassieke schoonheidsuitingen van het oude Java en de moderne kunstproducten van het eiland Bali. („Tel.")

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Inning der Contributien. — Nog eens „A. et A. 1855—1915". — Kunst te Haarlem. — Club van Haagsche Leden. — Van Allerlei Aard. — Prijsvragen. —

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 37. ZATERDAG 11 SEPTEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, M. J. HACK, WILLEM VAN DER PLUYM, J. J. HELLENDOORN EN H. TH. WIJDEVELD.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

I. Als gewone leden van het Genootschap zijn aangenomen de heeren:
L. J. P. KOOKEN, Gemeente-Architect te Eindhoven;
LOUIS H. ROOS, Meubelteekenaar te Amsterdam;
T. MOERMAN JR., Bouwkundig Opzichter te Amsterdam;
P. KRAMER, Architect te Amsterdam;
J. H. MULDER JR., Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
Als buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer F. A. W. VAN DER TOGT, Bouwkundig Teekenaar te 's-Gravenhage.

II. Van de Maatschappij „Arti et Amicitia" werd in dank ontvangen het verslag over 1914 en de naamlijst van de leden dier Maatschappij.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

EEN 17e EEUWSCH AANNEEMCONTRACT.

Door bemiddeling van den Heer de Bazel kregen wij eenigen tijd geleden de tekst van een 17e-eeuwsch aanneemcontract, dat de Heer Bredius in de notarisarchieven had gevonden, en dat hem merkwaardig genoeg scheen, te worden openbaar gemaakt. Het bleek te zijn het aanneemcontract van den Mr. steenhouwer Claes Arentsz., waarin deze zich verbond het steenhouwwerk te leveren voor de beide huizen, die de eerzame koopman Pieter Jansz. Sweelingh zich op de Turfmarkt (de stille zijde van het Rokin bij de Doelenstraat te Amsterdam) liet bouwen door den architect Philip Vingboons. Ons eerste werk was natuurlijk op de Turfmarkt zelf te gaan kijken naar het perceel No. 143, een van de twee huizen en wel de linksche, die wij uit het boek, waarin alle werken van P. Vingboons zijn opgenomen, kennen. Die plaat drukken wij hierbij af. Zij stelt ons in staat nauwkeurig na te gaan, wat er al zoo in den loop der jaren aan het huis is veranderd, om niet te zeggen verknoeid; want het valt toch iedereen bij de vergelijking van den tegenwoordigen en den vroegeren toestand op, hoe de bewoner in den Lodewijk XIV tijd, en daarna die in den Lodewijk XVI tijd door het wijzigen van de raamverhouding en raamverdeeling en evenzoo van de deur, den kern van de architectonische waarde hebben vernietigd. Door het verlagen van de glaslijn der ramen op de 1ste verdieping en het daaruit voortvloeiende sloopen van de kroonlijst der onderste orde en de daarop staande basementen, is de decoratieve opbouw van den gevel ernstig geschaad. Het gevolg is geweest de verlenging der tweede rij pilasters. Deze hebben daardoor hun verhouding verloren, en zijn sliertig, te mager geworden. Dit zooveel te meer, daar bij Vingboons even als bij Pieter Post, getuige zijn gebouw te Halfweg, de pilasters al eenigszins te mager zijn.
De verlaging der glaslijn van de ramen op den beganen grond is niet van zulk een invloed geweest. Alleen de zware, de sokkel afsluitende band is doorbroken. Het veranderen van het getoogde zolderluik op de tweede verdieping, dat het huis het karakter gaf van een koopmanshuis en de rijen ramen aangenaam onderbrak, is verder een bewijs, hoe weinig eerbied voor en begrip van een goed werk ook onze pruiken-vaderen konden hebben.
Er is nog een wijziging; n.l. het ornament om het vlieringvenster, dat de oorspronkelijke Florentijnsche cartoucheomlijsting heeft vervangen. Dit heraldische ornament, volgens zijn karakter uit den Lodewijk XIV tijd, is zeker door den bewoner dier dagen erin aangebracht. Wij hebben geen gelegenheid gehad dit na te gaan. Dit nu zijn de veranderingen uit latere tijden. Doch ondanks deze veranderingen, was het nog altijd prettig een der vele door Vingboons gebouwde huizen te bezitten. Het sloopen van het rechtsche huis in de tweede helft der 19de eeuw had ons het linksche huis als type gespaard. Ook dit bezit zal ons, door niet af te wenden omstandigheden, worden ontnomen. Het huis behoorde aan, en was in gebruik van de St. Bernardusstichting.

De Nederlandsche Bank heeft voor de uitbreiding van haar gebouw de perceelen der St. Bernardusstichting aangekocht. Zoodoende is het lot van dit huis bezegeld; het zal binnenkort worden gesloopt.
Gelukkig is het, dat juist in dezen tijd dit aanneemcontract weder voor den dag is gekomen, want, behalve dat het op zich zelf voor de kultuurgeschiedenis van ons vak merkwaardig is, treedt het ook op als scheidsrechter in de vraag, wat nu overeenkomstig het ontwerp van Vingboons is: het huis zelf of de prent in zijn plaatwerk. Er is n.m.l. tusschen beide een groot verschil in de hoofdverhoudingen.
Voor wij dit nagaan, zullen wij eerst de tekst van het contract geven.

Amsterdam, Notaris J. Jacobs, pak 209.

„Op huyden den 11^{en} dagh der maendt Octobris 1641 compareerde voor mij Jacob Jacobs etc. ende de getuygen naer genoemt, d'eersaeme Sr. Pieter Jansz Sweelingh coopman binnen dese voorsz Stede ter eenre ende Mr. Claes Arentsz. steenhouwer mede alhier ter stede ter andere syde, te kennen gevende ende verclaerende, dat sy comparanten met malcanderen in 't minnelyck ende vrundelyck aengegaen ende gemaeckt hebben, den accorde van bestedinge ende aenneeminge hier nae beschreven ende dat in dese forme ende maniere naementlyck dat den voorn. Pieter Jansz. Sweelingh, den voorn. Mr. Claes Arentsz. aenbesteet heeft alle den hartsteen van de twee voorgevels der twee huysen die den selven Sweelingh van meyninge is, neffens malcanderen te thimmeren op de Turffmarckt, volgende het model ende d'affteyckeninge daervan sijnde bij den aennemer tot sijn volcomen genoegen ende onwederroepelijck contentement gesien, gelijck oock den voorn. Mr. Claes Arentsz. mits desen aengenomen ende belooft heeft alle den hartsteen van de voorsz. twee voorgevels curieuselijck ende van goet vroom ende stout werck te maecken. Ende den volgende belooft de voorsz. aennemer te leveren.
De borstweeringen der voorsz. twee huysen van veerthien ende een halve duym dick van binnen schoon met een dwarsslach.

De stijlen van beyde deuren derthien duymen breet.

Het naeckte werck van de selve twee deuren van veerthien duymen ende een halve diep, d'arcquitraefven daer buyten.

De lijsten boven de voorsz. deuren, dick thien duym met cardoesen ende steene friesen, volgende de teyckeninge.

De cousijnen boven de deuren, van dickte en swaerte als de houte cousijnen daer besijden aenstaende, doch van binnen schoon met een dwarsslach ende nae den eysch van 't werck ende d'eerste verdiepinge sijnde van seventhien voeten van de steenvloer.

De basimenten ende capiteelen sullen moeten sijn nae den eysch van 't werck ende volgens de teyckeningen ofte borden, die men den aennemer sal geven, waernae hij hem belooft te reguleren.

De arcquitraef in de eerste lijst breet negen duymen ende een halve ende gestart seven ende een halve duym.

De groote lijst thien duymen dick gestart nae behooren.

De basementen met de Jonica capiteels nae de breete van de pylaers ende den eysch van 't werck gestart nae behooren.

Vier plinten met festons mede van achteren schoon met een schuyne slach.

Het linksche van de beide huizen op de Turfmarkt (Rokin) te Amsterdam, ontworpen door P. Vingboons.

De twee plinten onder de packvensters soo groot als 't root in de teyckeninge insgelijcx achter schoon met een dwarsslach ende sal den voorn. Pieter Jansz. Sweelingh keure hebben om in de selve plinten yets te willen hebben ofte niet waernae de aennemer hem sal gouverneren.

De arcquitraef boven de Jonica capiteelen breet negen duymen ende een halve gestart seven ende een halve duym.

De lijst derthien duymen volgende de teyckeningh gestart nae behooren.

De basementen ende capiteels in de gevel nae behooren ende den eysch van 't werck.

De plinten boven de groote lijst breet seven duymen ende gestart nae behooren.

De vier stucx klaeuwen volgende de teyckeningh ende op de kant dick seven duymen.

De plint ende lijst boven de de vier gevelvensters dick negen duym de plinten de lijst ende sprongh van de lijst naer behooren.

De vier groote klaeuwen, dick acht duymen op de kant met festons ofte fruytagie curieus gemaeckt met de halsen daerboven van arcquitraef ende fries nae den eysch van 't werck ende de teyckeninge.

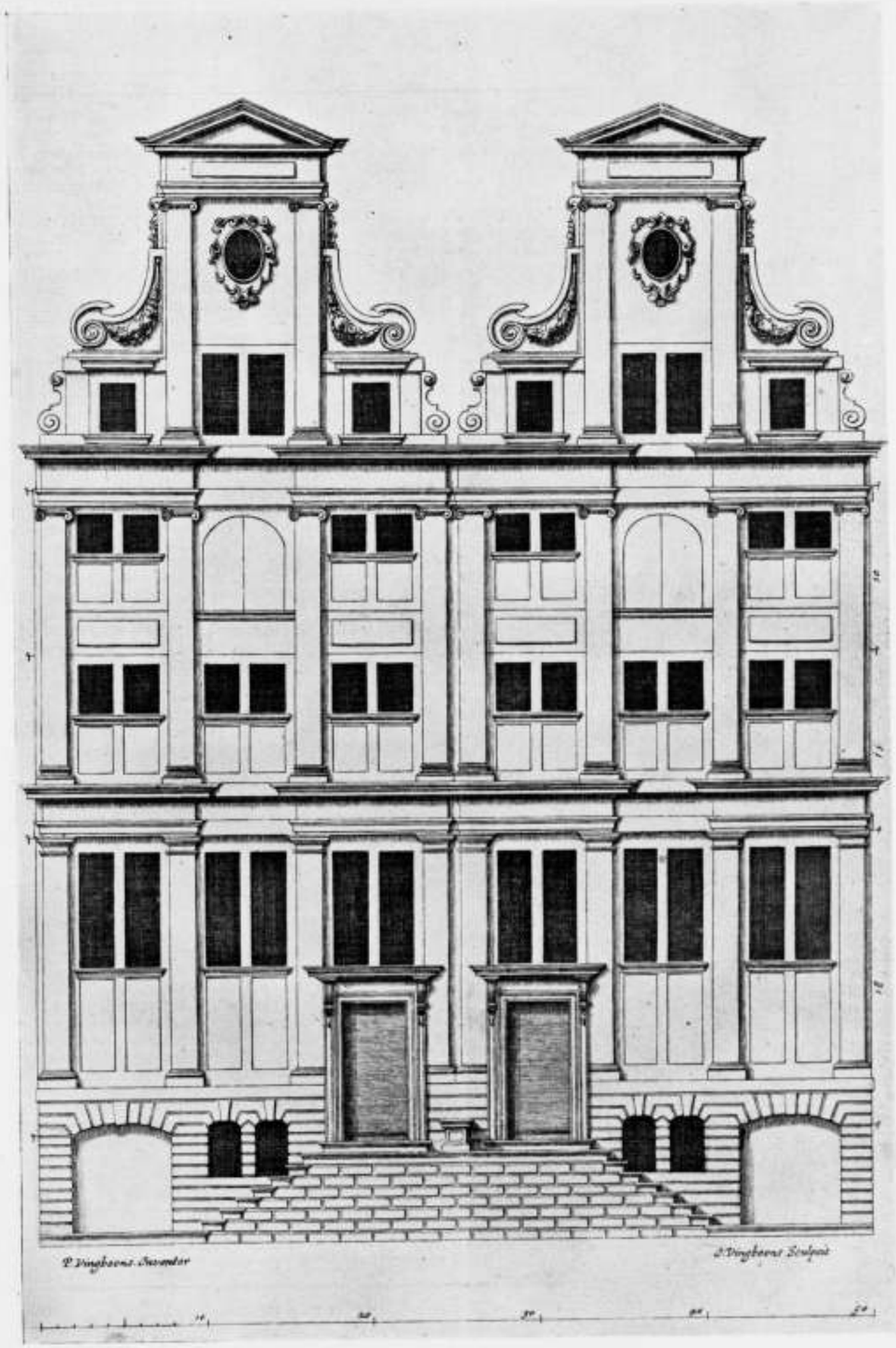

De beide huizen gebouwd op de Turfmarkt te Amsterdam.
Prent uit het plaatwerk van P. Vingboons, waarin zijn werken zijn opgenomen.

Twee compartementen 'tsij ovael ofte ront tot believen van den selven Sweelingh.

Aen vder gevel festons neer hangende aen elcke sijde van de compartementen 'tsij van clim blaederen ofte fruyten tot goetvinden van de voorn. Sweellngh.

De arcquitraef boven aen de frontespies dick thien duym gestart nae behooren naer ende om de kanten omgewrocht nae den eysch.

Twee taeffels elck van thien duymen breet volgens de teyckeningh.

De lijste van de frontespiese dick derthien duym, gestart ende sprongh naer behooren ende achter aen de kanten om mede met behoorlijcke sprongh.

Oock soo sal den aennemer gehouden sijn te maecken soo als hij mede belooft twintich neuten van vijftien ofte sesthien duymen breet ofte naer den eysch van de balcken hoogh veerthien duymen met een bladt cierlijck daer op gehouwen ende aen de kanten oock met eenich siraet nae den eysch. Ende dit alles als vooren geseght nae den eysch van 't werck, curieus gemaeckt van goede hartsteen goet vroom ende stoutwerck. Belovende den voorn. Mr. Claes Arentsz in alle goede sorge te draegen ende het soo te maecken ende met sijn werck tallen tijde soo gereet te wesen, dat den mr. thimmerman noch den mr. metselaer nae hem niet en sal hebben te wachten noch in hun werck eenige verhinderinge sullen comen te lijden, op poene van de schade daer door te veroorsaecken, selfs te vergoeden. Ende soo den aennemer buyten vermoeden eenich werck quaeme te maecken buyten behooren ofte niet naer den eysch van 't werck soo sal sulex bij den mr. thimmerman ende metselaer mogen werden gevraeckt ende uytgeschooten, waermede de aennemer belooft sich te vergenoegen ende sonder eenige contradictie ander ende beter werck te leveren, sonder eenige vergoedinge te mogen pretenderen.

Oock soo blijft den aennemer gehouden bij het setten van 't werck deurgaans een bequamen knecht te senden die niet alleen alle diensten in 't setten sal moeten doen, maer oock sorge draegen dattet niet gestooten, ontsiert ofte gebroocken en wert, welcken dienaer sal sijn tot laste van den aennemer.

Onder welcke conditien de voorn Pieter Jansz Sweelingh belooft voor 't voorsz geheele werck aen den gemelten Mr. Claes Arentsz te voldoen ende te betaelen, de somme van twee duysent een hondert guldens. Ende bovendien noch soo den aennemer dit contract nae behooren voldoen ende in alles goet ende curieus werck levert de somme van een hondert guldens, sullende de voorsz een en twintich hondert gulden betaelt werden in dese manieren te weeten, een derde part sijnde seven hondert guldens, soo haest als 't werck op kelders hooghte sal sijn gebracht. Gelijcke derde part wesende seven hondert guldens, als de huysen sullen sijn onder dack ende het metsel ende steenwerck tot aen de kappen. Ende de resterende zeven hondert guldens als den aennemer sijn werck sal hebben gedaen, als wanneer oock de voorsz hondert guldens in gevalle als vooren mede sullen werden voldaen ende betaelt. Belovende ten wedersijden alle 't geene voorsz is etc. etc.

Actum Amstelredamme etc. etc.

(w.g.) Pieter Janss Sweelingh.
Claes Arissz.

(w.g.) Philippe Vinghoon.
Pyeter Tymessen.
Cornelis Bastiaens.

Voor zoover wij na kunnen gaan, kloppen de maten, genoemd in het contract, met de maten op de prent. Zoo ook de eenige verdiepinghoogtemaat er in genoemd, die van den beganen grond. Die laatste maat van „seventhien voeten" stemt ook overeen met de werkelijkheid. Doch de beide volgende verdiepinghoogten zijn in werkelijkheid veel hooger dan op de prent; het verschil is zelfs belangrijk. Nog grooter is het verschil der hoogte van de hals, meer in 't bijzonder het gedeelte der klauwen. Waarom? Is het om optische redenen? Vergissing kan het niet zijn, want daarvoor stond de vakbeoefening in die dagen te hoog. Dat het optische redenen kunnen zijn, is niet zoo'n sterke hypothese, daar in het boek van den in den vroeg-Italiaansch-renaissancetijd levenden architect Alberti, en ook in het werk van Dürer: „Unterweisung mit Cirkel und Richtscheit" over het maken van optische schalen wordt gesproken.

Merkwaardig is de bepaling, dat de bouwheer „de keuze zal hebben om in deselve plinten (onder de pakvensters) vets te hebben of niet", evenzoo of de festons in de klaeuwen „'t sij van climblaederen of fruiten" zullen zijn; evenzoo of het vlieringvenster rond of ovaal zal zijn, terwijl over de festons in de plinten naast de plinten onder de dakvensters niets wordt gezegd. Ook bij de versierselen der draagsteenen onder de balken is dit niet het geval.

Op de prent zijn de versierselen der plinten niet geteekend, terwijl in de werkelijkheid blijkt, dat in het plint onder het pakvenster van het nu nog bestaande huis het jaartal 1643 in Romeinsche cijfers staat, dat is dus het jaar van voleindiging. Wat op het plint van het huis daarnaast heeft gestaan, kan ik mij niet voorstellen. Had op het bestaande plint gestaan het jaartal 1641, het begin van den bouw, dan had ik kunnen begrijpen, dat daarnaast, omdat het rechts is, het jaartal 1643 zou hebben gestaan. De prent leert het ons niet.

Bekijken wij nu eens het contract als contract, dan is, zooals ik reeds opmerkte, dit ook merkwaardig voor de kultuurgeschiedenis van ons vak, n.m.l. dat, sedert omstreeks 1630, de positie van den architect veranderde, d. w. z., dat hij alleen ontwerper en uitvoerder werd, doch niet meer praktisch — als Mr. steenhouwer — deel nam aan den bouw, het systeem van werken, zoover wij dit in dit contract kunnen nagaan, niet is veranderd. Ten eerste het aannemen als zoodanig is gebleven. De beide partijen in de zaak, de bouwheer en de aannemer gaan een overeenkomst aan, waarbij de een den ander belooft materiaal voor zijn huis te leveren, bewerkt volgens de aangifte van een door den bouwheer aangestelde en voor hem handelende vertrouwensman: de architect. Die gegevens zijn de omschreven maten en de teekeningen, modellen en uitslagen op ware grootte (de „borden").

De vorm van deze aangifte is nog hetzelfde. Zie maar die voorname bepaling, dat de aannemer vóór de besteding de teekeningen en het model goed heeft gezien en dat hij verklaart deze wel te kennen, zoodat hij zich later er niet op kan beroepen den aard van het werk niet te hebben gekend. Ook staat het door hem te leveren werk onder keur. Op dit punt leeren wij uit het bestek iets eigenaardigs. Niet de architect, of zooals nu zijn vertegenwoordiger op het werk, de opzichter keurt, doch de Mr. timmerman en Mr. metselaar, de andere aannemers in deze particele besteding, treden op als de leidende machten, waarbij dan de Mr. timmerman wel de hoofdleider is geweest. Nog geen twintig jaar daarvoor was het de Mr. steenhouwer, die de gewichtige plaats innam, en ook bovendien de ontwerper was.

Toch zal de architect de beslissing hebben gehad, want als eerste getuige teekent hij het contract. En onder zijn naam staan de twee andere getuigen, die met de meeste waarschijnlijkheid de Mr. timmerman en Mr. metselaar zullen zijn geweest, want borgen kunnen wij er volgens de lezing van het contract er niet in zien. Zij zouden dan ook hun handteekening op een andere plaats hebben moeten zetten.

In 't voorbijgaan merken wij op, dat vroeger het schrijven van namen door de dragers ervan nogal verschillend werd gedaan. Ook Rembrandt wijzigde zijn handteekening meermalen. Nu zien wij hier, hoe Vinghoons teekent zonder s, en Mr. Arentsz. als Arissz. Waarom zij dit deden, is mij niet begrijpelijk.

Verder vinden wij ook de boetebepaling, bij te laat leveren van het werk. De grootte der boete wordt niet genoemd. De schade wordt bij ieder geval op zichzelf berekend. Wie die echter zal vaststellen wordt niet gezegd. Arbitrage, bij daardoor ontstane moeilijkheden, lag nog in de windselen.

Van de behoudendheid (in den goeden zin) spreken ook de betalingstermijnen. Deze zijn nog juist als nu. Als het werk op hoogte van den beganen grond is, als het huis onderdak is en de gevels gesloten zijn, en als het werk gereed wordt opgeleverd. Alleen de onderhoudstermijn ontbreekt.

Contracten als deze geven ons een goed beeld van den vaktoestand in die dagen. Aardig zou het zijn, indien ook de aanvullende contracten met den Mr. timmerman en den Mr. metselaar in de archieven werden gevonden. Wij kregen dan een inzicht in het geheele bestek en in de werkmethode in die dagen.

Jan de Meijer.

VAN EEN OUDE STAD.

(Een fantasie).

Zoo nu en dan verschijnen boeken die handelen over de schoonheid van een oude stad, over het langbewaarde oude karakter der architectuur, over het voortduren eener eigenaardige stemming, die denken doet aan vervlogen tijden.

Maar mij is het alsof de schrijvers dezer werken zéér weinig gevoelen van de werkelijke sfeer die heerscht op alle grachten, in alle straten en stegen van een stad, die het moderne leven in zich draagt.

Het moet een krachtige natuur zijn en tevens eene vol fantasie, die, bij het aanschouwen van de oude gebouwen in eene moderne stad, ... de stemming der vervlogen tijden terug vindt; en niet gestoord wordt door den geest van het nieuwe, waarmede alles doorleefd is.

Voor mij is een groote stad doortrilt door de golfslag van het moderne leven, dat ruischt en bruischt door alle straten, in alle huizen en dat vloekt met de sfeer van de „oude" gebouwen. Elke beweging van dat leven, alle details van dat leven in de omgeving van de oude gebouwen, zijn even zoovele storende elementen.

Voor mij ligt de stijl van een stad in de ziel der menschen die haar bewonen, die in hare straten voortijlen in angstige jacht naar het geluk.

Mochten in een stad ook duizende gebouwen staan van een volmaakt bewaard type der oude architectuur; — om te kunnen spreken van de „oude" stad, om de sfeer in ons op te nemen van vervlogen tijden, moeten wij de storende elementen wegnemen en om ons hebben *de stilte* en *de eenzaamheid*; — . . . . dát is de zuivere nalatenschap der vervlogen tijden, en op die onvervalschte, onveranderde basis, kunnen wij wederom waarnemen eene sfeer vol van stemmingen, die benaderd der oude-tijden schoonheid.

Zóó was het mij, toen ik op eenen helderen zomer-avond voor mijn hooggelegen atelier-venster stond en staarde in de duisternis, die de omringende daken omhulde. Hier en daar steeg van verre een lichtwaas op boven de stad, van uit de helverlichte pleinen, en gloeide even enkele spitsige geveltoppen en daken aan, tot een silhouet. Daár, voor mijn geopende venster luisterde ik naar den chaos van klanken, die eeuwig weérkeerend over de stad druischt, als het verre geluid van de zee, die haar golven breekt op het strand, ... en spreekt van onbekende, vreemde dingen.

Maar bij het naderen van den nacht kwam méér en méér de stilte, verwaasde het silhouet der daken en trad een serene rust in, vol van geheimzinnig lokkende bekoring. Daar stonden nu, in de oude stad, de oude huizen in hunne eenzaamheid en stilte. En toen in dien nacht de volle maan met haar licht, het mystieuse van de stilte nog verhoogde, toen kon ik geen weérstand bieden aan de verleiding en met langzamen tred begaf ik mij naar de oude stad.

Ik liep in de schaduw der maanbelichte huizen en niets stoorde de stilte, ... alleen de eigen stappen beéchode geheimzinnig de smalle straatjes.

Toen bemerkte ik de nadering van de sfeer die vervlogen eeuwen terug roept, toen zweefden de geesten der vervlogen tijden om de torens, over de gevels, door de steegjes, door de sloppen, over de pleinen en bruggen.

Bij iederen straat dien ik doorging in de achterbuurten bij ieder nieuw schemer-aspect van oude hoekjes, van donkere grachtjes en smalle brugjes, zag ik wederom de „*oude*" stad herleven, zag ik de vroegere rijkdom van silhouet, het zonderlinge, het grillige der straatjes die allen verschilden van elkander en ieder voor zich door een aardig torentje, door de topgevels, door voorspringende stoepjes of pothuizen, hun eigen karakter droegen. Een visioen van het werkelijke omzweefde mij, en ik voelde een ongekende schoonheid over mij komen. De donkerte doezelde de oude gevels terug in de sfeer der oude tijden en de stilte bracht voor mij het leven en bewegen van het glorie-tijdperk van vergane eeuwen.

De zwarte, hooge torens rezen op in de witte lucht, die geheimzinnig vlekkende wolkenkoppen toonden, om de serene rust der starende maan. Niets, niets als de stilte,... slechts onderbroken door de regelmatige slag mijner afgemeten passen; . . . . . tot ik opeens onbeweeglijk stil stond aan den voet van de zware, sombere massa, die vóór mij opging, en als een nieuwsgierige, reikhalzend staarde over de rustige stad.

Zacht vervloeiden de massa's van den benedenbouw in de donkerte van de lage huisjes.

De zware contra forten waartusschen de kleine pothuizen en bergplaatsen waren gebouwd, verdwenen in de opgestapelde schaduwen der omringende huizen, maar strekten toch hunne krachtige, stoere lijnen tot boven deze schaduwen en blikten met mij in de heldere nacht.

Ademloos staarde ik naar boven, want daar begon plotseling die massa te leven; . . . het was een spreken in metalen klanken, van bingelende bellen en klingelende klokken; . . . . het was 't jubelen van een korte melodie, die mij overviel en overweldigde. Ik stond als versteend en wachtte op het moment dat alles en allen zouden ontwaken en verstoren mijn visioen van ongekende schoonheid . . . . Maar de melodie verstomde en voor een oogenblik was het weer stil, ... heel stil . . . . Toen dreunden zwaar drie slagen door het lichaam van den nacht.

En daar volgde van verre, als een echo, een andere melodie, en andere slagen Het kwam als een antwoord van over de daken, dat klingelende bellen lied,... van ver'.... en dichtbij,..... luid en zwak .... en allen sloegen het nachtelijk uur van stilte en van rust.
Al schuivende, beangstigd,... trachtte ik mij te verbergen in den schaduw der huizen, in een donkere ingangsboog .... Hier was het rijk van de stilte, hier was de geest der oude, de sfeer van vervlogen tijden .... Ik gevoelde dat ik een „storende" was in deze sfeer vol harmonie. Behoorde ik daar? Had ik recht aanwezig te zijn bij de samenvloeiing van deze stemmingen? Ik,.... moderne,..... rustelooze,..... onharmonische? Maar de eenzaamheid, de slag van het nachtelijk uur, het witte licht der volle maan, de schaduwen der oude gevels; zij hadden mij overgoten met hunne samenklank en mijne ziel zweefde op in harmonie met dat alles; overvuld met de sfeer van oude vergane tijden.
Ik nam in mij op de kleur van het geheel. Het verschemerde beeld van de stad mijner voorvaderen, was plotseling als eene illuzie mij verschenen; ..... schooner, mooier wellicht dan zij geweest is, zag ik de oude stad. Alle storende details, van het werkelijke leven, waren vervaagd en het beeld als één geheel vertoonde zich aan mij in volle schoonheid en pracht.....
Langzaam,.... als in een droom, ging ik verder langs de grachtjes met zwijgende boomen; over bruggen, waaronder het zwarte water even trachtte te zilveren in het maanlicht;.... maar,.... het hoogtepunt was bereikt,.... de extase was voorbij.
En alsof het zoo zijn moest; op het oogenblik dat ik verlangde naar rust en terug wilde keeren,.... kwam de stoornis in mijn visioen.
Ik kwam op een breede beasphalte straat. Eene late automobiel suisde mij voorbij, toeterde, en gierde den hoek om. En daar stond ik plotseling midden in de sfeer der nieuwe stad, omringd door moderne gebouwen,.... en toch,.... hoe vreemd,.... daar vóór mij was een groote en statige verrijzenis van muren, van breede ingangen, van zware bogen, die in al hun nieuwheid, toch vol ernst en zekerheid zich oprichtten. Het was eene muren-massa die oprees als een toren, het was een toren die oprees uit die muren-massa .... Steen, niets als steen; was de beurs van Berlage.
Een oervorm!... Een gegeven!... Het nieuwe!... Het moderne!... En toch, hoe vreemd;... in harmonie met de sfeer die was in de oude straatjes, die zweefde om het donkere silhouet der oude torens.
Ik voelde, bij de, in stille bewondering aanschouwde steenklomp, dat dit is van dezelfde geest. Ik voelde dat dit ontstaan is uit dezelfde grondstoffen; — van eene andere samenstelling, eene nieuwe dooréénvloeiing, maar toch verrezen uit dezelfde elementen. Hier waren voor mij, de twee uitersten, die elkander naderden.
Dáár staat voor ons, „moderne", de stof, gereed om te verwerken, dáár staat voor ons de grondvorm, waaruit wij alles kunnen scheppen. Dáár is de eerste samenklank, hoe gebrekkig ook, met oude vergane tijden van schoonheid, de eerste harmonie met hare vergane elementen.
Nu wachten wij op den Prins, die met een tooverroede deze ruwe, grove stof veranderd in de schitterende pracht van een fijn geslepen edelsteen.
Oh! moderne tijden! Wanneer zult gij ons geven eene nieuwe kunst?
Wanneer zullen wij, bij de pracht en glorie van het *zonne*-licht, door de straten der nieuwe steden gaan en waarnemen een sfeer vol harmonie?

Waarom moest ik treden in de geheimenis der nacht om voor een oogenblik de schoonheid zuiver terug te vinden?

En weêr sloegen de bellen en de klokken, en weêr zocht eene melodie haar weg over de stad, naar haren echo.
En ik begreep dat ook wij zoekende zijn naar een eigen melodie, naar een echo,.... naar een eigen ziel, naar een geloof.
Niet eerder zal de harmonie ontstaan en niet eerder de kunst verrijzen, of wij moeten gevonden hebben één eigen, één zelfde Geloof — dat zijn echo vindt in duizende en duizende zielen.

WIJDEVELD.

DE BRUG OVER DE KROMME WAAL TE AMSTERDAM.

Bij de bruggen-kwestie Singel-Sophiaplein en Heerengracht-Vijzelstraat, heeft Amsterdam nog een andere, nl. die van de brug over de Waal, met dit verschil dat deze laatste reeds kant en klaar is, terwijl eerstbedoelde bruggen slechts in ontwerp bekendheid verkregen. De brug in kwestie nu, ontwerp van den architect Van der Mey, is streng bekritiseerd, om niet te zeggen gehekeld, o. a. door de dagbladen „Handelsblad" en „Telegraaf", terwijl de Bond „Heemschut" 6 Juli j.l. uiting gaf aan zijn misnoegen in het volgende adres:

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

„Het Dagelijksch Bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland had den 4den Maart 1915, naar aanleiding der openbare tentoonstelling van het ontwerp der brug over de Heerengracht in de te verbreeden Vijzelstraat, de eer, eenige beschouwingen omtrent de Amsterdamsche bruggen onder Uw welwillende aandacht te brengen. Het gaf toen tevens de redenen aan, waarom dat ontwerp naar zijn meening niet in het eigenaardige Amsterdamsche stadsgezicht paste.
De onlangs voltooide brug over de Kromme Waal, die de Linnenmet de Buiten Bantammerstraat verbindt, en die naar een soortgelijk ontwerp werd gebouwd, bewijst, naar het Dagelijksch Bestuur meent, dat zijn bezwaren gegrond waren.
De bedoelde brug had oorspronkelijk pijlers, waarover een dek op balken was gelegd; in het midden bevond zich een wipbrug. Een ijzeren leuning, zooals men die vroeger steeds maakte, diende als borstwering. Daar de brug zeer licht, ofschoon uiterst stevig, was samengesteld, kon, wie op de Kromme Waal bij de Prins Hendrikkade stond, de volle schoonheid van het stadsgezicht, dat de linnenkant, de Montelbaanstoren en de Oude Waal opleverden, genieten.
De toepassing van het gewapend beton, die bijzonder lichte constructies veroorlooft, zou het mogelijk gemaakt hebben der nieuwe brug meer doorzichtigheid te geven, dan de vroegere had. Echter is dit niet geschied. Wel werd gewapend beton gebruikt, doch aan de twee zijden der brug werd daartegen een door de constructie niet vereischte bekleeding van baksteen aangebracht, met slechts kleine veelhoekige openingen daarin. Deze baksteen-bekleedingen, die zich zelfs boven het bruggedek als borstweringen voortzetten, geven aan de brug het aanzien eener afdamming, waarin slechts in het midden een doorvaart-opening is gelaten, omdat het verkeer te water niet geheel kon worden gestremd.
Dat de wanden der brug, welke deze opening begrenzen, een schuinen stand hebben, versterkt den indruk, dat eigenlijk een geheele afdamming bedoeld was.
Zoo wist men dan in deze brug de eenheid, het als het ware van zelf sprekende, die de schoonheid der oude Amsterdamsche bruggen uitmaken, Haar zwaar, en voor de constructie onnoodige, steenmassa past niet in de omgeving en belemmert het beschouwen van de fraaie stadsgezichten, die zij grootendeels aan het oog onttrekt.
Het Dagelijksch Bestuur voornoemd, vertrouwt, dat Uw College, hetwelk ongetwijfeld veel voelt voor de schoonheid van Amsterdam, een dergelijke brug niet andermaal zal doen maken, doch die van oudsher gebruikelijke typen zal doen volgen, die zoo uitnemend geschikt zijn, om in de heden ten dage gebruikelijke materialen te worden uitgevoerd.

En nu is het een verblijdend verschijnsel dat, in een aangelegenheid van openbaar belang als deze, de architect bij dat alles niet in zijn tent bleef, maar in een uitvoerig,

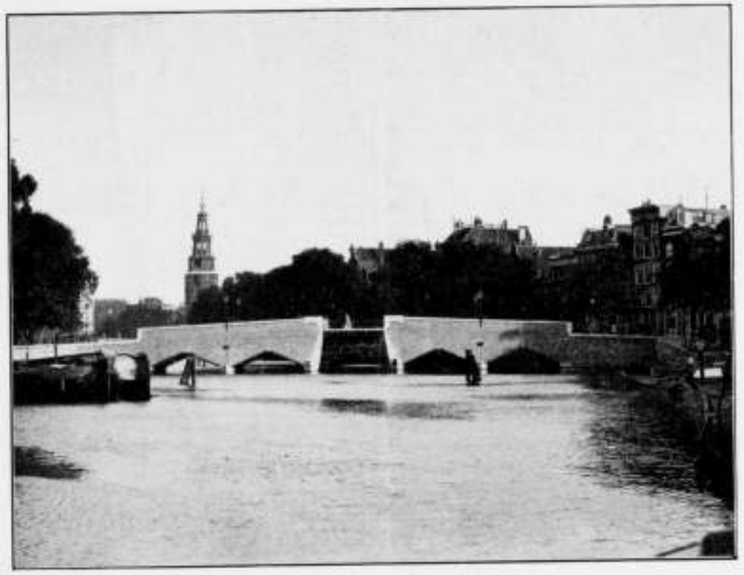

De Bantammerbrug te Amsterdam.

doorwerkt artikel, opgenomen in het „Technisch Gemeenteblad", van repliek dient, en duidelijk maakt door welke overwegingen geleid hij tot zijn brug-ontwerp is gekomen. Het komt ons van belang voor genoemd artikel, als document van beteekenis, in ons blad opgenomen te zien, weshalve het hieronder in zijn geheel volgt:

Langzaam en druppelsgewijs komen de kritieken los over onze nieuwste proeve van bruggenbouw.
Het is dan eigenlijk ook *te* erg, deze aanslag op het heiligduisje van de typisch Amsterdamsche brug, zóó te erg, dat de liefhebbers van Amsterdam's grachtenschoon niet meer weten hoe hun afkeuring te uiten.
We hadden dan eerst een afkeuring van het Handelsblad, toen een bestraffend adres van Heemschut, zelfs een artikel, en niet malsch, van Duke, en ten slotte een, ditmaal illustratieve en zeer onjuist voorgestelde, verzuchting van het Handelsblad. Wonderlijk genoeg zwegen de vakbladen. *)
— Zoo men de kritieken gelooven mag, is met opzet alles gedaan, om een mooi stadsgezicht in den grond te bederven —
Wij achten thans, nu eenige der in de oogen van het publiek gezaghebbenden hun afkeuring hebben geuit, het oogenblik gekomen, onze eigen meening en overwegingen kenbaar te maken.
In de kritieken treden de volgende punten naar voren:
1o. verwijt men ons, het oude stadsbeeld te hebben gesloopt en er een nieuw, minder mooi, voor in de plaats te hebben gebracht.
2o. verwijt men ons, de brug niet, zooals voorheen *ijl* te hebben gehouden, wat met moderne middelen mogelijk zou zijn geweest volgens de kritiek.
3o. verwijt men ons de historische lijn in den Amsterdamschen brugbouw, verlaten te hebben.
4o. verwijt men ons, geen inzicht of gevoel te hebben voor het typisch Amsterdamsche brug- en waterschoon.
Merkwaardig is het verwijt sub 1o.
De oude brug was zéér bouwvallig en totaal niet meer toereikend voor moderne toestanden en eischen. Elke nieuwe brug zou dus noodwendig anders moeten zijn dan de thans gesloopte.

*) Zoolang het duurt.

RED.

Ook deze was eens nieuw! En voordien was de brug er eene: op pijlers, een houten balkendek, met in het midden een wipbeug; voordien wellicht een balkbrug zonder wip (op oude kaarten); en voordien was er géén brug, toen de Lastage aan het open IJ lag en de Montelbaanstoren, zich vrij uit het water verhief als verdedigingstoren, eerst plat, later bekroond met de spits, samen den slankplompen toren vormend zooals wij dien thans kennen. Voorwaar een wisseling van toestanden en daarmee veranderíng van gezichtsbeelden
Sub. 2, 3 en 4. Nu dringen kritici en zeer stellig Heemschut, den eisch van *ijlheid* in zake brug met beslistheid op den voorgrond. Men moest weten en speciaal de deskundige leden van Heemschut, dat elke nieuwe brug die aan moderne eischen moet beantwoorden, zwaarder worden moet dan elk tot nu toe gevolgd type. En zeer stellig is het gewapend beton *niet* het aangewezen constructiemiddel.
Maar heeft men het recht deze eisch van ijlheid als onaanvechtbare eisch voor een Amsterdamsche brug te stellen?
Het komt ons voor, dat in dit voorkeur geven aan een bepaald type meer een speciale keure ten grondslag ligt dan een zuiver overwegen van de verschillende mogelijkheden waarop een brug door zijn vorm inwerkt op de omgeving.
Op historischen grond kan deze eisch van ijlheid moeilijk steunen: immers er waren ijle balkbruggen zoowel als massieve boogbruggen.
Nu is de vraag, hoe de Amsterdamsche brug naar traditie en als factor in het stadsbeeld moet zijn, niet zoo eenvoudig, als heeren kritici dat wel willen voorstellen. Het is vrij gemakkelijk te decreteeren, dat een zeker stadsbeeld zich zus of zoo moet voordoen.
De persoonlijke voorkeur, al naar mate men de dingen meer of minder van een schilders, dan wel van een architectonisch of geschiedkundig standpunt beschouwt, speelt een *te* groote rol.
In het begrip Amsterdamsche brug kwamen van oudsher twee tegenovergestelde opvattingen tot uiting. De eene opvatting beschouwde de brug als een lus, ijl element, gesponnen tusschen de doorgaande walmuren, zoodoende het begrip gracht als doorloopend en stedebegrenzend kanaal tot uiting brengend; de andere opvatting deed bij elk kanaalvak de walmuren ombuigen en in elkaar overgaan. Dus het accentueeren van de begrippen kanaal en kom. Het eene accent brengt de eertijds houten, balkbrug tot uiting, het andere de meer massieve steunen boogbrug. Zelfs naderde de oorspronkelijke, ijle balkbrug soms, door omstandigheden gedwongen, door dichttimmering van de overtollige vakken, tot het meer gesloten type.

De eilandenstad Amsterdam vertoont als typisch planbeeld smalle strooken grond, gescheiden door grachten, samen rondloopend om een massieve smalle kern, die weer in de lengte doorsneden is door een rivier. Deze grachten zijn onderling spaarzaam verbonden door tusschengrachten, en over de hoofdgrachten liggen een paar honderd bruggen ter verbinding der eilanden onderling.

Door hun centrische ligging en het vroegere verkeer, in hoofdzaak te water, hebben deze hoofdgrachten het uitgesproken karakter van doorgaand kanaal, wat in het stadsbeeld bovendien tot uiting wordt gebracht door de doorloopende walmuren en den wand van boomen en huizen.

De meeste bruggen, die over deze grachten liggen, spannen zich op een weinig uitspringend landhoofd van walmuur tot walmuur. Mede in het karakter van doorgaand verkeer is het feit, dat men deze grachten of leeg ziet of met enkele bewegende schepen. In verband hiermede is de gracht ook betrekkelijk smal en niet veel breeder dan noodig is voor het elkaar passeeren van schepen.

Er zijn echter in een koop- en werkstad van oudsher ook noodig watervlakken, waar als in een haven de schepen een ligplaats vinden; oorspronkelijk alleen in het Damrak, het als haven benutte uiteinde van de rivier; daarna vóór de stad in het open IJ, beveiligd tegen golfslag en aanslagen door een dubbele paalenrij. Nu doet zich bij de Waalseilandsgracht het geval voor, dat deze historisch *geen* gracht is, doch oorspronkelijk een deel van het IJwater, waarvan de op de Lastage uitgeruste vloten naar Indië vertrokken; eerst later begrensd door de aanplemping van het Buitenkanteiland.

Nog heden ten dage heeft de Waalseilandsgracht het karakter van haven behouden en wordt meer als ligplaats dan als doorvaart benut; ook door zijn grootere breedte heeft dit watervlak niet het accent van kanaal.

Het leek ons dan ook in dit geval volstrekt niet misplaatst, en uit historisch oogpunt zelfs wenschelijk, dit water te beschouwen als een havenkom en voor de bewuste brug het begrip omvattende walmuur, tot uiting te brengen, te meer daar de Kraansluis, de afsluiting aan het andere einde, ook dit damwandidee (het woord is van Hoemschild) heeft. Waar nu de Kraansluis slechts één doorvaartopening heeft, werd ook voor de nieuwe brug slechts *één* bruikbare doorgang als eisch gesteld.

Deze brug uit te voeren als boogbrug, was bij voorbaat als onmogelijk te beschouwen, gezien de eischen die tegenwoordig door het verkeer te land aan de draagkracht van het bruggedek worden gesteld. Een boogbrug aan deze eischen beantwoordend, zou ook als aspect zoo zeer afwijken van de voorstelling, die wij van het begrip boogbrug hebben: een wel gesloten, maar toch *ranke* constructie, dat wij de voorkeur hebben moeten geven aan moderne middelen; wij overwogen dus het ontwerp van een brug, bestaande uit een dek van ijzeren balken, *toch* vormend een voortzetting van de walmuren, *toch* eerlijk geconstrueerd, dus *geen* boogbrug; immers bij toepassing van werkelijk dragende bogen zou een druk op de pijlers worden uitgeoefend, waartegen in de middenpijlers *geen* tegendruk voorhanden; zoo zijn daarom openingen die geen bogen zijn, en een wand waarvan men ziet dat die slechts afsluiting en *geen* dragende constructie is; de middendoorvaart, waar hoogte eisch is, slechts overspannen door de noodzakelijke dekconstructie, is er eerlijkers denkbaar.

Ten einde het havenkombeeld de noodige beslotenheid te geven, is de brug, waar dit mogelijk was voorzien van een massieve borstwering, overwegende dat het stadsbeeld voornamelijk zijn waarde heeft, gezien vanaf de Kraansluis komende, die ruim een Meter hooger ligt dan de aansluitende kaden.

Het nieuw verkregen stadsbeeld doet zich voor als een besloten havenkom meestal vol schepen, waarboven, achter een coulisse van boomen, oprijst de Montelbaanstoren en de gelukkige omstandigheid, dat de gracht een bocht maakt en de bewuste brug juist op den knik ligt, heeft ten gevolge, dat bij het wandelen langs den wal in de richting van den toren, deze in het gezichtsbeeld zich langzaam verplaatst en telkens wisselend van waarde, zich steeds verjongd en zijn eenigszins plompen onderbouw verwazigt. Mede een gelukkige omstandigheid van de bocht is, dat gezien van de Oude Waal uit, de brug, overwegend horizontaal, zich spant voor een 4 tal hooge pakhuizen, die zoodoende majestueus boven de brug uitrijzen.

Vergeleken bij het effect dat de verdwenen brug in zijn nuchtere zoover geprezen! ijlheid maakte, waar men willens zich blind heeft gekeken op de schilderachtigheid (!) van deze ijlheid, om de waarde van de nieuwe brug als schoonheidselement van moderne orde niet te erkennen en wij kunnen niet toegeven, dat wij het erop zouden hebben toegelegd terwille van een of andere bouwkunstige gril, zooals ons bekwaardig wordt aangewreven in sommige kritieken, de schoonheid van het Amsterdamsche stadsbrugbeeld te hebben willen vernietigen of oude schoonheid niet te kunnen zien. Integendeel hebben wij juist getracht onvermijdelijk nieuw in het oude schoon in te werken. Dat daardoor een *ander* beeld is ontstaan dan dat van voorheen, is een noodwendig gevolg van de steeds wisselende eischen van de levende-groeiende stad —

En nu iets over de kritieken.

Waar de kritiek aandringt op ijlheid en doorzichtigheid als *het* gewenschte, is het mede van belang op te merken, dat waar bij een veelheid van doorgangen in een Amsterdamsche brug eene of meerdere niet benut worden als doorvaart, deze openingen meestentijds dicht getimmerd zijn met lat- of schotwerk tot vorming van bergplaats onder de brug. Nu is het zeker waar dat in vroeger tijden in verband met de als dan noodige toegangen, trap en steigertje, de schilderachtigheid van het brugcomplex werd verhoogd, men zie slechts de oude afbeeldingen, maar de architectonische eenheid van de brug werd er door geschaad, en beslist leelijk wordt zoo'n samenstel, als het geschiedt op zoo'n wijze en aan zoo'n brug van weinig allooi, als toevallig juist ligt vlak tegen de Montelbaanstoren aan.

Nu is het merkwaardig, dat waar bij den nieuwbouw van een brug den nadruk wordt gelegd op de vermijding van het euvel bovengenoemd, en ineens afgestreefd wordt naar een architectonische eenheid, de kritiek ten aanzien van de brug, en de kritiek op stadsbeelden in Amsterdam in het algemeen, bewust of onbewust, zich steeds plaatst op het schildersstandpunt en den nadruk legt op tekortkomingen in het schilderachtige.

Tegen deze houding der kritiek kan o. i. *niet sterk genoeg* worden opgekomen, want indien deze kritiek als de eenige wordt gehandhaafd, raakt de architectuur stellig en zeker in de verdrukking en zal haar onrecht worden gedaan in de waardeering van het publiek; bovendien mist elk nieuw bouwwerk een der belangrijkste factoren van het schilderachtig mooi; het qua kleur ingegroeid zijn in de omgeving; hiervoor is *tijd* noodig.

Tegenover de genoemde kritiek willen wij dan plaatsen de volgende stelling:

— Elk bouwkunstig nieuw element in het stadsbeeld dient kritisch van *architectonisch* standpunt te worden beoordeeld, in hoeverre het zich harmonisch aanpast aan de overige het stadsbeeld samenstellende elementen. Elke beoordeeling uitgaande van andere overwegingen moeten als *onzuiver* worden verworpen. —

Wordt elk nieuw geheel naar dezen maatstaf beoordeeld, dan zal als noodwendig gevolg, indien een harmonische architectonische eenheid ontstaan is, ook op den duur de schilderachtige visie worden bevredigd.

Men bedenke echter wel, dat de tijden veranderen en wij met hen, het oude verslijt en dat het stadsbeeld zich onvermijdelijk wijzigt als gevolg van veranderde eischen van een *levende* stad; onverantwoord zou zijn het kunstmatig weer opwekken van oud schoon, dat geen levensvatbaarheid meer heeft.

Men moet den moed hebben, in moderne tijden nieuwe harmonie te maken en de schoonheid daarvan, al is die een andere dan de oude waarmede men door overlevering vertrouwd is geraakt, te willen zien en doorvoelen.

BANTAMMERBRUG.

Is het een brug of wel een dam
Die in de Waal te liggen kwam?
't Is maar een grap, dus geen van twee,
O wandlaar! wees daarmêe tevrêe.

CANDIDUS.

FRONTISPIES.

De tand des tijds wordt nimmer hol,
Dies gaan de hooggeleerde heeren
Zijn prooi, het beeldwerk, maar plombeeren,
Al houdt ook iedre tandarts vol
Dat er wat hapert in hun bol,
Daar zij zoo 't vak nooit kunnen leeren.

CANDIDUS.

WONINGDIENST.

Tot Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam is door den Gemeenteraad benoemd de heer A. KEPPLER, Ingenieur, hoofd van afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht.

De benoeming van een Directeur van het Gemeentelijk *Bouwtoezicht* zal binnenkort kunnen worden verwacht.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als Genootschapsprijsvragen voor het jaar 1916 zijn als onderwerpen aangewezen:
1. Een O. L. School in een groote stad.
2. Een transformatorenhuisje.
3. Een architectonische fantasie.

Als Jury zijn benoemd de heeren J. GRATAMA, JOS. INGENOHL en J. F. STAAL JR., die de benoeming aanvaard hebben.

b. Tot Redactieleden van het Weekblad „Architectura" zijn benoemd de heeren RN. ROLAND HOLST en P. KRAMER, die de benoeming aanvaard hebben.

c. De 1363ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 22 September**, des avonds te **8½ uur precies** in de Vergaderzaal van het **Gebouw Lux, Reguliersdwarsstraat 108/114.**

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van de Heeren L. P. KOOKEN, Gemeente-Architect te Eindhoven, P. KRAMER, Architect te Amsterdam, LOUIS H. ROOS, Meubelteekenaar te Amsterdam, T. MOERMAN Jr., Bouwk. Teekenaar te Amsterdam en J. H. MULDER Jr., Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam.
4. Voordracht van den heer C. A. LION CACHET over: *„Inleiding tot de tentoonstelling van Oud-Javaansche en Balineesche Kunst"* met kunstbeschouwing. Introductie is toegestaan.
7. Rondvraag en sluiting.

Leden worden verzocht er wel nota van te willen nemen dat de vergadering wordt gehouden in de vergaderzaal van het **Gebouw Lux, Reguliersdwarsstraat 108/114** dus **niet** in de vergaderzaal van het Genootschap.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

BOUWKUNST-TENTOONSTELLING.

(Nadruk verboden).

Aan het Bestuur van het *Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen* is het volgende schrijven door het Bestuur gezonden:

Namens het Genootschap *„Architectura et Amicitia"*, hebben wij de eer U mede te deelen dat het rapport van de door het Verbond ingestelde commissie „inzake het onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen", met het daarop betrekking hebbende advies van ons Bestuur, een onderwerp van bespreking uitmaakte in onze leden-vergaderingen van 28 April en 8 September d. j., met als resultaat, dat ons is opgedragen het volgende onder Uwe geëerde aandacht te brengen:

Het Genootschap betuigt zijn hulde voor den flinken opzet van het rapport.

Inzake architectuur zou het gaarne een paar punten in overweging willen geven.

Terecht zegt het rapport: „om een bouwkundige teekening te begrijpen en te waardeeren, wordt een ontwikkeld voorstellingsvermogen vereischt, dat zich aanstonds een beeld weet te scheppen, hoe die teekening, tot werkelijkheid gemaakt, als een bestaan van steen, hout en ijzer zich zal voordoen. Dit bij een ongeschoold publiek aan te treffen, is meer dan redelijkerwijs mag worden verlangd."

Het zal er dus meer op aankomen een goed overzichtelijke teekening te maken nadat de conceptie van het geheel gereed is. Deze teekening kan als teekening kunstwaarde hebben — bijv. aquarellen — perspectiefteekeningen enz. Wil men deze soort teekeningen „prentjes" noemen zooals gewoonlijk menschen, die niet kunnen teekenen, deze vaak bestempelen, dan vindt het Genootschap dit minder juist. Wil men het algemeen publiek opwekken tot belangstelling in bouwkunst, dan zal dit meer geschieden door het toonen van goede artistiek uitgevoerde teekeningen dan door een serie projectie-teekeningen van plattegronden, opstanden, doorsneden, enz. Wat betreft *misleiding* van zoodanig werk zal dit niet

LAATSTE BERICHT. In afwijking van hetgeen door mij werd medegedeeld zal de 1363e Ledenvergadering van 22 September a. s. (waarin lezing van den heer Lion Cachet) niet worden gehouden in het Gebouw „Lux", doch in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

J. F. STAAL Jr., 1e Secretaris.

zoo'n vaart loopen, daar de teekeningen, naar conceptie's van werkelijke bouwmeesters, minstens genomen, onder hun leiding gemaakt worden. Deze leiding zal dus niet gemakkelijk tot resultaat hebben — misleiding.
Bovendien gelooft blijkbaar de commissie niet aan de misleiding van teekeningen, waar zij zelf voorstelt bij stedenbouw vogelvlucht-perspectieven te exposeeren. Deze toch geven niet eens een beeld weer van den werkelijken toestand, zooals men die dagelijks waarneemt.
Het komt ons Genootschap voor, dat de zinsneden betreffende „misleiding" en die van het „vaak waardeloos" zijn van teekeningen, zoo algemeen als die in het rapport (dat straks zal worden gepubliceerd) zijn gesteld, een zeer verkeerden indruk op het publiek omtrent de waarde van teekeningen maken kunnen; het zal daarom de voorkeur verdienen bedoelde punten uit het rapport te lichten en die nader onder de oogen te zien, wanneer door de bouwkundige vereenigingen tot de bespreking van het instellen van een tentoonstellingsreglement zal worden overgegaan.
Voorts zegt de commissie:
„Verder is het onderscheid tusschen de bouwkunst op papier en de werkelijk uitgevoerde schepping te groot, om te verwachten, dat het gewone publiek zonder genoeg kennis om zich een eigen oordeel te vormen, ooit werkelijke belangstelling voor bouwkundige teekeningen zal kunnen hebben, zooals het die inderdaad heeft voor schilderijen of voor muziek b.v. De logische gevolgtrekking hiervan zou kunnen zijn, dat het beter was in het geheel geen exposities van bouwkundige teekeningen of afbeeldingen te houden, tenzij daarnaast het werkelijke bouwwerk met volledige inrichting kan geëxposeerd worden."
Ook hier is o. i. het gevaar niet groot, en evenmin vindt de commissie dit, waar ze op de volgende bladzijde terecht voorstelt:
„Maar ook Rijk en Gemeente zouden ongetwijfeld kunnen medewerken om bij het groote publiek, meer dan tot nu toe helaas het geval is, belangstelling voor de openbare gebouwen op te wekken, door bijvoorbeeld jaarlijks kleine tentoonstellingen te houden van alle projecten op Bouw-, Sier- en Nijverheidskunstig gebied, welke zij van plan zijn in het daarop volgend jaar te doen uitvoeren, en daarnaast periodieke overzichtstentoonstellingen, welke een beeld zouden geven van de ontwikkeling der officieele Bouw-, Sier- en Nijverheidskunst gedurende een afgeloopen periode van vijf of tien jaren."
Wanneer dan ook de meeste teekeningen misleidend werken, hoe zou men dan, wat in het rapport wordt aanbevolen, voor- en tegenvoorbeeld eerlijk willen demonstreeren. De bedoeling zal toch zijn ook teekeningen hiervoor te gebruiken.
Deze wijze van tentoonstellen op architectonisch gebied, kan volgens het Genootschap dan alleen eenig nut hebben, wanneer de voor- en tegenvoorbeelden door het gesproken woord worden toegelicht.
Nog zij opgemerkt, dat daar waar de commissie spreekt van: *„zuivere techniek van het bouwvak — goede en slechte constructies en materialen* — dat, daar waar men staat tegenover het publiek — en niet tegenover vakgenooten, men geen tentoonstellingen maakt van wetenschappelijk onderricht waar het publiek van zelve zoo goed als niets van meeneemt.
Wil men voor het publiek iets doen, dan tracht men te demonstreeren het goed recht der bouwkunst — als kunstvak.
Het Genootschap geeft op bovengenoemde gronden in overweging:

A. te laten vervallen:
1°. „de mooie prentjes die het publiek tot belangstellend beschouwen verleiden." (blz. 11)
en verder:
„Een bouwkundige teekening behoeft niet noodzakelijk als teekening aantrekkelijk te zijn; eerder zou men kunnen besluiten, dat de voor het publiek nog meest aantrekkelijke bouwkunstige teekeningen, als architectonisch ontwerp vaak waardeloos zijn." (blz. 11).
2°. het laatste gedeelte van den zin:
„Het bouwwerk zelf kan men nu eenmaal op de tentoonstelling niet laten zien, projectie-teekeningen, foto's en maquetten vermogen slechts een onvolledig denkbeeld te geven van de architectonische conceptie, *en vaak zullen zij nog misleidend blijken te zijn bovendien*." (blz. 11).
3°. „Verder is het onderscheid tusschen bouwkunst op papier en de werkelijk uitgevoerde schepping te groot, om te verwachten, dat het gewone publiek zonder genoeg kennis om zich een eigen oordeel te vormen, ooit werkelijke belangstelling voor bouwkundige teekeningen zal kunnen hebben, zooals het die inderdaad heeft voor schilderijen of voor muziek b.v. De logische gevolgtrekking hiervan zou kunnen zijn, dat het beter was in het geheel geen exposities van bouwkundige teekeningen of afbeeldingen te houden, tenzij daarnaast het werkelijke bouwwerk met volledige inrichting kan geëxposeerd worden." (Blz. 11).
Dit gedeelte heeft geen zin, daar verdere gedeelten in het rapport dit tegenspreken.
B. De volgende zinnen gewijzigd te lezen;
1°. Blz. 13. 2e al. Deze methode kan in sommige gevallen gevolgd worden zoowel voor het zuiver architectonisch deel als voor de bouwkundige onderdeelen en details — mits het tentoongestelde diene als demonstratie van het gesproken woord, zooals bij voordrachten, lezingen enz. kan geschieden.
2°. Blz. 13. 3e al. Maar ook kan dit middel worden toegepast op bovengenoemde wijze, dáár waar . . . . enz.
Vervolgens verklaart het Genootschap mede te gaan met de in het rapport uitgesproken noodzakelijkheid dat door de bouwkundige vereenigingen ernstig overwogen moet worden op welke wijze te komen tot de instelling van vaste regelen omtrent bouwkunsttentoonstellingen, en de middelen aan te geven om die „tegelijk voor den gewonen bezoeker, zoowel als voor de architecten zelve belangwekkend te maken."
Het Genootschap verklaart zich i.c. volgaarne tot medewerking bereid. In afwachting van de over het onderwerp te verwachten besprekingen met de bouwkundige vereenigingen hier te lande, wenschte het Genootschap het uitspreken van zijn meening omtrent enkele andere punten van het rapport, betrekking hebbende op de beteekenis en de organisatie van bouwkundige tentoonstellingen, vooralsnog op te schorten.
Als algemeene opmerking wil het Bestuur nog ten slotte zeggen: dat bij enkele leden de veronderstelling heerscht, dat de commissie in haar rapport te veel naar voren brengt, dat bouwkunsttentoonstellingen in de *allereerste* plaats ten doel hebben de overigens zeer gewenschte, belangstelling van het publiek op te wekken; mocht dit de meening der commissie zijn, dan moet het Bestuur voorop stellen dat deze meening in het Genootschap niet wordt gedeeld.

Hoogachtend.
Namens het Genootschap
w.g. PAUL J. DE JONGH, Voorz.
w.g. J. F. STAAL JR., Secr.

KORT VERSLAG VAN HET GESPROKENE TER VERGADERING VAN 8 SEPTEMBER 1915 — IN HET GEBOUW „LUX" — REGULIERSDWARSSTRAAT.

De voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, opent de eerste vergadering der wintercampagne met een kort overzicht van hetgeen gedurende de zomermaanden is gepasseerd. Spr. herdenkt allereerst diegenen, die door den dood aan „A. et A." ontvallen zijn, t. w. de heeren Springer en Salm; herinnert voorts aan de instelling en oprichting van de Amsterdamsche Schoonheidscommissie (waarin „A. et A." vertegenwoordigd is door de heeren Walenkamp en Staal); aan de Gen. excursie naar Hoorn; aan de oprichting van de club van Haagsche leden van „A. et A." en ten slotte aan het 60jarig bestaan van het Genootschap en eindigt met een beroep op *allen* medewerking, opdat „A. et A." die plaats kan blijven innemen die het, gezien z'n beteekenis voor de bouwkunst, met zoo groot succes — dank zij het werken van voormannen — heeft kunnen innemen.
De 1e secretaris leest de notulen der beide voorgaande vergaderingen; waarna met algemeene stemmen tot lid van „A. et A" worden aangenomen de Heeren: L. J. P. Kooken, Gemeente-Architect te Eindhoven; Louis H. Roos, Meubelteekenaar te Amsterdam; P. Kramer, Architect te Amsterdam; T. Moerman Jr., Bouwk. opzichter te Amsterdam en J. H. Mulder Jr., Bouwk. teekenaar te Amsterdam.
Hierna verkrijgt de heer v. d. Pluym het woord tot het uitbrengen van het praeadvies van het Bestuur van „A. et A." op het rapport van de Commissie inzake het „onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het tentoonstellingswezen (in verband met regeeringssteun, kunsthandel, enz.), ingesteld door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen." Het praeadvies (hierboven opgenomen) geldt speciaal het hoofdstuk „Architectuur" van genoemd rapport.
De heer Weissman zegt, dat het rapport op hem den indruk gemaakt heeft van te zijn opgesteld door meubelkunstenaars. De eenige architect in de commissie kon zich, volgens spr., er dan ook niet mede vereenigen. Voor- en tegenvoorbeeld zou spr. gaarne zien vervallen, daarbij wijzende op het groote gevaar, dat hierin schuilt. De heer Staal zag gaarne aan het praeadvies van het Bestuur nog een en ander toegevoegd; spr. vindt het niet krachtig genoeg, speciaal wanneer hij let op het gevaar dat in enkele zinnen van het rapport schuilt, waar het over de belangstelling van het publiek gaat, en zag gaarne het volgende erin opgenomen:

Daar deze commissie, na onderzoek, gebleken is, dat bouwkunsttentoonstellingen het gewone publiek geen werkelijke belangstelling inboezemen, concludeert zij: dat *daarom* die tentoonstellingen niet deugen, zoodat de commissie moet uitgegaan zijn van de volgende definitie: „Een bouwkunsttentoonstelling is het architecten-tendienste-staand middel om reclame te maken." M. i. moet het Genootschap deze definitie niet aannemen en een juistere zoeken b.v. „Een bouwkunsttentoonstelling is een collectie uitingen van waardevolle gedachten op het gebied der architectuur" of iets dergelijks, en geenszins een collectie teekeningen enz., dienende om de belangstelling van het publiek te prikkelen. Er is een volstrekt verschil tusschen dengene, die zich voorneemt om architectuurvormen te gaan teekenen of boetseeren en dengene, die zich voorneemt vormen ter opwekking van de publieke belangstelling te gaan teekenen of boetseeren. De eerste nadert het doel (dat Bouwkunst is), de andere verwijdert zich er van. Het Genootschap zou haren leden moeten ontraden deel te nemen aan een tentoonstelling, die beoogt de publieke belangstelling in bouwkunst te vermeerderen, aangezien die deelname den leden zou verplichten te werken op een wijze, die afleidt van wat hun doel moet zijn, het maken van bouwkunst.
De commissie heeft dit ingezien, waar zij spreekt van „mooie prentjes" enz., maar de commissie maakt niet de gevolgtrekking, dat bouwkunsttentoonstellingen dus niet op het groote publiek, zooals dat thans is, behooren ingericht te worden.
De afstand tusschen publiek en bouwkunst te verkorten is een doel, dat wellicht kan bereikt worden door onderwijs, lezingen of kritiek, doch tentoonstellingen bedoelen dit niet, wel kunnen zij stof leveren voor deze verschillende vormen van onderricht.

De voorzitter constateert dat de heer Staal feitelijk tegen bouwkunsttentoonstellingen is, een principe, dat „A. et A." *niet* deelt. De heer Staal vindt het „trekken" van het publiek zoo verwerpelijk en ziet hierin *dit* groote gevaar, *dat de architecten zullen gaan werken op den smaak van het publiek*. Dit leest hij terdege tusschen de regels van het rapport en zag daarom zoo gaarne dat „A. et A." eens eene definitie gaf wat onder eene bouwkunsttentoonstelling verstaan moet worden.
De voorzitter zegt, dat als men dit gevoelen deelt, het preadvies van het Bestuur in die richting nog nader kan worden aangevuld, en veronderstelt dat de vergadering het Bestuur zal overlaten het aldus uit te brengen.
De heer Nijhoff zou gaarne nog willen vragen, of het niet de teekeningen zijn, die een valsche voorstelling willen geven, die willen bedotten. Principieel moeten volgens spr. worden uitgezonderd alle teekeningen die opzettelijk misleiding bedoelen. Ook picturale effecten. Het gaat bij spr. minder om de *soort* der teekening, dan wel om het al of niet *misleidend karakter* derzelve, weshalve het hem in 't algemeen lijkt, dat bij publiek, dat niet architectonisch is opgevoed, voorbeeld en tegenvoorbeeld geen zin heeft. Alleen wanneer met zoo'n tentoonstelling een aanvulling van het gesproken woord bedoeld wordt, als men daarmede toelichtend kan aanduiden op welke goede, principieele gronden voorbeeld en tegenvoorbeeld dienen kan, kan spr. zich ermede vereenigen.
De heer Wijdeveld begrijpt niet wat de vorige spreker met dat expres misleidende in picturale teekeningen bedoelt. Voor spr. is er alleen van „expres misleidend" sprake, zoo b.v. een toren op een perspectief twee maal hooger genomen is, dan die op de projectieteekening staat aangegeven. De stemming van den kunstenaar spreekt toch uit diens werk. Wat is er tegen om b.v. een gebouw uit te beelden in maanlicht. De kunstenaar ziet zijn schepping op het moment van uitbeelden zoo voor zich in den geest. Mag hij dat dan niet weergeven?
De heer Weissman wijst — speciaal ten opzichte van het misleidende in perspectieven — op die van de Beursprijsvraag. De lange gevel, die men nooit anders dan sterk verkort te zien kreeg, was dusdanig uitgebeeld, dat men minstens op de N. Z. Voorburgwal staan moest, om die zoo te zien. Dat noemt spr. misleidend.
De voorzitter meent dat daarop bij toelichting dient te worden gelet, en zegt vervolgens van den heer Penaat een schrijven ontvangen te hebben, waarin wordt voorgesteld, dat „A. et A." zich betreffende enkele punten met andere bouwkunstvereenigingen in verbinding zal stellen. Het schrijven luidt:

Ilaricum, 7 Sept. '15.
Aan den voorzitter van A. et A.

Geachte voorzitter,

Naar ik uit de agenda lees, zal op de e.k. vergadering op morgen 8 Sept. ook de bespreking plaats hebben over het rapport van het Verbond van Nederl. Kunstenaarsvereenigingen betreffende het Tentoonstellingswezen. Daar ik tot mijn leedwezen niet ter vergadering aanwezig zal kunnen zijn, verzoek ik U mij schriftelijk een enkele opmerking te maken en dat naar aanleiding van de reeds gehouden besprekingen over dit rapport, van welke besprekingen het verslag voorkomt in het nummer van Architectura van 8 Mei l.l. Daaruit lees ik toch, dat de discussies voornamelijk tot onderwerp hadden den aard en inrichting van bouwkunstige tentoonstellingen in verband met de daarover in het rapport geuite inzichten en verder liepen over de vraag of bouwkunsttentoonstellingen wenschelijk zijn en of zij al of niet een onderdeel of aanhangsel van algemeene kunsttentoonstellingen mogen vormen. Ik neem aan dat de vergadering zich zal uitspreken, dat bouwkunst-tentoonstellingen, welke bezwaren zij overigens mede mogen brengen, voorloopig niet kunnen gemist worden. De beide andere punten op die vroegere vergadering behandeld, zijn ongetwijfeld van belang; ik zou het echter jammer vinden indien daarbij een belangrijk zoo niet *het* belangrijkste punt v. h. rapport over het hoofd werd gezien.

Ik bedoel de bestaande totaal onvoldoende verhouding van de overheid tot de bouwkundige vereenigingen, waar het gaat om Tentoonstellingen, waar ook de bouwkunde vertegenwoordigd is; en daarnaast als tweede punt: het ontbreken van bepaalde tentoonstellingsregelen, welke bestaande misstanden en misbruiken zouden kunnen voorkomen. Een en ander wordt in het rapport toegelicht op blz. 15, 16 en 17, terwijl U op blz. 7 de bestaande slechte regeling kunt vinden, waarbij in de officieele commissie de vertegenwoordiger o. a. van de bouwkunst wordt aangewezen door vertegenwoordigers van schildersgenootschappen.

Ofschoon ik wel begrijp, dat tentoonstellingen voor de architectuur van niet zóó'n ingrijpend vak-belang zijn als voor de andere vrije en toegepaste kunsten, zoo zou het toch te betreuren zijn, als deze zaak door de bouwkundige vereenigingen ongeregeld werd gelaten. De verhouding tusschen landelijke en stedelijke overheid en de bouwkunst-organisaties is, naar ik meen, nog lang niet zooals zij behoort te wezen en elke regeling, welke een vaste band tusschen beide schept is m. i. een schrede op den goeden weg. Ik meen daarom dat het in het belang van de architectuur zoo zijn indien de vergadering de wenschelijkheid zoo kunnen uitspreken, dat: 1o. de vertegenwoordigers voor tentoonstellingen, waarbij ook de bouwkunst is betrokken, door de bouwkundige organisatie's worden aangewezen, overeenkomstig een in onderling overleg op te maken regeling.

2o. dat A. et A. zich in verbinding stelt met de andere bouwk. vereenigingen om gezamenlijk een regeling daarvan vast te stellen en tevens om te overwegen, welke algemeen bindende tentoonstellings-regelen kunnen vastgelegd worden, betreffende toelating, jury, bekroningen, de groep waaronder architectuur op algemeene tentoonstellingen zal moeten worden ondergebracht, betreffende speciale uitnoodigingen, keuze en jury-tentoonstellingen.

Met de meeste Hoogachting,
Uw dw,
W. PENAAT.
Lid van „A. et A."

De voorzitter meent, dat er veel voor is met de andere bouwkunstvereenigingen te confereeren over diverse belangrijke punten, die nog op afdoening wachten; dit is blijkbaar ook de bedoeling van het Verbond.

De heer Weissman zag door „A. et A." thans gaarne uitgemaakt *wat* een bouwkunsttentoonstelling zijn moet, een zelfstandige tentoonstelling of een aanhangsel van een algemeene. Spr. wenscht dit nadrukkelijk in het praeadvies te zien uitgemaakt. De voorzitter zegt, dat het praeadvies nu niet over dit punt gaat. Bovendien is men in het Genootschap toch algemeen van meening, dat er van een „aanhangsel" geen sprake kan zijn. De bouwkunst is zeker gelijkgerechtigd met de andere kunsten; in dezen geest laat het rapport zich ook uit.

De heer Weissman zag dan gaarne, dat de heeren v. d. Pluym en de Groot, als afgevaardigden van „A. et A." in het Alg. Bestuur van het Verbond, worde opgedragen dat zij dit punt nadrukkelijk daar ter sprake zullen brengen. Volgens spr. dient dit niet alleen te worden uitgemaakt, doch ook vastgelegd voor altijd. De voorzitter zegt, dat aan „A. et A.'s" afgevaardigden veilig de regeling van dit punt kan worden overgelaten.

Tusschen de heeren Nijhoff en Wijdeveld ontspint zich nog een uitgebreid discours over het al of niet misleidende van maquetten, teekeningen enz. De heer Wijdeveld doet zich hierbij kennen als een hartstochtelijk pleitbezorger voor uitbeelding van des kunstenaarsschepping op *artistieke* wijze (wat door anderen juist als *het* gevaar van „prentjes maken" wordt aangeduid), terwijl de heer Nijhoff met nadruk nog eens wijst op het gevaar van picturale effecten, die, zooals de heer W. zelf zegt, in de verbeelding eens kunstenaars bestaan, doch nimmer door het publiek, door wie ook, zoo zullen gezien worden. Dit noemt spr. juist in de allereerste plaats een voorbeeld van misleiding.

Besloten wordt tot verzending van het praeadvies van het Bestuur, aangevuld met enkele punten in de vergadering ter sprake gebracht, en met de bereidverklaring de zaak in haar geheel met de andere bouwkundige vereenigingen te bespreken.

De voorzitter brengt thans de onderwerpen voor de a.s. Gen. prijsvragen in behandeling. Voorgesteld en goedgekeurd wordt, ook dit jaar *twee* prijsvragen uit te schrijven, met een totaal bedrag aan prijzen van *f* 200.—

De eerste prijsvraag zal zijn: *een schoolgebouw voor lager onderwijs, in een groote stad*; de tweede *een transformatorenhuisje*. De vergadering kan zich er mede vereenigen, dat een derde prijsvraag, een *architectonische fantaisie* omvatten zal. Op voorstel van den heer Weissman wordt het Bestuur overgelaten hiervoor een diploma *plus een lauwerkrans* beschikbaar te stellen.

Het Bestuur met 6 der aanwezige leden kiest vervolgens tot leden der jury, de heeren: Ingenohl, Gratama en Staal. Tot leden der redactie — vacaturen Haek en Hellendoorn — worden door de vergadering met algemeene stemmen gekozen de heeren Roland Holst en Kramer.

Bij de rondvraag brengt de heer Weissman het artikel over de frontispice-restauratie van het Kon. paleis aan den Dam ter sprake. Spr. zegt de strekking van dat artikel geheel voor rekening van den schrijver te laten, doch wil er alleen op wijzen, dat de manier van restaureeren, zooals die hier geschiedde, niet die der Commissie was. De minister heeft, volgens de N. Rott. C., tegen het advies der betrokken Commissie in, deze wijze van restaureeren gelast. De Commissie daarentegen was het systeem toegedaan: de losse stukken verwijderen en voor het geheel een bronsgaas spannen, ten einde het kunstwerk voortaan voor de duiven ontoegankelijk te maken en het afvallen van stukken op het paleisbalcon of de straat te voorkomen.

De voorzitter zegt, dat de heer W. goed zal doen in „Architectura" nader van zijne inzichten kennis te laten nemen. Spreker meent evenwel, dat zoo de gang van zaken is geweest als door den heer W. voorgesteld, de Commissie had moeten aftreden, zoo zij zich met de restauratie „op last" niet kon vereenigen. Voor een optreden van A et A bestaat z. i. niet den minsten grond, gezien vooral de onvoldoende gegevens. Evenwel wil het Bestuur dit punt wel in eigen boezem nader bespreken.

Hierna volgt sluiting. M.

ORAKEL.

„Slechts nieuwheid kan nu schoonheid zijn!"
Orakelt Jan en laat 't ons lezen.
Vraag hem maar niet naar het bewijs:
Orakels worden nooit bewezen. CANDIDUS.

CLAES ARENTZ.

Het belangwekkende artikel van den heer Jan de Meijer, in het vorig nummer van dit orgaan verschenen, doet ons kennis maken met den steenhouwer Claes Arentz. In het register der meesters van het St. Barbaragild, waartoe ook de steenhouwers te Amsterdam behoorden, vindt men verscheidene malen den naam Arentz, Aryaens of Arisz. Er waren in het begin der zeventiende eeuw als meester steenhouwer te Amsterdam gevestigd:

1. Pieter Aryans van Delft, die den 31sten Mei 1630 zijn vier zoons Willem, Coenraed, Aryaen en Pieter als leerlingen aannam. Van deze vier is alleen de eerste den 29sten Juli 1637 meester geworden. Deze Pieter Aryans van Delft heeft in 1613 met zijn broeder Claes Aryans van Delft het steenhouwwerk voor de Boterwaag te Nijmegen te Amsterdam gemaakt.

2. Claes Aryans of Arentz van Delft, die in 1612 met Hendrik de Keyser het steenhouwwerk voor de bekroning van den toren te Deventer te Amsterdam maakte, en in 1613 met zijn broeder Pieter voor Nijmegen werkte. Deze Claes Arentz nam den 30sten Juli 1617 zijn zoon Arys als leerling aan. Hij nam in 1633 voor het laatst een leerling aan. Ik veronderstelde dat hij kort na den 26sten September 1633 was gestorven, omdat, toen den 7den December 1633 de acte werd opgemaakt, waarbij een Raadsheer te Lübeck te Amsterdam een grafteeken bestelde, Pieter Aryaens van Delft niet meer met zijn broeder Claes het werk aannam, doch met diens zoon Aris Claesz. *)

*) Zie: Tiende Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum blz. 187 v.v.g.

Nu wordt de acte van 1641 onderteekend door Claes Arissz., die zich niet meer „van Delft" noemt, en die dus waarschijnlijk de kleinzoon zal zijn van Claes Aryans, welke in 1612 met Hendrik de Keyser samenwerkte, en die in 1617 zijn zoon als leerling aannam.

Men vindt in de oude stukken altijd een zeer verschillende spelling der namen, Aris, Aryaens, Arentz, Aryans, Adriaensz. zijn de spelling van éénzelfden naam. Vingboons, Vingboom, Vinckeboom is de naam van één persoon. Deze zoo uiteenloopende schrijfwijzen maken het onderzoek dikwijls moeilijk.

A. W. WEISSMAN.

Het artikel: „Een Amsterdamsch kunstwerk te Lübeck" van den heer A. W. Weissman in het tiende jaarboek der Vereeniging „Amstelodamum", was mij bekend, toen ik het artikeltje schreef over „een 17de eeuwsch aanneemcontract.

De gedachte, dat die Claes Arissz. de zoon kon zijn van Aris Claesz. heb ik verworpen. En wel om de volgende reden. Aris Claesz. komt den 30sten Juli 1617 als leerling bij zijn vader. Twee jaar daarna, in 1619, is hij dan gezel; waarna hij naar het buitenland vertrekt en daar meester wordt. Laten wij aannemen, dat dit ook vlug gebeurd, dat is na 2 jaren, dus in 1621. Dan pas zal hij hoogst waarschijnlijk zijn getrouwd. Doch hoe is het dan mogelijk, dat wij 20 jaar later zijn zoon reeds als Mr. zien optreden, en dan nog wel onder zulk een voornaam architect als Philip Vingboons?

JAN DE MEIJER.

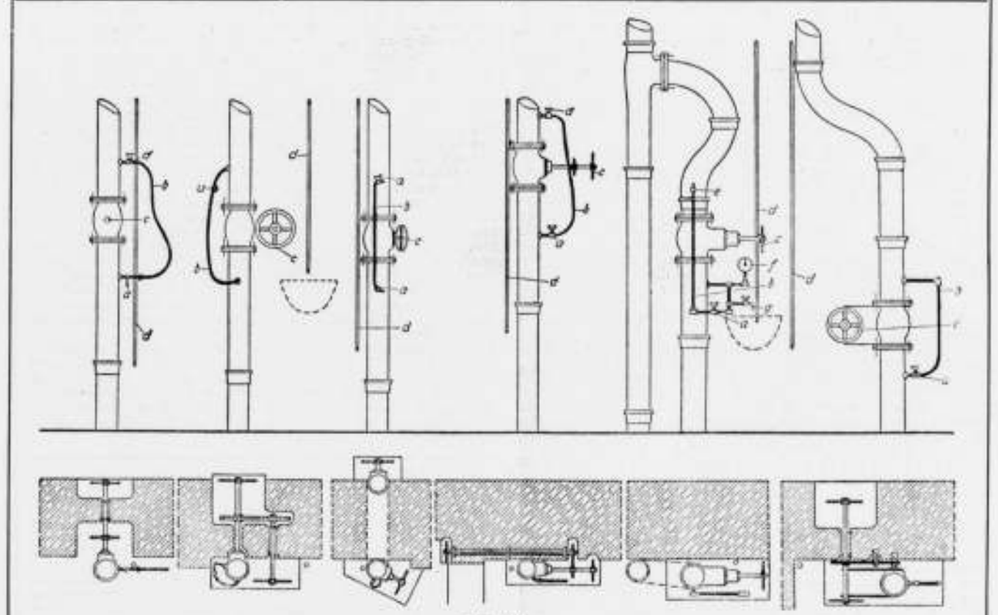

Fig. 1—6.

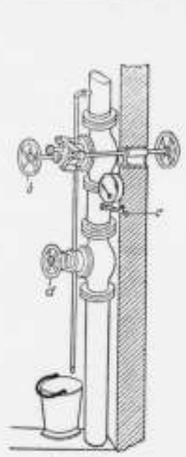

Fig. 7.

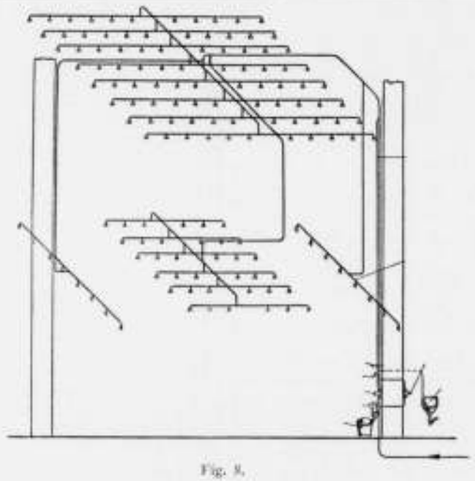

Fig. 8.

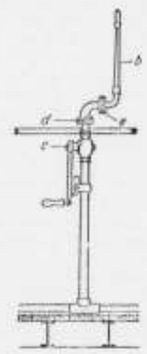

Fig. 9.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In de „IJzer- en Staalkroniek" van 11 Sept. j.l. komt een stuk voor over „brandbluschinrichtingen voor schouwburgen", waaruit wij o. m. het volgende aanhalen:

„Een sproeiinrichting, die overeenkomt met de eischen, gesteld in officieele voorschriften, bestaat in hoofdzaak uit een stelsel van evenwijdig aan elkaar gelegen buisleidingen, welke allen door een voldoend sterke verdeelingsleiding verbonden zijn.

Deze verdeelingsleiding vormt een verlenging van de drukbuis van de waterleiding; zij wordt aan twee kanten buiten de tooneelruimte in de hoogte geleid en met het buizenstelsel van de sproeiinrichting verbonden. De stijgleidingen, welke een onderlijn van minstens 10 c.M. moeten hebben, worden elk van een afsluitinrichting voorzien. Deze kan van twee kanten uit bediend worden of, wanneer dit niet mogelijk is, wordt er een rondgaande leiding gemaakt, zoodat de mogelijkheid ontstaat, den afsluiter zoowel vanuit het tooneel als vanuit de daarnaast gelegen ruimte te openen. Zooals uit de schematische teekening van een sproeibuisleiding (fig. 8) te zien is, wordt elke buis voorzien van een groot aantal niet afsluitbare sproeiers. Bij de laatste wordt de uit een mondstuk stroomende waterstraal tegen een vaste schijf gericht en hierdoor fijn verdeeld. De grootte van de sproeiers en van de stukken van de aansluitingsbuizen moet zoodanig zijn dat elk gedeelte van het grondoppervlak, dat door één sproeier bestreken wordt, goed door het water bevochtigd wordt. Het geheele buisleidingstelsel bestaat gedeeltelijk uit gietijzeren buizen met mollen, gedeeltelijk uit gegalvaniseerde smeedijzeren buizen, terwijl de sproeiers uit rood koper bestaan. Van de vroeger gebruikelijke toepassing van doorboorde buizen, welke het water fijn verdeelen moeten, heeft men afgezien, daar de gaten en de buizen na verloop van tijd dichtroesten. Ook bij de toepassing van koperen buizen heeft men last gehad van verstoppingen, welke veroorzaakt werden door meegesleepte roestdeeltjes uit de aanvoerbuizen. Zulke storingen kunnen bij sproeiinrichtingen, welke een tamelijk groote uitstroomingsopening bezitten, niet zoo gemakkelijk voorkomen.

Om zoo'n installatie voortdurend bedrijfsklaar te houden is het noodzakelijk, dat zij dagelijks onderzocht wordt. Voor dit doel zijn de hoofdstijgleidingen vlak boven den waterafsluiter voorzien van een proefkraantje van ongeveer 1 meter onder de hoog-te plaats van de buisleiding van een signaalbuis, welke leeg kan loopen in een goot-steen of ergens anders heen. Vóór elke voorstelling moet de afsluiter geopend worden, totdat het water boven uit de controlebuis vloeit, waardoor men zekerheid kan verkrijgen dat er water in de leiding aanwezig is en in de sproeiinrichting kan komen.

Bovendien moet men hierbij den manometer controleeren, welke den in de straatleiding heerschenden waterdruk aangeeft. De achter het tooneel gelegen ruimte, van waaruit de afsluiters geopend moeten kunnen worden, moet voorzien zijn van een buitendeur. Deze buitendeuren moeten steeds vlak bij de ingangen aangebracht worden om in geval van brand het tijdroovende zoeken bij het binnendringen van het gebouw te vermijden.

Teneinde mogelijk te maken dat de afsluiters zoowel vanaf het tooneel als vanuit de zaal geopend kunnen worden heeft men verschillende inrichtingen uitgedacht (fig. 1 tot 6). Afsluitinrichtingen welke door middel van tandraderen in werking moeten worden gesteld (fig. 2, 4, 6) bieden minder bedrijfszekerheid dan constructies met twee buisleidingen en twee afsluiters (fig. 8 en 5, ook fig. 7). De inrichting van fig. 1, waarbij de tandraderen op dezelfde as zitten, biedt meer bedrijfszekerheid dan tandradoverbrengingen. Weliswaar worden de bewegende deelen van de afsluiters van een niet-roestend materiaal gemaakt maar kan het voorkomen dat zich hier en daar wat roest afzet. Bij de toepassing van een afsluiter, welke slechts even geopend kan worden daar anders de sproeinrichting buiten noodzakelijkheid in werking gesteld wordt, is het niet mogelijk om na te gaan, of de bovenste schroefgangen van de spil nog gemakkelijk loopen. Om hiertoe in staat te zijn worden er twee afsluiters boven elkaar aangebracht (fig. 7). De ook vanuit de zaal bedienbare afsluiter b is steeds gesloten, d steeds geopend. De druk van de waterleiding staat dus op de klep b. De grootte van dezen druk wordt aangegeven door den daaronder geplaatsten manometer. Om de goede werking van den afsluiter b te onderzoeken, wordt de klep d gesloten en de proefkraan e geopend. Dan wordt de bruikbaarheid van den afsluiter b door herhaald geheel open en dicht draaien onderzocht. Nadat b gesloten is, wordt de klep d weer geopend en dan de proefkraan e gesloten. Mocht de afsluiter b ondicht worden, dan loopt het water door het boven den afsluiter b aangebrachte overloopbuisje in een emmer, die er onder geplaatst wordt.

Terwijl de hier besproken sproeiinrichtingen in geval van brand in werking moeten gesteld worden en dan het geheele tooneel onder water zetten, werken de sprenkler-installatien geheel automatisch. Ook wordt door deze inrichtingen steeds slechts een gedeelte van het tooneel onder water gezet op die plaatsen, waar tengevolge van de verhoogde temperatuur het soldeer van de verstuivers doorgesmolten is."

HINDOEÏSME-TENTOONSTELLING.

Wij meenen goed te doen onze leden aan te sporen tot een bezoek aan de zeer belangrijke tentoonstelling van Oud-Javaansche en hedendaagsch-Balisch Hindoeïsme in het Stedelijk Museum, waar, onder veel schoons, te genieten valt de wondere schoonheid van de reliefs van de Boro-boedoer, en van de Boeddhistische beelden.

Met verwijzing naar de agenda der ledenvergadering van a.s. Woensdag, komt het ons voor, dat vooral voor hen, die de tentoonstelling bezochten, na de voordracht van den heer Lion Cachet veel meer te genieten zal zijn.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 39. ZATERDAG 25 SEPTEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als gewoon lid wordt voorgesteld de heer J. C. SCHULTSZ, Beeldhouwer te Amsterdam, door de heeren G. F. la Croix en J. F. Staal Jr.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

HET ONDERWIJS IN VORMENKENNIS AAN ONZE AMBACHTSCHOLEN.

In zijn rede over „landelijke bouwkunst en het onderwijs", gehouden op de tweede Heemschutconferentie in 1913, heeft de heer De Bazel gelegenheid gevonden een hartig woord te spreken over het ambachtsonderwijs.

't Was waarschijnlijk naar aanleiding van deze rede, dat de Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland den heer De Bazel heeft uitgenoodigd op hare Algemeene Vergadering deze zomer in Nijmegen gehouden meer in 't bijzonder dit onderwerp te behandelen. Niet alleen voor de Ambachtsscholen als zoodanig, maar ook voor den invloed op ons geheele vak is het nuttig aan het onderwijs in vormenkennis de volle aandacht te schenken. De verwildering op dit gebied, gepaard aan de slechte voorbeelden der bouwerij in de steden, en de nog slechtere voorbeelden in de uitgaven, die zoovelen der vakonderwijzers meenen „ten behoeve van het onderwijs" het licht te moeten laten zien, werken evenzeer tegen de verheffing van het vak, als de goede architecten streven vóór de verheffing ervan.

Indien dus een van dezen zijn inzichten over „het onderwijs in vormenkennis aan onze ambachtscholen" in onderwijskringen geeft, lijkt het ons gewenscht, dat ook onze kringen daarvan kennis nemen.

In inleiding tot zijn voordracht wees de heer De Bazel erop, dat hij in den loop ervan wel eens enkele harde woorden aan het adres van het ambachtsonderwijs moet richten. Dit moet echter niet als een onwelwillendheid worden beschouwd. Daar hij veel voor dit onderwijs voelt, meent hij beter te doen de zwakke plekken aan te toonen, dan wel deze met de mantel der liefde te bedekken.

Zijn voordracht zelf luidde als volgt:

In den tijd toen de ambachtsscholen voor 't eerst werden gesticht, dreigde er en was er reeds een noodstand in de opleiding tot de ambachten. Veranderde werkmethoden en gebrek aan vaste regel, welke de opleiding aan goede traditie's kon binden, deed het peil dalen.

Ook het vakkundig teekenen was bij de ambachtsopleiding voor 'n groot deel uitgeschakeld en terecht werd ingezien, dat in deze onmisbare factor bij de ambachtsbeoefening en de opleiding moest worden voorzien.

Tot het onderwijs in de ambachtstechnieken werden zooveel mogelijk de betere krachten onder de ambachtslieden benut.

Tot het onderwijs in het teekenen werd de opleiding voor teekenonderwijzer van overheidswege bevorderd en ter hand genomen.

Toch constateeren wij na 30—40 jaren ambachtsonderricht eer achteruitgang dan vooruitgang der qualiteit in de ambachtsbeoefening en *een bepaalde verwildering* op het gebied der vormgeving.

Ik schrijf de achteruitgang in de qualiteit der techniek niet toe aan het onderricht op de scholen. Wij kunnen niet beoordeelen, hoe de toestand zou zijn geweest zonder die scholen, en we behoeven slechts te denken aan alle maatschappelijke factoren, die tot degeneratie medewerkten, juist voornamelijk in de z.g. centra van ontwikkeling, waar ambachtsscholen werden gesticht.

Ik neig er zelfs toe aan te nemen, dat de meerdere deugdelijkheid van het werk destijds niet op de eerste plaats gezocht moet worden in de op zich zelf betere qualiteit en het betere inzicht der ambachtsbeoefenaars, maar meer voornamelijk in de kracht der traditie, waaraan men toen nog meer gebonden was. Maar eenige schuld aan de *verwildering* op het gebied der vormgeving kan ik het ambachtsonderwijs niet ontzeggen.

In het jeugdig enthousiasme der beweging voor bevordering van het ambachtsonderwijs was een misvatting geslopen, waardoor de goede verhouding tusschen de

catagoriën: *Techniek en het daarbij behoorend begrip*, en *teekenwaardigheid met de functie daarvan ten opzichte van het ambacht*, niet zuiver werd bewaard.
De mooie leuze, dat het teekenen als spreken en schrijven tegelijk is, als ware het de alpha en de omega en het ware *voedsel* voor het ambacht, heeft er spoedig toe geleid, dat het ambacht aan deze spijze zich een indigestie at en er ten slotte door werd gedomineerd en gedupeerd.
Tot het overheerschen van het, in den aard, zuiver conserveerende ambachtsonderricht door het teekenen, heeft medegewerkt de snellere groei van dit laatste, waarin eene virtuositeit kan worden ontwikkeld, die door het zwaardere ambacht ternauwernood kan worden gevolgd.
Vooral ook de wijze van opleiding der teekenonderwijzers en tevens de zucht, zich onder de leuze van „aanpassing bij de vraag", meer naar de modieuse tijdsdrang te richten, dan naar vaste en deugdelijke grondbeginselen, heeft daartoe het hare bijgedragen.
De tijd der eerste ontwikkeling van het ambachtsschoolonderricht viel buitendien samen met den tijd dat het algemeen bouwkunstbegrip stond in het teeken der rationaliteit.
En ook daarmede is het gegaan als met vele leuzen, wanbegrip en eenzijdigheid hebben de deugd daarvan versmoord.
In naam der rationaliteit zijn wellicht meer zonden bedreven tegen de redelijkheid en tevens tegen de schoonheid, dan in welken naam ook.
Redelijkheid is zoo'n mooi woord en ieder is zoo graag redelijk; en ook iedereen ongeveer *kan* redelijk zijn en de leuze was, dat als men redelijk is in zijn werk, men daarin ook schoonheid voortbrengt.
Ziedaar een panacée voor de middelmatigheid, die er dan ook gretig gebruik van maakte om zich naar voren te dringen — *ook* de schoonheid van het vak te dienen — of beter, er geweldig den baas te gaan spelen ten eigen bate.
Ge kunt de bewijzen hiervoor vinden in de menigte boeken over bouwkundige vormen en constructies ten gebruike bij het onderwijs, in de laatste jaren verschenen.
Maar het is buitengewoon moeilijk volledig — en niet eenzijdig redelijk te zijn, *men* vergat — en dit niet alleen en vooral in het ambacht, maar ook in de hoogere regionen — dat volledige rationaliteit nog iets anders beteekent dan practische doelmatigheid en z.g. logische constructie alleen, en dat die z.g. redelijkheid ook buitengewoon onredelijk kan zijn, vooral ten opzichte der schoonheid; evenzoo kunnen in naam der schoonheid zeer onschoone dingen gebeuren.
En toch bevat de rationaliteitsleuze eene buitengewone waarde, vooral voor ambacht en kunstambacht. Alleen moet men geen vormen tot dogmata stempelen. Omdat de vorm door het *doel* geëischt, het voorname streven van den vormgever richt, heeft hij in de redelijkheidseisch een bijzonder goede leider.
Niet ieder echter behoeft nieuwe vormen te kunnen scheppen, ook in vroeger tijd waren niet alle vakbeoefenaars zulke scheppende menschen. De verscheidenheid werd steeds verkregen door wijziging van bepaalde grondvormen en -typen; en de redelijke grens werd, bij de betrekkelijk willekeurige wijzigingen nooit overschreden.
In geen enkel tijdperk van vroeger vindt men de bandelooze willekeur zooals tegenwoordig heerscht. Steeds werden grondtypen aangehouden voor alle dingen, die voor gebruik zijn bestemd; bij de variatie's werd het thema nooit ontwricht.

Waarom ziet men dit tegenwoordig niet meer? Waarom streeft onze bouwnijverheid er niet naar, om bepaalde typen meer en meer te volmaken en om een oplossing te vinden voor bepaalde vraagstukken. Ik geloof, afgezien van de bijna uitsluitende drijfveer aan zekere categoriën eigen, die het vak doet exploiteeren alleen als middel tot geldverdienen, dat men meent alsof het begrip „Schoonheid" zulk eene werkwijze verbieden zou; en zoo komt er door een averechts begrip van schoonheid veel te voorschijn, dat niet slechts ondoelmatig, maar ook leelijk is.
Wij zijn beklagenswaard, omdat juist tegenwoordig de bouwkunst en de beeldende kunsten in het algemeen als het proefveld van allerlei dilettantisme en winstbejag worden gebruikt.
Er heerscht dus m.i. eenig verschil van meening, misschien verwarring van begrip omtrent de taak, die het ambachtsonderricht zich ten deze, d.w.z. ten opzichte van vormgeving te stellen heeft.
Wat is eigenlijk het fundamenteel verschil tusschen vormbepaling in de bouwnijverheid en in die van andere takken van menschelijke arbeid?
Alleen ligt, in de werktuigkunde bijv., de drijfkracht tot het zoeken naar de juiste vorm meer direct in het materieele nut, terwijl men ten opzichte van de bouwkundige vorm nog niet toe is aan de volledige *bepaling* van het begrip *nut*.
Ten bate van de niet materieele faculteiten bestaat inderdaad ook een nuttigheid, en het is eigenaardig, dat deze waarheid, hoewel meestal onbewust, zoodanig gevoeld en erkend wordt, dat meestentijds een voornaam deel van de aandacht aan de uiterlijke vorm wordt gewijd.
Daarbij doet zich echter het bijzondere verschijnsel voor dat de gevolgde weg om tot de juiste uiterlijke vorm te geraken een geheel andere is, en de overwegingen deze niet alleen afleiden uit de noodzakelijkheden van doel en functie, maar ook nog rekening houden met iets dat niet gedefinieerd is en meestal op persoonlijke smaak of voorkeur neerkomt.
Nu mag persoonlijke smaak en voorkeur een geschikte maatstaf zijn voor allerlei ondergeschikte zaken het individueele menschelijke leven betreffende: voor zaken van zoo algemeen belang en zoo ingrijpende werking op de vooruitgang en beschaving als de bouwkunstige vormen zijn, is ze dat allerminst.
Deze vormgeving behoort te worden beheerscht en behartigd door hen, die daartoe bijzonder begaafd zijnde het vermogen bezitten om die voorgenoemde meestal *ongedefinieerde maatstaf* te definieeren.
De algemeene bouwkunstige vormgeving behoort m.i. *vooralsnog* noch tot het lager, noch tot het middelbaar technisch onderwijs.
De bouwambachten zijn, ook wat het beheerschen en onderscheiden van den détail-vorm betreft, tot een zeer laag peil gedaald. Dit peil kan slechts door hulp van buiten weder hoog worden.
Die hulp kan worden verleend door het voorbeeld hetwelk goede architecten geven en door het verbeteren van het ambachtsonderwijs.
De architecten zullen slechts dan voorbeelden kunnen geven en een betere toekomst kunnen helpen voorbereiden, als zij met de grootste nauwgezetheid zich van hunne verantwoordelijkheid bewust, slechts zulke vormen doen uitvueren, die uit een oogpunt van ambachtsbeoefening gezond en redelijk zijn en daarom in hunne volkomenheid als typen bij het onderwijs kunnen dienen.
Dit is van groot belang in onzen tijd, die in de bouwkunst

zoo weinig scheppende kracht meer toont, en nu het gevaar voor ontaarding en verwildering zoo bijzonder groot is.
Wanneer het technisch- en het kunstonderwijs goed zijn georganiseerd in hooger-, middelbaar- en lager-onderwijs, dan komt er behoefte aan een ideaal werkprogram.
Het lager onderwijs zal ambachtsonderwijs moeten zijn en het middelbaar onderwijs: voortgezet ambachtsonderricht. Beiden zullen vooralsnog gebonden moeten zijn aan standaardtypen, gelijk dit ook met het vormend wetenschappelijk onderwijs het geval is.
De taak van het lager- zoowel als van het middelbaar technisch onderwijs, zal zijn om goede overleveringen te behouden en over te dragen. Deze beide takken van onderwijs zullen zich niet met het zelf scheppen moeten bezig houden, al kunnen zij zeer goed tot scheppen een basis vormen. En nimmer zullen zij de mode mogen volgen.
Er behoort dus eene centrale organisatie te zijn van het lager, middelbaar en hooger technisch- en kunstonderwijs.
Het verschil in graden bij de diverse vakken vraagt eene opleiding, waarbij men zich *achtereenvolgens* in de graden kan bekwamen. Geen hoogere graad moet bereikbaar zijn zonder de eigenschappen der lagere graden. Terwijl iedere graad op zich zelf den beoefenaar eene redelijke werkkring kan verschaffen en een levensonderhoud verzekert.
Dit is bij de praktische vakken mogelijk, hoewel het onderwijs er nog niet voldoende mede overeenstemt.
In het meer met de kunst verwante onderwijs is van zoo iets nagenoeg in 't geheel geen sprake.
Een eigenaardig verschijnsel daarbij is, dat het z.g. kunstonderwijs opleidt tot vakken waarvoor geen eigenlijk debiet bestaat, daarin wordt *toch* een groot deel der beschikbare kunstkracht vastgehouden, terwijl de praktische vakken in dat opzicht noodlijdend zijn.
Het treurig gevolg van dezen toestand, dat het kunstonderwijs niet met de praktijk verbonden is, is dan ook, dat vele artistiek begaafden, die op de z.g. kunstscholen opleiding zoeken, in den daarvoor meest geschikten tijd van hun leven verstoken zijn van den gezonden ondergrond, waarop alleen een ware, maatschappelijk krachtige en nuttige kunst kan opbloeien. Dit baart den betrokkenen vele mislukkingen, onthoudt aan de maatschappij de ware levende schoonheid en onttrekt aan de praktische vakken vele krachten, die daarin een nuttig en een vreugdevol bestaan konden vinden.
Het spreekt van zelf, dat hiermede de methode van opleiding der teekenonderwijzers voor de vakscholen ten nauwste samenhangt.
Deze geschiedt voor een groot deel eenzijdig theoretisch, zonder eenig vak in praktischen omvang als ondergrond.
Dit heeft, zooals we gezien hebben, mede op de vakken verderfelijk gewerkt; het vond zijn oorzaak wel in het feit, dat dit opleidend onderwijs zich in eerste geforceerde cultuur te veel bij de z.g. vrije kunst aanleunde en daaruit voorbeeld en kracht poogde te putten; terwijl in deze vrije kunst de meening heerschte, dat ze bestaanbaar was buiten de levenspraktijk.
Hoe het zij, sedert heeft ook de levenspraktijk der kunsten eenig meerder inzicht ontwikkeld, er zijn verheugende symptomen te zien dat leven en kunst elkaar meer gaan naderen; en dit rechtvaardigt misschien de hoop, dat ook een nauwere aanraking der kunst met de door haar veel gesmade praktische vakken en ambachten aanstaande is.
Welke zijn nu de middelen om deze harmonie te bespoedigen. Moeilijke vraag. En wij dienen bij de poging tot beantwoording wel in het oog te houden, dat geen *maatregel* officieel of niet, de schoonheid kan brengen, evenmin als ze een kunstwerk zal doen ontstaan, tenzij het *de maatregel is* van een begaafd werker *om aan 't werk te gaan*.
Als een middel, dat in de toekomst zal kunnen werken, beveel ik aan: intensieve propaganda en actie voor een deugdelijke opleiding der leerkrachten; hetgeen samenhangt met actie voor eene geheele deugdelijke organisatie en onderlinge samenhang van het technisch onderwijs.
Als bepaald uitgangspunt daarbij moet m. i. gelden dat bij het ambachtsonderwijs geen leerkracht wordt toegelaten, die niet in direct verband met eenige praktische vakbeoefening zijne opleiding genoot en daarin eenigen tijd werkzaam was, zoodat in de ambachten, althans in de ambachtsscholen, slechts onderwijs wordt gegeven door technisch en zoo mogelijk artistiek geschoolde mannen bedreven in het bewerken der stof en het hanteeren der gereedschappen, waardoor zij geoefend zijn in het onderscheiden der goede vorm en deze a. h. w. automatisch voortbrengen.
Het is volstrekt verkeerd, dat iemand op zeer jeugdige leeftijd reeds onderwijs geeft aan toekomstige ambachtslieden en 't is zelfs schadelijk wanneer hij daarbij nog speciaal en *eenzijdig* daartoe is afgericht.
Door den eisch van praktische vorming der teekenleeraren wordt tevens verzekerd, dat zooveel mogelijk in de ambachten slechts menschen komen, die daarin a. h. w. tehuis behooren, er voor gevoelen en er de liefde van hun leven aan geven, menschen die het werk zien als een bepaalde, voor hunne kennis en aanleg geschikte taak.
Alleen door de praktische proef wordt de aanleg 't best getoetst.
Als een maatregel, die meer direct werken kan, beveel ik aan het instellen van eene commissie uit uw midden, met het mandaat, om: te aan de hand van een algemeen en bindend onderwijsprogramma, vast te stellen de onderwerpen van series werkstukken en teekenoefeningen; ze. bijeen te brengen een verzameling modellen en teekeningen, die met deze onderwerpen overeenstemmen en voor het onderwijs als standaard typen zullen dienen.
Het zullen zijn:
a. oude vormen die, van goede techniek, nog steeds bruikbaar zijn en toepassing vinden.
b. nieuwe door goede architecten ontworpen werkstukken, die eveneens passen in het onderwijsprogram en daarbij kunnen dienen.
Doelmatigheid en zuiverheid van techniek zal op de eerste plaats als kritische maatstaf bij de keuze dienen.
Zulk een centrale verzameling ten behoeve van het ambachtsonderwijs, zou van bijzonder nut kunnen zijn, in zelfs ook naar buitenwerkend, indien ze goed geregeld en openbaar ten gebruike werd gesteld.
Ze zou op geregelde tijden gecritiseerd, geschift en aangevuld moeten worden.
Voorts behoort dan bij overeenkomst bindend gesteld te worden, dat het ambachtsonderwijs zich slechts van deze aldus verzamelde en behoorlijk critisch vastgestelde, leerstof zal bedienen.
Uitteraard moet deze commissie bestaan uit de voor dit werk geschikte elementen, eventueel aangevuld met een aesthetisch adviseur van niet te exclusief karakter.
Ik stel mij voor, dat wanneer zulke maatregelen slagen en worden opgevolgd er binnen afzienbaren tijd meer

orde zal komen en door de ambachtsscholen een nieuwe vaktraditie kan worden gekweekt."

Uit het daarop volgend debat halen wij nog het volgende aan.
Enkele sprekers wezen er op, dat de klachten over slechte vormen niet nieuw zijn. Zij achten het voorstel, dat de spreker voorstelt, minder gelukkig gekozen. Waar toch zou bij ernstige doorvoering van dit stelsel, het eigen initiatief van den betrokken leeraar blijven? Het invoeren van standaardtypen geeft zoo licht aanleiding tot zeellooze navolging.
De heer H. J. de Groot zeide, dat er steeds in de technische vakken rekening mede wordt gehouden, dat samenstelling op zichzelf reeds vormgeving is.
In de hand van een werkelijk practisch gevormd leeraar kan dus mocielijk een slechte vorm ontstaan. Wel kan dit, en het gebeurt ook, als alleen theoretisch gevormde menschen vormen gaan scheppen. Toch komt het vaak voor dat de practicus-alleen aan zijn werkstukken vormen geeft, die constructief juist, doch uit een aesthetisch oogpunt bezien, mislukt zijn. Men bedenke daarbij echter wel dat de opleiding voor leeraar aan een ambachtsschool nog tot de vrome wenschen behoort en het dus van allerlei toevallige omstandigheden afhangt of de, overigens geschikte, leeraar ook voldoende vormenkennis bezit. Daarom is het wenschelijk, dat aan ambachtsscholen gestreefd wordt naar het bepalen van behoorlijke vormen en het verbaast spreker dan ook, dat de inleider de vormgeving niet alleen uit het lager maar zelfs uit het middelbaar onderwijs wil weren.
De exameneischen voor de middelbare teekenakten toonen duidelijk aan dat men bij het samenstellen van de programma's voor deze akten gestreefd heeft naar harmonie in deze onderdeelen zoodat men dus verwachten mag, dat de vormen der onderdeelen door den bevoegden leeraar voldoende beheerscht worden om niet gebonden te zijn aan standaardtypen.
De practici-alleen moeten zich echter niet aan het versieren zetten. Slechts weinigen hebben aanleg daarvoor tenzij zij eenige aesthetische ontwikkeling verkregen. Wellicht kunnen goed geleide cursussen daarin eenige verbetering brengen.
Intusschen twijfelt spreker of de architecten in dezen wel de eenige voorgangers moeten genoemd worden. Ook onder hen, speciaal onder de jongeren, zijn er aan tewijzen uit wier werk, verwildering kan geconstateerd worden. Daarom moet iedere poging tot verbetering en verruiming van inzicht in deze materie gesteund worden, opdat betere vormenkennis en, zoo mogelijk, eenheid in vormenspraak algemeen eigendom worde.
Daartoe moet ongetwijfeld het onderwijs in vormteekenen het zijne in beginsel bijdragen.
De heer de Bazel zegt in zijn antwoord, dat het nimmer in zijn bedoeling heeft gelegen om aan de leeraren bij het ambachtsonderwijs het initiatief tot het voortbrengen van goede vormen te ontnemen. Zijn bezwaren zijn meer gericht tegen het zich aan de samenstelling van het geheel wagen, terwijl het de taak van het ambacht is de techniek der onderdeelen meester te zijn.
Ook overdreven soberheid, zooals o.a. in het debat genoemd werd: een vierkante, onbewerkte trappaal, schaadt. Schoonheid is volstrekt niet aan soberheid gebonden. Dikwijls is gewilde soberheid z. i. zelfs een middel om armoede aan gedachten te verbergen. Toch kan het eveneens zijn een nuance, die beoogt een voorwerp tot zijn grondvorm terug te brengen. Men zal allerminst ontkennen dat dit laatste dikwerf noodig is.

Daarom kon een goed samengestelde commissie van volkomen terzake bevoegde mannen, wier oordeel dus blijkbaar als een uitspraak moet worden beschouwd, door het vaststellen van standaardtypen, die binnen zekere grenzen omgewerkt kunnen worden, onberekenbaar nut stichten. Dan zal het binnen afzienbaren tijd ook niet meer voorkomen dat een bouwkundig teekenaar of een opzichter niet in staat blijkt te zijn zelfstandig een behoorlijk profiel te teekenen. Dan zal ook de z.g. vellingkantjesperiode eindigen.
Met den heer De Groot is spr. het eens wat het versieren en vormgeven door practici-alleen betreft. De vormenkennis behoort in onverbrekelijk verband tot de techniek te staan. Echter wachte men zich voor hoogvliegen. Nogmaals wijst sp. op het nut eener Commissie, die na rijp beraad de voorbeelden kiest of aanwijst.
Op de vraag: welke voorbeelden de inleider bedoelt, antwoordt de heer De Bazel, dat hij het wenschelijk acht niet te veel in details af te dalen. Zijn inziens moet de A. B. S. in de eerste plaats de vaktraditiès bewaren en overdragen.
De heer de Groot meent dat, ondanks het schijnbare verschil, inleider en vergadering vrij dicht bij elkaar staan. Beiden willen aan de vormgeving en aan het vormteekenen practische en aesthetische eischen stellen. Het best kan dit doel bereikt worden door de practici theoretisch en aesthetisch te ontwikkelen. Dan eerst ontstaan redegevende vormen. Men zij echter indachtig geen „Mode" in de architectuur te volgen.
Het z.g. „streven naar eenvoud" is van den leeraar dikwijls een fout. Spr. herhaalt, dat er evenwel nog grooter fout gemaakt zou worden, indien het vormteekenen van Ambachtsscholen en Middelbare technische scholen zou verdwijnen.
De Ambachtsscholen moeten opleiden voor het ambacht en de Middelbaar technische scholen voor de uitvoering. Beiden hebben het recht, ja zelfs de plicht, om binnen hunne grenzen de vormen voor hunne werkstukken te bepalen. Men wachte zich daarbij echter voor hoogvliegerij. Misschien zou in dit geval een commissie, die wenken geeft, eenig nut kunnen stichten.
De heer De Bazel vraagt zich af, wat men er toch inziet om op de Ambachtsscholen met het zoeken naar nieuwe vormen voort te gaan. Laten dezen dit aan meer bevoegden overlaten, en zich zelf met de techniek bezighouden. De bouwkunst wordt met dilletantisme niet gediend. Grondige studie der onderdeelen zal de beoefenaars van het vak meer baten.
Hij trekt een paralel tusschen levensgewoonte en vakgewoonte. Ook de levensgewoonte en die door navolgen worden toegeeigend, begrijpt men eerst op later leeftijd. Laten de A. B. S. dus eveneens zorgen, dat hun leerlingen zich uitsluitend met bestaande goede vormen bezig houden en deze leeren begrijpen. De vormgeving zelf kan dan ook op rijperen leeftijd verstaan worden."

Wij hopen, dat ook in onze kringen dit vraagstuk grondig worde behandeld, want het opvoeden van jeugdige ambachtslieden is van grooten invloed op het vak, vooral op het platteland, waar te weinig leiding van de zijde der architecten is.
RED.

OVER ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLINGEN.

Wanneer de kwestie van Architectuurtentoonstellingen aan de orde is, dan komen daarbij steeds belangrijke nevenvraagpunten voor den dag, die eigenlijk alleen nevenvraagpunten mogen heeten, omdat de kwestie van

de architectuurtentoonstelling zelve eigenlijk een nevenkwestie is en zoodra deze als hoofdvraag gesteld wordt men de eigenlijke hoofdpunten tot nevenpunten doet verkeeren. De vraagpunten waarom het hier gaat zijn wel voornamelijk dezulke, welke in het leven geroepen worden, doordat men als hoofdkwestie krijgt de vraag (eigenlijk voor den architect een nevenvraag) hoe men exposeeren moet, wat er nog niet is.
De vraag is bijna ridiculi en moet wel de verwarring stichten, waarvan men den indruk ontvangt bij het lezen van discussie's over dat onderwerp, waarbij men te hooren krijgt over misleiding, misleidend karakter (van teekeningen) picturale effecten, trekken van publiek etc.
Hoe exposeeren we, wat niet aanwezig is: de dwaasheid van de vraag wint er nog bij, als we bedenken dat we zulks doen voor een publiek, dat voorzoover niet bepaald onderwezen op het gebied van bouwkunde, volstrekt niet in staat is om eenig begrip van het tentoongestelde te verkrijgen, omdat hier alleen sprake kan zijn van het exposeeren van ideeën op papier en niet van volledige resultaten, zooals dit bij andere kunstexposities het geval is, waarbij dan nog komt als summum van dwaasheid, dat hetzelfde publiek leeft te midden van een permanente expositie van bouwkunde, waarvan het zich eveneens nog geen begrip gevormd heeft, een expositie echter, die, hoe onbegrepen ook, toch steeds de publieke belangstelling kan ondervinden, omdat ze een volledig resultaat inhoudt.
Hoe kunnen we nu belangstelling wekken voor een onbegrijpelijke ideeën-expositie bij een publiek, dat zich dagelijks beweegt temidden van een permanente tentoonstelling van volledige resultaten, die bovendien nog van het leven zelf zijn.
Het eenig eerlijke antwoord, dat we op deze vraag kunnen geven is: dat kunnen we niet!
Men kan zich alweer voorstellen hoe het publiek, deels met lustelooze aandacht, deels met kinderlijke nieuwsgierigheid onze expositie-zalen zal doordrentelen en eerst weer tot eenige bouwkundige bezinning zal komen als het buiten het tentoonstellingsgebouw zich te midden van de levende bouwcultuur bevindt. Of het bezoek aan de verkeerd of geheel niet begrepen ideeën- of voorbereidingsteekeningen een ontwikkelende invloed gehad heeft op de beschouwing van het leven... deze vraag laten we ter ernstige overdenking den lezer over; naar m. i. is de verwarring nog grooter geworden.
Wanneer we dit als hoofdzaak bedenken, dan zijn de principieele meeningsverschillen over de soort van te exposeeren „teekeningen" in zuiver beschouwen terug te brengen tot graden van oneerlijkheid, waarbij ik dan de conclusie stel: hoe meer picturaal, hoe minder bouwkundig, hoe meer oneerlijk, zelfs ontaardend in een zuivere zucht naar „reclame."
Willen we een eerlijk exposée trachten te geven van ons vak, van onze ideeën-ontwikkeling (wanneer we dan toch *exposeeren* willen en daarbij aanvaarden, dat we niet begrepen worden), dan kan daarbij geen soort van teekening uitgesloten worden, omdat de onvolledigheid reeds ligt in het begrip „teekening" zelf en de onvolledigheid aanvaardende, kunnen we alleen in nieuwe inconsequentie's vervallen, zoo we sommige soorten uitschakelen; doch hierbij valt weer te bedenken, dat we bij het exposeeren van de soorten niet in eenzijdigheid moeten vervallen, want het is deze eenzijdigheid, die tot inferieure reclame-zucht ontaardt.
In verband met dit onderwerp verwijs ik naar de discussie tusschen de H.H. Nijhoff en Wijdeveld: *)
De heer Nijhoff is van meening, dat picturale effecten misleidend werken, doch ik meen, dat bij het gebouw als kunstwerk de picturale effecten zeer zeker een rol spelen en daarom zou ik de ideeën-schetsen, waarin deze effecten met meer of minder meesterschap tot uiting komen, niet willen weglaten, mits niet in eenzijdigheid ten tooneele gebracht, d. w. z., en hierop wil ik de nadruk leggen, dat nevens deze ideeën-schetsen in zuivere volging de ontwikkelende reeks teekeningen tot en met de zuiver bouwkundige uitvoeringsteekeningen geëxposeerd worden, waaruit dan, hoewel altijd het voornaamste (de werkelijkheid) zal blijven ontbreken, toch een ontwikkelingsgeschiedenis van de voorbereiding van een bouwwerk als volledigheid in het licht gesteld wordt.
Wanneer we bij de onvolledigheid, die de architectuurtentoonstelling uit den aard der zaak medebrengt, niet de eerstvolgende volledigheid betrachten, dan ontaardt zoo'n tentoonstelling *zeker* in een onnut reclame-gedoe, dat niets anders is dan een misleiding van een ter zake onontwikkeld publiek, ten dienste van het eigenbelang van den exposant. Wil de exposant deze volledigheid niet, wil hij het publiek suggereeren met een reeks van fraaie teekeningen, dan is het hem meer waardig, dat hij voor zijn expositie een uitstalkast in een winkelstraat neemt, dan dat hij zijn kleurige, effectjagende handelsgeest versteekt in het mom van waardig architect, die het publiek in de bouwkunst opvoeden wil en een verstandige jury zal wèl doen met dergelijke exposanten van een architectuurtentoonstelling uit te sluiten.
De z.g. picturale schetsen en teekeningen dienen dan ter verklaring van het „begin" van de ontwikkeling van de (voor buitenstaander) meer droge vakmatige voorbereiding voor het bouwwerk en zullen als zoodanig niet den boventoon van de tentoonstelling voeren. De heer Wijdeveld vraagt: *) wat is er op tegen, zoo de kunstenaar zijn idee van het gebouw bij maanlicht uitbeeldt. Wel, ik denk, daar is niets op tegen, wanneer daarbij bedacht wordt, dat het daglicht meer te beteekenen heeft dan het maanlicht en zoo men al persoonlijke liefhebberij voor maanlicht-impressie's er op na houdt, men bij eenig nadenken, toch aarzelen zal zulke impressie's als serieuse voor-ideeën te exposeeren, zoo men niet tegelijk, eerlijkheidshalve, het publiek gelegenheid geeft bij zonlicht aan de steenen werkelijkheid tot meer helderheid te komen. De heer W. zegt dan verder: „De kunstenaar ziet zijn schepping op het moment van uitbeelden zoo voor zich in den geest. Mag hij dat dan niet weergeven?" Wel, waarom zou hij dat niet *mogen* weergeven .... als hij het kan, maar hij zal een lastgever toch zeker bij voorkeur zulke schetsen niet toonen, dan als uitingen van liefhebberij en naast duidelijke teekeningen. Op al deze picturale liefhebberij is niets tegen, gebouwen bij onder- en opgaande zon, bij zwaarbewolkte hemel, enz., doch men moet ze niet als *bouw*kunstenaar „au serieux" nemen, want dan begaat men de fout der halfheid: als schilderijen beteekenen zulke schetsen nog altijd maar zeer weinig en als *bouw*teekeningen geven ze geen helder inzicht, voor een architectuur-tentoonstelling zijn ze alleen van waarde in bescheiden aantal en nevens *bouw*teekeningen.
In alle onvolledigheid kunnen we, zooals gezegd, nog het meest vruchtbaar werken door zoo zuiver mogelijk en met gebruikmaking van alle middelen die tot verheldering kunnen leiden, te demonstreeren de ontwikkelingsgeschiedenis van de voorbereiding van het bouwwerk en een afsluiting van eene reeks van schetsen en

*) Zie het verslag van de vergadering van het Genootschap op 8 September in „Architectura", No. 38.

teekeningen kan dan gevormd worden door maquette, perspectiefteekening (niet picturaal, doch bouwkunstig en tevens karaktervol, d.w.z. vol van *eigen* karakter) en foto. Bij de niet-uitgevoerde werken zal dan alleen de foto ontbreken. En maquette èn perspectiefteekening èn foto kunnen op de tentoonstelling een goede plaats innemen, wanneer ze onderdeelen zijn van de reeks, die de wordingsgeschiedenis der voorbereiding uitbeeldt; zijn dezelfde echter op zichzelf geëxposeerde onderwerpen, dan zullen ze door de groote onvolledigheid als misleiding werken.

Bij het demonstreeren van deze wordingsgeschiedenis kan zeker het gesproken woord tot verheldering leiden wanneer dit slechts op de goede manier gebeurt, d. w. z. wanneer daarbij niet te veel over het bouwvak als *kunst*vak gepraat wordt en dit wel om de eenvoudige reden, dat over het vak als kunstvak niet „gepraat" kan worden. Dit brengt mij tot een vraag omtrent een zin in het praeadvies van het Bestuur van „A. et A." inzake het rapport van de commissie van het Verb. v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen, luidende: „Wil men voor het publiek iets doen, dan trachte men te demonstreeren het goed recht der bouwkunst — als kunstvak."

Dit komt me voor een misvatting te zijn: hoe wil men in een lezing het goed recht der bouw*kunst* — als *kunst*vak demonstreeren; welk een dwaasheid, dat *demonstreert* men niet per lezing of per tentoonstelling, dat *demonstreere* men aan den weg in steen en hout! Het publiek zal van dat goede recht met gepraat niet overtuigd worden, het zal daarvoor niet tevreden zijn met woorden, begeleid met papieren gedachten en gedachte in gips, het wil daarvoor, en met recht, steenen werkelijkheid. Men zou van een lezing die zulks wil demonstreeren niets begrijpen om de eenvoudige reden, dat daar niets te begrijpen valt. Ook zal dit goede recht niet bewezen kunnen worden door eenige teekeningenexpositie, hoe uitgebreid die ook zijn moge; wanneer trouwens een dergelijke tentoonstelling voldoen zal aan de eischen, hierboven genoemd, dan zal het publiek begrijpen, wat het waarschijnlijk wel reeds weet, dat het bouwvak als kunstvak maar voor een klein gedeelte *kunst* en voor een zeer groot deel *vak* is, en daarmede heeft het dan misschien meer begrepen dan zoovele vakliedeu, die met het woord „kunstenaar" te veel schermen en daardoor te veel vergeten de kunst op het *vak* te doen inwerken en omgekeerd het *vak* op de kunst.

Het kunstenaarsbegrip van den bouwkundige ontaardt maar al te veel in het najagen van effecten op papier, doch dit is het ware begrip niet; het echte kunstenaarsbegrip van den architect werkt bezielend in het betrekkelijk-constructieve van zijn vak en de kenmerkende eigenaardigheid van dit kunstenaar-zijn is, dat het eerst in de werkelijkheid, het gebouw, tot uiting komt en dat het in de meest gewone bouwkundige teekeningen wel aanwezig is, doch moeilijk (zelfs voor den vakman) te onderscheiden valt; dit kan tevens verklaren waarom een architectuurtentoonstelling, die ernstig opgezet wordt, nooit voor het publiek een werkelijke aantrekkelijkheid zal verkrijgen.

Dit houde men zich bij het organiseeren van een tentoonstelling duidelijk voor: de architectuurtentoonstelling kan nooit zijn een tentoonstelling van architectuur en is das in zich zelf reeds een onwaarheid en in datgene wat ze wèl kan zijn, nl. een demonstratie van de wordingsgeschiedenis der voorbereiding van „het gebouw" ligt het begrip „kunst" verscholen in de technische projecties (meer dan in de fantastische ideeënschetsen) en is daarin voor den leek volstrekt niet, voor den vakman moeilijk te onderscheiden, omdat dat kunstbegrip eerst in de versteening van de idee tot uiting komt.

20 September 1915. C. J. Blaauw.

KUNST TE HAARLEM.

In dit lezenswaardig stuk, waarin de heer Weissman ons vertelt, welke groote kunstenaars Haarlem in de 15de, 16de en 17de eeuw heeft voortgebracht, noemt hij ook den schilder Johannes Torrentius, die zich in 1625 te Haarlem vestigde. Hij schrijft, dat van hem geen werken zijn bekend. Dit was ook voor eenigen tijd het geval. Sinds 1914 echter bevindt zich een schilderstuk, en nog wel een van zijn belangrijkste, in het Rijksmuseum te Amsterdam.

In den feestbundel, Dr. Abr. Bredius aangeboden den 18den April 1915, heeft de Directeur van het Rijksmuseum, den heer Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, een artikel daaraan gewijd.

Hij verhaalt daarin, hoe hij van den Voorzitter der Twentsche Oudheidkamer, den heer J. J. van Deinse te Enschedé een beschilderd, rond paneel ontving, dat laatstgenoemde heer in een winkel had gevonden, waar het dienst deed als deksel op een aangebroken vat krenten. De voorstelling was onduidelijk te zien. Dat het een stuk van waarde was, bleek uit het, op de achterzijde ingebrande merkteeken van Koning Karel I van Engeland, waaruit bleek, dat het stuk deel heeft uitgemaakt van de verzameling van dien kunstlievenden vorst. Nadat het was schoon gemaakt, bleek het een werk van Torrentius te zijn.

Het paneel heeft een middellijn van ongeveer 52 c.M. De cirkel is wat onregelmatig, een gevolg van het krimpen van het hout, dat bovendien in de richting van de horizontale as is gebogen.

Dank zij de welwillendheid van de uitgevers van het gedenkboek, de heeren Gebroeders Binger, zijn wij in staat een afbeelding van de schilderij te geven.

Aan het artikel van den heer v. Riemsdijk ontleenen wij het volgende:

„De schilderwijze is een zeer eigenaardige; zij wijkt dan ook zeer af van die der stillevenschilders uit zijn tijd. De

Allegorisch stilleven van Johannes Torrentius, in het Rijksmuseum te Amsterdam.

stof is bewonderenswaardig uitgedrukt. Van scherpe omtrekken geen sprake; men zou van vervloeiïng der lijnen kunnen spreken. Bij het aanschouwen van dit werk kan men een zeker gevoel van „Unheimlichkeit" niet onderdrukken. Het is alsof men te doen heeft met eene onscherpe fotografie, in natuurlijke kleuren uitgevoerd. Wat in dit schilderij bizonder opvalt, is de zeer lage horizon, gelegen ongeveer ter hoogte van den onderkant van het ronde paneel. Dit is gemakkelijk te constateeren omdat men tegen de onderkanten van het over de tafel uitstekend vaatwerk aanziet. De vreemdsoortigheid van het geval wordt er door verhoogd en daar was het Torrentius „dien listigen vent", zooals Huygens hem noemt, toch maar om te doen; want was hij er niet steeds op uit de goe-gemeente in den waan te brengen dat hij tot bovennatuurlijke dingen in staat was:

In het dagboek van Huygens lezen wij:

> „Zoo heb ik hem gezien in het huis van mijn vader toen hij (Torrentius) eens.... mij zeer vriendelijk naderde quasi om het optische werktuig te zien, waardoor de gedaante van dingen, die zich buiten vertoonen, in een gesloten plaats op een wit vlak wordt weergegeven. Dat zeer nauwkeurige instrument gebruikte ik, toen juist uit Engeland en van Drebbel teruggekeerd, ook tot groot vermaak van de schilders.... En terwijl de beide Ghein's het met mij eens waren, heb ik vervolgens durven beweren, dat de listige vent vooral door dit hulpmiddel bij zijn schilderen had verkregen, wat de smalle gemeente, volgens hare gewoonte en haar oordeel gaarne aan goddelijke bezieling toeschreef. Dat vermoeden wordt tot nog toe zoowel bevestigd door de sprekende gelijkenis van Torrentius' schilderwerk met deze schaduwen, als door „het onweerlegbare, het niet missende", wat men hem toekent, van zijne kunst vergeleken met de werkelijke gedaante van het voorwerp, waarover alle toeschouwers het in alle opzichten met elkander eens zijn."

Het optische instrument, dat hier bedoeld wordt, is zonder twijfel de *Camera obscura* in hare volkomen gedaante d. i. met toepassing van lens en spiegel (de periscoop). Prof. Dr. P. Zeeman was zoo vriendelijk mijmede te deelen, dat reeds in 1585 bekend was, hoe door terugkaatsing van een vlakken spiegel de beelden door lenzen gevormd rechtop komen en natuurlijk ook op een horizontaal vlak kunnen worden geworpen en in een boek van 1600 vindt men de toepassing van dit beginsel bij de camera obscura beschreven (Fr. Risnel, Opticae). Een dergelijk toestel zal Huygens aan „den grooten wijsgeer", zooals hij spottend Torrentius noemde, getoond hebben en hij kwam tot de overtuiging, dat de man reeds geheel op de hoogte was, hoewel hij zich onkundig hield. Wij kunnen gerustelijk aannemen dat Torrentius zich van eene zoodanige camera bediende. De heer G. O. 't Hooft, de welbekende amateur-fotograaf, was zoo vriendelijk van de vermoedelijke inrichting van het apparaat een krabbel te maken, waarnaar ik bijgaand schetsje samenstelde. Op den zolder boven de donkere kamer was het stilleven opgesteld, sterk verlicht door een venster met glas in lood (men ziet daarvan de weerspiegeling in den roemer). Een spiegel onder 45° geplaatst bij eene kleine opening in den vloer, waarin een groote vlakke biconvexe lens, zond de in hem weerkaatste lichtstralen van het omgekeerde beeld der groep

door deze lens heen, waardoor een recht beeld van het stilleven, cirkelvormig begrensd, geworpen werd op een horizontale tafel in de donkere kamer geplaatst. Door het stilleven op tweemaal den brandpuntsafstand (welke in dit geval groot moet zijn) vóór de lens te plaatsen, verkreeg hij, dat het beeld even groot werd als het origineel. Uiteraard is zulk een beeld onscherp.
Het paneel, door Torrentius gebezigd, is bedekt met een geelachtig glamuur; daarop kwam het beeld natuurlijk helder uit, zoodat hij in staat was eene nauwkeurige afteekening te maken en wellicht was hij in staat na langdurige oefening ook de kleuren, die hij voor zich zag, nauwkeurig na te bootsen. Hij imiteerde dus slaafs de natuur en dit verklaart, waarom de artistieke waarde van zijn schilderwerk maar zeer betrekkelijk is. Hoe knap ook geschilderd, het gelijkt op eene fotografische reproductie in fraaie kleuren, dus een „maakwerk", waaraan de inspiratie ontbreekt.
Op het ronde paneel is voorgesteld een zinnebeeld of emblema van de matigheid. De verklaring vindt men in het op muziek gezette distichon, voorkomende op het blad papier, hetwelk aldus luidt:

Er + *wat be-ten maat be-staat,*
tot ov-maats q(u)aat ver-ghaat.

een spreekwoord, dat vriend Torrentius wel in de allereerste plaats op zich zelf had mogen toepassen.
De gedeeltelijk gevulde wijnroemer tusschen de twee kannen geplaatst en de twee tabakspijpen duiden op de onmatigheid, het paardenbit of de breidel, zooals vader Cats zou zeggen daarboven, op de beteugeling dezer zonde. Dit bit of deze breidel, van zeer eigenaardigen vorm, hangt ten onderst boven. Het bestaat uit een gebroken bit met kinketting en oogen om de trensteugels te bevestigen; de scharen, in dezen stand naar boven loopend, zijn aan het ondereinde (dus hier bij den cirkelomtrek boven) door een ketting verbonden om te verhinderen dat de stangteugels onder de scharen slaan."*)

*) Volgens Jhr. P. Quarles van Ufford te Haarlem is een dergelijk bit bekend bij de paardenliefhebbers als een gebroken Pelham-bit.

WETENSCHAP.

Een nieuw geleerde is verschenen,
Die luistert naar den naam van „Men".
Hij liet aan alle kranten weten
Dat door den knappen Jan Terwen
't Enkhuizer koorhek werd gesneden.
Maar ach, de man hield in de pen
De pas gevonden „goede gronden"
Waarop hij zijn geleerdheid bouwt.
Toch is het moeilijk aan te nemen
Dat men „Men" op zijn woord vertrouwt. CANDIDUS.

HET HOTEL OP DEN DAM.

Het middenterrein van den Dam zal nu toch eindelijk bebouwd worden. Tenminste het voorspel heeft plaats gehad: de erfpachtsacte is gepasseerd en de combinatie, die daar een hôtel-restaurant wil bouwen heeft de drie halfjaarlijksche termijnen (tot een bedrag van ƒ 66.000) gestort.
Naar wij vernemen zal de aannemersfirma Lutter en Lotgering het werk uitvoeren. Zij heeft zekerheid verkregen voor de bouwkosten. Tot dusver was dat nog een moeilijk punt. Na de sommatie van B. en W.: a.s. 1 October met bouwen te beginnen (deze eisch was reeds eenigen tijd geleden gesteld) schijnt de beschikking over de benoodigde gelden te zijn verkregen.
Zooals bekend zijn de ontwerpen van den architect W. Kromhout Czn.

DIRECTEUR BOUWTOEZICHT.

De dagbladen brengen het bericht, dat door B. en W. van Amsterdam voor de betrekking van Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht binnenkort aan den Raad zal worden voorgedragen de heer J. VAN DER WAERDEN, Hoofdingenieur der Staatsspoorwegen in Nederl.-Indië.

DIPLOMA „SCHOONHEID".

In een der groote dagbladen komt de volgende, niet van galgenhumor ontbloote, advertentie voor:

Architect gevraagd.

Een bouwondernemer, aanvrager van een bouwterrein, welks voorgevelteekening al twee keer door een architect is ingeleverd en door de Schoonheids-Commissie in Amsterdam beide keeren is afgekeurd, vraagt door deze een architect met diploma schoonheid, om voor hem een gevelteekening te maken, om zoodoende den bouw te bespoedigen. Brieven in te leveren onder lett. enz.

De bouwondernemer is blijkbaar ten einde raad, en zoekt nu schoonheid „langs den meer en meer gebruikelijken weg." Die miserabele schoonheidscommissie ook! Jammer, dat dit alles in nevelen van geheimhouding blijven zal; 't zou toch wel aardig zijn kennis te maken met den groep gelukkige bezitters van schoonheidsdiploma's.

VAN ALLERLEI AARD.

LEDEN DER COMMISSIE VAN ADVIES BIJ HET BEHEER DER GEMEENTEWONINGEN.

Zooals men weet werd in Juli j.l. ingesteld een commissie van advies bij het beheer der van gemeentewege te bouwen arbeiderswoningen. B. en W. stellen thans den Raad voor tot leden van die commissie te benoemen de volgende 15 personen, die zich allen met het woningvraagstuk hier ter stede hebben bezighouden, hetzij als bestuurders van woningbouwvereenigingen, hetzij op andere wijze: H. Barnstein, Th. Blom, mr. W. A. Bonger, L. H. Boomgaard, I. Douwes Jz., mr. Chr. P. van Eeghen, A. Hamaker Jr., H. C. A. Henny, J. C. Klooster, mr. J. Kruseman, E. Kupers, G. van Lingen, mej. Joh. ter Meulen, mevr. L. van der Pek-Went en B. H. Sajet.

DE NIEUWE HAARLEMSCHE SCHOUWBURG.

Het ligt in het voornemen, om nog dit jaar een aanvang te maken met den bouw van den nieuwen schouwburg op het Wilsonsplein te Haarlem, waarvoor door een onbekenden gever ƒ 250,000 is geschonken.
Naar men weet, is de heer J. A. G. van der Steur architect.

(„Tel.")

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 40. ZATERDAG 2 OCTOBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN F. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1364ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 6 October,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den Heer J. C. SCHULTSZ, Beeldhouwer te Amsterdam, voorgesteld door de Heeren G. F. La Croix en J. F. Staal Jr.
4. Tentoonstelling van teekeningen en schetsen van den Heer H. TH. WIJDEVELD, met een lezing getiteld: „Illusies van de komende schoonheid."
5. Rondvraag en sluiting.

b. De rondgang op de Hindoeïsme-tentoonstelling, den Leden van het Genootschap door den Heer J. C. van Eerde, Directeur der afd. Volkenkunde van het Koloniaal Instituut aangeboden, waarbij van wege de afdeeling Volkenkunde mondeling voorlichting wordt gegeven, zal plaats vinden op **Vrijdag 15 October** n.m. 2 uur in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De gelegenheid tot deelname aan den rondgang is beperkt. Leden, die deel wenschen te nemen, worden verzocht dit schriftelijk aan den ondergeteekende te berichten.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAAG.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" wordt de volgende prijsvraag uitgeschreven:
Gevraagd wordt een *architectonische fantasie* van een monumentaal gebouw of onderdeel daarvan, hetzij als exterieur, hetzij als interieur; wanneer een exterieur wordt gefantaseerd moet dit in Hollandsche omgeving zijn gedacht. De fantasie moet zijn afgebeeld in perspectiefteekening, groot 12 dM.² (hoogte- en breedtematen naar verkiezing), bewerkt naar keuze des inzenders.
De door de jury als de beste aangewezen inzendingen zullen worden geplaatst op de Lustrum Tentoonstelling van A. et A., op voorstel van de jury kan aan deze inzendingen het diploma van het Genootschap worden toegekend.

Algemeene bepalingen.

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia."
De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk 23 October 1915 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris, Amsterdam, Heerengr. 545-549. Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddelijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan, na den datum van inzending worden vermeld.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto . . . . . verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening en) door hem zelf zijn gemaakt."
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.
De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.
De vragen worden tot en met 9 October 1915 met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan. Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders. Het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige vergoeding schuldig te zijn.

Gedurende twee maancen na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury, zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

De Jury:
J. Ingenohl.
J. Gratama.
J. F. Staal Jr.

VERSLAG DER 136STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 22 SEPT., 's AVONDS HALF NEGEN, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549. *)

Het is den leden van „Architectura et Amicitia" bekend uit de nummers van April l.l. dat onze vergaderzaal versierd zou worden met eene terra-cotta bekleeding; — immers de in die nummers opgenomen pen-teekeningen toonen duidelijk deze bekleeding aan. — Welnu, op de vergadering van Woensdag 22 September was de versiering gedeeltelijk gereed en konden wij het nieuwe aspect waarnemen.... Ik meen de algemeene opinie het best wéer te geven wanneer ik zeg, dat in dit gebouw „des Guten zu viel" is....
Een verslag is eigentlijk niet de plaats om deze beschouwing te schrijven, maar het is mij toch eene behoefte een poging te wagen, den architect over te halen, het plaatsen van die geweldige terra-cotta balustrade (zie penteekening) alsnog te verhinderen.
Als dáárachter het bestuur moet plaats nemen, zullen de vergaderingen het karakter van rechtszittingen krijgen....
Hoe wij er ook over mogen denken.... toch is onze nieuwe vergaderzaal in vergelijking met de ruimte in Parkzicht een verbetering, want de groote ruimte, en de prachtige dag- en avond-verlichting, geven een uitstekende gelegenheid tot expositie van teekeningen, photo's enz.... Dit kwam duidelijk uit op de vergadering, waarop de heer Lion Cachet zijn voordracht hield...
De wanden waren gevuld met photo's van Indische kunst, waarvan de meeste welwillend werden afgestaan door het Koloniaal Instituut te Amsterdam.
De voorzitter dan, opent de druk bezochte vergadering en installeert, nadat de notulen voorgelezen zijn, met een toepasselijk woord de nieuwe leden, de heeren L. P. Kooken, P. Kramer, L. H. Roos, T. Moerman en J. H. Mulder.
Daarna leest de voorzitter een schrijven voor van den heer J. C. van Eerde, in hoofdzaak handelende over eene uitnoodiging aan de leden van „A. et A." om gezamentlijk een bezoek te brengen aan de tentoonstelling van „Oud-Javaansch en hedendaagsch-Balisch Hindoeïsme" in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Gaarne wordt van deze uitnoodiging gebruik gemaakt en het bestuur zal de desbetreffende regeling op zich nemen.
De heer C. A. Lion Cachet krijgt hierna het woord tot het houden zijner voordracht over „Oud-Javaansche en Balische kunst", hoofdzakelijk als inleiding tot bovengenoemde tentoonstelling.
Spreker begint met een voorlezing uit een oud boekje, geschreven door Joris van Spilbergen, die van 1601 tot 1604 met drie schepen een reis deed van Vere naar Oost-Indië. Hij verhaalt in zijn „Historiael Journael" van zijn verblijf op Ceylon en van de godsdienst der Hindoes, vele wetenswaardigheden en vooral zijn beschrijving van de processie is interessant:
„In de stad Vintana is een groote pagode, den voet is in het rond 130 passen, zeer fraai en hoog, is al wit en boven verguld in maniere van een pyramide, doch onder opgaande ovaalsgewijze, boven op een spitse vierkant, dan zijn er nog meer pagoden, ook een klooster, waarin monniken zijn, gekleed met geele kleederen, en gaan langs de straten met groote sombareros, sommigen hebben slaven bij zich, die de sombareros dragen en hun dienen, zijn kaal afgeschoren in manieren als de monniken hier te lande, alleen dat men geen kruin ziet, gaan ook met paternosters in de hand prevelende of lezende, worden in groote eere gehouden en zijn vrij van werken en alle andere lasten, haar klooster is in manieren als onze kloosters, met hare gaanderijen, ommegangen en vele particuliere kapellen, welke verguld zijn, waarin staan vele figuren van mans- en vrouwspersonen, die zij zeggen heilig geleefd te hebben. Deze gesneden figuren staan versierd met zilveren, vergulden kleederen, werden dag en nacht met lampen en waskaarsen vereerd, staan op altaren daar groote kandelaars zijn, die gehouden worden aan naakte gesneden kinderen. In de kapellen komen deze monniken alle uren hare gebeden en getijden lezen. Aldaar heb ik ook hun feesten zien houden en hare processies langs de stad zien gaan. Den opperste Proost of Abt zit op een olifant, bekleed met zilver en goud, hij houdt een gouden staf boven zijn hoofd met beide handen vast. Voor hem gaan in orde andere monniken met veel gespeel van horens, trompetters, cimbalen, geklank van bellen en bekkens, dat altemaal zeer goed akkoord geeft, veel lampen en toortsen worden daarmede gedragen en volgen veel mans, vrouwen en dochters. De fraaiste dochters, eer de processie uitgaat en weder inkomt, maken wonderlijk veel kunsten met dansen, zijn al met de naakte lijven boven bloot, de armen, handen en ooren hall met goud en gesteenten versierd, onder hebben zij fraai geborduurde kleederen, deze lieden ziet men dagelijks voor de pagoden en in de kapellen sombayo doen, hetwelk is, plat omlaag op de aarde te vallen, opstaande, de handen tezamen bijeen houdende boven het hoofd: alzoo doende haar gebeden."
Verder leest spreker eenige aanhalingen voor, over den godsdienstige gebruiken op Ceylon. Het Journaal beschrijft de ontmoeting tusschen den koning van Candy en van Spilbergen aldus: „Tusschen den koning en onzen generaal zijn alle dagen veel discoursen geweest; de koning deed alle de wapenen, welke waren, de harnassen morilions en andere, die zij van de Portugeezen genomen hadden, aan den generaal toonen, ook alle zijn Pagoden, die veel en kostelijk zijn, met gesneden figuren meer als vier of vijf duizend, sommige zoo hoog als masten, waartoe expres torens gemaakt zijn, zeer kostelijk en kunstig gewrocht van schoonen steen, heel verwelft en verguld, ja dat hij schier te boven gaat in fraai gebouw, zijner Pagoden de Pauselijke kerke."
Hoe overweldigd ook door de groote schoonheid van de tempels en den praal van den Godendienst was dit geloof voor van Spilbergen toch Heidensch ..... maar het spreekt vóór den Nederlander, dat hij meende, dat veel schoons daarin verborgen lag.
De Pagoden en den eeredienst die van Spilbergen beschrijft, waren de tempels en de gebruiken van de Boeddhistische priesters, wier leer reeds lang door Brahmaansche invloeden veel van zijn oorspronkelijke zuiverheid en eenvoud had verloren. De Boeddhistische leer was in

*) Hierdoor dank ik den heer Lion Cachet, die zoo bereidwillig was, mij eenige gegevens van zijn voordracht te verstrekken.

den aanvang juist tegenovergesteld aan den Brahmaanschen godsdienst, die zeer diepzinnig en aristocratisch, door het volk niet begrepen werd.
Tegenover het kastenwezen, het veel-godendom en de wreede afgodendienst van het Brahmanisme bracht Siddharta, zoon van Koning Goedhadana en Màyâ, gewoonlijk Boeddha, dat is: de verlichte, genoemd, naastenliefde, bestrijding der begeerten en eenvoud. Zijn volgelingen zwierven als bedelmonniken door het land en predikten hun leer aan de hoogsten zoowel als de geringsten. Zware vervolgingen hadden zij te doorstaan van de Brahmaansche priesters en in voor-Indië werden zij zoo goed als uitgeroeid. Hun leer was echter reeds verspreid in Thebel, Ceylon en China. Intusschen was de leer langzamerhand van aard veranderd en met vele Brahmaansche opvattingen doortrokken. Op Java is de Boeddhistische leer niet overheersehend, al danken we daaraan de schoone Boro-boedoer en de Jondi Hendoet.
Op Java en op Bali vooral, heeft geheerscht het Hindoeïsme, dat zich aanpassende aan het Boeddhisme, uit het Brahmanistisch pantheïsme was ontstaan.
In den Tempelgroep van Prambanan zien we deze innige vermenging duidelijk. Hoogst belangrijk is hetgeen de heer Lion Cachet ons mededeelt over den invloed van het Hindoeïsme op Java. Hij zegt: Java dankt aan de Hindoesche kolonisten, die omstreeks het begin onzer jaartelling op Java kwamen, zijne tegenwoordige beschaving. De rijstbouw, de dorpsgemeenschap, de letterkunde en de kunsten, ja de naam Java zelfs is Hindoesch. Prof. Dr. H. Kern vond in het beroemde heldendicht Râmâyana den zuiveren Sanskritvorm Jawadwîpa, waarmede Java bedoeld wordt. Hauveman, de dienaar van den Apenkoning, zegt tot zijn knechten de woorden: „Doorzoekt zorgvuldig Jawa-dwîpa, waarvan 7 koninkrijken het sieraad uitmaken, het goud- en zilverland, rijk aan goudmijnen." Jawa-dwîpa beteekent gersteiland. Het Râmâyana dagteekent van het begin onzer jaartelling en geeft ons een bewijs dat in dien tijd het koloniseeren van de Hindoes op Java was aangevangen. Dit gedicht leeft nu nog in de harten der Baliërs! Op de tentoonstelling van het Koloniaal Instituut in het Stedelijk Museum zijn een groot aantal nummers, die betrekking hebben op de personen, in het Râmâyana vermeld.
Vooral de Balineesche schilderingen hebben voorvallen uit deze sage tot onderwerp. Wajang-poppen worden met voorstelling uit dit gedicht versierd, beschilderingen op hout gemaakt.
Spreker behandelt nu, die voor ons zoo eigenaardige wijze van „voorstellen" bij de Indiërs, maar, ... volgens spreker, toch de eenig *juiste*. Zij maken hun teekeningen niet perspectivisch maar alles op één schaal.
Als voorbeeld toont spreker eene voorstelling aan den wand van de Toovergodin Tjalang-Alang, die met haar fluitspel een vijandelijk leger verbrandt.
Het groote verschil tusschen de wijze van voorstellen der Indiërs en de Europeanen, is deze, meent de heer Lion Cachet: wij maken onze schilderijen om de *wijze* van voorstellen; de Indiërs om de voorstelling *zelve*. Ook wij zullen eens komen tot deze wijze van werken.
Dat het oude Indische Epos Râmâyama in hooge eere was, blijkt uit den beroemden tempel-groep van Prambanam op midden-Java.
Op een van de voornaamste tempels van dezen groep, — de Çiwatempel, — is een fries aangebracht met voorstellingen uit dit heldendicht. De Çiwatempel is op 't oogenblik niet veel meer dan eene ruïne .... De Indische natuur, hoe schoon en passend ook bij deze architectuur, heeft tevens eene groote vernielings-kracht.
De rijke plantengroei, die deze oude tempels meestal overdekt, de veelvuldige vertakking der wortels, doet den steen vergruizelen en vernielt veel van de schoonheid, die menschen haar eens wrochtten.
De steen waaruit deze tempels meestal gemaakt zijn is zachter, dan men vermoeden zou.
Java is een vulcanisch land en de steen lijkt op graniet, — is echter zóó zacht, dat hij met een mes te snijden is,.... vandaar dat men de reliefs en beeldhouwwerken zoo overweldigend rijk bewerken kon, zonder overgroote kosten.
In de laatste zaal van de tentoonstelling in het stedelijk museum, zegt spreker, zijn tal van photo's, betrekking hebbende op de overblijfselen van dezen tempelbouw op Java, — de tempels op het Dièngplateau, de Prambanangroep, de Tjandi Mendoet, de Boro-boedoer en andere. Een dezer Tjandi's de Tjandi Panatarnan, gewijd aan Çiwa, de grootste van Prambanan, is hier in plattegrond afgebeeld.

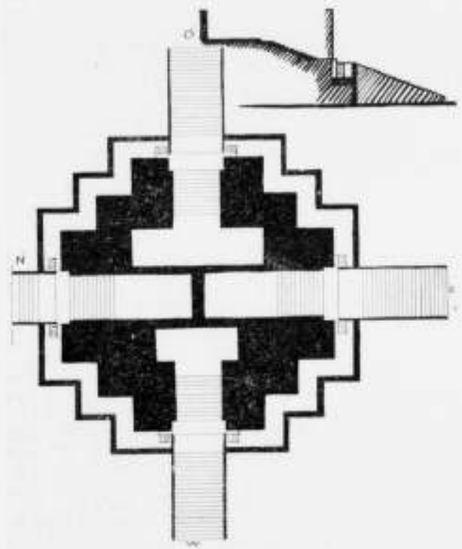

Op een terras van 3 M. hoogte en waarvan de vorm aan een Grieksch kruis herinnert, verheft zich de tempel met inspringende rechte hoeken. Vier trappen geven aan elke zijde toegang tot de 4 binnenste cellen, die alle een beeld bevatten. Die aan de voornaamste of Oostzijde bevat een beeld van Çiwa als Groote Heerscher of als Mahâdewa, die aan de Zuidzijde van Çiwa als Goeroe, asceet en leeraar, die aan de Westzijde van Ganeça, en die aan de Noordzijde van Doerga.
Ganeça wordt voorgesteld als een man met een olifantskop en is de god der verstandelijke wijsheid.
In de reeksen van versieringen aan den tempel en terrasmuren aangebracht, zien we telkens de beeldhouwwerken aanvangen aan de Oostzijde en door het Zuiden Westen en Noorden naar de Oostzijde terugkeeren. Dr. Groneman brengt deze richting in verband met den loop

der in 't Oosten opgaande zon, die voor de bewoners van 't Noordelijke halfrond, waartoe de oorspronkelijke Boeddhisten behoorden, door 't Zuiden, Westen en onder de Kim door 't Noorden naar 't Oosten terugkeert.
De eerste reeks versieringen, aangebracht op de buitenwand van den muur van het terras, bestaat uit een herhaling van eenzelfde onderwerp. Op elk der 24 vakken van den muur, waarvan de grootste 7 M. lang en de kleine 4 M. lang zijn, zijn vierkante nissen aangebracht waarin een fantastische leeuw, met den open muil naar voren gekeerd. Aan weerszijden daarvan bevinden zich vierkante vakken waarin een boom door een zonnescherm gedekt en waaronder rammen, ganzen, konijnen, reeën, pauwen en gandharwa's zich bevinden. Gandharwa's zijn mythische dieren met vrouwen- of mannenkoppen.
De boomen zijn versierd met parelsnoeren en bloemen en herinneren aan den Boeddhistischen Bodhiboom. Zie No. 93 van de catalogus
De tweede reeks beeldhouwwerk is geplaatst aan den buitenkant der borstwering, dus boven de eerste reeksen hiervan gescheiden door breede terugspringende banden
Zij bestaat uit een aantal vooruitspringende en terugwijkende nissen, door pilasters gescheiden en bevatten elk drie naakte, maar rijkversierde vrouwenbeelden, elkander omvattende of tegen elkaar leunende. (zie No. 132 Gandawa-groep) Waarschijnlijk stellen zij nimfen uit Indra's hemel voor, die als bondgenooten van Mâra aan Sjâkya Moeni verschenen in den nacht van zijn Boeddhawording (zie No. 95 en No. 97).
De derde reeks beeldhouwwerk, aan de binnenzijde van de borstwering aangebracht, brengt ons een aaneengeschakeld verhaal uit het Râmâyana, het door de Javanen en Baliërs zoo geliefde verhaal van Râma en Sita. Een dezer reliefs vindt men op de tentoonstelling: (No. 134), Râma en Sita, gezeten onder een op palen rustend dak. Spreker zegt, dat het ons vreemd aandoet, dat een zoo weinig belangrijk, fabelachtig verhaal de beeldhouwers geïnspireerd hebben tot zoo hooge kunst. Het verhaal is van een onontwikkeld volk, het beeldhouwwerk getuigt van groote kracht en doet niet onder voor dat van de Boroboedoer.
De vierde reeks beeldhouwwerk is geplaatst tegen de buitenwand van den tempel zelf en hooger dan de 1.50 M. hoog zijnde borstwering; hier vindt men een aantal Mediteerende goden (zie No. 131), waarschijnlijk Bodhisatwa's of aanstaande Boeddha's voorstellende.
Deze Tjandi is waarschijnlijk gebouwd in de 10e eeuw. Behalve Çiwa hadden ook Wisjnoe en Brahma ieder hun eigen tempel. „Het is dus duidelijk", zegt Prof. Kern, „dat Prambanan een godsdienstig middelpunt was voor Trahmanisten van elke schakeering."
De tempelstad op het Diëngplateau in de Residentie Bagelen is veel ouder dan de Prambanam-groep. Zij werd waarschijnlijk in de 7e of 8e eeuw gesticht. Beide behooren zij tot de Brahmanistische bouwwerken.
In de pauze, die nu volgt, schetst de heer Lion Cachet het plan van de Boro-Boedoer op het bord, wat moet dienen tot uitlegging van den bouw van dit monument. Na de pauze behandelt de spreker dan ook hoofdzakelijk den bouw, de symboliek en de schoonheid van de Boro-Boedoer.
Hij zegt hoe moeilijk het is om ons in te denken in de kunst van de oude Indiërs, hoe overweldigend de schoonheid is, als wij bedenken dat hetgeen de meesten onder ons, hier in photo's en koele afgietsels bewonderen, de werkelijkheid niet kan benaderen. . . . en zelfs deze werkelijkheid is op het oogenblik niet meer hetgeen de oude Indiërs gemaakt hebben. . .
Van welk een hemelsche schoonheid moeten de tempels niet geweest zijn in het stadium van hunne voltooïng . . .
In vergelijking tot die schoonheid zien wij nu niet veel meer dan ruïnes.
Zelfs vele van de bezoekers der Boro Boedoer zijn teleurgesteld teruggekomen.
Wij zien ook slechts de *uiterlijke* vormen, wij *bekijken*. . . maar, de Indiërs gevoelen dieper, intenser . . . Zij kenden de symboliek hunner tempels en de symboliek van hun godsdienst.
Toch is ook voor ons de indruk, die de Boro Boedoer maakt, grootsch en verheffend. Het schoonste monument uit den Javaanschen voortijd. Reeds het grondplan toont in zijn eenvoud zijn Boeddhistische oorsprong en uit een onsonbekend stelsel, ontleend aan de Boeddhistische leer. Twaalf terrassen omringen den 47 M. hooge heuvel, de vier bovenste zijn rond, de overige hebben een veelhoekig grondplan, gelijkend op dat van de besproken Tjandi, maar met twintig vooruitspringende rechte hoeken, de basis meet 150 M. in het vierkant. Aan de Oost, Zuid, West en Noordzijde brengen trappen van terras tot terras. Borstweringen scheiden de veelhoekige terrassen en worden doorbroken door rijk bewerkte poorten. Aan de binnenzijde van den ringmuur van het tweede terras zijn de reliefs geplaatst, waarvan 24 afgietsels op de tentoonstelling aanwezig zijn en die door hun groote schoonheid het belangrijkste deel van de tentoonstelling zijn.
Het cirkelvormige twaalfde en hoogstgelegen terras draagt de hoofdstoepa, een koepelvormig bouwwerk van 16 M. middellijn en geheel gesloten. Van binnen is een half cylinder, half kegelvormige kamer uitgespaard, waarvan de breedte 3.20 M. bedraagt en de hoogte 5.50. Deze kamer bevatte een onafgewerkt Boeddhabeeld.
Rondom deze hoofdstoepa liggen de drie volgende terrassen achtereenvolgens met 16, 24 en 32 kleinere stoepa's elk dezer die ruitvormig opengewerkt zijn bevatten Boeddhabeelden. Ook de nissen van de borstweringen op de lagere terrassen bevatten een groot aantal Boeddhabeelden allen in zittende houding afgebeeld. In de tweede zaal van de tentoonstelling treft men vijf van deze Boeddhabeelden, die zich alleen van elkaar onderscheiden, door de houding der handen (moedrâ). De Boeddha's in de doorzichtige dagobs op de drie ronde terrassen houden de handen als Wairotjana; die in de nissen der vier benedenste terrassen houden ze aan de Oostzijde als Akshobhya, aan de Zuidzijde als Ratnasambhawa, aan de Westzijde als Amitâbha, aan de Noordzijde en in al de nissen van het vijfde terras als Amoghasiddha (zie blz. 66 van de catalogus). Waarschijnlijk stellen dus de Boeddha's van Boroboedoer de Dhyâni-Boeddha's voor.
Spreker verwijst verder naar de uitvoerige catalogus van de tentoonstelling en spreekt zijne bewondering uit over het prachtwerk van Dr. Leman, dat ieder een duidelijk beeld geeft van den schoonen bouw der Boro-Boedoer.
Het ontzag van dezen monumentalen bouw wordt vergroot als wij de bedoelingen van zijn plan beter begrijpen.

De heer De Jongh bedankt den spreker voor zijn hoogst interessante voordracht en zegt, overtuigd te zijn, dat dit bij velen opwekking zal zijn om eene dieper gaande studie van de Indische kunsten te maken,.... maar vooral ook om de tentoonstelling te bezoeken in het Stedelijk Museum, waar ons zoovele schoonheden van die Oostersche beschaving worden getoond.
Na een kort debat en de gebruikelijke rondvraag, volgt sluiting. WIJDEVELD.

HET TEGELTABLEAU DOOR DE AMBTENAREN EN BEAMBTEN DE DIRECTIE VAN DE H. H. S. M., BIJ DE GELEGENHEID VAN HET 75-JARIG BESTAAN DIER MAATSCHAPPIJ AANGEBODEN.

In de wachtkamer 3de klasse niet rooken in het Centraal Station te Amsterdam (een voor het publiek niet toegankelijke ruimte; er worden vergaderingen in gehouden; examens in afgenomen, enz.; een dienstruimte dus) is voor de ambtenaren en beambten der H. H. S. M. gedurende een week het tegeltableau ter bezichtiging gesteld, door hen, bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan dier Maatschappij aan de Directie aangeboden.
Wij hebben gelegenheid gevonden deze beide tegelschilderijen te zien. Het zijn er twee; zij zullen worden geplaatst in de beide zijwanden der vestibule van het Administratiegebouw aan het Droogbak te Amsterdam. Over dit geschenk hadden wij al reeds iets naders gehoord; veel ervan verwachten deden we daarom niet. Wij traden binnen. Daar stonden zij. Met liefde waren zij met groen omrankt. Heesters stonden terzijde.
Wat was dat groen mooi! Wat waren die tegels leelijk! Het oude recept; het rechthoekige veld door twee stel evenwijdige lijnen in negen vakken verdeeld; het middenvak, dat daarbij het grootst is, en de vierhoek-vakken zijn gevuld door decalquomenie's, fotografiën in sepia. De vijf afbeeldingen van het eene tableau geven de vervoermiddelen van den tijd vóór 75 jaar; het andere tableau de vervoermiddelen van heden. De vakken om die fotografiën zijn gevuld met wapens der landen, en met die van onze provinciën, waar de Hollandsche Spoor rijdt. Symbolen, als: de posthoorn en de telefoonpalen vullen de zijkanten. Een doode vlakversiering vult verder aan, en slingert zich als quasi decoratief-gedoe om alles en tusschen alles door.
Ziehier in onzen tijd, die toch onmisbaar, goede sierkunstenaars heeft gekweekt, de behandeling van een dergelijke belangrijke opgaaf.
Welke methode zal gevonden moeten worden om in de hersenen van de „leidende" menschen het besef van verantwoordelijkheid wakker te roepen!
Een groote som gelds wordt bij elkaar gebracht, en in de handen der „Commissie" gesteld, die natuurlijk weet, hoe zulk een voordracht moet worden behandeld. Een onzer sierkunstenaars wordt erover gesproken? Welneen, „je hebt toch firma's, die gewoon zijn zulke werken te maken." Even een telefoontje. „Hallo!" „De firma Heijstee & Smit?" „Jawel!" „Mijnheer, wij hebben twee tegeltableaux noodig voor de herdenking van het 75-jarig bestaan van de H. H. S. M. De grootte der tableaux is zooveel bij zooveel. Het bedrag, dat wij kunnen besteden is zooveel. Kunt U daar iets voor maken?" „Zeker, mijnheer, zeker. Wij hebben goede nota van Uw order genomen, en zullen zorgen, dat U tevreden bent. Dag mijnheer, dank U?"
Zoo is het toch het makkelijkst!
En nu ze klaar zijn, is Zaterdagmorgen Z. K. H. Prins der Nederlanden ze komen bezichtigen. „De Directeur der H. H. S. M., de heer J. A. Kalff, expliceerde een en ander" meldt een onzer dagbladen.
Die moeilijke symboliek ook.

Nog een ander geval is te vermelden.
Dit betreft het nieuwe gebouw der Maatschappij tot Exploitatie van Petroleumbronnen te 's-Gravenhage.
In dit gebouw zullen muurschilderingen komen. Indische tafereelen moeten het worden. Alweer: een keus in zulk een zaak te doen, is niet moeilijk. „Holland heeft toch zooveel goede schilders!" „Is er geen Haagsche school!" „Laat eens zien, wij moeten een landschapschilder hebben. Wel, dan is Du Chattel onze man! Welke heerlijke Indische perspectieven zal hij voor ons openen!"
Zoo is het gebeurd. Op het oogenblik heeft de landschapschilder Du Chattel, overgestoken met de mailboot „Prins Hendrik der Nederlanden", te Batavia voet aan wal gezet, om studies in Indië te maken.
Is het geen wonder, dat, waar naast dat slechte particuliere initiatief, ook het officieele beleid in zake „Kunst" nog niet het juiste is, de „Nederl. Ver. v. Amb. en Nijverheidskunst" het volgende adres aan den Minister van Waterstaat heeft gezonden:

„Geven met verschuldigden eerbied te kennen, W. Penaat en Corn. van der Sluys, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, dat zij de vrijheid nemen, — naar aanleiding van het antwoord no. 227, d.d. 12 Juni 1915, hetwelk zij op het adres der Vereeniging van 28 November 1914 mochten ontvangen, — het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen:
dat in genoemd antwoord aan ondergeteekende te kennen wordt gegeven, dat, gezien de ingekomen ambtsberichten, door de rijksbouwmeesters steeds aan bedoelde kunstenaren de gelegenheid tot medewerking wordt gegeven;
dat in het adres der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst gewezen wordt op de „moderne" Nederlandsche sier- en nijverheidskunst, welke in de laatste 25 jaren ontstaan is en die zich van een vóór dien tijd in hoofdzaak technisch bedrijf steunend op copie van oude stijlvormen, ontwikkeld heeft tot een „zelfstandige kunstbeoefening" door speciaal in die richting gevormde krachten;
dat dus onder de in het adres genoemde ambachts- en nijverheidskunstenaren in de eerste plaats worden verstaan de bekende zelfstandig scheppende kunstenaren der laatste 25 jaren;
dat, zooals uit de bij dit schrijven gevoegde lijst blijkt, de vooraanstaande leiders der moderne Nederlandsche ambachts- en nijverheidskunsten en het overgroote meerendeel der bekende ontwerpers thans lid van de „Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst" zijn;
dat al deze kunstenaren met een hooge uitzondering in de laatste jaren, zooals bijv. de postzegels door het vereenigingslid den heer K. P. C. de Bazel ontworpen, nooit hunne talenten in dienst van het rijk mochten stellen, waardoor de gezonde ontwikkeling der moderne ambachts- en nijverheidskunsten, welke door het onderwijs op vele van rijkswege gesubsidieerde scholen wordt bevorderd, in de praktijk van rijkswege wordt tegengegaan;
dat zij uit het antwoord van Uwe Excellentie meenen te moeten lezen, dat hun verzoek in den hierboven nogmaals toegelichten zin niet voor inwilliging vatbaar schijnt te zijn;
dat een dusdanige stelselmatige verwaarloozing van en belemmering voor de moderne Nederlandsche ambachts

en nijverheidskunst echter onmogelijk de bedoeling van Uwe Excellentie zal kunnen zijn;
weshalve ondergeteekenden beleefd verzocken hun alsnog te willen mededeelen of het de bedoeling van Uwe Excellentie is, dat in den vervolge ook aan de vooraanstaande leiders en bekende ontwerpers der Nederlandsche „moderne" ambachts- en nijverheidskunst, welke tot nu toe, behoudens eene enkele hooge uitzondering, nimmer voor rijksopdrachten in aanmerking kwamen, dergelijke opdrachten van uw departement zullen kunnen gegeven worden.
In welk geval zij aan Uwe Excellentie zouden willen verzoeken voor bijv. „het nieuwe postkantoor te Rotterdam", voor „het gebouw voor het hoofdbestuur van post- en telegrafie in Den Haag", of voor andere nog op te richten bouwwerken:
eenige belangrijke interieurs of de daarin noodige meubelen, versieringen, het daarbij te gebruiken metaalwerk of andere voorwerpen, behoorende tot de verschillende takken der ambachts- en nijverheidskunst,
en verder nieuw in te voeren modellen voor postzegels of ander belangrijke grafisch en typografisch werk,
te laten vervaardigen naar ontwerpen en onder leiding van deze bekende ambachts- en nijverheidskunstenaren.
De Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst is ten volle bereid bij de keuze dier kunstenaren behulpzaam te zijn."

DE AESTHETISCHE FACTOR BIJ HET BOUWKUNSTONDERRICHT door C. W. Nijhoff.

De bouwkunst heeft een socialen, een administratieven, een technischen en een aesthetischen kant. In overeenstemming daarmede zullen in het compleete bouwkunstonderricht deze vier factoren tot uitdrukking gebracht moeten worden, al wil daarmede niet gezegd zijn, dat alle bouwkunstonderwijs op deze vier den nadruk moet leggen en evenmin, dat de onderlinge waarde dezer factoren zich bij het onderwijs op dezelfde wijze zal doen gelden, als dit in het daadwerkelijk leven het geval is. Hoewel het onderwijs geenszins los van het leven staat, is het toch niet het leven zelf. Er zijn dingen, die in het onderwijs bepaalde beteekenis hebben, zonder dat dit in gelijke mate in het leven het geval behoeft te zijn en er zijn ook zaken, die in het leven van ander belang zijn dan in het onderwijs. Zelfs is het onderwijs geen verkleind leven. Dit zou niet kunnen en ook niet wenschelijk zijn, omdat leven en onderwijs elk hun eigen sfeer hebben. Toch zullen beide zeer nauw voeling met elkaar moeten houden.
Welk van de genoemde vier factoren voor de bouwkunst van het grootste gewicht is, behoeft hier niet uitgemaakt te worden. Alle zijn van groot belang. Dat in dit opstel juist de aesthetische factor in behandeling komt, vindt dan ook niet zijn oorzaak in de meening, dat juist deze factor vóór alle andere de vermelding waard is, maar is een gevolg van de richting der studielijn van den schrijver.
Het aesthetisch bouwkunst-onderricht staat natuurlijk niet op zich zelf, het houdt in de eerste plaats verband met het technisch onderricht. Bij een zoo zakelijke en practische kunst als de bouwkunst, kan nu eenmaal niets tot stand komen, zonder dat het technisch geconstrueerd is. Over den aard van dit verband wordt nogal verschillend geoordeeld en er zal gelegenheid zijn op dit belangrijk vraagstuk terug te komen, waarbij dan steeds in het oog gehouden zal dienen te worden, dat de bedoeling van deze beschouwing is het bouwkunstonderricht van den aesthetischen kant te bezien. Dat deze aesthetische zijde haar zeer bijzondere waarde heeft, ligt, dunkt me, voor de hand. De voortbrengselen der bouwkunst en der aanverwante kunsten omringen ons overal, zoo op de straat als binnenshuis. Ze zijn iets van belang in het menschelijk leven en kunnen op de stemming van den mensch, op zijn welbehagen en welbevinden, een grooten invloed uitoefenen. Waar den mensch de drang naar schoonheid is aangeboren, zal hij ook schoonheid verlangen in wat hem omringt, niet als iets, dat zich door zijn bijzondere eigenschappen aan hem opdringt en hem op den duur hinderlijk wordt, maar als iets schijnbaar vanzelf sprekends, dat hem rust, tevredenheid en genot verschaft. Zelfs zou de schoonheid reden van bestaan hebben als tegenstelling van de leelijkheid, die ons pijnlijk aandoet, ons ontevreden stemt en ons leven verbittert.
De aesthetische factor van het bouwkunstonderricht heeft ons duste leeren, wat het bouwkunstig schoonheidselement is. Hij heeft ten doel ons in kennis te brengen met alles, wat tot het fundamenteele in de bouwkunst, als schoonheidsuiting, behoort. Ook zal hij ons op het verband wijzen, dat bestaat tusschen de bouwkunst en de andere architekturale kunsten, die aan het bouwkunstig ontwerp haar deel hebben. Maar het ligt niet in den aard van dezen factor om een zekere hoeveelheid parate kunde aan te brengen, die straks in het leven een even oppervlakkige als hinderlijke toepassing zal vinden. De aesthetische factor in het bouwkunstonderricht heeft begrippen te ontwikkelen en als gevolg van deze begrippen, zal hij tot de ontwikkeling van vormen komen. Wat deze begrippen inhouden en hoe uit deze begrippen vormen kunnen geboren worden, dient dus te worden nagegaan.*)
De bouwkunst belichaamt, als kunst, gewoonlijk de schoonheid. Maar schoonheid is niet de eerste eigenschap van de kunst, het eigene van de kunst is karakter. Het karaktervolle kan schoon zijn, maar ook onschoon, en het schoone kan karaktervol zijn, maar ook karakterloos. Kunst en schoonheid zijn niet dezelfde begrippen, al uit de kunst zich meestal in schoonheid en al is, volgens de gangbare meening, de kunst pas aanwezig, wanneer zij zich als een schoone verschijning heeft uitgesproken. Waar, bij de behandeling van den aesthetischen factor van het bouwkunstonderricht, de woorden kunst en schoonheid voortdurend genoemd worden, zal het gewenscht zijn eerst een standpunt in te nemen ten opzichte van de beteekenis dezer beide uitdrukkingen. Men kan de kunst plaatsen tegenover de natuur en daarmede het kunstige tegenover het natuurlijke. Maar men kan onder kunst ook verstaan de gave, die aan sommige menschen is geschonken, om het wezen der dingen dieper te schouwen dan dit aan anderen mogelijk is en de ontroering van deze diepere doorschouwing, op karaktervolle wijze, vormelijk tot uitdrukking te brengen. Zóó karaktervol, dat de ontvankelijke medemensch het herkent en een gelijksoortige ontroering ondergaat als de kunstenaar, toen de kunstidee over hem vaardig werd.
Of dit karaktervolle schoon is of onschoon, blijft dus een tweede zaak, hoofdzaak is dat de kunstidee zich karaktervol uitspreke. Maar de drang naar schoonheid, die den mensch over het algemeen is aangeboren,

*) Ten opzichte van de verhouding van het onderwijs en het leven kan worden opgemerkt, dat er verschil bestaat tusschen volledig onderwijs en aanvullend onderwijs. Het volledig onderwijs (dagcursussen) vormt een meer gesloten geheel, het aanvullend onderwijs (avondcursussen of gedeeltelijke dagcursussen) sluit zich meer aan bij hetgeen aan het leven tekort schiet.

is in hooge mate het deel van den kunstenaar, den fijn besnaarden mensch. Zoo ligt het in den aard der dingen dat de kunstidee zich bij den kunstenaar niet zal beperken tot het karaktervolle, maar zich zal trachten uit te breiden tot het schoone. Gewoonlijk verstaat men in de bouwkunst onder kunst al datgene, wat met de kunstidee en de schoonheidsuiting in verband staat. Het kwam mij juist voor beide begrippen, die nauw verband met elkaar houden, ook in hun eigen waarde te erkennen, alvorens op de schoonheid verder in te gaan.
Brengt men de omschrijving van deze begrippen in verband met een gebouw, dan zouden zich de volgende gevallen kunnen voordoen: 1e een gebouw kan een kunstidee bevatten (karaktervol zijn) en schoon zijn; 2e een gebouw kan een kunstidee bevatten en niet schoon zijn; 3e een gebouw kan schoon zijn en geen kunstidee bevatten (niet karaktervol zijn); 4e een gebouw kan zonder kunstidee en zonder schoonheid zijn.
Het eerste geval veronderstelt een kunstenaar-bouwmeester, die de schoonheid beheerscht; het tweede een kunstenaar, die de schoonheid niet beheerscht; het derde een bouwmeester, die de schoonheid beheerscht, maar geen kunstenaar is; het vierde iemand, aan wien kunst en schoonheid vreemd zijn.
Men zou kunnen vragen hoe het schoone ontwerp kan ontstaan zonder kunstidee en dus in de meening verkeeren, dat de schoone vormverschijning in de bouwkunst als vanzelf het noodzakelijk voorafgaan van de kunstidee met zich brengt. Het komt mij voor, dat dit niet zoo is en dat, bij een zoo zakelijke kunst als de bouwkunst, de schoone vormverschijning evengoed het uitvloeisel kan zijn van de kunstidee als van het zakelijkheidsbegrip. Slechts bij bouwwerken, die geen zakelijke bedoeling hebben, is dit laatste niet mogelijk en daarom zullen ook bouwmeesters, die wel de schoonheid beheerschen, maar geen kunstenaars zijn, geen ontwerp kunnen maken van een onzakelijk bouwwerk, dus van een monument, dat zonder kunstidee geen waarde heeft. Het zal wel geen nader betoog behoeven dat, met het bovenstaande, niet is gezegd geworden dat de kunstidee dus in niet zakelijken zin werkt. Wèl is bedoeld te zeggen dat de kunstenaar, naast en boven de schoonheid en de zakelijkheid, over een zeer bijzonder iets beschikt, dat is over de ontroering, over de emotie, zich uitend in de kunstidee.
Mocht men meenen, dat het niet de moeite waard mag heeten de schoonheid te beoefenen en te ontwikkelen, wanneer de kunst in den hoogeren zin ontbreekt, dan zou men erop kunnen wijzen dat de met kunstideëen begiftigden maar weinigen in getal, en dat de met schoonheidsgevoel bedeelden veel ruimer vertegenwoordigd zijn. Ook kan de mensch veel meer schoonheid verdragen dan kunst, want schoonheid werkt kalmeerend en kunst ontroerend. Zoo kan alles schoon zijn, maar daarom behoeft alles nog geen kunst te wezen. Een hoog genot zal het echter blijven, te midden van het schoone nu en dan door de kunst te worden aangegrepen, om daarna weer tot de rustige beschouwing van het schoone te kunnen terugkeeren.*)
Bij de behandeling van den aesthetischen factor van het bouwkunst-onderricht wordt de kunstidee, in bovengenoemden zin, vrijwel uitgeschakeld. Waar ze in kiem aanwezig is, zal het onderwijs ervoor hebben te waken deze kiem niet te verstikken; het kan er niets gelijkwaardigs voor in de plaats stellen. Dat er intusschen in het onderwijs veel kan plaats grijpen, dat op de ontwikkeling van de kunstidee een gunstigen invloed uitoefent, spreekt vanzelf, maar dit zal toch alleen mogelijk zijn, wanneer tusschen leermeester en leerling geestverwantschap bestaat. Gewoonlijk echter komt de kunstidee pas op verderen leeftijd tot rijpheid en kan ze veelal veilig sluimerend blijven, tot heel veel aan de orde zal zijn gesteld, dat haar het pad naar de schoone vormgeving heeft te effenen.
Het ligt op den weg van de kunst om stemmingen karaktervol tot uitdrukking te brengen, terwijl de schoonheid ten doel heeft aan de vormverschijning aesthetische waarde te geven. De stemmingen, die door de kunst tot uitdrukking kunnen worden gebracht, zijn van zeer verschillenden aard. Rust, kalmte, tevredenheid, vertrouwelijkheid, opgeruimdheid, vreugde, weelde, prachtlievendheid, hoogheid, fierheid, ernst, kracht, macht, verhevenheid, diepzinnigheid, gelatenheid, ingetogenheid, bescheidenheid en zoovele meer, kunnen door haar in beeld worden gebracht. Wat den kunstenaar bij zijn verbeeldingsproces heeft ontroerd, zal ook den ontvankelijken beschouwer in gelijken zin kunnen ontroeren, wanneer het stemmingsbeeld karaktervol naar buiten is geprojecteerd geworden, en de beschouwing zal ook vreugdevol zijn, wanneer de kunstenaar het wordingsproces in schoonheid heeft kunnen volbrengen. Gelijk reeds werd opgemerkt, is dit niet de eenige weg waarlangs de schoonheid zich in de bouwkunst kan uitspreken. Als uitgangspunt kan ook de zakelijkheid dienen, dus het bouwkunstig geval, zooals het zich praktisch, op de meest doeltreffende wijze, laat stellen. De bouwmeester, die de schoonheid beheerscht, kan dit geval in schoonheid tot uitdrukking brengen. De schoonheid is dan niet de aesthetische doorvoering van de kunstidee, maar van het zakelijkheidsbegrip. Waar beide zich tot één versmelten, zal een zeer hoog standpunt worden ingenomen. Het is opvallend, dat zakelijkheid, schoonheid en kunst bijna onmerkbaar in elkaar kunnen overgaan, hoe verscheiden zij in haar wezen ook zijn. Wat zakelijk volkomen opgelost is, wat geheel aan zijn gebruiksdoel beantwoordt, kan den indruk maken schoon te zijn en wat in hooge mate schoon is, kan ons bijna ontroeren. De groote verscheidenheid in het karakter, den aanleg en de ontwikkeling van de bouwmeesters zelve en de zeer uiteenloopende aard van het voort te brengen ontwerp zullen deze overgangen nog geleidelijker maken.

De voor schoonheid ontvankelijke mensch wenscht vóór alles samenklank, harmonie. Waar echter samenklank zonder afwisseling hem zou gaan tegenstaan, verwacht hij zoodanige afwisseling, dat de éénheid van den samenklank niet worde verstoord. Deze welgevallige afwisseling is het rythme. De harmonie vertegenwoordigt de rust, het rythme de beweging in de rust. Harmonie en rythme, rust en beweging, elkaar aanvullende tot een éénheid vol verscheidenheid, zijn de grondslag van het schoone en de aesthetische factor in het bouwkunstonderricht heeft tot taak het harmonisch en het rythmisch gevoel tot ontwikkeling te brengen.
De bouwkunst is een ruimtekunst. Door bemiddeling van een betrekkelijk klein aantal stereometrische lichamen, die zich door hun aard tot bouwen leenen, brengt

*) De studie van de historische bouwstijlen doet ons voortdurend voorbeelden aan de hand van het onderscheid tusschen de kunstidee en de schoonheidsuiting. Een geheel tijdperk kan schoone werken opleveren, terwijl zeer enkele dezer werken zich uit de massa verheffen, omdat ze een duidelijk voelbare kunstidee in zich bevatten. Deze enkele werken worden dan meermalen weer het uitgangspunt voor een geheele reeks nieuwe schoonheidsuitingen. Zoo zet de kunstidee de merkpalen op den weg der schoonheidsbeweging.

zij ruimtewerking tot stand en het is aan het ruimteschoon, dat de aesthetiek van de bouwkunst in de eerste plaats haar aandacht heeft te wijden. Dit ruimteschoon kan van tweeërlei aard zijn, daar de werking van het gebouw zich zoowel naar buiten als naar binnen uitspreekt. Dat dit een verschil oplevert, is het gevolg van de zeer verschillende omstandigheden, waaronder het bouwkunstig lichaam zich van buiten en van binnen aan den beschouwer vertoont.

Ná de ruimtewerking trekt de vlakwerking de aandacht, want de grenzen van de stereometische lichamen zijn planimetrische (vlakke of gebogen) figuren, ook weer weinige in getal, die zich door hun eenvoud en begrijpelijkheid tot afsluiting van het bouwkunstig lichaam eigenen. Ná het ruimteschoon komt dus het vlakschoon aan de orde, ná de aesthetische stereometrie de aesthetische planimetrie, waarmede tevens gezegd wil zijn, dat de bouwkunst haar aanknoopingspunt niet in de eerste plaats zoekt in de natuur, maar in de lichaamsmeetkunst en de vlaktemeetkunst. Of deze beide haar oorsprong wederom in de natuur vinden, worde hier in het midden gelaten. Bij de ontwikkeling van de bouwkunst naar den decoratieven kant, gaat de studie der natuur een direkte en overwegende rol spelen.

De bouwkunst bepaalt zich niet tot het gebouw, maar vindt haar meest uitgebreide toepassing in het stadsbeeld. Men kan zich daarvan een goede voorstelling maken, wanneer men een stad of dorp vanaf een heuvelhelling, of vanaf de waterzijde, of zelfs in het vlakke land, vanaf genoegzamen afstand beschouwt. De plaats kan dan treffen haar silhouet en door haar kleur. In ons vaderland zijn tal van plaatsen, die door haar architektonische silhouet en haar kleur, in verband met den voorgrond, de omgeving en de lucht, een treffende werking teweeg brengen. Een volgend totaalbeeld geeft het park, het plein, de straat, de gracht. Men kan het geheele stadsbeeld nu niet meer overzien, maar heeft toch weer een voor zich compleete massawerking, waarin de verschillende bouwwerken eenigzins meer op den voorgrond treden dan bij het geheele stadsbeeld, maar toch elk bouwwerk een onderdeel blijft van een gesloten geheel, en omgeving, voorgrond, bebouwing en lucht zich tot een harmonisch-rythmisch geheel van vorm en kleur kunnen vereenigen. Nu volgt het bouwwerk zelf, waarbij zal wordenaangenomen, dat onder bouwwerk gebouw wordt verstaan. Staat dit gebouw vrij, dan blijft het in de eerste plaats als lichaam de aandacht trekken. Ná de massa- en silhouetwerking vragen de grenzen van de massa, de groote vlakken, de gevels, de aandacht. Daarna let men op de hoofdonderdeelen, die zich in de gevels bevinden, vervolgens op de uitwerking dezer onderdeelen, totdat, op zeer korten afstand vóór het gebouw, massa, gevels en hoofdonderdeelen aan het oog zijn onttrokken en de belangstellende kijker nog slechts de fijnere doorvoering met zijn oog kan omvatten en in de beschouwing daarvan zijn vreugde kan vinden, ná al het genot dat de oplossing van de meer samenvattende deelen hem heeft verschaft. Was de massa een lichaam of een samenstel van lichamen, ook de grenzen van dit lichaam zijn geen vlakken in den eigenlijken zin van het woord, want in deze vlakken is weer lichaamswerking, die soms zelfs zeer aanzienlijk kan zijn. Zoo wisselen zelfs tot in de kleinste onderdeelen, lichaamswerking en vlakwerking zich af, waarbij de kleur, hetzij als materiaalkleur of als opgebrachte kleur, een factor van belang blijft. Beschouwt men het gebouw van binnen, dan is het niet meer de lichaamswerking in het vrije luchtruim, maar de besloten ruimte zelve, die de aandacht vraagt. Even-als het zich in het luchtruim verheffende lichaam heeft deze besloten ruimte haar ruimteschoon. Ná het interieur als ruimte, komen de grenzen van dit interieur, de vloer, de wanden, de zoldering, ná het ruimteschoon komt het vlakschoon. En ná de vlakken, komen de onderdeelen van de vlakken, eerst die het meest, daarna die, welke minder op den voorgrond treden en die elk weer hun lichaams- en vlakwerking hebben en op harmonisch-rythmische wijze tot oplossing moet worden gebracht.

(Wordt vervolgd).

VAN ALLERLEI AARD.

AMBACHTSONDERWIJS IN NED. INDIË.

Met de bevordering van het ambachtsonderwijs in Indië wordt steeds voortgegaan. Nu weer wordt de oprichting vermeld van een school voor pierbouwering in Bantam en van bevordering door deskundige leiding van de pottenbakkerij in het Kravangsche. Te Kebocmen is een nieuwe Inlandsche ambachtsschool geopend. Hiermede is men een nieuwe richting ingeslagen. Het ambachtsonderwijs in de drie hoofdplaatsen Batavia, Semarang, Soerabaja heeft veel teleurstellingen gegeven. Thans begroeft men een nieuwe systeem en wel: eenvoudig onderwijs op kleine scholen en niet in de groote plaatsen. De school te Kebocmen, zal gevolgd worden door oprichting van meer dergelijke scholen in centra van Inlandsche nijverheid.

M. v. V.

OPGRAVINGEN IN DE LOOPGRAVEN.

De grootste prehistorische ontdekker van Frankrijk, Joseph Déchélette, sneuvelde in deren oorlog en Duitsche soldaten vinden te Bussy le Long, ten Oosten van Soissons, graven uit Frankrijks prehistorische tijdperk: een kerkhof van 60 voet lengte bij 25 voet breedte, dat opvallend ondiep lag en van alle zijden met hout gewelfd moet zijn geweest. Er zijn 32 graven onderzocht, groote haleringen van brons en bronzen armbanden gevonden en fijngevormd aardewerk. De lijken, allen uitgestrekt en slechts enkelen met opgetrokken knieën, zijn sterk beschadigd door het loopgraven-werk, de schedels zijn van het langhoofdig type, terwijl alles behoort tot de Gallische cultuur van den vroeg-Latène-tijd, de z.g. Marne-cultuur.

OPGRAVINGEN.

Uit Rome wordt aan de Milaneesche „Secolo" bericht: Eenige dagen geleden zijn in Cyrene antiquiteiten van archaeologische beteekenis opgedolven, waaronder eene groot en zeer schoon beeld van Zeus, dat voor de beroemde beeltenis van Alexander den Groote, welke vroeger gevonden werd op dezelfde plaats, in volmaaktheid niet onderscheet. („Tel.")

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:

a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");

b. een *boeken- en platenkast;*

c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. ->

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. ->

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. ->

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 41. ZATERDAG 9 OCTOBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

De leeszaal van het Genootschap, Heerengracht 545/549, zal voortaan **'s avonds 11½ uur** gesloten worden.

De rondgang op de Hindoeïsme-tentoonstelling, den Leden van het Genootschap door den heer J. C. van Eerde, Directeur van de afd. Volkenkunde Koloniaal Instituut, aangeboden, zal plaats vinden op Vrijdag 15 October, n.m. 2 uur, in het Sted. Museum te Amsterdam. De gelegenheid tot deelname aan den rondgang is beperkt. Leden, die deel wenschen te nemen, worden verzocht dit schriftelijk aan het Bestuur van „A. et A." te melden.

De 1ste secretaris van het Bestuur verzoekt den inzender van het ontwerp onder motto: *„Gewapend Beton"* (Genootschapsprijsvragen 1914) opgaaf van een adres, ten einde dit ontwerp terug te kunnen zenden.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

DE AESTHETISCHE FACTOR BIJ HET BOUWKUNSTONDERRICHT DOOR C. W. NIJHOFF.

(Vervolg van pag. 254).

Bij het interieur doet zich het geval voor, dat de ruimtewerking van het lichaam in het vrije luchtruim zich hier, onder gewijzigde omstandigheden, herhaalt. De inhoud van het interieur toch toont ons de lichamen weer van buiten. Dit geldt in het bijzonder voor het meubel. Bij dit meubel grenzen bouw- en nijverheidskunst zeer na aan elkaar, hoe gescheiden zij in zekeren zin weer mogen zijn. Daarom is het ook begrijpelijk, dat enkele bouwmeesters, wier talent dit toelaat, zich zoowel aan de bouw- als aan de meubelkunst wijden. Over het algemeen zal dit niet wenschelijk zijn, omdat deze beide verwante kunsten in zooveel opzichten haar eigen schoon hebben, dat elk ervan voldoende is, om als speciaal studieveld te gelden. Tusschen het meubel en de binnenarchitektuur staat het schrijnwerk, de vaste betimmering. Dit schrijnwerk houdt nauw verband met het gebouw, maar even-zeer met het mobilair. Waar de plaats, de grootte en het karakter van de meubels invloed uitoefenen op den vorm en het karakter van vloer, wand en zoldering, daar ligt het voor de hand dat, afgescheiden van de vraag, wat in het interieur tot het domein van den bouwkunstenaar en wat tot dat van den nijverheidskunstenaar behoort, de kennisname van de grondbeginselen der bouwkunst voor den laatste al van evenveel belang zal zijn, als de studie van de beginselen der meubelkunst dit voor den eerste mag heeten. Zeker kan het ook een vraag van belang worden, aan wien het ontwerp van de binnenbetimmering van het interieur behoort te worden opgedragen, aan den bouwkunstenaar of aan den nijverheidskunstenaar. Het geval zal hier niet nader worden onderzocht, daar het buiten de bedoeling van dit opstel valt. Dat het aangeroerd werd, had slechts ten doel er op te wijzen, dat de binnenbetimmering de scheidingslijn vormt tusschen de binnenarchitektuur en den meubelkunstigen inhoud.

In verhijnde mate treedt de studie van het stereometrisch lichaam en het planimetrisch vlak bij het bouwkunstig interieur, in al haar uitgebreidheid, op den voorgrond, terwijl de kleur, in veel hoogere mate dan dit bij de buitenarchitektuur het geval is, een rol speelt, tenminste in onze noordelijke landen, waar de aard van de buitenatmosfeer tot beperking in de kleur leidt.

De aesthetische factor van het bouwkunstonderricht heeft, in verband met het bovenstaande, dus ten doel het harmonisch rythmisch begrip in uitgebreiden bouwkunstigen zin tot ontwikkeling te brengen en deze ontwikkeling, zij het dan ook in beperkten zin, uit te strekken over dat deel van de nijverheidskunst, hetwelk van de bouwkunst niet is te scheiden, dat is de meubelkunst.

Beschouwt men het bouwkunstig lichaam eenigzins nader, dan blijken er bij den buitenbouw enkele elementen te zijn, die vóór andere de aandacht verdienen, omdat zij, bij het bepalen van de vormenschoonheid, onmisbaar zijn. De twee uiterste gevallen, waarin een gebouw zich als lichaam kan bevinden is, dat het geheel vrij ligt, of zeer nauw ingesloten, b.v. in het midden

van een niet te breede straat. In het eerste geval komt het lichaam geheel tot zijn recht, bij het tweede ziet men van het lichaam slechts een deel, soms zelfs maar een klein deel, b.v. een enkel vlak, den voorgevel. Tusschen deze beide uitersten liggen een groot aantal gevallen, waarbij lichaamswerking en vlakwerking elkaar op zeer verschillende wijze aanvullen, zoodat nu eens de eerste, dan weer de laatste de overhand heeft, of beide geheel in elkaar opgaan. Een merkwaardig voorbeeld is zeker een gebouw, op den hoek van twee straten, of van twee grachten, van een gracht en een straat, een straat en een plein of dergelijke. In dit geval heeft het gebouw aan zeer vele eischen betreffende de aansluiting met naburige lichamen en vlakken te voldoen.

Bij het geheel vrijstaande gebouw komen de volgende hoofdelementen in den lichaamsopbouw voor: de afsluiting van het terrein van den voorgrond, het terras en de stoep, den muur en de pijler, den uitbouw, den inbouw, het dak, het dakvenster en de schoorsteen. Het dakvenster kan bij den lichaamsopbouw zoowel tot den muur als tot het dak behooren, al naardat het zich uit het muurvlak ontwikkelt of uit het dakvlak. Genoemde elementen geven aan het gebouw als lichaam zijn hoofdkarakter. Waar nog geen deur, venster of verdere indeeling aanwezig is, kan dit hoofdkarakter, deze lichaamsuitdrukking reeds in deze elementen zijn vastgelegd. Hoe treffend zulk een lichaamswerking kan zijn, is o. a. waar te nemen bij vallenden avond, wanneer de vlakindeelingen langzamerhand aan den blik worden onttrokken en het gebouw slechts als romp overblijft.

Het aantal vormen, dat voor den lichaamsopbouw beschikbaar is, beperkt zich in hoofdzaak tot een zestal: den kubus, het prisma, de piramide, den bol, den cilinder en den kegel. Andere grondvormen komen in het bouwkunstlichaam zoo goed als niet voor.*) Deze grondvormen als aesthetische lichamen te leeren kennen, ze samen te stellen, te ontleden en uit elkaar te ontwikkelen op harmonisch-rythmische wijze, is één der eerste eischen van de bouwkunstige aesthetiek en, in aansluiting daarmede, behoort de aesthetische stereometrie bij het bouwkunstonderricht een eerste plaats in te nemen.

Nà het lichaam komt het vlak, nà de werking van het gebouw als massa, komt de werking van de gevels. Hoe meer het gebouw in het midden van een straat staat gedrongen, hoe meer, zooals reeds werd gezegd, de gevel als een op zich zelfstaand geheel de aandacht zal vragen; het kan zelfs voorkomen dat de geheele gevel niet meer de aandacht vraagt, maar slechts een deel ervan. De gevel vraagt zijn indeeling. De hoofdelementen bij deze indeeling zijn: de beëindiging naar onder, de beëindiging naar boven, de afsluiting aan de zijden en het gevelvlak zelf. Dit gevelvlak bevat dan zijn gesloten en zijn open gedeelten, tot welke laatste het venster, de opening, de deur en de poort gerekend kunnen worden. Ook bij de vlakindeeling is het aantal bruikbare vormen niet groot. Het vierkant, de rechthoek, de driehoek, de vijfhoek, de zeshoek, de achthoek, het trapezium, de cirkel en de ellips zijn de voornaamste. Het is weer de taak van de bouwkunstige aesthetiek, om in het gevelvlak, met behulp van deze vormen, op harmonisch rythmische wijze groepeering te brengen en, in aansluiting hiermede, zal, naast de aesthetische stereometrie, de aesthetisch planimetrie een plaats van beteekenis in het bouwkunstonderricht hebben in te nemen.

Nà de indeeling van den gevel volgt de verdere uitwerking van alle elementen, die tot nu toe bij den lichaamsopbouw en de vlakindeeling een rol hebben gespeeld. Wil echter deze uitwerking doel hebben, dan zullen lichaamsopbouw en vlakindeeling voldoende opgelost dienen te zijn. Zoo komt van zelf de vraag aan de orde, welke vormen voor de detailleering in aanmerking kunnen komen. De historie heeft ons een groot aantal detailvormen nagelaten, die deels een symbolische, deels een constructieve, deels een zuiver ornamentale beteekenis hebben. Deze detailvormen zijn als het ware het vriendelijke element in den architektonischen opbouw; ze geleiden de gedachten, door de hoofdvormen opgewekt, verder in verklarenden zin. Dat ze voor de groote werking van het gebouw niet bepaald noodig zijn, blijkt voldoende, waar de tijd de details heeft verwoest. Aan de waarde van den algemeenen opzet heeft zulk een verwoesting gewoonlijk weinig of geen schade gedaan, ja, het kan voorkomen, dat het geheel door het verdwijnen van de details heeft gewonnen. De detailvorm is dus pas in tweede instantie van belang, maar, waar de schoone doorvoering van een schoon geheel een nieuw genot oplevert bij de beschouwing, daar blijft het detail een zaak van belang. Een schoon gebouw zonder noemenswaardige detailleering kan men bewonderen, maar een doorgevoerde detailleering zonder diepere schoonheid is weerzinwekkend, het is een woordenrijk gesprek zonder inhoud. Hieruit vloeit voort, dat de meening, als zou de schoonheid van een gebouw afhangen van den rijkdom ervan, onjuist genoemd kan worden. De rijkere behandeling kan samenhangen met de bestemming, niet met de schoonheid. Een fabriek en een goederenloods kunnen schoon zijn, ook wanneer elk detail van eenige beteekenis eraan ontbreekt. De schoonheid ligt dan in het schoone lichaam en in de schoone indeeling van dit lichaam, in den geheelen stereometrischen en planimetrischen opzet. Detailleeren is daarbij niet iedermans werk. Het copieeren van historische details, zonder dat de oorspronkelijke zin van deze details wordt erkend, is weinig verheffend. De vindingrijke en ernstige kunstenaar zal zich eigen detailvormen scheppen, die zin en beteekenis hebben voor het aan de orde zijnd geval; op karaktervolle wijze de bouwkunstige gedachte nader omschrijven en aan de reeds schoone architektonische oplossing een verdere verbijzonderenden schoonheid verleenen. De niet vindingrijke beoefenaar van de schoonheid zal zich zooveel mogelijk in de toepassing van het detail hebben te beperken. Trouwens, het zuinig omgaan met details is bijna altijd aanbevelenswaardig. Waar zooveel te doen is, alvorens het detail in meer uitgebreiden zin aan de orde komt, zal voor de meesten dit detail een zeer spaarzaam iets blijven en, waar het detail bepaald onmisbaar is, omdat anders het gebouw niet zou kunnen bestaan, daar zal ook deze bestaansnoodzakelijkheid als vanzelf den meest zakelijken vorm voorschrijven. Het historisch detail kan hier dikwijls een vingerwijzing geven. Dat overigens zakelijke details aan den bouwkunstigen opbouw weinig hinderen, kan meermalen worden waargenomen aan oude boerenwoningen, die prachtig van opbouw zijn en slechts enkele details aanwijzen, die als het ware direkt uit de praktische oplossing zijn voortgevloeid.

In het bouwkunstonderricht komt de detailkwestie ook aan de orde, maar pas nadat de meer fundamenteele begrippen in hun waarde zijn gekend geworden. Ook hier zal de vindingrijkheid wel eens een treffend nieuw element naar voren kunnen brengen, en zal de historie vele aanduidingen kunnen geven omtrent de vroegere opvattingen van symbolische en constructieve detailvormen. Maar evenals in het daadwerkelijke leven, zal ook in het onderwijs beperking in het detail gewenscht zijn, en wel in bijzondere mate omdat personen, wier fundamenteele begrippen nog niet tot ontwikkeling zijn gekomen, aan het detail allicht een waarde en een beteekenis toekennen, die niet in overeenstemming zijn met de plaats, die dit detail in het bouwkunstig ontwerp inneemt, waardoor de rangorde van de verschillende aesthetische elementen wordt omgedraaid.

Aan de decoratieve beeldhouw- en schilderkunst kan de aandacht van den bouwkunstbeoefenaar niet onthouden worden. Het is hier op dit oogenblik niet de plaats om op het verband tusschen bouwkunst, decoratieve beeldhouwkunst en decoratieve schilderkunst in te gaan, maar het zal wel niet worden tegengesproken, wanneer wordt gezegd dat de aesthetische factor van het bouwkunstonderricht ook tot taak heeft op dit verband de aandacht te vestigen en dat de bouwkunstbeoefenaar evenzeer behoefte heeft aan een juist inzicht van de decoratieve kunsten, als de beoefenaar van de decoratieve kunsten behoefte heeft aan een zuiver begrip van de grondbeginselen der bouwkunst.

Bij de binnenarchitektuur treden, evenals bij de buitenarchitektuur, enkele elementen bepaald op den voorgrond. Vloer, wand en zoldering werden reeds als zoodanig genoemd. Is het interieur een vertrek van een woning, dan zullen in den wand als nadere elementen het venster, de deur en de schoorsteen een plaats innemen. Waar echter de architektuur van het interieur in nauw verband staat met den inhoud ervan, zoo zal ook tusschen deze architektuur en dezen inhoud een wisselwerking bestaan. Een meer ingaande kennismaking met dezen inhoud zal, als regel, voor den bouwkunstbeoefenaar wel uitgesloten zijn, maar een groote mate van belangstelling in alles, wat het interieur eenmaal zal voltooien, kan niet anders dan gunstig werken op de architektonische schoonheid van dit interieur.

Het voorgaande thans in het kort samenvattende zou men kunnen zeggen: dat de aesthetische factor van het

*) In verband met de bouwkunst worden meermalen de vijf regelmatige veelvlakken genoemd: viervlak, zesvlak, achtvlak, twaalfvlak en twintigvlak. De beide laatste vinden als lichaam in den bouwkunstigen opbouw zoo goed als geen toepassing, maar de meetkunstige verhoudingen, die erin besloten liggen, hebben meermalen den grondslag gevormd van bouwkunstige proportiestelsels.

Reeds gebouwd blok arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen. M. DE KLERK, Architect.

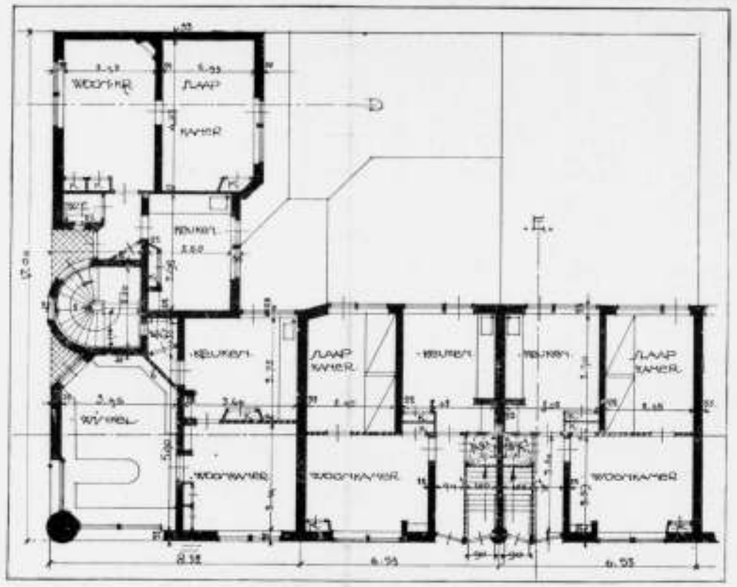

Plan beganen grond van het reeds gebouwde blok arbeiderswoningen. M. DE KLERK, Architect.

bouwkunstonderricht niet beoogt een aantal bestaande architektonische detailvormen ter beschikking te stellen, om deze vormen te doen dienen als de stukken, waarmede het bouwkunstig ontwerp kan worden opgetrokken, maar dat het doel er van is het tot ontwikkeling brengen van aesthetische bouwkunstige begrippen, welke begrippen kunnen leiden tot de ontwikkeling van bouwkunstige aesthetische vormen.*) Verder dat de bouwkunst is een ruimtekunst en een vlakkunst en dat de ontwikkeling van het aesthetisch bouwkunstig begrip zich in de eerste plaats zal moeten bewegen in de richting van het lichaamsschoon en van het vlakschoon.

(Wordt vervolgd).

*) Een eenvoudig geval, dat het onderscheid tusschen vorm en begrip kan toelichten, geeft ons b.v. het kapiteel van een zuil. Men kan zeggen, dat een kapiteel o.a. kan zijn een kelk met bladeren en voluten en een dekplaat als bekroning. De historische stijlen verschaffen ons vele mooie voorbeelden van deze kapiteelen en men kan deze zonder veel moeite, met wat meer of minder wijzigingen, toepassen. Men kan ook zeggen, dat een kapiteel is een overgang van een steunpunt naar een last, waarbij b.v. het steunpunt rond en de last vierkant in grondvorm kan worden gedacht. Het ontwerp van het kapiteel is nu een aesthetisch moetkunstig vraagstuk geworden, met een technischen en wellicht ook een symbolischen of decoratieven kant. In het eerste voorbeeld staat de vorm reeds vast, vóór het geval nog gesteld is geworden, in het tweede voorbeeld is de vorm het meer of minder gelukte uitvloeisel van een fundamenteel begrip. De eerste vorm is dood vóór zijn geboorte, de tweede heeft een leven van oneindige verscheidenheid voor zich.

DE NIEUWE BLOKKEN ARBEIDERSWONINGEN AAN HET SPAARNDAMMERPLANTSOEN.

(Bij de afbeeldingen.)

Aan het Spaarndammerplantsoen, dat in aanleg is, verheft zich het reeds gebouwde blok arbeiderswoningen volgens de ontwerpen van den architect M. de Klerk. Dit blok geven wij in de eerste afbeelding, met een gedeelte — n.m.l. de linkerhoek — van het plan van den beganen grond.

Zooals de volgende afbeelding — de situatie — aangeeft, bestaat de gedachte het plantsoen aan drie zijden te bebouwen. Wij zien er ook op, hoe het plantsoen is ontworpen.

De perspectief geeft ons het totaalbeeld van het pleintje. Het blok, waar wij tegenaankijken, zal nú worden uitgevoerd. Het staat tegenover het reeds gebouwde blok. De indeeling van het nieuwe blok vertoont de laatste afbeelding. Het is het plan van den beganen grond van den rechterhoek.

MANIFEST VAN HET BONDSBESTUUR VAN DEN ALG. NED. OPZ. EN TEEK. BOND.

In dit manifest richt de Bond zich tot alle werkgevers, d. z. fabrikanten, vennootschappen, maatschappijen, firma's, bedrijfsdirecteuren, industriëelen, architecten, ingenieurs, aannemers en kunstnijveren, welke opzichters of teekenaars, of daarmede gelijk te stellen technici in hun dienst hebben.

De samentrekking van de geheele brochure is:

„de werkgevers beleefd doch dringend te verzoeken hun technische werkers met een flinke salarisverhooging te hulp te komen. Indien zij toch willen voorkomen, dat hun technisch personeel in financieële moeilijkheden geraakt en daardoor tot een geringere arbeidsprestatie moet vervallen, zullen zij — ook mede in hun eigen belang — ons dringend verzoek billijken en **inwilligen!!"**

Het betoog hiervoor steunt geheel op officiëele gegevens omtrent de prijsstijging der voedingsmiddelen en huis-

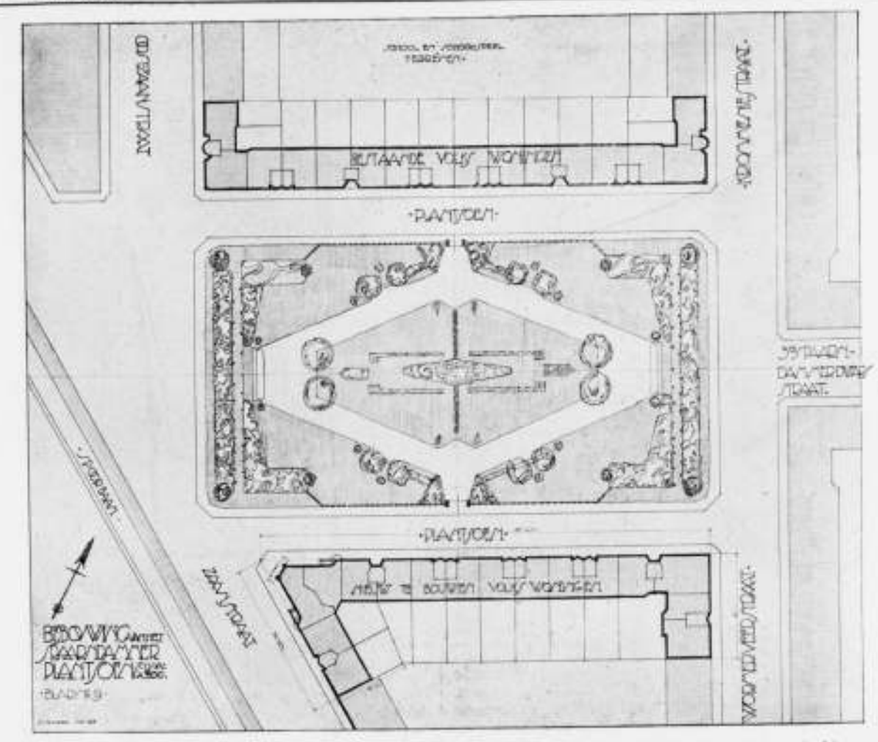

Situatie der bebouwing van de drie zijden van het Spaarndammerplantsoen. M. DE KLERK, Architect.

houdelijke artikelen. Ook op het stijgen der belastingen wordt gewezen. Daartegenover wordt gesteld het volgende betoog

„Maar wat wij wél weten is, dat onze werkgevers voor hun gedragslijn tegenover de opzichters en teekenaars zich niet kunnen beroepen op de slechte bedrijfsuitkomsten. Telken jare publiceeren wij in ons blad de uit de jaarverslagen overgenomen financieele uitkomsten van tal ondernemingen van allerlei aard en omvang, en daaruit is ons ten duidelijkste gebleken, dat over het algemeen in bijna alle ondernemingen — ook in het afgeloopen crisisjaar — zeer bevredigende, ja niet zelden zelfs groote winsten zijn gemaakt. Het neutrale Nederland zijn ontzaglijke winsten toegestroomd en herhaaldelijk hebben wij kunnen constateeren, dat over het crisisjaar 1914 belangrijk hoogere dividenden zijn uitgekeerd dan over voorgaande jaren. En bovendien is nog een belangrijke opleving te constateeren: werd in het 1e kwartaal van 1915 in ons land voor ƒ 9.137.049 werk aanbesteed, voor het 2e kwartaal was dat bedrag ƒ 14.585.520, of ongeveer 5.5 millioen gulden meer.

Het overgroote deel onzer werkgevers is financieel dus zeker in staat om door middel van een salarisverhooging zijn technici een krachtigen steun te zijn in het doorkomen van deze hoogst moeilijke tijden voor menschen met smalle beurzen, welke laatsten zich bovendien nog tot plicht rekenen uit die smalle beurzen hun werkloose collega's, voor zooveel in hun vermogen is, te steunen."

En ten slotte:

„Als wij nu na voorgaande beschouwingen de vraag stellen: is salarisverhooging noodig? dan meenen wij, dat die beschouwingen zelf het afdoende antwoord op die vraag zijn. Het moet toch volkomen in overeenstemming met recht en billijkheid worden geacht, dat van de geweldig bruischende, breede goudstroomen, die ons land zijn binnen-gevloeid, enkele smalle en zacht-kabbelende beekjes naar de dorre en droogе landouwen der technische werkers worden afgevoerd. Waar onze werkgevers goede tijden doormaken, daar kunnen en mogen zij toch niet lijdelijk toezien, dat hun technische werkers en helpers — zij die tot het vergaren der groote winsten niet weinig hebben bijgedragen — gaandeweg tot armoede vervallen? Tenslotte meenen wij te mogen wijzen op de mogelijkheid, dat voor de technici in dienst van het Rijk althans iets zal worden gedaan. Immers, de heer E. M. Teenstra, afgevaardigde ter Tweede Kamer voor het district Zuidhorn, heeft tot de regeering de volgende vraag gericht:

„Is de regeering bereid mede te deelen welke maatregelen zij ten aanzien van de lager bezoldigde rijksambtenaren denkt te nemen, teneinde de nadeelen, uit stijging van prijzen voor eerste levensbehoeften voortvloeiende, voldoende te verminderen?"

Deze vraag wijst o. i. ook al weer op het feit, dat hulp noodig is."

Wat er door den Bond wordt gezegd van het „zoete winstje" is zeker waar.

Doch of dit winstje ons vak ten goede komt betwijfelen wij. Er mag in het tweede kwartaal van 1915 voor 5.5 millioen gulden meer werk zijn aanbesteed, de architecten merken weinig hiervan; want niet over het hoofd kan worden gezien, dat de groote blokken arbeiderswoningen het bedrag van het aanbestede werk voornamelijk helpen maken. En bij zulk een werk is slechts één architect, en twee opzichters en een paar teekenaars

Tweede blok arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen. (Dit blok zal nu worden gebouwd).

M. DE KLERK, Architect.

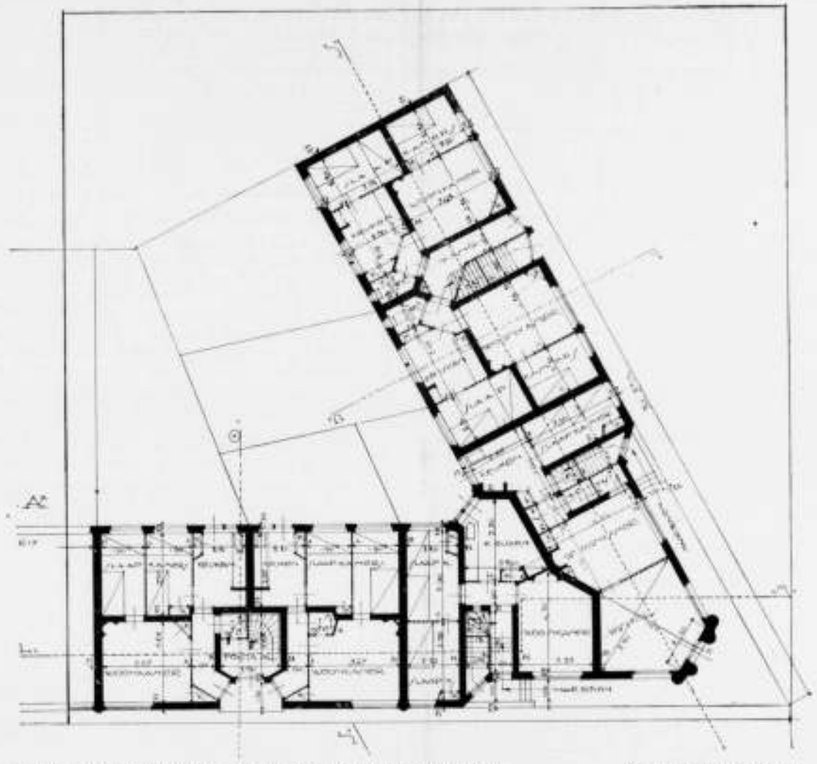

Plan beganen grond van den rechterhoek van het nu te bouwen blok. M. DE KLERK, Architect.

noodig. Bovendien lagen op papier vele dezer werken reeds lang geheel gereed op hun uitvoering te wachten. De Bond mag dus gelijk hebben ten opzichte der industriëelen, tegenover de architecten in 't algemeen gaat hun betoog niet op. De architecten voelen de moeilijkheden der tijden evenzeer.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie.

Mijne Heeren!

In Uw nummer 40 van Zaterdag 2 October lees ik eene beoordeeling over de dezer dagen aan de H. H. S. M. aan te bieden tegeltableaux.

Tot mijn spijt vind ik daarin nu juist niet wat men noemt bewondering. Ik had van die zijde niet anders verwacht; maar mag ik nu ook even mijne meening zeggen?

Wanneer de tableaux waren uitgevoerd door een onzer bekende „Sierkunstenaars" dan zoude ongetwijfeld iets „moois" verkregen zijn, doch „mooi" alleen in de oogen van enkele der bevoorrechte kunstenaars; van enkele, *niet van alle*, want onderling zijn deze heeren het slechts zelden eens. Waar heerscht meer verdeeldheid, waar wordt over-en-weer meer afgebroken dan juist in die kringen? Het groote publiek had aan zulke „artistieke tableaux" weinig of niets gehad; dat heeft tijd noch lust de uitvoerige explicatie aan te hooren, die bij die hooge symboliek noodig is en wat komt er zonder uitleg terecht van wat „de kunstenaar zich heeft voorgesteld" en van hetgeen „hij heeft getracht tot uitdrukking te brengen?" „Welke methode zal gevonden moeten worden om in de hersenen van de „lijdende" menschen het besef van verantwoordelijkheid wakker te roepen!" Ik zou hierop willen vragen: hoe stelt criticus zich hunne positie voor? Meent hij, dat zij — aangenomen eens, dat zij het in opvatting met hem eens waren — zich het recht zouden aanmatigen hunne meening aan de vele duizende deelnemers van allerlei opvatting en ontwikkeling op te dringen? Juist het besef hunner verantwoordelijkheid houdt hen daarvan terug.

De „bestelling" der tegeltableaux is niet zoo eenvoudig gegaan als criticus zich voorstelt. Zooals hij uit de couranten heeft kunnen lezen, zijn verschillende plateelbakkerijen uitgenoodigd ontwerpen in te zenden; enkele van hen namen „Sierkunstenaars" van naam in den arm. Tal van ontwerpen kwamen in, de wanden van de kleine zaal bij Krasnapolsky hingen er vol mede. Er waren

meerdere symbolieke voorstellingen bij, ook een van de zelfde leveranciers, die thans de tableaux geleverd hebben.
En uit die tal van ontwerpen werd juist het thans uitgevoerde met algemeene stemmen gekozen.
Wat bewijst dit?
Dat de massa nog niet rijp is voor de uitsluitend symbolieke kunst, ondanks dat deze — te pas en te onpas — steeds naar voren wordt gebracht, ja opgedrongen.
Men koos wat begrijpelijk was, de ontwerpen die geen uitleg behoeven.
Als de zoo hoog staande kunstenaars er misschien toe zouden kunnen komen om een paar treden van hunne verhevenheid te dalen en hunne cliënten (want zonder cliënten gaat het per saldo met de kunst toch ook niet) wat minder hunne ideeën op te dringen en niet alles af te kammen van wat volgens hunne opvatting geen „kunst" is, dan .... ja dan werden de kunstenaars waarschijnlijk in breeder kringen gewaardeerd en blijft het nageslacht bewaard voor — bij ontstentenis der explicateurs — raadselen in de kunst.
Zoudt gij, mijne heeren, de vriendelijkheid willen hebben, deze repliek een plaatsje in uw blad te geven? M.i. brengt de billijkheid tegenover de „leidende" menschen dit mede.

Hoogachtend,
Uw dw. dr.
G. J. SARLEMIJN.

Door het op het laatste oogenblik inkomen van bovenstaand schrijven, moeten wij de beantwoording ervan uitstellen tot het volgend nummer.

FUTURISME.

't Is vreemd, de toekomst voelt zich in 't verleden thuis
En stelt haar kunst tentoon in 't achttiende eeuwsche huis!
Geduld wat, vriend, geduld! Weldra zult gij 't aanschouwen
Het dertigste eeuwsch paleis, dat men wil laten bouwen.

CANDIDUS.

ROTTERDAM.

Bleef 't nieuw stadhuis maar als karkas!
Nooit wordt het mooier dan 't toen was. CANDIDUS.

IN DE HAND HOUDEN, JONGENS! OP ELKAAR VERTROUWEN.

Dit elkaar toeroepen door de werklieden bij een zwaar werk, werd bij mij levendig, toen ik een berichtje in de „Deutsche Bauzeit." las over een op te richten „Turm-Denkmal deutsch-österreichisches Bundestreue".
„De bewoners van Oberwiesental bij het 1120 M. hoog gelegen stadje Gottesgab in Boheme, vlak aan de Saksische grens gelegen, willen dit gedenkteeken oprichten. Het ontwerp is van den Dipl. Ing. Zek in Annaberg. De vorm van het monument is een torenachtige bouw uit vulcanisch gesteente. Eerst komt een vierkante onderbouw 8 M. hoog, waarvan de zijden 11 M. zijn. Dan stijgt een achthoekige bouw van 8.5 M. doorsnede 12 M hoog op, zoodat de geheele hoogte 20 M. zal bedragen.
De onderbuow wordt tot een „Ruhmes- und Gedächtnishalle ausgebaut", terwijl een vuurbekken het geheel zal bekronen.
De eerste-steenlegging is den 26sten September geschied. De ruwbouw zal voor den winter gereed zijn."

Waarom toch altijd zoo demonstratief!

NIEUWE BOEKWERKEN.

Verschenen is: Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid; vastgesteld 1 Februari 1901, met de daarin tot 1 Februari 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen. Opnieuw herzien en vermeerderd door D. H. Haverkamp, architect; 3e druk. Uitgave van L. J. Veen. Prijs geb. *f* 1.—.

PRIJSVRAGEN.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAAG „A. ET A."

Gevraagd wordt:
een *architectonische fantasie* van een monumentaal gebouw, of onderdeel daarvan, hetzij als extérieur, hetzij als interieur. (Programma komt voor in „Architectura" No. 40.)
Tijd van inlevering 22 October 1915.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en platenkast*;
c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

Den 10den October zal de tentoonstelling der werken van den graphischen kunstenaar worden geopend.

VUURVASTE MORTEL.

Een volgend mengsel moet, volgens een berichtje in de „Aannemer", uitstekend zijn: vier deelen vuurvaste klei, twee deelen ijzervijlsel (kan ook zijn boorsel), één deel graphiet, één deel mangaanperoxyde, ½ deel borax, ½ deel keezout. Als goed droog poeder dooreen mengen, en na een weinig watertoevoeging als *dikke brei* dadelijk gebruiken. Een en ander langzaam aan verwarmen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De aesthetische factor bij het Bouwkunstonderricht (Vervolg). — De nieuwe blokken arbeiderswoningen aan het Spaarndammerplantsoen. — Manifest van het Bondsbestuur van den Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond. — Ingezonden. — Futurisme. — Rotterdam. — In de hand houden, jongens! op elkaar vertrouwen. — Nieuwe Boekwerken. — Prijsvragen. — Van allerlei aard.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.50 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adsperantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Van den *Bond Heemschut* is in dank aanvaard de welwillende toezegging van *f* 25 (vijf en twintig gulden) als premie voor den Genootschapsprijsvraag voor een transformatorenhuisje.

b. Tot buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer THEO VAN REYN, beeldhouwer, te Haarlem.

c. De 1365ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 20 October,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Installatie van den heer J. C. SCHULTSZ, beeldhouwer te Amsterdam, als gewoon lid.
4. *Lichtbeeldenvertooning* door den heer BERNARD EILERS te Amsterdam.
5. Huishoudelijke Vergadering, uitsluitend voor stemhebbende leden: Voorstel van het Bestuur tot benoeming van een *Eerelid* van het Genootschap.
6. Rondvraag en sluiting.

d. De Leeszaal van het Genootschap, Heerengr. 545/549, zal voortaan 's avonds te 11½ uur gesloten worden.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

Onderstaande circulaire zal dezer dagen worden verzonden:

L.S.

Tijdens de Lustrum-Tentoonstelling die door het Genootschap „Architectura et Amicitia" wordt voorbereid, en die gedurende de maanden November—December in het Stedelijk Museum te Amsterdam zal worden gehouden, zullen, uitgaande eveneens van dit Genootschap een reeks voordrachten plaats hebben, waarin de grondslagen en de ontwikkeling der bouwkunst en haar maatschappelijk karakter, mede in verband met de haar dienende monumentale kunsten, worden uiteengezet.
Deze reeks zal uit acht voordrachten bestaan.
Reeds de samenstelling van deze reeks en de volgorde der te behandelen onderwerpen, toont aan, dat de Commissie van Voorbereiding er naar gestreefd heeft, een afgerond en tegelijk samenvattend geheel van deze serie voordrachten te maken.
De ondergeteekenden zijn verheugd te kunnen mededeelen, dat het Gemeente-Bestuur van Amsterdam de zaal van de „Kamer van Koophandel" in de Beurs, mede met goedvinden van dit achtbaar college zelve, voor dit doel heeft afgestaan.
Zoo worden dus straks deze voordrachten, die zoozeer het schoon en rijk verband, dat tusschen gemeenschap en bouwkunst bestaat, zullen huldigen, in de groote ontvangzaal van de burgerij der hoofdstad gehouden, die dank zij de bereidwilligheid der betrokken autoriteiten, voor het eerst voor een dergelijk doel zal worden afgestaan.

De reeks zal bestaan uit de volgende voordrachten, die telkens om 8 uur 's avonds zullen aanvangen.
13 Nov. De ontwikkeling van de bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip, door J. E. van der Pek.
17 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin, door W. van der Pluym.
20 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij, door Dr. H. P. Berlage.
24 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst, door K. P. C. de Bazel.
30 Nov. De ontwikkeling van het Begrip in de Versieringskunst, door Dr. A. Pit.
4 Dec. De Beeldhouwkunst in verband met de bouwkunst, door Prof. Dr. W. Vogelsang.
8 Dec. De schilderkunst in verband met de bouwkunst, door R. N. Roland Holst.

11 Dec. Het Meubel in verband met de bouwkunst, door Dr. J. Kalf.

Behalve de plaatsen, die voor genoodigden en voor de leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" gereserveerd blijven, zullen er slechts 90 plaatsen voor het betalend publiek beschikbaar worden gesteld.

Deze plaatskaarten zullen echter niet persoonlijk zijn, en geven recht van toegang voor de geheele reeks.

De prijs dezer plaatskaarten is vastgesteld op *f* 12.—

Waar het te verwachten is, dat de aanvragen het beschikbaar aantal plaatsen zéér zal overtreffen, wordt den belangstellenden aangeraden, hun schriftelijke aanvrage zoo spoedig mogelijk te richten tot den secretaris van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Heerengracht 545 te Amsterdam.

Het Bestuur van het Genootschap „A. et A.":
PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
J. F. STAAL JR., Secretaris.

De Commissie voor de Voordrachten:

K. P. C. DE BAZEL.	R. N. ROLAND HOLST.
J. E. VAN DER PEK.	JHR. MR. G. M. DEN TEX.
DR. A. PIT.	M. P. VOÛTE.

Tot het beperkt getal van *dertig* zullen voor de leden van het Genootschap kaarten ter beschikking zijn tegen den prijs van *f* 5.— voor de geheele serie; deze kaarten kunnen door de houders voor een of meer avonden aan hunne medeleden worden afgestaan; niet-leden van het Genootschap echter hebben daarop geen recht van toegang.

De aanvraag voor deze kaarten moet geschieden als in de circulaire in laatste alinea is vermeld; de inschrijving voor de leden-kaarten echter kan niet langer dan tot en met 1 *November a.s.* blijven opengesteld.

J. F. STAAL JR., 1e Secr.

VERSLAG DER 1363STE LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN OP WOENSDAG 6 OCTOBER, 'S AVONDS HALF XEGEN, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP HEERENGRACHT 545—549.

Na opening door den voorzitter, den heer Paul J. de Jongh, het lezen der notulen en het met algemeene stemmen toelaten als lid van den heer Schulz — beeldhouwer te Amsterdam — verkrijgt de heer Wijdeveld het woord tot het houden van zijn voordracht „Illusies van de komende schoonheid." *) Op bijna fluisterenden toon wordt deze bloemrijke, beschaafde rede uitgesproken en met onverminderden aandacht ten einde toe aangehoord.

Als aanvulling van het gesproken woord mag de tentoonstelling van teekeningen en schetsen worden aangemerkt, die het teekentalent van den spr. nader deed leeren kennen.

De voorzitter dankt den spreker voor diens keurigen voordracht, huldigt hem als kunstenaar-teekenaar en hoopt dat het Genootschap nog meerdere malen het voorrecht zal hebben het verdienstelijk lid Wijdeveld te hooren.

Dan wordt verder gegaan met het behandelen der Genootschapszaken.

Een voorstel, om de prijsvraag voor een schoolgebouw te wijzigen in dien zin: dat niet één school, doch *een groep van scholen* als onderwerp zal worden genomen, wordt namens de jury door den heer Ingenohl nader toegelicht. Bedoeld wordt een groep van 4 scholen met een centraal-gebouw dat o. m. een turnhal, de centrale verwarmingsinstallatie, een badinrichting met regendouches en het kantoor van het hoofd der scholen (den Directeur) zal moeten bevatten. De scholen met overdekte gangen te verbinden met het centraal-gebouw; tusschen de scholen de speelplaatsen en erachter de grootere speelterreinen. De vergadering kan met het voorstel der jury medegaan en besluit conform.

Na opwekking door den voorzitter om zich vooral tijdig bij den 1ste Secretaris voor deelneming aan den rondgang op de Hindoeïsme-Tentoonstelling aan te melden, en na het stellen van den gebruikelijken rondvraag, wordt de vergadering met dank aan sprekers en de aanwezigen gesloten.

Nog geruimen tijd bleef men bijeen tot het bezichtigen van het aan de wanden geëxposeerde werk van den Heer Wijdeveldt en talrijk waren de beschouwingen dien daardoor werden uitgelokt. Als vallende buiten het bestek van dit verslag kan verslaggever dezes ze dus gerust voorbijgaan, wat voor den meeste heusch geen zonde is.

M.

*) De voordracht wordt hierachter letterlijk afgedrukt.

TENTOONSTELLING VAN TEEKENINGEN EN SCHETSEN, MET EENE LEZING VAN DEN HEER H. TH. WIJDEVELD, OP WOENSDAG 6 OCTOBER.

ILLUSIES VAN DE KOMENDE SCHOONHEID.

Als ik mijn oog laat gaan door deze zaal, en de collectie teekeningen aanschouw, die de wanden vullen, dan komt er eene vreemde gewaarwording over mij, eene nog niet gekende sensatie . . . . . immers, deze teekeningen zullen een beeld geven van mijn persoon en mijne wijze van werken . . .

Het is mij, als zie ik in die teekeningen eene vreemde in een wazig verre . . . Hij nadert mij, maar niet in eene rechte lijn. Hij gaat door bosschen en weiden, over bergen en langs rivieren; dan naar links, dan naar rechts; . . . . . maar meer en meer nadert hij. Zijn wezen wordt mij meer en meer bekend en eindelijk herken ik in dien vreemdeling mijzelf.

De vreemdeling dien ik voor mijzelf ben! Het raadsel wat ik altijd weêr mijzelf opgeef . . .

Ik herinner mij, hoe verleden jaar door „de Haegespelers" een stuk werd opgevoerd van den Hongaar Mólnar. De eigenaardige persoon die het stuk beheerscht, de geheimzinnige, de alomvertegenwoordigde, zegt aan het einde van het stuk, ... het één woordje: „Voilà"!!

Ziehier mijn werk!! En wij weten, dat het de Duivel is. Zoo herkennen wij aan het werk den persoon. Er is van de oude Grieken eene spreuk tot ons gekomen, die luidt: „Toon mij uwe vrienden en ik zal zeggen wie gij zijt." . . . Zie, wij zouden óók kunnen zeggen: „Toon mij uwe werken, en ik weet, wie gij zijt."

Welnu! Zou het dan voor mij niet voldoende zijn, te zeggen: „Ziehier mijn werk."

Maar ik weet, dat er aan mijn werk nog zoo ontzaglijk veel ontbreekt, nog zooveel is, wat ik daarin niet duidelijk kan maken en nog zoo onrijp is.

Juist *nu*, bij zulk eene bijeenvoeging van vele teekeningen, zie ik zelf duidelijk dat het *die pere* niet geraakt wordt. Toch meen ik, tevolgen den kronkelenden weg, waarvan de bochten . . . . als een spiraal, ... zich steeds verkleinen, en één s zullen voeren tot den kern.

Mijn gedachte is steeds als eene veelkleurige arabeskenreeks, die kronkelend en wirrelend haren weg zocht . . . . Zij zijn voor mij de teederste dingen; . . . . mijn mijmeren brengt mij de wereld in een glansmist, waarin ik alle schoonheid zie. Daarom bemin ik het spel der onbepaalde gedachten, ... dat niets zegt en toch alles is.

Ik weet, dat bij de uiting der schoone ideeën, die zweven tusschen *gedachte* en *gevoelen*, tusschen *weten* en *vermoeden*, eene kern van waarheid verscholen ligt.

Wat ik mis aan kracht van juistheid en overtuiging, zal vergoed worden door de heiligheid van mijn wil.

Ik weet, hoe onmachtig ik sta tegenover het ontzaglijke vraagstuk der nieuwe maatschappelijke constructie, ... maar soms zie ik de wereld, die komen gaat, als in een vizioen, als in een droom mij voorbij zweven. Omdat ik mij altijd bevond in een stoet van dichters, die zingen van de schoonheid en van de liefde; . . . . omdat ik was onder de reiën der idealisten, die uitgingen op een wonderen zomerdag en de wereld zagen in den vollen bloei; in het kleed van hél verlichte kleuren.

Menigmaal *moet* ik uitgalmen mijne droomen van de schoonheid . . . . maar ach! . . . . óók moet ik spreken van mijne smart en mijnen weemoed, ... omdat ik altijd dwarrelde, mede met de kleurige vlinders, ... óp ten hemel . . . . Ik bouwde mij een hemelhuis, waaruit zich oprichtte een hooge toren, vanwaar ik de wereld zag zooals de vogels haar zien. Daár beneden was alleen het nest, waar ik rustte, na de vermoeiende tochten door onbekende hemelruimten.

Wat ik zocht . . . . dat vond ik, ik zocht de vreugde en de schoonheid voor mij zelf . . . . alleen.

Wél hoorde ik uit de diepte tot mij komen, ... 'n treuren, ... 'n klágen; . . . . maar dan steeg ik hooger en hoorde niet meer de klachten, ... zag niet meer het treuren.

Ik besefte niet, dat de fundamenten van mijn schoonen toren, rustten op eene wereld van ellende en droefenis . . . . en dat aan zijn voet de krochten waren van den ijverzucht en het egoïsme.

Van uit mijn toren, zag ik alleen het heldere blauw der hemelruimte. Er was vreugde in mij en ik geloofde aan de wereld en het menschdom; want alles was zóó schoon.

Máár, ... daar kwam aan de horizon, in het heldere blauw, een schaduw aandrijven, ... die den zonnigen hemel verduisterde.

Ik staarde verbaasd van uit de tranzen van mijn toren, naar de vreemde verschijning, die zich meer en meer boven mij samenpakte.

De lucht werd bezwangerd met de dampen van hebzucht en haat.

Eene vreemde angst deed mij opspringen, maar aleer ik beseffen kon wat er gebeuren ging, barstte het onweder los, . . . en . . . zooals het lied der vogels verstomt bij het aanwaaien van den verren donder, zoo verstomden in mij de zangen van schoonheid en vreugde.

Ik staarde wezenloos om mij, want met dien schok, stortte de hooge toren van mijne wijsheid inéén, ... en ik was *op* de aarde; tusschen de menschen en hun bestaan.

Ik stond temidden der ontevredenen en wellustigen, . . . ik zag de armoede en de ellende. Ik zag het menschdom zich wentelen in het stof der vergane beschaving.

. . . . . Zooals de roofdieren der prairieën, bij het flitsen van den bliksem, in hunne holen kruipen, ... zoo zag ik de hebzucht zich in angst verschuilen en zag allen huichelen, . . . de miskenning en de onschuld.

Hoe onbewust ik het ook deed, ... steeds had ik medegewerkt aan dat alles en was er een deel van. Ik droeg alles in mij om. Al de gruwelen der menschheid . . . . bij den ontzettenden oorlogsdonder.

Ik gevoelde hoe weinig ik begrepen had van het groote verlangen der menschheid naar verbetering; hoe wij met gezamenlijke krachten deze corruptie hadden kunnen voorkomen, maar hóe ik daaraan had medegewerkt, ... omdat . . . . ik niet tegenwerkte.

Bij het uitbreken van den ontzettenden volkerenkrijg, waárde ik rond als een schuldige. Alle hoop was vervlogen. Ik moest weg!! Uit uw midden! En ik zwierf dagen lang met mijn weedom door de natuur, . . . door bosschen en duinen en . . . over de eenzame heide.

Dáár luisterde ik naar de stilte, dáár hoorde ik niets dan het eigen snikken, en de stem van een mensch: . . . „Waarom dat alles, waarom die eeuwige strijd"? En weer luisterde een mensch naar de oeroude stilte, die het antwoord is op die vraag. De bloeiende heide lag daar in volle pracht vóór mij. In het landschap lag de Vrede, de Rust, en het was alsof bij het dalen der zon de aarde slapen ging, het was, als begreep zij niets van den geweldigen strijd, die alleen voor ons menschen schijnt te zijn.

Ach, was ik als de aarde, met de onbewuste beweging der winden en de ademhaling der zeeën . . . en ik fluisterde de woorden van een droevig lied eens grooten Dichters:

„O, Zee, was Ik als Gij in àl uw onbewustheid,
Dan zou ik eerst geheél — en gróót-gelukkig zijn;
Dan had ik eerst geen lust naar menschelijke belustheid
Op menschelijke vreugd en menschelijke pijn;
Dan was mijn Ziel een Zee, en hare zelf-gerustheid,
Zou, wijl Zij grooter is dan Gij, nóg grooter zijn."

Toen heb ik in de eenzaamheid op de bloeiende heide, de duisternis van den nacht over mij zien gaan en tusschen de donkere naalden der denneboomen, heb ik de sterren zien schitteren.

Die flonkerende massa blikte neder als kende zij alle geheimenissen.

In hare onpeilb're diepte zag ik de menschheid door de eeuwen van vervlogen tijden zweven. In dat beeld zag ik de vreugde der menschheid bij de ontdekking harer bewustzijn. Ik zag de oermenschen zooals wij die kennen. Ik volgde het beeld door de eeuwen, die voorbij vlogen.

Toen kwam de menschheid, die zich rekenschap gaf van de haar omringende dingen en daaruit vormde de kennis der aarde en het heelal. . . . en opbouwde uit die wetenschap, ... een geloof, ... een Godsdienst. Dat was de aanvang van alle schoonheid. De wereld leefde in een hemel van inspiratie en de Oostersche wijsheid en pracht werd ons door Haar geschonken.

Toen zag ik in het veranderende beeld der sterren, in den stillen heide-nacht, de verrijzenis der Kunst, ... die scheen te zijn voor *alle* eeuwen . . . . . O! Kunst der Grieken waarom is uw glans verdoofd? Ik zag de pracht U ontvallen, . . . zooals de bladeren der uitgebloeide roos. O! Goden der Grieken. . . . Ik wensch U terug, met uwen krachtigen greep in de ziel der menschheid. . . . nu eeuwen van Christendom en beschaving, niets anders brachten dan dood en vernieling.

Maar in het sterrenbeeld wentelden de eeuwen voorbij en ik zag het menschdom liefkoozen de verwelkte bloem van de eens zoo heilige kunst. Ik zag het Romeinsche rijk verrijzen op eene vergane schoonheid.

De banden, die het menschdom met de Goden verbonden hadden, waren verbroken en ook het Romeinsche rijk verzonk in der tijden diepe duisternis.

Schrikbarend naderde de eeuwen in het sterrenbeeld. Een geweldige worsteling was ontstaan. De Bachanalen der Romeinen verstomden, en in de wenteling der eeuwen zag ik plotseling een vonk vallen, die vlammend oprees, en een hellen gloed verspreidde te midden van een wereld vol wanhoop.

Daar naderde uit vreemde streken, eene teedere gestalte, ... en omgeven van een glans, zóó groot, dat alles, wat weemoed in zich droeg, door hare schoonheid werd aangetrokken. Zij zweefde hoog boven de menschen en hun aardsch bestaan, ... in de zaligheid van het hiernamaals.

In het heilige vuur der liefde, knielde de menschheid neder; — bouwde tempels voor het nieuwe Geloof, ... dat verlossing bracht aan de lijdende menschheid.

Eene nieuwe bezielende kracht was gekomen en het christendom vierde hoogtij in de Gotische kunst. Dat Geloof zond hare stralen van liefde uit de Aetherische-steren van het onbegrepene naar het menschdom, maar langzamerhand verkoelde ook deze liefde, ... want er zwierf *op* de aarde eene andere schóóne, ... in het omhulsel van een doode . . . .

En wéer was er feest op de aarde . . . . en offers werden gebracht aan de „Wedergeboorne" in de paleizen, die te harer eer werden opgericht . . . . Ik zag de jubelende kunstenaars om de gestalte der „Renaissance", die bloemen strooide van exotische pracht, ... maar toch het menschdom geen verlossing bracht.

Hoe meer de eeuwen wentelden, hoe onduidelijker zij werden, . . . Het wirrelde alles dooreen. Men vormde schoonheden op ontzielde gedachte en het dóóde stond dáár in vreemde praal . . . .

Zij, die eens in onschuld heerschte, werd nu verdrongen door vele nieuwe gestalten . . . . Zij dosten zich allen in het schitterende kleed der uiterlijke praal, maar in haar innerlijk kropen adders, die met hun gift alles doodden, wat dieper wortel wilde schieten in de smachtende menschenziel . . . .

Zij allen fladderden rond, ... maar waren vlinders van één dag.

Nader en nader wentelden de tijden . . . . angstiger werd de duisternis van den nacht; — spookachtig stonden de denneboomen aan den rand der heide.

Ik sidderde voor het einde . . . . maar toch wilde ik het beeld der wentelende eeuwen, zich zien ontrollen . . .

Het beeld werd bij haar nadering váger. De chaos grööter . . . .

Ik zag den doodstrijd van Koningen en Keizers, — ik hoorne het lied van Revolutie.

Zij, ... die zich „de Geliefde" der menschheid noemde, ... het Geloof"; . . . . staarde vol wellust naar den strijd en loerde als een hyena; . . . . wachtende op het oogenblik om zich op zijn prooi te storten.

Zij wilde haren macht herwinnen, ... Maar nieuwe wezens mengden zich in den strijd en onderling kampten zij, . . . want allen wilden over het menschdom heerschen.

Steeds grooter en machtiger werd het beeld der tijden; als eene benauwdheid mij bedrukkend.

In angst wilde ik het van mij stooten; . . . . maar toen joegen de Furiën als Heksen door het luchtruim en wierpen zich op mij en *ik* moest met hen kampen . . . . één voor één.

Ik kon den strijd niet winnen, . . . ik had geen enkelen steun.

O! Weemoed! weemoed! „*Het Heden* kwam vol ontzetting naderen . . . Ik hoorde het gekrijsch der Furiën dooreen met het kanongebulder; — ik zag de wereld door ruw geweld vernield. Oorlogskreten galmden over de gewijde velden van Europa, kruitdampen waaiden over steden en dorpen, kerken stortten in den vuurgloed, cathedralen werden verwoest. Het allerschoonste, dat de menschenziel ons gaf, ligt in puin en assche.

Wat de oude kunst ons naliet als 't heiligst pand harer liefde, is onteerd ter aarde gestort.

O! moeders! die schreiën over de doode zonen. . . . . O! vrouwen! die weéklagen over de gesneuvelde vaders hunner kinderen. O, nacht van verschrikkingen, ... wáár is de hoop gebleven?

Wáár zijn nu de orgelende zangen, die der teekenstift van een Steinlen ontvloden? Wáár is zijn „Libératrice"? Zij, die met haar brandende toorts den weg aangaf naar het geluk, . . . die het licht uitstraalde over „het volk" dat verlangde naar dien Waan? Zij lacht nu vol bitter sarcasme. . . . . en zweeft boven de slagvelden, over de lijken van duizenden jonge krijgers. . . . Dáár brengt zij bevrijding. . . . . Dáár ontkomen de strijders voor den Waan, ... aan de gruwelen der menschheid.

Wáár is de liefelijke muziek, die eens stroomde uit de pen van Walter Crane? Waar is zijn „Triumph of Labour"?

Zij is overstemd door het oorverdovend krijgsgeschreeuw, door het knetteren van vuur en vlammen, die den arbeid van vele schoone zielen verwoestten in ééne geweldige uitbarsting.

O, moeder-aarde! . . . . Is dat uit uwen schoot?

De sterren, die mij hare geheimenissen onthulden, . . verbleekten. De zwarte nacht, trok voor hare oneindige diepte een weefsel van zachte kleuren.

Langzaam, . . . onwillend, . . . nam de duisternis afscheid. De denneboomen verloren het angstige van hun nachtelijk, zwarte gedaante. De zon, die nog in de nevelen van den horizon verscholen lag, bracht een mat paarse tint over het landschap, — en overgoot de boomen met een kleur van zacht groen.

De weemoedige duisternis der heide, werd haar ontnomen en hare bloezemende pracht ontwaakte met den morgen.

Witte nevels wuifden nog even van verre . . . De vogels tjilpten hun lied van onbezorgd leven.

De dag begon met een ruischen en zingen, met eene schoonheid van licht en kleur, met een overvloed van pracht, ... die mij ontroerde! . . . .

Door den twijfel van den nacht beefde nog geheel mijn wezen. . . . Het schoonste, wat ik bezat, wat als een heilig vuur mijn hart verwarmde; . . . . was uitgedoofd, door het donderen der strijdende volkeren-massa's.

Maar, ... bij het ongemerkt naderen van den dageraad, bij de eerste leven-brengende stralen der ochtendzon, kwam de verloren kracht terug . . . Na het zoeken in de duistere eenzaamheid, vond ik, bij het aanbreken van den nieuwen dageraad, wederom mij zelf.

Toen ontdekte ik in de stilte der natuur „De Harmonie der dingen."

Bij de verrijzenis der zon, gevoelde ik, dat de strijd, die over Europa woedt, ... dezelfde strijd is, die in mij woedt.

De overwinning, die wij zelf kunnen behalen zal ook de wereld bevechten . . . . Maar, veel lijden, veel offers zal het kosten, aleer de menschheid zich opricht om de overwinning te aanschouwen.

Op de stille heide ontdekte ik, dat de hoop, de bange zorgen van geheel Europa, ... leeft in de ziel van ieder mensch, en dat in elk wezen leeft *het bewegen* en *gebeuren* van allen . . . . Als wij medevoelen het leed van anderen, zal dat der wereldsmart verminderen. . . . Maar, wij moeten het gevoelen tot in het diepst van ons hart en tranen moeten opwellen van *ziele*-pijn, ... aleer zij zullen zijn als de parelende dauw, die de blankheid der lelie verhoogt . . . Dan zullen opstijgen geuren van levenwekkende kracht, bedwelmende wierook, die in ons het verlangen zal oproepen naar een waarachtig schoon leven, . . . dan zal opgaan uit den ondergang, ... een nieuwe bloei; uit het leed, de vreugde.

Ik voelde den zonnebrand, ... die stijgende en stijgende was, ... mij doorstralen.

Dáár stonden de Furiën van mijn nachtelijk vizioen in het helle licht der zon en zij werden liefelijke gestalten en zij boden mij allen hare diensten.

Zij tezamen vormden eenen vreemden stoet, in bonte kleuren; . . . . maar de chaos had zich geordend. . . . Eene harmonie was ontstaan.

Ik volgde de wirrelende, dansende reiën, maar het duizelde mij, want ik zag in het waas, waarin de horizon verscholen lag, een vreemde, nieuwe schoonheid zich ontplooien. . . .

Ik kan u niet vertellen wat komen gaat . . . . want wie kan zeggen, waarheen de winden waaien, ... vanwaar zij komen? Wie kan zeggen, waarheen de levensweg ons voeren zal?

Er zijn stemmen in ons, die fluisterend noodigen tot volgen. . . en zij lokken ons hier en zij lokken ons daar. . . en wij staren in het onbekende en weten niet, den juisten weg.

En toch! . . . . en toch! wij weten het allen! Het is de intuïtie, die ons zegt, ... waarheen wij moeten gaan. Laten wij ons richten naar het schijnsel van deze zielelamp; . . . . het verstand zal dan volgen . . . . „den *juisten* weg."

Wij allen weten, dat onze beschaving berust op verkeerde begrippen der samenleving, wij kunnen niet accepteeren het in steen gehouwen idee van een staatsvorm, die de onze niet meer is . . . .

Maar Ach! Die staatsvorm! Die samenleving! . . . . Dát is de grööte strijd, die eerst gestreden moet worden. Soms hoor ik de angstkreten van diegenen, die beseffen, welke daad wij „*Modernen*" moeten doen . . . . . De menschheid vindt geen steun meer in de ijlere-sfeeren, in het boven-aardsche.

De stilte is in ons werk gekomen, ... de angst, ... de onzekerheid. Wij zijn verlaten en eenzaam als nooit te voren.

Toch moet het grööte raadsel opgelost worden, . . . toch moeten wij, — op den tweesprong komen, — onzen weg kiezen.

Zie! *Dat* is de bijna niet meer te dragen verantwoording die ons drukt.

Nu moet de weg ingeslagen worden die naar *het Licht* zal voeren; . . . *Nu* moeten wij steunen op de Grööten onder ons, want zij zien zuiverder dan wij.

Voelt ge . . . . de offers . . . . die gebracht zullen worden; voelt ge reeds de droefenis in ons, bij het afscheid van wat ééns goed was, ... maar voor *ons* niets meer is dan *schijn*.

Zie! *Dát* bracht de weemoed in ons werk . . . . wij sidderen voor den strijd. Weinigen, die geluisterd hebben naar den stem van Oscar Wilde, ... toen hij in zijn: „Soul of man under Socialism", als in een wilden roes van levensgeest en opwarrelende vreugde, den grooten strijd met het „vasthoudende" oude leven aanving. Maar, ... toen uit de bron van smart, opsteeg dat verheffende, droeve lied „De Profundis", toen grepen de menschen naar zijn handen en kusten die uit dankbaarheid, voor de basis die hij aangaf . . . . de basis, waaruit de weemoed is opgebouwd.

Wij jongeren zien de samenleving als een kloof, die ons scheidt van de schoonheid.

Een sluier van effen grijs daalde op ons neder, drukkend, benauwend, . . . en wij verlangen naar rust, naar eenvoud.

Een domper van melancholie is over de jonge kunst gedaald . . . En toch, al liggen wij gekromd onder de weeën van den weemoed, al sidderen wij onder de vlagen van het pessimisme . . . . houdt moed! . . . . Welk lijden heeft een moeder te verduren, aleer zij een kind geeft de vreugde van het zonnelicht.

Wij staan niet alleen in den zwaren strijd. . . . De nieuwe schoonheid wordt vóórvoeld in alle kunsten, in alle klassen, in alle standen, ... in alle ontwakende zielen.

De Pre-Raphaelite-Brotherhood, die zoo zuiver voorvoelde de komende stroomingen, was een sfeer van mistroostigheid, en daarin en daaruit kwamen de vóórmannen der modernen. En zie! zij trillen reeds als schitterende dauw, op de kelken der melancholie.

Ik zie geen levensvreugde, ik zie nog geen zonnestralen in het werk der modernen. Meer en meer trekt zich het waas der eentonigheid samen. Neen! *Het moderne is nog geen kunst.*

De strijd is nog niet gestreden. . . . zelfs nog niet in volle kracht. . . .

En toch. . . , klinkt hij van ons allen, ... met trompet. . . , en bazuingeschal, en wij bluffen op de schoonheid van ons werk en wij roepen hen toe die zich nog steeds angstvallig vastklemmen aan *het oude*: „Nádert! . . . . Nádert ons! want wij hebben de schoonheid in ons midden."

Maar, ik weet, dat zij recht hebben, zij, die vreezen voor den geest der modernen, zij, die schroomvallig naderen, ... dat nieuwe! ! !

Zij staren zich de oogen uit, maar vinden niet de levensvreugde. . . . Zij zien slechts het samentrekkende waas der stilte en van den weemoed in ons streven. . . . . en *dát* is ook zijn diepste fond. . . . want, in elken strijd ligt weemoed, die tevens overwonnen moet worden.

En wij zullen overwinnen. . . . dat gevoel ik. . . . Ik heb geluisterd naar de grööten onder ons. . . . Hoort! hun zangen! Hoort! Rossetti en Burne Jones, ... hoort Morris en Ruskin. . . . en hoor bovenal. . . . Tolstoï. Zij zingen u van de komende schoonheid en ik geloof aan die profeten. . . .

Luister naar den stem der Oosterlingen, die oneindig fijner voelen dan wij, . . . wier intuïtie hooger staat dan de onze.

Luister naar Rabindranath Tagore, . . . luister naar Jinârajâdassa, en vernoem hun zangen van nu nog onvervulde, maar eens *vervulde* wenschen.

Juist wat wij missen in onze Westersche levensbeschouwing, is het verkeeren in ijlere sfeeren, ... is het gevoel voor de mysterieën van het leven. . . . Dát is hetgeene, wat het Oosten ons zal geven.

De Oostersche wijsheid zal als een reddende engel verschijnen en ons helpen uit het moeras van onze realistische. . . . . aardsche levensbeschouwing. . . . .

Zóó heeft ieder deel van de wereld een orkest, een groep van spelers, waaruit de schoonste klanken tot ons komen.

Hoort! Bij ons. . . . zijn er velen en de symphonie van de komende schoonheid is ingezet in zachte tonen, ... maar zwelt reeds aan tot vollen klank.

Hebt gij, bij de aanschouwing van de werken van Van Gogh, niet in U gevoeld als ik, ... dat zij waren zangen vol smart en weemoed om de duisternis der aarde, ... maar waarboven toch een stem uit klonk van hoop en verlangen.

Welnu, dat was de *onbewuste*, ... *zekerheid*, dat deze duisternis eindigen zal. . . .

En aanschouw dan met mij de werken van een, naar

Tuinmanswoning op het landgoed „Stakenberg" te Elspeet. G. F. LA CROIX, Architect.

Geloof smachtende ziel als Toorop, en andere klanken van hoop en verlangen ruischen ons weer tegen. Luister naar de zware, bulderende orgeltonen van Berlage of naar de fijnere zangen van De Bazel en met mij zult gij gaan gelooven.
Luister naar de smachtende ziel van Van Eeden, ... naar den prediker Bergh van Eysinga. . . . naar droomende geesten als Couperus en Borel. . . .
Zij hebben de symphonie van weemoed-klanken ingezet, door hunne daden, door hunne pogingen, door hunne liederen. . . . Of zij slaagden, ... doet niets ter zake.
Dat Van Eeden's poging „Een sociale hervorming" mislukte, vermindert niet de grootheid van zijn daad. Dat de werken van Berlage slechts een zwakke poging zijn in de goede richting, is wellicht juist zijn grootheid. . . *Hij* had den moed de leugenachtige omkleeding der architectuur af te schudden en haar in eene koude, strenge naaktheid vóór ons te stellen.
Dát zijn de Profeten. . . . die der toekomst schoonheid verkondigen.
Laat zij onderling krakeelen en strijden, *den schóónen* strijd om het meesterschap der gedachte, ... laat ieder voor zich een eigen weg kiezen. . . . Een *éérste* door het beschaduwde bosch, een *tweede* over de zonnige heide, een *derde* den moeilijken weg van rots tot rots, een *vierde* zich verheffende boven dat alles en zwevende langs wolken luchten of door azuren hemelen, . . . toch stemmen zij onwillekeurig hun instrument op den *één* grondtoon. . . . . toch is er onwillekeurig een *harmonie*, in deze véélheid. Want allen worden geleid, en ieder langs den eigen weg, . . . door het *Geloof in de komende Schoonheid*.
Maar deze nieuwe geboorte kan niet anders zijn dan eene „Wereldschoonheid", want ik geloof *met* aan de mogelijkheid, dat wederom een *déél* van de aarde, rijpe vruchten zal dragen.
De hooge beschaving, die vroeger afzonderlijk verrees in Indië, in Egypte, in Griekenland, of in Italië en Frankrijk, zal niet meer nederdalen op één volk, niet op één werelddeel. . . . . maar, zij zal de geheele wereld omvatten.

Scheidingen bestaan niet meer zooals vroeger, de versmeltingen nemen toe.
De bewegingen in het hooge Noorden, worden in het Zuiden gade geslagen; wat in het verre Oosten gebeurt, wordt gevoeld in het Westen . . . . De geheele wereld is verbonden door onzichtbare fijne draden. De geheele menschheid is één zenuwstelsel geworden . . . . en iedere gewaarwording wordt door allen mede gevoeld, iedere trilling door allen waargenomen. De schoonheid zal allen bereiken ter zelfder tijd . . . . en zij zal verhevener zijn dan ooit de onde aarde kende.
Vreest niet, dat de toekomst, de gelijkheid, ... het onbewegelijke, ... de stilte, ... den dood zal brengen . . . . Neen! De wereld zal steeds gered worden door het Individualisme, ... dat met eeuwige kracht en leven bezield is.
Juist als de rijpende korenvelden der samenleving vergaan in den gelijken toon der volle rijpheid, zullen de individualisten hoogtij vieren, dan komen zij als bloemen van exotische pracht en brengen schakeering aan de golvende velden.
Zij zullen zijn als jonge-herten, die in het korenveld verdwijnen, maar die telkens door hun sprongen, boven de wuivende massa uitkomen.
Zij zullen zijn als de nimfen in het bosch . . . . en zullen de stilte verbreken met hun zonderlinge zang of zij zullen zijn als de faunen die verschijnen aan de zoomen van het woud der samenleving . . . . Zij zullen door hun fluitspel en hunne bokkesprongen . . . . leven en beweging brengen . . . .
Vreest niet dat bij de allerhoogste ontwikkeling van het verstand, van de mechanische mogelijkheid, van de zuivere, koele berekening, ... het ziele-leven geheel zal sterven. . . . Neen! Hoe meer het verstand zich ontwikkelt, hoe meer de religieuze-zin van den mensch verfijnd zal worden. . . .
Zoo geloof ik, dat wij daarin zullen opstijgen. . . . tot in de hoogste aetherische sfeeren.
Maar. . . . *wát* zoeken wij dan eigenlijk? Zoeken wij de kunst? . . . . de vreugde? . . . . het leed? . . . . Neen! . . . . wij zoeken *het Leven!!!*
Het waarachtige mooie. . . . leven. . . . Het leven, dat voor allen gelijk zal zijn. . . .
Denk eens, welk eene bloem zal opbloeien uit het gezamenlijk graf. . . . der smarten die het volk heeft moeten verduren, ... en de vreugde, die het menschdom heeft genoten. . . .
De vermenging van vreugd en smart in één plant. . . . in één bloem! . . . .
Ja. . . . *ik geloof* aan den opbloei van dien plant op den bodem eener nieuw-gevormde samenleving. . . .
Ik geloof aan de ontplooiing van de exotische bloemen, die zij zal voortbrengen.
Ik geloof. . . . aan de vrucht dezer wonderbare plant. . . .
Ik geloof aan de komende schoonheid, aan een nieuwe religieuze levensaanschouwing.

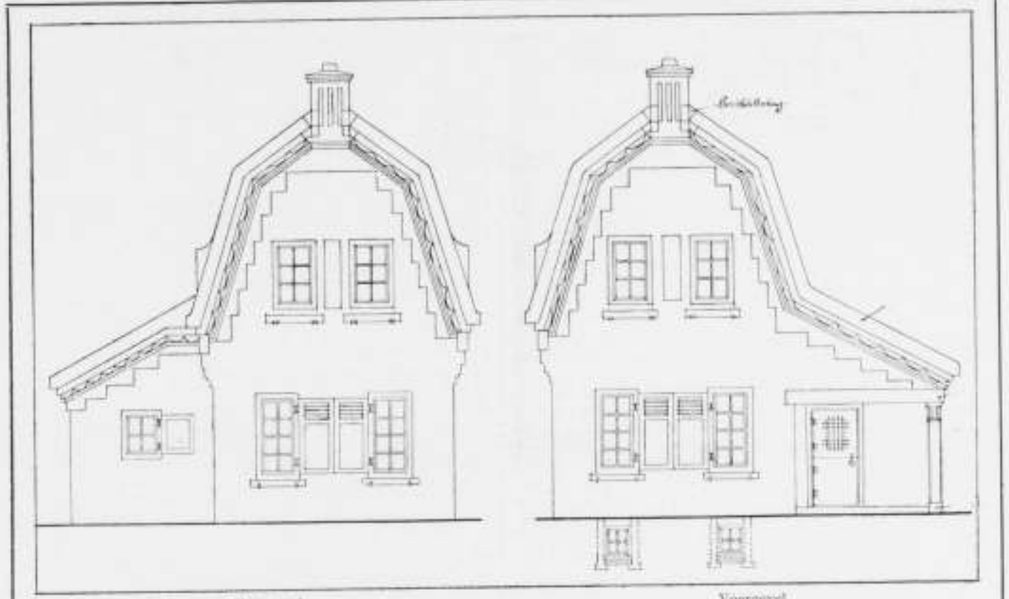

Achtergevel. Voorgevel.
Tuinmanswoning op het landgoed „Stakenberg" te Elspeet. G. F. LA CROIX, Architect.

TUINMANSWONING OP HET LANDGOED „STAKENBERG" TE ELSPEET.

(Bij de afbeeldingen.)

In den loop der verschillende jaargangen hebben wij verschillende oplossingen van het vraagstuk, hoe kleine buitenhuizen architectonisch zijn te bouwen, in beeld gegeven.
Tot deze reeks behoort ook de door den architect G. F. la Croix gebouwde tuinmanswoning op het landgoed „Stakenberg" te Elspeet, gemeente Ermelo.
Ofschoon dit huisje op zeer grooten afstand van de bebouwde kom is gelegen, is de bouwsom zeer laag, *f* 4300.

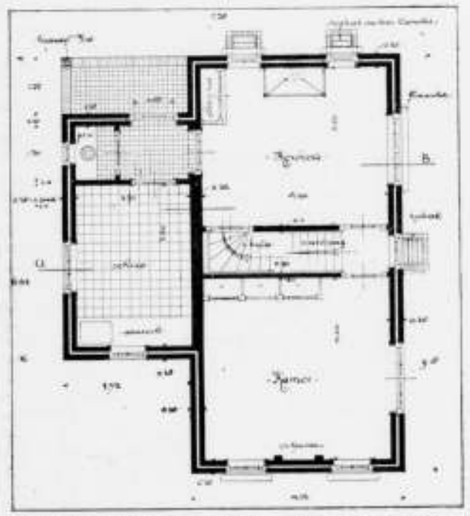

Plattegrond van den tuinmanswoning. G. F. LA CROIX, Architect.

DE TEGELTABLEAUX DER HOLLANDSCHE SPOOR.

Uit het ingezonden stuk inzake de tableaux in het vorig nummer, mogen wij opmaken, dat de heer Sarlemijn de „auctor intellectualis" is van den door ons gewraakte tegeldaad, en uit zijn maatschappelijke positie, dat hij is een der „leidende" menschen in de samenleving. Hij vertegenwoordigde in deze zaak „duizenden van deelnemers van allerlei opvatting en ontwikkeling."
Waren deze deelnemers nu b.v. allen stokers en machinisten geweest, en hadden dezen, zonder een leidende persoonlijkheid, zelf een tableau uitgekozen, dan hadden wij kunnen begrijpen, hoe die keus was geweest. Zij zou zijn gevallen op iets dergelijks, als wij nu hebben gezien.
Dan was daar een kritiek op gevolgd, die had betoogd, hoe dwaas het is, menschen zonder smaak te laten beslissen in zulk een ernstige zaak, en was er op gewezen, hoe verstandig zij hadden gedaan, een ter zake kundig mensch tot raadgever te nemen.
Dezen raad geven wij den heer Sarlemijn nog.
Iemand kan in zijn vak een hoogst bekwaam en verdienstelijk man zijn, doch daarom heeft hij nog geen verstand van kunst, en behoeft hij zelfs nog geen smaak te bezitten.
De fout van den heer Sarlemijn schuilt in den opzet. Uit zakelijke overwegingen, of uit de overweging: „Door een kunstenaar geloof ik te veel gebonden te zijn", leek het 't verstandigst, den fabrikant van tegels in den arm te nemen. Zoo denkt een leek ook wel eens als hij pijn in 't lijf heeft. „Och, waarom zal ik een dokter laten roepen. 't Lijkt me geen ernstig geval. Misschien stopt hij mij een paar dagen in bed. Dat is lastig. Ik loop maar even naar den apotheker, of den drogist!"
In het onderhavige geval is niet naar één apotheker geloopen, doch meerderen zijn, inplaats van den dokter, aan het bed van den patiënt ontboden.
„Maar, mijnheer! ik herinner U er aan, dat verschillende *plateelbakkerijen* zijn uitgenoodigd, ontwerpen in te zenden. Door een telephoontje is de bestelling niet gedaan".
Dit wisten wij. Ons telephoontje was ironie. Doch voor de zooveelste maal worden wij eraan herinnerd, dat ironie een vorm van kritiek is, die hier in Holland niet erg op zijn plaats is. Dit in het voorbijgaan.
Het woord *plateelbakkerijen* moet ons wellicht doordringen van den voor de kunsttaak berekende Fabrikant. „Heeft." vragen wij, „de Delftsche aardewerkfabriek „de Porceleyne Fles" op de verstrekte gegevens in willen gaan?" Dit is een plateelbakkerij, die hoog kan worden aangeslagen.
De zaak is echter, dat, al zou een tegelfabrikant voor de kunsttaak berekend zijn, hij dan toch niet altijd standvastig zal zijn in het verdedigen van het goede standpunt; zakelijke belangen onderdrukken wel eens de kunstzin.
Prachtig blijkt dit uit het ingezonden stukje van de firma Heijstee & Smit in het ochtendblad van „de Telegraaf" van 7 October j.l. naar aanleiding van ons artikel. Zij doen daarmede den Heer Sarlemijn geen genoegen. Zij schrijft daarin o.a.:

„Toen de feestcommissie ons opdroeg, eenige ontwerpen te maken voor de bedoelde tegeltableaus, hebben wij beide opvattingen recht laten wedervaren en twee ontwerpen ingezonden; één volgens uwe opvatting en een ander, dat u thans in uitvoering kent. Het was meer „pour acquit de conscience"; voor ons was het aan geen twijfel onderhevig, op welk ontwerp de keus zou vallen: de beide ontwerpen zijn aan de deelnemers getoond en op het eerste werd ternauwernood acht geslagen.
Zoo gaat het altijd en zoo zal het denkelijk nog wel heel lang gaan".

Dit is een eerlijke bekentenis!
„Wij als firma nemen het zuivere koopmansstandpunt in. Onze „conscience" is gesust, want wij hebben (al is het maar voor de leus) toch ook een ander ontwerp gemaakt".
Er staat niet meer of minder: „Wij weten wel wat kunst is. Dit bewijst ons eerste ontwerp, doch daar wij weten, dat onze opdrachtgevers er geen verstand van hebben, maakten wij een ontwerp in hun geest. Anders was onze kans van slagen verkeken."
Dit is de handelwijze van den apotheker of drogist, die voor een kwaaltje verschillende middelen in zijn winkel heeft, en aan zijn klant overlaat zijn keus te doen.
Waar de firma H. en V. bekent koopman te zijn in de eerste plaats, is dus voor ons uitgemaakt, dat wij recht hebben te beweren, dat in deze zaak de opzet verkeerd was.
Juist ware geweest een kunstenaar te vragen een ontwerp te maken en met hem te bespreken aan wie de uitvoering zou worden opgedragen. Zoo iemand, die het ernstig met de kunst meent, doet anders; hij zoekt, gesteund door een *goed* ontwerp, zijn lastgever tot het goede inzicht te brengen. Niet door „dwang" dus, doch als hij een goede zaak voorstaat, zal zijn goed uitgesproken innerlijke overtuiging opvoedend werken, en ook zijn lastgever overtuigen.
Twijfelt hij aan zijn eigen werk en is „geldverdienen" hoofdzaak voor hem, dan zoekt hij bij zijn opdrachtgever in het gevlei te komen door een ander ontwerp er naast over te leggen in den geest van den opdrachtgever, wetende wat dan het gevolg zal zijn.
Een goed kunstenaar stelt zich nooit op een voetstuk. Hij wenscht niet aangebeden te worden. Zijn roeping, werkzaam te zijn voor zijn medemenschen, dwingt hem ertoe praktisch te zijn (op kunstgebied!) daar hij zich anders buiten de samenleving plaatst.
De gedachten van den Heer Sarlemijn inzake kunst — zij geeft hem in zijn stukje de laatste tirade in de pen — zijn niet juist. Dit blijkt ook in het bijzonder in het begin van het artikel, waar hij spreekt over het begrip: „mooi". Mooi op decoratief gebied kan volgens dat begrip alleen symboliek, en nog wel onbegrijpelijke symboliek zijn. En waar onbegrijpelijke symboliek een uitlegger behoeft — die niet steeds bij de hand is — is „mooi" voor den eenvoudigen mensch uitgesloten.
Een paard en een koe zijn dieren, doch daarom is een paard nog geen koe. Mooi kan symbolisch zijn, doch daarom behoeft alles wat mooi is, nog niet symbolisch te zijn.
Bovendien gewrongen symboliek, die niet te begrijpen is, is niet te ware symboliek. Is een kristalvorm (werkelijk een symbool) niet „mooi" voor iedereen, al is niet iedereen bewust, dat hij een symbool aanschouwt?
Werkelijk, of de tablaux mooi hadden kunnen zijn, was niet afhankelijk van de symboliek, maar van de handelwijze in het opdracht geven.

RED.

UITGEKOMEN BOEKWERKEN.

Van het werk van Prof. Henri Evers: „De architectuur in hare hoofdtijdperken" is een 2e druk verschenen.

NEKROLOGIE.

Overleden: Dr. Georg Galland — een van de Duitsche kunsthistorici — die ook in ons land bekend is vooral door zijn: „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei im Zeitalter der Renaissance." Reeds in 1890 verschenen, en wellicht nog een der beste werken over dit tijdvak. Onder de illustraties vindt men er verschillende van W. Kromhout.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 43. ZATERDAG 23 OCTOBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

1°. De heer J. W. C. TELLEGEN, Burgemeester van Amsterdam, heeft het Buitengewoon Eerelidmaatschap van het Genootschap aanvaard, hem bij besluit van de jongste ledenvergadering, ter gelegenheid van het XIIe Lustrum, aangeboden.

2°. Tot gewoon lid van het Genootschap wordt voorgesteld de heer JAC. BOT, Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam, door de heeren J. Beylevelt en J. L. Hoeben te Amsterdam.

3°. *Toegangsbewijzen voor de 8 lezingen in de Kamer van Koophandel, aangekondigd in het vorig nummer, zijn nog te bespreken uiterlijk tot 1 November a.s.* bij ondergeteekende.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Ons werd toegezonden een rondschrijfbrief over de stichting eener Internationale Hoogeschool voor Wijsbegeerte te Amersfoort. Deze Hoogeschool bedoelt te zijn een der middelen om de inzichten van wetenschap, kunst en religie tot elkaar te brengen.
Hen, die belang stellen in de plannen, verwijzen wij naar den op de leestafel liggenden rondschrijfbrief. De Alg. Secr., de heer J. D. Reiman Jr., Prinses Marielaan 2, te Amersfoort, geeft nadere inlichtingen.

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAGEN 1915.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" worden de twee navolgende prijsvragen uitgeschreven:

1. EEN SCHOLENPARK BIJ EEN GROOTE GEMEENTE.

Art. 1. Gevraagd wordt het ontwerp van een complex van *vier* afzonderlijk geplaatste schoolgebouwen voor Gewoon Lager Onderwijs, met een centraal gebouw voor algemeenen dienst, op een voor scholenpark bestemd terrein, gelegen aan een breeden verkeersweg, in de onmiddelijke nabijheid van een groote stad.

Art. 2. *Omschrijving.*
Elk schoolgebouw moet door middel van een overdekte gang in verbinding worden gebracht met het centrale gebouw. Deze gangen kunnen in één verbreede gang samenkomen.
Het centrale gebouw bevat een groote turnhal, een lokaal voor slojd (handenarbeid) een inrichting voor douchebaden, een ketelhuis enz. voor de verwarming der gebouwen en de waterverzorging der badinrichting. Voorts vertrekken voor den directeur en woningen voor den concierge en den stoker-machinist. Deze laatste kunnen ook afzonderlijk worden ontworpen.
Tusschen de schoolgebouwen onderling en tusschen deze en den centraalbouw, speelplaatsen, schooltuintjes en plantsoenaanleg. Buiten de schoolgebouwen ruime, gemeenschappelijke terreinen voor sport en turnoefeningen in de open lucht.
De schoollokalen mogen niet aan de zijde der speelplaatsen worden ontworpen, doch moeten alle gelegen zijn aan de buitenzijde van het terrein.

Schoolgebouwen.
Daar alle scholen dezelfde distributie kunnen hebben, wordt het ontwerp voor slechts één school vereischt. Worden er met het oog op de windstreken of om aesthetische redenen wijziging noodig geacht, dan kan deze door een variant-schetsje worden aangegeven. In verband hiermede zij opgemerkt dat de vensters der klasselokalen zooveel mogelijk op het Z.-O of Z.-W. moeten worden geplaatst, niet op de Noordelijke windstreken.
Een schoolgebouw moet bevatten: de hoofdingang, een hall, ruimte voor berging van kleederen, zeven klasselokalen, een teekenlokaal, een kamer voor de onderwijzers, bergplaatsen, privaten en urinoirs, benevens een afgesloten bergplaats voor rijwielen, welke buiten kan worden aangebracht.
De klasselokalen lang 7.20 en breed 6.20 M. met de vensters aan een der lange zijden.
De geheele school te ontwerpen in overeenstemming met het Kon. Besluit van 25 Juni 1912, vaststellende de „Algemeene Regelen omtrent den bouw en de inrichting

van schoollokalen voor Openbaar Lager Onderwijs."
Met de gevraagde „hall" wordt afwijking bedoeld van het gewone corridor-type en gedacht aan een groote centrale ruimte eventueel met bovenlicht, waaromheen zooveel mogelijk alle leervertrekken enz. zijn gegroepeerd.
Alles *gelijkstraats* te ontwerpen.

Centraalbouw.

Deze moet bestaan uit:
a. de *Turnhal*, groot ongeveer 200 M² en die 200 noodig in twee afdeelingen kan worden gescheiden. De breedte der zaal niet minder dan 7 en niet meer dan 8 M. In de lengte kan zij (bij de event. afscheiding) rechthoekig omloopen. De wanden der zaal hoog 4.50 M.; de vensters moeten worden geplaatst in een der lange zijmuren of in beide eindgevels. Een der zijmuren dient in elk geval vrij te blijven voor de plaatsing der wandrekken (Zweedsche gymnastiek). Twee kleedkamers, elk groot ongeveer 25 M², een bergplaats voor schoonmaakbenoodigdheden, twee privaten en twee irinoirs, met toezicht van uit de hall.
b. het *lokaal voor Slojd*, groot ongeveer 60 M², met bergplaats voor modellen en gereedschappen, een privaat en een urinoir met toezicht van uit de zaal.
De tuinzaal en het slojdlokaal kunnen een gemeenschappelijk voorportaal hebben, dat zich aansluit aan de verbreede verbindingsgang. In dit portaal kunnen de bergplaatsen en privaten worden aangebracht, mits met inachtneming van de eischen omtrent het toezicht op de laatste.
c. de *Badinrichting*, waarin twintig douchebaden, onderling gescheiden door muurtjes hoog 1.70 M., diep 1.40 M. De voor- en bovenzijden der badruimten geheel open. De muurtjes op een onderlingen afstand van 1 M. De oppervlakte der zaal ongeveer 60 M²., de hoogte der wanden 4 M. Gewenscht is centraal bovenlicht.
Verder moet de inrichting bevatten twee kleedkamers, elk groot ongeveer 30 M., twee privaten, twee urinoirs en een bergplaats voor schoonmaakgereedschap.
d. de *inrichting voor de verwarming, waterverzorging en wasscherij*, bestaande uit ketelhuis, groot 80 M²., met schoorsteen, kolenbergplaats (afzonderlijk van den verkeersweg toegankelijk) groot 100 M²., machinekamer groot 25 M²., waschvertrek groot 30 M²., met droogkamer groot 20 M². en daaraan grenzend linnenkamertje.
e. Twee *vertrekken voor den directeur*: een kantoor groot ± 30 M², en een wachtkamer groot ± 20 M². Verder voorportaal, garderobe en privaat. Een *dubbele woning* (concierge en stoker) bestaande uit twee woonkamers en keuken voor elken beambte, privaat, bergruimte (zolder) enz. Elk der woningen een afzonderlijke toegang van buiten af. Zij kunnen met de Directie-vertrekken in een gebouwtje worden ingedeeld of daarboven worden ontworpen, echter met den eisch, dat de toegang dier vertrekken in onmiddelijke verbinding staat met de overdekte gang naar de schoolgebouwen.

Art. 3. *Teekeningen.*

Gevraagd worden:
a. een algemeen situatieplan op een schaal van 1 : 250, waarop zijn aangegeven: alle gebouwen en verbindingsgangen, de omgevende terreinen, den verkeersweg en de ligging der schoollokalen ten opzichte der windstreken. De indeeling der gebouwen met een enkele lijn in dit plan aan te duiden.
b. de teekening van plattegrond, doorsnede en minstens twee opstanden van een schoolgebouw op een schaal van 1 : 100. In deze teekeningen het begin van de verbindingsgang duidelijk aan te geven.
c. een perspectivische schets van het interieur van een klasselokaal met het meubilair (schoolbanken en schoolkast).
d. de teekening van plattegrond, doorsnede en van een buitenaanzicht van den centraalbouw op een schaal van 1 : 100. Het buitenaanzicht gezien van den verkeersweg. Ook in den plattegrond moet de overdekte verbinding met de schoolgebouwen worden aangegeven.
e. een aanzicht in vogelperspectief (schetsmatig) van het geheele complex van gebouwen met omgeving en toegangen van den verkeersweg.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten.

Art. 4. *Prijzen.*

Aan de Jury is een bedrag van *f* 150.— beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen, beide met het diploma van het Genootschap.

2. EEN TRANSFORMATORENHUISJE.

Art. 1. Verlangd wordt een ontwerp voor een transformatorenhuisje in een landelijke gemeente.

Art. 2. *Omschrijving.*

Het transformatorenhuisje wordt gedacht vrij te staan in een landelijke gemeente. De inwendige afmetingen zijn 3 M. bij 8 M. De plattegrond is verdeeld in twee vertrekken. Het eene, aan de smalle zijde, is voor de lage spanning bestemd, en 1.50 bij 3 M. inwendig groot; het moet door een deur in den voorgevel toegankelijk zijn. Het tweede vertrek, geheel van het eerste afgescheiden, en voor de hooge spanning bestemd, beslaat het overige van het gebouwtje. Dit tweede vertrek bestaat uit een gang van 1.50 M. breedte, waarop vier nissen, van dezelfde breedte en 1.50 M. diepte, uitkomen. Deze nissen zijn door schuivende ijzeren hekken van de gang afgesloten, die door een deur in den zijgevel toegankelijk is. De hoogte van het vertrek voor hooge spanning moet 3.50 M., die van het vertrek voor lage spanning 4.50 M. zijn. Door hooggeplaatste openingen moet voor een goede ventilatie gezorgd worden. Vensters zijn in het gebouwtje niet aanwezig. Het geheel moet zoo worden geconstrueerd, dat de twee vertrekken volkomen brandvrij zijn. De buitenmuren moeten van spouwen worden voorzien.

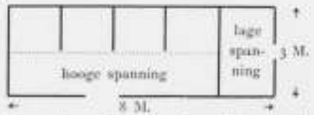

Art. 3. Verlangd worden de volgende teekeningen:
1. Plattegrond
2. Lengtedoorsnede
3. Dwarsdoorsnede } Schaal 1 : 50.
4. De 4 Gevels
5. Een perspectief.
De behandeling der teekeningen is vrij.

Art. 4. *Prijzen.*

Aan de Jury is een bedrag van *f* 75.— (waarin begrepen *f* 25.— door den Bond Heemschut toegezegd), beschikbaar gesteld om geheel of gedeeltelijk te bestemmen voor 2 bekroningen, beide met het diploma van het Genootschap.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Tot de mededinging worden toegelaten alle leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia."

De inzendingen op deze prijsvragen moeten uiterlijk 1 Maart 1916 vrachtvrij zijn bezorgd aan het adres van den 1sten Secretaris, Amsterdam, Heerengr. 545-549.
Als datum van inlevering wordt beschouwd de dagteekening van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden overgelegd; de ontwerpen echter van inzenders buiten Europa moeten op de, in de programma's gestelde, data zijn ingekomen. Te laat ingezonden antwoorden blijven buiten beschouwing, waarvan onmiddelijk mededeeling zal worden gedaan aan het opgegeven correspondentie-adres.
De motto's van alle inzendingen zullen in het eerst verschijnend nummer van het Genootschapsorgaan, na den datum van inzending, worden vermeld.
Elke inzending moet vergezeld gaan van een gesloten enveloppe, waarin naambrief, benevens de verklaring: „De inzender van het motto .... verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is, en de teekening(en) door hem zelf zijn gemaakt."
Op de buitenzijde dezer enveloppe moet een correspondentie-adres vermeld staan en het motto, dat tevens op alle stukken tot de inzending behoorende, moet voorkomen. De naam van den ontwerper mag op de teekeningen en bijbehoorende stukken niet zijn vermeld.
De teekeningen moeten plat, zonder houten lijsten verpakt zijn. Inlichtingen worden uitsluitend schriftelijk gevraagd aan de Jury, p. a. den 1sten Secretaris van het Genootschap.
De vragen worden tot en met 20 December 1915, met de antwoorden gepubliceerd in het Genootschapsorgaan. Uitsluitend de aldus verstrekte inlichtingen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
Alle ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders. Het Genootschap kan zich het recht voorbehouden, in overleg met de inzenders de ontwerpen, waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, te publiceeren in een der Genootschapsuitgaven, zonder daarvoor eenige meerdere vergoeding schuldig te zijn.
Gedurende drie maanden na de openbaarmaking van de uitspraak der Jury, zullen alle inzendingen voor expositie ter beschikking blijven van het Genootschap; na dien termijn worden zij vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.
De inzendingen worden vanaf den dag van aankomst tot den dag der terugzending verzekerd tegen brand- en andere schade voor eene som, gelijk aan het bedrag, dat voor den eersten prijs is uitgeloofd.
Inzendingen, welke niet voldoen aan de bepalingen van het programma, of waarvan de ontwerper zich vóór de uitspraak der Jury bekend maakt, kunnen niet voor eenige belooning in aanmerking komen. Ingezonden teekeningen, welke in het programma niet zijn gevraagd, zullen buiten beschouwing blijven.
De jury zal haar uitspraak in een uit te brengen rapport motiveeren, en, voor zoover mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting meer gedetailleerde beschouwingen leveren. Het rapport zal vóór de opening van de tentoonstelling der ontwerpen worden bekend gemaakt en ter lezing liggen. Voor het vaststellen der eindbesluiten zal de Jury voltallig moeten aanwezig zijn.
Bij ontstentenis van een lid der Jury van zoodanigen duur, dat daardoor de afwikkeling der prijsvraag aanzienlijk zou worden vertraagd, kan een plaatsvervangend lid door het Bestuur van het Genootschap „A. et A." worden benoemd.
De Jury neemt al haar besluiten met gewone meerderheid van stemmen.

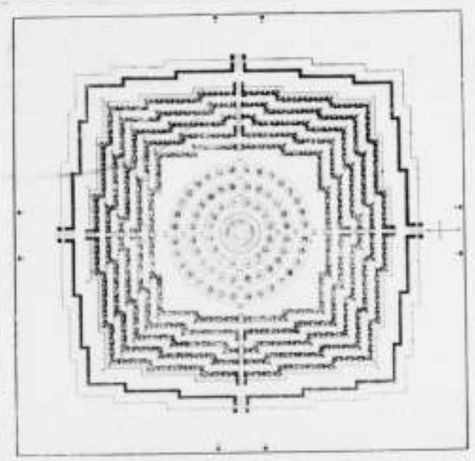

Plan van den Boro-Boedoer.

Na de uitspraak der Jury zal door haar de naambrief van het eerstbekroonde ontwerp worden geopend. Voor het openen van de naambrieven der overige, voor onderscheiding in aanmerking gekomen, ontwerpen wordt de toestemming van de inzenders vereischt.

De Jury:
Amsterdam, 23 Oct. 1915.
J. INGENOHL.
J. GRATAMA.
J. F. STAAL JR.

PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1916.

Gevraagd wordt een ontwerp voor den omslag van den Genootschapskalender voor 1916; de teekening voor den opengeslagen omslag zal zijn hoog 18 cM., en breed 18.5 cM., waarbij gerekend is 5 mM. voor den rug; de teekening zal worden verkleind op het formaat van den kalender 1915. De tekst op het voorblad luidt:
Genootschap Architectura et Amicitia.
Kalender 1916.
Het ontwerp moet worden geteekend in zwarten inkt op wit papier. Over de keuze van de kleuren van papier en drukinkt zal de inzender van het voor de uitvoering gekozen ontwerp adviseeren. Uitgeloofd wordt een prijs van *f* 25.— met diploma van het Genootschap.
De inzendingen worden ingewacht op den *8sten Nov. a.s., uiterlijk zes uur des namiddags*, aan het adres van het Genootschap, Heerengracht 545—549.
Op de buitenzijde der inzending moet het woord „*Kalender*" vermeld staan. De mededinging staat open voor de leden van het Genootschap. De beoordeeling der ingekomen antwoorden geschiedt door het Bestuur. Voor 't overige zijn op deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Bepalingen van de Genootschaps-prijsvragen in dit nummer opgenomen.

TENTOONSTELLING VAN: OUD-JAVAANSCH EN HEDENDAAGSCH BALISCH HINDOEISME.*)

Op uitnoodiging van den heer J. C. van Eerde, directeur der afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut,

*) Geopend tot eind October.

Gaanderij. Boro-Boedoer.

hadden zich Vrijdag j.l. een twintigtal onzer leden, verscheidenen met hunne dames, verzameld in het Stedelijk Museum alhier, om onder leiding van genoemden directeur de belangrijke tentoonstelling te zien.
Allereerst stond de heer van Eerde stil bij het doel der expositie, welke o. m. wilde demonstreeren:
1e. de oude kunst van den Hindoe op Java tot begin 16e eeuw, toen de verovering van het laatste groote Hindoe-rijk van Madjapahit door de Mohammedanen en de komst der Portugeezen plaats hadden.
2e. de tegenwoordige kunst op Bali, het eiland dat met een klein deel van Lombok vrijwel de eenige streek nog vormt waar het Hindoeïsme is blijven voortleven.
Onwillekeurig dachten we hier aan het feit, dat juist Bali eerst in onze 20e eeuw onder rechtstreeksch bestuur van het Nederlandsch gezag kwam.
Op een kaart werd ons getoond hoe men zich hier de verdeeling moet denken tusschen het Hindoeïsme en Islamisme, terwijl op sommige plaatsen in het binnenland nog een animisme voorkomt. Juist de kennis van het Hindoeïsme, de leer welke voortkomt uit een vermenging van het Brahmanisme en Boeddhisme, is voor deze tentoonstelling van groot belang. Het is het ingewikkeld proces van het denken van den Hindoe, wiens godsdienstig begrip zich ontlaadt in een sterk pantheïsme, gekruid door een oud fetiçisme vol wonderlijke fantasie. Een beknopt en duidelijk overzicht hierover geeft de uitstekende catalogus, die beginnende met de komst der Aryers in het Pentjab, waarover de veda's de onuitputtelijke stof verschaffen, een overzicht geeft van de kasteindeeling, die we nog striemend gevoelen als een bijna vastgestelde wereld-orde voor uitverkorenen, waar eerst een Boeddha als verlosser tegenop zou treden gelijk een Christus immers zijn leer van gelijkheid predikt te midden van het uitverkoren volk. Dan volgt de beschrijving van het leven van Boeddha, de subtiele abstracte gedachte, gestold in den vorm van het sterfelijk mensch: den Bodhisatwa of vóór-Boeddha.
En onwillkeurig zien we de reeks van schitterende reliefs van de Boro-Boedoer voor ons, die hier als afgietsels zijn geexposeerd en welke ons als één groot verhaal in steen doen vertellen het leven van den grootsten der Hindoes, gelijk een Giotto als schilder, dat geeft langs de wanden van de cappella dell arena in Padua, van den Christus.
Na Boeddha laait de oude leer van Brahma-Vishnoe, Çiwa als een drie-eenheid op, terwijl in verband hiermee hun vrouwelijke helften: Sárasvati-Laksmi-Doerga, waarbij nog komen den veelgevierden schranderen Ganeça met zijn olifantssnuit en zelfs oude veda ideeën van Indra, Varoena e. a. ingelascht worden. Denkt dit alles gedrenkt door het voorafgaande Boeddhisme en men heeft ongeveer een voorstelling van het omvangrijke pantheon, dat het brein vult van den Hindoe om eeuwen lang telkens en telkens nieuwe stof te geven aan den beeldenden kunstenaar tot op onze dagen.
De heer van Eerde toonde ons dan een reeks van die in steen gebeitelde gedachten. Çiwa als verdelger en Doerga als godin der verschrikking, beide met den nandi (stier), groot en monumentaal. Hoe veel kleiner vergeleken hiermee zijn de nieuwe, rijkgekleurde figuren van den hedendaagschen Balièr — men zou bijna spreken van knappe en handig gesneden poppen, welke caricaturen waren van Çiwa, Doerga enz. De schitterende Vishnoe die als toevallige dorpelwachter dienst deed bij de doorgang naar de zaal der Boeddha's, hoeveel grootscher was hij hier in het groen-grijze eruptieve gesteente dan zijn dubbelganger van het heden, die daar achter opgesteld was als de groen geschilderde Vishnoe. Ja zelfs de geweldig knap gebeeldhouwde nieuwe Garoeda, de wonderlijke gierachtige vogel, waar de details een zuivere bestudeering van het roofvogeltype in al zijn consequenties aanvaard, weergeven en waarin alle technische bezwaren schijnen overwonnen, mist toch de verhevenheid van zielenadel en diepe gedachten die immers de Oud-Javaansche kunst hier liet zien. Voorzeker de kleur, dat groen tegen goud, dat oranje tegen paars is geweldig en schitterend van techniek, maar toch vergoedt het niet datgene wat juist die oude beelden ons bij benadering influisteren.
En na die reeks van Hindoeïstische goden komen we in de kleine zaal waar de Dhyâni-Boeddha's opgesteld zijn in een getemperd licht, dat stil drenkt de kille witte gips. Het is moeilijk een figuur, die geheel thuis behoort in een architectonische omgeving, op te stellen zonder die omlijsting. In werkelijkheid toch zijn deze figuren geplaatst in de rijk versierde nissen der Boro-Boedoer, de machtige Stoepa of het herinneringsmonument aan Boeddha, verreweg het belangrijkste gebouw van Nederlandsch-Indië, dat eerst nadat de Hollanders twee eeuwen lang hun suikerriet gekweekt hadden, door den Engelschen Gouverneur Raffles, tijdens de periode dat de koloniën behoorden aan Engeland (1811—1816), aan de vergetelheid ontrukt werd, hetgeen anderen willen noemen een ontdekking.
Het zijn hier de Mijmer-Boeddha's (Dhyâni-Boeddha's), welke men zich moet denken als openbaring van het abstracte idee van den Adi-Boeddha. Allen in zittende houding, de beenen kruiselings over elkaar met de voet-

Trap. Boro-Boedoer 9de eeuw n. Chr.

Makâra-kop Boro-Boedoer.

zolen naar boven, het lichaam en de kop, grootsch en monumentaal, waarin we gevoelen den strijd tusschen het vergankelijke realisme van het individu en het eeuwige ontstoffelijke, datgene juist wat des kunstenaars is en wat hij als genade van het hoogste „zijn", immers in zich heeft en tracht weer te geven.
Dat dualisme zien we ook in de handhouding „de moedra" als verheven gebaren-zegging. Hier ontplooit zich het Boeddhistisch begrip van af „het onderricht gevend", „de aarde rakend", „de zegen gevend", „de bespiegeling houdend" tot het bovenaardsche „vrij van vrees zijn" toe. Ook een menschelijke Boeddha (Manoeshi-Boeddha), voorzeker een der hoogste n.l. „de Çakia-moeni", is aan de reeks toegevoegd.
Al deze Boeddha's hebben het symbool van het goddelijke op het voorhoofd als een kleine half bolvormige verhevenheid, de z.g. oerna, welke bij kleine beelden veelal aangeduid wordt door een paarl, juweel of ander edelgesteente.
Om eenigszins een indruk van de kleur dezer beelden te geven heeft men een viertal origineele koppen opgesteld. Juist die eenigszins grijs-groene kleur van de trachiet- of andesiet gesteenten lijkt ons bijzonder rustig.
En voor we de zaal verlaten wijst de heer van Eerde ons nog op het afgietsel van het buitengewone beeld van de dubbelgestalte van Boeddha, de z.g. Prajnaparamita, de gedachte van de „Al-moeder". De herinnering, die wij nog hebben van het origineel dat in het Leidsche museum staat, wekt ons altijd weer de gedachte op, dat onder de oud-Javaansche beeldhouwers krachten waren van buitengewone superioriteit.
In de laatste twee zalen leidde de heer van Eerde ons rond langs de uitstekende foto's en besprak de voornaamste bouwwerken. De Boro-Boedoer — tjandi Mendoet en tjandi Pawon — meer als Boeddhistische monumenten, de tjandi's op het Dieng plateau meer als Brahmaansche tempels. De tijd ontbreekt ons thans deze scheppingen van merkwaardige architectonisch kunnen, nader te bespreken, maar wel willen we nog even de aandacht vestigen op het innig verband tusschen bouw- en beeldhouwkunst, welke laatste als groote bordures van fijn geweven gedachten die bouwkunst omzoomt. En niet alleen hier, maar ook in Vóór- en Achter-Indië is dat verband zoo sterk in het oog vallend.
En onwillekeurig denken we aan de geweldige monumenten uit het land van de Meikog, waar dat wonderlijke volk der Khmer's in die zelfde Hindoe-taal zijn hooglied uitjubelde en hoe de zonen van onze lauwe westerstranden hierop aasden en zich niet ontzagen die Hindoekunst uit Cambodja te exploiteeren. Nog levendig herinneren we ons dien zwoelen achtermiddag, dwalende ver buiten het woelige Caïro, toen plotseling aan de uiterste grens van de meest jonge stad van Egypte: Nieuw-Heliopolis, sinds zes jaar daar uit den grond gestampt, een Hindoetempel-achtige villa opdoemde. Bij nadere beschouwing bleek het dat een Fransch architect voor een Belgischen meneer, in het pure zand van de Egyptische woestijn, met afgietsels uit Cambodja als buitenbekleeding van een „beton-armé" kern, welke op haar beurt ruimte omsloot, die door een Fransche fabriek be-rococo-d werd, een en ander „ontworpen" had en liet uitvoeren door een Engelschen aannemer.
Maar we keeren terug naar de tentoonstelling die, behalve reeksen van architecturale en sculpturale schoonheid, ook gaf een collectie prachtige doeken. Juist de ikat-weefsels waar de ketting en soms de inslag omwonden en gebonden werden om plaatselijk de kleur aan te brengen en daarna te weven, toonden ons niet alleen de moeizame techniek, maar vooral de kunstprestaties van het Balische volk, voornamelijk uit die streken waar het animisme nog is blijven voortleven (Tengara's. Mogen ze nog lang verschoond blijven van onze „degelijke" stoffen.
Zoo ook het meer eenvoudige „plangi"-werk met zijn schitterende kleuren, en dan die goud-sarongs, bronzen beeldjes, wajang-poppen, wapens, schilderijen met fantastische voorstellingen uit het geweldige Hindoe-epos: het Ramayana, te veel om thans te beschrijven Een tentoonstelling, zoo uitstekend verzameld en overzichtelijk voor vergelijking geordend, is een succes voor de commissie en van groot belang voor de leek, die iets wil zien van de kunst in de koloniën. De heer van Eerde had ons rondgeleid zooals weinigen dat hadden kunnen doen, een woord van dank bracht onze voorzitter hem dan ook voor de moeite, die hij zich gegeven had, ook vroeger reeds, voor ons Genootschap. We hopen dat de heer van Eerde ondervonden moge hebben, dat ook onder archicten een levendige belangstelling bestaat voor deze kunst.

WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, midden October '15.

DE BESTRATING DER WANDELPADEN IN DEN DOORGANG ONDER HET RIJKS-MUSEUM TE AMSTERDAM.

De wandelpaden in den doorgang onder het Rijks-Museum, tot dusver bestraat met klinkers, zijn dezer dagen gemoderniseerd door de bestrating met de bekende cementtegels, die daar ter plaatse geen onaangenamen indruk maken.
Het is evenwel te betreuren, dat de afdeeling „bestrating" bij het leggen zoo on-architectonisch te werk is gegaan.
De bestrating loopt n.m.l. om de basementen der zuilen en pilasters heen; en nu is daar geen rekening mede gehouden. „Zooals je het maakt, zoo heb je het" zegt de timmerman. Dit is hier ook in toepassing gebracht. Zonder zich aan eenig basement te storen, loopen de tegels door. Waar een basement is, werden de naast de heele tegels overblijvende open plekken met stukjes aangevuld. Waarom is niet van de basementen uitgegaan? Waarom deze niet eerst architectonisch verbonden door hardsteenen platen te leggen ter breedte van het basement? Dan waren de wandelpaden in vakken verdeeld, die ieder op zich zelf met de tegels regelmatig zouden zijn gevuld. Het plan van Dr. Cuypers, destijds bij den bouw de wandelpaden te bekleeden met marmer (en die had zeker de door ons aangegeven verdeeling gemaakt), was dan eenigzins in vervulling gegaan.

JAN DE MEIJER.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT UTRECHTSCHE ASSURANTIE-MIJ.

Als weder een bewijs hoe „leidende" menschen handelen, geven wij den volgenden oproep, die enkele dagen geleden in verschillende dagbladen verscheen:

PRIJSVRAAG.

RECLAMEPLAAT.

De UTRECHTSCHE ASSURANTIE-MAATSCHAPPIJ, Westerstraat 5, Utrecht, vraagt voor haar afdeeling **Ziekte- en Ongelukkenverzekering** een **ONTWERP** van een **eenvoudige, pakkende** reclameplaat, ongeveer 50 bij 70 c.M. Voor het meest doeltreffende ontwerp zal een bedrag van **éénhonderd Gulden** worden betaald. De ontwerpen, die niet in aanmerking komen, worden aan de vervaardigers teruggezonden.
Inzendingen worden verwacht voor 1 December e.k.

Een Maatschappij als deze, moest toch weten, dat er Prijsvraagregelen bestaan, en een Permanente Prijsvraag-Commissie, aan wie men het in elkaar zetten van een goede prijsvraag kan toevertrouwen, of met wie men overleg kan plegen. Dan zou het niet voorkomen, als bij deze prijsvraag, dat de mededinger niet weet, door wie hij zal worden beoordeeld. Of vormt de Directie der Levensverzekering-Maatschappij de Jury?

INTREEREDE VAN PROF. CHR. K. VISSER.

Eenige dagen geleden heeft de heer Chr. K. Visser, o. i., bij gelegenheid van de aanvaarding van zijn ambt als hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, een rede uitgesproken, getiteld: „Bestek en voorwaarden bij aanbesteding van werken."
Na een korte geschiedkundige inleiding, zeide spreker volgens het verslag in de N. R. Crt. verder:

„De bestekken uit vroeger eeuwen kenmerken zich door een vrij vlottende, bijna naieve beschrijving dikwijls zonder regelmaat, dan echter weer in chronologische volgorde het werk opbouwend, te beginnen bij het graaf- en heiwerk en eindigend met het schilderwerk. Indeeling in paragrafen of artikelen bestond niet, daarentegen wel in wat wij zouden noemen alinea's, die elk onderdeel van het werk zooveel mogelijk afzonderlijk behandelden. Eerst op het eind der achttiende eeuw begon men een indeeling in artikelen toe te passen. Enkele artikelen met algemeene strekking werden of aan het einde of aan het begin ondergebracht.
De tegenwoordig goed ingerichte bestekken zijn zonder uitzondering in drie afdeelingen verdeeld, te weten: de beschrijven, de voorschriften voor de uitvoering en de voorwaarden van algemeenen aard. Niet steeds wordt deze volgorde toegepast, en er zijn tal van bouwkundigen, die eerst de voorwaarden van algemeenen aard, daarna de beschrijving van het werk en vervolgens de voorschriften voor de uitvoering meenen te moeten geven.
Spreker wil het voorkomen, dat deze indeeling niet de juiste is, en het den leser van een bestek een beter overzicht geeft, als hij eerst door een beschrijving met het geheele werk en alles wat daartoe behoort kennismaakt om daarna in de voorschriften voor de uitvoering te vernemen, wat de bouwmeester hieromtrent heeft willen vastleggen, en ten slotte van de voorwaarden van algemeenen aard kennis neemt. Gemakshalve worden de afdeelingen verdeeld in paragrafen of artikels met doorloopende nummering.
Spreker beperkt zich dan tot enkele beschouwingen betreffende sommige onderdeelen van een bestek.
In de eerste plaats vestigt hij de aandacht op het feit, dat de tijd tusschen de uitschrijving van de aanbesteding en de inschrijving vaak te kort wordt gesteld. De gegadigde moet zich vertrouwd maken met het uit te voeren werk en de omstandigheden, waaronder hij wellicht straks zal hebben te werken. Van alle materialen moet hij een prijs vaststellen. Wil hij in alle gevallen beslagen ten ijs komen, dan is een prijsaanvraag bij leveranciers dringend geboden. En toch geboert het maar al te vaak, dat voor de inschrijven naar soms vrij belangrijke werken slechts een zeven- tot tiental dagen tijd gegeven wordt. Uit den aard der zaak wordt deze termijn zoo kort mogelijk gesteld bij werken, die om bijzondere redenen met grooten spoed moeten worden tot stand gebracht, waarbij dus tevens aan het maken van bestek en teekeningen niet de noodige zorg is besteed. Werden dan om die reden ook nog de hoeveelheden weggelaten, dan kan het inschrijven naar dergelijke, in den waren zin des woords in elkaar gemeten bestekken, ten hoogste een dubbelpartij worden genoemd.
Spreker staat dan uitvoerig stil bij het weglaten van de hoeveelheden. Vele bestekken van den tegenwoordigen tijd, voornamelijk die van particuliere architecten, zijn in dit opzicht zeer zorgeloos samengesteld, soms zonder dat eenige hoeveelheid wordt genoemd. Men tracht door een omschrijving die fout te herstellen, maar vergeet, dat dan niet alles even eenvoudig en duidelijk is vast te leggen, waardoor bestekken ontstaan, die ware doolhoven genoemd kunnen

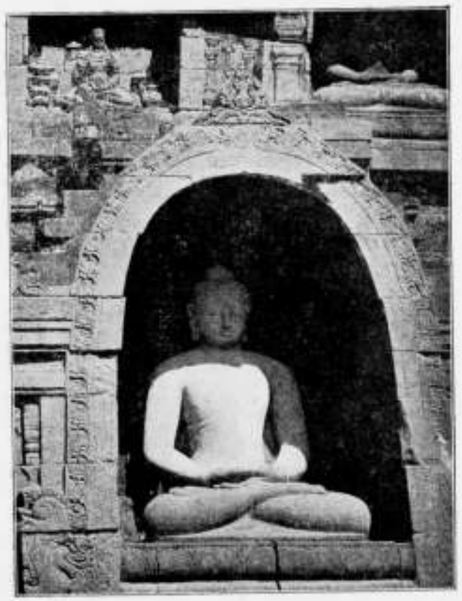

Amitâbha. (Een der mijmer-Boeddha's; de bespiegelende).

worden, waarin later noch aannemer noch architect wegwijs is. Waar geen hoeveelheden zijn genoemd, en men slechts moet vertrouwen op een beschrijving, dikwijls uitmuntend door vaagheid, is de grens, waar het eigenlijke werk eindigt en meerder werk aanvangt, zeer lastig te trekken.

In dituelfde verband mag wel worden genoemd het ontbreken van detailteekeningen, die op de aanwijzing behooren te worden getoond. Ook in dit opzicht wordt maar al te veel gezondigd, vooral in gevallen, waarin den bouwmeester niet voldoende tijd gegeven wordt om een tot in alle onderdeelen verzorgd plan op te maken.

Als een in vele bestekken voorkomend struikelblok noemt spr. de eenheidsprijzen, gegeven met betrekking tot wijziging van de lengte van heipalen. Dikwijls worden hiervoor slechts twee prijzen aangetroffen, n.l. een bedrag, dat den aannemer wordt gekort voor elken strekkenden meter heipaal, die minder wordt ingeheid dan het heiplan aangeeft, en een bedrag, dat hem wordt vergoed, voor elken strekkenden meter heipaal boven het in het heiplan begrepen aantal. Men bepaalt dus na afloop van het bewerk het aantal ingeheide meters paal, vermenigvuldigt het verschil tusschen dit en het aantal van het oorspronkelijke heiplan met den overeenkomstigen eenheidsprijs en boekt het hierdoor verkregen bedrag als meer of minder werk. Schitterend van eenvoud, maar onder zekere omstandigheden het toppunt van onbillijkheid.

Het middel om alle onbillijkheden en onaangename verhoudingen in deze te ontgaan, is zeer eenvoudig en bestaat in hoofdzaak uit een opgaaf, welk bedrag per paal zal worden bijbetaald, indien de in het bestek aangenomen lengte met 1, 2, 3, 4 M. enz. wordt vermeerderd.

Ook ten opzichte van andere materialen wordt met de eenheidsprijzen in vele bestekken vreemd gehandeld. Dikwijls wordt b.v. voor een zeker materiaal slechts een eenheidsprijs genoemd, ofschoon het op verschillende sterk van elkaar afwijkende wijzen bij het bouwwerk toepassing vindt. Het is daarom van het grootste gewicht, dat voor elke toepassing van een zeker materiaal een zoo nauwkeurig mogelijke eenheidsprijs wordt opgenomen.

Reeds in de vroegste tijden heeft men het groote nut van doeltreffende berechting van geschillen tusschen aanbesteder en aannemer ingezien. Zoo werd in de Amsterdamsche keur van 1565 vastgesteld, dat bij geschillen over aangenomen werk bedeelgde roommeesters moesten worden aanboden. In vele bestekken uit vroeger eeuwen vindt men de grondbeginselen van arbitrage toegepast door de bepaling, dat een geschil moest worden opgelost door twee onpartijdige vaklieden, van wie een door elk der beide partijen moest worden benoemd.

Alhoewel deze wijze van oplossen van geschillen in het begin der vorige eeuw nog algemeen gebruikelijk was, schijnt zij kort daarop, als zoovele andere gewoonten, geheel in onbruik geraakt te zijn. In bestekken werd meer en meer de bepaling opgenomen, dat bij eventueele geschillen de beslissing berustte bij den aanbesteder, dikwijls nog met uitsluiting van het recht om de tusschenkomst van den gewonen rechter in te roepen. Grooter onbillijkheid is, zoo zegt spr., wel niet denkbaar, dan dat de uitlegging van de contractsbepalingen berust bij een der belanghebbende partijen, en men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat deze toestand, in flagranten strijd met alle rechtsbegrip, zich nog tot vóór eenige jaren heeft kunnen handhaven.

En niet uit eigen beweging, uit innerlijken drang naar gezonder rechtspraak is dit artikel vervallen verklaard, doch afgedwongen door staking van aannemers, die zich niet meer aan handen en voeten gebonden, aan deze schromelijke willekeur wilden blootstellen. Tot 1895 werd door de regeering het beginsel gehuldigd, dat, zoo de aannemer zich niet kon verecnigen met de uitlegging van geschillen, door den hoofdingenieur of rijksbouwmeester, beroep op den minister open stond. Zoo hij met de beslissing van den minister geen genoegen nam, kon nog immer de tusschenkomst van den rechter worden ingeroepen.

In den regel wordt van deze tusschenkomst alleen in buitengewone omstandigheden gebruik gemaakt, omdat zich hierbij een lijdensgeschiedenis kan ontwikkelen, die soms maanden en maanden duurt en die in vergelijking met de bedragen, waarom het gaat, onevenredig hooge kosten met zich kan brengen. De uitspraak valt maar al te vaak, als het werk geheel voltooid is opgeleverd. De indrukken zijn dan vervaagd, de toestand, waarin het werk verkeerde, toen het geschil rees, zijn gewijzigd en niet alle factoren zijn zoo in den geest terug te roepen, als voor een goede rechtspraak wel wenschelijk mag worden geacht. Bovendien brengt deze wijze van rechtspraak mede, dat dikwijls niet de billijkheid als leidraad genomen wordt, doch veelmeer de letter van het bestek. Dit alles maakte, dat van aannemerszijde steeds meer op snelle berechting in den vorm van arbitrage werd aangedrongen, waaraan door de regeering in 1895 gevolg werd gegeven door in de algemeene voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het departement van waterstaat, handel en nijverheid een bepaling op te nemen, voor die gevallen, waarin arbitrage werd toegestaan.

Deze tegemoetkomende houding der regeering heeft een grooten en gunstigen invloed uitgeoefend op beslechting van geschillen bij provinciale, gemeentelijke en particuliere directies, die in afwachting van de houding der regeering op dit gebied geen stappen wenschen te nemen.

Doordat zeer vele directies de Rijks Algemeene Voorschriften in hare bestekken van toepassing verklaarden, was hiermede de weg geopend tot meer billijke beslechting van geschillen, al werkte de bepaling, dat zij moesten worden kunnen teruggebracht tot zes genoemde gevallen, zeer belemmerend. Konden de partijen niet tot overeenstemming komen, dan moest dus eerst de tusschenkomst van den rechter worden ingeroepen, om dit punt uit te maken.

Intusschen leerde de praktijk, dat zich nog tal van gevallen buiten de bedoelde konden voordoen, zoodat alles te zamen genomen de hulp van den rechter wel veel minder dan vroeger werd ingeroepen, doch allerminst kon worden gemist. Het valt dus niet te verwonderen, dat uit den boezem der aannemers steeds door stemmen zijn opgegaan, om zoo mogelijk alle geschillen door arbitrage te beslechten, waarvan de billijkheid ten slotte door vele ingenieurs en architecten werd ingezien.

De arbitrage-idee is geen gril van het oogenblik, doch een lang gevoelde behoefte, een gerechtvaardigd verlangen naar snelle, billijke en onpartijdige berechting van geschillen. Als zoodanig is zij op den duur niet te weren, noch door autoriteiten, noch door eenzijdige autocratisch aangelegde bouwkundigen of directies.

Richt, zooals gij zelf gericht, handelt, zooals gij zelf behandeld zoudt willen worden. Als dit tot richtsnoer wordt genomen, zullen ongetwijfeld vele onbillijkheden verdwijnen, en zal de zoo onmisbare samenwerking tusschen directie en aannemer aan het uit te voeren werk in het bijzonder ten goede komen.

DE TYMPAN VAN HET PALEIS OP DEN DAM.

Dezer dagen is het afgieten van belangwekkende gedeelten van het beeldhouwwerk in den tympan van het Paleis op den Dam, ten behoeve van het Rijks Museum, gereed gekomen. Binnenkort zal dus de aan het bouwwerk grijs geworden, steiger eindelijk verdwijnen. Dan zal te beoordeelen zijn, hoe de herstellingen zullen doen, gezien vanaf de straat.

VAN ALLERLEI AARD.

DE WEG OM LAREN EN OM NAARDEN.

Door den Bond „Heemschut" is aan den Minister van Waterstaat het volgend adres gezonden:

„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, wendt zich tot uwe Excellentie, naar aanleiding der voorgenomen verbreeding van den Rijksweg van Laren naar Naarden. Om die verbreeding te verkrijgen, zullen de boomen langs dien weg worden geveld. De schoonheid van den weg zal daardoor verloren gaan, ofschoon aan de noordzijde in het geheel geen en aan de zuidzijde geen noemenswaardige verbreeding zal worden verkregen. Daarentegen zou, mocs het behoud der boomen, het bestraten der trambaan, de voor het verkeer zoo noodige ruimte kunnen verschaffen. Het bestuur voornoemd, verzoekt daarom Uwe Excellentie, die bestrating te willen doen uitvoeren en de boomen te sparen. Vooral daar bij het voorgenomen toepassen van electrische beweegkracht op de Gooische Stoomtram, door de dan noodzakelijk geworden andere richting der lijn, deze niet meer over den Rijksweg zal gaan, meent het bestuur voornoemd de oplossing, welke het aan de hand doet, te mogen aanbevelen.

PERSONALIA.

Met ingang van 1 Januari 1916 is aan den heer C. H. Peters op zijn verzoek eervol ontslag verleend als Rijksbouwmeester, met dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten den lande bewezen. Tot zijn opvolger is benoemd de adjunct-rijksbouwmeester H. R. Teeuwissen b. i.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Mededeeling der Redactie. — Genootschapsprijsvragen 1915. — Tentoonstelling van Oud-Javaansch en hedendaagsch Balisch Hindoeisme. — Bestrating der wandelpaden in den doorgang van het Rijks-Museum. — Prijsvraag Reclameplaat Utr. Assurantie-Mij. — Introeerede van Prof. Chr. K. Visser. — De tympan van het Paleis op den Dam. — Van allerlei aard. — Personalia.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 44. ZATERDAG 30 OCTOBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De tentoonstelling ter gelegenheid van het XIIe Lustrum van het Genootschap in het Stedelijk Museum te Amsterdam zal geopend worden op Zaterdag 13 November, 's namiddags 2½ uur.
De heer J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam, heeft zich bereid verklaard de tentoonstelling officiëel te openen.
Nadere mededeelingen in het volgend nummer.

b. Tot buitenlid van het Genootschap is door het Bestuur aangenomen de heer J. B. VAN LOGHEM, Architect B. I. te Haarlem.

c. Op de Genootschapsprijsvraag *„Een architectonische fantasie"* zijn ingekomen 10 antwoorden onder de volgende motto's:

1. „Champignon"	1	teekening	met	naambrief
2. „Herfst"	1	„	„	„
3. „Aan de dooden"	1	„	„	„
4. „Tempel"	1	„	„	„
5. „Fantasie op maat"	1	„	„	„
6. „Fantasie buiten de maat"	1	„	„	„
7. „Tilly"	1	„	„	„
8. „Rijnoever"	1	„	„	„
9. „Dolorosa"	1	„	„	„
10 „Vignet" (geteekend)	1	„	„	„

d. Gedurende de wintermaanden zal de leeszaal van het Genootschap *elken eersten Dinsdag der maand 's namiddags* gesloten zijn.

e. Onder verwijzing naar de Genootschapsprijsvragen in het vorige nummer, wordt den leden in herinnering gebracht dat de uiterste termijn van de inzending is 8 November a.s.

f. Voor de serie van 8 Voordrachten te houden in de Kamer van Koophandel (zie Weekblad No. 42) *zijn nog enkele kaarten voor leden à f 5.— per serie beschikbaar.*

g. De 1366ste Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 3 November,** des avonds te **8½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap, Heerengracht 545—549.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer JAC. BOT, bouwkundig teekenaar te Amsterdam, voorgesteld door de heeren J. Beijlevelt en J. L. Hoeben.
4. Benoeming der verificatiecommissie tot het nazien der rekening en verantwoording van den penningmeester.
5. Voordracht van den heer JAN DE MEIJER over: *Onde bouwkunst in Midden-Amerika* (Maya-kunst) met talrijke lichtbeelden.
6. Huishoudelijke vergadering, alléén voor stemhebbende leden.
Voorstel van het Bestuur i. c. Weekblad „Architectura".

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

LEZINGEN VAN ARCHITECTURA ET AMICITIA.

PROGRAMMA DER VOORDRACHTEN IN DE KAMER VAN KOOPHANDEL.

13 Nov. De ontwikkeling van de bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip, I. E. van der Pek.
17 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin, W. van der Pluym.
20 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij, Dr. H. P. Berlage.
24 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst, K. P. C. de Bazel.
30 Nov. De ontwikkeling van het Begrip in de Versieringskunst, Dr. A. Pit.
4 Dec. De beeldhouwkunst in verband met de bouwkunst, Prof. Dr. W. Vogelsang.
8 Dec. De schilderkunst in verband met de bouwkunst, R. N. Roland Holst.
11 Dec. Het meubel in verband met de bouwkunst, Dr. J. Kalf.

Op verlangen van eenige leden is door het Bestuur besloten bij de seriekaarten à *f* 5.— voor leden beschik-

baar te stellen één seriekaart voor introducé's, even-eens à *f* 5.—
Leden worden vriendelijk verzocht hunne aanvragen zeer **spoedig** en **duidelijk** te willen zenden aan den **1en secretaris J. F. Staal Jr., Weteringschans 83.**

KORT VERSLAG DER 1365STE LEDENVERGADERING, GEHOUDEN OP WOENSDAG 20 OCTOBER, IN DE VERGADERZAAL VAN HET GENOOTSCHAP.

Voorzitter de heer Paul J. de Jongh.
Na opening, worden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd, waarna wordt geïnstalleerd, als gewoon lid, de heer J. C. SCHULTSZ. Voorgesteld wordt als gewoon lid van het Genootschap de heer JAC. BOT, bouwk. teekenaar te Amsterdam door de heeren J. Bijlevelt en J. L. Hoeben.
Hierna verschijnt de voordracht van den heer Bernard Eilers op het projectiedoek: de vergadering beleeft 'n heerlijk half uur, waar het oogen-openhouden niemand moeielijk valt. De voorzitter heeft 'n keurige dankbetuiging voor den heer Eilers gereed, waarin hij hem zeer enz. . . . ., maar daar de spreker niet aanwezig is, wordt den secretaris opgedragen het applaus der vergadering Z.Ed. over de post te sturen.
In de nu volgende huishoudelijke vergadering, waarbij uitsluitend stemhebbende leden aanwezig zijn, wordt een voorstel van het bestuur om ter gelegenheid van het XIIe Lustrum van het Genootschap den heer J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam tot buitengewoon Eerelid te benoemen, met algemeene stemmen aangenomen.
Na Rondvraag sluiting. S.

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Den leden wordt beleefd verzocht brieven op advertentiën niet te richten aan den Redactie-Secretaris, doch aan de uitgeefster de firma Gebr. Binger, Warmoesstraat 174—76 te Amsterdam.

JUBILEUM DR. H. C. MULLER.

„Want ik trachtte mensch te wezen
„Dat beteekent: strijder zijn!"

Zondag 31 October wordt ons buitengewoon eerelid Dr. H. C. Muller zestig jaar. De tijd gaat vlug, maar toch zullen vele der oudere leden den tijn geestigen geleerde herinneren uit de dagen, dat hij voor „A. et A." ook een deel van zijn werkzaam leven gaf. En wie herinnert zich dan niet de „Villa Silberstein, of de natte dweil der onschuldig belaagde keukenmeid", dat architectonisch blijspel vol gulle humor van het sappige leven. Meer dan dertig jaar geleden (1884) werd het toen door den nog jeugdigen klassiek philoloog: „Ha Zee" gemaakt en in het Genootschap opgevoerd. Ook later weer toen hij zijn „Architectura Marsch" (1893) gaf, raakte zijn sfeer die van „A. et A." Het zijn slechts momenten, die we even en-relief willen brengen, maar het zijn slechts dauwdruppels uit de ruimte die Dr. H. C. M. zich schiep; want zien we thans wat hij in zijn werkzaam leven reeds publiceerde, hoeveel grooter moet het veld dan geweest zijn, dat hij doorploegde. Voor ons ligt een lijst van zijn geschriften, gepubliceerd door zijn vrienden en merkwaardig is het te zien wat een intellect in zestig jaren kan voortbrengen. Ook wij, sprekende voor het Genootschap „A. et A.", brengen onze oprechte hulde aan Dr. H. C. Muller op dezen dag.
Amsterdam, Eind October 1915.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van „Architectura".

Mijnheer de Redacteur,

Dank voor de toezending van Uw No. 42 van 16 dezer. Met belangstelling nam ik kennis van uw repliek op mijn verweer; ik hoop er het goede uit te kunnen putten en er c. q. mijn voordeel mede te doen.
U geeft mij teveel eer als U mij de „autor intellectualis" beschouwt. Mijne commissie, waarvan de samenstelling bekend mag heeten, bestaat niet uitsluitend uit machinisten en stokers. Ieder lid had daarin stem en wat wij kozen, ging met algemeene stemmen.
Ieder kreeg dus zijn zin, al kregen wij dan volgens Uw oordeel geen „kunst" althans geen „moderne kunst", maar zoudt U werkelijk meenen dat de tegenwoordig in de mode zijnde sierkunst, een lang leven zal hebben?
Laten wij hopen nog lang te leven en elkaar eens over, zeg 18 à 20 jaar spreken.
Ik wil aannemen dat de tegenwoordige richting leidt in betere banen, doch mij overtuigen dat de richting van heden, niet eerlang „uit de mode" zal zijn, zal U niet gemakkelijk vallen. 't Zal wel aan mij liggen.
Een voorbeeld . . . . ?
Ruim 25 jaar geleden woonde ik op kamers te Delft. Een zoon mijner toenmalige hospita was teekenaar bij Joost Thoolt Labouchère (de Porceleyne fles).
Zoo dikwijls ik — daartoe genoodigd — in den familiekring een kopje thee nam, zag ik den jongeman i. q. bezig met zijne ontwerpen, zoekende naar nieuwe lijnen, nieuwe vormen.
Bij zijne Directie was hij in eere; hij snapte de zaak en niet zelden kon ik, wat ik eens van zijne hand op papier gezien had, later op steen wedervinden. Toen was hij „up to date"; 't kon niet beter zou men zeggen, doch vergelijkt U nu eens de opvattingen van toen met die van thans!
De oude school is oud gebleven (en daarom m. i. niet minder); de nieuwe nog steeds zoekende en zal dat vooralsnog wel blijven.
Neem bij de talrijke wisselende modes, een dame in verouderd (niet oud) costuum. Alle dames in de mode lachen haar heden uit om . . . . over een paar jaar er net zoo uit te zien en . . . . dan in de mode te zijn.
Laten de kunstenaars van het heden toch niet pretendeeren, dat zij er thans reeds zijn. Het oude heeft ook zijne waarde zoolang het nieuwe er *nog niet* is.
De vergelijking van den zieke, die een apotheker of een drogist raadpleegt in plaats van een dokter, schijnt U te bevallen, althans ik zag dit sprekende voorbeeld ten tweeden male aangeroerd, doch voor mij is het zoo sprekend niet.
U neemt niet in aanmerking dat een dokter een academisch geschoold mensch is, bij de Wet gesanctionneerd voor het werk dat hij te doen heeft, waarin zijn patient een waarborg vindt, moet vinden, doch waar blijft voor den leek de waarborg omtrent de bevoegdheid van zijn architect, van zijn sierkunstenaar . . . . ?
Is er voor den leek grooter waarborg te krijgen dan dat men van den architect, van den sierkunstenaar zegt dat hij — en dan nog altijd bij de gratie zijner collega's — in de mode is, mooi werk levert, enz.?
Zijn *kunst* (niet te vergelijken met de *wetenschap* van den medicus) is toch per saldo een questie van smaak, en een op dit punt — hoewel zeer oud — nog gangbaar Latijnsch spreekwoord kent U zoowel als ik.
Is een kunstenaar (een werkelijke dan) niet dikwijls verstrooid of oppervlakkig? Neemt U bijv. — om bij den critiek op onze tegeltableaux te blijven — de beschouwing van den kunstschilder R. N. Roland Holst in de „Nieuwe Amsterdammer" (No. 42 van 16 dezer).
Die meneer maakt op z. i. geestige wijze een inventaris op van hetgeen er op de paneelen is te zien. Hij heeft er zels „een W C" op ontdekt, een persiflage op den naam van een man, die de wereld heel wat verder heeft vooruitgebracht dan meneer Roland Holst ooit zal bereiken, welke persiflage hij voorzichtigheidshalve, niet voor zijne rekening neemt, doch in het debet brengt van zijn dienstman (ik schrijf dit hoewel ik, evengoed als in zake de bestelling per telefoon, weet met ironie te doen te hebben, maar diezelfde meneer Roland Holst vergeet ons, bij al zijne nauwkeurigheid te vertellen hoe groot de tableaux zijn; uit hoeveel tegels zij bestaan enz.
Dat er 6 vlaggen op staan, in plaats van 4, geen trompetters maar wel trompetten (signaalhoorns noemen wij dat) enz.), vergeef ik den dienstman, die slechts met *f* 0.65 voor al zijn werk betaald werd, doch ik vraag in gemoede: dient dergelijke critiek, gekruid met een reeds vóór den Zondvloed versleten mop, ook al om de kunst vooruit te brengen?
Ik hoop niet, dat ik teveel plaatsruimte van U gevraagd heb.
Onze tableaux zijn er en blijven er en vallen algemeen in den smaak van hen, die het aangaat.
Wat bij een volgende gelegenheid gebeuren zal . . . . ?
Wie zal het zeggen; misschien is de thans nog zoekende nieuwe kunst dan geconsolideerd.

Hoogachtend, Uw Dw.
G. J. SARLEMIJN.

Bij de afbeelding.

Dank zij de bemiddeling van den heer Adr. Moen ontvingen wij een photo, waarnaar bovenstaande afbeelding is gemaakt. Zij vertoont den gevel van het Burgerweeshuis aan de St. Luciënsteeg te Amsterdam, die nu door het sloopen der perceelen aan den anderen kant dier steeg tijdelijk zichtbaar is. Feitelijk mogen wij spreken over een ontdekking. Die verkeersweg toch is zoo nauw, dat alleen de aaneenschakeling van leelijke winkelpuiën in ons gezichtsveld viel, doch de rustige 18de eeuwsche architectuur van den daarboven liggenden gevel zal wellicht slechts aan enkelen zijn opgevallen. Daarom leek het ons niet ondienstig den ruimen blik op dit stuk oude bouwkunst te vereeuwigen.

D. A. N. MARGADANT †

Den 26sten October j.l. overleed een hooggeacht lid van ons gilde de heer D. A. N. Margadant. De overledene, 66 jaar oud, was oud-architect bij de H. IJ. S. M. Van hem zijn de ontwerpen van het stationsgebouw te Amersfoort en te Haarlem.

Gezicht op den gevel van het Burgerweeshuis aan de St. Luciensteeg te Amsterdam.

JACOB VAN CAMPEN EN ZIJN TIJD.

Toen de onlangs overleden Dr. Georg Galland in 1890 zijn „Geschichte der holländischen Baukunst und Bildnerei" in het licht zond, velde hij een zeer ongunstig oordeel over Jacob van Campen, dien hij „buiten de beschaving van zijn land en zijn tijd" plaatste.
Eenigen tijd geleden liet Dr. M. Eisler een boek, „Die holländische Stadt als Kulturbild" verschijnen, en sprak daarin over Van Campen in denzelfden geest.
Als vreemdelingen kennen de Duitschers onze zeventiende eeuw blijkbaar niet voldoende. Daarom zij het mij vergund, het voor den „Held van Randenbroek" op te nemen.

* * *

De Nederlandsche beschaving der zeventiende eeuw was klassiek getint. En de klassieke stijl van Jacob van Campen is dus wel de uitdrukking van een tijdperk, waarin niet slechts de dichters en de geleerden, maar allen, die op beschaving aanspraak meenden te mogen maken, bij de antieken ter schole gingen.
De schilders der zeventiende eeuw, wier werken nu zulke hooge prijzen opbrengen, hebben daarentegen niet door beschaving, zooals men haar toen verstond, uitgemunt; zij voelden zich slechts handwerksliedenen werden alleen als zoodanig door hunne tijdgenooten gewaardeerd.
Jacob van Campen, een aanzienlijk en beschaafd man, wist aan de klassieke neigingen, die de besten van zijn tijd hadden, uitdrukking te geven. Hoe goed hij hierin slaagde bewijst de lof, hem door Constantijn Huygens en Joost van den Vondel toegebracht.
Men mag onze zeventiende eeuw van haar klassicisme geen verwijt maken. Hooft, Huygens en Vondel hebben de klassieke Romeinsche schrijvers gevolgd en gelden toch, terecht, als onze grootste dichters. Van Campen heeft ook in de Romeinsche bouwkunst zijn inspiratie gezocht, doch zijn voorbeelden vond hij in het werk van de groote meesters der Renaissance, die Italië in de zestiende eeuw bezat. Deze kunstenaars hebben de Romeinsche motieven echter tot volkomen zelfstandige scheppingen gebruikt. En ook Van Campen deed dit. Noch te Vicenza, de stad van Palladio, noch elders in Italië is een gebouw te vinden, dat overeenkomst met eenig werk van Jacob van Campen vertoont.
Wij moeten niet vergeten, dat het tijdperk van Lieven de Key en Hendrik de Keyser — de twee architecten, die tusschen 1590 en 1620 te Haarlem en te Amsterdam de schilderachtige gebouwen deden verrijzen, die men nu als „Oud-Hollandsch" bij uitnemendheid aanziet — slechts een kort tusschenspel is geweest, maar dat de klassieke richting, waarvan Pieter Koeck van Aelst reeds in de eerste helft der zestiende eeuw hier te lande de apostel was, noodzakelijk ook in de zeventiende eeuw moest worden gevolgd.
Het is waar, dat de zestiende eeuwsche bouwkunst in Nederland geen eigenlijke klassieke werken heeft voortgebracht. De reden hiervan is echter, dat toen de tijdsomstandigheden voor het stichten van monumentale gebouwen niet gunstig waren. Hoe goed evenwel de kunstenaars van toen de klassieke vormen meester waren zeggen ons de geschilderde ramen in de Oude Kerk te Amsterdam en in de St. Janskerk te Gouda, die tusschen 1555 en 1570 werden gemaakt. Wat de ontwerpers toen slechts konden teekenen heeft Jacob van Campen in steen uitgevoerd.
De geestige topgevels, met hun afwisselend rood en wit, met hun grillige versieringen, waarin de Nederlanders van het begin der zeventiende eeuw behagen schepten, daar zij hun een welkome gelegenheid gaven om hun nieuwen rijkdom te toonen, golden, toen Frederik Hendrik aan het bewind kwam, als ouderwetsch en niet deftig genoeg. Men wenschte nu gevels van soberder lijnen, grootscher opgevat, liefst geheel in gehouwen steen uitgevoerd, of waar, als gebakken steen tevens gebruikt werd, deze bouwstof slechts een ondergeschikte rol te vervullen kreeg.
Aan dit verlangen heeft Jacob van Campen voldaan. Hoezeer hij uitdrukking wist te geven aan den geest en de beschaving van zijn tijd blijkt niet slechts uit de menigte van ontwerpen, welke hem werd gevraagd, doch ook uit het werk van „all de leerlinghen, die uyt hem svn gesproten". Van Campen heeft op de Nederlandsche bouwkunst het stempel gedrukt, dat zij niet slechts in de zeventiende eeuw, doch ook in de achttiende eeuw heeft behouden.
De man, die dit vermocht, was zeker een groot kunstenaar. Zijn werk moge sommigen der thans levenden niet bevallen, de klassieke geest der zeventiende eeuwsche beschaving moge door anderen worden misprezen, daardoor kan het innig verband, hetwelk tusschen Jacob van Campen en de beschaving van zijn tijd bestaat, niet worden losgemaakt.

A. W. WEISSMAN.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Van het standaardwerk: „de geschiedenis van de bouwstijlen in de hoofdtijdperken der architectuur" door Prof. E. Gugel is destijds door den heer J. H. W. Leliman een derde druk verschenen, waaraan deze had toegevoegd een overzicht van de bouwkunst der laatste jaren van de 19de eeuw.
Nu is de vierde druk door den heer Leliman in zijn geheel omgewerkt en belangrijk uitgebreid.
In de inleiding is de omvang (waarom dit germanisme en niet het Hollandsche woord „begin") der bouwkunst en de prae-historische monumenten toegevoegd. Nog meer is toe te juichen het opnemen van een afzonderlijk hoofdstuk over de zoo belangrijke, oude bouwkunst van Midden-Amerika, het vóór-Spaansch Amerika. En ook van de merkwaardige Japansche bouwkunst. Ik voor mij stel deze tekst hooger, dan die van het werk van Prof. H. Evers: „de hoofdtijdperken der architectuur", ofschoon van dit laatste werk de afbeeldingen fraai zijn.
Het werk van den heer Leliman zal verschijnen in hoogstens 30 afleveringen van 32 bladzijden elk. De prijs der aflevering is *f* 0.50, zoodat, al mochten er meerdere afleveringen verschijnen, het geheele werk hoogstens *f* 15 zal kosten.
De uitgever is de firma D. Bolle, te Rotterdam.

J. DE M.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een Genootschapskalender, uitgeschreven door het Genootschap „A. et A."
Programma komt voor in No. 43 van „Architectura".
Tijd van inlevering **8 November a.s., uiterlijk zes uur des namiddags.**
Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en platenkast*;
c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.
Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 45. ZATERDAG 6 NOVEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN F. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewoon Lid van het Genootschap is aangenomen de heer JAC. BOT, Bouwk. Teekenaar te Amsterdam.
Tot Kunstlievend Lid is door het Bestuur aangenomen de heer RUD. ELION, Kunsthandelaar te Amsterdam.
b. De inlevering van antwoorden op de Prijsvraag voor een *Genootschapskalender* zal na Maandag 8 November e.k., n.m. 6 uur niet meer kunnen geschieden.
c. De Ledenvergadering van 17 November **vervalt,** zoodat de eerstvolgende thans is de **Algemeene Vergadering op 1 December e.k.**

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

GENOOTSCHAPSPRIJSVRAAG VOOR EEN SCHOLENCOMPLEX.

In het programma van de Prijsvraag voor een Scholencomplex staat tuinzaal, waarvoor moet gelezen worden **turnzaal.**

XIIDE LUSTRUM VAN HET GENOOTSCHAP.

I. TENTOONSTELLING.

De **Tentoonstelling van bouwkunst en verwante kunsten** in het Stedelijk Museum, georganiseerd ter herdenking van het **XIIde Lustrum van het Genootschap,** zal officieel geopend worden door den EdelAchtb. Heer **Burgemeester van Amsterdam,** op **Zaterdag den 13den November a.s.,** des namiddags **half drie.**
De leden van het Genootschap hebben op den dag der opening **met Dame,** en vervolgens voor **zich persoonlijk** gedurende de Tentoonstelling **recht van toegang UITSLUITEND op vertoon van de diploma-kwitantie 1915;** voor de Gewone Leden die van het **2de halfjaar.**
De Tentoonstelling is geopend op alle werkdagen van 10 tot 3 uur; Zondag 14 November van 12½ tot 4 uur.
De volgende Zondagen van 12½ tot 3 uur.
Toegang voor niet-leden *f* 0.25.
Op den dag der opening heeft het publiek geen toegang.

II. VOORDRACHTEN.

De eerste der serie voordrachten, waarvan het volledig programma in het nummer van **„Architectura"** van de vorige week is opgenomen, zal gehouden worden op **Zaterdag 13 November a.s., des avonds 8 uur precies,** in de zaal van de Kamer van Koophandel in het Beursgebouw te Amsterdam.
Dien avond zal de heer **J. E. van der Pek** spreken over **„De ontwikkeling van de Bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip."**

Toegang tot de Voordrachten **UITSLUITEND op vertoon van de speciale seriekaarten,** welke na gedane aanvraag, op de voorwaarden in bovengenoemd programma vermeld, aan belangstellenden zijn toegezonden.

EEN ARBITRAGE-UITSPRAAK UIT DE 17DE EEUW.

In zijn intreerede over „bestekken en voorwaarden bij aanbesteding van werken" heeft Prof. Chr. K. Visser ook gesproken over het in vroegere tijden toepassen van arbitrage.
Dezer dagen kreeg ik zulk een uitspraak uit de 17de eeuw in handen.
Het betrof de vraag, in hoeverre een aannemer, bij het uitvoeren van een bouwwerk, voor meerderen arbeid, of het leveren van meerder materiaal, voortvloeiende uit den eisch: het bouwwerk goed op te leveren, een bijrekening mag indienen, ofschoon deze arbeid, of dit meerder materiaal niet geheel juist wordt beschreven.
Dit is op te maken uit het antwoord, dat de beide arbiters in een notarieele acte hebben vastgelegd. Zij luidt als volgt:

Den Haag, Notaris P. van Swieten, 394.

Op huijden den 9 Meert anno 1676 compareerde voor mij Pieter van Swieten openb. notaris etc. in 's-Gravenhage residerende.
d' Heer MAURITS POST, architect en de Sr. GISBERT VAN DER BURCH, Bouwmeester, beyde van sijnne Hoocheijt den Heere Prince van Orangce mij notaris wel bekent ende verclaerden te samen ter instantie ende versoecke van Cornelis Simons houtcooper tot Saerdam voor de oprechte waerheyt, dat hier te lande in de bestecken werdende geconditioneert, dat den aennemer ofte aennemers de aengenome wercken moetende maecken net, curieus ciersel sterck ende vastcheijt ten meesten oirbaer ende cieraet van het werck en de volgens de gestelde gront ende stantteyckeninge soo wel in 't cleijn als het groot en naer alle nadere onderrichtinge hun moetende reguleren, ende of het gebeurde dat eenige veranderinge mochte voorvallen dat den aennemer ofte aennemers soo wel gehouden soude syn te doen of het selve wijtloopich in den besteck was verhaelt dat sulcxs alle het selve wert verstaen, met dien verstande, dat men de wercken niet en vermochte beswaeren, dan met behoorlycke vergoedinge als het meerder werck ende beswaernis van de bestecken bedraegt ende soo de wercken conform het besteck niet en was gemaeckt dat in sulcken gevalle men doet cortinge nae behooren.
Eyndigende sy deposanten hiermede haere verclaringe; geven de voorredenen van wetenschap het selve alsoo hier te lande (jae selfs in alle de aengenomen wercken van syne hoocheyt) alsoo gebruijckelycken te sijn. Presenterende (des noot synde) 't geene voorsz staet t'allen tyde nader te affirmeren.
Aldus gedaen ende gepasseert in 's-Gravenhage ter presentie van Sr. Wynandt Heemskerck ende Cornelis Jansz Mataris als getuygen hiertoe versocht.

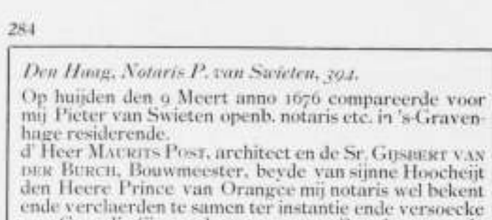

CORNELIS JANSZ MATARIS.
WINANDT HEEMSKERCK.
P. VAN SWIETEN, *nots publ.*

De beide arbiters zijn dus: een „architect" en een „bouwmeester". Dit laatste vat ik op als de man, die in de plaats van den architect de praktische uitvoering van den bouw leidde. Een toestand, die nog in Duitschland bestaat.
Hun uitspraak baseert zich op de opvatting, die in de tegenwoordige bestekken nog zeer veel wordt aangetroffen, dat, wat niet in het bestek staat, doch wel op teekening, of wat wel op de teekening staat, maar niet in het bestek is omschreven, toch moet worden uitgevoerd, als behoorende tot het werk, zonder dat de aannemer recht heeft op een geldelijke vergoeding voor meerder werk. Die opvatting grondvest zich dan weer zeer juist op de grondstelling: de aannemer is verplicht al dat werk te doen, wat de eisch van het werk vergt.
Ons vak is in de administratieve lijn de traditie zeer getrouw gebleven. In de bespreking van het steenhouwersbestek in een der vorige nummers van ons blad, wezen wij daar ook op. Toen waren het: de boetebepalingen en de betalingstermijnen.
Te betreuren is het, dat de eigenlijke vaktraditie niet is blijven voortleven.
Acten als de bovenstaande hebben geen absolute waarde meer voor ons architecten als zoodanig. Doch cultuurhistorisch zijn zij van groote waarde. En deze menschelijke kant maakt hen voor mij zeer belangrijk. En waar cultuurhistorie de grondslag is voor de ware kunsthistorie, is elke bijdrage op dit gebied belangrijk.
Als merkwaardigheid zijn hierbij de handteekeningen van de arbiters afgedrukt.

JAN DE MEIJER.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Onder den titel: „Naar aanleiding van een catalogus van pleisterafgietsels", schrijft Prof. W. Vogelsang in het laatst uitgekomen Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond (achtste jaargang, No. 5, 1915), over de verzameling gipsafgietsels in het Rijks Museum te Amsterdam.
In de eerste plaats betreurt hij het, dat de samensteller zijn naam niet heeft genoemd in het boekje. Dit is echter ten opzichte van de zaak, waar het hierom gaat, van ondergeschikt belang. Hij protesteert echter tegen den titel: „catalogus". De verzameling in het Rijks Museum opgedragen is *géén verzameling tu wetenschappelijken zin*, doch slechts *een voorraad*, en de lokaliteiten, waar die voorraad staat, doen slechts pakhuisdiensten, al is ook alles, wat men noemt „netjes aan kant."
Het boekje is maar een topographische lijst; en nog wel een topographisch-alphabetische lijst. Want zeer gemoedelijk staan op één bladzijde: Gotha en Gouda, Bazel en Batavia, Haarzuylen en Belgidal Hal, Klarenbeek en Krakau.
De heer Vogelsang probeert dan zelf met de algemeen aangenomen groote indeeling volgens de landen, waarbij tevens de chronologische orde wordt gehandhaafd, een bespreking van het aanwezige materiaal.
Van de voor-Aziatische kunst der oudheid [Chaldaea (Prof. Vogelsang deed beter te spreken over: „Sumerische en Babylonische kunst), Assyrië en Perzië] is er niets, uitgezonderd de kop van een Perzische vorstin. Van de Egyptische kunst is er alleen één liggende leeuw uit het Britsch Museum.
De kunst uit Griekenland en Rome is eenzijdig vertegenwoordigd; van Oud-Christelijke kunst is er niets.
Zoo gaat hij voort door alle tijdvakken heen. Zijn beschouwing is van waarde, omdat hij aangeeft, wat er niet is vertegenwoordigd. Zij is echter te lang om hier over te nemen.
Daarna vervolgt hij:

„Het mag den schijn hebben, dat wij met een zoo lange bespreking te veel eer hebben bewezen aan deze uitgave. In waarheid moesten we echter wel beginnen met aan te toonen hoe het *niet* kan en *niet mag* om daarin aanleiding te vinden ons uitvoerig bezig te houden met eenige theoretische beschouwingen omtrent den aard en de bedoelingen van een museum van afgietsels, dat aan redelijke eischen voldoet.
Laat ons bedenken, dat er wel veel geld is verspild en weinig is bereikt, maar dat niettemin heel wat van de onder 1705 nummers vermelde voorwerpen ook in de toekomst goed te pas kunnen komen, als men maar weet, wat er mee te beginnen. Dat inzicht komt dan wel laat; maar beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald!
We hebben ons dus af te vragen:
a. Wat is het doel van een verzameling van dergelijke reproducties?
b. Op welke wijze kan dit doel worden bereikt?
Het antwoord leidt tot de volgende overwegingen: een museum van gipsafgietsels is niet bedoeld voor het onmiddelijk genot. Men kan er zelfs over twisten, of men ook niet den schijn van zulk een bedoeling tot zekere hoogte heeft te vermijden. Het is een verzameling voor de studie; ten dienste, in de eerste plaats, van geleerden. Volstrekt niet uitsluitend van vakgeleerden, maar van al diegenen, die in staat zijn zichzelve, *volgens een methode*, wegwijs te maken. In de tweede plaats voor artiesten, voor zoover die behoefte mochten gevoelen zich omtrent afmetingen en vormen van enkele stukken nauwkeuriger te oriënteeren dan dit met behulp van afbeeldingen mogelijk is *). Ten derde *kan* zulk een collectie worden een bron van algemeene kunstkennis en daardoor een gewichtig correctief op allerlei gevaarlijke vooroordeelen van wat men zoo pleegt te noemen: den ontwikkelden leek.
Het museum kan dus een beschavingsfactor zijn!
Ik weet wel, dat er op nog een vierde kategorie van bezoekers kan worden gerekend. Ik meen op de „nabootsende kunstenaars" (?) en kunstnijveren, die hier een materiaal aantreffen, dat hen in staat stelt met passer en duimstok gegevens te verzamelen. Maar het belang van deze groep, die men voor een gedeelte ook wel, minder deftig, die der vervalschers zou kunnen noemen, kan een Regeering, die 't wel met kunst en moraal meent, kwalijk op 't oog hebben.
Hoe men 't ook draaie, een dergelijke collectie dient uitsluitend de *eruditie* en de *paedagogie* en is zelfs op dat gebied voor de kennis der beeldhouwkunst en architectuur een der meest onmisbare hulpmiddelen. Maar geeft men dit toe, dan zal men bezwaarlijk een steekhoudend argument kunnen opwerpen tegen de volgende consequenties:
I. Een verzameling van gipsafgietsels moet volgens een bepaald *wetenschappelijk* plan worden aangelegd.
II. Zij moeten evenzoo volgens een *wetenschappelijk* plan worden gerangschikt en opgesteld, en wel: met goeden smaak!

Deze stellingen werkt Prof. V. verder uitgebreid uit. Hij wijst daarin terecht op de goede gipsverzamelingen in het Trocadero te Parijs, het Cinquantenaire te Brussel, de verzamelingen te Dresden, Brunswijk en Berlijn. 't Laatste gedeelte van het stuk is mijns inziens het belangrijkste en laten wij het daarom in zijn geheel volgen.

Er is nog één punt van overwegend belang, dat ik ook hier reeds wat uitvoerig wil behandelen, al staat het niet rechtstreeks in verband met de hoofdpunten, die wij in 't voorgaande hebben besproken. Dat is de questie van het *decoratieve effect der verzameling* en van de behandeling der afgietsels zelve. Ik duidde daarstraks reeds met een enkel woord aan, dat de passende kleur der *omgeving* er zeer toe kan bijdragen het onaangename van deze witte phalanx tot zekere hoogte te verzachten. Voor die kleur zelf zijn natuurlijk a priori geen regelen te geven. Over het algemeen leert de ervaring, dat zekere *frischheid*, zonder te sterke contrasten niet schaadt en dat men daardoor uitkomt aan het min of meer stoffig-kriterig aspect van het geheel. Voor bonten rijkdom moet men zich natuurlijk bij een verzameling, wier eenheid haar kracht is, wachten. *Alle andere luxe, dan die van ruimte, goede belichting en prettige kleur zijn streng geweerd, omdat zij een kinderlijke tegenstelling vormt, tegen 't uiteraard goedkoop aandoende materiaal.*
De behandeling van dat materiaal zelf levert ook eenige problemen op. Gips zonder overtrek, zelfs nog met de gietnaden, is natuurlijk 't meest zuivere beeld van 't origineel; maar in vele gevallen zal men de stukken niet zoo kunnen krijgen, tenzij men ze zelf met groote kosten laat vervaardigen. Dit als strenge eisch voor het geheel te stellen gaat niet aan. Ook bedenke men, dat de ongepreparéerde gipshuid op zeer hardnekkige wijze daar vuil wordt, waar hoogels zitten en waar men dus bij bronzen en marmeren originelen gemakkelijken verwacht. Zoo krijgt een oude reeks van pleisterafgietsels iets van een verzameling photographische negatieven, die men niet goed kan schoonmaken, wat bij afgietsels van groote brokken architectonisch ornament niet zoo heel erg hindert, maar bij alle fijnere dingen ten slotte onverdraaglijk wordt. De middelen daartegen zijn even veelvuldig, als de meeningen omtrent hunne heuikbaarheid verschillen. Het is niet onze taak ze hier achtereenvolgens te behandelen. Prepareeren met dunne lijmsaus, met paraffine, met een uiteent fijn laagje olieverf wordt aanbevolen.
Mocht er bij proeven een goed preparaat gevonden zijn, dan is er niets tegen te zeggen, om daarmede, voor zoover dit mogelijk is, vele stukken tegen de bovengenoemde invloeden te beschermen en aan het geheele complex een aangenamer tint te geven. Dit laatste brengt mij van zelf nog even op het niet ongevaarlijke kapittel van *het polychromeeren van afgietsels*. Men heeft daarmee in sommige gevallen, waar het ging om de nabootsing van bronspatine, merkwaardige uitkomsten verkregen en is er ook wel toe overgegaan

*) Implicite dus ook voor scholen, kunstvakscholen zoowel als andere, onder leiding van deskundigen, die steeds min of meer tot de eerste en tweede groep behooren.

origineelen, wier polychromie nog voldoende bewaard was, evenzeer in dit opzicht na te bootsen. Principieel is daartegen niet zoo heel veel te zeggen, maar gevaarlijk is vooral dit laatste toch en men zal goed doen zich in elk geval zeer voorzichtig op de hoogte te stellen van de gevolgen van aesthetischen, documentaireelen en paedagogischen aard, die men thans reeds min of meer begint te kunnen beoordeelen. Deze laatste questie evenwel zou een geheel nieuw artikel noodig maken waarvoor de tijd thans helaas nog niet is gekomen.
Zonder meerte zouden wij het hier breed behandelde in een korteren vorm van *stellingen* kunnen gieten, wier strekking nu, naar wij hopen, voldoende toegelicht zou zijn en *wier behandeling wij ter gelegener tijd gaarne aan de orde gesteld zouden zien.*

* * *

In de „Bondsstem", het orgaan van den Alg. Ned. Opz. en Teek. Bond, lezen wij het volgende zeer juiste stukje, waarin terecht een der vele misbruiken, die ons vak nog vergiftigen, wordt gehekeld.

Iets over De Beemster.

In het avondblad van de Nieuwe Rotterd. Courant van 7 October 1915 vonden wij de volgende advertentie:

„Ouders of Voogden. Bij Arch. Hand. in Bouwm. alhier plaats aangeb. v. 2 jongel. v. 15 à 16 jaar, v. gegfam., tot opl. i. h. vak, tegen verg. v. opl.-kosten. Later, na vold. bekw. gelegenh. t. deeln. Br. no. 45579, bur. dez. Cour.

„Architect-Handelaar in bouwmaterialen" — dit getuigt voorzeker van een bedrijfsconcentratie, die aan den opzichter-doodgraver uit de Beemster doet denken, al moet er bij gezegd, dat architect en handelaar in bouwmaterialen een combinatie is, die vermoedelijk wel iets voordeeliger zal zijn, dan die van opzichter en doodgraver, omdat deze laatste het eene ambt niet gebruiken kan om zich in het andere te bevoordeelen.
En aangezien de architect-handelaar in bouwmaterialen dat wel kan, is uit een moreel handelsoogpunt die combinatie nog al aan bedenkingen onderhevig. Maar veel erger wordt het, als een zoodanige bedrijfsconcentratie bovendien gebruikt wordt als opleidingsinstituut. In welk deel van het „bedrijf" zullen de jongelui worden opgeleid, in de „architectuur" of in den „materialenhandel"? Of moeten zij soms leeren, hoe zij het later zullen moeten aanleggen om van een bouwwerk architect te worden en er tevens de bouwmaterialen te leveren?
Doch hoe het ook zij, wij zouden den „ouders en voogden", in voorgaande advertentie bedoeld, dringend in overweging willen geven naar een *andere* opleiding voor hun zoon of pupil uit te zien.
Ten slotte mogen we dezen voorstander van bedrijfsconcentratie een zekere slimheid — voor de slachtoffers des te erger — niet ontzeggen; immers hij verlangt „vergoeding van de opleidingskosten" en waar hij zeer goed inziet, dat veeren plukken van een kikker een kwaad karwei is, zoekt hij jongelui van . . . . *gegoede familie*.

LARENSCHE KUNSTHANDEL.

De Larensche Kunsthandel laat dezen winter voor zijn leden voordrachten over Kunst houden, die uitsluitend voor de leden (contributie voor architecten en andere kunstenaars *f* 2.50) toegankelijk zijn.
In October heeft de heer Dirk Coster over Nederlandsche Litteratuur gesproken.
Op Dinsdag 16 November 's avonds te 8 uur zal de architect Jan Gratama spreken over „de ontwikkeling der moderne Nederlandsche architectuur" met lichtbeelden.
Zij die thans lid worden, hebben het voordeel dat het

lidmaatschap 1 Januari 1916 ingaat en dat zij van de overige voordrachten kunnen profiteeren.
Er zullen sprekers optreden over alle Kunsten en wel Plasschaert over Nederl. Schilderskunst, Bernard Zweers over Nederl. Toonkunst, Jac. van den Bosch over Kunstnijverheid, Brouwer over Pottebakkerskunst, Fred. van Eeden over een nader te bepalen onderwerp enz. enz.
De voordrachten worden, zoolang de plaatsruimte dit toelaat, gehouden in de mooie groote zaal van den Larenschen Kunsthandel bij de Heerengracht 495.

VERBOUWING TWEEDE KAMER.

„De minister van Waterstaat betrijkt in de Memorie van Antwoord op de suppl. Waterstaatsbegrooting 1915 de meening van sommige leden, die wegens de tegenwoordige omstandigheden het raadzaam achten de plannen voor een verbeterd Kamergebouw voorloopig te laten rusten. Integendeel moet de uitbreiding spoedig en krachtig worden ter hand genomen.
Het uitschrijven van een prijsvraag en dientengevolge een eenigszins bindende uitspraak van een jury, zijn in dit geval minder op hun plaats, omdat bij het doen van een keuze van het uit te voeren ontwerp, de minister zooveel mogelijk te rade wil gaan met de wenschen en inzichten der Kamer.
De minister geeft verder een uitvoerige toelichting omtrent zijn bedoeling aangaande de oplossing van het vraagstuk.
Voorts wordt medegedeeld, de hoofdingang, ontworpen aan het Binnenhof, te plaatsen, waar zich nu de toegang naar de Ministerszaal bevindt, terwijl de bestaande ingang, thans voor de leden bestemd, ook behouden zal blijven voor den dienst der Kamer.
Dat opdracht voor den bouw aan een particulier architect waarschijnlijk zal leiden tot belangrijke verhooging van de bouwsom, wordt bestreden door mededeeling, dat het maximum van de te besteden som in de voorwaarden, welke voor die opdracht zullen gelden, is vermeld en dat het honorarium der architecten is gegrond op een daarvoor bestaand tarief.
Ten aanzien van de bekeedmaking der plannen wordt door den minister het gevoelen gedeeld van de leden, die dit verdedigen. Inderdaad kan een dergelijke handeling geacht worden te zijn in overeenstemming met de algemeene opvatting van dezen tijd.
In hoeverre de critiek, die zeker niet zal uitblijven, van invloed zal mogen zijn op de keuze van het uit te voeren plan, zal later moeten blijken.
De bekendmaking behoeft echter niet te geschieden door eene tentoonstelling der plannen, doch kan plaats hebben door eene beschrijving daarvan met reproducties der voornaamste teekeningen, uit te geven op de wijze als dit heeft plaats gehad met de plannen voor het Raadhuis te Rotterdam."

VAN ALLERLEI AARD.

DE DEMPING VAN HET ROKIN.

In de memorie van antwoord van B. en W. op het afdeelingsverslag van den Raad over de begrooting, deelen B. en W. mede, dat binnenkort van den Raad een uitspraak zal gevraagd worden over de demping van het Rokin.
B. en W. achten den tijd gekomen om thans een beslissing te nemen. Over een jaar zal de bebouwing van den Dam, waar thans alleen nog gewacht wordt op bouw van het Tramhotel en de voltooiing van het gebouw Peek en Cloppenburg, zoover gevorderd zijn, dat het Rokin voor den aanvoer van bouwmaterialen niet meer noodig is. Tevens zal dan de amotie van de huizen in het eerste gedeelte van de te verbreeden Vijzelstraat een einde op streek zijn. Die omstandigheden maken 't naar de meening van B. en W. wenschelijk, dat zij weten hoe te handelen met het Rokin, dat een onderdeel zal uitmaken van den verkeersweg Centraal-Station—Rokin—Vijzelstraat naar het plan-Zuid.
Zooals bekend, heeft men zich ten Stadhuize de demping van het Rokin gedacht tot aan de Langebrugsteeg, met een verbreeding van den levendigen kant van het Rokin tegenover de Nederlandsche Bank.
(„N. v. d. Dag," 26/10 '15.)

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID TE HAARLEM.

In de Raadzaal van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans eene merkwaardige tentoonstelling geopend van nieuwe nijverheidskunst, die ons aller aandacht verdient en wel der metaalwerken van den heer Jan Eisenloeffel, den ambachtskunstenaar, die met zooveel toewijding zijn kunst beoefent.
Wij vinden er voorwerpen van huiselijk gebruik, van weelde en comfort, lijfsieraden en andere werkstukken, die met veel voorliefde en smaak vervaardigd zijn.
Het is een gunstig teeken des tijds, dat onze kunstenaars medewerken de nijverheid in ons land op te heffen en te ontwikkelen.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een Genootschapskalender, uitgeschreven door het Genootschap „A. et A."
Programma komt voor in No. 43 van „Architectura". Tijd van inlevering **8 November a.s., uiterlijk zes uur des namiddags.**

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en platenkast;*
c. een *houten brug met afsluitkek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915. Vragen kunnen niet meer worden gesteld. Vragen en haar beantwoordingen komen voor in de nummers 25, 26, 27 en 28 van dit blad.

VERBETERING.

In de boekbespreking in het vorig nummer is een drukfout blijven staan. Dit was geen nalatigheid, doch het gevolg van het ongecorrigeerd blijven van het laatste stuk. De zetter heeft van „aanvang" „omvang" gemaakt. Nu is „omvang" geen Germanisme. Zelfs vindt de heer Leliman „aanvang" geen Germanisme. „Aanvang" en „begin" zijn twee schakeeringen voor hem. Hij zelf is geen vriend van Germanismen, noch van Anglicismen, noch van Gallicismen.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Genootschapsprijsvraag voor een Scholencomplex. — XIIde Lustrum van het Genootschap. — Een arbitrage-uitspraak uit de 17de eeuw. — Uit Boeken en Tijdschriften. — Larensche Kunsthandel. — Verbouwing Tweede Kamer. — Van allerlei aard. — Prijsvragen. — Verbetering.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij voorsitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. PRIJSVRAAG GENOOTSCHAPSKALENDER 1916.
Op de Genootschapsprijsvraag voor de *Kalender 1916* zijn 12 antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

„Halve ½ cents postzegel"	„Het zwaard zal vergaan
„O."	door het licht, dat de wijs-
„Oelie"	heid brengen zal"
„Zon"	„Atti"
„MCMXVI"	„Iris"
„Miep"	„Atba" en
„Aemstel"	„Et".

b. Als Gewoon Lid van het Genootschap is voorgesteld de heer F. A. BARBIERS, Decoratief Teekenaar te Amsterdam, door de heeren M. de Klerk en H. F. Symons Jr. en de heer G. P. WIJKER, Bouwkundig Leeraar M. O., door de heeren G. Roobol en A. C. van Mannekes.
c. De Tentoonstelling van Bouwkunst en Verwante Kunsten, in het Stedelijk Museum te Amsterdam, ter gelegenheid van het XIIe Lustrum van het Genootschap is geopend alle werkdagen van 10—3 uur, Zondag 14 Nov. van 12½—4 uur, volgende Zondagen van 12½—3 uur. Leden hebben voor zich persoonlijk recht van toegang op vertoon van de diploma-kwitantie 1915, gewone leden op die van het 2e half jaar 1915.
De eerste Lezingen t.g.v. het XIIe Lustrum in de Kamer van Koophandel vinden plaats als volgt:
13 Nov. (hedenavond) J. E. van der Pek, over „De ontwikkeling van de bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip".
17 Nov. W. van der Pluym, over „De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin".
20 Nov. Dr. H. P. Berlage over „De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij.
Toegang tot de voordrachten uitsluitend op vertoon van de speciale seriekaarten. De zaaldeuren worden om 8 uur gesloten.
J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

Gedurende de week 14—20 November zullen de portefeuilles *niet* circuleeren.
De Bibliothecaris.

HET XIIde LUSTRUM VAN HET GENOOTSCHAP.

Het einde van een „Lustrum", een Romeinsche periode van 5 jaar, terug te voeren op de Sumerische sterrekundige kennis der Kosmos, is steeds gepaard gegaan met een feest. Hoeveel meer reden zal daartoe in dit verband hebben bestaan met de XIIde afsluiting van zulk een periode.
„Architectura et Amicitia", die in dit geval verkeert, heeft alle aanleiding haar 60jarigen leeftijd feestelijk te herdenken. Zij toch, opgericht als het Genootschap der Jongeren, die frischheid bracht in het Vereenigingsleven, kan met trots zeggen, dat zij jong is gebleven; zelfs van „groene grijsheid" is geen sprake.
Doch, deze tijd en feestvieren zijn twee, niet aan elkaar te binden zaken. Nu is naast de „vriendschap", wel strijd een der factoren geweest, die het Genootschap de jeugd hebben doen behouden.
De uitingen van dezen strijd op idiëel gebied saam te brengen in beeld is de waardigste, de ernstigste jubileumsdaad, die zij kon volbrengen. In hoeverre de tentoonstelling, die vandaag is geopend, getuigenis daarvan aflegt, staat ter beoordeeling van den ernstigen beoordeelaar.
Ook de reeks lezingen in de Kamer van Koophandel zal getuigenis afleggen, hoe in den strijd der gedachten, door de leden van het Genootschap de band is gelegd tusschen de Bouwkunst en de Samenleving.
Mogen de leden deze traditie hoog houden. Dat zij steeds bereid zijn de ontwikkeling der Bouwkunst te bevorderen, zij de taak, die ieder in het Genootschap zich in het volgend Lustrum stelle!

JURY-RAPPORT DER PRIJSVRAAG „ARCHITECTONISCHE FANTASIE."

Op deze prijsvraag zijn ingekomen 10 schetsen, met de motto's: Champignon, Herfst, Aan de Dooden, Tempel, Fantasie op maat, Fantasie buiten de maat, Tilly, Rijnoever, Dolorosa, en geteekend Vignet.
Dit resultaat is een succes te noemen. Eerlijk gezegd waren wij bevreesd, dat, hoe aardig deze prijsvraag ook

in opzet is, er weinig animo onder de jongeren zou zijn om hun krachten er aan te wagen. Sinds lange tijden heeft een dergelijk onderwerp geen deel uitgemaakt van een wedstrijd; en vermoedelijk zijn de interessante architectonische fantasieën van wijlen Jan Springer mede oorzaak, dat „A. et A." de vrije, architectonische visie voor den wedstrijd koos.

De inzendingen toonen, dat er onder de leden van „A. et A.", en vermoedelijk vooral onder de jongeren, bekwame teekenaars schuilen, die, hun gedachten boven het dagelijksch werk verheffend, hun fantasie laten werken, en hun liefde voor de architectuur in soms uitstekende, bezielde, monumentale voorstellingen weergeven.

Het valt niet te ontkennen: er is tegenwoordig weer een interessant leven in het nieuwe bouwkundige geslacht. Er groeit weer durf en eigen-heid. Het is de ontwikkeling van dát gene, wat de bekende voorgangers der moderne richting hebben gegeven, een ontwikkeling, die tot voor enkele jaren tamelijk langzaam en meer navolging dan voortwerken was, maar die in den laatsten tijd weer veelzijdige ontbloeiing verkreeg.

De beweging is modern, d.w.z. de nieuwe en nieuwste verlangens komen er in tot uiting.

Wij verheugen ons over dit levendig groeiproces, over dit idealisme, dat ook in de ingezonden teekeningen merkbaar is.

Opvallend is, dat, ondanks den eisch van het programma, geen der inzenders aan een typisch-Hollandsche omgeving heeft gedacht. Zij verplaatsen ons in gedachten in het oude Oosten, of toonen sterke invloeden van modern uitheemsch werk (Duitsch en styl Saarinen).

Al spoedig zagen wij, dat de ontwerpen, motto: Champignon, Tempel, Fantasie op maat en buiten de maat, Tilly en Vignet (geteekend), hoewel hier en daar niet zonder verdienste, toch te zwak waren om voor een nadere beoordeeling in aanmerking te komen, zoodat zij afvielen. Er bleven dus over de teekeningen motto: „Herfst", „Aan de Dooden", „Dolorosa" en „Rijnoever". Afgezien van de kwaliteiten van elk dezer, was het moeilijk een oordeel over hen vast te stellen, omdat het idee: architectonische fantasie, voor verschillende uitleggingen vatbaar is.

Eenerzijds werd gemeend, dat een architectonische fantasie duidelijk moet weergeven een bestaanbare architectuur in den geest van een ideaal-project; het fantastische zit dan daarin, dat de ontwerper niet gebonden wordt door de beperkingen van plaats en geld, maar overigens reëele architectuur geeft. Bij deze zienswijze zit het architectonische voor.

Anderzijds werd gemeend, vooral den nadruk te moeten leggen op het fantastische, dat wat de verbeelding van den beschouwer gaande maakt, dus suggestief werkt; hetgeen, bij wijze van spreken, zijn oorzaak meer vindt in het weglaten, vaag aanduiden van partijen en onderdeelen, dan in het concreet teekenen er van.

Zoowel bij deze opvatting, die ten slotte door ons als leiddraad werd genomen, als bij de vorige was de allereerste eisch: grootheid van visie.

Na lang wikken en wegen werd geoordeeld, dat „Herfst" het meest aan de gestelde eischen voldeed. Hoewel niet typisch Hollandsch, is het verbeelde stuk architectuur toch niet geheel on-Hollandsch; het is familie van de huidige richting, die vooral in het Scheepvaarthuis tot uiting is gekomen. Daarenboven lijkt het bouwwerk in baksteen uitgevoerd en heeft het, bij zekere niet te miskennen grootheid en massale werking, een eigenaardige bewegelijkheid in de detailleering, die wel aan de Hollandsche architectuur in het algemeen eigen is.

Alle onderdeelen zijn niet even gelukkig; zoo sluiten de daken van de twee ronde uitbouwen niet fraai aan bij de breede horizontale uitbouwen.

Het geheel is echter monumentaal en origineel, en het heeft iets van die geheimzinnigheid, welke alle grootsche bouwwerken zoo diep-zinnig maakt.

Het teekenwerk is zeer goed; fijn en toch scherp en de kleur is mooi.

Hierop volgt, naar ons oordeel, de teekening: „Aan de Dooden". Zeer monumentaal in conceptie, is deze teekening als fantasie, misschien wel de beste. Het onderwerp roept echter in geen enkel opzicht Hollandsche landstreken of gewoonten in herinnering. Het is volop Oostersch van karakter.

Het teekenwerk is veel zwakker dan van „Herfst"; het is, bij zekere slordigheid, te weifelend. Het witte „maosoleum is zonder eenige stofuitdrukking; dit hindert te meer, waar de lucht en de voorgrond tamelijk donker grijs zijn.

Dan volgt „Dolorosa". De teekenaar hiervan toont architectonisch-compositie-vermogen te hebben. Goed sluiten de massa's aan elkaar. Minder verdienstelijk is echter, dat te veel uitheemsche invloeden in deze architectuur te bespeuren zijn, in de eerste plaats de invloed van Saarinen.

Overigens kan men, met wat goeden wil, deze architectuur niet geheel misplaatst achten in Holland, bijv. toegepast bij een dorpskerk.

Het geheel, zoo ook het teekenwerk, is knap. Als fantasie is het echter wat te correct, wat te koud, en werkt het weinig op de verbeelding van den beschouwer.

Ten slotte de teekening: „Rijnoever", die, ondanks zijn inheemsch motto, volkomen Oostersch van voorstelling is, en een goede illustratie zou zijn voor een der verhalen uit „Duizend en een Nacht". Eigenlijk mist de teekening toch hiervoor de noodige fantasie, de noodige wijdschheid en verbeelding, en zou zij nog beter op haar plaats zijn in een album van b.v. 20 prentbriefkaarten uit Caïro. De architectonische compositie is wel goed, goed van effect en het geheele geval is knap opgezet en geteekend.

Resumeerende, stellen wij het Bestuur van „A. et A." voor aan de inzenders der motto's Herfst, Aan de Dooden, Dolorosa en Rijnoever het Diploma van het Genootschap uit te reiken, doch aan geen der inzendingen de eerepalm toe te kennen, omdat geen van alle, die uitstekende verdiensten heeft, welke een zoo hooge onderscheiding rechtvaardigen.

Wel zou het o. i. aanbeveling verdienen, de 4 genoemde teekeningen op te hangen op de Tentoonstelling van Architectuur en verwante Kunsten, welke van „A. et A." uitgaat en dezer dagen in het Stedelijk Museum te Amsterdam gehouden zal worden.

Ten slotte geven wij als onze overtuiging, dat het wenschelijk is spoedig weer eens een architectonische fantasie als onderwerp van een prijsvraag te nemen, omdat dit onderwerp in hooge mate aantrekkelijk is, en het, gelukkig, blijkt, dat hiervoor goede krachten onder de leden van „A. et A." schuilen.

De Jury:
Js. Ingenohl.
Jan Gratama.
J. F. Staal Jr.

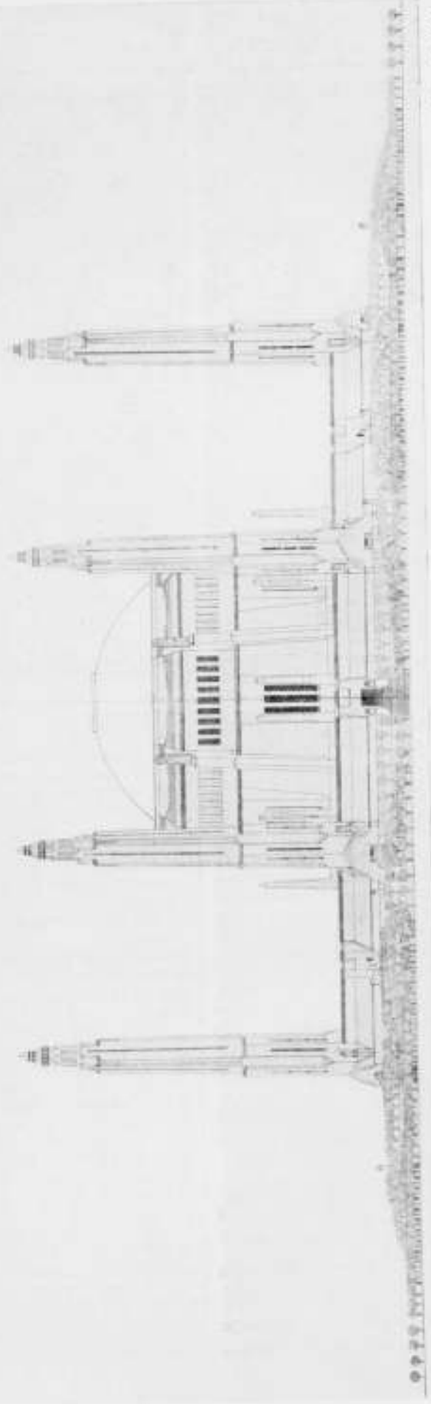

Dr. H. P. Berlage, Architect B. N. A.

Het „Pantheon der Menschheid".

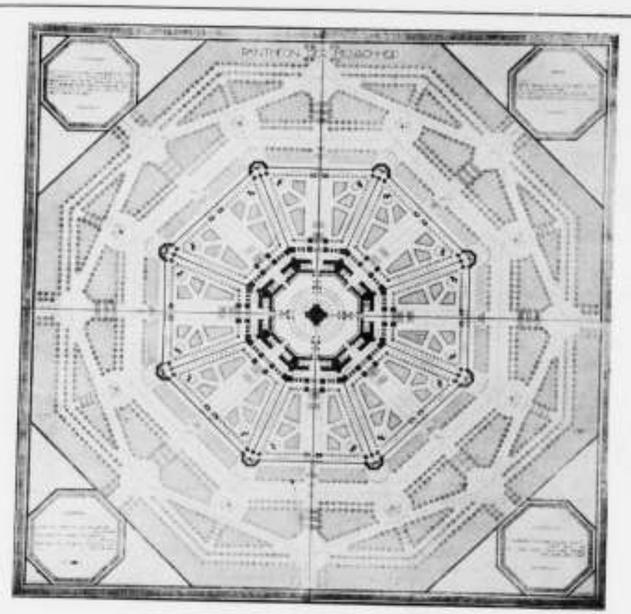

Plan van het „Pantheon der Menschheid"

Dr. H. P. BERLAGE, Architect B. N. A.

JUBILEUM Dr. H. C. MULLER.

Met eene dankbetuiging voor de gelukwenschen bij zijn zestigsten verjaardag namens het Genootschap door het Bestuur hem toegezonden, geeft Dr. H. C. Muller de volgende dichterlijke ontboezeming:

Gij kunstenaren die, bezield door hooger vuur,
Uw geest en lichaam wijdt aan de architectuur,
Gij broeders in het gild van zoekers en van wijzen,
Die uit ons mistig land uw lijn omhoog doet rijzen,
Gij architecten die, door domheid vaak miskend,
Met kalk en beitel schept uw schoonheids element,
Nooit in de bisschopstad zal ik den tijd vergeten,
Dat ik door uwen kring 't eerst welkom werd geheeten
En u vermaken mocht in dichterlijke taal:
Bouwkunst en Vriendschap blijv' ons eeuwig ideaal!

Utrecht, 4 Nov. 1915. H. C. M.

HET PANTHEON DER MENSCHHEID.

Van dit nieuwste werk van Dr. H. P. Berlage (het is op onze lustrumtentoonstelling tentoongesteld) geven wij hier het plan en den voorgevel.

VERSLAG DER 1366STE LEDENVERGADERING

GEHOUDEN OP WOENSDAG 3 NOVEMBER 1915 IN HET GENOOTSCHAPSLOKAAL, HEEREN GRACHT 545—549.

De Voorzitter opent 8½ uur de vergadering en heet allen welkom. De notulen der vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd, de ingekomen stukken bevatten de aangenomen mededeelingen: 1e dat de Burgemeester van Amsterdam, de heer J. W. C. Tellegen zich bereid verklaart het buitengewoon eerelidmaatschap van A. et A. te aanvaarden, waarin Z.E.A. er op wijst hoe hij zich voor de gansche bouwkunst in het algemeen en voor den woningbouw in 't bijzonder interesseert; 2e dat B. en W. van Amsterdam de toezegging doen het nieuwe uitbreidingsplan van Dr. H. P. Berlage tijdelijk af te willen staan voor de bouwkunst-tentoonstelling.

Daarna ballotage van den heer Jac. Bot, bouwkundig teekenaar, die met algemeene stemmen wordt aangenomen.

Als leden der verificatie-commissie worden benoemd de heeren: Ingenohl, Nijhoff en Visser.

Nu volgt de belangwekkende voordracht van den heer Jan de Meyer over de: „Oude bouwkunst in midden-Amerika" (Maya-kunst).

Alvorens spr. overging tot de bouwkunst van het oude volk, waar wij westerlingen zoo vreemd tegenover staan, demonstreert hij aan een 2tal kaarten de ligging dier landen. Het is het gedeelte waar Noord- en Zuid Amerika verbonden wordt door een in verhouding tot dit wereld-deel, smal stuk land, waarvan de meesten onzer niet veel meer dan de namen kennen, daar de wonderlijke politiek dier staten om en bij Mexico een rol speelt in afdeeling: „krijgslust" onzer dagbladen. Het zijn de landen immers die permanent oorlogstaferecien geven, doch die nu tijdelijk in vergetelheid geraakt zijn door het menschenslachtend Europa. Overigens is de oude cultuur van die volken in Yucatan voor velen nog een gesloten boek. Het is daarom, dat spreker eerst een geschiedkundig overzicht geeft als hij zegt:

Als wij Martin Behaim's kaart, die hij in 1492 — hetzelfde jaar van Columbus ontdekkingsreis — in zijn geboortestad Neurenberg vervaardigde, beschouwen, dan vinden wij daarop Noord-, Midden- en Zuid-Amerika nog niet geteekend.

De Stille Oceaan, ook nog onbekend, komt erop niet voor. De Atlantische Oceaan, die nog niet dien naam droeg, heette: „Oceanus Meridionalis", dat is „Westelijke Oceaan". Japan, toen „Zipango" geheeten was geteekend zoowat op de plaats van Midden-Amerika.

Men kende het bestaan van „Zipango" uit het reisverhaal van Marco Polo, die in 1295, na 20 jarig verblijf in China, terugkeerde. Door zijn lange reis in de war gebracht, vergiste men zich in de ligging van China ten opzichte der geographische lengte. Men dacht zich de ligging veel meer Oostelijk, dus dichter bij Europa.

Deze fout maakte ook de geleerde Florentijnsche arts Toscanelli, de eerste, die een bepaald uitgewerkt plan ontwierp „Zipango" en vervolgens Indië in Westelijke richting te bereiken. Volgens de heerschende meeningen lagen in de Westelijke Oceaan eilanden verspreid, de overblijfselen van het, volgens Plato en andere klassieke schrijvers door vulcanische werking in ± 8000 v. Chr. ondergegane „Poseidonis". Volgens Toscanelli vergemakkelijkten deze eilanden den weg, die in slechts enkele weken was af te leggen. Dit plan legde hij in 1474 den Portugeeschen koning voor, doch het werd niet uitgevoerd.

't Was in die dagen bekend, al had men geen zekere gegevens en inlichtingen, dat de Noormannen eeuwen geleden langs IJsland en een nog Noorderlijker gelegen land, waar blanke menschen woonden (d.i. Groenland) een onbekend land bereikten. Men dacht natuurlijk China.

Wij weten nu volgens oorkonden, dat de Noormannen reeds in 986 het tegenwoordige Labrador bereikten. ± 1000 na Chr. ontdekte Leif de Gelukkige „Markland" (d. i. Boschland) en „Vinland" (d. i. Wijnland). De Noormannen drongen nog iets zuidelijker door tot „Hvitramannaland (wit land) ongeveer op de 35ste graad te bepalen, d. i. zuidelijker dan de tegenwoordige stad Washington.

't Is met bijna bepaalde zekerheid bekend, dat Columbus een reis naar IJsland heeft gemaakt. Wellicht had hij reeds het plan tot daad te brengen, wat Toscanelli theoretisch had uitgewerkt en meende hij in IJsland eenige inlichtingen te kunnen krijgen.

Hoe 't zij, of Columbus zich op de hoogte heeft willen stellen van het onbekende land, of niet, in het najaar van

Afb. I. Tempel van de Tijgers, en El Castillo.

't jaar 1492 stak hij met een paar schepen in zee en bereikte, na met onverzettelijken wil te hebben doorgezet, den 12den October van hetzelfde jaar een eiland, dat de inboorlingen „Guanahini" noemden, door hem „Heilige Verlosser" = „San Salvador" genoemd, een van de eilanden van den Bahamagroep ten N. van Cuba. Dit groote eiland, Cuba, dat hij niet als een eiland herkende, hield hij voor een gedeelte van het vasteland van Azië. Van daar bereikte hij het tegenwoordige Haïti. Dit eiland hield hij voor „Zipango". Toen zeilde hij in Januari 1493 weer huiswaarts, in het vaste geloof in de Indische Zee te zijn geweest. Zijn tweede reis voerde hem naar het eiland ten Z. van Cuba, het tegenwoordige Jamaica. Eindelijk, pas op de derde reis in 1498 vond hij het vasteland, het tegenwoordige Zuid-Amerika, daar waar de Orinoco in zee vloeit, d. i. het tegenwoordige Venezuela. Door de grootte der rivier begreep hij terecht dat het land geen eiland kon zijn. Feitelijk is Columbus niet de eerste, die het vasteland van Amerika betrad. Een jaar te voren, in 1497, had zijn stadgenoot, de Genuees Giovanni Cabotto van uit Engeland den ouden weg der Noormannen gevolgd en het vasteland van N.-Amerika bereikt. Op zijn vierde reis in 1502 doorkruiste Columbus de Caraïbische Zee, bereikte zoo de O.-kust van Honduras. Daarbij had hij ook voor de landengte van Darién, nu Panama geheeten, gekruist, waar een jaar te voren, in 1501, het eindpunt van de onderzoekingstocht der Noordkust van Z.-Amerika door Bastides was geweest.

Honduras, ten N. der landengte van Panama, verklaarde Columbus voor het Achter-Indische Schiereiland. Tot aan zijn dood toe is hij in 't geloof gebleven den weg naar Indië te hebben gevonden. Daarom noemde hij de bewoners „Indianen", een naam, die zij sedert ten onrechte hebben behouden.

Het was op deze kruistocht in de Caraïbische Zee, dat Columbus zeevaarders ontmoette, die van het W. kwamen, van het land, dat zij noemden „de groote *Can*" (d.i. slang) en ook „*Cat-Ayo*" (d.i. komkommerplant).

't Duurde nog tot 1517 eer de Spanjaarden de kust van het land, het tegenwoordige Yucatan, bereikten. In het voorjaar van 1517 landde de vloot van Cortez, onder aanvoering van Francisco Hernandes de Cordova op het eilandje vlak bij de kust, dat hij „*Mugeres*" (d.i. vrouwen-eiland) noemde. Vragende naar den naam van het vasteland, antwoordden de bewoners hem „*U-lummil-ceh*" (d.i. het land van het hert) en anderen zeiden „*U-lummil-cutz*" (d.i. het land van de kalkoen). Deze ver-

Afb. II. Gedeelten van het Nonnenpaleis.

schillende namen schijnen verwonderlijk. Doch nu weten wij, dat het land in die dagen verdeeld was in verschillende kleine staatjes, elk onder een onafhankelijk heerscher. Zoo waren de namen van andere staatjes nog: *Chacan, Capech, Chuaca*, en ook een droeg den naam van *Mayapan*.

Op het eiland Mugeres en nog meer op de overige eilanden, die in een reeks langs de kust liggen, vonden zij ruïnen van vele kleine tempeltjes, die tegenwoordig zoo goed als alleen aan de kust liggen. De eilandjes bestaan nml. uit kalksteen. De zee heeft in den loop der tijden de kust zoodanig ondermijnd, dat geheele brokken der laag uit de zee oprijzende rotsen zijn weggeslagen. Zoo heeft de zee langzamerhand de tempeltjes bereikt, en een gedeelte der tempeltjes, van hun steunpunt beroofd, zijn daarbij naar beneden gestort. Waar in Yucatan zelf gelukkig nog zeer vele beter bewaarde ruïnen van groote tempels zijn bewaard gebleven (men kent nu reeds 50—60 ruïnen-plaatsen) laat ik u van de eilanden-tempeltjes geen lichtbeelden zien.

De Spanjaarden bezetten nu langzamerhand het noordelijk gedeelte van Yucatan, zooals wij het schiereiland maar bij zijn tegenwoordigen naam zullen blijven noemen.

Was Columbus uitgevaren om een snelleren en gemakkelijkeren zeeweg naar Indië te vinden, die na hem kwamen drongen alleen in de onbekende streken door uit hebzucht. Zij zochten naar de fabelachtige schatten aan goud en edelsteenen, waarvan de bewoners hen verhaalden, en die in die dagen bleken te vinden te zijn in Mexico en Peru, beide toen nog onbekend.

De geheele veroveringstocht in midden-Amerika door de Spanjaarden was één rooftocht, een waarvan men de weerga in de geschiedenis moeilijk zal vinden. Plundering en moord waren de werkzaamheden der veroveraars. Cortez, de veroveraar van de gedeelten van midden-Amerika, die nu Mexico, Guatemala en Honduras heeten, en Piazzo, die door zijn verovering van Peru den bijnaam van den „bloedhond van Peru" heeft gekregen, zijn namen, die iedereen kent.

Spreker noemde de drie namen: Yucatan, Mexico en Peru. De eerste twee vormen een groot gedeelte van midden-Amerika; de derde ligt in Z.-Amerika. Ruw gesproken zijn dit de groote kultuurrijken in Amerika, die wel is waar stammen van één kultuur, maar die toch bij verdere zelfstandige ontwikkeling zooveel eigen karakter hebben aangenomen, dat men ze afzonderlijk kan behandelen. Die ééne kultuur nu, die den grondslag vormt van de andere, is de kultuur der Maya's. Hierover zijn in den laatsten tijd alle bestudeerders van midden-Amerikaansche kultuur het eens.

Het is in Yucatan, dat wij 't best die kultuur der Maya's, neergelegd in hun groote bouwwerken, kunnen leeren kennen. En onder de vele ruïnenplaatsen zijn er twee: „Chitchen-Itza" en „Uxmal", die spr. in lichtbeelden liet zien. Dit zijn zuivere voortbrengselen der Maya-kultuur, ofschoon Chitchen-Itza met de meeste waarschijnlijkheid is gebouwd door de Quiche's, de zusterstam van de Maya's. Men mag ze echter geheel en al tot de Maya's rekenen. Feitelijk is de woonplaats van de Quiche's voornamelijk het tegenwoordige Guatemala geweest, waar de reusachtige ruïnenplaatsen „Copan" en „Quiriqua" van hen getuigen. Beide plaatsen zijn nog niet grondig onderzocht, daar zij moeilijk te bereiken zijn.

Spr. noem den naam Quiche's alleen daarom, omdat zij door Honduras en de landengte van Panama, verder naar Quito en Peru (beide in Z.-Amerika) zijn getrokken en daar de grondleggers der beschaving zijn geweest.

De beide andere plaatsen, waarvan nog lichtbeelden werden vertoond, waren: „Palanque" en „Mitla". „Palanque" vertoont vele sporen van Maya-werk. „Mitla" daarentegen schijnt nog niet zulk zuiver werk der Maya's te zijn, doch meer van de Zapoteca. Onwillekeurig kwam spr. hier op ethnologisch terrein. En dit is een zwak punt in de kultuurgeschiedenis van Midden-Amerika. Hij liet het daarom ook rusten. Alleen ter opheffing van een fout, die op school is geleerd, moesten nog een paar namen worden genoemd, n.l. „Tulteca" en „Azteca" of zooals wij ze kennen „Tolteken" en „Azteken". Nu wordt op school geleerd, dat de Azteken een volk was, die een zeer hooge en oude beschaving hebben ontwikkeld. Dit is geheel en al onjuist. Toen Cortez het tegenwoordige Mexico veroverde, regeerden daar de „Azteca" en meer in 't bijzonder de „Mexeca" of „Mexica". Die groepsnaam is in de plaats gekomen van den stamnaam „Azteca". Wij spreken daarom over „Mexikanen" en „Mexico".

De „Azteca" waren een krijgszuchtige, wilde stam, die omstreeks het einde der 12de eeuw het dal van Mexico zijn binnengetrokken. Door een zevenjarige hongersnood was de bevolking der Tulteca zeer geteisterd. Vele plaatsen waren verlaten en vervallen. Het viel de Azteca niet moeilijk de Tulteca te overwinnen, doch wat zich in de geschiedenis telkenmale herhaalt, gebeurde ook hier: de overwinnaars werden overwonnen door de kultuur van de overwonnenen. De Tulteca en met hen zeer vele andere stammen, die samengevat worden onder den naam „Nahua", ontleenden hun kultuur weer aan de Maya's. Daarbij schijnen de „Zapoteca" de brug te zijn geweest. De Maya's een vreedzaam volk, trokken zich voor de hen overweldigende Nahua geheel terug in Yucatan, dat zijzelf „Mayach" noemden. „Mayach" beteekent „het land opgerezen uit het water." Geologische onderzoekingen hebben de waarheid van dezen naam bewezen. Het geheele Yucatan bestaat aan zijn oppervlakte uit kalksteen, waarin men versteeningen vindt van verschillende zeevoortbrengselen, b.v. schelpen enz., van zeedieren uit het Pliocene of vroege Pleïstocene tijdperk, dus elf- of twaalfduizend jaar geleden, dat is, en dat zeggen ook Amerikaansche geleerden, de tijd, waarin Atlantis door ontzettende vulkanische uitbarstingen zou zijn ondergegaan. Dat er zulk een ontzettende werking is geweest, bewijst de opheffing van Yucatan uit de zee. De bodem van Yucatan is daardoor ook poreus, en werkt gelijk een zeef voor het water. Riviertjes noch beekjes vindt men er; wel onderaardsche riviertjes, op enkele punten bereikbaar door inzinkingen in den bodem, natuurlijke putten dus. Men heeft er verscheidene gevonden, die op kunstmatige wijze zijn verbeterd, en waarbij trappen afdalen naar het water.

De kalksteen vormde natuurlijk het bouwmateriaal voor de gebouwen, waarmede Yucatan, ongeveer 178,000 K.M². groot, d.i. 200 groot als Ierland, bezaaid is. Hoewel deze bouwwerken nu reeds minstens 500 jaar aan de inwerking der elementen zijn prijs gegeven, heeft de steen nog weinig geleden. Het meeste hebben zij geleden door den plantengroei. De wortels van boomen hebben op vele plaatsen de steenmassa's uit elkaar doen springen. Ook hebben de bewoners tot op dezen dag de gebouwen als steengroeven gebruikt. Ook de Spanjaarden hebben zeer veel verwoest.

Hierop ging spreker over tot het vertoonen der lichtbeelden.

Eerst verschenen vijf reliefs op het doek, die ieder een mensch-figuur vertoonde. Daarbij was het doel, door de authentieke koppen te laten zien, hoe uiteenloopend zij

uit een anthropologisch oogpunt zijn. Naast het bekende roodhuidentype, komt de zuivere Ariër met baard, zoowel als het Mongoolsch type voor.

Daarna komende tot de eigenlijke ruïnensteden van Yucatan, kon spreker van de oudste vestiging der Maya's „Tikal" in het Zuid-Oosten van Yucatan, waarvan nog weinig bekend is, niets vertoonen. Wel daarentegen van de andere vestigingen in het Noorden van Yucatan. Hij begon met de meest belangrijke groep van ruïnen, die van Chitchen-Itza. Hier heeft Le Plongeon (een der beste kenners van de Maya-cultuur) vele jaren van zijn leven in onderzoek doorgebracht. Hij beschouwt Chrichen-Itza als het Athene van de Maya's.

Spreker gaf van deze ruïnenstad een plattegrond en een vogelvlucht, geteekend door Holmes, die ofschoon hij slechts vluchtig Yucatan en Mexico heeft bezocht, toch een betrouwbare gids is.

De bouwwerken door de Maya's opgericht, en die nu nog bestaan, zijn opgebouwd in kalkzandsteen. De mortel, hierbij gebruikt, was van een hooge hoedanigheid. Het veelvuldig gebruik van houten lateiën boven toegangsopeningen zonder deuren (ramen komen ook niet voor) is veelal een der oorzaken van het verval der gebouwen geweest. Die gebouwen zijn grootendeels tempels, of aan den tempeldienst gewijde gebouwen.

Van de woonhuizen, die de woonsteden uitmaakten, is geen spoor gevonden. Evenals in het Oude Oosten zullen zij zijn opgetrokken uit leem en hout.

De tempels staan boven op afgeplatte pyramiden. De groote tempel (El Castillo) is afgebeeld op afbeelding I. Op den voorgrond ligt de „tempel van de tijgers", zoo genoemd naar de tijgers in het fries. Hun houding en plaatsing doet denken aan de bekende Assyrische leeuwenfriezen.

Onder de verdere gebouwen is als alleenstaand voorbeeld in de Mayabouwkunst opmerkenswaard de op een terrassen-onderbouw gelegen ronde toren. Het merkwaardigste bouwwerk in Chitchen-Itza is het z.g. „Nonnenpaleis", afgebeeld in afbeelding II.

Van al de gebouwen liet spreker lichtbeelden zien; ook van onderdeelen. Deze kunnen hier moeilijk worden besproken zonder die afbeeldingen.

Op dezelfde wijze gaf spr. een plan in vogelvlucht van Uxmal, de andere hoogst merkwaardige ruïnenstad, evenals Chitchen-Itza gelegen in het Noorden van het schiereiland Yucatan.

In Uxmal bevinden zich o.m. de belangrijke „tempel van den toovenaar", het zeer groote „nonnenpaleis", het „huis van de duiven", en het bijzonder fraaie paleis van den gouverneur", waarvan afbeelding III ons een detail van het 3 M. hooge fries geeft.

In de nabijheid van Uxmal heeft Le Plongeon een mausoleum gevonden: een afgeknotte pyramide, waarbij aan de vier zijden breede monumentale trappen, aan de zijden afgesloten door slangen, wier kop met open bek op den grond lagen. De overblijvende gedeelten van de pyramidevlakken zijn gevuld met gebeeldhouwde paneelen; enkele der gephotographeerde paneelen verschenen op het doek, zoo ook de restauratieteekening.

Bovenop deze pyramide lag een beeld; een liggende luipaard met een mannekop, de prototype van de Spinx. Afbeelding IV vertoont haar in beeld.

Dan kwam spr. tot de derde belangrijke ruïnenstad Palenque, gelegen in het Zuid-Westen van Yucatan.

Ofschoon van de bouwers weinig is bekend, kan toch met groote waarschijnlijkheid worden gezegd, dat zij tot de Maya's behoorden. Dit bewijzen ook wel de bouwwerken zelf. De geest is hetzelfde, ofschoon de stijl een

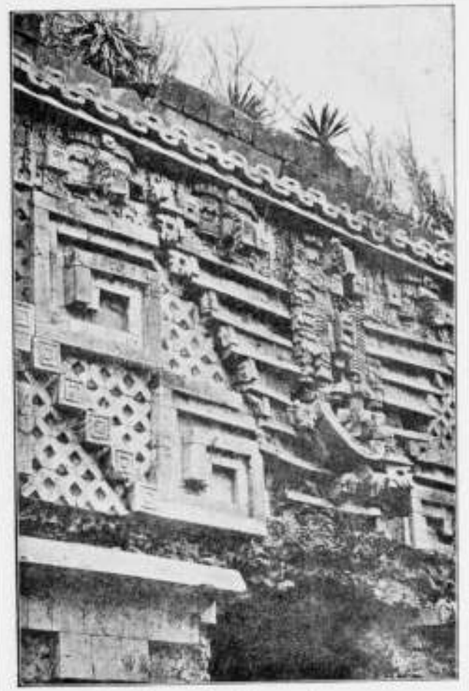

Afb. III. Fries van het paleis van den gouverneur.

andere is. Zijn de bouwwerken in Chitchen-Itza en Uxmal vlak afgedekt, die van Palanque hebben een dakvorm (van natuursteen). Wat hen echter het kenmerkendst onderscheidt van alle andere bouwwerken der Midden-Amerikaansche kunst, is de hooge steenen kam op de nok. De hoogte van deze kam is ⅔ van de hoogte van het gebouw. In de kunst van Palanque neemt ook het pleisterwerk een zeer hooge plaats in.

Als hoogtepunt mocht zeker gelden het „schoone relief" uit „de tempel van het schoone relief", dat op het doek verscheen. Holmes beschouwt dit als het schoonste voortbrengsel der geheele Amerikaansche kunst.

Al de lichtbeelden te bespreken (het waren er een 70 tal), die dezen avond op het doek verschenen is zonder afbeeldingen niet mogelijk.

Daarom lijdt dit geheele verslag ook vanzelf aan groote onvolledigheid.

Als vierde belangrijke ruïnenstad vertoonde spr. nog „Mitla". Deze ruïnen zijn meer bekend en worden ook tegenwoordig onderhouden, omdat zij meer in de bewoonde wereld liggen.

Zij kenmerken zich door hun streng geometrische versiering, die zeer afsteekt tegen de phantastische, levendige ornamenteering der Maya bouwwerken. De bouwmeesters waren, de in het begin van het verslag genoemde Zapoteca.

Aan het eind van zijn voordracht gekomen, zegt de heer

Afb. IV. Sphinx van het Mausoleum nabij Uxmal.

de M., dat hij slechts heeft willen geven een overzicht van het werk dier Middel-Amerikaansche volken-tijd; om op de details in te gaan ontbrak de tijd. Mochten de leden van „A. et A." hiervan later nog eens wat meer willen weten, dan zou hij gaarne bereid zijn, meer en detail een en ander te beschouwen.
De Voorzitter brengt zijn oprechten dank namens het Genootschap aan den heer Jan de Meijer voor zijn voordracht, die juist weer een stuk scheppend leven van een voor velen zoo goed als onbekend volk, had laten zien.
Vervolgens bedankte hij de aanwezigen voor hun belangstelling en sloot het eerste gedeelte van de bijeenkomst, waarna een huishoudelijke vergadering gehouden werd.

Begin November '15. W. v. d. P.

UIT BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

In „the Building News" van 29 September j.l. (volume CIX, No. 3169) vinden wij de, voor de architecten van dezen tijd, up to date beschouwing over „de bescherming van gebouwen tegen bommen uit luchtschepen of vliegmachines geworpen."
Verschillende systemen, toegelicht door teekeningetjes, worden erin besproken. Bij een van de systemen wordt op het dak een geraamte van stalen staven gemaakt waarover een stalen netwerk is gespannen. Dit doet denzelfden dienst als het valnet voor den acrobaat. Het breekt door zijn meeveeren de schok.
Een ander systeem is op hetzelfde beginsel gebouwd, doch in plaats van één aaneenhangend geheel te vormen, is als bij een dambord het veld in kleine kwadraten verdeeld, die ieder op zichzelf den schok kunnen breken. Het meeveeren is bij een ander systeem verkregen op de wijze van de veering bij auto.s n.m.l. de afdekvloer rust op spiraalveeren, die langs geleiders op en neer kunnen veeren.
Weer een andere manier is, dat zware tegengewichten het afdekkende netwerk gespannen houden. Valt er iets zwaars op, dan wordt door den schok de spanning overwonnen, de gewichten over katrollen loopende, gaan naar boven, en nadat de schok is uitgewerkt, trekken zij het net weder strak.
Nog andere systemen zijn ontleend aan de loopgraven. Op steunsels worden twee tot drie dik rondhouten gestapeld. Hierover komen zakken zand.
Het nadeel van dit systeem is, dat de gebouwen meer dan bij de andere systeemen worden belast.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

De Tentoonstelling van modern speelgoed in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem zal ook eene afdeeling oud speelgoed bevatten. De Directeur van het Museum houdt zich aanbevolen voor toezending van speelgoed, indien men zekerheid heeft, dat het voor minstens 50 jaar geleden vervaardigd werd.
Wegens onvoorziene omstandigheden kon deze Tentoonstelling van speelgoed verleden Zondag nog niet geopend worden. De opening zal plaats hebben op Zondag 14 November.

IJZER- EN BLIKSEMAFLEIDERS.

In de vergadering van de afdeeling wis- en natuurkundige wetenschappen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen is door prof. Zeeman mede namens de heeren Lorentz, Haga en Julius een een rapport uitgebracht naar aanleiding van eene vraag van den Minister van Binnenlandsche Zaken over de toepassing van ijzer bij beveiliging tegen het inslaan van den bliksem. De commissie uit de vier genoemde leden der Akademie is van meening, dat een even groote beveiliging tegen bliksemgevaar als door een koperen afleider, door een ijzeren afleider kan verkregen worden, wanneer men daaraan een tweemaal zoo groote doorsnede geeft als voor koperen afleiders werd aanbevolen. Men zal bij ijzeren geleiders echter meer zorg aan de laschplaatsen moeten besteden en door gedurige inspectie van den goeden toestand van den afleider zich moeten overtuigen. De vergadering hechtte hare goedkeuring aan de conclusie van het rapport.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, zijnde:
a. een *badhotel* (programma komt voor in No. 23 van „Architectura");
b. een *boeken- en plateukast*;
c. een *houten brug met afsluithek* (programma's komen voor in No. 24). Tijd van inlevering 15 November 1915.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot en met 20 Dec. 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5.- . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545–549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545–549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Het voor de Genootschapsprijsvraag „Kalender 1916" als jury optredend Bestuur oordeelde van de ingekomen ontwerpen als de beste de motto's: „Atba", „Halve ½ centspostzegel", „Ollie" en „MCMVI", die respectievelijk 18, 15, 11 en 10 punten verwierven, zoodat bekroond is het ontwerp onder motto „*Atba*". Na opening van den naambrief bleek de inzender de Heer JAN WILS te 's Gravenhage, aan wien de prijs, groot ƒ 25, zal worden uitgekeerd en wiens ontwerp voor uitvoering is bestemd.
b. De inzenders van de op de tentoonstelling in het Sted. Museum geëxposeerde ontwerpen „Architectonische Fantasie" gaven vergunning tot opening hunner naambrieven, waaruit bleek dat motto „Herfst", door den Heer M. DE KLERK, architect te Amsterdam, „Aan de Dooden", door den Heer JAN WILS, architect te 's Gravenhage, „Dolorosa", door den Heer J. POOT Jr., architect te 'sGravenhage en „Rijnoever", door den Heer N. LANSDORP Jr., architect te Amsterdam, is ingezonden.
De overige 6 ingezonden fantasiën zullen met de inzendingen op de Kalenderprijsvraag ter eerstvolgende Ledenvergadering op 1 December e.k. worden ter bezichtiging gesteld.
c. De Tentoonstelling v. Bouwkunst en Verwante Kunsten in het Stedelijk Museum te Amsterdam, ter gelegenheid van het XIIe Lustrum van „A. et A." is geopend alle werkdagen van 10—3 uur, Zondags van 12½—3 uur. Leden hebben voor zich persoonlijk, recht van toegang op vertoon van de diploma-kwitantie 1915, gewone leden op die van het 2e halfjaar 1915.
Op de Lustrum-tentoonstelling is thans het ingezonden werk van Architect R. Bitzan uit Zabor in Bohemen, volledig aanwezig.
De eerstvolgende Lezingen ter gelegenheid van het XIIe Lustrum in de Kamer van Koophandel vinden plaats als volgt:
20 November: Dr. H. P. Berlage over „De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij" en
24 November: K. P. C. de Bazel over „De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst".
Toegang tot de voordrachten uitsluitend op vertoon van de speciale seriekaarten. De zaaldeuren worden om 8 uur gesloten.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

TWAALF LUSTRA.

Breeder, breeder wordt den vloed
Van de hooge toppen komend;
Sneller, sneller wordt den spoed
Van het leevend water, stroomend
Met intenien drang.

Niet te breken is de kracht
Van het nieuwe frissche streven,
Dat naar nieuwe schoonheid smacht;
Van het nieuwe schoone leven
Schoonheidszang!

„Wèl gefeliciteerd „A. et A",... nog vele na dezen. Dank je Publiek: dat je nog lang getuige mag wezen!"
Prettig zoön belangstelling op je verjaardag. Als je dat zoo mag ondervinden, dan voel je zoo, dat je het leven maar niet zoo aan je hebt laten voorbij gaan, maar dat je der aan meegedaan hebt, niet minnetjes hoor. En als je dan op je verjaardag zoo je feestpakje, een tentoonstelling van een zeer fijnen stof en buitengewoon mooien snit, aan hebt, kijk, dan moet je jezelf toch onwillekeurig heel erg rijk gaan voelen. Als je dan gewaar wordt, dat je visite jou pakje enthusiast bekijkt, en je boven je boordje uitstekend eerlijk hoofd welwillend toeknikt en je onder je jasje verscholen warme hart als 't ware van vreugde hoort brommen, kijk dan krijg je moed om nog ouder te worden m. a. w. dan voel je je eigen toch eigenlijk nog heel jong.
Zoo verging het 't Genootschap Architectura et Amicitia ook op z'n 60e verjaardag, wanneer 't begon het publiek te laten zien, hoe jong het bij al zijn jaren nog is, en te vertellen, dat 't van plan is dit nog lang te blijven.
Weissman's schoone trap, nu werkelijk „l'Escallier d'honneur", voerde Burgemeester Tellegen en zijne Echtge-

noote naar 't verbluffend mooie feestportaal, waar deze hooge gasten door het Bestuur werden verwelkomd en mevrouw Tellegen een bundel bloemen van jongejufvrouw de Groot in ontvangst nam.

Daarna neemt onze Voorzitter het woord en zegt ongeveer het volgende:

„Het is mij een groot voorrecht U namens het Genootschap „Architectura et Amicitiae" welkom te mogen heeten.
In 't bizonder U, mijnheer de Burgemeester, U, heeren Wethouders van deze gemeente, U, zeer geachte eerelelen van het Genootschap, U, vertegenwoordigers van zustervereenigingen, U allen onzen oprechten dank voor Uwe hooggewaardeerde tegenwoordigheid bij de opening van onze tentoonstelling.
Deze tentoonstelling is een vijfjaarlijksche, en valt samen met de viering van het Genootschapslustrum. In den regel wordt aan deze gebeurtenis ook een feestavond verbonden, maar het bestuur was van oordeel dat het gebeuren van dezen tijd alle aanleiding geeft dit maal van dat deel der lustrumviering af te zien.
Wij meenden echter in de tijdsomstandigheden niet het motief te mogen vinden ook de vijfjaarlijksche tentoonstelling achterwege te laten, in de overweging dat waar nuttig werk te doen valt, dit nu zeker niet mag worden verzuimd. Een voor het doel ingestelde commissie is dan ook met lofwaardigen ijver aan het werk getogen, en het resultaat van haar werk, dat onder beproefde leiding van de heeren Lion Cachet en Staal tot stand kwam, geeft de inrichting van deze tentoonstelling U te zien. Het tentoongestelde moge U een indruk geven van wat, onder wisseling van kunstinzicht, in het afgeloopen vijfjarig tijdperk is gedacht en tot uitvoering gekomen.
Het is niet aan mij U een overzicht van het geëxposeerde te geven, het moge voor zichzelf spreken.
Het Genootschap is aan vele inzenders grooten dank schuldig voor hunne buitengewone medewerking.
Alleen zou ik Uw aandacht willen vragen voor eene speciale inzending van de gemeente Amsterdam, die ons doet zien wat in het belang der volkshuisvesting is gedaan in de laatste jaren; jaren die samenvielen met de jaren van energieke werkzaamheid van den vorigen directeur van het gemeentelijk bouw- en woningtoezicht, onze Burgemeester van thans.
Evenzoo danken wij het aan de medewerking van het gemeentebestuur, dat hier geëxposeerd kunnen worden de nieuwe plannen van den architect Berlage voor de uitbreiding Zuid.
Deze medewerking van het Bestuur der gemeente wordt door ons op hoogen prijs gesteld.
Ten slotte wil ik nog den dank van het Genootschap brengen aan den heer Baard, directeur van dit museum, voor de aangename wijze, waarop hij de tentoonstellingscommissie in haar werk is tegemoet gekomen.
En nu, mijnheer de Burgemeester, noodig ik U uit gevolg te willen geven aan Uwe toezegging, ons gedaan bij de aanvaarding van het eerelidmaatschap van ons Genootschap, en deze XII^de^ lustrum-tentoonstelling te willen openen."

Waarop de Burgemeester in een korte doch inhoudvolle toespraak het volgende antwoordt:

Burgemeester Tellegen begon met dank te betuigen aan de leden van „Architectura et Amicitia" voor de aangename wijze waarop zij hem als burgemeester hadden verwelkomd. De kroon werd daarop gezet door de aanbieding van het buitengewoon eerelidmaatschap. De burgemeester had daarin gezien de erkenning, dat hij iets gedaan had om het schoone vak van architect vooruit te helpen. Dat hij dit heeft kunnen doen, dankt spr. ook aan de medewerking van zijn ambtenaren en beambten.
Spr. wenschte het genootschap hartelijk geluk met den mijlpaal, dien het bereikt heeft. En al is het zestig jaar geworden, toch is het geen deftige oude dame. Het is blijven beantwoorden aan zijn doel: te zijn een verzamelplaats voor de jongeren. Zijn devies is: „place aux jeunes."
Deze tentoon-telling, zoo ging de burgemeester voort, staat eenigszins in het teeken der volkshuisvesting. Steeds heeft spr. getracht de architecten nader tot dit vraagstuk te brengen.
Spr. eindigde met de verklaring dat volgens zijn vaste overtuiging, het bouwen voor de volkshuisvesting te Amsterdam moet geschieden door particuliere architecten.

Alvorens de rondgang een aanvang nam trad, onverwacht den nestor der Nederlandsche architecten, den bijna 90-jarigen Dr. P. J. H. Cuypers binnen, allerhartelijkst begroet door onzen Burgemeester en eerbiedig verwelkomd door de aanwezige jongere architecten, die in hem nog altijd zien den man, die den sluier oplichtte en het uitzicht op een nieuwe toekomst openende, een nieuw licht in een zwarten nacht deed schijnen.
Het ijs was gebroken, joviaal werd er gebabbeld, gretig werd er gekeken en telkenmale kwamen er welgemeende uitroepen, welke èn exposanten èn leden der Lustrumcommissie, vooral die, welke zoo krachtig hebben medegewerkt aan de inrichting dezer tentoonstelling, m. n. de heeren Lion Cachet, Staal, Roland Holst, Poggenbeek en La Croix, de ontwerper van de reeds genoemde feestingang, aangenaam in de ooren moeten geklonken hebben, en hun moeite en zorgen zal hebben doen vergeten.
Wij zijn overtuigd dat de tentoonstelling haar taak, de Bouwkunst dichter bij het Publiek en het Publiek dichter bij de Architecten te brengen, boven *verwachting* zal vervullen. Onder de vele belangstellenden bevonden zich behalve Dr. Cuypers, o. a. de Wethouders Wibaut en Vliegen, Dr. H. C. Muller, Dr. Jan Kalff, enz.

Eenige uren later en wij zaten in Berlage's Beurs, in de zaal van de Kamer van Koophandel, waar de heer Van der Pek de rij opende met zijn lezing over: **„De ontwikkeling van de Bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip".**
Deftig gerokt betreedt onze voorzitter het podium en zegt:

De Commissie voor de voordrachten die, het zij hier even gememoreerd, een krachtig organisator had in den heer Roland Holst, was van meening dat deze eerste der voordrachtavonden diende te worden geopend met een kort woord van inleiding namens het Genootschap; gaarne was ik bereid aan het verzoek van de Commissie te voldoen.
Wat nu ter inleiding te zeggen?
Ik heb vóór mij de lijst van sprekers, met namen die zeker niet behoeven te worden ingeleid; ik lees voordrachten-titels, die geenerlei inleidende toelichting behoeven, die alles beloven. In de namen en in die titels ligt als 't ware reeds het welslagen van de voordrachtencyclus opgesloten.
Wat zal ik dan nog inleiden?
Ik zou 't dan ook bij deze enkele woorden laten, ware het niet dat de gelegenheid mij geboden om hier te spreken buiten den Genootschappelijken kring mij al te aantrekkelijk voorkomt, om niet even iets over ons Genootschap, dat zijn XII^de^ lustrum herdenkt, te zeggen, hopende hiermede een niet al te ongepast gebruik te maken van de gelegenheid door de voordrachten-commissie mij geboden.

Voor het Genootschap dan, opgericht in een voor de bouwkunst moeilijkste der tijden, toen maar weinig of niets voor de bouwkunst werd gedaan; eenig gezond begrip ten aanzien van hare beteekenis in verband met de samenleving nagenoeg ontbrak; in een tijd waarin „nijverheidskunst" een onbekend woord was, voor dat Genootschap met zijn kleinen kring van naar het goede en het schoone strevende werkers, lag een breed arbeidsveld open.
En al brachten de eerste tientallen van jaren geen zich sterk openbarende omwenteling in de vastgeroeste inzichten en gebruiken teweeg, wij mogen dankbaar zijn voor het voorbereidend werk dat toen is gedaan, omdat daarmede de grondslag was gelegd voor eene grootere, vruchtbare werkzaamheid die later is gevolgd, later in den mooien tijd, waaraan nu alweer minstens dertig jaren zijn voorbij gegaan, toen de nieuwere strooming in moderne richting zich openbaarde, en leven bracht, en geestdrift meedeelde aan hen die als de dragers van de nieuwe inzichten van toen, de beweging der moderne bouwkunst, en de kunsten nauw aan haar verwant, hebben mogen leiden en doen groeien.
Wij van nu, danken het aan het volhoudend streven van zoovele werkers vóór ons, waaronder wij rekenen mogen de meest vooraanstaande kunstenaars van onzen tijd, dat het Genootschap geworden is wat het is, dat het ondanks zijn zestig jaren frisch bleef en ontvankelijk voor nieuwe inzichten en nieuwe stroomingen van een telkens zich verjeugdigend kunstleven.
En al moest in die jeugd-beweeglijkheid vaak de meerdere rijpheid van het bezonnen inzicht, ontstaande onder beïnvloeding van de nutsvraag, van de zakelijke nuchterheid van de praktijk waaraan zoo moeilijk is te ontkomen, worden gemist, het mooie, het artistieke van de beweging was er niet minder om, omdat zij zich dienstbaar maakte aan de ontwikkeling der kunsten, die bij elke nieuwe beweging nieuwe schoonheidsuiting bracht, die de kiemen in zich had om door de begenadigden tot hooger te worden opgevoerd.
De werkers van nu, zijn het aan de werkers van vroeger verplicht in die richting zich te handhaven, te zorgen voor een telkens zich verjeugdigende, verfrisschende opvolging der denkbeelden in eigen kring, maar ook te zorgen dat zij van dit gestadige verjeugdiging mededeelen naar buiten; dat ook buiten het gebied van de beoefening der kunsten de onverschilligheid worde weggevaagd en belangstelling worde gewekt en waardeering voor hun zoeken naar schoonheid, met als voorbeeld voor oogen het volmaakte, niet te evenaren schoon van de meesteres der kunsten: de natuur, in hare schoonheid die van alle eeuwen is.
Het Genootschap heeft nooit voorgestaan het zich isoleeren van den kunstenaar buiten of boven de samenleving; het wenscht hem te zien midden in het volle leven. Het Genootschap ziet heil in de werking naar buiten, het hecht aan de waardeering, het zooveel mogelijk erkend en begrepen worden, waarvan zooeven is gesproken, omdat wanneer door allen de bouwkunst met de kunsten haar verwant, kon worden begrepen, althans gewaardeerd, weer komen kon de mooie, heilzame overeenstemming tusschen kunst en gemeenschapsleven.
In dezen gedachtengang kan onze tentoonstelling, die heden werd geopend, van groot nut, van groot algemeen kunstbelang zijn; kan de voordrachten-cyclus, die van avond een aanvang neemt van groote beteekenis zijn als eene verklaring van het karakter van het tentoongestelde, en de tentoonstelling alweer zijn als eene illustratie van het gesproken woord.
Mogen deze samenkomsten er toe bijdragen om kunst en samenleving nader tot elkaar te brengen, zooals die één waren in de groote tijdperken van scherp omlijnde levensbeschouwing.
Met dezen wensch verklaar ik de door het Genootschap georganiseerde voordrachten-reeks voor geopend.

Dan vangt de heer van der Pek aan met de dichtregelen van Vondel:

„Leert dan reizen
„Met gepeinzen
„Naer paleizen
„Uyt het slick
„Dezer Werrelt,
„Die zoo dwerrelt.
„Eeuwich gaet
„Vóór ooghenblick."

Spr. stelt daarna de vraag, hoe de vormen, welke nu aan den Tempel, het Godshuis, te zien zijn, gekomen zijn in het brein der bouwmeesters. Geschiedde dit plotseling, als 't ware bij ingeving, of heeft iedere tempel zijn prototype? En, zoo ja, wat was dit prototype?
Ter beantwoording dezer vragen vertoont spr. een lange reeks van lichtbeelden. Allereerst doet hij een Egyptischen tempel op het doek brengen. Hij wijst er de karakteristiek van aan: de vier vlaggemasten, de rand, de lijst, de sphynxen vóór den tempel, en vindt vervolgens die karakteristieke lijnen of onderdeelen terug op de afbeeldingen van huisjes en hutjes, voorkomende in de veel oudere hiëroglyphen der Egyptenaren. Al dadelijk ontstaat dus het vermoeden, dat de tempelvorm terug te brengen is tot, is af te leiden uit den hutvorm, *dat de tempel is de vergeestelijkte hut.*
Dit vermoeden wordt bevestigd door wat de Grieken te zien geven.
Spr. wijst, bij een ander lichtbeeld, ook de karakteristiek van den Griekschen tempel aan, gelijk die o.a. wordt aangegeven door de triglyphen, die als de koppen van balken rusten op een groote balk, de aartsbalk: de Architraaf. Bij den tempel blijken die triglypen echter alleen als versiering te dienen; constructieve beteekenis hebben zij niet. Er zijn zelfs tempels, die triglyphen hebben aan alle vier de zijden, wat bouwkundig gesproken, natuurlijk een onding is. En uit eene doorsnede van den tempel blijkt trouwens, dat de kap van den tempel geen verband houdt met de triglyphen.
Daarom is het voor spr.'s betoog van belang, het oertype van den Griekschen tempel op te zoeken, en hij vond dat in de zoogenaamde rotsgraven in Lybië. Die rotsgraven hebben aan de voorzijde een soort van gevel en in die gevels zijn, zooals spr. met een plaatje aantoont terug te vinden de aartsbalk met daarboven de koppen der dwarsbalken, de triglyphen. Ook boerenwoningen uit de omgeving vertoonen trouwens hetzelfde type. En zelfs kan spr. vertoonen de photo van een hedendaagsch kroegje uit Griekenland, waarbij hetzelfde is op te merken.
Nu moet echter bewezen worden, dat die boerderijtjes

types geven, welke primair zijn aan den ouden tempel, waarvan hierboven sprake is. Daartoe wendt spr. zich tot een volk, dat niet met de Grieksche beschaving, de Grieksche bouwkunst, in aanraking is geweest, en wel tot den stam der Wagogo's in Afrika. Deze stam bouwt nu nog in een vorm, die, vergeestelijkt, het type geeft van den Griekschen tempel. Deze tempel heeft — aldus spr. — dus wel degelijk een prototype in den hutbouw. Hetzelfde nu kan worden bewezen op het gebied van den Germaansch-christelijken kerkbouw. Spr. doet eene afbeelding van de kerk te Amerongen op het doek projecteeren, en hij wijst erop dat dit voorbeeld al zeer duidelijk voor zijn betoog spreekt, omdat men nevens de kerk een huis ziet, en daarvóór een hut. Hut, huis en Godshuis, zoo dicht bij elkaar gezien, geven goede gelegenheid tot vergelijking. Men bemerkt al ras dat die drie naar hun vorm nauw verhand met elkaar houden, en begrijpt dat de hut in dit opzicht primair moet zijn. Wie zijnen oogen goed den kost geeft, ziet in de kerk het huis terug. Spr. toont dit nader aan met lichtbeelden van kerken te Groningen, en de kerk te Balve (even over de Duitsche grens); ook uit meer gecompliceerde gevallen zooals de Dom te Utrecht en de Nôtre Dame te Parijs blijkt z. i. hetzelfde. *In de kerk*, herhaalt hij, *moet het huis voorondersteld worden.*

Spr. tracht dan te bewijzen dat ook in dit geval weder het huis uit de hut voorkomt. Daartoe vertoont hij afbeeldingen van een boerenhuis met zadeldak en schilddak (dit laatste is slechts eene variatie van het eerste); van een hut op de Veluwe, van een schaapskooi en van... een brandurn uit de Noord-Duitsche laagvlakte, gelijk er te Berlijn in het Museum bewaard worden. Aan die brandurnen werd de vorm van een hutje gegeven, en zoo weten wij hoe de vóór-historische hut er uit zag. Welnu, die prae-historische hut vertoont naar den vorm, speciaal wat betreft het dak, eene treffende gelijkenis met onze Veluwe-hut, met de boerderijen enz., niettegenstaande tusschen beider wording een tijdperk ligt van 25 eeuwen. Ook nu weder blijkt dat de hut primair is aan het huis, enz.

Spr. gaat dan verder terug in de geschiedenis van de hut. Hij herinnert aan de vroegere periode in de ontwikkeling daarvan; aan de hut welke bestond uit een kuil met een dak er op, de hut die half onder den grond lag. Heden ten dage zijn daar voorbeelden van: de tijdelijke hutten der houtschillers op de Veluwe. Ook bij de kolenbranders in Zweden is een dergelijke type van hutten nog in gebruik. Dat in de grijze oudheid dergelijke hutten hier te lande voorkwamen bewijzen de resten van de prae-historische nederzetting nabij het Uddelermeer. Men vindt daar langwerpige en ronde kuilen, waarop blijkbaar aan die twee vormen geëvenredigde daken hebben gestaan. Op zijn beurt moet dus in de hut het hol verondersteld worden, zoodat de opeenvolgende reeks nu wordt: hol-hut-huis-Godshuis. Aldus is de doorgaande ontwikkeling aangegeven; van de woning der menschen en van de menschen zèlf. Men ziet voor zich de evolutie van den dierlijken mensch tot den ..... menschelijken mensch. Onze tegenwoordige woning is eigenlijk een volgroeid hol uit den oertijd. Ook dit gedeelte van spr.'s rede werd met lichtbeelden geïllustreerd.

Na de hierop volgende rustpoos gaf spr. een verduidelijking van hetgeen in het eerste gedeelte van den avond door hem betoogd was.

Aan degenen die nog niet zoo dadelijk kunnen gewennen aan de gedachte, dat er bijv. verband zou bestaan tusschen de Grieksche bouwkunst en den hutbouw der Wagogo's, roept hij toe: Wie de geschiedenis der menschheid wil onderzoeken, moet de schotten welke men in gedachte heeft opgericht tusschen de verschillende deelen der menschheid en de onderscheidene perioden harer ontwikkeling, laten wegvallen. Alleen dan is het mogelijk verband te brengen tusschen de uitingen van verschillende tijdperken.

Van die uitingen geeft spr. dan allerlei voorbeelden, bijeengezameld uit de meest uiteenliggende deelen der wereld, en toch, naar hun wezen, met elkaar in verband staande. Men zag op het doek verschijnen: een hedendaagsche hut der Kana-negers in het hart van Brazilië, waarin spr. onze gewone gevelhut terug vindt, en waarvan, naar hij opmerkt, het dak op dezelfde wijze geconstrueerd is als bijv. dat van onze boerderijen. Hetzelfde kan gezegd worden van de hutten der Erve-negers uit... het midden van Afrika, en het schilddak van de woning van een hoofdman der... Fidzji-eilanden (Australië). En eindelijk vindt men, bij vergelijking, wederom overeenstemming tusschen deze voorbeelden en twee brandurnen van Keltischen en Germaanschen oorsprong.

Daarna werden ter onderlinge vergelijking geboden: paalwoningen van de bewoners van Nieuw-Guinea; een dorp van paalwoningen in Malakka, en — als tegenhangers — in den ouden vorm herstelde vóór-historische paalwoningen in de Zwitsersche meren en een vóór-historische brandurn uit Japan, voorstellend een paalwoning.

Toen de ronde hutten der Walsemboa-negers (Afrika), die half onder den grond zijn gebouwd, op het doek verschenen, herinnerde spr. aan den prae-historischen huttenbouw (de kuilwoningen) nabij ons Uddelermeer, en naast de zuiver-koepelvormige hutten der Zoeloe-kaffers stelde hij de evenzoo gevormde, uit blokken sneeuw-ijs opgebouwde, hutten der Eskimo's in Noord-Amerika. Ook een brandurn uit de Noordduitsche laagvlakte bood hier weer stof tot vergelijking.

Vervolgens werd ook de kegelvormige hut der Soyoten, de rendierfokkers op de grenzen van het poolgebied, op het witte vlak geprojecteerd. Uit die voorbeelden, welke met vele andere zouden kunnen worden vermeerderd, leidt spr. af dat alle bouwvormen dus tot hutvorming zijn terug te brengen.

Ten slotte gaat spr. de ontwikkeling van de kegelvormige hut na tot de grootsche bouwwerken welke daarin hun oorsprong vonden: het Romeinsche Panthéon, de Aya Sophia te Constantinopel, de kerk te Trier en de St. Pieterskerk te Rome. In alles ziet de heer van der Pek de vergeestelijkte hut en eindigende drukt hij nog eens zijn aandachtige toehoorders op het gemoed:

„Leert dan reizen
„Met gepeizen
„Naer paleizen
„Uyt het slick
„Dezer Werrelt
„Die zoo dwerrelt
„*Eenwelck gaet*
„*Vóór ooghenblick.*"

Zoo is dan „A. et A." begonnen zijn 12e lustrum te vieren, te vieren op waardige en ernstige wijze, en het intellectueele publiek viert mede feest, het verheugt zich met de blijden, waarom? Omdat de architectuur niet is een zaak, die alleen de architecten aangaat, maar een stuk van het leven, het leven dat in zijn niet te stuiten ontwikkeling, naarmate die ontwikkeling zich uitbreidt, naar een steeds hoogere aan die ontwikkeling gelijkwaardige schoonheid vraagt.

Zoo zal dan het leven de begeestering geven aan die kunstenaars, welke zich aan het leven spiegelen en het beeld daarvan door hun werk zichtbaar maken.

Dat dan de jongeren zich nauwer aaneensluiten en de architectuur, zooals dit mede door tentoonstellingen als deze, mogelijk is, op te voeren tot een ongekende grootheid, zoo zal dit Lustrum niet als een oppervlakkigheid voorbijgaan, doch rijke vruchten voor de toekomst afwerpen.

H. F. Sijmons Jr.

CONCEPT-BEGROOTING 1915—1916.

(30 Nov.—1 Dec.)

	Winst	Verlies
Contributies (incluis achterstallige 1914—15)	ƒ 4.400.—	—
Subsidiesten behoeve der afd. V. en H. B. O.	„ 8.250.—	—
Ontvangsten leescirkel	„ 25.—	—
Opbrengst kalender	„ 20.—	—
Intrest en deposito	„ 20.—	—
Restitutie plaatwerk en cursus op bodeloon	„ 205.—	—
Saldo boekjaar 1914—15 [naar raming]	„ 1.320.—	—
Bibliotheek	—	ƒ 50.—
Weekblad „Architectura" [inclusief ƒ 800.— subsidie aan uitg.]	—	„ 1.600.—
Porti en incasso	—	„ 30.—
Lezingen	—	„ 20.—
Subsidies aan afd. V. en H. B. O.	—	„ 8.250.—
Excursie	—	„ 1.—
20 obl. leening 1910	—	„ 500.—
60 coupons leening 1910	—	„ 60.—
12 obl. leening 1915	—	„ 300.—
60 coupons leening 1915	—	„ 60.—
Lokaalhuur	—	„ 600.—
Huldeblijken	—	„ 25.—
Gen. prijsvragen	—	„ 225.—
Drukwerken	—	„ 100.—
Salaris bode	—	„ 780.—
Lidmaatschappen + subsidies Utr. en H. Club	—	„ 220.—
Assurantiën en levensverzekeringen	—	„ 240.—
Belastingen	—	„ 120.—
Onkosten Bestuur	—	„ 100.—
„ Redactie	—	„ 125.—
„ leescirkel	—	„ 150.—
Crediet Architectuur-Museum	—	„ 25.—
Lustrum 1915	—	„ 625.—
Onvoorziene uitgaven	—	„ 34.—
	ƒ 14.240.—	ƒ 14.240.—

De Penningmeester:
Adr. Moen.

DE HARTEWENSCH VAN DEN NEDERL. AANNEMERSBOND.

Een der lievelingswenschen van den Aannemersbond is tyrannie uit te oefenen, d. i. in het bouwvak de baas te spelen en o.a. voor te schrijven, hoe besteksbepalingen moeten luiden.

De Bond van Ned. Architecten heeft het daarom noodzakelijk gevonden een eigen A. A. V. saam te stellen, die aan redelijke eischen voldoet, en de belangen van alle partijen behartigt.

Dat deze daad niet naar den zin is van den Ned. Aannemersbond is te begrijpen.

De volgende officieele mededeelingen in „de Aannemer" (No. 44, 2 Nov. 1915) is daarvan de uiting. Om indruk te maken is als hoofd gekozen: „**Waarschuwing**".

Die waarschuwing luidt dan:

„Naar bekend is, heeft de Bond van Nederlandsche Architecten eigen „Algemeene Administratieve Voorschriften" ontworpen, waarin de navolgende bepaling voorkomt betreffende het recht op termijnsverlenging bij werkstaking en uitsluiting:

„Geheel stil liggen van het werk door particële en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging.
Of gedeeltelijk stil liggen van het werk recht geeft op termijnsverlenging, zal worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften van geschillen".

Hoewel eigenlijk overbodig, wordt er bij deze nog eens met nadruk op gewezen, dat, indien deze (of een soortgelijke) bepaling in een bestek wordt aangetroffen, daarop **niet mag worden ingeschreven.**

De redenen daarvoor werden reeds vroeger in een rondschrijven aan de afdeelingsbesturen aangegeven. Daarop behoeft dus niet in den breede te worden teruggekomen. Slechts moge er in zooverre aan worden herinnerd, dat, hoewel staking in enkele vakken een werk wel bijna altijd geheel zal doen stil liggen, toch ook even dikwijls de tegenwerping zal kunnen worden gemaakt, dat het werk *niet geheel* stil ligt, indien en zoolang ook maar in één der ondergeschikte vakken getracht wordt het werk voort te zetten.

Het recht op termijnsverlenging wordt dientengevolge voor zoo goed als elk geval afzonderlijk af hankelijk gesteld van de incidenteele beslissing door een commissie van arbiters.

En het beginsel, **dat dit recht van te voren vast moet staan**, wordt zoodoende geheel op losse schroeven gezet.

Nogmaals dus: op de bovengeciteerde (of een soortgelijke) bepaling mag **nimmer** worden ingeschreven.

Wij vertrouwen, dat alle afdeelingsbesturen en leden het groote gewicht van deze hernieuwde waarschuwing zullen beseffen en daarmede in voorkomende gevallen rekening zullen houden."

Maar nu komt de grap!

In hetzelfde nummer van „de Aannemer" (No. 44) komen verschillende praeadviezen van het Hoofdbestuur voor. Een dezer praeadviezen (het 21ste punt der Algemeene ledenvergadering, te houden op Donderdag 25 November a.s.) wordt gegeven naar aanleiding van een vraag der afdeeling Deventer.

Ziehier de woordelijke mededeeling:

Van de afdeeling Deventer.

De afdeeling Deventer wenscht eene bespreking uit te lokken over de toepassing der bindende besluiten, voor zoover betreft de al- of niet-toelaatbaarheid van een andere dan de oorspronkelijke, van Bondswege daarvoor vastgestelde redactie.

Praeadvies. De afdeeling Deventer is van oordeel, dat geen afwijking van de oorspronkelijke redactie mag worden toegelaten. Zij vreest, dat daardoor onder de leden van den Bond verwarring zal ontstaan en dienten-

gevolge de actie tot doorvoering der bindende besluiten aan kracht en vastheid van lijn zal verliezen.
Het Hoofdbestuur meent ten opzichte van dit punt in zijn praeadvies kort te kunnen zijn. De zaak is herhaaldelijk in zijne vergaderingen, het laatst in die van 7 October j.l., breedvoerig besproken, wat het tot dusverre echter geen aanleiding heeft kunnen geven om zijn inzicht en standpunt te wijzigen.
Dit standpunt luidt, dat vóór alles moet worden aangedrongen op de opneming der bekende clausules in de oorspronkelijke, ongewijzigde redactie. *Een andere, gewijzigde redactie wordt volstrekt niet aanbevolen.* Integendeel. Alleen, **indien de vrees bestaat dat anders eene aanbesteding zal mislukken,** in het uiterste geval dus, kan **genoegen** worden genomen met **eene afwijkende redactie**, *mits deze het beginsel onaangetast laat en dus niets anders zegt en geen andere strekking heeft dan de Bondsbepaling.*
Eene gewijzigde clausule, die aan deze voorwaarden voldoet, acht het Hoofdbestuur in het algemeen toelaatbaar. In geval van twijfel dienaangaande zullen de afdeelingsbesturen zich echter hebben te verstaan met den provincialen commissaris, die op zijne beurt, zoo noodig, weder overleg kan plegen met het Dagelijksch Bestuur van den Bond."

Het vet-drukken hebben wij gedaan.
De toevoeging, door het Hoofdbestuur zelf eenigen tijd geleden aan hun „bindend besluit" gegeven, en door ons gesignaleerd in „Architectura" No. 21 is een voorbeeld, hoe het Bestuur van den Aannemersbond zich voorstelt door geven en nemen hun zin door te drijven.
Dit komt ook zoo goed tot uiting in het praeadvies op het voorstel van de afd. Dordrecht, dat het 17de punt op dezelfde ledenvergadering, hierboven genoemd, vormt. Ook dit willen wij onzen lezers niet onthouden.
Het luidt:

Voorstel van de afdeeling Dordrecht.

De vergadering besluite om het „bindend besluit", aangenomen in de Jaarlijksche Algemeene Vergadering, gehouden op 15 en 16 Juli 1914 te Amsterdam, ook op werken, aanbesteed voor rekening van Openbare Besturen, toepasselijk te verklaren.

Praeadvies. Naar aanleiding van dit voorstel der afdeeling Dordrecht brengt het Hoofdbestuur in herinnering dat ook in de vorige jaarvergadering dit vraagstuk ampel is besproken.
Het achtte — en de vergadering met hem — den tijd nog niet gekomen om ook de Openbare Besturen in het toen genomen bindend besluit te betrekken.
In de eerste plaats, omdat de wederzijdsche verhouding tusschen Openbare Besturen en aannemers van werken een andere is, dan die tusschen de laatstgenoemden en particuliere en aanbesteders, en ten tweede, omdat de Openbare Besturen in de allereerste plaats geroepen zijn om te sanctionneeren en te handhaven datgene, wat als uiting van het particuliere initiatief uit het vrije maatschappelijke leven is opgekomen. M. a. w. omdat aan onze bindende besluiten tijd moet worden gegeven om door te werken.
Hieruit volgt, dat het van meet af aan de bedoeling is geweest om bij de Openbare Besturen aan te kloppen; echter niet incidentieel, maar bij voorkeur door hun onze nieuwe A. V. aan te bieden en hun te verzoeken deze over te nemen.
Het Hoofdbestuur heeft tot dusverre geen aanleiding gevonden om het ten deze door hem ingenomen standpunt te herzien. De actie van den Bond tot doorvoering der bindende besluiten is betrekkelijk nog jong, terwijl omtrent het lot, aan de nieuwe A. V. beschoren, voor het oogenblik nog niets bekend is.
Het geeft der vergadering derhalve in overweging om een beslissing ten aanzien van het onderhavige voorstel op te schorten totdat omtrent de al- of niet aanvaarding der nieuwe A. V. door de ingenieurs- en architectenvereenigingen meerdere zekerheid is verkregen."

Men herkenne de taktiek!
Uit het slot blijkt welk een verantwoordelijkheid op de Mij. t. B. d. B. V. A. rust, die op de aanstaande ledenvergadering (24 November a.s.) zal moeten beslissen, welk standpunt in dit vraagstuk in te nemen.
Tyrannie prikkelt tot verzet! Een verzet om het onrecht te niet te doen en het recht te herstellen.
De strijd in „Architectura" (en ook in „de Bouwwereld") gevoerd, gesterkt door den daadwerkelijken tegenstand van den Bond van Nederlandsche Architecten, wordt nu door het stelling nemen van de Arbeidersvereenigingen tegen de „bindende besluiten" van den Aannemersbond nog scherper. De arbeidersvereenigingen hebben zich in dezen strijd vereenigd in een hoofdbestuur, dat volgende rondschrijfbrief de wereld instuurt. Het betoog komt geheel overeen met onze artikelen (jaargang 1914 blz. 231 en 263, en jaargang 1915 blz. 9, 21 en 119) in „Architectura".
Het rondschrijven luidt dan:

Aan H.H. Architecten en Ingenieurs in Nederland.

Door den Ned. Aannemersbond is, krachtens een besluit van zijn laatst gehouden algemeene vergadering, een actie op touw gezet, om in bestekken een tweetal bepalingen opgenomen te krijgen, de eene betreffende arbitrage bij voorkomende geschillen, de andere betreffende het recht op termijnsverlenging bij voorkomende werkstakingen en uitsluitingen uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen.
In een aan H.H. Architecten en Ingenieurs gezonden circulaire wordt er door het Hoofdbestuur van den Aannemersbond op gewezen, dat het door genoemden Bond ingenomen standpunt „juist en billijk" kan worden geacht. Ten opzichte van de voorgestelde clausule betreffende „werkstaking en uitsluiting" betwijfelen wij echter ten sterkste de „juistheid en billijkheid". Immers, het is allerminst ondenkbaar, dat in een geschil met de werklieden, de patroon het recht *niet* aan zijne zijde heeft. Wordt evenwel de door den Aannemersbond ontworpen bepaling in het bestek opgenomen, dan is arbitrage over verlenging van den op leveringstermijn praktisch uitgesloten, en de patroon voor een goed deel gevrijwaard voor schade en wordt, bij een conflict tusschen aannemer en werklieden, het nadeel grootendeels op den aanbesteder afgewenteld.
Het is wel eigenaardig dat de Aannemersbond arbitrage vraagt voor *alle* geschillen, doch door het opnemen van de gewraakte clausule omtrent stakingen en uitsluitingen bij voorbaat eene *wezenlijk vrije* arbitrage op dit punt, waarbij met den aard van elk geval door de arbiters rekening kan worden gehouden, uitsluit. Immers, door het opnemen van bedoelde bepaling in het bestek, zal staking en uitsluiting onvoorwaardelijk op termijnsverlenging recht geven, zelfs al is de aanbesteder en de architect ten volle overtuigd, dat in een bepaald geschil het recht is aan de zijde der werklieden en ieder weldenkende dat oordeel moet onderschrijven. Ook wanneer het ongelijk is aan de zijde van den patroon, zal de aanbesteder lijdelijk moeten aanzien, dat de bouw geen voortgang heeft, al lijdt hij daardoor ook aanmerkelijke schade.
Dat het Hoofdbestuur van den Aannemersbond zelf beseft hoe „*on*juist en *on*billijk" het opnemen van de clausule betreffende werkstakingen en uitsluitingen in de bestekken is, leert het verslag van een vergadering van dat Hoofdbestuur, opgenomen in „De Aannemer" van 4 Mei 1915. Het Hoofdbestuur verklaarde namelijk aannemelijk eene afwijkende redactie van bedoelde clausule welke aldus zou luiden:

> Partieele en algemeene werkstakingen en uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zullen worden beschouwd als overmacht en geven recht op termijnsverlenging **voor zoover die werkstakingen en uitsluitingen kennelijk van invloed zijn geweest op den gang van het werk en wanneer de betrokken aannemer de conflicten niet moedwillig heeft uitgelokt.**

Ofschoon deze redactie ruimer en dus beter is dan de oorspronkelijk door den Aannemersbond voorgestelde, blijft zij niettemin een eenzijdig recht voor den aannemer vestigen, ten koste van de belangen van den aanbesteder en de werklieden. Billijk ware dan ook de vraag, of termijnsverlenging in zoo'n geval moet worden toegekend, aan vrije arbitrage werd overgelaten en wij verzoeken H.H. Architecten en Ingenieurs dan ook nadrukkelijk, mede in het belang der Aanbesteders, een zoo eenzijdige bepaling, als de Aannemersbond wil opdringen, **niet te aanvaarden.**
In elk geval echter komt het ons, in verband met bovenstaande, gewenscht voor, dat door U in de bestekken bepalingen worden opgenomen, waardoor de kans op het uitbreken van conflicten, zooal niet geheel vermeden, toch veel verminderd zal worden. De meeste conflicten toch vloeien voort uit de vraag omtrent „loon en arbeidsduur". Worden nu ten opzichte van deze materie bepalingen in de bestekken opgenomen, dan is niet alleen rekening gehouden met de belangen van den aannemer, doch ook met die van de werklieden en den principaal.
Het is daarom dat wij beleefd doch dringend verzoeken, in Uwe bestekken een dergelijke bepaling op te nemen en bij de vaststelling van de hoogte der loonen en van den arbeidsduur, rekening te houden met de ter plaatse bestaande regeling, of, indien er tusschen de patroons- en werkliedenorganisaties overeenkomsten bestaan, de bepalingen van deze overeenkomst(en) in de bestekken op te nemen.

Inmiddels hebben wij de eer te zijn met de meeste hoogachting voor de:

Algemeene Nederlandsche Timmerliedenbond,
w.g. L. v. d. Wal, Voorzitter.
G. Kaptein, Secretaris.

Centr. Bond van Bouwvakarbeiders in Nederland,
w.g. J. W. v. Achterbergh, Voorzitter.
C. Valkenburg, Secretaris.

Nederlandsche Schildersgezellenbond,
w.g. A. J. Dooyes, Voorzitter.
A. W. Jensch, Secretaris.

Algemeene Nederlandsche Stucadoorsbond,
w.g. J. J. Schra, Voorzitter.
H. C. de Zeeuw, Secretaris.

Ned. Roomsch-Kath. Timmerliedenb. „St. Joseph",
w.g. A. H. Smulders, Voorzitter.
C. A. v. Zeeland, Secretaris.

Ned. Roomsch-Kath. Kalk- en Steenbewerkersb.,
w.g. A. Allessie, Voorzitter.
J. G. Derwort, Secretaris.

Ned. Roomsch-Katholieke Schildergezellenbond,
w.g. A. L. Vollaerts, Voorzitter.
J. Brouwer, Secretaris.

Het correspondentie-adres is:
A. W. Jensch, 1e Helmerstr. 78, A'dam,
Telefoonnummer 2639 Zuid.

De tekst dier bepalingen geven wij niet, daar zij op het oogenblik niets aan de zaak toedoen.
Hoe goed en hoogst noodzakelijk het is, het publiek en de openbare lichamen, ook nog zelfs velen der architecten, wakker te maken, en hen stelling tegen de „bindende besluiten" van den Aannemersbond te doen nemen, hebben wij aangetoond door de hierboven aangehaalde praeadviezen van het Hoofdbestuur van den Aannemersbond. Dat het reeds door de openbare lichamen wordt ingezien, bewijst het volgende bericht in de dagbladen:

Werkstaking geen force-majeure?

De Christ. Bestuurdersbond te Dordrecht had verzocht om wijziging van de bepalingen in bestekken voor gemeentewerken en verschillende vakvereenigingen hadden dat adres gesteund en vooral aangedrongen op niet aanneming van het verzoek van de afd. Dordrecht van den Nederlandschen Aannemersbond, om werkstakingen of uitsluitingen te beschouwen als force majeure. Ten aanzien van het verzoek van den Chr. Bestuurdersbond zeggen Burg. en Weth., dat het hun ongewenscht voorkomt uitsluitingen onder alle omstandigheden te beschouwen als vallende buiten overmacht. Ook vinden zij het onjuist gezien voor dergelijke gevallen aan het oordeel der arbitrage-commissie te onttrekken de vraag in hoeverre verlenging van den opleveringstermijn al dan niet kan worden toegestaan. Wat de arbitrage-commissie betreft, die behoort te zijn geheel onpartijdig en te staan buiten alle partijen. In die commissie moeten dus zitten leden, die bij het onderwerpelijk geschil volstrekt belangeloos zijn. Aannemers zullen er dus geen zitting in kunnen hebben. Het ligt in het voornemen van B. en W. de bestekken in dezen zin te wijzigen.

Jan de Meijer.

Zie ook de boekbespreking op de volgende bladzijde.

PRIJSVRAAG „TEGELFABRIEK SCHIEDAM."

De Directie der N. V. „Tegelfabriek Schiedam", gevestigd te Schiedam, Directeur de heer J. Sparla, schrijft uit een Prijsvraag voor het ontwerp van een titelblad voor de aandeelen der vennootschap.
Gevraagd wordt een teekening op een grootte van 0.17½ M. bij 0.30 M. (de grootste afmeting als hoogte) zoodat deze op een formaat van 0.21½ M. bij 0.34 M. met voldoende blanco rand kan gereproduceerd worden en moet het volgende opschrift bevatten:

Naamlooze Vennootschap „Tegelfabriek Schiedam", gevestigd te Schiedam. Opgericht bij akte van ..... 1915 voor Notaris ..... te Rotterdam verleden en goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van ..... 1915. Maatschappelijk kapitaal ..... Verdeeld in drie series

van . . . Aandeelen à *f* 1000. Bewijs van Aandeel. Serie . . . . No. . . . groot een duizend gulden, ten name van . . . .

Schiedam, ... 1915.

De Directeur(en): De Commissarissen:

. . . . . .

Hierbij afgegeven 20 Dividendbewijzen en Talon.

De bewerking der teekening is vrij gelaten, doch moet zoodanig zijn, dat een goede reproductie in boek- of steendruk, in hoogstens 3 kleuren, daarvan gemaakt kan worden.

Voor deze prijsvraag worden uitgeloofd: een eerste prijs groot *f* 100.—, een tweede prijs van *f* 40.— welke zullen worden toegekend aan de daartoe door de jury aan te wijzen ontwerpen.

Deze jury bestaat uit de heeren: Huib Luns, Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam, E. J. M. de Bont, lid der firma E. de Bont & Zoon, Drukkers-Uitgevers te Rotterdam, P. G. Buskens, Architect te Rotterdam, en heeft het recht de uitgeloofde prijzen op andere wijze over ten hoogste 3 ontwerpen te verdeelen voor het geval, dat daartoe aanleiding bestaat, doch is gehouden het geheele uitgeloofde bedrag in elk geval toe te wijzen. Zij zal hare bevindingen in een beknopt gemotiveerd rapport neêrleggen, waarbij zij echter het recht heeft de ontwerpen groepsgewijze te beoordeelen.

De uitslag der bekroningen zal gepubliceerd worden.

De mededinging aan de prijsvraag is opengesteld voor alle Nederlanders en in ons land vertoevende al of niet geïnterneerde Belgen.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de N. V. „Tegelfabriek „Schiedam".

De ontwerpen moeten worden ingezonden vóór of op 1 Februari 1916 aan het adres van het laatst genoemde jury-lid, Mathenesserlaan 264 te Rotterdam, plat verpakt en zoover niet op carton geteekend op stevig carton opgezet. Zij moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van twee verzegelde couverts van hetzelfde motto voorzien, dragende respectievelijk de opschriften „Naambrief" en „Correspondentie-adres", en waarbij het eene couvert naam en adres van den vervaardiger inhoudt en het andere een adres bevat, waardoor met den vervaardiger kan gecorrespondeerd worden.

Alle ingekomen ontwerpen zullen op nader te bepalen plaats te Rotterdam tentoongesteld worden, waartoe, na de beoordeeling der jury, de N. V. „Tegelfabriek Schiedam" gedurende 2 maanden de beschikking over de ontwerpen houdt. Binnen 2 weken daarna worden zij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Ons wordt ter recensie aangeboden: de *Algemeene Voorschriften* voor de Uitvoering en het Onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Febr. 1901, met daarin tot 1 Febr. 1915 aangebrachte wijzigingen en aanvullingen, opnieuw herzien en vermeerderd door D. H. Haverkamp, architect.

De geest die door deze gewijzigde en aangevulde A. V. waart is nog niet geheel vrij te pleiten van ouderwetsche bureaucratische opvattingen en uitdrukkingen. In de allereerste plaats de titel. Al jaren bestaat er geen departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid meer, doch zijn deze gesplitst, zou het geen aanbeveling verdienen de titel ook eens te herzien?

Wat zegt men b.v. van een taaltje als in § 289: Aanvoer van grondspecie: Waar grond door karren „in de strekking des wegs" moet worden aangevoerd, enz.

Dit over de taal, om maar bij één voorbeeld te blijven. Nu § 495. Geschillen. Hier is geheel het oude systeem behouden, al staat in een noot (dus niet in de § zelf), dat de Ned. Aannemersbond, arbitrage voor *alle* geschillen wenscht. Het is jammer dat in deze aanteekening geheel het standpunt van den Ned. Aannemersbond wordt gehuldigd, die *alle* geschillen, *behalve werkstaking en uitsluiting* aan arbitrage wil onderwerpen, terwijl de architecten juist deze z.g. bindende bepaling bestrijden, omdat werkstaking wel degelijk aan arbitrage moet kunnen onderworpen worden, ter bepaling in hoeverre zij op het werk van invloed is geweest en niet botweg alle georganiseerde werkstaking en uitsluitingen als force majeure te beschouwen zijn.

In zoo goed als alle particuliere bestekken wordt voor geschillen verwezen naar den Raad van Arbitrage, in de A. V. schijnt de noodzakelijkheid daarvan nog niet ingezien te worden.

Zoo § 450. Bestedingskosten. Deze bedragen volgens bovenst. § ruim 2 pCt. van de aannemingssom, voorwaar geen kleinigheid.

Zoo ergens tegen, dan moest de Ned. Aannemersbond zich eens ten strijde gorden tegen de vele duffe artikelen die in deze A. V. zijn opgenomen en er nog steeds ongewijzigd in blijven.

Er moest eens een frissche wind doorheenwaaien. Als een prachtig voorbeeld van een zich aan dezen tijd aanpassende A. V. zouden wij de nieuwe A. V. van den Bond van Nederl. Architecten kunnen noemen, wat werkelijk goede algemeene voorschriften zijn, die het juiste standpunt tusschen Besteder, Directie en Aannemer innemen.

De aangebrachte aanteekeningen aan de onderzijde der bladzijden zijn uitstekend.

Ook verdient het o. i. geen aanbeveling en is het ook niet goed voor het cachet van deze deftige A. V. om midden tusschen de § § over verfstoffen eene groote advertentie van een fabrikant van verfstoffen te plakken.

De uitgave zelf ziet er overigens keurig verzorgd uit.

VAN ALLERLEI AARD.

MUSEUM VAN KUNSTNIJVERHEID HAARLEM.

In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem is thans tentoongesteld een uit koper gedreven altaarstuk van aanzienlijke afmetingen, vervaardigd op de werkplaats voor kerkelijke kunst van den heer Gustaaf van Kalcken alhier.

In dezelfde zaal worden tevens geëxposeerd de afbeeldingen van verschillende werken, betrekking hebbende op de bouwkunst, de beeldhouwkunst en de schilderkunst der middeleeuwen.

De tentoonstelling van modellen van modern speelgoed, die in de Raadzaal wordt gehouden, heeft reeds veel belangstelling gewekt; daar deze modellen voor de fabricatie moeten dienen, zal ze slechts korten tijd geopend blijven.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.90 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, idem met bijlagen 30 cent.

ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.

Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstlievende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor aspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".

Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. De 1368ste en **Algemeene Vergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 1 December,** des avonds te 8½ **uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Agenda:

1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Ballotage van den heer F. A. BARBIERS, Decoratief Teekenaar te Amsterdam, door de heeren M. de Klerk en H. F. Sijmons Jr. voorgesteld, en van den heer G. P. WIJKER, Bouwk. Leeraar M. O. te Amsterdam, door de heeren G. Roobol en A. C. van Mannekes voorgesteld.
4. Installatie van den heer Jac. Bot, Bouwk. Teekenaar alhier, als gewoon lid.
5. Jaarverslag van den 1sten secretaris.
6. Jaarverslag van den penningmeester.
7. Verslag van de verificatiecommissie.
8. Jaarverslag van den bibliothecaris.
9. Jaarverslag van de redactie.
10. Verslag van de commissie voor de localen.
11. Uitloting van 20 aandeelen van de Leening 1910 en 12 aandeelen van de Leening 1915.
12. Begrooting 1916. (Zie nummer van het weekblad van 20 Nov.)
13. Verkiezing van 2 leden in het Bestuur, wegens periodieke aftreding van de Heeren Paul de Jongh en G. F. la Croix, die beide herkiesbaar zijn.
14. Verkiezing van 2 leden in de Redactie van het weekblad, wegens periodieke aftreding van de Heeren Paul de Jongh en P. Kramer, die beide herkiesbaar zijn.
15. Verkiezing van den Voorzitter van het Genootschap.
16. Rondvraag en sluiting.

b. Door het Bestuur is als Aspirant-Lid van het Genootschap aangenomen de Heer L. C. KALFF alhier.

c. De Tentoonstelling van Bouwkunst en Verwante Kunsten t. g. v. het XIIe Lustrum van het Genootschap, gehouden in het Stedelijk Museum te Amsterdam, is geopend alle werkdagen van 10—3 uur, Zondags van 12½—3 uur. Leden hebben voor zich persoonlijk recht van toegang op vertoon van de diploma-kwitantie 1915, Gewone leden op die van het 2e halfjaar 1915.

Voor *alle* niet-leden is de toegangsprijs 25 cents.

Op de Lustrum-tentoonstelling is het werk van J. Thorn Prikker aangevuld, o.a. met gebrandschilderde ramen.

De eerstvolgende Lezingen ter gelegenheid van het XIIe Lustrum in de Kamer van Koophandel vinden plaats als volgt:

30 Nov. Dr. A. Pit: „De ontwikkeling van het begrip in de versieringskunst."

4 Dec. Prof. Dr. W. Vogelsang: De Beeldhouwkunst in verband met de Bouwk.

Toegang tot de voordrachten uitsluitend op vertoon van de speciale seriekaarten. De zaaldeuren worden om 8 uur gesloten.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

AFFICHE DER TENTOONSTELLING.

Het affiche der tentoonstelling, vervaardigd door C. A. Lion Cachet, is op aanvraag bij den 1sten Secretaris, Weteringschans 83, Tel. No. 342 Noord, verkrijgbaar à *f* 1.— per exemplaar. (Verzending naar buiten *f* 0.10).

MEDEDEELING DER REDACTIE.

Van de uitgevers W. L. en J. Brusse ontvingen wij in dank de „afbeeldingen van de ontwerpen voor het Pantheon der Menschheid van den architect Dr. H. P. Berlage Nz., met een bijschrift in verzen door Henriëtte Roland Holst-van der Schalk."

Zooals alle uitgaven van de firma Brusse, is ook dit boekje uitstekend en met liefde verzorgd; in zijn eenvoud een waardige Hollandsche uitgave.

DE VERHOUDING VAN DE ARCHITECTUUR TOT HET HUISGEZIN.

VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DEN HEER W. V. D. PLUYM.

Tweede avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam).

„Ik zou U dus spreken over de bouwkunst en het huisgezin; de verhouding, de betrekking van deze twee begrippen tot elkander.

Het begrip bouwkunst is reeds in de eerste voordracht

Aanplakbiljet der Lustrum-tentoonstelling, ontworpen en geteekend door C. A. Lion Cachet.

door den heer v. d. Pek uitvoerig behandeld en ik meen te mogen veronderstellen, dat het begrip — huisgezin — voldoende bekend is en beschouwd mag worden als „de samenwonende familie". Aldus vangt spreker aan.
Evenals de heer v. d. Pek voert deze spreker ons door verschillende ontwikkelingsphasen en tracht een beeld te geven van het zich vervormende huis en het ontstaan van het huisgezin van de vroegste tijden tot op heden.
Bij het beschouwen van den meest primitieven toestand bemerken wij dat de mensch is aangeboren den wil, het lichaam te beschutten tegen krachten buiten hem.
In streken van bergachtigen aard is het hem makkelijk hier of daar een verholen plaats, dat is: *een hol*, te vinden, een plaats, die den mensch beveiligen moet tegen de invloeden van het klimaat en tegen wilde dieren; maar in streken, waar de gronden vlak zijn, moet hij de beschuttende plaats zelf in den grond uitgraven. Dit beschouwt spreker als het eerste stadium der bouwkunst. Het uithollen of afbreken. Hieruit blijkt dat de bouwkunst het gevolg is van de allereerste behoefte van den mensch: „de beschutting van het lichaam."
Men zou kunnen zeggen: „In den beginne schiep de mensch ruimte-kunst = bouwkunst," — want met het maken van het hol bleek het noodig, een dak, tot méérdere beschutting, boven dit hol te plaatsen. En daarmede ontstond de eerste, door den mensch gevormde ruimte. Bij het volgen van de ontwikkeling van deze ruimtebegrenzing zien wij de hut ontstaan. . . . De hut, met wanden en dak en vloer, is het begrip *huis*.
In de pré-historische tijden, bij de Germanen, wordt de hut rond of vierkant aangetroffen, maar steeds als één ruimte, dus onverdeeld. De familie is klein, maar breidt zich meer en meer uit en daarmede wordt tevens de behoefte gevoeld naar méér ruimte.
Op het uitgegraven hol verrijzen wanden van stroo of leem en langzamerhand ontstaat de ingedeelde woning voor vele leden van één familie; — menigmaal met kinderen, en kleinkinderen, met schoondochters en schoonzoons.
In de Ilias wordt in dien geest Priamos-huis beschreven. „. . . . daar sliepen ter nachtrust Priamos' zonen tezamen met de vrouwen, hun wettige gaden; voorts aan de andere zij van het hof de vertrekken der dochters . . . . daar sliepen te samen Priamos' schoonzoons . . . ."
Toch blijft ook het onverdeelde huis, waar de familie in één vertrek *woont, eet* en *slaapt*, door alle tijden in stand.
Vele lichtbeelden vertoonen ons hiervan verschillende typen, zooals de Eskimo-hutten (half onder den grond), Kolenbranders-hutten in het Schwarzwald, de plaggenhutten in Friesland en de woningen op de Drentsche hei. Deze verblijven (hutten met één woonruimte) vertoonen alle gelijkenis met de oertypen uit het pré-historische tijdperk en de tijden der oude Germanen. Interessant is de vergelijking, die spreker ons toont, op een der reliefs van de zuil van Marcus Aurelius te Rome, waarop voorgesteld wordt het in brand steken der rieten woningen van de overwonnen Germaansche volkeren, door Romeinsche soldaten.
Uit deze beelden bleek, dat aan de behoefte tot beschutting van het lichaam was voldaan. . . . maar ook niets meer. Het éérste stadium van de woning. De beveiliging van het lichaam wekt een zekere rust op. . . . en deze rust wederom behagelijkheid.
Men zou **nu** kunnen spreken van een tweede stadium. . . Het gezin, dat niet meer tevreden is met de beveiliging van het lichaam. . . . stelt hoogere eischen en. . . . zoekt gezelligheid.
Als gevolg van gunstige omstandigheden treedt hier en daar zelf de „luxe" in.
Iedere wijziging in het dagelijksch leven brengt verandering in de wijze van „*wonen*", dus als gevolg hiervan, in den bouw van de woning.
Al mogen wij het historisch-materialisme niet in al zijn consequenties aanvaarden, zeker is het dat de bouwkunst onmiddelijk verband houdt met het maatschappelijk leven en iedere wijziging van dat maatschappelijk leven meemaakt door verandering in uitdrukkingswijze.
Direct aansluitende aan dit gedeelte van zijn lezing, komt spreker hierdoor tot de conclusie, dat het bouwen in den stijl van een vroeger tijdperk onmogelijk is.
In Oostersche landen schenen heel vroegtijdig veranderingen te hebben plaats gehad, althans eerder dan in het Westen. Klimaat en grond schijnen daarvoor zéér gunstig geweest te zijn, ... en spreker meent te zijn gekomen tot de in het oosten veel toegepaste wijze van wonen, ... de woonruimten gelegen om een binnenhof. En hij veronderstelt, dat deze, om een binnenplaats gegroepeerde ruimte, haar oorsprong had gevonden in de wijze waarop de oude nomadenvolken — bij de verpoozingen in hun zwervend leven — hun tenten opsloegen. Deze werden zóó gerangschikt dat de tent van den hoofdman het middelpunt vormde van eenen cirkel van tenten zijner minderen. Hierin ligt waarschijnlijk

het prototype van de Oostersche binnenhof. Zelfs bij de Romeinen is deze wijze van bouwen veelvuldig toegepast en spreker vertoont ons door middel van lichtbeelden verscheidene Romeinsche (Pompejaansche) woningen die een binnenplaats (het oude Atrium) vertoonen.
In de ontwikkeling van de Romeinsche woning heeft zich dat in een tweeledige opvatting uitgebreid en wel in Atrium met vertrekken er om heen en het meer gesloteno Peristyle.
De opvatting, het bouwen om een binnenplaats, is door den invloed der Romeinen, zelfs tot in het Noorden doorgedrongen.
In Noord Frankrijk, België en Zuid Nederland komen vele oude boerderijen met een binnenhof voor.
Nu komt spreker met een flinken sprong tot aan de middeleeuwen. Vele zijn de veranderingen, die het maatschappelijk leven heeft ondergaan, sinds de wereldheerschappij der Romeinen een einde nam. De opkomst van het Christendom bracht vele wijzigingen.
Meer en meer verrijzen de kleine woningen van de vrije burgers. In de middeleeuwen moest *de burger* een eigen huis bezitten. Deze huizen waren meestal geheel van hout en slechts van één woonruimte voorzien, (sommige niet grooter dan 4 . . 4 meter) met de stookplaats in het midden. Een opening in het dak was voldoende om de rook te verwijderen.
Zoo ontstonden de eerste middeneeuwsche steden en dus waren deze grootendeels van hout. Hierdoor was het gevaar voor uitgebreide branden zeer groot en menigmaal werden geheele steden in de asch gelegd.
De bekende brand van 1328, verwoestte de stad Haarlem en in 1666 verbrandden meer dan 10.000 woningen van Londen.
Meer en meer werd begrepen dat de eenige goede oplossing tegen brandgevaar was . . . de huizen te bouwen van steen. Vele steden hadden dan ook langzamerhand verordeningen in dien zin. In Amsterdam werden de burgers gedwongen hun houten huizen door steenen te vervangen. Met deze wijzigingen, en uitbreidingen van den bouw, wordt tevens de inrichting meer gecompliceerd en meer behagelijk gemaakt. Zoo wordt de haard geplaatst tegen den muur en voorzien van een steenen rookkanaal.
De groote veranderingen, die nu komen zijn toe te schrijven aan de uitbreiding van den handel. De koopman zoekt zooveel mogelijk beveiliging voor zijn bezit.
Hij woont gaarne bij zijn bedrijf, waardoor de koopmanswoning ontstaat.
Spreker vertoont ons enkele voorbeelden van deze woningen, die gedeeltelijk *woning*, gedeeltelijk *pakhuiskarakter* dragen.
In het vóórgedeelte was meestal de werkplaats waarachter dan de woonkamer gelegen was. Later als de grond in waarde stijgt, worden de huizen steeds hooger... en zelfs komt een verdieping onder den grond . . . . de kelderwoningen.
De wenteltrap wordt in de woning geplaatst of men klimt met een ladder-trap naar boven.
Later komt het huis wederom in een verder stadium van ontwikkeling, en telkens nieuwe veranderingen. In het voorhuis komt halverwege een hangzolder, die zich later ontwikkelt tot de Amsterdamsche insteekkamer.
Naarmate de handel meer en meer bloeit, neemt de bezorgdheid voor het bezit toe, en dus ontstaat van zelf het groote koopmanshuis. Vele lichtbeelden geven wederom de ontwikkeling van de burgerwoning, de koopmanswoning enz. te zien. Typen van onverdeelde vertrekken. Houten en steenen woningen in Holland en Duitschland.

Ingangsportaal der Lustrum-tentoonstelling, ontworpen door den Architect G. F. la Croix.

In het type na de middeleeuwen, blijkt het dat spreker zich bepaalt tot een bepaalde groep of richting in de ontwikkeling van het huis. Het materiaal wordt dan ook zóó onomvatbaar groot, dat het zéér moeilijk wordt, de juiste richting te blijven volgen. Spreker herinnert aan de terugkeer van het classisisme, eerst in Italië, dan in de Noordelijke streken. Ook de bouwmeesters ondervinden den invloed van die geestesstroomingen. Wij zien de Italiaansche paleizen in lichtbeeld. Meer en meer blijkt het hoe de rust en eenvoud van het oude Italiaansche paleis langzamerhand wordt verdreven door levendiger lijn en rijkdom van versiering. Ook ten Noorden van de Alpen doet zich de bewondering van het klassieke voorbeeld gevoelen. De Duitsche koopman toont er zich ontvankelijk voor bij zijn woningbouw en in Holland volgt men ook deze richting.
Eindelijk na verschillende stroomingen te hebben doorworsteld, vele stijlperioden te hebben medegemaakt, komen wij aan de 19de eeuw. . . . met haar wanorde, met haar geestelijke daling. . . . En toch, wij zien aan het einde der 19de eeuw reeds de daden van de jongere generatie. . . . die een nieuwe richting voorvoelt. Over Ruskin, Violet le Duc, Dr. Cuypers, bereikt spreker het einde van zijn lezing.
De bouwmeesters van onzen tijd zijn gekomen tot het inzicht, dat de geschiedenis der bouwkunst is: één doorloopend pleidooi, dat het kunstwerk steeds de bezieling van zijn eigen tijd had.

WIJDEVELD.

Overkapping der Boterhal te Utrecht.

Bij de eerste twee afbeeldingen.

Van de eerste afbeelding behoeven wij niets te zeggen. Het door A. C. Lion Cachet vervaardigd aanplakbiljet is reeds genoegzaam bekend. Voor onze buitenleden zij alleen vermeld, dat de kleur, die op de afbeelding 't lichtst is, rood is.

De tweede afbeelding geeft het ingangsportaal der tentoonstelling, waarvan de kleuren hoofdzakelijk rood en goud, waarbij eenig zwart aangenaam tegenstellend werkt. Het is ontworpen door den architect G. F. la Croix, en onder diens leiding uitgevoerd door Couterier en Ladiges, wat betreft het timmerwerk. Het schilderwerk is verzorgd door de firma H. C. Koch en Co., terwijl voor de aankleeding van het portaal, en het leveren der Perzische tapijten de N. V. „'t Woonhuis" heeft gezorgd.

EEN OUDERWETSCHE IJZERCONSTRUCTIE.

Wanneer men een kap of dergelijke constructie heeft te maken, dan is er overvloed van gegevens, — zoowel wat de statische berekening betreft, als de constructiedetails. Er zijn tal van boeken en plaatwerken, meestal van Duitsche origine, waarin men het noodige vinden kan. Naast vele goede praestaties ontmoet men, als men om zich heen kijkt, echter ook constructies, die door lompen vorm en de afmetingen der onderdeelen, een gevoel van tegenzin opwekken, dat bij herhaalde beschouwing voortdurend sterker wordt. Ik heb gemeend op te merken, dat er een streven bestaat steeds zwaarder te construeeren, — het is niet zeldzaam, dat het hedendaagsche prachtmateriaal ijzer behandeld wordt alsof het slechts van geringen weerstand en onbetrouwbaar ware.

Ik denk hierbij niet aan werken, die blootgesteld zijn aan hevige schokkingen en trillingen; de dynamische werkingen hebben de laatste jaren verrassingen opgeleverd, die manen tot voorzichtigheid, — uitsluitend heb ik het oog op constructies uit de gewone burgerlijke bouwkunde, waarbij trillingen niet of slechts in onbeduidende mate voorkomen.

Het kan zijn nut hebben bestaande werken uit een vroeger tijdperk te bestudeeren, — constructies, die door het feit, dat zij lange jaren behoorlijk hebben gefunctionneerd, aanspraak hebben op gezag en die zoodoende als aanwijzing kunnen dienen als twijfel ontstaat omtrent de juistheid van stereotype vormen, — omtrent denkbeelden, die bezig zijn post te vatten zonder behoorlijken grond van waarheid.

Als zoodanig zou ik gaarne de overkapping — of juister de kapspanten — der Boterhal te Utrecht willen noemen. Zij dateert van 1863 en munt uit door sierlijkheid en buitengewone rankheid der spanten. In plattegrond is zij tusschen de muren ongeveer 18,25 × 48 M., met 16 kapspanten, — zij is in het midden afgedekt met glas en ventilatielantaarn, overigens met zink op dakbeschot. Deze overkapping is geen onbetwistbaar model, zij bezit gebreken, — ik zou dit echter voor ons bijna als een voordeel willen aanmerken, omdat daardoor het karakter der constructie duidelijker te voorschijn komt.

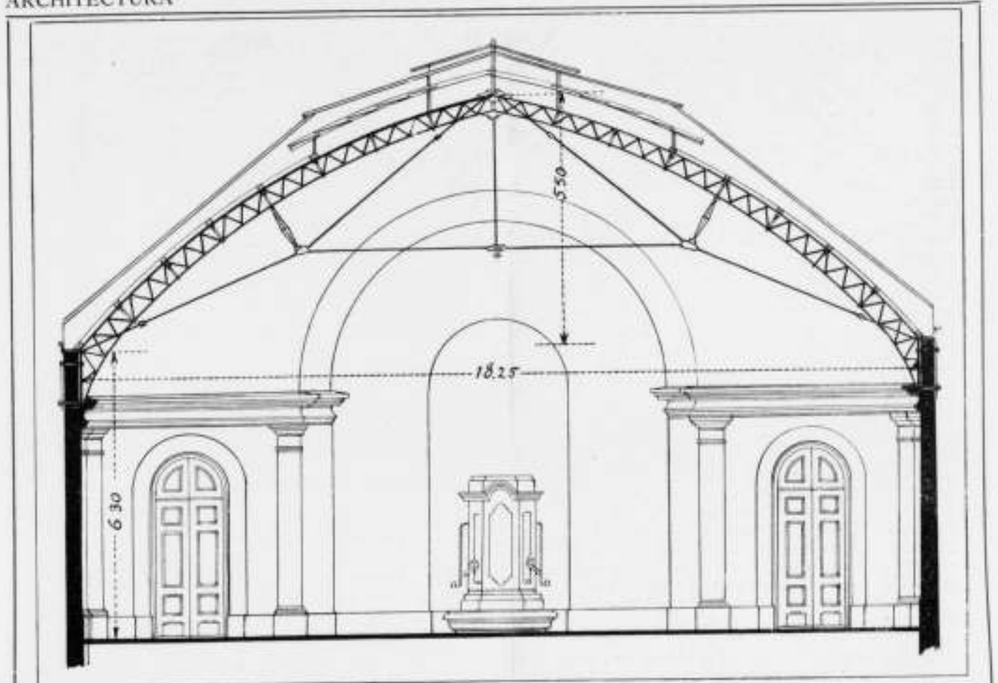

Kapspant.

Het eerste, dat de aandacht trekt, is de buitengewone lichtheid der onderdeelen. De kapbeenen, hoog in den top 30 c.M. en in het ondereinde 56 c.M., hebben een bovenrand T 5 × 5 × 1 c.M., een onderrand ⊥ 6 × 5 × 1 c.M., traliestaven 1 × 2,5 c.M., klinkboutjes 0,8 à 1 c.M. De trekstangen zijn 2,5 en 2,7 c.M. Een eigenaardigen vorm hebben de gordingen; deze bestaan uit een houten rib 5-4 × 20 c.M. op zijn plat, waaronder een T ijzer 5 × 5 × 1 c.M.

Het dakbeschot is niet doorgaand, maar bestaat uit korte stukken, die worden ondersteund door raamwerken, waarvan de houten gordingen en even zware vullingstukken op de kapbeenen het regelwerk vormen.

De overkapping heeft het gebrek, dat zij bij winddruk en beklimming voor reparatie nogal bewegelijk is. Lekkage is daarvan het gevolg, in hoofdzaak in het met glas afgedekte gedeelte.

Men kan nu de vraag stellen: is dit gebrek een gevolg van de al te groote rankheid der spanten of van de constructie in haar geheel genomen?

Vooreerst de spanten. Er zijn twee wegen om dit onderzoek te verrichten; langs theoretischen weg door middel van berekening — en door beschouwing van den vorm.

Het statisch-onderzoek verloopt eenigszins anders dan gewoonlijk in verband met den boogvorm der spantbeenen. Wegens de beschutte ligging kan van een eigenlijken winddruk, gelijkmatig over het geheele dakvlak, weinig sprake zijn; het zijn luchtwarrelingen, die de kap in beweging brengen, en waartegen men zich het best kan wapenen door de maximum toe te laten spanningen lager te stellen. Rekent men met 20 c.M. sneeuwlast, haaksch op het dakvlak, — (en meer komt in ons klimaat niet voor, als men opgewaaide sneeuw in zakgoten buiten beschouwing laat), dan blijkt, dat de grootste spanning in de randen nog beneden het bedrag van 500 K.G. per c.M². blijft, en die in de trekstangen ± 600 en 1000 K.G. per c.M², bedraagt. Wanneer men bedenkt, dat in hetzelfde jaar 1863, waarin die kap gemaakt werd, het eerste werk over statica het licht zag, — dat weliswaar het polonceauspant (1840) bekend was, maar dat de theorie van dat spant niet bruikbaar is om het gebogen kapbeen te berekenen, zoodat de ontwerper hoogstwaarschijnlijk op intuïtief gevoel de afmetingen heeft bepaald, — dan komt men tot de meening, dat hij met een scherp oordeel moet zijn begaafd geweest en dat zijn werk zeker waard is om nog na een halve eeuw nauwkeurig te worden bekeken.

Van meer belang dan deze cijfers is de vorm der 52-jarige; deze is nog even correct als toen zij afgeleverd werd. Zoowel in horizontalen, als in vertikalen zin, zijn de lijnen strak gebleven. Wie kapbeenen van soortgelijken bouw in hout bij overbelasting heeft waargenomen en de kronkelingen gade geslagen, waartoe deze — ik bedoel philibert-spanten — zich leenen, zal moeten erkennen, dat de correctheid van den vorm veilig mag leiden tot

de conclusie, dat de constructie niet boven hare krachten is beproefd.

De oorzaak der bewegelijkheid is dan ook niet in de constructie der spanten te zoeken, hoewel deze door een geringe voorziening meer zouden hebben kunnen medewerken om dat euvel te bestrijden. Tegen eene vertikale, rustige belasting zijn zij zonder twijfel volkomen bestand en wanneer de belasting, die bij winddruk of bij reparatiën optreedt, alleen aan vertikale uitwendige krachten het aanzijn gaf, zouden vermoedelijk geen klachten worden vernomen.

Men heeft echter te doen met *slappe* gordingen; voor een overspanning van 2,80 M. is een hoogte van 5 c.M. hout en 5 c.M. ijzer te weinig, — vooral, omdat behoorlijk verband tusschen die twee deelen ontbreekt. De constructeur, die dit bezwaar gevoeld heeft, meende door een stijve verbinding met de spantbeenen, zie fig. 4, de gordingen op te stijven. Weliswaar is hij daarin geslaagd, maar het spantbeen met zijn geringe afmeting in dwarsrichting, is niet in staat veel steun te verleenen. Treedt nu ongelijkmatige belasting op, zooals bij beklimming en bij valwinden het geval is, dan buigt het eene veld der gording meer door dan het aangrenzende veld; het spantbeen wordt uit zijn vlak gedrukt en de doorbuiging neemt plotseling toe. Dit is vermoedelijk één der oorzaken der bewegelijkheid. Een onderlinge koppeling van de onderranden der spantbeenen zou hierin verbetering kunnen aanbrengen.

Een tweede oorzaak van de slapheid kan zijn gelegen in het feit, dat het dakbeschot niet doorloopt; het is boven elk spant doorgesneden, en in afwisselend-schuine richting geplaatst, hetgeen een fraaien indruk maakt. Hierdoor gaat echter een hoog noodig verband verloren. Is in het algemeen plaatselijke doorbuiging te wachten, dan moet men zorgen, dat meerdere constructiedeelen in werking komen; in dit geval is koppeling van de gordingen door middel van een doorgaand dakbeschot onmisbaar. Het gemis hiervan is te meer te betreuren, omdat ook een speciaal windverband niet aanwezig is.

Waar voor de bewegelijkheid dus twee oorzaken zijn aan te wijzen, die geen verband houden met de constructie van het kapspant, daar kan veilig worden aangenomen, dat dit laatste gedurende meer dan een halve eeuw behoorlijk heeft gefunctionneerd.

De constructeur van 1863 is er wel degelijk in geslaagd een stijve constructie te leveren — *zoolang de krachten in het vlak van het spant werken;* — zelfs in sterkere mate, dan bij een gewoon polonceau-spant het geval is. Terwijl bij dit laatste — met rechte kapbeenen — weliswaar de stutten en stangen practisch geen vormverandering toelaten, daarentegen de kapbeenen doorbuigen, heeft hij ook deze laatste vormverandering grootendeels weten te voorkomen door toepassing van den gewelfvorm, gepaard met groote hoogte. Door den gewelfvorm namelijk zijn de momenten tot een minimum teruggebracht en door de groote hoogte, is de doorbuigende werking van de momenten nogmaals tot zeer geringe afmetingen herleid; zelfs zoo, dat boven- en onderrand beide gedrukt worden. De groote hoogte zou bij een massieven ligger aanleiding gegeven hebben tot misstand; de tralieconstructie is het middel om ook dit bezwaar te ontgaan. Men kan van meening zijn, dat de rankheid te ver is doorgevoerd; — maar dan kan men tegenwerpen: wat heeft een kap te dragen? Niet veel meer dan zich zelf; de gebruikelijke getallen voor sneeuw- en winddruk zijn veel te hoog. Wanneer de overkapping in haar geheel genomen behoorlijk stijf is en — zooals hier door de praktijk wordt aangetoond — in staat is haar last te dragen, onveranderlijk voor temperatuurswisseling — waartoe dan meer materiaal te verbruiken?

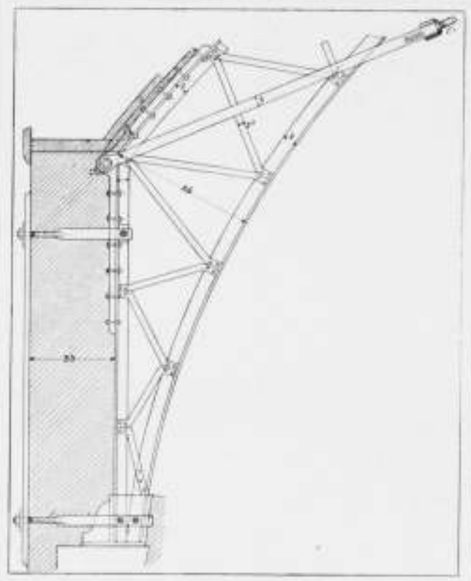

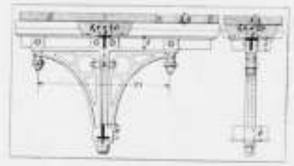

Details.

Zonder alle details als voorbeeld ter navolging te willen stellen, loont het de moeite hen nader te beschouwen, de klinknagels met minimum-afmetingen, de ruime toepassing van vuurwerk in traliestaven en trekstangen, de afwezigheid van knoopplaten. Tegenwoordig zou al dat vuurwerk te veel arbeid en gevaar van gebreken opleveren. De trekstang met aangeweld oog heeft in onzen tijd plaats gemaakt voor de onbuigzame staaf ⊥, vastgeklonken aan een knoopplaat; minder arbeid, meer materie. Hoewel dit in zijn wezen correct is, heeft echter de vorm geleden.

De hoofdverdienste, waarom ik dit werk in ruimer kring wenschte bekend te maken is, de fraaie toepassing van het materiaal ijzer, die de constructeur van vóór 50 jaren wist te maken; de bouw der spanten is in harmonie met de eigenschappen van het materiaal, — hij heeft de vastheid ten volle benut, niet meer stof verbruikt dan noodig was en zijn vorm zoo gekozen, dat alles tot zijn recht komt.

VAN DE WIJNPERSSE.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar uitgeschreven prijsvragen zijn in totaal ingekomen 65 antwoorden als:

a. Voor een Badhotel, 27 antwoorden onder de motto's: Enzian, Marco, Evenwicht, Branding, de Zee I, de Zee II, B. en V., Door eenvoud succes, Rotterdam aan Zee, Horizon, H. v. H., Langs Zee, Harmonie, Quand-meme, H. v. H. (in vierkant), Aze iek kan, Ho-ho-ho, Studie, In Zee, A, Cancer, Egel, Anet, Mare nostrum, Hollands-Kust, Steunbeer, Ridder te paard, (geteekend).

b. Voor een houten brug met afsluithek, 21 antwoorden onder de motto's: Studie, Thuis, Marie, Bouwkunst, Vriendschap, Herfst, Sloutkant, Op het land, Weg en tuin, Hilla, Wie over de brug wil, moet over de brug komen, Overgang, Vrede, De nihilo nihil, Hekkesluiter, Eenvoud, Heipaal, Voor buiten, Fim, Na werken, Men moet geen hei roepen, voor men over de brug is.

c. Voor een Boeken- en platenkast, 17 antwoorden onder de motto's: Eenvoud, B. en V., Ondergaande zon in driehoek (geteekend), Vraagteeken in 3 cirkels (geteekend), Elf, Ernst, Een goed boek een goed vriend, Rust, Gerief, B.—N., A.—Z., Exiit qui seminat, B. en P., kast, M. H., Zwart en wit, Elize, Donker eiken.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Verschenen is het eerste nummer van het maandschrift „de Kroniek", een maandblad voor Noord- en Zuid Nederland, niet zooals andere hetzelfde beoogende bladen, met een Duitschen ondergrond, doch een werkelijk Noord- en Zuid-Nederlandsch blad, ofschoon ons inziens het Fransch niet *de* taal is voor België.

Men stuurt onze Redactie dit eerste nummer toe, en natuurlijk het eerste waar wij naar kijken in deze verzorgde, met de velerlei uitstekende afbeeldingen, op allerlei gebied zich bewegende, uitgave, is naar de afbeeldingen op bouwkunstig gebied, doch daarvan geen spoor.

Handelt de Redactie niet meer in de geest van den tijd ook de bouwkunst met de haar verwante kunsten in een afzonderlijke rubriek op te nemen?

FEDERATIE VAN NEDERLANDSCHE BEELDENDE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Na langdurige voorbereiding is op een vergadering van afgevaardigden van verschillende Nederlandsche beeldende kunstenaarsvereenigingen, den 1sten November j.l. te Amsterdam gehouden, opgericht de „Federatie van Nederlandsche Beeldende Kunstenaars-Vereenigingen". De oprichtende vereenigingen zijn: de Vereeniging tot bevordering der Grafische Kunst, te Amsterdam; de vereeniging „Haagsche Kunstkring", te 's Gravenhage; het Schilder- en Teekenkundig Genootschap „Kunstliefde", te Utrecht; de vereeniging van beeldende kunstenaars „De Onafhankelijken", te Amsterdam; de vereeniging „Pictura Veluvensis", te Renkum; het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio", te 's Gravenhage; de vereeniging „St. Lucas", te Amsterdam en de vereeniging van beeldende kunstenaars „De Rotterdammers", te Rotterdam.

Het doel der Federatie, nader omschreven in de statuten, welke in deze vergadering werden vastgesteld, en waarop de koninklijke goedkeuring zal worden aangevraagd is, dat bovengenoemde vereenigingen, en dezulken, welke zich onder in deze statuten bepaalde voorwaarden zullen aansluiten, zullen samenwerken — met behoud van ieders zelfstandigheid — in het behartigen van gemeenschappelijke belangen van de beeldende kunsten, van beeldende kunstenaars en van hun vereenigingen. Onder beeldende kunsten wordt in dit geval verstaan: schilderkunst, beeldhouwkunst en grafische kunst. Daar vrijwel ieder Nederlandsch beeldend kunstenaar lid is van ten minste één der oprichtende vereenigingen, omdat de Federatie niet alleen de meeste vereenigingen, maar ook nagenoeg alle kunstenaars omvat. De Federatie zal haar doel trachten te bereiken door op te treden in alle gevallen, die de gemeenschappelijke belangen raken, door de goede verstandhouding onder de beeldende kunstenaars en hunne vereenigingen te bevorderen en door het verzamelen en zoo mogelijk bekend maken der gegevens, op vakbelangen betrekking hebbende.

Ieder der aangesloten vereenigingen vaardigt drie harer leden af, die, wanneer noodig, bijeenkomen; uit hun midden kiezen zij een bestuur van vijf leden, die periodiek aftreden. Voor de eerste maal is dit bestuur voor twee jaar benoemd en bestaat uit: E. R. D. Schaap, villa „Nova", 's Graveland, voorzitter; P. M. van Walchren, huize „Lindenhof", Renkum, 2e voorzitter; B. Ferwerda, villa „Erica", Renkum, secretaris; H. A. v. Oosterzee, Rijswijk (Z.-H.), penningmeester; W. E. Roelofs Jr., Joan Maetsuijckerstraat 21, Den Haag, 2e secretaris-penningmeester. Het domicilie der Federatie is gevestigd in het gebouw der vereeniging „St. Lucas", Frederiksplein 3, Amsterdam.

DE GEMEENTELIJKE GASWINKEL TE AMSTERDAM.

In het begin dezer maand is de „gemeentelijke gaswinkel" in het gebouw Leidschestraat hoek Prinsengracht geopend.

De bedoeling van dezen „winkel" is om meer bekendheid te geven aan middelen, om het gas zoo voordeelig mogelijk te gebruiken. Uitsluitend zullen artikelen verkrijgbaar worden gesteld, waarvan de directie overtuigd is, dat zij zuinig en voordeelig in het gebruik zijn.

Van tijd tot tijd zullen in het gehoorzaaltje op de eerste verdieping van het gebouw in de Leidschestraat toestellen worden gedemonstreerd.

De verkoop geschiedt tegen de gewone winkelprijzen. Een verplichting voor de bezoekers om juist in dezen winkel te koopen, bestaat niet.

Deze winkel is eigenlijk een voortzetting van de toonkamer, die van 1898 af in het hoofdkantoor der gasfabrieken is gevestigd en door bemiddeling waarvan een groot aantal toestellen in huur worden verstrekt. Leider van den winkel is een der technische ambtenaren van de gasfabrieken. De bedoeling zit voor om de betalingsvoorwaarden zoo gemakkelijk mogelijk te doen zijn.

DE MECHANISCHE EN ELECTRISCHE INRICHTING VAN EEN AMERIK. WOLKENKRABBER.

De Amerikaansche verzekeringsmaatschappij Equitable heeft eenigen tijd geleden haar wolkenkrabber met 36 verdiepingen betrokken. De electrische en mechanische inrichting van dit gebouw trekken de aandacht van de technische wereld. De vertikale afstand van den begane grond tot de bovenste verdieping bedraagt 169 M. Onder het bouwwerk bevinden zich bovendien nog drie kelderverdiepingen.

Het totale volume van het bouwwerk bedraagt 736,000 M³., het te verhuren grondoppervlak 111,500 M².

Het aantal personen dat in het gebouw een plaats kan vinden bedraagt volgens „Génie Civil" 12.000; tijdelijk kunnen er 30.000 daarin aanwezig zijn. Boven de 7de verdieping vormt de wolkenkrabber slechts één blok.
Het bouwmateriaal is baksteen en graniet, die in verbinding met terracotta een bizonder effect opleveren. Het bouwwerk is tegen brandgevaar in vier groepen onderverdeeld, die door brandvrije muren van elkander gescheiden en door zware deuren van ijzer met asbestvulling met elkander verbonden zijn.
Teneinde een solied fundament te verkrijgen moest men 25 M. diep tot op een rotsbodem gaan.
De fundamenten, waarvan het totaaloppervlak 4550 M². bedraagt zijn door gewapend beton omgeven.
Gedurende den bouw, die in 1912 begon, heeft de Edison Maatschappij te New-York aan den aannemer 1500 Pk. aan electriciteit voor licht en kracht geleverd. Voor de pneumatische fundeeringen had men twee groote luchtcompressors in gebruik, de eene van 140 Pk., de andere van 150 Pk, benevens 12 groote en talrijke kleine motoren. Gedurende den loop van het werk werden totaal 880553 kilowatturen gebruikt.
In de kelderverdieping werden zeven waterpijpketels, vijf van 440 Pk. en twee van 549 Pk. opgesteld.
De steenkool wordt in een ruimte met drie afdeelingen gebracht, waarvan elk 2000 ton bevatten kan; deze hoeveelheid is voldoende voor 45 dagen.
De in het kolenruim opgestelde ketelvoedingpompen kunnen per uur 45.400 L. leveren. In de machinekamer, die men eveneens in de onder den grond gelegen verdieping heeft ingericht, staan zes Corlissmachines, drie van 900 Pk., twee van 450 en één van 300 Pk.; zij zijn direct gekoppeld met gelijkstroommachines met een spanning van 240 volt.
De hoofdafvoerleidingen van motoren en pompen monden uit in een expansiereservoir met afscheider.
In het pompvertrek zijn drie groepen van pompen opgesteld waaronder twee stoompompen.
Elk van deze groepen voorziet twee reservoirs van duinwater, welke reservoirs op de 17de, 27ste en bovenste verdieping opgesteld zijn. In de pompenkamer bevinden zich twee brandpompen, luchtcompressors en machines, die dagelijks 20 ton ijs kunnen leveren.
De ventilatie van het gebouw geschiedt door middel van 36 ventilatoren, die machinaal gedreven worden, met een totale sterkte van 300 Pk.
De lucht voor deze ventilatoren wordt gezuiverd en zoo noodig verhit.
De liftmotoren werken met een spanning van 240 Volt; de spanning van het lichtleidingnet bedraagt 110 Volt.
Drie accumulatorenbatterijen van 24 Volt leveren den noodigen stroom voor de schelleidingen, signalen, e.d.
Overeenkomstig de vier verschillende onderverdeelingen van het gebouw zijn vier op zichzelf staande verlichtingsnetten aanwezig.

VAN ALLERLEI AARD.

HEEMSCHUT.

Aan den gemeenteraad van Baarn werd het volgende adres gezonden.
„Het bestuur van den Bond Heemschut, tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat bij uwen Raad het voornemen bestaat, de twee buitenste rijen boomen van den Stationweg te doen vellen.
„De vier rijen boomen, te zamen opgegroeid, geven aan dien weg eene schoonheid, welke in Nederland zeldzaam is, en die verloren zou gaan, wanneer de buitenste boomen verdwenen.
„De boomen verkeeren, volgens de verklaring van den tuinarchitect, D. F. Tersteeg, alle in goeden staat. Werden de buitenste geveld, dan zouden, volgens dezen deskundige, de binnenste door den zonnebrand en het blootstellen aan den wind, gevaar loopen te sterven.
„Het bestuur voornoemd dringt er derhalve bij uwen Raad ten ernstigste op aan, de boomen te sparen. De geringe hate, die het verkoopen van het hout kan opleveren, weegt niet op tegen de groote schade, die Baarn lijdt, wanneer het zijn schoonheid, waaraan het zijn aantrekkelijkheid ontleent, zonder noodzaak schendt."

HET VERLOODEN VAN METALEN.

De te verlooden metalen of de daarvan vervaardigde voorwerpen worden eerst aan een reinigingsproces onderworpen, waarbij zij in water van 50 pct. gelegd worden, hetwelk 1/10 zoutzuur en 1/100 fluorwaterstofzuur bevat en zich in een met lood bekleeden bak bevindt. Een dynamo wordt met de ondergedompelde metalen op een soodanige wijze in verbinding gebracht, dat zij de anode vormen, terwijl de bekleeding van den bak als kathode dient.
Van hier uit komen de voorwerpen in kalkwater van dezelfde temperatuur, vervolgens in de oplossing van gelijke deelen zink en tin in zoutzuur; deze bevordert het aanbechten van het gesmolten lood, waarin de voorwerpen onmiddellijk gedompeld worden. Deze methode moet niet alleen toegepast kunnen worden op massieve voorwerpen en op draden en platen van ijzer en staal, maar ook voor de binnenbekleeding van ijzeren recipienten voor scheikundige en electrolytische bewerkingen en tevens voor fijne netten en kabels van ijzer- en staaldraad, waarvoor het verzinken bijna in het geheel niet geschikt is. Lood bezit zeer groote buigzaamheid en daarmede bekleede oppervlakken kunnen op allerlei wijzen bewerkt worden, zonder dat het lood loslaat.

Herplaatst wegens misstelling.

Breeder, breeder wordt de vloed
Van de hooge toppen komend.
Sneller, sneller wordt de spoed
Van het levend water, stroomend
Met intensen drang.

Niet te breken is de kracht
Van het nieuwe frische streven,
Dat naar nieuwe schoonheid smacht;
Van het nieuwe schoone leven
En zijn schoonheidszang.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot en met 20 Dec. 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.
Programma komt voor in No. 47 van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentiën, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 49. ZATERDAG 4 DECEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Tot Gewone Leden zijn aangenomen de Heeren: F. A. BARBIERS, Decoratief Teekenaar te Amsterdam en O. P. WIJKER, Bouwk. Leeraar M. O. te Amsterdam.
b. Van de *Leening 1910* zijn uitgeloot 20 aandeelen, genummerd als volgt: 28, 29, 30, 32, 50, 62, 63, 64, 77, 79, 81, 85, 88, 94, 95, 105, 112, 114, 126 en 129.
Van de *Leening 1915* zijn uitgeloot 12 aandeelen, genummerd als volgt: 4, 16, 17, 24, 28, 35, 37, 53, 54, 56, 58 en 60.
c. Tot leden van het Bestuur zijn herkozen de aftredende Heeren Paul de Jongh en G. F. la Croix, die de benoeming aanvaard hebben.
d. Tot leden van de Redactie van het weekblad zijn herkozen de aftredende Heeren Paul de Jongh en P. Kramer, die de benoeming aanvaard hebben.
e. Tot Voorzitter van het Bestuur is herkozen de Heer Paul de Jongh, die de benoeming aanvaard heeft.
f. De Tentoonstelling van Bouwkunst en Verwante Kunsten t. g. v. het XIIe Lustrum van het Genootschap, gehouden in het Stedelijk Museum te Amsterdam, is geopend alle werkdagen van 10—3 uur, Zondags van 12½—3 uur. Leden hebben voor zich persoonlijk recht van toegang op vertoon van de diploma-kwitantie 1915. Gewone leden op die van het 2^e halfjaar 1915.
Voor *alle* niet-leden is de toegangsprijs 25 cents.
Op de Lustrum-tentoonstelling is het werk van J. Thorn Prikker aangevuld, o.a. met gebrandschilderde ramen.
De eerstvolgende Lezingen ter gelegenheid van het XIIe Lustrum in de Kamer van Koophandel vinden plaats als volgt:
4 Dec. Prof. Dr. W. Vogelsang over „De Beeldhouwkunst in verband met de Bouwkunst."
8 Dec. R. N. Roland Holst over „De Schilderkunst in verband met de Bouwkunst."
11 Dec. Dr. Jan Kalf over „Het meubel in verband met de Bouwkunst."

Toegang tot de voordrachten uitsluitend op vertoon van de speciale seriekaarten. De zaaldeuren worden om 8 uur gesloten.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

AFFICHE DER TENTOONSTELLING.

Het affiche der tentoonstelling, vervaardigd door C. A. Lion Cachet, is op aanvraag bij den 1sten Secretaris, Weteringschans 83, Tel. No. 342 Noord, verkrijgbaar à ƒ 1.— per exemplaar. (Verzending naar buiten ƒ 0.10).

LEESCIRKEL.

Het bestuur bericht bij dezen, dat de portefeuille in de week: 6—13 Dec., niet zal circuleeren.

De bibliothecaris, W. v. d. P.

DE VERHOUDING VAN DE BOUWKUNST TOT DE MAATSCHAPPIJ.

VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DR. H. P. BERLAGE.

(Derde avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam).

De inhoud van deze lezing in een beknopt verslag weer te geven, de essence van het gesprokene op dezen derden voordrachtavond in enkele zinnen den lezer voor te leggen, zou m. i. onmogelijk, of minstens merkwaardig zijn; — omdat de draad der gedachtenloop niet gemakkelijk te volgen en de rijkdom der motieven te overvloedig en te merkwaardig is, om niet bij velen even te verwijlen en deze daardoor dus aan te halen.
De grondslag, waarop de voordracht opgebouwd werd, is het reeds meermalen door spreker gestelde: .... „slechts wanneer de sociale idee, het ideaal der menscheneenheid verwezenlijkt is, ... zal een algemeene kunst-opvatting kunnen heerschen."
Bij den aanvang stelt spreker het geval, dat wij ons de geschiedenis der bouwkunst cinematografisch kunnen laten voorbij gaan. . . . maar, hij draait de film terug, en ziet dus de evolutie niet van oorzaak tot gevolg, ... maar omgekeerd.
De gevolgtrekking hiervan is, dat, hoemeer wij teruggaan in de catagoriën van de gebouwen, hoe eenzijdiger, maar ook hoe vaster de architecturale schoonheidsuiting is geweest.
Er schijnt door al die bouwwerken éénzelfde kracht te

stroomen, zij waren doordrongen van éénzelfde geest. Men komt er dan ook heel spoedig toe zich af te vragen, „waardoor ontstond die eensgezindheid van artistiek willen?"
Ziehier dus de vraag, die direct verband houdt met .... bouwkunst en maatschappij.
Uit de nalatenschap der verschillende volken spreekt het meest tot ons hun bouwkunst . . . omdat in haar monumenten de geest van een volk is neergelegd . . .
De rij dier verschillende monumenten vindt architecturaal haar hoogte-punt in het Gods-huis . . . Aan het Geheiligd vereenigingsgebouw voor de Godsdienst wordt alles geofferd, de grootste bouwmeesters bouwen het, de grootste beeldhouwers behouwen het, de grootste schilders beschilderen het, alles wat zij te geven hebben, wordt daaraan gegeven . . .
De Egyptenaren, de Grieken, de Romeinen, Boeddhisten, Mahomedanen, de Christenen, zij allen hebben hun Godsdienst en iedere Godsdienst heeft zijn eigen stijl, d. w. z. elke bovenzinnelijke idee heeft een bijzonderen architecturalen vorm. Maar alvorens de bouwkunstige vorm van den tempel bepaald was, heeft de architectuur alle ontwikkelingsphasen moeten doorloopen, en ook haren arbeid moeten geven, zónder die hoogere bedoeling. Echter alleen in geval de bovenzinnelijke idee het geheele geestelijke leven doordringt en de daarmede saamgegroeide bouwkundige idee het geheele materieele leven; — is er die vorm van beschaving, die wij kultuur noemen. Godsdienst en bouwkunst samen kunnen alleen dien bijzonderen vorm scheppen, waardoor ook de kunstgeslotenheid der vroegere kunsttijdperken wordt verklaard. Geen Godsdienst zonder een architecturalen stijl, maar ook geen kultuur zonder een van beide.
Spreker komt nu tot de menigmaal gestelde vraag of de architectuur tot de eigentlijke schoone kunsten behoort. De bouwkunstenaar, meent spreker, blijft niet alleen bij de doelmatigheid en zeker is het, dat de zin voor het hoogere mêedoet. Bouwkunst is versteende geestelijkheid en daardoor is zij de eigenlijke kunst, waaraan een kultuur kan worden getoetst. Op het oogenblik, dat er sprake is van een bouwkunstige stijl, zal er ook stijlverwantschap bestaan tusschen de verschillende kunsten onderling.
Spreker vergelijkt nu de twee kunsttijdperken, die wij in de Westersche beschaving kennen. De stijl is eenheid in de veelheid, dus ook harmonie in alle kunsten . . . .
Zoo zien wij, dat het Grieksche drama horizontaal is, als het architraaf van een dorische tempel, het middeleeuwsche vertikaal als de pijlers van een gothischen Dom. Spreekt daaruit niet in het bizonder de tegenstelling, maar in het algemeen toch weer de overeenstemming der geestelijke idee, van deze door een duizendtal jaren gescheiden tijdperken? De reden, waarom nu deze twee typen van godshuizen, tempel en cathedraal, in het bizonder worden genoemd, en daarmee in verband de kunsten van Grieken en Middeleeuwers is niet toevallig; de bedoeling is het gevolg van de bovengenoemde beschouwingen. Zij is noodig om ten slotte tot een verklaring te komen, waarom de moderne tijd ons niet heeft gegeven, datgene wat wij juist meenen zeker in hooger mate te bezitten, dan de tijden die ver achter ons liggen.
Onze Westersche beschaving kent eigenlijk slechts twee groote kunsttijdperken, n.l. het Grieksche en het Middeleeuwsche, omdat alleen toen de voorwaarden voor een algemeene kultuur in vervulling waren gegaan. Daarom was ook, zooals in het algemeen in zulk een tijdperk, het tempelgebouw ook het grootste kunstwerk, ideaal, waaromheen heel het maatschappelijk leven zich vereenigde. Dat vooronderstelt bovendien, dat in zulk een tijdperk ook in het algemeen het bouwkundig beginsel, het constructieve systeem, het zuiverst, de vormen het edelst zijn, en dat dat streven naar constructieve volmaking zich aan het tempelgebouw in hoogste uiting openbaart. Vandaar ook geen aesthetisch moreeler kunstwerk dan de Griekse tempel en de middeleeuwsche cathedraal. Want er is ook een aesthetische zedeleer, die parallel gaat aan de geestelijke en die in de middelen, ter bereiking van het hoogste kunstwerk eveneens zuiverheid van handelen verlangt. Geestelijk en aesthetisch ideaal gaan samen, dekken zich, ter bereiking van hetzelfde doel. Immers, de kunstenaar voelt zich in zulk een tijdperk aan de groote geestelijke idee, — het goddelijke in de werkelijkheid — aan de algemeen geldende moraal ondergeschikt.
Dat wordt met den geestelijken schok, dien de Renaissance bracht, anders. Het proces van den groei van het persoonlijk inzicht, tegenover de veralgemeening begint, een levensbeschouwing, die wel moest ontaarden in een geestelijke anarchie!
Het individueele, het willende, het persoonlijke binnen de grenzen eener algemeene idee, ontaardt, wanneer die idee in haar algemeenheid niet meer bestaat, in het subjectieve, het eigenzinnige. En dat beteekent in beginsel de onmogelijkheid van ideeële samenwerking, terwijl juist dit het eenig noodige is, ter bereiking van een algemeen doel. Het beteekent, de eigen leer stellen boven de algemeene, terwijl de ware leer niet is die van een bepaald persoon. Zulk een strooming tast natuurlijk ook den kunstenaar aan, die dan niet meer de idee, maar in plaats daarvan zich zelf naar voren brengt. Hij voelt zich dan evenzeer de uitverkoren mensch, maar dubbel uitverkoren omdat hij zijn eigen gevoelens aan de gemeenschap vertolkt. En kunst is geobjectiveerde ontroering. Het persoonlijke is het vergankelijke, het algemeene, het blijvende. Het is het tragische van het geniale, dat in kultuurlooze tijdperken wordt geboren, dat het voorbestemd is te verdwijnen; want schijnbaar niet, maar in werkelijkheid wel, zal het persoonlijk talent in de sfeer eener algemeene kultuur tot een hoogere ontwikkeling worden opgevoerd.
Na deze interessante uiteenzetting der verhouding van de kunstenaar tot de maatschappij gaat spreker voort er op te wijzen dat de Fransche revolutie aan de eene kant een vooruitgang in het geestelijkleven in de maatschappij beteekent, maar aan den anderen kant de laatste band verbrak waarmede de middeleeuwsche organisatie het maatschappelijke leven aan het geestelijke verbond. De opheffing der gilden .... Nog even bloeide in de Napoleontische stijl een algemeenen richting, maar zij was gebaseerd op persoonlijk imperialistische ideeën en dus zonder levenswarmte voor de gemeenschap ....
Nu was het tijdperk van den persoonlijken kunstenaar ingeleid. De 19de eeuw was een tijdperk van achteruitgang.
Bouw-, schilder- en beeldhouwkunst hadden hare krachten reeds sinds de Renaissance verbrokkelt, omdat zij zich onderling gingen verbizonderen. . . . De bouwkunst was niet meer oorspronkelijk en had hare kracht verloren door de imitatie van het Romeinsch constructief systeem. De kunsten vervreemden zich meer en meer van elkaar .... en eindelijk komt de totale verslapping van de algemeenheid der geestelijke idee.
De Renaissance vertoont ons duidelijk dat de levensbeschouwing zich weerspiegelt in de Bouwkunst. Het tweeslachtige, de verbinding van twee architectonische

uitingen, die van het Pausdom en van het Romeinsch Keizerrijk, was niet alleen in de kunst, maar doorvloeide de geheele samenleving. . . . Zooals bij de Romeinen was ook nu weêr het burgerlijke en niet het Godshuis, het voornaamste bouwwerk.
Had de Romeinsche tempel echter als zelfstandig kunstwerk nog een groote beteekenis, de Renaissance kerk had dat niet meer en alle pogingen haar een religieus karakter te geven leidde slechts tot een verrijking, in plaats van tot veredeling.
In de later vertoonde lichtbeelden, gaf spreker met vele voorbeelden de juistheid van deze opvatting weer.
De 19de eeuw, aldus wordt door spreker voortgezet, werd de eeuw der verbijzondering en nu nog leven wij onder haar invloed.
Er ontbreekt bij ons eenzelfde levensphilosofie. De saamhorigheid strekt zich hoogstens uit tot een paar volgelingen, dus tot een persoonlijke school. Anders was het bij de Grieken en in de middeleeuwen. De kristallijnen zuiverheid die menigmaal de vormen bij de Grieken hadden, waren het resultaat van eeuwen gezamelijken arbeid. De middeleeuwsche zuilenbundel. . . . schraagt de gewelven van honderden cathedralen. Wij zouden voor elke kerk afzonderlijke steunsels bedenken.
Slechts op een lager plan van een zekere gemeenschappelijke overeenkomst, bespeuren wij iets van gelijkstrevende gedachten. . . . b.v. in ons land bij de villabouw in Gooi- en Kennemerland. . . . maar verder komt het nog niet. — Neen! wie meende dat wij langzamerhand een algemeen geestelijk beginsel hadden bereikt... hebben zich vergist. — Wij kennen persoonlijk iets, maar coöperatief niet veel. De bouwkunst heeft de maatschappij en daardoor de maatschappij de bouwkunst verloren. . . . . en toch heeft de moderne sociale idee van de laatste 25 jaren invloed gehad op alle kunsten, en niet het minst op de bouwkunst.
Voor de verzameling beteekent het ontbreken van een algemeene persoonlijke kunst, het ontbreken van een stijl . . . . dat is, het ontbreken van rust . . . . want stijl beteekent „Orde" . . . d i. Rust.
De algemeene schoonheid die wij missen was er in de oudheid, in de klassieke tijd, in de middeleeuwen, zelfs in de Renaissance . maar thans is zij er niet . . . .
Slechts dan zal zij komen wanneer de menschheid tot een gemeenschappelijk inzicht is gekomen en het dogma daarvan zal hebben aanvaard. Door de nieuwe ideeën, die groeiende zijn, zal een *eigen* schoonheid de komende tijden bestralen. En dat die tijden komen, daarvan is spreker overtuigd, al doet de ontzettende oorlog die nu over Europa woedt, daaraan wanhopen, maar hij bedenkt dat deze crisis „bijzonder" dat is dus tijdelijk, is.
Het verschil tusschen een algemeene en een persoonlijke stijl brengt spreker naar voren door te wijzen op de eenheid der Grieksche architectuur en de onverslapte vormendoorvoering in de middeleeuwsche bouwkunst van Noorwegen tot Italië, van Spanje tot Rusland . . . Daartegen beginnen in de Renaissance de nationale verschillen zich te verscherpen, om tenslotte te culmineeren in het Fransche imperialistische idee: „L'etat c'est moi".
Zoo ging het ook met de kunst .... die sinds niet meer het verhevene naderde .... doch slechts de schoonheid.
Bij de verwoesting van de Cathedraal van Rheims is onze verontwaardiging grooter dan zij had kunnen zijn bij der vernieling eener cathedraal der Renaissance, omdat in Rheims de verzinnebeelding van een menschenideaal werd vernietigd.
Nu gaat spreker over tot het vertoonen der lichtbeelden, welke het gesprokene illustreerde en waarvan hier een kort overzicht volgt.
Om aan te toonen hoe de algemeene kunst het maatschappelijk leven der Grieken en Middeleeuwers geheel doorstraalde, toonde spreker ons afbeeldingen van Grieksch meubilair, van een tempel, van een vrouwenkleed, daarbij opmerkend hoe éénzelfde ornament, tempel en vrouwenkleed versiert. Het Pantheon diende den spreker als voorbeeld van eenvoudige grootschheid in de klassieke bouwwerken, en toonde ons een beeld van het Marktplein van Athene, ten einde de groote eenheid tusschen alle bouwwerken uit dien tijd, een eenheid bij buitengewone verscheidenheid, te bewijzen.
Eenzelfde illustratie van zijn betoog leverde hij dan met voorbeelden uit de Middeleeuwen. Een Gothisch wierookvat blijkt dezelfde vormen te hebben als een Gothische kathedraal; de rosetten op de paneelen van een Gothisch kastje hebben dezelfden vorm als de roosvensters van de kathedraal. Eindelijk liet de spreker ons aan de afbeelding van een middeleeuwsche kathedraal zien, hoe men in den loop van den bouw, die verscheiden geslachten duurde, langzamerhand van de Romaansche vormen welke aan het koor gegeven waren, kwam tot den Gothischen toren in al zijne reeds naar decadentie neigende verfijning.
Daarna kwam de Renaissance, die de bouwkunst vernationaliseerde. De algemeenheid bestond niet meer, maar specialiseerde zich voor elk land, met dien verstande dat ze in ieder land afzonderlijk, nog algemeen was. Als lichtbeeld verscheen eerst een monstrans in Renaissance-vorm welke het schema van een tempel weergeeft; een Italiaansch renaissance interieur toont aan dat de Renaissance meer neigde naar het decoratieve dan naar het constructieve. Toch blijft men vooralsnog eenheid in vormgeving ontmoeten. Het Renaissance-paleis in zijn oorspronkelijken vorm vertoont nog de vastheid van vorm die eigenlijk nog middeleeuwsch is. De Renaissance verschijnt echter reeds met de klassieke bekroning van de kroonlijst. Dan wordt het Italiaansch paleis langzamerhand levendiger van aanzien. Het muurvlak, de gevel wordt versierd met pilasters.
De zuilen loopen daarbij niet meer naar boven door, maar worden door het muurvlak doorsneden. Men ziet welk een verslapping van het zuiver constructieve systeem. Meer en meer gaat daarna de ontwikkeling van het constructieve naar het décoratieve, hetgeen in de bouwkunst zijn hoogtepunt bereikt. Welk een eenheid er toch nog in de Renaissance-tijd heerschte, bleek uit een plein in Venetië, ofschoon, naar spr. opmerkte, de daaraan staande paleizen door verschillende bouwmeesters gemaakt zijn.
Daarna kwam de Hollandsche Renaissance, die van een geheel eigen karakter is, op het doek. Stoel, tafel en kast, alles ademt denzelfden geest, is in denzelfden stijl gebouwd. En de décoratieve zuilen van de kast vindt men op een schilderij van Vermeer, voorstellend een binnenhuis, weer terug aan den schoorsteen. Hetzelfde werd gedemonstreerd aan het Haagsche Raadhuis en aan de Vleeschhal te Haarlem, het meest complete bouwwerk der Nederlandsche Renaissance.
Dan voerde de spreker ons nog even terug naar de Grieksche kunst, om aan een tempel te laten zien de groote zuiverheid van het constructieve systeem daarvan. Het klinkt als een paradox, aldus spr., wanneer ik zeg, dat een Grieksche tempel in zeker opzicht modern is. Men ontmoet er al dat zelfde streven naar vereenvoudiging in, dat onze moderne bouwkunst kenmerkt. De Grieksche tempel is de manifestatie van een eeuwig

bouwkunstig beginsel — het beginsel van steun en lasten, dat door het stelsel van zuilen met daarop de dwarsbalk, de architraaf, op de meest eenvoudige maar tegelijk verhevene wijze wordt toegepast.
In de Middeleeuwen zien wij de toepassing van een geheel ander bouwkunstig beginsel, namelijk van het gewelfsysteem, waarbij het beginsel van steun en last ook aanwezig is. Als geheel is het natuurlijk iets anders. Toch treft ook hierbij de zuiverheid van vorm, de klaarheid, waarmee de massa's tegen elkaar zijn gezet.
Nog verder gaande, bewijzen de afbeeldingen van het intérieur van een Franschen kathedraal, hoever daarin de verhevenheid van ruimte bereikt is, tengevolge van de zuivere toepassing van een zuiver beginsel.
Na deze korte uitweiding kwam spr. weer terug tot de Romeinsche architectuur. De aquaducten in de Romeinsche Campagne zijn goede voorbeelden van de zuivere toepassing in het groot van den rondboog. Dit is nu een zuiver utilitaire toepassing van een bouwkunstig systeem.
Nu komt de toepassing van het Grieksche constructieve systeem: de zuil, maar nu in verbinding met den rondboog. Het is dan of de Romeinen geen uitweg weten met de twee elementen. Daarom plaatsen zij de zuilen als decoratief geval vóór den gevel. Aan de afbeelding van een Romeinsche poort laat spr. zien, dat de zuil, die bestemd was om de architraaf te dragen, dat in werkelijkheid niet deed. De zuil werd versiering. De krachtigste manifestatie daarvan is het Colosseum te Rome, dat overigens in grootschheid van bouw zeker niet overtroffen is.
Wat de Renaissance aangaat, liet spr. ons zien eene afbeelding van een Venetiaansch paleis, een type, dat wel het meest vergevorderde stadium van décoratieve toepassing vertegenwoordigt. De geheele gevel is opgelost in een zuilensysteem; muurvlak is er niet meer. Ook in de religieuse kunst streeft de Renaissance naar decoratie. Maar een barok kerkgebouw, als spr. deed vertoonen, geeft zeker niet den indruk van een kerkgebouw: de verhevenheid van bestemming is er niet uit te lezen.
Verder toont spreker in lichtbeelden hoe de 19de eeuw verviel. Hollandsche interieurs van omstreeks 1850 vertoonen een mengeling van allerlei stijl-meubels, die werkelijk een beeld geven van den treurigen toestand waarin het geestelijk leven van deze eeuw vervallen was.
Maar, spreker meent dat in onzen tijd op het gebied van landhuizen wel iets is bereikt en vertoont eenige typen die veel overeenkomst hebben en waar een zelfde idee ten grondslag ligt.
In groote gebouwen, de meer monumentale architectuur, is zulk een gelukkig resultaat nog niet verkregen. Daarin is het persoonlijke talent nog te veel aan het woord. Spr. gaf hiervan eenige voorbeelden. Op het doek verschenen achtereenvolgens: de Groote Opera te Parijs; het Paleis van Justitie te Brussel; het Theater te Dortmund; Le Grand Palais te Parijs; het Raadhuis te Kopenhagen en een modern kerkgebouw te Weenen.
Daarentegen is op het gebied der moderne techniek iets bereikt, dat wederom naar eene zekere algemeenheid gaat. Het is het industrieele karakter van onzen tijd, dat zijn stempel op deze bouwwerken drukt en dat verwachten doet, dat de moderne architectuur zich in die richting zal ontwikkelen. Zie: deze graansilo, dit pakhuis, dit fabrieksgebouw, deze markthal vooral, waaraan reeds weder eene zekere verhevenheid ten grondslag ligt. Alle gedachte aan *persoonlijke* opvatting van den architect is bij deze bouwwerken uitgesloten.

„Wij staan", gaat Spr. nu voort, bij het toonen van het laatste lichtbeeld, „op een keerpunt in de geschiedenis" en hij leest verder het slot van zijn voordracht voor. Het getuigt van sprekers onverflauwde hoop op de toekomst, niettegenstaande de groote idee eener algemeen sociale volkeren-gemeenschap, het begin van het ideaal der menschen-eenheid, nog slechts in allereerste kiem aanwezig is, niettegenstaande de Europeesche oorlog deze kiem dreigt te verstikken.
Wellicht zal na den oorlog het proces der vergeestelijking een sneller tempo aannemen, de inzichten betreffende godsdienst zich wijzigen en de eenheid der volkeren meer en meer benaderd worden.
Het groote keerpunt waarop wij nu zijn aangekomen zal den groei der algemeene bouwkunst versnellen. Zij, die wéér zal worden de kunst der gemeenschap, de kunst dóór en vóór het Volk.
Zij zal zijn zooals alle groote bouwkunst, van edele eenvoud en daardoor reeds verheven, omdat het schoone door den eenvoud verheven wordt.
Eerst als de sociale idee: „Het Ideaal der Algemeene Menscheneenheid", zal zijn bereikt, eerst dàn zal de kunst de hoogte der verhevenheid bereiken.

WIJDEVELD.

HET NIEUWE POST-EN TELEGRAAFKANTOOR NAAST HET NIEUWE STADHUIS AAN DEN COOLSINGEL TE ROTTERDAM.

Ziet de perspectief en roept met mij: Leve onze tijd, die zulke uitingen voortbrengt!
Laten er niet van alle zijden protesten weerklinken. Laten wij dankbaar zijn. Hier wordt onze samenleving een spiegel voorgehouden. Hier is de demonstratie van haar wezen!
Van eenheid van denken . . . geen spoor.
Van inzicht . . . geen spoor.
Van samenwerken . . . geen spoor.

Het gemis aan eenheid in dezen tijd is de ondeugd van een deugd; de deugd van het inwerken der nieuwe geestelijke stroomingen op den bestaanden toestand van onze samenleving. Periodisch is dit steeds het geval geweest in de ontwikkeling van het bewustzijn der menschheid. Daarbij was, en is strijd onvermijdelijk, al zal deze, bij verdere ontwikkeling van het bewustzijn van karakter veranderen.
Waarin zien wij in alle tijden het duidelijkst dien strijd? In de bouwkunst.
Is het dan te betreuren, dat ook in onzen tijd de bouwkunst een gelaat toont zijner waardig? Het gelaat door den tijd in Rotterdam getoond, stemt den vooruitstrevenden mensch droevig. Helaas, 't blijft een droevige waarheid: „Elk krijgt, wat hij waard is." Waarom Rotterdam dan niet?

Geen spoor van inzicht.
Wordt dit door den inschepping verkeerenden toestand op den Coolsingel niet bewezen.
Op de perspectief twee monumentale gebouwen vlak naast elkaar. Daarbij blijft het in werkelijkheid niet. Straks komt het derde groote gebouw, de Beurs, den toestand nog erger maken.
Wie zal bij het zien van deze opeenhooping, bij dit te veel op één punt, niet meewarig zijn hoofd schudden?
Bij dit naastelkaar-plaatsen heeft zich nog een overweging van zuiver bouwkunstigen aard voorgedaan, die sterk getuigt tegen het juiste inzicht.
Het midden-gebouw, het post-en telegraafkantoor, treedt

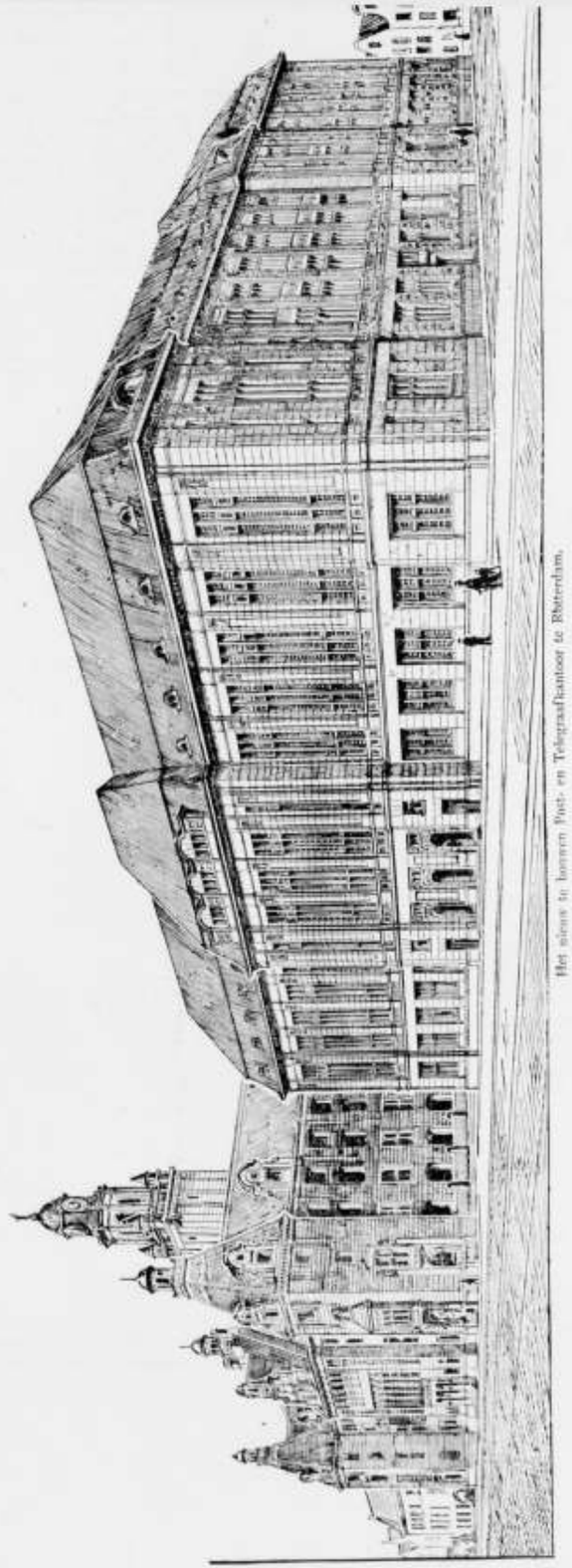

Het nieuwe te bouwen Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam.

12 M. uit de rooilijn van Stadhuis en Beurs terug; dit, zooals wordt gezegd, om het Stadhuis meer op den voorgrond te brengen. Wordt nu echter niet het tegendeel bereikt? Krijgen wij hier niet dezelfde werking als bij een gebouw met zijvleugels, waar, door het terugspringen van het middengedeelte, juist dat deel het belangrijkst wordt. Zooveel te meer is dit het geval aan den Coolsingel, die ten opzichte der groote gebouwen te smal is en waarbij de verbreeding van het Post- en Telegraafkantoor gunstig zal werken alleen op dat gebouw.

En ten slotte het samenwerken.
Zoover zijn wij nog niet.
Het is het schoone doel, dat bereikt moet worden in den komenden tijd.
Of het echter bereikt wordt door twee gebouwen van geheel tegenovergestelden geest naast elkaar te zetten (hoe het derde zal worden, moeten wij nog afwachten) mag, gezien het resultaat op teekening, sterk worden betwijfeld.

JAN DE MEIJER.

DE A. A. V. VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

In het artikel „de hartewensch van den Ned. Aannemersbond" in ons nummer 47, is de § 31 „Werkstakingen en uitsluitingen" van den A. A. V. van den Bond van Ned. Architecten niet geheel overeenkomstig de laatste redactie geciteerd. In deze A. A. V. zooals zij nu verkrijgbaar is bij de firma Duwaer en van Ginkel, Prinsengracht 735 te Amsterdam, luidt zij:
„Geheel stilliggen van het werk wegens werkstakingen of uitsluitingen, uitgaande van behoorlijk georganiseerde vakvereenigingen, zal worden beschouwd als overmacht en geeft recht op termijnsverlenging.
In hoeverre gedeeltelijk stilliggen van het werk wegens bovengenoemde oorzaken recht geeft op termijnsverlenging zal, indien partijen daaromtrent niet tot overeenstemming kunnen geraken, worden uitgemaakt overeenkomstig de voorschriften betreffende geschillen.

INGEZONDEN.

HET RECLAMEBILJET VOOR DE TENTOONSTELLING VAN „A. ET A." DOOR LION CACHET.

Een vreemd biljet en onbegrijpelijk. Wat stelt het eigenlijk voor. Geen figuren of bekende vormen kunnen wij er op ontdekken. Wat slierten en doorgeloopen kleuren, hier krachtig en daar vervagend als een gedeeltelijk afgeregend of afgescheurd biljet. Bedoelt het een ijsbaan bij fakkellicht, een oostersch paleis met spiegels of een ondergaande zon in den winter, met weerspiegeling in het water? Is het een wonderlijke bloem zooals de natuur ze toovert in onderzeesche tuinen, of is het ontleend aan een Perzisch tapijt of aan een oostersch weefsel?
Het doet zich kennen als een sterk persoonlijke uiting. Het is een virtuositeit, schijnbaar grillig en zonder systeem, doch in werkelijkheid is het de vrije vorm die uitjubelt over den doordachten grondslag.
Het geeft de sensatie van luister, onstoffelijken luister, die wij op onze feesten vergeefs zoeken, zooals wij ze phantaseerden bij het lezen van een Oostersch sprookje. Het is de luister die momenteel het Genootschap en de tentoonstelling omgeeft.
Het biljet is in zijn opvatting en uitvoering een kunstwerk doch ook als reclame treft het doel. Het vraagt de aandacht en laat tevens duidelijk lezen wat het bekend maken wil. Om het evenwel ten volle te kunnen waardeeren is de straat te rumoerig en te weinig omsloten. In rustiger omgeving treft steeds meer de groote blijmoedigheid, de krachtige bewustheid en de fijne geest. Het streeft niet in de lijn van een der heerschende opvattingen, doch het geeft de zuivere bewogenheid van den kunstenaar.
Ook in de uitvoering is een uiterste bereikt, totaal uit de stof. Een lithografie zoo verfijnd als wij ze zelden zagen; en echte prentkunst.
Amsterdam. J. B. HEUKELOM.

DE HERSTELLING VAN DEN TYMPAN IN DEN ACHTERGEVEL VAN HET KON. PALEIS TE AMSTERDAM.

Dezer dagen is met het plaatsen van den steiger aan den achtergevel van het Kon. Paleis begonnen, daar het plan is met de voorbereidende werkzaamheden voor de herstelling van het beeldhouwwerk zoo spoedig mogelijk te beginnen.
Door de inwendige constructie van het Paleis, in verband met de groote Burgerzaal en de vroegere Krijgszaal, zal deze steiger veel zwaarder worden samengesteld, dan die, welke aan den voorgevel is aangebracht geweest.

LUSTRUM-LEZINGEN.

Het hol, de hut, het huis vergeestlijkt Van der Pek,
De weelde van 't gezin weet Van der Pluym te malen,
Berlage's maatschappij droomt toekomst-idealen,
Holst schildert met de tong, wat 't stout penseel verwekk'.
Wie vond in Vogelsangsche beitelkunst gebrek,
Of in Pit's sierkunst, roem van vorstelijke zalen?
De Bazel's adlaarsvlucht zweeft over kathedralen,
Kalf's ambachtskunst doet goed in het intiem vertrek.
Zoo bloeit de bouwkunst thans, zoo spreekt zij gulden woorden,
Op't zestigjarig feest, dat het Genootschap viert,
En allen die, verrukt, deez' blijde klanken hoorden
Voelden zich plots verplaatst naar hooger, zaalger oorden,
Waar nu den ouden stam een nieuwe bloesem siert,
Waar droeve werklijkheid niet snood hem kan vermoorden.

CANDIDUS.

ALGEMEEN KUNST-CONGRES TE HOUDEN DOOR HET VERBOND VAN NEDERLANDSCHE KUNSTENAARS-VEREENIGINGEN.

Eere-Voorzitter J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam; Voorzitter R. N. Roland Holst; Plaatsvervangende Voorzitters: Ant. Averkamp, Jos. Th. J. Cuypers, Carel Scharten en Jan C. de Vos.

Aan alle kunstenaars, kunstenaressen en kunstvrienden in Nederland.

Het was in Maart 1913, dat te Amsterdam, door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen, het „Eerste Algemeen Kunst-Congres" werd gehouden, 't welk uitnemend slaagde. Dit Congres werd niet, als zoovele, door te grooten overvloed van sprekers of door onbelangrijkheid van onderwerpen, bedorven. Alleen rustige besprekingen van hoogst belangwekkende, de kunst betreffende onderwerpen hadden plaats, na door bevoegden te zijn ingeleid. Beoefenaars van alle kunstvakken kwamen met elkaar in geestelijke aanraking en wisseling van gedachten, tot hun aller verruiming en verrijking. Niet enkel profijtelijke, maar tevens zeer aangename, feestelijke uren werden in gemeenschap genoten.
Slechts in één opzicht gaf dit eerste Congres teleurstelling. Te weinigen van hen, die de kunst beminnen zonder zelf kunstenaars te zijn, namen er aan deel. Men scheen te meenen, dat het hier een „onder-onsje" van artiesten gold, waar zij, die buiten de scheppende

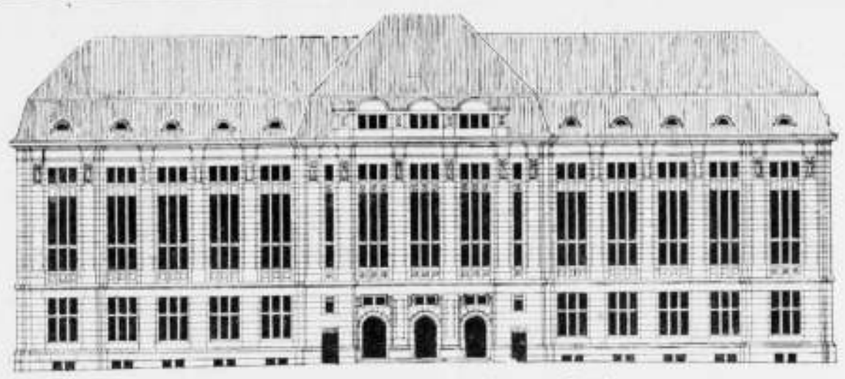

Het nieuw te bouwen Post- en Telegraafkantoor te Rotterdam.

kunsten staan, niet bij zouden hooren. Deze geheel onjuiste opvatting wenschen wij bij het het aankondigen van het „Tweede Algemeen Kunst-Congres" volkomen te niet te doen. Het is het opzicht verlangen, zoowel van de ontwerpers van dit Congres als van allen die er het woord zullen voeren, dat ditmaal niet alleen vele kunstenaars en kunstenaressen, maar tevens breede scharen uit geheel Nederland van z.g. „leeken" in de kunst zich voor het Congreslidmaatschap zullen aanmelden. Kennismaking op groote schaal en meer persoonlijke onderlinge waardeering tusschen kunstenaars en kunstminnenden is in de hoogste mate gewenscht en zal zonder twijfel ten goede komen aan ons nationale kunstleven.
Het „Tweede Algemeene Kunst-Congres" zal worden gehouden op 20, 21 en 22 Dec. 1915 in het Concertgebouw te Amsterdam. Tal van belangrijke vraagstukken van artistieken aard zullen ook ditmaal door bevoegden worden ingeleid. Voor verdere aanwijzingen van tijd en plaats verwijzen wij naar nevenstaand programma, waarin tevens de aan het Congres verbonden feestelijkheden worden opgenoemd. De geldelijke bijdrage voor het Congreslidmaatschap is zoo laag gesteld, dat zij slechts voor zeer weinigen een bezwaar zal vormen. Uitzondering is nog voor enkele categorieën van personen een vermindering toegestaan. Dit alles met overweging van de tijdsomstandigheden, waaronder thans velen te lijden hebben. Tengevolge hiervan zal het echter niet geheel mogelijk zijn de onkosten alleen uit de verplichte bijdragen te bestrijden. Wij moeten daarom ieder, die iets meer voor deze goede zaak over heeft, ten dringendste verzoeken, zich als „donateur" te willen opgeven. Op deze wijze zal elk naar de mate van zijn draagkracht kunnen medewerken tot het Congres.
Wij leven in de stellige verwachting, dat ditmaal vele honderden zich voor het lidmaatschap van ons Congres aan zullen melden. Zij teekenen daartoe inliggende formulierkaart, *na zorgvuldige doorlezing, ook van het programma der feestelijkheden*, en zenden die vervolgens, vergezeld van een postwissel, aan den penningmeester van het Verbond, den heer A. D. Loman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam.

De Centrale Commissie tot Voorbereiding van het Congres:

W. Penaat (Voorzitter), F. Bastiaanse (Secretaris), Hooge Naarderweg, Hilversum; A. D. Loman Jr. (Penningmeester), Pieter de Hooghstr. 22, Amsterdam; Johan Brandesberg; Jan Gratama; D. Harting; Herman Robbers.

Het Dagelijksch Bestuur van het Verbond:

Herman Robbers (Voorzitter); Willy Martens (Plaatsverv. Voorzitter); Jan Gratama (Eerste Secretaris); A. D. Loman Jr., (Penningmeester; W. Penaat (Tweede Secretaris-Penningm.); Ko Arnoldi, S. Moulijn.

Amsterdam, November 1915.

N.B. In verschillende plaatsen van ons land zijn correspondentschappen gevestigd, die door de volgende personen worden waargenomen, welke zich bereid hebben verklaard de noodige inlichtingen te geven.
Jhvr. W. C. Rengers Hora Siccama, H. W. Mesdagstraat 501, Groningen. Mevrouw D. J. Tijhoff—Knottenbelt, Stationsplein 15, Zwolle. De heer A. van de Water, Parkstraat 120, Arnhem. De heer M. W. Petri, Stadhouderslaan 95, Utrecht. Dr. P. H. van Moerkerken, Jansenstraat 45, Haarlem. Mevrouw Ekker—Robbers, Frankenstraat 22, Scheveningen. Dr. N. J. Beversen, Leiden. Mejuffrouw Marie Schmits, Koningin Wilhelminastraat, Dordrecht.

Programma van het Congres

in de kleine zaal van het Concertgebouw te Amsterdam op 20—22 Dec. 1915. Voorzitter: R. N. Roland Holst.

Maandag 20 December. Voormiddag 10 uur: Opening van het Congres door den Voorzitter.
Voormiddag 10 uur 30 min.: Herman Robbers over „Kunst in opvoeding en samenleving".
Voormiddag 11 uur 30 min.: Dr. Jan Veth over „Vredesverwoestingen."
Namiddag 2 uur: Dr. Jan Kalf over „Gevaarlijke Kunstbeschermers."
Namiddag 3 uur: Frans Bastiaanse over „De techniek der poezie" (met lichtbeelden).
Dinsdag 21 December. Voormiddag 10 uur 30 min.: K. P. C. de Bazel. Inleiding tot het onderwerp: „De waarde van compileeren en copieeren van oude stijlvormen en zich inspireeren op historische gegevens."
Voormiddag 11 uur 30 min.: Dr. J. D. Bierens de Haan over „Kunstenaar en levensleer."
Namiddag 2 uur 30 min.: Sem Dresden over „De muzikale compositie en hare uitvoering" (met muzikale medewerking van mevrouw Dresden—Dhont).
Woensdag 22 December. Voormiddag 10 uur 30 min.: Een nog nader te annonceeren spreker over „Het Tooneel, werkelijkheid en wenschelijkheid", of (mocht deze lezing niet kunnen plaats hebben) A. van der Horst over „Goethe's Tooneelleiding."
Voormiddag 11 uur 30 min.: Louis van der Swaelmen over „La reconstruction des villes en Belgique" (met lichtbeelden).
Namiddag 2 uur: Johan de Meester over „Kunst en Dagblad."
Namiddag 3 uur: H. P. Bremmer over „De nieuwe richtingen in de schilderkunst" (met lichtbeelden).
Namiddag 4 uur: Sluiting van het Congres.

N.B. Bij de congresleden, die zich daarvoor leenen, zal gelegenheid worden gegeven tot debat, waarvoor ongeveer een half uur zal worden beschikbaar gesteld. Melden zich voor het debat vele sprekers aan, dan zal aan ieder van hen een door den voorzitter te bepalen tijd tot spreken worden gegeven.

Feestelijkheden

verbunden aan het algemeen kunst-congres.

Maandag 20 December. Namiddags 5 uur: Ontvangst van het Congres door het Gemeentebestuur van Amsterdam ten Stadhuize.
Namiddags 6 uur, 45 mins.: Gezamenlijke Maaltijd in de feestzaal van American Hôtel, Amsterdam (ingang Marnixstraat).
Na afloop van dezen maaltijd zal o. m. door de Haarlemsche Tooneelclub (Dir. G. Nolst Trenité) een (volstrekt eenige) voorstelling worden gegeven van een revue, getiteld: Kunst en Onafhankelijkheid, onder regie van Jan Musch. (Zie de Algemeene Bepalingen hieronder).

Dinsdag 21 December, 's avonds 8 uur, 30 min.: Reunie van alle Congresleden in „Trianon", Leidscheplein.

Woensdag 22 December, 's avonds 8 uur: Eerste Voorstelling in het Paleis voor Volksvlijt van Schnitzler's „Comedie der Woorden", door de N. V. „Het Tooneel" (Dir. W. Royaards), onder regie en met persoonlijke medewerking van Willem Royaards.

Algemeene Bepalingen.

I. Kaarten voor het lidmaatschap van het Congres kosten:
a. voor kunstenaarsleden van vereenigingen, behoorend tot het Verbond: *f* 1.50;
b. voor anderen: *f* 3.—;
c. voor donateurs: minstens *f* 5.—;
d. voor onderwijzers, studenten en leerlingen van de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam: *f* 1.50.
De onder *d* genoemde kaarten geven slechts toegang tot het Congres zelf. Alle overige kaarten geven toegang tot het congres, de ontvangst ten stadhuize en de reunie van Dinsdagavond. Voor hun echtgenooten of a.s. echtgenooten kunnen de leden en donateurs (rubrieken *a*, *b* en *c*) introductiekaarten krijgen à *f* 1.50, waaraan dezelfde rechten zijn verbonden als aan de congreskaart van den aanvrager.
Alle congreskaarten moeten schriftelijk worden aangevraagd vóór of op 10 December a.s. bij den Penningmeester van het Verbond, den Heer A. D. Loman Jr., Pieter de Hooghstraat 22, Amsterdam. De aanvrage moet vergezeld gaan van het verschuldigd bedrag (per postwissel). De congreskaarten zijn strikt persoonlijk.
II. Zij, die congreskaarten aanvragen, kunnen, mits tegelijk besteld, de volgende kaarten krijgen:
a. voor den gezamelijken maaltijd en de voorstelling van Maandagavond voor *f* 3.—;
b. voor de tooneelvoorstelling in het Paleis voor Volksvlijt, eerste rangen (voor zoover de plaatsruimte toelaat) voor *f* 1.50.
c. geleidekaarten voor maaltijd en tooneelvoorstelling voor dezelfde prijzen.
III. Toegang voor de pers wordt uitsluitend verleend door bemiddeling van het Bestuur van de Vereeniging „De Amsterdamsche Pers."

EEN NIEUW PROFIEL VAN AMSTERDAM.

Door Eisenloeffel's Kunsthandel v/h. Wed. G. Dorens en Zoon, Rokin 56 te Amsterdam, wordt tot een beperkt aantal (150) exemplaren uitgegeven een origineele ets door Jan Boon van het gezicht op Amsterdam, gezien van af het Centraal Station. Voor deze ets heeft hij ongeveer 100 studies, schetsen en teekeningen als studiemateriaal gemaakt, welke met de ets in genoemde kunsthandel zijn tentoongesteld van 25 November tot 30 Januari 1916. Wij komen hierop nader terug.

VAN ALLERLEI AARD.

ZAANDAM.

De gemeenteraad zal Donderdag een voorstel van B. en W. in behandeling nemen tot het onbewoonverklaren van drie voor drie jaar geleden nieuwgebouwde perceelen aan de Wilhelminastraat.
Deze huizen zijn gebouwd op aangeplempten grond van de Voorzaan aan den Dam en naar sommiger oordeel tengevolge van de grondverschuivingen, volgens anderen door gebrekkige fundeering, zoodanig in verzakking gera kt, dat ernstig gevaar voor de bewoners is ontstaan.
De Gezondheids-Commissie had een onderzoek ingesteld, wat het voorstel van B. en W. tot onbewoonbaarverklaring der huizen tengevolge heeft gehad.
Naar het schijnt is in de laatste dagen de verzakking weder toegenomen, zoodat het gemeentebestuur het gisteren (Zaterdag) noodzakelijk heeft geoordeeld met het oog op de veiligheid der wandelaars een bord te plaatsen met het opschrift: „gevaarlijk voor de passages". Dat het gevaal seer de aandacht trekt, is te begrijpen.
(„N. v. d. Dag", 28-11-'15.)

„HEEMSCHUT".

Aan Burgemeester en Wethouders van Monnikendam werd het volgend adres gezonden:
„Het bestuur van den Bond „Heemschut" tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat door uw college, den 3en December aanstaande, alle boomen aan de Oostzijde van den Binnendijk zullen worden verkocht.
„De schoonheid van het stadsgezicht, dat deze gracht oplevert, en die door zouvele vreemdelingen, welke Monnikendam bezoeken, genoten wordt, zou groote schade lijden, indien dit prachtige, hoogopgaande geboomte verdween.
„Daarom dringt het bestuur voornoemd er bij uw college ten ernstigste op aan, de bedoelde boomen niet te doen verdwijnen, die een der aantrekkelijkheden van Monnikendam vormen."

Een nader bericht deelt het volgende mede:
„Naar aanleiding van het adres, aan B. en W. van Monnikendam door het bestuur van den bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland gezonden, om de boomen, staande aan de Oostzijde van den Binnenendijk, te sparen, heeft dit college de verkooping, welke op 3 December aanstaande was bepaald, afgelast en is aan den bond verzocht, door een deskundige naar den staat der boomen een onderzoek te doen instellen."

KONINKLIJKE KANTWERKSCHOOL TE 's GRAVENHAGE.

Deser dagen werd in de lokalen der K. N. Kantwerkschool Nieuwe Schoolstraat te 's Gravenhage de najaarsvergadering gehouden van het Comité van genoemde school, waarin de begrooting over 1916 werd vastgesteld en de regeling van het onderwijs werd besproken. Tot nieuwe leden van het Comité werden gekozen Mr. F. E. Flielander Hein en Mevrouw Kleykamp te 's Gravenhage.
Tevens werd besloten, dat in de school voor Kunstnijverheid te Haarlem bij genoegzame deelneming gedurende de maanden April, Mei, Juni een bijzondere Cursus in het kantmaken zal worden gegeven door de eerste onderwijzeres der K. N. Kantwerkschool, waartoe een speciaal programma zal worden vastgesteld. Niettegestaande de tijdsomstandigheden verkeert de school in bloeienden toestand, terwijl de verkoop der kanten dit jaar weder aanzienlijk is.

COÖP. WONINGBOUW.

Na een gehouden rede door den heer Z. Gulden van Amsterdam is door 65 personen de „Algemeene Meppeler Cooperatieve Woningbouwvereeniging" opgericht. De acte, opgemaakt door notaris van Delden, werd door deze leden getekend. Het bestuur van den Meppeler Bestuurdersbond zal voorloopig de leiding op zich nemen en uitzien naar 'n bouwterrein voor de stichting van een z.g.n. tuindorp.
(Prov. Dr. & Asser Courant.)

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot en met 20 Dec. 1916.
Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.
Programma komt voor in No. 47 van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — De verhouding van de bouwkunst tot de Maatschappij. — Het nieuwe Post- en Telegraafkantoor naast het nieuwe Stadhuis aan den Coolsingel te Rotterdam. — De A. A. V. van den Bond van Nederlandsche Architecten. — Ingezonden. — De herstelling van den tympan in den achtergevel van het Kon. Paleis te Amsterdam. — Lustrumlezingen. — Algemeen Kunst-Congres te houden door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen. — Een nieuw profiel van Amsterdam. — Van allerlei aard. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland *f* 1.40 per kwartaal; buiten Nederland *f* 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden *f* 12.—, voor kunstbevende leden *f* 10.—, voor buitenleden *f* 7.50 en voor adspirantleden *f* 5. . Donateurs zijn zij die minstens *f* 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 50. ZATERDAG 11 DECEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.

CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

a. Als Gewoon Lid wordt voorgesteld de heer H. G. VAN EYDEN, Architect te Bussum, door de heeren J. H. Mulder Jr. en N. Lansdorp Jr. te Amsterdam.
b. De 1369ste **Ledenvergadering** zal gehouden worden op **Woensdag 15 December,** des avonds te **8 ½ uur precies,** in de Vergaderzaal van het Genootschap.

Agenda:
1. Notulen.
2. Ingekomen Stukken.
3. Bespreking omtrent den overgang van de Afdeeling V. en H. B.-O. in de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht.
4. Rondvraag en sluiting.

c. De Lustrum-tentoonstelling wordt Maandag e. k., 's middags om 3 uur, gesloten.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

KORT VERSLAG DER 1368STE LEDENVERGADERING, TEVENS 60STE ALG. VERGADERING.

Een van de gewichtigste avonden van 't saison.
'n Hoogst gezellige, geanimeerde avond.
Gewichtige besluiten met verstrekkende gevolgen.
Geweldige verkiezingscampagnes, heftige disputen.
Glinsterende oogen, hooggekleurde kaken.
Spanning links, spanning rechts, onhoudbare dorst en geen tijd voor 't bestellen van 'n kop thee of glas bier.
De wanden behangen met geesteskinderen der concurrenten in 2 prijsvragen. 1e. Architectonische fantasie, 2e. Omslag kalender 1916.
Alle ontwerpen worden bekeken en besproken; officieus natuurlijk.
Onder de bekwame leiding van den Voorzitter, den heer Paul de Jongh, die de vergadering met een verwelkoming der aanwezigen opende, zijn reeds de notulen gepasseerd en wordt voorgelezen het eenig ingekomen stuk, bevattende het antwoord van Burgem. en Weth. van Amsterdam aan de vier bouwk. vereenigingen inzake de plaatsing van een beeld van Jacob van Campen in een der nissen van het Stedelijk Museum. Het luidde:

Gemeentebestuur van Amsterdam.

Met belangstelling namen wij kennis van het, in het schrijven van uw vereeniging, het Genootschap Architectura et Amicitia, de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap en den Bond van Nederlandsche Architecten ontvouwde plan tot het plaatsen in een der nissen van het Stedelijk Museum van een beeld van Jacob van Campen. Met U zijn wij van oordeel, dat bedoelde plaatsing een rechtmatige hulde zoude zijn aan de nagedachtenis van dezen grooten bouwkunstenaar en het uiterlijk aanzien van het Stedelijk Museum zoude verhoogen.
De tijdsomstandigheden geven tot ons leedwezen evenwel geen vrijheid, thans voorstellen te doen tot het beschikbaar stellen van gelden tot het beoogde, zeer te waardeeren doel.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam
(w. g.) TELLEGEN.
de Secretaris:
(w. g.) J. A. BAEZA.

Zie, dat is lang geen ontmoedigend schrijven, ook niet een erg Stadhuisachtig schrijven, maar een, dat de hoop op de toekomst, wat betreft deze zaak, maar ook voor andere bouwkunstzaken waarvoor eventueel de hulp en steun van B. en W. gevraagd zou moeten worden, niet ontneemt, daarentegen versterkt.
Vervolgens stemming over de aanneming der voorgestelde gewone leden, de heeren F. Barbiers en Wijker, welke beiden met algemeene stemmen worden toegelaten.
Dan volgt het pittige verslag van den eersten Secretaris, waaruit blijkt, dat het Genootschap geestelijk in goeden welstand verkeert.
De heer Plate vraagt of het noemen van zijn naam als lid der Commissie voor bouwk. adviezen in den Bond „Heemschut" ook op een vergissing kan berusten, aan-

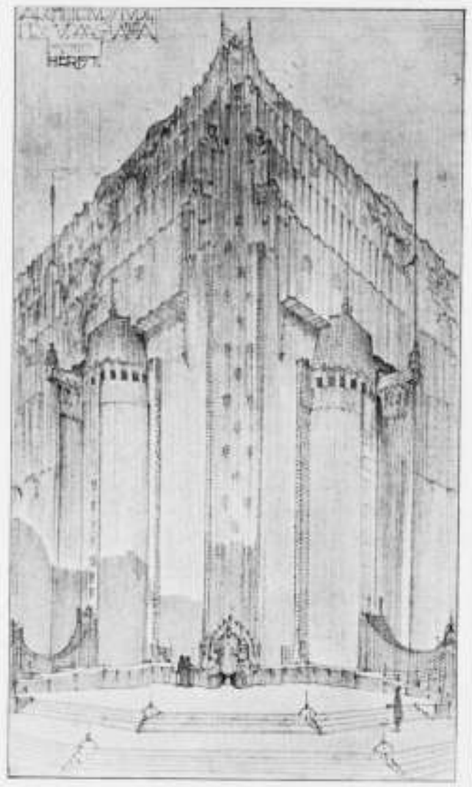

Architectonische Fantasie.
Motto: „Herfst". Ontwerper: M. DE KLERK, Architect.

gezien de Bond steeds met haar actie doorgaat en spr. nooit iets van de Commissie vernam.
De Voorzitter antwoorde, dat dit niet op een vergissing berust, doch dat het bestuur zal trachten deze zaak in 't reine te brengen.
De heer de Groot is bevreesd, hoe uit het verslag is te lezen, dat het Genootschap zich gaarne van de afd. V. en H. B. O. zou ontdoen, doch deze vrees blijkt bij 't herlezen ongegrond.
De Voorz. brengt nu den heer Staal den dank van het Genootschap, releveerende het vele en belangrijke werk, inzonderheid dât in verband met de voorbereiding der Lustrumtentoonstelling verricht, en spreekt de hoop uit, dat het Genootschap nog lang de belangelooze toewijding van dit ijverig bestuurslid moge hebben.
Bij ontstentenis van den Penningmeest. brengt de Voorz. het finantieel verslag uit en de heer Visser dat van de Verificatie-Commissie, waaraan spr. nog eenige opmerkingen verbindt. 1e. Nopens het verschil tusschen de uitgaven voor de bibliotheek en het op de betreffende begrooting voorkomende bedrag, 't welk door den bibliothecaris nader wordt toegelicht. 2e. Betreffende de wijze waarop de finantiën van het Gen. worden beheerd, en wel in verband met de taak der Verificatie-Commissie. Naar aanleiding van dit tweede punt ontspon zich een wijdloopige discussie, waaraan de uiteenzetting van den Voorz. een einde maakt.
Men kan zich, zegt spr., in ons Genootschap slechts op één standpunt, n.m. dat van vertrouwen, plaatsen, en hiervan uitgaande is slechts één werkwijze, de tegenwoordige, mogelijk.
De heer Kramer vraagt inlichtingen omtrent de bezoldiging van den bode in verband met de tijdsomstandigheden.
De heer Plate vraagt naar aanleiding van het verslag, of het wenschelijk is de namen der geroyeerden te publiceeren.
Beide heeren ontvangen een bevredigend antwoord, waarna de penningmeester décharge wordt verleend. Volgt het verslag van den bibliothecaris, dan dat van de Redactie en ten slotte van de zaal-commissie.
De heer Visser vraagt of het niet mogelijk is, het de bezoekers der bibliotheek wat gemakkelijker te maken en komt nog eens terug op het gebruikte en het gevoteerde bedrag voor de bibliotheek.
De verslaggevers ontvangen hun bedankje en vervolgens wordt overgegaan tot het uitloten van aandeelen der leeningen 1910 en 1915. Uitgeloot van de eerste de Nos. 29, 28, 88, 105, 95, 64, 79, 77, 63, 129, 112, 85, 126, 30, 94, 32, 62, 50, 114 en 81 en van de tweede de Nos. 58, 53, 54, 24, 60, 4, 56, 37, 28, 17, 16 en 35.
De begrooting 1915 is aan de beurt. Behoudens de heer Visser, welke nog eens terug komt op de bedragen voor de bibliotheek, heeft niemand der aanwezigen aan- of bemerkingen.
De heeren Paul de Jongh en G. F. la Croix, welke als bestuursleden aan de beurt van aftreden, doch terstond herkiesbaar zijn, worden met groote meerderheid van stemmen herkozen.
De heeren Paul de Jongh en P. Kramer, welke eveneens periodiek, als redactieleden moeten aftreden, worden ook met groote meerderheid van stemmen herkozen. Al deze heeren aanvaarden de benoeming.
Uit het voltallig bestuur wordt thans de heer Paul de Jongh als voorzitter herkozen, welke benoeming mede wordt aanvaard.
De Voorz. doet de rondvraag en sluit deze vergadering met een korte doch kernachtige toespraak waarin spr. er op wijst dat het Genootschap, schoon z'n 60ste gepasseerd, in het afgeloopen jaar weer van zich heeft doen spreken. Dat dit mogelijk was is ook voor een belangrijk deel te danken aan de medewerking van de leden. Het is bij de totstandkoming van de Lustrum-Tentoonstelling gebleken, dat het Bestuur zich nog altijd op de krachten der leden kan beroepen, wanneer dit noodig blijkt. Spr. hoopt dat dit ook in 't komende jaar zoo moge zijn.

H. F. S.

P.S. De verslaggever, die vergeefs op 'n stem uit de vergadering wachtte, meent zich tot tolk te maken van alle leden, wanneer hij van deze gelegenheid gebruik maakt om den Voorzitter, den heer Paul de Jongh, de welgemeenden dank te brengen, die hem rechtens toekomt, voor de onverkorte toewijding, waarmede hij zijn taak als voorzitter heeft verricht en de wijze waarop hij de zaken van het Genootschap leiding wist te geven.

DE ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN.

Uit het „Bouwk. Weekblad" van 29 Nov. (No. 31) heeft men kunnen zien, dat de ledenvergadering der Maatschappij v. B. de nieuwe A. A. V. nog niet heeft goedgekeurd; tegen een der artikelen althans schijnen bezwaren te zijn gerezen.
Uit de sobere mededeeling, waarbij deze stand van zaken den lezers van het B. W. wordt bericht, blijkt niet, dat nog andere bepalingen dezer Voorschriften oppositie hebben uitgelokt, zoodat, wanneer door den Ned. Aannemersbond op de Werkstakingsparagraaf zou worden toegegeven — dat is dus arbitrage toegestaan — de A.A.V. kunnen geacht worden door de M. v. B. te zijn goedgekeurd.
Niet onwaarschijnlijk is het, dat de N. A. B., nu zelfs van de zijde der Maatschij bezwaren worden geopperd, het onhoudbare van zijn verzet tegen arbitrage zal inzien en met een andere redactie der werkstakingsparagraaf genoegen zal nemen, ten einde, dus doende de nieuwe A. A. V. waarin zoowat alles wat wenschelijk is uit aannemersoogpunt is opgenomen, te spoediger in veilige haven te kunnen brengen.
Het doet echter vreemd aan, dat, in al de jaren, dat deze quaestie aan de orde is, het eerste artikel erover nog in het „Bouwk. Weekblad" verschijnen moet.
Is men het zoo roerend eens? Wat heeft dan de beslissing zoo lang en nu opnieuw doen uitstellen? Acht men de zaken, die hier zullen vastgesteld worden en waarbij het aanbestedingswezen voor de toekomst wordt geregeld, van zoo weinig belang?
Wat is dan voor een vakvereeniging wèl van belang?
Dat het juist de werkstakingsparagraaf was die eenig verzet heeft uitgelokt, zal wel toegeschreven moeten worden aan het feit, dat deze bepaling nu gedurende bijna een jaar als bindend besluit door den N. A. B. voorop is gesteld en men er dus van nabij mee heeft kunnen kennis maken.
Hieruit zou dan echter volgen, dat men de overige artikelen, waarbij er zijn van zeker niet minder belang, nog niet zoo nauwgezet bekeken heeft. De bepalingen omtrent borgstelling, die over meer en minder werk, over art. 1645 B. W. enz., zullen ongetwijfeld eveneens tot onverwachte consequenties leiden. Wanneer men zulks echter — na de goedkeuring en toepassing der nieuwe A. A. V. — aan den lijve zal gaan voelen, is de tijd voor oppositie voorbij.
Menigeen zal dan vreemd opzien, dat het stellen van twee borgen door den aannemer, welke persoonlijk aansprakelijk zijn voor de richtige nakoming van hetgeen bij contract is overeengekomen, voor goed tot de geschiedenis behoort. Men zij dus gewaarschuwd!
Dat ieder vakvereenigingslid zijn verantwoordelijkheid in deze beseffe, zelf zich een oordeel vorme en niet tracht schuil te gaan achter een commissie.

H. G. JANSEN.

BUREN.

Aan Jan de Meijer.

't Stadhuis te Rotterdam, Oud Duitsche architectuur,
Krijgt 't Nieuw-Duitsch Postkantoor nu tot zijn naaste [buur.
Gij vraagt, wat d'and're buur, de Beurs, zal doen [aanschouwen?
Het Allernieuwste-Duitsch, daar kunt gij op vertrouwen.

CANDIDUS.

Architectonische Fantasie.
Motto: „Aan de Dooden". Ontwerper: JAN WILS, Architect.

KUNSTZIN.

't Komend kunstenaars-congres
Zij voor het publiek een les,
Leer', wat kunstenaars bedoelen,
Leer' kunst hooren, zien en voelen,
Proeven, ruiken zelfs, als 't kan,
Leer' het Jan en alleman.

CANDIDUS.

OORSPRONKELIJKE BASIS DER KUNST.

Waar in de eeuwigheid noch begin, noch einde is, zoo kunnen wij bij een oorspronkelijke basis der kunst niet aan een eerste basis denken; alsof daarna een verbeterde zou zijn vastgesteld en deze de tweede, achtereenvolgens de derde, de vierde basis der kunst zou zijn geworden.
In dien zin kunnen wij dan ook niet aan een oorspronkelijke basis der kunst denken, maar zullen wij ons veeleer bij het begrip „oorspronkelijke basis der kunst" van het verleden, het heden en de toekomst dienen los te maken om een oogenblik in het „tijdlooze" ons te verdiepen.
In het „tijdlooze", waarin de tijden der eeuwen zich wen-

telen, vinden wij de oorsprong der kunst. Die oorsprong is dus verwant aan, beter nog gezegd is het tijdlooze „zelf",
Wàar in het „tijdlooze" een voortdurende vormverandering plaats grijpt, wàar, als 't ware, de frischheid dier verandering de kracht van de eeuwigheid is, dáár is het ook de kunst, welke die zelfde eigenschap bezit, d. w. z. dat zij zich in een eeuwig voortgaande vormverandering aan ons openbaart.
Vormverandering zien wij rondom ons.
Overal nemen wij dàt waar en wij zouden die vormverandering de bestendigheid van het „tijdelijke" kunnen noemen.
Niets blijft zooals het is, steeds vervormt het zich in een andere vorm, in een andere gedaante. Moge het eene vlug van vorm veranderen b.v. het ijs in water, het water in stoom, het andere vraagt tijden voor eene vormwijziging.
Maar alle dingen krijgen andere vormen en die verandering is de frischheid der natuur zelve.
Zoodoende is er geen sprake van „afzijn" want het „niet afzijn" is het „afzijn der tijden."
Dat „niet afzijn" is ook de frischheid der kunst, want zoodoende zal zij ons steeds iets nieuws zeggen en een nieuw gevoel geven.

Leo Tolstoy schreef in verband hiermede:

„Alleen dat is een waar kunstwerk dat frissche gevoe-„lens vertolkt, die voor iedereen nog nieuw zijn.
„Evenals een geestesprodukt alleen dan eengeestes pro-„dukt is, wanneer het nieuwe begrippen en gedachten „vertolkt en niet maar eenvoudig herhaalt, wat lang „reeds bekend was, zoo is ook een kunstprodukt alleen „dan een echt kunstproduct als het een nieuw gevoel „(hoe onbeteekend ook) in den stroom van het mensche-„lijk leven brengt."

In de alheid bestaat dus een voortdurende vormverandering; niet een eenvoudig herhalen van reeds bestaande vormen, maar van steeds ongekende, nog niet geworden openbaringen. In dat licht bekeken uit de kunst van de eene periode zich anders als die van een andere en zal die uiting van het „tijdlooze" van „eigen tijd" zijn.
„Nooit kan", zoo zegt Kandinsky, „kunst, die in een af-„geloopen cultuur-periode geboren werd, herhaald wor-„den. Wij kunnen niet beeldhouwen zooals de oude „Grieken, omdat zoowel ons gemoedsleven als ons „dagelijks doen en laten geheel van het hunne ver-„schillen.
„Te pogen hen na te volgen leidt tot oppervlakkig gelijken en zielloosheid."
De „eigen tijd" stelt „eigen eischen" en daardoor ontstaan er vormen welke uit de noodzakelijkheid worden geboren. Zij zijn de spiegel van het gemoeds- en gedachteleven dier periode. Zoo geeft elke kunsttijdperk een uitdrukking aan een zelfbewust streven en zal zoodoende onze tijd geen kunst kunnen geven, welke thuis behoort in één *voór* dezen tijd geweest zijnde of, nog te komen, kunstperiode.
Otto Wagner haalt dit aan door te zeggen:
„De moderne kunst moet ons moderne, door ons geschapen vormen bieden, die ons kunnen, doen en laten tot „uitdrukking brengen.
„Zal het modern ontstane aan de eischen van onzen tijd „beantwoorden, dan moet het ons eigen democratisch, „zelfbewust, ideaal wezen tot uitdrukking brengen door „met de groote technische, wetenschappelijke vorderin-„gen, alsook met den alles beheerschenden practischen „geest der menschheid rekening te houden".

Ook W. M. Dudok raakt die bewuste gedachte aan, als hij zegt:

„Want ik ben overtuigd, dat het zuivere stijlbegrip af-„houdt van elke stijlcopie die nooit anders kan geven en „niet anders te geven nastreeft dan het uiterlijke van „dien stijl; dat wat naar buiten ligt, en dat is evenmin bij „deze kunst (over moderne kunst schrijvende) het voor-„naamste als bij den mensch."

In de aanhalingen van Leo Tolstoy, Kandinsky, Otto Wagner en W. M. Dudok is dus een overeenkomst te bespeuren, en zien wij de eenheid van opvatting dat de kunst ons „het uit ons zelf voortkomende" geven moet. Dat het „uit zich zelf groeiende" en dus het „zelfdoorleefde" van eigen tijd is, kan niet anders, want zoowel de mensch als de menschheid kan niet buiten eigen tijd leven; wat natuurlijk niet zeggen wil dat een gedachteverplaatsing buiten de „tijdelijkheid" niet mogelijk zoude zijn. De Egyptische kunst b.v. is een andere dan de Grieksche geweest, maar beide perioden hadden de alheidsgedachte verwant en, zooals in 't begin uiteengezet is, de frischheid der kunst en de openbaring van een eigen doorleeft gebeuren. „Want alles wat in zijn waren aard begrepen wordt, kan tot kunst leiden (Jan Gratama) en niet beter kan iets begrepen worden, als dat het innerlijk doorleeft is. Dat „doorleefde" in klank, vorm of kleur uit te beelden is kunst.
Of zooals G. J. Nieuwenhuis zegt „en het eindresultaat „is: een eenvoudige in eigen woorden gegeven uiting „van een eigen beleefde — of althans doorleefde — „gebeurtenis. En dit is in zekeren zin: kunst."

„Als het werk niet vertolkt het eigenaardige gevoel van „den kunstenaar, en bijgevolg niet individueel is, als het „onverstaanbaar is uitgedrukt, of het is niet voortge-„komen uit een innerlijke noodzakelijkheid bij den auteur „om zich uit te drukken — dan is het geen kunstwerk.
„Daarentegen als al deze voorwaarden aanwezig zijn, „al is het ook in hoogst geringen graad, dan is het werk, „al is het zwak, toch een kunstwerk." (Leo Tolstoy) . . . .
en zegt Kandinsky niet.
„Ieder kunstenaar geeft in zijne uitingen drie dingen: „als schepper, het hem eigene; als kind van zijn tijd, het „aan zijn tijd eigene; en als dienaar der kunst, het der „kunst in het algemeen eigene."

Het hem eigene, dus, het door hem gewetene of ondervondene, legt hij in zijn werk vast en dat zal als vanzelf verband houden met het tijdstip, waarin hij het beleefde en weergaf.

Hoe nauw verwant Leo Tolstoy en Kandinsky in dit opzicht zijn, blijkt wanneer de eerste zegt:

„De kunst moet ons altijd iets nieuws te zeggen hebben, „omdat zij de tolk is van datgene wat er leeft in de ziel „van den artist, zij vervult alleen dàn hare roeping, „wanneer de kunstenaar ons iets te genieten geeft, wat „niemand ons te voren ooit gaf en dat op geen andere „wijze beter kon uitgedrukt worden."

En om nog sterker te bewijzen dat namaak geen kunst is, noch wezen kan, hebben wij maar „Architectura" No. 11 van 1914 open te slaan en waarin de volgende woorden van Jan Gratama voorkomen:
„Stijlnamaak is noodzakelijk levenloos en maskerade, „daar hierbij architectuur, — dus een geest, — geco-„piëerd wordt, die anders is dan die van den levenden mo-„dernen mensch.
„Stijlnamaak is geen kunst, want kunst beteekent vor-

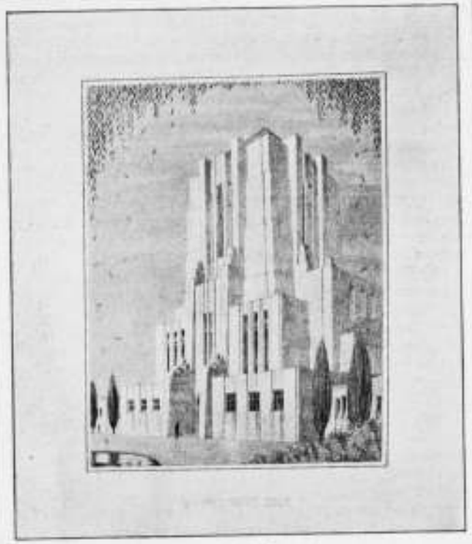

Architectonische Fantasie.
Motto: „Dolorosa". Ontwerper: J. Poot Jr., Architect.

„men scheppen; stijlnamaak is juist het verbergen van „wat tot kunst kon worden; het is een soort historische „bouwkunst, die èn als historie èn als bouwkunst zonder „waarde is.
„Stijlnamaak is voor talentlooze architecten een ver-„geeflijk houvast, omdat het doode toch nog beter is dan „het eigenlijk slechte.
„Maar stijlnamaak is gevaarlijk voor het groote publiek, „omdat het zoo licht genoegen neemt met een schijn-„architectuur, waarin het, zij het verhaspeld, nog iets „van de oude schoonheid van de oude houding in terug „meent te vinden.
„Bij waarachtige bouwkunst gaat het om het karakter-„vol en fraai uitbeelden van de specifieke eischen van „het bouwwerk, zoowel practische als moreele door „onzen tijd: *het gaat dus om het scheppen van vormen „door den levenden, den modernen kunstenaar.*"
„En wij hebben P. J. C. Klaarhamer maar aan te hooren als hij zegt:
„Omdat de kunstenaar in oorzakelijk verband staat met „zijn tijd, daarin niet geheel anderssoortig is, zal hij niet „de inzichten de visie kunnen hebben van vroeger tijden „stijl namaak staat buiten de kunst, omdat daarin de „visie en de verbeelding zoek zijn; hoewel het groote „deugden kan hebben, bijv. die van eenheid van smaak.
„Ook deze eenheid van smaak is zoek in een werk waar-„in verschillende stijlperioden zijn nagemaakt.
„Omdat niet het bestaande maar het wordende het eigen-„lijke is aan de dingen zijn de stijlnamakers de revolutio-„nairen in de kunst, omdat zij dit wordende verstoren „door hun reactionisme."

Of luistert naar Oscor Wilde „Alle copie wordt in laat-„ste instantie belachelijk".

Wanneer kunst ons alleen vormen kon geven zonder bezieling en kracht, zonder de taal der stilte, dan zou haar beteekenis van zoo een geringheid wezen, dat het niet de moeite waard zoude zijn ons in het wezen er van te verdiepen. Leo Tolstoy beschouwt haar als een levensvoorwaarde voor den mensch als hij zegt:

„Ten einde kunst juist te kunnen omschrijven is aller-„eerst noodig, dat wij ophouden haar te beschouwen als „een middel tot vermaak en dat wij haar gaan beschou-„wen als een van de levensvoorwaarden voor den „mensch, dat dus kunst een van de middelen van ver-„keer is tusschen den eenen mensch en den anderen."

En het is dat verkeer, die onderlinge wisselwerking, welke de kunst tot zoo'n voorname levensader der eeuwen heeft gemaakt en waardoor volken elkander hebben leeren verstaan en begrijpen.
Het is de werking buiten eenige begrenzing, welke de kunst tot een alkracht doet zijn en door middel waarvan de onbegrensde macht der eeuwigheid zich weet te uiten.

C. J. DE HAAS.

VERSLAG VAN DE HANDELINGEN VAN HET GENOOTSCHAP OVER HET JAAR 1915 DOOR DEN 1sten SECRETARIS.

Zetel.
Het Genootschap bleef over het jaar 1915 gevestigd in het gebouw Heerengracht 545—549 te Amsterdam, waar vergaderzaal, bibliotheek en bestuurskamer geregeld in gebruik waren.

Leden.
Het ledenaantal bedroeg in 1915 totaal 468 Leden, in de volgende rubrieken:
164 Gewone Leden; 224 Buitenleden; 49 Kunstlievende Leden; 7 Aspirantleden; 2 Donateurs; 8 Vereenigingsleden; 7 Buitengewone Ereleden en 7 Ereleden.
Totaal traden in 1915 toe 47 Leden, terwijl 20 bedankten en 4 overleden; de toename is dus 23 Leden.
De opgaaf van het vorig jaar is onjuist geweest, zoodat de vergelijking met het vorig jaar niet gegeven kan worden.
Het Genootschap had, door overlijden, het verlies te betreuren van de heeren: E. J. van Dijk, Jan Brom, Jan Springer en A. Salm Gbzn.

Bestuur.
Gedurende het afgeloopen jaar bleef het Bestuur samengesteld als volgt:
Paul J. de Jongh, Voorzitter; J. H. de Groot, Vice-Voorzitter; J. F. Staal Jr., 1ste Secretaris; G. F. la Croix, 2de Secretaris; Adr. Moen, Penningmeester; W. A. E. v. d. Pluym, Bibliothecaris-Archivaris; H. F. Sijmons Jr., Plaatsvervangend Lid.
In den loop van het jaar hadden 21 Bestuursvergaderingen plaats
De Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh nam ruim 5 maanden de functie van Penningmeester waar voor den heer A. Moen, die militaire plichten had te vervullen.
Het door den Voorzitter voor het Genootschap verrichte werk overtrof in omvang en soliditeit den door de overige, niettemin volijverige bestuursleden, gezamenlijk geleverden arbeid, waaruit de beteekenis van den Voorzitter voor A. et A. valt af te leiden. Ieder Lid, dat iets voor het Genootschap voelt, is den Voorzitter dank verschuldigd.
In den penningmeester moet gehuldigd worden den correcten administrateur der Genootschaps-financiën, den onvermoeiden maner, den toegewijden vervuller van zijn ondankbare taak.

De Redactie.
Bij den aanvang van het jaar was de Redactie samengesteld uit de volgende Leden: Paul J. de Jongh, voorzitter; Jan de Meijer, secretaris; Adriaan Moen; W. A. E. van der Pluym; H. J. Hack; J. J. Hellendoorn en H. Th. Wijdeveld, leden.
In den loop van het jaar traden af de Heeren Hack en Hellendoorn en werden vervangen door de Heeren R. N. Roland Holst en P. Kramer.
De secretaris der Redactie zal namens de Redactie nopens het Weekblad en Plaatwerk verslag uitbrengen.
Schoonheidscommissie.
Het Reglement der Schoonheidscommissie, door de Raad van Amsterdam aangenomen, opgesteld door B. en W. in overleg met de bouwkundige vereenigingen, trad den 1sten Juli 1915 in werking. De bevoegdheid der Schoonheidscommissie is grootendeels zooals die door de bouwkundige vereenigingen gewenscht werd. In de Commissie hebben voor het Genootschap zitting als leden de Heeren H. J. Walenkamp en J. F. Staal Jr., als plaatsvervangende leden de Heeren P. Vorkink en J. H. de Groot.
De Permanente Prijsvraagcommissie.
Is dit jaar samengesteld uit de Heeren H. G. Jansen, Voorzitter, H. v. d. Kloot Meyburg en Paul J. de Jongh, die door de bouwkundige vereeniging in plaats van den Heer C. N. van Goor werd gekozen.
De Vragenbus-Commissie.
Bestond dit jaar uit de Heeren A. W. Weissman, H. G. Jansen en Adr. Moen, aan welke Commissie zeer weinig werk werd opgelegd door de leden.
De Zaal-Commissie.
Bestond dit jaar uit de Heeren H. J. Sijmons Jr., K. Tholens en H. W. Valk.
Commissie voor de Oprichting van een Architectuur-Museum.
In deze Commissie hebben voor het Genootschap zitting de heeren J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym.
Commissie voor Advies voor Bouwkunstzaken in den Bond Heemschut.
In deze Commissie heeft voor het Genootschap zitting de heer M. Plate.
Verbond v. Nederlandsche Kunstenaars-Vereenigingen.
In het Algemeen Bestuur van het Verbond was het Genootschap vertegenwoordigd door de heeren J. H. de Groot en W. A. E. van der Pluym.
Het rapport van het Verbond inzake tentoonstellingen is nog niet verschenen; wel werd het concept betreffende Architectuurtentoonstellingen door een Commissie, waarin ons lid de heer J. Ingenohl zitting had, in een Ledenvergadering uitvoerig besproken en van opmerkingen voorzien.
Kalender.
Bij de traditioneele prijsvraag voor de Genootschapskalender 1915 werd bekroond en uitgevoerd het ontwerp van den heer W. Bogtman te Haarlem.
Te vermelden valt dat de kalender vóór 1 Januari 1915 in bezit der Leden werd gesteld, en op ruime schaal werd verspreid.
De Excursies.
De eenige excursie werd dit jaar gehouden naar Hoorn en omstreken en daaraan bevredigend door de Leden deelgenomen. Een voorgenomen excursie naar „het Scheepvaerthuis" onder leiding van den architect, den heer J. M. van der Meij, kon door omstandigheden nog niet uitgevoerd worden, doch staat op het programma voor 1916.
Een uitnoodiging van den heer J. C. v. Eerde, Directeur van de Afd. Volkenkunde van het Koloniaal Instituut, stelde de leden van „A. et A." in staat de in September gehouden Tentoonstelling van Oud-Javaansche en Balineesche Kunst, onder voorlichting van genoemden heer, te bezoeken.
De Tentoonstellingen.
Evenals vorige jaren werden ook dit jaar in de Vergaderzaal van het Genootschap de beantwoordingen der Genootschapsprijsvragen tentoongesteld.
Overigens werden in de Genootschapszaal geëxposeerd de ingekomen ontwerpen op de prijsvraag voor het Nederlandsch Paviljoen op de Internationale Tentoonstelling te San Francisco, terwijl bij eenige lezingen exposities van kunstwerk werden gehouden.
Voor de Lustrumtentoonstelling, nog in het Stedelijk Museum tot 13 December te bezichtigen, zie Lustrumvieringen.
Prijsvragen.
In 1914 werden de volgende prijsvragen door het Genootschap uitgeschreven, en de volgende bekroningen uitgereikt:
a. Een garage met chauffeurswoning op een landgoed
Eerste prijs (groot *f* 60), N. Lansdorp Jr., Architect te Amsterdam.
Tweede prijs (groot *f* 40), B. Hoogstraten. Architect te den Haag.
b. Een brug over een stadsgracht
Eerste prijs werd niet uitgereikt, doch de bedragen van eerste en tweede prijs (groot *f* 100) verdeeld onder de 2 beste inzenders: N. Lansdorp Jr., architect te Amsterdam en J. Boterenbrood, architect te Amsterdam.
Ingekomen waren 5 ontwerpen.
De jury bestond uit de heeren J. M. van der Mey, Jan de Meijer en G. F. la Croix.
c. Verslag voor de Genootschapskalender 1915, waarvan het resultaat hiervoren genoemd werd.
In 1915 zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:
a. Een architectonische fantasie.
b. Een scholenpark bij groote stad.
c. Een transformatorenhuisje.
d. Genootschapskalender 1915.
Voor *a*, *b* en *c* is de jury samengesteld uit de heeren J. Ingenohl, J. Gratama en J. F. Staal Jr. Voor d. trad het Bestuur als jury op.
De antwoorden op *b* en *c* zijn nog niet ingekomen. Op de prijsvragen architectonische fantasie kwamen 10 antwoorden, welke geen van alle met een lauwertak konden gehuldigd worden, doch waarvan 4 door de Jury werden aangewezen om op de Lustrumtentoonstelling in het Stedelijk Museum te worden opgehangen in volgorde als volgt:
Motto „Herfst" van M. de Klerk, architect te Amsterdam; Motto „Aan de Dooden" van Jan Wils, architect te 's-Gravenhage; Motto „Dolorosa" van J. Poot Jr., architect te 's-Gravenhage en Motto „Rijnoever" van J. N. Lansdorp Jr., architect te Amsterdam.
Op de onder *d* genoemde prijsvraag kwamen in 13 antwoorden, waarvan werd bekroond met de prijs à *f* 25 het motto „Atba" ontwerper Jan Wils te 's-Gravenhage.
De Vergaderingen.
Gedurende December 1914 en het jaar 1915 tot 1 December werden 16 gewone en geen buitengewone vergaderingen gehouden. Zij werden bezocht door gemiddeld 29 Leden en 7 introducés, tegenover in 1914 29,5 Leden en 9 introducés.
Uit de handelingen wordt het volgende in herinnering gebracht.
1352ste Vergadering 16 Dec. 1914. Lezing van Jac. Ph. Wormser over „Woningbouw voor arbeiders in de stad en op het land" met lichtbeelden.
Installatie van J. F. Staal Jr. als 1ste secretaris en H. Th. Wijdeveld als redactielid.
1353ste Verg. 6 Jan. 1915. Voordracht van F. Zwollo over „Artistieke Metaalbewerking met kunstbeschouwing."
1354ste Verg. 20 Jan. 1915. Voordracht van Jan Stuyt over „Moderne Stedenbouw ten plattelande" met lichtbeelden.
1355ste Verg. 3 Febr. 1915. Voordracht van H. C. Verkruysen over „Schoonheid in Bouwkunst."
1356ste Verg. 17 Febr. 1915. Voordracht van J. L. M. Lauweriks over „Harmonische Organisatie in Bouwkunst" met lichtbeelden en kunstbeschouwing.
1357ste Verg. 3 Maart. Voordracht van J. H. de Groot over „Een nieuw ontwerp-principe."
1358ste Verg. 17 Maart 1915. Bespreking van de vraag: Op welke wijze kan het Genootschap medewerken tot het verkrijgen van een aesthetische bebouwing der bouwblokken, vrijkomende door de verbreeding der Vijzelstraat", ingeleid door Paul J. de Jongh.
Tot een adres aan B. en W., bevattende aanwijzing tot oplossing dezer vraag wordt besloten.
1359ste Verg. op 31 Maart. Voordracht van J. Jongert over „De examens en de opleiding voor de Middelbare Acte" (decoratief teekenen.)
1360ste Verg. op 14 April. Voordracht van Egon Handl over „De ontwikkelingsgeschiedenis der Paalfundeeringen." Verkiezing van 2 drietallen als leden en plaatsvervangende leden der Schoonheidscommissie.
1361ste Verg. 28 April 1915. Causerie van W. Kromhout Czn. over het gebouwde Paviljoen op de Tentoonstelling te San Francisco.
1362ste Verg. 8 September 1915 in „Lux". Bespreking van het Rapport v. h. Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen over het „Tentoonstellingswezen". Verkiezing van de heeren R. Roland Holst en P. Kramer als leden der Redactie in plaats van 2 aftredende leden.
1353ste Verg. 22 September 1915. Voordracht van C. A. Lion Cachet over „Inleiding tot de tentoonstelling van Oud Javaansche Kunst" met kunstbeschouwing.
1364ste Verg. 6 Oct. 1915. Voordracht van H. Th. Wijdeveld over: „Illusies van de komende Schoonheid" met kunstbeschouwingen
1365ste Verg. op 20 Oct. 1915. Lichtbeeldenvertooning van B. Eilers. Daarna huishoudelijke vergadering, waarin wordt besloten den heer J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam, tot Buitengewoon Eerelid te benoemen.
1366ste Verg. op 3 Nov. 1915. Voordracht van Jan de Meyer over: „Oude Bouwkunst in Midden Amerika" (Maya-kunst) met lichtbeelden.
Benoeming Verificatiecommissie.
Besluit om den uitgever van het Weekblad „Architectura" voorloopig een subsidie van *f* 800.— 's jaars te betalen.
1367ste Verg. op 17 Nov. 1915 is vervallen wegens Lustrumviering.
1368ste en Algemeene Vergadering op 1 Dec. 1915. Agenda van dezen avond.
Lustrumviering.
Het XIIe Lustrum van het Genootschap werd dit jaar gevierd door een tentoonstelling van Architectuur en Verwante Kunsten, die thans gehouden wordt (tot 13 Dec.) in het Stedelijk Museum te Amsterdam en door een reeks van 8 Voordrachten, in de Kamer van Koophandel (Nieuwe Beurs) te Amsterdam.

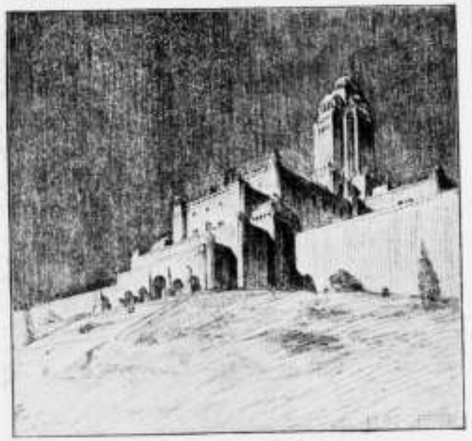

Architectonische Fantasie.
Motto: „Rijnoever" Ontwerper: J. N. Lansdorp Jr., Architect.

Dit eenvoudig programma van feestviering vereischte aan voorbereiding en uitvoering een massa werk, dat een Commissie van 10 leden van het Genootschap, de Heeren Dr. Berlage, K. de Bazel, C. A. Lion Cachet, R. Roland Holst, A. W. Weissman, C. Maks, Jan de Meijer, J. E. van der Pek, H. Hack en W. Penaat, bijgestaan door de leden van het Bestuur van A. et A., op zich nam, en welke Commissie in 7 vergaderingen de plannen beraamde en voorbereidde. Zonder in het minst te onderschatten de gewaardeerde bijdragen, die elk der leden van de Commissie voor het gemeenschappelijk werk leverde, dient afzonderlijk en met bijzondere betuigingen van dankbaarheid herdacht het belangrijk deel van den arbeid, dat de Heeren Lion Cachet en Roland Holst tot uitvoering brachten. Voor niet-leden der Lustrum-commissie is het eenvoudig niet te begrijpen welk kostbaar geschenk in toewijding en tijd beide heeren het Genootschap gaven.
Uit de Lustrum-commissie vormde zich een sub-commissie ter beoordeeling van de architectuur op de tentoonstelling, uit de Heeren de Bazel, v. d. Pek, de Meijer en la Croix, en een sub-commissie ter beoordeeling van verwante kunst op de tentoonstelling, uit de Heeren Lion Cachet, Roland Holst, Penaat en Staal.
Voorts een voordrachten-commissie uit de Heeren Roland Holst, v. d. Pek en v. d. Pluym en een inrichtingscommissie voor de tentoonstelling uit de Heeren Lion Cachet, v. d. Pluym en Staal.
De Heer Lion Cachet maakte belangeloos het Affiche voor de tentoonstelling, een zeer origineel en doeltreffend werk
Gedurende 14 dagen was Lion Cachet onvermoeid werkzaam in de door B. en W. welwillend beschikbaar gestelde zalen in het Stedelijk Museum, om het gekozen materiaal te rangschikken en nog eens, en nog eens over te rangschikken. Iedere bemerking van medewerkers of indwalende exposanten werd door hem aangehoord, verwerkt en beproefd, ongeacht het daardoor noodig verplaatsen van reeds aangebracht werk. Medewerkers hebben hem niet één oogenblik ongeduldig of

moedeloos gezien en exposanten, wellicht alle, zullen tevreden zijn over de wijze waarop hun ingezonden werk is geplaatst.
Uitmuntende assistentie is door de heeren Roland Holst en G. Poggenbeek verleend, waarvoor de heer Poggenbeek, die geen lid is van „A. et A.", een bijzonder bedankje toekomt.
De heer Roland Holst heeft met de door hem ontworpen en samengestelde serie lezingen in de Kamer van Koophandel, ten koste van weken serieuse arbeid, het aanzien (en de. . . . geldmiddelen) van het Genootschap onwaardeerbaar versterkt.
Wanneer men zich rekenschap geeft dat bij de uitmuntende denkbeelden, die aan Tentoonstelling en Lezingen vooraf gingen, de uitvoering derzelve geplaagd werd met een massa pietepeuterigheidjes, die als 'n kolonie vlooien stuk voor stuk geknipt moesten worden, zal men het Bestuur bij moeten stemmen in het nogmaals zéér bedanken van genoemde heeren voor de taak, die ze zóó uitnemend ten bate van het Genootschap hebben verricht.
Voorts niets dan lof voor de inzenders, die zonder uitzondering bereid zijn gevonden, in overleg met de leden der Lustrum-commissie, datgene van hun werk af te staan, wat voor deze tentoonstelling van belang werd geacht, en speciale lof voor den heer G. F. la Croix, die de aantrekkelijke ingang voor de tentoonstelling ontwierp en deed uitvoeren.
De buitenlandsche inzenders, de heeren Prof. Schumacher, Prof. Rosen, R. Bitzan, J. Thorn Prikker en J. L. M. Lauweriks, hebben alle moeiten en gevaren voor hun werk, verbonden aan de bezwaren der verzending, op zich genomen om het Genootschap van dienst te zijn, wat het Genootschap zich erkentelijk behoort te herinneren.
Het Gemeentebestuur van Amsterdam dient te worden herdacht om de medewerking, die het zoo welwillend heeft verleend tot verkrijgen van de zalen in het Sted. Museum voor de tentoonstelling, en van de Kamer v. Koophandel voor de voordrachten, welke zaal voor de eerste maal door het Gemeentebestuur is afgestaan, voor iets anders dan vergaderingen der Kamer v. Koophandel. De Burgemeester van Amsterdam was zoo goed de tentoonstelling te openen, met een, van waardeering voor het werk der architecten, getuigende rede.
De heer C. Baard, Conservator van het Stedelijk Museum, bewees in onverminderde vriendelijkheid bij het verkrijgen en inrichten der tentoonstellingszalen alle denkbare faciliteiten aan de Lustrumcommissie en het Bestuur van „A. et A." en heeft beide colleges ten zeerste aan zich verplicht.
De voorzitter van het Genootschap deed aan de tentoonstelling en aan de voordrachten een korte uitmuntende rede voorafgaan.
Over het succes van voordrachten en tentoonstelling is reeds dit te zeggen, dat alle beschikbare plaatsen voor de lezingen zijn uitverkocht, en dat het aantal betalende bezoekers der tentoonstelling reeds nu, die van vorige tentoonstellingen over den geheelen tijdduur, tweemaal overtreft.
Als slot van het verslag over de Lustrumviering dienen dankbaar erkend de daarbij bewezen diensten van onzen bode A. van Walen, die met daden en woorden de Genootschapsbelangen verzorgde, ja koesterde.
Het programma der 8 lezingen is samengesteld als volgt:
13 Nov. De ontwikkeling van de bouwkunst in verband met de ontwikkeling van het Begrip, J. E. van der Pek.
17 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot het huisgezin, W. van der Pluym.
20 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de maatschappij, Dr. H. P. Berlage.
24 Nov. De verhouding van de bouwkunst tot de godsdienst. K. P. C. de Bazel.
30 Nov. De ontwikkeling van het Begrip in de Versiesingskunst, Dr A. Pit.
4 Dec. De beeldhouwkunst in verband met de bouwkunst, Prof. Dr. W. Vogelsang.
8. Dec. De schilderkunst in verband met de bouwkunst, R. N. Roland Holst.
11 Dec. Het meubel in verband met de bouwkunst, Dr. J. Kalf.

Het optreden naar buiten.

Behalve het geregeld aankondigen der lezingen van Genootschapsvergaderingen en verkrijgen van verslagen dier lezingen in de dagbladen, alsmede door andere middelen, trad het Genootschap op, met het verzenden der volgende adressen:
Aan B. en W. van Amsterdam in zake bebouwing der verbreede Vijzelstraat (8 April 1915).
Aan B. en W. van Amsterdam inzake benoeming van particuliere architecten bij den gemeentelijken woningbouw (18 Mei 1915).
Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal in zake prijsvraag voor het Tweede Kamergebouw, in vereeniging met de Mij tot Bevordering der Bouwkunst, en de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap.
Gezien de groote aandacht, die het publiek en de dagbladen aan tentoonstelling en voordrachten wijden, kan de Lustrumviering zeker als belangrijk punt in het optreden naar buiten worden aangemerkt en is uit een oogpunt van bevordering der Bouwkunst, niet geheel zonder gewicht.

Lidmaatschappen.

Het Genootschap was Lid van: Bond Heemschut, Verbond v. Ned. Kunstenaarsvereenigingen, en de Mij tot Bevordering der Bouwkunst.

Afd. Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderwijs.

Onderhandelingen omtrent het overdragen dezer afdeeling aan de nieuwe Vereeniging V. H. B. O. zijn nog gaande. Naar het zich laat aanzien zal de door het Genootschap gewenschte regeling nog dit jaar tot stand komen.
Het Bestuur der afdeeling zal, zooals gebruikelijk is, afzonderlijk zijn jaarverslag uitbrengen.

Algemeene Zaken.

Tot buitengewoon Eerelid van het Genootschap werd benoemd de heer J. W. C. Tellegen, Burgemeester van Amsterdam, die welwillend de benoeming aanvaardde.
In den loop van het jaar werd in den Haag, dank zij het initiatief van den heer J. Poot Jr., opgericht de Club van Haagsche Leden van het Genootschap Architectura et Amicitia.

1 December. J. F. STAAL Jr., 1e Secretaris.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot en met 20 Dec. 1916.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG No. 51. ZATERDAG 18 DECEMBER 1915

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 17, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam. CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Als Gewoon Lid van het Genootschap is voorgesteld de heer H. J. WOLTER, Kunstschilder te Amsterdam, door de heeren W. A. E. van der Pluym en G. F. la Croix.
Als Buitenlid van het Genootschap is door het Bestuur aangenomen de heer H. A. v. d. EYNDE, Beeldhouwer te Haarlem.

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

HET XIIde LUSTRUM.

Zonder eenige andere plechtigheid dan de gebruikelijke museumsuppoosten-waarschuwing: „drie uur, dames en heeren, sluiten!" is 1.1. Maandag onze tentoonstelling, en daarmede de herdenking van het XIIde Lustrum van A. et A., gesloten.
En wij mogen hierop, als een algemeen uitgesproken meening, onmiddelijk laten volgen: deze tentoonstelling is voor ons Genootschap een groot succes geweest; de belangstelling is erin gebleven tot het einde toe.
Cijfers: het totaal der bezoekers is gestegen tot **4613**; daarbij niet minder dan **2657** betalenden, waarmede de cijfers bij vroegere tentoonstellingen verkregen, zeer aanzienlijk zijn overtroffen. En verreweg het grootste deel van laatstgenoemd getal mag worden gesteld op naam van hen, die, hoewel feitelijk buiten den kring der vakbeoefening staande, in waarheid daaraan zeer verwant zijn door hunne belangstelling in alles wat der bouwkunst is. Het mag zeker als een gelukkig teeken worden beschouwd dat nu, meer dan ooit, gebleken is dat bij eene bouwkunst-tentoonstelling als deze, de belangstelling niet tot de vakmenschen beperkt behoeft te blijven.
Dit resultaat zal dan ook wel in aanmerking mogen komen bij de behandeling van het hoofdstuk „Architectuur-tentoonstellingen" uit het rapport omtrent het tentoonstellingswezen, uitgebracht door het Verbond van Kunstenaars-vereenigingen.
Het andere, niet minder belangrijke nummer op het program der lustrum-viering: *de voordrachten-cyclus*, mag evenzeer als een succes voor het Genootschap worden aangeteekend. Een uitverkochte zaal, zooals het in de tooneel-recensie heet, en ook daar, dank zij op de eerste plaats onze eminente sprekers, eene zeer te waardeeren belangstelling tot den laatste der acht voordracht-avonden toe.
Geconcludeerd mag worden, dat het Genootschap op alleszins waardige en succesvolle wijze zijn XIIde Lustrum heeft gevierd.
En nu.... met frisschen moed en opgewekten geest maar weer naar het XIIIde in 1920!
Mogen wij allen het beleven! P. J. DE J.

WALTER VAN DIEDENHOVEN. †

Hij had nog slechts een kleine rol in ons Genootschap gespeeld, maar wat een prachtig toegerust medestander beloofde hij te worden, deze jonge kunstenaar, die op 29-jarigen leeftijd gestorven is.
Een wijd verstand, een hart vol licht en fonkel, een scherpe bewustheid, gesteund door een bijna te rijp inzicht, dat soms die ontstellende luciditeit vertoonde, die vaak eigen is aan hen, die maar een korten tijd het leven te doorschouwen, is toebedeeld.
Een van die zeldzame jongeren, die door inzicht en aanleg voor de monumentale kunst als voorbeschikt was, die als versierend kunstenaar het wezen van de bouwkunst begreep en doorvoelde, toen hij nauwelijks ouder dan een knaap was, die de eenheid van deze kunsten begeerde niet om de winst aan schoonheid alléén, maar ook om den moreelen luister, die het diepste wezen van die éénheid uitmaakt.
Nu laat hij slechts enkele kleinere werken na, die wel een beeld geven van zijn levendige begaafdheid, en die niet doen twijfelen aan de rijke mogelijkheden, die voor zijn talenten open stonden. Toch stond zijn persoonlijkheid vér nog boven zijn arbeid.
Het was of hij, die vóórvoelde, dat zijn leven slechts kort zou zijn, aan den rijken uitbouw van zijn moreel besef

alle kracht wijdde. Maar hij deed dit nochthans als kunstenaar, hunkerend naar het tijdstip, dat hij de volle maat van zijn zóó sterk en louter gemoed, in en dóór zijn kunst zou kunnen uiten. Een toekomstig leider was hij zonder twijfel, door zijn hoogen verantwoordelijkheidszin en de schoone stijging van zijn geest.

12 Dec. 1915. R. N. ROLAND HOLST.

W. B. G. MOLKENBOER †

Op 71-jarigen leeftijd is overleden de heer W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijks Normaalschool voor Teekenonderwijzers te Amsterdam. Aanvankelijk beeldhouwer, zijnde, werkte hij in verschillende ateliers zoowel hier als in België en Duitschland, totdat hij in 1880 benoemd werd tot directeur van de op te richten Rijksonderwijsinrichting, welke gevestigd werd in de bovenverdiepingen van het Rijks Museum te Amsterdam. Meer dan 35 lange jaren gaf hij hieraan zijn volle werkkracht en toewijding, altijd meelevend in het wel en wee van zijn leerlingen. Uitstekend paedagoog zijnde, was toch alle schoolmeesterij hem vreemd. Juist deze eigenschap van iemand wiens gansche leven gewijd was aan het onderwijs, valt hoog in hem te waardeeren. En wanneer we in ons blad deze regelen schrijven ter nagedachtenis aan een man als Molkenboer, dan is het ook daarom, dat verschillende onzer lezers, welke in de vrije of toegepaste kunst, hetzij als beeldhouwer, of schilder, als architect of kunstnijvere, hun arbeid gevonden hebben, hun eerste teekenonderwijs op de school, die hij bestuurde, begonnen zijn. Bij hen zal de naam Molkenboer niet vergeten worden.

Midden December 1915.

JAARVERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Mijne Heeren,

In tegenstelling met vorig boekjaar, kon ditmaal met een kassaldo worden aangevangen. Aan achterstallige contributiën 1914 kwam nog een bedrag van *f* 253.90 in, terwijl het nieuwe boekjaar met een contributieschuld van *f* 438.90 moet aanvangen.

Dat de buitengewone tijdsomstandigheden ook op ons Genootschap — meer speciaal dan op onze financiën — een merkbaar nadeeligen invloed zouden gehad hebben, kan ik niet toegeven. Dat er niettemin toch een belangrijken achterstand in de ontvangsten valt te constateeren, ligt m. i. hoofdzakelijk hierin, dat verschillende onzer leden gemobiliseerd zijn en daardoor geheel verstoken van inkomsten. Bij eigen ervaring weet ik wat het zegt, binnen weinige uren eigen werkkring te moeten verlaten, teneinde aan het mobilisatie-bevel gehoor te geven.

Evenwel, het zijn niet enkel de gemobiliseerden, die oorzaak zijn van onze verminderde inkomsten. Evenals in normale tijden, zijn er ook dit jaar weder, die maar niet tot nakoming hunner geldelijke verplichtingen zijn te bewegen. Noch een beleefd verzoek, noch een „aanmaning" of „dwangbevel" vermag hen tot andere gedachten te brengen.

Aanvankelijk meende ik, dat na een kleine herinnering betaling wel zou volgen, of. . . . anders van de gelegenheid zou gebruik gemaakt worden om tijdelijk, en met eere, heen te gaan. Het heeft evenwel niet zoo mogen zijn. Niet één, doch drie (binnenkort al vier) diploma's liggen voor die leden gereserveerd.

Het Bestuur heeft op grond van wanbetaling geroyeerd de heeren J. Visser te 's-Gravenhage en B. G. v. d. Zwaag te Amsterdam. **Omtrent enkele andere leden zal het Bestuur binnenkort beslissing nemen.** Ernstig verzoek ik dezen leden alsnog hunne contributiën voor 1 Januari 1916 aan te zuiveren, teneinde verdere onaangenaamheden te voorkomen.

Het saldo der rekening 1915 mag tot geen optimisme stemmen. Vergeten mag daarbij niet worden, dat *alle* kosten van ons XIIe Lustrum, alsmede andere vrij belangrijke uitgaven — w.o. het weekblad — nog moeten betaald worden.

Ter zake ons Lustrum reken ik op de medewerking van de heeren, die de uitgaven regelen; dat zij zuinig mogen beheeren. Enkele officieuse mededeelingen stemmen weliswaar blijmoedig, doch een penningmeester hecht nu eenmaal meer aan officieële toezeggingen, wetende daarop staat te kunnen maken. Laat men niet vergeten, dat herdenkingsfeesten veel geld kosten, en dat zooals een onzer leden nog kort geleden terecht opmerkte, de contributiën hetzelfde zijn gebleven, niettegenstaande alles in prijs gestegen is. De bibliotheek geeft ditmaal een saldo van *f* 144.78. Van de toegestane *f* 150.— is slechts *f* 5.22 benut. Voor een penningmeester om van te watertanden.

Den heer Jan de Meijer breng ik als Secretaris der Commissie van Redactie wederom een woord van lof voor de wijze, waarop hij de gelden — voor het weekbad gevoteerd — besteed heeft. Hier kan men waarlijk spreken van een zuinig beheer; een bedrag van ruim *f* 450.— blijft er, na aftrek der nog te betalen rekeningen, nog in kas over. Jammer dat er voor komend jaar, als gevolg der subsidie van „A. et A." aan de Uitgevers, geen hooger bedrag voor het orgaan kon geraamd worden.

Het schimmenspel — zaliger nagedachtenis aan ons XIe Lustrum — bestaat nog in volle glorie en laat van tijd tot tijd nog eens van zich blijken. „A. et A." betaalde dit jaar *f* 3.10 aan transportkosten, doch de baten blijken niet toereikend geweest te zijn, dit bedrag te restitueeren. Wij hopen voor de heeren op betere tijden, of. . . . zouden ze de zaak niet willen overnemen? Er valt ligt eens over te praten.

De oprichting van de Haagsche Club vorderde dit jaar voor het eerst de gebruikelijke donatie van *f* 25.—, terwijl het aanstaand boekjaar weder een vermeerdering aan lidmaatschappen met zich brengen zal, ingevolge de toetreding van „A. et A." tot de Vereeniging voor Hooger Bouwkunst-Onderricht.

Dat de blank eiken meubeltjes en de fraai geschilderde ribbenkachels der heeren Heystee, Smit & Co. ieders belangstelling hebben, was ons bekend, doch dat een en ander aanleiding moest zijn om den fiscus hoogere eischen te hooren stellen, was nimmer bij ons opgekomen. Onze aanslag Personeele Belasting is „herzien", ge ziet het uit de rekening. Er is evenwel gereclameerd, hopende voor het vervolg wat clementer te worden behandeld. Gelukkig schijnt het buffet met leege glazen en kopjes niet tot onze inventaris gerekend, en geen aandeel derhalve in de stijging te hebben gehad. Wat zullen wij nog voor verrassingen beleven, als gevolg van Minister Treub's geweldige plannen?

Een tweetal tentoonstellingen vorderde ditmaal eene extra uitgave van *f* 46.—, wat door de post *onvoorziene uitgaven* kon worden gedekt, terwijl onder *huldeblijken* moet verstaan worden: de bloemenhulde aan het graf onzer leden Springer en Salm.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat voor de Lustrum-viering eene aparte boeking is aangelegd, wijl de afwikkeling der loopende zaken pas begin 1916 zal kunnen geschieden. De post *Lustrum* ad *f* 650.— is dit jaar dus weder op de begrooting gebracht en zal de afrekening ervan op de rekening 1915—16 voorkomen.

Ten slotte een woord van hartelijken dank en hulde aan collega de Jongh, voor diens bereidwilligheid en correctheid, waarmede hij bij het begin van het afgeloopen boekjaar ondergeteekende — die toen nog afwezig was — heeft ter zijde gestaan.

Mijne Heeren, hiermede meen ik ditmaal te mogen volstaan en koester den wensch, dat door zéér zuinig beheer, „A. et A." in staat zal zijn z'n verplichtingen tegenover derden, als steeds, met eere na te komen.

De Penningmeester,
ADR. MOEN.

30 Nov. 1915.

VERSLAG VAN DE VERIFICATIE-COMMISSIE.

Aan het Bestuur van „Architectura et Amicitia".

M.M.H.H.

De Verificatie-commissie heeft zich, bij het nagaan der financiën niet gesteld op het standpunt, dat zij mede heeft na te gaan *hoe* en *waaraan* deze in de boeken onder *uitgaven* genoemde posten werden besteed. Evenmin ging zij serieus na, of de bedragen, welke op de begrooting van het afgeloopen jaar, voor de verschillende functionarissen aangevraagd werden, inderdaad werden besteed voor het doel, waarvoor ze door de vergadering waren toegestaan. Toch meent zij niet te mogen nalaten op te merken, dat voor de Bibliotheek *f* 150.— werd toegestaan en er hiervoor slechts *f* 5.22 werd uitgegeven. Op de nieuwe begrooting is slechts een bedrag van *f* 50.— voor de Bibliotheek gereserveerd.

Hoewel de Commissie een zuinig beheer begrijpelijkerwijze zeer op prijs stelt, vraagt zij zich af, of dit voor de Bibliotheek niet eene te ver doorgevoerde zuinigheid is.

Een tweede kwestie, welke hare aandacht trok, was de contributieschuld, welke meerdere leden hebben. Deze neemt een zoodanige omvang aan, dat h. i. naar middelen moeten omgezien worden tot delging. Zij meent, dat deze schuld, voor zoover deze door gemobiliseerden wordt gemaakt, óf geheel moet worden kwijtgescholden óf worden terug geboekt tot het bedrag der onkosten aan het weekblad verbonden. Een en ander na overleg met de betrokkenen. Ontstond de schuld *niet* bij gemobiliseerden, dan dient te worden nagegaan op welke wijze een regelmatige toestand kan worden geschapen.

De Verificatie-commissie: J. INGENOHL. / C. W. NIJHOFF. / C. VISSER.

1 Dec. 1915.

De Verificatie-commissie heeft op Maandag 29 Nov. met den Penningmeester vergaderd in het Genootschapsgebouw.

Voor zoover dit was na te gaan, bleek de boekhouding uitstekend in orde. Het kassaldo was ter vergadering aanwezig.

De Commissie wijst er op, dat het, door het ontbreken van een ledenstamboek, uitermate moeilijk is geworden, om de *inkomsten* te controleeren. Zij meent, dat dit boek, vroeger reeds in gebruik geweest, weder in eere zal moeten worden gesteld.

Ten slotte stelt de Commissie voor, om den penningmeester, onder dankbetuiging voor zijn serieus gevoerd beheer, te déchargeeren.

De Verificatie-commissie: J. INGENOHL. / C. W. NIJHOFF. / C. VISSER.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Telkenmale als mijn aandacht valt op het in de stad verspreide affiche van de architectuur-tentoonstelling geef ik mij eenige oogenblikken ernstige moeite te begrijpen, waarin de schoonheid, de kunstwaarde van dit aanplakbiljet moet zijn gelegen. Eerlijk moet ik U evenwel bekennen, dat het mij niet is mogen gelukken, daarin een inzicht te verkrijgen.

Was ik niet overtuigd, dat het vele leden als mij is gegaan, ik zoude hierop niet bij U terugkomen, maar ik geloof, dat verschillende vakgenooten met mij verlangend zullen zijn, de sleutel tot de schoonheidsgenieting te ontvangen. Mede ook is het verband tusschen de voorstelling op genoemd biljet en de *architectuur*, hetwelk mij ontgaat.

Mag ik dies beleefd eenige toelichting vragen?

Met alle achting:
C. VISSER.

8 Dec. 1915.

De meeningen schijnen nogal uit elkaar te loopen, getuige het vorige ingezonden stuk over dit aanplakbiljet. De Redactie acht het niet op haar weg liggen *uitlegging (bespreken* is heel wat anders) te geven noch van dit, noch van eenig kunstwerk. RED.

DE VERHOUDING VAN DE BOUWKUNST TOT DEN GODSDIENST. VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DEN HEER K. P. C. DE BAZEL.

(Vierde avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam.)

Meer nog dan bij de vorige lezing is het noodzakelijk dit verslag een zekere gedetailleerde doorwerking te geven, om de voordracht tot haar recht te doen komen. De aard van de lezing, de reeks van abstracties, maar vooral de formuleeringen van het onderwerp, die niet saam te vatten zijn in één groote gedachte, maar die als parelend, van zin op zin, de lezing deden voortvloeien en des toehoorders uiterste aandacht vroeg, laten een beknopte behandeling niet toe.

Vreemd moge het zijn, ... des sprekers onderwerp „Bouwkunst en Godsdienst", ... in dézen tijd. Juist *nu* zulk een onderwerp, nu er één groote vloek door het menschdom druischt.

De verhouding tusschen deze twee begrippen (die in onze tegenwoordige maatschappij zoo oneindig ver uiteen gaan) te moeten behandelen is eene zware taak. . . . juist dáár waar spreker er terecht op wijst, dat uit den aard der zaak de bouwkunst godsdienst is.

Alle menschelijke actie is in algemeenen zin Godsdienst. In het religieuse denken wil dit zeggen, dat de bewuste wil zich richten zal naar de verwezenlijking van het vooraf gestelde ideaal. In het Godshuis manifesteert zich dat dan ook volkomen. Dáár is een samenstreven, dat op één doel wijst . . zelfs in idieëelen zin is dat opgenomen in werken voor het maatschappelijk leven en van individueelen aard.

De heer De Bazel meent, dat de eerste spreker in de voordrachten-reeks, voldoende heeft aangeduid den gang van het leven zelve, van hol tot hut, van hut tot huis en tot Godshuis — d. i. van levenshandhaving tot levensoffering.

Het menschelijk leven gaat van de gebondenheid tot vrijheid, uit het duister naar het licht — van het kuddedier naar den individueel en daarna naar den collectief verantwoordelijken mensch.

Financieel-overzicht tijdvak 30 November 1914—1 December 1915

HOOFDEN DER BEGROOTING	BEGROOTING 1914—15 WINST	BEGROOTING 1914—15 VERLIES	REKENING 1914—1915 WINST	REKENING 1914—1915 VERLIES	BEGROOTING 1915—16 WINST	BEGROOTING 1915—16 VERLIES	BEMERKINGEN OP DE REKENING 1914—15
ONTVANGSTEN (Winst).							
Contributies	ƒ 4400—		ƒ 4150—		ƒ 4400—		aan achterstallige contributiën 1914 en 1915 nog invorderbaar ƒ 438.90.
Gebruik projectielantaarn	„ 1—		„ ——		„ ——		
Subsidies cursus V. en H. B. O.	„ 8250—		„ 7425—		„ 8250—		niet alle subsidies zijn nog ontvangen.
Ontvangsten leescirkel	„ 20—		„ 25—		„ 25—		
Opbrengst kalender	„ 30—		„ 24.47		„ 20—		
Interest en deposito	„ 30—		„ 27.95		„ 20—		
Restitutiën plaatwerk „de Architect"	„ 205—		„ 95—		„ 205—		restitutie plaatwerk „de Architect" ad ƒ 110.— is nog niet ontvangen.
Id. van Cursus V. en H. B. O.							
Leening 1915	„ 1500—		„ 1500—		„ ——		
Saldo vorig boekjaar	„ 116.29		„ 116.29		„ 1924.69[5]		
UITGAVEN (Verlies).							
Bibliotheek		ƒ 150—		ƒ 5.22		ƒ 50—	door het niet tijdig ontvangen der nota's 1915 van Gebr. Binger en „de Polygraph" komt een bedrag ad ƒ 400.— ten laste van volgend boekjaar. De post weekblad is gespecificeerd: subsidie uitgevers ƒ 800.— oude schuld „ 400.— jaar 1916 „ 800.— ƒ 2000.—
Weekblad „Architectura"		„ 1250—		„ 366.04[5]		„ 2000—	
Porti en incasso		„ 75—		„ 18.32		„ 30—	
Lezingen		„ 150—		„ 150.75		„ 50—	
Subsidies cursus V. en H. B. O.		„ 8525—		„ 7700—		„ 8250—	
Excursies		„ 1—		„ 7.03		„ 1—	
Obligaties Leeningen 1910		„ 500—		„ 500—		„ 500—	
„ „ 1915		„ ——		„ ——		„ 300—	
Coupons Leening 1910		„ 70—		„ 71—		„ 60—	
„ „ 1915		„ 360—		„ ——		„ 60—	
Lokaalhuur		„ 600—		„ 600—		„ 600—	
Huldeblijken		„ 60—		„ 25—		„ 20—	
Prijsvragen		„ 225—		„ 224.20		„ 225—	
Drukwerken		„ 125—		„ 106.63		„ 100—	
Salaris Bode		„ 780—		„ 780—		„ 780—	
Lidmaatschappen en Subsidie Club Haagsche en id. Utr. leden A. et A.		„ 145—		„ 172.22		„ 220—	
Assurantiën		„ 240—		„ 217.31		„ 220—	
Levensverzekeringen		„ 80—		„ 104.32		„ 120—	
Belastingen		„ 130—		„ 143.59		„ 120—	
Onkosten Bestuur		„ 125—		„ 129.33		„ 120—	
„ Redactie		„ 180—		„ 74.30		„ 150—	
„ Leescirkel		„ 25—		„ 2.60		„ 20—	
Crediet Architectuurmuseum		„ 650—		„ ——		„ 650—	
Lustrum 1915		„ ——		„ 46.05		„ 25—	
Tentoonstellingen in Gen. lokaal		„ 106.29		„ 3.10		„ 173.69[5]	transportkosten „schimmenspel".
Onvoorziene uitgaven							
	ƒ 14552.29	ƒ 14552.29	ƒ 1337.71	ƒ 11447.01[5]	ƒ 14844.69[5]	ƒ 14844.69[5]	

De Penningmeester ADR. MOEN.

In bouwkundig begrip uitgedrukt, van de horizontale naar de vertikale lijn en hunne ideale verbinding. — Het Kruis.
Hierin ziet spreker, dat elke bouwkunstvorm de voorbereiding is tot hooger doel, de voortbrenging van den idealen vorm van den tempel.
In het begrip *hol* en *hut* moet het beginsel van den tempel aanwezig zijn . . . . zooals in het zaad, de volgroeide plant . . . .
Tot welk doel dient dit alles echter? vraagt spreker. Waarom die eeuwige worsteling van het menschenras, om te komen tot het opperst volmaakte menschentype? Tot welk doel dit ideale werktuig dienen zal, ontsnapt aan onze poging tot definitie.
Is de tempel eenmaal gevormd, dan zien wij zijn kunstvorm, evenals zijn idee, overvloeiën op het profane leven. Zóózeer is de tempel het hoogtepunt der werkzame kracht.
De Godsdienst zelve stelt het probleem des levens; hij offert en vergt de offering. Het leven en de kunst is niets anders dan van doel in zich, naar doel buiten zich; van verwezenlijking in z'n eerste stadium, van bevestiging of handhaving in z'n tweede stadium, tot offering in het derde stadium en eindelijk tot het doelmatig aanwenden... welk laatste de hoogste phase is van doel in zich.
Om te zien hoe levensoffer en doel-in-zich kan zijn, moeten wij ons rekenschap geven van het onderscheid tusschen tijdelijk en eeuwig leven. Tijdelijk leven, dat gehecht is aan vorm en materie, is middel — eeuwig leven dat is stabiel bestaan, daadzaak; leven dient hier dus het werkelijk leven, kunst en arbeid het doel. De leuze „De kunst om de kunst" is even juist als „De Godsdienst om den Gods-dienst".
Toch bestaat er een zekere verhouding in den dienst. Met de bouwkunst, meent spreker, is dit al een héél eigenaardig geval
Soms kunnen wij de vraag stellen; wat heeft meer gediend, de bouwkunst, den Godsdienst; — of wel, de Godsdienst, de bouwkunst?
Toch is deze vraag eenigszins overbodig, daar zij beide hun eigen idealiteit dienen.
De Godsdienst leert de methode van overpeinzend leven in God. Hij spoort aan tot het zoeken naar hoogere mogelijkheden. Hij doet dit op vele wijze, maar hoofdzakelijk door het inleven in het gebied des Geestes, door het sacramenteele werk, door . . . . het offer. De Godsdienstmethode is in overeenstemming met de methode van de kunst . . . . Zij beide vangen aan bij de meditatie . . den droom
De meditatie is aanvang van conceptie, wijl zij indringen en vereenigen met het scheppend beginsel is.
God is de groote bouwmeester van het heelal en het lichaam van den mensch is tempel van den geest.
Zoo vereenzelvigt spreker het idee bouwkunst, symbolisch met de menschenziel, want, zegt hij, de geestelijke leeraars worden de zuilen in den tempel; zij vervullen analoge functies en zijn de bemiddelaars tusschen kracht en last.
Overal vinden wij in de Godsdiensten de gelijkenissen van den mensch als geestelijk wezen en van zijn plaats in den Kosmos, evenals de verbinding van het mysterie, aan bepaalde bouwkundige verhoudingen.
De bron en de groote kracht van de kunsten is gelegen in de harmonische samenwerking van de geestelijke en stoffelijke elementen.
Iedere daad in de kunst ontstaat door een religieusen impuls. . . . het weten stelt mogelijkheden, maar de wilsimpuls dwingt.

Het denken wordt van dienaar tot meester en wederom van meester tot dienaar in hoogeren zin. Het gaat zijn gang, neemt verschijnselen waar, tracht zijn stemmingen te berijpen, of stijgt omhoog met de verbeelding. De mensch vereenzelvigt zich met zijn denken en manifesteert dit. Hij gevoelt zich goed, wanneer zijn denken zuiver is en in evenwicht, scherp en helder.
Dit denken is wederom het instrument des geestes, en kan slechts goed worden gehanteerd, door geest en wil geleid.
In de Pythagoreesche leering worden deze krachten door twee woorden aangeduid. Muziek, de diepere harmonien van het zijn, omvat het geheele gebied van den aandoeningsaard en wiskunst van de verstandvermogens En de harmonie van deze beide is de koninklijke kunst.
Wij ontwaren, zegt spreker, bij de vergelijking van de bouwkunst der oudheid, een gróot onderscheid van karakteristiek . . . van gebondenheid gaat het langzaam over tot eene ontwikkeling, die voert tot vrijheid.
Eerst de homogeniteit . . . tusschen doel, functie en vorm . . . maar zooals in het organisch leven in de natuur, de organen zich langzaam tot beweging loswerken, zoo ook was de ontwikkeling der bouwkunstvormen. Na deze homogeniteit, — te beschouwen als het kuddebegrip, — treedt de denkkracht zoo naar voren, dat ruimer en dieper indringen van den geest steeds meer en meer elementen verlevendigt en verbijzondert . . . In een verder stadium zien wij hoe de meester geworden denkkracht zich poogt los te rukken om een eigen leven te gaan leiden . . . Daarna volgt de erkenning, de inkeering . . . en het knechtschap moet wederom worden aanvaard. En wij trekken vanzelf de conclusie, dat bouwkunst evenmin als het leven, een spel is van louter virtuositeit . . . Neen! Zij is een Goddelijk streven.
Als wij de parallel-ontwikkeling der bouwkunst en van het Godshuis begrepen hebben, dan erkennen wij dat in dat Godshuis haar eigenlijk gebied van werkzaamheid en ontwikkeling gelegen is. Wij zien dat in dit nieuwe verband de religieuze kracht is de leerschool voor de scheppende kracht in den mensch.
En wij zeggen van den Tempel tot den Tempel, van de homogene eenheid tot de volkomen georganiseerde eenheid, door middel van de wijsheid, den zoon Gods.
Wanneer wij nu eenige oogenblikken in groote trekken het historische verloop bezien, dan erkennen wij, dat de trappen van het hooger leven inderdaad achtereenvolgens worden bestegen.
De volken der oudheid toonen groote verschillen in ontwikkeling van bijzondere eigenschappen, waarin bij elk, bijzonderen aard, neiging en taak te onderkennen is. Het is alsof achtereenvolgens eigenschappen worden geïnspireerd, in den aanvang: wil, liefdeskracht, de kennis en het vuur der energie. Zooals het grondmotief van het geestelijk bewustzijn in Egypte, van godsdienst en kunst, was het zich steeds vernieuwende leven in eeuwigheid, en deze grondgedachte zich steeds uitdrukte in verheven vorm, zoo is het grondmotief der Babylonische cultuur, de kracht der intelligentie.
Bij de Assyriërs, die minder menschelijk en beschaafd waren, was het de sterkte.
Bij de meeste volkeren, zegt spreker, was er strijd tusschen het begrip kracht en intellect.
De geheele oudheid duidt op volkomen samengroei van architectonische en vrije plastische kunstvorm, met symbolische werking als hoofdkenmerk. In de Phoenische en Grieksche wereld dringen spoedig nieuwe denkbeelden door; het is de neiging tot het ontleden der

onderdeelen van een bouwwerk, hunne ontwikkeling tot zelfstandige eenheden. Dit is zeker door inwerking ontstaan van het Westersch bewustzijn — de zucht tot analyseeren en determineeren, de logika welke het rationeele vraagt, en ook in den vorm tot uitdrukking zoekt te brengen.
Hier is ongetwijfeld tot geboorte gekomen de tegenpool der oudheid, het nieuwe typen.
In religieuze beeldspraak, het christenkind de wijsheid, die zich in de wereld heeft te manifesteeren en haar te doordringen. Dit element langzaam ontwikkelend, vindt voor ons gezicht de eerste groote opbloei in Grieksche kultuur en kunst.
Zoo zuiver spreekt het zich daar in klaren en schoonen vorm uit, dat deze kunst nog zoo vele eeuwen daarna als duidelijke en ideale uiting voor onzen geest staat.
Ten opzichte van het oosten wordt een geheel verschillend samenlevingsprincipe ontwikkeld; niet de geheiligde vorst of Priester maar de vrije mensch wordt school en grondmaat; — de waarde der deeling komt tot uiting zoowel in samenleving, als in kunst.
Niet de homogeniteit van eenhoofdige leiding, niet meer het volk, de kudde — maar het souvereine volk, de wil des volks, de wil van God.
De schoonheid ontstaat niet meer alleen uit wilsmacht, niet uit den wil des mans of uit den wil des vleesches, maar uit de kracht waarvan de mogelijkheid in ieder menschenhart besloten ligt, den goddelijken geest.
De tendenzen van stoffelijke macht, het doordringen in het verworden oosten, bracht deze nieuwe kracht echter spoedig ten val.
De nieuwe orde werd spoedig misbruikt tot uiterlijke praal en machtsvertoon; het oostersch machtsmiddel tot domineeren werd overgenomen. Evenzoo verging het den gedetermineerden vorm. Het redelijk bouwelement dat verwerd tot decoratief en zelfs tot enkel spel en virtuositeit.
De wereldgeest had wel zijn type maar nog niet het universeele middel gevonden.
Zulks is niet te verwonderen. Waar zoo langen duur noodig is tot vormen van het type, kan men niet verwachten, dat dit zich nu plotseling blijvend zal handhaven. Er is nog grooter strijd te strijden eer de verbinding blijvend is.
In tegenstelling met de kunstbeschaving der Grieken, ontwikkelde de Romeinsche tijd een geheel andere nuance der menschelijke natuur, een aspect dat in aard overeenkomt met dat der oude Assyriërs en dat zich behalve in kracht en macht, in verbreiding en socialiseering uitsprak.
Waar zij met volksaard en kunst in aanraking kwamen, absorbeerden zij gretig en wendden het aan voor hun macht en genot.
Ook hier echter werd de overwinnaar daardoor overwonnen.
Hoewel zij tempels bouwden was hun kracht niet gelegen in de ontwikkeling van eenig godsdienst- of kunstaspect.
Daar de kunst haar kracht aan dezelfde vermogens van innerlijken aard ontleent als de Godsdienst, is de kunst in haar ontplooiing van nieuwe vormaspecten ook meer den Godsdienst verwant, volgt meer de verbreiding van geestelijke impulsen, dan die van stoffelijke macht.
In het verder verloop der ontwikkeling van kunst en godsdienstvorm, zegt spreker, hebben wij van meer nabij onder de oogen gehad dat meer en meer alle factoren en menschelijke vermogens medewerken een wijder verbreiding van energie, alle geestelijke en stoffelijke kracht steeds in beweging.
In de vroeg christelijke kerk, hoewel ze zich stak in geleende spuilen, werkt de zedelijke bouwkunstigen zin door. De groote worsteling gaat eerst om de verbinding der tegengestelde massa's, vierkant-rond, de rechten en krommen, want de opgaaf was „Hebt uwen vijanden lief" en dat kan toch pas na den strijd, waarin de kracht gemeten en de waarde bepaald is. Dan om de vrijmaking van het element, de losworsteling van het individu, totdat ook dit zijn kracht kent; dan in overmoed zich opbloeit tot zielloos decor.
Het gesprokene werd nu door spreker gedemonstreerd met lichtbeelden.
Bouwwerken van Assyriërs, Babyloniërs, Egyptenaren en Grieken werden vertoond en hoofdzakelijk werd de nadruk gelegd op de ontwikkeling der bouwkunst en hare motieven, van den symbolischen tot den rationeelen vorm en van den toestand der homogeniteit, de sterke, bindende kracht der onderdeelen, tot den toestand, dat elk onderdeel zijn functie uitdrukt. . . . Verder gingen wij met lichtbeelden door de Romeinsche, Gotische en Renaissance tijden en komen dan tot de sterk individueele afzondering van iederen kunstenaar . . . . die nu geheel alleen staat. . . . maar vol kracht en vol hoop voor de oplossing van het toekomst-probleem. . . .
Dan gaat spreker voort met eene beschouwing over de Renaissance, die, zegt hij, te beschouwen is als de reactie op de eenzijdigheid der middeleeuwen. . . .
Dat er hoop zou bestaan om tot een geestelijke overeenstemming te komen na de Renaissance, na de veranderingen, die de katholieke geloofsvorm aannam sinds dien tijd, beantwoort spreker met ja! Wij moeten bedenken, zegt hij, dat er na de stichting van het Christendom ook meer dan 1000 jaar verliepen, eer de geestelijke opgaaf in verband met het katholiek ceremoniëel, zijn geëigende vorm-harmonie had gevonden.
Wij hebben in het protestantisme wederom te maken met een nuance in het godsdienstbegrip, n.l. het algemeen priesterschap der geloovigen, dat zich kant tegen een domineerend en plaatsvervangend priesterschap, boven en buiten de menigte.
Wij hebben tevens te maken met rassenaard, die geheel tegengesteld is aan de oostersche, (met welke tendenzen tot dán de kunst is gevoed geworden) die het koele, klare inzicht nastreeft. En buitendien met jonge volken zonder innerlijk eigen kunstkultuur.
Is het wonder, dat deze factoren in het eerst louter negatief toonen. Ze komen in het koele witte, van alle tooi beroofde kerkgebouw in al hun naaktheid aan den dag.
Maar sluit dat toch weer niet tevens-typisch samen met het begrip dat de goddelijkheid, de priesterschap te vinden is in het eigen menschenhart en in de menschengemeenschap?
En dit begrip, zoo juist in overeenstemming met het toekomstideaal der menschheneenheid, geeft toch ook de zekerheid dat ook deze tempelbouw zal worden voortgezet, dat dit hart zal worden ontgonnen — dat de eeuwige daadzaak der menschenbroederschap eindelijk de kunst zal aangrijpen.
Een deel van deze taak rust op ons. Maar hoe staan wij er voor? In een maatschappij, die zoo goed als geheel door zaken doen verworden is, waar alle idealiteit uit is verdwenen. En de groote vaktradities missen wij. Wij hebben in de 19e eeuw het stervend lichaam daarvan gezien. De hartslag werd steeds zwakker en weigerde ten slotte.

In de gothiek was de laatste groote periode van algemeenen stijl; daar was het verder verloop minder waardevol, gezien van het standpunt dat algemeene ontwikkeling en bewustwording vraagt?
Spreker gelooft, dat de periode van individualiseering en verwildering ten slotte van bijzonder belang is, als eindelijk bezinning althans komen wil.
De mensch-kunstenaar is vrij, geen priester of vorst geeft hem leiding, naar het toekomstdoel. Hij heeft alléén leeren loopen, zal zelf op zijn gebied in waarheid priester moeten worden.
Een godsdienst en maatschappijvorm, die toelaat dat een deel der menschheid slaaf is, is ondenkbaar.
De toekomst-eenheid zal dus niet alleen moeten zijn een vrije onderschikking en samenstreving maar ook een zoodanige, waarin al wat in individu of groep is bereikt, zijn waarde krijgt.
Wij zuchten naar een samenstreving in de kunst, maar hebben wij daartoe de kwaliteiten reeds bereikt?
De vereering doet in den mensch het vermogen der intuitie rijpen.
Intuitie is de meest omvattende waarheid omtrent eenig ding. Zij opent den blik voor de zekerheid, dat de volmaakte schoonheid in ons wezen ligt.
Wij zagen dat meditatie, de droom, aanvangsstadium is, tot conceptie in het mysterie dringt.
De wijding van het werk doet het ideale leven ontstaan en de zielegroei, waarmede tevens het geluk komt.
Op het ware denken volgt zeker de ware handeling.
In den meditatietempel wordt ook de verbintenis gesloten van den mensch met zijn taak. Alleen de mensch die in staat is zijn krachten te offeren, kan het vuur in den mensch schakelen aan het goddelijk vuur, — alleen hij kan het hart beroeren en de tooverstaf bemachtigen waarmede de stof ten leven wordt gewekt.
Geest en ziel, werken in steeds ijler materie. De drang, de wilskracht van het mystisch hart, de klare schouwing van het hoofd, gaan uit naar steeds nieuwe verbindingen. Steeds tot nader in elkander dringen der menschen zielekracht.
Hand aan hand met dit proces, wordt de materie meer en meer soepel en plastisch gemaakt, tot hooger functie gereed.
Zoo speelt zich steeds het drama af, uit welks botsingen op- en ondergang, het vuur des nieuwen levens ontstaat.
Recapituleerend, zegt spreker: Wij zagen in de oudheid in de tempelkunst, de wereldziel, het kosmisch gebeuren.
Bij de Hellenen der menschelijke ziel en haar betrekkingen, in het christendom de waarde van het individu, en het offer leidde de middeneeuwen tot verwaarloozing van vrije levenskracht. In de renaissance de reactie daarop, in den modernen tijd de geboorte van het menschheidsbegrip, en de toekomst-tempel zal ook begrip als grondmotief hebben.
De ontwikkelingslijnen van hart en hoofd volgen verschillende werkmethoden, die elkaar in den gang der tijden afwisselen, soms samengaan, dan om den voorrang strijden, soms zich strengelend en in elkaar vervlochtend, ideale vorm voortbrengend.
Door de detailleering en individualiseering werden wij rijker. Laat ons dus het kind van dezen tijd begrijpen en zijn tempel bouwen, op het oude teeken het kruis van arbeid en overwinning.
Voor wien het schrift der architectuur te lezen weet, is het duidelijk, dat er slechts één bouwkunst is, evenals er slechts één God is, en dat er slechts één systeem is, dat de kunst hanteert, n.l. het systeem van de sterke en steeds opgerichte geest.

WIJDEVELD.

PRIJSVRAAG.

De Nederlandsche Bank heeft lak
Aan regelen, die door de Vak-
Vereeniging zijn ingesteld.
De Nederlandsche Bank heeft geld.

Vijf architecten hebben lak
Aan wat ze als leden van de Vak-
Vereen'ging hadden vastgesteld.
De Nederlandsche Bank heeft geld.

Vijf brieven met een dikke lak
Krijgt de Vereen'ging op haar dak,
Die nu vijf leden minder telt.
De Nederlandsche Bank heeft geld.

CANDIDUS.

ZUIVERE REDE.

Nu Holland zich met bouwkunst gaat bemoeien,
Zijn geest de pen der schrijvers van critiek bestuurt,
Moet, Holland, uwe bouwkunst weldra bloeien,
Al heeft haar droef verval ook lang geduurd.
Wat is er schooner dan de zuiv're rede,
Of dan de redelijke zuiverheid?
Versier daar, Holland, uw gebouwen mede,
Dan voert u Holland naar d' onsterflijkheid.

CANDIDUS.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvragen, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia":
a. Een scholenpark bij een groote gemeente.
b. Een transformatorenhuisje.
Programma's komen voor in No. 43. Tijd van inlevering 1 Maart 1916.
Vragen kunnen worden gesteld tot en met 20 Dec. 1916.

Prijsvraag uitgeschreven door de „Tegelfabriek Schiedam". Ontwerp titelblad voor de aandeelen der Vennootschap.
Programma komt voor in No. 47 van „Architectura". Tijd van inlevering 1 Februari 1916.

INHOUD: Mededeelingen betreffende het Genootschap. — Het XIIde Lustrum. — Walter van Diedenhoven †. — W. B. G. Molkenboer †. — Jaarverslag van den Penningmeester. — Verslag van de Verificatie-commissie. — Ingezonden. — Financieel Overzicht 1914—1915. — De verhouding van de Bouwkunst tot de Godsdienst. — Prijsvraag. — Zuivere rede. — Prijsvragen.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.50 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent. -:-
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat. -:-
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor adspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect". Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers. -:-

ARCHITECTURA
ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA

REDACTIE: PAUL J. DE JONGH, VOORZITTER, JAN DE MEIJER, SECRETARIS, EMMASTRAAT No. 27, TEL. Z 647, TE AMSTERDAM, ADR. MOEN, WILLEM VAN DER PLUYM, H. TH. WIJDEVELD, R. N. ROLAND HOLST EN P. KRAMER.

UITGAVE VAN DE BOEK-, KUNST- & HANDELSDRUKKERIJ V.H. GEBR. BINGER, WARMOESSTRAAT 174/6, AMSTERDAM.

CORRESPONDENTIE-ADRES van het Bestuurssecretariaat: J. F. STAAL JR., Heerengr. 545-549, A'dam.
CORRESPONDENTIE-ADRES voor het Plaatwerk „De Architect", Heerengracht 545—549, Amsterdam.

ZETEL VAN HET GENOOTSCHAP: HEERENGRACHT 545—549, AMSTERDAM.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE HET GENOOTSCHAP.

Na afloop der tentoonstelling, ter gelegenheid van het XIIe Lustrum gehouden, en nu alle inzendingen zijn geretourneerd, voelt het Bestuur zich gedrongen hier z'n hartelijken dank te betuigen aan alle Leden-Exposanten die door hunne belangrijke en serieuze medewerking aan de tentoonstelling het succes veroorzaakten, dat in het vorig blad geconstateerd kon worden.

a. Als buitenlid is door het Bestuur aangenomen de heer J. W. VAN DER WEELE, bouwkundige te 's Gravenhage.

b. De **eerstvolgende** Ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 12 Januari 1916.**

J. F. STAAL JR., *1e Secr.*

VERSLAG DER 1369STE LEDENVERGADERING GEHOUDEN OP WOENSDAG 15 DECEMBER 1915 IN DE BIBLIOTHEEK VAN HET GENOOTSCHAP.

Na opening door den Voorzitter, den heer Paul J. de Jongh, worden de notulen van de vergadering onveranderd goedgekeurd.
Ingekomen is een kennisgeving van overlijden van den heer Walter van Diedenhoven. Op voorstel van den Voorzitter, die enkele woorden wijdt aan de nagedachtenis van den te vroeg gestorven, veel belovenden jongen grafischen kunstenaar, zal een schrijven van rouwbeklag aan de familie worden gezonden.
Daar geen der nieuwe leden aanwezig is, wordt hunne installatie tot een volgende vergadering uitgesteld.
Hierna stelt de Voorzitter het punt der agenda aan de orde: Overgang Afdeeling V. en H. B. O. naar een Vereeniging van dien naam. Spr. constateert dat allereerst de *naam* der nieuwe Vereeniging niet die is, die A. et A. van den aanvang af gewild heeft; het *voortgezet* onderwijs is nu daaruit geschrapt, niettegenstaande het reglement der nieuwe Vereeniging daar toch wèl van spreekt. Het Bestuur stelt voor den naam *Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht* te laten bestaan. Bovendien heeft het Bestuur ernstig bezwaar gemaakt tegen den, door docenten aangenomen, tekst van het diploma, welke te weinig beteekenend wordt gevonden, en niet in overeenstemming met het zeer uitgebreid leerplan voor hooger bouwkunst-onderwijs.
De heer Weissman vindt alléén H. O. een parodie, gezien de capaciteiten der leerlingen; *voortgezet* onderwijs heeft het overgroot gedeelte nog meer dan noodig; de heer W. spreekt uit eigen ervaring.
De heer De Groot zegt, dat men de zaak tweeledig kan beschouwen: óf het is „university extension", óf een geordende school met afgebakende leerstof. Is het 't eerste, dan kan spr. er iets voor gevoelen; is het 't tweede, dan voorspelt spr. dat er niets van terecht komt, omdat de Vereeniging z. i. daaraan allerminst zal beantwoorden.
De heer Van der Pluijm zegt dat een „university extension" alleen voor leeken bedoeld is, doch nimmer voor een vakgroep.
De voorzitter merkt op dat de nieuwe Vereeniging noch het een, noch het ander is, het betreft hier alleen een cursus voor vakbeoefenaren.
Besloten wordt te verklaren dat A. et A. prijs blijft stellen op het behoud van het *voortgezet* onderwijs, ook in den *naam* der Vereeniging.
Achtereenvolgens worden nog besproken: de overgang der subsidies en der bezittingen, en de toetreding van A. et A. tot de nieuwe Vereeniging voor V. en H. B. O.
Met betrekking tot den groep docenten, zal het Genootschap zich op het standpunt stellen dat het in den vorm zijn zal — wanneer met het Bestuur der Afdeeling, ook de docenten en bloc — aftreden, om daarna alle benoemingen aan de nieuwe Vereeniging over te laten.
Speciaal ten opzichte der finantieele afwikkeling zal het Genootschap den eisch moeten stellen de overdracht notarieel te doen geschieden; alle schulden van de Afdeeling zullen door de nieuwe Vereeniging dienen te worden overgenomen, en A. et A. voor de toekomst daarvan volkomen worden gevrijwaard. Het door het Bestuur ingenomen standpunt, wordt door de vergadering goedgekeurd; de loop der besprekingen en besluiten van de op 23 December te houden constitueerende vergadering zal de houding van A. et A. nader bepalen. Ten

slotte wordt het Bestuur gemachtigd eventueel twee vertegenwoordigers in het Algemeen Bestuur der nieuwe Vereeniging aan te wijzen.
Na de gebruikelijke rondvraag — er bleek ditmaal niets te vragen — sloot de voorzitter om even half elf de vergadering. M.

DE ONTWIKKELING VAN HET BEGRIP IN DE VERSIERINGSKUNST. VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR DR. A. PIT.

(Vijfde avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam).

De spreker van dezen avond dankte het bestuur, dat hem in de gelegenheid stelde, een voordracht te houden over de versieringskunst. Het onderwerp, zegt spreker, boeit hem reeds lang en hij wil gaarne deze gelegenheid benutten, eenige nieuwe ideëen over dit onderwerp uit te spreken en deze onder de aandacht der scheppende kunstenaars te brengen.
Een zéér beknopte voordracht, die sterk het te behandelen onderwerp om één hoofdgedachte concentreerde, en misschien juist daardoor des sprekers bedoeling zoo duidelijk naar voren bracht. Hij trachtte te volgen een draad, een werkhypothese, die de ontwikkeling van het ornament zou vastleggen en den modernen kunstenaar kon dienen, om regelmaat te brengen in de uiteenloopende verschijnselen der versieringskunst. Spreker behandelde de verschillende stadia, waarin het ornament zich bevond. Het meest primitieve was niets meer dan de zuivere rhytmiek, de simpele bijeenvoeging van motief naast motief, daarna het doorloopend rhytme van gebonden motieven, — het onderbroken rhytme, — de hoogere rhytmiek, — vervolgens assymetrie.
Dit alles behandelde spreker in zijn historische ontwikkeling en aan de hand van talrijke lichtbeelden.
Een ieder, die de studie van het ornament begint, zal door de eindelooze verscheidenheid der motieven verbijsterd worden. Waar alles op het eerste gezicht luchtige phantasie schijnt, daar is de geschiedenis, in den zin van logisch gebeuren, haast niet te onderscheiden. Zelfs bij schrijvers en kunsthistorici als Semper en Lichtmark, die veel geordend materiaal bijeenbrachten, vinden wij slechts een bepaalde ontwikkeling van motieven, maar niet de gedachte, welke aan die motieven bruikbaarheid tot versiering kon geven.
De moeilijkheden, die spreker ondervond bij zijn onderzoek, waren vele. Hij moest tot in het wezen van de versieringskunst doordringen, om den juisten loop van hare ontwikkelingsgang te kunnen volgen. De taaiheid van een eenmaal als deugdelijk erkend schema, dat telkens, al wordt het ook vervangen door een ander, zelfs na eeuwen, terugkomt.
Spreker zou trachten zijn oordeel zoo abstract mogelijk te geven en begon hierna met de vertooning der lichtbeelden.
In de prae-historische tijden zien wij (door enkele voorbeelden toegelicht) dat de handwerksman er toe gekomen is, om buiten de absolute doelmatigheid van een voorwerp, ook een zekere beschaving aan dat voorwerp te geven. Hij geeft door insnijdingen, door slagen, of dergelijke merkteekenen, die in zekere regelmaat terugkeeren, den eersten eisch van de kunst der versiering, d. i. Rhytmiek.
Wij leeren uit het prae-historische tijdperk, dat de sierkunstenaar zich in de eerste plaats heeft ondergeschikt te maken aan iets, dat buiten hem staat. Spreker toont dit aan door de oude versieringen op het doek te brengen, die aangebracht zijn op voorwerpen van been of hout. Deze voorwerpen waren dus allereerst aanwezig en daarna begon de oermensch met eenvoudige streepjes en insnijdingen zijn versieringen aan te brengen; weldra werden het vierkantjes of cirkels. Zoodra de primitieve kunstenaar er toe komt, om dieren af te beelden, ziet men hem fragmenten daarvan als versiering aanbrengen . . . Maar, al spoedig blijkt het uit verschillende verschijnselen, dat het den kunstenaar niet is te doen om eene natuurgetrouwe afbeelding van zijn subject, doch meer om eene rhytmische opvolging van een zelfde motief. . . . Door het beeld van een serie hertenkoppen, aangebracht op een of ander gebruikers-voorwerp, zien wij op juiste wijze geïllustreerd, wat spreker bedoelt. . . . De eerste teekening is een tamelijk juiste weergave van een hertekop, de volgende is simpeler van lijn, meer direct, de daarop volgende, nog meer den totaalindruk naar voren gebracht . . . en steeds wordt het beeld vluchtiger, vager, maar tevens karakteristieker . . . De hoofdzaak was hier de rhytmische opvolging van het motief, een aangenaam lijnenspel.
De vrije beeldende kunst wordt bepaald door de verhouding van de kunst tot de natuur en deze verhouding is die van subject tot object; . . . maar, in de versieringskunst is dat anders; daar moet de kunstenaar zijn eigen subject ondergeschikt maken aan iets anders.
Verder behandelt spreker deze ondergeschiktheid van de sierkunst en meent, dat het steeds tot nadeel dezer kunst is, wanneer zij, zooals wel gebeurt in tijden, dat de vrije kunst slaapt, buiten haar eigen werkkring of gebied treedt.
In de Egyptische kunst treden beide kunsten in evenwijdig-gaande krachten op In de Grieksche kunst zien wij, zoowel in de vrije- als in de sierkunst, naast de geometrische ornamenten, ook ornamenten van zeer naturalistische dier- en plantvormen, die echter later in het tijdperk der Romeinen weêr grootendeels verdwijnen.
In het oude Rome was het ornament zuiver. Zeer naturalistische vormen in het ornament kunnen wij waarnemen in de oud-Islamitische kunsten De beeldende kunst kwam daär nooit tot haar recht. Het naturalistische ornament zien wij dan ook bijna voortdurend toegepast; vooral treedt het naar voren bij boekillustratie en ceramiek.
De ware taak van het ornament, zegt spreker, is van ondergeschikten aard Deze taak vervult zij, juist bij het opkomen van de beeldenkunst, deze ondergeschikte rol Maar, als in de 14de eeuw de decadentie in de beeldende kunst intreedt, dan komt het naturalistische plantenornament op en menigmaal kunnen wij er bepaalde plantvormen in definieeren Eerst bij de renaissance verdwijnt de naturalistische vorm en krijgt het ornament een haar passende plaats en opvatting.
Wederom keert spreker tot zijn Egyptische kunst terug. In de Egyptische kunst bemerken wij eigentlijk niets anders dan de, op rhytme berustende, losse motieven der oervolkeren, verbonden door rechte of gebogen lijnen Wij hebben daar dus het doorloopend rhytme van gebonden motieven
Dit schema wordt door de Grieken in zooverre gewijzigd, dat zij de motieven niet door rechte, maar door golvende lijnen verbinden.
Dan komt Dr Pit aan de bespreking van de antithetische groep (het tot versiering dienende en in tegengestelden zin herhaalde motief verbonden door een derde, tusschen geplaatste motief. De Leeuwenpoort te Mycene strekte spreker tot eerste voorbeeld in dien geest Hij wees er op, hoe voortreffelijk de antithetische groep er zich toe leende, om een bepaalden vorm als eenheid te doen voorkomen.
Maar, zegt hij, zulk een motief is niet voor alles dienstig. Er zit iets *heerschends* in, wat als vanzelf *het dienend karakter* van de versieringskunst uitsluit. Daarom wordt het motief geplaatst in een rij — en zóó kan de antithetische groep zeer goed voor versiering meewerken.
Het kan gebeuren, en dat is zeker de merkwaardigste toepassing van den antithetischen groep, dat men de motieven niet meer in den gewonen stand naast elkander zet op een rij, maar omgekeerd. Naast het gewone, doorloopende rhytme van de primitieve volken en de oude Egyptenaren, het gebonden rhytme, zien wij *de gebroken rij* optreden.
De Islamitische kunst bracht ons de arabesken, iets, dat al naar hooger rhytme verwijst. Getoond werd op hoe kunstige wijze die arabesken ook voor vlakvulling kunnen worden gebruikt.
De Middeleeuwen hebben voor het ornament niets gedaan. Trouwens, de opgaaf van den kunstenaar in de Middeleeuwen, de Gothiek, was ook zeer ondankbaar. Naar gelang we verder komen van de Romaansche kunst, zien wij de muurvlakte minder spreken, en de architectonische ruimte bepaald worden door het samenstel van lijnen. De ornamenten ontspruiten in dien tijd als 't ware aan het organisme van lijnen Als de Gothische sierkunstenaar een kapiteel moest versieren, dan deed hij niet anders dan min of meer naturalistische takjes uit het lichaam van den pijler te voorschijn tooveren, en een vlak wordt overspannen met een strooisel van dezelfde takjes. Hetzelfde vindt men bij de boekversiering.
De Middeleeuwen, herhaalt spr., hebben niet bijgedragen tot de ontwikkeling van het schema in de sierkunst
De goudsmid drijft de eigenaardige zwellingen in zijn werk, die op zichzelf niets beteekenen; de meubelmaker heeft het zeer eigenaardig motief van het briefpaneel toegepast.
Spreker gaat nu verder met de Renaissance. Het aanzien van het gebouw wijzigt zich in dien tijd zeer sterk en groote en omvangrijke diensten verlangt men van den sierkunstenaar . . . . Zooals met zoovele andere dingen, begint ook hier de verandering in Italië. De sierkunstenaar overspant het muurvlak niet meer met ornamenten, maar hij laat, evenals de bouwmeester zelf, het muurvlak als constructief deel gelden, en wat voor den bouwmeester het muurvlak is, is voor hem de cartouche.
Spreker meent, dat, hoe vreemd zulk een cartouche ons ook aandoet, toch deze wijze van versieren wel in staat is het vlak bijeen te houden.
De volgende periode in de ontwikkeling van de sierkunst is die van de *asymmetrie*; als in den Barok een muurvlak als vlak zijne eigenlijke waarde verliest, maar gaat gelden als plastisch behandeld ding, waaruit consoles, enz. kunnen groeien. De sierkunstenaar past zich hierbij dan gaarne aan.
Als vlakversiering heeft de asymmetrie niet lang gediend. Zulk een vlak was niet als met één blik te omvatten. Daarentegen is de asymmetrie bij uitnemendheid geschikt, om de vormen van een voorwerp plastisch te accentueeren; het belang van die vormen te vermeerderen, zonder aan de bruikbaarheid te schaden. Zoo bijv. als ze wordt toegepast aan een kandelaar, aan de pooten van meubels, als versiering van een sleutelgat enz. Spreker merkt hierbij op, dat wij de asymmetrie kunnen aanvaarden, omdat wij ook een symmetrisch voorwerp zoo vaak van ter zijde zien. Wij zijn dus aan schijnbare asymmetrie gewend; gevoelen in de onrust daarvan de rust der symmetrie. Een prachtig voorbeeld hiervan leverde eene asymmetrische klok!
Het asymmetrisch ornament heeft niet lang geduurd. Er hing hierbij te veel af van den werkman; en in den volgenden stijl, dien van Lodewijk XVI, ziet men het ornament dadelijk teruggaan tot het eenvoudige doorloopende rhythme van gebonden motieven.
Als wij dan verder gaan en komen tot aan den Empirestijl, zegt spreker, dan zien wij de motieven zelfs niet meer gebonden, maar vinden bronsversieringen, zonder eenig onderling verband over het meubel verspreid.
Later komt nog even onder Louis Philippe, een zéér slechte asymmetrie en sinds dien is er niet veel meer bereikt. Wij zelven hebben in onzen tijd bijgewoond en zien het nóg, dat het ornament tot den alleronnoozelsten vorm van rondjes of vierkantjes wordt teruggebracht.
Dan vraagt spreker, zal er nog eens een tijd komen, dat het asymmetrisch ornament wêerkeert? De waarheid van vandaag is de leugen van morgen!!! Een prachtig antwoord op zulk een vraag.
Spreker heeft getracht door de hierboven ontwikkelde werkhypothesen een zekere regelmaat te brengen in de verscheidenheid van de verschijnselen van het ornament. Het kan best zijn, dat deze werkhypothese door de daad van den een of anderen scheppenden kunstenaar onbruikbaar wordt. Dan zal eenvoudig eene nieuwe hypothese moeten worden gezocht. In de historische wetenschap, zoo goed als in de natuurwetenschap is de waarheid van vandaag de leugen van morgen.
Maar zoowel de natuurkundige als de historicus heeft een vast punt noodig, vanwaar hij uitgaat tot verder onderzoek.
Zeer zeker brengt het zich verdiepen in de kunstwerken van het verleden voor den scheppenden kunstenaar een gevaar, en wel dit, dat zijne originaliteit eroder kan lijden, als hij zich tracht te inspireeren op die kunstwerken van vroeger. Maar dit gevaar kan worden ondervangen, als de kunstenaar die oude kunstwerken beschouwt als iets betrekkelijks, als factoren in eene serie; als hij begrijpt, dat de kunstvorm, dien hij aanschouwt *geen substantieele maar functioneele beteekenis* heeft. Dan zal deze aanschouwing hem *élan* geven, waardoor hij de behoefte van de toekomst voorvoelt, en dit in eigen, oorspronkelijk werk neerlegt.

WIJDEVELD.

VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP. PRIJSVRAGEN 1915.

De jury voor de Prijsvragen der „Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, architect te Bussum, S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage en P. G. Buskens, D. B. Logeman en C. H. van Goor, architect te Rotterdam, kende aan de ontwerpen ingezonden onder de navolgende motto's de daarbij vermelde bekroningen toe als:
a. Voor het ontwerp *Badhotel:* Den gedeeltelijken eersten prijs, *zilveren medaille met f 250.—* aan het ontwerp motto: „*A.*" ingezonden door den heer J. M. Vink, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
Den gedeeltelijken eersten prijs: *zilveren medaille met f 150.—* aan het ontwerp motto: „*Horizon*" ingezonden door den heer Bern. Buurman architect te Rotterdam.
De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen: *bronzen medaille met f 75.—* aan het ontwerp motto *H. v. H.* ingezonden door de heeren J. C. Meischke en P. Schmidt te Rotterdam. De helft van de gecombineerde tweede en derde prijzen: *bronzen medaille met f 75.—*

aan het ontwerp motto: *„Langs zee"*, ingezonden door de heeren J. Duiker b.i. en B. Bijvoet b.i. te Rotterdam.
b. Voor het ontwerp van een *houten brug met afsluiting*. Den eersten prijs: *zilveren medaille met f 20.—* aan het ontwerp motto: *„Marie"* ingezonden door den heer C. de Graaf, architect te Utrecht.
Den tweeden prijs *bronzen medaille met f 10.—* aan het ontwerp motto: *„Thuis"* ingezonden door den heer J. V. Schoonman, te Enschede. Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: *„Op het land"* ingezonden door den heer H. B. van Broekhuizen te 's-Gravenhage.
c. Voor het ontwerp van een *Boeken- en platenkast*. Den eersten prijs *zilveren medaille met f 20.—* aan het ontwerp motto: *„B. en V."* ingezonden door den heer C. A. Kentie, bouwkundig teekenaar te Amsterdam.
Den tweeden prijs: *bronzen medaille met f 10.—* aan het ontwerp motto: *„Donker eiken"* ingezonden door den heer J. Konijn, te 's-Gravenhage.
Den derden prijs: *Eervolle vermelding* aan het ontwerp motto: *„Exeft qui seminat"* ingezonden door den heer W. H. Gispen, te Rotterdam.
De tentoonstelling der ontwerpen zal plaats hebben van 24 December tot 31 December a.s. in het gebouw der „Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen" aan de Coolvest, te Rotterdam.

DE BEELDHOUWKUNST IN VERBAND MET DE BOUWKUNST. VOORDRACHT GEHOUDEN DOOR PROF. DR. W. VOGELSANG.

(Zesde avond van de voordrachtenreeks in de Kamer van Koophandel te Amsterdam.)

Ik meen, dat het de éérste spreker, de heer v. d. Pek was, die bij den aanvang van zijn voordracht, het middel — om het te behandelen onderwerp *voor te lezen* — verwierp. Hij bedoelde hiermede vermoedelijk, dat een voordracht, overvloeiend van taalschoonheid en vol hartstocht uitgesproken, de toehoorders meer zou boeien, dan een neergeschreven, en op droge wijze voorgelezen epistel . . . Zeer juist! Maar, als we de zaak eens omkeeren; als we b.v. hooren, eene op gebrekkige wijze uitgesproken voordracht, waarbij de spreker struikelt over, en zoekt naar de eigen woorden en de half volwassen gedachten onvoltooid laat verschemeren, en daartegen stellen: de, met *rijpe* gedachten volgroeide, *lezing*; . . . voorgelezen met gevoelvol timbre der stem, met stemmingsvolle gesticulatiën en kracht der overtuiging . . . Ja! dán verkies ik het laatste . . . Ach! Het gaat er niet om, *wat* men den toehoorder biedt; niet, *hoe* men het den toehoorder biedt, . . . maar, . . . het gaat om beide . . . onafscheidelijk verbonden!! *Beide* methoden zijn goed, als ze **goed** zijn.
Een harmonie te brengen tusschen taal, inhoud en voordracht, . . . dát verstond de spreker van dezen avond. Het lichte . . . trillende . . . vlugge der stem, de onafgebroken stroom van volzinnen, waren in volkomen harmonie met den vluchtigen, door de eeuwen ijlende, gedachtenstroom . . . Als een vlinder fladderden wij met den spreker van de eene bloem der kunsttijdperken op de andere . . . . Alles even schoon, alles vol pracht en gloed en ik verwachtte aan het slot een triomfantelijke opstijging . . . maar . . . juist bij het naderen der woestenijen: „Het moderne" . . . stortte neêr . . . de vlinder . . . en was dood!! . . .
Dr. Vogelsang vangt zijn voordracht aan met de opmerking, dat de groote uitgebreidheid van het onderwerp, dat hij dezen avond zal behandelen, zeer goed geschikt zou zijn, om een serie voordrachten over te houden. Daarom is spreker verplicht, zich zeer te beperken. Aanvangende met eenige theoretische beschouwingen zou spreker daarna beginnen met de vertooning van lichtbeelden.
Wij moeten ons niet verwonderen in onzen tijd, (die ongetwijfeld een herrijzenis heeft gebracht van het begrip architectuur) over de soms wat abrupt uitgesproken meeningen.
Er is een meerdere bewustwording in ons gekomen, . . . zoowel bij de bouwmeesters als bij de geleerden. (Twee begrippen, die ook in één persoon vereenigd worden aangetroffen). De herrijzenis is ons geworden in daden en in woorden. Waar zoo iets plaats vindt, daar is het begrijpelijk, dat met de versterking van het bewustzijn gepaard ging het ontstaan van een gevoel van eigen kracht en dat op die basis een soort van hoop *op*, van geloof *aan* eene architecturale hegemonie, eene algemeene leiding der bouwkunst over de andere kunsten, gevestigd werd.
Zoo ontstond het inzicht, dat beeldhouwkunst en schilderkunst beide afhankelijk hebben te zijn van de bouwkunst; dat zij zijn dochterkunsten, wier plicht het is de moederkunst te dienen; dat de bouwkunst is de voedende bodem, waarop alle andere kunsten bloeien kunnen.
Wie zóó denken — en hun getal moge iets geslonken zijn, zij bestaan toch nog in grooten getale — kunnen alleen heil verwachten van eene volkomen suprematie der bouwkunst, eene onderwerping van alle andere kunsten aan haar oppermacht. En zulks niet uit dwazen trots of uit egoisme als kunstenaars: Aan dezen bonten wensch ligt ten grondslag de grootste droom, dien de menschheid droomt, die van de eenheid der kunsten. En deze droom heeft zeer zeker een redelijken grondslag. Immers alle kunsten zijn verwant aan het Oneindige, worden door één rhythme bewogen.
Toch is de opperheerschappij der bouwkunst over de andere kunsten af te wijzen, daar deze leer noch philosophisch, noch historisch juist is. Spreker zegt: „De beeldhouwkunst is allereerst een kunst". Het woord zelf, zijn samenstelling: beeld-houw-kunst, geeft slechts het middel, waarvan zij zich bedient om zich te uiten.
Vóór alles is zij *kunst* en is dus niet meer en niet minder dan blijvende uiting van menschelijke ontroeringen. Om te kunnen zijn een stollend spel van de vrije gemoedskrachten, of om te willen zijn de momentane belichaming van de verzoening tusschen des kunstenaars psyche en de voorstelling in de wereld van zijn bewustzijn, heeft zij niet de hulp van een andere kunst noodig.
De beeldhouwkunst kan zijn, de dienende, zij kan b.v. dienen, om iets te verduidelijken, of te versieren, maar behoeft dit niet. Zij **is** en **blijft** een vrije kunst, ook al treedt zij elders in verbinding met andere kunsten.
Nu toont spreker de beloofde lichtbeelden en vangt aan met afbeeldingen van gebruiksvoorwerpen uit Praehistorische tijden. Er bleek al spoedig, dat reeds bij de holbewoners, zelfs nog, vóór er van bepaalde bouwkunst sprake was, eenvoudige beeldhouwkunst bestond. Hetzelfde blijkt uit de werken der volken, die op een zeker punt van beschaving zijn blijven stilstaan, zooals bijv. de Eskimo's. Het snijwerk op been en walrustand wijst op eene plastische bemoeiing van dezen volksstam in een tijd, dat hij, nu ja, geene vormlooze huizen meer bouwde — daarvoor zou men terug moeten gaan tot den tijd, toen de oermenschpas zijn hol verliet — maar dan toch zeer primitieve woningen. De practische nuttigheidsvormen hunner woningen zijn geen bouwvormen. Dat wil dus zeggen — spr. herhaalt dit — dat de

Eskimo's bijv. een beeldhouwkunst hebben, zonder over een gelijkwaardige bouwkunst te beschikken. Van het oogenblik af, dat de architectuur zich verheft, meer doet, dan er enkel te zijn, maar zich bewust wordt; hare vormen door de een of andere versiering of door die vormen zelve, een kracht, functie of bedoeling weergeven, kan de beeldhouwkunst met haar in aanraking komen. Maar natuurlijk blijft daarnaast de vrije beeldhouwkunst bestaan.
Wat kan men nu, zoodra het contact tusschen beide kunsten verkregen is, van zulk eene betrekking zeggen? Zal zij hecht of los zijn? Welke gevolgen heeft die hechtheid voor de bouwkunst en voor de beeldhouwkunst? Zal men spreken moeten van wisselwerking tusschen beide? Geeft de beantwoording dezer vragen ons een kleine serie aesthetische waarde — oordeelen, waar we iets aan hebben? En vooral: zijn zulke oordeelen steeds waar, heden maar ook morgen?
Om deze vragen te beantwoorden, moeten we ons eerst oriënteeren over de conceptiewijze en de beginselen der bouwkunst en — beeldhouwkunst. Hunne betrekking wijst op verwantschap. Beide kunsten zijn *kunsten der ruimte*, de ruimte, die wij de drie-dimensioneele noemen.
Zij lieten ons die ruimte gewaar worden, maar niet op gelijke wijze. Terwijl de beeldhouwkunst hakt en kapt, den kern benadert, die de artist in het blok ziet; stapelt de bouwkunst op, *omwindt* ze vooral, doet ze kennen van binnen en van buiten. Beeldhouwkunst en bouwkunst ontmoeten elkander slechts aan haar oppervlak. En er is niet alleen verwantschap, maar ook verschil. Ook in dit opzicht, dat de bouwkunst werkt met vormen uit het afgetrokkene, waarvan het voorbeeld *niet* rechtstreeks uit de Natuur is geput, maar overgeleverd door de mathematische wetenschap. De bouwkunst werkt heen om eene reeks van eenvoudige stereometrische grondtypen; zij verkent het leven door tegen die gedachtenlichamen eene spanning uit te spelen, die dan niet meer uit het afgetrokkene alleen voortkomt, maar uit levensobservatie zoodat tegen die abstracte ruimtekunst iets aanligt, wat in het begrip Leven is.
De beeldhouwkunst daarentegen, ontleent hare vormen aan de Natuur, niet om die na te bootsen, maar bij wijze van aanleiding, en bindt die naar de opvattingen van den artist. Worden de toevallige vormen, die zij vindt, opgeheven naar vormen in het afgetrokkene, dan kan de ontmoeting tusschen beide kunsten plaats hebben. De bouwkunst werkt, zooals gezegd, om de afgetrokken vormen heen, en de beeldhouwer kan gebruik maken van de vormen uit het afgetrokkene, om zijne objecten daarheen te laten naderen, van de natuur af te trekken, en ze meer in de sfeer van de bouwkunst te zetten. Tusschen de twee mogelijkheden ligt, als tusschen twee polen, de geheele betrekking tusschen de bouwkunst en de beeldhouwkunst. Als de beeldhouwkunst het leven zoozeer styleert, dat het abstracte genaderd wordt, dan doet zij iets als de bouwkunst zélf. En zulke beeldhouwkunst zou voor de bouwkunst zeer geschikt zijn. Te zamen kunnen de twee kunsten dan één aesthetische gesteldheid uitbeelden. Welke invloed heeft die gesupponeerde eenheid op de beeldhouwkunst en de bouwkunst? — vraagt spr. En hij antwoordt: In ieder geval die van *versterking*, waarvan de bouwkunst het grootste deel krijgt.
Nu de vraag van de wisselwerking tusschen beide. Spr. staat daartegenover uiterst sceptisch. Houdt men vast aan het bestaan dier wisselwerking, dan zou spr. haast verleid worden te vragen, of dan niet de leerende van beide kunsten, dat wil dus zeggen, de kunst, die het meest van de samenwerking profiteert, *de bouwkunst* is. Intusschen mag men aannemen, dat de kunsten zich naast elkander kunnen ontwikkelen tot dezelfde hoogte, en met elkaar in verband treden kunnen. Neemt men aan, dat de bouwkunst zoowel als de beeldhouwkunst zich steeds meer zullen volmaken, dan zou het kunnen gebeuren, dat die kunsten zich aan elkanders grenzen ophieven. Het klinkt absurd, maar iets dergelijks is in de geschiedenis wel aan te wijzen. Men denke maar aan het Duitsche rococo, toen de bouwkunst hare vormen ontleende aan de natuur, en daardoor de grenzen tusschen beeldhouwkunst en bouwkunst niet gemakkelijk meer te onderkennen zijn.
En nu blijft de derde vraag: kunnen wij uit de voorloopige beantwoording leering trekken? Die leering, meent spr., kan geen andere dan deze zijn, dat de betrekking tusschen bouwkunst en beeldhouwkunst zich evenzeer ontwikkelt, als die kunsten zelf, *dat ze evenmin stabiel is*. Het is niet de taak der aesthetiek, normatief te zijn. Vroeger heeft men daarom geloofd, even heilig en ruim als wij nu van het tegendeel overtuigd zijn. De vergissing van *heden* heeft recht van bestaan; echter niet die van gisteren.
Na deze uiteenzetting volgt een reeks van lichtbeelden. En spreker voert ons als een vlinder, die heel even bij iedere bloem op haar weg vertoeft, door der tijden kunstgeschiedenis.
Eerst de Egyptische tempelbouw, welke de beeldhouwkunst in hare meest eenvoudige vormen vertoont.
Bij de reusachtige rotstempels van Abu Simpel zijn de geweldige beelden eigenlijk geen voortbrengselen der bouwkunst. Het schuin afloopende rotsvlak herkent men duidelijk in de zittende houding der beelden. Zij houden dus direct verband met het ruwe, zware materiaal van den berg, waaruit zij werden gehouwen.
Vervolgens vertoont spreker de Leeuwenpoort van Mykene, een voorbeeld van de elementaire bouw-beeldhouwkunst; en dan plotseling de Gysbrecht van Aemstel van Berlage's beurs, werk van Zijl, waarin de lijnen van het gebouw als vanzelf overgaan, dat er zich bij aansluit; het beeldhouwwerk wordt als 't ware in de architectuur opgenomen.
Ook vele reliëfs uit Grieksche tempels verschenen op het doek, en voorts — om ons tot enkele kenschetsende voorbeelden te bepalen: de Koorafsluiting te Hildesheim, de statues-colonnes van Chartres; de Kathedraal van Reims, werken van Donatello, zooals de Judith en Holofernes in de Loggia dei Lanzi, en van Michelangelo; de deuren van Ghiberti aan het Battistero; de Loggietta van Sansovino; werken van Bernini, van Jean Goujon, en van den jongen De Keyser.
Aan al deze voorbeelden toonde spr. dat de betrekking tusschen beeldhouwkunst en bouwkunst voortdurend veranderlijk is geweest, en dat naast de constante betrekking tusschen beide ook eene vrije beeldhouwkunst kan bestaan.
Gaarne had spreker nog een reeks moderne werken vertoond, o.a. van Zijl, Mendes da Costa e. a., als de tijd hem niet had gedwongen te eindigen. WIJDEVELD.

NAGALM

Het Kunstcongres heeft goed voldaan,
Het is tevreê uiteengegaan.
Kon men nu maar met woorden bouwen,
Uit woorden meesterstukken bouwen,
De tong gebruiken als penseel,
Dan was daar wis geen woord te veel. CANDIDUS.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

JAARVERSLAG OVER 1915 (1 Dec. 1914 – 1 Dec. 1915.

Aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

WelEd. Geb. Heeren,

Het jaarverslag, dat de Permanente Prijsvraag Commissie de eer heeft U hierbij aan te bieden, heeft ditmaal weinig feiten van beteekenis te vermelden. De ongunstige maatschappelijke toestanden, die ook in het bouwvak hun invloed deden gevoelen, zijn waarschijnlijk mede oorzaak, dat in het afgeloopen jaar weinig prijsvragen werden uitgeschreven. De werkzaamheden der Commissie waren gedurende het jaar 1915 dan ook tamelijk beperkt.

Omtrent de weinige zaken, waarmede de Commissie zich dit jaar bezig hield, kunnen wij het volgende opmerken:

1°. De prijsvraag voor een Verzorgingshuis te Hilversum, waarvan in beide voorgaande jaarverslagen reeds werd gewaagd, is dit jaar tot een gunstig eind gebracht. In overleg met de Jury en de P. P. C. werd de datum van inzending bepaald op 1 Mei 1915, nadat het Bestuur der stichting had verklaard, dat de voorgenomen bouw wegens practische redenen niet langer uitgesteld kon worden. De deelname aan deze prijsvraag is zeer groot geweest en kan een volkomen welslagen ervan worden geconstateerd.

2°. Door de Jury inzake de besloten prijsvraag voor Woningbouw in Alkmaar werd advies gevraagd omtrent het programma. Nadat de belooning voor de mededingers was verhoogd, kon het programma worden goedgekeurd.

3°. Prijsvraag voor een Tuinwijk te Maarssen. Door de woningbouw-vereeniging „Lindelust" werd ons het programma ter advies toegezonden. Hierop werden door ons vele bemerkingen gemaakt, ook wat betreft het bedrag der uitgetrokken prijzen, die veel te laag waren gesteld. Het bestuur deelde ons mede, dat onze voorstellen te bezwarend waren en van een openbare prijsvraag werd afgezien, men wenschte zich tot een besproken prijsvraag te beperken. Nadat wij erop gewezen hadden dat op deze besloten prijsvraag de A. R. even goed van toepassing zijn als op openbare prijsvragen, hebben wij niets meer van deze zaak vernomen.

4°. Besloten prijsvraag voor een Sanatorium. Door de Vereeniging tot Bevordering der Gezondheid in de Grafische Vakken in Nederland is een besloten prijsvraag uitgeschreven voor een Sanatorium te Eerbeek, waarvan het programma door onze Commissie kan worden goedgekeurd.

5°. Prijsvraag voor dubbele beambtenwoning te Renkum. Naar aanleiding van een advertentie van het Gemeentebestuur van Renkum, waarbij de ingezetenen werden uitgenoodigd plannen in te dienen voor dubbele ambtenaarswoningen, waartoe prijzen van ƒ 20.—, ƒ 10.— en ƒ 5.— beschikbaar werden gesteld, heeft de Commissie zich gewend tot B. en W. dier gemeente om er op te wijzen, dat een dusdanige prijsvraag volkomen in strijd is met de usance en geheel afwijkt van de A. R. en te verzoeken, de genomen stappen ongedaan te maken en bij deze prysvraag de A. R. tot leiddraad te nemen. Hierop is geen antwoord ontvangen.

6°. Besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederlandsche Bank. Nadat de Commmissie was ter oore gekomen dat een vijftal architecten waren uitgenoodigd tot een besloten prijsvraag voor een te Amsterdam te stichten gebouw der Nederl. Bank, hebben wij ons tot de uitgenoodigden, zijnde de heeren Ed. Cuypers, A. D. N. van Gendt, F. W. M. Poggenbeek, C. B. Posthumus Meijjes en J. A. G. van der Steur, gewend, met de uitgenoodiging de P. P. C. daaromtrent te willen inlichten. Daar geen der heeren hiertoe bereid bleek, heeft de P. P. C. deze quaestie ter afwikkeling in handen gesteld der Constituerende Vereeniging i. c. de M. B. V. A., die bedoelde architecten onder hare leden telt. Hierop is onderstaand antwoord ontvangen: „Namens het Bestuur der M. B. V. A. kan ik U omtrent het verloop der zaak „Prijsvraag Nederlandsche Bank" het volgende berichten:

Na ontvangst van uw schrijven do. 1 November l.l. is namens het Bestuur der M. B. V. A. tot de heeren, die voor bovengenoemde prijsvraag waren uitgenoodigd, een dringend verzoek gericht om nadere inlichtingen, waarbij in verband met art. 42 der P. P. C. werd gewezen op de moreele verplichting van alle leden der M. B. V. A. tot nakoming der regelen in de P. P. C. gesteld. Met denzelfden post werd dezen heeren een exemplaar van genoemde „Regelen" toegezonden. Ook aan de directie der Nederlandsche Bank werd in eenigszins andere bewoordingen een dergelijk schrijven gericht, waarbij van bovengenoemden brief een afschrift werd ingesloten

Deze actie heeft echter niet kunnen leiden tot het gewenschte resultaat. Alle deelnemers aan de prijsvraag hebben geantwoord, dat zij zich niet verplicht achtten, nadere inlichtingen te verstrekken, en verklaarden, dat, indien de M. B. V. A. deze meening niet deelden, zij genoodzaakt zouden zijn het lidmaatschap op te zeggen; voor een dezer heeren was het wijzen op genoemde moreele verplichting in het schrijven bovenbedoeld zelfs aanleiding om de band met de Maatschappij te verbreken.

Aangezien nu in de tegenwoordige Statuten der M. B. V. A. uitdrukkelijk is vastgelegd, dat het bindend verklaren alleen bij referendum kan geschieden, moet worden aangenomen dat op heden geen enkele regeling voor de leden formeel bindend is, reden waarom het huidige bestuur zich niet gerechtigd acht en onmachtig is om tegen de U bekende heeren meer disciplinair op te treden. Het Bestuur zag zich dus genoodzaakt den heeren Posthumus Meijes c s. mede te deelen, dat het meende op deze zaak niet nader te moeten ingaan, doch achtte het tevens gewenscht, om in het slot van zijn brief den heeren onder het oog te brengen, dat wanneer een opvatting der A. R., gelijk aan die van de deelnemers aan bedoelde prijsvraag, algemeen ingang zou vinden bij hen, die prijsvragen uitschrijven of daaraan deelnemen, de prijsvraag-regeling, zooals ze op het oogenblik luidt, tot een doode letter zou worden.

Tot zoover het verloop dezer zaak. Zooals het Bestuur aanvankelijk reeds vermoedde, daar toch de regeling de dwingende kracht mist, zijn geen directe resultaten bereikt. Toch is het wel haast zeker, dat indirect deze actie niet zonder gevolgen zal blijken. Na de „pro- en contra-beschouwingen over het verbindend verklaren in het algemeen" op de laatst gehouden ledenvergadering, bleek uit de besprekingen, dat vele leden de bindende verklaring van verschillende regelingen zeer wenschelijk achtten, waardoor ten slotte, op voorstel van den Voorzitter besloten werd, dat op de volgende vergadering zal worden beslist, welke regelingen zullen worden voorbereid, om tot bindend verklaren te kunnen komen, en welke volgorde hierbij zal worden in acht genomen.

Vertrouwend hiermede aan Uw verzoek om nadere inlichtingen te hebben voldaan", enz.

Het behoeft wel niet gezegd dat deze afloop ons zeer teleurgesteld heeft.

Waar onze Commissie nu gedurende ruim vier jaren is werkzaam geweest en A. R. kort geleden geheel zijn herzien en door de Const. Vereenigingen opnieuw zijn vastgesteld, meenden wij te mogen aannemen dat de leden der aangesloten vereenigingen niet het minst de vakvereenigings-leden onder hen, zich tot eene loyale medewerking verplicht zouden rekenen. In de Algemeene regelen als de uitgesproken meening der vier bouwkundige vereenigingen o.m. staat vermeld: „dat een lid dat op eenigerlei wijze is betrokken in een besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht, gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P. P. C. en haar desgevraagd die inlichtingen te geven, die haar in staat stellen te beoordeelen of, ingeval van een besloten prijsvraag, het programma voldoet aan de A. R., en in geval van een meervoudige opdracht, voldaan is aan het in art. 1 bepaalde omtrent het honorarium."

Nu het blijkt dat wij ons in deze te groote illusies hebben gevormd, dient de vraag te worden gesteld of het onder de gegeven omstandigheden nog nuttig kon zijn de P. P. C. langer te laten voortbestaan, en wij zijn tot het besluit gekomen dat zulks alleen dan mogelijk zal zijn, wanneer door de Const. Vereenigingen gevolg gegeven wordt aan hetgeen door het Bestuur der N. B. V. A. te dezer zaken in het vooruitzicht is gesteld, n.l. het bindend verklaren der Algemeene Regelen.

De samenstelling der Commissie werd gewijzigd door het periodiek aftreden van den heer C. N. van Goor, die vervangen werd door den Heer P. J. de Jongh, zoodat de Commissie was samengesteld als volgt:

H. G. JANSEN, Voorzitter, aftr. in 1916.
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, Secretaris-penningmeester, aftr. in 1917.
P. J. DE JONGH, aftr. in 1918.

De Permanente Prijsvraag Commissie:
H. G. JANSEN, Voorzitter.
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, Secr.-Penningm.
P. J. DE JONGH, Lid.

Amsterdam, December 1915.

REKENING OVER 1915.

Ontvangsten.		*Uitgaven.*	
Verkoop van 50 ex. der A. R. ad ƒ 0.10	ƒ 5.—	Rekening v. Goor over 1914: Drukwerken enz.	ƒ 34.45
Door de Constit. Vereenigingen aan te vullen tekort (art. 11 H. R.)	„ 74.25	Rekening Mouton over 1914	„ 25.50
		Reiskosten ten behoeve der Comm. vergaderingen	„ 10.—
		Porto en telegrammen	„ 6.50
		Zaalhuur voor vergaderingen	„ 2.50
	ƒ 79.25		ƒ 79.25

De Verificatie-Commissie
(w. g.) G. F. LA CROIX.
J. F. STAAL JR.

De Secr.-Penningmeester
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

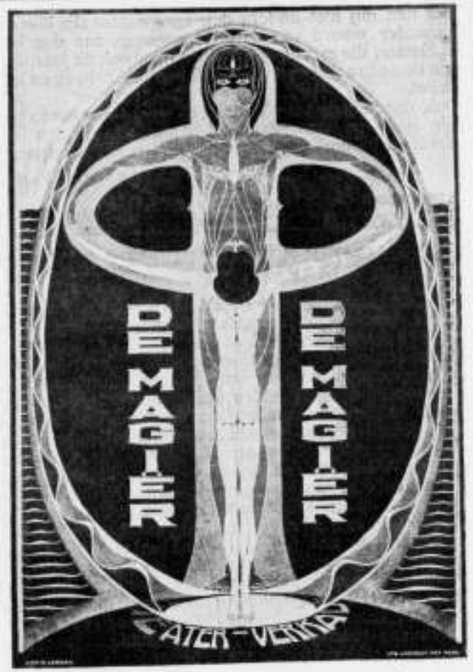

Aanplakbiljet voor het tooneelstuk „De Magier".
Ontw.: CHR. LEBEAU.

VERSLAG VAN DEN BIBLIOTHECARIS.

UITGEBRACHT IN DE 60STE ALG. VERGADERING OP 1 DECEMBER 1915.

Van de Bibliotheek.

Door aankoop werd de bibliotheek dit jaar al heel weinig uitgebreid. We mochten echter van eenige auteurs en uitgevers verschillende werken ontvangen, zoodat in het geheel de bibliotheek weer vermeerderd is met 30 nummers.

Het aantal uitgeleende werken bedroeg 36.

Het komt mij dienstig voor er op te wijzen, dat slechts bij hooge uitzondering een uitgeleend werk uit eigen beweging wordt terug bezorgd door den aanvrager. Bijna altijd moet er een of meer malen om teruggevraagd worden.

Van het uitgeven van een 2e supplement op de catalogus hebben we voorloopig af moeten zien met het oog op de kosten.

Van den Leescirkel.

Het aantal deelnemers is tot 52 gereduceerd.

De tijdschriften komen weer vrij geregeld uit, behalve de Belgische, welke gedurende den oorlog gestaakt zijn.

Van het Archief.

Het archief is in groote trekken geordend opgeborgen in de daarvoor bestemde ruimte. De reorganisatie is nog niet kunnen geschieden.

Het kan mij niet anders dan aangenaam zijn hier een bijzonder woord van dank te brengen aan den heer E. Sunier, die met onvermoeiden ijver ook dit jaar weer zijn beste krachten gewijd heeft aan bibliotheek en leescirkel.
Ook onzen bode Van Walen een woord van hulde voor zijn ijver en nauwgezetheid, waarmede hij den leescirkel, de bibliotheek en het archief ten dienste staat.

WILLEM VAN DER PLUYM.

Amsterdam, begin December 1915.

VERSLAG DER ZAALCOMMISSIE OVER HET JAAR 1915.

De Commissie, bekend onder den naam van Zaalcommissie, bestond dit jaar uit de heeren H. Tolens, H. W. Valk en ondergeteekende.
Het onderhoud der bij het Genootschap in gebruik zijnde zalen geschiedt wegens den verhuurder, die, zooals uit den toestand dezer zalen blijkt, zijne verplichtingen trouw nakomt. In den loop van dit jaar is de vergaderzaal geheel gereed gekomen, zoodat het Genootschap, om met moeder de vrouw te spreken, nu geheel aan kant is. Verscheidene exposities zijn reeds in deze zaal gehouden, o. a. van de projecten voor het Nederlandsche Paviljoen op de Tentoonstelling te San-Francisco, de Genootschapsprijsvragen 1914—15 enz. De bibliotheek-lees-zaal mag zich (gesteld ze kon het) niet in een algemeene belangstelling verheugen; op een enkelen getrouwe na, zijn de bezoekers zeer weinige. Mogelijk komt de eene niet, omdat hij zeker weet dat de andere ook niet komt. Dat deze laatste omstandigheid het de Commissie moeilijk maakt, het deel van haar taak, het gezellig verkeer der Leden te bevorderen, zal wel niemand ontkennen.
Het ligt dan ook in haar voornemen, pogingen tot verbetering in deze aan te wenden en daartoe spoedig voorstellen bij het Bestuur in te dienen. Op de medewerking der leden wordt bij voorbaat gerekend.

De Voorzitter der Commissie:
H. F. SIJMONS JR.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Bestuur der „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten heeft zich als volgt geconstitueerd: S. de Clercq, Voorzitter, 's-Gravenhage; D. F. Slothouwer, b.i., Vice-Voorzitter, Amsterdam; A. Broese van Groenou b.i., Wassenaar; J. W. Hanrath, Hilversum; J. B. van Loghem, b.i. Haarlem; J. Herman de Roos, Rotterdam en G. Versteeg, Arnhem.
Tot Algemeen Secretaris werd aangewezen de heer J. Wesselius.
Het correspondentieadres is gevestigd Marnixstr. 402, Amsterdam.

DE HAAGSCHE ACADEMIE.

Met ingang van 1 Februari a.s. is tot directeur van de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage benoemd de heer P. Doorn, directeur der Ambachtsschool en der te stichten Middelbaar Technische School te Haarlem.

VAN ALLERLEI AARD.

BEELDJES UIT DEN UTRECHTSCHEN DOM.

Het Utrechtsche Stedelijke Museum bevat sedert de opening in 1838 vijf gepolychromeerde steenen beeldjes uit de 15e eeuw, die door hunne kunstwaarde veel aandacht trekken. Zij schijnen afkomstig te zijn van eene graftombe; maar hun herkomst was onbekend. Het is den heer S. Muller Fzn., rijksarchivaris te Utrecht, thans echter gelukt vast te stellen, dat ze afkomstig zijn uit den Dom van Utrecht, en daar kent hij door een vermelding uit het laast der 16e eeuw, de thans verdwenen graftombe van bisschop Rudolf van Diepholt, overleden in 1455. De tombe was geplaatst in de nog bestaande grafkapel van den bisschop, die door haar rijke en kleurige versiering de aandacht trekt.
De geschiedenis van de stichting dezer kapel, ook hare inrichting en versiering zijn door den heer Muller onderzocht; het blijkt, dat de kapel vóór 1468 gereed was, maar dat hare versiering tusschen 1473 en 1494 voltooid is; reeds in 1476 stonden er enkele beelden in. De eigenaardige costumes der vijf beeldjes nu komen voortreffelijk overeen met de costumes op schilderijen en teekeningen van omstreeks 1475. Het is dus zeer waarschijnlijk, dat de fraaie beeldjes afkomstig zijn van de gepolychromeerde graftombe van bisschop Rudolf, die thans verdwenen is. De beeldjes moeten dan producten zijn van de Utrechtsche Domloods van c. 1475; het blijkt ook dat zij indertijd de aandacht getrokken hebben en nagevolgd zijn.

HEEMSCHUT.

Aan burgemeester en wethouders van Huizen (N.-H.) werd de volgende brief gezonden:
„Het dagelijksch bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat uw College voornemens is, den molen, in uwe gemeente staande, den 9den December 1915 voor aftraak te verkoopen.
„Die molen, van een in Noord-Holland zeldzame samenstelling, draagt veel bij tot de schilderachtigheid van zijn omgeving, en zou daarom verdienen, bewaard te blijven.
„Mocht hij echter overbodig geworden zijn, en dus het behoud ter plaatse niet mogelijk wezen, dan geeft het dagelijksch bestuur voormeemd uw college in overweging, den molen aan te bieden aan het openlucht-museum te Arnhem, waar hij zeker op zijn plaats zou wezen."

Aan den gemeenteraad van Medemblik is het volgend adres gezonden:
Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland, heeft vernomen, dat bij uwen Raad het voornemen bestaat, de boomen, staande in de Nieuwstraat, te doen vellen.
„Werd aan dit voornemen gevolg gegeven, dan zou slechts een kale straat overblijven, waar jaren lang de schoonheid gemist zou worden, die de aanwezige beplanting er nu aan verleent en die zoo door ingezetenen als door vreemdelingen wordt gewaardeerd.
„Daar het behoud dezer schoonheid dus in het belang van Medemblik is, verzoekt het bestuur bovengenoemd uwen Raad met den meesten aandrang, de boomen te spare".

Aan de kerkvoogdij der Nederduitsch-Hervormde gemeente te Kerk-Avezaath werd de volgende brief gezonden:
„Het bestuur van den Bond Heemschut tot behoud der schoonheid van Nederland heeft vernomen, dat uw college besloten heeft, de hooge boomen, staande om de kerk uwer gemeente, te doen vellen, om, uit de opbrengst van het hout, het herstellen van het dak der kerk te kunnen bekostigen.
„Daar het verdwijnen der boomen aan de schoonheid van Kerk-Avezaath onherstelbare schade zou toebrengen, verzoekt het bestuur voormeemd uw college met den meesten aandrang, die boomen te sparen, en te trachten, op andere wijze, bijvoorbeeld door het aanvragen van subsidie, het vereischte geld te vinden.

ABONNEMENT op het weekblad „Architectura": in Nederland ƒ 1.90 per kwartaal; buiten Nederland ƒ 10.— per jaar bij vooruitbetaling. Losse nummers 20 cent, Idem met bijlagen 30 cent.
ADVERTENTIEN in het weekblad „Architectura": 25 cent per regel. Bij herhaalde plaatsing rabat.
Het orgaan wordt wekelijks franco toegezonden aan alle leden van het Genootschap. De jaarlijksche contributie voor het lidmaatschap bedraagt voor gewone leden ƒ 12.—, voor kunstlievende leden ƒ 10.—, voor buitenleden ƒ 7.50 en voor aspirantleden ƒ 5. . Donateurs zijn zij die minstens ƒ 20.— per jaar bijdragen. Zij ontvangen gratis het weekblad „Architectura" en het plaatwerk „De Architect".
Voor alles betreffende de verzending van het tijdschrift en de advertentien, wende men zich tot de Uitgevers.